

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

EUROPOS SAJUNGOS
VALSTYBIŲ NARIŲ
KONSTITUCINĖS
SISTEMOS

MOKSLO STUDIJA

Vilnius
2012

Recenzavo:

doc. dr. Vaidotas A. Vaičaitis, Vilniaus universitetas

prof. dr. Ignas Vėgėlė, Mykolo Romerio universitetas

Autorių indėlis:

prof. dr. Darius Beinoravičius – III skyrius (2,2 autorinio lanko)

prof. dr. Toma Birmontienė – XVIII skyrius (1 autorinis lankas)

lekt. Darius Butvilavičius – VII skyrius (2,3 autorinio lanko)

lekt. Roberta Firavičiūtė – XXIV skyrius (2 autoriniai lankai)

lekt. Kristina Grigienė – IV skyrius (kartu su prof. dr. M. Vainiute),
XIX skyrius (3 autoriniai lankai)

prof. dr. Egidijus Jarašiūnas – XX skyrius (3,9 autorinio lanko)

doc. dr. Gintaras Kalinauskas – XIV skyrius (2,1 autorinio lanko)

lekt. Indrė Kavoliūnienė – XI skyrius (kartu su prof. dr. M. Vainiute)
(1,1 autorinio lanko)

lekt. Dainius Kenstavičius – VI skyrius (2 autoriniai lankai)

lekt. Laimonas Markauskas – XVII skyrius (2,2 autorinio lanko)

lekt. Indrė Pukanasytė – XXII skyrius (2,3 autorinio lanko)

prof. dr. Alvydas Pumputis – I, XXV skyrius (2,1 autorinio lanko)

prof. dr. Stasys Stačiokas – XV skyrius (2,2 autorinio lanko)

lekt. Ramunė Švedaitė – XXI skyrius (2 autoriniai lankai)

prof. dr. Milda Vainiūtė – II, IV skyrius (kartu su lekt. Kristina Grigiene),
XI skyrius (kartu su lekt. Indre Kavoliūniene), XVI, XXVII skyrius
(10,6 autorinio lanko)

doc. dr. Elena Vaitiekienė – VIII, IX, XII skyrius (7,7 autorinio lanko)

lekt. Juta Večerskytė – XXIII skyrius (3 autoriniai lankai)

doc. dr. Saulė Vidrinskaitė – V skyrius (1,8 autorinio lanko)

prof. dr. Juozas Žilys – pratarmė, X, XIII skyrius (5,2 autorinio lanko)

doc. dr. Edita Žiobienė – XXXVI skyrius (2,4 autorinio lanko)

Redakcinė kolegija:

prof. dr. Juozas Žilys, prof. dr. Vytautas Sinkevičius, doc. dr. Elena Vaitiekienė,
prof. dr. Milda Vainiūtė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedros 2012 m. gegužės 17 d. posėdyje (protokolo Nr. 1KTK-13) pritarta leidybai.

Mykolo Romerio universiteto Mokslo programos „Teisingumas, saugumas ir žmogaus teisės“ komiteto 2012 m. gegužės 17 d. posėdyje (protokolo Nr. 8) pritarta leidybai.

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto tarybos 2012 m. birželio 7 d. posėdyje (protokolo Nr. 1T-48) pritarta leidybai.

Mykolo Romerio universiteto Mokslinių-mokomųjų leidinių aprobavimo leidybai komisijos 2012 m. birželio 6 d. posėdyje (protokolo Nr. 2L-33) pritarta leidybai.

Visos knygos leidybos teisės saugomos. Ši knyga arba kuri nors jos dalis negali būti dauginama, taisoma arba kitu būdu platinama be leidėjo sutikimo.

TURINYS

PRATARMĖ	12
I. AIRIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA	18
1. Airijos Respublikos Konstitucija	18
2. Konstitucinis asmens statusas	24
3. Parlamentas	27
4. Respublikos prezidentas	32
5. Vyriausybė	34
6. Teismai	35
7. Konstitucinė kontrolė	36
II. AUSTRIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA	39
1. Federalinio konstitucinio įstatymo priėmimo aplinkybės, struktūra ir ypatumai	39
2. Asmens konstitucinio statuso pagrindai	44
3. Valstybinės santvarkos konstituciniai pagrindai	47
4. Įstatymų leidžiamoji valdžia – Nacionalinė Taryba ir Federacinė Taryba. Federalinis Susirinkimas. Landtagai	55
5. Vykdomoji valdžia – federalinis prezidentas ir federalinė vyriausybė. Federalinių žemių vyriausybės	62
6. Teisminė valdžia	69
7. Konstitucinė justicija	74
III. BELGIJOS KARALYSTĖS KONSTITUCINĖ SISTEMA	81
1. Konstitucijos charakteristika	81
2. Pagrindiniai konstitucinės santvarkos principai	85
3. Konstituciniai asmens statuso pagrindai	89
4. Valstybės valdžios institucijos	92
5. Vietos savivalda	112
6. Konstitucijos keitimo tvarka	114
IV. BULGARIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA	118
1. Bendra Konstitucijos charakteristika	118
2. Asmens konstitucinio statuso pagrindai	123
3. Pagrindiniai konstitucinės santvarkos principai	127
4. Nacionalinis susirinkimas ir Didysis nacionalinis susirinkimas	130

5. Respublikos prezidentas	137
6. Ministrų Taryba	140
7. Teisminė valdžia	142
8. Konstitucinė kontrolė	145
V. ČEKIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA	150
1. Bendroji Konstitucijos charakteristika	150
2. Asmens konstitucinio statuso pagrindai	161
3. Valstybės valdymo forma, sandaros forma, kiti svarbūs konstitucinės santvarkos principai	167
4. Įstatymų leidžiamoji valdžia	168
5. Vykdomoji valdžia	171
6. Teisminė valdžia	176
7. Konstitucinė kontrolė	176
VI. DANIJOS KARALYSTĖS KONSTITUCINĖ SISTEMA	180
1. Bendra Konstitucijos charakteristika	180
2. Asmens konstitucinio statuso pagrindai	188
3. Konstitucinės santvarkos principai	197
4. Įstatymų leidžiamoji valdžia	200
5. Įstatymų vykdomoji valdžia	207
6. Teisminė valdžia	209
7. Konstitucinė kontrolė	210
VII. ESTIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA	213
1. Konstitucijos priėmimas, jos bendra charakteristika	213
2. Asmens konstitucinio statuso pagrindai	220
3. Valstybės valdymo forma, sandaros forma, kiti konstitucinės santvarkos principai	224
4. Valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos	228
5. Konstitucinė kontrolė	246
VIII. GRAIKIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA	253
1. Bendroji charakteristika	253
2. Žmogaus teisių ir laisvių įtvirtinimas Konstitucijoje	270
3. Įstatymų leidžiamoji valdžia	273
4. Teisės aktų hierarchija ir įstatymų leidybos konstituciniai pagrindai	281

5. Vykdomoji valdžia	285
6. Teisminė valdžia	293
7. Teritorinis valstybės sutvarkymas	297
IX. ISPANIJOS KARALYSTĖS KONSTITUCINĖ SISTEMA	303
1. Bendroji charakteristika	303
2. Žmogaus teisių ir laisvių įtvirtinimas Konstitucijoje	314
3. Valstybės vadovas	319
4. Įstatymų leidžiamoji valdžia	322
5. Teisės aktų hierarchija ir įstatymų leidybos konstituciniai pagrindai	326
6. Vyriausybė	330
7. Konstitucinis Tribunolas	333
8. Teisminė valdžia	335
9. Teritorinis valstybės sutvarkymas	337
X. ITALIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA	344
1. Pagrindiniai Italijos Respublikos Konstitucijos bruožai. Konstitucijos socialinės politinės prielaidos, rengimas ir priėmimas	344
2. Parlamento konstitucinio statuso pagrindai	349
3. Respublikos prezidentas valstybės valdžių sistemoje	355
4. Vyriausybė ir viešojo administracija	360
5. Valstybės institucijos, įgyvendinančios valstybės valdymo teisėtumo kontrolę	364
6. Teisminė valdžia	367
7. Italijos Respublikos Konstitucinis Teismas	373
XI. JUNG TINĖS DIDŽIOSIOS BRITANIJOS IR ŠIAURĖS AIRIJOS KARALYSTĖS KONSTITUCINĖ SISTEMA	380
1. Konstitucinės teisės šaltiniai	380
2. Žmogaus teisių ir laisvių reglamentavimo ypatumai	392
3. Pagrindiniai konstitucinės santvarkos principai	395
4. Valstybės vadovas – monarchas	399
5. Įstatymų leidžiamoji valdžia – Parlamentas: monarchas, Bendruomenių Rūmai, Lordų Rūmai	401
6. Vykdomoji valdžia	407
7. Teisminė valdžia	409

XII. KIPRO RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA	416
1. Bendroji charakteristika	416
2. Konstituciniai valstybės sutvarkymo pagrindai	420
3. Žmogaus teisių ir laisvių įtvirtinimas Konstitucijoje	422
4. Vykdomoji valdžia	426
5. Įstatymų leidžiamoji valdžia	432
6. Teisminė valdžia	440
7. Teritorinis valstybės sutvarkymas	446
XIII. LATVIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA	452
1. Kai kurie istoriniai politiniai Latvijos konstitucionalizmo atkūrimo aspektai	452
2. Pagrindiniai Latvijos Respublikos Konstitucijos bruožai	456
3. Asmens konstitucinio statuso pagrindai	458
4. Latvijos Respublikos parlamentas (Saeima)	468
5. Latvijos Respublikos prezidento institucija valstybės valdžios konstrukcijoje	471
6. Konstitucinis Vyriausybės statusas	474
7. Teisminė valdžia konstitucinėje sandaroje	476
8. Latvijos Respublikos Konstitucinis Teismas	482
XIV. LENKIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA	495
1. Bendra Konstitucijos charakteristika	495
2. Konstituciniai Lenkijos Respublikos pagrindai	498
3. Konstitucinis asmens statusas Lenkijoje	500
4. Lenkijos Respublikos valstybės valdžios sistema, rinkimų teisės ir referendumo institutai	504
5. Seimas ir Senatas konstitucinėje valstybės institucijų sistemoje	507
6. Įstatymų vykdomoji valdžia	516
7. Teisminė valdžia ir konstituciniai veiklos principai	524
8. Konstitucijos keitimas ir baigiamosios nuostatos	527
XV. LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA	530
1. Įvadas	530
2. Lietuvos konstitucinės tradicijos ir konstitucingumo raida	531
3. Konstitucijos vertybės – konstitucinės sistemos pagrindas	544
4. Asmens konstitucinio statuso pagrindai	551

5. Tautos suverenitetas ir konstituciniai valdžios sąrangos principai (pagrindai)	557
XVI. LIUKSEMBURGO DIDŽIOSIOS HERCOGYSTĖS KONSTITUCINĖ SISTEMA	566
1. Konstitucijos priėmimo aplinkybės, struktūra ir ypatumai	566
2. Asmens konstitucinio statuso pagrindai	571
3. Pagrindiniai valstybinės santvarkos konstituciniai principai	572
4. Valstybės vadovas – didysis hercogas	576
5. Įstatymų leidžiamoji valdžia – Deputatų Rūmai	580
6. Vykdomoji valdžia – Vyriausybė	586
7. Valstybės Taryba	588
8. Teisminė valdžia	591
9. Konstitucinė justicija	593
XVII. MALTOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA	597
1. Maltos Respublikos konstitucinė raida	597
2. Maltos Respublikos Konstitucijos pagrindiniai bruožai	599
3. Asmens konstitucinio statuso pagrindai	601
4. Pilietybė	608
5. Maltos valstybės forma	610
6. Įstatymų leidžiamoji valdžia	613
7. Vykdomoji valdžia	618
8. Teisminė valdžia	623
9. Konstitucinė kontrolė	626
XVIII. NYDERLANDŲ KARALYSTĖS KONSTITUCINĖ SISTEMA	632
1. Istorinė konstitucinė raida	632
2. Konstitucinės teisės tradicijos ypatumai	633
3. Konstitucinės teisės šaltinių ypatumai	636
4. Valstybės formos bruožai	639
5. Konstitucijos sandara, jos keitimas	642
6. Žmogaus teisių katalogas	644
7. Teisminės valdžios bruožai	645
8. Vietos valdymas	646

XIX. PORTUGALIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA	649
1. Bendra Konstitucijos charakteristika	649
2. Asmens konstitucinio statuso pagrindai	653
3. Valstybės valdymo forma, sandaros forma, kiti svarbūs konstitucinės santvarkos principai	656
4. Respublikos prezidentas	659
5. Respublikos Asamblėja	665
6. Portugalijos Vyriausybė	671
7. Teisminė valdžia	674
8. Konstitucinė kontrolė	676
XX. PRANCŪZIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA	681
1. Prancūzijos konstitucinė raida nuo Senojo režimo žlugimo iki Penktosios Respublikos įtvirtinimo	681
2. 1958 m. Prancūzijos Konstitucijos priėmimo istorinės aplinkybės	684
3. 1958 m. Prancūzijos Konstitucija kaip sudėtinė kodifikuota konstitucija	688
4. Penktosios Respublikos konstitucinės sistemos dinamika	690
5. Konstituciniai valstybinės santvarkos pagrindai	694
6. Konstitucinės asmens teisės ir laisvės	695
7. 1958 m. Prancūzijos Konstitucijoje įtvirtintos valstybės valdymo sistemos apibūdinimas	698
8. Prancūzijos Respublikos prezidentas	700
9. Vyriausybė	714
10. Parlamentas	718
11. Apie įstatymų leidybos ypatumus	724
12. Konstitucinė Taryba	731
13. Apie konstitucinius teisminės valdžios pagrindus	735
14. Apie teritorines bendruomenes ir kitas konstitucinio reguliavimo sritis	738
15. Konstitucijos keitimas	740
XXI. RUMUNIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA	745
1. Bendra Rumunijos Konstitucijos charakteristika	745
2. Asmens konstitucinio statuso pagrindai	748
3. Valstybės valdymo forma, sandaros forma, kiti svarbūs konstitucinės santvarkos principai	750

4. Valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos	754
5. Konstitucinė kontrolė	770
XXII. SLOVAKIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA	779
1. Slovakijos Respublikos Konstitucijos bendroji charakteristika	779
2. Asmens konstitucinio statuso pagrindai	785
3. Slovakijos Respublikos parlamentas	790
4. Slovakijos Respublikos prezidentas	796
5. Slovakijos Respublikos Vyriausybė	801
6. Slovakijos Respublikos Konstitucinis Teismas	804
7. Kiti Slovakijos Respublikos teismai	809
8. Kitos konstitucinio reguliavimo sritys	811
XXIII. SLOVĖNIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA	816
1. Slovėnijos Respublikos Konstitucijos charakteristika	816
2. Asmens konstitucinio statuso pagrindai	823
3. Slovėnijos Respublikos valdymo forma, sandaros forma ir politinis režimas	831
4. Įstatymų leidžiamoji valdžia Slovėnijos Respublikoje	836
5. Įstatymų vykdomoji valdžia Slovėnijos Respublikoje	843
6. Teisminė valdžia Slovėnijos Respublikoje	850
7. Konstitucinė justicija Slovėnijos Respublikoje	854
XXIV. SUOMIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA	865
1. Istorinės Konstitucijos priėmimo aplinkybės	865
2. Asmens konstitucinio statuso pagrindai	868
3. Valstybės valdymo forma, sandaros forma	873
4. Parlamentas	876
5. Vykdomoji valdžia. Prezidentas ir Vyriausybė	882
6. Teismai	889
7. Konstitucinė kontrolė	892
XXV. ŠVEDIJOS KARALYSTĖS KONSTITUCINĖ SISTEMA	897
1. Švedijos Konstitucija	897
2. Konstitucinis asmens statusas	903
3. Rikstagas	905
4. Karalius	908

5. Vyriausybė	909
6. Teisminė valdžia	912
7. Konstitucinė kontrolė	913
XXVI. VENGRIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA	916
1. Konstitucijos bendra charakteristika	916
2. Konstitucijos pagrindai (principai)	920
3. Asmens konstitucinio statuso pagrindai	922
4. Valstybės valdymo forma, sandaros forma	929
5. Parlamentas	930
6. Valstybės vadovas	935
7. Vyriausybė	938
8. Konstitucinis Teismas	940
9. Teismai	951
XXVII. VOKIETIJOS FEDERACINĖS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA	956
1. Vokietijos konstitucingumo ištakos ir raida	956
2. 1949 m. Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinio Įstatymo priėmimo aplinkybės, struktūra ir ypatumai	963
3. Asmens konstitucinio statuso pagrindai	969
4. Valstybinės santvarkos konstituciniai pagrindai	972
5. Įstatymų leidžiamoji valdžia – Bundestagas ir Bundesratas	983
6. Įstatymų vykdomoji valdžia – federalinis prezidentas ir federalinė vyriausybė	991
7. Teisminė valdžia	1004
8. Konstitucinė justicija	1007
SUMMARY	1017

P R A T A R M Ė

Ši studija yra Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedros kolektyvo darbų, kuriais siekiama plėsti konstitucijų, demokratinio konstitucionalizmo pažinimo erdves lyginamosios konstitucinės teisės kontekste, tęsinys. Rekšminga ir tai, kad mokslo studija pateikiama skaitytojui tada, kai Lietuvos Respublika rengiasi pirminkauti Europos Sąjungos Tarybai. Šiuo atžvilgiu šis veikalas turi išskirtinę prasmę ne tik dabar, bet bus aktualus ir ateityje.

Pažymėtina, kad kai 1990 m. kovo 11-ąją buvo atkurta nepriklausoma Lietuvos valstybė, kurį laiką nebuvo išleidžiama studijų apie užsienio šalių konstitucijas, konstitucinės raidos patyrimą Europoje ir kituose pasaulio regionuose. Tokią spragą siekta bent iš dalies užpildyti mokomuoju leidiniu „Užsienio šalių konstitucijos“¹. Jame paskelbtos Prancūzijos Respublikos, Vokietijos Federacinės Respublikos, Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės (nekonsoliduotos) konstitucijos, Suomijos Respublikos, Estijos Respublikos, Latvijos Respublikos, Lenkijos Respublikos, Jungtinių Amerikos Valstijų, Rusijos Federacijos konstitucijų tekstai. Jie buvo išversti iš atitinkamų užsienio kalbų. Pažymėtina, kad atliekant šį darbą buvo pasitelkta studentų pirminiams konstitucijų tekstų vertimams rengti. Leidinio sudarytojai tada rašė, kad buvo siekiama lietuvių kalba pateikti konstitucijas, kurios buvo labai svarbios konstitucionalizmo aušroje, taip pat tas, kurios atskleidė būdingus politinius ir teisinius bruožus Europoje.

2005 m. skaitytojams buvo pateikta kolektyvinė monografija „Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą“². Netrukus, t. y. 2006 m., Konstitucinės teisės katedros mokslininkai parengė ir išleido kolektyvinę monografiją „Konstitucinio reguliavimo įvairovė“³. Šiuose mokslo darbuose imtasi plačiai nagrinėti konstitucinius procesus praeityje bei vykstančius šiuolaikiniame pasaulyje. Skaitytojams

¹ *Užsienio šalių konstitucijos*. Mokomasis leidinys. Sud. E. Jarašiūnas, G. Mesonis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004.

² Birmontienė, T.; Buišienė, O.; Jarašiūnas, E.; Mesonis, G.; Staugaitytė, V.; Vainiutė, M.; Vaitiekienė, E.; Vidrinskaitė, J.; Žilys, J. *Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005.

³ Bacevičius, V.; Beinoravičius, D.; Birmontienė, T.; Butvilavičius, D.; Jarašiūnas, E.; Mesonis, G.; Pumputis, A.; Vainiutė, M.; Vaitiekienė, E.; Vidrinskaitė, S.; Žilys, J.; Žiobienė, E.; Varaška, M. *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006.

buvo suteikta galimybė visapusiškiau pažinti konstitucinių reiškinių genezę, jų ištakas atskleidžiant Jungtinių Valstijų, Prancūzijos Respublikos, Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės bei daugelio kitų šalių konstitucionalizmo raidos patyrimą. Pirmojoje monografijoje rašyta apie dešimties valstybių konstitucijas, antroje – apie 14 valstybių konstitucinio reguliavimo ir konstitucinių sistemų įvairovę, konstitucinės raidos bendruosius dėsningumus ir specifiką atskirose šalyse. Monografijose orientuotasi į plačią geopolitinę erdvę, kur veikia ir atitinkamą teisinę kultūrą atspindinčios konstitucijos. Pirmą kartą Lietuvoje nagrinėtos Japonijos imperijos, Kinijos, Pietų Afrikos Respublikos, Australijos Sandraugos, Indijos konstitucinės santvarkos ir sistemos. Taigi buvo siekiama parodyti tą realų konstitucinį daugiaspalviškumą, kuris apibūdina konstitucines tradicijas, jomis grindžiamą valstybės valdžių sandarą, žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo formas ir konstitucines garantijas.

Pagrindinė šios studijos idėja yra ta, kad pateikiama ne kurių nors kitų pasaulio regionų ar atskirų šalių konstitucinio reguliavimo specifika, o Europos valstybių politinio junginio – Europos Sąjungą sudarančių šalių konstitucinių sistemų analizė. Tai pirmas Lietuvoje tokio turinio mokslinis veikalas, kuriame aprėpiama plati konstitucionalizmo raidos panorama Europoje, kur sprendžiamos sudėtingos problemos, susijusios ne tik su nacionalinių konstitucijų kaip aukščiausiosios teisės vaidmeniu politikoje ir teisėje, bet ir su šių šalių siekais įgyvendinti uždavinius, kurie iškyla integraciniuose procesuose derinant valstybių ir Sąjungos interesus.

Studijos autoriai atskleidžia, koks yra įvairus Europos Sąjungos valstybių narių konstitucinis paveldas. Štai Prancūzijos Respublikos konstitucionalizmas kildintinas iš 1789 m. Žmogaus ir piliečių teisių deklaracijos, 1791 m. Konstitucijos. Lietuvos ir Lenkijos valstybės politinėje istorijoje ryškus 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucijos pėdsakas. Belgijos Nacionalinis Kongresas 1831 m. priėmė ir paskelbė Konstituciją. Danijos konstitucionalizmą ženklina 1849 m. Konstitucija. Vokietijos imperijos Konstitucijos, priimtose 1871 m., pagrindu funkcionavo federacinė valstybė. Liuksemburgo konstitucionalizmo pradžia sietina su 1868 m. Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės Konstitucija. Šiuolaikinės Nyderlandų Karalystės konstitucionalizmo ištakos matomos 1814 m. Konstitucijoje. Apibendrinant galima pasakyti, kad Vakarų Europos valstybių konstitucionalizmas remiasi konstitucijomis, kurios buvo priimtose „pirmosios konstitucijų raidos bangos“ laikotarpiu (XVIII a. pabaiga ir iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos).

Istorijos vingiai, Antrojo pasaulinio karo pasekmės lėmė, kad Europos Sąjungą sudarančios valstybės narės į šią politinę sąjungą atėjo turėdamos įvairios politinės teisinės patirties. Štai Lietuva, Latvija ir Estija patyrė svetimos valstybės okupaciją. Lenkija, Čekija, Slovakija, Vengrija, Bulgarija, Rumunija išsivadavo iš Sovietų Sąjungos politinės, ekonominės ir karinės įtakos gniaužtų. Slovėnija tapo nepriklausoma valstybe suirus Jugoslavijos Federacijai.

Europos Sąjungos valstybių narių konstitucinių sistemų įvairovę apibūdina ir valstybės valdymo formos. Štai, be 20 respublikų, egzistuoja 7 monarchijos – Belgijos Karalystė, Danijos Karalystė, Ispanijos Karalystė, Liuksemburgo Didžioji Hercogystė, Nyderlandų Karalystė, Švedijos Karalystė, Jungtinė Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystė. Nors valdymo formos ir skiriasi, tačiau visose Europos Sąjungos valstybėse ne tik deklaruojamas, bet ir realiai įgyvendinamos žmogaus teisės ir laisvės, besąlygiškai laikomasi valstybės valdžių padalijimo principo.

Visi, kurie studijuos Europos Sąjungos valstybių narių konstitucinę teisę, atkreips dėmesį į tai, kad skiriasi konstitucinio reguliavimo modeliai. Štai Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystėje bei Švedijos Karalystėje nėra rašytinės, arba vadinamosios konsoliduotos, konstitucijos. Tačiau ir šiose valstybėse veiksmingai funkcionuoja trys valstybės valdžios grandys, o konstitucijos samprata apima statutinę teisę, precedentus, konstitucinius papročius. Apie Švedijos konstitucionalizmo ištakas byloja 1544 m. paktas, nustatantis sosto paveldėjimo tvarką, 1560 m. paktas, įtvirtinantis karaliaus galias, 1594 m. paktas, nustatantis atėjimo į sostą tvarką. XIX amžiaus pradžioje buvo priimtas Aktas dėl valdymo formos, Rikstago įstatymas, Aktas dėl sosto paveldėjimo, Aktas dėl spaudos laisvės. 1974 m. vasario 27 d. buvo priimta Švedijos Konstitucija, tačiau, kaip skelbiama pačioje Konstitucijoje, ją sudaro: 1974 m. vasario 27 d. Aktas dėl valdymo formos, 1810 m. vasario 26 d. Aktas dėl sosto paveldėjimo, 1949 m. Aktas dėl spaudos laisvės ir 1991 m. Pagrindinis įstatymas dėl žodžio laisvės.

Įvairiu mastu ir įvairiomis teisinėmis formomis Europos Sąjungos valstybių narių konstitucijose apibrėžiamos konstitucinės prielaidos dalyvauti Europos Sąjungoje. Štai Austrijos Respublikos federalinio konstitucinio įstatymo 9 straipsnyje nustatyta, kad įstatymais arba sutartimi, kuriai turi pritarti Nacionalinė Taryba, konkretūs federaliniai įgaliojimai gali būti perduodami tarpvalstybinėms organizacijoms ir jų padaliniams. Austrijos Konstitucijos pirmojo skirsnio „Bendrosios nuostatos. Europos

Sąjunga“ B skyriuje „Europos Sąjunga“ nustatyta, kaip Austrijoje renkami Europos Parlamento nariai, atskleista, kaip federalinė vyriausybė sprendžia klausimus skirdama Komisijos narius ir Teisingumo teismo, Pirmosios instancijos teismo teisėjus, taip pat atstovus į kitas Europos Sąjungos institucijas. Reglamentuojama, kaip turi bendradarbiauti Austrijos federalinė vyriausybė ir parlamentas tais atvejais, kai Europos Sąjungos struktūrose rengiami atitinkamų sprendimų ar aktų projektai. Pabrėžiant, kad Austrija dalyvauja Europos Sąjungos bendroje užsienio ir saugumo politikoje, atskleidžiama, kaip šie klausimai derinami Vyriausybėje ir parlamento rūmuose – Nacionalinėje Taryboje bei Federacijos Taryboje.

Prancūzijos Respublikos Konstitucijos XV skirsnyje „Dėl Europos Bendrijų ir Europos Sąjungos“ pabrėžiama, kad Respublika dalyvauja Europos Bendrijoje ir Europos Sąjungoje, kurios įkurtos laisvu valstybių susitarimu pasirašant sutartis ir siekiant bendrai vykdyti kai kuriuos įgaliojimus. Pagal Europos Sąjungos sutartį, pasirašytą 1992 m. vasario 7 d., Prancūzija sutinka perleisti reikalingus įgaliojimus Europos Sąjungos institucijoms siekdama Europos ekonominės ir piniginių sąjungos.

Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinio Įstatymo 23 straipsnyje skelbiama, kad įgyvendindama suvienytos Europos idėją Vokietijos Federacinė Respublika dalyvauja plėtojant Europos Sąjungą, kuri yra įsipareigojusi laikytis demokratinio, teisinės valstybės, socialinio, federacinio ir subsidiarumo principų bei garantuoja iš esmės tokią pat pagrindinių teisių apsaugą, kokia garantuojama Pagrindiniu Įstatymu. Dėl šios priežasties Federacija Bundesrato pritarimu gali perduoti suverenias valstybės teises.

Lietuvos Respublika narystės Europos Sąjungoje konstitucinius pagrindus įtvirtino 2004 m. liepos 13 d. Konstituciniu Aktu⁴. Šio Akto preambulėje Lietuvos Respublikos Seimas taip suformulavo prielaidas, kuriomis remiantis Lietuvos Respublika dalyvauja Europos Sąjungoje:

„vykdydama Lietuvos piliečių valią, pareikštą 2003 m. gegužės 10 ir 11 dienomis įvykusiame referendume dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje;

reikšdama įsitikinimą, kad Europos Sąjunga gerbia žmogaus teises ir pagrindines laisves, o Lietuvos narystė Europos Sąjungoje prisidės prie žmogaus teisių ir laisvių efektyvesnio užtikrinimo;

⁴ 2004 m. liepos 13 d. Konstitucinis Aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 111-4123.

pažymėdama, kad Europos Sąjunga gerbia savo valstybių narių nacionalinį tapatumą ir konstitucines tradicijas;

siekdama užtikrinti visateisį Lietuvos Respublikos dalyvavimą Europos integracijoje bei Lietuvos Respublikos saugumą ir jos piliečių gerovę“.

Akte skelbiama, kad Lietuvos Respublika, būdama Europos Sąjungos nare, dalijasi ar patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją sutartyse, kuriomis yra grindžiama Europos Sąjunga, numatytose srityse ir tiek, kad kartu su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis narėmis bendrai vykdytų narystės įsipareigojimus šiose srityse, taip pat naudotųsi narystės teisėmis. Akte nustatyta, kad Europos Sąjungos teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis. Jeigu tai kyla iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, Europos Sąjungos teisės normos taikomos tiesiogiai, o teisės normos kolizijos atveju jos turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus. Beje, šis Konstitucinis Aktas yra Lietuvos Respublikos sudedamoji dalis, jis yra įrašytas į Konstitucijos 150 straipsnį.

Apibendrintai galima sakyti, kad ši studija, pratęsdama Konstitucinės teisės katedros mokslininkų pradėtus tyrimus konstitucinės teisės srityje, praplečia ne tik mokslo žmonių, studentų, bet ir visų skaitytojų politikos ir teisės pažinimo ribas. Atsiranda visapusiškesnės prielaidos lyginti Lietuvoje egzistuojantį konstitucinį reguliavimą su kitų šalių konstitucinėmis sistemomis. Siekiant tokio pažinimo galima būtų įsitikinti, kad šiuolaikinė Lietuvos Respublikos Konstitucija atitinka tuos konstitucinio reguliavimo standartus, kurie brendo Europos ir kitų pasaulio tautų ir valstybių ilgaamžiuose laisvės ir demokratijos siekiuose.

Šioje mokslo studijoje paskelbti autorių straipsniai apie Europos Sąjungą sudarančių valstybių konstitucines sistemas siejami su dar anksčiau jų paskelbtomis publikacijomis. Tačiau valstybių konstitucinių sistemų apibūdinimai įvairiu mastu atnaujinti, pateikiama nauja informacija. Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad kai kurių valstybių konstitucinės sistemos analizuojamos pirmą kartą apskritai. Šiuo atžvilgiu vertinant studiją galima būtų pasakyti, kad šis veikalas, taip pat ir anksčiau minėti darbai, yra fundamentalaus tyrimo lyginamosios konstitucinės teisės srityje solidus pagrindas. Visuomeniškai tai labai reikšmingas tikslas, telkiantis visus, kurie nagrinėja praeities ir dabarties politikos bei teisės reiškinius.

Autorių vardu – prof. dr. Juozas Žilys

EUROPOS SAJUNGOS
VALSTYBIŲ NARIŲ
KONSTITUCINĖS
SISTEMOS

I. AIRIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA

Prof. dr. Alvydas Pumputis

1. AIRIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJA

Airija – valstybė, užimanti apie penkis šeštadalius Airijos salos, esančios į vakarus nuo Europos žemyninės dalies. Kita salos dalis – Šiaurės Airija – priklauso Jungtinei Karalystei.

Valstybės teritorija – 70 280 km².

Gyventojų – 4 581 260, tankis – 65, 2 žm./km².

BVP vienam gyventojui – 39 312 \$.

Valstybinė kalba – airių, anglų⁵.

Religija – katalikai, protestantai.

1169 m. Airiją užkariavo normanai ir nuo to laiko Anglija pradėjo dominuoti. Anglų užkariautojai atėmė airių žemes, o juos pačius ištrėmė į nederlingus salos vakarus. Dėl anglų stambiųjų žemvaldžių politikos, 1845–1849 m. kilus badui, mirė apie 1,5 mln. airių, daugelis buvo priversti emigruoti į Ameriką. Nuo 1801 m. sausio 1 d. iki 1922 m. gruodžio 6 d. visa Airijos sala buvo Jungtinės Karalystės dalis.

XX a. pradžioje Airijoje įkurta partija „Sinn Fein“ („Mes patys“) suėmė Airijos nacionaliniam judėjimui organizuotą pobūdį.

Baigiantis karui, prieš parlamento rinkimus 1918 m., buvo patvirtintas naujas rinkimų įstatymas, gerokai išplečiantis rinkėjų teises. Todėl rinkėjų korpusas Airijoje, kaip ir visoje Anglijoje, gerokai padidėjo. Airijos elektoratas padidėjo nuo 701 475 iki 1 936 673 (Dubline – nuo 35 353 iki 124 829, Limerike – nuo 4 875 iki 17 121 rinkėjų ir t. t.). Tai labai padidino tautiškai nusiteikusių airių galimybes siekiant nepriklausomybės⁶.

1918 m. gruodį, per rinkimus į Anglijos Parlamentą, iš Airijos buvo išrinkti 106 parlamentarai, iš jų 73 vietas gavo „Sinn Fein“ partijos nariai⁷.

⁵ Republic of Ireland. *Wikipedia, The free encyclopedia*.

⁶ Casey, J. *Constitutional Law in Ireland*. Dublin, 2000, p. 4.

⁷ Casey, J. *Constitutional Law in Ireland*. Dublin, 2000, p. 4.

Tačiau jie atsisakė vietų britų Bendruomenių Rūmuose ir sudarė Airijos parlamentą. Tai buvo gana išmintingas ir labai netradicinis būdas, naujojantis atstovaujama demokratija, nacionaliniam, o vėliau ir valstybiniam suverenitetui įtvirtinti.

Savo valstybingumą kuriančiai tautai išsilaisvinant iš okupacinės priklausomybės, svarbu ir kartu labai sunku suformuoti teisėtą, demokratišką atstovaujama valdžią bei sukurti konstitucinę sistemą⁸. Kelyje į nepriklausomybę – tai vienas iš sunkiausių klausimų. Šiuo atveju galimos paralelės tarp Airijos ir Lietuvos, kai ir airiai, ir lietuviai siekė valstybinio savarankiškumo. Ir laikmetis tas pats (XX a. pradžia), ir tiek airiai, tiek lietuviai puikiai išnaudojo istoriškai susiklosčiusias aplinkybes – lietuviai 1917 m. rugsėjį sudarė Valstybės Tarybą, airiai 1918 m. gruodį – parlamentą.

Anglija gana neigiamai vertino šį veiksma, trukdė priimti Airijos nepriklausomybę įtvirtinančius dokumentus.

Po didelių pastangų tik 1921 m. gruodžio 6 d. buvo pasirašyta Anglijos ir Airijos sutartis, kurią 1921 m. gruodžio 31 d. patvirtino Anglijos Parlamentas. Pagal šią sutartį 26 grafystės, esančios Airijos saloje, paskelbtos savarankiška Airijos valstybe, kitos 6 grafystės liko Anglijos sudėtyje. Minėta sutartimi Airijai buvo suteiktas dominijos statusas⁹.

Pirmasis sutarties straipsnis skelbė, jog Airijai suteikiamas toks pat statusas kaip ir Kanadai, Australijai, Naujajai Zelandijai, Pietų Afrikai. Tai reiškė, jog Airija buvo laikoma nepriklausoma valstybe, turinčia teisę savarankiškai leisti įstatymus, tačiau daugybe politinių saitų ji buvo susieta su Anglija. Sutartis gerokai riboja Airijos suverenitetą, ypač dėmesingai (sutarties 8 str.) reglamentavo Airijos ginkluotųjų pajėgų dydį. Tarsi sustiprindamas Airijos ir Anglijos sutarties galią, Anglijos Parlamentas 1922 m. kovo 31 d. pateikė Laisvos Airijos valstybės akto projektą.

1922 m. gruodžio 5 d. Vestminsterio parlamentas patvirtino Airijos Laisvos Valstybės Konstitucinį Aktą, kuris buvo paskelbtas ir įsigaliojo 1922 m. gruodžio 6 dieną¹⁰. Šį aktą sudarė Anglijos ir Airijos sutartis ir trys nedidelės dalys. Priimtas aktas tarsi turėjo atlikti konstitucijos misiją. Jis įtvirtino Airijos karaliaus institutą, dvejų rūmų parlamentą, įstatymų

⁸ Garvey, John H.; Aleinikoff, Alexander T. and Farber, Daniel A. *Modern constitutional theory*, 2004, p. 4–18.

⁹ Garvey, John H.; Aleinikoff, Alexander T. and Farber, Daniel A. *Modern Constitutional Theory*, 2004, p. 4–18.

¹⁰ Casey, J. *Constitutional Law in Ireland*. Dublin, 2000, p. 9.

leidybos procesą, bendriausia forma reglamentavo žmogaus teises ir kt. Todėl literatūroje šis dokumentas dažnai vadinamas Airijos Konstitucija, tačiau taip nėra. Didžioji Britanija, kaip žinoma, neturi rašytinės vientisos konstitucijos, todėl kiekvienas šiek tiek svarbesnis konstitucinis aktas dažnai vadinamas konstitucija. Šiuo atveju minėtas dokumentas negali būti laikomas Airijos Konstitucija dar ir dėl to, kad jį priėmė ne Airijos, o Anglijos Parlamentas. Minimas 1922 m. Konstitucinis Aktas asocijuojasi su kontraversiška Anglijos ir Airijos sutartimi ir šiame dokumente Airijai buvo primesti Anglijos teisės principai¹¹.

Tiktai 1937 m. priėmus Airijos Konstituciją ji buvo pripažinta suverenia, nepriklausoma demokratine respublika. Konstitucijos projektas buvo pateiktas referendumui, kuris įvyko kartu su rinkimais. 1937 m. liepos 1 d. referendumas 56,52 proc. balsų dauguma Konstituciją patvirtino¹²:

už – 685 105 (56,52 proc.);

prieš – 526 945 (43,48 proc.);

galiojančių balsų – 1 212 050 (90,03 proc.);

negaliojančių balsų – 134 157 (9,97 proc.);

iš viso balsų – 1 346 207 (100,0 proc.);

elektoratas – 1 775 055.

1937 m. gruodžio 29 d. Airijos Konstitucija įsigaliojo.

Ši Konstitucija su pataisomis ir papildymais galioja ir šiuo metu.

1937 m. Airijos Konstitucijos pataisos bei papildymai¹³:

Pataisos ir papildymo pavadinimas	Pasirašymo data
Pirmasis Konstitucijos pakeitimas, 1939 m. Reglamentuoja nepaprastąją padėtį, siekiant užtikrinti visuomenės ir valstybės saugumą karo ar ginkluoto sukilimo metu	1939 m. rugsėjo 2 d.
Antrasis Konstitucijos pakeitimas, 1941 m. Pasiūlymų rinkinys, apimantis skirtingus straipsnius, kuriuo siekiama sutvarkyti Konstituciją remiantis nuo jos patvirtinimo įgyta patirtimi	1941 m. gegužės 30 d.
Trečiasis Konstitucijos pakeitimas, 1972 m. Valstybė tampa Europos Bendrijų nare	1972 m. birželio 8 d.

¹¹ <http://www.uce.ie/law/irishlaw/constitution>.

¹² http://en.wikipedia.org/wiki/Constitution_of_Ireland.

¹³ http://www.taosearch.gov.ie/eng/Publications/Publications_Archive/Publications_200...20120105.

Pataisos ir papildymo pavadinimas	Pasirašymo data
Ketvirtas Konstitucijos pakeitimas, 1972 m. Sumažinamas minimalus balsavimo rinkimuose ir referendumuose amžius nuo 21 iki 18 metų	1973 m. sausio 5 d.
Penktasis Konstitucijos pakeitimas, 1972 m. Iš Konstitucijos pašalinama specialioji Katalikų Bažnyčios padėtis ir pripažįstamos kitos religijos	1973 m. sausio 5 d.
Šeštasis Konstitucijos (priėmimas) pakeitimas, 1979 m. Užtikrinama, kad Tarybos (<i>Adoption Board</i>) priimti pakeitimai negalėjo būti pripažinti negaliojančiais dėl to, kad juos priėmė ne Teismas	1979 m. rugpjūčio 3 d.
Septintasis Konstitucijos pakeitimas (Airijos Senato narių rinkimai iš aukštojo mokslo institucijų), 1979 m. Numatoma Airijos Senato narius rinkti iš universitetų ir kitų aukštojo mokslo institucijų	1979 m. rugpjūčio 3 d.
Aštuntasis Konstitucijos pakeitimas, 1983 m. Pripažįstama dar negimusių kūdikių teisė gyventi, atsižvelgiant į motinos teisę gyventi	1983 m. spalio 7 d.
Devintasis Konstitucijos pakeitimas, 1984 m. Išplečiama teisė balsuoti Airijos parlamento (<i>Dáil</i>) rinkimuose ne Airijos piliečiams	1984 m. rugpjūčio 2 d.
Dešimtas Konstitucijos pakeitimas, 1987 m. Ratifikuojamas Europos bendrasis aktas	1987 m. birželio 22 d.
Vienuoliktasis Konstitucijos pakeitimas, 1992 m. Ratifikuojama Europos Sąjungos sutartis	1992 m. liepos 16 d.
Nėra Dvyliktojo pakeitimo. 1992 m. lapkričio 25 d. buvo siūlomi trys pakeitimai (Dvyliktasis, Tryliktasis ir Keturioliktasis). Visuomenė atmetė Dvyliktąjį, kuriame nagrinėjama negimusiųjų teisė į gyvenimą, ir pritarė Tryliktajam ir Keturioliktajam pakeitimams	
Tryliktasis Konstitucijos pakeitimas, 1992 m. Numatoma, kad 40.3.30 straipsnis (negimusiųjų teisė gyventi) neapribos laisvės keliauti tarp Airijos ir kitų valstybių	1992 m. gruodžio 23 d.
Keturioliktasis Konstitucijos pakeitimas, 1992 m. Numatoma, kad 40.3.30 straipsnis (negimusiųjų teisė gyventi) neapribos laisvės gauti informaciją apie teisėtai prieinamas paslaugas kitoje valstybėje	1992 m. gruodžio 23 d.
Penkioliktasis Konstitucijos pakeitimas, 1995 m. Numatomas santuokos panaikinimas tam tikromis aplinkybėmis	1996 m. birželio 17 d.
Šešioliktasis Konstitucijos pakeitimas, 1996 m. Numatoma atsakyti paleisti už užstatą asmenį, teisiama už sunkų teisės pažeidimą, kai tai yra laikoma būtinybe, kad būtų apsisaugota nuo kitų šio asmens nusikaltimų padarymo	1996 m. gruodžio 12 d.

Pataisos ir papildymo pavadinimas	Pasirašymo data
Septynioliktasis Konstitucijos pakeitimas, 1997 m. Numatoma, kad Vyriausybės susitikimų metu vykusių diskusijų konfidencialumas būtų saugomas ir tik Aukščiausiasis Teismas tam tikromis aplinkybėmis nusprendžia tai paskelbti	1997 m. lapkričio 14 d.
Aštuonioliktasis Konstitucijos pakeitimas, 1998 m. Ratifikuojama Amsterdamo sutartis	1998 m. birželio 3 d.
Devynioliktasis Konstitucijos pakeitimas, 1998. Pritariama būti susaistomai su Britų ir airių sutartimi (pasirašyta 1998 m. balandžio 10 d. Belfaste) ir numatoma, kad tam tikros kitos Konstitucijos pataisos, ypač 2 ir 3 straipsniai, įsigaliojotų, kai įsigalios ši sutartis	1998 m. birželio 3 d.
Dvidešimtmasis Konstitucijos pakeitimas, 1999 m. Suteikiamas vietos valdžios vaidmens konstitucinis pripažinimas ir numatoma, kad vietos rinkimai būtų organizuojami mažiausiai kas penkerius metus	1999 m. birželio 23 d.
Dvidešimt pirmasis Konstitucijos pakeitimas, 2001 m. Mirties bausmės draudimas ir nuorodų į mirties bausmes pašalinimas	2002 m. kovo 27 d.
Nėra Dvidešimt antrojo Konstitucijos pakeitimo. Dvidešimt antrojo pakeitimo projektas dėl tam tikrų priešasčių nebuvo pateiktas svarstyti parlamentui, 2011 m.	
Dvidešimt trečiasis Konstitucijos pakeitimas, 2001 m. Ratifikuojamas Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos Statutas	2002 m. kovo 27 d.
Nėra Dvidešimt ketvirtojo Konstitucijos pakeitimo. 2001 m. birželio 7 d. visuomenei pateikti trys pasiūlymai, 21, 23 ir 24 pakeitimai. Nepritarta 24-ajam pakeitimui, susijusiam su Nicos sutartimi. Pritarta 21 ir 23 pakeitimams	
Nėra Dvidešimt penktojo Konstitucijos pakeitimo. 2002 m. kovo 6 d. visuomenei pateiktas 25 Konstitucijos pakeitimo pasiūlymas buvo atmetas (Nėštumo apsauga – <i>Protection of Pregnancy in Human Life</i>)	
Dvidešimt šeštasis Konstitucijos pakeitimas, 2002 m. (Nicos sutarties ratifikavimas)	2002 m. lapkričio 7 d.
Dvidešimt septintasis pakeitimas, 2004 m. (Airijos pilietybė kitos šalies tėvų vaikams)	2004 m. birželio 24 d.
Dvidešimt aštuntasis pakeitimas, 2009 m. (Lisabonos sutarties ratifikavimas)	2009 m. spalio 15 d.

Atsižvelgiant į tai, kad Airijos 1937 m. Konstitucija įtvirtino ką tik išsivadavusios valstybės teisinę-politinę sistemą, galima teigti, kad pataisų joje iki dabartinio laikotarpio padaryta santykinai nedaug. Tai rodo, kad Airijos konstitucinis reguliavimas yra stabilus. Airijos ir Didžiosios

Britanijos konstituciniai ir politiniai ryšiai galutinai nutrūko tik 1948 m. priėmus įstatymą dėl Airijos Respublikos. 1949 m. balandžio 18 d. Airija pasitraukė iš Britanijos tautų sandraugos.

1955 m. Airija tapo Jungtinių Tautų nare, 1973 m. – Europos Sąjungos nare.

Konstitucijos 5 straipsnis, išreikšdamas tautos valią, skelbia, kad Airija yra suvereni, nepriklausoma ir demokratinė valstybė. Todėl Konstitucijoje reguliuojami tie klausimai, kurie svarbūs Airijai kaip naujai nepriklausomai valstybei. Vienas iš tokių yra valstybinės kalbos klausimas.

Konstitucijos 8 straipsnis skelbia, jog airių kalba yra pirmoji, o anglų kalba – antroji valstybinė kalba. Tai ganėtinai jautrus klausimas. Turint galvoje, jog anglų kalba Airijoje yra gana plačiai paplitusi, dėl jos svarbos neretai kyla įvairių interpretacijų bei diskusijų, o kartais šiuo pagrindu iškeliamos net bylos, kurias nagrinėja tarptautiniai teismai¹⁴.

Konstitucija įtvirtina prieraišumą žmogiškosioms ir dvasinėms vertybėms. Konstitucijos preambulėje sakoma, jog mes, *Eire* (Airijos) tauta, įsipareigojame Dievui ir dėkojame jam už tėvų palaikymą šimtmečių išbandymuose ir kovojant už tautos nepriklausomybę. Konstitucija prasižada skyriumi „Liaudis“. Šio skyriaus 1 straipsnyje pasakyta, jog Airijos liaudis turi suverenią ir neatskiriama teisę pasirinkti savo valdymo formą, įtvirtinti santykius su kitais kraštais ir vystyti politinį, ekonominį, kultūrinį gyvenimą įgyvendinant savo siekius ir tradicijas. Iš valstybės teisinės prigimties formuluotės antrajame Konstitucijos skyriuje aiškiai išplaukia mintis, jog valstybė yra tautos kūrinys. Apskritai Konstitucijoje sąvokos „tauta“, „liaudis“, „žmonės“, „valstybė“ dažnai vartojamos kaip sinonimai, o šių sąvokų prasmė išplaukia iš konteksto. Sąvoka „valstybė“ dažniau vartojama kaip geografinė dimensija. Atkreiptinas dėmesys į Konstitucijos 2 straipsnio formuluotę, kad Airijos liaudžiai priklauso visa Airijos salos teritorija, netoli esančios salos ir teritoriniai vandenys. Tai savotiška formuluotė, kuri sulaukia įvairių komentarų bei vertinimų, nes, kaip žinoma, Airijos valstybei priklauso tik dalis salos.

Airijos Konstitucija, įtvirtindama tipiškus ir kitoms valstybėms būdingus institutus (prezidento, parlamento, vyriausybės, valstybės tarybos, teismų teisinį statusą bei asmens teisinį statusą), kartu reglamentuoja tai, kas kitų valstybių konstitucinio reguliavimo praktikoje pasitaiko ne taip

¹⁴ Casey, J. *Constitutional Law in Ireland*. Dublin, 2000, p. 76–77.

dažnai. Konstitucijoje atskirais skyriais reglamentuojami tokie visuomenei itin svarbūs klausimai kaip šeima, mokslinimas, religija, pagrindiniai socialinės politikos principai, privati nuosavybė, referendumas. Išsamus šių klausimų reglamentavimas Airijos Konstituciją daro išskirtinę.

Vienas iš formalių požymių, išskiriančių Airijos Konstituciją iš kitų, yra tas, jog joje yra palyginti nedaug straipsnių – tik 50. Bet straipsniai gana daug aprėpiantys. Tai, kas kitų šalių konstitucijose reglamentuojama ištisais skyriais ir daugybe straipsnių, Airijos Konstitucijoje – vienu arba dviem, tačiau viską apimančiais straipsniais. Pavyzdžiui, prezidento teisinį statusą apibrėžia trys (12–14 str.), parlamento – vienas (15) straipsnis.

Konstitucijos, o kartu ir visuomenės stabilumą garantuoja, jog ji gali būti keičiama tik referendumo būdu. Konstitucijos 46–47 straipsniuose sakoma, jog iniciatyva dėl konstitucinių pataisų bei papildymų yra suteikta Atstovų Rūmams. Šių rūmų pateiktas projektas svarstomas abejuose parlamento rūmuose. Pritarus teikiama referendumui. Jeigu referendumo metu balsų dauguma pataisa ar papildymas patvirtinami, teikiama pasirašyti prezidentui. Prezidento pasirašyta pataisą įsigalioja kaip konstitucinė.

2. KONSTITUCINIS ASMENS STATUSAS

Konstitucijos 40–44 straipsniai įtvirtina fundamentalias asmens teises. Tai klasikinis žmogaus teisių katalogas, būdingas liberaliai demokratinei visuomenei:¹⁵ asmeninės teisės, šeimos, išsilavinimo, privačios nuosavybės, religijos teisės. Tačiau tai lyg ir individo teisinio statuso bendroji dalis. Konstitucijos atskiruose straipsniuose, apibrėžiant valdžios institucijų funkcijas, formuluojamos ir jų pareigos ginti žmogaus teises. Konstitucijos 16 straipsnis, aptardamas parlamento vietą bei funkcijas, nusako rinkimų teisės principus, Konstitucijos 38 straipsnio 1 dalis skelbia, jog asmuo negali būti nuteistas už nusikaltimą, jeigu tai neįrodyta įstatymo nustatyta tvarka.

Asmeninių teisių esmė pasireiškia tuo, jog prieš įstatymą visi yra lygūs. Įgyvendinant šį konstitucinį principą garantuojamos būsto neliečiamybės, privatumo išsaugojimo, taikių sambūrių, laisvos nuomonės reiškimo ir kitos teisės. Įvertinus Konstitucijos bei kitų įstatymų teisinį reguliavimą Airijoje susiklostė tokia asmeninių teisių seka:

- a) teisė į privatumą;

¹⁵ Casey, J. *Constitutional Law in Ireland Dublin*. 2000, p. 386.

- b) teisė į uždarbį;
- c) teisė bendrauti;
- d) teisė kreiptis į teismą;
- e) teisė į teisėtą atstovavimą kriminalinėse bylose;
- f) teisė į sveikatos apsaugą;
- g) teisė keliauti;
- h) teisė kurti šeimą;
- i) teisė identifikuoti ir žinoti savo tikrąją motiną;
- j) teisė dalyvauti priimant sprendimus¹⁶.

Daugelis pagrindinių žmogaus teisių visuomenėje, taip pat ir Airijoje, yra tarsi savaime įgyvendinamos. Tam tik reikia palankaus valstybės požiūrio, netrukdyto. Tai pasakytina, pavyzdžiui, apie teisę į santuoką, į išsilavinimą, į judėjimo laisvę ir kt. Tačiau žmogaus teisės kataloge yra tokios, kurias įgyvendinant būtinas abipusis valstybės ir individo įsipareigojimas. Airija yra tarp tų valstybių, kurios nubrėžia aiškią ribą tarp piliečių ir asmenų be pilietybės ar užsieniečių.

Pagal Konstitucijos 40.2^o straipsnį valstybė įsipareigoja ginti savo piliečius nuo neteisybės, kylant pavojui dėl jų gyvybės, saugant gerą jų vardą bei turtines teises. Konstitucijos 44.2.1^o straipsnyje pasakyta, jog valstybė garantuoja piliečių sąžinės laisvės įgyvendinimą.

Teisė į gyvybę, teisė į fizinį žmogaus saugumą, teisė į sąžinės laisvę paprastai priklauso visiems asmenims, gyvenantiems valstybės teritorijoje. O Airijos Konstitucija pabrėžtinai įsipareigoja ginti tik savų piliečių minėtas teises.

Konstitucijos 9.1.1^o straipsnyje piliečius atribojant nuo visų kitų asmenų teigiama, jog Airijos piliečiais laikomi visi asmenys, kurie buvo Airijos piliečiai Konstitucijos įsigaliojimo dieną.

Papildant ir detalizuojant Konstitucijos normas pažymėtina, kad pilietybės santykius Airijoje šiuo metu reglamentuoja 1956 m. bei 2000 m. Pilietybės aktai. Šie teisiniai aktai įtvirtina Airijoje kraujo principą įgyjant pilietybę, t. y. Airijos piliečiais tampa asmenys, kurių tėvai buvo šios valstybės piliečiai. Šis principas riboja galimybes įgyti Airijos pilietybę kitų valstybių piliečiams, nors nustatyta tvarka taikoma ir natūralizacija.

Airijos Konstitucija teisinį asmens statusą reglamentuoja paskutiniuosiuose skyriuose. Tai lyg ir neįprasta, nes pastarojo meto valstybių

¹⁶ Casey, J. *Constitutional Law in Ireland*. Dublin, 2000, p. 395.

konstitucijose šie klausimai paprastai aptariami pirmuosiuose skyriuose. Taigi daugiau dėmesio skiriama asmens teisėms. 1937 m. Airijos Konstitucijos pagrindinis tikslas buvo įtvirtinti šalies nepriklausomybę, savo valstybingumą. Todėl pirmieji Konstitucijos skyriai skiriami būtent šiems klausimams įtvirtinti bei valstybės mechanizmui reglamentuoti. Kaip jau minėta anksčiau, individo teisinio statuso klausimai įtvirtinami Konstitucijos pabaigoje, tačiau pagarba žmogaus teisėms parodoma pačiu konstitucinio reguliavimo turiniu. Ši reglamentacija papildoma konstituciškai įtvirtintais socialinės politikos principais. Konstitucijos 45 straipsnyje teigiama, jog valstybė turi rūpintis visos tautos gerove, kad piliečiai galėtų gauti pajamų savo poreikiams protingai tenkinti. Visa tai sukuria stabilią, patikimą socialinio patikimumo aplinką šalyje.

Airijoje labai daug dėmesio skiriama šeimai. Konstitucijos 41 straipsnyje pasakyta, jog valstybė pripažįsta šeimą kaip pirminį visuomenės gerovės šaltinį ir garantuoja šeimoms kaip socialinės tvarkos pagrindo apsaugą. Airijos Konstitucijoje labai nuosekliai įtvirtinamas visuomenės narių lygybės principas, tačiau kalbant apie šeimą prioritetą teikiamas moterims. Konstitucijos 45.2.1^o straipsnis įtvirtina, jog moteris savo veikla šeimoje kuria valstybės gerovę ir jos (valstybės) palaikymą. To paties straipsnio 2° dalyje valstybė įpareigojama dėti visas pastangas, kad motinos dėl ekonominio būtinumo nebūtų priverstos mažinti savo įtaką šeimoje. Tai beprecedentės formuluotės pasaulinėje konstitucinio reguliavimo praktikoje. Labai retas atvejis, kad valstybės konstitucija bandytų šiek tiek išsamiau reglamentuoti santuoką. O Airijos Konstitucijos 41.3.1^o straipsnis skelbia, jog valstybė prisiima pareigą ypač dėmesingai saugoti santuokos institutą. Kaip žinoma, Airijoje ilgą laiką buvo draudžiama nutraukti santuoką. Tik 1995 m. Konstitucijos 41 straipsnį papildžius 3.1^o dalimi santuoką teismas gali nutraukti esant šioms aplinkybėms:

- a) paskutinius penkerius metus sutuoktiniai gyveno atskirai;
- b) nėra galimybių sutuoktiniams susitaikyti;
- c) teismui įvertinus aplinkybes, kurios gali būti reikšmingos sutuoktiniams ir jų vaikams.

Taip pat Konstitucija skelbia, jog asmuo, kurio santuoką nutraukė kitos šalies teismas ir šiuo metu priklausantis Airijos jurisdikcijai, negali sudaryti naujos santuokos, kol buvęs sutuoktinis yra gyvas. Kitų valstybių praktikoje tokio pobūdžio klausimai reglamentuojami paprastais įstaty-

mais ar kitais norminiais aktais. O Airijoje šeima ir santuoka priskiriama prie išskirtinai svarbių visuomenėje klausimų ir reguliuojami Konstitucijos. Valstybė rūpinasi privatinės nuosavybės įtvirtinimu. Konstitucijos 43 straipsnyje sakoma, jog valstybė pripažįsta žmogaus kaip protingos būtybės prigimtinę teisę į privatinę nuosavybę. Kartu valstybė įsipareigoja nepriimti įstatymų, žlugdančių teisę į privatinę nuosavybę. Nuosavybės klausimai visuomenėje turėtų būti sprendžiami laikantis socialinio teisingumo principų. Kartu Konstitucijoje minima, jog gali būti ribojama teisė į privatinę nuosavybę tik siekiant visuotinės gerovės.

Valstybė siekia, kad būtų įtvirtinta sąžinės laisvė. Konstitucijos 44.2.1° straipsnyje sakoma, jog kiekvienas asmuo turi teisę įgyvendinti savo religinius įsitikinimus, tik svarbu, kad jie netrukdytų visuomenės saugumui ir rimčiai. To paties Konstitucijos straipsnio 2° dalyje sakoma, jog valstybė įsipareigoja neteikti privilegijų kuriai nors religijai.

Valstybė, siekdama įgyvendinti Konstitucijoje įtvirtintą asmens teisinį statusą, skatina papildomų teisės normų kūrimą kitų valstybės institucijų veikloje, taip pat naujų papročių, tradicijų, precedentų atsiradimą saugant bei ginant žmogaus teises.

3. PARLAMENTAS

Pagal 1937 m. Konstituciją Airija yra parlamentinė respublika. Aukščiausia valdžia priklauso parlamentui (air. *Oireacht*), kuris susideda iš dvejų rūmų – Atstovų Rūmų (*Dail Eireann*) ir Senato (*Seanad Eireann*). Pagal Konstitucijos 15 straipsnio 2° dalį į parlamento sudėtį įeina ir prezidentas.

Rinkimuose į parlamentą, taip pat į įvairias rūmų atstovaujamas institucijas, dalyvauja asmenys, sulaukę 18 metų. Balsuojama slaptai. Paštu balsuojama tik išskirtiniais atvejais – kai valstybės tarnautojai (taip pat ir kariškiai) balsavimo dieną yra užsienyje. Pagal Konstitucijos 16.1.1° ir 16.1.2° straipsnį į Atstovų Rūmus gali būti išrinkti veiksnūs piliečiai, sulaukę 21 metų amžiaus. Rinkimai vyksta pagal proporcinę rinkimų sistemą rinkimų apygardose. Priklausomai nuo gyventojų skaičiaus valstybėje, pagal Konstitucijos 16.2.2° straipsnį Atstovų Rūmų narių skaičių periodiškai nustato įstatymas, tačiau reikalaujama, kad vienas narys būtų renkamas ne daugiau kaip 30 000 gyventojų ir ne mažiau kaip 20 000 gyventojų.

Senatas susideda iš 60 narių. 11 narių skiria ministras pirmininkas, 43 renkami rinkėjų. Rinkėjai renkami iš kandidatų sąrašų, kurie sudaromi penkiose didžiausią įtaką visuomenėje turinčiose gyvenimo srityse:

- 1) kultūros ir lavinimo;
- 2) žemės ūkio;
- 3) darbo;
- 4) pramonės ir prekybos;
- 5) valdymo.

Rinkėjams taip pat priskirtini naujai išrinktų Atstovų Rūmų nariai, prieš tai buvusio Senato nariai, taip pat visų grafysčių tarybų nariai – iš viso 1 100 rinkėjų korpusas. Kaip jau minėta, jie renka 43 Senato narius.

Pagal Konstitucijos 18 straipsnio 4.1^o dalį po tris Senato narius renka Airijos valstybinis universitetas ir Dublino universitetas. Senato narius iš universitetų renka visi asmenys, baigę šiuos universitetus. Asmuo, baigęs abu universitetus, turi du balsus.

Kaip matome, Airijos parlamentas (atskirai ir Atstovų Rūmai, ir Senatas) sudaromas gana netradiciškai. Ieškoma būdų, kaip pasinaudojant demokratinėmis galimybėmis suformuoti darbingą bei kompetentingą parlamentą.

Rinkimų kampanijoje, kaip žinoma, labai svarbų vaidmenį vaidina politinės partijos. Daugelio šalių konstitucijos (Vokietijos, Prancūzijos, Graikijos, Portugalijos, Ispanijos ir kt.) labai išsamiai reglamentuoja šių institucijų vaidmenį per rinkimus. O Airijos Konstitucija apie tai visai nekalba, gali net susidaryti įspūdis, jog ji ignoruoja patį politinių partijų egzistavimą. Apie tai gana epizodiškai užsimena tik 1992 m. Rinkimų įstatymas. Politinių partijų veikla, partijų kandidatų atranka bei išskėlimas ir kt. teisiškai neregamentuojama. 1997 m. Rinkimų įstatymo pataisoje gana trumpai nusakoma partijų finansavimo tvarka. Čia pasakyta, jog visas rinkimų organizavimo išlaidas prisiima mokesčių mokėtojai, todėl politinėms partijoms papildomais finansiniais klausimais rūpintis nebereikia. Politinės partijos gali gauti dotacijas tik partijai administruoti ir partijos nariams lavinti. Kasmet, ne vėliau kaip iki kovo 31 d., politinės partijos turi pateikti išsamią pajamų bei išlaidų deklaraciją.

Kiekvieni parlamento rūmai veikia atskirai, turi vidinę struktūrą. Kaip reikalauja Konstitucijos 9.1^o straipsnis, kiekvieni rūmai turi išsi-

rinkti pirmininką bei pavaduotoją ir patvirtinti jų funkcijas. Pirmininkas ir pavaduotojas balsavime nedalyvauja, tačiau jeigu balsai pasiskirsto po lygiai – jų balsas lemiamas.

Airijos parlamente prioritetas priklauso Atstovų Rūmams. Šių rūmų vaidmuo neabejotinai svaresnis priimant įstatymus, ypač finansų klausimais, šiems rūmams faktiškai atskaitinga Vyriausybė. Senato vaidmuo politiniame gyvenime daug menkesnis. Jo vaidmuo tarsi papildantis Atstovų Rūmų veiklą.

Praktika rodo, kad dalį savo veiklos rūmai vykdo padedami komitetų. Parlamente yra 13 jungtinių abiejų rūmų komitetų:

- Žemės ūkio;
- Maisto ir jūros;
- Lavinimo ir mokslo;
- Verslo ir smulkaus verslo;
- Aplinkos apsaugos;
- Europos reikalų;
- Šeimos, bendruomenės ir socialinių reikalų;
- Finansų;
- Sveikatos ir verslo;
- Paveldo ir airių kalbos;
- Teisėtumo, lygybės ir moterų teisių;
- Transporto;
- Turizmo ir sporto¹⁷.

Gali būti kuriami ir kiti bendri komitetai, ypač ieškant abiejų parlamento rūmų optimalių bendradarbiavimo būdų, be to, atskiri rūmai gali kurti būtinus komitetus savarankiškai.

Konstitucijos 15.1.3^o straipsnis reikalauja, jog parlamento rūmai posėdžiautų Dubline ar netoli jo arba kitoje vietoje, jeigu tai buvo nuspręsta parlamento. Parlamentas dirba sesijomis. Konstitucijos 15.7^o straipsnyje įtvirtinta, jog parlamentas privalo rinktis į sesijas ne rečiau kaip kartą per metus.

Airija, kaip jau minėta, yra parlamentinė respublika, kur parlamentas yra valstybinio suvereniteto reiškėjas. Visus svarbiausius valstybės klausimus sprendžia parlamentas.

¹⁷ Casey, J. *Constitutional Law in Ireland*. Dublin, 2000, p. 142.

Konstitucijos 15.6.1 straipsnyje pasakyta, jog kurti ir išlaikyti karines arba ginkluotąsias pajėgas yra išimtinė parlamento teisė. Šia teise negali naudotis jokia kita institucija.

Pati pagrindinė Airijos parlamento, kaip ir kitų šalių parlamentų, funkcija yra įstatymų leidyba. Pavyzdžiui, 1989–1998 m. parlamentas priėmė 386 aktus, vidutiniškai 39 per metus:

- 1989 – 23,
- 1990 – 38,
- 1991 – 32,
- 1992 – 29 (ir 4 Konstitucijos pataisais),
- 1993 – 40,
- 1994 – 34,
- 1995 – 36 (Konstitucijos pataisa),
- 1996 – 43 (Konstitucijos pataisa),
- 1997 – 46 (Konstitucijos pataisa),
- 1998 – 54 (Konstitucijos pataisa)¹⁸.

Lyginant su Lietuva, tai dešimt kartų mažiau priimamų įstatymų, tačiau tai iš dalies paaiškinama. Pirmiausia Airija priklauso prie tų valstybių, kuriose veikia bendroji teisės tradicija. Be įstatymo, čia sėkmingai veikia paprotys ar precedentas. Įstatymas yra tik vienas iš teisės šaltinių. Valstybė, kitaip nei kontinentinės teisės tradicija, nesiveržia sureguliuoti tų sričių, kuriose sėkmingai veikia paprotys ar reglamentuojama kuriant precedentes. Antra vertus, Airija jau gyvena kitame etape – kaip ir kitose srityse, teisėje ir įstatymų leidyboje kelia sau kokybės reikalavimus, todėl neskubama priimti bet kokių įstatymų.

Įstatymų leidybai Airijos Konstitucijoje skiriami ištisi septyni straipsniai (20–27 str.). Vertinant tai, jog šios Konstitucijos atskiri straipsniai yra gana dideli, susidedantys iš daugybės dalių, akivaizdu, jog įstatymų leidybos kultūrai skiriama daug dėmesio.

Įstatymų projektus paprastai rengia Vyriausybė¹⁹.

Projektas registruojamas parlamento įstatymų projektų tarnybos ir perduodamas bet kuriems rūmams, išskyrus įstatymų projektus finansų klausimais. Finansus keičiančių įstatymų leidybos procedūra turi prasi-dėti Atstovų Rūmuose (Konstitucijos 20 str.).

¹⁸ Casey, J. *Constitutional Law in Ireland*. Dublin, 2000, p. 139.

¹⁹ Clubb, B. *Cabinet Government in Ireland*. Dublin, 1974, p. 65.

Įstatymų projektas pereina penkias stadijas tuose rūmuose, kuriuose pareiškiami įstatymų leidybos iniciatyva, ir keturias stadijas kituose (registravimas, debatai, išsamus straipsnių svarstymas, pataisos bei papildymai, priėmimas).

Vienų rūmų priimtas ir kitų rūmų pritarimo sulaukęs projektas tampa priimtas abiejų rūmų, t. y. parlamento. Kai tik parlamentas priima įstatymą, ministras pirmininkas privalo jį pateikti prezidentui pasirašyti ir paskelbti.

Pagal Konstitucijos 25.2.1 straipsnį prezidentas privalo pasirašyti įstatymą ne anksčiau kaip po penkių ir ne vėliau kaip po septynių dienų nuo pateikimo.

Dėl susiklosčiusių aplinkybių Vyriausybės reikalavimu, prieš tai pritarus Senatui, prezidentas gali pasirašyti įstatymų projektą ir nelaukdamas penkių dienų. Prezidento pasirašytas įstatymų projektas tampa įstatymu ir tą pačią dieną įsigalioja, jeigu kitaip nepasakyta pačiame įstatyme (Konstitucijos 25.2.2^o, 25.4.1^o str. prezidento veto teisės nenumato).

Pasirašytas įstatymas skelbiamas oficialiame leidinyje „Iris Oifigiuil“ (Konstitucijos 25.4.2^o str.).

Jeigu manoma, jog įstatymo projektas yra labai svarbus ir būtų tikslinga, kad dėl jo savo nuomonę pareikštų šalies gyventojai, tai pagal Konstitucijos 25.1 straipsnį dauguma Senato narių ir ne mažiau kaip du trečdaliai Atstovų Rūmų narių bendra peticija gali kreiptis į prezidentą su prašymu nepasirašyti įstatymo projekto. Tokia peticija gali būti įteikta ne vėliau kaip per keturias dienas nuo įstatymo projekto priėmimo parlamente.

Prezidentas, gavęs tokią peticiją, konsultuojasi su Valstybės Taryba ir ne vėliau kaip per dešimt dienų nuo įstatymo projekto įteikimo turi apsispręsti.

Jei prezidentas mano, jog įstatymo projektą tikslinga būtų pateikti referendumui, jis apie tai informuoja ministrą pirmininką ir rūmų pirmininkus. Referendumas turi įvykti per aštuoniolika mėnesių nuo prezidento apsisprendimo.

Referendumo procedūra reglamentuojama 1994 m. Referendumo įstatymu bei Rinkimų įstatymais. Pagal Konstitucijos 47.3 straipsnį referendume gali balsuoti visi piliečiai, kurie gali rinkti parlamento Atstovų Rūmus.

Konstitucijos pataisos referendume laikomos patvirtintomis, jeigu už jas balsavo daugiau kaip pusė dalyvavusiųjų referendume. Gana sa-

votiška Konstitucijos nuostata dėl paprastų įstatymų priėmimo ar pakeitimo referendumo būdu. Konstitucijos 47.2.1° straipsnis skelbia, jog kiti įstatymai, išskyrus Konstitucijos pataisas, laikomi atmestais, jeigu dauguma balsavusiųjų referendume buvo prieš ir jeigu referendume dalyvavo ne mažiau kaip 33,3 proc. visų užsiregistravusių rinkėjų.

Jeigu įstatymas ar jo pataisos (išskyrus Konstitucijos) neatmetamos tokia balsų dauguma, tai jos laikomos priimtomis (Konstitucijos 47.2.2° str.). Referendumu patvirtintas įstatymo projektas teikiamas prezidentui pasirašyti ir paskelbti.

Jeigu prezidentas mano, jog įstatymo projektą teikti referendumui netikslinga, jis jį pasirašo ir paskelbia įprastine tvarka apie tai informuodamas ministrą pirmininką ir abiejų rūmų pirmininkus.

4. RESPUBLIKOS PREZIDENTAS

Konstitucijos 12.1 straipsnyje sakoma, jog Airijos prezidentui suteikiama pirmenybė valstybėje visų kitų asmenų atžvilgiu. Kaip matome, gana diplomatiškai pasakyta, jog prezidentas yra gana svarbus valstybėje, tačiau vengiama formuluoti, jog jis yra valstybės galva arba vadovas. Tai pasireiškia ir apibrėžiant jo kompetenciją.

Kaip žinoma, Airija laikoma parlamentine respublika. Tradicinėse parlamentinėse valstybėse (Vokietijoje, Italijoje ir kt.) prezidentai renkami parlamentų, tačiau Airijos prezidentas renkamas rinkėjų tiesiogiai. Tai lyg ir užuomina apie mišrią valdymo formą šalyje, tačiau prezidento statusas, jo kompetencija tai paneigia.

Pagal Konstituciją (12.2.1° str.) prezidentą renka visi tie asmenys, kurie gali rinkti Atstovų Rūmus. Kandidatu į prezidentus gali būtų kiekvienas Airijos pilietis, sulaukęs 35 metų amžiaus. Kaip matome, jokie kitokie cenzai (sėslumo, gimimo vietos ir kt.) renkamam prezidentui netaikomi. Tai vienas iš retų atvejų, nes paprastai pretendentams į prezidentus keliami ribojimų sistema.

Airijos prezidentas renkamas septyneriems metams ir gali būti perrenkamas.

Pagal Konstitucijos 12.4.2° straipsnį kandidatą į prezidentus gali iškelti ne mažiau kaip dvidešimt parlamento narių arba ne mažiau kaip keturių grafysčių tarybos. Buvęs prezidentas arba prezidentas, siekiantis būti perrinktas, gali savo kandidatūrą išsikelti pats.

Airijos prezidentas nėra tik oficialių ceremonijų dalyvis, tačiau kartu šiek tiek platesnė kompetencija jam nesuteikta.

Prezidentas savo funkcijas įgyvendina paprastai Vyriausybei patarus (Konstitucijos 13.9 str.). Tai labai mandagiai pasakyta, jog realiai klausimus sprendžia Vyriausybė. Apie tiesioginę Vyriausybės įtaką prezidentui sakoma Konstitucijos 12.9 straipsnyje. Prezidentas, vykdydamas savo pareigas, negali išvykti iš valstybės, išskyrus tuos atvejus, kai Vyriausybė sutinka.

Pagal Konstitucijos 13.4 straipsnį teisė vadovauti Gynybos pajėgoms suteikiama prezidentui.

Prezidentas naudojasi ir kai kuriomis diskrecinėmis teisėmis, t. y. tomis teisėmis, kurias įgyvendina savo nuožiūra.

Kaip jau buvo minėta, prezidentas, gavęs parlamento narių peticiją, gali spręsti, ar perduoti įstatymo projektą svarstyti referendumui. Pagal Konstitucijos 13.2 straipsnio nuostatas gali savarankiškai atsakyti paleisti Atstovų Rūmus ir siūlyti tai padaryti ministrui pirmininkui, kuris šiuose rūmuose pasitikėjimo nebeturi. Tai, ko gero, vienintelė prezidento diskrecinė teisė.

Pagal Konstitucijos 31 straipsnį turi būti įkuriamą Valstybės Taryba. Tai prezidento patariamoji institucija. Visais atvejais prezidentas gali konsultuotis, bet Konstitucija numato atvejus, kai prezidentas, sprenddamas klausimus, privalo konsultuotis su Valstybės Taryba. Prezidentas gali pateikti klausimus referendumui tik būtinai pasikonsultavęs su Valstybės Taryba (Konstitucijos 7.1^o, 7.2^o str.), gali kreiptis į tautą su pareiškimu, tik pasitaręs su Valstybės Taryba. Prezidentas gali įstatymų projektą perduoti Aukščiausiam Teismui (Konstitucijos 26.1.1^o str.).

Į Valstybės Tarybą įeina ministras pirmininkas, ministro pirmininko pavaduotojas, Aukščiausio Teismo pirmininkas, Atstovų Rūmų pirmininkas, Senato pirmininkas, generalinis atornėjus. Valstybės Tarybos nariais taip pat gali būti buvę prezidentai, ministrai pirmininkai, Aukščiausio Teismo pirmininkai, jeigu jie to pageidauja.

Valstybės Tarybos narius skiria ir atleidžia prezidentas.

Pagal Konstitucijos 10 straipsnį prezidentui už teisės pažeidimus gali būtų pareikšta apkalta.

Apkalta gali būti pradėta, jeigu raštu kreipsiasi ne mažiau kaip 30 kurių nors rūmų narių. Apkalta prasideda, jeigu tokiam kreipimuisi pritaria du trečdaliai atskirų rūmų narių.

Pagal Konstituciją, jeigu apkaltą pareiškia vieni parlamento rūmai, tai tyrimą atlieka kiti rūmai. Tyrimo metu turi teisę dalyvauti ir prezidentas.

Pagal Konstitucijos 14.1 straipsnį, jeigu prezidentas yra išvykęs arba dėl kokių nors priežasčių negali vykdyti savo pareigų, arba miršta, nušalinamas nuo pareigų, atsistatydina ar dėl kitų priežasčių, prezidento pareigybė tampa laisva. Jo funkcijas vykdo komisija. Komisija susideda iš Aukščiausiojo Teismo pirmininko, Atstovų Rūmų pirmininko ir Senato pirmininko.

5. VYRIAUSYBĖ

Airijos Konstitucijos 28.2 straipsnis skelbia, jog vykdomąją valdžią valstybėje, laikydamosi Konstitucijos, įgyvendina Vyriausybė arba jos įgaliotos institucijos.

Konstitucijos 28.1 straipsnis leidžia sudaryti Vyriausybę iš ne mažiau kaip septynių ir ne daugiau kaip penkiolikos ministrų. Tačiau Airijos istorijoje tik du kartus buvo mažiau negu penkiolika ministrų: 1944–1948 m. – vienuolika, 1951–1954 m. – dvylika²⁰. Pastaruoju metu nuolat siūloma plėsti Vyriausybės sudėtį motyvuojant tuo, jog plečiasi valstybės valdymo sritis.

Vadovaujantis Konstitucijos 13 straipsniu ministrą pirmininką Atstovų Rūmų teikimu skiria prezidentas. Ministro pirmininko teikimu ir Atstovų Rūmų pritarimu prezidentas skiria visus ministrus. Reikalaujama, kad visi ministrai būtų iš parlamento narių, tačiau iš Senato gali būti ne daugiau kaip du ministrai (Konstitucijos 7.2° str.). Ministras pirmininkas savo nuožiūra skiria savo pavaduotoją, kuriam priskiriama įtakos sfera, ir pavaduoja ministrą pirmininką jo nesant arba jam negalint vykdyti savo pareigų.

Pagal Konstitucijos 28.10 straipsnį ministras pirmininkas turi atsistatydinti, kai tik praranda Atstovų Rūmų palaikymą. Jam atsistatydinus atsistatydina visa Vyriausybė.

Konstitucija mini generalinį atornėjų.

Generalinis atornėjus ministro pirmininko teikimu skiriamas ir atleidžiamas prezidento (Konstitucijos 30.2, 30.4.3° str.)

²⁰ Casey, J. *Constitutional Law in Ireland*. Dublin, 2000, p. 153.

Generalinio atornėjaus įgaliojimus riboja ministro pirmininko kadencijos trukmė. Atsistatydinus ministrui pirmininkui atsistatydina ir generalinis atornėjus (Konstitucijos 30.4.4° str.). Jis nėra Vyriausybės narys, tačiau dalyvauja jos pasėdžiuose ir konsultuoja Vyriausybę teisės klausimais.

Iki 1974 m. generalinis atornėjus vadovavo vien tik baudžiamųjų bylų tyrimui. Tačiau šiuo metu jis, konsultuodamas Vyriausybę, gina ir viešąjį interesą²¹.

Konstitucija gana lakoniškai reglamentuoja Vyriausybės kompetencijos klausimus. Pabrėžiama, kad tai bendrosios kompetencijos, kolektyvinės atsakomybės valdymo organas (Konstitucijos 28.4° str.), atskaitingas Atstovų Rūmams. Tačiau faktiškai tai gana įtakinga institucija, kurios rankose sutelkta didžiulė valdžia.

Konstitucija išsamiai nereglamentuoja Vyriausybės ir prezidento santykių, o tiktai užsimena, kad ministras pirmininkas turi informuoti prezidentą apie svarbiausius vidaus ir užsienio politikos klausimus.

6. TEISMAI

Teisingumo vykdymą Airijoje reglamentuoja Konstitucijos 34–36, 38 straipsniai. Pasakyta, jog teisingumą vykdo tik teismai ir ypač pabrėžiamas viešumas, jeigu tuo metu nėra įstatymu nustatyta kitaip.

Pagal Konstituciją teismai gali būti dviejų kategorijų – pirmosios instancijos ir galutinės apeliacijos.

Konstitucija įtvirtina, jog pirmosios instancijos teismai yra dviejų kategorijų:

a) teismai, turintys teisę nagrinėti baudžiamąsias ir civilines bylas ir spręsti kitus jų kompetencijai priklausančius klausimus (Konstitucijos 34.3.1° str). Šiuo metu šalyje yra dvidešimt trys tokie teismai, kurių kiekviename yra po 46 teisėjus²². Tai teismai, nagrinėjantys nežymias baudžiamąsias, smulkias civilines bei administracines bylas. Visas bylas teisėjas nagrinėja vienasmeniškai.

b) vietiniai, ribotos jurisdikcijos teismai (Konstitucijos 3.4.3.4° str.). Tokių teismų šalyje yra aštuoni, po aštuoniolika teisėjų. Šie teismai nagrinėja beveik visas baudžiamąsias (išskyrus nužudymo, valstybės išdavimo,

²¹ Casey, J. *Constitutional Law in Ireland*. Dublin, 2000, p. 174–175.

²² Касапкина, Н. М. и др. *Конституции государств Европейского Союза*. Москва, 1997, с. 323.

piratavimo bylas) ir civilines bylas. Baudžiamąsias bylas šie teismai nagrinėja dalyvaujant vertinimo komisijai iš dvylikos asmenų. Visas kitas bylas teisėjas nagrinėja vienasmeniškai.

Aukščiausia apeliacinė instancija visų teismų atžvilgiu yra Aukščiausiasis Teismas. Šio Teismo sprendimas yra galutinis. Aukščiausiojo Teismo pirmininkas laikomas vyriausiuoju (pagrindiniu) teisėju.

Visų grandžių teisėjai turi būti nepriklausomi ir paklusti tik Konstitucijai ir įstatymui.

Konstitucijos 35 straipsnis įtvirtinta, jog visų grandžių teisėjus skiria prezidentas. Tai bendra formuluotė. 1995 m. priimtas teismų ir teismų tarnautojų įstatymas, išsamiai reglamentuojantis šią procedūrą²³.

Atsilaisvinus teisėjo pareigybei bet kuriame teisme skelbiamas konkursas šiai pareigybei užimti.

Pretendentus į teisėjo vietą įvertina Patarėjų taryba. Į ją įeina aukštųjų teismų prezidentai, generalinis atornėjus, Advokatų tarybos rekomenduotas advokatas ir trys teisingumo ministro skirti teisininkai.

Patarėjų taryba apsversto ir pateikia pretendentų kandidatūras Vyriausybei, ši apsisprendžia, ką pristatyti prezidentui. Taigi teisėjai skiriami prezidento Vyriausybės pritarimu.

Aukščiausiojo ir Aukštojo teismo teisėjai gali būti nušalinti nuo pareigų tik esant Atstovų Rūmų ir Senato rezoliucijoms, nustačius amoralų teisėjų elgesį arba negebėjimą atlikti pareigas. Ministras pirmininkas su rezoliucijomis supažindina prezidentą ir šis nedelsdamas privalo atleisti teisėjus.

7. KONSTITUCINĖ KONTROLĖ

Airijos valstybėje ir jos teisinėje sistemoje daugelis klausimų sprendžiami labai originaliai ir vykusiai. Iš dalies tai leidžia daryti bendroji teisės tradicija, bet labai daug lemia siekis sukurti optimalią valstybės valdymo sistemą, paremtą teisėtumo principais.

Tai pasakytina ir apie Airijos konstitucinės kontrolės sistemą. Beveik visose Europos Sąjungos valstybėse (išskyrus Švediją ir šiuo atveju Airiją) konstitucinę kontrolę vykdo konstituciniai teismai, aukščiausieji teismai arba kitos specialios institucijos (Prancūzija).

²³ Casey, J. *Constitutional Law in Ireland*. Dublin, 2000, p. 302.

Galiausiai tai, kas konstitucinę kontrolę vykdo, nėra svarbiausia, svarbu, kad konstitucinė kontrolė yra paskesnė, t. y. ji vykdoma jau priimtų parlamento teisės aktų atžvilgiu. Kaip žinoma, parlamentas yra valstybinio suvereniteto reiškėjas, nes jis atstovauja didžiajai gyventojų daliai. Paskesnė konstitucinė kontrolė iš esmės yra valstybinio suvereniteto įgyvendinimo ribojimas. Airijos valstybėje to išvengta. Airijoje konstitucinė kontrolė suprantama kaip įstatymų leidybos proceso viena iš stadijų.

Pagal Konstituciją, kai įstatymų projektą priima parlamentas, prasideda nauja įstatymų leidybos stadija – pasirašymas ir paskelbimas. Šioje stadijoje projektas perduodamas prezidentui, Jis ir turi pasirašyti bei paskelbti. Būtent tuomet ir atliekama konstitucinė kontrolė, t. y. prezidentas tikslina, ar įstatymų projektas atitinka Konstituciją. Jis konsultuojasi su Valstybės Taryba ir įstatymo projektą, jeigu kyla nors mažiausia abejonė dėl jo konstitucingumo, perduoda Aukščiausiajam Teismui.

Ne mažiau kaip penkių teisėjų sudėties Aukščiausiasis Teismas privalo išnagrinėti visus prezidento keliamus klausimus.

Teismas, išklaęs generalinio atornejaus argumentus bei teismo paskirto patarėjo nuomonę viešame posėdyje, ne vėliau kaip per 60 dienų priima sprendimą.

Jeigu Aukščiausiasis Teismas priima sprendimą, jog įstatymo projektas neprieštarauja Konstitucijai, prezidentas įstatymą pasirašo ir paskelbia. Jeigu teismas nusprendžia, kad jis prieštarauja Konstitucijai, prezidentas įstatymo projektą grąžina parlamentui.

Kaip jau minėta, Airijoje yra labai aukšta įstatymų leidybos kultūra, įstatymų projektai rengiami ir svarstomi labai atsakingai.

Per visą Airijos valstybės egzistavimo laikotarpį prezidentai tik 12 kartų kreipėsi į Aukščiausiąjį Teismą dėl įstatymų projektų konstitucingumo. Šešis kartus Teismas pripažino, jog įstatymo projektas prieštarauja Konstitucijai ir šešis – neprieštarauja²⁴.

* * *

Airijos istorija turtinga ir savita. Ilgus dešimtmečius siekusi nepriklausomybės nuo Anglijos, įtvirtino ją gana originaliai. Iš Airijos išrinkti 106 deputatai į Anglijos parlamentą atsisakė dalyvauti jo darbe. Išnaudodami palankias aplinkybes, jie susirinko kaip Airijos parlamentas ir pa-

²⁴ Casey, J. *Constitutional Law in Ireland*. 2000, p. 332–333.

skelbė nepriklausomybę. 1937 m. buvo priimta gana tobula Airijos Konstitucija. Kaip žinoma, vienas iš anglosaksų teisės požymių yra tas, kad egzistuoja nerašytinė konstitucija. Airijos Konstitucijos priėmimas buvo ne tik nauja žinia savo valstybei, bet ir visai bendrajai teisės tradicijai.

Konstitucija gana pažangiai sureguliuo valstybės siekį, valstybės mechanizmo funkcionavimą, teisinį asmenybės statusą, teisingumo vykdymą ir kt.

Pagal Konstituciją valstybė gana santūriai kišasi į visuomenės gyvenimą, ji daugiau skatina viešąją iniciatyvą. Tuo tikslu labai daug dėmesio skiriama šeimai, visuomenės mokslinimui, visuomenės narių dalyvavimui valdyme ir kt.

Tinkamas konstitucinis reguliavimas kreipė visuomenės narių iniciatyvą pažangos linkme. Todėl Airija šiuo metu yra viena iš stabiliausių, pažangiausių Europos valstybių, kuriose 42 proc. visų gyventojų turi universitetinį išsilavinimą, o Europos Sąjungoje – apie 26 proc. Tautos išsilavinimo lygis dažnai būna lemiamas sprendžiant valstybės ir visuomenės raidos klausimus.

Airijos konstitucinio reguliavimo sistema yra sektina.

LITERATŪRA

1. Clubb, B. *Cabinet Government in Ireland*. Dublin, 1974, p. 65.
2. Constitution of Ireland. Department of the Taoiseach [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-02-10]. <http://www.taoiseach.gov.ie/eng/Publications/Publications_Archive/Publications_200...20120105>
3. Casey, J. *Constitutional Law in Ireland*. Dublin, 2000, p. 386.
4. Garvey, John H.; Aleinikoff, T. Alexander; Farber, Daniel A. *Modern constitutional theory*. 2004, p. 4–18.
5. Republic of Ireland. Wikipedia, The free encyclopedia [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-02-17]. <http://en.wikipedia.org/wiki/Republic_of_ireland>
6. Касаткина, Н. М. и др. *Конституции государств Европейского Союза*. Москва, 1997.

II. AUSTRIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA

Prof. dr. Milda Vainiutė

1. FEDERALINIO KONSTITUCINIO ĮSTATYMO PRIĖMIMO APLINKYBĖS, STRUKTŪRA IR YPATUMAI

Šiuo metu Austrijos Respublikoje galioja dar iki Antrojo pasaulinio karo, t. y. 1920 m., priimta Konstitucija. Nesiekiant atskleisti sudėtingų šios šalies istorijos vingių, paminėtina bent jau tai, kad po Austrijos-Vengrijos pralaimėjimo Pirmajame pasauliniame kare ši valstybė nustojo egzistavusi ir susikūrė Austrijos Respublika (vok. *Republik Österreich*)²⁵. Karlas Renneris, vienas didžiausių to meto teisės sociologijos autoritetų Europoje, tapo Austrijos kancleriu ir pavedė Hansui Kelsenui parašyti Austrijos Konstituciją. H. Kelsenas nedvejodamas ėmėsi šio darbo²⁶. Nacionalinis konstitucinis susirinkimas Federalinių konstitucinių įstatymų²⁷ (*Bundes-Verfassungsgesetz*)²⁸ priėmė 1920 m. spalio 1 d., jis įsigaliojo 1920 m. lapkričio 10 d. Ši Konstitucija iš esmės buvo pakeista 1925 m. ir 1929 m., o Austrijai praradus valstybinį suverenitetą 1934 m. nustojo galioti. Jos galiojimas vėl buvo atkurtas 1945 m. gruodžio 19 d.²⁹ Taigi pagal šios Konstitucijos priėmimo laiką ji priskirtina antrajam konstitucijų raidos etapui, t. y. laikotarpiui nuo Pirmojo iki Antrojo pasaulinio karo,

²⁵ Plačiau apie Austrijos istoriją žr., pvz., Goldinger, W.; Binder, D. A. *Geschichte der Republik Österreich 1918–1938*, Wien, München, 1992; Taylor, A. J. P. *Habsburgų monarchija, 1809–1918: Austrijos imperijos ir Austrijos-Vengrijos istorija* (vertė Mataitytė, I.). Vilnius: Mokslo enciklopedijų ir leidybos institutas, 1999.

²⁶ Kūris, E. Grynoji teisės teorija, teisės sistema ir vertybės: normatyvizmo paradigmos iššūkis. Kelsen, H. *Grynoji teisės teorija* (vertė Degutis, A.; Kūris, E.). Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 17.

²⁷ Toliau tekste šis Federalinis konstitucinis įstatymas vadinamas Konstitucija.

²⁸ <<http://www.verfassungen.de/at/indexheute.htm>>

²⁹ Plačiau apie Austrijos Konstitucijos rengimą žr., pvz.: Berchtold, K. *Verfassungsgeschichte der Republik Österreich*. Band I: 1918–1933. Wien, New York: Springer Verlag, 1998, S. 189–288; Adamovich, L. K.; Funk, B.-Ch.; Holzinger, G. *Österreichisches Staatsrecht, Band I: Grundlagen*. Wien, New York: Springer-Verlag, 1997, S. 79–121.

kai buvo priimtos 1919 m. Vokietijos (vadinamoji Veimaro), 1920 m. Čekoslovakijos, 1937 m. Airijos, 1931 m. Ispanijos, 1920 m. Estijos, 1922 m. Latvijos, 1922 m. Lietuvos ir kitos konstitucijos³⁰.

Šiuo metu galiojanti Austrijos Respublikos Konstitucija apima 152 straipsnius, kurie yra suskirstyti į 9 skirsnius. I skirsnyje (1–23 str.) įtvirtintos bendrosios nuostatos, Austriją apibūdinančios kaip demokratinę, parlamentinę, valdžių padalijimo principu grįstą federacinę valstybę. Šiuo pagrindu pabrėžiamas Federacijos ir federalinių žemių statusas bei kompetencijos padalijimo joms principas. Be to, šiame skirsnyje reglamentuojami ir su Europos Sąjunga susiję klausimai (23a–23f str.). II skirsnyje „Federacijos įstatymų leidyba“ (24–59b str.) nustatyti įstatymų leidžiamosios valdžios institucijų – Nacionalinės Tarybos (*Nationalrat*), Federacinės Tarybos (*Bundesrat*), Federalinio Susirinkimo (*Bundesversammlung*) statusas, federalinės įstatymo leidybos procedūros klausimai, Nacionalinės Tarybos ir Federacinės Tarybos dalyvavimas sprendžiant federacijos klausimus ir kt. III skirsnyje „Federacijos vykdomoji valdžia“ (60–94 str.) reglamentuojami vykdomosios valdžios, atskirų sričių administravimo institucijų organizavimo ir įgyvendinimo pagrindai: federalinio prezidento (*Bundespräsident*), federalinės vyriausybės (*Bundesregierung*), federalinės saugumo valdžios institucijų (*Sicherheitsbehörden des Bundes*), federalinės kariuomenės (*Bundesheer*), federalinių mokyklų valdžios organų (*Schulbehörden des Bundes*), jurisdikcijos (*Gerichtsbarkeit*) ir kitos sritys. IV skirsnyje „Federalinės žemės įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji valdžia“ (95–120 str.) įtvirtintos nuostatos gana plačiai reguliuoja įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios įgyvendinimą federalinėse žemėse. Pažymima, kad toks reguliavimas nebūdingas decentralizuotų federacijų (pvz., Šveicarijos arba Vokietijos Federacinės Respublikos) konstitucijoms, kuriose valstybinės valdžios organizavimas Federacijos subjektuose priskirtas jų pačių kompetencijai³¹. Be to, šiame skirsnyje išsamiai reglamentuojamas Austrijos sostinės Vienos teisinis statusas, kuris pagal jai suteiktas teises yra prilyginamas Federaciją sudarančių federalinių žemių

³⁰ Jarašiūnas, E. Nuo pirmosios iki naujausių konstitucijų: keletas minčių apie konstitucinio reguliavimo raidą. *Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005, p. 23–24.

³¹ Esterbauer, F. *Das politische System Österreichs: Einführung in die Rechtsgrundlagen und die politische Wirklichkeit*. Leykam, 1995, S. 15.

statusui³². V skirsnis (115–120c str.) skirtas su municipalitetais susijusiems klausimams reguliuoti. VI skirsnyje (121–128 str.) nustatyti Audito rūmų (*Rechnungshof*), kurie įgyvendina Federacijos, federalinių žemių, bendruomeninių susivienijimų, bendruomenių ir valstybinių įmonių finansinės veiklos kontrolę, konstituciniai pagrindai ir kt. Konstitucijos VII skirsnyje (129–148 str.) įtvirtintas federalinių žemių nepriklausomų administracinių senatų (*Verwaltungssenate*), Prieğlobsčio teismo (*Asylgerichtshof*) ir Administracinio teismo (*Verwaltungsgerichtshof*) statusas. Be to, šiame skirsnyje nustatyta ir Konstitucinio Teismo (*Verfassungsgerichtshof*) teisinė padėtis. 1981 m. Federalinio įstatymo pagrindu Konstitucijoje atsirado naujas VIII skirsnis (148a–148j str.), kuriame nustatytas omudsmeno tarnybos (*Volksanwaltschaft*) statusas. Galiausiai Konstitucijos pabaigoje, IX skirsnyje (149–152 str.), įtvirtintos baigiamosios nuostatos.

Šiame kontekste pažymėtina, kad Austrijos Konstitucijai stinga sistemiškumo. Jau parengta Konstitucija buvo nebaigtas kūrinys, turinio atžvilgiu turintis daugybę spragų³³. Konstitucija, neradus politinio konsensuso daugeliu klausimų jos rengimo metu, vėliau buvo nuolat tobulinama. Manoma, kad toks konstitucinis reguliavimas galios tik kurį laiką. XX a. šeštajame ir septintajame dešimtmečiuose vėl tikėtasi, kad bus parengta nauja konstitucija, tačiau politinės jėgos, susidūrusios su kilusiais sunkumais, pasitenkino tik kai kuriomis pataisomis³⁴. Taigi Austrijos Konstituciją sudaro daugybė rašytinės teisės šaltinių: nuo 1920 m. susiklostė tokia padėtis, kad esama apie 1 300 Konstitucijos lygmens nuostatų, esančių už pačios Konstitucijos ribų. Todėl Konstitucija formaliąja prasme yra didžiulės apimties, sudaryta ne tik iš pagrindinio konstitucinio dokumento, bet ir atskirų Konstitucijos lygmens federalinių konstitucinių įstatymų, taip pat paprastuose federaliniuose įstatymuose įtvirtintų

³² Pagal Konstitucijos 108 straipsnį Federacijos sostinės Vienos miesto municipaliteto taryba pagal Vienos, kaip federalinės žemės, statusą papildomai veikia kaip federalinės žemės parlamentas, miesto senatas – kaip federalinės žemės vyriausybė, meras – kaip gubernatorius, miesto administracija – kaip federalinės žemės vyriausybės tarnyba, o miesto administracijos vyriausiasis vykdomasis pareigūnas – kaip federalinės žemės administracijos vyriausiasis vykdomasis pareigūnas.

³³ Adamovich, L. K.; Funk, B.-Ch.; Holzinger, G. *Österreichisches Staatsrecht, Band I: Grundlagen*. Wien; New York: Springer-Verlag, 1997, S. 44.

³⁴ Plačiau žr.: Neschwara, Ch. Zur Entwicklung des Verfassungsrechts nach 1918. Schambeck, H. (Hrsg.). *Parlamentarismus und öffentliches Recht in Österreich: Entwicklung und Gegenwartsprobleme*. Erster Teilband, Berlin, 1993, S. 83–220.

atskirų eksplcitinių ar net implicitinių konstitucinių nuostatų, valstybi-
nių sutarčių, kurios arba visos, arba iš dalies yra Konstitucijos lygmens ir
kurios faktiškai yra arba Konstituciją keičiančios tarptautinės, arba fede-
racijos subjektų sutartys³⁵. Šiuo požiūriu Austrijoje įstatymų leidėjas nėra
įpareigotas visus konstitucinės teisės šaltinius, laikydamasis sutelktumo
ir inkorporavimo principo, sujungti į vieną sąvadą, kaip tai yra įtvirtin-
ta, pavyzdžiui, Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinio Įstatymo
79 straipsnio 1 dalyje³⁶, siekiant atsisakyti pagal 1919 m. Veimaro Konsti-
tuciją nusistovėjusios praktikos, kai Konstituciją buvo galima keisti atski-
rais įstatymais, nekeičiant paties Konstitucijos teksto³⁷.

Taigi kaip Austrijos konstitucinės teisės šaltiniai pirmiausia pami-
nėtini Konstitucijos 149 straipsnyje nurodyti konstituciniai įstatymai,
kurie galiojo dar iki Konstitucijos priėmimo ir vėliau buvo perimti. Kaip
minėta, konstitucinės nuostatos gali būti įtvirtintos ir paprastuose įstaty-
muose. Tokiu atveju pagal Konstitucijos 44 straipsnio 1 dalį jos turi būti
aiškiai įvardytos kaip konstitucinės nuostatos. Taigi 1967 m. Pagrindi-
nis valstybės įstatymas „Dėl karalysčių ir žemių, atstovaujama Imperijos
Taryboje, piliečių pagrindinių teisių“ ir net aptariama Konstitucija yra
tik nedidelė konstitucinio reguliavimo dalis. Iš kitų aktų išskirtinė reikš-
mė tenka 1955 m. Federaliniam konstituciniam įstatymui dėl Austrijos
neutraliteto, 1978 m. Įstatymui dėl asmens duomenų apsaugos, 1988 m.
Federaliniam konstituciniam įstatymui dėl asmens laisvės apsaugos,
1994 m. Federaliniam konstituciniam įstatymui dėl Austrijos įstojimo
į Europos Sąjungą, 1998 m. Federaliniam konstituciniam įstatymui dėl
Amsterdamo sutarties ir kt. Taigi pagal formą Austrijos Konstitucija lai-
kytina rašytine nekodifikuota. Tokios sistemos trūkumas, kaip teigia pro-
fesorius Egidijus Jarašiūnas, yra konstitucinės sistemos ribų neaiškumas
ir teisės praktikams, ir eiliniams piliečiams kylantys sunkumai³⁸. Todėl

³⁵ Adamovich, L. K.; Funk, B.-Ch.; Holzinger, G. *Österreichisches Staatsrecht, Band I: Grundlagen*. Wien; New York: Springer, 1997, S. 45–46.

³⁶ Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinio Įstatymo 79 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Pagrindinį Įstatymą galima pakeisti tik tokiu įstatymu, kuris aiškiai pakeičia Pagrindinio Įstatymo pažodinį tekstą arba jį papildo.

³⁷ Battis, U.; Gusy, Ch. *Einführung in das Staatsrecht*. 5. Auflage. Berlin, Boston, 2011, S. 5.

³⁸ Jarašiūnas, E. Daugybė šiuolaikinės konstitucijos veidų: bendri ir individualūs bruo-
žai. *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo
Romerio universitetas, 2006, p. 26–27.

turbūt neatsitiktinai išreiškiamą nuomonę, kad pirmiausia konstitucinės teisės šaltinių susisteminimas galėtų būti iki šiol neįvykdytos konstitucinės reformos tikslas³⁹.

Pažymėtina, kad dar 1920 m. priimta Austrijos Konstitucija įrodė esanti ganėtinai lanksti, kad galėtų reaguoti į besikeičiančias istorines sąlygas. Prie to, be abejo, prisidėjo nustatyta palyginti nesudėtinga jos keitimo ir papildymo tvarka. Pagal Konstitucijos 44 straipsnio 1 dalį konstitucinius įstatymus arba paprastuose įstatymuose įtvirtintas konstitucines nuostatas Nacionalinė Taryba gali priimti dalyvaujant ne mažiau kaip pusei jos narių dviejų trečdalių balsų dauguma. Jau minėta, kad tokie įstatymai ir nuostatos turi būti aiškiai įvardyti kaip „konstitucinis įstatymas“, „konstitucinė nuostata“. Pagal Konstitucijos 44 straipsnio 3 dalį kiekvienas Konstitucijos esminis pakeitimas, o dalinis pakeitimas, kai to reikalauja ne mažiau kaip trečdalis Nacionalinės Tarybos arba Federacinės Tarybos narių, pasibaigus procedūrai pagal Konstitucijos 42 straipsnį, prieš jį pasirašant federaliniam prezidentui, turi būti pateiktas visos tautos referendumui. Rengti referendumą paveda federalinis prezidentas. Teisę dalyvauti tokiaime balsavime turi toks asmuo, kuris turi rinkimų teisę rinkti Nacionalinę Tarybą (46 str.). Referendume sprendimas priimamas būtina galiojančių balsų dauguma. Detalesnės nuostatos, susijusios su referendumo procesu, įvirtinos federaliniame įstatyme. Pažymėtina, kad, priešingai nei kitų valstybių konstitucijose⁴⁰, Austrijos Konstitucijoje nėra įtvirtinta tokių normų ar principų, kurių nebūtų galima pakeisti arba panaikinti.

Taigi Konstitucija jos galiojimo laikotarpiu buvo daug kartų pakeista. Vis dėlto konstitucinis reguliavimas nuolat atsiliko nuo socialinės politinės raidos, taip pat nuo konstitucinių standartų, būdingų daugeliui Vakarų Europos valstybių. Todėl ypač didelės reformos buvo pradėtos

³⁹ Adamovich, L. K.; Funk, B.-Ch.; Holzinger, G. *Österreichisches Staatsrecht, Band 1: Grundlagen*. Wien; New York: Springer-Verlag, 1997, S. 44.

⁴⁰ Pavyzdžiui, pagal Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinio Įstatymo 79 straipsnio 3 dalį negalimas šio Įstatymo keitimas, jei tai susiję valstybės federaline santvarka (su Federacijos padalijimu į federalines žemes ir federalinių žemių dalyvavimu įstatymų leidyboje), taip pat su kitais Konstitucijos principais, įtvirtintais 1 ir 20 straipsniuose (žmogaus orumo apsauga, žmogaus teisėmis, respublikine valstybės valdymo forma, demokratija, tautos suverenitetu, valdžių padalijimu, socialiniu valstybingumu, teisine valstybe). Prancūzijos Respublikos 1958 m. Konstitucijos 89 straipsnyje nurodyta, kad negali būti pakeista respublikinė valstybės valdymo forma. Taip pat negalimi tokie Konstitucijos pakeitimai, kuriais būtų pažeidžiamas šalies teritorijos integrumas.

nuo 1990 metų⁴¹. Esminiai pokyčiai susiję su Austrijos naryste Europos Sąjungoje, valstybės gynyba ir karine tarnyba, mokymo ir ugdymo klausimais, Nacionalinės Tarybos ir Federacinės Tarybos narių statusu, Administracinio teismo ir Konstitucinio Teismo įgaliojimų išplėtimu, naujų institucijų (pvz., Prieiglobsčio teismo) įsteigimu ir kt. Apie konstitucinę reformą daug diskutuota ir vėliau, išvelgiant būtinybę federacijos konstitucinę teisę kodifikuoti, taip pat keisti ir jos turinį. Jau praėjusiame dešimtmetyje, 2003–2005 m., veikęs vadinamasis Austrijos Konventas (*Österreich-Konvent*) sprendė svarbius su konstitucine reforma susijusius klausimus⁴², tačiau galima manyti, kad minėti darbai – ir ateities planų objektas, nes įvairūs pasiūlymai svarstomi ekspertų darbo grupėse, parlamentiniuose komitetuose ir kt.

2. ASMENS KONSTITUCINIO STATUSO PAGRINDAI

Aptariant Austrijos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintą žmogaus teisių ir laisvių katalogą pažymėtina, kad jis nėra išsamus⁴³. Kitaip nei daugelio valstybių konstitucijose, joms nėra skirtas atskiras skirsnis. Tai paaiškinama tuo, kad rengiant Konstitucijos projektą dėl žmogaus teisių ir laisvių katalogo nebuvo rastas bendras sutarimas⁴⁴. Taigi Konstitucijoje įtvirtintos tik atskiros nuostatos dėl visų Federacijos piliečių lygybės prieš įstatymą, dėl diskriminacijos draudimo lyties, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo atžvilgiu bei asmens neįgalumo atvejais (7 str. 1 d.), užtikrinama vyrų ir moterų lygybė (7 str. 2 d.). Toliau Konstitucijos 83 straipsnyje garantuojama teisė kreiptis į teisėtą teisėją, 85 straipsnyje įtvirtintas mirties bausmės panaikinimas (beje, ši teisė šiandien traktuojama kaip teisė į gyvybę). Konstitucijos 8 straipsnyje, pripažįstant vokiečių kalbą valstybine kalba, garantuojamos ir kitų kalbinių mažumų teisės ir pan.

⁴¹ Esterbauer, F. *Das politische System Österreichs: Einführung in die Rechtsgrundlagen und die politische Wirklichkeit*. Leykam, 1995, S. 16–17.

⁴² Plačiau žr.: http://www.konvent.gv.at/K/Willkommen_Portal.shtml

⁴³ Adamovich, L. K.; Funk, B.-Ch.; Holzinger, G. *Österreichisches Staatsrecht, Band 3: Grundrechte*. Wien; New York: Springer-Verlag, 2003, S. 5.

⁴⁴ Paminėtina, kad buvo atkurtas 1867 m. gruodžio 21 d. Pagrindinio valstybės įstatymo „Dėl karalysčių ir žemių, atstovaujama Imperijos Taryboje, piliečių pagrindinių teisių“ (*Staatsgrundgesetz über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder*) galiojimas, kuriame įtvirtintos nuostatos turi konstitucinę galią.

Šiame straipsnyje taip pat teigiama, kad respublika (federacija, federalinės žemės, municipalitetai) siekia išsaugoti savo kalbinius ir kultūrinius savitumus, kurie formavosi ilgą laiką ir reiškiasi autochtoninėse etninėse bendruomenėse. Tokių bendruomenių kalba, kultūra, tolesnis gyvavimas ir jų apsauga yra skatinama, laiduojama ir gerbiama.

Kitos pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės nustatytos federaliniuose konstituciniuose ir paprastuose įstatymuose, kuriuose transformuotos ir tarptautinės teisės normos. Iš jų paminėtina 1955 m. gegužės 15 d. Vals-tybinė sutartis⁴⁵, ypač jos 6 straipsnis, kuriame įtvirtintos žmogaus teisės, ir 7 straipsnis, užtikrinantis slovėnų ir kroatų tautinių mažumų teises. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija Austrijoje įsigaliojo 1958 m. Ji turi konstitucinę galią ir yra taikoma tiesiogiai. Kaip minėta, kitos pagrindinės teisės įtvirtintos federaliniuose konstituciniuose įstatymuose arba paprastų įstatymų konstitucinėse nuostatose, pavyzdžiui, 1988 m. Federalinis konstitucinis įstatymas dėl asmens laisvės apsaugos, 2000 m. Įstatymas dėl asmens duomenų apsaugos ir kt.

Ypač daug dėmesio Konstitucijoje skiriama žmogaus teisių ir laisvių teisinėms garantijoms, suteikiant teisę piliečiams, siekiantiems apginti savo teises ir teisėtus interesus, kreiptis į Administracinį teismą, Konstitucinį Teismą ir ombudsmeno tarnybą. Ši institucija pirmiausia buvo įsteigta 1977 m. bandomajam šešerių metų laikotarpiui ir dar jam nepasibaigus jos statusas buvo įtvirtintas Konstitucijos aštuntame skirsnyje (148a–148j str.). Nors ši institucija yra panaši į Skandinavijos šalyse veikiančius ombudsmenus, tačiau iš esmės tai yra Austrijos konstitucinės teisės kūrinys. Pagal Konstitucijos 148g straipsnį šią tarnybą sudaro trys nariai, vienas jų yra primininkas. Tarnybos kadencijos laikas – šešeri metai. Neleidžiama to paties asmens rinkti ombudsmeno tarnybos nariu antrai kadencijai. Ombudsmeno tarnybos narius renka Nacionalinė Taryba. Kandidatus teikia šios Tarybos pagrindinis komitetas dalyvaujant ne mažiau kaip pusei jo narių. Kiekviena iš trijų daugiausia balsų Nacionalinėje Taryboje turinčių partijų turi teisę teikti minėtam komitetui po vieną kandidatą, kad šis vėliau teiktų Nacionalinei Tarybai. Prieš pradėdami eiti pareigas, ombudsmeno tarnybos nariai prisiekia Federaliniam prezidentui. Ombudsmeno tarnybos nariai turi turėti pasyviąją rinkimų į Nacionalinę Tarybą teisę. Atlikdami savo tarnybines pareigas, jie negali

⁴⁵ <<http://verfassungen.de/at>>

būti federalinės vyriausybės, federalinės žemės vyriausybės, jokios tautai atstovaujančios institucijos nariais, taip pat negali dirbti jokio kito darbo.

Pagal Konstitucijos 148a straipsnį kiekvienas gali teikti skundą ombudsmeno tarnybai dėl įtariamo Federacijos vykdomo prasto administravimo, įskaitant jos kaip privatinės teisės subjekto veiklą, jeigu tokiems skundo pateikėjams toks prastas administravimas yra turėjęs poveikį, ir tik tiek, kiek jie negali arba nebegali naudotis teisine gynyba. Ši tarnyba privalo nagrinėti visus tokius skundus, o skundo pateikėjas turi būti informuotas apie nagrinėjimo rezultatus ir veiksmus, kurių buvo imtasi. Ši nepriklausoma institucija tiria ne tik skundus, bet ir bendradarbiauja su parlamentu – Nacionaline Taryba, nes jai taip pat pavedama padėti nagrinėti peticijas ir asmenų grupių pareiškimus, pateiktus Nacionalinei Tarybai. Ombudsmeno tarnyba taip pat gali federacijos aukščiausiojo lygmens valdymo reikalus tvarkančioms valdžios institucijoms teikti rekomendacijas dėl priemonių, kurių reikėtų imtis konkrečiu atveju. Be to, ombudsmeno tarnybai suteikta teisė kreiptis į Konstitucinę Teismą dėl federalinės valdžios institucijų priimtų įstatymus detalizuojančių teisės aktų atitikties Konstitucijai. Tiesa, ši tarnyba jokių teisinių sprendimų nepriima ir sankcijų nenaudoja, todėl tokios kontrolės efektyvumas paremtas jos autoritetu ir viešumu⁴⁶.

Pastaraisiais metais žmogaus teisėms įgyvendinti Austrijoje nemažą reikšmę turėjo ir naujų tam skirtų institucijų įsteigimas. Paminėtina pagal 2000 m. Asmens duomenų apsaugos įstatymą veikianti Duomenų apsaugos komisija, kurią sudaro šeši nariai, skiriami federalinio prezidento federalinės vyriausybės siūlymu. Į ją gali kreiptis kiekvienas asmuo, manantis, kad buvo pažeistos jo teisės, susijusios su jo asmens duomenų slaptumu, ištaisymu arba panaikinimu. Pagal savo veiklos pobūdį ši komisija panaši į teisingumą vykdančią instituciją⁴⁷.

Paminėtina, kad Baudžiamojo proceso kodekso pakeitimai lėmė ir teisėsaugos pareigūno (*Rechtsschutzbeauftragte*), kurį skiria federalinis

⁴⁶ Plačiau žr.: Adamovich, L. K.; Funk B.-Ch.; Holzinger, G. *Österreichisches Staatsrecht, Band 2: Staatliche Organisation*. Wien; New York: Springer-Verlag, 1998, S. 324–332. Vidrinskaitė, S. Ombudsmeno institucijų veikla Vakarų Europos valstybėse. *Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė*. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 349–351.

⁴⁷ Plačiau žr.: Adamovich, L. K.; Funk, B.-Ch.; Holzinger, G. *Österreichisches Staatsrecht, Band 3: Grundrechte*. Wien; New York: Springer-Verlag, 2003, S. 168–170.

teisingumo ministras – įsteigimo. Jo užduotis – tikrinti ir kontroliuoti optinę arba akustinę apsaugą bei nustatyti duomenis pagal atitinkamas minėto kodekso nuostatas⁴⁸.

3. VALSTYBINĖS SANTVARKOS KONSTITUCINIAI PAGRINDAI

Konstitucijoje įtvirtinti pagrindiniai principai, nusakantys Austriją esant demokratinę, teisinę ir federalinę valstybę. Šie principai pirmiausia svarbūs tuo, kad jų pakeitimas pagal Austrijos Konstitucinio Teismo išaiškinimą Konstitucijos 44 straipsnio 3 dalies prasme reikštų ir pačios Konstitucijos pakeitimą iš esmės. Prie jų taip pat priskirtinas valdžių padalijimo ir respublikinio valstybės valdymo principas. Pasak H. Schambecko, ypač pabrėžtini demokratijos, liberalizmo ir federalizmo principai, kurie yra vienas su kitu neatsiejamai susiję, o jų pagrindą sudaro demokratijos principas, nes Tautos valia kartu yra valstybės valdžios šaltinis⁴⁹. Toks valstybės formos įvardijimas, Konstitucijoje įtvirtinus tautos suvereniteto principą, atskleidžiant ir jos legitimumo pagrindus, taip pat valstybės teritorijos apibūdinimas, nurodant jos suskirstymą, atrodo, savaime suprantamas, tačiau, kaip teigia A. Balthasaras, toks reguliavimas būdingas austriškajai, o kartu ir vokiškajai konstitucinei tradicijai⁵⁰.

Konstitucijos 1 straipsnyje įtvirtinta: „Austrija yra demokratinė respublika.“ Taigi nustatoma respublikinė valstybės valdymo forma, ją siejant su demokratijos principu. Pažymėtina, kad konkretų demokratijos principo turinį atskleidžia ne cituota programinė norma, o demokratinėi sistemai būdinga konstitucinių institutų visuma (pvz., rinkimų teisė, parlamentinės institucijos ir kt.). Nors Konstitucijoje įtvirtinta mišri tiesioginės ir netiesioginės demokratijos sistema, tačiau vis dėlto vyraujantis reprezentavimo principas, tiesioginės demokratijos elementai yra mažiau išvystyti. Pagrindinė tautos dalyvavimo forma formuojant valstybinę valią yra Nacionalinės tarybos, federalinių žemių ir bendruomenių tarybų rinkimai, tai Konstitucijoje įtvirtinta eksplacitiškai (26 str. 1 d., 95 str. 1 d.

⁴⁸ Plačiau žr.: Adamovich, L. K.; Funk, B.-Ch.; Holzinger, G. *Österreichisches Staatsrecht*, Band 3: Grundrechte. Wien; New York: Springer-Verlag, 2003, S. 171–175.

⁴⁹ Schambeck, H. (Hrsg. Hengstschläger, J.). *Der Staat und seine Ordnung: ausgewählte Beiträge zur Staatslehre und zum Staatsrecht*. Wien, 2002, S. 470.

⁵⁰ Plačiau žr.: Balthasar, A. *Die österreichische bundesverfassungsrechtliche Grundordnung unter besonderer Berücksichtigung des demokratischen Prinzips. Versuch einer Interpretation*. Wien, New York: Springer-Verlag, 2006, S. 203–231.

ir 117 str. 2 d.). Nacionalinė Taryba (Federacijos lygmeniu – landtagai, bendruomenių lygmeniu – bendruomenių tarybos) ir federalinis prezidentas yra renkami tiesiogiai, o federalinė vyriausybė ir federalinių žemių vyriausybės formuojamos netiesiogiai. Taigi Austrijos Konstitucijos rengėjai įtvirtinto demokratinio parlamentarizmo principą, kuris galioja ir federacijos, ir federalinių žemių lygmeniu: Konstitucijos 24 straipsnyje nustatyta, kad federacijos įstatymų leidžiamoji valdžia priklauso Nacionalinei Tarybai kartu su Federacine Taryba, o 95 straipsnio 1 dalis skelbia, kad įstatymų leidybą federalinėje žemėje vykdo jos landtagas (*Landtag*).

Tiesioginė demokratija pasireiškia skirtingai. Federaliniu lygmeniu yra numatyta tautos iniciatyva (*Volksbegehren*) ir referendumas (*Volksabstimmung*). Dėl federalinių įstatymų leidybos (įskaitant Konstitucijos pakeitimus) iniciatyvą gali pareikšti 100 000 rinkėjų arba šeštadalis kiekvienos trijų federalinių žemių rinkėjų (41 str. 2 d.). Toks pasiūlymas turi būti pateiktas įstatymo projekto forma, kurį Federalinė rinkimų tarnyba (*Bundeswahlbehörde*) pateikia svarstyti Nacionalinei Tarybai. Taigi tokia tautos iniciatyva vertintina tik kaip įstatymų leidybos pasiūlymas⁵¹. Svaresnį teisinį poveikį nei tautos iniciatyva turi referendumas, nes taip galima užkirsti kelią, kad vienas ar kitas įstatymas būtų priimtas. Pagal Konstitucijos 44 straipsnio 3 dalį jis yra privalomas dėl esminio Konstitucijos pakeitimo, fakultatyvinis – dėl dalinio Konstitucijos pakeitimo, kai to reikalauja trečdalis Nacionalinės Tarybos arba Federacinės Tarybos narių. Referendumas dėl įstatymo gali būti rengiamas Nacionalinei Tarybai baigus įstatymo priėmimo procesą, prieš jį pasirašant federaliniam prezidentui. Referendumą paprastai skelbia federalinis prezidentas. Balsavimo teisė suteikiama tiems asmenims, kurie turi teisę rinkti Nacionalinės Tarybos narius. Pagal Konstitucijos 45 straipsnį referendumo rezultatus lemia absoliuti balsų dauguma. Išsamesnės nuostatos apie referendumo iniciatyvos ir organizavimo tvarką nustatytos federaliniame įstatyme. Teisė priimti sprendimus dėl tiesioginės demokratijos formų federalinėse žemėse yra perduota pačioms federalinėms žemėms, nors jų autonomiškumas šioje srityje irgi yra ribotas. Municipaliteto lygmeniu tiesioginis tautos dalyvavimas, sprendžiant vietos klausimus, kaip minėta, taip pat numatytas (117 str. 8 d.).

⁵¹ Schambeck, H. *Der Staat und seine Ordnung: Ausgewählte Beiträge zur Staatslehre und zum Staatsrecht*. Wien, 2002, S. 296.

Kaip jau minėta, Konstitucijos 1 straipsnis įtvirtinta Austriją esant demokratine respublika⁵². Valstybės valdymo formos – respublikos – turinį pirmiausia lemia Konstitucijos nuostatos, kuriuose įtvirtintas federalinio prezidento kaip valstybės vadovo teisinis statusas – pirmiausia jo tiesioginiai, lygūs, slapti rinkimai, kuriuose balsuojama asmeniškai (60 str. 1 d.), kadencijos trukmės ribojimas (60 str. 5 d.) ir teisinė bei politinė atsakomybė (60 str. 6 d., 63 str. 1 d., 142 str. 2 d. a)⁵³. Austrija apibūdinama kaip parlamentinė respublika, turinti mišrios (pusiau prezidentinės) respublikos bruožų⁵⁴. Kaip esminis parlamentinės respublikos bruožas nurodoma tai, kad vyriausybė yra politiškai atsakinga Nacionalinei Tarybai, t. y. pirmiesiems tiesiogiai išrinktiems parlamento rūmams⁵⁵. Taigi Austrijos Respublikos politinė sistema tam tikra prasme panaši į Lietuvos Respublikos valdymo formą. Tiesa, pažymėtina ir tai, kad esama ir tokių apibūdinimų, jog Austrijos valstybės valdymo forma esanti parlamentinė, turinti prezidentinės respublikos bruožų⁵⁶.

Tai, kad Austrija nėra tipiška parlamentinė respublika, pirmiausia liudija federalinio prezidento rinkimų būdas ir jam suteikti įgaliojimai, kuriuos aptarsime vėliau. Be abejo, konstitucinėje tikrovėje parlamentinės demokratijos požymiai yra vyraujantys. Tai iliustruoja, pavyzdžiui, ir tai, kad Nacionalinės Tarybos rinkimams skiriama daug daugiau dėmesio nei federalinio prezidento, o didžiųjų partijų lyderiai siekia federalinio kanclerio, o ne federalinio prezidento posto. Vis dėlto svarbiausias parlamentarizmo požymis yra tas, kad federalinė vyriausybė yra atsakinga Nacionalinei Tarybai – šalis negali būti valdoma nepaisant Nacionalinės Tarybos daugumos valios⁵⁷.

⁵² Monarchija Austrijoje buvo panaikinta 1918 m., taigi šie metai žymi Habsburgų-Lotaringų dinastijos valdymo pabaigą.

⁵³ Adamovich, L. K.; Funk, B.-Ch.; Holzinger, G. *Österreichisches Staatsrecht*, Band 1: Grundlagen. Wien; New York: Springer-Verlag, 1997, S. 149, 156.

⁵⁴ Schambeck, H. (Hrsg. Hengstschlāger, J.). *Der Staat und seine Ordnung: ausgewählte Beiträge zur Staatslehre und zum Staatsrecht*. Wien, 2002, S. 470.

⁵⁵ Pelinka, A. Das politische System Österreichs. *Ismayr W. Die politischen Systeme Westeuropas*. 4., aktualisierte und überarbeitete Auflage. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009, S. 607.

⁵⁶ Walter, R.; Kucsko-Stadtmayer, G. *Grundriss des österreichischen Bundesverfassungsrechts*. 10., durchgesehene und ergänzte Auflage. Wien, 2007, S. 311.

⁵⁷ Pelinka, A.; Rosenberger, S. *Österreichische Politik. Grundlagen – Strukturen – Trends*. 2., aktualisierte Auflage. Wien: Facultas Verlags- und Buchhandels AG, 2003, S. 127.

Kaip žinoma, vienas esminių demokratinės valstybės požymių yra politinis pliuralizmas. Politinių partijų įstatymo, priimto tik 1975 m., §1 nurodoma, kad politinių partijų egzistavimas ir įvairovė yra viena iš Austrijos demokratinės santvarkos sudėtinių dalių. Austrijos Respublikoje užregistruota daugiau nei 400 partijų, tačiau valstybės politiniame gyvenime didesnę vaidmenį vaidina tik keletas iš jų. Pirmiausia paminėtina Austrijos socialdemokratų partija (*Sozialdemokratische Partei Österreichs – SPÖ*), Austrijos liaudies partija (*Österreichische Volkspartei – ÖVP*), Austrijos laisvės partija (*Freiheitliche Partei Österreichs – FPÖ*) ir Žaliųjų partija (*Die Grünen*), kurios ir sudaro parlamento narių daugumą⁵⁸.

Konstitucijos 2 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas federalizmo principas: „Austrija yra federacinė valstybė.“ Ją pagal šio straipsnio 2 dalį sudaro devynios savarankiškos federalinės žemės: Burgerlandas (*Burgerland*), Karentija (*Kärnten*), Žemutinė Austrija (*Niederösterreich*), Aukštutinė Austrija (*Oberösterreich*), Zalcburgas (*Salzburg*), Štirija (*Steiermark*), Tirolis (*Tirol*), Forarlbergas (*Vorarlberg*), Viena (*Wien*). Kaip teigia H. Schambeckas, kiekvienos federalinės valstybės, kuri įkūnija ne konformizmą, o pliuralizmą, prigimtis gali būti nulemta įvairių veiksnių: etninių, nacionalinių, religinių, socialinių, teritorinių, ekonominių ir kt. Pavyzdžiui, Jungtinių Valstijų, Austrijos ir Vokietijos kaip federacinių valstybių sudarymą lėmė geopolitinės priežastys, Belgijos – etninės, o Šveicarijos – ir geopolitinės, ir etninės⁵⁹.

Pažymėtina, kad federalinė santvarka Austrijoje kuriama dualistiškai, t. y. Federacija yra laikoma identiška visai valstybei, Federacijos Konstitucija kartu yra Konstitucija ir visos federalinės valstybės kaip visumos.⁶⁰ Taigi federalinės žemės yra savarankiški dariniai (nors ir ne su-

⁵⁸ Plačiau žr., pvz.: Pelinka A.; Rosenberger, S. *Österreichische Politik. Grundlagen – Strukturen – Trends*. 2., aktualisierte Auflage. Wien: Facultas Verlags- und Buchhandels AG, 2003, S. 127, 152–164; Pelinka, A. *Struktur und Funktionen der politischen Parteien*. Fischer, H. (Hrsg.) *Das politische System Österreichs*. 3., ergänzte Auflage. Wien, München, Zürich. 1982, S. 31–54.

⁵⁹ Schambeck, H. (Hrsg. Hengstschläger, J.). *Der Staat und seine Ordnung: ausgewählte Beiträge zur Staatslehre und zum Staatsrecht*. Wien, 2002, S. 336.

⁶⁰ Pagal vadinamąją tripartitinę struktūrą, kurią, be kita ko, pripažino ir H. Kelsenas, skiriama federacija, federalinės žemės ir trečiasis visą sąjungą apimantis lygmuo. Atitinkamai skiriami ir trys skirtingi konstituciniai lygmenys, ir trys institucijų grupės.

verenūs), kuriems suteikta kompetencija priimti įstatymus⁶¹, įskaitant ir konstitucijas, jos turi savarankišką vykdomąją valdžią.

Pagal Konstitucijos 3 straipsnio 1 dalį Federacijos teritorija apima Federacijos žemių teritoriją. Tai reiškia, jog valstybėje nėra Federacijai nepriklausančių teritorinių darinių. Nors šio straipsnio 2 dalyje nustatyta, kokia tvarka gali būti pakeista Federacijos teritorija⁶², kai tai kartu yra ir federalinės žemės teritorijos pakeitimas keičiant jos sienas, tačiau neužsimenama apie konkretų topografinį šių teritorijų nustatymą, nulemtą kitų teisės šaltinių (pirmiausia – valstybinių sutarčių), taip pat istorinių aplinkybių. Pagal Konstitucijos 4 straipsnį valiuta, ūkis ir muitų sistema Federacijos teritorijoje yra bendri. Federacijos viduje negali būti nustatoma muitų ir kitokių vežimo santykių apribojimų. Konstitucijos 5 straipsnyje nurodoma, kad Federacijos sostinė, o kartu ir Federacijos aukščiausiųjų institucijų būstinių vieta yra Viena, tačiau susidarius ypatingoms aplinkybėms federalinis prezidentas federalinės vyriausybės siūlymu aukščiausiųjų federacijos institucijų būstines gali perkelti į kitą Federacijos teritorijos vietą.

Šiame kontekste svarbu atsakyti į klausimą, kaip vienoje ar kitoje valstybėje sprendžiamas kompetencijos padalijimo klausimas. Austrijoje, kaip ir daugelyje federacinių valstybių, tai nustatyta, kaip matyti, pačioje Federacijos Konstitucijoje, taigi vadinamoji kompetencijos kompetencija priskirta federalinės Konstitucijos leidėjui. Formaliai Federacijos ir ją sudarančių federalinių žemių tarpusavio santykiai yra grindžiami vadovaujantis pariteto principu. Konstitucinė žemių autonomija yra ribojama: jos

⁶¹ Pažymėtina, kad konkuruojančios įstatymų leidybos, kaip tai yra numatyta Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindiniame Įstatyme, Austrijos Konstitucijoje nėra numatyta (Pagrindinio Įstatymo 74 straipsnyje įtvirtintose konkuruojančios įstatymų leidybos srityse įstatymų leidybos teisę turi ir Federacija, ir federalinės žemės, tačiau federalinės žemės šią teisę turi tik tol ir tik tiek, kiek Federacija, išleisdama įstatymą, nepasinaudojo jai tenkančia įstatymų leidybos kompetencija. Konkuruojančios įstatymų leidybos srityje Federacija turi įstatymų leidybos teisę tik tada ir tik tiek, kiek federaliniu reglamentavimu reikia sukurti vienodas gyvenimo sąlygas Federacijos teritorijoje arba išsaugoti teisinį ir ekonominį vientisumą (72 str. 2 d.).

⁶² Pagal Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalį keisti Federacijos teritoriją, jeigu kartu keičiama ir vienos iš federalinių žemių teritorija, taip pat vienos iš Federacijos teritorijoje esančių žemių sienos, išskyrus taikos sutartyse numatytus atvejus, galima vadovautis tik atitinkamais konstituciniais Federacijos ir tos federalinės žemės, kurios sienos yra keičiamos, įstatymais.

turinį ir ribas nustato Federacija. Jos galių persvara ypač aiški įstatymų leidybos srityje, finansiniuose reikaluose, reglamentuojant jos statusą bei vykdant teisingumą⁶³.

Formaliai, atibojant Federacijos ir federalinių žemių kompetenciją, laikomasi tokios schemos: Konstitucijos 10 straipsnyje yra nustatyti klausimai, kuriais Federacija turi kompetenciją priimti įstatymus ir juos įgyvendinti; 11 straipsnyje nustatyta, kad Federacijos kompetencijai priklauso įstatymų leidyba, o federalinių žemių kompetencijai – toliau išvardyti vykdomosios valdžios klausimai; 12 straipsnyje nurodoma, kad Federacijos kompetencijai priklauso nustatyti reguliavimo principus, o federalinių žemių – priimti juos įgyvendinančius įstatymus ir spęsti šiame straipsnyje išvardytus vykdomosios valdžios klausimus; pagal 15 straipsnį, jeigu klausimas federalinėje konstitucijoje nėra aiškiai priskirtas Federacijos įstatymų leidžiamosios valdžios arba Federacijos vykdomosios valdžios kompetencijai, jis lieka federalinių žemių savarakiškos kompetencijos srityje. Atskirai nustatomas atibojimas reguliuojant mokesčius, su švietimu susijusius klausimus (13, 14, 14a str.). Pagal tai Federacijos ir federalinių žemių kompetencija mokesčių srityje privalo būti nustatyta specialiaame federaliniame konstituciniame įstatyme (konstituciniame finansų įstatyme) ir pan. Taigi Federacijai priskiriama daug svarbių įgaliojimų, o federalinėms žemėms suteikiama teisė spęsti tik vietinio ūkio, išsilavinimo arba kultūrinius klausimus. Taigi iš esmės valstybėje laikomasi principo, kad leidžiant įstatymus pirmenybė teikiama Federacijai, o federalinių įstatymų vykdymas – federalinių žemių reikalas. Toks monopolizavimas atskleidžia federalinėms valstybėms paprastai nebūdingus centralizmo bruožus, kuris, nors federalinių žemių padėtis Federacijos atžvilgiu stiprinama, Austrijoje ir toliau išlieka gana akivaizdus.

Austrijos Konstitucijoje nėra įtvirtinto specialaus federalinės priežiūros instituto, tačiau yra numatyti tam tikri instrumentai, leidžiantys ją vykdyti. Pavyzdžiui, Konstitucijos 15 straipsnio 8 dalyje nustatyta, kad tais klausimais, kurie pagal Konstitucijos 11 ir 12 straipsnius yra priskirti Federacijos kompetencijai, Federacija yra įgaliota prižiūrėti savo nustatyto

⁶³ Nors 1988 m. priėmus Konstitucijos pakeitimus, federalinėse žemėse ir buvo įsteigti nepriklausomi administraciniai senatai (129a., 129b str.), tačiau šios institucijos vis dėlto nėra teismai. Federalinės žemės neturi teisės steigti ir policijos darinių.

reguliavimo įgyvendinimą. Konstitucijoje numatytos ir priemonės federalinei prievartai įgyvendinti. Pavyzdžiui, pagal Konstitucijos 100 straipsnį federalinės vyriausybės siūlymu, Federacinei Tarybai pritarus, federalinis prezidentas gali paleisti bet kurį federalinės žemės parlamentą – landtagą. Federalinių žemių tarpusavio santykius lemia lygiateisiškumo principas: jokia žemė neturi išskirtinių teisių⁶⁴, tačiau tai nereiškia, jog jos tam tikrais atvejais negali būti diferencijuojamos (pvz., atstovaujant žemėms Federacijoje Taryboje arba sprendžiant finansinius klausimus⁶⁵).

Apžvelgiant Austrijos federalizmo bruožus paminėtina ir Federacinės Tarybos kaip federalinėms žemėms atstovaujančių rūmų gana silpna padėtis. Priimant įstatymus Federacinė Taryba turi tik suspensyvinio veto teisę: jis gali būti įveiktas paprasta Nacionalinės Tarybos narių dauguma. Nors 1984 m. priėmus Konstitucijos pakeitimą⁶⁶ Federacinės Tarybos padėtis buvo sustiprinta, tačiau ji politiškai nebuvo sureikšmintą. Be kita ko, 1988 m. priėmus Konstitucijos pataisą federalinėms žemėms buvo suteikta teisė sudaryti tarptautines sutartis, tačiau federacijos viršenybė sprendžiant užsienio politikos klausimus ir toliau išlieka. Tas pats pasakytina ir apie eurointegracinius procesus.

Aptariant pilietybės klausimus, reikia pasakyti, kad federalinėse valstybėse paprastai nustatoma dviguba pilietybė: tokios valstybės pilietis turi ir Federacijos pilietybę, ir valstybės narės pilietybę. Tokia koncepcija grindžiama ir Austrijos Konstitucija. Pagal 6 straipsnio 1 dalį Austrijos Respublikoje galioja viena pilietybė. Be to, kiekvienas pilietis, kuris tam tikroje federalinėje žemėje turi nuolatinę gyvenamąją vietą, turi jos pilietybę, tačiau federalinės žemės įstatymuose gali būti nustatyta, kad ir piliečiai, tos federalinės žemės teritorijoje turintys gyvenamąją vietą, kuri nėra jų pagrindinė gyvenamoji vieta, yra tos žemės piliečiai (6 str. 2 d.).

Austrijos Respublika ir ją sudarančios federalinės žemės turi savo valstybinius simbolius. Konstitucijos 8a straipsnyje aptariama valstybės

⁶⁴ Vienos federalinės žemės ypatingą statusą lemia tai, kad kartu ji yra ir Federacijos sostinė.

⁶⁵ Tada atsižvelgiama į federalinės žemės dydį ir jos ekonominių pajėgų galimybes.

⁶⁶ Pagal Konstitucijos 44 straipsnio 2 dalį konstituciniuose arba paprastuose įstatymuose įtvirtintos konstitucinės nuostatos, kuriomis galėtų būti ribojama federalinių žemių įstatymų leidybos arba vykdymo kompetencija, gali būti priimamos tik dalyvaujant ne mažiau kaip pusei ir pritarus dviem trečdaliams Federacinės Tarybos narių.

vėliava ir herbas nurodant, kad respublikos spalvų, herbo ir jos antspaudo apsauga nustatoma federaliniame įstatyme⁶⁷.

Austrijos Respublikos valstybinė kalba, nepaisant kalbinėms mažumoms federaliniais įstatymais garantuotų teisių, kaip jau minėta, yra vokiečių kalba (8 str.). Kartu Konstitucijoje garantuojama ne tik kalbinė, bet ir kultūrinė įvairovė.

Kitaip nei minėti demokratijos ir federalizmo principai, teisinės valstybės principas Konstitucijoje nėra įvardytas. Jo esmę atskleidžia daugelis tokių konstitucinių nuostatų, kaip Konstitucijos viršenybė, žmogaus teisių ir laisvių konstitucinės garantijos, nepriklausomi teismai, veiksminga teisių apsauga ir kt. Be kita ko, Konstitucijos 18 straipsnio 1 dalyje skelbiama, kad visas viešasis administravimas yra grindžiamas įstatymo nuostatomis. Konstitucinio Teismo prasmė aptariant teisinės valstybės principą yra ta, kad visi valstybės valdžios institucijų priimami teisės aktai turi būti grindžiami įstatymais ir galiausiai – Konstitucija, kad gali būti garantuojamas tik tokių teisės aktų galiojimas, kurie neprieštarauja jų priėmimą lėmusiems aukštesnės galios teisės aktams⁶⁸.

Konstitucijoje įtvirtintas valdžių padalijimo principas grindžiamas organizaciniu ir materialiu valstybės funkcijų skyrimu į įstatymų leidybą, teisingumo vykdymą ir administravimą. Čia aiškiai įvardytas tik teismo ir administravimo galių atskyrimas visose proceso stadijose (94 str.), tačiau konstitucinės sistemos analizė leidžia konstatuoti ir įstatymų leidžiamosios valdžios bei vykdomosios valdžios atskyrimą⁶⁹.

Socialinės valstybės principas Konstitucijoje nėra įtvirtintas kaip vienas iš pagrindinių konstitucinės santvarkos principų ar tikslų, socialinės garantijos įtvirtintos paprastuose įstatymuose. Tokių nuostatų įtvirtinimo pagrindu laikytinas lygybės principas, kuris suponuoja valstybės pareigą garantuoti asmens socialinę apsaugą. Konstitucijoje įtvirtinta ir

⁶⁷ Austrijos Respublikos spalvos – raudona, balta, raudona. Vėliavoje yra trys horizontalios vienodo pločio juostos, iš jų – vidurinė baltos, viršutinė ir apatinė – raudonos spalvos. Austrijos Respublikos herbe (Federacijos herbe) yra laisvai sklendžiantis vienagalvis erelis. Jo kojos paaukuotos, liežuvis raudonas, o krūtinę dengia raudonas skydas, skersai perskirtas sidabrine juosta. Ant erelio galvos – auksinė karūna su trimis stačiakampiais bokšteliais. Abi erelio kojos sujungtos perkirsta geležine grandine. Dešinėje kojoje jis laiko auksinį pjautuvą į vidų atsuktas ašmenimis, o kairėje – auksinį kūjį.

⁶⁸ Adamovich, L. K.; Funk, B.-Ch.; Holzinger, G. *Österreichisches Staatsrecht*, Band 1: Grundlagen. Wien; New York: Springer-Verlag, 1997, S. 177.

⁶⁹ *Ibid.*, S. 182.

kitų svarbių principų, nusakančių valstybės tikslus, uždavinius ar požiūrį į tam tikras vertybes (pvz., aplinkos apsaugą ir kt.).

Šiame kontekste paminėtina, kad vietos savivaldos klausimai reglamentuojami Konstitucijos IV skirsnio C dalyje „Municipalitetai“. Konstitucijos 116 straipsnyje nurodoma, kad kiekviena federalinė žemė skirstoma į municipalitetus. Municipalitetas yra teritorinis kolektyvinis vienetas, turintis savivaldos teisę, kartu jis yra administracinė vietos apygarda. Kiekvienas federalinės žemės plotas turi priklausyti kuriai nors municipaliteto daliai. Municipalitetas yra nepriklausomas ekonominis vienetas. Jis turi teisę turėti visų rūšių turto, jo įgyti ir disponuoti juo laisva valia, valdyti komercines įmones, taip pat nepriklausomai tvarkyti savo biudžetą, neperžengdamas konstitucinėse finansinėse nuostatose įtvirtintų ribų, ir nustatyti mokesčius. Municipaliteto valdžios institucijos pagal Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalį yra šios: municipaliteto taryba – žmonėms atstovaujanti institucija, renkama municipaliteto gyventojų, turinčių rinkimų teisę; municipaliteto vykdomoji valdyba, dar vadinama miesto taryba, arba savo statutą turinčiuose miestuose – miesto senatas ir meras. Rinkimai į municipaliteto tarybą vyksta asmeniškai balsuojant pagal proporcinio atstovavimo sistemą ir yra lygūs, tiesioginiai, numatytas slaptas balsavimas. Municipalitetai turi savarankišką ir Federacijos arba federalinės žemės kompetenciją. Federacija ir federalinė žemė vykdo municipaliteto priežiūros funkcijas, kad šis, įgyvendindamas savarankiškąją kompetenciją, nepažeistų įstatymų ir juos detalizuojančių aktų, visų pirma, kad neviršytų jam suteiktų įgaliojimų ir įgyvendintų jam pavestas funkcijas.

4. ĮSTATYMŲ LEIDŽIAMOJI VALDŽIA – NACIONALINĖ TARYBA IR FEDERACINĖ TARYBA. FEDERALINIS SUSIRINKIMAS. LANDTAGAI

Austrijos Konstitucijoje įstatymų leidžiamajai valdžiai yra skirti du skirsniai: II „Federacijos įstatymų leidyba“ ir IV „Federalinės žemės įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji valdžia“. Parlamentas šalyje yra ir visos Federacijos, ir federalinių žemių lygmeniu svarbiausia institucija priimant politinius sprendimus. Pažymėtina, kad šios šalies federalinėse žemėse parlamentai yra vienerių rūmų, o visos Federacijos parlamentas – dvejų rūmų. Vis dėlto Federacijos parlamentas negali būti apibūdinamas kaip „tikra“

dvejų rūmų sistema, nes Nacionalinė Taryba Federacinės Tarybos atžvilgiu turi tam tikrą pirmenybę. Tokia pirmenybė pirmiausia pasireiškia tuo, kad vyriausybė yra politiškai atsakinga Nacionalinei, o ne Federacinei Tarybai. Tik Nacionalinė Taryba gali pareikšti nepasitikėjimą vyriausybe⁷⁰.

Taigi įstatymų leidžiamąją valdžią Austrijoje Federacijos lygmeniu įgyvendina parlamentas – Nacionalinė Taryba kartu su Federacine Taryba (24 str.)⁷¹. Nacionalinės Tarybos narius (jų yra 183), renka Federacijos tauta – vyrai ir moterys, kuriems rinkimų dieną sukakę 16 metų, naudodamiesi lygia, tiesiogine, asmenine, laisva rinkimų teise slaptu balsavimu pagal proporcinę rinkimų sistemą (26 str. 1 d.). Kai kuriose federalinėse žemėse (pvz., Tirolyje (*Tirol*), Štirijoje (*Steiermark*) ir Forarlberge (*Vorarlberg*) rinkimų teisė traktuojama kaip pareiga, už kurios nevykdymą numatoma administracinė atsakomybė. Nacionalinės Tarybos nariais gali būti renkami turintys rinkimų teisę piliečiai, rinkimų dieną sukakę 18 metų (26 str. 4 d.). Nacionalinės Tarybos kadencija – penkeri metai, ji prasideda Nacionalinės Tarybos pirmojo susirinkimo dieną ir baigiasi tą dieną, kai susirenka nauja Nacionalinė Taryba (27 str. 1 d.).

Nacionalinei Tarybai vadovauja iš jos narių išrinktas pirmininkas, taip pat renkami antrasis ir trečiasis pirmininkai (30 str. 1 d.). Pagal Konstitucijos 55 straipsnį Nacionalinė Taryba pagal proporcinio atstovavimo principą iš savo narių renka Pagrindinį komitetą, kuris pririnkus gali susirinkti ir kitu metu, nei posėdžiauja visa Nacionalinė Taryba⁷². Paminėtini ir tokie Nacionalinės Tarybos struktūriniai padaliniai kaip frakcijos, kurias turi sudaryti ne mažiau kaip penki deputatai, taip pat kiti komitetai, kurių pagrindinė funkcija – svarstyti įstatymų projektus, prieš jiems patenkant į parlamento posėdį – plenumą. Taip pat sudaromas ir vadinamasis prezidiumas, į kurio sudėtį įeina Nacionalinės Tarybos pirmininkas, du jo pavaduotojai, taip pat frakcijų atstovai; jo funkcija – nustatyti posėdžių terminus, spręsti kitus aktualius klausimus.

Pasiūlymus dėl įstatymų Nacionalinei Tarybai teikia jos nariai, Federacinė Taryba arba vienas trečdalis jos narių, o įstatymų projektus – fede-

⁷⁰ Pelinka, A.; Rosenberger, S. *Österreichische Politik. Grundlagen – Strukturen – Trends*. 2., aktualisierte Auflage. Wien: Facultas Verlags- und Buchhandels AG, 2003, S. 110.

⁷¹ Plačiau žr.: <http://www.parlament.gv.at>

⁷² Pagal Konstitucijos 28 straipsnio 1 dalį federalinis prezidentas Nacionalinę Tarybą sušaukia į suvažiavimą kiekvienais metais. Suvažiavimas negali prasidėti anksčiau nei rugsėjo 15 d. ir trukti ilgiau nei iki liepos 15 d.

ralinė vyriausybė. Kiekvieną pasiūlymą, kurį palaiko 100 000 rinkėjų arba kiekvienos iš trijų žemių vienas šeštadalis rinkėjų, federalinė rinkimų komisija turi teikti nagrinėti Nacionalinei Tarybai. Inicatyva turi būti tokiu klausimu, kuris reguliuojamas federaliniu įstatymu, ir gali būti teikiama kaip įstatymo projektas (41 str. 1–2 d.). Paprastai daugumą projektų pateikia federalinė vyriausybė. Kiekvienas įstatymo projektas pirmiausia svarstomas atitinkamame Nacionalinės Tarybos komitete. Svarstant įstatymų projektus Nacionalinėje Taryboje, paprastai vyksta trys skaitymai. Jei vykstant trečiajam skaitymui įstatymo projektas įvertinamas teigiamai, priimamas sprendimas Konstitucijos 42 straipsnio 1 dalies prasme. Sprendimai priimami remiantis daugumos principu. Priimant paprastus federalinius įstatymus užtenka paprastos daugumos; priimant konstitucinius įstatymus, kuriais Konstitucija keičiama iš dalies, reikalinga kvalifikuota, t. y. dviejų trečiųjų balsų, dauguma; konstituciniai įstatymai, keičiantys Konstituciją iš esmės, turi būti pateikti referendumui⁷³. Priimtą sprendimą Nacionalinės Tarybos prezidentas privalo pateikti Federacinei Tarybai. Ši dėl jo per 8 savaites gali pareikšti prieštaravimą ir informuoti apie tai federalinį kanclerį (42 str. 3 d.). Pagal Konstitucijos 42 straipsnio 2 dalį, išskyrus konstituciniame įstatyme kitaip reguliuojamus atvejus, patvirtintas įstatymas pasirašomas ir paskelbiamas tik jeigu Federacinė Taryba motyvuotai neprieštaravo jo patvirtinimui. Pabrėžtina, kad federaliniam prezidentui veto teisė nėra suteikta. Be abejo, prezidentas įstatymo gali nepasirašyti, jei jis buvo priimtas nesilaikant Konstitucijos, tačiau veto gali būti grindžiamas argumentais, susijusiais ne su turinio, o su procedūriniais trūkumais. Taigi dėl įstatymo atitikties Konstitucijai turi spręsti ne federalinis prezidentas, o Konstitucinis Teismas.

Paminėtina, kad Nacionalinei Tarybai priskiriami ir kiti svarbūs įgaliojimai, pavyzdžiui, dalyvavimas sprendžiant Federacijos klausimus (50–55 str.), politinė vykdomosios valdžios kontrolė (interpeliacija, nepasitikėjimas ar kt.). Jai suteikiamos svarbios teisės sudarant, įgyvendinant ir kontroliuojant Federacijos biudžetą (51–51c str.).

Federacinės Tarybos, dar vadinamos Federalinių žemių rūmais, konstituciniai pagrindai įtvirtinti Konstitucijos 34–37 straipsniuose. Pagal Konstitucijos 34 straipsnio 1 dalį Federacinėje Taryboje federalinės

⁷³ Pavyzdžiui, referendumas buvo surengtas dėl Austrijos Respublikos narystės Europos Sąjungoje.

žemės yra atstovaujamos proporcingai kiekvienoje federalinėje žemėje gyvenančių piliečių skaičiui. Pagal Konstitucijos 34 straipsnio nuostatas daugiausia piliečių turinti federalinė žemė į Federacinę Tarybą deleguoja dvylika narių, kiekviena kita žemė – proporcingai minėtam skaičiui tiek narių mažiau, kiek joje mažiau piliečių proporcingai paminėtai didžiausiai žemei. Liekanos, viršijančios pusę koeficiento, skaičiuojamos kaip sveikas skaičius. Kiekvienai žemei Taryboje atstovauja ne mažiau kaip trys nariai. Kiekvienam nariui numatomas pakaitinis narys. Kiekvienos federalinės žemės narių skaičių nustato federalinis prezidentas po kiekvieno gyventojų surašymo⁷⁴. Kiekvienos federalinės žemės į Federacinę Tarybą deleguojami nariai ir pakaitiniai nariai pagal proporcinio atstovavimo principą yra renkami landtaguose atitinkamam laikui. Bent viena vieta turi tekti partijai, pagal narių skaičių landtage esančiai antroje vietoje, o jeigu kelios partijos turi po tiek pat vietų – partijai, per naujausius federalinės žemės parlamento rinkimus pagal gautų balsų skaičių užėmusiai antrą vietą. Jeigu pagal šiuos rodiklius partijos yra vienodos, klausimas sprendžiamas burtais (35str. 1 d.). Federalinėse žemėse rinkimai vyksta ne vienu metu, todėl ne visi Federacinės Tarybos nariai (kitaip nei Nacionalinės Tarybos nariai) pasikeičia vienu metu. Federacinės Tarybos nariai neprivalo būti juos delegavusio federalinės žemės parlamento nariais, tačiau turi turėti pasyviąją rinkimų į šį parlamentą teisę (35 str. 2 d.). Federacinei Tarybai pirmininkauja Federacinės Tarybos pirmininkas, jis keičiasi kas šešis mėnesius pagal federalinių žemių pavadinimus abėcėlės tvarka (36 str. 1, 2 d.).

Kaip ir Nacionalinė Taryba, Federacinė Taryba dalyvauja įstatymų leidyboje sprendžiant ir kitus Federacijos klausimus. Jau minėta, kad Federacinė Taryba dėl Nacionalinės Tarybos sprendimų priimant įstatymus gali pareikšti prieštaravimus, išskyrus 42 straipsnio 5 dalyje nurodytus atvejus. Pagal tai Federacinė Taryba neturi teisės dalyvauti Nacionalinei Tarybai svarstant šiuos klausimus: Nacionalinės Tarybos statutą, Nacionalinės Tarybos paleidimo klausimą, federalinį finansų įstatymą, laikinąsias nuostatas, darančias su 51 straipsnio 5 dalimi, arba nuostatas dėl disponavimo federaliniu turtu, federalinės atsakomybės prisiėmimo

⁷⁴ Šiuo metu Federacinę Tarybą sudaro 64 nariai. Žemutinė Austrija (*Niederösterreich*) deleguoja 12, Viena (*Wien*) ir Aukštutinė Austrija (*Oberösterreich*) – po 11, Štirija (*Steiermark*) – 10, Tirolis (*Tirol*) ir Karintija (*Kärnten*) – po 5, Zalcburgas (*Salzburg*) – 4, Burgerlandas (*Burgenland*) ir Forarlbergas (*Vorarlberg*) – po 3 narius.

arba pakeitimo, federalinės piniginės skolos mažinimo arba pakeitimo, pritarimo galutiniams biudžeto rodikliams. Daugeliu atvejų Federacinės Tarybos veto yra suspensyvinis, absoliutus tik kai kuriais atvejais (pvz., pagal 44 straipsnio 2 dalį, kai gali būti ribojama federalinių žemių kompetencija įstatymų leidybos arba jų vykdymo srityje; pagal 35 straipsnio 4 dalį, kai keičiamas 34 arba 35 straipsniai, kuriuose įtvirtintos Federacinės Tarybos statusą nusakančios nuostatos). Taigi Federacinės Tarybos vaidmuo įstatymų leidybos procese labai sumenkinamas.

Paminėtina, kad įgyvendinant vykdomąją valdžią Federacinė Taryba dalyvauja federaliniam prezidentui paleidžiant landtagus (100 str. 1 d.), siūlant kandidatus į Konstitucinį Teismą (147 str. 2 d.) ir pan., o Federacinės Tarybos kontrolės teisės vykdomosios valdžios atžvilgiu labai ribotos (52 str.).

Tam, kad būtų priimtas Federacinės Tarybos nutarimas, turi dalyvauti ne mažiau kaip trečdalis jo narių, o nutarimams priimti reikalinga kvalifikuota balsų dauguma. Tokio kvorumo paprastai užtenka ir pareiškiant prieštaravimą dėl nutarimų, priimant įstatymus. Kai kuriais atvejais numatomi ir ypatingi kvorumai (pvz., priimant Federacinės Tarybos statutą pagal 37 straipsnio 2 dalį, sprendimas priimamas dalyvaujant ne mažiau kaip pusei ir pritariant ne mažiau kaip dviem trečdaliams Federacinės Tarybos narių; pritariant landtago paleidimui pagal 100 straipsnio 1 dalį, siūlymas paleisti landtagą Federacinei Tarybai gali būti teikiamas dalyvaujant ne mažiau kaip pusei jo narių, o siūlymui pritarti turi ne mažiau kaip du trečdaliai balsavusiųjų).

Federacinės Tarybos politinis vaidmuo nėra labai didelis. Dažniausiai jos prieštaravimai priimant įstatymus tik užvilkina jų priėmimą, todėl jos, kaip federalinių žemių atstovybės, veikla dėl jai suteiktų galių silpnumo nėra ypač efektyvi⁷⁵.

Konstitucijos 56–59b yra įtvirtintas Nacionalinės Tarybos ir Federacinės Tarybos narių teisinis statusas. Ir Nacionalinės Tarybos, ir Federacinės Tarybos nariai, vykdydami savo pareigas, nėra saistomi jokių mandatų. Konstitucijos 57 straipsnyje įtvirtinta parlamento narių indemniteto ir imuniteto teisė. Nacionalinės Tarybos nariai, padarę baudžiamąjį nusikaltimą, gali būti suimti tik Nacionalinės Tarybos suti-

⁷⁵ Adamovich, L. K.; Funk, B.-Ch.; Holzinger, G. *Österreichisches Staatsrecht*, Band 2: Staatliche Organisation. Wien; New York: Springer-Verlag. 1998, S. 51.

kimu, išskyrus atvejus, kai jie sulaikomi nusikaltimo vietoje. Toks sutikimas taip pat būtinas, jeigu norima atlikti kratą Nacionalinės Tarybos nario gyvenamojoje vietoje. Kitais atvejais dėl baudžiamojo nusikaltimo padarymo teisinių veiksmų prieš Nacionalinės Tarybos narį be jo sutikimo galima imtis tik tada, kai tokie nario veiksmai aiškiai nesusiję su politine jo veikla. Tačiau jeigu toks narys arba trečdalis nuolatinio komiteto, turinčio įgaliojimus šiais klausimais, narių pareikalauja, baudžiamąjį persekiojimą atliekanti institucija privalo prašyti Nacionalinę Tarybą spręsti, ar to nario nusikaltimas ir politinė veikla yra susiję. Kai tik toks reikalavimas yra pareiškiamas, bet kokie pradėti teisiniai veiksmai nedelsiant nutraukiami arba sustabdomi. Federacinės Tarybos nariai visą jų įgaliojimų laikotarpį yra nepriklausomi nuo federalinių žemių parlamentų, kurie juos delegavo. Nacionalinės Tarybos, Federacinės Tarybos ar Europos Parlamento nariai tuo pačiu metu negali priklausyti kuriai nors iš kitų dviejų institucijų (59 str.).

Federalinio Susirinkimo statusą nusakančios nuostatos įtvirtintos Konstitucijos 38–40 straipsniuose. Taigi Nacionalinė Taryba ir Federacinė Taryba kartu viešai posėdžiauja kaip Federalinis Susirinkimas. Posėdžiai vyksta Nacionalinės Tarybos būstinėje. Juose yra tvirtinamas federalinis prezidentas ir priimamas sprendimas dėl karo paskelbimo. Išskyrus kai kuriuos, Konstitucijoje numatytus atvejus, Federalinį Susirinkimą šaukia federalinis prezidentas, o jam pasikeisdami vadovauja Nacionalinės Tarybos pirmininkas ir Federacinės Tarybos pirmininkas, pradeda pirmasis. Federalinis Susirinkimas savo veikloje vadovaujasi Nacionalinės Tarybos statutu.

Federaliniam Susirinkimui priskirtos funkcijos politiniu požiūriu nėra reikšmingos. Tai pasakytina pirmiausia apie šiai institucijai jau minėtą suteiktą teisę priimti sprendimą dėl karo paskelbimo. Kiti priskirti įgaliojimai susiję su federalinio prezidento statusu ir veikla. Protokolinio pobūdžio įgyvendinamas įgaliojimas – tai dalyvavimas federaliniam prezidentui prisiekiant. Pagal Konstitucijos 60 straipsnio 6 dalį tauta referendumu gali pašalinti federalinį prezidentą iš pareigų jam nebaigus savo kadencijos, tokiu atveju referendumas šiuo klausimu rengiamas nusprendus Federaliniam Susirinkimui. Pagal Konstitucijos 63 straipsnio 1 dalį pradėti teismo procesą prieš federalinį prezidentą leidžiama tik pritarus Federaliniam Susirinkimui. Federalinio Susirinki-

mo pirmininkas patvirtina šios institucijos sprendimų autentiškumą, o ši sprendimą kontrasignuoja federalinis kancleris. Federalinis kancleris oficialiai paskelbia Federalinio Susirinkimo sprendimą dėl karo paskelbimo (40 str.).

Kaip jau minėta, Konstitucijoje reglamentuojami ir tie klausimai, kurie susiję su federalinių žemių įstatymų leidyba. Kadangi Austrija yra federacinė valstybė, joje yra dešimt parlamentų, būtent jau aptartas visos Federacijos parlamentas ir federalinių žemių parlamentai – landtagai. Kaip minėta, Federacijos parlamentas sudarytas iš dvejų rūmų – Nacionalinės Tarybos ir Federacinės Tarybos, o federalinių žemių parlamentai – landtagai – yra vienerių rūmų. Taigi pagal Konstitucijos 95 straipsnio 1 dalį įstatymų leidybą federalinėse žemėse vykdo landtagas. Jo nariai renkami pagal proporcinę rinkimų sistemą. Rinkimuose dalyvauja ir vyrai, ir moterys, tos žemės piliečiai, pagal žemės rinkimų įstatymą turintys teisę rinkti jos landtagą. Federalinių žemių įstatymuose įtvirtintos išsamios rinkimų ir, jeigu reikia, privalomojo balsavimo nuostatos. Federalinių žemių įstatyme būtina nustatoma, kokiais pagrindais galima atleisti nuo privalomojo dalyvavimo balsavime. Minėto straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad teisiškai reguliuojant landtago rinkimus negali būti nustatyta griežtesnių sąlygų ir reikalavimų rinkėjams negu Federalinės Konstitucijos nuostatose dėl Nacionalinės Tarybos rinkimų.

Landtagų nariai naudojami analogiška imuniteto teise kaip ir Nacionalinės Tarybos nariai (96 str.). Federalinės žemės įstatymas priimamas balsuojant landtage, paskelbiamas ir kontrasignuojamas pagal tos federalinės žemės normas, o tada gubernatoriaus paskelbiamas federalinės žemės teisės leidinyje (97 str. 1 d.). Federalinės žemės įstatyme nustačius, kad jis bus įgyvendinamas bendradarbiaujant su federaline valdžia, būtina gauti federalinės vyriausybės pritarimą. Toks pritarimas laikomas gautu, jeigu per aštuonias savaites nuo tos dienos, kai federalinės žemės įstatymas buvo gautas federalinės kanceliarijos, federalinė vyriausybė gubernatoriui nepraneša, kad federalinė valdžia atsisako bendradarbiauti. Paskelbti tokį įstatymą anksčiau, nei baigiasi galutinis terminas, galima tik gavus aiškų federalinės vyriausybės sutikimą bendradarbiauti (97 str. 2 d.).

Apie visus landtago aktus iš karto po jų priėmimo gubernatorius turi pranešti federalinei kanceliarijai iki jų paskelbimo dienos. Per aštuo-

nius savaites nuo tos dienos, kai tokį aktą gavo federalinė kanceliarija, federalinė vyriausybė gali paskelbti argumentuotą prieštaravimą landtagui dėl Federacijos interesų nepaisymo. Jeigu vyriausybė dar prieš paskelbiant tokį landtago aktą turėjo galimybę pareikšti nuomonę dėl projekto, vėlesnis prieštaravimas dėl akto gali būti grindžiamas tik abejojimu, ar juo neįsiterpiama į Federacijos kompetenciją. Priimtas aktas, paskelbus prieštaravimą dėl jo, gali būti skelbiamas tik kai jam pakartotinai pritaria landtagas, posėdyje dalyvaujant ne mažiau kaip pusei narių. Paskelbti aktą dar nepasibaigus laikotarpiui, per kurį leidžiama reikšti prieštaravimus, galima gavus konkretų federalinės vyriausybės pritarimą (98 str.). Federalinis prezidentas federalinės vyriausybės prašymu ir Federacinės Tarybos sutikimu gali paleisti bet kurį landtagą; tai gali būti padaryta dėl tos pačios priežasties vieną kartą. Siūlymas paleisti landtagą Federacijei Tarybai gali būti teikiamas dalyvaujant ne mažiau kaip pusei jos narių, o siūlymui pritarti turi ne mažiau kaip du trečdaliai balsavusiųjų. Tos federalinės žemės atstovai, kurios landtagas turi būti paleistas, balsuojant gali nedalyvauti (100 str. 1 d.). Taigi visos čia paminėtos nuostatos akivaizdžiai atskleidžia jau minėtus Austrijos federalizmui būdingus centralizmo bruožus.

5. VYKDOMOJI VALDŽIA – FEDERALINIS PREZIDENTAS IR FEDERALINĖ VYRIAUSYBĖ. FEDERALINIŲ ŽEMIŲ VYRIAUSYBĖS

Austrijos Respublikos Konstitucijos 19 straipsnyje nurodyta, kad aukščiausiosios vykdomosios valdžios organai yra federalinis prezidentas⁷⁶, federaliniai ministrai, valstybės sekretoriai ir federalinių žemių vyriausybių nariai. Kitos nuostatos, reglamentuojančios federalinio prezidento statusą, įtvirtintos Konstitucijos III pagrindinio Konstitucijos skyriaus „Federacijos vykdomoji valdžia“ A dalyje „Administracija“. Pagal Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalį federalinis kancleris, kanclerio pavaduotojas ir kiti federaliniai ministrai yra įgalioti eiti aukščiausias administracines Federacijos pareigas tiek, kiek tai nėra pavesta federaliniam prezidentui. Jie kartu yra federalinė vyriausybė, kuriai pirmininkauja fe-

⁷⁶ Plačiau žr.: Blinstrubis, T. Austrijos Respublikos Federalinio Prezidento konstitucinis statusas. *Prezidentas valstybinės valdžios institucijų sistemoje*. Vilnius: leidykla MES, 2011, p. 283–324.

deralinis kancleris. Taigi federalinis prezidentas yra aukščiausias vykdomosios valdžios organas, tačiau – ne vienintelis.

Federalinis prezidentas – tai valstybės vadovas, todėl jis pirmiausia yra aukščiausiasis valstybės reprezentantas⁷⁷. Įgyvendinant valstybės valdžią, jo galios realiai nėra didelės, nes daugeliu atvejų jo veiklos erdvę riboja federalinė vyriausybė. Pasak M. Stelzerio, nors šalyje vykdomoji valdžia yra respublikos prezidentas ir federalinė vyriausybė, tačiau praktiškai federalinė vyriausybė yra daugiausia galių turinti šalies institucija⁷⁸. Tai gali būti paaiškinama tuo, kad federalinis prezidentas iš esmės gali veikti tik atsižvelgdamas į atitinkamus federalinės vyriausybės siūlymus.

Tradiciskai Respublikos prezidento pareigas einantys asmenys, naudodamiesi jiems suteiktais įgaliojimais, mažai kišasi į politinį gyvenimą ir savo įtaką valstybės gyvenime grindžia pirmiausia savo autoritetu. Pažymėtina, kad kai kurie autoriai išsako nuomonę, jog Austrijai federalinio prezidento institucija apskritai nereikalinga. Tokia pozicija grindžiama valstybės raida nuo monarchijos iki respublikos ir valstybės vadovo statusu remiantis galiojančia Konstitucija, pagal kurią jam suteikta nedaug svarbių galių⁷⁹.

Federalinio prezidento rinkimų tvarka ir teisinė jo padėtis nustatyta Konstitucijos 60–68 straipsniuose. Federalinis prezidentas kaip valstybės vadovas yra renkamas tautos tiesioginiuose, lygiuose rinkimuose balsuojant slaptai asmeninės teisės pagrindu. Jeigu yra tik vienas kandidatas, vietoj rinkimų rengiamas referendumas. Balsuoti gali kiekvienas, turintis tokią teisę Nacionalinės Tarybos rinkimuose (60 str. 1 d.). Federaliniu prezidentu pagal Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalį gali būti renkamas asmuo, rinkimų dieną sulaukęs 35 metų, jeigu jis gali būti renkamas Nacionalinės Tarybos nariu. Šiame straipsnyje taip pat numatyti pasyvosios rinkimų teisės apribojimai: karališkosios giminės nariai arba buvę karališkosios šeimos asmenys negali būti renkami. Kandidatas, surinkęs daugiau kaip pusę visų galiojančių balsų, laikomas išrinktu. Jeigu tokios daugumos jis nesurenka, rengiamas pakartotinis balsavimas. Jame dalyvauja tie kandidatai, kurie pirmajame ture surenka daugiausia balsų.

⁷⁷ Plačiau žr. Austrijos Respublikos federalinio prezidento tinklalapį: <http://www.bundespraesident.at>

⁷⁸ Stelzer, M. *The constitution of the Republic of Austria: A Contextual Analysis*. Oxford, 2011, S. 145.

⁷⁹ Welan, M. *Der Bundespräsident: Kein Kaiser in der Republik*. Wien; Köln; Graz: Böhnau, 1992, S. 101–102.

Federalinio prezidento rinkimų rezultatus turi paskelbti oficialiame leidinyje (*Bundesgesetzblatt*) federalinis kancleris (60 str. 4 d.). Konstitucinėje doktrinoje ypač pabrėžiama konstitucinė vertybė, kad federalinis prezidentas yra tiesiogiai demokratiškai legitimuotas vykdomosios valdžios organas⁸⁰. Taigi valstybės vadovas kaip ir Nacionalinis Susirinkimas yra tiesiogiai išrinktas konstitucinis organas.

Federalinio prezidento įgaliojimų laikas – 6 metai; tas pats asmuo federaliniu prezidentu gali būti renkamas ne daugiau kaip du kartus iš eilės (60 str. 5 d.). Iš pareigų, nepasibaigus įgaliojimų laikui, jis gali būti pašalintas tik referendumo būdu. Referendumas turi būti rengiamas Federalinio Susirinkimo reikalavimu. Jį turi sušaukti federalinis kancleris Nacionalinės Tarybos teikimu. Nacionalinės Tarybos sprendimas turi būti priimtas dalyvaujant ne mažiau kaip pusei jos narių dviejų trečiųjų balsų dauguma. Tokiu Nacionalinės Tarybos sprendimu federalinis prezidentas netenka teisės toliau eiti savo pareigas. Jei referendumo metu toks nušalinimas yra atmetamas, Nacionalinė Taryba turi būti paleista ir skelbiami nauji rinkimai (29 str. 1 d.). Šiuo atveju bendra federalinio prezidento kadencija negali viršyti dvylikos metų. Federalinio prezidento atsakomybė pasireiškia ir tuo, kad jis už savo pareigų vykdymą atsiskaito Federaliniam Susirinkimui, kaip nustatyta 142 straipsnyje (68 str. 1 d.). Taigi minėto straipsnio 2 dalies a punkte nurodyta, kad dėl federalinio prezidento padaryto federalinės konstitucijos pažeidimo prašymą gali teikti Federalinis Susirinkimas, nutaręs balsavimu.

Kol eina savo pareigas, federalinis prezidentas negali priklausyti jokiai visuomeninei organizacijai ir eiti jokių pareigų. Konstitucijoje taip pat nustatyta, kad joks kitas asmuo negali vadintis federaliniu prezidentu net ir vartodamas šį pavadinimą kaip priedėlį arba kito pavadinimo kontekste. Pavadinimas yra saugomas įstatymu (61 str.). Prieš pradėdamas eiti savo pareigas, federalinis prezidentas susirinkusiame Federaliniame Susirinkime prisiekia. Priesaikos tekstas įtvirtintas Konstitucijos 62 straipsnio 1 dalyje: „Aš prisiekiu, kad ištikimai sergėsiu Konstituciją ir visus Respublikos įstatymus ir sąžiningai atliksiu savo pareigą“ (62 str. 1 d.). Šio straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad priesaika gali būti baigiama iškilmingu religinio turinio pareiškimu.

⁸⁰ Adamovich, L. K.; Funk B.-Ch.; Holzinger G. *Österreichisches Staatsrecht*, Band 2: Staatliche Organisation. Wien; New York: Springer-Verlag, 1998, S. 156.

Federalinio prezidento pavadavimas reglamentuojamas Konstitucijos 64 straipsnyje, atskirai numatant trumpalaikius ir ilgalaikius laikotarpius, kai savo pareigų valstybės vadovas eiti negali. Pagal minėtą straipsnį trumpalaikis federalinio prezidento atstovavimas pavedamas federaliniam kancleriui. Jam pereina visos valstybės vadovo funkcijos, jeigu federalinis prezidentas savo pareigų negali eiti daugiau kaip 20 dienų. Tokiu atveju federalinis kancleris, pavaduodamas federalinį prezidentą, nėra atsakingas už einamas pareigas. Jeigu sustabdymas trunka ilgiau negu 20 dienų arba jeigu federaliniam prezidentui draudžiama eiti savo pareigas pagal 60 straipsnio 1 dalį, t. y. kai jis pašalinamas iš pareigų jam nebaigus kadencijos tautos referendumu, federalinio prezidento įgaliojimus pradeda vykdyti komitetas, susidedantis iš Nacionalinės Tarybos pirmininko, antrojo pirmininko ir trečiojo pirmininko. Ta pati tvarka taikoma ir tuo atveju, kai federalinio prezidento pareigos yra nuolat neužimtos. Komitetas sprendimus priima balsų dauguma. Pirmininkauti, taip pat viešai atstovauti šiam komitetui turi Nacionalinės Tarybos pirmininkas. Jeigu federalinio prezidento pareigos yra nuolat neužimtos, federalinė vyriausybė nedelsdama privalo rengti naujo federalinio prezidento rinkimus. Po rinkimų komitetas turi sušaukti Federalinį Susirinkimą, kad patvirtintų federalinį prezidentą.

Federalinio prezidento įgaliojimai nustatyti Konstitucijos 65 straipsnyje. Tik išimtiniais atvejais Konstitucija numato jo kompetencijos išplėtimą paprastais įstatymais. Tiesa, kai kuriais atvejais kompetencija gali būti ir susiaurinama, įgaliojimus deleguojant federalinei vyriausybei ar net įgaliojant ją perleisti tam tikrų federalinių tarnautojų skyrimą jai pavaldžioms institucijoms (66 str. 1 d.).

Vienus įgaliojimus federalinis prezidentas įgyvendina vienasmeniškai, kitus – federalinės vyriausybės arba kitų institucijų siūlymu. Kaip ir įprasta, valstybės vadovui priskiriami įgaliojimai, susiję su atstovavimu užsienyje, tarptautinių sutarčių sudarymu ir pan. Valstybės vadovo kompetenciją atstovavimo užsienyje srityje lemia tai, kad federalinis prezidentas sudarinėja tarptautinius aktus, tačiau Konstitucija 16 ir 50 straipsniuose diferencijuoja federalinio prezidento sudaromų valstybinių sutarčių reguliavimą. Pagal Konstitucijos 16 straipsnį federalinės žemės valstybines sutartis federalinis prezidentas sudaro federalinės vyriausybės sutikimu ir federalinės žemės siūlymu. O Konstitucijos 50 straipsnyje

nurodytas valstybines sutartis, kurios yra politinio, įstatymus keičiančio ir papildančio turinio, federalinis prezidentas sudaro ne tik federalinės vyriausybės siūlymu, bet ir Nacionalinės Tarybos sutikimu.

Federalinės vyriausybės siūlymu federaliniam prezidentui suteikiama teisė skirti federalinius pareigūnus, kitus valdininkus bei suteikti jų pareigoms oficialius pavadinimus (65 str. 2 d.), federalinius teisėjus (86 str. 1 d.), Administracinio teismo prezidentą, viceprezidentą ir kitus narius (134 str. 2 d.), Konstitucinio Teismo prezidentą, viceprezidentą, šešis teisėjus ir tris pakaitinius narius (147 str. 2 d.), Prieglobsčio teismo prezidentą, viceprezidentą ir kitus narius (129c str. 2 d.). Jam suteikiami taip pat ir kiti valstybių vadovams tipiški įgaliojimai, pavyzdžiui, atskirais atvejais teikti malonę nu-teistiesiems, kurie nebeturi teisės teikti apeliacijos; teikti malonę, pakeisti, sušvelninti ir panaikinti teismo nuosprendį ir iš jo kylančias teises pasekmes ar netgi anuliuoti baudžiamąjį persekiojimą, pradėtą dėl *ex officio* padarytų veiksmų (65 str. 2 d. c punktas; 142 str. 5 d.).

Kaip minėta, dar kiti federalinio prezidento įgaliojimai įgyvendinami kitų institucijų siūlymu, pavyzdžiui, federalinio kanclerio siūlymu skiria ir atleidžia vicekanclerį ir federalinius ministrus (70 str. 1 d.), Nacionalinės Tarybos nutarimo pagrindu skelbia Nacionalinės Tarybos sesijų pabaigą (28 str. 3 d.), Nacionalinės Tarybos siūlymu skiria tris Konstitucinio Teismo teisėjus ir du pakaitinius narius, o Federacinės Tarybos siūlymu – kitus tris teisėjus ir vieną pakaitinį narį (147 str. 2 d.) ir kt.

Jeigu Konstitucijoje nėra numatyta kitaip, visi federalinio prezidento oficialūs aktai yra grindžiami federalinės vyriausybės arba įgaliojimus turinčio ministro rekomendacijomis. Tam, kad galiotų federalinio prezidento aktai, juos privalo kontrasignuoti federalinis prezidentas arba kompetentingas federalinis ministras, išskyrus atvejus, kai Konstitucijoje nustatyta kitaip (67 str.). Taigi visi reikšmingiausi federalinio prezidento aktai yra ne tik jam pateikiami arba pasiūlomi, nes jis pats neturi iniciatyvos teisės, bet ir kontrasignuojami, tuo taip pat prisiimant atsakomybę už kontrasignuoto akto turinį. Be abejo, toks federalinio prezidento saistymas riboja politinę jo laisvę. Kai kuriuos klausimus valstybės vadovas įgalintas, kaip minėta, spręsti ir savarankiškai, pavyzdžiui, skiriant ir atleidžiant federalinę vyriausybę (70 str. 1 d.), pasirašant įstatymus ir taip patvirtinant jų konstitucingumą (47 str.). Taigi federalinis prezidentas yra tas asmuo, kuris patvirtina federalinio įstatymo atitikimą Konstitucijai,

nors pats konstitucinės teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl federalinių įstatymų atitikties Konstitucijai neturi.

Valstybėje vykdomąją valdžią įgyvendina ne tik federalinis prezidentas, bet ir federalinė vyriausybė⁸¹, kurią sudaro federalinis kancleris, vicekancleris ir federaliniai ministrai (69 str. 1 d.). Federalinį kanclerį ir jo siūlymu kitus federalinės vyriausybės narius skiria federalinis prezidentas (70 str. 1 d.). Gali būti skiriami tik tie asmenys, kurie gali būti renkami Nacionalinės Tarybos nariais; federalinės vyriausybės nariai negali būti Nacionalinės Tarybos nariais. Prieš pradėdami eiti savo pareigas federalinės vyriausybės nariai prisiekia federaliniam prezidentui (72 str. 1 d.). Federalinė vyriausybė formuojama Nacionalinės Tarybos įgaliojimų laikui. Politiniu požiūriu ji yra atsakinga federaliniam prezidentui ir Nacionalinei Tarybai, kuri gali jai pareikšti nepasitikėjimą (74 str. 1 d.). Pažymėtina, kad nors federalinis prezidentas teisiškai yra visiškai laisvas skirti federalinį kanclerį, tačiau politiniuose santykiuose ši jo galimybė yra apribota, nes paprastai juo skiriamas stipriausios politinės jėgos parlamente lyderis. Be abejo, tai – parlamentinės valdymo sistemos ypatumas. Taigi federalinės vyriausybės formavimas priklauso ne nuo federalinio prezidento, o nuo Nacionalinės Tarybos rinkimų rezultatų. Todėl Austrija, nepaisant nurodomų prezidentinės respublikos bruožų, apibūdinama kaip pagal parlamentinės respublikos modelį valdoma valstybė.

Pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 76 straipsnio 1 dalį federalinės vyriausybės nariai Nacionalinei Tarybai yra atsakingi ir teisine prasme, nes dėl tyčinių įstatymų pažeidimų Nacionalinės Tarybos nutarimu jie gali būti apskųsti Konstituciniam Teismui (142 str. 2 d. a punktas).

Visų federalinės vyriausybės narių statusas, neišskiriant ir federalinio kanclerio, yra vienodas⁸². Tačiau jam vis dėlto suteikiami kai kurie įgaliojimai, suteikiantys išskirtinę vietą vykdomosios valdžios institucijų sistemoje: jis vadovauja federalinei vyriausybei (69 str. 1 d.), turi teisę siūlyti skiriant ir atleidžiant kitus federalinės vyriausybės narius (70 str. 1 d.), pavaduoja federalinį prezidentą (64 str. 1 d.), oficialiai paskelbia įstatymus ir valstybines sutartis (49 str. 1 d.) ir kt. Jeigu federalinis kancleris negali eiti savo pareigų, jį pavaduoja vicekancleris. Nors formaliai federaliniai mi-

⁸¹ Plačiau žr.: <http://www.bka.gv.at/site/3331/default.aspx>

⁸² Pavyzdžiui, pagal Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinio Įstatymo 65 straipsnį federalinis kancleris turi teisę nustatyti valstybės politikos kryptis.

nistrai yra nepriklausomi nuo federalinio kanclerio ir vicekanclerio, tačiau jau vien tai, kad jis siūlo federaliniam prezidentui juos skirti, suteikia jam faktinę pirmenybę, kuri susijusi ir su partijos, turinčios daugumą, vidine struktūra: beveik visais atvejais jis – tokios partijos pirmininkas.

Federalinės vyriausybės nariai pagal Konstitucijos 75 straipsnį turi teisę dalyvauti Nacionalinės Tarybos, Federacinės Tarybos ir Federalinio Susirinkimo, taip pat jų komitetų posėdžiuose, tačiau pagrindinio komiteto nuolatinio pakomitečio ir Nacionalinės Tarybos tyrimo komisijos posėdžiuose tik esant ypatingam pakvietimui. Federalinės vyriausybės narių pageidavimu, laikantis tam tikrų reglamentų nuostatų, jie privalo būti išklausyti. Nacionalinė Taryba, Federacinė Taryba ir Federalinis Susirinkimas savo ruožtu gali pareikalauti, kad federalinės vyriausybės nariai posėdžiuose dalyvautų.

Tik kai kurie federalinės vyriausybės įgaliojimai (kitaip nei federalinio prezidento) įtvirtinti Konstitucijoje (pvz., įstatymų projektų parengimas ir pateikimas Nacionaliniam Susirinkimui – 41 str. 1 d., teisė pareikšti prieštaravimus dėl landtagų įstatymų, kurie kelia grėsmę Federacijos interesams); kiti nustatyti paprastuose įstatymuose, išskiriant tokius, kuriuos ši institucija turi įvykdyti kaip kolegiali institucija, kitus pavedant atskiroms federalinėms ministerijoms; jų skaičių ir veiklos sritis nustato įstatymas. Pažymėtina, kad ministerijos nėra savarankiškos institucijos, jos traktuotinos kaip federalinės vyriausybės pagalbinis aparatas. Federalinei kanclerio tarnybai vadovauja kancleris, o federalinėms ministerijoms – federaliniai ministrai (77 str.).

Pagal Konstitucijos 78 straipsnio 2 dalį tokia pat tvarka kaip ir federaliniai ministrai gali būti skiriami valstybės sekretoriai. Jų užduotis – padėti federaliniams ministrams vykdyti jiems priskirtas funkcijas ir atstovauti parlamente. Valstybės sekretoriai yra pavaldūs federaliniams ministrams ir saistomi jo duodamų nurodymų.

Jau minėta, kad Konstitucijoje reglamentuojama ne tik federacijos, bet ir federalinių žemių įstatymų leidžiamoji valdžia. Tas pats pasakytina ir apie federalinių žemių vykdomąją valdžią – šiems klausimams skirti Konstitucijos 101–106 straipsniai. Taigi federalinėse žemėse vykdomąją valdžią įgyvendina federalinės vyriausybės, kurias renka landtagai. Federalinės vyriausybės nariai negali būti landtagų nariais, tačiau jie turi atitikti reikalavimus, kurie keliami landtagų nariams. Federalinės žemės

vyriausybę sudaro gubernatorius ir tiek jo pavaduotojų bei kitų narių, kiek reikia. Prieš užimdami savo pareigas gubernatorius federalinio prezidento akivaizdoje, o kiti federalinės žemės nariai – gubernatoriaus akivaizdoje prisiekia ištikimybę federalinei Konstitucijai (101 str.). Nesant jokių federalinės valdžios institucijų, Federacijos vykdomąją valdžią pagal federalinės žemės kompetenciją įgyvendina gubernatorius ir jam pavaldžios federalinės žemės institucijos (102 str. 1 d.). Konstitucijos 102 straipsnio 2 dalyje yra įvardytos tos sritys, kuriomis rūpinasi federalinė valdžia: sienų demarkavimas, prekyba su kitomis šalimis gyvuliais ir prekėmis, muitinė, įvažiavimo į Federacijos teritoriją ir išvažiavimo iš jos reguliavimas ir kontrolė, federaliniai finansai, monopolijos, pinigų, kredito, akcijų biržos, bankinė ir socialinio draudimo sistemos ir kt. Federacija turi teisę perduoti gubernatoriui vykdomąją valdžią ir minėtame straipsnyje numatytais klausimais.

6. TEISMINĖ VALDŽIA

Aptariant teisminę valdžią Austrijoje, pirmiausia reikia pasakyti, kad struktūriniu požiūriu Konstitucijoje šios valdžios reglamentavimas turi tam tikrų ypatumų: jai nėra skirtas vienas atskiras skirsnis, kaip tradiciškai yra daugelio šalių konstitucijose. Klausimai, susiję su bendrosios kompetencijos teismų sistema, teisėjų statusu ir kt., reglamentuojami Konstitucijos III skirsnio „Federacijos vykdomoji valdžia“ B dalyje „Jurisdikcija“ (82–94 str.), o federalinių žemių nepriklausomų senatų ir specializuotų teismų – Prieglobsčio teismo ir Administracinio teismo – Konstitucijos VII skirsnyje „Konstitucijos ir administracinės garantijos“ (129–136 str.).

Pirmiausia reikia pasakyti, kad jurisdikcija organizaciškai ir funkciškai Austrijos Respublikoje yra priskiriama išskirtinei Federacijos kompetencijai, t. y. Federacija yra visos jurisdikcijos šaltinis (82 str. 1 d.). Teismų sistema ir jų kompetencija nustatoma federaliniu įstatymu (83 str. 1 d.). Karinė jurisdikcija galioja tik karo metu (84 str.). Teisėjų skyrimo tvarka nustatyta Konstitucijos 86 straipsnyje. Pagal tai teisėjus, jeigu įstatymas nenumato kitaip, skiria federalinis prezidentas arba jo įgaliotas federalinis ministras federalinės vyriausybės siūlymu. Federalinei vyriausybei arba federaliniam ministrui skiriamų į pareigas teisėjų kandidatūras teikia teismų sistemos įstatyme nurodytos kompetentingos institucijos. Taip pat

nustatyta, kad jeigu pretendentų yra pakankamai, jų turi būti pasiūlyta ne mažiau kaip trys, o jei yra laisva ne mažiau kaip viena vieta – dvigubai daugiau, nei turi būti paskirta teisėjų. Tokia bendrosios kompetencijos teismų teisėjų skyrimo tvarka, kai šiame procese dalyvauja patys teisėjai, laikoma išskirtiniu šios teismų sistemos bruožu. Taigi nors teisėjus skiria federalinis prezidentas teisingumo ministro siūlymu, tačiau šis yra saistomas atrankos senato sprendimo. Todėl patys teisėjai gali nuspręsti, kas gali tapti teisėju. Toks atrankos mechanizmas turi pranašumą tuo požiūriu, kad gali užtikrinti teismų nepriklausomumą, pirmiausia – nuo vyriausybės. Kita vertus, tai sudaro prielaidas vidiniam teisminės valdžios priklausomumui, nes patys teisėjai gali spręsti kitų teisėjų karjeros klausimus⁸³.

Konstitucijos 87 įtvirtintas teisėjų nepriklausomumo principas, jam užtikrinti Konstitucijoje nustatyta palyginti daug garantijų (žr. 88, 88a str.).

Pirmosios instancijos teismuose atitinkamus civilinius ginčus spręsti gali būti pavedama tam tikriems specialiai parengtiems federacijos tarnautojams, kurie nėra teisėjai (87a str.). Konstitucijoje įtvirtinta galimybė vykdant teisingumą dalyvauti ir tautai: 91 straipsnyje numatytas prisiekusiųjų ir tarėjų institutas. Prisiekusieji nustato kaltinamojo kaltę dėl nusikaltimų, už kuriuos taikomos įstatymo nustatytos griežtos bausmės, taip pat visose bylose dėl politinių nusikaltimų ir nusižengimų. Nagrinėjant dėl kitų nusikaltimų iškeltas bylas, jeigu bausmė, kuri gali būti paskirta, viršija aukščiausią įstatymo nustatytą ribą, dalyvauja tarėjai. Baudžiamųjų ir civilinių bylų nagrinėjimas yra viešas ir žodinis, išimtis numatant įstatymu. Baudžiamosios bylos nagrinėjamos pareiškus kaltinimą (90 str.).

Paskutinės instancijos teismas visose civilinėse ir baudžiamosiose bylose pagal Konstitucijos 92 straipsnio 1 dalį yra Aukščiausiasis Teismas (*Oberstes Gerichtshof*). Šis teismas yra iš aukščiausių teismų šalia kitų trijų teismų – Konstitucinio Teismo, Administracinio teismo ir Prieglobsčio teismo. Taigi šis teismas yra aukščiausioji ordinarinės justicijos institucija, jame veikia vienuolika senatų, kuriems vadovauja pirmininkai ir priklauso profesionalūs teisėjai bei kiti nariai⁸⁴. Konstitucijos 92 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta vadinamoji nesuderinamumo nuostata, pagal kurią Aukščiausiajam Teismui negali priklausyti federalinės vyriausybės, fede-

⁸³ Pelinka, A.; Rosenberger, S. *Österreichische Politik. Grundlagen – Strukturen – Trends*. 2., aktualisierte Auflage. Wien: Facultas Verlags- und Buchhandels AG, 2003, S. 138.

⁸⁴ Plačiau žr.: <http://www.ogh.gv.at/index.php?nav=1>

ralinės žemės vyriausybės, arba tautai atstovaujančios institucijos nariai. Bendrosios kompetencijos teismai yra keturių pakopų. Pirmoji pakopa – tai rajonų teismai (*Bezirksgerichte*), daugeliu atvejų kaip pirmoji instancija. Antroji pakopa – tai federalinių žemių teismai (*Landesgerichte*); mažesnėse federalinėse žemėse jų įsteigta po vieną, didesnėse – po kelis. Kita pakopa – aukštieji federalinių žemių teismai (*Oberlandesgerichte*) Vienoje, Grace, Lince ir Insbrike ir kaip aukščiausia institucija jau minėtas Aukščiausiasis Teismas⁸⁵.

Teisminės valdžios dalimi pagal Konstitucijos 90 a straipsnį laikoma ir prokuratūra. Teismo procesuose dėl laisvės atėmimo bausmių ji atlieka tarpininko ir kaltintojo vaidmenį, išsamesnį reguliavimą nustato įstatymas.

Kaip nurodoma Konstitucijos 129 straipsnyje, siekiant užtikrinti teisėtumą visame viešajame valdyme, federalinėse žemėse yra įsteigiami nepriklausomi administraciniai federalinių žemių senatai (*Unabhängige Verwaltungssenate in den Ländern*), Prieglobsčio teismas (*Asylgerichtshof*) ir Administracinis teismas (*Verwaltungsgerichtshof*).

Federalinių žemių senatai įsteigti 1988 m. priėmus atitinkamas Konstitucijos pataisas. Pagal Konstitucijos 129a straipsnį nepriklausomi administraciniai senatai sprendimus skelbia išnaudoję visas administracinių sprendimų apeliacijos galimybes, tačiau įstatymu gali būti numatyta, kad priimti sprendimai gali būti jiems apskundžiami ir kaip pirmajai instancijai. Taigi šie senatai sprendimus priima bylose dėl administracinių nusižengimų, išskyrus fiskalinio pobūdžio baudžiamąsias bylas; dėl asmenų, kurie įtaria, kad, panaudojus tiesioginio administravimo galias ir prievartą, buvo pažeistos jų teisės, išskyrus federalines fiskalinio pobūdžio baudžiamąsias bylas, skundų; kitais klausimais, kurie pagal federalinius ar federalinės žemės įstatymus, reguliuojančius atskirus administravimo klausimus, priskirti jų kompetencijai.

Nepriklausomą senatą sudaro pirmininkas, jo pavaduotojas ir reikiamas kitų narių skaičius, juos skiria federalinių žemių vyriausybės ne mažiau kaip šešeriems metams. Nepriklausomų senatų nariai, atlikdami savo užduotis, nėra saistomi jokių nurodymų. Jie turi būti teisininkai, savo pareigų atlikimo laikotarpiu negali užsiimti jokia veikla, kuri sukeltų abejonių dėl jų nepriklausomumo atliekant teismo nario pareigas. Jų priimti

⁸⁵ Pelinka, A.; Rosenberger, S. *Österreichische Politik. Grundlagen – Strukturen – Trends*. 2., aktualisierte Auflage. Wien: Facultas Verlags- und Buchhandels AG, 2003, S. 138.

sprendimai gali būti skundžiami Konstituciniam Teismui arba Administraciniam teismui. Pažymėtina, kad minėtų teismų organizavimo tvarka ir jų narių tarnybos kodeksas nustatomi federalinės žemės, o darbo reglamentas – federaliniame įstatyme (129b str. 6 d.). Diskutuojama, ar pakeitus Konstituciją nebūtų tikslinga federalinių žemių nepriklausomus senatus reformuoti į federalinių žemių administracinius teismus.

Nuo 2008 m. liepos 1 d. savo veiklą pradėjo Prieglobsčio teismas, kuris pakeitė iki to laiko veikusį nepriklausomą federalinį prieglobsčio senatą (*Unabhängiges Bundesasylsenat*). Priešingai nei buvusi institucija, Prieglobsčio teismas yra paskutinė instancija dėl visų individualių skundų, susijusių su federalinės prieglobsčio tarnybos (*Bundesasylamt*) priimtais sprendimais (129c str. 1 d.). Pastaroji tarnyba yra Vidaus reikalų ministerijai priklausanti institucija, kuri sprendžia, ar bus suteiktas prieglobstis jo prašančiajam⁸⁶.

Pagal Konstitucijos 129d straipsnio 2 dalį Prieglobsčio teismą sudaro pirmininkas, jo pavaduotojas ir reikiamas kitų narių skaičius. Juos skiria Federalinis prezidentas, gavęs Federalinės vyriausybės rekomendaciją. Į pareigas skiriama neribotam laikui. Šio teismo nariams keliamas reikalavimas – baigtos teisės mokslų studijos ir ne mažesnis kaip penkerių metų teisinio darbo stažas. Prieglobsčio teisme sprendimai gali būti priimami vieno teisėjo arba senatuose. Išsamesnės nuostatos apie šio teismo organizavimą ir procesą įtvirtintos federaliniame įstatyme.

Austrijoje administracinės justicijos ištakos siekia 1876 m., tačiau esminiai jos principai liko nepakitę iki šiol. Administracinė justicija apskritai yra traktuojama kaip individualių teisių apsaugos instrumentas; Austrijoje ji remiasi tokiais svarbiais principais kaip monopolizavimas (ją įgyvendina vienintelė institucija – Administracinis teismas, federalinėms žemėms teisė steigti administracinius teismus nėra suteikta), specializavimasis (minėtas teismas sprendžia tik administracinius ginčus), universalumas (Administracinio teismo jurisdikcija – visos viešosios administracijos teisėtumas), vienpakopiškumas (nenumatyta instancijų sistema), tikrumas (administracinę justiciją įgyvendina teismas, o ne institucija, turinti tam tikrus, teismui būdingus įgalinimus)⁸⁷. Dar kartą pabrėžtina,

⁸⁶ Plačiau žr.: <http://www.asylgh.gv.at>

⁸⁷ Plačiau žr.: Adamovich, L. K.; Funk B.-Ch.; Holzinger, G. *Österreichisches Staatsrecht*, Band 2: Staatliche Organisation. Wien; New York: Springer-Verlag, 1998, S. 282–284.

kad Administracinis teismas yra aukščiausioji instancija administraciniame procese, tačiau kitos, t. y. žemesnės instancijos nėra teismai. Tai – tarautojai, administraciniai senatai.

Administracinio teismo sudarymo tvarka, jam priskiriami įgaliojimai ir kiti su juo susiję klausimai reglamentuojami Konstitucijos 130–136 straipsniuose. Šio teismo, kaip ir nepriklausomų administracinių senatų, steigiamų federalinėse žemėse (129a–129b), priedermė – užtikrinti viešojo administravimo teisėtumą. Jam priskiriama spręsti skundus dėl sprendimų, atsakymų pažeidžiant terminus ar duotų nurodymų⁸⁸. Konstitucijos 133 straipsnyje nurodyti klausimai, kurių spręsti šis teismas negali (pvz., tų, kurie priskiriami Konstitucinio Teismo jurisdikcijai⁸⁹, ar klausimų, susijusių su patentais). Skundus dėl administracinės institucijos nutarimo neteisėtumo pagal Konstitucijos 131 straipsnį gali paduoti tokie subjektai: kiekvienas, kuris įtaria, kad nutarimas pažeidžia jo teises, kai išnaudoja visas apeliacines galimybes; federalinis ministras, kompetentingas iš nurodytų straipsnių kylančiais klausimais; kompetentinga federalinės žemės vyriausybė dėl federalinio ministro, kompetentingo iš Konstitucijos 15 straipsnio 5 dalies pirmo sakinio kylančiais klausimais, įsakymų.

Administracinį teismą sudaro pirmininkas, jo pavaduotojas, kuriuos skiria federalinis prezidentas, gavęs federalinės vyriausybės teikimą, taip pat reikiamas skaičius kitų narių (134 str. 1, 2 d.). Jie privalo būti baigę teisės studijas ir dešimt metų ėję pareigas, į kurias skiriama tik baigus tokias studijas. Ne mažiau kaip ketvirtadalis narių turi turėti kvalifikaciją, reikalingą dirbančiam teisėjui, o ne mažiau kaip ketvirtadalis turi būti skiriami iš tų, kurie eina skiriamas profesines pareigas federalinėse žemėse, jeigu įmanoma – iš federalines žemes administruojančių institucijų. Konstitucijos 134 straipsnio 4 dalyje įtvirtintas šio teismo teisėjo pareigų nesuderinamumo su kitomis pareigomis principas. Šio straipsnio 5 dalyje įtvirtintas netgi toks draudimas, kad asmuo, paskutinius ketverius metus vykdęs federalinės vyriausybės, federalinės žemės vyriausybės arba tautai atstovaujančių susirinkimų narių funkcijas, negali būti skiriamas Administracinio teismo pirmininku arba pavaduotoju. Administracinis

⁸⁸ Pavyzdžiui, Administraciniam teismui priskiriama spręsti klausimus, susijusius su statybų teise, paminklų apsauga, medžioklės ir žvejybos teise, socialiniu draudimu, mokesčiais ir kt.

⁸⁹ Pagal Konstitucijos 144 straipsnį jam priskiriamas ypatingo administracinio teismo vaidmuo.

teismas sprendimus skelbia kolegijose, kurias iš Administracinio teismo narių sudaro Teismo plenarinis susirinkimas. Išsamesnės nuostatos, susijusios su šio teismo darbu, jo apimties ir procesu reguliavimu nustatomos specialiaame federaliniame įstatyme, t. y. 1985 m. priimtame Administracinio teismo įstatyme ir Teismo statute⁹⁰.

7. KONSTITUCINĖ JUSTICIJA

Konstitucinis Teismas Austrijoje buvo įsteigtas 1920 m. Tai pirmasis konstitucinis teismas pasaulyje, tam tikra prasme tapęs pavyzdžiu, į kurį atsižvelgiant Europoje buvo įkurti kiti konstituciniai teismai. Todėl kontinentinėje Europoje paplitęs koncentruotos konstitucinės kontrolės modelis dažnai vadinamas austriškuoju modeliu arba personifikuojant – Kelseno modeliu. Konstitucinis Teismas Austrijoje nebuvo sukurtas visiškai tuščioje vietoje, nes šioje šalyje dar nuo 1867 m. veikė konstitucinę jurisdikciją turintis Imperijos teismas (*Reichsgericht*) ir Valstybės Tribunolas (*Staatsgerichtshof*)⁹¹. Taigi galima teigti, kad Austrijos Respublikos kaip demokratinės valstybės raida neatsiejamai susijusi su konstitucinės justicijos raida.

Konstitucinės justicijos institucija Austrijoje galutinę formą įgavo priėmus 1920 m. Konstituciją. Vienas pagrindinių konstitucinės justicijos įkvėpėjų buvo H. Kelsenas. Todėl konstitucinis teismas, kaip nurodo E. Kūris, pagrįstai laikomas H. Kelseno „išradimu“, jo intelektualinės veiklos produktu – visų pirma dėl to, kad H. Kelsenas, remdamasis savo propaguota konstitucijos, kaip pamatinės normos, samprata, pašalina abejones dėl konstitucinio teismo suderinamumo su valdžių padalijimu⁹². Po įvairių istorinių peripetijų Konstitucinis Teismas Austrijoje buvo atkurtas 1945 metais⁹³.

Šiuo metu Konstitucinio Teismo statuso pagrindai nustatyti Konstitucijos 137–148 straipsniuose. Kitaip nei Administracinio teismo, yra nustatytas tikslus šio Teismo narių skaičius. Pagal 147 straipsnio 1 dalį jį sudaro

⁹⁰ Plačiau žr.: <http://www.vwgh.gv.at/Content.Node/index.php>

⁹¹ Plačiau žr.: <http://www.vfgh.gv.at/cms/vfgh-site/vfgh/geschichte.html>

⁹² Kūris, E. Grynoji teisės teorija, teisės sistema ir vertybės: normatyvizmo paradigmos iššūkis. Kelsen, H. *Grynoji teisės teorija* (vertė Degutis, A.; Kūris, E.). Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 17–18.

⁹³ Plačiau žr.: Favoreu, L. *Konstituciniai teismai* (vertė Jarašiūnas, E.). Vilnius: Garnelis, 2001, p. 38.

pirmininkas, jo pavaduotojas, dvylika teisėjų ir šeši pavaduojantys nariai. Teisė skirti visus teisėjus yra suteikta federaliniam prezidentui (147 str. 2 d.). Kandidatus pateikia arba federalinė vyriausybė, arba Nacionalinė Taryba, arba Federacinė Taryba. Taikoma tokia formulė: federalinė vyriausybė teikia teismo pirmininko, pirmininko pavaduotojo, šešių teisėjų ir trijų pavaduojančių narių, Nacionalinė Taryba – trijų teisėjų ir dviejų atsarginių narių kandidatūras, Federacinė Taryba – trijų teisėjų ir vieno pavaduojančio nario kandidatūras. Taigi nors Nacionalinė Taryba ir Federacinė Taryba teikia po tris teismo teisėjų kandidatūras, tačiau vis dėlto federalinė vyriausybė gali formuoti teismo sudėtį sau palankia linkme, nes lemia aštuonių teismo narių, tarp jų – pirmininko ir pavaduotojo, paskyrimą. Konstitucinio Teismo teisėjo kadencija konkrečiu terminu neapibrėžta, tik Konstitucijos 147 straipsnio 6 dalyje nurodyta, kad paskirti teisėjai savo pareigas eina iki metų, kai jiems sukanka 70 metų, gruodžio 31 d.

Norint paskirti asmenį Konstitucinio Teismo teisėju, jiems keliami Konstitucijos 147 straipsnio 2 ir 3 dalyse nustatyti reikalavimai. Taigi kandidatas turi būti baigęs teisės studijas ir ne mažiau kaip dešimt metų ėjęs pareigas, kurioms eiti toks išsilavinimas būtinas. Pažymėtina, kad federalinės vyriausybės siūlomiems skirti teisėjams numatytos griežtesnės sąlygos nei tiems, kuriuos teikia parlamentas. Šie nariai turi būti paskirti iš teisėjų, administracinių institucijų valdininkų, universitetų teisės fakultetų profesorių. Konstitucinio Teismo teisėjo pareigos nesuderinamos su federalinės vyriausybės, federalinės žemės vyriausybės, bet kokios kitos atstovaujamosios bendrosios kompetencijos institucijos ar Europos Parlamento nario pareigomis. Konstitucinio Teismo pirmininku ir pirmininko pavaduotoju negalima skirti asmens, kuris per pastaruosius penkerius metus iki paskyrimo ėjo nurodytas pareigas. Su Konstitucinio Teismo teisėjo pareigomis taip pat nesuderinamos politinės partijos funkcionieriaus ar jos aparato darbuotojo pareigos (147 str. 4–5 d.)⁹⁴.

Teismas nuolat neposėdžiauja. Praktiškai yra nusistovėjusi ketvirčio metų sesijų sistema (kovo, birželio, spalio ir gruodžio mėnesiais), dirbant apytiksliai po tris savaites. Tai paaiškinama tuo, kad, kaip minėta, teisėjai gali dirbti ir kitą darbą. Dauguma jų – universitetų profesoriai, dėstantys

⁹⁴ Kitos pareigos, privati veikla netrukdo eiti Konstitucinio Teismo teisėjo pareigų: Konstitucinio Teismo nariai, išskyrus teisėjus, einančius Teisme vadovaujamas pareigas ir negalinčius verstis kita veikla, paprastai dirba ankstesnį darbą.

viešąją teisę, arba advokatai. Teismo sprendimai priimami posėdyje dalyvaujančių teisėjų balsų dauguma; balsams pasiskirsčius po lygiai, lemia pirmininko balsas.

Pabrėžtina, kad Konstituciniame Teismui yra suteikti gana įvairūs įgaliojimai (137–145 str.). Kaip pažymi L. K. Adamovichius, B.-Ch. Funkas ir G. Holzingeris, jie funkciniu požiūriu pirmiausia skirti federacinės ir teisinės valstybės principams įgyvendinti⁹⁵. Pirmajam ypač padeda klausimų, susijusių su kompetencijos padalijimu, kilus ginčui tarp Federacijos ir federalinių žemių arba tarp federalinių žemių (138 str. 1 d. 3 punktas) priskyrimas. Tai reiškia, kad Konstitucinis Teismas yra įgaliotas prižiūrėti, kaip laikomasi nustatytos federacinės pusiausvyros. Be to, Konstitucinis Teismas sprendžia, kai kreipiasi federalinė vyriausybė arba federalinės žemės vyriausybė, siekiant nustatyti, kam, t. y. Federacijai ar federalinei žemei, pagal kompetenciją priklauso atitinkamą teisės aktą išleisti ar jį įgyvendinti (138 str. 2 d.). Tokiu atveju vykdoma teisės aktų kontrolė *a priori*. Šiuo atveju Konstitucinis Teismas tikrina įstatymų ir kitų teisės aktų projektus. Taigi apibendrinami galime teigti, kad Federacijos ir federalinių žemių klausimais Konstitucinio Teismo įgaliojimai gali būti trejopi: neigiamų ir teigiamų Federacijos ir federalinių žemių ginčų sureguliuavimas, preventinė įstatymų atitikties Konstitucijai kontrolė ir federalinių bei federalinių žemių įstatymų kontrolė *a priori* vyriausybių iniciatyva.

Kiti šio Teismo įgaliojimai susiję su teisėtumo principo įgyvendinimu. Šis principas yra įtvirtintas jau minėtame Konstitucijos 18 straipsnyje, kuriame nustatyta, kad visas viešasis administravimas yra grindžiamas įstatymo nuostatomis. Tai reiškia, kad įstatyme turi būti tiksliai suformuluotos taisyklės, o įgyvendinimo aktuose galimi tik minimalūs patikslinimai. Kiti Teismo įgaliojimai, pavyzdžiui, susiję su svarbiausiais politiniais, administraciniais ir profesiniais rinkimais (141 str.), ypatingų administracinių klausimų sprendimas taip pat padeda užtikrinti teisinės valstybės principą. Konstitucinis Teismas tam tikra prasme atlieka ir administracinio teismo funkcijas, nes jam yra priskirti įgaliojimai nagrinėti, ar administraciniai aktai nepažeidė Konstitucijos garantuotų teisių.

Konstitucinis Teismas taip pat sprendžia teismų ir valdymo institucijų, ordinarinių teismų ir Prieglobsčio teismo arba Administracinio

⁹⁵ Adamovich, L. K.; Funk, B.-Ch.; Holzinger, G. *Österreichisches Staatsrecht*, Band 2: Staatliche Organisation. Wien; New York: Springer-Verlag, 1998, S. 300.

teismo, Prieglobsčio teismo ir Administracinio teismo, taip pat paties Konstitucinio Teismo ir kitų teismų ginčus, kilusius dėl kompetencijos (138 str. 1–2 d.).

Konstitucinis Teismas taip pat sprendžia ir tarptautinių sutarčių atitikties Konstitucijai klausimus (140a str.). Jau minėta, kad Konstitucinis Teismas sprendžia ir konstitucinės atsakomybės klausimus (142 str.). Tikrinant įstatymus atitikties Konstitucijai požiūriu *a posteriori*, bylos nagrinėjamos teismų iniciatyva, parlamentarų prašymu, asmens prašymu⁹⁶.

Konstitucinio Teismo sprendimų įgyvendinimo tvarka yra nustatyta Konstitucijos 146 straipsnyje. Pagal tai Konstitucijos 126a, 127c ir 137 straipsniuose numatytais atvejais juos vykdo ordinariniai teismai. Visais kitais atvejais jų vykdymas yra priskirtas federaliniam prezidentui. Išsamus Konstitucinio Teismo darbo tvarkos ir jo struktūros reguliavimas yra nustatomas specialiaame federaliniame įstatyme ir jo pagrindu Konstitucinio Teismo balsavimu priimtame Konstitucinio Teismo darbo reglamente.

Apibendrinant reikia pasakyti, kad Konstitucinio Teismo įtaka politinei tvarkai didėja⁹⁷. Tai patvirtina ir tai, kad 1975 m. buvo priimtos Konstitucijos pataisos, kurios išplėtė šio Teismo kompetenciją. Apskirtai galima teigti, kad šiandien Konstitucinis Teismas vykdo trejopas funkcijas. Pirmiausia jis užtikrina opozicijos ir parlamentinės mažumos teises, priversdamas daugumą laikytis Konstitucijos ir taip išlygindamas valdžios galių skirtumą tarp daugumos ir mažumos ir palengvindamas mažumai išsikvoti valdžią. Teismas saugo socialines ir politines mažumas, kurios yra nepakankamai atstovaujamos arba visai neatstovaujamos. Na, o kontroliuodamas įstatymų nešališkumą ir aiškumą jis padeda tobulinti teisėkūros procesą ir ištaisyti klaidas, kylančias dėl to, kad politinius sprendimus priėmė didžiosios partijos. Todėl neatsitiktinai teigiama, kad Austrijoje Konstituciniam Teismui suteikti įgaliojimai apima esminius valstybės teisinės ir politinės santvarkos pagrindus, taigi ši konstitucinės kontrolės institucija gali būti apibūdinama ir kaip arbitras sprendžiant teisinius klausimus, nulemtus politinių sprendimų⁹⁸.

⁹⁶ Plačiau žr.: Adamovich, L. K.; Funk, B.-Ch.; Holzinger, G. *Österreichisches Staatsrecht*, Band 2: Staatliche Organisation. Wien; New York: Springer-Verlag, 1998, S. 304–324.

⁹⁷ Favoreu, L. *Konstituciniai teismai* (vertė Jarašiūnas, E.). Vilnius: Garnelis, 2001, p. 51.

⁹⁸ Schambeck, H. (Hrsg. Hengstschläger, J.). *Der Staat und seine Ordnung: ausgewählte Beiträge zur Staatslehre und zum Staatsrecht*. Wien, 2002, S. 672–673.

* * *

Apibendrinant reikia pasakyti, kad 1929 m. Austrijos Respublikos Konstitucija kitų šalių konstitucijų kontekste įdomi savo savitumu ir kaip H. Kelseno darbų atspindys, ir savo lankstumu bei jos tobulinimo raida. Taigi Austrijos Konstitucija pagal formą yra rašytinė nekodifikuota, o pagal keitimo procedūrų sudėtingumą ją galima pavadinti lanksčia. Šioje Konstitucijoje pirmąkart Europoje – dar 1920 m. – buvo įtvirtintas konstitucinės kontrolės institutas, davęs pradžią kontinentinėje Europoje šiuo metu paplitusiam koncentruotos (specializuotos) konstitucinės kontrolės modeliui, kuris dažnai vadinamas ir austriškuoju modeliu, atsirasti. Nors Konstitucijoje pasigendama išsamaus žmogaus teisių ir laisvių katalogo, tačiau jų įgyvendinimo garantijoms skiriama daug dėmesio. Austrijos Konstitucijoje nustatoma respublikinė valstybės valdymo forma, tiksliau – parlamentinė respublika, turinti kai kurių mišriosios (pusiau prezidentinės) respublikos bruožų, kuri siejama su demokratijos principu. Konkretų demokratijos principo turinį atskleidžia demokratinei sistemai būdinga konstitucinių institutų visuma, o valstybės valdymo formos – respublikos – turinį, be kita ko, pirmiausia nulemia Konstitucijos nuostatos, kuriose įtvirtintas Federalinio prezidento kaip valstybės vadovo teisinis statusas. Federalinė valstybės sandara nulėmė ir dvejų rūmų parlamento, kurį sudaro Nacionalinė Taryba ir Federacinė Taryba, įtvirtinimą. Ypatingas Austrijos Konstitucijos bruožas yra ir tas, kad nustatytiems federacijos ir ją sudarančių subjektų – federalinių žemių – tarpusavio santykiams būdingi centralizmo bruožai.

LITERATŪRA

1. Adamovich, L. K.; Funk, B.-Ch.; Holzinger, G. *Österreichisches Staatsrecht*, Band 1: Grundlagen. Wien; New York: Springer-Verlag, 1997.
2. Adamovich, L. K.; Funk, B.-Ch.; Holzinger, G. *Österreichisches Staatsrecht*, Band 2: Staatliche Organisation. Wien; New York: Springer-Verlag, 1998.
3. Adamovich, L. K.; Funk, B.-Ch.; Holzinger, G. *Österreichisches Staatsrecht*, Band 3: Grundrechten. Wien; New York: Springer-Verlag, 2003.
4. Balthasar, A. *Die österreichische bundesverfassungsrechtliche Grundordnung unter besonderer Berücksichtigung des demokratischen Prinzips. Versuch einer Interpretation*. Wien, New York: Springer-Verlag, 2006.
5. Battis, U.; Gusy, Ch. *Einführung in das Staatsrecht*. 5., neu bearbeitete Auflage. Berlin, 2011.

6. Berchtold, K. *Verfassungsgeschichte der Republik Österreich*. Band I: 1918-1933. Wien, New York: Springer Verlag, 1998.
7. Blinstrubis, T. Austrijos Respublikos Federalinio Prezidento konstitucinis statusas. *Prezidentas valstybinės valdžios institucijų sistemoje*. Vilnius: leidykla MES, 2011.
8. *Das politische System in Österreich* (Hrsg. Vom Bundespressdienst). Wien, 2000.
9. Esterbauer, F. *Das politische System Österreichs: Einführung in die Rechtsgrundlagen und die politische Wirklichkeit*. Leykam, 1995.
10. Favoreu, L. *Konstituciniai teismai* (vertė Jarašiūnas, E.). Vilnius: Garnelis, 2001.
11. Fischer, H. (Hrsg.). *Das politische System Österreichs*. 3., ergänzte Auflage. Wien, München, Zürich. 1982.
12. Goldinger, W.; Binder, D. A. *Geschichte der Republik Österreich 1918-1938*, Wien, München, 1992.
13. Jarašiūnas, E. Nuo pirmosios iki naujausių konstitucijų: keletas minčių apie konstitucinio reguliavimo raidą. *Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005.
14. Jarašiūnas, E. Daugybė šiuolaikinės konstitucijos veidų: bendri ir individualūs bruožai. *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
15. Kelsen, H. *Grynoji teisės teorija* (vertė Degutis, A.; Kūris, E.). Vilnius: Eugrimas, 2002.
16. Klecatsky, H.; Marcic, R.; Schambeck, H. *Die Wiener rechtstheoretische Schule. Schriften von Hans Kelsen, Adolf Merkl, Alfred Verdross*. Wien, Stuttgart, 2010.
17. Köck, H. F. Die Rolle des Parlaments in der Aussenpolitik. *Schambeck H. (Hrsg.). Parlamentarismus und öffentliches Recht in Österreich: Entwicklung und Gegenwartsprobleme*. Erster Teilband, Berlin, 1993.
18. Matijošius, A. Austrijos Respublikos Konstitucija. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2011, Nr. 3 (23).
19. Neschwara, Ch. Zur Entwicklung des Verfassungsrechts nach 1918. *Schambeck H. (Hrsg.). Parlamentarismus und öffentliches Recht in Österreich: Entwicklung und Gegenwartsprobleme*. Erster Teilband, Berlin, 1993.
20. Pelinka, A. Das politische System Österreichs. *Ismayr W. (Hrsg.) Die politischen Systeme Westeuropas*. 4., aktualisierte und überarbeitete Auflage. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009.
21. Pelinka, A.; Rosenberger, S. *Österreichische Politik. Grundlagen – Strukturen – Trends*. 2., aktualisierte Auflage. Wien: Facultas Verlags- und Buchhandels AG, 2003.
22. Schambeck, H. (Hrsg. Hengstschläger, J.). *Der Staat und seine Ordnung: ausgewählte Beiträge zur Staatslehre und zum Staatsrecht*. Wien, 2002.

23. Stelzer, M. *The constitution of the Republic of Austria: A Contextual Analysis*. Oxford, 2011.
24. Taylor, A. J. P. *Habsburgų monarchija, 1809-1918: Austrijos imperijos ir Austrijos-Vengrijos istorija* (vertė Mataitytė, I.). Vilnius: Mokslo enciklopedijų ir leidybos institutas, 1999.
25. Vidrinskaitė, S. Ombudsmenų institucijų veikla Vakarų Europos valstybėse. *Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
26. Walter, R.; Mayer, H.; Kucsko-Stadtmayer, G. *Grundriss des österreichischen Bundesverfassungsrechts*. 10., durchgesehene und ergänzte Auflage. Wien, 2007.
27. Welan, M. *Der Bundespräsident: Kein Kaiser in der Republik*. Wien; Köln; Granz: Böhnau, 1992.
28. Austrijos Respublikos parlamento tinklalapis: <http://www.parlament.gv.at>
29. Austrijos Respublikos federalinio prezidento tinklalapis: <http://www.bundespraesident.at>
30. Austrijos Respublikos federalinio kanclerio tarnybos tinklalapis: <http://www.bka.gv.at/site/3331/default.aspx>
31. Austrijos Respublikos Konstitucinio Teismo tinklalapis: <http://www.vfgh.gv.at>
32. Austrijos Respublikos Aukščiausiojo Teismo tinklalapis: <http://www.gv.at/index.php?nav=1>
33. Austrijos Respublikos administracinio teismo tinklalapis: <http://www.vwgh.gv.at/Contect.Node/index.php>
34. Austrijos Respublikos prieglobsčio teismo tinklalapis: <http://www.asylgh.gv.at>

III. BELGIJOS KARALYSTĖS KONSTITUCINĖ SISTEMA

Prof. dr. Darijus Beinoravičius

1. KONSTITUCIJOS CHARAKTERISTIKA

Vakarų Europos šalis Belgija šliejasi prie Šiaurės jūros, o iš kitų pusių ją supa Olandija, Vokietija, Liuksemburgas ir Prancūzija. Belgijos istorija – ilga ir permaininga, prasidėjusi Julijui Cezariui nukariavus keltiškas belgų gentis ir prijungus jas prie Romos imperijos. Vėlesnė istorija glaudžiai susijusi su kaimyninėmis Europos šalimis. Belgija tapo nepriklausoma nuo Nyderlandų nuo Napoleono karų pabaigos (1815 m.), po nacionalinio sukilimo 1830 m. ir Leopoldui I tapus karaliumi. Kaip nepriklausoma valstybė Belgija Europos žemėlapyje atsirado tik XIX amžiuje⁹⁹. Būsimos Belgijos žemės romėnų užkariavimų laikais sudarė *Gallia Belgica*, vėliau priklausė Karolio Didžiojo imperijai, o Verdeno sutartimi (843 m.) dalis jų atiteko Karolio Plikagalvio *Francia Occidentalis*, dalis – Lotaro *Francia Media*. Viduramžiais didesnė dalis šių žemių priklausė Burgundijos hercogystei. Dar vėliau dabartinė Belgija tapo Ispanijos karalių valda – Ispanijos Nyderlandais. Jie 1713 m. pagal Utrechto sutartį atiteko Austrijos Habsburgams ir buvo pervardinti Austrijos Nyderlandais.

Po Didžiosios Prancūzijos revoliucijos Belgijos teritoriją užkariavo prancūzai. Napoleonui I pralaimėjus Vaterlo mūšį baigėsi prancūziškasis Belgijos istorijos laikotarpis. 1815 m. Vienos kongresas Belgijos ir Olandijos provincijas sujungė į Jungtinę Nyderlandų karalystę, kurios karaliumi tapo Vilhelmas I Oranietis. Joje vyravo protestantiškas olandų elitas. Belgiškos Nyderlandų dalies politinės jėgos siekė abiejų karalystės dalių provincijų lygiateisiškumo. Valonijos dalies liberaliosios jėgos ypač priešinosi bandymams visose administracinės veiklos srityse primesti olandų kalbą, o flamandiškos dalies katalikai buvo nepatenkinti protestantų dominavimu¹⁰⁰.

⁹⁹ Hobbs, A. *Pasaulio šalių žinynas*. Vilnius: Aktėja, 2006, p. 44.

¹⁰⁰ *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: MRU, 2006, p. 38.

1830 m. liepos revoliucijos Paryžiuje paskatino pietinės Nyderlandų dalies politines jėgas imtis aktyvių veiksmų. 1830 m. rugpjūčio 25 d. Briuselyje prasidėjo sukilimas. Jis greitai persimetė į kitus miestus ir provincijas. Olandų kariuomenė nepajėgė numalšinti sukilimo ir buvo priversta pasitraukti iš Belgijos. 1830 m. rugsėjo 27 d. Belgija (išskyrus Antverpeną) buvo laisva.

1830 m. rugsėjo 25 d. buvo sudaryta Laikinoji Vyriausybė. 1830 m. spalio 4 d. ji paskelbė nepriklausomybę, o lapkričio 3 d. buvo išrinktas Nacionalinis kongresas, kuris pradėjo posėdžiauti 1830 m. lapkričio 10 d. Nacionalinis kongresas 1830 m. lapkričio 18 d. patvirtino Belgijos nepriklausomybę. Nyderlandus valdanti Oraniečių dinastija buvo pašalinta iš Belgijos sosto.

1830 m. lapkričio 25 d. Laikinosios Vyriausybės sudarytos komisijos parengtas Konstitucijos projektas buvo pateiktas Nacionaliniam kongresui. Nacionalinis kongresas 1831 m. vasario 7 d. priėmė Belgijos Konstituciją. Konstitucijos teksto rengėjams darė įtaką Prancūzijos 1791 m., 1814 m. ir 1830 m. konstituciniai aktai, taip pat Olandijos 1814 m. Konstitucija ir Anglijos konstitucinė teisė. Pažymėtina, kad parengtas Konstitucijos tekstas įtvirtino ganėtinai originalius teisinius sprendimus, vėliau tapusius pavyzdžiu kitoms Europos šalims. Konstitucija įtvirtino Belgijos nepriklausomybę, konstitucinę monarchiją, unitarinę valstybės sandaros formą.

Valstybės valdymo formos pasirinkimą žymi jau 1830 m. lapkričio 22 d. Nacionalinio kongreso dekretas, kuriame konstatuota, kad belgų tauta pritaria atstovaujamajai konstitucinei monarchijai, kurioje sostas perduodamas pagal paveldėjimo principą. 1831 m. vasario 3 d. Nacionalinis kongresas Belgijos karūną pasiūlė Prancūzijos karaliaus Luji Filipo sūnui, Nemuro hercogui Luji Šarliui Orleaniečiui. Tačiau spaudžiant Didžiajai Britanijai, kuri tokiaime šalies vadovo pasirinkime išvelgė paslėptą Prancūzijos ekspansiją, Luji Šarlis Orleanietis atsisakė užimti sostą.

1831 m. lapkričio 15 d. įgaliotų Austrijos, Prancūzijos, Didžiosios Britanijos, Prūsijos, Rusijos atstovų su Belgija pasirašytoje sutartyje kaip viena iš Belgijos pripažinimo sąlygų buvo įtvirtintas nuolatinis Belgijos neutralitetas. Taip naujoji valstybė ištraukė į Europos šalių bendruomenę.

Belgijoje flamandiškai kalbama Flandrijoje, šiaurinėje Belgijos dalyje, o prancūzų ir valonų (prancūzų tarmė) kalbos vartojamos Valonijoje, šalies pietuose. Konkurencija tarp šių dviejų regionų įžiebė ginčus dėl

kalbos bei reikalavimus įvesti regioninę savivaldą. 1993 m. buvo įtvirtinta federacinė valdymo sistema su trimis parlamentais: Flandrijos, Valonijos ir Briuselio, kuri pagaliau pripažino regionus ir suteikė autonomiją¹⁰¹.

Įvardijant dabartinę Belgijos Konstituciją kartais vartojama formulė – Belgijos 1831 m. Konstitucijos 1994 m. redakcija¹⁰² (laikantis valstybės steigėjų valios 1831 m. Konstituciją priimti amžiams). Teisinėje literatūroje dabartinė Belgijos Konstitucija dažniausiai vadinama tiesiog 1994 m. vasario 17 d. Belgijos Konstitucija arba Belgijos Konstitucija, 1994 m. vasario 17 d. konsoliduotas (suderintas) tekstas (*la Constitution belge, texte coordonné du 17 février 1994; Belgische Grondwet, Gecoördineerde tekst van 17 februari 1994*).

Dėl kalbinių nesutarimų tarp flamandų šiaurėje ir valonų pietuose nuo 7 iki 9 dešimtmečio Belgija pamažu pasuko konstitucinio federalizmo link. Įdomu tai, kad šalies šiaurėje ir pietuose veikia skirtingas federalinis konstitucinis mechanizmas¹⁰³. Šalies šiaurė ir pietūs oponuoja teisės į kalbą ir tautinės mažumos apibrėžimais. Tai rodo, jog šie aspektai Belgijos Konstitucijoje aiškiai neaptarti.

1831 m. Belgijos Konstitucija buvo laikoma liberalaus teisinio reguliavimo pavyzdžiu XIX–XX amžiuose. Joje įtvirtintu reguliavimu buvo sekama, ne viena vėliau atsiradusi valstybė iš šio teisinio akto skolinosi teisines idėjas, kaip organizuoti valstybės valdžią.

Šalies istorijos peripetijose buvo nuolatos bandomas konstitucinės sistemos tvirtumas. Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų okupacijos, kilę nesutarimai tarp Belgijos tautinių bendruomenių, ekonominis Flandrijos iškilimas, federalizacija žymi valstybiškai organizuotos visuomenės raidos kelią. 1831 m. Belgijos Konstitucija ne kartą keista. Pataisomis keistos nuostatos, nustatančios rinkimus, teisinę parlamento padėtį, šalies sandarą.

XX a. antrojoje pusėje ypač reikšmingos 1970, 1980, 1988, 1993 m. priimtoms konstitucinės pataisos. Jos žymėjo laipsnišką perėjimą iš unitarinės valstybės sandaros formos į federalinę valstybės sandaros formą. Be to, daug pasenusių 1831 m. Konstitucijos teksto nuostatų teko keisti siekiant jas pritaikyti prie pasikeitusių visuomenės gyvenimo sąlygų.

¹⁰¹ Hobbs, A. *Pasaulio šalių žinynas*. Vilnius: Aktėja, 2006, p. 44.

¹⁰² *La Constitution belge* (Texte coordonné du 17 février 1994).

¹⁰³ Blindenbacher, R. *Dialogues sur les origines, structures et changements constitutionnelles dans les pays fédéraux*. Montreal, Can: McGill-Queen's University press, 2005, p. 19.

Pasikeitusią valstybės sandaros formą įtvirtino Belgijos Konstitucijos 1994 m. vasario 17 d. konsoliduoto (suderinto) teksto 1 straipsnis: „Belgija yra federacinė valstybė, kurią sudaro bendruomenės ir regionai“. Pažymėtina, kad 1993–1994 m. konstitucinės reformos rezultatas – iš esmės naujas konstitucinis aktas. Labai padidėjo ir Konstitucijos apimtis¹⁰⁴.

Pažymėtina, kad Belgijos Konstitucijos 1994 m. vasario 17 d. konsoliduotas (suderintas) tekstas nežymėjo, kaip buvo tikėtasi, Konstitucijos keitimo aktyvaus etapo pabaigos. Nauju konstituciniu reguliavimu nepavyko išspręsti visų bendro gyvenimo organizavimo klausimų. Kartais atrodo, kad pradėtos reformos sukėlė tolesnių reformų (didesnių ar mažesnių) laviną. Klausiami: ar šios reformos įtvirtins naujas daugiaelementės Belgijos visuomenės bendro gyvenimo formas, ar tik kuriam laikui sulaukys valstybės suirimą? Ar galima numatyti Belgijos bendruomenių konfliktus? Belgijos bendruomenių santykių tyrinėtojai A. Letonas ir A. Miroir teigia, kad nereikėtų pamiršti tokios aplinkybės – Belgijos istorija rodo, kad jos gyventojai, susidūrę su sudėtingomis bendro gyvenimo problemomis, ne kartą atrado originalius jų sprendimus¹⁰⁵.

Belgijos Konstitucija 1994–2005 m. keista dvidešimt kartų. Taigi įvardydami šį aktą turime nepamiršti, kad dabar galioja Belgijos Konstitucijos 1994 m. vasario 17 d. redakcija su vėlesnėmis pataisomis.

Dabartinę konsoliduotą (suderintą) Belgijos Konstituciją sudaro devyni skirsniai. Kai kurie skirsniai dalomi į dalis.

Skirsnių pavadinimai apibūdina juose reguliuojamų santykių turinį. I skirsnis vadinasi „Apie Belgijos federaciją, jos sudėtines dalis ir jos teritoriją“, II skirsnis – „Apie belgus ir jų teises“, III skirsnis – „Apie valdžias“ (I skyrius – „Apie federalinio parlamento rūmus“, kurio I poskyris vadinasi „Apie Atstovų Rūmus“, II poskyris – „Apie Senatą“; II skyrius – „Apie federalinę įstatymų leidžiamąją valdžią“; III skyrius – Apie karalių ir federalinę Vyriausybę, kurio I poskyris yra „Apie karalių“, II poskyris – „Apie federalinę vyriausybę“, III poskyris – „Įgaliojimai“; IV skyrius – „Bendruomenės ir regionai“ (I poskyris – „Apie organus“, kurio I dalis – „Apie bendruomenių ir regionų parlamentus“, II dalis – „Apie bendruomenių ir regionų vyriausybes“, II poskyris – „Įgaliojimai“, kurio I dalis – „Bendruomenių įgaliojimai“, II dalis – „Regionų įgaliojimai“;

¹⁰⁴ *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: MRU, 2006, p. 40.

¹⁰⁵ Leton, A.; Miroir, A. *Les conflits communautaires en Belgique*. Paris: PUF, 1999, p. 362.

III dalis – „Specialios nuostatos“); V skyrius – „Apie Arbitražo teismą, konfliktų prevenciją ir sureguliuvimą“¹⁰⁶ (I poskyris – „Apie konfliktų dėl įgaliojimų prevenciją“, II poskyris – „Apie Konstitucinį Teismą“, III poskyris – „Apie interesų konfliktų prevenciją ir sureguliuvimą“); VI skyrius – „Apie teisminę valdžią“; VII skyrius – „Apie Valstybės Tarybą ir administracinius teismus“; VIII skyrius – „Apie provincijų ir komunų institucijas“), IV skirsnis – „Apie tarptautinius santykius“, V skirsnis – „Apie finansus“, VI skirsnis – „Apie ginkluotąsias pajėgas“, VII skirsnis – „Bendrosios nuostatos“, VIII skirsnis – „Apie Konstitucijos keitimą“, IX skirsnis – „Įsigaliojimas ir pereinamosios nuostatos“¹⁰⁷.

2. PAGRINDINIAI KONSTITUCINĖS SANTVARKOS PRINCIPAI

Belgijos konstitucinėje teisėje federalizmo problemai tenka ypatinga reikšmė. Belgijos patirtis įdomi keliais požiūriais. Nacionalinių santykių raida vertė ieškoti originalaus jų sprendimo. Belgija pagal savo sandarą iš pradžių buvo unitarinė valstybė. „Ji pamažu nuo 1970 m. transformavosi į federacinę valstybę“¹⁰⁸.

Unitarinė valstybės sandara pasirinkta dėl kelių priežasčių. Literatūroje nurodomi politinio, doktrininio ir istorinio pobūdžio argumentai dėl būtinumo nustatyti vieningą valdžios organizaciją. Siekiančiai tarptautinio pripažinimo naujai Belgijos valstybei reikėjo bendros politikos. Nacionalinio kongreso deputatai manė, kad šalies nepriklausomybę gali laiduoti tik stipri centrinė valdžia. „Sajunginių valstybių didžiausia yda yra centrinės valdžios silpnumas“ (J. Lebeau).

1830 m. tapusioje Belgijoje galima išskirti kelias teritorijas: Valoniją, kurioje gyvena prancūziškai kalbantys valonai, Flandriją, kurioje gyvena olandiškai kalbantys flamandai, rytinės Belgijoje pakraštį, kur gyvena vokiškai kalbanti mažuma. Nors egzistavo etninė ir kalbų įvairovė, Belgija pusantro amžiaus buvo unitarinė valstybė. Valstybės gyvenime vyravo prancūzų kalba¹⁰⁹. Belgijos kalbinės ir kultūrinės bendruomenės nesiliejo

¹⁰⁶ Nuo 2007 m. Arbitražo teismas pavadintas Konstituciniu Teismu.

¹⁰⁷ *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: MRU, 2006, p. 41.

¹⁰⁸ Delpérée, F. *Le droit constitutionnel de la Belgique*. Bruxelles: Bruylant, Paris: L. G. D. J., 2000, p. 378.

¹⁰⁹ Tai atspindi ir tokia aplinkybė, kad 1831 m. Konstitucijos oficialus tekstas buvo tik prancūzų kalba. Pažymėtina, kad oficialiai Belgijos Konstitucija į olandų kalbą išversta tik 1967 m.

į vieną belgų tautą. Be bendros valstybės šiuos faktinius žmonių junginius mažai kas siejo. Bendruomenės skyrėsi savo kalba, kultūra, nevienodu ekonominiu išsivystymo lygiu, dydžiu.

XX a. antroje pusėje Flandrija ėmė sparčiai vystytis ir netrukus pralenkė anksčiau dominavusią Valoniją, stiprėjo flandriškasis nacionalizmas¹¹⁰, kaip reakcija į valonų dominavimą valstybės valdymo struktūrose. Flamandai ėmė kelti politinius reikalavimus įtvirtinti visišką lygybę su valonais. Flamandų partijos reikalavo nustatyti lygybę Belgijos valstybinės valdžios institucijose, įkurti specifines Flandrijos valdžios institucijas. Kraštutiniai radikalai prakalbo apie Belgijos padalijimą ir Flandrijos nepriklausomybės paskelbimą.

1970, 1980, 1989 m. konstituciniais pakeitimais buvo siekiama išspręsti iškilusias Belgijos bendruomenių tarpusavio santykių problemas. 1970 m. Konstitucijos pataisų padariniai: parlamento nariai suskirstyti į dvi atskiras kalbines grupes, vyriausybė sudaryta iš lygaus skaičiaus prancūziškai ir olandiškai kalbančių ministrų, įstatymai, reguliuojantys kalbos vartojimo santykius, ir kai kurie konstituciniai įstatymai priimami pagal specialią procedūrą, įtvirtinta taisyklė, kad jei, trijų ketvirtadalių kurios nors kalbinės grupės parlamentarų nuomone, įstatymo projektas kenks flamandų ir prancūziškai kalbančių santykiams, jo svarstymas atidedamas ir projektas perduodamas vyriausybei. Konstitucinės pataisos turėjo įtvirtinti valonų, flamandų ir vokiečių kultūrinę autonomiją, bei Flandrijos ir Valonijos regionų socialinę-ekonominę autonomiją. Šių pataisų įgyvendinimas kėlė problemų. Socialinės-ekonominės autonomijos įtvirtinimas įstrigo.

Pagal 1980 m. konstitucines pataisas kultūrinės bendruomenės virto vien bendruomenėmis, jų kompetencija padidėjo, jos galėjo turėti savo parlamentus ir vyriausybes, įsteigti Flandrijos ir Valonijos regionai, jų kompetencijai priskirti reikšmingi klausimai. Ypač svarbus žingsnis – Arbitražo teismo, turinčio spręsti ginčus dėl kompetencijos paskirstymo tarp valstybės sudėtinų dalių, įsteigimas. Taigi šia reforma įtvirtintas regionalizmo principą valstybės gyvenime.

Tačiau greitai paaiškėjo, kad centrinių ir regionų struktūrų funkcionavimas komplikuoatas. Buvo karštai ginčijamasi, koks principas – kalbos

¹¹⁰ Ypač reikšmingas flamandų tautinės savimonės formavimuisi buvo po Pirmojo pasaulinio karo prasidėjęs *taalstrijd* (kovos už kalbą) judėjimas.

ar teritorinis – yra svarbesnis valstybiškai organizuotos visuomenės gyvenime. Todėl 1989 m. reformomis Belgija dar labiau priartėjo prie federalinės valstybės sandaros. Konstitucijos pataisomis buvo įsteigtas sostinės Briuselio regionas, viešų paslaugų sritis patikėta regionams ir bendruomenėms, regionams ir bendruomenėms suteikta teisė teikti subsidijas kultūrai, organizuoti ir remti finansiškai mokymo programas, rūpintis švaria aplinka ir kt. Tiksliau apibrėžiant regionų ir bendruomenių kompetencijos ribas siekta suderinti centrinės ir vietos valdžios santykius.

1993 m. mirus karaliui Bodueniui I, kuris valdė Belgiją daugiau nei 40 metų, naujasis šalies politinis elitas su karaliumi Albertu II ryžosi imtis esminių šalies sutvarkymo reformų. 1993 m. pabaigos–1994 m. pradžios reformos Belgiją pavertė tikra federacine valstybe. Belgijos Konstitucijos 1 str. buvo įtvirtinta, kad Belgija yra federacinė valstybė, kurią sudaro bendruomenės ir regionai¹¹¹.

Belgijos federacijos unikalumui apibūdinti vartojama dvigubo federalizmo modelio sąvoka. Belgijos federacija vienu metu daloma į 1) bendruomenes ir 2) regionus. Taigi nėra vienos federacijos dalijimo į sudėtinės dalis sistemos. Belgijos galutinį perėjimą prie federalinio modelio ženklina 1993 m., kai įvyko keletas reformų, kuriomis buvo siekta sušvelninti etnolingvistinius nesutarimus. Dėl šių ypatumų Belgija neperėmė jau pasaulyje egzistuojančių federalizmo modelių, jų neatrado ir neišgalvojo, bet buvo priversta ieškoti kompromisų ir kurti savitą, pritaikytą realiai sudėtingai šalies padėčiai federalinę sistemą, bet per toli nenuolstant nuo unitarinės valstybės sandaros¹¹².

Minėta, kad Belgijos Konstitucijos skirsnis vadinasi „Apie Belgijos Federaciją, jos sudėtinės dalis ir jos teritoriją“, kad Konstitucijos 1 straipsnis skelbia, jog Belgija yra federacinė valstybė, kurią sudaro bendruomenės ir regionai. Federacinė valstybės sandaros forma, sudėtinga šalies teritorinio ir kalbinio padalijimo sistema – dabartinės konstitucinės sistemos šerdis. Dauguma belgiško konstitucinio reguliavimo naujovių ir yra susijusios su specifiniu valstybės sandaros modeliu.

Belgiją sudaro trys bendruomenės: prancūzų bendruomenė (*la Communauté française*), flandų bendruomenė (*la Communauté fla-*

¹¹¹ *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: MRU, 2006, p. 43.

¹¹² Blindenbacher, R. *Dialogues sur les origines, structures et changements constitutionnelles dans les pays fédéraux*. Montreal, Can: McGill-Quenns University press, 2005, p. 19.

mande, Vlaamse Gemeenschap) ir vokiškai kalbančiųjų bendruomenė (*la Communauté germanophone, Deutschsprachige Gemeinschaft*).

Belgiją sudaro trys regionai: Valonijos regionas (*la Région wallonne*), Flandrijos regionas (*la Région flamande, Vlaamse Gewest*) ir Briuselio regionas (*la Région bruxelloise*).

Belgiją sudaro keturi kalbiniai regionai: prancūzų kalbos regionas (*la région de la langue française*), olandų kalbos regionas (*la région de la langue néerlandaise, Nederlândse taalgebied*), dvikalbis sostinės Briuselio regionas (*la région bilingue de Bruxelles-Capitale, tweetalige gebied Brussel-Hoofdstad*) ir vokiečių kalbos regionas (*la région de la langue allemande, deutsche Sprachgebiet*). Kiekviena Karalystės komuna priklauso kuriam nors iš minėtų kalbinių regionų.

Kalbinių regionų ribos gali būti pakeistos ar patikslintos tik įstatymu, kuriam balsų dauguma pritarė kiekviena kalbinė grupė abejuose parlamento rūmuose, su sąlyga, jei kiekvienos grupės narių dauguma dalyvavo balsavime ir jei teigiamai balsavusiųjų abiejose grupėse skaičius sudaro du trečdalius balsavusių.

Valonijos regionas apima Valonijos Brabanto (*le Brabant wallon*), Eno (*le Hainaut*), Lježo (*Liège*), Liuksemburgo (*le Luxembourg*), Namiūro (*Namur*) provincijas. Flandrijos regioną sudaro Antverpeno (*Anvers, Antwerpen*), Flandrijos Brabanto (*le Brabant flamand, Vlaams-Brabant*), Vakarų Flandrijos (*La Flandre occidentale, West-Vlaanderen*), Rytų Flandrijos (*la Flandre orientale, Oost-Vlaanderen*) ir Limburgo (*le Limbourg, Limburg*) provincijos¹¹³.

Belgijos Konstitucija įtvirtina dvi šalies vizijas sudarant sąlygas kiekvienai savarankiškai koegzistuoti¹¹⁴. Pagal Konstituciją provincijų padalijimą nustato tik įstatymas. Taigi iš Konstitucijoje įtvirtinto reguliavimo matyti, kad Belgijos federacija vienu metu „dalijama“ įvairiais pjūviais: įsteigiant bendruomenes ir regionus bei pripažįstant kalbinius regionus. Valstybės, provincijų ir komunų sienos gali būti keičiamos tik įstatymo pagrindu¹¹⁵.

¹¹³ *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: MRU, 2006, p. 43.

¹¹⁴ Blindenbacher, R. *Dialogues sur les origines, structures et changements constitutionnelles dans les pays fédéraux*. Montreal, Can: McGill-Quenns University press, 2005, p. 20.

¹¹⁵ *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: MRU, 2006, p. 44.

3. KONSTITUCINIAI ASMENS STATUSO PAGRINDAI

Konstituciniai asmens statuso pagrindai įtvirtinti Belgijos Konstitucijos II skirsnyje „Apie belgus ir jų teises“. Toks šio Konstitucijos skirsnio pavadinimas kelia klausimą, ar Belgijos Konstitucija gina tik Belgijos piliečių teises. Pažymėtina, kad Konstitucijos VII skirsnyje esančio 191 str. nuostatos skelbia, kad bet koks užsienietis, esantis Belgijos teritorijoje, naudojasi asmens ir turto gynyba, išskyrus įstatymu nustatytas išimtis. Atrodytų, tai tik labai ribota apsauga. Apsauga, kurios saugomo objekto apimtis iš pradžių kėlė daug klausimų. Klausta, ar pagal Belgijos Konstituciją yra ginamos užsieniečių socialinės ekonominės teisės. Šiuo aspektu Luveno katalikiškojo universiteto profesorius, vienas žymiausių šių dienų Belgijos konstitucionalistų, Francis Delpérée teigia: „Į Konstituciją įtraukus 23 straipsnį, pripažįstantį kiekvieno teisę gyventi žmogiškai oriai, neginčijama, kad užsieniečiai naudojami Konstitucijoje įtvirtintomis ekonominėmis, socialinėmis ir kultūrinėmis laisvėmis.“¹¹⁶ Tokią sampratą patvirtino ir Arbitražo teismo, kuriam patikėta konstitucinės kontrolės misija, jurisprudencija.

Pavadinus II skirsnį „Apie belgus ir jų teises“ visiškai suprantama, kodėl jame Konstitucijos kūrėjai pirmiausia išdėstė nuostatas dėl Belgijos pilietybės instituto pagrindų. Pagal Belgijos Konstitucijos 8 straipsnį Belgijos pilietybė (*qualité de Belge*) įgyjama, išsaugoma ir prarandama pagal civilinio įstatymo nuostatas. Natūralizaciją nustato federalinė įstatymų leidžiamoji valdžia. Pagal Konstituciją Belgijoje nėra luominių skirtumų: visi belgai lygūs prieš įstatymą; tik jie gali eiti civilines ir karines pareigas, išskyrus įstatymu ypatingais atvejais nustatytas išimtis. Viešosios pareigos užimamos laikantis lygiateisiškumo principo. Tiesa, šios taisyklės išimtys gali būti grindžiamos atsižvelgiant į objektyvius pagrindus. Tokiais pagrindais gali būti laikomas amžius, pasiruošimo darbei lygis, moralinės kandidato savybės. Taigi teisė eiti lygiais pagrindais viešas pareigas nėra absoliuti. Kai kurie Belgijos įstatymai tam tikroms piliečių kategorijoms nustato „prioritetines teises lyginant su kitais piliečiais“¹¹⁷. Belgai Konstitucijoje įtvirtintomis teisėmis ir lais-

¹¹⁶ Delpérée, F. *Le droit constitutionnel de la Belgique, Bruxelles: Bruylant*. Paris: L. G. D. J., 2000, p. 142.

¹¹⁷ Žr.: Delpérée, F.; Rasson, Roland A.; Verdussen, M. *Les discriminations positives. Belgique. Annuaire international de justice constitutionnelle*. 1997, t. XIII, p. 75.

vėmis naudojasi be diskriminacijos. Pažymėtina, kad pagal Konstituciją (11 str.) tuo tikslu įstatymas ar dekretas ypač garantuoja šias teises ir laisves ideologinėms ir filosofinėms mažumoms (*des minorités ideologiques et philosophiques*).

Belgijos Konstitucijos 13 straipsnyje skelbiama, kad iš niekieno negali būti atimta prieš jo valią teisė į teisminę gynybą, kurią jam pripažįsta įstatymai. Tai viena svarbiausių asmens teisių garantijų. Pagal Konstituciją bausmės nustatomos ir taikomos pagal įstatymą. Teisė į būsto neliečiamybę – klasikinio asmens teisių katalogo būtinas elementas (Konstitucijos 15 str. nustatyta: „Būstas neliečiamas: buto kratą galima vykdyti tik įstatyme nustatytais atvejais ir jame nustatytu būdu“). Konstitucija taip pat garantuoja religijos laisvę, viešą religinių apeigų atlikimą, taip pat laisvę reikšti savo nuomonę visais būdais, nebent pasinaudojant šiomis laisvėmis būtų daromi teisės pažeidimai. Konstitucijoje numatyta, kad niekas negali būti verčiamas dalyvauti koku nors būdu kokios nors tikybos aktuose ar ceremonijose, laikytis jų nustatytų poilsio dienų. Konstitucijos 22 straipsnis numato, kad asmeninio, šeimos gyvenimo neliečiamybę, išskyrus įstatymo numatytus atvejus ir laikantis įstatyme nustatytos tvarkos¹¹⁸.

Pagal Belgijos Konstituciją susižinojimo paslaptis neliečiama, spauda yra laisva, cenzūra niekada negali būti nustatyta; draudžiama reikalauti užstato iš rašytojų, leidėjų ar spaudos platintojų.

Belgai turi teisę susirinkti taikiai ir be ginklo, laikydamiesi įstatymo, nustatančio šios teisės įgyvendinimą, tačiau visais atvejais be išankstinio leidimo. Ši nuostata netaikoma susirinkimams po atviru dangumi, kuriuos reguliuoja policijos įstatymai.

Belgai turi teisę jungtis į susivienijimus. Šiai teisei įgyvendinti negalima numatyti kokių nors prevencinių priemonių. Pagal Belgijos Konstituciją (28 str.) kiekvienas turi teisę kreiptis su peticija į viešąsias valdžios institucijas. Tokią peticiją gali pasirašyti vienas ar keli asmenys.

Kiekvienas turi teisę susipažinti su visais administraciniais dokumentais ir gauti jų nuorašus, išskyrus įstatymų, dekretų ar taisyklių, nurodytų 134 straipsnyje, nustatytus atvejus ir sąlygas. Siekiant užtikrinti teisėtumą viešojo sektoriaus darbe, nustatyta, kad valdininko (išskyrus ministrus ir bendruomenių ar regionų vyriausybių narius) persekiojimą

¹¹⁸ *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: MRU, 2006, p. 46.

dėl veiksmų, padarytų einant administracines pareigas, galima pradėti be kokio nors išankstinio leidimo¹¹⁹.

Pagal Konstitucijos 30 straipsnį Belgijoje įprastinių kalbų vartojimas nėra privalomas. Taigi Belgijoje nėra oficialios valstybės kalbos. Įprastinių kalbų vartojimą galima reguliuoti tik įstatymu ir tik dvejose srityse. Tokios sritys – viešosios valdžios aktai ir teisminis bylų nagrinėjimas.

Konstitucijos 23 straipsnis atskleidžia reikšmingus socialinių, ekonominių ir kultūrinių teisių aspektus. Šių teisių samprata grindžiama asmens teise gyventi žmogiškai oriai. Būtent tokiu tikslu įstatymas, dekretas ar norma, numatyta 134 straipsnyje, garantuoja ekonomines, socialines ir kultūrinės teises bei nustato jų įgyvendinimo sąlygas. Tarp šių teisių išskirtinos:

1) teisė laisvai pasirinkti darbą ir profesinę veiklą, įgyvendinant bendrą užimtumo politiką, kuria siekiama laiduoti ganėtinai stabilų ir pagal galimybes aukštą užimtumo lygį;

2) teisė į tinkamas darbo sąlygas ir teisingą atlyginimą, 3) teisė gauti informaciją, konsultacijas, taip pat teisė derėtis kolektyviai;

4) teisė į socialinį draudimą, sveikatos apsaugą, socialinę, medicininę ir teisinę pagalbą;

5) teisė į padorų būstą;

6) teisė į sveiką aplinką;

6) teisė į visavertį socialinį ir kultūrinį gyvenimą.

Pagal Belgijos Konstituciją mokymas yra laisvas. Pažymėtina, kad pagal konstitucinį reguliavimą svarbus vaidmuo švietimo srityje pripažįstamas bendruomenėms. Įstatymas reguliuoja švietimo organizavimą, diplomų pripažinimą, švietimo subsidijavimą¹²⁰.

Bendruomenės privalo laiduoti tėvų laisvę pasirenkant mokymą savo vaikams. Mokymas, kurį organizuoja bendruomenės, turi būti neutralus. Pagal Konstituciją mokymo neutralumas reiškia ir pagarbą tėvų ir mokinių filosofinėms, ideologinėms ir religinėms pažiūroms. Viešųjų valdžių įsteigtose mokymo įstaigose galima pasirinkti ar mokytis vienos iš pripažintų religijų tikybos ar nekofesinės moralės. Privalomas mokslas nemokamas. Kiekvienas turi teisę mokytis gerbiant pagrindines teises

¹¹⁹ Blindenbacher, R. *Dialogues sur les origines, structures et changements constitutionnelles dans les pays fédéraux*. Montreal, Can: McGill-Queen's University press, 2005, p. 20.

¹²⁰ *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: MRU, 2006, p. 47.

ir laisves. Visi moksleiviai, studentai, tėvai, mokymo įstaigų personalo darbuotojai lygūs prieš įstatymą ir dekretą.

Vertindami Belgijos konstitucijos tekste įtvirtintą teisių katalogą, turime pažymėti jo išdėstymo chaotiškumą. Konstitucijos II skirsnyje nerasime modernioms konstitucijoms būdingo nuoseklaus teisių ir laisvių dėstymo pagal grupes (asmeninės, politinės, socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės). Išliko ir šiais laikais archajiškai atrodančių nuostatų (antai Konstitucijos 18 str. esanti nuostata, kuri skelbia, kad civilinė mirtis panaikinama ir kad ji negali būti atkurta).

4. VALSTYBĖS VALDŽIOS INSTITUCIJOS

Belgijoje, kuri yra federacinė valstybė, veikia trys Konstitucijoje įtvirtintos valdžios, atskirtos viena nuo kitos: įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė. Įstatymų leidžiamosios valdžios atstovai rengia įstatymus, vykdomosios valdžios atstovai juos įgyvendina, o teisminės valdžios atstovai sprendžia taikant įstatymus kylančius ginčus. Pagal Belgijos Konstitucijos 33 straipsnį visos valdžios kyla iš tautos. Valdžios įgyvendinamos Konstitucijoje numatytais būdais. Federalinė valdžia turi tik Konstitucijos ir jos pagrindu priimtų įstatymų įgaliojimus.

Federalinę vykdomąją valdžią sudaro karaliai, ministrai, valstybės sekretoriai, taip pat priskirtos vykdomosios tarnybos. Federalinė įstatymų leidžiamoji valdžia susideda iš karaliaus, Atstovų Rūmų ir Senato. Teisminė valdžia apima Arbitražo teismą, Kasacinį teismą, Valstybės Tarybą, teismus ir tribunolus, prie kurių reikia priskirti administracinius, karinius teismus ir t. t.¹²¹

Valdžių sistemos organizacijos pagrindas – valdžių padalijimo principas.

Pagal Belgijos Konstituciją federalinės įstatymų leidžiamosios valdžios įgyvendinimas patikėtas karaliui (*le Roi, Koning*), Atstovų Rūmams (*La Chambre des Représentants, Kamer van Volksvertegenwoordigers*) ir Senatui (*Le Sénat, Senaat*).

Atstovų Rūmai ir Senatas sudaro dvejų rūmų parlamentą. Teisinėje literatūroje teigiama, kad dar XX a. pradžioje įstatymų leidžiamosios institucijos padalijimas į dvejus rūmus atrodė kaip „politikos mokslo ak-

¹²¹ Delpérée, F. *Le droit constitutionnel de la Belgique*. Bruxelles: Bruylant, Paris: L. G. D. J., 2000, p. 469.

sioma“. Dvejų rūmų parlamento pasirinkimą lėmė Konstitucijos autorių įsitikinimas, kad toks modelis užtikrins įstatymų leidžiamosios valdžios nuosaikumą, apsaugos nuo vienerių rūmų parlamento „įsikarščiavimų“. Dveji rūmai turėjo skatinti įvairių požiūrių kompromiso paiešką. Tikėtasi ir geresnės įstatymų parengimo kokybės¹²².

Šiandien tokios nuostatos ginčijamos. Maža to, galime prisiminti ir G. Burdeau valdžios organizacijos tyrimų išvadą: dėl demokratijos raidos poveikio „bikameralizmas arba išnyksta, arba sumažėja aukštutinių rūmų įgaliojimai“¹²³. Neatsitiktinai 1893 m., 1920–1921 m., 1970 m., 1980 m. 1993 m. debatų dėl Belgijos Konstitucijos pataisų sudėtinė dalis – dvejų parlamento rūmų sistemos pranašumų ir trūkumų aptarimas.

Pagal Konstituciją (42 str.) abiejų parlamento rūmų nariai atstovauja tautai, o ne tik tiems rinkėjams, kurie rinko parlamentarų. Taigi Belgijos konstitucinė sistema nepripažįsta imperatyvaus mandato, deputatai neatšaukiami.

Konstitucijoje numatytais atvejais kiekvienų parlamento rūmų nariai įstatymo nustatyta tvarka suskirstomi į prancūzų kalbos ar olandų kalbos grupes. Vokiečių kalbos grupės Konstitucija nenumato.

Karalius turi teisę paleisti parlamentą. Konstitucijos 46 straipsnyje nustatyta, kad karalius gali paleisti Atstovų Rūmus, jeigu šie absoliučia savo narių balsų dauguma:

1) balsuoja prieš pasiūlytą pasitikėjimo votumą federaline vyriausybe ir per tris dienas nuo pasitikėjimo votumo atmetimo nepasiūlo karaliui naujos ministro pirmininko kandidatūros;

2) balsuoja už nepasitikėjimą federaline vyriausybe ir kartu nepasiūlo karaliui ministro pirmininko kandidatūros.

Dėl pasiūlymų balsuoti už pasitikėjimą ar nepasitikėjimą vyriausybe turi būti balsuojama per keturiasdešimt aštuonias valandas nuo pasiūlymo pateikimo. Be to, karalius, atsistatydinus federalinei vyriausybei, gali paleisti Atstovų Rūmus, gavęs sutikimą, išreikštą absoliučia šių rūmų narių dauguma.

Atstovų Rūmų paleidimas reiškia ir Senato paleidimą.

Paleidus parlamentą per keturiasdešimt dienų turi būti surengti nauji rinkimai ir per du mėnesius turi būti išrinktas naujas parlamentas.

¹²² *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: MRU, 2006, p. 48.

¹²³ Burdeau, G. *Traité de science politique*, t. IX. Paris: L. G. D. J., 1976, p. 67.

Parlamento rūmų posėdžiai vieši. Prašant rūmų pirmininkui ar 10 jų narių gali būti rengiami slapti posėdžiai. Vėliau rūmai absoliučia balsų dauguma sprendžia, ar tas pats klausimas gali būti svarstomas viešai¹²⁴.

Pagal Konstitucijos 49 straipsnį negalima būti abejų parlamento rūmų nariu tuo pat metu. Parlamento narys, karaliaus paskirtas ministru ir sutikęs eiti tas pareigas, nebedalyvauja rūmų posėdžiuose. Įstatymas nustato, kaip toks ministras pavaduojamas parlamento rūmuose. Parlamentaro mandato įgyvendinimas atnaujinamas, jei asmuo atleidžiamas iš ministro pareigų. Kiekvienai sesijai rūmai skiria savo pirmininką, jo pavaduotojus, sudaro valdybą. Sprendimai priimami balsų dauguma, išskyrus parlamento rūmų reglamentuose numatytas išimtis dėl rinkimų ir kandidatų iškėlimo. Balsams pasidalijus po lygiai laikoma, kad siūlymas, už kurį balsuojama, yra atmetas. Sprendimai rūmuose priimami tik dalyvaujant daugumai jų narių.

Parlamento rūmų narių negalima persekioti arba sulaikyti už pareikštą nuomonę ar balsavimą vykdant savo funkcijas. Atitinkamų rūmų parlamentaro be rūmų sutikimo sesijos metu negalima persekioti ar sulaikyti už baudžiamą veiką, nebent jis būtų sulaikytas su įkalčiais nusikaltimo vietoje.

Kiekvieni parlamento rūmai priima savo reglamentą, kurio laikydamiesi jie vykdo savo įgaliojimus.

Atstovų Rūmus sudaro 150 narių, renkamų ketveriems metams visuotiniais, tiesioginiais rinkimais pagal proporcinę rinkimų sistemą, kurią nustato įstatymas. Pažymėtina, kad pagal Konstituciją (62 str. 3 d.) piliečiai privalo dalyvauti rinkimuose. Atstovų Rūmų nariu gali būti renkamas asmuo, kuris: a) yra Belgijos pilietis; b) gali įgyvendinti visas pilietines ir politines teises, c) yra sukakęs 21 metus, d) gyvena Belgijoje. Pagal Konstituciją asmeniui, kurį galima rinkti į Atstovų Rūmus, negalima nustatyti jokių kitų reikalavimų¹²⁵.

Senato formavimo tvarka yra sudėtingesnė. Senato sudėtis – 71 senatorius. Senatoriumi gali būti renkamas visateisis (galintis įgyvendinti pilietines ir politines teises) Belgijos pilietis, sukakęs 21 metų ir gyvenantis Belgijoje. Iš 71 senatoriaus 40 senatorių yra renkami tiesiogiai, 21 senatorius skiria bendruomenių parlamentai, 10 senatorių yra kooptuoti. Be to, yra ir senatoriai pagal teisę.

¹²⁴ *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: MRU, 2006, p. 49.

¹²⁵ Blindenbacher, R. *Dialogues sur les origines, structures et changements constitutionnelles dans les pays fédéraux*. Montreal, Can: McGill-Quenns University press, 2005, p. 20.

Pagal Konstitucijos 67 str. 25 senatorius renka Nyderlandų rinkimų kolegija, 15 senatorių – prancūzų rinkiminė kolegija. 10 senatorių skiria flamandų bendruomenės parlamentas (*Vlaams Parlement*) iš savo narių, 10 senatorių skiria prancūzų bendruomenės parlamentas (*le Parlement de la Communauté française*) iš savo narių, 1 senatorių skiria vokiškai kalbančiųjų bendruomenės parlamentas (*Parlament der Deutschsprachigen Gemeinschaft*) iš savo narių, 6 senatorius skiria senatoriai, išrinkti ir paskirti flamandiškai ir vokiškai kalbančių gyventojų, 4 senatorius – prancūziškai, flamandiškai, vokiškai kalbančių.

Pagal teisę senatoriais yra karaliaus vaikai, sukakę 18 metų – tiesioginiai karaliaus palikuonys, turintys teisę paveldėti sostą. Teoriškai jie gali dalyvauti posėdžiuose ir balsuoti sulaukę 21 metų. Pagal susiklosčiusią praktiką jie nebalsuoja. Jie neįskaitomi ir skaičiuojant kvorumą. Šiuo metu kaip senatoriai yra prisiekę: princas Filipas (Philippe), princesė Astrid, princas Loranas (Laurent)¹²⁶.

Karaliaus ir Atstovų Rūmų bendra kompetencija įstatymų leidybos srityje apima Belgijos pilietybės teikimą, taip pat įstatymus dėl karaliaus ministrų civilinės ir baudžiamosios atsakomybės, biudžeto ir jo vykdymo, ginkluotųjų pajėgų kontingento nustatymo. Sprendžiant šiuos klausimus Senatas nedalyvauja.

Federalinė vyriausybė politiškai atsakinga Atstovų Rūmams. Konstitucijos pataisos įtvirtino specifinį senato vaidmenį. Jo akiratyje atsidūrė ir dalis įstatymų leidybos, tarptautiniai santykiai, santykiai tarp federalinės valdžios ir bendruomenių, regionų, taip pat parlamentiniai tyrimai. Rašoma, kad šiems rūmams tenka „apmąstymų rūmų“¹²⁷ vaidmuo.

Visi įstatymų projektai teikiami Atstovų Rūmams, išskyrus karaliaus teikiamus įstatymų projektus dėl tarptautinių sutarčių, teikiamų Senatui.

Konstitucija įtvirtina parlamento rūmų paritetą Konstitucijos 77 str. jiems priskirtais klausimais:

- dėl siūlymų peržiūrėti Konstituciją ir Konstitucijos peržiūrėjimo;
- dėl įstatymų, nurodytų atitinkamuose Konstitucijos straipsniuose (5, 39, 43, 50, 68, 71, 82, 115, 117, 118, 121, 123, 127–131, 135–137, 140–143, 145, 146, 163, 166 ir kt.);

¹²⁶ *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: MRU, 2006, p. 50.

¹²⁷ http://www.senate.be/doc/rol_fr.html

- dėl įstatymų, priimtų balsų dauguma, numatyta 4 straipsnio paskutinėje dalyje, taip pat įstatymų, priimtų juos įgyvendinti;
- dėl įstatymų, nurodytų 34 straipsnyje;
- dėl įstatymų, kuriais pritariama sutartims;
- dėl įstatymų, priimtų pagal 169 straipsnį, garantuojant tarptautinių ir supranacionalinių įpareigojimų vykdymą;
- dėl įstatymų, susijusių su Valstybės Taryba;
- dėl teismų ir tribunolų organizacijos;
- dėl įstatymų, kuriais pritariama valstybės, komunų ir regionų sudarytiems susitarimams dėl bendradarbiavimo.

Be to, pagal Konstituciją įstatymu, priimtu balsų dauguma, numatyta 4 straipsnio paskutinėje dalyje, gali būti nustatyti kiti įstatymai, kuriuos Atstovų Rūmai ir Senatas priima laikydamiesi lygybės principo.

Toks konstitucinis reguliavimas leistų kalbėti apie tikrą bikameralizmą tam tikroje parlamentinės veiklos dalyje. Ordinarinei įstatymų leidybai labiau tiktų riboto bikameralizmo¹²⁸ sąvoka.

Parlamento rūmų konfliktams dėl jų įgaliojimų sureguliuoti paritetiniu pagrindu iš abiejų rūmų narių sudaroma parlamento taikinamoji komisija. Oficialiai įstatymus aiškina tik parlamentas.

Įstatymai Belgijoje plačiau prasme sudaro didžiausią teisės dalį. Juos priima Atstovų Rūmų ir Senato nariai, bendruomenių ir regionų parlamentai arba provincijų ir komunų tarybos. Visi piliečiai turi susipažinti su jais ir jų laikytis. Kiti teisės šaltiniai yra papročiai (dažnai grindžiami nusistovėjusiais vietos, nacionaliniais ar tarptautiniais papročiais), teismų praktika (teismų priimtų sprendimų rinkinys), teisės doktrina (teisės specialistų nuomonės) ir teisingumo principas (grindžiamas bendra teisingumo samprata, neatsižvelgiant į galiojančius dokumentus)¹²⁹.

Federacinę įstatymų leidžiamąją valdžią vykdo karalius, jo ministrai, Atstovų Rūmai ir Senatas. Kad būtų parengti įstatymai, karalius kompetentingiems ministrams paveda pateikti įstatymų projektus. Įstatymų pasiūlymus teikia parlamento nariai. Projektai ir pasiūlymai turi tokią pat vertę. Belgija – federacinė valstybė, sudaryta iš bendruomenių ir regionų. Bendruomenėse ir regionuose taip pat leidžiami teisės

¹²⁸ <http://www.senate.be/www/webdriver?Mlval=/Overzicht/bevorgdheden&M=17LA>

¹²⁹ Blindenbacher, R. *Dialogues sur les origines, structures et changements constitutionnelles dans les pays federaux*. Montreal, Can: McGill-Quenns University press, 2005, p. 20.

aktai neviršijant pagal Konstituciją ir tam tikrus specialius įstatymus jiems suteiktų įgaliojimų. Pavyzdžiui, bendruomenėms suteikti įgaliojimai pirmiausia susiję su kultūra ir švietimu, regionų įgaliojimai – su ekonomikos politika ir aplinkosauga. Kiekvienoje bendruomenėje ir kiekviename regione yra parlamentas šiems įgaliojimams vykdyti. Pavyzdžiui, bendruomenės ir regionai gali rengti teisės aktus, vadinamuosius dekretus (Sostinės Briuselio regione – įsakus). Jų vyriausybės kartu su parlamentu nariais yra įstatymų leidžiamosios valdžios dalis Europos Sąjungos arba regiono lygmeniu (teisėkūros iniciatyva). Be to, vyriausybės turi užtikrinti, kad priimti dekretai ar įsakai būtų įgyvendinami. Belgijos teritorija taip pat padalyta į provincijas ir komunas. Šiuo lygmeniu provincijų ir komunų tarybos taip pat leidžia reglamentus ir įsakus savo kompetencijai priklausančiose srityse, pavyzdžiui, visuomenės saugumo, atliekų rinkimo, kultūros, provincijos ir komunos lygmeniu vykdomo švietimo. Šiuos reglamentus (ir, neviršydami savo įgaliojimų, viršesnes normas, pavyzdžiui, įstatymus, dekretus, įsakus ir nutarimus) įgyvendina nuolatiniai provincijos deputatai ir komunos miesto tarybos narių kolegija. Taigi šiais lygmenimis įgyvendinamos dvi iš trijų valdžių: įstatymų leidžiamoji valdžia, kurią vykdo bendruomenių ir regionų parlamentai, provincijos taryba bei komunos taryba, ir vykdomoji valdžia, įgyvendinama bendruomenių ir regionų vyriausybių, provincijų nuolatinė deputatų ir komunų miesto tarybos narių kolegijų. Į šias padalytas valdžias neįtraukta teisminė valdžia. Teismų sistema priskiriama išskirtinai federacijos kompetencijai. Sostinės Briuselio regiono parlamentas priima įsakus¹³⁰.

Belgijoje svarbiausia ir viršiausias teisės aktas yra Konstitucija. Po jos eina:

1. specialieji įstatymai (specialia balsų dauguma priimami įstatymai, kuriais nustatomas įgaliojimų paskirstymas ir pagrindinės valdžios institucijų veiklos taisyklės);
2. įstatymai, dekretai ir įsakai;
3. karaliaus ir vyriausybės nutarimai, kuriais įgyvendinami įstatymai arba dekretai;
4. ministrų nutarimai.

¹³⁰ Blindenbacher, R. *Dialogues sur les origines, structures et changements constitutionnelles dans les pays fédéraux*. Montreal, Can: McGill-Queen's University press, 2005, p. 20.

Federacijos lygmeniu dėl įstatymų projektų arba pasiūlymų balsuojama Atstovų Rūmuose ir prireikus – Senate, juos išnagrinėjus Valstybės Tarybai. Paskui jie perduodami karaliui, šis juos tvirtina ir skelbia, prieš tai parašu patvirtinus ministrui. Paprastai įstatymai įsigalioja praėjus dešimčiai dienų nuo jų paskelbimo oficialiajame leidinyje „Moniteur belge“, nebent įstatymų leidėjas nustatė kitaip. Visų dar galiojančių ir leidinyje „Moniteur belge“ nuo 1830 m. paskelbtų norminių teisės aktų galima ieškoti naudojant paieškos ir indeksavimo sistemas. Tačiau įtraukti dar ne visi administraciniai ir mokesčių srities norminiai teisės aktai¹³¹.

Konstitucijoje yra nustatyti karaliaus statuso pagrindai, sosto paveldėjimo principai, karaliaus asmens neliečiamybė, regentystė ir globa, kai sostas neužimtas arba sosto įpėdinis yra nepilnametis. Konstitucijos 85 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad karaliaus konstitucinius įgaliojimus paveldi tiesioginiai, tikri ir teisėti jo didenybės Leopoldo Sakso-Koburgo palikuonys, vadovaujantis pirmagimystės principu. Tai reiškia, kad sostą užimti gali tik tiesioginiai palikuonys, kad karalių ir jo įpėdinį turi sieti kraujo ryšis (įvaikinti asmenys negali paveldėti), kad sosto įpėdinis turi gimi teisėtoje santuokoje (pavainikiai negali pretenduoti į Belgijos sostą). Iki 1991 m. sostą galėjo užimti tik vyrai. Pagal dabartinę reguliavimą sostą gali užimti Leopoldo I palikuonys, nesvarbu, kokios jie lyties. Pereinamose nuostatose buvo nustatyta, kad Konstitucijos 85 straipsnio nuostatos pirmą kartą bus taikomos Alberto II palikuonims. Laikinosiose nuostatose įtvirtintu Salijų principu siekta užkirsti kelią pretenduoti į sostą Žozefinai Šarlotei (Joséphine-Charlotte), Leopoldo II vyriausiajai dukrai ir jos palikuonims.

Šiuo metu į sostą gali pretenduoti tokia sosto paveldėtojų eilė¹³²: 1. Brabanto hercogas, Belgijos princas Filipas (Philippe), vyriausiasis karaliaus Alberto II sūnus; 2. Belgijos princesė Elizabetė (Elisabeth, vyriausioji pirmesniojo dukra); 3. Belgijos princas Gabrielis (princo Filipo sūnus); 4. Belgijos princas Emanuelis (antrasis princo Filipo sūnus); 5. Belgijos princesė, Austrijos-Este erchercogė Astrid (Alberto II dukra); 6. Belgijos princas, Austrijos-Este erchercogas Amédéo (princesės Astrid sūnus); 7. Belgijos princesė Maria-Laura (princesės Astrid dukra); 8. Belgijos princas, Austrijos-Este erchercogas Joachimas (princesės Astrid sūnus); 9. Belgijos prin-

¹³¹ Ten pat.

¹³² *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: MRU, 2006, p. 52.

cesė Luisa-Maria (princesės Astrid dukra); 10. Belgijos princesė Laëtita-Maria (princesės Astrid dukra); 11. Belgijos princas Loranas (Laurent), trečiasis Alberto II vaikas; 12. Belgijos princesė Luiza (Louise), princo Lorano dukra. Pažymėtina, kad paveldėtojų eilė skaičiuojama ne pagal asmenis, o pagal valdančios šeimos šakas. Pagal šią eilę tik princas Filipas yra numatomas sosto įpėdinis. Kiti laikomi tik galinčiais paveldėti sostą.

Karaliaus asmuo yra neliečiamas. Įstatymu yra nustatomos kiekvienam karaliavimui skiriamos lėšos. Mirus karaliui abeji parlamento rūmai turi būti sušaukti ne vėliau kaip per 10 dienų po jo mirties. Jeigu iki tol parlamento rūmai buvo paleisti, o jų sušaukimo data parlamento paleidimo akte numatyta vėlesnė nei minėtos 10 dienų, buvusieji parlamento nariai vėl įgyja įgaliojimus iki susirinks naujas parlamentas. Pažymėtina, kad mirus karaliui, kol nepriesiekia jo įpėdinis ar regentas, belgų tautos vardu konstitucinius karaliaus įgaliojimus vykdo ministrai, susirinkę į tarybą. Jeigu mirus karaliui sosto įpėdinis yra nepilnametis, abeji parlamento rūmai susirenka į bendrą posėdį paskirti regento ir globos. Paaiškėjus, kad karalius negali valdyti šalies, ministrai, tai konstatavę, privalo nedelsdami sušaukti parlamento rūmus, kurie nustato globą ir skiria regentą. Regento funkcijos gali būti patikėtos tik vienam asmeniui. Regento priesaikos tekstas atitinka Konstitucijos 91 straipsnyje nustatytą karaliaus priesaikos tekstą.

Karalius laikomas pilnamečiu sukakus 18 metų (Konstitucijos 91 str. 1 d.). Karalius sostą užima abejų rūmų posėdyje prisiekęs gerbti Konstituciją ir belgų tautos įstatymus, užtikrinti nacionalinę nepriklausomybę ir teritorijos integralumą.

Pagal Konstituciją karalius vykdo tik įgaliojimus, numatytus Konstitucijoje ir ypatinguose įstatymuose, priimamuose Konstitucijos pagrindu. Joks karaliaus aktas negalioja, jeigu jo nepasirašo ministras. Už aktą atsako jį kontrasignavęs ministras. Karalius priima reglamentus ir nutarimus, skirtus įstatymams įgyvendinti. Šie karaliaus priimti aktai negali sustabdyti įstatymų ar atleisti nuo jų vykdymo. Karalius tvirtina ir skelbia įstatymus. Karalius teikia karinius laipsnius, skiria į pareigas bendrojo administravimo ir užsienio santykių valstybės institucijoje, išskyrus įstatyme nustatytas išimtis. Į kitas pareigas jis skiria tik remdamasis tiesiogine įstatymo nuostata. Karaliui priklauso malonės teisė. Laikydamasis įstatymo nuostatų karalius apdovanoja kariniais ordinais ir vykdo kitus

įgaliojimus. Ministrus¹³³ skiria ir atleidžia karalius. Federalinė vyriausybė (*le Gouvernement fédéral, Federale Regierung*) politiškai atsakinga Atstovų Rūmams. Vyriausybė pateikia karaliui prašymą dėl atsistatydinimo jei Atstovų Rūmai absoliučia savo narių balsų dauguma balsuoja už nepasitikėjimą federaline vyriausybe, kartu pasiūlydami karaliui ministro pirmininko kandidatūrą arba per tris dienas nuo pasitikėjimo votumo atmetimo pasiūlo karaliui naują ministro pirmininko kandidatūrą. Karalius skiria ministru pirmininku pasiūlytą kandidatą, kuris pradeda eiti savo pareigas prisiekus naujai federalinei vyriausybei¹³⁴.

Ministrų Tarybą sudaro ne daugiau 15 ministrų. Išskyrus ministrą pirmininką Ministrų Tarybą sudaro lygus skaičius prancūziškai ir olandiškai kalbančių ministrų. Į Vyriausybės sudėtį įeina ir valstybės sekretoriai, kuriuos skiria ir atleidžia karalius. Valstybės sekretoriai nėra Ministrų Tarybos nariai. Ministrai turi teisę būti išklausti parlamento rūmuose.

Ministrais gali būti tik Belgijos piliečiai. Karališkosios šeimos nariai negali būti skiriami ministrais.

Ministrai gali dalyvauti parlamento rūmų posėdžiuose. Parlamente jų prašymu turi būti suteikta galimybė kalbėti. Atstovų Rūmai gali pareikalauti, kad ministras dalyvautų posėdyje. Senatas gali reikalauti, kad jie dalyvautų, kai svarstomi Konstitucijos 77 straipsnyje numatytų įstatymų pasiūlymai ar Konstitucijos 78 straipsnyje numatytų įstatymų projektai arba kai įgyvendinama 56 straipsnyje nustatyto tyrimo teisė. Svarstant kitus klausimus galima tik prašyti, kad ministras dalyvautų.

Ministrai atsakingi Atstovų Rūmams. Ministras negali būti persekiojamas ar skelbiama jo paieška dėl pasakytos nuomonės vykdant savo pareigas. Pažymėtina, kad nei žodžiu, nei raštu ministrui duotas karaliaus įsakymas neatleidžia ministro nuo atsakomybės. Už nusikaltimus, padarytus einant pareigas, ministrus teisia apeliacinis teismas. Įstatymas nustato, kaip pradeda byla ir teisminis nagrinėjimas¹³⁵.

1980 m. Konstitucija buvo papildyta 107ter straipsniu, kuriame buvo numatytas Arbitražo teismas (*la Cour d'arbitrage, Arbitragehof*). Dabar-

¹³³ Konstitucijos tekste – „savo ministrus“ (žr. Belgijos Konstitucijos 96 str.).

¹³⁴ *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: MRU, 2006, p. 53.

¹³⁵ Blindenbacher, R. *Dialogues sur les origines, structures et changements constitutionnelles dans les pays fédéraux*. Montreal, Can: McGill-Quenns University press, 2005, p. 20.

tinėje redakcijoje tas straipsnis virto 142 straipsniu, kuriame įtvirtintos kelios konstitucinės kontrolės instituto esmę atskleidžiančios nuostatos.

2007 m. šis teismas pervadintas Konstituciniu Teismu. Belgijos Konstitucinio Teismo narių statusas patvirtina šios institucijos nepriklausomybę. Teismo nariai į pareigas skiriami iki gyvos galvos, jie neatšaukiami, jiems taikomas pareigų nesuderinamumo režimas, jie naudojami kai kuriais imunitetais. Teisėjų materialinį aprūpinimą nustato įstatymas. Teismo narius skiria karalius iš dvigubai ilgesnio kandidatų sąrašo, kurį pakaitomis teikia Atstovų Rūmai ir Senatas. Kandidatų sąrašui turi būti pritaria dviejų trečdalių posėdyje dalyvaujančių parlamento rūmų narių balsų dauguma. Tokia procedūra turi garantuoti teismo narių nepriklausomybę ir pasitikėjimą jais.

Konstitucinį Teismą sudaro dvylika narių. Teisėjai prisiekia karaliui: „Aš pasižadu būti ištikimas karaliui, paklusti belgų tautos Konstitucijai ir įstatymams.“ Teismo sudėtis turi atspindėti prancūzų ir olandų kalbų atstovų paritetą. Teismo teisėjai sudaro dvi kalbines grupes. Šeši prancūziškai kalbantys Teismo nariai sudaro Teismo prancūzų kalbos grupę, o šeši olandiškai kalbantys nariai – olandų kalbos grupę. Autonomiškos teisminės kompetencijos grupės neturi. Kiekviena kalbinė grupė renka savo pirmininką. Prancūzų ir olandų kalbų grupių pirmininkai paeiliui po vienerius metus vykdo Teismo pirmininko funkcijas.

Kiekvienoje kalbos grupėje trys teisėjai privalo turėti ne mažesnę kaip penkerių metų parlamentaro patirtį federaliniame, bendruomenės ar regiono parlamente, kiti trys privalo turėti Valstybės Tarybos nario, Kasacinio teismo teisėjo, taip pat Konstitucinio Teismo patarėjo ar Belgijos universiteto teisės profesoriaus penkerių metų darbo stažą, be to, bent vienas iš jų turi pakankamai gerai mokėti vokiečių kalbą. Minimalus amžius skirti į pareigas – keturiasdešimt metų¹³⁶.

Pagal Konstitucijos 142 straipsnio 2 dalį Konstitucinis Teismas sprendžia priimdamas nutarimus:

- 1) dėl konfliktų, nurodytų Konstitucijos 141 straipsnyje;
- 2) dėl Konstitucijos 10, 11 ir 24 straipsnių pažeidimų, padarytų įstatymu, dekretu ar norma, išvardytų 134 straipsnyje;
- 3) dėl Konstitucijos straipsnių, apibrėžtų įstatymu, pažeidimų, padarytų įstatymu, dekretu ar norma, išvardytų 134 straipsnyje.

¹³⁶ *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: MRU, 2006, p. 54.

Iš pradžių Teismo kompetencija buvo vien federalinio pobūdžio; jis nagrinėjo federacinės valstybės, bendruomenių ir regionų įstatymų leidėjų priimamų normų konfliktus. Tiesa, jis kontroliavo ir kaip įstatymų leidėjai laikosi Konstitucijos 10, 11 ir 24 straipsnių. Tai Konstitucijos 10 ir 11 straipsniuose suformuluotų lygiateisiškumo ir nediskriminavimo principų, taip pat 24 straipsnyje laiduotos mokymo laisvės apsauga. 2003 m. kovo 9 d. specialus įstatymas dėl Arbitražo teismo išplėtė šio teismo kompetenciją. Jam buvo patikėta saugoti, ar nepažeidžiami Konstitucijos II skirsnio „Apie belgus ir jų teises“ straipsniai, taip pat 170, 172 ir 191 straipsniai, atitinkamai nustatantys lygybę mokesčių srityje, bei belgų ir užsieniečių, esančių Belgijos teritorijoje, lygybę¹³⁷.

Į Konstitucinį Teismą gali kreiptis su prašymais anuliuoti aktą Ministrų Taryba, bendruomenės ar regiono vyriausybė, kiekvienas fizinis ar juridinis asmuo, galįs pagrįsti savo suinteresuotumą bylos iškilimu, valstybės, bendruomenių ir regionų įstatymų leidžiamųjų susirinkimų pirmininkai ne mažiau kaip dviem trečdaliais jų narių prašymu. Prejudiciniu klausimu dėl nurodytų aktų atitikties Konstitucijai, jei šį klausimą būtina išspręsti byla, gali kreiptis bet kuris šalies teismas.

Jeigu prašymas anuliuoti aktą yra priimtinas nagrinėti ir yra pagrįstas, Teismas visiškai arba iš dalies anuliuoja apskustąjį įstatymą, dekretą ar ordonansą. Teismas priima nutarimą prašymą atmesti, jei prašymas anuliuoti aktą yra nepriimtinas ar nepagrįstas. Arbitražo teismui priėmus nutarimą dėl kreipimosi prejudiciniu klausimu, ir teismas, prašęs atsakymo, ir kiti teismai savo sprendimų negali grįsti normomis, kurios tokia- me nutarime pripažintos nekonstitucinėmis.

Teisminė Belgijos valdžia yra nepriklausoma nuo kitų valdžių. Tai lemia šiai valdžiai konstitucinėse struktūroje skirta vieta, taip pat teisminės valdžios atstovams nustatytos garantijos. Nei valstybės vadovas, nei įstatymų leidžiamosios ar vykdomosios valdžių atstovai negali kištis į teisminės valdžios funkcijų vykdymą. Teismai savo įgaliojimus vykdo nepriklausomai nuo kitų institucijų. Kiekvienas teismo sprendimas turi būti motyvuotas. Sprendimas skelbiamas viešame posėdyje.

Konstitucijoje įtvirtintos šios teisėjų nepriklausomumo garantijos: skyrimas į pareigas iki gyvos galvos (teisėjai atleidžiami iš pareigų suka-

¹³⁷ Rigaux, A. Le statut de la magistrature belge. *Annales de droit de Louvain*. Vol. 62, 2005, Nr. 1–2, p. 5.

kus įstatymu nustatytam amžiui) ir neatšaukiamumas, teisėjo perkėlimas tik jam sutikus ir jį naujai paskyrus, teisėjo materialinio atlyginimo nustatymas įstatymu.

Belgijos teismų sistemą sudaro teismai ir tribunolai, penki apeliaciniai teismai (Bruuselio, Gento, Antverpeno, Lježo, Monso), Belgijos kasacinis teismas¹³⁸.

Taikos teisėjus ir tribunolų teisėjus į pareigas tiesiogiai skiria karalius. Apeliacinių teismų teisėjus, tribunolų pirmininkus ir jų pavaduotojus skiria karalius atitinkamų teismo instancijų ir provincijos tarybų ar sostinės Briuselio tarybos teikimu. Kasacinio teismo, vykdančio Aukščiausiojo Teismo funkcijas teismų sistemoje, teisėjus karalius skiria iš dvigubai ilgesnio kandidatų sąrašo, kurį pakaitomis teikia Atstovų Rūmai ir Senatas bei Kasacinis teismas. Kasacinio teismo, Apeliacinio teismo ir Darbo teismo teisėjai iš savo tarpo išsirenka atitinkamų teismų pirmininkus ir vicepirmininkus. Karaliaus misija skiriant teisėjus – garantuoti tinkamą teisėjų parinkimą ir nepriklausomumą. Į teisėjo pareigas jis skiria asmenis, įrašytus į sąrašus, kuriuos, kaip matėte, vienais atvejais pateikia ir patys teismai, ir atstovaujamosios institucijos.

1. Taikos teismas

Taikos teisėjas – tai arčiausiai piliečio esantis teisėjas. Jį pagal Konstituciją skiria karalius. Belgijoje yra šimtas aštuoniasdešimt septyni taikos teismai. Sudėtis kiekviename teisminiame kantone yra po vieną taikos teismą (Teismų įstatymo 59 str.). Į teisminį kantoną, išskyrus didelius miestus, gali įeiti viena arba kelios komunos. Taikos teisėjas bylą nagrinėja vienas. Pagal jurisdikciją Taikos teismas yra civilinis teismas. Pagrindinis taikos teisėjo uždavinys – nagrinėti civilinius ir komercinius ginčus¹³⁹.

Taikos teisėjų jurisdikcija gali būti skirstoma į bendrąją ir specialiąją. Pagal bendrąją jurisdikciją taikos teisėjas nagrinėja visus ieškinius, kurių vertė neviršija 1 860 eurų, išskyrus įstatymo nepriskiriamus jo jurisdikcijai ieškinius, ypač Teismų įstatymo 569–571, 574 ir 578–583 straipsniuose išvardytus ieškinius. Taigi pagal Teismų įstatymo 590 straipsnį taikos teisėjo bendrajai jurisdikcijai priklauso civilinės ir komercinės bylos su ribota ieškinio verte, neviršijančia 1 860 eurų. Pagal specialiąją jurisdikciją taikos teisėjas turi teisę nagrinėti daugelį kitų bylų, nesvarbu, kokia

¹³⁸ *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: MRU, 2006, p. 57.

¹³⁹ http://ec.europa.eu/civiljustice/org_justice/org_justice_bel_lt_1.pdf

ieškinio vertė. Specialioji taikos teisėjo jurisdikcija apibrėžiama Teismų įstatymo 591 ir 593–601 straipsniuose.

2. Policijos teismas

Vienas arba keli policijos teismai atlieka savo funkcijas teritorijose, nurodytose Teismų įstatymo priede.

Jurisdikcija

Civilinių bylų srityje policijos teismas nagrinėja visus ieškinius, nesvarbu, kokios vertės, susijusius su žalos, padarytos dėl eismo nelaimės, atlyginimu, net jei ši nelaimė įvyko žmonėms neprieinamoje vietoje (Teismų įstatymo 601bis str.).

3. Pirmosios instancijos teismas

Kiekvienoje teisminėje apygardoje yra po vieną pirmosios instancijos teismą (Teismų įstatymo 73 str.). Pagal Teismų įstatymo 568 straipsnio pirmąją pastraipą pirmosios instancijos teismas nagrinėja visus ieškinius, išskyrus tuos, kurie perduodami tiesiogiai Apeliaciniam arba Kasaciniam teismui¹⁴⁰.

Vadovaujantis šiuo principu, pirmosios instancijos teismas yra paprastosios jurisdikcijos teismas šalia specialiosios jurisdikcijos teismų, tokių kaip Darbo ginčų teismas, Komercinių bylų teismas ir Taikos teismas. Taigi pirmosios instancijos teismas turi bendrąją jurisdikciją ir nagrinėja bylas, kurios įstatymo nėra priskirtos kitam teismui.

Sudėtis

Pirmosios instancijos teismas turi vieną arba kelis civilinių bylų skyrius, vieną arba kelis baudžiamųjų nusizengimų skyrius ir vieną arba kelis nepilnamečių bylų skyrius. Šie skyriai vadinami taip: „Civilinis teismas“, „Baudžiamųjų nusizengimų teismas“ ir „Jaunuolių teismas“ (Teismų įstatymo 76 str. pirmoji ir antroji pastraipos).

Ieškiniai civilinėse bylose, kuriose jurisdikciją turi pirmosios instancijos teismas, nagrinėjami skyriuose, susidedančiuose tik iš vieno teisėjo, išskyrus įstatymo nustatytas išimtis (Teismų įstatymo 91 str. pirmoji pastraipa).

Vis dėlto pagal Teismų įstatymo 92 straipsnio 1 dalį tam tikri ieškiniai turi būti nagrinėjami skyriuose, susidedančiuose iš trijų teisėjų kolegijos, ypač civiliniai ieškiniai dėl civilinės būklės aktų taisymų, dėl spaudos įstatymų pažeidimo, taip pat apskūsti taikos teisėjų ir policijos teismo nutarimai.

¹⁴⁰ http://ec.europa.eu/civiljustice/org_justice/org_justice_bel_lt_1.pdf

Jurisdikcija

Pirmosios instancijos teismo jurisdikciją apibrėžia Teismų įstatymo 568–572 straipsniai.

Civilinių bylų srityje pirmosios instancijos teismas, neatsižvelgdamas į ieškinio vertę, priima sprendimus bylose, susijusiose su prašymu dėl egzekvatūros pagal Teismų įstatymo 570 straipsnio pirmąją pastraipą.

4. Darbo ginčų teismas

Kiekvienoje teisminėje apygardoje yra po vieną darbo ginčų teismą (Teismų įstatymo 73 str.). Darbo ginčų teismas yra socialinės srities pirmosios teismų pakopos specializuotas teismas.

Sudėtis

Darbo ginčų teismą sudaro profesionalūs teisėjai ir teisėjai neprofesionalai.

Darbo ginčų teismo pirmininkas, jo pavaduotojas ar pavaduotojai, šio teismo skyrių teisėjų kolegijų pirmininkai yra profesionalūs teisėjai. Be šių profesionalių teisėjų, yra ir teisėjų neprofesionalų, vadinamųjų visuomeninių teisėjų (*juges sociaux*). Jie, pirmininkaujant profesionaliems teisėjams, dalyvauja vykdant teisingumą (Teismų įstatymo 197–202 str.). Visuomeniniai teisėjai skiriami iš kandidatūrų, kurias pateikia organizacijos, atstovaujančios darbdaviams, darbininkams, tarnautojams ir savarankiškai dirbantiems asmenims (Teismų įstatymo 199 str. pirmoji pastraipa)¹⁴¹.

Jurisdikcija

Darbo ginčų teismo jurisdikciją apibrėžia Teismų įstatymo 578–583 straipsniai¹⁴².

Darbo ginčų teismas turi jurisdikciją individualiuose darbuotojų ir darbdavių teisiniuose ginčiuose, taip pat su socialine apsauga ir socialine pagalba susijusiuose ginčiuose. Šis teismas nagrinėja ir ieškinius dėl nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų. Į jo jurisdikciją įeina tam tikrų įstatymų, susijusių su gyvenimo minimumu, pensijomis ir t. t., taikymas. Jis yra taip pat kompetentingas taikyti administracines sankcijas, kurias nustato Teismų įstatymo 578–582 straipsniuose minimi įstatymai ir reglamentai bei Įstatymas dėl administracinių nuobaudų, taikytinų tam tikrų socialinės srities įstatymų pažeidimų atveju.

¹⁴¹ http://ec.europa.eu/civiljustice/org_justice/org_justice_bel_lt_1.pdf

¹⁴² http://ec.europa.eu/civiljustice/org_justice/org_justice_bel_lt_1.pdf

5. Komerčių bylų teismas

Pagal Teismų įstatymo 73 str. kiekvienoje teisminėje apygardoje yra po vieną komerčių bylų teismą. Komerčių bylų teismas yra specializuotas teismas. Jam pirmininkauja profesionalus teisėjas. Komerčių bylų teismas yra mišrios sudėties: jį sudaro profesionalūs teisėjai ir vadinamieji konsuliniai teisėjai (*juges consulaires*), turintys patirties verslo srityje. Komerčių bylų teismas turi vieną arba kelis skyrius. Kiekvieno skyriaus teisėjų kolegijai, į kurią įeina ir du konsuliniai teisėjai, pirmininkauja profesionalus komerčių bylų teismo teisėjas (Teismų įstatymo 84 str. pirmoji ir antroji pastraipos, 85 str. pirmoji pastraipa). Konsulinius teisėjus skiria karalius penkerių metų kadencijai, kuri yra atnaujinama (Teismų įstatymo 203 str. pirmoji pastraipa). Kad būtų paskirti į šį postą, jie turi atitikti tam tikrus įstatymo numatytus reikalavimus. Konsuliniai teisėjai turi būti užsiiminėję verslu ar dalyvavę arba valdant komerčią bendrovę, kurios pagrindinė būstinė yra Belgijoje, arba vadovaujant profesinei ar tarpprofesinei organizacijai, atstovaujančiai prekybai ar pramonei, arba turi turėti patirties įmonių valdymo ir buhalterinės apskaitos srityje (Teismų įstatymo 205 str. pirmoji pastraipa).

Jurisdikcija

Pagal Teismų įstatymo 573 straipsnį komerčių bylų teismas yra bendrosios jurisdikcijos teismas. Taigi jis nagrinėja tarp prekybininkų kilusius teisminius ginčus, susijusius su veiksmais, kurie įstatymo laikomi komerciniais ir neįeina į taikos teisėjų bendrąją jurisdikciją (remiantis ieškinio verte) arba į policijos teismų jurisdikciją (Teismų įstatymo 573 str. 1 punktas). Be šios bendrosios jurisdikcijos, komerčių bylų teismas turi specialiąją jurisdikciją, apibrėžiamą pagal ginčo pobūdį. Todėl jis turi teisę nagrinėti ir tam tikras bylas, kurių šalys nėra prekybininkės (Teismų įstatymo 574 str.)¹⁴³. Komerčių bylų teismas nagrinėja ir apeliacinius skundus dėl sprendimų, kuriuos kaip pirmoji instancija priėmė taikos teisėjas, nagrinėdamas prekybininkų ginčus, susijusius su veiksmais, įstatymo laikomais komerciniais, arba ginčus, susijusius su vekseliais, taip pat dėl sprendimų, priimtų policijos teismo Teismų įstatymo 601bis straipsnyje nustatytais atvejais (šio įstatymo 577 str. pirmoji ir antroji pastraipos).

6. Pirmosios instancijos teismo, darbo ginčų teismo ir komerčių bylų teismo pirmininkų jurisdikcija. Pirmosios instancijos teismo, darbo

¹⁴³ http://ec.europa.eu/civiljustice/org_justice/org_justice_bel_lt_1.pdf

ginčų teismo ir komercinių bylų teismo pirmininkai turi teisę kaip pirmininkai skubiai priimti vienasmenius preliminarinius nutarimus dėl jiems perduotų neatidėliotinų ieškinių.

a) Pagal Teismų įstatymo 584 straipsnio pirmąją pastraipą pirmosios instancijos teismo pirmininkas priima preliminarinius nutarimus visais, jo nuomone, neatidėliotinais atvejais bet kuriuo klausimu, išskyrus tuos, kurie pagal įstatymą nepriskiriami teisminės valdžios jurisdikcijai.

Taigi, kad būtų pritaikyta skubaus vienasmenio preliminararaus nutarimo procedūra, turi būti neatidėliotinas reikalas („Reikalas yra neatidėliotinas, kai, baiminantis, kad gali būti patirta nemaža žala ar net dideli nuostoliai, pageidautina priimti skubų sprendimą“ (Cass., 1987 m. gegužės 21 d., 1160)¹⁴⁴.

Kitaip nei pirmosios instancijos teismo pirmininko, turinčio labai plačią jurisdikciją, Darbo ginčų teismo ir Komercinių bylų teismo pirmininkų įgaliojimus skubiai priimti vienasmenius preliminarinius nutarimus riboja sritys, priklausančios atitinkamai šių teismų jurisdikcijai (Teismų įstatymo 584 straipsnio antroji pastraipa). Preliminarus nutarimas reiškia, jog pirmininko vienasmenis nutarimas, priimtas esant neatidėliotinam reikalui, neįpareigoja teisėjo, kuriam byla bus perduota nagrinėti iš esmės (Teismų įstatymo 1039 str. pirmoji pastraipa). Skubaus preliminararaus nutarimo priėmimo procedūra būna labai trumpa. Paprastai pirmininkas gauna šaukimą atvykti į teismo posėdį, kuris turi įvykti labai greitai. Šaukimas turi būti įteiktas mažiausiai prieš dvi dienas iki posėdžio (Teismų įstatymo 1035 str. antroji pastraipa). Procedūra dėl preliminararaus sprendimo priėmimo gali būti pradėta ir atvykus į teismą laisva valia.

b) Jei būtina, pagal Teismų įstatymo 584 straipsnio trečiąją pastraipą taip pat gali būti pateiktas prašymas skubiai priimti nutarimą kitai bylos šaliai nedalyvaujant (Teismų įstatymo 585, 586, 1025 ir tolesni straipsniai).

c) Be to, pirmininkas priima sprendimus, gavęs prašymus dėl egzekvatuūros ir prašymus išduoti vizas, kai šie prašymai susiję su:

- Belgijoje ar užsienyje priimtais teismo sprendimais, išskyrus tuos, kurie minimi Teismų įstatymo 606 straipsnio 1 dalyje;

- užsienyje įformintais autentiškais dokumentais, kuriais buvo nustatyta hipoteka Belgijoje esančiam turtui arba kuriuose įtvirtintas sutikimas dėl tokios hipotekos panaikinimo ar sumažinimo;

¹⁴⁴ http://ec.europa.eu/civiljustice/org_justice/org_justice_bel_lt_1.pdf

- bet kuriais kitais užsienyje įformintais autentiškais dokumentais, jei su tomis šalimis yra sudaryta sutartis, reglamentuojanti su šiais dokumentais susijusią egzekvatūrą (Teismų įstatymo 586 str.).

7. Apeliacinis teismas

Belgijoje yra penki apeliaciniai teismai (Konstitucijos 104 str.). Tai:

- Antverpeno apeliacinis teismas, kurio jurisdikcijai priklauso Antverpeno ir Limburgo provincijos;

- Briuselio apeliacinis teismas, kurio jurisdikcijai priklauso valoniškai kalbanti Brabanto provincija, flamandiškai kalbanti Brabanto provincija ir dvikalbis Briuselio-Sostinės regionas;

- Gento apeliacinis teismas, kurio jurisdikcijai priklauso Vakarų ir Rytų Flandrijos provincijos;

- Lježo apeliacinis teismas, kurio jurisdikcijai priklauso Lježo, Namiuo ir Liuksemburgo provincijos, ir

- Monso apeliacinis teismas, kurio jurisdikcijai priklauso Heno provincija.

Šiuo atveju teismo jurisdikcija suprantama kaip teritorinė jurisdikcija.

Sudėtis

Kiekvienas Apeliacinis teismas turi Civilinių bylų skyrius, Baudžiamųjų nusižengimų skyrius ir Nepilnamečių bylų skyrius (Teismų įstatymo 101 str. pirmoji pastraipa). Apeliacinį teismą sudaro pirmininkas, skyrių teisėjų kolegijų pirmininkai ir teisėjai, vadinamieji patarėjai prie Apeliacinio teismo (*conseillers à la cour d'appel*). Bylas nagrinėja arba trijų patarėjų prie Apeliacinio teismo kolegija, įskaitant pirmininką, arba vienas teisėjas:

Apeliacinio teismo skyriaus teisėjų kolegijos pirmininkas arba patarėjas prie Apeliacinio teismo (Teismų įstatymo 101 str. antroji ir trečioji pastraipos).

Jurisdikcija

Apeliacinis teismas yra antrosios teismų pakopos instancija ir nagrinėja apeliacinius skundus (Teismų įstatymo 602 str.), t. y. apeliacine tvarka apskūstus:

- pirmosios instancijos teismo ir komercinių bylų teismo kaip žemesniųjų instancijų priimtus sprendimus;

- pirmosios instancijos teismo pirmininko ir komercinių bylų teismo pirmininko kaip žemesniųjų instancijų priimtus sprendimus;

- Belgijos konsulų užsienyje priimtus sprendimus;

- su rinkimais susijusius burmistro ir miesto savivaldybės narių kolegijos bei pagrindinių įstaigų sprendimus.

Apeliacinis teismas taip pat nagrinėja ieškinius, susijusius su pilietybės atėmimu, ir prašymus dėl bankrutuojančių įmonių mokumo atkūrimo (Teismų įstatymo 604 ir 605 straipsniai, taip pat žr. Teismų įstatymo 603 ir 606 straipsniuose minimus atvejus¹⁴⁵).

8. Darbo teismas

Kiekvieno Apeliacinio teismo jurisdikcijai priklausančioje teritorijoje yra po vieną Darbo teismą (Teismų įstatymo 103 str. pirmoji pastraipa). Taigi Belgijos Karalystėje yra penki darbo teismai. Darbo teismas – tai socialinės srities antrosios teismų pakopos specializuotasis teismas.

Sudėtis

Darbo teismas suskirstytas į skyrius, kuriuose bylas nagrinėja vienas teisėjas, vadinamasis patarėjas prie Darbo teismo (*conseiller à la cour du travail*), ir, priklausomai nuo aplinkybių, du arba keturi teisėjai, vadinamieji visuomeniniai patarėjai (*conseillers sociaux*) (Teismų įstatymo 104 str. pirmoji pastraipa). Darbo teismo, kaip ir Darbo ginčų teismo, sudėtis yra mišri. Darbo teismą sudaro profesionalūs teisėjai ir visuomeniniai patarėjai. Taigi Darbo teismą sudaro šio teismo pirmininkas, skyrių teisėjų kolegijų pirmininkai, patarėjai prie Darbo teismo ir visuomeniniai patarėjai (Teismų įstatymo 103 str. antroji pastraipa). Visuomeniniai patarėjai skiriami arba iš darbdavių, arba iš darbininkų ar tarnautojų – tai priklauso nuo bylos šalimi esančio darbuotojo, ir posėdžiauja nagrinėdami apeliacine tvarka apskūstus sprendimus, susijusius su Teismų įstatymo 578 straipsnio 1, 2, 3 ir 7 punktuose minimais klausimais (Teismų įstatymo 104 str. 2 pastraipa).

Jurisdikcija

Darbo teismas nagrinėja apeliacine tvarka apskūstus sprendimus, kuriuos kaip žemesnės instancijos priėmė darbo ginčų teismai ir darbo ginčų teismų pirmininkai (Teismų įstatymo 607 str.).

9. Kasacinis teismas

Belgijoje yra vienas Kasacinis teismas. Šiame teisme bylos nėra nagrinėjamos iš esmės (Konstitucijos 147 str.). Kasacinis teismas yra aukščiausias bendrosios jurisdikcijos teismas, bet tai nėra trečioji teismų sistemos pakopa.

¹⁴⁵ http://ec.europa.eu/civiljustice/org_justice/org_justice_bel_lt_1.pdf

Sudėtis

Kasacinį teismą sudaro trys skyriai, kurių kiekvienas padalytas į du poskyrius: olandų ir

prancūzų. Kiekvienas šių poskyrių susideda iš penkių teisėjų, vadinamųjų patarėjų prie Kasacinio teismo (*conseillers à la Cour de cassation*), įskaitant pirmininką (Teismų įstatymo 128 str.). Kasacinį teismą sudaro šio teismo pirmininkas, teismo skyrių pirmininkas ir patarėjai prie Kasacinio teismo. Keturi poskyrių pirmininkai skiriami iš patarėjų prie Kasacinio teismo (Teismų įstatymo 129 straipsnis).

Jurisdikcija

Pagal Teismų įstatymo 608 straipsnį Kasacinio teismo jurisdikcijai priklauso antrojoje instancijoje priimti sprendimai ir jam apskūsti dėl įstatymo pažeidimo arba dėl esminio procedūrinio reikalavimo pažeidimo, arba dėl neatsižvelgimo į reikalavimus, kurių nepaisymas sprendimą paverčia niekiniu. Taigi jo jurisdikcijai priklauso teismų kaip antrųjų instancijų bet kuriais klausimais priimti sprendimai (Teismų įstatymo 609 str. 1 punktą).

Kasacinis teismas yra kompetentingas nagrinėti ir kitus prašymus, minimus Teismų įstatymo 609 straipsnio tolesnėse pastraipose ir 610–615 str.). Prižiūradamas jam perduotų sprendimų teisėtumą ir taikydamas sankcijas dėl įstatymų pažeidimo, Kasacinis teismas atlieka priežiūros ir koordinavimo funkciją (vienodas įstatymo taikymas).

Pažymėtina, kad Kasacinis teismas nepriima sprendimų dėl bylos faktų ir nėra teismų sistemos trečioji instancija.

Be bendrosios jurisdikcijos teismų, Belgijos Konstitucijoje numatyti ir administraciniai teismai, nagrinėjantys piliečių ir administracijos ginčus. Šie teismai yra steigiami įstatymu.

Aukščiausioji administracinės justicijos instancija – Valstybės Taryba (*Conseil d'État, Raad van State*), kurios sudėtį, kompetenciją ir veiklos tvarką nustato įstatymas. Valstybės Taryba buvo įsteigta 1946 m. gruodžio 23 d., įstatymu dėl Valstybės Tarybos. Konstitucijos pataisomis aukščiausiai administracinės justicijos institucijai pripažintas konstitucinis rangas¹⁴⁶. 1999 m. gegužės 25 d. įstatymu šio aukščiausiojo administracinio teismo kompetencija buvo iš esmės išplėsta¹⁴⁷. Pagal Konsti-

¹⁴⁶ Rigaux, F. *Op. cit.*, p. 6.

¹⁴⁷ Hendrichx, B.; Depré, S. *Le droit d'accès au Conseil d'État. Les droits de l'homme au seuil du troisième millénaire. Mélanges en hommage à Pierre Lambert*. Bruxelles: Bruylant, 2000, p. 403.

tucijos 161 str.: administraciniai teismai gali būti steigiami tik remiantis įstatymu.

Atribojant Belgijos administracinių teismų kompetenciją nuo bendrosios kompetencijos teismų, remiamasi Belgijos Konstitucijos 144 ir 145 straipsniais. Konstitucijos 144 straipsnyje įtvirtinta, jog ginčai dėl civilinės teisės yra išimtinai bendrųjų teismų kompetencija¹⁴⁸. Pagal Konstitucijos 145 straipsnį ginčai dėl politinės teisės iš esmės taip pat yra bendrųjų teismų kompetencija, išskyrus įstatymuose numatytas išimtis. Įstatymų leidėjas yra įgaliotas priskirti tam tikras kategorijas ginčų dėl politinės teisės administracinių teismų kompetencijai (pvz., dėl pabėgėlių prašymo suteikti prieglobstį ar pan. Vis dėlto nėra taip paprasta atriboti, kada ginčas yra dėl politinės, o kada dėl civilinės teisės. Belgijos kasacinis teismas išaiškino, kad kai pažeistą teisę atitinka viešosios valdžios per funkcijas vykdoma pareiga – reikšmingą viešosios valdžios prerogatyva, laikoma, jog teisė yra viešojo pobūdžio. Be šių, teisė į socialinę apsaugą taip pat yra priskiriama politinėms teisėms. Svarbu atkreipti dėmesį, jog Belgijos kasacinis teismas nuosekliai laikosi nuomonės, kad žalos, atsiradusios dėl neteisėtų sprendimų, atlyginimas yra civilinė teisė, net jei žala atsirado dėl politinės teisės pažeidimo. Tačiau administraciniai teismai gali spręsti kitus ginčus, kylančius dėl politinės teisės pažeidimo. Vis dėlto reikia pripažinti, kad yra tik keletas sričių, kurias vis dar nagrinėja administraciniai teismai. Per pastarąsias dekadas socialinės apsaugos ir socialinės gerovės klausimai buvo perkelti iš administracinių teismų darbo teismams, paskutiniaisiais metais mokesčių bylos, kurias nagrinėdavo administraciniai teismai, buvo perduotos civiliniams teismams. Tai, kas liko administraciniams teismams, yra daugiau išimtiniai klausimai, tokie kaip ginčai dėl vietos rinkimų ar karo aukų pensijų. Vis dėlto įstatymų nustatytu teismų kompetencijos atskyrimu Belgijoje neapsiribojama. Dėl painaus apskundimo mechanizmo 1994 m. balandžio 11 d. priimtu įstatymu įtvirtinta nuostata, pagal kurią administracinės įstaigos įpareigtos, įteikdamos asmeniui sprendimą, raštu jį informuoti ir apie apeliacijos galimybes, institucijas, į kurias turėtų būti kreipiamasi, tvarką bei terminus. Negana to, tam, kad bendros kompetencijos teismų kompetencija

¹⁴⁸ Kavoliūnaitė, E.; Kietytė, L.; Beliūnienė, L. *Administracinių teismų vieta teismų sistemoje: užsienio šalių patirtis ir jos pritaikymo Lietuvoje galimybės*. Mokslinis tyrimas. Vilnius: Teisės institutes, 2004.

liktų nepažeista, Konstitucijos 158 straipsnis Belgijos kasaciniam teismui suteikia teisę spręsti ginčus dėl priskyrimo, t. y. ginčus dėl bendrosios kompetencijos teismų ir administracinių teismų kompetencijos pasidalijimo. Šią funkciją Kasacinis teismas įgyvendina ne išankstinės procedūros metu, o nagrinėdamas sprendimus kasacine tvarka. Dėl šios priežasties Valstybės Tarybos sprendimai kasacine tvarka gali būti skundžiami Kasaciniam teismui, bet tik tiek, kiek juose yra sprendžiamas Valstybės Tarybos kompetencijos klausimas (Valstybės Tarybos įstatymų 33 str.)¹⁴⁹.

Konstitucija draudžia steigti ypatinguosius teismus. Prokuratūros prie teismų valdininkus skiria ir atleidžia karaliaus.

5. VIETOS SAVIVALDA

Bendruomenių ir regionų valdžios sistemos reguliuojamos Konstitucijos IV skyriuje.

Pagal Konstitucijos 115 straipsnį yra prancūzų bendruomenės parlamentas (*Parlement de la Communauté française*) ir flamandų bendruomenės parlamentas, vadinamas flamandų parlamentu (*Parlement flamand, Vlaamse Parlement*), kurių sudėtį ir veiklą nustato įstatymas, priimtas Konstitucijos 4 straipsnio paskutinėje dalyje numatyta dauguma. Vokiečių bendruomenės parlamento (*Parlement de la Communauté germanophone, Parlament der Deutschsprachigen Gemeinschaft*) sudėtį ir veiklą nustato įstatymas.

Prancūzų ir flamandų bendruomenių parlamentai ir jų vyriausybės yra kartu atitinkamai Valonijos bei Flandrijos regionų parlamentai ir vyriausybės. Parlamentų nariai renkama penkerių metų kadencijai. Paprastai rinkimai į šias institucijas vyksta kartu su rinkimais į Europos Parlamentą. Bendruomenių ir regionų vyriausybių narius renka jų parlamentai.

Prancūzų ir flamandų bendruomenių parlamentai dekretais reguliuoja kultūros, švietimo (tačiau negali nustatyti privalomo mokslo pradžios ir pabaigos, minimalių reikalavimų, kuriuos turi atitikti išduodami dokumentai, švietimo darbuotojų pensijų režimo), bendruomenių bendradarbiavimą, taip pat tarptautinį bendradarbiavimą, išskyrus tam tikrų sutarčių sudarymą. Parlamentų priimami dekretai turi įstatymo ga-

¹⁴⁹ Kavoliūnaitė, E.; Kietytė, L.; Beliūnienė, L. *Administracinių teismų vieta teismų sistemoje: užsienio šalių patirtis ir jos pritaikymo Lietuvoje galimybės*. Mokslinis tyrimas. Vilnius: Teisės institutas, 2004.

lią prancūzų, olandų ir vokiečių kalbų regionams, taip pat dvikalbio sostinės Briuselio regiono įstaigoms, pagal savo pobūdį priskirtoms vienai ar kitai bendruomenei (Konstitucijos 127 str.).

Pagal Konstituciją prancūzų ir flamandų bendruomenių parlamentų kompetencijai priskiriamas kalbų vartojimas valdymo srityje, mokymas viešųjų valdžių įkurtose ir finansuojamose švietimo įstaigose, darbdavio ir personalo socialiniai santykiai ir dokumentų tvarkymas viešosiose (ar viešųjų valdžių kontroliuojamose) įstaigose. Parlamentų dekretai šiais klausimais turi įstatymo galią prancūzų ir olandų kalbų regionams. Išimtyms taikomos komunoms, kurios ribojasi su kitais kalbų regionais, tarnyboms, kurių veiklos sritis peržengia lingvistinio regiono ribas, federalinėms ir tarptautinėms įstaigoms, kurių veiklos sritis peržengia vienos bendruomenės ribas¹⁵⁰. Keli Konstitucijos straipsniai nustato sostinės Briuselio kalbinių bendruomenių veiklos koordinavimo ir bendradarbiavimo formas.

Pagal Konstituciją daug klausimų, susijusių su bendruomenių ir regionų atstovaujamųjų ir vykdomųjų institucijų organizacija, kompetencija, veiklos tvarka, reguliuojama įstatymais.

Konstitucijoje įtvirtinti provincijų ir komunų įstaigų organizacijos ir veiklos principai. Tai tiesioginiai provincijų ir komunų tarybų narių rinkimai, šių tarybų teisė reguliuoti visus vietos gyvenimo klausimus, įgaliojimų decentralizacija prioriteta teikiant provincijų ir komunų įstaigoms, jų posėdžių ir finansinės veiklos viešumas, galimybė valstybei įsikišti siekiant užkirsti kelią įstatymo pažeidimui ar žalos nacionaliniams interesams padarymui (Konstitucijos 162 str.). Išimtinai komunalinių valdžių kompetencijai priskirtas civilinės būklės aktų registravimas ir registrų tvarkymas.

Konstitucijoje numatytos įvairios vietinio bendradarbiavimo formos, gali būti sudaromos komunų federacijos ar aglomeracijos, turinčios savas atstovaujamas ir vykdomas institucijas.

Karalius sudaro sutartis, išskyrus sutartis, kurias sudaryti pagal Konstituciją teisė turi bendruomenių ir regionų vyriausybės. Karaliaus sudarytos sutartys įsigalioja, kai joms pritaria abeji parlamento rūmai. Bendruomenių ir regionų vyriausybių sudarytoms sutartims turi pritarti atitinkamai parlamentai. Denonsuoti šias sutartis turi teisę karalius, jeigu vyriausybės to prašo. Pagal Konstituciją parlamento rūmai turi būti in-

¹⁵⁰ *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius; MRU, 2006, p. 58.

formuojami dėl visų derybų, susijusių su sutarčių dėl Europos bendrijų įsteigimo ir jas keičiančių susitarimų bei aktų,

Valstybės mokesčiai nustatomi įstatymu. Vietos mokesčius gali nustatyti tik vietos atstovaujamosios institucijos. Konstitucijoje numatyta, kad kasmet turi būti balsuojama dėl mokesčių valstybei, regionui ar bendruomenei. Mokestinės privilegijos draudžiamos. Išimtis taikyti leidžiama tik įstatymo pagrindu. Kasmet Atstovų Rūmai atitinkamu įstatymu tvirtina biudžetą ir finansinę ataskaitą. Parlamentas nustato bendruomenių ir regionų finansavimo sistemas. Išmokos iš valstybės išdo (pensijos, atlyginimai) galimos tik įstatymo pagrindu. Valstybė dvasininkams moka atlyginimus ir pensijas iš lėšų, nustatytų valstybės biudžete.

Iždo teismas (*la Cour des comptes, Rekenhof*) kontroliuoja, kaip naudojamos valstybės lėšos. Iždo teismo narius įstatymu nustatytam laikui skiria Atstovų Rūmai. Šio teismo organizaciją nustato įstatymas. Konstitucijos 187 straipsnyje nustatyta, kad Konstitucijos galiojimas negali būti nei visiškai, nei iš dalies sustabdytas. Įsigaliojus Konstitucijai bet koks jai prieštaraujantis įstatymas, dekretas, nutarimas, reglamentas yra panaikinamas. Konstitucijos tekstas yra išdėstytas trimis kalbomis: prancūzų, olandų ir vokiečių.

Konstitucijoje nustatyta, kad bet koks įstatymas, nutarimas ar reglamentas, priimtas bendrosios, provincijos ar komunos administracijos, galios tik jį paskelbus įstatymo nustatyta forma. Pagal Konstituciją negalima reikalauti priesaikos, jei ji nenumatyta įstatyme.

Konstitucijos 193 straipsnyje nustatytos Belgijos nacionalinės spalvos – raudona, geltona, juoda. Karalystės herbas – Belgijos liūtas su devizu „Vienybėje jėga“¹⁵¹. Belgijos sostinė ir federalinės vyriausybės būstinė yra Briuselio miestas (Konstitucijos 194 str.).

6. KONSTITUCIJOS KEITIMO TVARKA

Federalinė įstatymų leidžiamoji valdžia turi teisę pareikšti apie iškilusią būtinybę peržiūrėti vieną ar kitą jos nurodytą konstitucinę nuostatą. Po tokio pareiškimo abeji parlamento rūmai paleidžiami. Nauji rūmai sušaukiami pagal Konstitucijos 46 straipsnį. Šitie rūmai bendru sutarimu su karaliumi sprendimą dėl keistinių Konstitucijos nuostatų. Tokiu atve-

¹⁵¹ „L'Union fait la Force“ (pranc.), „Eendracht maakt macht“ (ol.).

ju rūmai svarsto pataisas dalyvaujant ne mažiau kaip dviem trečdaliams kiekvienų rūmų narių; pataisa priimama, jei jai pritarta ne mažiau kaip dviem trečdaliais dalyvavusiųjų balsų.

Konstitucijos negalima keisti karo metu, taip pat kai parlamento rūmai negali laisvai susirinkti šalies teritorijoje. Šalį valdant regentui negalima keisti konstitucinių karaliaus įgaliojimų bei Konstitucijos 85–88, 91–95, 106 ir 107 straipsnių.

Bendru sutarimu su karaliumi steigiamieji rūmai gali adaptuoti Konstitucijos straipsnių ir padalijimų numerius, taip pat Konstitucijos dalijimą į skirsnius, skyrius ir poskyrius, keisti neperžiūrimų nuostatų terminiją, siekiant jas suderinti su naujosiomis nuostatomis ir laiduoti Konstitucijos tekstų prancūzų, olandų ir vokiečių kalbomis atitiktį. Tokiais atvejais rūmai gali priimti sprendimus ir nedalyvaujant dviem trečdaliams kiekvienų rūmų narių; visi pakeitimai bus adaptuoti, jeigu už visas naujoves balsuos ne mažiau kaip du trečdaliai dalyvavusiųjų balsavime¹⁵². Konsoliduotasis Belgijos Konstitucijos tekstas ne kartą keistas¹⁵³. Pataisų priežastys aptartos skyriaus pradžioje. Aktyvi konstitucinė kūryba skatina belgų autorius kalbėti apie pataisų „žvalgomąjį pobūdį“¹⁵⁴, apie siekį nuolat vystyti konstitucinę sistemą, įveikti atsirandančias kliūtis.

* * *

Dėl kalbinių nesutarimų tarp flamandų šiaurėje ir valonų pietuose nuo 7 iki 9 dešimtmečio Belgija pamažu pasuko konstitucinio federalizmo link. Įdomu, kad šalies šiaurėje ir pietuose veikia skirtingas federalinis konstitucinis mechanizmas. Šalies šiaurė ir pietūs oponuoja teisės į kalbą ir tautinės mažumos apibrėžimais. Tai rodo, jog šie aspektai Belgijos Konstitucijoje aiškiai neaptarti.

Belgijos federacijos unikalumui apibūdinti vartojama dvigubo federalizmo modelio sąvoka. Belgijos Federacija vienu metu daloma į 1) bendruomenes ir 2) regionus. Taigi nėra bendros Federacijos dalijimo į sudėtinės dalis sistemos. Galutinį Belgijos perėjimą prie federalinio modelio ženkliina 1993 m., kai įvyko keletas reformų, kuriomis buvo siekta sušvelninti etnolingvistinius nesutarimus. Dėl šių ypatumų Belgija

¹⁵² *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: MRU, 2006, p. 59.

¹⁵³ http://www.senate.be/doc/const_fr.html

¹⁵⁴ Bombois, T. Faut-il réviser les articles 41 et 162 à 166 de la Constitution? *Revue belge de droit constitutionnel*. 2004, Nr. 1, p. 3.

neperėmė jau pasaulyje egzistuojančių federalizmo modelių, jų neatradė ir neišgalvojo, bet buvo priversta ieškoti kompromisų ir kurti savitą, pritaikytą realiai sudėtingai šalies padėčiai federalinę sistemą, per daug nenutolstant nuo unitarinės valstybės sandaros.

LITERATŪRA

1. Bombois, T. Faut-il réviser les articles 41 et 162 à 166 de la Constitution? *Revue belge de droit constitutionnel*. 2004, Nr. 1.
2. Blindenbacher, R. *Dialogues sur les origines, structures et changements constitutionnelles dans les pays fédéraux*. Montreal, Can: McGill-Quenns University press, 2005.
3. Croisat, M. *Le fédéralisme dans les démocraties contemporaines*. Paris: Montchrestien, 1995.
4. Croisat, M.; Quermonne, J. L. *L'Europe et fédéralisme*. Paris: Montchrestien, 1996.
5. Delpérée, F. *Le droit constitutionnel de la Belgique*. Bruxelles: Bruylant, Paris: L. G. D. J., 2000.
6. Delpérée, F. La Cour d'arbitrage de Belgique. *Cahiers du Conseil constitutionnel*. 2002, Nr. 12.
7. Delpérée, F. *Le fédéralisme en Europe*. Paris: PUF, 2000.
8. Delpérée, F.; Depré, S. *Le système constitutionnel de la Belgique*. Bruxelles: Bruylant, 1998.
9. Delpérée, F.; Rasson, Roland A.; Verdussen, M. Les discriminations positives. Belgique. *Annuaire international de justice constitutionnelle*. 1997, t. XIII.
10. Dehousse, F. *Introduction au droit public*. Bruges: La Charte, 1995.
11. Hobbs, A. *Pasaulio šalių žinynas*. Vilnius: Aktėja, 2006.
12. *La Constitution fédérale du 5 mai 1993* (dir. F. Delpérée). Bruxelles: Bruylant, 1993.
13. *La Constitution belge, lignes et interlignes* (dir. Marc Verdussen). Bruxelles: Ed. Le Cri, 2004.
14. *La procédure de révision de la Constitution* (sous la direction de Francis Delpérée). Bruxelles: Bruylant, 2003.
15. *Les constitutions des États de l'Union européenne* (Documents rassemblés et présentés per Constance Grewe et Henri Oberdorff). Paris: La documentation française, 1999.
16. *Les réformes institutionnelles de 1993. Vers un fédéralisme achevé?* Bruxelles: Bruylant, 1994.
17. *Le code constitutionnel, 3e édition*. Bruxelles: Bruylant, 2000.
18. Leton, A.; Miroir, A. *Les conflits communautaires en Belgique*. Paris: PUF, 1999.

19. Martens, P. *Le métier de juge constitutionnel La saisine du juge constitutionnel. Aspects de droit comparé*. Bruxelles: Bruylant, 1998.
20. Nys, E. *Le droit international. Les principes, les théories, les faits. Tome premier. 2 éd.* Bruxelles: Alfred Castaigne, Paris: Albert Fontemoing, 1904.
21. *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: MRU, 2006.
21. Kavoliūnaitė, E.; Kietytė, L.; Beliūnienė, L. *Administracinių teismų vieta teismų sistemoje: užsienio šalių patirtis ir jos pritaikymo Lietuvoje galimybės*. Mokslinis tyrimas. Teisės institutas: Vilnius, 2004.
22. Rigaux, A. Le statut de la magistrature belge. *Annales de droit de Louvain*. Vol. 62, 2005, Nr. 1–2.
23. Texte intégral de la Constitution belge et ses modifications sur le site du Sénat belge http://www.senate.be/doc/const_fr.html/
24. Wigny, P. *Droit constitutionnel. Principes et droit positif*. Bruxelles: Bruylant, 1952, Vol. 2.
25. Verdussen, M. *Les douze juges. La légitimité de la Cour constitutionnelle*. Bruxelles: Labor, 2004.
26. <http://www.lachambre.be>
27. <http://www.senate.be>
28. <http://premier.fgov.be>
29. <http://www.const-court.be>
30. <http://www.vlaanderen.be>
31. <http://www.vlaamsparlement.be>
32. <http://www.cfwb.be>
33. <http://www.pcf.be>
34. <http://www.dglive.be>
35. <http://www.rdg.be>
36. <http://www.wallonie.be>
37. <http://parlement.wallonie.be>
38. <http://www.bruxelles.irisnet.be>
39. <http://www.parlbru.irisnet.be>
40. http://ec.europa.eu/civiljustice/org_justice/org_justice_bel_lt_1.pdf

IV. BULGARIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA

Lekt. Kristina Grigienė
Prof. dr. Milda Vainiutė

1. BENDRA KONSTITUCIJOS CHARAKTERISTIKA

Šįkart sau keliame uždavinį supažindinti garbųjį skaitytoją su dar viena Konstitucija – 1991 m. Bulgarijos Konstitucija. Nepretenduodami į išsamią šios valstybės pagrindinio teisės akto analizę, sieksime panagrinėti, kokia yra šios valstybės valdžios institucijų sąranga, kokios teisės ir laisvės garantuojamos jos piliečiams, taip pat ir kitus Bulgarijos Respublikos konstitucinę sistemą apibūdinančius klausimus.

Turbūt kiekvienam, nors kiek besidominčiam pasaulyje vykstančiais įvykiais, būtų nesunku įvardyti bent keletą minėtos valstybės Konstitucijos bruožų, nes savaimė suprantamu dalyku laikoma tai, kad svarbiausio šalies teisinio dokumento turinį ir formą pirmiausia lemia istorinės ir politinės aplinkybės, kurių fone rengiamas ir priimamas šis teisės aktas. Taigi mūsų akiratyje – praėjusio amžiaus paskutinis dešimtmetis. Kaip žinoma, minėtu laikotarpiu įvyko radikalių permainų daugelyje Vidurio ir Rytų Europos valstybių. Tai laikotarpis, kai šiose valstybėse žlugo totalitariniai režimai, baigėsi šaltasis karas. „Jaunosios demokratijos“ savo ateitį įsivaizdavo kaip konstitucinę demokratiją, todėl remiantis jau turima konstitucine patirtimi buvo siekiama nustatyti valdžią ribojančią ir asmens teises ginančią tvarką. Tam buvo priimamos naujos konstitucijos, todėl neatsitiktinai XX a. devintojo dešimtmečio pabaiga laikoma naujo konstitucijų raidos etapo pradžia. Šiuo laikotarpiu buvo priimtos 1991 m. Bulgarijos, Rumunijos, Slovėnijos, 1992 m. Estijos, Čekijos, Slovakijos, Lietuvos, 1997 m. Lenkijos ir kitos konstitucijos, įvardijamos kaip pototalitarinės, arba „naujųjų demokratijų“, konstitucijos¹⁵⁵. Pasak profesoriaus

¹⁵⁵ Jarašiūnas, E. Nuo pirmosios iki naujausių konstitucijų: keletas minčių apie konstitucinio reguliavimo raidą. *Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005, p. 28–29.

Egidijaus Jarašiūno, nepaisant kiekvienos šalies konstitucinio reguliavimo ypatumų, nagrinėdami naujas konstitucijas, nesunkiai galėtume rasti daugelį bendrų bruožų: tai detalus asmens teisių ir laisvių išdėstymas, konstitucinio politinio pliuralizmo ir politinių partijų veiklos, žiniasklaidos priemonių veiklos, tautinių mažumų, rinkos ūkio, nuosavybės santykių apsaugos reglamentavimas, siekimas įtvirtinti „racionalizuotą“ parlamentinę ar pusiau prezidentinę valdymo sistemą, skelbiamos teisinės, socialinės, pasaulietinės valstybės idėjos, konstituciniame tekste tiesiogiai formuluojamas ir valdžių padalijimo principas, kurio laikantis nustatomi valstybės valdžios institucijų įgaliojimai ir tarpusavio santykiai, europinis konstitucinės kontrolės modelis ir t. t.¹⁵⁶ Daug panašumų pažymėtina ir aptariant naujų Europos Sąjungos valstybių, taigi ir Bulgarijos, konstitucijų ne tik turinį, bet ir struktūrą, jos nuostatų išdėstymo seką (pradžioje – preambulė, toliau – valstybės pagrindai, asmens teisės, pareigos, valstybės tikslai, pabaigoje – pereinamosios ir baigiamosios nuostatos)¹⁵⁷.

Konstatavę XX a. pabaigoje priimtų konstitucijų, kurios teisinėje literatūroje įvardijamos kaip ketvirtoji konstitucionalizmo raidos pasaulyje banga¹⁵⁸, panašumus, turime pripažinti, kad kiekviena konstitucija turi ir individualių bruožų. Taigi, kaip minėta, šįkart bandysime pažvelgti į šiuo metu Bulgarijoje galiojančią Konstituciją.

1991 m. liepos 12 d. priimta Bulgarijos Respublikos Konstitucija¹⁵⁹ yra ketvirtoji šios valstybės istorijoje¹⁶⁰, kartu ir pirmoji visoje Rytų Europoje, įtvirtinusi demokratijos ir teisinės valstybės principus¹⁶¹. Ši Konstitucija nuo pat jos įsigaliojimo momento tapo svarbiu katalizatoriumi, paspartinusi šalies perėjimą nuo totalitarinės sistemos į demokratinius pagrin-

¹⁵⁶ Jarašiūnas, E. Žvelgiant į Lietuvos Respublikos 1992 m. Konstituciją platesniame konstitucionalizmo raidos kontekste. *Jurisprudencija*. 2002, t. 30 (22), p. 49.

¹⁵⁷ Lorenz, E. Der konstitutionelle Rahmen: Verfassungsgebung und Verfassungsentwicklung. Grotz F., Müller-Rommel (Hrsg.). *Regierungssysteme in Mittel- und Osteuropa. Die neuen EU-Staaten im Vergleich*. 1. Auflage. Wiesbaden, 2011, S. 52.

¹⁵⁸ Pirmoji banga apima laikotarpį nuo XVIII a. pabaigos iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos, antroji – laikotarpį tarp dviejų pasaulinių karų, trečioji – laikotarpį nuo Antrojo pasaulinio karo pabaigos iki XX a. devintojo dešimtmečio pabaigos.

¹⁵⁹ Bulgarijos Respublikos 1991 m. Konstitucija: <http://www.verfassungen.eu/bg/titel.htm>; <http://www.parliament.bg/en/const>.

¹⁶⁰ Ankstesnės Konstitucijos buvo priimtos 1879 m. (Tarnovo Konstitucija), 1947 m. ir 1971 m.

¹⁶¹ Riedel, S. Das politische System Bulgariens. Ismayr W. (Hrsg.). *Die politischen Systeme Osteuropas*. 3., aktualisierte und erweiterte Auflage. Wiesbaden, 2010, S. 679.

dais grindžiamą valstybę¹⁶². Apimties požiūriu tai – palyginti neilgas dokumentas, kurį sudaro preambulė, dešimt skyrių (169 str.), pereinamosios ir baigiamosios nuostatos, turinčios atskirą numeraciją (1–13 paragrafai). Konstitucijos preambulėje proklamuojama ištikimybė tokioms žmogiškosioms vertybėms kaip laisvė, taika, humanizmas, lygybė, teisingumas ir tolerancija, svarbiausiu principu laikomos asmens teisės, jo orumas ir saugumas, skelbiama pareiga išsaugoti Bulgarijos nacionalinę ir valstybinę vienybę bei pasiryžimas sukurti demokratinę, socialinę ir teisinę valstybę. Konstitucijos preambulė reikšminga ir tuo požiūriu, kad joje įtvirtintas ir pačios Konstitucijos priėmimo būdas. Kaip žinoma, šiuolaikiniame pasaulyje vyrauja tautos atstovų arba pačios tautos tiesiogiai priimtos konstitucijos, o kartais konstitucijai priimti renkama speciali tautai atstovaujanti institucija (steigiamasis susirinkimas, steigiamasis kongresas, konstitucinis konventas, konstitucinis susirinkimas ar kt.). Ši institucija parengia ir priima konstituciją. Bulgarijos Konstitucija ir yra vienas iš šiuolaikinių konstitucijų pavyzdžių, kurią priėmė speciali tautai atstovaujanti institucija – Didysis nacionalinis susirinkimas¹⁶³, kai Konstitucijos projektą parengė Konstitucinis komitetas. Bulgarijos Respublikos Konstitucijos preambulės tekste nurodoma: „Mes, septintojo Didžiojo nacionalinio susirinkimo nariai, išreikšdami Bulgarijos Tautos valią, <...>, priimame šią Konstituciją.“

Konstitucijos pirmajame skyriuje „Pagrindiniai principai“, kurį sudaro 24 straipsniai, įtvirtintos esminės valstybę apibūdinančios nuostatos, politinės ir ekonominės veiklos pagrindai. Antrasis skyrius „Pagrindinės piliečio teisės ir pareigos“ (25–61 str.) nustato šalies piliečių ir užsieniečių teisinį statusą. Konstitucijos antrasis–šeštasis skyriai skirti valstybės valdžios institucijoms (3 skyrius „Nacionalinis susirinkimas“ (62–91a str.), 4 skyrius „Respublikos prezidentas (92–104 str.), 5 skyrius „Ministrų Taryba“ (105–116 str.), 6 skyrius „Teisminė valdžia“ (117–134 str.). Septintasis skyrius (135–146 str.) skirtas vietos savivaldos ir valdymo klausimams reguliuoti. Aštuntasis skyrius „Konstitucinis Teismas“ (147–152 str.) reglamentuoja šios institucijos kūrimo ir veiklos tvarką. Devintasis skyrius (153–163 str.) reguliuoja galiojančios Konstitucijos pakeitimo ir papildy-

¹⁶² Konstantinov, E. Die neue bulgarische Verfassung von 1991, *ROW*, 1993, S. 35.

¹⁶³ Jarašiūnas, E. Daugybė šiuolaikinės konstitucijos veidų: bendri ir individualūs bruožai. *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 32.

mo, taip pat ir naujos konstitucijos priėmimo tvarką – ją priimti gali tik Didysis nacionalinis susirinkimas. Nacionalinis susirinkimas gali pakeisti arba papildyti visas Konstitucijos nuostatas, išskyrus tas, kurios priskirtos Didžiojo nacionalinio susirinkimo kompetencijai (153 str.). Konstitucijos pakeitimo arba papildymo iniciatyvos teisė pagal 154 straipsnį suteikta ketvirtadaliui deputatų ir Respublikos prezidentui. Pasiūlymą Nacionalinis susirinkimas turi nagrinėti ne anksčiau kaip po mėnesio ir ne vėliau kaip po trijų mėnesių po pateikimo. Nacionalinis susirinkimas priima įstatymą dėl Konstitucijos pakeitimo ar papildymo po trijų skaitymų skirtingomis dienomis trijų ketvirtadalių visų deputatų balsų dauguma. Jei pasiūlymui tokia dauguma nepitaria, bet jį paremia ne mažiau kaip du trečdaliai visų deputatų balsų, pasiūlymas dar kartą pateikiamas ne anksčiau kaip po dviejų ir ne vėliau kaip po penkių mėnesių. Balsuojant iš naujo jis priimamas ne mažesne kaip dviejų trečdalių balsų dauguma (155 str.). Naujos konstitucijos priėmimas, klausimų dėl valstybės valdymo ir teritorinės sandaros, dėl konstitucijos keitimo ir papildymo tvarkos, nustatytos devintajame skyriuje, ir kitų klausimų, įvardytų Konstitucijos 158 straipsnyje, sprendimas priskiriamas Didžiojo nacionalinio susirinkimo kompetencijai. Ir tik prezidentas arba daugiau kaip pusė Didžiojo nacionalinio susirinkimo narių turi teisę pateikti dėl Konstitucijos 158 straipsnyje minimų klausimų įstatymo projektą. Dešimtas skyrius „Herbas, antspaudas, vėliava, himnas, sostinė“ (164–169 str.) skirtas valstybės simboliams aptarti. Pereinamosios ir baigiamosios nuostatos nustato valstybės institucijų sudarymo ir veiklos tvarką pereinamuoju laikotarpiu (iki naujų institucijų sudarymo), taip pat „senų“ įstatymų galiojimo ribas.

Apžvelgiant šios Konstitucijos turinio ypatumus, reikia pasakyti, kad ši Bulgarijos Konstitucija – tai tipiškas posocialistinės valstybės aktas, išreiškiantis siekį atsiriboti nuo socialistinės praeities, atsisakyti jos idealų ir norą sugrįžti prie žmoniškųjų vertybių. Joje išreiškiamos europietiško konstitucionalizmo idėjos (valdžių padalijimas, laisvė, humanizmas, asmens teisės, tautos suverenitetas ir kt.). Bulgarijai ši Konstitucija – tai ir grįžimas prie savo praeities ir patyrimo, prie parlamentinių tradicijų ir konstitucijų idėjų, puoselėtų ikisocialistiniu laikotarpiu¹⁶⁴. Be

¹⁶⁴ Apie tai liudija ir toks faktas, kad septintojo Didžiojo nacionalinio susirinkimo posėdžiavimo vieta buvo pasirinkta ne Bulgarijos sostinė, o Tarnovo miestas, kuriame buvo priimta pirmoji 1879 m. Bulgarijos Konstitucija.

to, Konstitucijoje įtvirtinti ir tokie pirmojoje Bulgarijos Konstitucijoje egzistavę institutai kaip Didysis nacionalinis susirinkimas, šaukiamas konstitucijai priimti, ir kt. Kita vertus, šioje Konstitucijoje remiamasi ir pokario laikotarpio konstitucionalizmo patirtimi: Konstitucijoje įtvirtintos tokios teisės kaip teisė į darbą, kartu draudžiant priverstinį darbą, socialinė rūpyba bedarbystės atveju, taip pat draudžiamas vaikų darbas, moterų darbas nakties metu, įtvirtinta nuosavybės socialinė funkcija ir kt. Kai kuriuose straipsniuose buvusio režimo įtaka ypač aiški, tai iliustruoja, pavyzdžiui, 18 straipsnis, kuriame nustatyta, kokie objektai priskiriami išimtinai valstybės nuosavybei. Dar pažymėtina ir tai, kad Konstitucijoje skelbiamas siekis sukurti tokį mechanizmą, kuris neleistų sugrįžti prie buvusio režimo: jokia partija arba ideologija negali būti paskelbta valstybine (11 str. 2 d.), draudžiama prievartinė asimiliacija (29 str. 1 d.), pagrindinės žmogaus teisės skelbiamos neliečiamomis (57 str.) ir kt. Vertinant Konstitucijos formą, pastebimi ir jos sistemiškumo ir tam tikri redakcinio pobūdžio trūkumai, kuriuos lėmė siekis bet kokia kaina pasiekti politinį kompromisą ir palyginti trumpas laikas, per kurį Konstitucija turėjo būti parengta¹⁶⁵.

Paminėtina, kad Konstitucijos galiojimo laikotarpiu buvo priimta keletas jos pakeitimų. Kai kurie iš jų susiję su Bulgarijos Respublikos naryste Europos Sąjungoje – į ją ši valstybė kartu su Rumunija įstojė 2007 m. sausio 1 d. Štai Konstitucijos 4 straipsnis 2005 m. vasario 25 d. įstatymu, įsigaliojusiu 2007 m. sausio 1 d., buvo papildytas nauja trečiaja dalimi, kurioje įtvirtinta, kad Bulgarijos Respublika dalyvauja kuriant ir toliau vystant Europos Sąjungą. Konstitucijos 22 straipsnyje, reglamentuojančiame nuosavybės klausimus, nustatyta, kad užsieniečiai ir užsienio juridiniai asmenys nuosavybę gali įgyti tik narystės Europos Sąjungoje, ratifikuotų, paskelbtų ir įsigaliojusių tarptautinių sutarčių ir įstatymu reglamentuojamo nuosavybės teisių paveldėjimo pagrindu. O Konstitucijos 42 straipsnis buvo papildytas nauja trečiaja dalimi, kurioje nustatyta, kad Europos Parlamento narių rinkimo tvarką, Europos Sąjungos piliečių dalyvavimo renkant savivaldos institucijas tvarką nustato įstatymas.

¹⁶⁵ Plačiau žr.: Konstantinov, E. Die neue bulgarische Verfassung von 1991, ROW, 1993, S. 35–38.

2. ASMENS KONSTITUCINIO STATUSO PAGRINDAI

Asmens teisės ir pareigos, kaip jau minėta, įtvirtintos Konstitucijos II skyriuje; jame reglamentuojama ir užsieniečių teisinė padėtis. Kita vertus, svarbu paminėti ir tai, kad svarbių nuostatų, susijusių su asmens teisių bei laisvių užtikrinimu, esama ir Konstitucijos I skyriuje. Štai 6 jos straipsnyje skelbiamas asmenų lygybės principas, nurodant, kad visi piliečiai lygūs prieš įstatymą. Draudžiamas bet koks teisių ribojimas arba privilegijų teikimas rasės, tautybės, etninės priklausomybės, lyties, kilmės, išpažįstamos religijos, išsilavinimo, įsitikinimų, politinės priklausomybės, padėties visuomenėje ar turtinės padėties pagrindu. Konstitucijos 13 straipsnyje deklaruojama įsitikinimų laisvė, nurodoma, kad religinės institucijos yra atskirtos nuo valstybės, kartu įtvirtinama, kad Bulgarijos Respublikos tradicinė religija yra rytų ortodoksų. Tai, kad šeimą, motinystę ir vaikus saugo valstybė ir visuomenė, įtvirtinta Konstitucijos 14 straipsnyje.

Konstitucijos II skyriaus pradžioje (25 str.) gana išsamiai aptariami Bulgarijos pilietybės klausimai. Minėtame straipsnyje įtvirtinti tokie pagrindiniai principai: draudimas atimti pilietybę, kurią asmuo įgijo gimimu (natūralizuotiems asmenims pilietybė gali būti atimama), draudimas Bulgarijos pilietį ištremti į kitą valstybę arba jai jį išduoti, taip pat nustatyta supaprastinta tvarka įgyti pilietybę bulgarišką kilmę turintiems asmenims ir kt. Konstitucijos 26 straipsnyje nurodoma, kad ir užsieniečiai, gyvenantys Bulgarijoje, turi visas Konstitucijoje įtvirtintas teises ir laisves, išskyrus tuos atvejus, kai pagal Konstituciją ir įstatymus jas gali turėti tik Bulgarijos piliečiai. Paminėtinas Konstitucijoje įtvirtintas užsieniečio statusas ekonomikos srityje. Bulgarijoje įtvirtintos papildomos konstitucinės garantijos užsieniečiams, siekiant pritraukti užsienio kapitalą: Konstitucijos 19 straipsnyje nurodoma, kad Bulgarijos piliečių, užsieniečių ir juridinių asmenų investicijos ir ekonominė veikla saugoma įstatymu. Konstitucijos 27 straipsnyje tiems užsieniečiams, kurie dėl įsitikinimų ar veiklos ginant tarptautiniu mastu pripažintas teises ir laisves yra persekiojami, garantuojama prieglobsčio teisė.

Pažymėtina, kad tolesniuose šio skyriaus straipsniuose teisės ir laisvės išvardijamos iš esmės tradiciškai. Teisių ir laisvių katalogas pradedamas teise į gyvybę, kartu nurodant, kad kėsinimasis į žmogaus gyvybę laikomas vienu iš sunkiausių nusikaltimų (28 str.). Konstitucijoje nenumatytas mirties baudmės draudimas. Šis klausimas rengiant Konstitucijos

projektą buvo aktyviai svarstomas, atkreipiant dėmesį į tai, kad įvairiose pasaulio šalyse požiūris į tai nėra vienareikšmiškas. Tačiau mirties bausmė, kaip ir Lietuvoje, buvo panaikinta 1998 metais, kai buvo ratifikuotas Europos Žmogaus teisių konvencijos 6-asis protokolas, tačiau nuo 1990 metų iki mirties bausmės moratoriumo nė viena mirties bausmė nebuvo įvykdyta¹⁶⁶.

Kitos Konstitucijoje įtvirtintos teisės – tai teisė į asmeninę laisvę ir neliečiamumą, kankinimų, žiauraus, nežmoniško, žeminančio elgesio, prievartinės asimiliacijos¹⁶⁷ draudimas (29, 30 str.). Asmeninėms teisėms, įtvirtintoms Konstitucijoje, taip pat priskirtina tokia teisė kaip asmens privataus gyvenimo ir gyvenamojo būsto neliečiamumas (32, 33 str.), susirašinėjimo ir kitų komunikavimo būdų laisvė ir slaptumas (34 str.), laisvė pasirinkti gyvenamąją vietą šalies teritorijoje ir teisė sugrįžti į šalį (35 str.), sąžinės, nuomonės ir tikėjimo laisvė (37 str.), informacijos laisvė (41 str.) ir kt. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Konstitucijoje neapsiribojama bulgarų kalbos kaip valstybinės kalbos statuso įtvirtinimu (3 str.): 36 straipsnyje nurodoma, kad išmokti ir vartoti bulgarų kalbą yra Bulgarijos piliečių teisė ir pareiga. Kita vertus, nurodoma, kad tie piliečiai, kurių bulgarų kalba nėra gimtoji, turi teisę ne tik privalomai išmokti bulgarų kalbą, bet taip pat išmokti bei vartoti ir gimtąją kalbą. Tie atvejai, kai gali būti vartojama tik oficiali kalba, turi būti nustatyti įstatymu.

Konstitucijoje taip pat įtvirtintos ir tokios politinės teisės: rinkimų teisė (42 str.), susirinkimų, manifestų teisė (43 str.), susivienijimų teisė (44 str.), peticijų teisė (45 str.), darbuotojų ir tarnautojų teisė, siekiant apginti savo interesus darbo ir socialinio draudimo srityse, jungtis į profesiją ar sąjungas (49 str.), teisė streikuoti (50 str.). Socialinės ekonominės ir socialinės kultūrinės teisės Konstitucijoje reglamentuojamos taip

¹⁶⁶ Kortmann, C. A. J. M.; Fleuren, J. W. A.; Voermans, W. *Constitutional law of 2 EU member states: Bulgaria and Romania : the 2007 enlargement*. Netherlands: Kluwer, 2008, p. 26.

¹⁶⁷ Pastaroji konstitucinė nuostata susijusi su netolima Bulgarijos praeitimi, kai buvo pažeidžiamos šalyje gyvenančių musulmonų teisės, žeminamas nacionalinis jų orumas (pvz., buvo keičiami turkiškos kilmės Bulgarijos piliečių vardai). Vykdomos politikos pasekmė buvo tai, kad iš šalies 1989 m. į Turkiją išvyko apie 300 000 piliečių; apkritai ši politika paveikė apie 10 proc. visų šalies gyventojų. Vėliau, siekiant pakeisti susidariusią padėtį, buvo imtasi įvairių priemonių, viena iš jų – priimami atitinkami įstatymai, o aptariama konstitucinė nuostata dėl asimiliacijos draudimo – vienas iš būdų, kad ateityje tokie veiksmai nepasikartotų.

pat gana išsamiai. Pavyzdžiui, garantuojama teisė į darbą, nurodant, kad valstybė yra įpareigojama įgyvendinti šią teisę; valstybė turi užtikrinti šios teisės įgyvendinimą ir fizinį ar psichinį neįgalumą turintiems asmenims; draudžiamas prievartinis darbas; darbuotojams ir tarnautojams garantuojama teisė į sveikas ir nekenksmingas darbo sąlygas, teisė gauti minimalų atlygį ir atitinkamą atlygį už atliktą darbą, teisė į laisvalaikį ir atostogas (48 str.). Taip pat įtvirtinta teisė į socialinį draudimą ir socialinę pagalbą, o seniems žmonėms, kurie neturi artimųjų ir kurie negali pragyventi iš turimo turto, taip pat asmenims, turintiems fizinę ir psichinę negalią, pagal Konstitucijos 51 straipsnį garantuojama ypatinga valstybės ir visuomenės apsauga. Šie ir kiti Konstitucijos straipsniai implicitiškai įtvirtina gerovės valstybės principą. Be to, užtikrinamas draudimas ligos atveju, pabrėžiant ir prevencijos priemones: valstybė saugo piliečių sveikatą ir skatina sportą bei turizmą (52 str.). Mokslo ir švietimo klausimai reglamentuojami Konstitucijos 53 straipsnyje. Pagal tai kiekvienam yra garantuojama teisė į švietimą, o mokymasis iki 16 metų yra privalomas. Valstybinėse ir savivaldybių pagrindinėse bei vidurinėse mokykloms mokslas nemokamas, įstatymuose numatytais atvejais – ir aukštesiose mokyklose. Valstybė įsipareigoja skatinti švietimą, įsteigdama ir finansuodama mokyklas, remdama gabius studentus ir moksleivius, sukurdama sąlygas įgyti išsilavinimą, kartu vykdydama visų rūšių ir pakopų mokyklų priežiūrą. Paprastai moderniose konstitucijose įtvirtinama teisė į aplinkos apsaugą, informacijos laisvę, mokslinės kūrybos laisvę, teisė į motinystės apsaugą ir kt. Taip ir Bulgarijos Konstitucijos 54 straipsnyje įtvirtinta kiekvieno asmens teisė naudotis nacionalinėmis ir žmogiškosiomis kultūrinėmis vertybėmis, teisė vystyti savo etninę kultūrą, pripažįstamą ir garantuojamą įstatymu, garantuojama meninės, mokslinės ir techninės kūrybos laisvė, taip pat numatyta, kad išradėjo, autoriaus ar panašaus pobūdžio teisės saugomos įstatymu. Konstitucijos 55 straipsnyje įtvirtinta piliečių teisė į sveiką ir palankią gamtinę aplinką pagal numatytus standartus ir normatyvus.

Konstitucijoje taip pat numatyta ir pareigų. Štai jau minėtas Konstitucijos 55 straipsnis įpareigoja saugoti aplinką, 58 straipsnis nustato piliečių pareigą saugoti Konstituciją ir įstatymus bei jų laikytis, gerbti kitų teises ir įstatymu saugomus interesus; religiniai ar kitokie įsitikinimai nelaikomi priežastimi nevykdyti Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytų pareigų. Tradiciškai, kaip ir kitų valstybių konstitucijose, aptariamoje

Konstitucijoje įtvirtinta Bulgarijos piliečių teisė ir pareiga ginti tėvynę. Tėvynės išdavimas laikomas didžiausiu nusikaltimu ir baudžiamas pagal įstatymą visu griežtumu (59 str.). Piliečiai taip pat įpareigojami, atsižvelgiant į jų pajamas ir turimą turtą, mokėti įstatymuose numatytus mokesčius ir rinkliavas (60 str.), be to, laikantis įstatymuose nustatytų sąlygų ir procedūrų, gamtos ar kitų katastrofų atveju padėti valstybei ir visuomenei (61 str.).

Paminėtinose Konstitucijoje įtvirtintose teisių ir laisvių garantijose. Konstitucijos 56 straipsnyje skelbiama, kad kiekvienas pilietis, kai gresia pavojus jo teisėms ar įstatymu saugomiems interesams arba jie pažeidžiami, turi teisę į apsaugą; juos gindamas jis gali turėti gynėją. Paminėtina, kad 2006 m. kovo 31 d. Konstitucija buvo papildyta nauju 91a straipsniu, numatančiu, kad Nacionalinis susirinkimas renka ombudsmeną, kurio misija – ginti piliečių teises ir laisves. Ombudsmeno veiklą ir įgaliojimus reglamentuoja ombudsmeno įstatymas. Nacionalinis susirinkimas ombudsmeną, kuris turi dar ir pavaduotoją, renka penkerių metų kadencijai. Ombudsmenas nesispecializuoja tam tikrose viešojo administravimo srityse, bet turi bendrąją kompetenciją¹⁶⁸. Konstitucijos 150 straipsnio 3 dalis suteikia ombudsmenui teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl bet kurio parlamento įstatymo, kuris, jo manymu, pažeidžia žmogaus teises ir laisves. Tai galima laikyti svarbiu žmogaus teisių apsaugos mechanizmu, juo labiau kad 1991 m. Bulgarijos Konstitucija nėra numaciusi individualaus konstitucinio skundo instituto. Dėl šios priežasties piliečiai bent netiesiogiai, pasinaudodami ombudsmeno institucija, turi galimybę ginti galimai pažeistas jų teises ir laisves.

Konstitucijoje numatyti ir teisių bei laisvių ribojimo atvejai. Konstitucijos 57 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad draudžiama piktnaudžiauti teisėmis, jei tuo pažeidžiamos kitų teisės ar įstatymo saugomi interesai. Paskelbus karo padėtį ar esant kitai nepaprastajai padėčiai kai kurios piliečių teisės įstatymu laikinai gali būti ribojamos, išskyrus tas, kurios numatytos Konstitucijos 28, 29 straipsniuose, 31 straipsnio 1, 2 ir 3 dalyse, 32 straipsnio 1 dalyje ir 37 straipsnyje (57 str.).

¹⁶⁸ Kortmann, C. A. J. M.; Fleuren, J. W. A.; Voermans, W. *Constitutional law of 2 EU member states: Bulgaria and Romania: the 2007 enlargement*. Netherlands: Kluwer, 2008, p. 26.

3. PAGRINDINIAI KONSTITUCINĖS SANTVARKOS PRINCIPAI

Aptariant kiekvieną valstybę, svarbu išnagrinėti, kokia jos forma, t. y. kaip joje organizuojama valdžia, kaip ji išdėstoma teritoriškai, kokiais principais vadovaujama jos veikloje, kokiais būdais ji įgyvendinama. Šiuo požiūriu keliais aspektais svarbus Bulgarijos 1991 m. Konstitucijos 1 straipsnis. Visų pirma, šioje normoje įvardijama tiksli Bulgarijos valdymo forma – parlamentinė respublika, taip pat nustatyta, kad „visa valstybės valdžia kyla iš Tautos“. Taigi, kaip teigia profesorius Gediminas Mesonis, šios valstybės Konstitucija nesuteikia teisės doktrinai abejoti dėl šalyje egzistuojančios valdymo formos, ją įvardydama parlamentine¹⁶⁹. Kartu ši nuostata gali būti vertinama ir kaip aiškus monarchijos kaip valstybės valdymo formos, kurios šalininkų valstybėje dar yra, atsisakymas. Valstybės valdžią tauta įgyvendina tiesiogiai arba per Konstitucijoje numatytas institucijas (1 str. 2 d.). Antitotalitarinis charakteris ypač būdingas aptariamojo straipsnio 3 daliai: jokia tautos dalis, politinė partija ar kita organizacija, valstybės institucija arba asmuo negali įgyvendinti valstybės suvereniteto. Ir ta aplinkybė, kad Bulgarijos prezidentas renkamas visuotiniuose rinkimuose, nesutrukdė Bulgarijos Konstitucijos kūrėjams egzistuojantį modelį įvardyti parlamentine respublika.

Bulgarija – unitarinė valstybė: Konstitucijos 2 straipsnio 1 dalyje skelbiama, kad Bulgarijos Respublika yra nedaloma valstybė, turinti vietos savivaldą; joje negalimi jokie autonominiai teritoriniai dariniai. Bulgarijos teritorinis integralumas yra neliečiamas (2 str. 2 d.). Pagal Konstitucijos 9 straipsnį ginkluotosios pajėgos užtikrina šalies suverenitetą, saugumą ir nepriklausomybę ir saugo teritorinį jos integralumą.

Bulgarija, kaip ir dar aštuonios Europos Sąjungos valstybės, turi vieno lygmens teritorinę savivaldą¹⁷⁰. Bulgarijos Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad Bulgarijos teritorija dalijama į savivaldybes (*obshtina*) ir apskritis (*oblasti*). Taip pat yra konstitucinis imperatyvas, kad savivalda būtų įgyvendinama tik savivaldybėse kaip pagrindiniuose administraciniuose teritoriniuose vienetuose (136 str. 1 d.). Savivaldy-

¹⁶⁹ Mesonis, G. *Valstybės valdymo forma konstitucinėje teisėje: Lietuvos Respublika Vidurio ir Rytų Europos kontekste*. Monografija. Vilnius, 2003, p. 92.

¹⁷⁰ Plačiau žr.: Grigienė, K. Konstituciniai pagrindai regioninei savivaldai Lietuvoje ir kitose Vidurio ir Rytų Europos šalyse: ar apskričių (regionų) reforma determinuoja Konstitucijos pataisų poreikį. *Socialinių mokslų studijos*. 2011, 3 (4), p. 1479–1496.

bės taryba yra atstovaujamoji vietos savivaldos institucija, kurią ketverių metų kadencijai renka tos savivaldybės gyventojai, remdamiesi visuotine, lygia ir tiesiogine rinkimų teise, slaptu balsavimu, pagal proporcinę rinkimų sistemą. Kiek savivaldybės tarybos narių bus renkama, priklauso nuo vietos gyventojų skaičiaus toje savivaldybėje. Meras yra vykdomoji savivaldybės institucija. Pagal Konstitucijos 139 straipsnio 1 dalį meras yra renkamas vietos gyventojų arba savivaldybės tarybos įstatymo nustatyta tvarka ketverių metų kadencijai.

Apskritys yra teritoriniai administraciniai vienetai, atsakingi už regioninę politiką, valstybinio valdymo įgyvendinimą vietos lygiu, nacionalinių ir vietinių interesų suderinimą (142 str.). Apskritims, padedant apskrities administracijai, vadovauja apskričių gubernatoriai, kuriuos skiria Ministrų Taryba (143 str.). Nuo 1999 m. Bulgarija yra padalyta į 28 apskritis. Regioniniu lygmeniu planuojama įsteigti 6 savivaldžius regionus.

Ypatingas dėmesys Konstitucijoje skiriamas Bulgarijos kaip teisinės valstybės charakteristikai, apie tai kalbama Konstitucijos 4 straipsnio 1 dalyje: Bulgarijos Respublika skelbiama esanti teisinė valstybė; joje valdžia įgyvendinama remiantis Konstitucija ir įstatymais. Be kitų normų, garantuojančių šią nuostatą, paminėtinas Konstitucijos 5 straipsnis, kuriame įtvirtinta: Konstitucija turi aukščiausią galią, jai negali prieštarauti jokie kiti įstatymai (1 d.); Konstitucijos nuostatos veikia tiesiogiai (2 d.); niekas negali būti nuteistas už tokią veiką arba neveikimą, kuri jų padarymo metu nebuvo laikoma nusikaltimu; pagal Konstituciją ratifikuotos, paskelbtos ir įsigaliojusios Bulgarijos tarptautinės sutartys laikomos šalies teisės dalimi ir turi viršenybę nacionalinės teisės atžvilgiu (3 d.); norminiai teisės aktai turi būti paskelbti, jie įsigalioja praėjus trims dienoms nuo jų paskelbimo, jeigu nenumatyta kita jų įsigaliojimo data.

Daugelio šalių konstitucijose valdžių padalijimo principas įtvirtintas dvejopai: tiesiogiai ir netiesiogiai. Bulgarijos Konstitucija (8 str.) valstybinę valdžią padalija savarankiškomis įstatymų leidžiamajai, vykdomajai ir teisminei institucijoms. Jau aptariant Konstitucijos struktūrą buvo minėta, kad įstatymų leidžiamąją valdžią įgyvendina parlamentas (Nacionalinis susirinkimas), vykdomąją – Respublikos prezidentas ir Ministrų Taryba, o teisminę valdžią – teismai.

Šalies politinis gyvenimas pagal naują Bulgarijos Konstituciją įgavo iš esmės kitokį pobūdį. Pagrindiniu jo principu tapo politinis pliuralizmas: pagal Konstitucijos 11 straipsnio 1 dalį Bulgarijos Respublikos politinis gyvenimas grindžiamas politinio pliuralizmo principu. Tai, be kita ko, garantuoja Konstitucijos 11 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nuostata, kad jokia politinė partija ar ideologija negali būti paskelbta valstybine. Politinės partijos pagal Konstitucijos 11 straipsnio 3 dalį dalyvauja formuojant ir išreiškiant piliečių politinę valią. Draudžiama steigti partijas etniniu, rasiniu arba religiniu pagrindu, taip pat tokias, kurių veiklos tikslas būtų jėga užimti valstybės valdžią (11 str. 4 d.).

Kaip žinoma, rinkimų teisė ir referendumas laikomi vienais svarbiausių tiesioginės demokratijos institutų, be kurių demokratinis politinis režimas negali būti įsivaizduojamas. Rinkimų teisiniam reguliavimui Bulgarijoje būdinga ilgametė patirtis¹⁷¹. Rinkimų teisę reglamentuojančios nuostatos įtvirtintos Konstitucijoje, taip pat jas detalizuojančiuose įstatymuose. Konstitucijos 10 straipsnyje įtvirtintas bendras principas, kad rinkimai ir nacionaliniai bei vietiniai referendumai vykdomi įgyvendinant visuotinių, lygių, tiesioginių rinkimų teisę slaptu balsavimu.

Visuotinai pripažįstama, kad šalyje egzistuojantys nuosavybės santykiai laikomi esminiais apibūdinant visuomeninę jos santvarką. Šiuo požiūriu svarbu pažymėti, kad Bulgarijoje atkurtas privačios nuosavybės institutas. Konstitucijos 17 straipsnyje skelbiama, jog egzistuoja privatinė ir visuomeninė nuosavybė; privatinė nuosavybė neliečiama. Valstybės ir savivaldos poreikiams tenkinti ji gali būti nusavinama tik pagal įstatymą, nustatant, kad toks poreikis kitaip negali būti patenkintas, ir tai gali būti atliekama tik teisingai atlyginus. Vis dėlto pažymėtina ir tai, kad Konstitucijoje nurodyta ir gana daug objektų, išimtinė teise priklausančių valstybei: naudingosios iškasenos, nacionaliniai keliai, įstatymuose nurodyti nacionalinės reikšmės vandenys, miškai, parkai, gamtos ir archeologiniai rezervatai ir kt. (18 str.). Valstybės pozicija ekonomikos srityje atsispindi Konstitucijos 20 straipsnyje, kuriame nurodoma, kad valstybė sudaro atskirų šalies regionų darnios raidos sąlygas ir padeda teritorinėms institucijoms jų veikloje vykdydama finansinę, kreditinę ir investicinę politiką.

¹⁷¹ Nuo pirmųjų Nacionalinio susirinkimo rinkimų (įskaitant ir Didįjį nacionalinį susirinkimą) 1879 m. iki 1991 m. buvo priimta 16 įstatymų.

4. NACIONALINIS SUSIRINKIMAS IR DIDYSIS NACIONALINIS SUSIRINKIMAS

Jau minėta, kad Bulgarijos Konstitucijos 8 straipsnyje įtvirtintas valdžių padalijimo principas, nurodant, kad valstybės valdžia dalijama į įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ir teisminę. Bulgarijos Respublikos parlamentas – Nacionalinis susirinkimas (*Narodno sabranie*) pagal Konstitucijos 62 straipsnį įgyvendina įstatymų leidžiamąją valdžią ir vykdo parlamentinę kontrolę. Pažymėtina, kad žlugus totalitariniam režimui visi šešiolika konstitucijų projektai, kurie buvo pateikti iki 1991 m. Konstitucijos priėmimo, numatė unikameralizmą¹⁷².

Nacionalinį susirinkimą sudaro 240 deputatų, kurie renkami ketveriems metams (63, 64 str.). Parlamento nariai renkami pagal mišrią rinkimų sistemą, o rezultatai nustatomi pagal D`Hondto metodą: 209 parlamento nariai renkami pagal klasikinę proporcinio atstovavimo sistemą (rinkėjai balsuoja už fiksuotus, partijų nustatytus kandidatų sąrašus kiekvienoje iš 31 rinkimų apylinkių, kuriose partijos gali pateikti skirtingus kandidatų sąrašus) ir 31 parlamentarai – pagal daugumos atstovavimo sistemą vienmandatėse rinkimų apylinkėse (laimi kandidatas, gavęs balsų daugumą rinkimų apylinkėje).

Teisę būti renkamu į Nacionalinį susirinkimą turi Bulgarijos piliečiai, kurie neturi kitos valstybės pilietybės, yra ne jaunesni nei 21 metų, jei teismas nėra apribojęs teisių ir jei jie neatlieka laisvės atėmimo bausmės. Be to, asmuo, kuris yra valstybės tarnautojas ir kandidatuoja į Nacionalinį susirinkimą, turi sustabdyti savo veiklą nuo jo kandidatūros registravimo (65 str.). Konstitucijos kūrėjai numatė, kad dviguba pilietybė yra kliūtis asmenims, siekiantiems būti išrinktiems parlamento nariu, nes gali iškilti prieštaravimų dėl tokio asmens lojalumo. Jeigu asmuo, siekiantis būti išrinktu parlamento nariu, turi dvigubą pilietybę, toks asmuo turi atsisakyti kitos valstybės pilietybės iki kandidatų registravimo pradžios. 1996 m., kai veikė XXXVII Nacionalinis susirinkimas, Konstitucinis Teismas paskelbė išrinkimą negaliojančiu tų parlamento narių, kurie turėjo Bulgarijos Respublikos pilietybę ir Europos Sąjungos valstybės pilietybę¹⁷³.

¹⁷² Kortmann, C. A. J. M.; Fleuren, J. W. A.; Voermans, W. *Constitutional law of 2 EU member states: Bulgaria and Romania : the 2007 enlargement*. Netherlands: Kluwer, 2008, p. 52–53.

¹⁷³ *Ibid.*

Rinkimų kampanijos laikotarpis prasideda likus vienam mėnesiui iki rinkimų. Balsavimo teisė suteikiama asmenims, sulaukusiems 18 metų amžiaus. Partijos ar jų koalicijos turi surinkti ne mažiau kaip 4 proc. rinkėjų balsų, norint dalyvauti mandatų paskirstyme. Be to, remiantis Bulgarijos nacionalinio susirinkimo rinkimų įstatymu, priimtu 2001 m. balandžio 13 d., kandidatus gali kelti tik tos politinės partijos, kurios surenka 15 tūkst. jas remiančių piliečių parašų, o nepriklausomi kandidatai turi surinkti atitinkamai 10 tūkst. piliečių parašų¹⁷⁴. Nuo 1991 m. politinių partijų ir jų koalicijų skaičius parlamente svyruoja nuo trijų iki septynių. Per septynias dienas po rinkimų skelbiamas naujai išrinktų parlamento narių sąrašas¹⁷⁵. Prezidentas turi sušaukti naują parlamentą per 1 mėnesį po rinkimų. Pasikonsultavęs su partijomis, jų koalicijomis ir politinėmis grupėmis (frakcijomis), jis skiria ministrą pirmininką ir paveda jam suformuoti vyriausybę. Jeigu trims didžiosioms partijoms, jų koalicijoms ar frakcijoms nepavyksta išskirti ministro pirmininko kandidatūros, Respublikos prezidentas gali paleisti parlamentą ir paskelbti naujus parlamento rinkimus, kurie turi įvykti ne vėliau kaip per du mėnesius po Nacionalinio susirinkimo paleidimo. Prezidento akte dėl Nacionalinio susirinkimo paleidimo turi būti nustatyta ir naujų visuotinių rinkimų data. Tačiau Respublikos prezidentas negali paleisti parlamento, jei iki jo kadencijos pabaigos liko mažiau nei 3 mėnesiai.

Antras atvejis, kai parlamentas gali būti paleistas anksčiau laiko, yra tada, kai prezidentas priima sprendimą sušaukti Didįjį nacionalinį susirinkimą.

Nacionalinio susirinkimo įgaliojimai įtvirtinti daugelyje Konstitucijos straipsnių, tačiau svarbiausi iš jų – 84 ir 85 straipsniuose. Pirmiausia, be abejonės, paminėtini įgaliojimai įstatymų leidybos srityje: Nacionalinis susirinkimas priima, keičia, papildo įstatymus ir juos paskelbia netekusiais galios (84 str. 1 d.), taip pat – ir dėl Konstitucijos pakeitimo ir papildymo (153 str.), išskyrus tuos straipsnius, kurie priskirti Didžiojo nacionalinio susirinkimo kompetencijai. Finansų srityje Nacionalinis susirinkimas tvirtina valstybės biudžetą ir ataskaitą apie jo vykdymą, skiria

¹⁷⁴ Inter-Parliamentary Union database. Bulgaria (Narodno sabranie) National Assembly electoral System [interaktyvus]. 17 January 2011 [žiūrėta 2012-01-23]. <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2045_B.htm>

¹⁷⁵ Government and Political conditions [interaktyvus]. May 3, 2011 [žiūrėta 2011-11-18]. <<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3236.htm>>

mokesčius ir nustato valstybinių mokesčių dydį, teikia pritarimą dėl finansinio pobūdžio paskolų sutarčių sudarymo, ratifikuoja ir denonsuoja tarptautines sutartis, kuriose įtvirtintos nuostatos apie valstybės finansinius įsipareigojimus.

Nacionalinis susirinkimas taip pat dalyvauja sudarant vyriausybę bei formuojant kitas valstybės valdžios institucijas: pagal Konstitucijos 84 straipsnio 6 punktą renka ir atleidžia ministrą pirmininką, jo siūlymu sudaro Ministrų Tarybą ir vykdo vyriausybės sudėties pakeitimus; ministro pirmininko siūlymu sudaro, keičia ir panaikina ministerijas (84 str. 7 p.); skiria ir atleidžia Bulgarijos nacionalinio banko ir kitų įstatymu nustatytų institucijų vadovus (84 str. 8 p.). Nacionalinis susirinkimas taip pat įgaliotas spręsti išorės politikos klausimus: turi teisę spręsti karo paskelbimo ir taikos sudarymo klausimus (84 str. 10 p.); Respublikos prezidento arba Ministrų Tarybos siūlymu gali skelbti karo arba kitą nepaprastąją padėtį visoje šalies teritorijoje arba jos dalyje (84 str. 12 str.); suteikia leidimą išsiųsti ir panaudoti Bulgarijos ginkluotąsias pajėgas užsienyje ir dislokuoti užsienio šalių dalinius šalies teritorijoje arba jų peržygiavimui per ją (84 str. 11 d.); ratifikuoja ir denonsuoja tarptautines sutartis, nurodytas Konstitucijos 85 straipsnyje. Be to, Nacionaliniam susirinkimui suteikti ir kiti įgaliojimai: jis skelbia amnestiją, steigia ordinus ir medalius, nustato oficialias šventines dienas (84 str. 13–15 p.).

Nacionalinio susirinkimo struktūrą ir jo darbo tvarką nustato Konstitucija ir Nacionalinio susirinkimo organizavimo ir veiklos taisyklės¹⁷⁶. Bulgarijos Respublikos Konstitucinis Teismas 2009 m. gruodžio 3 d. sprendime Nr. 13/2009 nustatė, kad Nacionalinio susirinkimo organizavimo ir veiklos taisyklės nėra prilyginamos įstatymui¹⁷⁷.

Taigi Nacionalinis susirinkimas – tai vienerių rūmų parlamentas. Pirmajame jo posėdyje renkamas pirmininkas ir jo pavaduotojai. Paprastai Nacionalinio susirinkimo pirmininkas renkamas iš partijos ar jų koalicijos, kuri parlamente sudaro daugumą. Nacionalinio susirinkimo pirmininkui suteiktos atstovaujamosios, reprezentacinės ir organizacinės funkcijos. Pir-

¹⁷⁶ Rules of Organisation and Procedure of the National Assembly, promulgated in State Gazette No. 58/27.07.2009; amended, SG No. 60/30.07.2009 [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-01-23]. <<http://www.parliament.bg/en/rulesoftheorganisations>>.

¹⁷⁷ Constitutional Court of the Republic of Bulgaria. Decision No. 11 of 3 December 2009 on Constitutional Case No. 13/2009 [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2012-01-30]. <<http://www.constcourt.bg/Pages/Document/Default.aspx?ID=1461>>.

mininkas reprezentuoja parlamentą, teikia svarstyti sesijos darbotvarkę, sušaukia, vadovauja ir užbaigia parlamento sesijas, užtikrina procedūrinę tvarką, išdalija įstatymų projektus nuolatiniam komitetams, savo parašu patvirtina įstatymų, priimtų parlamento, autentiškumą, skelbia parlamento sprendimus, deklaracijas ir kalbas oficialiame leidinyje, taip pat palaiko tarptautinį bendradarbiavimą (77 str.). Nacionalinio susirinkimo pirmininkui padeda pirmininko pavaduotojai taip pat pirmininkų taryba. Pirmininkų taryba labai panaši į *Ältestenrat*, kuris egzistuoja Vokietijos Bundestage, arba į Prancūzijos nacionalinio susirinkimo *Conférence des Présidents*. Pirmininkų tarybą sudaro Nacionalinio susirinkimo pirmininko pavaduotojai ir parlamentinių grupių (frakcijų) pirmininkai¹⁷⁸.

Reikia pažymėti, kad parlamento partinės frakcijos Bulgarijoje vadinašos parlamentinėmis grupėmis. Kaip minėta, jos vaidina didelį vaidmenį parlamento veikloje, o pirmiausia – formuojant vyriausybę. Sudarant tokią grupę turi dalyvauti ne mažiau kaip dešimt parlamentarų. Parlamentinės grupės išsirenka savo pirmininkus ir pirmininko pavaduotojus.

Nacionalinis susirinkimas iš savo narių renka nuolatinis ir *ad hoc* (specialiuosius) komitetus. Parlamento narys gali būti ne daugiau kaip dviejų nuolatinų komitetų nariu ir ne daugiau kaip vieno nuolatinio komiteto pirmininku. Komitetai sudaromi remiantis parlamentinių grupių (frakcijų) proporcinio atstovavimo principu. Pagal Nacionalinio susirinkimo organizavimo ir veiklos taisyklių 18 straipsnio 2 dalį Nacionaliniame susirinkime yra 17 nuolatinų komitetų (kaip, pavyzdžiui, Ekonominės politikos, energetikos ir turizmo komitetas; Biudžeto ir finansų komitetas; Teisės reikalų komitetas; Regioninės politikos ir vietos savišaldos – Vyriausybės komitetas; Užsienio politikos ir gynybos komitetas; Žmogaus teisių, religijos, piliečių skundų ir peticijų komitetas; Kovos su korupcija, interesų konfliktų ir parlamentinės etikos komitetas ir kt.). Tačiau Nacionalinis susirinkimas turi įgaliojimus keisti komitetų skaičių, sudėtį. Konstitucija paveda nuolatiniam komitetams padėti Nacionaliniam susirinkimui darbe ir atlikti parlamentinę kontrolę savo vardu. O specialūs komitetai turi būti sudaromi, kad atliktų tyrimus ir rinktų informaciją (79 str.).

¹⁷⁸ Kortmann, C. A. J. M.; Fleuren, J. W. A.; Voermans, W. *Constitutional law of 2 EU member states: Bulgaria and Romania : the 2007 enlargement*. Netherlands: Kluwer, 2008, p. 52–53.

Nuolatiniai komitetai patys nusistato savo darbo tvarkos taisykles, kurios negali prieštarauti Nacionalinio susirinkimo organizavimo ir veiklos taisyklėms.

Pagal Bulgarijos Konstituciją parlamentaras traktuojamas kaip visos tautos, o ne tik jį išrinkusių rinkėjų atstovas. Taigi imperatyvus mandatas yra negalimas. Deputatai veikia remdamiesi Konstitucija ir įstatymais, vadovaudamiesi savo sąžine ir įsitikinimais (67 str.). Pagal Konstitucijos 69 ir 70 straipsnius parlamentarai naudojami indemiteto ir imuniteto teise. Nacionalinio susirinkimo nariai saugomi nuo sulaikymo ar patraukimo baudžiamojon atsakomybėn, išskyrus tuos atvejus, kai padaroma nusikaltama veika. Tokiu atveju reikalingas Nacionalinio susirinkimo, o tarp jo sesijų – Nacionalinio susirinkimo pirmininko leidimas. Leidimo nereikia, kai parlamento narys yra sulaikomas nusikaltimo vietoje (*flagrante delicto*), tačiau apie tai turi būti tuojau pat pranešta Nacionaliniam susirinkimui, o tarp jo sesijų – Nacionalinio susirinkimo pirmininkui. 2006 m. rugsėjį priėmus Bulgarijos Konstitucijos 70 straipsnio pataisas, atsirado nuostata, kad leidimas patraukti baudžiamojon atsakomybėn nereikalingas, jeigu Nacionalinio susirinkimo narys pats davė sutikimą dėl to raštu.

Parlamentarams draudžiama eiti kitas valstybines pareigas ar užsiimti kita veikla, kuri pagal įstatymus nesuderinama su jo statusu. Jei deputatas išrenkamas ministru, jis, kol eina minėtas pareigas, turi atsisakyti savo mandato. Tokiu atveju jis pagal įstatyme nustatytą tvarką yra pakeičiamas (68 str.). Remiantis Nacionalinio susirinkimo organizavimo ir veiklos taisyklių 118 straipsnio 3 dalimi, Nacionalinio susirinkimo nariai gali tęsti savo dalyvavimą kolektyvinio valdymo ir akademiinių reikalų institucijose aukštojo mokslo įstaigose ir Bulgarijos mokslų akademijoje, išskyrus vadovaujančias pareigas. Remiantis Bulgarijos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. balandžio 6 d. sprendimu Nr. 6/93, Nacionalinio susirinkimo nariai negali atlikti šių funkcijų: 1) Vyriausybės komisijų, tarybų agentūrų, centrų ir kitų vyriausybinių struktūrų narių; 2) valstybės ir savivaldybių įmonių, įstaigų, komercinių bendrovių, disponuojančių valstybės ar savivaldybės turtu, perduotų Vyriausybės nutarimais ar valdymo sutartimis¹⁷⁹.

¹⁷⁹ Constitutional Court of the Republic of Bulgaria. Decision No. 5 of April 6, 1993 on Cc No. 6/93 [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2012-01-29]. <<http://www.constcourt.bg/Pages/Document/Default.aspx?ID=1357>>.

Konstitucijoje numatyti atvejai, kai deputato įgaliojimai baigiasi anksčiau laiko, yra šie: deputato atsistatydinimas; įsigaliojus jį apkaltinančiam nuosprendžiui, numatančiam laisvės atėmimo bausmę už tyčinį nusikaltimą; nustačius atvejus, kad jis negalėjo būti išrinktas (šiuo atveju priimamas Konstitucinio Teismo sprendimas) arba konstatavus, kad jis eina kitas su jo kaip parlamentaro statusu nesuderinamas pareigas, taip pat mirtis (72 str.).

Nacionalinis susirinkimas yra nuolat veikianti institucija, tačiau pagal Konstitucijos 74 straipsnį jis pats nusistato laiką, kada neposėdžiauja. Nacionalinio susirinkimo organizavimo ir veiklos taisyklių 36 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad Nacionalinis susirinkimas turi susirinkti į tris sesijas kasmet. Nacionalinę susirinkimą į sesijas sušaukta Nacionalinio susirinkimo pirmininkas savo iniciatyva; penktadalio Nacionalinio susirinkimo narių reikalavimu; Respublikos prezidento reikalavimu; Ministrų Tarybos reikalavimu (78 str.). Be to, Nacionalinis susirinkimas kasmet neveikia nuo gruodžio 22 d. iki sausio 10 d., per Velykų atostogas 10 dienų ir rugpjūčio 1–31 d.

Pirmąjį Nacionalinio susirinkimo posėdį pradeda vyriausias pagal amžių deputatas. Pirmajame posėdyje parlamentarai ir prisiekia, jo metu taip pat išrenkamas ir Nacionalinio susirinkimo pirmininkas bei jo pavaduotojai (76 str.). Parlamentas pagal Konstitucijos 86 straipsnio 1 dalį priima įstatymus, nutarimus, deklaracijas ir kreipimusis; minėti aktai gali būti priimami tik dalyvaujant daugiau nei pusei deputatų, kai tam pritaria daugiau nei pusė jų, išskyrus Konstitucijos numatytus kitus reikalavimus (81 str.).

Įstatymų leidybos iniciatyvos teisę pagal Konstitucijos 87 straipsnį turi kiekvienas deputatas ir Ministrų Taryba. Įstatymo projektą dėl valstybės biudžeto parengia ir pateikia Ministrų Taryba. Įstatymai svarstomi ir priimami balsuojant du kartus atskiruose posėdžiuose. Išimtiniais atvejais Nacionalinis susirinkimas gali nuspręsti, kad abu balsavimai vyksta to paties posėdžio metu. Kitus teisės aktus Nacionalinis susirinkimas priima balsuodamas vienąkart. Priimti aktai ne vėliau kaip po 15 dienų skelbiami įstatymų leidinyje „*Därzaven Vestnik*“ (88 str.).

Tačiau Bulgarijoje, be įprasto Nacionalinio susirinkimo, valstybėje veikia ir Didysis nacionalinis susirinkimas (*Veliko narodno sabranie*). Didysis nacionalinis susirinkimas kaip institucija pirmą kartą numaty-

tas 1879 m. Tarnovo Konstitucijoje, tačiau 1947 m. Konstitucijoje panaikintas ir vėl atkurtas 1991 m. Konstitucijoje. Iki šiol yra išrinkti septyni Didieji nacionaliniai susirinkimai (1879, 1881, 1886–1887, 1893, 1911, 1946–1949, ir 1990–1991 m.) ir 41 Nacionalinis susirinkimas¹⁸⁰. Kaip jau minėta, būtent septintasis Didysis nacionalinis susirinkimas priėmė dabartinę Bulgarijos Konstituciją. Didįjį nacionalinį susirinkimą sudaro 400 narių, renkamų remiantis galiojančiu rinkimų įstatymu (157 str.), t. y. 200 narių renkami pagal proporcinio atstovavimo sistemą, o kiti 200 – pagal mažoritarinę rinkimų sistemą. Ne vėliau kaip per tris mėnesius po Nacionalinio susirinkimo rezoliucijos dėl Didžiojo nacionalinio susirinkimo rinkimų priėmimo Respublikos prezidentas skelbia rinkimus. Nacionalinio susirinkimo įgaliojimai baigiasi išrinkus Didįjį nacionalinį susirinkimą.

Jau minėta, kad remiantis Konstitucijos 153 straipsniu Nacionalinis susirinkimas yra laisvas priimti visas konstitucines pataisas, išskyrus tas, kurios išimtinę teisę yra priskirtos Didžiajam nacionaliniam susirinkimui. Tam, kad Didysis nacionalinis susirinkimas priimtų įstatymo projektą, reikia, kad už jį tris dienas tris kartus balsuotų 2/3 viso Didžiojo nacionalinio susirinkimo narių (159–161 str.). Be to, Didysis nacionalinis susirinkimas gali balsuoti tik dėl tų Konstitucijos pataisų projektų, dėl kurių ir buvo išrinktas. Didžiojo nacionalinio susirinkimo priimtas įstatymas turi būti pasirašytas ir oficialiai paskelbtas šio susirinkimo pirminko per septynias dienas nuo priėmimo.

Didžiojo nacionalinio susirinkimo įgaliojimai nutrūksta, kai baigiami spręsti klausimai, dėl kurių jis ir buvo išrinktas. Tokiu atveju Respublikos prezidentas skelbia Nacionalinio susirinkimo rinkimus, kaip tai numatyta įstatyme. Tačiau nepaprastosios padėties atveju Didysis nacionalinis susirinkimas gali toliau veikti, įgyvendindamas Nacionalinio susirinkimo įgaliojimus (162–163 str.).

Apibendrinant reikia pasakyti, kad valdžių padalijimo požiūriu parlamentas yra svarbiausia valstybės valdžių įgyvendinanti institucija, nes būtent jis vykdo šalies politiką ir kontroliuoja vyriausybę. Šiuo aspektu parlamentinė dauguma turi galimybę savo rankose sutelkti ir įstatymų leidžiamąją, ir vykdomąją valdžią, ir taip iš esmės savarankiškai vadovau-

¹⁸⁰ The National Assembly of the Republic of Bulgaria. Brief history [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2012-01-23]. <<http://www.parliament.bg/en/15>>.

ti šaliai. Šiuo požiūriu, pasak E. Konstantinovo, griežtas valdžių padalijimas šalyje tampa abejotinu. Tačiau tokia padėtis būdinga ne tik Bulgarijos Respublikai, nes opozicijos vaidmuo daugelyje šalių kol kas silpnas ir priklauso nuo demokratiškos tradicijų, politinio pliuralizmo ir teisminės valdžios nepriklausomumo lygmens¹⁸¹.

5. RESPUBLIKOS PREZIDENTAS

Bulgarijos Konstitucijos 92 straipsnis skelbia, kad Respublikos prezidentas yra valstybės vadovas. Jis įkūnija tautos vienybę ir atstovauja valstybei tarptautiniuose santykiuose.

Respublikos prezidento rinkimų tvarka nustatyta Konstitucijos 93 straipsnyje. Taigi prezidentas yra renkamas tiesiogiai penkeriems metams pagal absoliučios daugumos mažoritarinę dviejų ratų rinkimų sistemą. Prezidentu gali būti renkamas Bulgarijos pilietis pagal kilmę, daugiau kaip 40 metų amžiaus, paskutinius penkerius metus iki rinkimų gyvenęs šalyje ir jeigu jis gali būti renkamas Nacionalinio susirinkimo nariu. Kandidatas laikomas išrinktu, jeigu surenka daugiau kaip pusę galiojančių balsų ir jeigu rinkimuose dalyvavo daugiau kaip pusė rinkimų teisę turinčių rinkėjų. Jeigu nė vienas kandidatas nesurenka reikiamos balsų daugumos, per septynias dienas turi būti surengtas antras rinkimų turas, kuriame varžosi du kandidatai, pirmame ture surinkę daugiausia balsų. Laimi tas kandidatas, kuris surenka balsų daugumą. Respublikos prezidento rinkimai rengiami ne anksčiau kaip trys mėnesiai ir ne vėliau kaip du mėnesiai iki einančio pareigas prezidento įgaliojimų pabaigos. Konstitucinis Teismas nagrinėja skundus dėl prezidento rinkimų teisėtumo ne vėliau kaip per vieną mėnesį po rinkimų.

Bulgarijos Konstitucijoje įtvirtinta ir viceprezidento pareigybė. Viceprezidentas renkamas tuo pačiu metu ir tuo pačiu rinkimų biuleteniu kaip prezidentas, taikant tas pačias sąlygas ir rinkimų sistemą (94 str.). Be to, Konstitucija numato, kad ir prezidentas, ir viceprezidentas gali būti perrinkti dar vienai kadencijai. Prezidentas ir viceprezidentas negali būti Nacionalinio susirinkimo nariu, užsiimti bet kokia kita valstybine, privačia ar ekonomine veikla, taip pat jiems draudžiama dalyvauti valdant bet kokią politinę partiją (95 str.).

¹⁸¹ Konstantinov, E. Die neue bulgarische Verfassung von 1991, *ROW*, 1993, S. 42.

Prieš pradėdami eiti pareigas, Respublikos prezidentas ir viceprezidentas turi prisiekti Nacionaliniame susirinkime, o priesaikos tekstas yra toks pats kaip ir parlamento narių (96 str.).

Konstitucijos 97 straipsnio 1 dalyje nustatyti atvejai, kai prezidentas ir viceprezidentas netenka savo įgaliojimų anksčiau laiko: įteikus atsistatydinimo pareiškimą Konstituciniam Teismui; negalint vykdyti savo pareigų dėl sunkios ligos; pašalinus iš pareigų apkaltos proceso tvarka pagal Konstitucijos 103 straipsnį; mirties atveju.

Respublikos prezidentas ir viceprezidentas, atlikdami jiems priskirtus įgaliojimus, nėra atsakingi už veiksmus, išskyrus tėvynės išdavimą ar Konstitucijos pažeidimą. Apkaltos iniciatyvos teisę turi ne mažiau kaip viena ketvirtoji visų Nacionalinio susirinkimo narių, o procesas vykdomas, jei iniciatyvą palaiko ne mažiau kaip du trečdaliai Nacionalinio susirinkimo narių. Sprendimą dėl apkaltos prieš Respublikos prezidentą ar viceprezidentą Konstitucinis Teismas priima per mėnesį po apkaltos inicijavimo. Jei Konstitucinis Teismas prezidentą arba viceprezidentą pripažįsta kaltais dėl tėvynės išdavimo ar Konstitucijos pažeidimo, jų įgaliojimai nutraukiami. Be to, niekas negali suimti ar patraukti baudžiamojon atsakomybėn prezidento ar viceprezidento (103 str.).

Konstitucijos 98 straipsnyje yra išvardyti Respublikos prezidento įgaliojimai. Taigi prezidentas skelbia Nacionalinio susirinkimo ir vietos savivaldos institucijų rinkimus bei paskiria nacionalinių referendumų datą remdamasis Nacionalinio susirinkimo nutarimu; kreipiasi į tautą ir Nacionalinį susirinkimą; įstatymo numatytais atvejais sudaro tarptautines sutartis; skelbia įstatymus; Ministrų Tarybos siūlymu nustato teritorinių administracinių vienetų ir jų centrų ribas; Ministrų Tarybos siūlymu paskiria ir atleidžia Bulgarijos Respublikos diplomatinis ir nuolatinis misijų tarptautinėse organizacijose vadovus, priima užsienio diplomatinis atstovų įgaliojamuosius ir atšaukiamuosius raštus; skiria ir atleidžia iš pareigų kitus įstatymu numatytus valstybės pareigūnus; skiria ordinus ir medalius; sprendžia pilietybės klausimus; suteikia prieglobstį; suteikia malonę; panaikina nebeatgaunamas skolas valstybei; nacionalinės svarbos vietovėms ir bendruomenėms suteikia vardus; informuoja Nacionalinį susirinkimą apie pagrindines problemas pagal jo įgaliojimus. Be to, pagal Konstitucijos 100 straipsnį Respublikos prezidentas yra vyriausiasis Bulgarijos Respublikos ginkluotųjų pajėgų vadas. Jis vadovauja Na-

cionalinio saugumo konsultacinei tarybai, kurios statusą reglamentuoja įstatymas. Apžvelgus prezidentui suteiktus įgaliojimus, galima teigti, kad pirmiausia jam priskirtos reprezentatyvios ir koordinacinės funkcijos. Parlamento atžvilgiu jis neturi jokių tiesioginių įgaliojimų ar kontrolės priemonių. Tiesa, jam suteikta atidedamojo veto teisė dėl Nacionalinio susirinkimo priimtų įstatymų. Kaip jau minėta, per 15 dienų po įstatymo priėmimo įstatymas turi būti promulguotas, tačiau prezidentas gali įstatymą motyvuotai grąžinti Nacionaliniam susirinkimui pakartotinai svarstyti. Parlamentas visų deputatų narių balsų dauguma įstatymą gali priimti iš naujo.

Palyginti silpni Respublikos prezidento įgaliojimai ir vyriausybės atžvilgiu. Vykdomosios valdžios srityje prezidentui suteiktų įgaliojimų įgyvendinimas priklauso nuo atitinkamų vyriausybės pasiūlymų. Taip yra, pavyzdžiui, suteikiant karinius laipsnius (100 str. 2 d.), skelbiant visuotinę arba dalinę mobilizaciją (100 str. 4 d.) ir pan. Bulgarijos Konstitucijos 99 straipsnio 5 punktą numato galimybę Respublikos prezidentui paleisti Nacionalinį susirinkimą tik kai prezidentas nesutaria dėl vyriausybės sudarymo. Šalies Nacionalinis susirinkimas turi tris kartus iš eilės nepatvirtinti prezidento siūlomo kandidato į ministrus pirmininkus. Tik tokiais aplinkybėmis šios valstybės vadovas įgyja galimybę pasinaudoti minėtais įgaliojimais. Tad šie *de jure* įgaliojimai tik teoriškai įsivaizduojami *de facto* kontekste, nes kitos tos pačios Konstitucijos normos apriboja Bulgarijos Respublikos prezidento teisę skirti ministru pirmininku asmenį, nesusijusį su politine dauguma Nacionaliniame susirinkime. Tad konstitucinė praktika, kai parlamentas tris kartus netvirtina kandidato į ministrus pirmininkus parlamentinės daugumos palaikymą turinčio atstovo (tik tokį gali siūlyti šalies vadovas), pasak profesoriaus G. Mesonio, sunkiai įsivaizduojama¹⁸².

Respublikos prezidentas, įgyvendindamas jam suteiktus įgaliojimus, leidžia dekretus, kreipimusis, pranešimus (102 str.). Prezidento dekretai turi būti kontrasignuojami ministro pirmininko arba atitinkamo ministro. Be kita ko, nekontrasignuojami prezidento dekretai dėl vyriausybės paskyrimo; Nacionalinio susirinkimo paleidimo; įstatymo grąžinimo Nacionaliniam susirinkimui pakartotinai svarstyti; Respublikos prezidento

¹⁸² Mesonis, G. *Valstybės valdymo forma konstitucinėje teisėje: Lietuvos Respublika Vidurio ir Rytų Europos kontekste*. Monografija. Vilnius, 2003, p. 100–101.

tarnybos organizavimo ir vadovavimo Prezidentūrai ir jos darbuotojų paskyrimo; rinkimų ar referendumo skelbimo; įstatymų paskelbimas.

Apibendrinant tai, kas pasakyta, reikėtų pabrėžti, kad Respublikos prezidentas kaip svarbi valstybės valdžios institucija gali būti apibūdinama tuo požiūriu, kad tik prezidentas ir parlamentas tautos yra renkami tiesiogiai. Respublikos prezidentas gali būti svarbus stabilizuojantis veiksnys, valstybėje susiklosčius tam tikrai krizei. Tokiomis aplinkybėmis, įgyvendindamas jam priskirtus įgaliojimus, jis gali paleisti parlamentą, skelbti karo ar kitą ypatingą padėtį ir kt. Prezidentui įgyvendinant nustatytas funkcijas, gali būti ieškoma galimybės pasiekti sutarimą svarbiausiais valstybės politikos klausimais. Be kita ko, taip gali būti tam tikra apimtimi apribojamos parlamentinės daugumos, kuri paprastai kontroliuoja ir vyriausybę, galios.

6. MINISTRŲ TARYBA

Dar viena valstybės valdžios institucija – Ministrų Taryba (*Ministerski savet*), kuri vadovauja ir tvarko valstybės vidaus ir užsienio politiką. Ministrų Taryba, užtikrindama viešąją tvarką bei nacionalinį saugumą ir vykdydama bendrą valstybės administracijos ir kariuomenės valdymą, įgyvendina vykdomąją valdžią Bulgarijoje.

Ministrų Tarybą sudaro ministras pirmininkas, ministro pirmininko pavaduotojas ir ministrai. Ministras pirmininkas vadovauja, koordinuoja ir atsako už bendrą Vyriausybės politiką. Jis skiria ir atleidžia iš pareigų ministro pirmininko pavaduotoją. Kiekvienas ministras vadovauja ministerijai ir asmeniškai atsiskaito už jam pavestą valdymo sritį (108 str.).

Į Ministrų Tarybą gali būti renkamas kiekvienas Bulgarijos pilietis, jeigu jis gali būti renkamas Nacionalinio susirinkimo nariu (110 str.). Jau minėta, kad Respublikos prezidentas, sušaukęs naujai išrinktą parlamentą, po konsultacijų su partijomis, jų koalicijomis bei politinėmis grupėmis (frakcijomis) paskiria ministrą pirmininką ir paveda jam suformuoti Vyriausybę. Ministru pirmininku skiriamas tas asmuo, kurį siūlo daugiausia vietų Nacionaliniame susirinkime turinti partija. Jeigu paskirtas ministras pirmininkas nesugeba sudaryti Vyriausybės per septynias dienas, Respublikos prezidentas paveda šią užduotį kitam ministrui pirmininkui, kurio kandidatūrą pateikia antra pagal dydį parlamentinė grupė. Tačiau, jei ir šis ministras pirmininkas nesuformuoja Vyriausybės per Konstitu-

cijoje numatytą terminą, prezidentas paveda suformuoti Vyriausybę ministrui pirmininkui, kurio kandidatūrą pateikia trečioji pagal dydį parlamentinė grupė. Konsultacijoms sėkmingai pasibaigus, prezidentas prašo Nacionalinio susirinkimo paskirtą ministrą pirmininką išrinkti. Tačiau, jeigu susitarimo dėl Vyriausybės formavimo nepavyksta pasiekti, prezidentas paskiria laikinąją Vyriausybę, paleidžia Nacionalinį susirinkimą ir skelbia naujus parlamento rinkimus. Pažymėtina, kad pastaraisiais metais reikėjo maždaug mėnesio naujai Vyriausybei suformuoti¹⁸³.

Ministrų Tarybos nariai turi prisiekti prieš Nacionalinį susirinkimą, kaip tai numatyta Konstitucijos 76 straipsnio 2 dalyje.

Bulgarijos Konstitucija pateikia gana mažai Ministrų Tarybos įgaliojimų ir tik nurodo, kad Ministrų Taryba valdo valstybės biudžeto įgyvendinimą; organizuoja valstybės turto valdymą, sudaro, tvirtina ar denonsuoja tarptautines sutartis, kai leidžiama tai daryti pagal įstatymus. Bulgarijos narystė Europos Sąjungoje lėmė Konstitucijos 105 straipsnio papildymą 3 dalimi, kurioje numatyta, kad Ministrų Taryba informuoja Nacionalinį susirinkimą dėl klausimų, susijusių su Bulgarijos Respublikos įpareigojimais, kylančiais dėl jos narystės Europos Sąjungoje.

Ministrų Taryba netenka įgaliojimų esant bent vienai iš šių aplinkybių: pareiškus nepasitikėjimą Ministrų Taryba ar ministru pirmininku; Ministrų Tarybai ar ministru pirmininkui atsistatydinus; ministru pirmininkui mirus. Be to, Ministrų Taryba turi atsistatydinti naujai išrinkus Nacionalinį susirinkimą. Tačiau net ir esant minėtoms aplinkybėms Ministrų Taryba tęsia savo veiklą, kol išrenkama nauja Ministrų Taryba. Ministrai, kurie išrenkami iš Nacionalinio susirinkimo narių, netekę savo įgaliojimų anksčiau nei numatyta, atgauna Nacionalinio susirinkimo nario mandatą.

Ministrų Taryba turi teisę prašyti Nacionalinio susirinkimo išreikšti pasitikėjimą dėl bendros jos politikos, programos ar dėl tam tikros konkrečios problemos. Nutarimas priimamas daugiau kaip pusės posėdyje dalyvaujančių Nacionalinio susirinkimo narių balsų dauguma. Jeigu nėra pareikštas pasitikėjimo votumas Ministrų Taryba, ministras pirmininkas turi įteikti Vyriausybės atsistatydinimą (112 str.). Tai lemia, kad Vyriausybė negali veikti be parlamento pasitikėjimo, o kartu yra atskaitinga parlamentui. Kaip ir daugelyje demokratinių valstybių, egzistuoja įvairūs

¹⁸³ Government and Political conditions [interaktyvus]. May 3, 2011 [žiūrėta 2011-11-18]. <<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3236.htm>>

parlamentinės kontrolės būdai Vyriausybės ir atskirų ministrų atžvilgiu, kaip, pavyzdžiui, klausimai ir interpeliacija Vyriausybės nariams, kurie privalo į ją atsakyti. Jei 1/5 Nacionalinio susirinkimo narių prašymu interpeliacija pateikiama diskusijoms, po kurių turi būti priimama rezoliucija (90 str.), 1/5 Nacionalinio susirinkimo narių gali inicijuoti nepasitikėjimo Ministrų Taryba klausimą. Tam, kad nepasitikėjimas būtų išreikštas, už sprendimą turi balsuoti daugiau kaip pusė visų Nacionalinio susirinkimo narių. Konstitucija *expressis verbis* įtvirtina nepasitikėjimo pareiškimo tik ministru pirmininku ar visa Ministrų Taryba galimybę, tačiau pavieniams Vyriausybės nariams tokia kontrolės priemonė nenumatyta. Be to, jei Nacionalinis susirinkimas nepriima sprendimo dėl nepasitikėjimo Ministrų Taryba, kitas siūlymas dėl nepasitikėjimo tais pačiais pagrindais gali būti pateiktas ne anksčiau nei po šešių mėnesių (89 str.).

7. TEISMINĖ VALDŽIA

1991 m. Konstitucija įtvirtino fundamentalų teismų sistemos nepriklausomumo principą. Pažymėtina, kad Konstitucija pateikia gana išsamų sąrašą subjektų, kurie turi vadovautis tik įstatymu atlikdami savo funkcijas – tai teisėjai, teismų tarėjai, prokurorai ir tyrimą atliekantys teisėjai (117 str.) Teismų tarėjai dalyvauja teismo procese tik tam tikrais įstatymų nustatytais atvejais. Tyrimą atliekantys teisėjai yra laikomi teismų sistemos dalimi, jie vadovauja baudžiamosios bylos tyrimui, kai tai numatyta įstatymu.

Bulgarijoje veikia bendrosios kompetencijos, kuriuose nagrinėjamos baudžiamosios ir civilinės bylos, administraciniai bei kariniai teismai (119 str.). Administraciniai teismai atlieka teisės aktų, kuriuos priima administracinės institucijos, t. y. institucijų, kurios priklauso vykdomajai valdžiai, teisėtumą. Teismų sistema yra trijų pakopų. Teisingumas vykdomas Aukščiausiajame Kasaciniame Teisme, Aukščiausiajame Administraciniame Teisme, apeliaciniuose teismuose, regioninių teismuose, tribunolų (karo lauko) ir apygardos teismuose. Remiantis įstatymu gali būti steigiami ir specializuoti teismai, tačiau neturi būti jokių nepaprastųjų teismų. Regioniniai, apygardų ir administraciniai teismai veikia kaip pirmosios instancijos teismai, nors apygardų teismai apeliacine tvarka dar nagrinėja regioninių teismų sprendimus, todėl apygardų teismai atitinkamai veikia ir kaip antrosios instancijos teismai. Apeliaciniai teismai nagrinėja pirmosios instancijos teismų sprendimus. Aukščiausiojo Kasacinio

Teismo bei Aukščiausiojo Administracinio Teismo jurisdikcija apima visą šalies teritoriją ir yra kaip trečiosios instancijos kasaciniai teismai.

Teisėjus, prokurorus ir tyrimo teisėjus paskiria, skatina, pažemina pareigas, perkelia į kitas pareigas ar pašalina iš pareigų Aukščiausioji Teismų Taryba (129 str.). Aukščiausiojo Kasacinio Teismo, Aukščiausiojo Administracinio Teismo pirmininkai ir generalinis prokuroras skiriami 7 metų kadencijai ir atleidžiami iš pareigų Respublikos prezidento Aukščiausiosios Teismų Tarybos siūlymu. Minėtų teismų pirmininkai ir generalinis prokuroras gali būti paskirti tik vienai kadencijai. Tačiau kitų teismų pirmininkai skiriami 5 metų kadencijai ir turi teisę būti paskirti antrai kadencijai. Teisėjai, prokurorai ar tyrimo teisėjai, išdirbę 5 metus, atsižvelgiant į Aukščiausiosios Teismų Tarybos atestacijos rezultatus, negali būti atleidžiami. Tačiau jie ir Aukščiausiojo Kasacinio Teismo, Aukščiausiojo Administracinio Teismo pirmininkai bei generalinis prokuroras gali būti atleisti šiais atvejais: sulaukę 65 metų amžiaus; atsistatydinę; įsigaliojus nuosprendžiui, kuriuo paskiriama laisvės atėmimo bausmė už tyčinę nusikalstamą veiką; negalint atlikti savo pareigų ilgiau nei vienerius metus; dėl didelių pažeidimų arba sistemingo aplaidumo atliekant savo pareigas, taip pat dėl veiksmų, kurie kenkia teismų prestižui (129 str. 3 d.)¹⁸⁴.

Pagal Konstitucijos 130 straipsnį Aukščiausiąją Teismų Tarybą sudaro 25 nariai. Aukščiausiojo Kasacinio Teismo, Aukščiausiojo Administracinio Teismo pirmininkai ir generalinis prokuroras *ex officio* yra Aukščiausiosios Teismų Tarybos nariais. Šios tarybos nariais, išskyrus tuos, kurie yra *ex officio*, gali būti renkami tik aukštos profesinės kvalifikacijos ir neprikaištingos reputacijos bei ne mažiau kaip 15 metų teisinio darbo stažą turintys teisininkai. Vienuolika Aukščiausiosios Teismų Tarybos narių renka Nacionalinis susirinkimas, o kitus vienuolika – teisminės institucijos. Išrinktų Aukščiausiosios Teismų Tarybos narių įgaliojimų laikas yra penkeri metai. Aukščiausiosios Teismų Tarybos nariai, pasibaigus jų įgaliojimams, neturi teisės būti perrinkti antrai kadencijai. Aukščiausiosios Teismų Ta-

¹⁸⁴ 2003 m. Konstitucijos 129 straipsnis buvo papildytas 3–6 dalimis, o 4 dalyje buvo įtvirtinta: „Aukščiausiojo Kasacinio Teismo ir Aukščiausiojo Administracinio Teismo pirmininkai bei generalinis prokuroras turi būti pašalintas iš pareigų Respublikos Prezidento, taip pat esant 1/4 Nacionalinio susirinkimo narių siūlymu, kurį Nacionalinis susirinkimas priėmė 2/3 narių balsų dauguma. Prezidentas negali atmeti gauto pakartotinio pasiūlymo dėl pašalinimo iš pareigų.“ Tačiau ši konstitucinė nuostata Konstitucinio Teismo 2006 m. (bylos Nr. 7/2006 - SG 78/2006) buvo pripažinta antikonstitucine.

rybos posėdžiams pirmininkauja teisingumo ministras, tačiau jis balso teisės neturi. Be jau minėtų įgaliojimų, Aukščiausioji Teismų Taryba taip pat skiria drausmines nuobaudas („pareigų pažeminimą“ ir „pašalinimą iš pareigų“) teisėjams, prokurorams ir tyrimo teisėjams; organizuoja teisėjų, prokurorų ir tyrimo teisėjų kvalifikacijos kėlimą; tvirtina teismų sistemos biudžetą; nustato kasmetinių ataskaitų, kurios pagal Konstitucijos 84 straipsnio 16 punktą pateikiamos parlamente, apimtį ir struktūrą. O teisingumo ministras siūlo teismų biudžeto projektą ir teikia jį svarstyti Aukščiausiajai Teismų Tarybai; valdo teismų nuosavybę; gali teikti pasiūlymus dėl teisėjų, prokurorų ir tyrimo teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, pareigų pažeminimo, perkėlimo į kitas pareigas ir pašalinimo iš pareigų; dalyvauja organizuojant teisėjų, prokurorų ir tyrimo teisėjų mokymus (130a str.).

Aukščiausiosios Teismų Tarybos sprendimai dėl teisėjų, prokurorų ir tyrimo teisėjų paskyrimo, skatinimo, pareigų pažeminimo, perkėlimo į kitas pareigas ar pašalinimo iš pareigų taip pat siūlymas Respublikos prezidentui dėl Aukščiausiojo Kasacinio Teismo, Aukščiausiojo Administracinio Teismo pirmininkų ir generalinio prokuroro paskyrimo ar atleidimo iš pareigų priimamas tik slaptu balsavimu.

Teisėjams, prokurorams ar tyrimo teisėjams vykdant teisingumo funkciją netaikoma civilinė ar baudžiamoji atsakomybė dėl jų veiksmų ar priimamų teisės aktų, išskyrus atvejus, kai yra kaltinami dėl tyčinio nusikaltimo (132 str.). Tačiau išsamiau Konstitucijoje nereglamentuotas teisėjų imuniteto panaikinimo klausimas, tai palikta nustatyti parlamentui įstatymu.

Bulgarijos Konstitucija pasižymi tuo, kad numatyta speciali teismų sistemos priežiūros institucija – Inspekcija. Inspekciją sudaro vyriausiasis inspektorius ir dešimt inspektorių. Nacionalinis susirinkimas 2/3 narių balsų dauguma renka vyriausiąjį inspektorių penkerių metų kadencijai, o inspektorius – ketverių metų kadencijai. Vyriausiasis inspektorius ir inspektoriai gali būti pakartotinai išrinkti, tačiau ne dviem kadencijoms iš eilės. Išsamesnės inspektorių rinkimo sąlygos ir tvarka, taip pat darbo organizavimas reglamentuota atskiru įstatymu. Inspekcija tikrina teisminių institucijų veiklą nedarant įtakos teisėjų, teismo tarėjų, prokurorų ir tyrimo teisėjų nepriklausomumui, atliekant jiems priskirtus įgaliojimus. Vyriausiasis inspektorius ir inspektoriai turi būti nepriklausomi, vykdydami savo pareigas, jie klauso tik įstatymo. Inspekcija atlieka tyrimą savo, piliečių, juridinių asmenų arba valstybės institucijų, įskaitant teisė-

jus, prokurorus ir tyrimo teisėjus, iniciatyva. Inspekcija pateikia metinę ataskaitą apie savo veiklą Aukščiausiai Teismų Tarybai. Apie savo veiklą Inspekcija informuoja ir visuomenę (132a str.).

Apibendrinant galima pasakyti, kad Bulgarijoje socialistinio režimo metu teisminė sistema nebuvo savarankiška, ir tai lėmė, kad žlugus totalitariniam režimui gana ilgai buvo vykdoma teismų sistemos reforma. Lėtą šios srities reformos procesą lėmė politinė įtaka, plačiai paplitusi korupcija ir vilkinimai, be perstojo kamavę sistemą. 1994 m. Nacionalinis susirinkimas priėmė Teismų sistemos įstatymą, išsamiau apibrėžiantį teismų vaidmenį. Be to, kad 2003 m. buvo priimtos Konstitucijos pataisos, kuriomis siekta pagerinti teismų sistemos veiksmingumą, papildomais Konstitucijos pakeitimais 2006 m. ir 2007 m. įstatymų leidėjas toliau didino teismų sistemos priežiūrą. Įsteigta ne tik Aukščiausioji Teismų Taryba, kaip nuolat veikianti kontrolės institucija, bet taip pat Inspekcija, atsakinga už visos teismų sistemos, taip pat ir atskirų jos narių priežiūrą¹⁸⁵. Pažymėtina ir tai, kad Bulgarijos prokuratūros sistema yra glaudžiai susijusi su šalies teismų sistema, t. y. sudaro teisminės valdžios dalį.

8. KONSTITUCINĖ KONTROLĖ

Konstitucinis Teismas – tai nauja Bulgarijos konstitucinės sistemos institucija. Prieš tai galiojusiose 1879 m., 1947 m. ir 1971 m. konstitucijose Konstitucinis Teismas nebuvo numatytas. Tai lėmusios priežastys yra skirtingos. Kai 1879 m. buvo priimta Tarnovo Konstitucija, idėjų apie Konstitucinį Teismą Europoje dar nebuvo, nes pirmasis Konstitucinis Teismas buvo įsteigtas 1920 m. Bulgarijos 1947 m. ir 1971 m. konstitucijose buvo įtvirtintas totalitarinis režimas. Esant tokiam režimui, konstitucinės kontrolės institucija negalėjo būti šalies konstitucinės sistemos dalimi. Siekiant atmesti tokios institucijos idėją, 1971 m. Konstitucija tiesiogiai įtvirtino, kad Nacionalinis susirinkimas gali nustatyti, ar įstatymas, kurį jis priėmė, neprieštarauja Konstitucijai. Todėl Konstitucinis Teismas galėjo būti įsteigtas tik žlugus totalitariniam režimui (1989–1990)¹⁸⁶.

¹⁸⁵ Government and Political conditions [interaktyvus]. May 3, 2011 [žiūrėta 2012-01-24]. <<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3236.htm>>

¹⁸⁶ Constitutional Court of the Republic of Bulgaria. Institution and General Characteristics of the Constitutional Court [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2012-01-29]. <<http://www.constcourt.bg/Pages/Aboutus/History/Default.aspx>>

Svarbus vaidmuo tenka Didžiajam nacionaliniam susirinkimui, kuris, kaip minėta, Konstitucinio Teismo statusą įtvirtino Konstitucijos 8 skyriuje (147–152 str.). Šis Teismas buvo įkurtas neįtikėtinais greitai. Priėmus Konstituciją, po mėnesio buvo priimtas Konstitucinio Teismo įstatymas (1991 m. rugpjūčio 16 d.). Konstitucinis Teismas buvo sudarytas 1991 m. spalio 3 d., o tų pačių metų gruodžio 26 d. patvirtintos Konstitucinio Teismo organizavimo ir veiklos taisyklės ir priimti du sprendimai bylose, kurios priskirtos Teismo kompetencijai. Šie faktai yra akivaizdūs, kad Konstitucinis Teismas buvo reikalingas valstybei, siekiančiai būti teisine ir demokratine¹⁸⁷.

Pagal Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalį Konstitucinį Teismą sudaro dvylika teisėjų: po trečdalį renka Nacionalinis susirinkimas, bendras Aukščiausiojo Kasacinio Teismo ir Aukščiausiojo Administracinio Teismo teisėjų susirinkimas ir skiria Respublikos prezidentas. Teisėjų įgaliojimų laikas – devyneri metai. Antra teisėjų kadencija negalima. Konstitucinio Teismo sudėtis įstatymo nustatyta tvarka kas trejus metus atnaujinama. Reikalavimai kandidatams į Konstitucinio Teismo teisėjus nustatyti 147 straipsnio 3 dalyje: jais gali tapti aukšto profesinio ir moralinio lygmens teisininkai, turintys ne mažiau kaip 15 teisinio darbo stažą. Konstitucinio Teismo pirmininką slaptu balsavimu trejiems metams renka patys teisėjai (147 str. 4 d.). Minėto straipsnio 5 dalyje įtvirtintas Konstitucinio Teismo teisėjo pareigų nesuderinamumas su tautos atstovo mandato turėjimu, su kitomis tuo pačiu metu einamomis apmokamomis pareigomis valstybinėje ar kitoje tarnyboje, draudžiama jų narystė politinėse partijose ir profsąjungose. Konstitucinio Teismo teisėjams garantuojamas toks pat imunitetas kaip ir deputatams (147 str. 6 d.).

Konstitucinio Teismo teisėjų įgaliojimai nutrūksta Konstitucijos 148 straipsnyje nustatytais pagrindais, t. y. pasibaigus jų įgaliojimų laikui; atsistatydinus; įsigaliojus nuosprendžiui, kuriuo paskirta laisvės atėmimo bausmė už tyčinę veiką; kai faktiškai ilgiau nei vienerius metus negali vykdyti savo pareigų; kai einamos pareigos nesuderinamos su 147 straipsnio 5 dalyje numatyta veikla; teisėjui mirus.

Pagrindinė Konstitucinio Teismo paskirtis, pasak E. Konstantinovo, – užtikrinti Konstitucijos taikymą ir atlikti arbitro vaidmenį tarp svarbiausių

¹⁸⁷ Constitutional Court of the Republic of Bulgaria. Institution and General Characteristics of the Constitutional Court [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2012-01-29]. <<http://www.constcourt.bg/Pages/Aboutus/History/Default.aspx>>

valstybės valdžių, iškilus konstituciniams ginčams¹⁸⁸. Konstitucinio Teismo kompetencija nustatyta Konstitucijos 149 straipsnyje. Taigi Konstitucinis Teismas oficialiai aiškina Konstituciją; esant kreipimuisi sprendžia dėl Nacionalinio susirinkimo priimtų įstatymų ir kitų teisės aktų, taip pat dėl Respublikos prezidento aktų atitikties Konstitucijai; sprendžia ginčus dėl kompetencijos tarp Nacionalinio susirinkimo, prezidento ir Ministrų Tarybos, taip pat savivaldos institucijų ir centrinių vykdomosios valdžios institucijų; sprendžia dėl Bulgarijos Respublikos sudarytų tarptautinių sutarčių atitikties Konstitucijai prieš jas ratifikuojant, taip pat dėl įstatymų suderinamumo su visuotinai pripažintomis tarptautinėmis normomis ir tarptautinėmis sutartimis, kurias Bulgarijos Respublika pasirašė; sprendžia dėl politinių partijų ir susivienijimų konstitucingumo; sprendžia ginčus dėl prezidento ir viceprezidento rinkimų legitimumo; sprendžia dėl deputatų rinkimų legitimumo; sprendžia prezidento ir viceprezidento apkaltos klausimus, kai juos pareiškia Nacionalinis susirinkimas. Bulgarijos Konstitucinio Teismo vykdoma konstitucinė kontrolė pasižymi tuo, jog, kitaip nei daugelio Europos konstitucinių teismų vykdomos *a priori* ir *a posteriori* kontrolės, vykdoma tik vėlesnioji, jau įsigaliojusių teisės aktų, kontrolė. Be to, Ministrų Tarybos ir ministrų aktų atitikties Konstitucijai ir įstatymams klausimas yra priskirtas ne Konstitucinio Teismo, o Aukščiausiojo Administracinio Teismo kompetencijai.

Į Konstitucinį Teismą gali kreiptis ne mažiau kaip viena penktoji visų Nacionalinio susirinkimo narių, Respublikos prezidentas, Ministrų Taryba, Aukščiausiasis Kasacinis Teismas, Aukščiausiasis Administracinis Teismas arba generalinis prokuroras, o kai sprendžiami ginčai dėl kompetencijos tarp savivaldos institucijų bei centrinių vykdomosios valdžios institucijų – ir savivaldybės taryba. Kaip jau minėta, nuo 2006 m. taip pat ir ombudsmenui suteikta teisė kreiptis į Konstitucinį Teismą, prašant pripažinti įstatymą, pažeidžiantį žmogaus teises ir laisves, antikonstituciniu.

Konstitucinio Teismo nutarimams priimti reikia daugiau nei pusės visų teisėjų balsų daugumos. Priimtas Konstitucinio Teismo nutarimas skelbiamas įstatymų leidinyje „*Därzaven Vestnik*“ per 15 dienų. Nutarimas įsigalioja praėjus trimis dienoms po jo paskelbimo. Kiekvienas teisės aktas, kuris paskelbiamas prieštaraujančiu Konstitucijai, netaikomas nuo tos dienos, kai nutarimas įsigalioja (150–151 str.).

¹⁸⁸ Konstantinov, E. Die neue bulgarische Verfassung von 1991, ROW, 1993, S. 43.

* * *

Apibendrinant galima pasakyti, kad 1991 m. liepos 12 d. Bulgarijos Respublikos Konstitucija yra kodifikuota rašytinė ir priskirtina ketvirtajam konstitucionalizmo raidos etapui. Konstitucinė santvarka buvo kuriama pagal didžiųjų valstybių konstitucinius modelius, todėl šioje Konstitucijoje įtvirtinti daugelio valstybių demokratiniai konstituciniai principai, kurie pakeitė iki socializmo sistemos žlugimo Bulgarijoje egzistavusius autoritarinius principus. Bulgarijos Konstitucija eksplacitiškai įtvirtina valdžių padalijimo principą ir politinį pliuralizmą, atvėrusį kelią kurtis atvirai visuomenei. Valstybės valdymo forma – parlamentinė respublika. Be to, kaip ir daugelio demokratiųjų valstybių konstitucijose, pabrėžiamas žmogaus teisių ir laisvių prioritetas, o žmogaus teisių ir laisvių sąrašas yra platus, išsamus ir atitinkantis tarptautinius žmogaus teisių standartus.

Bulgarijos Respublikos konstitucinėje sistemoje valstybės valdžia yra padalyta trims institucijoms: Nacionaliniam susirinkimui (įstatymų leidžiamoji valdžia), Ministrų Tarybai (vykdomoji valdžia) ir teismams (teisminė valdžia). Konstitucija nepriskiria Respublikos prezidento prie vykdomosios valdžios, bet įvardija jį kaip valstybės vadovą. Teisminę valdžią sudaro vientisa trijų pakopų teismų sistema, o įsteigus specializuotą konstitucinės justicijos instituciją – Konstitucinį Teismą, buvo pasirinktas europietiškas konstitucinės justicijos modelis. Tačiau Konstitucinis Teismas nėra integralios teismų sistemos dalis, o yra už legislatyvinės, egzekutyvinės ir teisminės valdžios ribų.

Konstitucija įtvirtina, kad Bulgarijos Respublika yra vientisa valstybė, kurioje negali egzistuoti jokie autonominiai teritoriniai vienetai, o vietos savivaldos institucijos negali viršyti nustatytos kompetencijos ribų, negali kištis į centrinės valdžios kompetenciją sprendžiant vidaus ir išorinio suvereniteto klausimus, kurie lieka centralizuoti.

LITERATŪRA

1. Constitutional Court of the Republic of Bulgaria. Institution and General Characteristics of the Constitutional Court [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2012-01-27]. <<http://www.constcourt.bg/Pages/Aboutus/History/Default.aspx>>
2. Constitutional Court of the Republic of Bulgaria. Decision No. 5 of April 6, 1993 on Cc No. 6/93 [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2012-01-29]. <<http://www.constcourt.bg/Pages/Document/Default.aspx?ID=1357>>

3. Constitutional Court of the Republic of Bulgaria. Decision No. 11 of 3 December 2009 on Constitutional Case No. 13/2009 [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2012-01-30]. <<http://www.constcourt.bg/Pages/Document/Default.aspx?ID=1461>>
4. Government and Political conditions [interaktyvus]. May 3, 2011 [žiūrėta 2011-11-18]. <<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3236.htm>>
5. Grigienė, K. Konstituciniai pagrindai regioninei savivaldai Lietuvoje ir kitose Vidurio ir Rytų Europos šalyse: ar apskričių (regionų) reforma determinuoja Konstitucijos pataisų poreikį. *Socialinių mokslų studijos*. 2011, 3 (4).
6. Inter-Parliamentary Union database. Bulgaria (Narodno sabranie) National Assembly electoral System [interaktyvus]. 17 January 2011 [žiūrėta 2012-01-23]. <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2045_B.htm>
7. Jarašiūnas, E. Daugybė šiuolaikinės konstitucijos veidų: bendri ir individualūs bruožai. *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
8. Jarašiūnas, E. Nuo pirmosios iki naujausių konstitucijų: keletas minčių apie konstitucinio reguliavimo raidą. *Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005.
9. Jarašiūnas, E. Žvelgiant į Lietuvos Respublikos 1992 m. Konstituciją platesniaiame konstitucionalizmo raidos kontekste. *Jurisprudencija*. 2002, t. 30 (22).
10. Konstantinov, E. Die neue bulgarische Verfassung von 1991, *ROW*, 1993.
11. Kortmann, C. A. J. M.; Fleuren, J. W. A.; Voermans, W. *Constitutional law of 2 EU member states: Bulgaria and Romania : the 2007 enlargement*. Netherlands: Kluwer, 2008.
12. Mesonis, G. *Valstybės valdymo forma konstitucinėje teisėje: Lietuvos Respublika Vidurio ir Rytų Europos kontekste*. Monografija. Vilnius, 2003.
13. Lorenz, E. Der konstitutionelle Rahmen: Verfassungsgebung und Verfassungsentwicklung. Grotz, F. Müller-Rommel (Hrsg.). *Regierungssysteme in Mittel- und Osteuropa. Die neuen EU-Staaten im Vergleich. 1. Auflage*. Wiesbaden, 2011.
14. Riedel, S. Das politische System Bulgariens. Ismayr, W. (Hrsg.). *Die politischen Systeme Osteuropas*. 3., aktualisierte und erweiterte Auflage. Wiesbaden, 2010.
15. Rules of Organisation and Procedure of the National Assembly, promulgated in State Gazette No. 58/27.07.2009; amended, SG No. 60/30.07.2009 [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-01-23]. <<http://www.parliament.bg/en/rulesofthe-organisations>>
16. The National Assembly of the Republic of Bulgaria. Brief history [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2012-01-23]. <<http://www.parliament.bg/en/15>>

V. ČEKIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA

Doc. dr. Saulė Vidrinskaitė

Čekijos Respublikos konstitucinių teisinių institucijų sistema, valstybės ir jos valdymo forma bei politinis režimas ne kartą nagrinėtas Lietuvos teisinėje literatūroje¹⁸⁹.

Čekijos valstybė turi nemažai Vidurio ir Rytų Europos valstybėms būdingų konstitucinio reguliavimo bruožų. Šiuolaikinės Čekijos ir Slovakijos valstybės XX amžiaus tarpukaryje buvo nepriklausoma Čekoslovakijos valstybė, vėliau išgyveno totalitarinio valdymo laikotarpį. Šiuo metu Čekija yra visateisė Europos Sąjungos narė. Dėl šių priežasčių Čekijos Respublikos konstitucinę sistemą siekiama atskleisti nagrinėjant galiojančių teisės aktų nuostatas ir kartu fragmentiškai lyginant su Lietuvos Respublikos konstitucine sistema. Tiesa, Čekijos Respublika yra didesnė už Lietuvą. Čekija yra 78 864 kv. km ploto valstybė ir joje gyvena 10, 5 mln. gyventojų.

1. BENDROJI KONSTITUCIJOS CHARAKTERISTIKA

Dabar galiojanti Čekijos Respublikos Konstitucija¹⁹⁰ buvo priimta 1992 m. gruodžio 16 d. ir pagal Konstitucijos 113 straipsnį įsigaliojo 1993 m. sausio 1 d. Konstitucija papildyta konstituciniais aktais Nr. 347/1997 Coll., Nr. 300/2000 Coll., Nr. 448/2001 Coll., Nr. 395/2001 Coll., No. 515/2002 Coll.¹⁹¹

¹⁸⁹ Mesonis, G. Valstybės valdymo forma konstitucinėje teisėje: Lietuvos Respublika Vidurio ir Rytų Europos kontekste. *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003; Mesonis, G. *Čekijos Respublikos konstitucinė sąranga*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 183–2007.

¹⁹⁰ Informacija apie Čekijos Respublikos Konstitucijos priėmimą iš Wikipedia http://en.wikipedia.org/wiki/Czech_Constitution

¹⁹¹ Čia ir toliau Konstitucijos ir konstitucinių aktų tekstas yra naudojamas iš Čekijos Respublikos Parlamento interneto puslapio <http://www.psp.cz/cgi-bin/eng/docs/laws/1993/1.html>

Pagal Konstitucijos 112 straipsnio nuostatas Čekijos Respublikos konstitucinės normos yra įtvirtintos pačioje Konstitucijoje, Pagrindinių teisių ir laisvių chartijoje, Konstitucijos pagrindu priimtuose konstituciniuose aktuose ir Čekoslovakijos Respublikos Nacionalinės Asamblėjos priimtuose konstituciniuose aktuose, Čekoslovakijos Socialistinės Respublikos Federalinės Asamblėjos ir Čekijos Nacionalinės Tarybos aktuose dėl valstybės sienų bei Čekijos Nacionalinės Tarybos po 1992 m. birželio 6 d. priimtuose konstituciniuose aktuose. Konstitucinis aktas Nr. 4/1993 Coll. reguliuoja teisinius santykius ir priemones panaikinus Čekoslovakijos Federacinę Respubliką. Konstitucinis aktas Nr. 110/1998 Coll. ir jo pakeitimai numato normas dėl Čekijos Respublikos saugumo.

Lietuvos Respublikos Konstitucija taip pat turi sudedamąsias dalis. Lietuvos Respublikos Konstitucinis įstatymas dėl Lietuvos valstybės, Lietuvos Respublikos konstitucinis aktas dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į posovietines Rytų sąjungas, Lietuvos Respublikos įstatymas Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis aktas dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje yra Lietuvos Respublikos Konstitucijos sudedamosios dalys.

Dabar galiojanti Čekijos Respublikos Konstitucija pakeitė 1960 m. Čekoslovakijos Federacijos Konstituciją. Iki 2011 m. Konstitucija buvo pakeista penkis kartus. Konstituciją sudaro aštuoni skyriai. Kiekvienas iš septynių skyrių nustato valstybės valdžios ir vadymo institucijas. Paskutinis skyrius reguliuoja santykius, kurie nebuvo iki galo sureguliuoti iki 1993 m. gruodžio 31 d. Šiuo metu paskutinis Konstitucijos skyrius nebeaktualus.

Konstitucija paremta valdžių padalijimo principu. Joje skelbiami šie principai: šalis yra respublika, demokratijos ir tautos suverenumo, mažumų apsaugos, įstatymų viršenybės, tiesioginio tarptautnių žmogaus teisių sutarčių taikymo, teritorijos integralumo, pilietybės. Šalies sostinė yra Pracha. Konstitucijoje apibūdinami valstybės simboliai, herbas, šalies himnas, nustatomos valstybės vėliavos spalvos.

Konstitucijos preambulėje skelbiama, kad Čekijos Respublikos piliečiai Bohemijoje, Moravijoje ir Silezijoje, atkurdami nepriklausomą Čekijos valstybę, tęsia Bohemijos karalystės ir Čekoslovakijos valstybės istorines tradicijas. Pirmajame skyriuje įtvirtintos pagrindinės nuotatos. Antrajame skyriuje pateikiamos nuostatos, reguliuojančios įstatymų lei-

džiamąją valdžią. Trečiajame skyriuje (54–80 str.) įtvirtintos vykdomąją valdžią reguliuojančios nuostatos. Ketvirtajame skirsnyje (81–96 str.) esančios teisės normos nustato Konstitucinio ir Aukščiausiojo Teismo galias ir nepriklausomą teismų sistemą. Šių skyrių nuostatas nagrinėsime atskirai, gilindamiesi į kiekvieną valstybės valdžios instituciją. Penktasis skyrius skirtas Vyriausiajai kontrolės įstaigai (97 str. – čekų kalba – *Nejvyšší kontrolní úřad*). Tai nepriklausoma konstitucinė institucija, kuri prižiūri, kaip vykdomas valstybės biudžetas, ir rūpinasi valstybės nuosavybe. Šeštajame skyriuje (98 str.) skelbiamos nuostatos dėl Čekijos nacionalinio banko (čekų kalba – *Česká národní banka*). Šis bankas vykdo monetarinę politiką, leidžia nacionalinę valiutą ir rūpinasi jos cirkuliacija, prižiūri bankus visoje šalyje ir sprendžia jų tarpusavio ginčus. Čekijos nacionalinis bankas prižiūri kapitalo rinką, draudimo bendroves, pensijų fondus, kreditoto unijas ir elektroninės bankininkystės įstaigas, vykdo užsienio valiutos keitimo priežiūrą. Čekijos Respublika, kitaip nei kaimyninė Slovakija, dar nepriklauso bendros Europos Sąjungos valiutos – euro – sąjungai. Septintasis Konstitucijos skyrius (99–105 str.) reguliuoja vietos savivaldą ir teritorijos administracinę teritorinę paskirstymą į rajonus ir regionus. Aštuntajame Konstitucijos skyriuje pateikiamos nuostatos dėl problemų, kurios galėjo atsirasti pirmaisiais Respublikos gyvavimo metais. Skelbiama, kad išlieka galioti Čekoslovakijos įstatymai, kol nebus priimtos naujos teisės nuostatos. Konstitucijos 112 straipsnio 1 dalyje skelbiama, kad 1991 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių chartija yra sudedamoji Konstitucijos dalis.

Istorinės Konstitucijos ištakos. Dabar galiojanti Konstitucija turi istorines ištakas. Čekijoje buvo iškilmingai paminėtas pirmosios nepriklausomos Čekijos Respublikos Konstitucijos 90-metis¹⁹². Pirmosios Čekijos Respublikos Konstitucijos metmenis parengė vienas iš vadinamųjų spalio 28-osios žmonių, teisininkas Aloisas Rašinas. Įstatymas paskelbė, kad įkurta nauja nepriklausoma valstybė. Įstatymu pasklebeta šalies nepriklausomybė. Nepriklausomos valstybės Nacionalinei Asamblėjai buvo suteikta teisė nustatyti valtybės formą. Šis sprendimas buvo pasirinktas,

¹⁹² Istorinė medžiaga čia ir toliau apie prieškarį Konstituciją ir jos 90-mečio paminėjimą iš: The Office of the Government of the Czech Republic remembers the 90th anniversary of the adoption of the first Czechoslovak Constitution. <http://www.vlada.cz/en/media-centrum/aktualne/constitution-1920-68721/>

paliekant galioti Austrijos-Vengrijos imperijos įstatymus ir taip siekiant apsaugoti nuo galimo teisinio chaoso.

Lietuvos Respublikoje taip pat buvo pasirinktas principas, kad pereinamuoju laikotarpiu galioja tie Lietuvos Socialistinės Respublikos įstatymai, kurie neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai¹⁹³.

Čekoslovakijoje 1918 m. lapkričio 13 d. buvo priimti Konstitucijos pagrindai. Juos priėmė politiniai atstovai, o ne rinkimų būdu suformuotas parlamentas. Šis polinių atstovų susirinkimas buvo vadinamas Nacionaline Asamblėja, kartais vadinama Nacionaline revoliucine asamblėja¹⁹⁴. Šios Asambėjos svarbiausia užduotis buvo priimti Čekijos Respublikos konstitucinį dokumentą. Po keleto valandų debatų 1920 m. vasario 29 d. tai buvo padaryta.

Tarpukario Lietuvoje pirmoji Respublikos Konstitucija taip pat buvo priimta ne visos tautos atstovų susirinkime¹⁹⁵.

Pagal priimtos Konstitucijos nuostatas Čekoslovakija buvo pripažinta demokratine respublika, kurioje valdžia kildinama iš tautos. Įstatymo leidybos galios buvo suteiktos dvejų rūmų Nacionalinei Asamblėjai. Daugiau galių turėjo Deputatų Rūmai, kuriuos sudarė 300 tautos atstovų, renkamų šešeriems metams. Mažesnes galias turėjo Senatas, sudarytas iš 150 senatorių. Senatoriai buvo renkami aštuonerių metų kadencijai. Abeji Asamblėjos Rūmai buvo renkami proporcinge rinkimų sistema, išrenkant skirtingą skaičių atstovų kiekvienoje rinkimų apygardoje. Senatas niekada neišbuvo visą nustatytą kadenciją – buvo paleistas po kiekvienų Deputatų Rūmų rinkimų argumentuojant, kad jis nebeatitinka rinkėjų politinių nuostatų. Vienoda abejų Parlamento rūmų sudėtis vėliau diskreditavo Senato misiją. Jis turėjo vis mažesnę politinę įtaką politinėje valstybės sistemoje, daugiausia buvo skirtas pensinio amžiaus politikams.

Tuo metu, kai nebuvo rengiamos Nacionalinės Asamblėjos sesijos, vadinamasis Valstybės komitetas, sudarytas iš 16 deputatų 8 senatorių,

¹⁹³ Birmontienė, T. ir kt. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001, p. 155.

¹⁹⁴ Istorinė medžiaga čia ir toliau apie prieškarį Konstituciją ir jos 90-mečio paminėjimą iš: The Office of the Government of the Czech Republic remembers the 90th anniversary of the adoption of the first Czechoslovak Constitution. <http://www.vlada.cz/en/media-centrum/aktualne/constitution-1920-68721/>

¹⁹⁵ Birmontienė, T. ir kt. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001, p. 155.

turėjo Parlamento galias. Komitetas galėjo priimti įstatymo galią turinčias specialiąsias priemones, kurios vėliau turėjo būti patvirtintos Nacionalinėje Asamblėjoje.

Svarbu tai, kad nebuvo sudarytos sąlygos užkirsti kelią smulkioms politinėms partijoms patekti į Parlamentą. Dėl to įvairios marginalios partijos pateko į Nacionalinę Asamblėją ir buvo sunku suformuoti koalicinę vyriausybę. Tačiau taip buvo sudarytos politinės sąlygos priimti ir veikti liberaliems rinkimų įstatymams. Rinkimai buvo visuotiniai, lygūs, balsavimas vyko slaptai ir tiesiogiai. Visuotinė rinkimų teisė buvo suteikta prieš priimant Konstituciją.

Lietuvos Respublikoje nuo pat tarpukario konstitucijų gyvavimo pradžios buvo įtvirtinta visuotinė rinkimų teisė¹⁹⁶.

Tarpukario Lietuvoje pirmieji visuotiniai rinkimai įvyko į vietos savivaldos institucijas. 1918 m. gruodžio 17 d. vidaus reikalų ministras išleido aplinkraštį Nr. 1 „Dėlei savivaldybių Lietuvoje“¹⁹⁷. Aplinkraštis turėjo laikinai atstoti savivaldybių įstatymą. Aplinkraštyje nurodoma, kad šalis padalijama į apskritis ir valsčius. Valsčius pripažintas svarbiausiu administraciniu vienetu, o valsčiaus savivaldybė turėjo tapti svarbiausia savivaldos grandimi. Aplinkraštyje pirmą kartą kalbama ir apie miestų bei miestelių savivaldą. Minėtu aplinkraščiu Vyriausybė nustatė tokią vietos savivaldos sistemą:

1. Valsčiaus savivaldybė (visateisių valsčiaus piliečių – moterų ir vyrų, turinčių ne mažiau kaip 21 metus, susirinkimas, valsčiaus vykdomasis komitetas, valsčiaus viršaitis ir padėjėjas);
2. Apskrities savivaldybė (Apskrities susirinkimas, arba Seimelis, ir apskrities komitetas);
3. Miesto, kuriame gyvena per 10 tūkstančių gyventojų, savivaldybė (miesto taryba, miesto valdyba iš 3–8 narių, miesto prezidentas (burmistras ir jo padėjėjas).

1919 m. spalio 10 d. priimtas Savivaldybių įstatymas nustatė valsčių, apskričių ir miestų tarybų rinkimų principus bei tvarką¹⁹⁸. Pagal Savivaldybių įstatymą rinkimus į valsčių ir miestų tarybas reikėjo surengti iki

¹⁹⁶ Birmontienė, T. Moterų teisių raida Lietuvoje: konstitucinis pripažinimas, politinio lygiateisiškumo siekis. *Jurisprudencija*. 2006 12 (90), p. 36–39.

¹⁹⁷ *Lietuvos Respublikos valstybės įstatymai 1918 II 16–1940 VI 15*. Vilnius: TIC, 1996.

¹⁹⁸ Sireika, J. *Lietuvos savivaldybės ir savivaldybininkai. (1919-1931 metai)*. Šiauliai, 1998, p. 51.

1919 m. gruodžio 15 d., bet tai nebuvo realus terminas. Visuotiniai rinkimai nepriklausomoje Lietuvoje buvo organizuojami pirmą kartą. Neturėta jokios rinkimų organizavimo patirties, trūko lėšų. Todėl savivaldybių rinkimai, kurie prasidėjo 1919 m. gruodžio mėnesį, užtruko iki 1920 m. pradžios, o Kauno miesto taryba buvo išrinkta tiktai 1920 m. liepos mėnesį.¹⁹⁹ Teisę dalyvauti rinkimuose turėjo 21 metų amžiaus piliečiai, o būti išrinktais – 24 metų. Savivaldybių įstatymas numatė skirtingas rinkimų sistemas kaime ir mieste. Valsčių tarybos turėjo būti renkamos naudojant mažoritarinę rinkimų sistemą ir balsuojant kamuoliukais, o miestų tarybos – proporcinę rinkimų sistemą. Balsavimas kamuoliukais buvo pasirinktas dėl to, kad norėta kiek galima labiau supaprastinti rinkimų sistemą kaime – dauguma valstiečių buvo neraštingi, prie rinkimų neįpratę. Miestuose balsavimas vyko pagal partijų, organizacijų, grupių sąrašus. Savivaldybių rinkimų eigą stebėjo ir apie jų rezultatus Vidaus reikalų ministerijos Savivaldybių departamentą informavo apskričių viršininkai.

Pirmuosiuose visuotiniuose vietos valdžios rinkimuose išrinktų valsčių ir miestų tarybų kadencija pagal įstatymą buvo vieneri metai – iki 1920 m. gruodžio 31 d. dauguma savivaldybių tarybų buvo išrinktos vėliau, negu numatyta įstatyme, todėl jos dirbo iki 1921 m. vidurio.

Pagal tarpukario Čekoslovakijos Respublikos Konstituciją vykdomoji valdžia buvo padalyta prezidentui ir Vyriausybei. Vyriausybės narius skyrė prezidentas. Vyriausybė buvo politiškai atsakinga Parlamento Deputatų Rūmams. Pasitikėjimas Vyriausybe turėjo būti pareikštas ne mažiau kaip šimto deputatų. Tokia pati deputatų dauguma galėjo pareikšti nepasitikėjimą Vyriausybe. Pagal galiojančią 1920 m. Konstituciją tai nebuvo padaryta nė karto. Vyriausybės sprendimai buvo priimami balsų dauguma. Ji turėjo įstatymų leidybos iniciatyvos teisę. Jeigu Parlamente nebuvo priimtas Vyriausybės siūlomas įstatymo projektas, Vyriausybė turėjo teisę skelbti referendumą. Šia teise nebuvo nesinaudota Pirmosios Respublikos gyvenimo laikotarpiu. Vyriausybė buvo sudaryta plačios koalicijos pagrindu, nes Parlamente buvo atstovaujamos ir nedidelės politinės partijos. Šiuolaikinėje teisinėje literatūroje nagrinėjama parlamente ir valstybės valdymo bei politinėje sistemoje tokiais atvejais susidaranti padėtis. Tokia padėtis pasunkina galimybes sudaryti efektyviai veikiančią vyriausybę²⁰⁰.

¹⁹⁹ Ten pat, p. 52.

²⁰⁰ Bogdanar, V. *The Coalition and the Constitution*. Oxford: Hart, 2011, p. 125.

Čekoslovakijoje tai kėlė nemažai problemų ir jos ypač paaštrėjo 1930 metais. Kartu tai stabdė šalies politinės sistemos pažangą. Respublikos gyvavimo pradžioje Parlamente buvo atstovaujamos penkios didžiosios politinės partijos, vėliau – aštuonios.

Valstybės vadovas buvo prezidentas. Jis buvo renkamas abiejų Parlamento rūmų sesijoje septynerių metų laikotarpiui. Tas pats asmuo, ne jaunesnis kaip 35 metų amžiaus, pareigas galėjo eiti dvi kadencijas. Pirmajam šalies prezidentui, atsižvelgiant į išskirtinių pareigų vykdymą, šis reikalavimas nebuvo taikomas. T. G. Masarykas pareigas ėjo keturias kadencijas.

Iš pradžių buvo siūloma, kad prezidentui būtų nustatytas toks pats amžiaus cenzas kaip ir kandidatams į senatorius – 40 metų. Tačiau T. G. Masarykas, siekdamas, kad jo nušalinimo atveju pareigas eitų E. Benešas, kuris buvo gana jaunas priimant Konstituciją, sugebėjo sumažinti amžiaus cenzą. Prezidento funkcijos buvo tokios pačios kaip ir šiuo metu – jis skiria ambasadorius, priima akreditacinius jų raštus, skiria Vyriausybę ir priima jos atsistatydinimą, skiria į pareigas aukščiausius valstybės tarnautojus ir karininkus bei universitetų vadovus.

Tarpukario Čekoslovakijos Konstitucija nesuteikė įstatymo leidybos iniciatyvos teisės prezidentui. Jis tik galėjo atidėti įstatymų įsigaliojimą, pasinaudodamas savo veto teise. Prezidentas galėjo gražinti priimtus įstatymus Deputatų Rūmams, kurie turėjo teisę tokius įstatymus iš naujo patvirtinti. Prezidento priimtus teisės aktus kontrasingnuodavo atitinkamos srities ministras. T. G. Masarykas naudojosi Konstitucijos suteiktomis galiomis ir buvo labai gerbiamas visuomenėje. Kartais ši pagarba buvo kaip asmeninis kultas.

Teisminė valdžia pagal Konstitucijos nuostatas buvo suteikta įvairių instancijų teismams. Buvo įtvirtintas teisėjų nepriklausomumo nuo vykdomosios valdžios principas ir reikalavimas, kad teisėjai, vykdydami pareigas, vadovautųsi tik teisės normomis. Tarpukario Čekoslovakijoje veikė ir Konstitucinis Teismas, kuris prižiūrėjo įstatymų konstitucingumą. Tačiau jo veikla beveik nebuvo efektyvi Pirmosios Respublikos gyvavimo laikotarpiu, nes šis teismas tik papildė Aukščiausiojo Administracinio Teismo veiklą.

Konstitucija taip pat reglamentavo asmenų teisinį statusą, nustatė pagrindinių piliečių teisių ir asmens laisvių katalogą. Taip pat buvo įtvirtintos mažumų teisės.

Totalitarinio valdymo Čekoslovakijoje pabaiga. Aksominė revoliucija²⁰¹ – svarbus laikotarpis Čekijos ir Slovakijos valstybių istorijoje. Tai pilietinis 1989 m. judėjimas, kilęs iš žmogaus teisių aktyvistų veiklos. 1977 m. sausio 1 d. daugiau kaip 250 aktyvistų pasirašė vadinamąją Chartiją 77, kuri kritikavo tuometinę Vyriausybę, jog ši neįgyvendina savo pačios pasirašytų tarptautinių žmogaus teisių dokumentų. Šie aktyvistai nebuvo susivieniję į jokią organizaciją. Jie kritikavo Čekoslovakijos Vyriausybę, kad ši nesilaiko Konstitucijos ir tarptautinių žmogaus teisių dokumentų nuostatų.

1989 m. lapkričio 17 d. policijos pajėgos numalšino taikią demonstraciją, kurioje dalyvavo daugiausia studentai. Šiomis dienomis pilietinio judėjimo aktyvistai susibūrė į Chartijos 77 judėjimą ir kitas pilietines organizacijas, siekiančias pažangos žmogaus teisių apsaugos srityje. Aktyvistų vadovu tapo disidentas Vaclavas Havelas. Pilietinės organizacijos specialiai nepasirinko partijos pavadinimo – vadinosi Pilietiniu forumu ir Visuomene prieš smurtą, siekdami išvengti neigiamos asociacijos su komunistų partija. Šios organizacijos buvo remiamos visuomenės ir komunistų partijos vadovai buvo priversti atsistatydinti. 1989 m. gruodžio 29 d. Vaclavas Havelas buvo išrinktas Čekoslovakijos prezidentu. Taip pat buvo sudaryta nauja Vyriausybė, kurioje komunistų partija turėjo mažumą ministrų portfelių. Pirmieji nepriklausomi rinkimai po 1946 m. buvo surengti 1990 m. birželį. Juose dalyvavo 95 proc. gyventojų ir nebuvo užfiksuota jokių incidentų. Pilietinis forumas ir Visuomenė prieš smurtą laimėjo rinkimus visoje šalyje ir sudarė Federacijos Parlamento daugumą. Parlamentas ėmėsi visų priemonių, kad valdžia Čekoslovakijoje būtų pakeista demokratiškai. 1990 m. lapkritį įvykė rinkimai į vietos tarybas visapusiškai pakeitė politinę padėtį šalyje.

Pilietinis forumas, nors ir sėkmingai pakeitęs komunistinį valdymo režimą šalyje, nebuvo sėkmingai valdanti politinė jėga. Šis judėjimas susiskaldė. Įtakingiausia tapo Pilietinė demokratinė partija, vadovaujama Vaclavo Klausos, kuris vėliau tapo ministru pirmininku. Kitos atsiskyrusios politinės organizacijos buvo Čekijos socialinė demokratinė partija, Pilietinis judėjimas ir Pilietinis demokratinis aljansas.

Slovakijos platesnės autonomijos reikalavimas 1992 m. blokavo aktyvią Čekoslovakijos Federacijos Parlamento veiklą. 1992 m. birželį įvykusius rinkimus Čekijos dalyje laimėjo Vaclavo Klausos vadovaujama Pilietinė demokratinė partija, kurios programos pagrindas buvo ekonominė reforma.

²⁰¹ Informacija pagal interneto puslapį http://en.wikipedia.org/wiki/Velvet_Revolution

Vladimiro Merciaro vadovaujamas Judėjimas už demokratinę Slovakiją tapo vadovaujančia politine partija slovakiškoje šalies dalyje. Federacijos rėmėjai, tokie kaip V. Havelas, nebeturėjo pakankamai politinės paramos ir nebegalėjo kontroliuoti politinės padėties, vedančios į šalies skilimą. V. Havelas iš prezidento pareigų atsistatydino 1992 m. birželį. V. Klausas ir V. Merciaras parengė susitarimą, kuriuo vadovaudamosi abi valstybės tų pačių metų pabaigoje atsiskyrė. Federacijos Parlamento politinės jėgos buvo susiskaldžiusios nacionaliniu pagrindu ir sunkiai pasiekė valstybę padalijanti bendrą susitarimą. Mažai tarpusavyje bendradarbiaudami, Federacijos Parlamento nariai 1992 m. gruodžio 27 d. priėmė Čekoslovakiją padalijanti įstatymą. Čekijos ir Slovakijos Respublikos tapo nepriklausomos tuo pačiu metu – 1993 m. sausio 1 d. – ir buvo sukurtos taikiai. Šių valstybių sukūrimą pripažino daugelis pasaulio valstybių. Kilę ginčai dėl nuosavybės padalijimo ir valstybės sienų apsaugos taip pat buvo išspręsti taikiai²⁰².

Narystė Europos Sąjungoje taip turėjo ir turi nemažą įtaką konstitucingumo raidai. Čekijos Respublika ir Lietuva tuo pačiu metu tapo visateisėmis Europos Sąjungos narėmis. Kartu su dar aštuoniomis valstybėmis (Estija, Kipru, Latvija, Vengrija, Malta, Lenkija, Slovėnija ir Slovakija) jos 2003 m. balandžio 16 d. Atėnuose, Graikijoje, pasirašė narystės sutartį su Europos Sąjunga.

Vienas iš daugelio galimų integracijos į Europos Sąjungą apibrėžimų siūlo, jog ši sąvoka apibrėžiama kaip procesas, papildantis ir pritaikantis naujus elementus sisteminėje visumoje²⁰³. Akivaizdu, kad naujosios Europos Sąjungos narės susidūrė su kitokiais teisiniais iššūkiais negu valstybės, kurios iniciavo Europos Sąjungos susikūrimą ir prisijungė iki didžiosios plėtros 2004 m. gegužės 1 d., kai dešimt Europos šalių tapo Europos Sąjungos narėmis.

Integracija į Europos Sąjungą yra susijusi su europizacija, kuri įvardijama kaip paralelė konstitucionalizacijai²⁰⁴. Konstitucionalizacija iš pra-

²⁰² Informacija iš JAV valstybės departamento interneto puslapio www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3237.htm

²⁰³ Andersen, S. S. and Sitter, N. Differentiated Integration: What is it and How Much Can the EU Accommodate? *Journal of European Integration*. 2006, 28 (4), p. 319.

²⁰⁴ Topidi, K. Fundamental Rights in the EU's Post-enlargement Landscape: An Exercise in Constitutional Translation? *Constitutional Evaluation in Central and Eastern Europe: Expansion and Interaction in the EU*. Eds. Kyriaki Topidi, Alexander H. E. Morawa. Farnham [etc.]: Ashgate. 2011, p. 65.

džių buvo suprantama kaip Europos Teisingumo Teismo jurisprudencijos kūrimo veikla ir tiesioginio Europos Sąjungos teisės taikymo bei jos viršenybės principo suformavimas. Dabar teisininkai šį terminą vartoja laipsniškam Europos Sąjungos politikos transformavimui, susijusiam su konstituciniais teisiniais pagrindais, apibūdinti²⁰⁵. Konstitucionalizacija (taip pat teisinėje literatūroje) pasirenkama kaip paralelė europizacijai²⁰⁶. Europos Sąjunga sudaryta iš tarpusavyje susijusių teisinių struktūrų, kurios įsteigtos ir funkcionuoja tarptautinių sutarčių pagrindu.

Čekijos Respublikos Vyriausybė 2005 m. kovo 9 d. patvirtino, jog svarbiais valstybės vidaus ir užsienio politikos klausimais bus rengiami referendumai, jeigu to parašu pareikalaus pusė milijono šalies gyventojų arba du trečdaliai vienerių iš Parlamento rūmų narių, arba Vyriausybė tai nupręs pati. Buvo nuspręsta, kad 2006 m. bus surengtas referendumas dėl Europos Sąjungos Konstitucinės Sutarties. Po nesėkmingų referendumų Prancūzijoje ir Nyderlandų Karalystėje Čekijos Vyriausybė atšaukė referendumą²⁰⁷. Čekijos prezidentas V. Klausas taip pat buvo vienas iš stipriausių Europos Konstitucijos priešininkų. Dar derybų dėl narystės Europos Sąjungoje metų V. Klausas neigiamai oficialiai atsiliepė apie Briuselio biurokratus ir teigė, kad Europos Sąjungos struktūros per mažai gerbia nacionalinius interesus, kritikavo socialinę Europos Sąjungos politiką ir pakartotinai įvardijo, jog ES laikosi kairiųjų ir socialistinių pažiūrų²⁰⁸.

Lietuvos Respublikos Seimas pirmasis iš Europos Sąjungos parlamentų pareiškė valstybės poziciją²⁰⁹. Deja, ši pozicija vėliau nebeturėjo

²⁰⁵ Peters, A. The Constitutionalisation of the European Union – Without the Constitutional Treaty. S. Puntcher Riekann, W. Wessels (Eds.) *The making of a European Constitution: Dynamics and Limits of the Convention Experience*. 2Wiesbaden, VS Verlag, 2006, p. 36.

²⁰⁶ Czuczai, J. Practical implementation by the Acceding Candidate Countries of the Constitutional *Aquis* of the EU: Problems and Challenges. Kellerman A. et al (eds.). *EU Enlargement: The Constitutional Impact at EU and National Level*. The Hague: T. M. C. Asser Press, p. 411–412.

²⁰⁷ Czech National Identity and the European Constitution: a Chance and/or a Challenge (a Historical Perspective). PhDr. Milada Polišínská, CSc. Anglo-americká vysoká škola http://www2.tku.edu.tw/~tiexm/conference_paper/session2/Polisenska.pdf

²⁰⁸ Czech National Identity and the European Constitution: a Chance and/or a Challenge (a Historical Perspective). PhDr. Milada Polišínská, CSc. Anglo-americká vysoká škola, p. 9. http://www2.tku.edu.tw/~tiexm/conference_paper/session2/Polisenska.pdf.

²⁰⁹ Vidrinskaitė, S. Europos Sąjungos Konstitucija Lietuvos Konstitucinėje tikrovėje. *Jurisprudencija: Mykolo Romerio universiteto mokslo darbai*, 2005, 77 (69), p. 99.

teisinės galios, nes Nyderlandų Karalystės ir Prancūzijos Respublikos piliečiai referendumu nepritarė pirmajam Europos Sąjungos Konstitucinės Sutarties variantui.

Asocijuota ir visateisė narystė Europos Sąjungoje stipriai veikė ir dabar veikia ne tik ekonominius valstybės pagrindus. Europos Sąjungos plėtros metu vykusį konstitucinį dialogą dėl pagrindinių teisių N. Walkeris pavadino konstitucijos vertimu²¹⁰. Šis procesas, N. Walkerio nuomone, yra susijęs su trimis metmenimis – konteksto tinkamumu, aiškinamųjų priemonių apimtimi ir teisiųjų pagrindų išsamumu.

K. Topidi teigimu, Vidurio ir Rytų Europos konstituciniai teismai buvo pasirenę pripažinti Europos Sąjungos teisės viršenybės principą nacionalinėje konstitucinėje teisinėje tradicijoje²¹¹. Dar prieš asocijuotą narystę Europos Sąjungoje Čekijos Konstitucinis Teismas paskelbė, kad Europos Sąjungos institucijų interpretuojama Europos teisė yra vertinga interpretuojant Čekijos taisykles²¹². Vėliau Konstitucinis Teismas teigė, kad ir bendrieji principai, suformuoti bendrųjų Europos vertybių, padeda Teismui spęsti ginčus, taip pat ir pagrindinių teisių srityje²¹³. Tuo pačiu metu šis Teismas paskelbė, kad palankaus interpretavimo principas turi apribojimų. Konstitucinio Teismo nuomone, svarbu pabrėžti, jog jis neatsisakys savo konstitucinės priežiūros galių nacionalinės teisės, kuri papildo ir Europos bendrijų teisę, srityje, kaip tai yra padarę keletas Europos Sąjungos narių konstitucinių teismų²¹⁴.

T. Dumbrovsky apibūdina dvi Europos Sąjungos ir nacionalinės teisės (konstitucinės teisės) santykio tendencijas²¹⁵. Pirmoji yra apie Europos

²¹⁰ Walker, N. Postnational Constitutionalism and the Problem of Translation. *European Constitutionalism Beyond the State*. Weiler J., Wind M. (eds.). Cambridge: Cambridge University Press., p. 45.

²¹¹ Topidi, K. Fundamental Rights in the EU's Post-enlargement Landscape: An Exercise in Constitutional Translation? *Constitutional Evaluation in Central and Eastern Europe: Expansion and Interaction in the EU*. Eds. Kyriaki Topidi, Alexander, H. E. Morawa. Farnham [etc.]: Ashgate, 2011, p.7 2.

²¹² Re Skoda Auto, Collection of decisions of the Constitutional Court, col. 8, 149.

²¹³ Milk Quota Case, n. 410/2001 Sb [Official Gazette].

²¹⁴ Part VI of Decisions Pl US 50/04.

²¹⁵ Dumbrovsky, T. Constitutional Pluralism and Judicial Cooperation in the EU after the Eastern Enlargements: A Case Study of the Czech and Slovak Courts. *Constitutional Evaluation in Central and Eastern Europe: Expansion and Interaction in the EU*. Eds. Kyriaki Topidi, Alexander H. E. Morawa. Farnham [etc.]: Ashgate, 2011, p. 89.

konstitucinės erdvės kilmę ir jos paramą konstitucijų pliuralizmui. Antroji – sutelkta į Europos Sąjungos šalių narių konstitucinės doktrinos vystymąsi *vis-à-vis* Europos Teisingumo Teismo jurisprudencijos pagrindu.

2. ASMENS KONSTITUCINIO STATUSO PAGRINDAI

Kaip jau minėta, Čekijos Respublikoje žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių katalogas nėra nustatytas pačioje Konstitucijoje. Čekijos Nacionalinės Tarybos prezidiumas 1992 m. gruodžio 16 d. rezoliucija Nr. 2/1993 paskelbė Pagrindinių teisių ir laisvių chartiją²¹⁶, kuri yra sudedamoji Konstitucijos dalis. Ši chartija buvo papildyta konstituciniu aktu Nr. 162/1998, kuris įsigaliojo 1999 m. sausio 1 d.²¹⁷

Pagrindinių teisių ir laisvių chartija yra parengta remiantis Čekijos Nacionalinės Tarybos ir Slovakijos Nacionalinės Tarybos siūlymais ir pripažįsta žmogaus teisių nedalomumą, piliečių teises, teisės suverenumą. Chartija pagrįsta universaliomis žmonijos ir čekų tautos demokratinėmis vertybėmis ir savivalda bei pripažįsta čekų ir slovakų tautų teisę į apsisprendimą.

Chartija susideda iš preambulės ir šešių skyrių. Chartijos preambulėje skelbiama, kad tikimasi, jog Čekijos ir Slovakijos Respublikų Federacija pagarbiai pasidalins valstybę ir sukurs savarankiškas valstybes. Pirmajame skyriuje nustatytos bendrosios nuostatos, antrojo skyriaus pirmoji dalis skirta pagrindinėms teisėms ir laisvėms (5–16 str.), antroji – politinėms teisėms (17–23 str.), trečiasis skyrius numato tautinių ir etninių mažumų teises (24–25 str.), ketvirtasis skyrius skirtas ekonominėms, socialinėms ir kultūrinėms teisėms (26–35 str.), penktasis skyrius reglamentuoja teisę į teismo ir kitokią teisinę apsaugą (36–40 str.), šeštajame skyriuje pateikiamos apibendrinančios nuostatos (41–44 str.).

Nagrinėjant Čekijos Respublikos žmogaus teisių ir laisvių katalogą aiškėja, jog teisės kūrėjai pasirinko klasikinį žmogaus teisių suskirstymą ir jas sugrupavę įtvirtino Chartijoje. Lietuvos Respublikos Konstitucijos

²¹⁶ Čia pasirinktas dažniau žmogaus teisių dokumentuose vartojamas chartijos terminas. G. Mesonis. monografijoje „Konstitucinio reguliavimo įvairovė“ (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. 2006) vartoja terminą „sąvadas“. Čekų kalba – tai *Listine zjkladnkch prjv a svobod*.

²¹⁷ Čia ir toliau Chartijos tekstas naudojamas iš interneto puslapio <http://spcp.prf.cuni.cz/aj/2-93en.htm>

antrajame, trečiajame ir ketvirtajame skirsniuose yra įtvirtintos žmogaus teisės ir laisvės, tačiau šių skirsnių pavadinimai iš pirmo žvilgsnio nesuteikia aiškumo, jog skirsniuose numatytos pilietinės ir politinės bei ekonominės, socialinės ir kultūrinės žmogaus teisės.

Chartijos preambulėje skelbiama, kad Čekijos Respublika yra sekuliari valstybė ir remiasi demokratinėmis vertybėmis. Chartija teigia, kad piliečiai gali priešintis bet kam, kas pažeidžia Chartijoje numatytas žmogaus teises ir pagrindines laisves, kai efektyviai neveikia Konstitucijoje numatytos institucijos ir pažeistos veiksmingos teisinės gynybos priemonės (23 str.). Asmenų lygybė įtvirtinama lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, politinių įsitikimų ir kitokio tikėjimo, etninės ir socialinės kilmės, narystės nacionalinėje ir etninėje mažumoje, nuosavybės, gimimo ir kitokiu statusu. Chartijoje įvardijamas mirties baudmės uždraudimas. Tokios aiškios nuostatos Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nėra. Į žmogaus teisių ir laisvių katalogą Čekijos Respublikoje gilinsimės lygindami jį su Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatomis.

Čekijoje žmogaus teisės ir laisvės yra sugrupuotos kaip ir klasikiniuose Jungtinių Tautų priimtuose žmogaus teisių ir laisvių paktuose. Teisės ir laisvės suskirstytos į pagrindines teises ir laisves, politines, tautinių ir etninių mažumų teises, ekonomines, socialines ir kultūrinės teises bei teises į teismo ir kitokią teisinę apsaugą.

Prie pagrindinių teisių ir laisvių Chartijoje priskiriamas teisingumas, teisė į gyvybės apsaugą, asmens ir privatumo neliečiamybė bei teisinė apsauga.

Kiekvienam asmeniui garantuojama teisė į gyvybę, kuri ginama jau prieš gimimą. Gyvybės praradimas dėl akto, kuris nėra baudžiamas pagal įstatymus, vadovaujantis Chartijos 6 straipsnio nuostatomis nelaikomas teisės į gyvybę pažeidimu. Lietuvos Konstitucija asmens teisę į gyvybę įtvirtina lakoniškai: Konstitucijos 19 straipsnis skelbia, jog žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas.

Asmens ir privatumo neliečiamybė gali būti apribota tik pagal įstatymo nuostatas. Niekas negali būti kankinamas, draudžiamas žiaurus ir nežmoniškas elgesys (7 str.). Lietuvos Konstitucijoje asmens ir privataus gyvenimo neliečiamybė reglamentuojama išsamiau nei Čekijos Respublikos Konstitucijoje. Lietuvos Konstitucijos 21 ir 22 straipsniai detalizuoja žmogaus asmens ir privataus gyvenimo neliečiamumą.

Chartijos 8 straipsnyje garantuojama asmens laisvė ir skelbiama, kad niekas negali būti persekiojamas ir asmens laisvė apribota kitaip nei pagal teisės nuostatas. Laisvės negalima apriboti, jeigu asmuo nevykdo sutartinių apribojimų. Įtariamo padariusio nusikaltimą asmens laisvė gali būti apribota. Sulaikytas asmuo turi būti informuotas apie sulaikymo priežastis ir privalo būti apklausiamas, ne vėliau kaip per 48 valandas pristatomas į teismą arba paleidžiamas. Per 24 valandas teisėjas privalo nuspręsti, ar asmuo bus suimamas, ar paleidžiamas. Asmuo gali būti suimamas tik esant rašytiniam teisėjo sprendimui, kuriame turi būti išdėstomi suėmimo pagrindai. Įstatymu turi būti numatyti pagrindai, pagal kuriuos asmuo gali būti laisva valia ar priverstinai pristatytas į gydymo įstaigą. Apie tai per 24 valandas turi būti pranešta teismui, o šis per septynias dienas turi priimti sprendimą šiuo klausimu. Asmens laisvė tokia pat apimtimi yra įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 20 straipsnyje.

Priverstinis darbas ir tokio pat pobūdžio tarnyba yra draudžiama, išskyrus keturis atvejus. Atliekama alternatyvi įkalinimui bausmė, karinė tarnyba, darbas likviduojant gamtos ir stichinių nelaimių padarinius bei pavojingą žmonių sveikatai ir vertingoms materialinėms vertybėms situaciją, veikla, kuria siekiama apsaugoti gyvybę, sveikatą ir asmenų teises, nėra laikoma priverstiniu darbu (9 str. nuostatos).

Privalo būti gerbiamas asmens orumas, asmens neliečiamybė, geras vardas ir reputacija. Garantuojamas nesikišimas į asmens privatų ir šeimos gyvenimą. Informacija apie asmenį gali būti renkama, skelbiama ir naudojama tik pagal teisės aktų normas.

Kiekvienas turi teisę į nuosavybę. Kiekvieno savininko nuosavybė pagal teisės aktų nuostatas ginama vienodai, garantuojama paveldėjimo teisė (11 str.). Teisės normos apibūdina, kuri nuosavybė gali būti paimta, kad būtų užtikrinti visos visuomenės poreikiai, nacionalinės ekonomikos plėtra ir vieša gerovė. Nuosavybės valdymas negali pažeisti kitų asmenų teisių ir visuomenės teisėtų interesų. Naudojimasis nuosavybe neturi būti pavojingas asmenų sveikatai, gamtai ir aplinkos apsaugai. Nuosavybę galima nusavinti tik visuomenės interesais ir įstatymo pagrindu bei tinkamai atyginant. Mokesčiai ir mokesčiai nustatomi tik įstatymu. Panašiai kaip ir Čekijos Respublikos žmogaus teisių ir laisvių chartijos 11 straipsnyje, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtinamas nuosavybės neliečiamumo principas.

Žmogaus teisių chartijos 12 straipsnyje skelbiamas būsto neliečiamybės principas. Į gyvenamąją būstą negali būti patenkama be ten gyvenančio asmens sutikimo. Paieška būste gali būti surengta tik pagal baudžiamųjų įstatymų nuostatas, esant teisėjo sankcijai. Būsto neliečiamybė gali būti pažeista tik pagal įstatymo nuostatas, siekiant apsaugoti demokratinės visuomenės vertybes, asmens gyvybę ar sveikatą, kitų asmenų teises ir laisves, užkertant kelią visuomenės sagumo ir tvarkos pažeidimui. Jeigu gyvenamasis būstas naudojamas ir komerciniais ar kitokiais ekonominio pasipelnymo tikslais, teisės normos gali įtvirtinti anksčiau minėtą neliečiamybės pažeidimą, kai to reikia siekiant įgyvendinti visuomenės pareigas ir užtikrinti viešąsias paslaugas.

Susirašinėjimo laisvė pagal Chartijos 13 straipsnio nustatas negali būti pažeidžiama kitaip, nei tai numato įstatymas. Saugomas bendravimas telefonu, telegrafu ir kitomis susisiekimu priemonėmis.

Judėjimo ir gyvenamosios vietos pasirinkimo laisvė garantuojama 14 straipsnyje. Kiekvienas asmuo, teisėtai gyvenantis valstybėje, gali laisvai iš jos išvykti. Šios žmogaus laisvės taip pat gali būti apribotos, kai turi būti išsaugotos specialiai gamtos apsaugai skirtos vietovės. Kiekvienas pilietis turi teisę laisvai patekti į šalies teritoriją. Niekas negali būti verčiamas išvykti iš savo valstybės. Užsieniečiai gali būti išsiųsti iš šalies pagal įstatymo nuostatas. Lietuvos Konstitucijoje laisvė pasirinkti gyvenamąją vietą įtvirtinta 32 straipsnyje.

Minties, tikėjimo ir religijos laisvė užtikrinama kiekvienam asmeniui. Asmuo turi teisę pakeisti išpažįtamą religiją arba neišpažinti jokios religijos. Niekas pagal įstatymą negali būti verčiamas atlikti karinę tarnybą, jeigu tai prieštarauja sąžinės laisvei ar išpažįtamai religijai (Chartijos 15 str.). Lietuvos Respublikos Konstitucijos 26 ir 27 straipsniai numato religijos ir sąžinės laisvės konstitucinius pagrindus ir draudžia žmogaus įsitikinimais, praktikuojama religija ar tikėjimu pateisinti nusikaltimą ar įstatymų nevykdymą.

Teisė laisvai vienam ar su kitais asmenimis išpažinti religiją ar tikėjimą detalizuojama 16 straipsnyje. Numatoma, kad bažnyčios ir religinės bendruomenės tvarko savo reikalus, ypač kurdamos savo organus ir skirdamos sielovados atstovus, priimdamos sprendimus savarankškai ir nepriklausomai nuo valstybės institucijų. Įstatymu turi būti nustatyta tvarka, pagal kurią vykdomas religinis mokymas valstybinėse mokyklose.

Tik įstatymu gali būti apribota religijos laisvė, kai to reikia demokratinėje visuomenėje apsaugoti viešajai tvarkai, saugumui, sveikatai ir moralei bei kitų asmenų teisėms ir laisvėms.

Politinės teisės yra numatytos šešiuose straipsniuose. Čekijos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių chartijos 17 straipsnyje gana išsamiai reglamentuojama asmens išraiškos laisvė ir teisė į informaciją. Breyerio nuomone, kai išraiškos laisvė Konstitucijoje apibūdinama bendrąja prasme, o ne konkrečiai, yra mažesnė grėsmė demokratijai negu įstatyme detalizuojant viešą nuomonės pareiškimą, pavydžiui, išsamiai reglamentuojant viešai reiškiamą nuomonę apie politiką ir tautos išrinktų atstovų politinių sprendimų priėmimą²¹⁸. Chartijos 17 straipsnį sudaro penkios dalys. Kiekvienas žmogus turi teisę laisvai reikšti savo nuomonę raštu, žodžiu, spaudoje, vaizdine ar kitokia forma, taip pat laisvai ieškoti, gauti ir skleisti idėjas bei informaciją neatsižvelgdamas į valstybės sienas. Cenzūra draudžiama. Valstybės ir savivaldos institucijoms privalu pateikti informaciją apie savo veiklą.

Peticijos teisė įtvirtinama Čekijos Respublikos žmogaus teisių ir laisvių chartijos 18 straipsnyje ir garantuojama asmeniškai arba ji gali būti įgyvendinama grupės asmenų. Peticijos teisė neturi pažeisti teismų nepriklausomumo ir pažeisti pagrindinių teisių ir laisvių, įtvirtintų Chartijoje.

Teisė į taikius susirinkimus įtvirtinta 19 straipsnyje. Ji gali būti apribota įstatymu, kai susirinkimai rengiami viešosiose vietose, siekiant užtikrinti demokratinės visuomenės vertybes ir gerovę, viešąją tvarką, sveikatą, moralę ir valstybės saugumą. Tačiau susirinkimų teisė neturi būti priklausoma nuo viešosios administracijos sprendimų.

Kiekvienas asmuo turi Chartijos 20 straipsnyje įtvirtintą asociacijos laisvę. Asmenys gali vienytis į politines partijas ir politinius judėjimus, veikiančius nepriklausomai nuo valstybės. Ši laisvė numatoma įstatymu ir gali būti ribojama siekiant, kad demokratinėje visuomenėje būtų užtikrintas valstybės saugumas ir viešoji tvarka, užkirstas kelias nusikalstamumui, garantuojamos asmenų teisės ir laisvės.

Viena iš politinių teisių yra teisė dalyvauti viešojo administravimo ir valstybės valdymo darbe tiesiogiai ir per išrinktus atstovus. Pagal Chartijos 21 straipsnio reikalavimą rinkimai privalo būti rengiami reguliariai pagal visuotinai pripažintus rinkimų principus. O pagal Chartijos 22 straipsnio

²¹⁸ Breyer, Stephen G. *Active Liberty: Interpreting a Democratic Constitution*. Oxford: University Press, 2008, p. 37.

nuostatas teisės aktų nuostatos turi užtikrinti politinių jėgų laisvą rungtyniavimą. Anologiškai Lietuvos Respublikos Konstitucija numato asmenims rinkimų teisę ir įtvirtina rinkimų principus. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 33 ir 34 straipsniai reguliuoja rinkimų ir peticijos teises.

Piliečiams suteikiama teisė pasipriešinti bet kam, kas pažeidžia demokratinę tvarką, asmens teises ir pagrindines laisves, numatytas Chartijoje, kai konstitucinių institucijų veikla yra sutrikdoma ir neveikia teisinės priemonės.

Čekijoje, kitaip nei Lietuvoje, tautinių ir etninių mažumų teisės pateikiamos išsamiau. Chartijoje šioms teisėms yra skirtas atskiras skyrius (24 ir 25 str.). Įtvirtintas svarbus principas, jog tautinis ar etninis identitetas negali būti pagrindas laikyti asmenį menkesniu. Mažumoms garantuojama teisė vystyti savo kultūrą, gauti informaciją savo kalba, teisė burtis į etnines organizacijas. Tai turi būti reglamentuojama įstatymuose. 25 straipsnio 2 dalyje teigiama, kad tautinės mažumos turi teisę įgyti išsimokslinimą gimtąja kalba, ją vartoti plaikant oficialius ryšius, teisę dalyvauti priimančias sprendimus dėl tautinių ir etninių mažumų.

Chartijos ketvirtajame skyriuje (26–35 str.) įtvirtintos ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės: teisė į darbą, teisė burtis į profesines organizacijas, teisė gauti atlyginimą už atliekamą darbą ir dirbti tinkamomis darbo sąlygomis. Moterims, jaunimui ir žmonėms, turintiems negalią, turi būti sudarytos specialios įstatymuose numatytos sveikatos apsaugos sąlygos. Netekusiems darbingumo ir vyresnio amžiaus asmenims turi būti teikiama materialinė parama, kurią reglamentuoja įstatymai. Kiekvienam asmeniui garantuojama sveikatos apsauga, o piliečiams – ir nemokama sveikatos priežiūra, ir pagalba pagal viešąjį draudimą.

Tėvystės ir šeimos apsauga labai panašiai įtvirtinama Čekijos Respublikoje ir Lietuvoje. Tai saugoma įstatymo. Garantuojama speciali apsauga ir tinkamos darbo sąlygos nėsčioms moterims, vaikams bei jaunimui. Čekijoje skelbiamas principas, kad nesantuokoje gimę vaikai turi lygias teises. Tai Lietuvoje įtvirtinama prie bendrųjų lygybės principų – žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu. Chartijoje taip pat numatoma, kad teismo sprendimų vaikai gali būti paimami iš tėvų globos ir tėvų teisės apribojamos prieš jų valią. Tokios nuostatos Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nėra.

Ir Lietuvoje, ir Čekijoje reglamentuojama kiekvieno asmens teisė gauti išsilavinimą. Lietuvos Konstitucijoje aiškiai įtvirtinama, kad mokymasis asmenims iki 16 metų amžiaus yra privalomas. Amžiaus ribą Čekijoje pagal Chartijos 33 straipsnio nuostatas turi nustatyti įstatymas.

Pagal Čekijos Respublikos žmogaus teisių ir laisvių chartiją ir Lietuvos Respublikos Konstituciją intelektualinės veiklos nuosavybė yra ginama. Kiekvienam asmeniui suteikiama teisė pasirinkti norimą gyvenamąją vietą. Lietuvoje įtvirtinama, kad natūralūs išteklių priklausau valstybei, o Čekijoje skelbiama, kad kiekvienas turi teisę gauti laiku ir išsamią informaciją apie natūraliuosius išteklius.

Teismo ir kitokia teisinė apsauga Čekijoje reglamentuojama plačiau (36–40 str.) negu Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (30 ir 31 str.). Kiekvienas asmuo gali ginti savo teises nepriklausomame ir nešališkame teisme. Niekas negali būti verčiamas duoti parodymus prieš save ir savo artimus giminaičius, kiekvienas asmuo turi teisę dėl padarytos žalos kreiptis į teismą, sulaukti teisinės pagalbos teismuose ir kitose valstybės institucijose. Nusikaltimai ir bausmės turi būti reglamentuoti įstatymuose ir tik teismas gali pripažinti asmenį kaltu padariusiu nusikaltimą.

Remiantis tarptautinių žmogaus teisių organizacijų ir JAV valstybės departamento²¹⁹ naujausiomis metinėmis žmogaus teisių padėties ataskaitomis pažymėtina, jog Čekijoje laikomasi esminių žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių reikalavimų. Vis dar išlieka problemų dėl korupcijos, yra prekybos žmonėmis komercinio seksualinio ir priverstinio darbo išnaudojimo tikslu atvejų. Taip pat šalyje pasitaiko ekstremistinių neonacių išpuolių prieš romų ir kitas mažumas bei romų socialinės diskriminacijos problemų.

3. VALSTYBĖS VALDYMO FORMA, SANDAROS FORMA, KITI SVARBŪS KONSTITUCINĖS SANTVARKOS PRINCIPAI

Pirmieji Konstitucijos straipsniai apibūdina valstybės valdžios organizavimą Čekijos Respublikoje. Jie įpareigoja valstybinę vadžią laikytis žmogaus teisių ir laisvių nustatytą. Pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių

²¹⁹ US State Department Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor 2010 Country Reports on Human Rights Practices: 2010 Human Rights Reports: Czech Republic Report April 8, 2011 <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2010/eur/154420.htm>; <http://www.amnesty.org/en/region/czech-republic>

chartija yra sudedamoji Konstitucijos dalis. Konstitucija skelbia, jog Čekijos Respublika yra demokratinė valstybė, ir pripažįsta įstatymų viršenybės principą. Valstybės suverenitetas yra kildinamas iš tautos. Taip pat skelbiama, kad daugumos sprendimai turi gerbti tautines mažumas. Natūralių išteklių naudojimas ir gamtos apsauga yra valstybės prerogatyva. Konstitucija gali būti keičiama tik konstituciniu aktu, bet draudžiama pakeisti tokias nuotatas kaip, pavyzdžiui: valstybė yra demokratinė ir gerbianti įstatymo viršenybę. Pirmajame skyriuje skelbiamos Respublikos pareigos. Ji turi gerbti tarptautinės teisės nuotatas. Pripažįstama tarptautinių sutarčių normų viršenybė nacionalės teisės atžvilgiu. Paskutiniuose pirmojo skyriaus straipsniuose apibūdinama valstybės teritorija ir sostinė, nacionalinė vėliava ir herbas. Taip pat skelbiamos piliečių pareigos valstybei.

Konstitucijos struktūra, valstybinės valdžios institucijų tarpusavio įgaliojimų turinys leidžia teigti, kad šioje šalyje įgyvendinama parlamentinė valdymo forma²²⁰.

Su Europos Sąjunga susiję klausimai Čekijos Respublikoje reguliuojami Konstituciniu įstatymu dėl Referendumo dėl narytės Europos Sąjungoje Nr. 515/2002 Coll. ir Įstatymu dėl Europos Sąjungos Parlamento rinkimų Nr. 62/2003 Coll.

4. ĮSTATYMŲ LEIDŽIAMOJI VALDŽIA

Konstitucijos antras skyrius yra skirtas Parlamentui. Čekijos Respublikos Parlamentas yra sudarytas iš dvejų rūmų. Konstitucijos straipsniai nuo 15 iki 53 reguliuoja Deputatų Rūmų ir Senato veiklą. Čekijos Respublikos Parlamentas (čekų kalba – *Parlament České republiky*) atstovauja įstatymų leidžiamajai valdžiai. Parlamentas veikia Prachoje. Žemesnieji parlamentų rūmai vadinami Deputatų Rūmais, o aukštesnieji – Senatu. Abejų Parlamento rūmų nariai renkami tiesiogiai. Renkamas 81 senatorius ir 200 deputatų. Teisinėje literatūroje teigiama, kad jeigu parlamento kadencija yra tiksliai nustatyta ir naudojama proporcinė rinkimų sistema parlamentui suformuoti, politinės partijos turi ieškoti didesnio kompromiso sudaryti vyriausybę nei šalyse, kur naudojama mažoritarinė rinkimų sistema²²¹.

²²⁰ Mesonis, G. *Valstybės valdymo forma konstitucinėje teisėje: Lietuvos Respublika Vidurio ir Rytų Europos kontekste*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 182.

²²¹ Bogdanar, V. *The Coalition and the Constitution*. Oxford: Hart, 2011, p. 107–108.

Parlamentas priima įstatymus, turi teisę keisti Konstituciją, ratifikuoja tarptautines sutartis, jei reikia, skelbia karą, tvirtina užsienio šalių karinių pajėgų dislokavimą Čekijos Respublikoje ir Čekijos Respublikos karinių pajėgų buvimą užsienyje. Bendrame abiejų rūmų posėdyje renkamas Respublikos prezidentas.

Parlamento rinkimų veiklą reguliuoja ne tik šalies Konstitucija, bet ir Reglamentas, patvirtintas įstatymu Nr. 90/1995 Coll. su pakeitimais, Deputatų Rūmų rezoliucijos, galiojančios penktųjų rinkimų laikotarpiu, Čekijos Respublikos Parlamento renkimų įstatymas Nr. 247/1995 Coll. su pakeitimais, Politinių partijų, asociacijų ir politinių judėjimų įstatymas Nr. 424/1991 Coll. su pakeitimais.

Teisinėje literatūroje esama nuomonės, kad skirtinga abiejų parlamento rūmų sistema atspindėtų daugiau piliečių interesų²²². Deputatų Rūmų nariai renkami ketverių metų laikotarpiui proporcinge rinkimų sistema. Nuo 2002 m. šalis yra padalyta į 14 rinkimų apygardų. Kiekvienas šalies 21 metų amžiaus gyventojas, turintis rinkimų teisę, gali būti kandidatu rinkimuose. Deputatai negali eiti senatoriaus pareigų, būti teisėjais ar Respublikos prezidentu tuo metu, kai yra Deputatų Rūmų nariai. Deputatų įgaliojimai pasibaigia, kai deputatai prisiekia su išlygomis, atsisaitydina iš pareigų, praranda galią būti išrinkti, pasibaigia įgaliojimų terminas, kai paleidžiami rūmai, negali eiti pareigų. Paskutiniai Deputatų Rūmų (čekų kalba – *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky*) rinkimai vyko 2008 m. gegužės 28–29 d. Juose Čekijos socialinė demokratinė partija gavo 22,08 proc. balsų ir 56 vietas, Pilietinė demokratinė partija – 20,22 proc. ir 53 vietas, TOP 09 partija – 16,70 proc. ir 41 vietą, Bohemijos ir Moravijos komunistų partija – 11,27 proc. ir 26 vietas, Viešieji reikalai – 10,88 proc. ir 24 vietas²²³.

Čekijos Respublikos Senatas (čekų kalba – *Senát Parlamentu České republiky*) susideda iš 81 senatoriaus ir reziduoja Wallensteino rūmuose Prachoje. Senato nariai renkami šešerių metų laikotarpiui. Kas dvejus metus atnaujinamas trečdalis Senato narių. Rinkimai vyksta pagal mažoritarinę rinkimų sistemą. Antrame rinkimų ture dalyvauja du daugiausia rinkėjų balsų surinkę kandidatai, jeigu nė vienas kandidatas pirmajame

²²² Bogdanar, V. *The Coalition and the Constitution*. Oxford: Hart, 2011, p. 133.

²²³ Informacia apie rinkimus ir jų rezultatus iš interneto puslapių <http://www.psp.cz/cgi-bin/eng/sqw/hp.sqw?k=31#elections> ir <http://www.volby.cz>.

ture nesurinko daugiau kaip pusės balsų. Reikalavimas priklausyti politinei partijai Senate, kitaip nei Deputatų Rūmuose, nėra taikomas. Senate renkamas jo vadovas ir keturi pavaduotojai. Senato veikla organizuojama komitetuose ir komisijose. Senato kanceliarija vykdo organizacines technines funkcijas, padedančias Senatui veikti.

Senatui suteikta teisė atidėti Deputatų Rūmų priimtų įstatymų įsigaliojimą. Tačiau dauguma deputatų (t. y. ne mažiau kaip 101 deputatui iš 200) gali šį veto atmesti. Senatoriai kartu su deputatais renka Respublikos prezidentą. Taip pat Senate yra renkami Konstitucinio Teismo teisėjai ir gali būti siūlomi įstatymų projektai. Kitaip nei Deputatų Rūmai, Senatas negali vetuoti šalies biudžeto ir neturi jokių galių Vyriausybei prižiūrėti. Senato pirmininkas yra pirmasis aukščiausias valstybės tarnautojas po prezidento, turintis reprezentacines galias, tačiau jis neturi jokių realių galių.

Senatas buvo sukurtas pagal 1992 m. gruodžio 16 d. konstitucinio Čekijos Nacionalinės Tarybos priimtą įstatymą Nr. 1/1993. Pagrindinė priežastis sukurti Senatą buvo politinis vakumas, atsiradęs panaikinus Federacijos Asamblėją, kuri išnyko kartu su Čekoslovakija. Taip pat Senatas turi galimybę subordinuoti vienos politinės partijos įsigalėjimą šalies Parlamente. Pirmieji Senato rinkimai buvo surengti 1996 metais. Šiuo metu Senatas neretai kritikuojamas dėl to, kad neturi realių galių, todėl nebūtinai tokio dydžio valstybei kaip Čekijos Respublika.

Paskutiniai Senato rinkimai įvyko 2010 m. spalio 15–16 d. ir 22–23 d. Juose Čekijos socialinė demokratinė partija laimėjo 41 vietą, Pilietinė demokratinė partija – 25 vietas, TOP 9 merai ir nepriklausomi kandidatai – 5 vietas, Krikščionių demokratų sąjunga – Čekoslovakijos tautinė partija – 5 vietas, Šiaurės bohemiai.cz bei Bohemijos ir Moravijos komunistų partija – po 2 vietas, taip pat buvo išrinktas vienas nepriklausomas kandidatas²²⁴.

Kaip ir JAV, Čekijos Respublikos Senatas atnaujamas kas ketverius metus vienu trečdaliu pagal mažoritarinę rinkimų sistemą. Prezidento ir teisėjo pareigos nesuderinamos su Parlamento nario funkcijomis. Vyriausybės nariai gali būti Parlamento nariais. Konstitucija įpareigoja, kad Parlamento nariai savo pareigas eitų nepriklausomai ir laikydamiesi Konstitucijos normų. Net ir netekę partijos nario mandato Parlamento nariai nepraran-

²²⁴ Informacija apie rinkimus ir jų rezultatus iš interneto puslapių <http://www.psp.cz/cgi-bin/eng/sqw/hp.sqw?k=31#elections> ir <http://www.volby.cz>.

da savo posto. Pagal Konstitucijos antrojo skyriaus nuostatas Parlamento nariams nustatytas platus imunitetas. Pagal Konstitucijos 27 straipsnio nuostatas Parlamento narys negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, išskyrus jo kolegų pateiktą kaltinimą. Jeigu kiti Parlamento nariai nepalaiko baudžiamojo kaltinimo, procesas turi būti nutrauktas.

Pagal Konstitucijos 33 straipnį Senatas neturi teisės vienas keisti Konstitucijos, neturi įstatymų leidybos iniciatyvos teisės biudžeto ir rinkimų teisės klausimais, neturi jokių galių šalyje tarptautinių sutarčių atžvilgiu. Konstitucija keičiama gana paprastai: trys penktadaliai visų Deputatų Rūmų ir Senato narių gali keisti, papildyti ir panaikinti Konstitucijos normas (39 str.). Kiekvienas Deputatų Rūmų narys turi įstatymų leidybos iniciatyvos teisę, o Senatas tokią teisę turi tik kaip institucija. Pagal Konstitucijos 41 straipsnio pakeitimą, įsigaliojusį 2000 m. sausio 1 d., įstatymų leidybos iniciatyvos teisę turi ir Vyriausybė (kolegeliai, bet ne kiekvienas ministras individualiai) ir savivaldybių tarybos. Išimtinai Vyriausybė turi biudžeto iniciatyvos teisę ir Deputatų Rūmai vieni priima sprendimą dėl biudžeto (42 str. nuostata). Tai viena iš priežasčių, kodėl Senatas turi mažesnes galias negu Deputatų Rūmai. Taip Senato veto dėl įstatymo projekto gali būti įveiktas paprasta Deputatų Rūmų narių balsų dauguma (47 str.). Taip pat Deputatų Rūmai gali paprasta balsų dauguma įveikti Prezidento veto dėl Konstitucijos normų (50 str.).

5. VYKDOMOJI VALDŽIA

Trečiajame skyriuje įtvirtinamos vykdomąją valdžią reguliuojančios nuostatos yra numatytos 54–80 straipsniuose. Prezidentas ir ministro pirmininko vadovaujama Vyriausybė yra vykdomoji valdžia. Šiame skyriuje yra netiesioginius prezidento rinkimus nustatančios teisės normos. Prezidentas renkamas šalies Parlamento. Jis turi galias suformuoti Vyriausybę. Šiame skyriuje yra teisinės nuostatos, reguliuojančios Čekijos Respublikos įstojimą ir narystę Europos Sąjungoje.

Čekijos Respublikos prezidentas yra valstybės vadovas. Jis turi pakankamą politinę įtaką valstybėje. Dauguma prezidento priimamų sprendimų yra kontrasignuojama ministro pirminko arba atitinkamos srities ministro. Taigi pasidalijama politinė įtaka ir atsakomybė įgyvedinant vykdomąją valdžią. Vadovauja ministras pirmininkas, o šalies vadovas yra Respublikos prezidentas.

Prezidentas yra nepriklausomas vykdydamas savo pareigas. Viena iš stipriausių jo galių yra teisė vetuoti Parlamento priimtus įstatymus. Parlamentas taip pat turi galią antrą kartą priimti tą patį įstatymą. Prezidentas negali patvirtinti ir vetuoti tik Konstitucijos pataisų. Prezidentas skiria aukščiausius valstybės valdininkus, Konstitucinio ir Aukščiausiojo Teismo teisėjus, Čekijos nacionalinio banko tarybos narius.

Be to, prezidentas turi galias, kuriomis gali naudotis tik išimtinėmis aplinkybėmis. Jis gali paleisti Deputatų Rūmus ir per 60 dienų paskelbti naujus.

Kartu su ministru pirmininku šalies prezidentas vykdo užsienio ir gynybos politiką, skiria žemesniųjų teisimų teisėjus, suteikia amnestiją. Deputatų Rūmai yra paleidžiami, jei neužtikrina Vyriausybės veiklos. Gali būti paleidžiamas ir Senatas. Tolią galią prezidentas gali įgyvendinti tik esant ministro pirmininko patvirtinimui. Esant Deputatų Rūmų patvirtinimui, prezidentas skiria Vyriausiosios kontrolės įstaigos prezidentą ir viceprezidentą. Ši institucija vykdo šalies biudžetą. Šiai funkcijai vykdyti ministro pirmininko patvirtinimas nereikalingas.

Pagal Konstitucijos 54 straipsnio 3 dalies ir 65 straipsnio 3 dalies nuostatas prezidentas negali būti traukiamas atsakomybėn už veiklas, padarytas einant pareigas. Tik Senatas gali priimti sprendimą, kad prezidentas netinkamai vykdo pareigas, ir uždrausti šias pareigas vykdyti.

Dauguma prezidento pareigų yra reprezentacinio pobūdžio, nes daugumą savo galių prezidentas įgyvendina tik kartu su ministru pirmininku. Prezidentas yra karinių šalies pajėgų vadovas, bet savo galias jis įgyvendina sulaukęs ministro pirmininko patvirtinimo. Pavyzdžiui, taip prezidentas suteikia generolo karinį laipsnį. Karo atveju karines šalies pajėgas jis gali panaudoti parlamento pritarimu. Čekijos Respublikos Konstitucija suteikia prezidentui galias, numatytas ne tik Konstitucijoje, bet ir įtvirtintas kituose įstatymuose. Taigi šalies Parlamentas gali įpareigoti prezidentą vykdyti tam tikrą veiklą nekeičiant Konstitucijos nuostatų.

Dauguma prezidento galių yra ceremonijų pobūdžio. Parlamentas gali prezidentui suteikti galias, kurias mano esant tinkamas tuo metu. Šiuo atveju Konstitucijos keisti nebūtina. Pagal Konstitucijos nuostatas prezidentas gali suteikti valstybės apdovanojimus ir garbės vardus tik ministro pirmininko kontrasignacija, tačiau 1994 m. Parlamentas įstatymu suteikė tokias galias prezidentui. Šis įstatymas taip pat suteikia

prezidentui teisę pasirinkti asmenį, kuris vykdytų šią išskilmingą ceremoniją.

Prezidento kadencija yra penkeri metai. Kandidatas turi būti ne jaunesnis kaip 40 metų amžiaus. Šias pareigas asmuo gali eiti ne ilgiau kaip dvi kadencijas. Pagal Konstitucijos 58 straipsnio nuostatas kandidatus gali iškelti ne mažesnė kaip 10 deputatų ar senatorių grupė. Iškėlus kandidatus, balsavimas gali prasidėti. Kiekvienas balsavimas negali turėti daugiau kaip trijų kartų. Asmuo, pirmame ture surinkęs absoliučią Senato ir Deputatų Rūmų narių balsų daugumą, yra išrenkamas iš karto. Šiuo atveju asmuo turi gauti 101 deputato ir 41 senatoriaus palaikymą. Antrame ture gali būti išrenkamas asmuo, surinkęs daugumą Senato ir Deputatų Rūmų narių balsų daugumą (visiems nariams dalyvuti nebūtina). Nė vienam kandidatui nesurinkus balsų daugumos abejuose Parlamento rūmuose, rengiamas tračiasis rinkimų turas, turintis įvykti per 14 dienų pasibaigus pirmajam turui. Šiame ture privalo dalyvauti dauguma Parlamento narių ir kandidatas turi surinkti iš viso bent 141 parlamento nario balsą. Specialus balsų skaičius kiekvienuose Parlamento rūmuose nenustatytas. Jeigu ir trečiame ture nėra vienas kandidatas nesurenka reikiamos balsų daugumos, rinkimai organizuojami bendrame abiejų Parlamento rūmų posėdyje. Rinkimai vyksta pagal tas pačias taisykles, kol išrenkamas prezidentas.

Pirmasis Čekijos Respublikos prezidentas Vaclavas Havelas vos nepasiekė pergalės pirmame rinkimų ture 1993 metais. Tačiau, renkant antrajai kadencijai, antrame ture jis surinko 7 balsais daugiau. Vaclavas Klausas 2003 m. buvo išrinktas trečiame ture, o 2008 m. – trečiame antrojo balsavimo ture. Didžiausia pergalė buvo pasiekta dviejų balsų skirtumu.

Vaclavas Havelas – istorinis Čekoslovakijos prezidentas. Praėjusių metų gruodį V. Havelui mirus pasaulis vėl prisiminė aksominę revoliuciją ir pagrindinius jos veikėjus. Jis buvo nominuotas Nobelio taikos premijai²²⁵.

V. Havelas buvo devintasis ir paskutinis Čekoslovakijos prezidentas 1989–1992 m. ir pirmasis Čekijos Respublikos Prezidentas 1993–2003 metais²²⁶.

²²⁵ Vaclav Havel 1936-2011. Living in truth. The Economist. December 31st 2011-January 6th 2012, p. 23–25.

²²⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/V%C3%A1clav_Havel

Čekoslovakijos prezidentu V. Havelas tapo dar būdamas Pilietinio forumo vadovu. Federacijos Asamblėja jį išrinko eiti prezidento pareigas. Jis buvo vienu iš pilietinės visuomenės iniciatyvų rėmėjų ir jomis tikėjo labiau negu oficialių institucijų veikla.

V. Havelas rėmė Čekijos ir Slovakijos Federaciją ir neturėjo Parlamento visapusiško palaikymo po 1992 m. rinkimų. Didžiausia Čekijos politinė partija – Pilietinė demokratinė partija – rėmė V. Havelą. Jis buvo vienintelis kandidatas, dar kartą tapęs prezidentu, tačiau neturėjo deputatų iš Slovakijos paramos. 1992 m. liepos 3 d. V. Havelas nebuvo išrinktas prezidentu. Slovakams paskelbus Nepriklausomybės deklaraciją, 1992 m. liepos 20 d. V. Havelas atsistatydino iš prezidento pareigų.

1993 m. sausio 26 d. V. Havelas buvo išrinktas Čekijos Respublikos prezidentu pirmajai kadencijai. Jis buvo populiariesnis užsienyje negu Čekijos Respublikoje. Vienas iš jo pirmųjų priimtų teisės aktų buvo visuotinė amnestija. Ji nesusilaukė palaikymo šalyje. Šalies kalėjimai buvo perpildyti ir V. Havelas teigė, kad negalima pasitikėti tarybiniais metais priimtais teismų sprendimais, nes totalitarinio valdymo metu veikusi teismų sistema negarantavo teisės į teisingą teismą. Šio sprendimo kritikai teigia, kad dėl to šalyje padidėjo nusikalstatumas. V. Havelas savo memuaruose „Pilis ir atgal“ teigė, kad amnestija buvo taikoma tik asmenims, kuriems buvo likę mažiau kaip vieneri metai iki bausmės pabaigos. Statistika nepateikia aiškios pozicijos, palaikančios prezidento ar jo kritikų argumentus. Visuomenė kontroversiškai vertino ir prezidento nuomonę, kad nuolatinį vokiečių tautybės gyventojų sudetų išsiuntimas po Antrojo pasaulinio karo buvo nemoralus aktas.

V. Havelas buvo vienas iš įtakingiausių politikų, kurie prisidėjo prie NATO (Šiaurės Atlanto aljanso organizacijos) plėtros, apėmusios ir buvusias Varšuvos pakto valstybes nares iš Vidurio, Rytų ir Vidurio Europos.

Pagal Čekijos Konstitucijos nuostatas asmuo gali būti išrinktas eiti prezidento pareigas dvi kadencijas. Trečia kadencija neleidžiama. Konstitucija nenustato prezidento rinkimų datos. Jeigu prezidentas ėjo pareigas ne visą kadenciją, naujas asmuo renkamas visai metų kadencijai. Naujas prezidentas turi būti išrinktas eiti pareigas ne vėliau kaip likus 30 dienų iki pareigas einančio prezidento kadencijos pabaigos. Jeigu naujas kandidatas neišrenkamas, prezidento pareigos padalijamos ir jas eina ministras pirminkas ir Deputatų Rūmų arba Senato Rūmų pirmininkas kartu.

Prezidento pareigos iki kadencijos pabaigos gali baigtis šiais atvejais:

1. Atsistatydinus prezidentui ir apie tai informavus Deputatų Rūmų pirmininką;
2. Abejiems Parlamento rūmams priėmus rezoliuciją, jog prezidentas dėl svarbių priežasčių negali toliau eiti pareigų. Prezidentas turi teisę šią rezoliuciją apskusti Konstituciniam Teismui, kuris gali ją panaikinti;
3. Impičmento tvarka Senatui nušalinus prezidentą nuo pareigų;
4. prezidentui mirus.

Prezidento oficiali rezidencija yra Prachos pilyje. Paskutiniai prezidentai čia negyveno, tik dirbo, nes gyvenamoji pilies dalis yra maža. Be to, prezidentas turi vasaros rezidenciją *Lany*, 35 km į vakarus nuo Prachos.

Čekijos Respublikos vykdomoji valdžia yra padalyta prezidentui ir Vyriausybei. Prezidentas Konstitucijoje įvardijamas kaip valstybės vadovas. Jis yra Vyriausybės partneris ir konkurentas, nes renkamas netiesiogiai²²⁷. 1992 m. Konstitucijoje pasirinkta prezidento rinkimų tvarka tęsia 1920 m. Konstitucijoje numatytą tradiciją. Prezidento įgaliojimų laikas – penkeri metai. Prezidentas skelbia amnestiją ir suteikia malonę. Pats prezidentas negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn už nusikalstamus aktus, padarytus einant prezidento pareigas.

Vyriausybė Konstitucijoje apibūdinama kaip aukščiausioji vykdomosios valdžios institucija (67 str.), bet jai Konstitucijoje neskiriama tiek dėmesio kiek šalies prezidento galių nustatymui. Šalies Vyriausybė gauna įgaliojimus veikti pasibaigus balsavimui dėl pasitikėjimo Deputatų Rūmuose (68 str.). Vyriausybė savo sprendimus priima balsų dauguma. Koalicinė vyriausybė neretai gali būti nestabili, nes ministrai iš mažesnių koalicijos partnerių balsų dauguma gali įveikti ministro pirmininko poziciją²²⁸.

Lietuvos Respublikos Prezidentas yra renkamas ne valstybės parlamento, o piliečių tiesioginiuose valstybės rinkimuose. Lietuvos Respub-

²²⁷ Constitution-Making in the Post-Communist Countries: A Case of the Czech Republic By Milos Calda, Associate Professor Department of Political Science, FF UK & Institute of International Studies, FSV UK (Charles University, Prague, Czech Republic) UPOL FF UK, Celetna 13, 110 00 Praha 1, Czech Republic. A paper presented at a panel of the Center for the Study of the Constitution at the American Political Science Association Convention, Atlanta, Georgia, September 2/5, 1999, p. 8. <http://tucnak.fsv.cuni.cz/~calda/APSA99.pdf>

²²⁸ Ten pat.

likos Seimas yra vienerių rūmų parlamentas. Šie pagrindiniai skirtumai Čekijos Respublikos ir Lietuvos Respublikos konstitucinių sistemų gretinimą daro iš esmės tikslingą.

6. TEISMINĖ VALDŽIA

Ketvirtajame Čekijos Respublikos Konstitucijos skirsnyje (81–96 str.) esančios teisės normos įtvirtina Konstitucinio ir Aukščiausiosios Teismo galias ir nepriklausomą teismų sistemą. Konstitucijoje skelbiamas teisėjų nepriklausomumo principas. Teisėjai yra apsaugoti nuo nušalinimo nuo pareigų ir perkėlimo į kitus teismus. Konstitucijoje nėra įsakmiai nustatyta, kad teisėjų atlyginimas negali būti sumažintas.

Pagal Konstitucijos 91 straipsnio nuostatas nustatyta ketverių lygmenų bendrųjų teismų sistema: Aukščiausiasis Teismas, Vyriausias administracinis teismas, vyresnieji teismai, regionų ir apylinkių teismai. Konstitucija 93 straipsnyje įtvirtina, kad teisėjai yra skiriami į pareigas šalies prezidento. Bendrųjų teismų teisėjai į pareigas skiriami neterminuotai. Prezidentas taip pat skiria ir Konstitucinio Teismo bei Aukščiausiojo Teismo pirmininkus ir jų pavaduotojus.

Čekijos Respublikos Aukščiausiasis Teismas (čekų kalba – *Nejvyšší soud České republiky*) yra aukščiausia apeliacinė instancija visose bylose. Konstitucijoje įsakmiai numatyta, kad konstitucinio, administracinio ir politinio pobūdžio bylos yra nagrinėjamos kituose teisuose. Tai vykdo Vyriausiasis administracinis teismas ir Konstitucinis Teismas. Visi trys aukščiausieji teismai yra ne šalies sostinėje, o Brno mieste. Neretai Brno miestas yra vadinamas teisine šalies sostine.

Iki 1993 m. gruodžio 31 d. Čekijos Respublikoje pagal Konstitucijos 110 straipsnio nuostatas veikė ir kariniai teismai.

7. KONSTITUCINĖ KONTROLĖ

Konstitucija numato Čekijos Respublikos Konstitucinio Teismo (čekų kalba – *Ústavní soud České republiky*) paskirtį. Šis teismas yra specializuotas ir skirtas apsaugoti Čekijos tautą nuo Konstitucijos pažeidimo. Čekijos Respublikos Konstitucinio Teismo veikla yra panaši į Čekoslovakijos Respublikos Konstitucinio Teismo veiklą. Konstitucinis Teismas buvo sukurtas 1969 m. Čekoslovakijos Federacijos aktu, bet

įkurtas tik 1992 m. balandį. Jis veikė trumpiau kaip vienerius metus. Pagal Čekoslovakijos Federacijos akto nuostatas konstituciniai teismai galėjo būti taip pat įkurti Čekijoje ir Slovakijoje, tačiau tai niekada nebuvo įgyvendinta. Čekoslovakijoje pirmasis Konstitucinis Teismas buvo įkurtas pirmosios Respublikos laikotarpiu 1921 metais. Šis teismas veikė ir antrosios Respublikos metais nuo 1938 metų.

Čekijos Respublikos Konstituciniam Teismui skiriamas didelis vaidmuo²²⁹. Teismas susideda iš 15 teisėjų, kurie skiriami 10 metų laikotarpiui ir gali būti skiriami į pareigas dar kartą. Pagal šį bruožą Čekijos Respublikos Konstitucinis Teismas skiriasi nuo daugelio vastybių konstitucinių teisimų, kurių teisėjai gali būti skiriami tik vienai kadencijai. Konstitucinis Teismas užtikrina šalies Konstitucijos viršenybę ir teisės aktų atitiktį tarptautinių žmogaus teisių dokumentų normoms, kurios pagal Konstitucijos 10 straipsnį yra sudedamoji šalies konstitucinės sistemos dalis. Į Konstitucinį Teismą gali kreiptis ir individualūs asmenys. Lietuvoje tokia galimybė nėra numatyta (LR Konstitucijos 106 str.). Konstitucinis Teismas taip pat nagrinėja vietos savivaldybių ir valstybės institucijų tarpusavio ginčus. Tokia Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo funkcija nenumatyta.

Įstatymų leidybos procese dalyvauja Konstitucijoje numatytos valstybės valdžios institucijos. Prezidentas vetuoja įstatymus ne tik teisiniais, bet ir politiniais sumetimais²³⁰. Galimybė Konstituciniam Teismui spęsti įstatymo konstitucingumą eliminuoja politinius argumentus. Konstitucija skelbia (89 str.), kad Konstitucinio Teismo sprendimai yra privalomi visoms institucijoms ir individams.

Konstitucinio Teismo veiklą išsamiai reguliuoja Konstitucinio Teismo aktas Nr. 182/1993 Coll.

* * *

Čekijos Respublikos konstitucinio reguliavimo pagrindai įtvirtinti ne tik šalies Konstitucijos tekste, bet ir kituose konstituciniuose teisės aktuose. Žmogaus teisės ir pagrindinės laisvės Čekijos Konstitucijoje nėra įtvirtintos. Šalyje taikomas dar sąjungoje su Slovakijos Respublika

²²⁹ Konstitucinis Teismas http://en.wikipedia.org/wiki/Czech_constitutional_court

²³⁰ Spitzer, Robert J. *Saving the Constitution from the lawyers: how legal training and law reviews distort constitutional meaning*. New York: NY Cambridge University Press, 2008, p. 86.

priimtas teisės aktas – Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių chartija. Šalies konstitucinio teisinio reguliavimo aktuose gerbiama istorinė teisinė patirtis ir laikomasi istorinio perimamumo tradicijų. Nemaža paralelių yra tarp tarpukario Čekoslovakijos ir Čekijos Respublikos konstitucinės sąrangos. Šalies narystė Europos Sąjungoje turėjo ir turi įtakos konstitucinei valstybės gyvavimo tikrovei. Čekijoje nebuvo surengtas referendumas dėl Europos Sąjungos konstitucinės sutarties pirmojo varianto. Čekijos Respublikos valstybinės valdžios institucijų sistema ir jų tarpusavo sąveika atspindi parlamentės respublikos konstitucinės sistemos ypatumus. Aukščiausiųjų Čekijos Respublikos teismų būstinės yra ne sostinėje Pragoje, o antrajame pagal dydį šalies mieste Brno²³¹.

LITERATŪRA

1. Bogdanar, V. *The Coalition and the Constitution*. Oxford: Hart, 2011.
2. Breyer, Stephen G. *Active Liberty: Interpreting a Democratic Constitution*. Oxford: University Press, 2008.
3. Constitution-Making in the Post-Communist Countries: A Case of the Czech Republic By Milos Calda, Associate Professor Department of Political Science, FF UK & Institute of International Studies, FSV UK (Charles University, Prague, Czech Republic) UPOL FF UK, Celetna 13, 110 00 Praha 1, Czech Republic. A paper presented at a panel of the Center for the Study of the Constitution at the American Political Science Association Convention, Atlanta, Georgia, September 2/5, 1999. <http://tucnak.fsv.cuni.cz/~calda/APSA99.pdf>

²³¹ Atkreiptinas dėmesys, kad Respublikos prezidento rinkimų tvarka, jau parengus šį straipsnį, buvo pakeista. Pakeitimus Parlamentas pradėjo svarstyti jau anksčiau, tačiau reikšmingų žingsnių, siekiant pakeisti Konstitucijos nuostatas, imtasi 2012 m. Po svarstymų abejuose Parlamento rūmuose Senatas 2012 m. rugpjūčio 8 d. pritarė konstituciniam aktui, kuris įtvirtino Konstitucijos pakeitimus, prezidentas parašė patvirtintus 2012 m. rugpjūčio 1 d. Konstitucinis aktas, išskyrus kai kurias išimtis, įsigaliojo 2012 m. spalio 1 d. Taigi šiuo metu pagal Čekijos Respublikos Konstitucijos 54–56 straipsnius Respublikos prezidentas renkamas tiesioginiais rinkimais, slaptu balsavimu, pagal mažoritarinę dviejų turų rinkimų sistemą penkerių metų kadencijai. Kandidatas į prezidentus, pirmajame rinkimų ture surinkęs daugiau kaip 44 proc. rinkėjų balsų, yra skelbiamas laimėjusiu rinkimus. Nė vienam iš kandidatų nesurinkus reikiamo balsų skaičiaus, per 14 dienų turi būti organizuojamas antrasis rinkimų turas, kuriame dalyvauja du daugiausia rinkėjų palaikymo sulaukę kandidatai. Kandidatu į prezidentus gali tapti asmuo, kurį remia 50 000 šalies piliečių, 20 deputatų arba 10 senatorių. Pirmieji tiesioginiai Čekijos Respublikos prezidento rinkimai įvyko 2013 m. sausį.

4. Czuczai, J. Practical implementation by the Acceding Candidate Countries of the Constitutional *Aquis* of the EU: Problems and Challenges. Kellerman A. et al (eds.). *EU Enlargement: The Constitutional Impact at EU and National Level*. The Hague: T. M. C. Asser Press.
5. Mesonis, G. *Valstybės valdymo forma konstitucinėje teisėje: Lietuvos Respublika Vidurio ir Rytų Europos kontekste*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
6. *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
7. Spitzer, Robert J. *Saving the Constitution from the lawyers: how legal training and law reviews distort constitutional meaning*. New York: NY Cambridge University Press, 2008.
8. Peters, A. The Constitutionalisation of the European Union – Without the Constitutional Treaty. S. Puntcher Riekann, W. Wessels (Eds.) *The making of a European Constitution: Dynamics and Limits of the onvention Experience*. 2 Wiesbaden, VS Verlag, 2006.
9. Court *Re Skoda Auto*, *Collection of decisions of the Constitutional*, col. 8, 149.
10. *Czech National Identity and the European Constitution: a Chance and/or a Challenge (a Historical Perspective)*. Ph Dr. Milada Polišínská, CSc. Anglo-americká vysoká škola http://www2.tku.edu.tw/~tiexm/conference_paper/session2/Polisenska.pdf
11. Vaclav Havel 1936-2011. Living in truth. *The Economist*. December 31st 2011-January 6th 2012, p. 23–25.
12. Vidrinskaitė, S. Europos Sąjungos Konstitucija Lietuvos konstitucinėje tikrovėje. *Jurisprudencija*. 2005, 77 (69).
13. <http://www.amnesty.org/en/region/czech-republic>
14. http://en.wikipedia.org/wiki/V%C3%A1clav_Havel
15. http://en.wikipedia.org/wiki/Czech_Constitution
16. http://en.wikipedia.org/wiki/Velvet_Revolution
17. <http://www.psp.cz/cgi-bin/eng/docs/laws/1993/1.html>
18. <http://www.psp.cz/cgi-bin/eng/sqw/hp.sqw?k=31#elections>
19. <http://spcp.prf.cuni.cz/aj/2-93en.htm>
20. <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2010/eur/154420.htm>
21. www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3237.htm
22. <http://www.vlada.cz/en/media-centrum/aktualne/constitution-1920-68721/>
23. <http://ww.volby.cz>.

VI. DANIJOS KARALYSTĖS KONSTITUCINĖ SISTEMA

Lekt. Dainius Kenstavičius

1. BENDRA KONSTITUCIJOS CHARAKTERISTIKA

Danijos Karalystė – tai parlamentinė konstitucinė monarchija, kurią šiuo metu valdo karalienė Margareta II. Tai yra viena seniausių Europos monarchijų, kurios istorija tęsiasi jau daugiau kaip tūkstantį metų be didesnių revoliucijų²³². Danija nuo 1973 m. yra Europos Sąjungos narė ir viena iš NATO steigėjų. Tai gana nedidelė, 5,5 milijono, gyventojų valstybė, tačiau turinti stiprią ekonomiką ir priskiriama prie socialinės gerovės valstybių. Pasaulio valstybių reitinguose Danija dažnai užima pirmąsias vietas dėl nedidelio didžiausias ir mažiausias pajamas gaunančių gyventojų skirtumo, taip pat dažnai pirmauja reitingų lentelėse kaip turinti mažiausią korupcijos lygį.

Danijos Karalystės sudėtinė dalis taip pat yra ir Grenlandija bei Farerų salos, tačiau jos turi vidinę autonomiją. Įdomus faktas yra tas, kad Grenlandija, nors gyventojų nuomonė buvo neigiama, kartu su Danija 1973 m. tapo Europos Sąjungos nare, tačiau 1982 m. dar kartą surengtame referendume Grenlandijos gyventojai buvo prieš narystę Europos Sąjungoje.

Danija – viena seniausių Europos valstybių, dar X amžiuje suformavusi valstybinį darinį. Nuo pat to laikmečio Danija buvo nuolat žinoma kaip nepriklausoma ir autonomiška valstybė, kuri, be kita ko, nuo pat pradžių buvo monarchija. Pirmasis karalius buvo Gormas, miręs 958 m., ir jo sūnus Haraldas I, miręs 985 m. Tuo metu karaliai buvo renkami tituluotų riterių. Iki pat 1660 m. Danija buvo panašesnė į monarchiją su renkamu monarchu negu su monarchu, kuris titulą įgyja paveldėjimo būdu. Vis dėlto karaliai vis tiek būdavo renkami iš senosios karališkosios dinastijos. Nuo 1448 m. Gormo ir Haraldo I palikuonys buvo pakeisti kitos giminingos – Oldenburgų – dinastijos. Oldenburgų atstovai

²³² Maddex, R. L. *Constitutions of the world*. Washington: CQ Press, 1995, p. 99.

valdė Danijos Karalystę iki pat 1863 m., kai valstybės valdymą perėmė taip pat giminingos dinastijos (Gliuksburgų) atstovai. Dabartinė Danijos Karalystės karalienė Margareta II, valdanti šalį nuo 1972 m., taip pat yra Gliuksburgų dinastijos atstovė. Tai – pirmasis atvejis Danijos Karalystės istorijoje, kai valstybės monarchas yra moteris.

1660 m. Danijos Karalystė iš renkamos monarchijos tapo monarchija, kurios valdovas buvo nustatomas paveldėjimo būdu. Be to, nuo 1660 m. prasideda Danijos, kaip absoliutinės monarchijos, istorija. Danijos absoliutizmas, trukęs iki 1848 m., buvo paremtas karaliaus Frederiko III 1665 m. pasirašyta Konstitucija, dar žinoma kaip *Lex Regia*, kuri pakeitė senąją feodalinę valstybės tvarką. Konstitucijoje buvo įtvirtintos pagrindinės teisinės nuostatos, kurias buvo labai sunku pakeisti. Konstitucijoje daugiausia dėmesio buvo skiriama karaliaus suverenumui įtvirtinti, taip pat nustatyti karališkąsias teises ir prerogatyvas bei apibrėžti monarcho titulo paveldėjimo taisykles. *Lex Regia* buvo grindžiama tuo metu vyravusiomis filosofinėms idėjomis, visų pirma – prancūzų filosofo Žano Bodino įžvalgomis²³³.

XIX amžiaus pradžioje Europoje vyravo gausybė revoliucinių judėjimų. Dėl šios priežasties ir ypač dėl politinių procesų, vykusių Prūsijoje, 1831 ir 1834 m. Danijos Karalystės ir Šlezvigo bei Holšteino kunigaikštysčių provincijose buvo pristatyti konsultaciniai susirinkimai. Šiuose susirinkimuose balso teisę turėjo tik trys procentai gyventojų, vis dėlto buvo sustiprinta asmens teisių bei teisės į nuosavybę apsauga. Be to, šie konsultaciniai susirinkimai suvaidino nemenką vaidmenį naujosios Konstitucijos atžvilgiu bei pereinant iš absoliutinės į parlamentinę monarchiją, nes buvo atlikta nemažai paruošiamųjų darbų.

Taigi 1849 m. birželio 5 d. buvo priimta naujoji Konstitucija, kuri užbaigė Danijos absoliutizmo laikotarpį bei įtvirtino parlamentinę monarchiją. Dar dabar Danijoje yra švenčiama birželio 5 diena kaip Konstitucijos diena, kuri yra paskelbta kaip poilsio diena. Šventinę nuotaiką sustiprina ir tai, kad ir šiuo metu galiojanti Danijos Karalystės Konstitucija buvo priimta taip pat birželio 5 dieną (1953 m.).

1849 m. Danijos Karalystės Konstitucija apribojo monarcho valdžią, tačiau monarcho titulas ir toliau išliko paveldimas. Ši Konstitu-

²³³ Robbers, G. *Encyclopedia of world constitutions*. New York: Infobase Publishing, 2007, p. 251.

cija svarbi tuo, kad buvo įkurtas dvejų rūmų parlamentas – Rigsdagas. Aukštieji parlamento rūmai vadinosi Landstingu, o žemieji – Folketingu. Tad ši Konstitucija įtvirtino valdžių padalijimo principą ir nustatė tris valdžias: įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ir teisminę valdžią. Formaliąją prasme įstatymų leidžiamoji valdžia buvo padalyta karaliui ir parlamentui, o vykdomoji valdžia atiteko pačiam karaliui. Tačiau kasdienėje veikloje karalius negalėdavo veikti absoliučiai vienas, o tik su atitinkamos srities ministru, kuris kontrasignuodavo karaliaus sprendimus.

Konstitucija balsavimo teises suteikė tik apie 14 proc. gyventojų. Tik vyrai, sulaukę 30 metų ir nepriklausomai valdantys namų ūkius, galėjo balsuoti ar dalyvauti rinkimuose į žemuosius parlamento rūmus – Folketingą. O į aukštuosius parlamento rūmus – Landstingą – pasyviąją ir aktyviąją rinkimų teisę turėjo tik vyrai, sulaukę 40 metų ir turintys atitinkamo dydžio pajamas. Danijos Karalystės parlamentas išliko dvejų rūmų iki 1953 m., kai buvo priimta šiuo metu galiojanti Konstitucija.

Glaudūs Danijos Karalystės ir Šlezvigo bei Holšteino kunigaikštysčių ryšiai buvo Danijos ir Prūsijos nesutarimų priežastis. Vėlesniais konstituciniais aktais nustatyta, kad Konstitucija yra bendra ir Danijos Karalystei, ir minėtoms dviem kunigaikštystėms. Tokie įvykiai prieštaravo tarptautiniams susitarimams ir sukėlė Danijos ir Prūsijos bei Austrijos karą. Mažą to, 1864 m. Danija šį karą ir pralaimėjo. Karo pasekmė buvo ta, kad Danijos Karalystė 1864 m. spalio 30 d. Vienos taikos sutartimi buvo priversta perleisti Šlezvigo bei Holšteino kunigaikštystes Prūsijai.

Tai lėmė, kad Danija turėjo peržiūrėti tuomet egzistavusią Konstituciją ir 1866 m. priėmė Konstituciją su atitinkamais pakeitimais. Tai buvo ganėtinai konservatyvi Konstitucija, dėl jos kilo vidinių politinių problemų. Vyriausybė buvo priversta nuolat dirbti su žemuosius parlamento rūmus (Folketingą) kontroliavusia opozicija. Folketingas nuolat atmesdavo Vyriausybės siūlomus valstybės biudžeto projektus, versdamas vykdomąją valdžią valstybės finansus valdyti laikiniais nutarimais.

Keletą dešimtmečių trukusi įtampa galutinai išsklaidyta 1901 m., kai buvo sutarta, kad Vyriausybė turi būti formuojama pagal Folketingo daugumą. Taigi Danijos karalius buvo priverstas atleisti ministrus iš pareigų, jeigu jie prarasdavo Folketingo pasitikėjimą. Toks karaliaus ir parlamento atstovų susitarimas geriausiai atitinka konstitucinio papročio sampratą.

Galiausiai minėtos taisyklės buvo formalizuotos šiuo metu galiojančioje Danijos Karalystės 1953 m. Konstitucijoje, 15 straipsnyje.

1915 m. vėl buvo priimta nauja Danijos Karalystės Konstitucija, kuri įtvirtino visuotinę rinkimų laisvę. Vadovaujantis šiuo principu moterims bei tarnams buvo suteikta teisė rinkti bei būti išrinktiems į Danijos parlamentą. Tačiau dėl Pirmojo pasaulinio karo (1914–1918 m.) visuotinės rinkimų laisvės principas įsigaliojo tik 1918 metais. Be to, taikos sutartis suteikė galimybę danams dalyvauti referendume balsuojant už Danijos Karalystės suvienijimą. Taigi Šiaurės Šlezvigas 1920 m. buvo prijungtas prie Danijos.

1937 m. buvo suformuota konstitucinė komisija. Jau 1938 m. komisijos darbas davė pirmuosius vaisius, nes 1938 m. vasarą komisija pateikė ataskaitą, kurioje buvo įtvirtintos siūlomos naujosios Konstitucijos nuostatos. Pagrindinė idėja buvo ta, kad parlamento valdymas atitiktų ir vienerių rūmų parlamentų pranašumus, ir suteiktų garantijas, kurias siūlo dvejų rūmų parlamentų sistema.

1938 m. rudenį Danijos vyriausybė patvirtino komisijos parengtą Konstitucijos projektą. Pagal tuo metu galiojusias taisykles Konstitucijos projektas turėjo būti patvirtintas parlamente du kartus, o antrąjį kartą – po rinkimų, naujos sudėties parlamente. Be šių reikalavimų, Konstitucijos projektas turėjo būti patvirtintas ir referendume, kuriame ne mažiau kaip 45 proc. visų rinkėjų turėjo balsuoti už siūlomą Konstitucijos projektą²³⁴.

1939 m. kovą Konstitucijos projektas buvo pirmą kartą patvirtintas Danijos parlamente. Po mėnesio buvo surengti nauji parlamento rinkimai ir naujos sudėties parlamentas antrą kartą patvirtino siūlomą Konstitucijos projektą. 1939 m. gegužę buvo surengtas visuotinis referendumas dėl naujos Konstitucijos priėmimo. Didžioji dauguma dalyvavusių referendume rinkėjų buvo už naująją Konstituciją, tačiau tokie balsai sudarė tik 44,46 proc. skaičiuojant nuo visų rinkimų teisę turinčių Danijos piliečių. Tad pritrūkus tik 12 000 balsų Danijos 1939 m. konstitucinė reforma žlugo.

Po Antrojo pasaulinio karo buvo sudaryta naujoji konstitucinė komisija. Komisija dirbo iki 1953 m., kai pateikė ataskaitą, kurioje buvo įtrauktas ir siūlomos naujosios Konstitucijos projektas. Šiam projektui

²³⁴ Germer, P. *The Danish constitution 150 years*. Copenhagen : Royal Danish Ministry of Foreign Affairs, 1999, p. 2.

pritarė visos politinės partijos, išskyrus komunistų partiją. 1953 m. vasarį Vyriausybė patvirtino Konstitucijos projektą ir pateikė parlamentui. Parlamentas 1953 m. kovo mėnesį pirmą kartą pritarė Konstitucijos projektui ir po mėnesio buvo surengti parlamento rinkimai. Naujos sudėties parlamentas nedelsdamas taip pat pritarė naujai Konstitucijai. Laikantis nustatytos procedūros, 1953 m. gegužę vėl buvo surengtas referendumas dėl naujosios Konstitucijos. Didžioji dauguma balsavusiųjų rinkėjų buvo už naujosios Konstitucijos priėmimą. Šį kartą pavyko perkopti minėtus 45 proc., buvo surinkta 45,76 proc. visų rinkėjų balsų už tai, kad būtų priimta naujoji Konstitucija. Taigi konstitucinė reforma šį kartą pavyko ir 1953 m. birželio 5 d. Konstitucija buvo paskelbta. Šiuo metu Danijoje galioja būtent 1953 m. patvirtinta Konstitucija, iki šiol nepriimta nė viena Konstitucijos pataisa.

Viena iš konstitucinės reformos sričių buvo monarcho titulo paveldėjimo taisyklės. Naujojoje Konstitucijoje įtvirtinta, kad moterys taip pat turi teisę paveldėti monarcho titulą ir tapti Danijos karalienėmis.

Konstitucija taip pat įvykdė parlamento reformą, nes iš dvejų rūmų parlamento liko tik vienerių rūmų parlamento sistema. Aukštieji parlamento rūmai (Landstingas) buvo panaikinti. Vadinasi, nuo 1953 m. Danijos Karalystės parlamentą sudaro vien Folketingas. Dėl šios priežasties terminas „Rigsdagas“, reiškiantis abejus Danijos parlamento rūmus, naujojoje Konstitucijoje nebevertojamas. Tam, kad būtų lengviau pereinama nuo dvejų rūmų prie vienerių rūmų parlamento sistemos, naujoji Konstitucija suteikia galimybę Landstingui teisę sušaukti referendumu bet kokiu įstatymo projekto atveju.

Konstitucijoje įtvirtintos aiškios nuostatos dėl Vyriausybės atsakomybės. Be to, buvo priimtos ir nuostatos dėl tam tikros dalies Danijos Karalystės suverenumo perleidimo tarptautinėms organizacijoms. Žmogaus teisių katalogas taip pat buvo šiek tiek papildytas. Naujosios Konstitucijos nuostatos dėl administracinio valdymo sudarė sąlygas 1954 m. priimti Ombudsmeno įstatymą (dabartinis Ombudsmeno įstatymas galioja nuo 1996 m.).

Be minėtų nuostatų, buvo pakeista ir Konstitucijos keitimo tvarka. Pagal naująją tvarką keičiant Konstituciją nebėra privaloma, jog referendumo metu 45 proc. visų rinkėjų balsuotų už naująją Konstituciją. Reikalaujamas pritarimo skaičius buvo sumažintas iki 40 proc., skaičiuojant nuo visų rinkimų teisę turinčių asmenų.

Konstitucija galioja visoje Danijos Karalystės teritorijoje, įskaitant Grenlandiją ir Farerų salas. Tačiau niekuomet šiose trijose Danijos dalyse teisinė sistema nebuvo visiškai vienoda. Farerų saloms autonomijos statusas buvo suteiktas 1948 m., o Grenlandijai – 1978 m. Tad daugiau nebėra konstitucinio vieneto, vietoje to Danijos Karalystė, Grenlandija ir Farerų salos sudaro konstitucinę karalystės bendriją. Ir Farerų salas, ir Grenlandija, bendradarbiaudamos su Danijos valdžia, iš lėto vykdo politinius procesus dėl visiškos nepriklausomybės. Bet kol kas neišku, ar tokiam procesui įtvirtinti nereikės dar vienos Danijos Karalystės konstitucinės reformos.

Danijos Karalystės Konstitucija – tai rašytinis teisės aktas, turintis aukščiausią teisinę galią. Konstitucijoje nustatyta, kad tam tikra valdžios ir valstybės suverenumo dalis gali būti perleista tarptautinėms organizacijoms, tokioms kaip Europos Sąjunga. Europos Sąjungos teisė gali būti laikoma viršesne už Danijos Karalystės Konstituciją tam tikrose numatytose srityse, tačiau tik tol, kol Europos Sąjungos teisinis reguliavimas tose srityse neprieštarauja pagrindiniams Danijos Konstitucijos principams.

Danijos Karalystės Konstitucija – tai gana nedidelės apimties teisės aktas, susidedantis iš 11 skyrių ir 88 paragrafų. Pirmasis skyrius nustato valdžios formą. Šiame skyriuje nustatyta, kad Danija – tai konstitucinė monarchija, o monarcho titulas paveldimas vyrui arba moteriai pagal 1953 m. kovo 27 d. Paveldėjimo akte nustatytas taisykles. Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtintas valdžių padalijimo principas: įstatymų leidžiamąją valdžią dalijasi karalius ir Folketingas, įstatymų vykdomoji valdžia priklauso karaliui, o teisminė valdžia atitenka teismams. Evangelikų Liuteronų Bažnyčia laikoma oficialiąja Danijos Karalystės Bažnyčia ir jai garantuojama valstybės parama.

Antrasis skyrius nustato monarcho konstitucinį statusą. Nustatoma, kad karalius negalės valdyti kitų teritorijų be atskiro Folketingo sutikimo. Be to, karalius privalo būti Evangelikų Liuteronų Bažnyčios narys. Jeigu Danijos Karalystė netenka karaliaus ir nėra sosto paveldėtojų, naujasis karalius paskiriamas rinkimų būdu, o jį išrenka Folketingas. Be to, Folketingas, išrinkęs naująjį karalių, turėtų nustatyti tolesnes sosto paveldėjimo taisykles.

Trečiasis Konstitucijos skyrius nustato pagrindinių valdžios institucijų (karaliaus, Ministrų Tarybos, Foketingo ir Valstybės Tarybos) tar-

pusavio santykių pagrindinius principus. Nustatoma, kad aukščiausioji valdžia priklauso karaliui, o karalius nebus laikomas atsakingu už savo veiksmus – karaliaus asmuo yra šventas ir neliečiamas. Kadangi karalius valdžią vykdo kartu su ministrais, tai už karaliaus veiksmus atsako atitinkamos srities ministras. Karalius skiria ministrą pirmininką ir ministrus, tačiau ministras negali toliau eiti savo pareigų, jeigu nepasitikėjimą juo išreiškia Folketingas. Taigi karaliui ir Folketingui padalijama įtaka skiriant ir atleidžiant vyriausybės narius. Karalius, ministrai ir artimiausias sosto pavaldėtojas (jeigu jam jau yra 18 metų) kartu sudaro vieną iš valdžios organų – Valstybės Tarybą, kuriai vadovauja karalius²³⁵.

Ketvirtasis skyrius reguliuoja Folketingo rinkimų tvarką. Rinkimuose turi teisę dalyvauti Danijos Karalystės nuolatiniai gyventojai, o iš 179 Folketingo narių po dvi vietas yra garantuojama Grenlandijai bei Farerų saloms. Folketingas renkamas tiesioginiais rinkimais, ketveriems metams.

Penktasis Danijos Karalystės Konstitucijos skyrius apibrėžia parlamento – Folketingo – darbo principus. Nustatomos įstatymų leidybos procedūros pagrindai ir reikalavimai. Taip pat įtvirtinamas teisinis parlamento nario statusas. Apibrėžta, kad parlamento narį varžo tik jo sąžinė, ir jis yra nepriklausomas nuo jį išrinkusio elektorato.

Šeštasis skyrius reguliuoja Danijos teismų sistemą. Įtvirtinamas teismų nepriklausomumo principas ir nustatoma, kad teisėjai paklūsta tik įstatymui. Teisėjai iš pareigų atleisti gali būti tik teismo sprendimu. Įtvirtinamas principas, kad teismų posėdžiai bus vieši didžiausiu įmanomu mastu, o baudžiamosiose bylose įtvirtintas prisiekusiųjų institutas.

Septintasis Danijos Konstitucijos skyrius įtvirtina Evangelikų Liuteronų Bažnyčios konstitucinį statusą. Taip pat nustatoma, kad piliečiai turi teisę rinktis pagerbti Dievo pagal savo įsitikinimus tiek, kiek bus laikomasi geros moralės principų ir viešosios tvarkos.

Aštuntasis Konstitucijos skyrius skirtas asmens teisėms. Įtvirtinamos tokios teisės kaip teisė į nuosavybę, teisė į laisvą prekybą, teisė į darbą, teisė į nemokamą mokslą pradinėse mokyklose, saviraiškos laisvė, asociacijų ir susirinkimų laisvė. Nustatoma valstybės pareiga dėti pastangas tam, kad Danijos piliečiai turėtų darbo, o vyrams nustatoma pareiga ginti savo

²³⁵ Mesonis, G. *Danijos Karalystės konstitucinė sąranga. Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006, p. 125.

valstybę. Europos žmogaus teisių konvencija įsigaliojo Danijoje 1992 m. balandžio 2 d., labiau praplėsdama žmogaus teisių katalogą.

Devintasis skyrius skirtas Grenlandijos, Farerų salų ir Islandijos atskiriems atvejams. Amžius, kuriam sukakus asmuo įgyja aktyviąją rinkimų teisę ir į visuotinius rinkimus, ir į papapinės Bažnyčios tarybą, ir į vietinę valdžią, Danijoje yra vienodas, t. y. 18 metų. Tačiau Grenlandija ir Farerų salos turi teisę nustatyti ir kitokį amžių, kuriam sukakus asmuo įgyja aktyviąją rinkimų teisę. Pavyzdžiui, 1953 m. Farerų salose vietinei valdžiai rinkti buvo nustatytas mažesnis amžiaus cenzas nei visuotiniuose rinkimuose. Tačiau šiuo metu nei Grenlandija, nei Farerų salos nėra pasinaudojusios galimybe nustatyti kitokį aktyviosios rinkimų teisės amžiaus cenzą. Kaip minėta, devintasis skyrius taip pat skirtas ir Islandijai. Islandija tapo nepriklausoma ir savarankiška nuo Danijos 1918 m. Tais metais buvo priimtas Danijos ir Islandijos sąjungos aktas. Be kitų dalykų, jis garantavo, kad Islandijos piliečiai turės tokias pačias rinkimų teises Danijoje kaip ir Danijos piliečiai. Tačiau 1944 m., Islandijai pareiškus pageidavimą visiškai atsiskirti nuo Danijos Karalystės, Danijos ir Islandijos sąjungos aktas buvo panaikintas. Panaikintos ir Islandijos piliečių, gyvenančių Danijoje, turėtos specialiosios teisės. Dėl to Konstitucijos 87 paragrafe buvo nustatyta, kad Islandijos piliečiams, kurie naudojosi tokiomis pačiomis teisėmis kaip ir Danijos piliečiai dar esant Danijos-Islandijos sąjungai, yra garantuojamos turėtos teisės ir laisvės, įskaitant ir rinkimų teises.

Dešimtas Konstitucijos skirsnis reguliuoja Konstitucijos keitimo tvarką. Keičiant Konstituciją, visų pirma Folketingas privalo pritarti naujam Konstitucijos projektui. Antrą kartą tam pačiam Konstitucijos projektui turi pritarti ir naujos sudėties Folketingas. Jeigu projektui pritaria ir antrą kartą, toks projektas ne vėliau kaip per 6 mėnesius turi būti pateiktas referendumui. Konstitucijoje nustatytas reikalavimas, kad ne mažiau kaip 40 proc. visų rinkimų teisę turinčių gyventojų turi balsuoti už siūlomą Konstitucijos projektą. Taigi referendume neužtenka, kad absoliuti dauguma atvykusių balsuoti rinkėjų balsuotų „už“. Siekiant priimti naująją Konstituciją, reikia įtikinti gyventojus, kad kuo daugiau žmonių ateitų balsuoti, kitu atveju būtų labai sunku surinkti 40 proc. visų rinkimų teisę turinčių asmenų balsų. Galiausiai, karaliui pasirašius, referendume priimtas Konstitucijos projektas įsigalioja ir tampa naująja Danijos Kara-

lystės Konstitucija. Pagal Konstitucijos keitimo tvarką Danijos Konstitucija priskiriama prie griežtųjų konstitucijų.

Paskutiniame, vienuoliktajame, Konstitucijos skirsnyje nustatyta Konstitucijos įsigaliojimo tvarka.

2. ASMENS KONSTITUCINIO STATUSO PAGRINDAI

Danijos Karalystės Konstitucijoje, įtvirtinant asmens teises ir laisves, atsispindi XIX amžiaus liberalioji prigimtinių teisių filosofija, kai svarbiausia buvo užtikrinti asmenines laisves. 1953 m. Konstitucijai šiek tiek įtakos padarė 1948 m. Jungtinių Tautų visuotinė žmogaus teisių deklaracija ir 1950 m. Europos žmogaus teisių deklaracija, nors pats asmens teisių katalogas per 150 metų keitėsi palyginti nedaug. Dėl šios priežasties Danijos Konstitucijoje šiek tiek jaučiamas ir socialinių bei ekonominių asmens teisių ir laisvių įtvirtinimas.

Pačioje Konstitucijoje, įtvirtinant asmens teises ir laisves, buvo labiau orientuojamasi į asmens teises valstybės atžvilgiu. Be to, skirtumo tarp danų ir asmenų, neturinčių Danijos pilietybės, nedaroma.

Asmens laisvė yra įtvirtinta Konstitucijos 71 paragrafe. Nustatyta, kad jokio asmens laisvė negali būti suvaržyta dėl religinių, politinių ar kilmės motyvų. Konstitucijoje įtvirtintas įpareigojimas, kad kiekvienas sulaikytas asmuo privalo per 24 valandas būti pristatytas į teismą. Teismas ne vėliau kaip per 3 dienas turi nuspręsti dėl sulaikymo teisėtumo: motyvuotai pratęsti sulaikymo terminą arba įpareigoti nedelsiant asmenį paleisti ir, jeigu yra būtinybė, nustatyti tokio sprendimo vykdymo tvarką. Bet koks teismo sprendimas gali būti skundžiamas aukštesniam teismui. Jeigu už asmens nusikalstamą veiką galima paskirti tik baudą, asmens laikyti suimto negalima.

Toliau kalbant apie asmenines teises ir laisves, Konstitucija garantuoja būsto neliečiamybę. Namų krata, poėmis, laiškų ir kitų dokumentų analizė ar bet koks kitas asmens privatumo pažeidimas gali būti atliekami tik pagal teismo įsakymą, nebent tam tikru atveju būtų padaryta speciali išimtis kituose teisės aktuose. Tai reiškia, kad asmens būstas turi teisinę apsaugą. Kadangi tai yra privati teritorija, sudaranti gana intymią asmens erdvę, būtina garantuoti, kad bet kas negalėtų patekti į asmens būstą. Policijos pareigūnai negali tiesiog be jokios priežasties įeiti ir pradėti asmens būsto apžiūrą. Teismo įsakymas būtinas ir siekiant sekti as-

mens privačius pokalbius telefonu, susirašinėjimą bei kitokį susisiekimą. Tačiau net ir tokia asmens teisė yra ribota ir turi savų išimčių. Pavyzdžiui, jeigu policijos pareigūnai gauna informacijos, kad tam tikrame name gali slėptis įtariamasis ir yra grėsmė, kad jis gali pasprukti, galima imtis neatidėliotinių veiksmų ir be teismo įsakymo. Kiekvienu atveju teismas vėliau privalo sankcionuoti tokius pareigūnų veiksmus.

Be būsto apsaugos, Konstitucijoje garantuojama taip pat viena svarbiausių asmens laisvių – teisė į nuosavybę. Iš jokio asmens negali būti nuosavybė atimta, išskyrus atvejus, kai to reikalauja viešasis interesas, ir tik tuomet, jeigu yra garantuojama visiška prarastos nuosavybės kompensacija. Dažnai būna sunku nustatyti, kokio dydžio turėtų būti kompensacija, kad ji atitiktų prarastos nuosavybės vertę. Ginčo atveju asmuo turi teisę kreiptis į teismą ir ginčyti nustatytą kompensacijos dydį. Tam, kad nuosavybė būtų nusavinta, privalo būti priimtas atitinkamas įstatymas. Tokį įstatymą priimti nėra taip lengva. Jeigu bent viena trečioji Folketingo narių prieštarauja tokio akto priėmimui, Konstitucija draudžia nusavinti nuosavybę tol, kol nebus išrinktas naujos sudėties parlamentas.

Su nuosavybės teise labai susijusi teisė vykdyti verslo veiklą. Danijos Konstitucija garantuoja asmens teisę į laisvą ir lygią prekybą. Tai asmens teisė, perkelta iš 1849 m. Konstitucijos. Tais laikais atskiros prekybinių gildijos reguliudavo visas konkurencijos sąlygas. Pavyzdžiui, kepėjų gildija nusprendavo, kiek daugiausia gali būti kepėjų, meistrų gildija reguliudavo meistrų skaičių ir t. t. Tokios sąlygos leido atskiroms gildijoms nustatyti tam tikro lygmens kainas, o kiti žmonės tuo nebuvo patenkinti. Minėta Konstitucijos nuostata panaikino atskirų verslo sričių konkurencijos ribojimus.

Konstitucijoje taip pat yra tiesiogiai įtvirtinta saviraiškos laisvė. Danijos Konstitucijos 77 paragrafe nustatyta, kad kiekvienas asmuo turi teisę viešai spausdinti ir publikuoti savo idėjas raštu, taip pat žodžiu. Be to, Konstitucijoje tiesiogiai uždrausta cenzūra. Be jokios abejonės, saviraiškos laisvė taip pat turi savas ribas, kurios yra konkrečiau nustatytos Danijos Karalystės įstatymuose. Pavyzdžiui, jeigu įgyvendinant saviraiškos laisvę asmuo elgiasi itin nemandagiai ar įžeidžiamai, toks asmuo turi suvokti savo veiksmų riziką ir kad kiti asmenys gali pradėti teisminius procesus. Lygiai taip pat negalima saviraiškos laisve naudotis taip, kad būtų sukelta grėsmė Danijos Karalystės saugumui.

Jeigu straipsniai laikraščiuose ar žurnaluose pasirodo be autoriaus vardo, už paskelbtą informaciją atsako redaktorius. Dėl šios priežasties net ir tais atvejais, kai straipsnio autoriaus vardas nenurodomas, temos redaktoriaus vardas ir pavardė greta publikacijos privalo visuomet būti nurodytas.

Tam tikroms asmenų grupėms taip pat yra ribojama saviraiškos laisvė. Pavyzdžiui, jeigu siekiant užtikrinti tvarką ir saugumą būtina imtis tam tikrų priemonių, saviraiškos laisvė gali būti ribojama nuteistiesiems, esantiems įkalinimo įskaitose. Panašiai gali būti apribota saviraiškos laisvė ir kariams, jeigu toks saviraiškos laisvės apribojimas yra būtinas siekiant užtikrinti tvarką.

Iš esmės saviraiškos laisvę turi ir valstybės tarnautojai. Tačiau valstybės tarnautojų statusas suponuoja, kad tam tikrais atvejais jie turi saugoti konfidencialią informaciją, su kuria jie susipažino atlikdami tarnybos funkcijas, nuo viešo atskleidimo.

Kalbant apie cenzūrą, pirmą kartą cenzūra buvo uždrausta 1849 metais. Iki to laiko knygas ir laikraščius, prieš pateikiant spausdinti, turėdavo išnagrinėti karaliaus tarnautojai. Būtent karaliaus valdymo aparato darbuotojai iš publikacijų projektų pašalindavo tą informaciją, kuri buvo nepriimtina Karaliui. Cenzūros draudimas reiškia, kad jokios valstybinės institucijos neturi teisės imtis išankstinių draudimų apriboti tam tikros, dar nepaskelbtos informacijos turinį. Tačiau galioja tam tikros net ir cenzūros draudimo išimtys. Pavyzdžiui, siekdamas uždrausti tam tikrą publikaciją, teismas gali išduoti įsakymą, kuriuo remiantis būtų galima imtis išankstinio informacijos sleidimo draudimo. Nustatyti, ar yra pagrindas išduoti tokį įsakymą, kiekvienu atveju gali tik teismas.

Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtinta ir asociacijų laisvė. Ši asmens laisvė vaidina svarbų vaidmenį Danijoje. Pirmutinis tokio įtvirtinimo tikslas – užtikrinti, kad valstybė nesikištų ir nesudarytų neproporcingų kliūčių įgyvendinti šią kolektyvinę laisvę. Kiekvienas asmuo turi teisę prisijungti prie bet kurios asociacijos, ir valstybė negali tam daryti jokių kliūčių, išskyrus atvejus, jeigu žinoma, kad asociacijos veikla ar tikslai yra neteisėti, t. y. siekiama daryti ar jau daromi nusikaltimai. Tuomet net ir pati asociacija privalo būti panaikinta. Kiekvienu atveju tik teismas turi teisę nuspręsti, ar asociacijos tikslai bei veikla atitinka Konstituciją ir įstatymus, todėl tik remiantis teismo sprendimu galima panaikinti tam tikrą asociaciją.

Konstitucijoje taip pat garantuojama asmens susirinkimų laisvė. Vieši susirinkimai gali būti uždrausti tik jeigu yra didelė tikimybė, kad gali būti sukeltas pavojus viešajai tvarkai. Uždrausti susirinkimus gali ne tik teismas, bet ir policija, nes Konstitucijoje taip pat įtvirtinta policijos pareigūnų teisė stebėti viešus susirinkimus. Pavyzdžiui, viešoji tvarka gali būti sutrikdyta, kai kyla dideli neramumai tarp susirinkime dalyvaujančių ir kitų asmenų. Be to, policijos pareigūnai turi teisę duoti atitinkamus nurodymus pakeisti susirinkimo vietą, jeigu tai trukdo, pavyzdžiui, transporto eismui arba sukelia kitų neproporcingai didelių nepatogumų kitiems asmenims. Kiekvienu atveju asmenys, siekiantys įgyvendinti susirinkimų laisvę, neprivalo iš policijos gauti išankstinio sutikimo organizuoti viešą susirinkimą. Nors išankstinis sutikimas nereikalingas, tačiau susirinkimo iniciatoriai privalo iš anksto informuoti apie bet kokią viešojo erdvėje vyksiantį susirinkimą, t. y. nurodyti susirinkimo laiką, maršrutą (jeigu susirinkimo metu bus vykdoma eisena) ir vietą. Likus 24 valandoms iki susirinkimo pradžios apie tai neinformavus atitinkamų institucijų, susirinkimo iniciatoriams gali grėsti bauda. Tačiau net ir tokiu atveju Konstitucija garantuoja, kad susirinkimas vis tiek bus laikomas teisėtu.

Net ir tuomet, kai susirinkimo metu yra sutrikdoma viešoji tvarka, Danijos Karalystės Konstitucijoje nustatyti principai, kaip turi elgtis valstybės pareigūnai tam, kad užkirstų kelią tolesniam viešosios tvarkos trikdymui. Jeigu vieši susirinkimai nėra tinkamai valdomi organizatorių ir jeigu yra diskutuojama visuomenei gana skaudžiomis temomis, tokie susirinkimai lengvai gali virsti chaosu ir net riaušėmis. Tokiais atvejais policija turi teisę įsikišti. Konstitucijos 80 straipsnis nustato, kad prieš įsikišdama policija prieš tai turi tris kartus įspėti susirinkusiuosius žmones, kad, jeigu viešoji tvarka ir toliau bus trikdoma, policija bus priversta malšinti kilusius nesutarimus. Be to, policijos pareigūnai įspėti turi garsiai nurodydami, kad įspėjama Karaliaus ir įstatymo vardu.

Danijos Karalystės Konstitucijos 75 straipsnyje įtvirtinta viena iš socialinių asmens teisių – teisė į darbą. Konstitucijoje nustatyta, kad kiekvienas pilietis, galintis dirbti, turi turėti galimybę įsidarbinti pagal protingas sąlygas (jeigu tai objektyviai įmanoma). Tačiau tai nereiškia, kad neturintis darbo asmuo gali jo reikalauti iš valstybės ar kitų asmenų, remdamasis Konstitucija. Šiuo teisiniu reguliavimu nėra įtvirtinama nekvėstionuojama asmens teisė į darbą. Priešingai, minėtas Konstitucijos

straipsnis daugiau nustato politinį siekį, kuriuo turėtų vadovautis ir parlamentas, ir visos kitos valstybinės institucijos.

Kita Konstitucijos 75 straipsnio dalis užtikrina asmenų, neturinčių darbo, socialinę rūpybą. Būtent ši straipsnio dalis turi daugiau praktinės reikšmės, nei politinio siekio užtikrinti kiek įmanoma didesnę užimtumą. Taigi Danijos Konstitucija garantuoja darbo neturintiems asmenims valstybės paramą. Tačiau, prieš gaudamas tokią paramą, asmuo turi būti išnaudojęs visas savo galimybes ieškoti, surasti ir atlikti darbą.

Pagal Danijoje įtvirtintą teisinį reguliavimą, kuriuo įgyvendinamos Konstitucijos nuostatos, tam tikrais atvejais yra nustatyti įpareigojimai asmenims išlaikyti vieniems kitus. Pavyzdžiui, sutuoktiniai turi pareigą išlaikyti vienas kitą, o tėvai turi pareigą išlaikyti vaikus, kol jiems sueis 18 metų. Jeigu asmenys nevykdo tokių pareigų, įsikiša valstybė. Pavyzdžiui, jeigu išsiskyręs tėvas neteikia išlaikymo vaikui ir vaiko motinai, tokį išlaikymą pradedą teikti pati valstybė. Egzistuoja ir atveju, kai asmenys neprivalo teikti vienas kitam išlaikymo. Pavyzdžiui, vyras ir moteris, kurie nėra susituokę, bet gyvena kartu, neprivalo vienas kito išlaikyti, vaikai neprivalo išlaikyti tėvų, o tėvai neprivalo išlaikyti vaikų nuo tada, kai jiems sukanka 18 metų.

Danijos Konstitucijoje įtvirtinta vos keletas asmens kultūrinių teisių. Pavyzdžiui, Konstitucijos 76 straipsnis garantuoja visiems vaikams nemokamą pradinį išsilavinimą. Tačiau vaikams yra nustatyta ir pareiga įgyti išsilavinimą. Šiuo metu Pagrindinio išsilavinimo įstatyme įtvirtintas devynerių metų privalomas išsilavinimas. Vis dėlto tėvai neprivalo vaikų vesti būtinai į valstybines mokyklas. Konstitucija leidžia vaikams įgyti išsilavinimą ir privačiose mokyklose, ir namuose. Svarbu, kad mokymosi programa atitiktų valstybinių mokyklų programą. Iš tiesų Danijoje nemažai tėvų dėl mokymo metodikos ar religinių priežasčių atsisako vesti savo vaikus būtent į valstybines mokyklas. Tačiau jeigu vaikai išsilavinimą įgyja ne valstybinėse mokyklose, išlaidas už mokymąsi privalo atlyginti patys tėvai.

Be minėtos pareigos įgyti išsilavinimą Konstitucijoje taip pat įtvirtinta ir keletas kitų asmens pareigų. Pavyzdžiui, Konstitucijos 81 straipsnis įtvirtina kiekvieno vyro, galinčio tarnauti kariuomenėje, pareigą dalyvauti ir ginti valstybę pagal taisykles, nustatytas Danijos Karalystės įstatymų. Kitaip tariant, jeigu vyras yra sveikas ir geros formos, jis turi pareigą tarnauti kariuomenėje (atlikti karo prievolę). Tačiau taisyklės ir sąlygos, pagal kurias yra įgyvendinama ši pareiga, nustatomos atskirais įstatymais.

Šaukiami į kariuomenę asmenys yra atrenkami pagal objektyvius ir vienodus kriterijus, pavyzdžiui, amžių, sveikatą ir išsilavinimą. Nors Konstitucijoje įtvirtinta, kad atlikti visuomeninę pareigą tarnaujant kariuomenėje privalo vyrai, tačiau parlamentas teoriškai galėtų į kariuomenę šaukti ir moteris. Be abejonės, iki šiol nė viena moteris nebuvo pašaukta atlikti karo tarnybos.

Danijos Karalystėje yra įtvirtinta ir karo prievolės išimčių. Pavyzdžiui, vyras gali atsisakyti tarnauti kariuomenėje, jeigu tai prieštarauja religiniams jo įsitikinimams. Tokie asmenys vietoje tarnavimo kariuomenėje privalo atlikti visuomenines paslaugas socialinėse institucijose.

Toliau kalbant apie kariuomenę ir asmenis, tarnaujančius kariuomenėje, verta pažymėti, kad karių konstitucinės teisės yra šiek tiek apribotos. Kariai negali tiek naudotis teise į asociacijas ir į susirinkimų laisvę, kiek gali naudotis bet kurie kiti asmenys. Tarnaujantys kariuomenėje asmenys privalo gauti specialius leidimus, jeigu jie nori rengti ar dalyvauti kareivinių susirinkimuose. Be to, kariai už teisės pažeidimus atsako pagal specialų ir atskirą įstatymą. Be kitų suvaržymų, tarnaujantys kariai gali būti sulaikyti 72 valandoms, per kurias nebūtina gauti atitinkamo teisėjo patvirtinimo dėl sulaikymo teisėtumo.

Galiausiai tam tikra apimtimi prie asmens teisių įtvirtinimo ir įgyvendinimo prisideda ne tik valstybinė valdžia, bet ir savivaldos institucijos. Daugelis sprendimų priimami žemesniu lygmeniu – vietos valdžios, kuri visais atvejais yra arčiau žmonių. Savivaldybės užtikrina socialinių reikalų, įdarbinimo, verslo ir viešo transporto funkcionavimą. Valstybės atskiri regionai (didesni vienetai už savivaldybes) yra atsakingi už ligoninių, vietinės plėtros ir specialių socialinių institucijų funkcijų užtikrinimą. Taigi Danijos Karalystės Konstitucijoje yra įtvirtinti pagrindai įgyvendinti ir užtikrinti asmenų teises visais valstybinės ir vietinės valdžios lygmenimis.

Ombudsmenas. Ombudsmeno institucijos istorija prasideda būtent Skandinavijoje. Ši institucija plačiai paplito po visą pasaulį. Danijos parlamento ombudsmenas yra viena iš seniausių ombudsmeno institucijų pasaulyje ir yra centrinė institucija, prižiūrinti kitas valdžios įstaigas²³⁶. Ombudsmeno kompetencija yra plati, o pati institucija gerai vertinama ir Danijos parlamento, ir visuomenės. Atkreiptinas dėmesys, kad Danijoje

²³⁶ Götze, M. *The Danish Ombudsman - A National Watchdog with Selected Preferences*. Utrecht: Universiteit Utrecht, 2000, Nr. 6-1, p. 33.

nėra specializuotų administracinių teismų, todėl Danijos piliečiai dėl tinkamo viešojo administravimo pažeidimų pirmiausia paprastai kreipiasi būtent į ombudsmeną.

Istoriškai Danijos parlamento ombudsmeno institucijai atsirasti sąlygas sudarė būtent 1953 m. Danijos Karalystės Konstitucija, kurioje buvo atspindėtas piliečių prioriteto prieš valdžios institucijas principas. Ombudsmeno įstatymas Danijoje buvo priimtas 1954 m., o pirmasis Danijos ombudsmenas buvo baudžiamosios teisės profesorius Stefanus Hurvitzas.

Danijos Karalystės ombudsmenas priklauso Skandinavijos ombudsmeno institucijos tradicijai. Nors tarp Skandinavų valstybių dėl ombudsmeno institucijos yra panašumų, tačiau teisinėje literatūroje išskiriama ir nemažai skirtumų. Švedijoje ombudsmeno institucija buvo įsteigta 1809 m., Suomijoje – 1920 m., o Norvegijoje – 1962 m.

Bendrai kalbant Skandinavų valstybių ombudsmenai yra skirstomi į du pagrindinius modelius: drausminančios institucijos modelį (Švedijos ir Suomijos modelis) ir kvaziadministracinių teismų modelis (Danijos ir Norvegijos modelis). Išskirtinis klasikinio Švedijos ir Suomijos modelio bruožas yra tas, kad ombudsmenas veikia kaip kaltintojas ir kelia baudžiamąsias ar drausmės bylas valdžios institucijų tarnautojams. Toks ombudsmenas orientuojasi į tinkamą valstybės tarnautojų elgesį, bet ne į valdžios institucijų sprendimus. Tačiau praktikoje Suomijos ir Švedijos ombudsmenai yra linkę labiau reikšti kritiką ar teikti metodines rekomendacijas, nei naudotis formaliai didele galia. Dar viena Švedijos ir Suomijos ombudsmenų ypatybė yra ta, kad nurodytose valstybėse yra įsteigta daug specializuotų ombudsmenų, pavyzdžiui, duomenų apsaugos ombudsmenas, lygybės ombudsmenas, mažumų ombudsmenas, vaikų ombudsmenas.

Danijos ir Norvegijos ombudsmeno modelis veikia kaip administracinis kvaziteismas, kuris prižiūri valdžios įstaigų darbą, įskaitant ir tinkamo viešojo administravimo principų laikymąsi. Pačioje pradžioje Danijos Karalystės ombudsmenas buvo sukurtas taip, kad primintų Švedijos ombudsmeno-kaltintojo modelį, tačiau vėliau Danijos ombudsmeno institucija įgijo kitokių bruožų. Danijos ombudsmenas niekada neįgyvendino savo teisės iškelti baudžiamąją ar drausminę bylą, o Danijos ir Norvegijos ombudsmenų dėmesys visuomet buvo sutelktas į viešojo administravimo institucijų sprendimus, o ne į atskirų valstybės tarnautojų elgesį. 1996 m. peržiūrėjus Danijos ombudsmeno įstatymą, ombudsmeno drausminan-

čių teisių buvo atsisakyta, nes pats ombudsmenas jomis vis tiek ilgą laiką nesinaudojo. Priešingai nei Švedijos ar Suomijos ombudsmenas, Danijos ombudsmenas naudojasi didesniu savarankiškumu kurdamas tinkamo viešojo administravimo principus.

Danijoje, priešingai nei Švedijoje ar Suomijoje, nėra galimybės apskųsti priimtus ombudsmeno sprendimus administraciniams teismams. Danijoje įsteigti tik bendrosios kompetencijos teismai, kurie nagrinėja visas bylas, įskaitant civilines, administracines ir baudžiamąsias. Taigi susiformavusi Danijos teismų sistema užtikrina ombudsmenui centrinę poziciją valdžios institucijų sistemoje nagrinėjant administracines bylas.

Nors Danijos ombudsmenas istoriškai panašus į kitų Skandinavijos valstybių ombudsmenus, ši institucija šiandien daro nemažą įtaką Danijos administraciniam teisiniam reguliavimui. Dėl šių priežasčių Danijos Karalystės ombudsmenas teisinėje literatūroje dažnai yra pristatomas kaip „pirmas tarp lygių“ iš visos Skandinavijos ombudsmeno institucijų.

Danijos ombudsmeno institucija dažnai vadinama visagale, o pats ombudsmenas turi teisę nagrinėti ir svarstyti bet kokį viešosios teisės klausimą. Iš Danijos ombudsmeno įstatymo teisinio reguliavimo konstatuotina, kad ombudsmenas negali nagrinėti tik Danijos parlamento, teismų bei privačių institucijų veiksmų ir priimamų sprendimų.

Kitas gana svarbus Danijos ombudsmeno bruožas yra funkcinis jo lankstumas. Pavyzdžiui, palyginti su teismais, ombudsmenas veikia daug mažiau teisiškai suvaržančioje aplinkoje, ir jam yra duota daugiau laisvės nagrinėjant bylas. Vienas būdingiausių ombudsmeno institucijos bruožų apskritai yra minimalūs teisiniai reikalavimai siekiant bet kuriam asmeniui kreiptis su pareiškimu į ombudsmeną. Danijoje tokių reikalavimų yra labai nedaug, pavyzdžiui, prieš kreipdamasis į ombudsmeną asmuo turi pateikti įrodymus, kad jau bandė išspręsti kilusią problemą kreipdamasis į kitas administracines įstaigas.

Didžioji dalis Danijos ombudsmeno bylų kyla iš piliečių skundų. Pavyzdžiui, iš vidutiniškai 4 000 bylų apie 3 700 bylos yra pradėtos dėl gautų privačių asmenų skundų²³⁷. Aplinkybė, kad kreipimasis į ombudsmeną nėra apmokestintas, suteikia piliečiams dar daugiau galimybių ginti savo pažeistas teises bei vietoje kreipimosi į teismą, pateikti skundą ombudsmenui. Taigi ombudsmenas susiduria su įvairiausių asmens

²³⁷ Švedijoje tokių bylų pradėdama apie 6 000, Suomijoje – 4 200, o Norvegijoje – 2 000.

teisių pažeidimais. Tai padeda dar labiau apsaugoti žmogaus teises, nes Danijos parlamento ombudsmeno nagrinėjamos bylos yra susijusios su visais žmogaus teisių įtvirtinimo aspektais.

Nurodyti Danijos ombudsmeno bruožai nereiškia, kad ombudsmenas nagrinėja absoliučiai visus skundus. Danijos Karalystėje susiformavo praktika, kad ombudsmenas atrenka tuos skundus, dėl kurių verta pradėti bylą, ir nenagrinėja tokių, kurie buvo pateikti pažeidžiant procesines normas. Apie 75 proc. visų asmenų skundų yra nenagrinėjami vien dėl tos priežasties, kad tokie asmenys, prieš kreipdamiesi į ombudsmeną, nepasinaudojo pareiga bandyti susidariusią problemą išspręsti kreipiantis į atitinkamos srities viešojo administravimo instituciją. Tad Danijos ombudsmenas per metus vidutiniškai išnagrinėja apie 1 000 piliečių skundų. Didžioji dalis nagrinėjamų skundų yra susijusi su viešojo administravimo institucijų sprendimais. Tokie sprendimai dažniausiai būna priimami darbo, mokslo, sveikatos, aplinkos apsaugos, mokesčių, savivaldos ir baudžiamosios teisės srityse.

Ombudsmeno priimami sprendimai dažniausiai yra išvados ar rekomendacijos, kurių laikytis viešojo administravimo įstaigoms nėra privalu. Toks ombudsmeno priimamų sprendimų bruožas yra paplitęs beveik viso pasaulio ombudsmenų institucijose. Pagal Danijos ombudsmeno įstatymą ombudsmenas gali reikšti kritiką, teikti rekomendacijas ir kitaip reikšti savo požiūrį. Nors ombudsmenas ir neturi teisinių galimybių taikyti formalias sankcijas, jam yra suteikta didelė laisvė reiškiant kritišką nuomonę. Ombudsmenas savo nuomonę reiškia parlamento vardu, o raštu išdėstyta nuomonė dažnai yra pagrįsta išsamia nagrinėtos bylos faktų analize ir gana išsamiai išdėstytais teisiniais argumentais tam, kad įtikintų atitinkamą valdžios instituciją paklusti ombudsmeno nuomonei. Jeigu tokia institucija vis dėlto nepaklūsta ombudsmenui, jis gali užtikrinti, kad skundą pateikusiam asmeniui būtų suteikta nemokama teisinė pagalba kreipiantis ir atstovaujant teisme. Danijos parlamento ombudsmenas vidutiniškai priima apie 20 proc. sprendimų, kuriais yra patenkinamas asmens skundas.

Tradicškai Danijos žiniasklaida aktyviai palaiko bet kokius ombudsmeno veiksmus, o tai suteikia ombudsmeno institucijai dar didesnių galių. Net jeigu ombudsmenas ir nenustato asmens teisių pažeidimų, dažnai vien pats bylos nagrinėjimas sudaro sąlygas tobulinti viešojo administravimo institucijų veiklą ir taip labiau apsaugoti konstitucines asmens teises.

Plačios teisinės ombudsmeno galios daugiausia kompensuoja Danijos ombudsmeno teisės pritaikyti formalias teises sankcijas trūkumą. Didžiosios dalies ombudsmeno kritinių ar patariamųjų nuomonių yra laikomasi kiekvienoje valstybinės valdžios institucijoje. Tad Danijos ombudsmeno, žiniasklaidos ir parlamento sutarimas dėl ombudsmeno svarbos paprastai lemia didelį kitų valdžios institucijų paklusimą ombudsmeno patarimams.

Taigi Danijos parlamento ombudsmeno veikla bendrąja prasme bei bendradarbiaujant ir tiesiogiai su Danijos parlamentu, ir su žiniasklaida yra labai sėkminga. Danijos parlamento ombudsmenas atlieka svarbų vaidmenį įgyvendinant, saugant ir užtikrinant asmens teises bei toliau tobulinant asmens teisių apsaugos mechanizmą.

3. KONSTITUCINĖS SANTVARKOS PRINCIPAI

Danijos Karalystė – tai konstitucinė monarchija, valdoma parlamentu. Danijos valdymas paremtas teisinės valstybės principu. Kaip ir kitose demokratinėse valstybėse, visos trys valdžios yra atskirtos: įstatymų leidžiamoji, įstatymų vykdomoji ir teisminė valdžia. Danija neturi Konstitucinio Teismo. Konstitucinę kontrolę vykdo ir įgyvendina Aukščiausiasis Teismas, kuris taip pat sprendžia ir visas kitas bylas.

Danija – tai unitarinė valstybė, su ypač decentralizuotu valdymu²³⁸. Centrinė politinė figūra yra ministras pirmininkas, vadovaujantis Danijos Vyriausybei. Demokratinių principų įgyvendinimą garantuoja ir politinių partijų pliuralistinė sistema bei laisvi, lygūs, visuotiniai ir tiesioginiai parlamento (Folketingo) rinkimai. Taip pat yra galima ir tiesioginė demokratija, įgyvendinama per referendumo institutą. Nors teisiškai referendumas Danijoje yra įtvirtintas, tačiau realiai juo yra naudojama gana retai. Įtvirtintus referendumą, Danijoje yra išskiriamos dvi jo rūšys: sprendžiamasis ir patariamasis.

Danijos Karalystė, kaip jau minėta, susideda iš trijų skirtingų teritorijų: pačios Danijos, Farerų salų ir Grenlandijos. Konstitucinis teisinis reguliavimas apima visas tris teritorijas, tačiau kiekviena minėta teritorija turi savarankišką teisinę sistemą. Dėl šios priežasties Danijos Karalystės Konstitucijoje nėra įtvirtinta tokių nuostatų kaip visų paminėtų teritorijų nedalomumas ir vientisumas. Priešingai, Danijos Karalystė yra sudariusi

²³⁸ Strøm, K.; Müller, W. C.; Bergman, T. *Delegation and accountability in parliamentary democracies*. New York: Oxford University Press, 2003, p. 281.

atskirus susitarimus ir su Farerų salomis, ir su Grenlandija, kad šios dvi teritorijos galėtų atsiskirti nuo Danijos Karalystės ir veikti kaip nepriklausomos valstybės. Taigi ir Farerų saloms, ir Grenlandijai sudarytos teisinės sąlygos tapti nepriklausomomis iš karto, kai šios teritorijos pasijaus esančios ganėtinai stiprios ir savarankiškos veikti kaip atskiros valstybės.

Danijos monarchas (šiuo metu – karalienė Margareta II) atlieka daugiau reprezentacines, o ne realias valdymo funkcijas. Karūna yra paveldima ir vyrų, ir moterų pagal Paveldėjimo įstatymą, priimtą 1953 metais. Šiuo metu Danijos Karalystę valdanti karalienė Margareta II paveldėjo karūną 1972 m., kai mirė jos tėvas, karalius Frederikas IX. Būtent įsigaliojus 1953 m. priimtam Paveldėjimo įstatymui moterys įgavo teisę paveldėti karūną.

1953 m. Paveldėjimo įstatymas turi konstitucinę galią, nes šis teisės aktas yra tiesiogiai paminėtas Danijos Konstitucijos 2 straipsnyje ir gali būti pakeistas tik pagal tokią pačią procedūrą, kaip yra keičiama pati Danijos Karalystės Konstitucija.

2006 m. birželio 2 d. Danijos parlamentas priėmė Paveldėjimo įstatymo pataisas. Šiomis pataisomis buvo nustatyta, kad pirmagimis – nesvarbu, kokios lyties – turi pirmenybės teisę paveldėti karūną. Kaip ir nustatyta pagal įsigalėjusią tvarką, šias pataisas Folкетинgas turi dar kartą patvirtinti po kitų rinkimų. 2007 m. įvykus parlamento rinkimams, naujosios sudėties parlamentas 2009 m. dar kartą priėmė tokias pačias Paveldėjimo įstatymo pataisas. Po šios procedūros Paveldėjimo įstatymo pataisoms turėjo būti pritarta ir referendumu. Referendumas buvo surengtas 2009 m. birželio 7 d. Jame daugiau kaip 40 proc. visų rinkimų teisę turinčių asmenų buvo už priimtas Paveldėjimo įstatymo pataisas. Taip 2009 m. įsigaliojo minėti Paveldėjimo įstatymo pakeitimai.

Konstitucijoje nustatyta, kad karalius įgyja visas teises valdyti, kai jis sulaukia 18 metų. Tokios pačios taisyklės taikomos ir sosto paveldėtojams. Visų teisių valdyti įgijimas reiškia, kad nuo to momento monarchas gali pats savarankiškai priimti sprendimus, sudaryti įpareigojančius susitarimus, taip pat atlikti pirkimus ir panašiai. Nors dabar tokia konstitucinė nuostata skamba gana keistai, tačiau 1953 m., kai buvo priimama Danijos Karalystės Konstitucija, tai buvo gana svarbus aspektas, nes tuo metu pagal galiojusį teisinį reguliavimą paprasti Danijos piliečiai visą veiksnumą įgydavo ne nuo 18, o nuo 21 metų.

Karalius (karalienė), prieš įgydamas valdžią, turi Valstybės Tarybos akivaizdoje (kurią sudaro monarchas, vyriausybės nariai, ministrai bei visateisis sosto paveldėtojas) iškilmingai pasirašyti garantiją, kad nenukrypstamai laikysis Konstitucijos. Monarchas sudaro du tokių įsipareigojimų egzempliorius, kurių vienas skiriamas parlamento archyvui, o kitas – Danijos nacionaliniam archyvui. Jeigu dėl to, kad monarcho tuo metu nėra vietoje arba dėl kitų priežasčių karalius ar karalienė nesudaro minėto rašytinio įsipareigojimo, tol, kol nebus atlikta ši iškilminga procedūra, šalį valdo Valstybės Taryba.

Konstitucijoje ir parlamento priimtuose teisės aktuose taip pat yra sureguliuoti atvejai, kas valdo valstybę ir kaip parenkamas naujas monarchas, jeigu karalius serga, miršta ar kitaip nustoja valdyti. Paprastai monarchas turi paskirtą asmenį, kuris atlieka monarcho funkcijas, kai karalius ar karalienė serga, yra išvykęs ar atostogauja. Tokiu paskirtu asmeniu yra pirmasis sosto paveldėtojas, jeigu jis yra įgijęs teisinį veiksnumą. Kitu atveju pavaduojantį asmenį pasirenka pats monarchas. Karalienės Margaretos II du sūnūs – sosto įpėdinis Frederikas ir princas Joachimas – dažnai yra pavadavę karalienę. Karalienę ne kartą pavadavusi yra ir jos sesuo, princesė Benediktina.

Tuo atveju, jeigu apskritai nelieka jokių sosto paveldėtojų, naują karalių renka Danijos parlamentas. Tuo pat metu parlamentas nustato ir sosto paveldėjimo taisykles, kurios bus toliau taikomos.

Konstituciškai įtvirtintas Danijos karalienės nepriklausomumas. Valstybės kasmet skiriama pinigų suma karalienei yra įtvirtinta įstatymu. Šiuo metu karalienei kasmet yra skiriama po 71 milijoną Danijos kronų (apie 9,5 mln. eurų), iš kurių tam tikra garantuota suma yra skiriama princui Henrikui (karalienės Margaretos II vyrui) ir princesei Benediktinai (karalienės Margaretos II seseriai). Be finansinės paramos, įstatymais taip pat nustatoma, kuriais rūmais, pastatais ir kitais nekilnojamaisiais daiktais karalienė gali naudotis įgyvendindama monarcho valdžią. Be to, tam tikra valstybės paramos dalis, nustatyta įstatymu, skiriama ir kitiem karališkosios šeimos atstovams.

Valdžių padalijimas taip pat yra tiesiogiai įtvirtintas Konstitucijoje. Joje nustatyta, kad įstatymų leidžiamąją valdžią įgyvendina karalius ir parlamentas kartu, įstatymų vykdomąją valdžią įgyvendina karalius, o teisminę valdžią – teismai. Taigi yra užtikrinama, kad nė viena valdžia neįgytų

per didelės įtakos valstybės valdymui, ir išvengiama valdžios sutelkimo vienoje rankose, nes tai sudarytų visas galimybes piktnaudžiauti valdžia.

Pagal Danijos Karalystės Konstituciją Karalienė ir Folketingas (parlamentas) kartu įgyvendina įstatymų leidžiamąją valdžią. Tačiau tai yra tik formalusis Konstitucijos teisinis reguliavimas, nes tikrovėje tai tiesiogiai neatsispindi. Praktikoje įstatymus rengia Vyriausybė ir parlamentas, o karalienė juos tik pasirašo. Karalienei savo ruožtu yra priskirta įstatymų įgyvendinimo funkcija kaip įstatymų vykdomajai valdžiai. Šiandien tai reiškia tik tiek, kad karalienė tiesiog paskiria ministrus į Vyriausybę, o ministrai, vadovaudami atskiroms ministerijoms, privalo užtikrinti, kad įstatymai būtų tinkamai vykdomi ir įgyvendinami.

Vis dėlto ministrus skiria karalienė, ji neturi teisės jiems teikti tiesioginių nurodymų. Vadovavimas ministrams yra ministro pirmininko prerogatyva. Karalienė taip pat neturi įtakos ir sprendžiant, kokios politinės partijos sudarys Vyriausybę.

Dar vienas svarbus Danijos Karalystės konstitucinis principas yra tas, kad Danijos Evangelikų Liuteronų Bažnyčia yra valstybinė Bažnyčia, remiama valstybės. Šiandien Danijos valstybei yra nustatyta pareiga išlaikyti ir teikti finansinę paramą Danijos Evangelikų Liuteronų Bažnyčiai. Valstybė taip pat gali paremti ir kitų religijų atstovus, tačiau konstituciškai tokios pareigos įtvirtinta nėra ir tai priklauso tik nuo politinės valios. Be jau minėto Bažnyčios konstitucinio teisinio reguliavimo, Konstitucijoje nustatyta, kad Danijos karalius privalo priklausyti Evangelikų Liuteronų Bažnyčiai.

4. ĮSTATYMŲ LEIDŽIAMOJI VALDŽIA

Danijos Karalystės įstatymų leidžiamąją valdžią vykdo parlamentas. Parlamentą iš viso sudaro 179 nariai. Iš šio skaičiaus du parlamento nariai yra renkami Farerų salose, ir du – Grenlandijoje.

Bet kuris Danijos pilietis, kuris nuolat gyvena Danijoje ir kuriam sukako reikiamas amžius, turi teisę balsuoti visuotiniuose rinkimuose. Asmuo, siekiantis įrodyti, kad jis nuolat gyvena Danijoje, turi įsiregistruoti Danijos nacionaliniame registre. Tokios pareigos neturi tik asmenys, vykdančys darbo funkcijas užsienyje (pavyzdžiui, diplomatinė atstovybių, ambasadų darbuotojai). Tokios pačios taisyklės taikomos ir tiems asmenims, kurie gyvena užsienyje dėl studijų arba dėl sveikatos priežasčių. Galiausiai net ir be jokios priežasties išvykęs iš Danijos asmuo gali būti lai-

komas kaip nuolat ten gyvenantis, jeigu toks asmuo pasirašo dokumentą, kuriuo patvirtina, kad per dvejus metus nuo išvykimo ketina sugrįžti į šalį.

Aktyvioji rinkimų teisė nesuteikiama tik teisiškai neveiksniems asmenims. Be to, nuteistiems asmenims ir tam tikriems socialiai remtiniams asmenims gali būti apribota aktyvioji rinkimų teisė.

Nors Konstitucijoje ir įstatymuose nėra nieko nustatyta dėl karalienės teisės balsuoti, praktikoje nei Danijos karalienė, nei kiti karališkosios šeimos atstovai nebalsuoja. Be to, jie net nėra registruojami rinkimų apygardose.

Konstitucijoje tiesiogiai nenustatyta, nuo kurio amžiaus asmuo įgyja teisę balsuoti rinkimuose. Šiandien Danijoje aktyviąją rinkimų teisę turi asmuo, kuriam sukako 18 metų²³⁹. Tačiau taip buvo ne visada. Dar 1953 m., kai ir buvo priimta dabartinė Danijos Karalystės Konstitucija, asmuo įgydavo teisę balsuoti tik nuo 23 metų. Nuo 1953 m. amžiaus cenzas buvo mažinamas iš viso tris kartus – iki 18 metų. Jis galioja ir šiandien.

Tam, kad būtų pakeistas amžiaus cenzas, būtinas referendumas. Dar 1969 m. Danijos politikai pageidavo sumažinti amžiaus ceną nuo 21 iki 18 metų. Tačiau Danijos piliečiai tuomet nepritarė tokiam politikų siūlymui ir referendume atmetė iškeltą pasiūlymą. Amžiaus cenzas iki 18 metų buvo sumažintas tik 1978 metais.

Pasyviąją rinkimų teisę (teisę būti išrinktam) turi bet kuris asmuo, kuris turi ir aktyviąją rinkimų teisę, jeigu tik toks asmuo nėra pripažintas kaltu atliekant tokią veiką, dėl kurios tokiam asmeniui būtų nederama būti parlamento nariu.

Parlamento nariai renkami visuotiniais, tiesioginiais, slaptais rinkimais. Tikslios rinkimų procedūros ir tvarka yra nustatyta Rinkimų įstatyme. Šiuo metu Danijos parlamentas yra renkamas pagal proporcinę rinkimų sistemą, užtikinančią, kad rinkėjų valia būtų atspindėta kiek įmanoma tiksliau.

Parlamentas yra renkamas kas ketverius metus. Tačiau ministras pirmininkas turi teisę sušaukti naujus parlamento rinkimus ir nepraėjus ketveriems metams. Tai gana svarbi Vyriausybės teisė, suteikianti tam tikrą pranašumą valdžių padalijimo sistemoje. Pavyzdžiui, ministras pirmininkas gali pareikalauti surengti naujus parlamento rinkimus kaip tik tuo

²³⁹ Robbers, G. *Encyclopedia of world constitutions*. New York: Infobase Publishing, 2007, p. 253.

metu, kai jo atstovaujama partija turi didžiausią visuomenės palaikymą. Be to, ministrui pirmininkui Konstitucijoje yra nustatyta tiesioginė pareiga sušaukti naujus parlamento rinkimus prieš baigiantis ketverių metų terminui.

Išrinkus naują parlamentą, kiekvienas naujas parlamentaras privalo duoti iškilmingą pasižadėjimą, kad jis laikysis Konstitucijos. Tai yra atliekama kiekvienam iš parlamento narių pasirašant deklaraciją. Tik po šios procedūros naujai išrinkti parlamento nariai įgyja visas parlamentarų teises ir pareigas, įskaitant teisę kalbėti ir balsuoti parlamente, taip pat ir teisę būti kurio nors parlamento komiteto nariu.

Teisę nuspręsti, ar rinkimai buvo surengti tinkamai – laikantis Konstitucijoje bei įstatymuose nustatytos tvarkos, turi pats parlamentas. Beveik kiekvienuose rinkimuose pasitaiko keletas skundų, kai tam tikri asmenys skundžiasi procedūrinėmis klaidomis rinkimų proceso metu. Tokiu atveju pats parlamentas turi išnagrinėti skundą ir nustatyti, ar tikrai pažeidimai buvo padaryti. Tam tikslui yra įsteigiamas specialus komitetas – Rinkimų rezultatų tikrinimo komitetas. Jeigu pažeidimai dideli, gali būti surengti nauji rinkimai. Tačiau daugeliu atvejų pažeidimai nėra esminiai ir nedaro įtakos rinkimų rezultatų teisėtumui.

Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtinta, kad parlamentas yra neliečiamas. Tai aukščiausiaji šalies valdžią turinti institucija, todėl bet koks veiksmas, kuriuo kėsinamasi į parlamento saugumą ar laisvę, yra traktuojamas kaip tėvynės išdavystė. Danijos baudžiamajame kodekse nustatyta, kad už tokios nusikalstamos veikos padarymą gresia net laisvės atėmimas iki 16 metų.

Naujai išrinktas parlamentas (Folketingas) susirenka ne vėliau kaip per keturiolika dienų nuo rinkimų. Kai tik patvirtinamos visos parlamento vietos, parlamentas iš savo narių išrenka savo prezidentą ir viceprezidentus. Parlamento prezidentas yra renkamas visų parlamento narių balsų dauguma, o keturi viceprezidentai skiriami keturių didžiausių politinių partijų, patekusių į parlamentą. Tačiau partija, kurios atstovas yra išrinktas parlamento prezidentu, nedalyvauja renkant viceprezidentus. Paprastai prezidentas renkamas be jokių ginčų ar varžybų, t. y. jau prieš prezidento rinkimą yra aišku, kurios partijos atstovas bus siūlomas užimti parlamento prezidento vietą ir šis asmuo dažniausiai yra išrenkamas. Ir prezidentas, ir viceprezidentai renkami po kiekvienų parlamento rinkimų, taip pat kiekvienais metais prieš prasidedant parlamento darbo sesijai.

Parlamento darbo sesija prasideda kiekvieno spalio mėnesio pirmąjį antradienį ir baigiasi taip pat kito spalio mėnesio antradienį. Parlamento nariai susirenka to antradienio vidurdienį ir pradeda metų darbo sesiją. Būtent tą dieną ir yra renkamas parlamento prezidentas bei keturi vice-prezidentai.

Konstitucijoje numatyta, kad parlamentas renkasi ten pat, kur posėdžiauja Vyriausybė. Taip siekiama užtikrinti glaudų ministrų ir parlamento ryšį, nes ministrai vaidina svarbų vaidmenį parlamento darbe. Ministrai nuolat teikia parlamento nariams informaciją bei paaiškinimus dėl leidžiamų teisės aktų. Taip pat ministrai įvairiapusiškai dalyvauja inicijuojant naujų teisės aktų leidybą bei įgyvendina parlamento rezoliucijas.

Šiuo metu parlamentas renkasi Christianborgo rūmuose, esančiuose Kopenhagos centre, Slotsholmeno salelėje. Be parlamento, šiuose rūmuose posėdžiauja ir Vyriausybė bei Danijos Aukščiausiasis Teismas. Tam tikra Christianborgo rūmų dalis yra naudojama ir karališkosios šeimos, įskaitant priėmimo kabinetus ir rūmų koplyčią bei karališkąsias arklides.

Tam tikrais nenumatytais atvejais parlamentas gali neturėti galimybės posėdžiauti greta Vyriausybės. Tai gali įvykti dėl karo ar okupacijos. Konstitucijoje numatyta, kad tik ypatingais atvejais parlamentas gali rinktis kituose, nei renkasi Vyriausybė, rūmuose.

Parlamentui susirinkus į pirmąjį posėdį spalio mėnesį, ministras pirmininkas turi pasakyti kalbą. Jis turi pristatyti Vyriausybės metų planą, taip pat nurodyti, kokie įstatymai turėtų būti priimti ir kokios reformos turėtų būti įgyvendinamos. Tokia kalba yra vadinama atidarymo, arba karaliaus, kalba. Pastarasis pavadinimas yra vartojamas iš anksčiau, kai pirmojo posėdžio metu kalbą sakydavo Danijos karalius.

Ministrui pirmininkui pasakius kalbą, parlamento nariai ją visuotiniai aptarinėja. Toks ministro pirmininko kalbos aptarimas gali užtrukti ir keletą dienų, kol visos partijos ir visi parlamento nariai įgyvendina savo teisę pareikšti nuomonę dėl Vyriausybės planų. Aptaręs Vyriausybės planus, parlamentas gali jiems arba pritarti, arba nepritarti. Jeigu dauguma parlamento narių nepritaria ministro pirmininko pristatytiems planams, Vyriausybė gali būti atstatydinta.

Nors ministrai ne visada yra skiriami iš parlamento narių, visi Vyriausybės nariai – ministrai – turi teisę dalyvauti parlamento posėdžiuose. Jie gali dalyvauti ir viešuose, ir uždaruose posėdžiuose. Tačiau tai nesuteikia

teisės jiems rinktis ir dalyvauti parlamento komitetų posėdžiuose. Be to, ministrai turi teisę reikalauti būti išklaustytiems parlamento posėdžių metu.

Kai parlamento darbo metu yra svarstomas tam tikro įstatymo pakeitimo ar priėmimo klausimas, tos srities ministras visuomet dalyvauja parlamento posėdyje. Tokia praktika yra taikoma neatsižvelgiant į tai, ar įstatymų pakeitimus siūlo Vyriausybė, ar kuris nors parlamento narys.

Įstatymų leidybos iniciatyvos teisę turi kiekvienas parlamento narys. Tačiau pagal nusistovėjusią praktiką dažniausiai įstatymų leidybos iniciatyvos teise naudojasi Vyriausybė. Tam, kad įstatymas būtų priimtas, jis turi būti perskaitytas parlamento posėdyje ne mažiau kaip tris kartus. Pirmojo skaitymo metu parlamento nariai aptaria siūlomą įstatymą ar įstatymo pakeitimo pagrindines nuostatas. Ir Vyriausybė, ir kiekvienas parlamento narys turi teisę teikti siūlymus dėl svarstomo teisės akto. Tokie siūlymai yra aptariamami parlamente antrojo skaitymo metu. O jau po trečiojo skaitymo parlamentai balsuoja dėl įstatymo ar įstatymo pakeitimo priėmimo.

Dviejų penktadalių parlamento narių prašymu (t. y. ne mažiau kaip 72 parlamentarų prašymu) trečias skaitymas gali būti surengtas praėjus ne mažiau kaip dvylikai darbo dienų po antrojo skaitymo. To prašantys parlamento nariai privalo parlamento prezidentui pateikti rašytinį prašymą.

Teisės aktų, kurių nespėta priimti iki parlamento rinkimų, svarstymas negali būti pratęsimas po rinkimų. Tai reiškia, kad naujasis parlamentas privalo tokį teisės aktą svarstyti iš naujo, pereinant per visas įstatymų leidybos procedūras iš naujo. Tokios pačios taisyklės galioja ir parlamento sesijos tvarkai, t. y. teisės aktas turi būti priimtas ne vėliau kaip iki pirmojo spalio antradienio. Kitu atveju visos atliktos įstatymo leidybos procedūros privalės būti atliekamos iš naujo kitais parlamento darbo sesijos metais.

Konstitucijoje įtvirtinta nemažai nuostatų, užkertančių kelią parlamento valdančiajai koalicijai daryti neproporcingai didelę įtaką įstatymų leidybai. Konstitucijoje įtvirtintos apsaugos užtikrina, kad ir opozicinės partijos turėtų ganėtinai svarbias teises. Tokie principai garantuoja, kad valdžią turinčios politinės partijos nepiktnaudžiaus įstatymų leidyba, bei padeda užtikrinti demokratinius principus. Pavyzdžiui, kai įstatymas yra priimamas parlamente, vieno trečdaliai parlamento narių (60 parlamentarų) prašymu gali būti surengtas referendumas dėl tokio įstatymo. Tačiau toks prašymas turi būti pateiktas parlamento prezidentui ne vėliau kaip per tris darbo dienas nuo įstatymo priėmimo.

Jeigu parlamento mažuma (minėtas vienas trečdalis parlamento narių) pareikalauja referendumo dėl priimto įstatymo, parlamentas gali atšaukti įstatymą. Įstatymo atšaukimo procedūra yra įmanoma net ir įvykdžius visas įstatymo priėmimo procedūras. Teisės aktas gali būti atšauktas ne vėliau kaip per penkias darbo dienas nuo tokio teisės akto priėmimo.

Nors gali atrodyti keista, kad ta pati parlamento dauguma atšaukia įstatymą, kurį ką tik priėmė, tačiau pralaimėjimas referendume valdančiajai daugumai gali atnešti daugiau žalos nei priimto teisės akto atšaukimas. Be to, atšaukus įstatymą, parlamento dauguma gali iš naujo jį priimti, tik atlikusi tam tikrus pakeitimus, kurie patenkintų ir opoziciją.

Viena iš svarbiausių Danijos Karalystės parlamento teisių yra priimti teisės aktus dėl valstybinių mokesčių. Jokia kita Danijos valstybinė institucija neturi teisės nustatyti, pakeisti ar panaikinti mokesčius. Tokios funkcijos nėra patikėtos ir Danijos Vyriausybei. Tokia konstitucinė nuostata užtikrina mokesčių demokratinę kontrolę ir priežiūrą.

Be mokesčių, Danijos parlamentas nustato ir tvirtina valstybės biudžetą. Biudžeto projektas parlamentui turi būti pristatytas ne vėliau kaip prieš keturis mėnesius prieš prasidedant finansiniams metams. Nuo pat 1979 m. Danijoje finansiniai metai sutampa su kalendoriniais metais. Tai reiškia, kad biudžeto projektas parlamentui turi būti pristatytas iki rugsėjo 1 dienos, taip pat dar kartą spalio mėnesį, kai prasideda nauji parlamento sesijos darbo metai.

Parlamentas taip pat vykdo biudžeto finansų kontrolę. Ne vėliau kaip per šešis mėnesius nuo finansinių metų pabaigos parlamentui turi būti pristatyta visų valstybinių pajamų ir išlaidų ataskaita. Tuomet parlamentas skiria 4–6 auditorius ir šie tikrina, kaip buvo panaudotos valstybės lėšos. Dažniausiai auditoriais tampa patys parlamento nariai, nes tokioms funkcijoms vykdyti nebūtina turėti finansinio išsilavinimo.

Auditoriai tikrina viešuosius finansus ir nustato, ar visos valstybės pajamos buvo naudojamos įstatymų nustatyta tvarka. Auditoriams atlikti auditą padeda ir pataria generalinis auditorius, kuris yra nepriklausomas ir dirba parlamente, tačiau nėra parlamento narys. Auditoriams baigus patikrinimą surašomos išvados ir perduodamos visiems parlamento nariams. Dažniausiai tokioms išvadoms parlamentas pritaria be didesnių diskusijų.

Paprastai parlamento posėdžiai yra vieši. Tokius posėdžius gali laisvai stebėti kiekvienas pageidaujantis asmuo. Tačiau parlamento prezii-

dentas, ministras ar septyniolika parlamento narių gali pasiūlyti, kad tam tikri klausimai būtų svarstomi uždareme posėdyje. Dėl tokio pasiūlymo turi balsuoti visas parlamentas. Paskutinį kartą Danijos parlamentas rengė uždara posėdį 1924 m., kai buvo nagrinėjamas Norvegijos ir Danijos ginčas dėl Rytų Grenlandijos.

Dar viena Konstitucijoje įtvirtinta priemonė, padedanti užtikrinti demokratijos principus, yra minimalus parlamento narių skaičius tam, kad parlamento posėdis būtų teisėtas. Konstitucijos 50 straipsnyje nustatyta, kad parlamentas gali priimti sprendimus tik tuomet, kai posėdyje dalyvauja ne mažiau kaip pusė visų parlamento narių. Taip užtikrinama ir parlamento darbo drausmė, ir įstatymų leidybos kokybė, ir demokratijos principai.

Tam tikrais atvejais parlamentas gali sudaryti komisijas, kad būtų ištirti atskiri visuomenei svarbūs klausimai. Komisijų nariais gali būti tik parlamento nariai. Tačiau šia teise parlamentas naudojasi gana retai – nuo 1849 m. komisijos buvo sudarytos tik penkis kartus. Pirmuosius tris kartus komisijoms buvo paskirta išsiaiškinti atskirus įstatymų leidybos klausimus. Paskutinius du kartus komisijos nagrinėjo, ar buvo pagrindas pradėti įvairius procesinius veiksmus prieš ministrus. Nuo pat dabar galiojančios Danijos Karalystės Konstitucijos priėmimo (1953 m.) parlamento komisijos nebuvo sudarytos nė vieną kartą.

Konstitucija garantuoja Danijos parlamento narių nepriklausomumą (laisvą mandata)²⁴⁰. Konstitucijoje nustatyta, kad parlamentaras balsuoja tik pagal savo įsitikinimus, ir rinkėjai parlamento nariui negali daryti jokios įtakos. Be to, parlamento nariai balsavimo metu gali neatsižvelgti ir į partijos nuomonę. Visa tai reiškia, kad parlamento narys neprivalo įvykdyti savo pažadų, duotų rinkėjams rinkimų kampanijos metu.

Remdamasis tokiais pačiais principais, parlamento narys kadencijos metu gali pakeisti partiją, kuriai atstovauja, taip pat išstoti iš partijos ir tapti nepriklausomu parlamento nariu. Laisvas mandatas taip pat reiškia, kad parlamento nariui negali būti atimtas mandatas, išskyrus atvejus, kai jis padaro nusikalstamą veiką.

Nepaisant minėtų parlamento laisvės konstitucinių garantijų, parlamento nariai paprastai paklūsta partinei drausmei. Taip yra dėl tos priežasties, kad rinkimai į parlamentą vykdomi pagal proporcinę rinkimų

²⁴⁰ Mesonis, G. *Danijos Karalystės konstitucinė sąranga. Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006, p. 129.

sistema, kurioje viskas priklauso nuo partijų sąrašų. Kandidato, kuris nepaklūsta partinei drausmei, partija gali apskritai neįrašyti į kitų parlamento rinkimų sąrašą. Dėl šių aplinkybių parlamento nariai paprastai posėdžiuose balsuoja taip, kaip visaisi kiti politinės partijos grupės nariai.

Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtintas ir parlamento nario imuniteto principas. Be parlamento sutikimo parlamento narys negali būti apkalrintas ar įkalintas už bet kokias veiklas, išskyrus atvejus, kai jis pagaunamas nusikaltimo vietoje. Tokia apsauga galioja tol, kol asmuo yra parlamento narys. Kai tik prarandamas parlamento nario statusas, asmuo gali būti patrauktas teisinėn atsakomybėn kaip ir kiekvienas Danijos pilietis.

Tam, kad parlamento narys būtų patrauktas teisinėn atsakomybėn už nedidelius pažeidimus (pvz., kai skiriama bauda už greičio viršijimą), parlamento sutikimas nebūtinai. Tačiau net kai reikalingas parlamento sutikimas, parlamentas dažniausiai balsavimu panaikina parlamento nario imunitetą.

Konstitucija įtvirtina ir kitą parlamento nario veiklos garantiją – indemnitetą. Foketingo narys turi platesnes žodžio laisvės ribas nei paprasti asmenys tuomet, kai yra sakoma kalba parlamente. Dėl šios priežasties negali būti pradėti teisminiai procesai prieš parlamento narį dėl šmeižto, prieš tai negavus viso parlamento sutikimo. Tokiais atvejais pagal susiklosčiusią praktiką parlamentas niekuomet neleidžia patraukti parlamento nario teisinėn atsakomybėn už žodžio laisvės naudojimąsi peržengiant įstatymų nustatytas ribas.

Galiausiai dar vienas indemniteto aspektas yra parlamento nario atlyginimas, kurį nustato pats parlamentas. Šiandien Folketingo nariai gauna tikslų ir įstatymo nustatytą mėnesinį atlyginimą. Atlyginimas susideda iš pagrindinės dalies ir iš reprezentacinių išlaidų. Be šio užmokesčio, parlamento nariams, sutuoktiniui ir vaikams garantuojama teisė į pensiją, kurios dydis daugmaž atitinka valstybės tarnautojų pensiją.

5. ĮSTATYMŲ VYKDOMOJI VALDŽIA

Įstatymų vykdomoji valdžia Danijos Karalystėje priklauso karalienei ir ministrams. Kadangi Danija yra klasikinė parlamentinė monarchija²⁴¹, karalienės valdžia yra apribota, o pagrindines vykdomąsias funkcijas at-

²⁴¹ Mesonis, G. *Danijos Karalystės konstitucinė sąranga. Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006, p. 125.

lieka parlamento paskirta Vyriausybė. Karalienė savo valdžią įgyvendina ne asmeniškai, o per Vyriausybės narius – ministrus.

Konstitucijoje įtvirtinta, kad karalienės asmuo yra šventas ir neliečiamas. Karalienė nėra atsakinga už savo veiksmus. Nors ji privalo laikytis Danijos Karalystės įstatymų ir teisės aktų, tačiau negali būti apkaltina ir nubausta teismuose. Kita vertus, karalienė neturi ir realios valdžios. Už vykdomąją valdžią yra atsakingi atskirų sričių ministrai.

Galima išskirti tris karaliaus valdžios Danijos Karalystėje raidos etapus²⁴²:

- 1) prieš absoliutinės monarchijos įtvirtinimą 1660 m.;
- 2) absoliutinės monarchijos laikotarpis nuo 1660 m. iki 1849 m. (Danijos Konstitucijos);
- 3) nuo 1849 m., kai buvo įtvirtinta konstitucinė parlamentinė monarchija.

Ir ministrą pirmininką, ir ministrus skiria ir atleidžia karalienė. Karalienė taip pat nustato ministrų skaičių ir jiems priskirtinas valdymo sritis. Be to, vykdomoji valdžia yra įgyvendinama kontrasignacijos principu – karalienės parašas įgyja galią tik tuomet, kai ant akto pasirašo ir atitinkamos srities ministras. Taigi pats ministras ir tampa atsakingas už akto įgyvendinimą.

Tačiau praktikoje karalienė neturi jokios įtakos sprendžiant, kas taps ministru ar kuris ministras bus atleistas. Pagal nusistovėjusius konstitucinius papročius karalienė skiria ministrus pagal ministro pirmininko rekomendacijas. Be to, karalienė privalo pasirašyti visus aktus ir svarbius Vyriausybės sprendimus.

Ministras privalo atsistatydinti, jeigu nepasitikėjimą juo pareiškia parlamentas. Bet jeigu nepasitikėjimas pareiškiamas ministru pirmininku, Vyriausybė turi arba atsistatydinti arba sušaukti naujus parlamento rinkimus. Taigi Danijoje įtvirtintas vadinamasis negatyvusis parlamentarizmas, kai Vyriausybė neprivalo būti nuolat užtikrinta, kad parlamento daugumą ją palaiko²⁴³. Senoji Vyriausybė toliau vykdo savo funkcijas, kol bus išrinkta naujoji. Tačiau šiuo, pereinamuoju, laikotarpiu ministrai gali priimti tik būtinus sprendimus valstybės gyvavimui užtikrinti.

²⁴² Orfield, L. B. *The Growth of Scandinavian Law*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press for Temple University Publications, 2002, p. 16.

²⁴³ Zoethout, C. M.; Tang, G.; Akkermans, P. *Control in constitutional law*. London: Martinus Nijhoff Publishers, 1993, p. 99.

Visi ministrai kartu sudaro Valstybės Tarybą, kurioje taip pat dalyvauja ir karalienė bei teisinį veiksnumą įgavęs karūnos paveldėtojas. Visi Vyriausybės priimami teisės aktai ir svarbūs sprendimai turi būti aptarti Valstybės Tarybos posėdžių metu.

Danijos Karalystės užsienio politiką nustato parlamentas. Parlamentas taip pat sprendžia dėl karinės jėgos panaudojimo prieš kitas valstybes, išskyrus atvejus, kai pačiai valstybei tektų gintis nuo užsienio priešo. Tam, kad būtų tinkamai įgyvendinama valstybės užsienio politika, parlamentas sudaro komitetą, kuriame kartu su Vyriausybe diskutuojama dėl svarbiausių užsienio politikos klausimų. Užsienio politikos komiteto nariai privalo laikytis konfidencialumo ir neatskleisti to, ką sužinojo komiteto posėdžių metu.

Danijos vykdomoji valdžia turi tam tikrus įpareigojimus ir leidžiant įstatymus. Parlamento priimtas įstatymas turi būti pasirašytas karalienės ne vėliau kaip per 30 dienų. Tik po tokios procedūros įstatymas yra laikomas priimtu. Nuo pat 1865 m. Danijos monarchas nėra atsisakęs pasirašyti parlamento išleisto įstatymo, todėl dabar Konstitucija yra interpretuojama taip, kad karalienė turi pareigą pasirašyti visus parlamento priimtus teisės aktus. Be to, atitinkamos srities ministras taip pat turi pasirašyti, o jeigu dėl tam tikrų priežasčių pasirašymo procedūros nėra atliekamos per 30 dienų – toks įstatymas neįsigalioja.

Be vykdomosios valdžios pagrindinių funkcijų, Konstitucija nustato ir pagrindinius valstybės tarnybos principus. Kiekvienai valstybei reikalingas patikimas, lojalus ir kyšių neimantis valstybinės tarnybos aparatas. Siekiant šių tikslų valstybės tarnautojams yra nustatytos tam tikros konstitucinės garantijos. Pavyzdžiui, tarnautojas negali būti atleistas iš pareigų be itin svarbios priežasties, be to, net ir atleistas valstybės tarnautojas išsaugo teisę į uždirbtą pensijos dalį.

6. TEISMINĖ VALDŽIA

Teisminė valdžia Danijos Karalystėje yra reguliuojama tik įstatymais. Be to, Konstitucijoje nustatyta, kad Danijoje negali būti steigiami jokie specialieji teismai. Konstitucijoje taip pat įtvirtintas teismų nepriklausomumo principas.

Nors teismų valdymas formaliai priklauso Teisingumo ministerijai, Konstitucijoje aiškiai atskirta teismų administracija ir viešasis administravimas. Nepriklausomumo principas garantuojamas ne tik teismams,

bet ir patiems teisėjams. Teisėjai negali būti atleisti iš pareigų, įskaitant ir teismų reorganizacijos atvejus, išskyrus atvejus, kai yra priimamas apkaltinamasis teismo sprendimas konkretaus teisėjo atžvilgiu. Teisėjai veikia savarankiškai ir paklūsta tik įstatymui. Jokios kitos valdžios neturi teisės nurodyti teisėjams, kaip ir kokie sprendimai turėtų būti priimti. Be to, vieni teisėjai negali daryti įtakos kitiems teisėjams.

Vienintelis atvejis, kai teisėjas gali būti atleistas, – kai teisėjas sulaukia 65 metų amžiaus. Tačiau iki pat 70 metų, kai teisėjai dėl amžiaus privalo atsistatydinti, yra garantuojamas buvęs darbo užmokestis.

Visi teismo posėdžiai yra žodiniai ir turi būti vieši tiek, kiek įmanoma. Piliečiams turi būti leidžiama dalyvauti posėdžiuose ir pranešti visuomenei apie teismo procesus. Tačiau tam tikrais atvejais teisėjai turi teisę apriboti viešumą, ir, pavyzdžiui, uždrausti pranešti nukentėjusiojo arba kaltinamojo asmens vardą ir pavardę.

Danijoje yra įsteigtas specialus Apkaltos teismas, skirtas nagrinėti byloms, iškeltoms ministrams. Į Apkaltos teismą skiriama penkiolika Aukščiausiojo Teismo vyriausių teisėjų. Dar tiek teisėjų paskiria parlamentas. Tokia teisėjų skyrimo tvarka yra grindžiama tuo, kad apkaltos ministrams procesai dažnai yra susiję su politiniais procesais. Tie Apkaltos teismo teisėjai, kuriuos skiria parlamentas, negali būti parlamento nariai, o jų kadencijos trukmė yra šešeri metai.

Apkaltos teismas renka savo pirmininką. Pačios apkaltos metu Apkaltos teismo nariai negali būti pakeičiami kitais teisėjais, net jeigu tokių teisėjų kadencijos terminas baigėsi.

Iškelti bylą dėl apkaltos ministrams gali karalienė arba parlamentas., Gavusi parlamento sutikimą, karalienė gali iškelti bylą ir kitiems asmenims, kurių veiksmai kelia didelį pavojų valstybei. Tačiau iki pat šios dienos jokiems kitiems asmenims, išskyrus ministrus, byla Apkaltos teisme nebuvo iškelta. Nuo 1849 m. apkaltos procedūros buvo pradėtos iš viso penkiems ministrams²⁴⁴.

7. KONSTITUCINĖ KONTROLĖ

Danijos Karalystėje nėra įsteigta atskiros teismo, kuris nagrinėtų vien konstitucinės kontrolės klausimus (Konstitucinio Teismo). Pačioje Kons-

²⁴⁴ Germer, P. *The Danish constitution 150 years*. Copenhagen: Royal Danish Ministry of Foreign Affairs, 1999, p. 7.

titucijoje taip pat nėra užuominų dėl pačios Konstitucijos apsaugos ir jos teisminės kontrolės. Tačiau pagal susiformavusią praktiką konstitucinę kontrolę vykdo visi bendrosios kompetencijos teismai.

Vienas atvejis, kai įstatymas buvo pripažintas antikonstituciniu, buvo 1999 m., kai Danijos Aukščiausiasis Teismas tų metų vasario 19 d. priėmė sprendimą. Toje byloje įstatymo dalis buvo pripažinta antikonstitucine, nes ji užkirto kelią ieškovui – privačiai mokyklai – kreiptis dėl teismo sprendimo peržiūrėjimo, kad gautų valstybės dotaciją. Aukščiausiasis Teismas pripažino, kad įstatymas faktiškai buvo konkretaus teisinio ginčo sprendimas. Aukščiausiojo Teismo konstatavimu, toks sprendimas negali priklausyti įstatymų leidžiamajai valdžiai, o turi būti priimamas būtent teisminės valdžios. Taigi parlamento priimtas įstatymas buvo pripažintas prieštaraujančiu konstituciniam valdžių padalijimo principui.

Tačiau teismai, įskaitant ir Aukščiausiąjį Teismą, priimdami sprendimus, visuomet turi gerbti įstatymų leidžiamąją valdžią, kurią įgyvendina ir vykdo parlamentas, iš dalies kartu su Vyriausybe.

Dėl tos priežasties, kad bylas (įskaitant ir konstitucinės kontrolės klausimus) sprendžia visi Danijos Karalystės teismai, nėra jokių apribojimų, kurie asmenys gali kreiptis ir pradėti teisminį procesą dėl įstatymo atitikties Konstitucijai.

* * *

Danijos Karalystė – tai parlamentinė konstitucinė monarchija, valdoma parlamento, kurios sudėtinė dalis yra Grenlandija bei Farerų salos. Danija yra viena seniausių Europos valstybių, dar X amžiuje suformavusi valstybinį darinį. Šiuo metu Danijoje galioja 1953 m. priimta Konstitucija, iki šiol nepriimta nė vienos Konstitucijos pataisos. Danijos Karalystės Konstitucijoje, įtvirtinant asmens teises ir laisves, atsispindi XIX amžiaus liberalioji prigimtinių teisių filosofija, kai svarbiausia buvo užtikrinti asmenines laisves. 1953 m. Konstitucijai šiek tiek įtakos padarė 1948 m. Jungtinių Tautų visuotinė žmogaus teisių deklaracija ir 1950 m. Europos žmogaus teisių deklaracija, nors pats asmens teisių katalogas per 150 metų keitėsi palyginti nedaug. Labai svarbią rolę saugant konstitucines asmens teises turi ir Danijos parlamento ombudsmenas, kurio teikiamoms rekomendacijoms ir patarimams paklūsta visos valdžios institucijos. Konstitucinis teisinis reguliavimas apima visas tris teritorijas, tačiau kiekviena minėta teritorija turi savarankišką teisinę sistemą. Dėl šios priežasties Da-

nijos Karalystės Konstitucijoje nėra įtvirtinta tokių nuostatų kaip visų mi-
nėtų teritorijų nedalomumas ir vientisumas. Priešingai, Danijos Karalystė
yra sudariusi atskirus susitarimus ir su Farerų salomis, ir su Grenlandija,
kad šios dvi teritorijos galėtų atsiskirti nuo Danijos Karalystės ir veikti kaip
nepriklausomos valstybės. Danijos monarchas atlieka daugiau reprezenta-
cines, o ne realias valdymo funkcijas. Nuo 1953 m. karūna yra paveldima
ir vyrų, ir moterų. Šiuo metu Danijos Karalystę valdanti karalienė Mar-
gareta II šalį valdo nuo 1972 m. Įstatymų leidžiamąją valdžią įgyvendina
vienerių rūmų parlamentas – Folketingas. Parlamentas yra renkamas kas
ketverius metus visuotiniais, tiesioginiais, slaptais rinkimais pagal propor-
cinę rinkimų sistemą, užtikinančią, kad rinkėjų valia būtų atspindėta kiek
įmanoma tiksliau. Vyriausybės narius – ministrus – skiria karalienė, tačiau
ji neturi teisės teikti jiems tiesioginių nurodymų. Vadovavimas ministrams
yra premjero (ministro pirmininko) prerogatyva. Karalienė taip pat neturi
įtakos ir sprendžiant, kokios politinės partijos sudarys Vyriausybę. Danijos
Karalystėje nėra įsteigta atskiro teismo, kuris nagrinėtų vien konstitucinės
kontrolės klausimus (Konstitucinio Teismo), tad konstitucinę kontrolę
vykdo bendrosios kompetencijos teismai.

LITERATŪRA

1. Germer, P. *The Danish constitution 150 years*. Copenhagen: Royal Danish Ministry of Foreign Affairs, 1999.
2. Götze, M. *The Danish Ombudsman - A National Watchdog with Selected Preferences*. Utrecht: Universiteit Utrecht, 2000, Nr. 6-1.
3. Maddex, R. L. *Constitutions of the world*. Washington: CQ Press, 1995.
4. Mesonis, G. Danijos Karalystės konstitucinė sąranga. *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006.
5. Orfield, L. B. *The Growth of Scandinavian Law*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press for Temple University Publications, 2002.
6. Robbers, G. *Encyclopedia of world constitutions*. New York: Infobase Publishing, 2007.
7. Strøm, K.; Müller, W. C.; Bergman, T. *Delegation and accountability in parliamentary democracies*. New York: Oxford University Press, 2003.
8. Zoethout, C. M.; Tang, G.; Akkermans, P. *Control in constitutional law*. London: Martinus Nijhoff Publishers, 1993.
9. www.ft.dk. Danijos Karalystės parlamento interneto svetainė.

VII. ESTIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA

Lekt. Darius Butvilavičius

1. KONSTITUCIJOS PRIĖMIMAS, JOS BENDRA CHARAKTERISTIKA

XX amžiaus devintasis dešimtmetis tapo radikalių permainų totalitarinėje Sovietų Sąjungos sistemoje laikmečiu. Vis labiau ryškėjantys gilios krizės SSRS ekonomikoje, vidaus ir užsienio politikoje požymiai reikalavo neatidėliotinų permainų. Galutinai tapo aišku, kad SSRS sąstingis kelia didelius iššūkius tolesniam šios santvarkos egzistavimui, todėl 1985 m. Michailui Gorbačioviui tapus SSRS vadovu buvo imtasi reformų. Jo pasiūlyta naujoji politika iš esmės buvo grindžiama dviem iniciatyvomis: *perestroika* ir *glasnost*. *Perestroika* reiškė politinės ir ekonominės sistemos pertvarką. Ja siekta rinkėjams sudaryti platesnes kandidatų pasirinkimo galimybes formuojant valdžią, mažinti valstybės aparato centralizaciją, suteikti daugiau sprendimų priėmimo galių žemesnio lygmens valdžios institucijoms (tarp jų – penkiolikai sąjunginių respublikų). Pertvarkos ekonomikos srityje pagrindiniais uždaviniais tapo silpninti centralizuotą ekonomikos valdymą, įvesti kai kurių rinkos ekonomikos elementų, įteisinginti smulkaus verslo įmonių (kooperatyvų) ir bendrų su užsienio investuotojais įmonių steigimo galimybę. *Glasnost* iniciatyva buvo grindžiama transparentiškumo bei visuomenės informavimo apie svarbiausių politinių sprendimų priežastis, jų esmę siekais.

Naujosios politikos tikslų – sumažinti vidinę sovietinės visuomenės įtampą bei šiek tiek liberalizuoti politinį ir ekonominį jos gyvenimą – įgyvendinimas pamažu įgavo pagreitį, ėmė reikštis pertvarkos architektų nenumatytomis formomis, ir vis stiprėjančių nacionalinių demokratinių sąjūdžių dėka virto Sovietų režimo nebesuvaldomu procesu, galiausiai nulėmusiu Sovietų Sąjungos žlugimą.

Pirmieji ženklai, bylojantys apie Estijos visuomenės politinės savivokos pokyčius, tapo pastebimi 1987 m. pavasarį, kai buvo paviešinti So-

vietų valdžios planai Estijos šiaurėje įkurti fosforito kasyklas. Šie Sovietų Sąjungos užmojai sukėlė plačią Estijos visuomenės protesto kampaniją. Joje kelti aplinkosaugos klausimai netrukus buvo papildyti politinėmis temomis. 1988 m. balandį Estijoje buvo organizuotas masinis opozicijos judėjimas – Liaudies frontas (*Rahvarinne*). Desovietizacijos ir pilietinės visuomenės atkūrimo procesas prasidėjo. SSRS vadovybė, matydama, kad antisovietinės nuotaikos stiprėja, antrame 1988 m. pusmetyje pateikė TSRS konstitucijos pataisų projektą, kuriuo, *inter alia*, bandyta apriboti sąjunginių respublikų galias. Įstatymo projektas Estijos SSR Aukščiausioje Taryboje sukėlė audringą reakciją ir paskatino priimti keletą Estijos valstybingumo atkūrimui reikšmingų teisinių aktų. 1988 m. lapkričio 16 d. priimtoje deklaracijoje „Dėl Estijos SSR suvereniteto“, rezoliucijoje „Dėl sąjungos sutarties“ ir įstatyme „Dėl Estijos SSR konstitucijos pakeitimo“ buvo įtvirtintos šios nuostatos: 1) aukščiausioji valdžia priklauso Estijos SSR institucijoms; 2) SSRS Aukščiausiosios Tarybos prezidiumui siūloma sudaryti su Estija sąjungos sutartį; 3) Sovietų Sąjungos įstatymai Estijos teritorijoje galioja tik tuo atveju, jeigu Estija juos pripažįsta; 4) žemė ir turtai, esantys Estijoje, yra jos nuosavybė; 5) pripažįstama privati nuosavybė; 6) pripažįstamas Sovietų Sąjungos ratifikuotas žmogaus teisių paktas; 7) užtikrinama konstitucinių teisių teisminė gynyba²⁴⁵.

1989 m. sausį Estijos SSR Aukščiausioji Taryba priėmė kalbos įstatymą, kuriuo įtvirtino estų kalbos, kaip oficialios valstybės kalbos, statusą. Tų pačių metų vasario 24 dieną, pirmą kartą sovietinės okupacijos laikotarpiu buvo švenčiama Estijos nepriklausomybės diena, o Talino Tompėjos pilies pagrindiniame bokšte buvo iškelta valstybinė mėlynos, juodos, baltos spalvų vėliava.

1989 m. lapkritį Estijos SSR Aukščiausioji Taryba paskelbė sprendimą dėl 1940 m. įvykių Estijoje, kuriuo prieš Estijos Respubliką nukreiptus Sovietų Sąjungos veiksmus įvardijo kaip karinę agresiją, okupaciją ir aneksiją, o Estijos inkorporavimą į SSRS sudėtį pripažino neteisėtu. Gruodžio mėnesį Baltijos valstybių atstovai SSRS Liaudies deputatų suvažiavime pasiekė reikšmingą pergalę – Molotovo-Ribentropo paktas buvo paskelbtas neteisėtu nuo jo pasirašymo dienos.

²⁴⁵ Pold, J.; Kask, O.; Madose, U.; Rais, M. *Materialy dlia izučeniija konstitucii Estonskoj Respubliki* [Materials for studying the Constitution of the Republic of Estonia]. Tallinn: Kirjastus Argo, 2004, p. 14.

1990 m. vasario ir kovo mėnesiais vykusių laisvų, demokratiinių rinkimų metu buvo išrinkta Estijos SSR Aukščiausioji Taryba ir Estijos Kongresas. Šiuose rinkimuose dalyvavo asmenys, kurie pagal 1938 m. pilietybės įstatymą turėjo Estijos Respublikos pilietybę. Netrukus po rinkimų, 1990 m. kovo 30 d., Estijos SSR Aukščiausioji Taryba priėmė rezoliuciją „Dėl Estijos valstybinio statuso“, kurioje dar kartą pabrėžė Sovietų valdžią esant neteisėtą nuo jos įvedimo momento, nes Sovietų Sąjungos įvykdyta Estijos okupacija *de jure* nenutraukė Estijos Respublikos egzistavimo. Gegužės 8 d. priimtu Estijos valstybės simbolių įstatymu Estijos Sovietų Socialistinės Respublikos pavadinimas pakeistas nauju oficialiu valstybės pavadinimu – „Estijos Respublika“. Be to, pripažįstant Estijos Respublikos konstitucinio reguliavimo tęstinumą nuspręsta atnaujinti kai kurių 1937 m. priimtų Estijos Respublikos Konstitucijos skyrių galiojimą. Jau pirmajame iš šių Konstitucijos skyrių buvo skelbiama, kad „Estija yra nepriklausoma ir suvereni respublika, kurioje aukščiausioji valdžia priklauso tautai“. Dar po savaitės, gegužės 16 d., Aukščiausioji Taryba priėmė Estijos valdymo pagrindų laikinosios tvarkos įstatymą ir nuo šio momento Estijos SSR konstitucija faktiškai tapo negaliojanti.

1991 m. rugpjūčio 20 d. (t. y. kitą dieną po Maskvoje įvykusio Rugpjūčio pučo) Estijos Respublikos Aukščiausioji Taryba, atsižvelgdama į šiek tiek anksčiau įvykusio referendumo, kuriame už Estijos nepriklausomybę balsavo 77,8 proc. jame dalyvavusių piliečių, rezultatus, priėmė nutarimą dėl Estijos nepriklausomybės atkūrimo ir paskelbė kreipimąsi į pasaulio valstybių parlamentus ir vyriausybes. Nepriklausomybės atkūrimo akte buvo pabrėžta, kad atkuriamą 1918 m. vasario 24 d. paskelbta Estijos Respublikos nepriklausomybę, o kreipimesi į pasaulio valstybes buvo kviečiama pripažinti atkurtą nepriklausomą Estijos Respubliką ir atnaujinti dėl okupacijos nutrūkusius diplomatinis santykius.

Kitas jau nepriklausomos ir suverenios valstybės valdžios uždavinys buvo parengti naują konstituciją. Šiam tikslui pariteto pagrindais (po 30 atstovų) iš Aukščiausiosios Tarybos ir Estijos Kongreso narių buvo sudaryta Konstitucinė Asamblėja. 1992 metų balandį pagal parlamentinės respublikos principus parengtos Konstitucijos projektas buvo pateiktas Aukščiausiajai Tarybai. Jai pritarus naujos Konstitucijos projektui, Konstitucijos priėmimo klausimas galutinai buvo sprendžiamas referendume. 1992 m. birželio 28 d. įvykusio referendumo metu „už“ balsavus beveik

408 tūkstančiams, „prieš“ – kiek daugiau nei 36 tūkstančiams balsavusiųjų, Konstitucija buvo priimta. Ji įsigaliojo 1992 m. liepos 3 dieną.

Teisinėje literatūroje teigiama, kad 1992 m. Estijos Respublikos Konstituciją sudaro trys dokumentai: Estijos Respublikos Konstitucija, Estijos Respublikos Konstitucijos įgyvendinimo įstatymas ir Estijos Respublikos Konstitucijos pakeitimo aktas²⁴⁶.

Konstitucijoje tiesiogiai nenurodoma, kad jos įgyvendinimo įstatymas²⁴⁷ yra sudėtinė Konstitucijos dalis, tačiau tokia išvada galėtų būti daroma atsižvelgiant į keletą aspektų. Pirma, Estijos Respublikos Konstitucijos įgyvendinimo įstatymas buvo priimtas referendume 1992 m. birželio 28 d. kartu su Estijos Respublikos Konstitucija. Antra, šis įstatymas nustatė Konstitucijos įsigaliojimo tvarką, Konstitucijoje numatytų valstybės valdžios institucijų formavimo principus bei terminus, apibrėžė kai kurių Konstitucijoje vartojamų sąvokų turinį, *etc.* Trečia, įstatyme buvo įtvirtinta, kad teisės aktai, galioję Estijos Respublikoje iki Konstitucijos priėmimo, galioja tiek, kiek jie neprieštaruja Konstitucijai ir Konstitucijos įgyvendinimo įstatymui. Ketvirta, Estijos Respublikos Konstitucijos įgyvendinimo įstatymas numatė, kad ginčus dėl teisės aktų atitikties Estijos Respublikos Konstitucijai ir jos įgyvendinimo įstatymui sprendžia Aukščiausiasis Teismas. Penkta, Estijos Respublikos Konstitucijos įgyvendinimo įstatymas galėjo būti keičiamas tik ta pačia tvarka, kokia buvo nustatyta Konstitucijai keisti.

Kalbant apie trečiąjį dokumentą – 2003 m. rugsėjo 14 d. vykusiam referendume priimtą Estijos Respublikos Konstitucijos pakeitimo aktą²⁴⁸ – pirmiausia paminėtina, kad šio akto nuostatos nebuvo inkorporuotos į Estijos Konstitucijos tekstą. Todėl šis aktas taip pat laikytinas sudedamąja Estijos Konstitucijos dalimi. Konstitucijos pakeitimo akte įtvirtinamos keturios konstitucinės nuostatos. Pirmoji skelbia, kad Estija gali priklausyti Europos Sąjungai laikantis pagrindinių Estijos Respublikos Konstitucijos principų. Antroji nurodo, kad Estijai prisijungus prie Europos Sąjungos Estijos Respublikos Konstitucija bus taikoma atsižvelgiant į

²⁴⁶ Merusk, K. The Republic of Estonia. In: Kortmann, C.; Fleuren, J.; Voermans, W. (Eds). *Constitutional Law of 10 EU Member States*. Deventer: Kluwer BV, 2006, p. III-9.

²⁴⁷ The Constitution of the Republic of Estonia Implementation Act [interaktyvus]. 1992 [žiūrėta 2011-10-19]. <<http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022>>.

²⁴⁸ The Constitution of the Republic of Estonia Amendment Act [interaktyvus]. 2003 [žiūrėta 2011-10-19]. <<http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022>>.

teisės ir pareigas, kylančias iš Stojimo sutarties. Trečioji įtvirtina, kad šis aktas gali būti keičiamas tik referendumu. Ketvirtoji nuostata numato, kad aktas įsigalioja praėjus trims mėnesiams nuo jo paskelbimo dienos. Kaip matyti iš paties teisės akto turinio, Estijos Respublikos Konstitucijos pakeitimo aktas buvo priimtas siekiant konstituciškai sureguliuoti šalies narystės Europos Sąjungoje teisinius klausimus. Oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje apie šių pataisų, atveriančių kelią Estijos narystei Europos Sąjungoje, įgyvendinimo būdą ir šio akto vietą nacionalinės teisės sistemoje konstatuojama, kad 2003 m. rugsėjo 14 d. Konstitucija buvo pakeista referendumu, pasirinkus tokį jos keitimo modelį, kuriuo Konstitucijos pataisos yra priimanamos kaip atskiri konstituciniai aktai, o Konstitucijos tekstas formaliai nesikeičia. Tačiau nuo šiol visada Konstitucijos nuostatos privalo būti aiškinamos atsižvelgiant į padarytus pakeitimus ir turi būti taikomos tiek, kiek minėtiems pakeitimams neprieštarauja²⁴⁹.

Pagrindinis Estijos Respublikos konstitucinis aktas, oficialiai vadinamas Estijos Respublikos Konstitucija, yra sudarytas iš preambulės ir 168 straipsnių, suskirstytų į 15 skyrių. Preambulėje reiškiamas Estijos tautos ryžtas bei tvirta valia stiprinti ir plėtoti valstybę, sukurtą nenuslopintos estų tautos apsisprendimo teisės pagrindu ir paskelbtą 1918 m. vasario 24 d.; toji valstybė yra grindžiama laisvės, teisingumo ir teisės principais, ji užtikrina santarvę šalyje ir išorinę taiką, pažangą ir gerovę dabartinei ir ateities kartoms, estų tautos, kalbos ir kultūros išsaugojimą per amžius. Pabrėžiant konstitucinio reguliavimo tęstinumą ir nepertraukiamumą preambulėje nurodoma, kad šią Konstituciją Estijos tauta priėmė referendumu, vadovaudamasi 1938 m. įsigaliojusios Konstitucijos 1 straipsniu.

Estijos Aukščiausiojo Teismo, kaip konstitucinės kontrolės institucijos, sprendimuose yra pripažintas normatyvinis (teisinis) preambulės nuostatų pobūdis, todėl joje deklaruojamos vertybės ir principai vaidina svarbų vaidmenį aiškinant kitų Konstitucijos normų bei principų turinį.

Kaip minėta, Estijos Respublikos Konstitucijos pagrindinė dalis yra suskirstyta į 15 skyrių. Kiekvienas skyrius yra susijęs su tam tikru konstituciniu institutu ar bendrais konstitucinio reguliavimo principais. Galima teigti, kad šioje Konstitucijoje yra išskiriami jos priėmimo laikmečio –

²⁴⁹ The Constitutional Review Chamber of the Supreme Court of Estonia. *Constitutional Judgement 3-4-1-3-06* [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2011-10-20]. <<http://www.nc.ee/?id=663>>.

ketvirtojo pasaulio konstitucijų raidos etapo – valstybių konstitucijoms įprasti institutai. I skyriuje, pavadintame „Bendrosios nuostatos“, Estija skelbiama nepriklausoma ir suverenia demokratine respublika, kurioje aukščiausia valstybės valdžia priklauso tautai; Estijos nepriklausomybė ir suverenitetas įvardijami kaip amžini ir neatimami (1 str.); nustatomi Estijos sandaros ir teritorinio sutvarkymo (2 str.); valdžios įgyvendinimo tik pagal Konstituciją ir jai neprieštaraujančius įstatymus principai; teisės viešumo konstituciniai imperatyvai (3 str.); deklaruojama įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžių organizacija ir veikla, pagrįsta jų atskyrimu ir pusiausvyra (4 str.); gamtos turtai ir ištekliai pripažįstami Estijos nacionaliniu turtu; įtvirtinama konstitucinė pareiga juos naudoti taupiai (5 str.); estų kalbai suteikiamas oficialios valstybės kalbos konstitucinis statusas (6 str.); mėlyna, juoda ir balta spalvos pripažįstamos Estijos nacionalinėmis spalvomis; įtvirtinami kiti valstybės simbolikos konstituciniai pagrindai (7 str.).

Kituose Konstitucijos skyriuose reguliuojamų klausimų sritį gana aiškiai atspindi jiems suteikti pavadinimai: II skyrius – „Pagrindinės teisės, laisvės ir pareigos“, III skyrius – „Tauta“, IV skyrius – „*Riigikogu*“ (parlamentas), V skyrius – „Respublikos prezidentas“, VI skyrius – „Respublikos Vyriausybė“, VII skyrius – „Įstatymų leidyba“, VIII skyrius – „Finansai ir valstybės biudžetas“, IX skyrius – „Užsienio santykiai ir tarptautinės sutartys“, X skyrius – „Valstybės gynimas“, XI skyrius – „Valstybės audito tarnyba“, XII skyrius – „Teisingumo kancleris“, XIII skyrius – „Teismai“, XIV skyrius – „Vietos savivalda“, XV skyrius – „Konstitucijos keitimas“²⁵⁰.

Teisinėje literatūroje atskleidžiant vienos ar kitos šalies konstitucijos bruožus paprastai aptariama ir jos keitimo problema. Estijos Respublikos Konstitucija šiuo požiūriu priskirtina prie griežtų konstitucijų. Jos keitimo tvarka ganėtinai sudėtinga ir skiriasi nuo paprastų įstatymų leidybos proceso. Konstitucijoje *expressis verbis* nėra įtvirtinti jokie substancyviniai (susiję su pataisų turiniu) jos pataisų ribojimai, tačiau nurodomos kelios aplinkybės, situacijos, kurioms esant Konstitucija negali būti taisoma. Konstitucijos pataisų procesas negali būti inicijuojamas, jos pataisai negali būti priimamos nepaprastosios ar karo padėties metu (161 str. 2 d.); pataisa, kuriai nebuvo pritarta referendume ar Riigi-

²⁵⁰ The Constitution of the Republic of Estonia [interaktyvus]. 1992 [žiūrėta 2012-02-23]. <<http://www.legaltext.ee/text/en/X0000K1.htm>>.

kogu, vėl gali būti inicijuojama ne anksčiau kaip po vienerių metų nuo jos atmetimo (168 str.).

Teisė inicijuoti Konstitucijos keitimą yra suteikta ne mažiau kaip 1/5 *Riigikogu* narių ir Respublikos prezidentui. Konstitucija gali būti keičiama įstatymu, priimtu: a) referendume; b) dviejų iš eilės kadencijų *Riigikogu*; ar c) *Riigikogu*, skubos atveju.

Konstitucija reikalauja, kad įstatymo projektas dėl jos keitimo *Riigikogu* būtų svarstomas tris kartus. Tarp pirmojo ir antrojo svarstymų turi būti daroma ne mažesnė nei trijų, o tarp antrojo ir trečiojo – ne mažesnė nei vieno mėnesio pertrauka. Kokių būdu Konstitucija bus keičiama, sprendžiama trečiojo svarstymo metu. Atkreiptinas dėmesys, jog *Riigikogu* negali spręsti dėl Konstitucijos keitimo būdo, jeigu ketinama keisti Konstitucijos I skyrių – „Bendrosios nuostatos“ ar XV skyrių – „Konstitucijos keitimas“. Estijos Konstitucijos 162 straipsnyje imperatyviai nurodyta, kad šie du skyriai gali būti keičiami tik referendumu. Kitais atvejais *Riigikogu* gali pasirinkti bet kurį iš minėtų trijų Konstitucijos keitimo būdų.

Sprendimui dėl Konstitucijos keitimo referendumu priimti reikalingas ne mažiau nei 3/5 *Riigikogu* narių pritarimas. Referendumas negali vykti anksčiau nei praėjus trims mėnesiams nuo sprendimo keisti Konstituciją šiuo būdu priėmimo. Verta pažymėti, jog *Riigikogu*, sprenddamas klausimą dėl Konstitucijos keitimo referendumu, turi būti gana apdairus, nes Konstitucija nurodo, kad jeigu įstatymas, kuris *Riigikogu* sprendimu buvo pateiktas referendumui, nesulaukia jame dalyvavusių piliečių daugumos palaikymo, Respublikos prezidentas skelbia pirmalaikius *Riigikogu* rinkimus.

Minėta, kad Konstitucija gali būti keičiama įstatymu, kurį priima dviejų iš eilės kadencijų parlamentai (*Riigikogu*). Jeigu *Riigikogu* nusprendžia keisti Konstituciją šiuo būdu, atitinkamam įstatymo projektui turi pritarti absoliuti *Riigikogu* narių dauguma (51 parlamentaras iš 101). Tada tą patį įstatymo dėl Konstitucijos keitimo projektą vieną kartą svarsto naujos kadencijos *Riigikogu*. Įstatymo svarstymas šiuo atveju negali būti pertrauktas, negali būti teikiami pasiūlymai. Jeigu bent 3/5 *Riigikogu* narių pritaria šiam įstatymo projektui, įstatymas dėl Konstitucijos keitimo yra laikomas priimtu.

Trečia galimybė keisti Konstituciją, kaip matyti, yra susijusi su tam tikra skuba, būtinumu kiek įmanoma greičiau priimti reikalingas Kons-

titucijos pataisais. Šiuo atveju Konstitucija leidžia išvengti jos pataisų svarstymo dviejų iš eilės kadencijų parlamentuose. Kad Konstitucija būtų keičiama skubos tvarka, turi nuspręsti ne mažiau nei 4/5 *Riigikogu* narių. Įvykdžius šį reikalavimą įstatymo, kuriuo keičiama Konstitucija, projektas teikiamas balsuoti. Jeigu balsavimo metu už Konstitucijos pataisą balsuoja daugiau nei 2/3 *Riigikogu* narių, ji laikoma priimta.

Konstitucijos pakeitimo įstatymą skelbia Respublikos prezidentas. Įstatymas įsigalioja nuo jame nurodytos datos, bet ne anksčiau nei po trijų mėnesių nuo paskelbimo dienos.

1992 m. Estijos Respublikos Konstitucija, kaip ir dera valstybės konstituciniam aktui, pasižymi stabilumu. Pirmąjį dešimtmetį, įsigaliojus Konstitucijai, nebuvo priimta nė viena jos pataisa. O ir vėliau, nors būta įvairių siūlymų (susijusių su pensijomis, tiesioginių Respublikos prezidento rinkimų įteisinimu, Konstitucinio Teismo įkūrimu, penkerių metų teisėjų įgaliojimų trukmės nustatymu ir kt.), sėkmingai įgyvendintos tik kelios Konstitucijos keitimo iniciatyvos. 2003 m. *Riigikogu* pakeitė Konstitucijos 156 straipsnį, nuo trijų iki keturių metų pailgindamas savivaldos atstovaujamojų institucijų – Tarybų – kadencijos laikotarpį (pataisa įsigaliojo 2005 m.). Tais pačiais metais vykusiam referendume buvo priimtas jau anksčiau minėtas Estijos Respublikos Konstitucijos pakeitimo aktas. Jis tapo sudėtine Estijos Konstitucijos dalimi (šis aktas įsigaliojo 2004 m. sausio 6 d.). Ir trečioji, 2007 m. priimta, pataisa papildė Konstitucijos preambulę. Šiuo pakeitimu preambulėje buvo įtvirtinta valstybės priedermė užtikrinti estų kalbos išsaugojimą per amžius. Pataisa įsigaliojo 2007 m. liepos 21 d.

2. ASMENS KONSTITUCINIO STATUSO PAGRINDAI

Pagrindinės teisės, laisvės ir pareigos Estijos Respublikos Konstitucijoje reglamentuojamos II skyriuje. Apie šio instituto konstitucinę svarbą galima spręsti jau vien iš to, kad Konstitucijos pagrindinėje dalyje jį lenkia tik visam konstituciniam reguliavimui itin svarbūs principai, įtvirtinti I Konstitucijos skyriuje. Kita vertus, negalima nepasakyti, kad II Konstitucijos skyriaus straipsniai sudaro daugiau nei ketvirtadalį visos Konstitucijos straipsnių. Nepaisant šio skyriaus nuostatų gausos jis neįtvirtina baigtinio teisių, laisvių ir pareigų katalogo. Vienų ar kitų teisių gali būti ir kituose Konstitucijos skyriuose. Antai rinkimų teisė įtvirtinta

57 ir 61 straipsniuose (atitinkamai III ir IV sk.), su valstybės gynyba susiję kai kurie asmens teisinio statuso klausimai reguliuojami 124 straipsnyje (X sk.). Maža to, Estijos Konstitucijoje aiškiai nurodoma, kad II jos skyriuje įtvirtintos teisės, laisvės ir pareigos nepaneigia kitų teisių, laisvių ir pareigų, kurios kyla iš Konstitucijos dvasios ar ją atitinka, taip pat dera su žmogaus orumo, socialinio teisingumo, demokratijos ir teisinės valstybės principais (10 str.). Šioje nuostatoje įprasmintas *atviro teisių sąrašo* konstitucinis pripažinimas. Dėl to teisių katalogas Konstitucijos prasme traktuojamas kaip besiplėtojantis atsižvelgiant į visuomenės pažangą bei socialinių santykių pokyčius. Svarbu pabrėžti, kad šiuo požiūriu teisėms ir laisvėms plėtoti nebūtina Konstitucijos *expressis verbis* kaita. Teisių plėtotė užtikrinama per oficialiąją konstitucinę doktriną. Estijos Respublikos Aukščiausiojo Teismo praktika liudija tokią tikrovę. Pavyzdžiui, nors Konstitucijoje tokia teisė nėra minima, 2003 m. vasario 17 d. sprendime²⁵¹ Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad asmuo turi teisę į gerą viešąjį administravimą.

Estijos konstitucinėje sistemoje svarbią reikšmę žmogaus teisių ir laisvių raidai bei jų apsaugai turi Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Riigikogu* ją ratifikavo 1996 m. kovo 13 d. Estijai prisijungus prie šios tarptautinės sutarties, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija tapo nacionalinės teisės sistemos dalimi, tiesiogiai taikomu teisės aktu. Konvencija ne tik daro įtaką Konstitucijos interpretavimui (kaip vienas iš Konstitucijos interpretavimo šaltinių), bet ir suteikia papildomą žmogaus teisių ir laisvių gynimo instrumentą – galimybę ginti konvencijos garantuojamas teises ir laisves Europos Žmogaus Teisių Teisme. Šiame kontekste galima paminėti, kad nuo Konvencijos įsigaliojimo Estijoje (1996 m. balandžio 16 d.) iki 2010 m. pabaigos Europos Žmogaus Teisių Teismas išnagrinėjo 23 bylas, kuriose Estija buvo kaltinama konvencijos pažeidimu. Devyniolikoje iš jų Teismas konstatavo, kad Estija pažeidė Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją²⁵².

²⁵¹ The Constitutional Review Chamber of the Supreme Court of Estonia. *Constitutional Judgement 3-4-1-1-03* [interaktyvus]. 2003 [žiūrėta 2012-02-25]. <<http://www.nc.ee/?id=418>>.

²⁵² The European Court of Human Rights. Country profiles [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-02-25]. <<http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Press/Information+sheets/Country+profiles/>>.

Kokios pagrindinės teisės, laisvės ir pareigos įtvirtintos Estijos Respublikos Konstitucijos II skyriuje? Teisių, laisvių ir pareigų sąrašas pradedamas pilietybės teisės konstituciniais principais. Įtvirtinama, kad kiekvienas vaikas, kurio bent vienas iš tėvų yra Estijos pilietis, turi teisę į Estijos pilietybę. Konstitucijoje kalbama apie pilietybės atkūrimą, draudimą atimti Estijos pilietybę, kuri įgyta gimimu, bei draudimą atimti pilietybę dėl asmens įsitikinimų (8 str.). Pagrindinis valstybės teisės aktas postuluoja jame įtvirtintų teisių, laisvių ir pareigų vienodą galiojimą Estijos piliečiams, užsieniečiams ir asmenims be pilietybės. Išplėsdama teisių subjektų ratą, Konstitucija skelbia, kad joje nurodytas teises, laisves ir pareigas turi ir juridiniai asmenys, kiek jos sutampa su šių asmenų tikslais, teisių, laisvių ir pareigų esme (9 str.). Konstitucijoje išdėstomas ir asmenų lygybės prieš įstatymą principas, bet kokios diskriminacijos draudimas (12 str.); teisė būti ginamam valstybės ir įstatymo, saugomam nuo valstybės valdžios savivalės (13 str.); įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžių, taip pat vietos savivaldos institucijų pareiga garantuoti asmenų teises ir laisves (14 str.); kiekvieno asmens, kurio teisės ir laisvės yra pažeistos, teisė kreiptis į teismą, teisė reikalauti, kad jo byloje taikytinas teisės aktas būtų pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai, ir atitinkamai teismo pareiga prižiūrėti, kaip laikomasi Konstitucijos, bei pripažinti jai prieštaraujančiu bet kokią teisės aktą, pažeidžiantį konstitucines teises ir laisves ar kitaip nesuderinamą su Konstitucija (15 str.). Kituose straipsniuose deklaruojama teisė į gyvybę; garbės ir orumo apsauga; nustatomas draudimas asmenį kankinti, žiauriai ar žeminamai su juo elgtis ar bausti, neleistinumas su žmogumi prieš jo valią atlikti medicininius ar mokslinius bandymus; garantuojama saviraiškos laisvė, įtvirtinama asmens pareiga gerbti kitų asmenų teises ir laisves, laikytis įstatymų; ginama teisė į laisvę ir asmens neliečiamybę. Nemažai dėmesio Konstitucijoje skiriama įvairioms procesinėms asmens teisėms ir laisvėms bei jų garantijoms: būti informuotam, kodėl jis yra sulaikytas; kokios yra jo teisės; numatyta galimybė pranešti apie jo sulaikymą artimiesiems; teisė turėti gynėją, draudimas be teismo sprendimo laikyti asmenį suimtą ilgiau nei 48 valandas; įtvirtinama nekaltumo prezumpcija, draudimas versti duoti parodymus prieš save ar savo artimuosius; negalimumas kaltinti asmenį dėl veiklos, kuri jos atlikimo metu nebuvo nusikalstama, draudimas bausti už tą patį du kartus; proceso viešumo

garantija, teisė apskųsti teismo sprendimą aukštesniam teismui, kad būtų peržiūrėtas jo atžvilgiu priimtas sprendimas. Pagrindinėms konstitucinėms teisėms ir laisvėms *expressis verbis* priskiriama teisė į moralinės ir materialinės žalos atlyginimą; teisė į privataus ir šeimos gyvenimo neliečiamumą; teisė į šeimos, tėvų ir vaikų apsaugą; teisė į sveikatos apsaugą; paramą senatvės, nedarbingumo, maitintojo netekimo atvejais, teisė laisvai pasirinkti tam tikrą veiklą, profesiją ar darbą, teisė jungtis į darbuotojų ir darbdavių asociacijas ar sąjungas; teisė užsiimti verslu. Konstitucija Estijos piliečiams suteikia teisę eiti pareigas valstybės bei savivaldybių institucijose, nustato šios teisės ribojimo atvejus. Svarbiausias šalies teisės aktas saugo nuosavybės neliečiamumą, teisę laisvai valdyti, naudotis ir disponuoti savo turtu, paveldėjimo teisę; būsto neliečiamumą; teisę laisvai kilnotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą, teisę išvykti iš šalies, nustato draudimą išsiųsti Estijos pilietį iš šalies ar trukdyti jam apsigyventi Estijoje. Kaip ir daugelyje konstitucijų, čia kalbama apie teisę į mokslą; mokslo, meno ir dėstyimo laisvę; autorių teisių apsaugą; sąžinės, religijos ir minties laisvę; valstybinės religijos nebuvimą; teisę turėti savo įsitikinimus ir pažiūras; teisę gauti informaciją; komunikacijos slaptumo užtikrinimą; teisę reikšti idėjas, nuomones, įsitikinimus ar kitą informaciją žodžiu, raštu ar kitomis formomis; cenzūros draudimą; teisę kreiptis su peticija į valdžios institucijas ir pareigūnus; teisę rinktis į taikius susirinkimus; teisę jungtis į pelno nesiekiančias organizacijas ar bendrijas; teisę saugoti savo nacionalinį identitetą. Tautinėms mažumoms Konstitucija garantuoja teisę puoselėti savo kultūrą; teisę gauti atsakymą iš valstybės ar savivaldybės institucijų tautinės mažumos kalba, jeigu ji tame regione sudaro gyventojų daugumą. Piliečiams Konstitucija nustato pareigą būti ištikimiems Estijos konstitucinei santvarkai ir ginti Estijos nepriklausomybę, o užsieniečiams ir Estijoje gyvenantiems asmenims be pilietybės – pareigą laikytis Estijos konstitucinės tvarkos.

Nors Konstitucija įtvirtina platų teisių bei laisvių katalogą, nereikėtų pamiršti, jog daugeliu atveju jos nėra absoliučios. Tai akivaizdu iš Konstitucijos nuostatų, apibrėžiančių teisių ir laisvių įgyvendinimo sąlygas, ir normų, nustatančių konstitucinius jų ribojimo pagrindus. Joje sakoma, kad teisės ir laisvės gali būti ribojamos tik remiantis Konstitucija, o tokie ribojimai turi būti būtini demokratinėje visuomenėje ir negali pažeisti ribojamų teisių bei laisvių esmės.

3. VALSTYBĖS VALDYMO FORMA, SANDAROS FORMA, KITI KONSTITUCINĖS SANTVARKOS PRINCIPAI

Jau pirmajame Estijos Respublikos Konstitucijos straipsnyje, *inter alia*, sakoma, kad Estija yra nepriklausoma ir suvereni demokratinė respublika. Valstybės valdymo forma – respublika – buvo įtvirtinta ir tarpukario Estijos konstitucijose. Šiandieninėje Estijos Konstitucijoje tokia valdymo forma išreiškiama ne tik įvardijant valstybę kaip respubliką. Ją liudija valstybės valdžios institucijų formavimo tvarka ir veiklos trukmė, valstybės valdžios periodinė kaita, o ypač tautos, kaip ypatingo konstitucinio subjekto, vaidmuo kuriant valstybę. Respublikinė valdymo forma neatšiejama nuo demokratiškumo ir tautos suvereniteto, kaip konstitucionalizmo *conditio sine qua non*, principų. Todėl neatsitiktinai Konstitucijoje skelbiama: „aukščiausioji valstybės valdžia priklauso tautai“ (1 str.); „aukščiausiąją valstybės valdžią tauta vykdo per piliečius, turinčius teisę balsuoti *Riigikogu* rinkimuose ir referendume“ (56 str.). Šiuose principuose regima tautos, kaip aukščiausios valstybės valdžios turėtojos, ir valstybės šaltinio konstitucinė maksima. Tauta įgyvendina jai priklausančią valstybės valdžią Konstitucijoje numatytomis formomis.

Čia derėtų paminėti, kad tyrinėjant Estijos Konstituciją ir joje įtvirtintus tiesioginės demokratijos institutus, per kuriuos tauta, būdama aukščiausios suverenios galios turėtoja, tiesiogiai dalyvauja priimdama svarbiausius valstybės sprendimus, pasigendama daugumoje pasaulio valstybių pripažinto konstitucinio demokratinio instrumento – tautos teisės inicijuoti įstatymų leidybą. Šis klausimas, rengiant 1992 m. Estijos Konstitucijos projektą, susilaukė didelių diskusijų. Nemažai Konstitucijos rengėjų laikėsi nuomonės, kad Konstitucija turi suteikti tautai įstatymų leidybos iniciatyvos teisę, kaip kad tai buvo įtvirtinta 1920 m. Estijos Konstitucijoje. Šios Konstitucijos 31 straipsnis numatė, jog 25 000 balsavimo teisę turinčių piliečių gali siūlyti, kad įstatymas būtų priimtas, pakeistas ar pripažintas netekusiu galios. Tačiau siūlymai pagrindiniame šalies teisės akte numatyti tokią piliečių teisę nesulaukė pakankamo palaikymo. Konstitucinė Asamblėja nepritarė šios teisės įtvirtinimui motyvuodama tuo, kad kiekvienam *Riigikogu* nariui bus suteikta galimybė pateikti įstatymo projektą, o jis, būdamas tautos atstovu ir matydamas tam tikros visuomenei aktualios problemos reikšmingumą, inicijuos įstatymų leidybos procesą.

Nagrinėjant Estijos valdymo formą šiek tiek keblesnė, bent jau iš pirmo žvilgsnio, atrodo respublikos tipo identifikavimo problema. Konstitucijoje niekur tiesiogiai nepasakoma, kokio tipo respublikai priskirtina Estijos valdymo forma: parlamentinei, prezidentinei ar mišriajai? Prieš atsakant į šį klausimą pirmiausia reikėtų prisiminti bent keletą respublikinės valdymo formos tipologijos kriterijų. Teisės mokslinėje doktrinoje dažniausiai nurodoma, kad pagrindinis respublikos tipo nustatymo kriterijus – kam yra atskaitinga vyriausybė. Parlamentinėse respublikose vyriausybė atskaitinga parlamentui, prezidentinėse – prezidentui, miršaus tipo respublikose – vyriausybė atskaitinga ir parlamentui, ir prezidentui. Fakultatyviais respublikos priskyrimo vienam ar kitam tipui pagrindais įvardijami – vykdomosios valdžios dualizmas, ministro pirmininko pareigybės buvimas, prezidento galios vadovauti vyriausybei, valstybės vadovo rinkimų tvarka, prezidento veto teisė ir jos stiprumas, valstybės vadovo galimybė skelbti referendumą, jo teisė paleisti parlamentą, nepaprastieji prezidento įgaliojimai ir kt.

Estijos Respublikos Konstitucijoje numatyta, kad parlamentas sprendžia, ar suteikti Respublikos prezidento pasiūlytam kandidatui į ministro pirmininko postą įgaliojimus formuoti Vyriausybę (89 str. 2 d.). Jeigu prezidento siūlomas kandidatas negauna parlamento narių daugumos palaiškymo, valstybės vadovas turi teisę teikti kitą ministro pirmininko kandidatūrą. Tačiau jeigu ir antrajam kandidatui parlamentas nesuteikia tokių įgaliojimų, teisė teikti ministro pirmininko kandidatūrą pereina parlamentui (89 str. 5 d.). Pagal Konstituciją Vyriausybė pradeda veiklą tik prisiekusi parlamentui (91 str.). *Riigikogu* visų jo narių balsų dauguma gali pareikšti nepasitikėjimą Vyriausybe, ministru pirmininku ar ministru (97 str. 1 d.). Jeigu parlamentas pareiškia nepasitikėjimą Respublikos Vyriausybe arba ministru pirmininku, Vyriausybė atsistatydina (92 str. 1 d. 3 punktas). Jeigu *Riigikogu* pareiškia nepasitikėjimą ministru, *Riigikogu* pirmininkas apie tai informuoja Respublikos prezidentą ir šis atleidžia ministrą iš pareigų (97 str. 5 d.). Kaip matyti vien jau iš paminėtų konstitucinių nuostatų, pagrindinis valdymo formos – respublikos – tipologijos kriterijus leidžia teigti, kad Estija yra parlamentinė respublika. Pagrindžiant šį teiginį galima paminėti ir tai, kad vykdomoji valdžia Estijoje yra dualistinė (ją vykdo Respublikos prezidentas ir Vyriausybė); Vyriausybę sudaro ministras pirmininkas ir ministrai; Konstitucijoje nenumatytos Respublikos presi-

dento galios vadovauti Vyriausybei; nesuteikta teisė skelbti referendumus; Respublikos prezidentą renka *Riigikogu* arba Konstitucijoje numatytais atvejais – rinkimų kolegija. Nors Konstitucija įstatymų leidyboje Respublikos prezidentui suteikia veto teisę, ji yra silpna. Parlamentas gali nesunkiai įveikti prezidento veto. Tam užtenka pakartotinai priimti grąžintą įstatymą be prezidento siūlomų pataisų. Prezidento padėtį šioje situacijoje stiprina tik tai, kad jeigu *Riigikogu* atmets veto, valstybės vadovas gali kreiptis į Aukščiausiąjį Teismą dėl įstatymo konstitucingumo patikros.

Teisės mokslo darbuose Estijos Respublikos valdymo forma, atsižvelgiant į konstitucinius valdžių sąrangos, jų įgaliojimų ir tarpusavio santykių aspektus, aiškiai įvardijama kaip parlamentinė²⁵³. Valstybės valdymo forma – tik vienas iš valstybės formos, kaip kompleksinės teisinės kategorijos, elementų. Tyrimo nuoseklumas reikalauja supažindinti ir su kitu valstybės konstitucinės santvarkos klausimu – jos sandaros forma. Konstitucijoje įtvirtinta, kad Estija yra unitarinė valstybė, kurios administracinę suskirstymą nustato įstatymas (2 str. 2 d.). Estijos žemė, teritoriniai vandenys ir oro erdvė sudaro neatskiriamą ir nedalomą visumą (2 str. 1 d.); Estijos sienos nustatomos pagal 1920 m. vasario 2 d. Tartu taikos sutartį ir kitus tarptautinius susitarimus. Jūros ir oro erdvės sienos nustatomos tarptautinių konvencijų pagrindu (122 str. 1 d.).

Pagal Estijos teritorijos administracinio suskirstymo įstatymą²⁵⁴ Estijos administraciniai teritoriniai vienetai yra: apskritys, kaimo savivaldybės (*vald*) ir miestai (*linn*). Konstitucijoje nurodoma, kad savivaldos teisę turi kaimo savivaldybės ir miestai (155 str. 1 d.). Apskričių valdymas – centrinės valdžios kompetencijos sritis. Šiuo metu Estijoje yra 15 apskričių ir 226 savivaldos teisę turintys administraciniai vienetai: 33 miestai ir 193 kaimo savivaldybės²⁵⁵.

Svarbu paminėti, kad Estijos konstitucinėje praktikoje būta bandymų sukurti autonominius teritorinius vienetus. 1993 m. birželio 20 d. Narvos

²⁵³ Mesonis, G. *Valstybės valdymo forma konstitucinėje teisėje: Lietuvos Respublika Vidurio ir Rytų Europos kontekste*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 120–121.; Merusk, K. The Republic of Estonia. In: Kortmann, C.; Fleuren, J.; Voermans, W. (Eds). *Constitutional Law of 10 EU Member States*. Deventer: Kluwer BV, 2006, p. III-10.

²⁵⁴ The Territory of Estonia Administrative Division Act [interaktyvus]. 1995 [žiūrėta 2012-02-27]. <<http://www.legaltext.ee/text/en/X2017K2.htm>>.

²⁵⁵ Estonian Ministry of the Interior. Local government in Estonia [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-02-27]. <<http://www.siseministerium.ee/29950/>>.

miesto taryba priėmė sprendimą šiame administraciniame teritoriniame vienetė surengti referendumą (plebiscitą), kuriame būtų klausama: „Ar pageidaujate, kad Narva turėtų nacionalinės teritorinės autonomijos Estijos Respublikoje statusą?“ Analogiška iniciatyva buvo pareikšta ir Silamejės miesto taryboje. Šių miestų tarybų sprendimų pagrindu organizuotuose referendumuose dauguma balsavusiųjų pritarė autonomijos kūrimui²⁵⁶. Reaguodamas į susiklosčiusią padėtį Estijos Respublikos teisingumo kancleris kreipėsi į Aukščiausiąjį Teismą su prašymu pripažinti Narvos ir Silamejės miestų tarybų priimtus aktus (susijusius su autonomijos siekiu) negaliojančiais dėl jų prieštaravimo Konstitucijai. Šių konstitucinių bylų sprendimuose²⁵⁷ Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad pagal Konstituciją savivaldybės sprendžia vietos problemas (154 str. 1 d.). Nacionalinės teritorinės autonomijos formavimas yra ne vietos, o nacionalinis klausimas, todėl turi būti sprendžiamas pagal procedūrą, numatytą valstybinės reikšmės klausimams svarstyti. Taigi referendumas dėl nacionalinės teritorinės autonomijos yra ne vietos savivaldos institucijų kompetencijos sritis. Konstitucijos 50 straipsnis tautinėms mažumoms jų kultūros puoselėjimo tikslais suteikia teisę kurti savivaldžias institucijas. Jos steigiamos Tautinių mažumų kultūros autonomijos įstatymo nustatyta tvarka. Konstitucija nenumato nacionalinės teritorinės autonomijos. Šis faktas reiškia, kad nacionalinė teritorinė autonomija prieštarauja Konstitucijos dvasiai. Remdamasis šiais motyvais Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad Narvos ir Silamejės miestų tarybų priimti aktai prieštarauja Konstitucijai, todėl visi jiems įgyvendinti priimti sprendimai ir atlikti veiksmai yra negaliojantys.

Aptarus tik du, nors ir neabejotinai svarbius, Estijos konstitucinės santvarkos principus (respublikinę valdymo formą ir valstybės unitarizumą), nebūtų galima pagrįstai teigti, kad esminių principų, kuriais grindžiama Estijos Respublikos konstitucinė sistema, apžvalga jau yra užbaig-

²⁵⁶ Suksi, M. The Constitutional Setting of the Aland Islands Compared. In: Hannikainen, L.; Horn, F. (Eds). *Autonomy and Demilitarisation in International Law: The Aland Islands in a Changing Europe*. Hague: Kluwer Law International, 1997, p. 116.

²⁵⁷ The Constitutional Review Chamber of the Supreme Court of Estonia. *Constitutional Judgement III-4/A-2* [interaktyvus]. 1993 [žiūrėta 2012-02-27]. <<http://www.nc.ee/?id=489>>; The Constitutional Review Chamber of the Supreme Court of Estonia. *Constitutional Judgement III-4/A-3* [interaktyvus]. 1993 [žiūrėta 2012-02-27]. <<http://www.nc.ee/?id=488>>.

ta. Suvokiant konstitucijos paskirtį ir prasmę, vertybinį turinį, šio akto teisinį universalizmą nesunku nuspėti, kad pagrindinių principų sąrašas kiekybiškai neapsiribos minėtais valstybės valdymo ir sandaros formos konstituciniais pradais. Tuomet dėsninga klausiti, kokie dar Estijos Konstitucijos principai laikytini pagrindiniais, svarbiausiais? Ieškoti atsakymo šiek tiek keblu, nes Estijos Respublikos Konstitucijoje tokių principų sąrašas *expressis verbis* nėra pateikiamas, o pati sąvoka „pagrindiniai principai“ tekste vartojama tik kartą – Estijos Respublikos Konstitucijos pakeitimo akto 1 straipsnyje. Jame sakoma, kad Estija gali priklausyti Europos Sąjungai laikantis pagrindinių Estijos Respublikos Konstitucijos principų.

Konkrečiau ir aiškiau atsakymo į mus dominantį klausimą bent jau kol kas nerastume ir oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje. Todėl galimo šios problemos sprendimo turėtume ieškoti teisės mokslo darbuose. Teisinėje literatūroje išsakomos nuomonės, kad pagrindiniai Konstitucijos principai kyla iš preambulės, I skyriaus „Bendrosios nuostatos“ ir iš II skyriuje esančių 10 bei 11 straipsnių nuostatų. Autorių teigimu, iš minėtų nuostatų galima išskirti šiuos esminius Konstitucijos principus: tautos suvereniteto; valstybės, grindžiamos laisve, teisingumu ir teise; vidaus ir išorės taikos gynybos; estų tautos, kalbos ir kultūros išsaugojimo per amžius; žmogaus orumo; socialinės valstybės; demokratijos; teisinės valstybės; pagarbos asmens teisėms ir laisvėms; valstybės valdžios veiksmų proporcingumo. Mokslo darbuose pažymima, kad pamatiniai Konstitucijos principai yra svarbiausios vertybės, be kurių Estija ir jos Konstitucija prarastų savo esmę. Fundamentalių Konstitucijos principų sąrašas yra atviras. Sudaryti šių principų katalogą, atskleisti jų turinį – jurisdikcijos uždavinys²⁵⁸.

4. VALSTYBĖS VALDŽIĄ ĮGYVENDINANČIOS INSTITUCIJOS

Riigikogu (parlamentas). Estijos Konstitucijos 59 straipsnis nustato, kad įstatymų leidžiamoji valdžia priklauso *Riigikogu*. Vienerių rūmų parlamentą (*Riigikogu*), reziduojantį Tompėjos pilyje Taline, sudaro 101 narys. *Riigikogu* kadencijos trukmė – ketveri metai. Konstitucija numato, kad parlamentas renkamas laisvuose rinkimuose pagal proporcinę rinki-

²⁵⁸ Narits, R. About the Principles of the Constitution of the Republic of Estonia from the Perspective of Independent Statehood in Estonia. *Juridica International*. 2009, XVI: 56–64.

mų sistemą, remiantis visuotine, tiesiogine ir lygia rinkimų teise, slaptu balsavimu. Eiliniai rinkimai vyksta ketvirtųjų metų po praėjusių *Riigikogu* rinkimų pirmąjį kovo mėnesio sekmadienį. Neeilinius parlamento rinkimus skelbia Respublikos prezidentas šiais atvejais: 1) jei per 14 dienų nuo teisės nominuoti ministrą pirmininką perėjimo *Riigikogu*, Respublikos prezidentui nėra pateikiamos Vyriausybės narių kandidatūros; 2) jei *Riigikogu* sprendimu referendumui pateiktam įstatymo projektui nepriitaria dauguma jame balsavusių piliečių; 3) jei *Riigikogu* per 2 mėnesius nuo biudžetinių metų pradžios nepatvirtina valstybės biudžeto. Vienu Konstitucijoje numatytu atveju Respublikos prezidentas turi teisę, bet neprivalo skelbti pirmalaikių parlamento rinkimų. Tokia galimybe Vyriausybės siūlymu valstybės vadovas gali pasinaudoti, kai *Riigikogu* pareiškia nepasitikėjimą Vyriausybe ar ministru pirmininku.

Riigikogu nariu gali būti renkamas Estijos Respublikos pilietis, sulaukęs 21 metų ir turintis balsavimo teisę. Teisės balsuoti neturi asmenys, teismo pripažinti neveiksniais. Konstitucija įtvirtina, kad balsavimo teisę įstatymu taip pat gali būti apribota teismo nuteistiems ir bausmę laisvės atėmimo vietoje atliekantiems piliečiams. Toks draudimas šiuo metu yra nustatytas *Riigikogu* rinkimų įstatyme²⁵⁹ (4 str.).

Kalbant bendrai apie rinkimų organizavimą reikia paminėti, kad Estija – pirmoji valstybė pasaulyje, įvedusi balsavimą internetu. Nuo 2005 m. šioje šalyje, be tradicinio balsavimo rinkimų apylinkėse, piliečiai gali pasinaudoti ir elektroninio balsavimo galimybe. 2011 m. parlamento rinkimuose internetu balsavo 15,4 proc. rinkimų teisę turinčių Estijos piliečių²⁶⁰.

Išrinktų *Riigikogu* narių įgaliojimų laikas pradedamas skaičiuoti nuo oficialių rinkimų rezultatų paskelbimo dienos. Nuo šio momento baigiasi anksčiau išrinktų *Riigikogu* narių įgaliojimai. Prieš pradėdamas eiti pareigas parlamento narys prisiekia būti ištikimas Estijos Respublikai ir jos konstitucinei tvarkai. Konstitucija įtvirtina laisvo parlamento nario mandato principą. Joje nurodoma, kad *Riigikogu* narys negali būti varžomas jokių mandatų, negali būti traukiamas teisinės atsakomybėn už balsavimus ar politinius pareiškimus *Riigikogu* ar kuriame nors jo struktūriame

²⁵⁹ Riigikogu Election Act [interaktyvus]. 2002 [žiūrėta 2012-03-01]. <<http://www.legal-text.ee/text/en/X60044K2.htm>>.

²⁶⁰ Estonian National Electoral Committee. Statistics about Internet Voting in Estonia [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-03-01]. <<http://www.vvk.ee/voting-methods-in-estonia/engindex/statistics>>.

padalinyje. Dar viena parlamentaro veiklos garantija – teisinis imunitetas. Konstitucijos 76 straipsnyje teigiama, kad *Riigikogu* narys turi imunitetą. Baudžiamojon atsakomybėn jis gali būti traukiamas tik teisingumo kanclerio siūlymu, jeigu tam pritaria dauguma parlamento narių. Konstitucija nustato ir parlamentarų veiklos atlyginimo teisinius pagrindus. Įtvirtinama, kad *Riigikogu* narių veiklos atlyginimas ir kitų pajamų gavimo ribojimai yra reguliuojami įstatymu. Šiuos santykius reguliuojančio įstatymo pakeitimai įsigalioja tik kitos kadencijos parlamentui.

Nagrinęjant *Riigikogu* narių teisinį statusą, aptartini parlamentarų įgaliojimų nutrūkimo konstituciniai pagrindai. Estijos Konstitucijos 64 straipsnyje pateikiamas toks *Riigikogu* nario įgaliojimų nutrūkimo atvejų sąrašas: 1) jei parlamento narys pradeda eiti kitas valstybines pareigas; 2) jo atžvilgiu įsiteisėja apkaltinamasis teismo nuosprendis; 3) parlamentaras atsistatydina įstatymų nustatyta tvarka; 4) Aukščiausiasis Teismas pripažįsta jį negalinčiu toliau eiti pareigų; 5) *Riigikogu* narys miršta. Pažymėtina, kad Estijos Konstitucijoje reguliuojami ne tik parlamentaro įgaliojimų nutrūkimo, bet ir įgaliojimų laikino sustabdymo klausimai. Joje nurodoma, kad parlamento nario įgaliojimai sustabdomi jį paskyrus Vyriausybės nariu ir turi būti atkurti nustojus eiti pareigas Vyriausybėje. Remiantis *Riigikogu* nario statuso įstatymu, įgaliojimų sustabdymo pagrindais taip pat pripažįstamos motinystės (tėvystės) atostogos ar laikinas parlamentaro nedarbinumas, jeigu numatoma jų trukmė yra ilgesnė nei trys mėnesiai.

Jeigu *Riigikogu* nario įgaliojimai sustabdomi arba nutrūksta prieš laiką, įstatymo nustatyta tvarka jis pakeičiamas pakaitiniu parlamento nariu. *Riigikogu* nario statuso įstatyme įtvirtinama bendra taisyklė, kad pakaitinis parlamentaras yra iš tos pačios partijos kaip ir *Riigikogu* narys, kurį jis laikinai pakeis, kandidatų toje pat rinkimų apygardoje sąrašo. Pakaitiniu parlamentaru registruojamas asmuo, esantis pirmas tarp partijos kandidatų, kurie nebuvo išrinkti *Riigikogu* nariais. Pakaitinis parlamento narys turi visas *Riigikogu* nario teises ir pareigas. Jo įgaliojimai baigiasi, kai yra atkuriami *Riigikogu* nario įgaliojimai.

Pagal Konstituciją *Riigikogu* nario pareigos nesuderinamos su jokiomis kitomis valstybinėmis pareigomis. *Riigikogu* nario statuso įstatymas²⁶¹ apibrėžia, kad kadencijos laikotarpiu *Riigikogu* narys negali eiti pareigų

²⁶¹ Status of Member of *Riigikogu* Act [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2012-03-06]. <http://www.riigikogu.ee/index.php?rep_id=799357>.

arba vykdyti funkcijų, kurios nesuderinamos su valdžių padalijimo principu ar kitaip gali sukelti interesų konfliktą su *Riigikogu* nario pareigomis. Įstatymas nustato, kad parlamento narys negali eiti jokių kitų pareigų valstybės ar savivaldos, Europos Sąjungos ir tarptautinėse institucijose, negali būti savivaldybės tarybos nariu, Europos Parlamento nariu, viešojo juridinio asmens ar juridinio asmens, kuriame valstybė yra steigėja ar dalyvė, stebėtojų tarybos arba valdybos nariu. *Riigikogu* nariui taip pat uždrausta verstis advokato, notaro, antstolio, prisiekusio vertėjo praktika. Nors įstatyme tiesiogiai neminimas parlamentaro pareigų nesuderinamumas su Respublikos prezidento, Vyriausybės nario ar teisėjo pareigomis, tačiau išvada, kad parlamentarai negali eiti ir šių pareigų, pagrįstai gali būti daroma atsižvelgiant į įstatymo nuostatą, numatančią, kad *Riigikogu* narys negali eiti pareigų, nesuderinamų su valdžių padalijimo principu.

Pirmąjį naujai išrinkto parlamento posėdį ne vėliau kaip per 10 dienų nuo rinkimų į parlamentą rezultatų paskelbimo kviečia Respublikos prezidentas. Naujos kadencijos parlamento pirmajam posėdžiui iki bus išrinktas *Riigikogu* pirmininkas vadovauja Nacionalinio rinkimų komiteto pirmininkas arba jo pavaduotojas. Pirmojo posėdžio metu yra išrenkamas parlamento pirmininkas ir du vicepirmininkai. Šias pareigas jie eina vienerius metus. *Riigikogu* pirmininkas ir vicepirmininkai yra *Riigikogu* valdybos nariai. *Riigikogu* valdyba – tai kolegiali vadovaujanti institucija, kuri organizuoja *Riigikogu* darbą. Kalbant apie kitus struktūrinius parlamento padalinius pasakytina, kad jame veikia nuolatiniai komitetai (šiuo metu jų yra 11: Europos Sąjungos reikalų; Aplinkos apsaugos; Kultūros; Kaimo reikalų; Ekonomikos; Konstitucijos; Finansų; Nacionalinės gynybos; Socialinių reikalų; Užsienio reikalų; Teisės), taip pat gali būti sudaromos įvairios laikinosios tyrimo komisijos. *Riigikogu* nariai parlamente jungiasi į frakcijas. Frakciją gali sudaryti ne mažiau nei penki pagal tos pačios politinės partijos sąrašą išrinkti *Riigikogu* nariai. Tos pačios politinės partijos sąrašo nariai gali formuoti tik vieną frakciją. Parlamentaras gali būti tik vienos frakcijos narys. *Riigikogu* nariams ir frakcijoms suteikiama teisė burtis į asociacijas²⁶².

Estijos Respublikos Konstitucijoje numatyta, kad *Riigikogu* kasmet renkasi į dvi eilines sesijas. Pirmoji prasideda antrąjį sausio mėnesio pir-

²⁶² *Riigikogu* Rules of Procedure and Internal Rules Act [interaktyvus]. 2003 [žiūrėta 2012-03-06]. <http://www.riigikogu.ee/?rep_id=799356>.

madienį ir trunka iki trečiojo birželio mėnesio ketvirtadienio. Antrosios sesijos laikotarpis – nuo antrojo rugsėjo mėnesio pirmadienio iki trečiojo gruodžio mėnesio ketvirtadienio. Konstitucija įtvirtina ir neeilinės parlamento sesijos sušaukimo galimybę. Tokią teisę, esant atitinkamam Respublikos prezidento siūlymui, turi *Riigikogu* pirmininkas, o savarankiškai šia teise gali pasinaudoti Respublikos Vyriausybė arba ne mažiau kaip 1/5 *Riigikogu* narių.

Riigikogu posėdžiai yra vieši, jeigu parlamentas 2/3 narių balsų dauguma nenusprendžia kitaip. Kvorumas sprendimams parlamente priimti yra, jeigu posėdyje dalyvauja daugiau nei pusė *Riigikogu* narių. Balsavimas parlamente yra atviras. Kiekvienas parlamentaras balsuoja asmeniškai. Slaptas balsavimas gali būti rengiamas tik Konstitucijoje ir Parlamento procedūros įstatyme nurodytais atvejais, skiriant ar renkant valstybės pareigūnus (Respublikos prezidentą, *Riigikogu* pirmininką ir vicepirmininkus, Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, teisingumo kanclerį ir kt.).

Riigikogu konstituciniai įgaliojimai yra įtvirtinti Konstitucijos 65 straipsnyje. Šiame straipsnyje nustatyta, kad *Riigikogu*: leidžia įstatymus ir rezoliucijas; priima nutarimus dėl referendumų; renka Respublikos prezidentą; ratifikuoja ir denonsuoja tarptautines sutartis; įgalioja kandidatą į ministro pirmininko postą formuoti Respublikos Vyriausybę; tvirtina valstybės biudžetą ir jo vykdymo ataskaitą; Respublikos prezidento siūlymu skiria Aukščiausiojo Teismo pirmininką, Estijos banko valdybos pirmininką, valstybės kontrolierių, teisingumo kanclerį, karinių pajėgų vadą ar vyriausiąjį vadą; Aukščiausiojo Teismo pirmininko siūlymu skiria Aukščiausiojo Teismo teisėjus; skiria Estijos banko valdybos narius; Vyriausybės teikimu sprendžia klausimus dėl valstybės skolinimosi ir kitų finansinių valstybės išipareigojimų prisiėmimo; daro pareiškimus, deklaracijas kreipdamasis į Estijos tautą, kitas valstybes ar tarptautines organizacijas; steigia valstybinius apdovanojimus, karinius ir diplomatinius rangus; gali pareikšti nepasitikėjamą Respublikos Vyriausybei, ministru pirmininku ar ministru; įveda valstybėje nepaprastąją padėtį; Respublikos prezidento teikimu įveda karo padėtį, skelbia mobilizaciją ir demobilizaciją; sprendžia kitus valstybės klausimus, kurių Konstitucija nepaveda Respublikos prezidentui, Respublikos Vyriausybei, kitoms valstybės ar savivaldybių institucijoms.

Pažymėtina, kad Konstitucijos 65 straipsnyje pateikiamas *Riigikogu* įgaliojimų sąrašas nėra baigtinis. Viena vertus, įvairūs parlamen-

to įgaliojimai yra įtvirtinti ir kituose Konstitucijos straipsniuose. Antai Konstitucijos 69 straipsnyje nustatyta, kad *Riigikogu* iš savo narių renka parlamento pirmininką ir du vicepirmininkus. Konstitucijos 71 straipsnyje įtvirtinta, kad *Riigikogu* formuoja komitetus. Pagal Konstitucijos 76 straipsnį *Riigikogu* gali duoti sutikimą patraukti parlamento narį baudžiamojon atsakomybėn ir t. t. Kita vertus, *Riigikogu* įgaliojimai gali būti nustatyti ir yra nustatyti ne tik Konstitucijoje, bet ir įstatymuose. Tokia išvada darytina atsižvelgiant į Konstitucijos 65 straipsnio nuostatą, jog *Riigikogu* sprendžia ir kitus valstybės klausimus, kurie nėra pavesti prezidentui, Vyriausybei ar kitoms institucijoms. Žinoma, įstatymais nustatydamas tokius savo įgaliojimus, kurie pagal Konstituciją nėra priskirti kitoms valstybės ar savivaldybės institucijoms, *Riigikogu* yra saistomas Konstitucijos imperatyvų.

Iš Konstitucijos nuostatų, kuriose nustatyti *Riigikogu* įgaliojimai, matyti, kad *Riigikogu*, įgyvendindamas savo konstitucinius įgaliojimus, vykdo klasikines demokratinės teisinės valstybės parlamento funkcijas: įstatymų leidybos, vykdomosios valdžios parlamentinės kontrolės, steigiamąją, biudžetinę ir kt.

Šiame kontekste derėtų išsamiau aptarti parlamento vykdomą Vyriausybės kontrolę, nes atitinkami *Riigikogu* įgaliojimai Vyriausybės atžvilgiu leidžia aiškiau suvokti svarbius valstybės valdymo formos aspektus ir parlamento bei Vyriausybės tarpinstitucinių santykių turinį. Kalbant apie Vyriausybės parlamentinę kontrolę galima būtų išskirti keletą svarbiausių teisiųjų jos instrumentų: 1) *interpeliacijos teisę*. Pagal Konstitucijos 74 straipsnį parlamento nariai turi teisę teikti paklausimus Respublikos Vyriausybei ir jos nariams. Į paklausimus turi būti atsakyta parlamento posėdyje per 20 sesijos dienų; 2) *rezoliucijos teisę*. Tai parlamento teisė kreiptis į Vyriausybę ar jos narį siūlant atlikti tam tikrus veiksmus ar juos nutraukti. Pavyzdžiui, pagal *Riigikogu* narių balsų dauguma priimtą rezoliuciją ir Konstitucijos 103 straipsnį parlamentas turi teisę kreiptis į Vyriausybę siūlydamas inicijuoti tam tikro įstatymo priėmimą; 3) *tyrimo teisę*. Šiuo atveju kalbama apie parlamento teisę sudaryti laikinąją tyrimo komisiją, kuri tirtų Vyriausybės ar jos narių veiklą; 4) *teisę pareikšti nepasitikėjimą*. Estijos Konstitucijos 65 straipsnyje nustatyta, kad *Riigikogu* gali pareikšti nepasitikėjimą Vyriausybe, ministru pirmininku ar ministru; 5) *biudžeto ir jo vykdymo ataskaitos tvirtinimą*.

Parlamentas priima įstatymą dėl visų valstybės pajamų ir išlaidų biudžeto, kurio projektą ne vėliau kaip prieš tris mėnesius iki naujų biudžetinių metų pradžios parlamentui teikia Respublikos Vyriausybė. *Riigikogu* taip pat tvirtina biudžeto vykdymo ataskaitą. Įstatymuose yra numatytos ir kitos Vyriausybės parlamentinės kontrolės formos, pavyzdžiui, Vyriausybės valanda parlamente, kurios metu parlamentarai gali užduoti klausimus Vyriausybės nariams žodžiu, taip pat pasitarimai, kurių metu parlamente su Vyriausybės nariais aptariami svarbiausi valstybės politikos klausimai.

Respublikos Prezidentas. 1992 metų Estijos Konstitucijoje nustatyta, kad Respublikos prezidentas yra valstybės vadovas. Jį slaptu balsavimu renka *Riigikogu* arba Konstitucijoje nurodytu atveju rinkimų kolegija. Prezidentas renkamas penkerių metų kadencijai ir gali eiti šias pareigas ne daugiau nei dvi kadencijas iš eilės. Pagal Konstituciją teisę siūlyti kandidatą į prezidento pareigas turi ne mažiau kaip 1/5 *Riigikogu* narių. *Riigikogu* narys kandidatą gali nominuoti tik vieną asmenį. Konstitucija reikalauja, kad kandidatas į Estijos Respublikos prezidentus būtų Estijos pilietis pagal kilmę ir ne jaunesnis nei 40 metų.

Eiliniai prezidento rinkimai turi būti surengti ne anksčiau nei prieš šešiasdešimt dienų ir ne vėliau nei prieš dešimt dienų iki prezidento kadencijos pabaigos. Renkant Respublikos prezidentą parlamente gali vykti ne daugiau kaip trys rinkimų turai. Antras ir trečias turai vyksta tik tuo atveju, jei pirmojo balsavimo metu nė vienas iš kandidatų negauna 2/3 visų parlamento narių balsų daugumos. Antras prezidento rinkimų turas yra rengiamas kitą dieną po pirmojo turo. Antram balsavimui yra pateikiamas naujas kandidatų sąrašas. Jei ir šio rinkimų turo metu nė vieno iš kandidatų nepalaiko 2/3 visų *Riigikogu* narių, tą pačią dieną yra rengiamas trečiasis turas, kuriame prezidentas renkamas iš dviejų kandidatų, antrajame ture surinkusių daugiausia balsų. Jei *Riigikogu* ir trečiajame rinkimų ture neišrenka Respublikos prezidento, tuomet *Riigikogu* pirmininkas per mėnesį privalo sušaukti rinkimų kolegiją. Ši kolegija sudaroma iš parlamento narių ir savivaldybių tarybų atstovų. Savivaldybės tarybos atstovų skaičius rinkimų kolegijoje nustatomas atsižvelgiant į Estijos nacionalinio rinkėjų registro duomenis apie konkretaus administracinio teritorinio vieneto piliečių, turinčių balsavimo teisę, skaičių (savivaldybių tarybos gali deleguoti 1, 2, 4 arba 10 atstovų – tai priklauso

nuo piliečių skaičiaus). Savivaldybių tarybų atstovais rinkimų kolegijoje gali būti Estijos piliečiai – savivaldybės tarybos nariai. Savivaldybių tarybos savo atstovus į rinkimų kolegiją privalo išrinkti ne vėliau kaip prieš 7 dienas iki Respublikos prezidento rinkimų datos. Teisę siūlyti kandidatą į Respublikos prezidento postą įstatymas²⁶³ suteikia ne mažiau nei iš 21 rinkimų kolegijos nario sudarytai grupei. Rinkimų kolegijos narys gali nominuoti tik vieną kandidatą. Pirmojo rinkimų kolegijoje vykstančio prezidento rinkimų turo metu balsuojama už tuos kandidatus, kurie dalyvavo *Riigikogu* vykusių prezidento rinkimų trečiajame ture ir tuos, kuriuos kandidatais pasiūlo rinkimų kolegijos nariai. Kandidatas, pirmajame balsavimo ture surinkęs jame dalyvavusių rinkimų kolegijos narių balsų daugumą, tampa Respublikos prezidentu. Jei nė vienas iš kandidatų negavo reikalaujamos balsų daugumos, tą pačią dieną yra rengiamas kitas rinkimų turas. Jo metu prezidentas renkamas iš dviejų pirmajame ture didžiausio rinkimų palaikymo sulaukusių kandidatų. Jei ir šio rinkimų turo metu nė vienas kandidatas negauna balsavimo dalyvavusių rinkimų kolegijos narių balsų daugumos, ne vėliau kaip per 14 dienų *Riigikogu* vyksta neeiliniai Respublikos prezidento rinkimai.

Respublikos prezidento rinkimų įstatyme nurodyta, kad pirmalaikiai prezidento rinkimai vyksta, kai: 1) Respublikos prezidento įgaliojimai nutrūksta anksčiau nei numatyta; 2) Aukščiausiasis Teismas nusprendžia, kad Respublikos prezidento sveikatos būklė neleidžia jam toliau eiti savo pareigų; 3) rinkimų kolegija neišrenka Respublikos prezidento.

Respublikos prezidento įgaliojimų nutrūkimo pagrindus nustato Estijos Konstitucijos 82 straipsnis. Jame įtvirtinta, kad prezidento įgaliojimai nutrūksta valstybės vadovui atsistatydinus; jo atžvilgiu įsiteisėjus apkaltinamajam teismo nuosprendžiui; prezidentui mirus; naujam Respublikos prezidentui pradėjus eiti pareigas.

Kai Respublikos prezidento įgaliojimai nutrūksta anksčiau laiko, prezidentas laikinai negali eiti savo pareigų arba Aukščiausiasis Teismas priima sprendimą, kad Respublikos prezidento sveikatos būklė neleidžia jam toliau eiti savo pareigų, prezidento pareigas laikinai eina *Riigikogu* pirmininkas. Šiuo atveju parlamento pirmininko, kaip *Riigikogu* nario, įgaliojimai suspenduojami. Laikinais eidamas prezidento pareigas, *Riigi-*

²⁶³ President of the Republic Election Act [interaktyvus]. 1996 [žiūrėta 2012-03-04]. <<http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=026>>.

kogu pirmininkas be Aukščiausiojo Teismo sutikimo neturi teisės skelbti pirmalaikių parlamento rinkimų ar atsakyti promulguoti įstatymus.

Jeigu Respublikos prezidentas negali eiti savo pareigų ilgiau nei tris mėnesius iš eilės, arba jeigu prezidento įgaliojimai nutrūksta anksčiau laiko, *Riigikogu* per keturiolika dienų renka naują Respublikos prezidentą.

Prieš pradėdamas eiti pareigas išrinktas Respublikos prezidentas privalo prisiekti. Parlamente vykstančios ceremonijos metu Respublikos prezidentas prisiekia tautai ginti Estijos Respublikos Konstituciją ir įstatymus, teisingai ir nešališkai naudotis jam pavestomis galiomis, sąžiningai ir visomis išgalėmis vykdyti savo pareigas Estijos tautos ir Estijos Respublikos labui.

Siekiant užtikrinti valstybės vadovo nešališkumą ir apsaugoti jį nuo įvairių įtakų, Konstitucijoje nustatyta, kad Respublikos prezidentas negali eiti jokių kitų renkamų ar skiriamų pareigų. Be to, savo kadencijos laikui prezidentas privalo sustabdyti narystę politinėse partijose.

Konstitucija Respublikos prezidentui suteikia teisinį imunitetą. Joje skelbiama, kad prezidentas gali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn tik teisingumo kanclerio siūlymu, jeigu tam pritaria daugiau nei pusė parlamento narių. Prezidento imuniteto apimtis išsamiau reglamentuota Teisminio proceso prieš Respublikos prezidentą ir Vyriausybės narius įstatyme (Konstitucijos 104 str. 2 d. 9 punktas), taip pat Baudžiamojo proceso kodekse. Antai Estijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso²⁶⁴ 377 straipsnyje įtvirtinta, kad Respublikos prezidentas, Vyriausybės ar *Riigikogu* narys, valstybės kontrolierius, teisingumo kancleris, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ar teisėjas kaip įtariamasis gali būti sulaikytas, prevencinės priemonės jų atžvilgiu gali būti taikomos, krata, poėmis, asmens apžiūra ir kiti procesiniai veiksmai gali būti atliekami tik gavus *Riigikogu* sutikimą dėl to asmens baudžiamojo persekiojimo. Pažymėtina, kad minėtame kodekso straipsnyje yra nustatyta ir šios nuostatos taikymo išimtis. Išankstinis *Riigikogu* sutikimas sulaikyti asmenį, atlikti jo ar su juo susijusių patalpų apžiūrą nėra būtinas, jeigu kiekvienas iš anksčiau nurodytų valstybės pareigūnų užtinkamas darantis pirmo laipsnio nusikaltimą.

²⁶⁴ Code of Criminal Procedure [interaktyvus]. 2003 [žiūrėta 2012-03-12]. <<http://legislationline.org/download/action/download/id/1666/file/1f0a92298f6ba75bd07e101cdb93.htm/preview>>.

Aptariant Estijos Respublikos prezidento įgaliojimus pirmiausia reikia paminėti, kad jo konstitucinės galios atitinka parlamentinės respublikos valdymo modeliui būdingą valstybės vadovo kompetenciją, todėl, kaip ir galima tikėtis, prezidento vaidmuo valstybės valdžios institucijų sistemoje nėra vyraujantis. Konstitucijoje įtvirtintus prezidento įgaliojimus teoriškai būtų galima suskirstyti į dvi grupes: vieni įgaliojimai yra susiję su valstybės atstovavimu tarptautiniuose santykiuose, kiti – įgyvendinami valstybės vidaus politikoje. Pirmųjų įgaliojimų grupei priskirtinos prezidento galios atstovauti Estijos Respublikai tarptautiniuose santykiuose; Vyriausybės teikimu skirti ir atšaukti Estijos Respublikos diplomatinis atstovus, taip pat priimti užsienio valstybių diplomatinių atstovų, akredituotų Estijai, įgaliojimus raštus; pasirašyti tarptautinių sutarčių ratifikavimo raštus. Antroji grupė apima prezidento įgaliojimus skelbti eilinius ir pirmalaikius parlamento rinkimus; kviesti naujai išrinktus parlamento narius į pirmąjį *Riigikogu* posėdį ir jį pradėti; teikti pasiūlymus *Riigikogu* pirmininkui dėl neeilinės sesijos sušaukimo; skelbti įstatymus; leisti dekretus; inicijuoti Konstitucijos pataisas; Konstitucijos nustatyta tvarka skirti ministrą pirmininką; skirti ir atleisti Vyriausybės narius; teikti parlamentui Aukščiausiojo Teismo pirmininko, Estijos banko valdybos pirmininko, valstybės kontrolieriaus, teisingumo kanclerio ir karinių pajėgų vado ar vyriausiojo vado kandidatūras; Estijos banko valdybos siūlymu skirti Estijos banko prezidentą; Aukščiausiojo Teismo siūlymu skirti teisėjus; Vyriausybės ir ginkluotųjų pajėgų vado siūlymu skirti ir atleisti ginkluotųjų pajėgų karinę vadovybę; teikti valstybinius apdovanojimus, karinius ir diplomatinis rangus; būti vyriausiuoju valstybės ginkluotųjų pajėgų vadu; teikti siūlymus parlamentui dėl karo padėties įvedimo, mobilizacijos paskelbimo ar atšaukimo, nepaprastosios padėties paskelbimo; Estijos užpuolimo atveju skelbti karo padėtį ir mobilizaciją ir skirti vyriausiąjį ginkluotųjų pajėgų vadą; teikti malonę nu-teistiesiems; Konstitucijos nustatyta tvarka inicijuoti baudžiamąjį persekiojimą teisingumo kancleriui.

Šie Konstitucijos 78 straipsnyje nurodyti Respublikos prezidento įgaliojimai yra sukonkretinami, išsamiau apibrėžiami kituose Konstitucijos straipsniuose. Pavyzdžiui, 107 straipsnyje įtvirtinama, kad įstatymus skelbia Respublikos prezidentas. Respublikos prezidentas turi teisę neskelbti *Riigikogu* priimto įstatymo ir per 14 dienų nuo jo gavimo motyvuotai

grąžinti įstatymą parlamentui pakartotinai svarstyti. Jeigu parlamentas pakartotinai priima prezidento grąžintą įstatymą neatsižvelgdamas į jo siūlomus pakeitimus, Respublikos prezidentas arba paskelbia įstatymą, arba kreipiasi į Aukščiausiąjį Teismą dėl šio įstatymo pripažinimo anti-konstituciniu. Jei Teismas nusprendžia, kad įstatymas Konstitucijai neprieštarauja, prezidentas privalo jį paskelbti. Kitas pavyzdys – įgaliojimas leisti dekretus yra konkretinamas, detalizuojamas Konstitucijos 109 ir 110 straipsniuose. Juose nurodoma, kad jei parlamentas negali susirinkti į posėdį, Respublikos prezidentas, neatidėliotino būtinumo atveju, turi teisę leisti dekretus, turinčius įstatymo galią. Šie dekretai privalo būti kontrasignuoti *Riigikogu* pirmininko ir ministro pirmininko. Parlamentui susirinkus į posėdį, prezidentas pateikia dekretus *Riigikogu* ir šis nedelsdamas priima įstatymą dėl jų patvirtinimo ar atšaukimo. Respublikos prezidento dekretais negalima priimti, pakeisti ar atšaukti Konstitucijos, Konstitucijos 104 straipsnyje nurodytų įstatymų ir įstatymų, kuriais nustatomi mokesčiai ar patvirtinamas valstybės biudžetas.

Nors atrodytų, kad Estijos Konstitucijos 78 straipsnyje pateikiamas baigtinis prezidento kompetencijos sąrašas, tačiau dar po vieną prezidento įgaliojimą galima aptikti Konstitucijos VI ir XIII skyriuose, atitinkamai skirtuose Respublikos Vyriausybei ir teismams. Pirmajame iš šių skyrių yra įtvirtinta nuostata, kad naujai Vyriausybei pradėjus darbą, Respublikos prezidentas atleidžia atsistatydinusią Vyriausybę. XIII skyriuje esančio Konstitucijos 153 straipsnio norma kalba apie tai, kad teisėjas gali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn tik esant Aukščiausiojo Teismo siūlymui ir Respublikos prezidento sutikimui. Taigi valstybės vadovas pagal Konstituciją, *inter alia*, turi įgaliojimus atleisti atsistatydinusią Vyriausybę bei priimti sprendimą ar leisti patraukti teisėją baudžiamojon atsakomybėn.

Kitaip nei reglamentuojant *Riigikogu* ar Respublikos Vyriausybės įgaliojimus, Estijos Konstitucijoje nenumatyta, kad įstatymai gali nustatyti ir kitus Respublikos prezidento įgaliojimus. Atsižvelgiant į tai darytina išvada, kad Konstitucijoje įtvirtintas baigtinis prezidento galių sąrašas. Todėl galima teigti, kad įstatymais gali būti tik detalčiau sureguliuoti prezidento galių įgyvendinimo klausimai, tiksliau apibrėžiama jų vykdymo tvarka.

Respublikos Vyriausybė. Estijos Respublikos Konstitucija nustato, kad vykdomoji valdžia priklauso Respublikos Vyriausybei. Vyriausybė

yra aukščiausia kolegialiai veikianti vykdomosios valdžios institucija. Svarbiausi teisės aktai, reguliuojantys Vyriausybės veiklą, yra Konstitucija ir Konstitucijos 104 straipsnio 2 dalies 8 punkte nurodytas Respublikos Vyriausybės įstatymas (atkreiptinas dėmesys, jog šis įstatymas, kaip ir kiti Konstitucijos 104 straipsnyje išvardyti įstatymai, yra priimami ir keičiami sudėtingesne nei paprasti įstatymai tvarka – minėtų įstatymų priėmimui ar keitimui turi pritarti ne mažiau kaip pusė visų *Riigikogu* narių).

Vyriausybę sudaro ministras pirmininkas ir ministrai. Vyriausybei atstovauja ir jai vadovauja ministras pirmininkas. Konstitucijoje nenurodyta, kiek Vyriausybėje turi būti narių ir kokios ministerijos privalo būti įsteigtos. Joje tik pažymima, kad ministerijos steigiamos konkrečioms Vyriausybės funkcijoms įgyvendinti. Ministerijai vadovauja ministras, sprendžiantis ministerijos kompetencijai priskirtus klausimus. Šiuo metu galiojančiame Respublikos Vyriausybės įstatyme²⁶⁵ minimi šioms ministerijoms vadovaujantys ministrai: Švietimo ir mokslinių tyrimų; Teisingumo; Gynybos; Aplinkos; Kultūros; Ekonomikos reikalų ir ryšių; Žemės ūkio; Finansų; Regionų reikalų; Vidaus reikalų; Socialinių reikalų; Užsienio reikalų. Pažymėtina, kad pagal Konstituciją Respublikos prezidentas ministro pirmininko siūlymu gali paskirti ir ministrus „be portfelio“. Jie nevadovauja ministerijoms, tačiau atlieka specialius pavedimus ar funkcijas.

Respublikos Vyriausybės įstatyme yra nustatytas maksimalus galimas Vyriausybės narių skaičius. Įstatymo 3 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, kad Vyriausybėje negali būti daugiau nei 15 narių. Vyriausybės įstatymas numato galimybę skirti tą patį asmenį vienu metu vadovauti dviem ministerijoms, tačiau kartu nurodo, kad ministro pirmininko pareigos nėra suderinamos su ministro pareigomis.

Formuojant Vyriausybę dalyvauja Respublikos prezidentas ir *Riigikogu*, tačiau pastarajam šiame procese neabejotinai tenka svarbesnis vaidmuo. Vadovaujantis Konstitucija, Respublikos prezidentas per 14 dienų nuo Respublikos Vyriausybės atsistatydinimo parenka kandidatą į ministrus pirmininkus, kuriam pavedama suformuoti naują Vyriausybę. Kandidatu į Vyriausybės vadovo postą paprastai tampa daugumą parlamente laimėjęsios partijos atstovas arba valdančiajai politinių partijų koalicijai priimtinas kandidatas. Gavęs užduotį formuoti Vyriausybę,

²⁶⁵ Government of the Republic Act [interaktyvus]. 1995 [žiūrėta 2012-03-13]. <<http://www.legaltext.ee/text/en/X0007K16.htm>>.

kandidatas į ministro pirmininko pareigas per 14 dienų privalo pateikti pranešimą parlamentui apie būsimos Vyriausybės formavimą. Išklauses pranešimą parlamentas be diskusijų atviru balsavimu sprendžia, ar suteikti šiam kandidatui įgaliojimus suformuoti naują Vyriausybę. Jeigu *Riigikogu* tokius įgaliojimus suteikia, kandidatas į ministrus pirmininkus per 7 dienas Respublikos prezidentui turi pateikti Vyriausybės narių kandidatūras. Gavęs Vyriausybės narių sąrašą Respublikos prezidentas per 3 dienas paskiria Vyriausybę.

Jei prezidento pasiūlytas kandidatas į ministro pirmininko pareigas negauna *Riigikogu* narių daugumos palaikymo, negali ar atsisako sudaryti Vyriausybę, Respublikos prezidentas per 7 dienas turi teisę teikti kitą ministro pirmininko kandidatūrą. Jei valstybės vadovas per 7 dienas to nepadaro ar atsisako teikti kitą kandidatą, taip pat jei naujas kandidatas pagal jau minėtas taisykles iš *Riigikogu* negauna įgaliojimų formuoti Vyriausybę, negali ar atsisako ją sudaryti, teisė nominuoti kandidatą į ministrus pirmininkus pereina parlamentui. *Riigikogu* šiuo atveju parenka kandidatą į Vyriausybės vadovus, kuris pateiks Respublikos prezidentui Vyriausybės sudėtį. Jei per 14 dienų nuo teisės teikti ministro pirmininko kandidatūrą perėjimo parlamentui Respublikos prezidentas negauna Vyriausybės narių sąrašo, jis skelbia pirmalaikius parlamento rinkimus.

Vėliau keičiant paskirtos Vyriausybės sudėtį dalyvauja tik Respublikos prezidentas ir ministras pirmininkas. Paskirtos Vyriausybės ministrus ministro pirmininko teikimu atleidžia ir skiria Respublikos prezidentas.

Respublikos prezidentui paskyrus Vyriausybę dar nereiškia, kad ji gavo įgaliojimus veikti. Konstitucijos 91 straipsnyje nustatyta, kad Vyriausybė pradeda vykdyti pareigas, kai prisiekia parlamentui.

Vyriausybės nariams, kaip ir *Riigikogu* nariams, Respublikos prezidentui, teisėjams ir kitiems pareigūnams yra taikomi tam tikri veiklos apribojimai. Konstitucijoje numatyta, kad Vyriausybės nariai negali eiti jokių kitų valstybinių pareigų, būti privačių bendrovių valdybos ar stebėtojų tarybos nariais. Vyriausybės įstatyme tokių draudimų sąrašas yra išplečiamas nustatant, kad Vyriausybės nario pareigos taip pat nesuderinamos su darbu vietos savivaldos institucijose, verslu ar kitu mokamu darbu, išskyrus mokslinių tyrimų ar pedagoginę veiklą.

Vyriausybės nariams Konstitucija garantuoja teisinę neliečiamybę, saugančią juos nuo baudžiamosios atsakomybės. Tačiau ji nėra absoliuti.

Ministras pirmininkas arba ministrai gali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn teisingumo kanclerio siūlymu, jeigu tam pritaria dauguma parlamento narių. Imuniteto nuo civilinės ar administracinės atsakomybės Vyriausybės nariai neturi. Šios atsakomybės rūšys ministrui pirmininkui, ministrams, taip pat kaip ir *Riigikogu* nariams ar Respublikos prezidentui, taikomos bendrais pagrindais. Už padarytą teisės pažeidimą taikant administracinę atsakomybę jiems negali būti skirta tik administracinio arešto sankcija.

Minėta, kad Respublikos Vyriausybė yra kolegiali institucija, todėl jos sprendimai yra priimami kolegialiai Vyriausybės posėdžiuose. Vyriausybės posėdžiai yra uždari, jeigu Vyriausybė nenusprendžia kitaip. Kворumas sprendimams priimti yra, jei, neskaitant ministro pirmininko, posėdyje dalyvauja daugiau nei pusė Vyriausybės narių. Vyriausybė sprendimus priima ministro pirmininko ar atitinkamo ministro siūlymu posėdyje dalyvaujančių jos narių balsų dauguma. Vyriausybės priimami teisės aktai turi galią, jeigu yra pasirašyti ministro pirmininko, atitinkamo ministro ir valstybės sekretoriaus. Vyriausybės aktai skelbiami oficialiame valstybės leidinyje *Riigi Teataja*.

Estijos Respublikos Vyriausybės kompetencija nurodoma Konstitucijos 87 straipsnyje. Nagrinėjant šio straipsnio nuostatas į akis pirmiausia krinta tai, kad Vyriausybės įgaliojimų sąrašas kiekybiškai yra siauresnis nei atitinkamuose parlamento ar valstybės vadovo kompetenciją įtvirtinančiuose straipsniuose. Tačiau tokia Vyriausybės kompetencijos raiška nesunkiai gali būti paaiškinama tuo, kad Konstitucijos 87 straipsnyje Vyriausybės galios nėra pateiktos išsamiai, nurodant visus klausimus, kuriuos sprendžia ši vykdomosios valdžios institucija. Tai dėsninga, nes vargu ar įmanoma numatyti ir surašyti į Konstituciją visus atvejus bei problemas, su kuriais gali būti susidurta vykdant įstatymus ir kuriems suvaldyti ar išspręsti bus reikalingi operatyvūs sprendimai. Dėl to Konstitucijos 87 straipsnyje gana glaustai nurodoma, kad Respublikos Vyriausybė vykdo valstybės vidaus ir užsienio politiką; vadovauja Vyriausybės įstai-goms ir koordinuoja jų veiklą; vykdo įstatymus, *Riigikogu* rezoliucijas, Respublikos prezidento dekretus; teikia parlamentui įstatymų projektus, tarptautines sutartis ratifikuoti ar denonsuoti; rengia valstybės biudžeto projektą ir teikia jį parlamentui, vykdo valstybės biudžetą ir teikia *Riigikogu* jo vykdymo ataskaitą; leidžia nutarimus ir įsakymus, kuriais įgy-

vendinami įstatymai; palaiko santykius su užsienio valstybėmis; stichinės nelaimės, katastrofos atveju ar siekdama užkirsti kelią infekcinių ligų plitimui valstybėje ar jos dalyje skelbia nepaprastą padėtį. Ši straipsnį užbaigia nuostata, kad Vyriausybė vykdo ir kitas pareigas, kurias jai paveda Konstitucija ar įstatymai.

Aptariant Estijos valdymo formą buvo minėta, kad Estija yra parlamentinė respublika, todėl Vyriausybės darbas yra priklausomas nuo parlamento politinio pasitikėjimo ja. Estijos Respublikos Konstitucijos 97 straipsnyje numatyta, kad *Riigikogu* savo narių balsų dauguma gali pareikšti nepasitikėjimą Vyriausybe, ministru pirmininku ar ministru. Nepasitikėjimo klausimo svarstymas gali būti inicijuotas raštišku ne mažiau nei 1/5 *Riigikogu* narių reikalavimu parlamento sesijos metu. Balsavimas dėl nepasitikėjimo gali vykti ne anksčiau nei antrą dieną po šio klausimo inicijavimo, išskyrus atvejus, kai Vyriausybė reikalauja greitesnio sprendimo. Jei pareiškiamas nepasitikėjimas Vyriausybe ar ministru pirmininku, Respublikos prezidentas per tris dienas Vyriausybės siūlymu gali paskelbti pirmalaikius *Riigikogu* rinkimus. Kai nepasitikėjimas pareiškiamas ministru, *Riigikogu* pirmininkas apie tai informuoja Respublikos prezidentą ir šis atleidžia ministrą iš pareigų.

Tam, kad būtų užkirstas kelias politiniam piktnaudžiavimui nepasitikėjimo Vyriausybe ar jos nariais institutu, Konstitucijoje nustatyta, kad pakartotinai tais pačiais pagrindais nepasitikėjimas gali būti inicijuojamas ne anksčiau nei praėjus trims mėnesiams nuo ankstesnio balsavimo dėl nepasitikėjimo.

Pažymėtina, kad pagal Estijos Konstituciją pati Vyriausybė taip pat gali iškelti pasitikėjimo ją klausimą. Konstitucijos 98 straipsnyje įtvirtinama, kad Vyriausybė, teikdama įstatymo projektą parlamentui, turi teisę jo priėmimą susieti su pasitikėjimu Vyriausybe. Balsavimas dėl įstatymo priėmimo tokiu atveju turi vykti ne anksčiau nei antrą dieną po jo susiejimo su balsavimu dėl pasitikėjimo Vyriausybe. Jeigu parlamentas šio įstatymo nepriima, Vyriausybė atsistatydina.

Tai ne vienintelis atvejis, kai pagal Konstituciją Vyriausybė privalo atsistatydinti. Vadovaujantis Konstitucijos 92 straipsniu Vyriausybė taip pat atsistatydina, kai: 1) naujas parlamentas susirenka į posėdį; 2) atsistatydina ar miršta ministras pirmininkas; 3) *Riigikogu* pareiškia nepasitikėjimą Vyriausybe ar ministru pirmininku.

Pagal Konstituciją, kai nauja Vyriausybė pradeda darbą, Respublikos prezidentas atleidžia atsistatydinusių Vyriausybę.

Teismai. Efektyvi asmens teisių ir laisvių apsauga valstybėje neįsivaizduojama be savarankiškos ir nepriklausomos teisminės valdžios. Jai deleguotos teisingumo vykdymo funkcijos svarba suponuoja pareigą konstituciškai įtvirtinti svarbiausius teismų formavimo ir veiklos principus, užtikrinsiančius, kad teisminės valdžios priimami sprendimai bus nešališki, niekieno nepaveikti ir pagrįsti Konstitucijoje bei įstatymuose išreikšta teise. Jau buvo minėta, kad Estijos Respublikos Konstitucija įtvirtina įvairias materialines ir procesines asmens teisių ir laisvių garantijas: kiekvienam asmeniui, kurio teisės ir laisvės yra pažeistos, garantuojama teisė kreiptis į teismą; teisė dalyvauti teisme nagrinėjant jo bylą; galimybė apskusti jo byloje priimtą sprendimą aukštesniam teismui ir kt. Visų šių asmens teisių ir laisvių garantijų įsiprasminimas įmanomas tik su teismų, laiduojančių teisės viršenybę, pagalba.

Estijos Respublikos Konstitucijoje teisminės valdžios organizacijos ir funkcionavimo principai aptariami XIII skyriuje. Pirmame šio skyriaus straipsnyje skelbiama, kad teisingumą vykdo tik teismai. Jie yra nepriklausomi ir vykdydami teisingumą vadovaujasi tik Konstitucija ir įstatymais.

Konstitucija nustato, kad Estijos teismų sistemą sudaro: 1) apskričių, miestų ir administraciniai teismai; 2) apygardų teismai; 3) Aukščiausiasis Teismas. Specialių kategorijų byloms spręsti įstatymu leidžiama steigti specializuotus teismus. Tačiau teismai, turintys ypatingų įgaliojimų, negali būti sudaromi.

Remiantis Estijos teismų įstatymu²⁶⁶ šiuo metu Estijoje veikia: 4 apskričių teismai – Harju apskrities teismas, Viru apskrities teismas, Pernu apskrities teismas ir Tartu apskrities teismas; 2 administraciniai teismai – Talino ir Tartu; 2 apygardų teismai – Talino apygardos teismas ir Tartu apygardos teismas; ir vienas Aukščiausiasis Teismas. Konstitucijoje minių miestų teismų Estijoje šiuo metu nėra.

Apskričių ir administraciniai teismai yra pirmosios instancijos teismai. Apskričių teismai nagrinėja civilines, baudžiamąsias ir baudžiamųjų nusižengimų bylas, o administraciniai teismai sprendžia administracinius ginčus. Administraciniai teismai nuo bendrosios kompetencijos

²⁶⁶ Courts Act [interaktyvus]. 2002 [žiūrėta 2012-03-16]. <<http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022>>.

teismų yra atskirti tik žemiausioje teismų sistemos grandyje, t. y. pirmoje teisminėje instancijoje, nes apeliacijas ir dėl apskričių, ir dėl administracinių teismų priimtų sprendimų nagrinėja apygardų teismai. Apygardų teismuose bylos pirmąją instanciją nenagrinėjamos. Apygardos teismai yra apeliacinės instancijos teismai. Estijos Aukščiausiasis Teismas, reziduojantis Tartu mieste, yra aukščiausia valstybės teisminė institucija. Jis peržiūri apeliacinės instancijos teismų priimtus sprendimus kasacine tvarka ir vykdo konstitucinę justiciją.

Estijos Konstitucijoje numatyta, kad Aukščiausiojo Teismo pirminką skiria parlamentas Respublikos prezidento teikimu. Teismų įstatymas nurodo, kad Aukščiausiojo Teismo pirmininko kadencija – 9 metai. Rotacijos tikslu Teismų įstatyme įtvirtinama, jog niekas negali eiti Aukščiausiojo Teismo pirmininko pareigų dvi kadencijas iš eilės. Kai baigiasi Aukščiausiojo Teismo pirmininko kadencija, šias pareigas ėjęs teisėjas išsaugo Aukščiausiojo Teismo teisėjo įgaliojimus ir toliau vykdo teisėjo pareigas.

Kitus Aukščiausiojo Teismo teisėjus skiria *Riigikogu* Aukščiausiojo Teismo pirmininko teikimu. Pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų teisėjus Aukščiausiojo Teismo *en banc* teikimu skiria Respublikos Prezidentas.

Konstitucija *expressis verbis* nenustato, kokie reikalavimai keliami asmeniui, pretenduojančiam tapti teisėju. Joje nurodoma, kad teisinį teisėjų statusą ir nepriklausomumo garantijas reguliuoja įstatymas. Teismų įstatyme įtvirtinta, kad teisėju gali būti skiriamas Estijos Respublikos pilietis, įgijęs aukštąjį teisinį išsilavinimą (magistro laipsnį), mokantis estų kalbą, pasižymintis aukštomis moralinėmis savybėmis bei asmeniniais gebėjimais, reikalingais teisėjo darbui. Kandidatas į pirmos instancijos teismo teisėjus privalo būti atlikęs teisėjo parengimo praktiką (arba įstatyme nustatytą laiką anksčiau dirbęs advokatu, prokuroru ar teisėju) ir išlaikęs teisėjo egzaminą. Apygardos teismo teisėju gali tapti patyręs ir pripažintas teisininkas, kai išlaiko teisėjo egzaminą (teisėjo egzamino ne-laiko asmuo, dirbantis teisėju kitame teisme). Apie reikalavimus pretendentui į Aukščiausiojo Teismo teisėjus Teismų įstatyme sakoma tik tiek, kad jis turi būti patyręs ir pripažintas teisininkas.

Įstatymas draudžia skirti teisėju asmenį, kuris buvo: nuteistas dėl padaryto nusikaltimo; pašalintas iš teisėjo, notaro ar antstolio pareigų; pa-

šalintas iš Estijos advokatų asociacijos; atleistas iš valstybės tarnybos dėl drausminio nusižengimo. Teisėju taip pat negali būti skiriamas bankrutavęs asmuo ir asmuo, kuriam buvo atimtas leidimas verstis auditoriaus ar patentinio patikėtinio profesine veikla.

Estijos Respublikos Konstitucija nustato, kad teisėjai skiriami iki gyvos galvos. Teismų įstatyme apibrėžiamas maksimalus amžius, kurio sulaukęs asmuo gali eiti teisėjo pareigas – 67 metai. Iš pareigų pirma laiko teisėjas gali būti pašalintas tik teismo sprendimu. Konstitucijoje nurodyta, kad teisėjų atleidimo iš pareigų pagrindai ir tvarka turi būti nustatyti įstatyme. Pagal Estijos teismų įstatymą teisėjo įgaliojimai nutrūksta, kai: 1) teisėjas atsistatydina; 2) teisėjui sukanka 68 metai; 3) asmuo netinkamas eiti teisėjo pareigas (toks sprendimas gali būti priimtas per 3 metus nuo jo paskyrimo teisėju); 4) asmuo nebegali eiti teisėjo pareigų dėl sveikatos būklės; 5) teisėjui, baigusiam darbą Aukščiausiąjame Teisme, tarptautiniame teisme ir kt., nebėra galimybės sugrįžti į buvusią teisėjo poziciją, ir jis nesutinka būti perkeltas į kitą teismą; 6) teisėjas yra paskiriamas ar išrenkamas į pareigas, nesuderinamas su teisėjo pareigomis; 7) paaiškėja aplinkybės, dėl kurių asmuo negalėjo būti paskirtas teisėju.

Pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų teisėjus iš pareigų atleidžia Respublikos prezidentas Aukščiausiojo Teismo pirmininko teikimu. Aukščiausiojo Teismo teisėjus šio Teismo pirmininko teikimu atleidžia *Riigikogu*. Aukščiausiojo Teismo pirmininką iš pareigų atleidžia *Riigikogu* Respublikos Prezidento teikimu. Tačiau vienu atveju Aukščiausiojo Teismo pirmininkas iš pareigų atleidžiamas Aukščiausiojo Teismo *en banc* sprendimu. Kai Aukščiausiojo Teismo pirmininkas dėl ligos ar kitų priežasčių ilgiau nei šešis mėnesius iš eilės negali eiti pareigų ir Respublikos prezidentas kreipiasi į Aukščiausiąjį Teismą nuspręsti, ar Teismo pirmininko sveikatos būklė ar kitos priežastys leidžia jam toliau eiti pareigas, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas atleidžiamas iš pareigų, jeigu Teismas konstatuoja, kad dėl minėtų priežasčių Teismo pirmininkas nebegali vykdyti savo pareigų.

Estijos Teismų įstatyme yra įtvirtintas teismo tarėjų institutas. Tarėjai pagal teismo proceso kodeksuose nustatytas taisykles dalyvauja vykdamant teisingumą apskričių teismuose.

Teisėjams, kaip ir kitų valstybės valdžios šakų pareigūnams, pagal įstatymą yra taikomi įvairūs veiklos apribojimai. Konstitucijos

147 straipsnyje skelbiama, kad teisėjai negali eiti jokių kitų renkamų ar skiriamų pareigų, išskyrus įstatymo numatytas išimtis. Teismų įstatyme įtvirtinama, kad teisėjas negali dirbti jokio kito darbo, išskyrus kūrybinį ar pedagoginį. Tačiau su teisėjo statusu suderinama veikla neturi pažeisti jo nepriklausomumo vykdant teisingumą ar trukdyti tinkamai eiti teisėjo pareigas. Teismų įstatyme, *inter alia*, nurodoma, kad teisėjas negali būti *Riigikogu* ar vietos savivaldos atstovaujamojo institucijų nariu; politinių partijų nariu; bendrovės steigėju, vadovaujančiuoju partneriu, valdybos ar stebėtojų tarybos nariu, taip pat užsienio bendrovės filialo vadovu; bankroto administratoriumi, bankroto komiteto nariu; arbitru.

Teisėjo nepriklausomumui užtikrinti Konstitucijoje, be kita ko, įtvirtinama teisėjo imuniteto garantija. Konstitucijos 153 straipsnyje nustatyta, kad teisėjas baudžiamojon atsakomybėn gali būti traukiamas tik esant Aukščiausiojo Teismo siūlymui ir Respublikos prezidento sutikimui. Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir teisėjai baudžiamojon atsakomybėn gali būti patraukti tik teisingumo kanclerio siūlymu, jeigu tam pritaria dauguma *Riigikogu* narių.

5. KONSTITUCINĖ KONTROLĖ

Vienas iš Estijos Konstitucijos išskirtinių bruožų yra tas, kad joje nėra atskiro skyriaus (ar bent poskyrio), kuriame būtų įtvirtinti svarbiausi konstitucinės kontrolės principai ir taisyklės. Su konstitucine kontrole, vartojant šią sąvoką plačiaja prasme, yra susiję keletas Konstitucijos nuostatų, išdėstytų skirtinguose jos skyriuose. Pavyzdžiui, Konstitucijos 15 straipsnyje nurodyta, kad kiekvienas asmuo jo bylos teisinio nagrinėjimo metu turi teisę reikalauti, kad byloje taikytinas įstatymas ar kitas teisės aktas būtų pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai. Tame pat straipsnyje sakoma, jog teismas, nustatęs, kad teisės aktas pažeidžia Konstitucijos garantuojamas asmens teises bei laisves ar kitaip jai prieštarauja, tokį teisės aktą skelbia antikonstituciniu. Konstitucijos 107 straipsnyje kalbama apie tai, kad *Riigikogu* atmetus Respublikos prezidento veto, prezidentas gali kreiptis į Aukščiausiąjį Teismą, siūlydamas pripažinti įstatymą prieštaraujančiu Konstitucijai. Jeigu Teismas nusprendžia, kad įstatymas Konstitucijai neprieštarauja, prezidentas tokį įstatymą privalo paskelbti. Įgaliojimus konstitucinės kontrolės srityje Estijos Respublikos Konstitucija suteikia ir teisingumo kancleriui. Kaip nurodyta Konstitucijoje, šis asmuo yra nepri-

klausomas pareigūnas, prižiūrintis įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių, taip pat vietos savivaldos institucijų priimamų teisės aktų atitikimą Konstitucijai ir įstatymams. Konstitucijos 142 straipsnyje įtvirtinta, jog teisingumo kancleris, nusprendęs, kad įstatymų leidžiamosios ar vykdomosios valdžių, ar vietos savivaldos institucijų priimti teisės aktai prieštarauja Konstitucijai ar įstatymams, pasiūlo tokį aktą priėmusiai institucijai per 20 dienų suderinti šio akto nuostatas su Konstitucijos ar įstatymo reikalavimais. Jei teisės aktą priėmusi institucija per nurodytą terminą teisingumo kanclerio siūlymo neįvykdo, jis kreipiasi į Aukščiausiąjį Teismą prašydamas pripažinti teisės aktą negaliojančiu.

Nagrinėjant visas šias Konstitucijoje įtvirtintas nuostatas nesunku išvėgti vieną bendrą jas siejantį principą – konstitucinė kontrolė visomis minėtomis formomis nėra konstitucinio teisingumo vykdymas. Jomis tik kuriamos prielaidos konstituciniam teisėtumui užtikrinti. Ypatingas vaidmuo konstitucinės kontrolės procese tenka teismui – institucijai, kuriai Konstitucija paveda vykdyti konstitucinę teisminę kontrolę. Būtent teismo pareiga yra vykdyti konstitucinį teisingumą, užtikrinant Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje. Estijos Konstitucijoje įtvirtinta imperatyvi nuostata, jog teismai, nagrinėdami bylas, netaiko įstatymų, prieštaraujančių Konstitucijai. Vadovaujantis Konstitucijos 149 straipsniu konstitucinė teisminė kontrolė pavedama Aukščiausiam Teismui.

Apibendrinant galima teigti, kad konstitucinė kontrolė siaurąja prasme yra išimtinė teismo kompetencijos sritis. Nes tik teismas priima galutinį ir visus teisiskai susaistantį sprendimą dėl teisės akto konstitucingumo.

Estijoje veikiantis konstitucinės teisminės kontrolės modelis yra savitas. Jo išskirtinumą lemia tai, kad konstitucinė teisminė kontrolė šioje šalyje įgyvendinama nei pagal grynai amerikietiškąjį, nei pagal grynai europietiškąjį konstitucinės justicijos modelį. Estijoje nėra atskiro teismo (Konstitucinio Teismo, Konstitucinio Tribunolo, Konstitucinės Tarybos), kuriam būtų pavesta vykdyti tik Konstitucijos laikymosi priežiūrą. Kaip jau buvo minėta, tokie įgaliojimai yra suteikti Estijos Aukščiausiam Teismui, kuris, be šios funkcijos, taip pat vykdo apeliacinės instancijos teismų sprendimų peržiūrą kasacine tvarka.

Glaustai apibūdinant Estijos Aukščiausiojo Teismo kompetenciją konstitucinės justicijos srityje galima sakyti, kad Konstitucija šiam Teismui suteikia įgaliojimus tikrinti įstatymų bei kitų teisės aktų atitikimą

Konstitucijai ir skelbti teisės aktus negaliojančiais, jeigu jie prieštarauja Konstitucijai ar jos dvasiai (152 str.).

Aukščiausiojo Teismo vykdomos konstitucinės teisminės kontrolės proceso aiškumo dėlei derėtų aptarti kai kuriuos šio Teismo organizacijos, veiklos bei teisinių procedūrų aspektus. Estijos teismų įstatymas nustato, kad Aukščiausiąjį Teismą sudaro 19 teisėjų. Teisme veikia keturi skyriai: Civilinių bylų; Baudžiamųjų bylų; Administracinių bylų; Konstitucinės kontrolės. Atkreiptinas dėmesys, jog bylos gali būti sprendžiamos ne tik atitinkamame Teismo skyriuje, tačiau ir visos sudėties Aukščiausiojo Teismo posėdyje.

Konstitucinės kontrolės skyrius sudarytas iš 9 teisėjų. Jam vadovauja Aukščiausiojo Teismo pirmininkas. Kitus aštuonis Konstitucinės kontrolės skyriaus teisėjus skiria Aukščiausiasis Teismas *en banc*. Konstitucinės kontrolės skyriuje kasmet vyksta teisėjų rotacija, kurios metu pakeičiami du šio skyriaus teisėjai. Teismo pirmininko siūlymu Aukščiausiojo Teismo *en banc* paskirti du nauji Konstitucinės kontrolės skyriaus nariai pakeičia du ilgiausiai šiame skyriuje dirbusius teisėjus²⁶⁷.

Konstitucinės justicijos Estijos Aukščiausiajame Teisme procedūrą reglamentuoja Konstitucinės kontrolės teismo proceso įstatymas²⁶⁸. Jame nurodoma, kad Aukščiausiasis Teismas: sprendžia klausimus dėl bendrojo taikymo teisės aktų atitikties Konstitucijai, dėl atsisakymo priimti tokius teisės aktus konstitucingumo; dėl tarptautinių sutarčių atitikimo Konstitucijai; teikia išvadas dėl Konstitucijos aiškinimo santykyje su Europos Sąjungos teise; nagrinėja skundus dėl *Riigikogu*, *Riigikogu* valdybos ar Respublikos prezidento priimtų aktų teisėtumo; sprendžia, ar *Riigikogu* narys, Respublikos prezidentas, teisingumo kancleris, valstybės kontrolierius dėl sveikatos būklės gali toliau eiti pareigas; nagrinėja prašymus dėl *Riigikogu* nario įgaliojimų nutraukimo; sprendžia, ar *Riigikogu* pirmininkui, einančiam Respublikos prezidento pareigas, duoti sutikimą skelbti pirmalaikius *Riigikogu* rinkimus, taip pat ar duoti jam sutikimą atsisakyti skelbti įstatymą; priima sprendimą dėl politinės partijos veiklos nutraukimo; nagrinėja skundus dėl rinkimų komisijų sprendimų ir priimtų aktų.

²⁶⁷ The Supreme Court of Estonia [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-03-27]. <http://www.riigikohus.ee/vfs/1264/Riigikohus_brozh2011_ENG_www.pdf>.

²⁶⁸ Constitutional Review Court Procedure Act [interaktyvus]. 2002 [žiūrėta 2012-03-28]. <<http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022>>.

Įstatymas numato, kad konstitucines bylas sprendžia trijų teisėjų kolegija, ne mažiau nei penkių teisėjų kolegija arba visos sudėties Aukščiausiasis Teismas – tai priklauso nuo ginčo ar nagrinėjamo klausimo pobūdžio.

Teisės akto konstitucingumo patikrą Aukščiausiajame Teisme gali inicijuoti: a) Respublikos prezidentas, jei *Riigikogu* pakartotinai priima vetuotą įstatymą be prezidento siūlomų pataisų; b) teisingumo kancleris – dėl įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių bei vietos savivaldos institucijų išleistų aktų, taip pat pasirašytų tarptautinių sutarčių; c) savivaldybių tarybos – dėl įstatymų, Vyriausybės ar ministrų priimtų aktų, jeigu jie susiję su vietos savivaldos konstitucinėmis garantijomis; d) teismai – jeigu jie, sprenddami bylą, netaiko teisės akto ar tarptautinės sutarties tuo pagrindu, kad šie, teismo manymu, prieštarauja Konstitucijai; arba jei nagrinėjant bylą Teismas konstatuoja, kad Konstitucijai prieštarauja atsisakymas priimti bendrojo taikymo teisės aktą. Priėmęs bet kurį iš šių sprendimų, Teismas jį išsiunčia Aukščiausiajam Teismui ir šis jo pagrindu tiria teisės akto ar tarptautinės sutarties atitiktį Konstitucijai.

Individualaus konstitucinio skundo institutas Estijos teisėje nėra įtvirtintas.

Pagal Konstitucinės kontrolės teismo proceso įstatymą teisės akto atitikties Konstitucijai patikra gali būti išankstinė ir vėlesnioji. Išankstinė konstitucingumo kontrolė atliekama dėl priimto, bet dar neįsigaliojusio teisės akto, vėlesnioji – įsigaliojus teisės aktui. *Ex ante* teisės akto konstitucingumo patikra atliekama, kai į Aukščiausiąjį Teismą kreipiasi Respublikos prezidentas. *Ex post* teisės akto atitikties Konstitucijai tikrinimas vykdomas, kai konstitucinė byla inicijuojama Teismo. Teisingumo kancleris ir savivaldybių tarybos gali kreiptis ir dėl *ex ante*, ir dėl *ex post* teisės aktų konstitucingumo patikros.

Aukščiausiasis Teismas bylos dalyvių motyvuotu prašymu ar savo iniciatyva turi teisę sustabdyti teisės akto, kurio konstitucingumas ginčijamas, galiojimą iki bus oficialiai paskelbtas Aukščiausiojo Teismo sprendimas.

Jeigu išnagrinėjęs konstitucinę bylą Aukščiausiasis Teismas konstatuoja, kad įstatymas (ar jo dalis) ar kitas aktas (ar jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, šiuo Teismo sprendimu atitinkamas teisės aktas (ar jo dalis)

yra panaikinamas. Tuo atveju, kai teisės akto konstitucingumo tyrimas buvo atliekamas *ex ante*, antikonstituciniu pripažintas aktas (ar jo dalis) įsigalioji nebegali. Įstatymas nurodo, kad prieštaraujanti Konstitucijai pripažinus tarptautinę sutartį, jeigu įmanoma, Estija turi pasitraukti iš dalyvavimo šioje sutartyje bei pradėti jos denonsavimo procedūrą arba siekti pakeisti sutarties nuostatas, kad ji atitiktų Konstituciją. Konstitucinės kontrolės teismo proceso įstatyme taip pat įtvirtinta, kad Konstitucijai prieštaraujanti tarptautinė sutartis nacionaliniu lygmeniu negali būti taikoma.

Konstitucinės kontrolės teismo procesas įprastai vyksta rašytine tvarka. Žodinis bylos nagrinėjimas gali būti paskirtas, jeigu bylą nagrinėjanti teisėjų kolegija nusprendžia, kad tokia proceso forma konkrečioje byloje yra būtina.

Teismo sprendimas priimamas paprasta bylą nagrinėjusių teisėjų balsų dauguma. Bylą nagrinėjęs teisėjas sprendimo priėmimo metu neturi teisės susilaikyti ar atsisakyti balsuoti. Pirmininkaujantis teisėjas balsuoja paskutinis. Jeigu teisėjų balsai pasiskirsto po lygiai, sprendimą lemia posėdžio pirmininko balsas. Teisėjui, nesutinkančiam su sprendimu ar jo motyvais, įstatymas suteikia teisę pareikšti atskirąją nuomonę.

Teismo sprendimas įsigalioja iš karto, kai tik yra paskelbiamas. Įstatyme numatyta, kad tais atvejais, kai bendrojo taikymo teisės aktas (ar jo dalis) pripažįstamas prieštaraujančiu Konstitucijai, Aukščiausiasis Teismas turi teisę atidėti sprendimo įsigaliojimą iki šešių mėnesių. Teismo sprendimo įsigaliojimo atidėjimas turi būti motyvuotas.

Estijos Aukščiausiojo Teismo sprendimai, priimti konstitucinės justicijos byloje, yra privalomi *erga omnes*.

LITERATŪRA

1. The Constitution of the Republic of Estonia [interaktyvus]. 1992. <<http://www.legaltext.ee/text/en/X0000K1.htm>>.
2. The Constitution of the Republic of Estonia Implementation Act [interaktyvus]. 1992. <<http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022>>.
3. The Constitution of the Republic of Estonia Amendment Act [interaktyvus]. 2003. <<http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022>>.
4. The Constitutional Review Chamber of the Supreme Court of Estonia. *Constitutional Judgement III-4/A-2* [interaktyvus]. 1993. <<http://www.nc.ee/?id=489>>.

5. The Constitutional Review Chamber of the Supreme Court of Estonia. *Constitutional Judgement III-4/A-3* [interaktyvus]. 1993. <<http://www.nc.ee/?id=488>>.
6. The Constitutional Review Chamber of the Supreme Court of Estonia. *Constitutional Judgement 3-4-1-1-03* [interaktyvus]. 2003. <<http://www.nc.ee/?id=418>>.
7. The Constitutional Review Chamber of the Supreme Court of Estonia. *Constitutional Judgement 3-4-1-3-06* [interaktyvus]. 2006. <<http://www.nc.ee/?id=663>>.
8. Code of Criminal Procedure [interaktyvus]. 2003. <<http://legislationline.org/download/action/download/id/1666/file/1f0a92298f6ba75bd07e101cdb93.htm/preview>>.
9. Constitutional Review Court Procedure Act [interaktyvus]. 2002. <<http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022>>.
10. Courts Act [interaktyvus]. 2002. <<http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022>>.
11. Encyclopedia about Estonia [interaktyvus]. <<http://www.estonica.org/en/>>.
12. Estonian Ministry of the Interior. Local government in Estonia [interaktyvus]. <<http://www.siseministeerium.ee/29950/>>.
13. Estonian National Electoral Committee. Statistics about Internet Voting in Estonia [interaktyvus]. <<http://www.vvk.ee/voting-methods-in-estonia/engine/index/statistics>>.
14. The European Court of Human Rights. Country profiles [interaktyvus]. <<http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Press/Information+sheets/Country+profiles/>>.
15. Government of the Republic Act [interaktyvus]. 1995. <<http://www.legaltext.ee/text/en/X0007K16.htm>>.
16. Merusk, K. The Republic of Estonia. In: Kortmann, C.; Fleuren, J.; Voermans, W. (Eds). *Constitutional Law of 10 EU Member States*. Deventer: Kluwer BV, 2006.
17. Mesonis, G. *Valstybės valdymo forma konstitucinėje teisėje: Lietuvos Respublika Vidurio ir Rytų Europos kontekste*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
18. Narits, R. About the Principles of the Constitution of the Republic of Estonia from the Perspective of Independent Statehood in Estonia. *Juridica International*. 2009, XVI: 56–64.
19. Pold, J.; Kask, O.; Madose, U.; Rais, M. *Materialy dlia izučeniija konstitucii Estonskoj Respubliki* [Materials for studying the Constitution of the Republic of Estonia]. Tallinn: Kirjastus Argo, 2004.
20. President of the Republic Election Act [interaktyvus]. 1996. <<http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=026>>.
21. Riigikogu Election Act [interaktyvus]. 2002. <<http://www.legaltext.ee/text/en/X60044K2.htm>>.
22. Riigikogu Rules of Procedure and Internal Rules Act [interaktyvus]. 2003. <http://www.riigikogu.ee/?rep_id=799356>.

23. Status of Member of Riigikogu Act [interaktyvus]. 2007. <http://www.riigikogu.ee/index.php?rep_id=799357>.
24. Suksi, M. The Constitutional Setting of the Aland Islands Compared. In: Hanrikainen, L.; Horn, F. (Eds). *Autonomy and Demilitarisation in International Law: The Aland Islands in a Changing Europe*. Hague: Kluwer Law International, 1997.
25. The Supreme Court of Estonia [interaktyvus]. <http://www.riigikohus.ee/vfs/1264/Riigikohus_brozh2011_ENG_www.pdf>.
26. The Territory of Estonia Administrative Division Act [interaktyvus]. 1995.<<http://www.legaltext.ee/text/en/X2017K2.htm>>.

VIII. GRAIKIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA

Doc. dr. Elena Vaitiekienė

1. BENDROJI CHARAKTERISTIKA

Šiuolaikinė Graikijos valstybė – tai karo su Osmanų imperija, trukusio nuo 1821 iki 1832 m., rezultatas. Graikų nepriklausomybės karo reikšmė neapsiriboja Graikijos teritorija ir jos istorija. Tai buvo pirmasis toks galingas išsivadavimo karas, įvykęs po Amerikos nepriklausomybės karo, pirmasis sėkmingas išsivadavimo iš Osmanų imperijos karas ir pirmoji išimtinai nacionalinė revoliucija, tapusi pavyzdžiu vėlesnėms nacionalinio išsivadavimo kovoms²⁶⁹.

Su graikų nepriklausomybės karu susijusi ir Graikijos konstitucingumo pradžia. Tik prasidėjus karui, buvo priimti pirmieji laikino pobūdžio vietiniai teisės aktai: dėl Vakarų Graikijos Senato, dėl Peloponeso Senato bei Rytų Graikijos teisinės sistemos. 1821 m. Epidaurio mieste (Peloponese) buvo sušaukta pirmoji Nacionalinė Taryba (Nacionalinis susirinkimas). Jos sudėtyje buvo minėtų regionų bei Graikijai priklausančių salų atstovai. Nacionalinė taryba paskelbė Graikijos nepriklausomybę ir 1822 m. sausio 1 d. priėmė demokratinę Graikijos Konstituciją (Epidaurio Konstituciją)²⁷⁰. Nacionalinė Taryba, baimindamasi Šv. Sąjungos valstybių reakcijos, pavadino šį teisės aktą laikinąja Graikijos Konstitucija. 1822 m. Konstitucija buvo parengta pagal 1791 m. Prancūzijos Konstitucijos modelį. Ji paskelbė Graikiją Respublika, įtvirtino pagrindines žmogaus teises ir laisves, atstovaujamają demokratiją, valdžių padalinimą, teismų nepriklausomumą.

1823 m. balandžio 23 d. Astro mieste sušaukta antroji Nacionalinė Taryba (Astro taryba) priėmė naują Konstituciją ir naują rinkimų įstatymą, kuriuo rinkimų teisę suteikė vyrams nuo 25 metų (iki tol rinkimų teisę turėjo vyrai nuo 30 metų).

²⁶⁹ Greece out of the Ottoman Empire // http://workmall.com/wfb2001/greece/greece_history_index.html

²⁷⁰ Ši Konstitucija įsigaliojo 1822 m. sausio 15 d.: Provisorische Verfassung Griechenlands (von Epidaurus), vom 15. Januar 1822 // <http://www.verfassungen.de>

Astro taryba Konstituciją pavadino Epidauro įstatymu, taip pabrėždama 1822 m. Konstitucijos tęstinumą²⁷¹. Teisiniu požiūriu 1823 m. Konstitucija, palyginti su ankstesniąja, aiškiau reglamentavo valstybės valdžios institucijų tarpusavio santykius. Ji įtvirtino nežymų įstatymų leidžiamosios valdžios prioritetą palaikant santykius su vykdomąja valdžia. Pagal naująją Konstituciją vykdomajai valdžiai vietoje anksčiau turėtos absoliučios veto teisės liko suspensyviojo veto teisė leidžiant įstatymus. Joje atsirado naujų nuostatų žmogaus teisių klausimais, buvo įtvirtinta asmens teisė į nuosavybės neliečiamumą, asmens teisė į garbę ir orumą, spaudos laisvė, panaikinta vergija. Siekiant suvienodinti ir centralizuoti valstybės valdymą, buvo panaikintos vietos valdžios institucijos. Pažymėtina, kad šios konstitucinės nuostatos įtvirtinimas itin supriešino konkuruojančias politines grupes ir turėjo įtakos netrukus kilusiam pilietiniam karui.

Šių dviejų konstitucijų poliarchinė prigimtis²⁷² turėjo įtakos prieštarangiems parlamento ir vykdomosios valdžios santykiams. Dėl šalies politinio susiskaldymo ir politinių grupuočių nesutarimų vyriausybės dažnai keitėsi. Netrukus šie nesutarimai virto ginkluotu konfliktu: 1823 m. pabaigoje–1825 m. pradžioje įvyko du pilietiniai karai.

Trečioji Nacionalinė Taryba, 1825 m. susirinkusi Piado, o 1827 m. gegužę – Trezeno mieste, septynerių metų kadencijai išrinko pirmąją šalies vadovą (prezidentą) – Ioannį Capodistrią ir priėmė naują šalies Konstituciją (Trezeno Konstituciją)²⁷³. 1827 m. Konstitucijos rengėjai siekė sukurti stabilios valstybės valdžios modelį, pagrįstą demokratinėmis ir liberaliomis idėjomis. Pirmą kartą šalies Konstitucijoje buvo įtvirtintas tautos suvereniteto principas. Nuo tada šis pamatinis demokratinis principas deklaruojamas visose Graikijos konstitucijose (išskyrus 1844 m. Konstituciją). 1827 m. Konstitucija įtvirtino griežtą valdžių padalijimą. Įstatymų leidžiamoji valdžia buvo suteikta tautos atstovaujajai institucijai – Bulei (gr. *boule* – taryba)²⁷⁴, vykdomosios valdžios įgaliojimai –

²⁷¹ The Constitution of Greece // <http://www.parliament.gr/english/politeuma/>

²⁷² The Constitution of Greece// <http://www.parliament.gr/english/politeuma/>

²⁷³ Verfassung Griechenlands (von Troizen), vom 17. Mai 1827 // <http://www.verfassungen.de>

²⁷⁴ Bulė – istorinis graikų piliečių renkamos institucijos pavadinimas. Senovės Graikijoje bulės atsirado Homero laikais. Iš pradžių tai buvo didikų, renkamų iki gyvos galvos, tarybos, o vergvaldinės demokratijos laikais tai buvo aukščiausios valstybės vykdomosios valdžios institucijos, renkamos piliečių tam tikram laikotarpiui.

valstybės vadovui²⁷⁵. Valstybės vadovas turėjo suspensyvinio veto teisę leidžiant įstatymus, tačiau negalėjo paleisti parlamento. Valstybės vadovui buvo garantuojama teisinė neliečiamybė. Atsakomybė už valstybės vadovo politinius sprendimus teko valstybės sekretoriams (ministrams).

Formaliai Trezeno Konstitucija galiojo iki 1832 m., tačiau faktiškai neteko galios, kai tik 1828 m. pradžioje I. Capodistrias pradėjo eiti valstybės vadovo pareigas. Jo vykdoma provakarietiška politika ir despotizmas, paneigiantis Konstitucijoje įtvirtintus demokratinius valstybės valdymo principus, sukėlė visuotinę nepasitenkinimą. 1831 m. jo valdymą nutraukė teroristai. Tuomet Graikijos politiniu nestabilumu pasinaudavo Didžioji Britanija, Prancūzija ir Rusija. Šios valstybės nulėmė tolesnį Graikijos likimą. Graikijos valstybės sienos, jos valdymo sistema buvo nustatytos pagal šių valstybių pasirašytus susitarimus. Pagal juos Graikija tapo nedidele ir visiškai nuo šių šalių priklausoma valstybe. Vis dėlto pirmąkart šalies istorijoje Graikija ėmė gyvuoti kaip vientisa valstybė.

Pagal Londono protokolą, kurį 1830 m. vasario 3 d. pasirašė Didžioji Britanija, Prancūzija ir Rusija, Graikija tapo monarchija (karalyste). 1832 m. jos karaliumi buvo paskirtas Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos palaikomas Bavarijos princas Otonas I (Bavarijos karaliaus Liudviko I sūnus). Nuo 1833 m., kai Otonas I įžengė į sostą, iki 1844 m., kai buvo priimta pirmoji nepriklausomos Graikijos Konstitucija, Graikija buvo absoliutinė monarchija. Per šį laikotarpį buvo pradėta kurti valstybės administracinių institucijų sistema, įsigaliojo nauji civiliniai, baudžiamieji, civilinio ir baudžiamojo proceso įstatymai. 1834 m. Graikijos sostinė iš Nauplio miesto buvo perkelta į Atėnus.

Kita vertus, tai – neribotos karaliaus valdžios, autokratinės teisinės sistemos ir nestabilios ekonominės padėties laikotarpis. Nuo karaliaus Otono I valdymo pradžios Graikijos visuomeniniame gyvenime ėmė viešpatauti bavarai. Šalyje buvo steigiamos vakarietiškos institucijos, kurių daugelis neatitiko graikų socialinių, politinių ir teisinių tradicijų. Klestėjo korupcija. Šalies ūkis buvo visiškai priklausomas nuo užsienio (ypač Didžiosios Britanijos) kapitalo. Visa tai kėlė visuomenės nepasitenkinimą ir pasipriešinimą.

Politinę nesantaiką stiprino ir ta aplinkybė, jog Graikijos karalius Otonas I priklausė Romos Katalikų Bažnyčiai. 1833 m. Konstantinopolio

²⁷⁵ 1827 m. Konstitucijoje nebuvo sąvokos „prezidentas“.

patriarchas įsteigė Autokefalinę Graikijos Karalystės Stačiatikių Bažnyčią ir jos vadovu paskyrė Otoną I. Tačiau karalius nebuvo linkęs keisti tikėjimo. Politinis konfliktas baigėsi 1843 m. gruodžio 3 d. Atėnų karių dalinių ginkluotu sukilimu. Karaliui teko išsiųsti iš Graikijos bavarų kariuomenę, pašalinti bavarus ministrus ir sušaukti Nacionalinę Tarybą. 1844 m. kovo 2 d. Nacionalinė Taryba priėmė pirmąją nepriklausomos Graikijos valstybės Konstituciją²⁷⁶.

1844 m. Graikijos Konstitucija buvo parengta vadovaujantis 1830 m. Prancūzijos ir 1831 m. Belgijos konstitucijomis. Ji paskelbė šalį konstitucine monarchija. Kaip ir visos Graikijos konstitucijos, ji įtvirtino valdžių atskyrimą ir pagrindines žmogaus teises bei laisves. Kita vertus, Konstitucija suteikė suverenias galias monarchui, todėl konstitucinės teisės požiūriu ji dažnai apibūdinama kaip konstitucinis paktas – konstitucinis monarcho ir tautos susitarimas²⁷⁷. Pagal Konstituciją karalius – aukščiausia valstybės valdžios institucija. Karalius turėjo teisę dalyvauti sudarant visas valstybės valdžios institucijas. Jis skyrė parlamento aukštųjų rūmų narius, ministrus, teisėjus. Įstatymų leidžiamoji valdžia priklausė karaliui ir dvejų rūmų parlamentui (Atstovų Rūmams ir Senatui). Atstovų Rūmus sudarė ne mažiau kaip 80 narių, renkamų trejiems metams remiantis visuotine rinkimų teise (rinkimų teisę turėjo vyrai, sukakę 25 metų amžiaus). Senato narius skyrė karalius. Senatą sudarė ne mažiau kaip 27 nariai. Karalius turėjo teisę skirti daugiau senatorių, tačiau jų skaičius negalėjo viršyti pusės Atstovų Rūmų narių skaičiaus. Karalius turėjo įstatymų iniciatyvos, įstatymų veto teisę, galėjo paleisti parlamentą ir leisti dekretus, turinčius įstatymo galią.

Pagal Konstituciją Graikija tapo viena demokratiškiausių to meto valstybių Europoje²⁷⁸. Tačiau tikrovėje, nors konstitucinės karaliaus valdžios galios buvo ribojamos, Otonas I nebuvo linkęs laikytis Konstitucijos nuostatų ir stengėsi sutelkti savo rankose visą valdžią. Šis valstybės valdžios institucijų konstitucinis teisinis nihilizmas, pradėjęs reikštis Graikijoje dar nepriklausomybės karo metais, vėliau tapo tam tikra konstitucine tradicija,

²⁷⁶ Verfassung Griechenlands vom 2. März 1844 // <http://www.verfassungen.de>

²⁷⁷ The Constitution of Greece // <http://www.parliament.gr/english/politeuma/>
G. Katrougalos. The Constitutional History of Greece, in the Balkan context // http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/gr00m_.html

²⁷⁸ Greece after the First Constitution, 1844-62 // http://workmall.com/wfb2001/greece/greece_history_index.html

apibūdinančia Graikijos konstitucingumo raidą iki 1975 metų. Pažymėtina ir tai, kad to meto Graikijos parlamentinė demokratija buvo pagrįsta ne politinių partijų veiklos skatinimu, o frakcionizmu, žinomų politinių veikėjų protegavimu. Būtent tokiu pagrindu buvo suformuota pirmoji po 1844 m. Konstitucijos priėmimo Ionnio Kolečio vadovaujama Vyriausybė. Ji parengė Didžiosios idėjos (*Megali Idea*) koncepciją, pagal kurią graikų žemės turėjo būti suvienytos užkariaujant turkams priklausančias kaimynines graikų teritorijas. Ši idėja vienijo skirtingas politines grupes ir įkvėpė išsivadavimo kovai graikus, gyvenančius turkų okupuotose žemėse. Ji buvo pagrindinis XIX a. Graikijos užsienio politikos elementas. Kita vertus, nesėkmingas šios idėjos įgyvendinimas Krymo kare buvo viena pagrindinių priežasčių, dėl kurios karalius Otonas I neteko sosto.

1862 m. vasarį Graikijoje kilo revoliucija, kurią iš dalies pavyko numalšinti, tačiau rudenį (spalio 10 d.) įvyko kitas ginkluotas sukilimas. Jam pasibaigus Otonas I buvo nušalintas nuo sosto. Spalio 23 d. sudaryta Laikinoji Vyriausybė sušaukė Nacionalinę Tarybą. Atėnuose (1863–1864) posėdžiavusi Nacionalinė Taryba, turėjo du tikslus: išrinkti naują karalių ir parengti naują šalies Konstituciją.

Nušalinus nuo sosto Otoną I, Didžiajai Britanijai, Prancūzijai ir Rusijai reikėjo rasti kitą tinkamą kandidatą į karaliaus sostą. Iš pradžių Graikijos karaliumi buvo siūlomas princas Albertas – Didžiosios Britanijos karalienės Viktorijos sūnus. Dėl to 1862 m. lapkritį buvo organizuotas pirmasis šalyje referendumas, kuriame 95 proc. Graikijos piliečių pritarė siūlomai karaliaus kandidatūrai. Tačiau Prancūzija ir Rusija, bijodamos stiprėjančios Didžiosios Britanijos įtakos Graikijai, šį sprendimą atmetė. Galiausiai buvo sutarta, kad Graikijos karaliumi taps Danijos princas Vilhelmas G. Gluksburgas (Jurgis I, tituluotas graikų (helenų) karaliumi; valdė 1863–1913). Ši karališkoji dinastija su pertrūkiais valdė iki monarchijos panaikinimo 1974 metais.

1864 m. spalio 21 d. Nacionalinė Taryba priėmė naują šalies Konstituciją²⁷⁹. 1864 m. Graikijos Konstitucija buvo parengta atsižvelgiant į 1831 m. Belgijos ir 1849 m. Danijos konstitucijų modelius. Naujoji Konstitucija įtvirtino parlamentinę monarchiją, pagrįstą tautos suvereniteto principu. Karalius neteko teisės dalyvauti Konstitucijos keitimo procese.

²⁷⁹ 1864 m. Konstitucija įsigaliojo tų pačių metų lapkričio 16 d. Verfassung Griechenlands vom 16. November 1864. <http://www.verfassungen.de>

Teisė priimti įstatymus buvo suteikta tik parlamentui. Konstitucija panaikino Senatą, kuris buvo tapęs įrankiu karaliaus valdžiai stiprinti, ir įtvirtinto vienerių rūmų parlamento modelį. Parlamentas buvo renkamas ketveriems metams remiantis visuotine, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu. Pagal Konstituciją parlamento nariai tuo pačiu metu negalėjo dirbti samdomais darbuotojais viešosiose institucijose ar būti merais, tačiau parlamento nariais galėjo būti neišėję į atsargą karininkai. Karaliui liko teisė skirti ir atleisti ministrus. Ministrai buvo tiesiogiai pavaldūs ir atsakingi karaliui, tačiau parlamentas galėjo sudaryti tyrimo komisijas jų veiklai tirti. Karalius turėjo teisę šaukti eilines ir neeilines sesijas, teisę pritarus Ministrų kabinetui paleisti parlamentą.

Nepaisant konstitucinių reformų, Graikijai nepavyko pasiekti politinio stabilumo. Nuo 1865 iki 1875 m. buvo surengti septyni parlamento rinkimai, keliolika kartų keitėsi vyriausybės²⁸⁰. 1869 m. Charilas Trikoupis (modernistinės politinės krypties šalininkas) iškėlė Vyriausybės sudarymo reformos idėją. Pagal jo siūlomą reformą karaliaus sudaryta Vyriausybė galėtų veikti tik turėdama parlamento daugumos pritarimą (pasitikėjimo mandata). Jeigu nepavyktų taip suformuoti Vyriausybės, karalius turėtų paleisti parlamentą ir skelbti naujus rinkimus. Karalius sutiko pritarti šiai reformai tik kai 1875 m. Ch. Trikoupis spaudoje buvo viešai apkaltintas politinių mažumų vyriausybių toleravimu. Trikoupio reforma padėjo kuriam laikui stabilizuoti politinę šalies padėtį.

Iki XIX a. pabaigos pakaitomis politinę valdžią iškovodavo nacionalistai ir progresistai. Nacionalistai buvo prieš užsienio kapitalo įsigalėjimą ir už visų Graikijos žemių suvienijimą. Progresistai gynė stambiosios buržuazijos interesus, dalijo koncesijas užsienio akcinėms bendrovėms, ėmė dideles paskolas iš Didžiosios Britanijos, Prancūzijos ir Vokietijos. Tai skatino ekonominę šalies plėtrą, tačiau darė Graikiją priklausomą nuo užsienio kapitalo. 1893 m. progresistų Vyriausybė, nebeišsimokėdama skolų užsienio valstybėms, paskelbė Graikijos valstybės bankrotą. 1897 m. Graikija pralaimėjo karą su Turkija dėl Kretos. Graikijoje prasiėjo politinė ir socialinė-ekonominė krizė. Pasikeitus socialinėms ir politinėms sąlygoms buvusios politinės lyderės prarado visuomenės pasitikėjimą. Jų vietą užėmė naujos politinės partijos. Po karininkų vadovaujamo

²⁸⁰ Greece: The Age of Reform, 1864-1909 // http://workmall.com/wfb2001/greece/greece_history_index.html

1909 m. Atėnų sukilimo pagrindine politinių partijų varžove kovoje dėl valdžios tapo Liberalų partija (įsteigta 1910 m.), vadovaujama Eleftherio Venizelo – vieno žymiausių XX a. Graikijos politinių veikėjų²⁸¹.

1911 m. buvo sušauktas parlamentas, kurio pagrindinis tikslas buvo parengti ir priimti 1864 m. Konstitucijos pataisas²⁸². Dėl šių 1911 m. birželio 1 d. priimtų pataisų svarbos (Konstitucija įtvirtino teisinės valstybės modelį) ir kiekio (buvo pakeista daugiau kaip 50 Konstitucijos nuostatų) naujoji 1864 m. Konstitucijos redakcija buvo vertinama kaip nauja originali Konstitucija ir vadinama 1911 m. Konstitucija²⁸³.

Pagrindinis 1864 m. Konstitucijos pakeitimo ir papildymo tikslas buvo įtvirtinti naujas žmogaus teisių ir laisvių konstitucines garantijas ir modernizuoti valstybės institucijų veiklą. 1911 m. Konstitucija išsamiau reglamentavo žmogaus ir valstybės santykius. Ji įtvirtino asmens teisę į vienodus mokesčius, susirinkimų laisvę, būsto neliečiamybę ir kt., nustatė nuosavybės teisės ribojimo pagrindus: nuosavybė galėjo būti paimama visuomenės poreikiams įstatymo nustatyta tvarka ir teisingai atlyginama. Pirmą kartą šalies Konstitucijoje buvo numatytas visiems privalomas ir laisvas pradinis mokymas. Konstitucija įsteigė naują instituciją – Specialųjį tribunolą (vadinamąjį Rinkimų teismą²⁸⁴), kuris nagrinėjo ginčus dėl parlamento rinkimų. Tribunolo nariai buvo renkami viešame Kasacinio teismo posėdyje burtų būdu iš visų Kasacinio ir Apeliacinio teismo teisėjų. Konstitucija atkūrė Valstybės Tarybą – Aukščiausiąjį administracinį teismą (ši institucija buvo įtvirtinta 1827 m. Konstitucijoje). Valstybės Taryba buvo ne tik kasacinė administracinių bylų nagrinėjimo instancija, bet turėjo ir kitus Konstitucijoje numatytus įgaliojimus (rengė įstatymų ir legislatyvinių dekretų projektus, tikrino administracinių teisės aktų teisėtumą, sprendė administracinių institucijų pareigūnų drausminės atsakomybės klausimus ir kt.). Konstitucija taip pat nustatė, kad oficiali valstybės kalba yra ta, kuria skelbiama Graikijos Konstitucija ir įstatymai; išplė-

²⁸¹ E. Venizelas – kilęs iš Kretos, teisininkas, vienas įtakingiausių XX a. pirmosios pusės Graikijos politinių veikėjų. 1909–1935 metai Graikijos istorijoje vadinami Venizelo periodu (era).

²⁸² 1911 m. posėdžiaus parlamentas yra vadinamas antruoju reviziniu parlamentu.

²⁸³ The Greek Constitution of 1 (14) June 1911 // <http://www.geocities.com/dagtho/gr-const19110614.html>; Verfassungen Griechenlands vom 1/14. Juni 1911 // <http://www.verfassungen.de>

²⁸⁴ The Constitution of Greece // <http://www.parliament.gr/english/politeuma/>

tė pareigų, nesuderinamų su parlamento nario pareigomis, sąrašą (taip pat panaikino teisę neišėjusiems į atsargą karininkams būti parlamento nariais); įtvirtino teisėjų nepriklausomumo garantijas (nesuderinamumą su kitomis pareigomis, teisėjų nekeičiamumą).

Pažymėtina, kad pagal keitimo tvarką 1911 m. Graikijos Konstitucija buvo ypač griežta. Buvo draudžiama keisti visą Konstituciją ir pamatinės jos nuostatos. Kitos Konstitucijos nuostatos galėjo būti keičiamos po dešimties metų nuo šios Konstitucijos įsigaliojimo 2/3 parlamento narių iniciatyva. Šios pataisos turėjo būti svarstomos ir dėl jų balsuojama parlamente du kartus. Tarp šių balsavimų turėjo būti daroma ne mažesnė kaip vieno mėnesio pertrauka. Po to parlamentas turėjo būti paleidžiamas ir skelbiami nauji parlamento rinkimai. Naujo šaukimo parlamentas pirmoje sesijoje turėjo pritarti siūlomai Konstitucijos pataisai absoliučia parlamento narių balsų dauguma.

Vadovaudamasi 1911 m. Konstitucija ir to meto įstatymais, E. Venizelo Vyriausybė įvykdė mokesčių, žemės, administracijos reformą, pertvarkė kariuomenę. Kurį laiką Vyriausybę lydėjo sėkmė užsienio politikoje: per Balkanų karus (1912–1913 m.) Graikijai atiteko Pietų Makedonija, dalis Vakarų Trakijos, Emyras ir Kreta. Tačiau Vyriausybės ir karaliaus nesutarimai dėl Graikijos dalyvavimo Pirmajame pasauliniame kare vėl sukėlė socialinę politinę krizę šalyje. Per pirmąjį pasaulinį karą Graikija iš pradžių buvo neutrali, tačiau karalius Konstantinas I (valdė 1913–1917 m. ir 1920–1922 m.) buvo palankus Vokietijai, o Vyriausybė rėmė Antantę. 1915 m. karalius atstatydino E. Venizelą ir suformavo naują Vyriausybę. E. Venizelas 1916 m. Salonikuose sudarė opozicinę Vyriausybę, 1917 m. birželį, remiamas Antantės, nušalino karalių Konstantiną I nuo sosto (sostas atiteko jo sūnui Aleksandrui: valdė iki mirties 1920 m.) ir įstojo į karą Antantės pusėje.

Tik pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, 1919–1920 m., kilo Graikijos ir Turkijos karas, kurį Graikija pralaimėjo. Karai nualino šalį. Joje kilo visuomenės nepasitenkinimas valdžia, stiprėjo revoliucinės nuotaikos, aštrėjo monarchistinių politinių jėgų ir respublikos šalininkų kova. 1920 m. lapkritį įvykusius parlamento rinkimus laimėjo monarchistai. Referendumu pritarus į karaliaus sostą grįžo Konstantinas I. 1922 m. rugsėjį Graikijoje įvyko sukilimas, karalius Konstantinas I vėl buvo nušalintas nuo sosto ir priverstas išvykti iš šalies. Karaliaus titulas atiteko jo sūnui Jurgiui II (valdė 1922–1923; 1935–1941; 1946–1947 m.).

1923 m. gruodį parlamento rinkimus laimėjo respublikos šalininkai. 1924 m. sausio 2 d. susirinkusi Nacionalinė Taryba paskelbė nutarimą dėl monarchijos panaikinimo. Šis sprendimas buvo patvirtintas referendumu. 1924 m. kovo 25 d. Graikija buvo paskelbta Respublika. Nacionalinė Taryba pradėjo rengti naują šalies Konstituciją. Tačiau šį darbą nutraukė 1925 m. birželį generolo Theodoro Pangalo organizuotas karinis perversmas. Parlamentas buvo paleistas ir įvesta karinė diktatūra. 1926 m. rugpjūtį, žlugus karinei diktatūrai, buvo paskelbti nauji parlamento rinkimai. Parlamentas, kurio daugumą sudarė Liberalų partijos atstovai, atnaujino Konstitucijos rengimo darbą. Ji buvo priimta 1927 m. birželio 3 d. ir vadinama Antrosios Graikijos Respublikos Konstitucija²⁸⁵.

1927 m. Konstitucija buvo siekiama sukurti demokratinės, socialinės ir teisinės valstybės modelį. Pirmą kartą šalies Konstitucijoje buvo įtvirtintos konkrečios socialinės teisės (teisė į darbą, šeimos apsaugą ir kt.), vadina-masis socialinių teisių bilis²⁸⁶. Konstitucija įtvirtino naują valstybės valdy-mo formą (respubliką) ir valdžios institucijų sistemą. Įstatymų leidžiamoji valdžia priklausė dvejų rūmų parlamentui (Atstovų Rūmams ir Senatui). Atstovų rūmus sudarė ne mažiau kaip 200 ir ne daugiau kaip 250 narių, renkamų ketveriems metams remiantis visuotine rinkimų teise. Senatą sudarė 120 narių. Jis buvo renkamas devyneriems metams, kas trejus metus atnau-jinant jo sudėtį trečdaliu. Ne mažiau kaip 9/12 Senato narių buvo renkami piliečių, 1/12 senatorių rinko Senatas ir Atstovų Rūmai bendroje sesijoje, 2/12 narių buvo renkami profesinio atstovavimo pagrindu. Konstitucija įtvirtino Atstovų Rūmų viršenybę leidžiant įstatymus. 1927 m. Konstituci-ja įsteigė prezidento instituciją. Prezidentą rinko Atstovų Rūmai ir Senatas penkeriems metams. Prezidentas Senato pritarimu turėjo teisę paleisti At-stovų Rūmus. Pirmą kartą šalies Konstitucijoje buvo įtvirtinta nuostata, jog Vyriausybė privalo turėti parlamento (Atstovų Rūmų) pasitikėjimą. Minėta Ch. Trikoupio reforma, numačiusi, jog Vyriausybė turi turėti parlamento pasitikėjimo mandatą, buvo įgyvendinama konstitucinio papročio būdu.

Priėmus Konstituciją, buvo sudaryta E. Venizelo vadovaujama Vyriau-sybė. Ji veikė ketverius metus ir keleriems metams stabilizavo šalies sociali-nę politinę ir ekonominę padėtį. Tačiau netrukus po pasaulio ekonominės

²⁸⁵ Verfassung der griechischen Republik vom 3.Juni 1927 // <http://www.verfassungen.de>

²⁸⁶ G. Katrougalos. The Constitutional History of Greece in the Balkan context // http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/gr00m_.html

krizės Graikijoje vėl prasidėjo suirutė. Po 1935 m. spalį įvykusio perversmo valdžią užgrobė monarchistai. 1927 m. Konstitucija buvo pripažinta netekusia galios. Vėl ėmė galioti 1911 m. Konstitucija. Po falsifikuoto plebiscito parlamentas priėmė sprendimą dėl monarchijos atkūrimo. Į Graikiją grįžo karalius Jurgis II. 1936 m. rugpjūtį ministras pirmininkas Ioannis Metaxas²⁸⁷ komunizmo grėsmės dingstimi, remiamas karaliaus ir karininkų, įvykdė fašistinį perversmą. Jis įvedė fašistinę diktatūrą, paleido parlamentą, uždraudė visų politinių partijų ir demokratiškas organizacijų veiklą.

Antrojo pasaulinio karo pradžioje Graikija pasiskelbė esanti neutrali. 1940 m. spalio ir lapkritį ji atrėmė Italijos agresiją. 1941 m. balandžio 6 d. į Graikiją įsiveržė Vokietijos kariuomenė ir iki birželio, padedama italų kariuomenės, užėmė visą Graikiją. Jurgis II ir jo Vyriausybė pabėgo į Egiptą. 1944 m. balandį Liberalų partijos veikėjas Georgias Papandreou Kaire sudarė emigracinę vyriausybę, kuri 1944 m. pabaigoje, Graikijai išsivadavus iš okupacijos, grįžo į Graikiją.

Graikijai išsivadavus iš vokiečių okupacijos, šalyje prasidėjo politiniai nesutarimai, komunistinių ir monarchistinių grupuočių kova. Ji pasireiškė ginkluotais išpuoliais, perversmais, mėginimais įvesti diktatūrą. Vyriausybės keitėsi viena po kitos. 1946 m. kovą rinkimus laimėjo monarchistai. Naujoji Konstantino Tsaldario Vyriausybė ėmėsi teroro. Po falsifikuoto plebiscito (1946 m. rugsėjį) Graikija buvo vėl paskelbta monarchija. Karalius Jurgis II grįžo į sostą. Po jo mirties 1947 m. karaliumi tapo jo brolis Povilas I (1947–1964). Graikija darėsi vis labiau priklausoma nuo užsienio valstybių (ypač JAV)²⁸⁸. 1946–1949 m. šalyje kilo pilietinis karas prieš šalies pajungimą užsienio šalių diktatui. Vokiečių okupacija ir pilietinis karas visiškai išsekino Graikiją. Po „Baisiosios dekadės“²⁸⁹ šaliai ekonomiškai atsigauti padėjo JAV, siekiančios sustiprinti savo pozicijas strategiškai svarbioje Graikijoje. 1950 m. vasarį įvyko pirmieji parlamento rinkimai po 1946 metų. Nei šiuose, nei 1951 m. rinkimuose nė vienai politinei partijai nepavyko laimėti absoliučios daugumos.

²⁸⁷ I. Metaxas 1921 m. įkūrė monarchistinę Laisvamanių partiją, 1935 m. buvo karo ministras, 1936 m. balandžio–rugsėjį mėn. – ministras pirmininkas, nuo 1936 m. rugsėjį iki mirties (1941 m. sausį) – valstybės vadovas.

²⁸⁸ 1947 m. Graikija priėmė Trumeno doktriną, 1948 m. – Maršalo planą, 1952 m. įstojo į NATO.

²⁸⁹ Greece: The Terrible Decade: Occupation and Civil War, 1940-50 // http://workmall.com/wfb2001/greece/greece_history_index.html

1951 m. gruodžio 22 d. parlamentas priėmė naują Graikijos Konstituciją²⁹⁰. Ji įsigaliojo 1952 m. sausio 1 d. Dėl to meto socialinių politinių aplinkybių ir politikų siekio suderinti demokratinę parlamentinę sistemą su monarchiniu valdymu 1952 m. Konstitucija nebuvo originali. Konstitucija buvo kuriama atsižvelgiant į 1911 m. ir 1927 m. konstitucijas. Jos tekstas nedaug skyrėsi nuo šių teisės aktų. Konstitucijoje įtvirtinti karaliaus įgaliojimai beveik nepakito. Konstitucija numatė, kad nesant parlamento arba laikotarpiu tarp sesijų, karalius, suderinęs su specialiu parlamento komitetu, turi teisę leisti įstatymus. Tokie komitetai buvo sudaromi kiekvienos sesijos pradžioje. Konstitucija įtvirtino kai kurias naujas nuostatas, reglamentuojančias parlamento sudarymą ir rinkimų teisę. Nustatyta, kad renkamų parlamento narių skaičius nustatomas atsižvelgiant į rinkimų apygardoje esančių rinkėjų skaičių, tačiau bendras parlamento narių skaičius negali būti mažesnis nei 150 ir didesnis nei 300 narių. Konstitucija įtvirtino dispozicinę normą, leidžiančią parlamentui įstatymu suteikti rinkimų teisę moterims ir nustatyti piliečiams pareigą dalyvauti rinkimuose.

Bijodamos nestabilumo ir galimybės prarasti siekiamų tikslų, JAV pasiūlė Graikijos parlamentui 1952 m. rinkimus organizuoti ne pagal proporcinę, o pagal mažoritarinę rinkimų sistemą. Parlamentas nenoriai, tačiau pritarė šiam siūlymui. Rinkimų sistemos pakeitimas pasiteisino. 1952 m. rinkimus absoliučia balsų dauguma (247 iš 300 vietų parlamente)²⁹¹ laimėjo feldmaršalo A. Papago vadovaujama „Tautos aliarmo“ partija²⁹², ji pradėjo dešiniųjų partijų valdymo dešimtmetį Graikijoje. Alexanderas Papagas buvo paskirtas ministru pirmininku. Po jo mirties (1955 m.) ministru pirmininku buvo paskirtas Konstantinas Karamanlis²⁹³.

Po įvykių Kipre ir Graikijos derybų su Turkija dėl Kipro valdymo²⁹⁴ K. Karamanlis ir jo vadovaujama Nacionalinė radikalų sąjunga prarado

²⁹⁰ Verfassung Griechenlands vom 1. Januar 1952 // <http://www.verfassungen.de>

²⁹¹ Greece Reconstruction and Retribution, 1950-67 // http://workmall.com/wfb2001/greece/greece_history_index.html

²⁹² Feldmaršalas A. Papagas įkūrė „Tautos aliarmo“ partiją 1951 m. Šios partijos modeliu buvo Prancūzijos „Tautos aliarmo“ partija, vadovaujama Š. de Golio. 1956 m. ministras pirmininkas K. Karamanlis „Tautos aliarmo“ partiją reorganizavo į Nacionalinę radikalų sąjungą.

²⁹³ K. Karamanlis buvo ministru pirmininku 1955–1963 ir 1974–1980 m.; Graikijos prezidentas 1980–1985 ir 1990–1995 m.

²⁹⁴ 1960 m. Kipras buvo paskelbtas nepriklausoma respublika. Pagal 1960 m. Kipro Konstituciją didesnioji dalis parlamento narių renkama Kipro gyventojų graikų, kita dalis – turkų. Šalies prezidentas renkamas Kipro gyventojų graikų, viceprezidentas – turkų.

visuomenės pasitikėjimą. Politinę įtampą didino K. Karamanlio konfliktai su karaliumi, ypač dėl karaliaus ir kariuomenės santykių. 1963 m. vasario 21 d. parlamentui buvo pateikta konstitucijos pataisa, vadinama „didžiuoju lūžiu“²⁹⁵. Ji nebuvo priimta, nes 1963 m. birželį K. Karamanlio Vyriausybė turėjo atsistatydinti. 1963 m. parlamento rinkimus laimėjo iš kelių partijų bloko sudaryta Centro sąjunga (įkurta 1961 m.). Vyriausybės vadovu buvo paskirtas šios partijos lyderis G. Papandreou. Vyriausybė įvykdė kai kurias socialines ir politines reformas. Tačiau 1965 m. dešiniųjų jėgų verčiamas karalius nušalino G. Papandreou Vyriausybę. Prasidėjo politinė krizė, kurios metu kelis kartus keitėsi vyriausybės. Nepaisant šalies ekonominio augimo, blogėjo gyventojų socialinė padėtis, didėjo emigracijos mastai. Stiprėjo įtampa santykiuose su Turkija.

Artėjant parlamento rinkimams, kurie turėjo įvykti 1967 m. gegužę, Centro sąjungos pergalė buvo akivaizdi. Siekdami to išvengti ir baimindamiesi kariuomenės pertvarkymų, grupė dešiniųjų karininkų 1967 m. balandžio 21 d. organizavo vadinamąją Prometėjaus operaciją ir įvykdė karinį perversmą. Įsigalėjo karinė diktatūra (chunta, arba „pulkininkų režimas“²⁹⁶). Ministru pirmininku buvo paskirtas Konstantinas Kollias, tačiau realiai valdžia priklausė trimis karininkams: Georgiui Papadopoulosui, Grigoriui Spandidakiui ir Stylianui Pattakui. Naujuoju režimu buvo nepatenkintos net dešinėsios partijos. 1967 m. gruodį jos mėgino įvykdyti kontrperversmą (jam vadovavo karalius Konstantinas II, valdė 1964–1967). Perversmas nepavyko. Karalius buvo priverstas bėgti iš Graikijos. Karaliaus regentu buvo paskirtas generolas Georgias Zoitakis. Naują Vyriausybę sudarė karinės chuntos vadovas pulkininkas G. Papadopoulos. Jis buvo paskirtas ministru pirmininku, jo pavaduotoju – S. Pattakas.

Karinės diktatūros laikotarpiu buvo priimtos dvi konstitucijos: 1968 ir 1973 metais. Dažnai šie teisės aktai vadinami ne konstitucijomis, o konstituciniais tekstais, kuriems būdingas nedemokratinis pobūdis, konservatyvus mentalitetas ir neveiksmingumas²⁹⁷. Daugelis juose įtvirtintų nuostatų niekada nebuvo įgyvendintos. 1968 m. Graikijos Konstitucija²⁹⁸, patvirtinta tautos referendumu, stipriai sumažino karaliaus ir išplėtė ministro pirmininko

²⁹⁵ The Constitution of Greece // <http://www.parliament.gr/english/politeuma/>

²⁹⁶ Greece: The Accession of the Colonels, 1967 // http://workmall.com/wfb2001/greece/greece_history_index.html

²⁹⁷ The Constitution of Greece // <http://www.parliament.gr/english/politeuma/>

²⁹⁸ Verfassung Griechenlands vom 15. November 1968 // <http://www.verfassungen.de>

galias. Naudodamasis Konstitucijos suteiktomis galiomis, 1972 m. ministras pirmininkas G. Papadopoulos pasiskelbė karaliaus regentu. 1973 m. birželio 1 d. Graikiją paskelbus respublika, jis tapo šalies prezidentu. Konstitucinės santvarkos pakeitimai buvo įtvirtinti 1973 m. Konstitucijoje.

1973 m. lapkričio 25 d. grupė aukštųjų karininkų organizavo karinį maištą, nušalino G. Papadoulą nuo valdžios ir Graikijos prezidentu paskyrė generolą Phaedoną Gizikį. 1974 m. liepą Graikija inspiravo valstybinį perversmą Kipre, ketindama jį aneksuoti. Šiam planui nepavykus, Vyriausybė atsistatydino. 1974 m. liepos 24 d. K. Karamanlis, grįžęs iš emigracijos, sudarė dešiniojo centro Vyriausybę. Vyriausybė ėmėsi demokratinių pertvarkymų. Šalyje liovėsi teroras, buvo panaikintos koncentracijos stovyklos, legalizuotos visos politinės partijos, iš emigracijos grįžo daugelis graikų politinių veikėjų. Buvo atstatyta 1952 m. Graikijos Konstitucija, išskyrus nuostatas, reglamentuojančias teisinę karaliaus padėtį.

1974 m. lapkritį 17 d. Graikijoje įvyko parlamento rinkimai. Juos laimėjo K. Karamanlio vadovaujama Naujosios demokratijos (konservatorių) partija (sutrumpintai – ND). 1974 m. gruodžio 8 d. buvo surengtas referendumas dėl valstybės valdymo formos (iš viso Graikijoje buvo surengti šeši referendumai dėl valstybės valdymo formos²⁹⁹). 69,18 proc. Graikijos piliečių balsavo už respubliką (gr. *Demokratia tes Hellados*)³⁰⁰.

1975 m. birželio 9 d. Graikijos parlamentas, pasivadinęs Penktuoju reviziniu parlamentu, priėmė naują šalies Konstituciją³⁰¹. Pagrindiniai naujosios Konstitucijos šaltiniai buvo 1952 m., 1927 m. Graikijos konstitucijos ir 1963 m. parlamentui pasiūlytos 1952 m. Konstitucijos pataisos. Kai kurios konstitucinės nuostatos buvo parengtos atsižvelgiant į 1949 m. Vokietijos bei 1958 m. Prancūzijos konstitucijas. 1975 m. Konstitucijos projektą rengė K. Karamanlio Vyriausybė. Projektas buvo rengiamas skubotai, jo rengėjai neturėjo tikslo parengti konstituciją, kuri būtų pagrįsta socialiniu politiniu konsensusu ir priimtina visuomenės daugumai. Už galutinį Konstitucijos projektą balsavo tik valdančioji politinė dauguma.

²⁹⁹ Greece: Dealing with the Monarchy and the Military // http://workmall.com/wfb2001/greece/greece_history_index.html

³⁰⁰ The Constitution of Greece // <http://www.parliament.gr/english/politeuma/>

³⁰¹ Ši Konstitucija įsigaliojo 1975 m. birželio 11 d.: The Constitution of Greece // http://confinder.richmond.edu/greek_2001.html; Die Verfassung der Griechischen Republik // <http://www.verfassungen.de/griech/verf75.htm>; Constitution de la Grece. Athenes, 1992; Constitution de Grecia // <http://confinder.richmond.edu/admin/docs/GreeceSp.pdf>.

Opozicija atsisakė dalyvauti balsavime, taip protestuodama prieš valdančiosios daugumos nenorą įtvirtinti Konstitucijoje jos siūlomas nuostatas, ypač susijusias su prezidento galiomis.

1975 m. Konstitucija įtvirtino Graikiją kaip prezidentinę parlamentinę respubliką ir suteikė Respublikos prezidentui didelius įgaliojimus. Pavyzdžiui, iškilus pavojui valstybės vidaus saugumui ir viešajai tvarkai, prezidentas turėjo teisę riboti Konstitucijoje įtvirtintas fundamentalias teises, įvesti šalyje karo padėties įstatymus ir įsteigti ypatinguosius teismus. Esant tokioms sąlygoms prezidentas, pasitaręs su Valstybės Taryba (prezidentui šios institucijos sprendimai buvo tik rekomendacinio pobūdžio), turėjo teisę atstatyti Vyriausybę, savo nuožiūra skirti marionetinių Vyriausybės vadovą ir pasiskelbti konstituciniu šalies diktatoriumi. Esant ypatingoms aplinkybėms, net ir nepaskelbus karo padėties, prezidentas savo iniciatyva galėjo sušaukti Vyriausybės posėdžius ir jiems pirmininkauti. Jis taip pat turėjo teisę paleisti parlamentą, jeigu tai, jo nuomone, atitiko visuomenės lūkesčius; galėjo skelbti referendumą, nepaisydamas Vyriausybės valios.

Nors faktiškai Graikijos prezidentas nepasinaudojo jam suteiktomis konstitucinėmis galiomis, tačiau dėl jo įgaliojimų konstitucinio įtvirtinimo buvo diskutuojama nuolat, ypač 1980–1985 m., kai prezidentas ir Vyriausybė atstovavo skirtingų politinių interesų grupes. 1980–1985 m. Graikijos prezidentu buvo išrinktas K. Karamanlis – Naujosios demokratijos (konservatorių) partijos atstovas. 1981 m. ir 1984 m. parlamento rinkimus laimėjo Graikų socialistinis judėjimas (PASOK), vadovaujamas Andreo G. Papandreou, taip „nutraukdamas 35 metus trukusį provokarietišką konservatorių valdymą“³⁰². Nuo tada dėl politinės valdžios Graikijoje varžosi dvi įtakingiausios šalies politinės partijos: Naujosios demokratijos (konservatorių) partija ir Graikų socialistinis judėjimas (PASOK).

1986 m. kovo 6 d. parlamentas (vadinamas Šeštuoju reviziniu parlamentu) pakeitė vienuolika Konstitucijos straipsnių, reglamentuojančių teisinį prezidento statusą. Konstitucinės pataisos labai susiaurino prezidento ir išplėtė parlamento bei Vyriausybės galias. Taip buvo įgyvendinti 1974 m. parlamentinės opozicijos reikalavimai. Priėmus minėtas pataisas, Graikija iš pusiau prezidentinės tapo parlamentine respublika.

³⁰² The Columbia Encyclopedia, Sixth Edition. 2001–2005 // <http://www.bartleby.com/65/gr/Greece.html>

2001 m. pavasarį Graikijos Konstitucija buvo dar sykį peržiūreta. Šį kartą buvo keičiamos septynioliasdešimt devynių Konstitucijos straipsnių nuostatos. Dauguma šių pataisų buvo priimta 4/5 visų parlamento narių balsų dauguma. Tai tam tikru mastu atspindėjo to meto stabilią politinę padėtį. Neatsitiktinai 2001 m. konstitucinės pataisos yra vadinamos Konstitucijos „sutartine revizija“³⁰³. Konstitucija buvo papildyta naujomis nuostatomis žmogaus teisių klausimais. Joje buvo įtvirtinti nauji politinio gyvenimo skaidrumo užtikrinimo būdai (pvz., susiję su politinių partijų finansavimu, rinkimų išlaidomis, valstybės ir visuomenės informavimo priemonių turėtojų santykiais ir kt.), išplėtos valstybės decentralizavimo galimybės, pakeistos kai kurios nuostatos, reglamentuojančios parlamento darbą.

Graikijos 1975 m. Konstitucija yra vientisas aukščiausios teisinės galios įstatymas, nustatantis šalies politinės, socialinės ekonominės ir teisinės sistemos pagrindus. Konstitucijoje yra 120 straipsnių, sugrupuotų į skirsnius, skyrius ir dalis. Ją sudaro pagrindinė dalis (Konstitucijos I–III dalys, apimančios 1–105 str.) ir specialieji, pereinamieji bei baigiamieji nuostatai (Konstitucijos IV dalis, atitinkamai 106–120 str.).

Konstitucija neturi preambulės, būdingos daugelio valstybių pagrindiniams įstatymams. Kaip ir visos ankstesnės Graikijos Konstitucijos, ji pradama žodžiais „Vardan Švenčiausiosios Trejybės, Vienosmės ir Nedalomos, (...)“ – taip įtvirtindama graikų tradicines dvasines vertybes.

Konstitucijos I dalyje „Pagrindinės nuostatos“ (1–3 str.) formuluojamos bendrosios nuostatos, apibūdinančios Graikijos valstybę, konstitucinę jos santvarką ir vertybes. Konstitucijos 1 straipsnyje įtvirtinama, kad Graikijos valstybės valdymo forma yra parlamentinė respublika. Suverenitetas priklauso tautai. Valstybės valdžia kyla iš tautos ir gyvuoja dėl tautos. Suverenią galią tauta vykdo Konstitucijos nustatyta tvarka. Šioje dalyje (2 str.) įtvirtinamos visuotinai valstybių pripažintos vertybės: žmogaus teisės ir laisvės, taikaus sambūvio ir bendradarbiavimo su kitomis valstybėmis principai. Konstitucijoje nurodyta, kad pagarba žmogaus teisėms ir jų apsauga yra pagrindinė valstybės pareiga. Graikija, vadovaudamasi visuotinai pripažintomis tarptautinės teisės normomis, siekia užtikrinti taiką ir teisingumą, stiprinti draugiškus ryšius su kitomis tautomis ir valstybėmis.

Konstitucijos pagrindinės nuostatos apima ir Bažnyčios santykius su valstybe. Konstitucijos 3 straipsnyje pripažįstama, kad viešpataujan-

³⁰³ The Constitution of Greece // <http://www.parliament.gr/english/politeuma/>

ti Graikijos religija yra stačiatikybė (rytų ortodoksų Kristaus Bažnyčios tikėjimas). Graikijos (Elados) Stačiatikių Bažnyčia, pagal doktriną nedaloma susijusi su Konstantinopolio Ekumenine Bažnyčia³⁰⁴ ir kitomis tos pačios doktrinos bažnyčiomis, besąlygiškai vadovaujasi šventaisiais apaštaliniais ir sinodo kanonais bei švenčiausiomis tradicijomis. Graikijos Stačiatikių Bažnyčia yra autokefalinė. Bažnyčią valdo Archijerėjų (Vyskupų) Šventasis Sinodas ir jo renkamas Nuolatinis Šventasis Sinodas, veikiantys pagal Bažnyčios statutą, pagal 1850 m. birželio 29 d. Patriarcho raštų ir 1928 m. rugsėjo 4 d. Sinodo akto nuostatas. Konstitucija nustato, kad Šventojo Rašto tekstas yra nekeičiamas. Šio teksto oficialus vertimas į kitą kalbą be išankstinio Graikijos Autokefalinės Bažnyčios ir Konstantinopolio Ekumeninės Bažnyčios yra draudžiamas. Konstitucija numato, kad tam tikruose valstybės regionuose nustatytas kitoks bažnytinis režimas neprieštarauja konstitucinėms nuostatomis, įtvirtinančioms viešpataujančios Graikijos Stačiatikių Bažnyčios statusą.

Kaip ir daugumoje demokratinių valstybių Graikijos Konstitucijoje deklaruojamas žmogaus teisių ir laisvių prioritetas. Šioms teisėms reglamentuoti skirtas Konstitucijos II skyrius „Asmeninės ir socialinės teisės“ (4–25 str.).

Konstitucijos III dalį „Valstybės sutvarkymas ir funkcijos“ (26–105 str.) sudaro šeši skyriai, reglamentuojantys valstybės institucijų teisinę padėtį ir valstybės valdymo organizavimą. Jų eiliškumas atspindi valstybės valdymo formos, įtvirtintos Konstitucijos 1975 metų redakcijoje, ypatumus. Pirmiausia reglamentuojama Respublikos prezidento, tada – kitų valstybės valdžios institucijų teisinė padėtis. Konstitucijos III dalies 6 skyrius nustato valstybės valdymo pagrindus.

Graikijos Konstitucijos III dalies „Valstybės sutvarkymas ir funkcijos“ pirmajame skyriuje suformuluoti bendrieji valstybės struktūros pagrindai. Konstitucija skelbia, kad įstatymų leidžiamąją valdžią vykdo parlamentas ir Respublikos prezidentas, vykdomąją valdžią – Respublikos prezidentas ir Vyriausybė, teisminę valdžią – teismai, kurie priima sprendimus graikų tautos vardu (26 str.). Tai pamatinė konstitucinė nuostata, kurią draudžiama keisti.

Konstitucijos leidėjas, apibūdinamas valstybės sutvarkymo ir funkcionavimo pagrindus, ypatingą dėmesį skiria keliems aspektams: valsty-

³⁰⁴ Konstitucijoje ji yra vadinama Konstantinopolio Didžiąja Kristaus Bažnyčia.

bės sienų nustatymui, užsienio šalių kariuomenės buvimui Graikijos teritorijoje, tarptautinės ir nacionalinės teisės santykiui, Graikijos narystei tarptautinėse organizacijose bei politinių partijų veiklai.

Konstitucija įtvirtina, kad valstybės sienos gali būti keičiamos tik įstatymu, už kurį balsuoja absoliuti dauguma parlamento narių. Užsienio šalių kariuomenė negali įeiti į Graikijos teritoriją, taip pat draudžiama ją dislokuoti ir vykdyti tranzitą per Graikijos teritoriją kitaip, nei numato įstatymas, kurį priima parlamentas absoliučia balsų dauguma (27 str.).

Visuotinai pripažintos tarptautinės teisės normos, taip pat Graikijos parlamento ratifikuotos sutartys yra sudedamoji Graikijos teisinės sistemos dalis ir turi viršenybę nacionalinių įstatymų atžvilgiu. Užsienio piliečiams tarptautinės teisės ir tarptautinių susitarimų nuostatos taikomos abipusiškumo pagrindais (28 str. 1 d.).

Siekiant užtikrinti šalies nacionalinius interesus ir stiprinant bendradarbiavimą su kitomis valstybėmis, Konstitucijoje numatytų institucijų funkcijos tarptautine sutartimi gali būti perduodamos tarptautinėms organizacijoms, jeigu šiai sutarčiai pritaria ne mažiau kaip 3/5 visų parlamento narių (28 str. 2 d.). Graikijos valstybė, nepažeisdama žmogaus teisių, demokratiškos šalies valdymo pagrindų ir vadovaudamasi abipusiškumo principais, turi teisę įstatymu, priimtu absoliučia parlamento narių dauguma, apriboti tautos suverenitetą, jeigu tai būtina nacionaliniams šalies interesams užtikrinti.

Graikijos piliečiams laiduojama teisė laisvai vienytis į politines partijas, jeigu jų veikla ir tikslai neprieštarauja demokratiniam valdymo pagrindams (29 str. 1 d.). Piliečiai, neturintys rinkimų teisės pagal amžių, gali dalyvauti politinių partijų jaunimo grupėse. Politinės partijos turi teisę įstatymo nustatyta tvarka gauti valstybės paramą. Reglamentuojant politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimą turi būti nustatomi būdai politinių partijų finansinės veiklos, rinkimų išlaidų, parlamento ir atstovaujamojų vietos valdžios institucijų narių bei kandidatų į šias institucijas lėšų panaudojimo skaidrumui užtikrinti. Konstitucija griežtai draudžia dalyvauti bet kokios formos manifestacijose už ar prieš politinę partiją: teisėjams, teisėsaugos, visų statutinių institucijų tarnautojams (tarp jų kariams ir valstybės saugumo pareigūnams), taip pat valstybės ir vietos savivaldos institucijų tarnautojams bei įmonių, kuriose valstybė turi savo kapitalo, vadovams (29 str. 3 d.).

Konstitucijos IV dalyje „Specialieji, pereinamieji ir baigiamieji nuostatai“ (106–120 str.) nustatoma Konstitucijos įsigaliojimo, jos keitimo tvarka, konkrečių konstitucinių normų įsigaliojimo laikas, valstybės valdžios institucijų perimamumas, naujų institucijų sudarymo tvarka ir terminai, nurodomi konkretūs teisės aktai, kurių galiojimo laikas pratęsiamas iki naujų teisės aktų priėmimo, ir kt. Pažymėtina, kad tam tikros šioje dalyje įtvirtintos teisės normos nevisiškai atitinka klasikinio konstitucijos struktūros modelio ir paprastai yra išdėstomos Konstitucijos pagrindinėje ir įvadinėje dalyje. O Graikijos Konstitucijos specialiuosiuose nuostatuose reglamentuojami kai kurie socialinės ekonominės sistemos aspektai, nustatoma valstybės pareiga globoti graikus, gyvenančius kitose valstybėse, rūpintis kitose valstybėse dirbančių graikų švietimu, socialiniu ir profesiniu ugdymu (Konstitucijos IV dalis, I skyrius, 106, 108 str.).

Konstitucijos baigiamuosiuose nuostatuose (IV dalis, 4 skyrius, 120 str.) ne tik nurodoma Konstitucijos įsigaliojimo data, bet ir skelbiama, kad pagarba Konstitucijai ir nuo jos neatskiriamiems įstatymams, ištikimybė tėvynei ir demokratijai yra kiekvieno graiko pareiga. Kėsinimasis į tautos suverenitetą ir tautos įsteigtos valdžios užgrobimas yra nusikaltimas, už kurį baudžiamasis persekiojimas pradedamas iš karto po teisėtos valdžios atkūrimo. Nuo šio momento pradedamas skaičiuoti senaties terminas už padarytą nusikaltimą.

Konstitucija baigiama nuostata: „Konstitucijos apsaugos garantas yra graikų tautos patriotizmas. Kiekvieno graiko teisė ir pareiga priešintis visais įmanomais būdais bet kam, kas prievarta kėsinasi nutraukti Konstitucijos galiojimą.“

2. ŽMOGAUS TEISIŲ IR LAISVIŲ ĮTVIRTINIMAS KONSTITUCIJOJE

Graikijos Konstitucijoje įtvirtinti pagrindiniai principai, kuriais remiantis reglamentuojami asmens ir valstybės santykiai. Jie atitinka tarptautinės teisės principus ir normas žmogaus teisių klausimais. Kaip ir daugumoje valstybių konstitucijų, Graikijos Konstitucijoje įtvirtinta nuostata, jog žmogaus teisės yra aukščiau už visuomenę ir valstybę. Žmogaus ir valstybės santykiai reglamentuojami vadovaujantis prigimtinių teisių, lygiateisiškumo ir asmens laisvės principais.

Konstitucijoje įtvirtinta keletas nuostatų asmens teisinio statuso klausimais, kurias draudžiama apskritai keisti: tai „pagarba žmogaus teisėms ir jų apsauga yra pagrindinė valstybės pareiga“ (2 str. 1 d.); „visi graikai lygūs prieš įstatymą“ (4 str. 1 d.); „tik Graikijos piliečiai turi teisę dirbti valstybės tarnyboje, išskyrus atvejus, kuriuos numato specialūs įstatymai“ (4 str. 4 d.); „Graikijos piliečiams nesuteikiami ir nepripažįstami didikų ar kitokie titulai“ (4 str. 7 d.); „Kiekvienas turi teisę laisvai ugdyti savo asmenybę ir dalyvauti šalies socialiniame, ekonominiame ir politiniame gyvenime. Įgyvendindamas šias teises žmogus privalo nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių, nepažeisti Konstitucijos ir moralės nuostatų“ (5 str. 1 d.); Žmogaus laisvė neliečiama. Niekas negali būti persekiojamas, sulaikytas, įkalintas ar jo laisvė atimta kitaip, kaip nustato įstatymas“ (5 str. 3 d.); „Tikėjimo laisvė yra neliečiama. Žmogaus asmeninių ir politinių teisių bei laisvių negalima varžyti dėl jo įsitikinimų“ (13 str. 1 d.).

Pažymėtina, kad Graikijos Konstitucijos dalyje, skirtoje asmens ir valstybės santykiams, nepateikiamas visas žmogaus teisių ir laisvių sąrašas, reglamentuojamas tik asmeninės ir socialinės ekonominės bei kultūrinės teisės, įtvirtinamos jų garantijos. Tačiau kai kurių šių teisių, įvardytų kaip asmeninės ar socialinės, turinys atitinka įprastų *politinių teisių* turinį (pvz., taikių susirinkimų laisvė (Konstitucija numato, kad policija gali būti tik susirinkimuose, vykstančiuose lauke; susirinkimai lauke gali būti uždrausti, jeigu jie kelia pavojų valstybės ar visuomenės saugumui) (11 str. 2 d.), asociacijų laisvė (asociacijų veikla gali būti nutraukta tik teismo sprendimu) (12 str. 2 d.), žodžio, spaudos laisvė, teisė pateikti peticijas valstybės valdžios ir vietos savivaldos institucijoms, piliečių teisė dirbti valstybės tarnyboje ir kt.). Rinkimų teisė ir piliečių teisė vienytis į politines partijas įtvirtinta Konstitucijos dalyje, reglamentuojančioje valstybės sutvarkymą ir funkcijas. Pažymėtina, kad Konstitucija nenumato Graikijos piliečiams įstatymų iniciatyvos, referendumų iniciatyvos, Konstitucijos keitimo iniciatyvos teisių.

Konstitucija išsamiai nereglamentuoja pilietybės santykių (pilietybės įgijimo ir netekimo tvarką nustato įstatymas). Joje įtvirtinti tik pilietybės netekimo pagrindai: įstatymo nustatyta tvarka Graikijos pilietybės netenkama Graikijos piliečiui savanoriškai įgijus kitos valstybės pilietybę arba stojus į užsienio valstybės tarnybą, priešingą Graikijos nacionaliniams

interesams (4 str. 3 d.). Graikijos piliečiams garantuojamos visos teisės ir laisvės, įtvirtintos Konstitucijoje.

Konstitucijoje įtvirtintos *asmeninės teisės*: teisė į gyvybę (mirties bausmė gali būti taikoma tik karo padėties sąlygomis už nusikaltimus, kuriuos numato kariniai baudžiamieji įstatymai) (7 str. 3 d.), teisė į asmens neliečiamumą, teisė į garbę ir orumą, judėjimo laisvė (išskyrus atvejus, kai asmuo įtariamas padaręs nusikaltimą ir jo atžvilgiu pradėtas baudžiamasis persekiojimas arba kai tokį sprendimą priima kriminalinis teismas) (5 str. 4 d.), teisė į asmens laisvės apsaugą (niekas negali būti sulaikytas ar įkalintas be teismo sprendimo, išskyrus, kai asmuo sulaikomas nusikaltimo vietoje. Tokiu atveju sulaikytas asmuo turi būti ne vėliau kaip per 24 valandas atvesdintas pas teismo pareigūną – magistratą ir šis ne ilgiau kaip per tris dienas turi priimti sprendimą dėl asmens suėmimo arba tuojau pat paleisti sulaikytąjį. Įstatymo nustatyta kardomoji priemonė – sulaikymas – negali būti ilgesnė nei vieneri metai, kai padaromas nusikaltimas, ar šeši mėnesiai, kai padaromas nusižengimas) (6 str. 2, 4 d.), teisė į būsto neliečiamumą, asmeninę ir šeimos paslaptį, minties, tikėjimo laisvė, teisė į teisminę teisių apsaugą ir procesines garantijas, teisė į materialinės ir moralinės žalos, padarytos neteisėtai asmenį sulaikius ar įkalinus, atlyginimą ir kt.; *socialinės ekonominės teisės*: nuosavybės neliečiamumas (nuosavybė gali būti paimama tik pagal įstatymą visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginama) (17 str. 2 d.), teisė į darbą, teisė į būstą, teisė į socialines garantijas ir sveikatos apsaugą, teisė jungtis į profesines sąjungas, teisė streikuoti ir kt.; *kultūrinės teisės*: teisė į mokslą (privalomo mokslo trukmė – ne mažiau kaip 9 metai) (16 str. 3 d.), laisvą mokymą, kūrybos ir mokslinių tyrinėjimų laisvę ir kt.

Iš minėtų teisių reikėtų išskirti Konstitucijoje įtvirtintas teises, kurios apibūdina Graikijos konstitucingumo raidos ir šiuolaikinio konstitucinio reguliavimo ypatumus. Visų pirma – tai nuostatos, įtvirtinančios žodžio ir spaudos laisvę (14 str.). Konstitucijos leidėjas tam skyrė ypatingą dėmesį. Konstitucija draudžia spaudos cenzūrą ir kitas prevencijos priemones spaudos atžvilgiu. Draudžiama konfiskuoti laikraščius ir kitus spaudos leidinius, išskyrus Konstitucijoje numatytus atvejus. Spaudos leidiniai gali būti konfiskuojami esant prokuroro orderiui, kai juose skelbiamos publikacijos: įžeidžiančios krikščionių ar kitas religijas, įžeidžiančios Respublikos prezidentą, skelbiančios informaciją apie šalies ginkluotųjų pajėgų

struktūrą, ginkluotę, dislokavimą, gynybinę šalies sistemą, kuriomis siekiama prievarta nuversti konstitucinę santvarką, kėsintis į valstybės teritorinį vientisumą, kurios įstatymo nustatyta tvarka aiškiai pažeidžia visuomenės moralę. Minėtais atvejais prokuroras ne vėliau kaip per 24 valandas nuo spaudos leidinio konfiskavimo turi perduoti bylą teismo tarybai, kuri per kitas 24 valandas turi priimti sprendimą dėl tolesnio leidinio konfiskavimo. Jeigu teismo taryba nepriima tokio sprendimo, konfiskavimo procedūra nutraukiama *ipso jure*. Jeigu per pastaruosius penkerius metus ne mažiau kaip tris kartus spaudos leidėjas padaro minėtus pažeidimus, teismas priima sprendimą laikinai arba visiškai uždrausti leidinio leidybą, o asmenims, itin šiurkščiai pažeidusiems spaudos įstatymus, – įstatymo nustatyta tvarka uždrausti užsiimti žurnalistine veikla. Šios nuostatos netaikomos kitoms žiniasklaidos priemonėms ir kinematografijai. Radiją ir televiziją tiesiogiai kontroliuoja valstybė. Kontrolės funkciją įstatymo nustatyta tvarka vykdo nepriklausoma Radijo ir televizijos taryba.

Dar vienas 1975 m. Graikijos Konstitucijos ypatumas – nuostatos, įtvirtinančios religijos ir tikėjimo laisvę. Konstitucija garantuoja religijos ir tikėjimo laisvę, religinių apeigų laisvę, jeigu jos neprieštarauja visuomenės tvarkai ir moralei, draudžia bet kokią diskriminaciją religinių pažiūrų pagrindu ir prozelitizmą (13 str.), nors suteikia Graikijos Stačiatikių Bažnyčiai viešpataujančios Bažnyčios teisinį statusą.

Konstitucija nustato, kad įvedus karo padėtį gali būti ribojamos kai kurios konstitucinės teisės: judėjimo laisvė, asmens laisvė, būsto neliečiamumas, teisė rinktis į taikius susirinkimus, teisė laisvai vienytis į asociacijas, laisvė reikšti įsitikinimus, spaudos laisvė, susirašinėjimo ir kitokio susižinojimo neliečiamumas, leidžiamas priverstinis darbas, galima nutraukti asociacijų veiklą, keisti teismų jurisdikciją ir steigti ypatinguosius teismus.

3. ĮSTATYMŲ LEIDŽIAMOJI VALDŽIA

Graikų tautos atstovaujamoji institucija yra parlamentas – Nacionalinė bulė (gr. *Boule ton Ellenon* – graikų taryba). Ši valstybės valdžios institucija vykdo tradicines, parlamentui priskirtinas, funkcijas: leidžia įstatymus, vykdo parlamentinę Vyriausybės kontrolę, tvirtina valstybės biudžetą ir turi kitus, Konstitucijoje numatytus, įgaliojimus: renka Respublikos prezidentą, ratifikuoja tarptautines sutartis, organizuoja apkalną Respublikos prezidentui, Vyriausybės nariams ir kt. Pažymėtina, kad

Konstitucijos skyriuje, reglamentuojančiame parlamento teisinį statusą, nepateikiamas parlamento įgaliojimų sąrašas. Daugelis parlamentui suteiktų teisių ir pareigų įtvirtinama Konstitucijos skyriuose, skirtuose kitoms valstybės valdžios institucijoms.

Graikijos parlamentas yra vienerių rūmų. Konstitucijoje numatyta (51 str. 1 d.), kad parlamentą turi sudaryti ne mažiau kaip 200 ir ne daugiau kaip 300 narių. Tikslų deputatų skaičių nustato įstatymas. Pagal šiuo metu galiojantį įstatymą, nustatytas parlamento narių skaičius – 300³⁰⁵.

Deputatai renkami ketveriems metams remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu. Aktyviają rinkimų teisę turi Graikijos piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų. Rinkimuose negali dalyvauti piliečiai, kurie teismo pripažinti neveiksniais, ir piliečiai, teisti už nusikaltimus, kuriems įstatymas nenumato senaties termino. Rinkimų teisės laisvės varžymas, rinkimų rezultatų falsifikavimas yra nusikaltimai, už kuriuos įstatymas numato baudžiamąją atsakomybę (52 str.). Piliečių dalyvavimas rinkimuose yra privalomas (51 str. 5 d.). Išimtis ir baudžiamasis sankcijas nustato įstatymas. Galiojantis rinkimų įstatymas numato, kad rinkimuose privalo dalyvauti piliečiai iki 70 metų. Nors realiai nė karto nebuvo taikytos baudžiamosios sankcijos, už nedalyvavimą rinkimuose įstatymas numato laisvės atėmimą nuo vieno mėnesio iki vienerių metų³⁰⁶. Parlamento rinkimų priežiūrą vykdo ir ginčus dėl parlamento rinkimų įstatymų pažeidimų nagrinėja Aukščiausiasis specialusis teismas.

Konstitucija nenustato parlamento rinkimų sistemos. Joje įtvirtinta blanketinė norma, jog rinkimų sistemą ir rinkimų apygardas nustato įstatymas (54 str. 1 d.). 2001 m. ši konstitucinė nuostata buvo patikslinta ir nustatyta, kad įstatymas, nustatantis rinkimų sistemą ir rinkimų apygardas, priimtas paprasta parlamento narių balsų dauguma galioja tik kitiems po ateinančių rinkimams, išskyrus atvejus, kai toks įstatymas priimamas 2/3 visų parlamento narių balsų dauguma (ne mažiau kaip 200 balsų). Nuo 1974 m. Graikijos parlamentas renkamas pagal kompleksinę sustiprintą proporcinio atstovavimo sistemą³⁰⁷. Ši rinkimų sistema yra palanki didžiosioms partijoms, leidžia suformuoti parlamentinę dau-

³⁰⁵ Hellenic Parliament // <http://www.parliament.gr/>

³⁰⁶ Greece. Electoral System// http://www.ipu.org/parline-e/reports/2125_B.htm

³⁰⁷ Hagenbach-Bischoff sistema.

gumą ir stabilią Vyriausybę, apsaugo parlamentą nuo pernelyg didelio partijų skaičiaus.

Teoriškai rinkimų sistemos įstatymiškas reglamentavimas leidžia atsižvelgti į besikeičiančias politines ir socialines aplinkybes tam, kad užtikrintų normalų parlamento funkcionavimą ir Vyriausybės stabilumą. Kita vertus, „dažni ir tam tikru mastu oportunistiniai įstatyminių nuostatų, susijusių su rinkimų sistema, pakeitimai liudija, kad daugumos partija ne kartą bandė manipuluoti rinkimų sistema tam, kad patenkintų savuosius interesus“³⁰⁸.

Konstitucijoje įtvirtinta, kad deputatų skaičių rinkimų apygardoje, atsižvelgdamas į gyventojų skaičių, nustato prezidentas. Joje numatyta, kad dalis parlamento (ne daugiau kaip 1/20 visų parlamento narių), gali būti renkama vienoje nacionalinėje rinkimų apygardoje proporcingai partijų gautiems rinkėjų balsams (54 str. 3 d.). Rinkimų įstatymas nustato, kad 288 deputatai renkami 56 vienmandatėse arba daugiamandatėse rinkimų apygardose, 12 deputatų – vienoje nacionalinėje rinkimų apygardoje. Politinė partija gali patekti į parlamentą tik surinkusi ne mažiau kaip 3 proc. visų šalies rinkėjų balsų, t. y. laimėjusi ne mažiau kaip 6 mandatus³⁰⁹.

Renkamų deputatų skaičius 56 rinkimų apygardose nustatomas atsižvelgiant į jose gyvenančių rinkėjų skaičių ir turi būti tikslinamas kas dešimt metų. Įstatymas numato, kad rinkimų apygardos turi būti sudaromos kiekvienoje prefektūroje. Draudžiama prefektūrų rinkimų apygardas panaikinti arba sujungti. Atsižvelgiant į gyventojų skaičiaus padidėjimą vienoje prefektūroje galima sudaryti kelias rinkimų apygardas, tačiau nuo 1967 m. nė karto nebuvo pasinaudota šia galimybe³¹⁰. Iš rinkimų apygardų 8 yra vienmandatės, 48 – daugiamandatės. Pavyzdžiui, didžiausia Atėnų „B“ daugiamandatė rinkimų apygarda, kuriai priklauso 15 proc. šalies elektorato, renka 42 deputatus, Atėnų „A“ apygarda, kuriai priklauso Atėnų municipalitetas, renka 17 deputatų³¹¹.

Šiose apygardose deputatai (jie turi atstovauti rinkimų apygardai) renkami pagal sustiprintą proporcinio atstovavimo sistemą taikant preferencinį balsavimą. Pažymėtina, kad preferencinio balsavimo buvo at-

³⁰⁸ Kostas Chryssogonos An introduction to Greek Electoral Law // http://www.cecl.gr/rigasnetwork/databank/REPORTS/r8/GR_8_Chryssogonos.html

³⁰⁹ Greece. Electoral System // http://www.ipu.org/parline-e/reports/2125_B.htm

³¹⁰ Elections in Greece // http://en.wikipedia.org/wiki/Elections_in_Greece

³¹¹ Elections in Greece // http://en.wikipedia.org/wiki/Elections_in_Greece

sisakyta 1985 m. parlamento rinkimuose – tai sukėlė abejonių dėl šių rinkimų teisėtumo. Nors Aukščiausias specialusis teismas, išnagrinėjęs bylą, rinkimų teisės pažeidimų nenustatė, kituose rinkimuose vėl buvo taikomas preferencinis balsavimas³¹².

Rinkėjų balsai skaičiuojami ir vietos parlamente skirstomos keliomis pakopomis. Pirmiausia pagal sustiprintą proporcinio atstovavimo rinkimų sistemą skaičiuojami rinkimų rezultatai 56 apygardose (pirmos instancijos apygardose). Kiti mandatai paskirstomi regioninėse apygardose (antros instancijos apygardose, jų yra 13) pagal tą pačią sistemą. Laisvi mandatai, jeigu jų lieka, paskirstomi proporcingai partijų gautiems visų šalies rinkėjų balsams. Jei dar lieka laisvų vietų, jos atiduodamos politinėms partijoms, surinkusioms daugiausia visų šalies rinkėjų balsų.

2004 m. Graikijos parlamentas priėmė rinkimų įstatymo pakeitimus, kuriais nustatyta, kad rinkimus laimėjęsiai politinei partijai savaime papildomai skiriama (dovanojama) 40 mandatų. 2007 m. rugsėjo 16 d. parlamento rinkimuose tai buvo naudinga Naujosios demokratijos (konservatorių) partijai. Ši, surinkusi tik keliais procentais daugiau balsų nei Graikų socialistinis judėjimas (PASOK) (atitinkamai 41, 83 ir 38, 10 procentų), laimėjo 152 mandatus (tuo tarpu PASOK gavo 102 mandatus). Pažymėtina, kad šiuose rinkimuose iš dalyvavusių 22 partijų parlamento nario mandatus gavo tik 5 partijos (atitinkamai surinkusios 8,15; 5,04 ir 3, 80 proc. rinkėjų balsų ir gavusios 22; 14 ir 10 vietų parlamente)³¹³.

Parlamento kadencijos laikas skaičiuojamas nuo visuotinių parlamento rinkimų dienos. Eilinius parlamento rinkimus skelbia Respublikos prezidentas ne vėliau kaip 30 dienų iki kadencijos pabaigos. Pirmasis parlamento posėdis turi būti sušauktas ne vėliau kaip per 30 dienų nuo parlamento išrinkimo dienos. Respublikos prezidento dekretą dėl parlamento rinkimų ir sušaukimo turi pasirašyti visi ministrų kabineto nariai (53 str. 1 d.).

Atsilaisvinus deputato vietai paskutiniaisiais parlamento kadencijos metais, papildomi rinkimai jo vietai užimti negali būti skelbiami, jeigu laisvų vietų skaičius neviršija 1/5 bendro parlamento narių skaičiaus. Karo atveju parlamento įgaliojimų laikas yra pratęsiamas iki jo pabaigos.

³¹² Kostas Chryssogonos An introduction to Greek Electoral Law // http://www.cecl.gr/rigasnetwork/databank/REPORTS/r8/GR_8_Chryssogonos.html

³¹³ Elections in Greece// http://en.wikipedia.org/wiki/Elections_in_Greece

Jeigu tuo metu parlamentas yra paleistas, naujojo parlamento rinkimai atidedami iki karo pabaigos ir nedelsiant (*ipso jure*) šaukiamas paleistasis parlamentas (53 str. 3 d.).

Parlamento nariu gali būti renkamas Graikijos pilietis, turintis rinkimų teisę ir rinkimų dieną yra ne jaunesnis kaip 25 metų (55 str. 1 d.). Deputatas, netekęs Graikijos pilietybės ar rinkimų teisės, savaime (*ipso jure*) netenka parlamentaro mandato.

Kandidatais į parlamento narius negali būti keliami etatiniai valstybės pareigūnai ir tarnautojai, kiti viešojo sektoriaus darbuotojai, krašto apsaugos sistemos karininkai, saugumo tarnybų darbuotojai, vietos valdžios institucijų tarnautojai, vienasmenių vietos valdžios institucijų atstovai, viešąją teisę įgyvendinančių institucijų, valstybinių institucijų, registruojančių civilinės būklės aktus ir civilinius sandorius, valstybinių įmonių, įmonių, kurių akcininkė yra valstybė ar kurios vadovus skiria valstybė, municipalinių įmonių vadovai, jeigu jie neatsisako šių pareigų iki savo kandidatūros iškėlimo dienos. Karininkai, atsistatydinę iš einamųjų pareigų, netenka teisės grįžti į krašto apsaugos tarnybą. Antrojo lygio administracinių vienetų renkamų vienasmenių vietos valdžios institucijų atstovai negali kelti savo kandidatūros ir tuo atveju, jeigu atsistatydina (56 str. 1 d.). Anksčiau nurodyti apribojimai netaikomi universitetinio lygio aukštųjų mokyklų profesoriams. Konstitucija numato, kad, pasibaigus parlamento kadencijai, jiems išsaugomas profesoriaus etatas.

Kandidatais į parlamento narius rinkimų apygardoje negali būti keliami piliečiai, kurie pastaruosius 18 mėnesių (ankstesnėje konstitucijos redakcijoje – 3 mėnesius) iki parlamento kadencijos pabaigos rinkimų apygardos teritorijoje tarnavo ar ėjo konstitucijoje nurodytas pareigas: viešąją teisę įgyvendinančių institucijų vadovai, krašto apsaugos sistemos karininkai ir saugumo tarnybų pareigūnai, ministerijų generaliniai sekretoriai, etatiniai valstybės ir vietos valdžios institucijų tarnautojai, valstybės ar savivaldybių įmonių vadovai. Valstybės tarnautojai ir kariai, kurių pareigos pagal įstatymą siejamos su tam tikru terminu, negali kandidatuoti ir būti renkami parlamento nariais nepasibaigus nustatytam terminui.

Parlamento nario pareigos nesuderinamos su jokia administracine ar profesine veikla. Parlamento narys turi teisę atsisakyti pareigų, nesusijusių su parlamentine veikla, per aštuonias dienas nuo oficialaus parlamento nario mandato patvirtinimo. Parlamentaras, nepateikęs atitinkamo raštiš-

ko pareiškimo, automatiškai netenka mandato. Konstitucija draudžia parlamentarams turėti privilegijų. Pavyzdžiui, Konstitucijoje nurodyta, kad parlamentarams negali būti teikiamos nuolaidos naudojant nekilnojamąjį turtą, draudžiama gauti pajamų už paslaugas, užmokesčio už įstatymų projektų rengimą ar valstybės užsakymų vykdymą ir kt. (57 str. 1 d.). Paaiškėjus šioms aplinkybėms, parlamentaras netenka mandato *ipso jure*.

Išrinktas parlamento narys visas tautos atstovo teises įgyja, kai parlamente prisiekia būti ištikimas Graikijos valstybei ir Konstitucijai. Priesaikos tekstą nustato Konstitucija (59 str. 1 d.). Parlamento nariai turi laisvo mandato statusą: neribotą laisvę reikšti savo nuomonę ir balsuoti pagal savo sąžinę (60 str. 1 d.). Jie turi teisę nevaržomai atsisakyti parlamento nario mandato. Šią teisę parlamentarai įgyvendina, pateikdami atitinkamą prašymą parlamento pirmininkui.

Deputatams garantuojamas parlamentinis imunitetas: kadencijos metu parlamento narys negali būti persekiojamas, sulaikytas, įkalintas ar kitaip suvaržyta jo laisvė be išankstinio parlamento sutikimo, išskyrus, kai jis užtinkamas darant nusikaltimą (62 str. 1 d.). Už politinius nusikaltimus negali būti persekiojami ir paleistojo parlamento nariai iki tol, kol nebus sušauktas naujai išrinktas parlamentas. Jeigu per tris mėnesius nuo prokuroro teikimo dėl prašymo leisti patraukti parlamentarą baudžiamojon atsakomybėn (neįskaitant parlamento atostogų) parlamentas nepriima atitinkamo sprendimo, laikoma, kad parlamentas nedavė sutikimo patraukti parlamento narį baudžiamojon atsakomybėn.

Konstitucija įtvirtina ir parlamento nario indemnitetą: deputatai negali būti persekiojami už savo nuomonę ar kalbas (61 str. 1 d.). Tačiau už šmeižtą, parlamentui sutikus, parlamento narys gali būti traukiamas atsakomybėn įstatymo nustatyta tvarka. Parlamentas turi duoti šį sutikimą per 45 dienas nuo prašymo pateikimo parlamento pirmininkui. Konstitucija taip pat įtvirtina, kad deputatas neprivalo aiškintis ir duoti parodymų dėl informacijos šaltinių ir informacijos, kurią jis surinko ar gavo eidamas parlamento nario pareigas (62 str. 3 d.).

Parlamento nario darbas, taip pat išlaidos, susijusios su parlamentine jo veikla, atlyginamos iš valstybės biudžeto. Jeigu deputatas per vieną mėnesį be pateisinamos priežasties nedalyvauja penkiuose posėdžiuose, iš jo atlyginimo ne ginčo tvarka išskaičiuojama 1/30 mėnesinio darbo užmokesčio dalis už kiekvieną praleistą posėdį (63 str. 3 d.).

Parlamento darbas vyksta sesijomis. Konstitucija numato, kad parlamentas be specialaus šaukimo (*ipso jure*) kiekvienais metais, pirmąjį spalio mėnesio pirmadienį, renkasi į eilinę sesiją. Eilinės sesijos trukmė – ne mažiau kaip penki mėnesiai. Eilinė sesija turi būti pratęsiama tais atvejais, kai reikia patvirtinti valstybės biudžetą ir priimti atitinkamą įstatymą.

Konstitucijoje numatytais atvejais Respublikos prezidentas gali šaukti neeilines sesijas, jei jis nusprendžia, kad tai būtina (40 str. 1 d.). Jos trukmę ir tikslą nustato prezidentas. Neeilinės sesijos metu parlamentas gali svarstyti visus klausimus, išskyrus biudžeto tvirtinimą. Specialiosios parlamento sesijos turi būti šaukiamos: 1) Respublikos prezidentui išrinkti (32 str. 5 d.); 2) priimti sprendimą dėl naujo prezidento rinkimų tais atvejais, kai Respublikos prezidentas negali eiti pareigų daugiau nei 30 dienų (34 str. 2 d.); 3) patvirtinti Respublikos prezidento dekretą dėl karo padėties įvedimo ar pratęsimo (48 str.); 4) priimti nutarimą dėl pasitikėjimo naująja Vyriausybe (84 str. 1 d.). Specialiosios sesijos metu gali būti nagrinėjamas tik tas klausimas, dėl kurio ji buvo sušaukta.

Parlamento reglamentas nustato, kad tarp sesijų dalį įstatymų leidybos ir parlamentinės kontrolės funkcijų atlieka speciali parlamento sekcija³¹⁴. Tokią sekciją sudaro ne mažiau kaip 1/3 parlamento narių. Paprastai vasaros laikotarpiui (liepos, rugpjūčio ir rugsėjo mėnesiams) sudaromos trys tokios sekcijos.

Parlamentas reglamento nustatyta tvarka kadencijos laikui renka savo vadovus: pirmininką ir prezidiumą. Prezidiumą sudaro parlamento pirmininkas, penki jo pavaduotojai, trys seniūnai ir šeši sekretoriai. Pagal reglamentą ketvirtasis parlamento pirmininko pavaduotojas, seniūnas ir sekretorius turi priklausyti opozicinei partijai, penktasis pirmininko pavaduotojas ir sekretorius turi būti antros pagal galią opozicinės partijos narys. Prezidiumo nariais negali būti Ministrų kabineto nariai.

Parlamento pirmininkas ir pavaduotojai renkami kadencijos pradžioje visam parlamento kadencijos laikui. Kiti prezidiumo nariai renkami eilinės sesijos laikotarpiui. Parlamento pirmininko rinkimai yra pirmasis parlamentinės daugumos išbandymas. Jis renkamas absoliučia parlamento narių balsų dauguma (151 narių). Jei nepavyksta surinkti daugumos balsų, balsavimas kartojamas. Išrinktu laikomas kandidatas, surinkęs daugiausia parlamento narių balsų. Parlamento pirmininkas va-

³¹⁴ Hellenic Parliament // <http://www.parliament.gr/english/>

dovauja parlamento darbui, atstovauja parlamentui, Konstitucijoje numatytais atvejais pavaduoja Respublikos prezidentą, vykdo kitas parlamento reglamente numatytas pareigas. Konstitucija numato, kad parlamentas turi teisę pareikšti nepasitikėjimą parlamento pirmininku ir prezidiumo nariais, kai to pareikalauja 50 parlamento narių (65 str. 3 d.).

Nuo 1987 m. Graikijos parlamente veikia Pirmininkų konferencija – kolegiali institucija, kurios pagrindinė funkcija yra užtikrinti parlamento pirmininko ir komitetų bendradarbiavimą bei spręsti organizacinius parlamento darbo klausimus. Pirmininkų konferenciją sudaro parlamento pirmininkas, jo pavaduotojai, buvę parlamento pirmininkai (jei jie yra išrinktojo parlamento nariai), nuolatinių komitetų ir komisijų pirmininkai, nepriklausomi atstovai (ne mažiau kaip penki parlamento nariai).

Parlamento nariai jungiasi į parlamentines grupes (frakcijas), komitetus ir komisijas.

Parlamento reglamentas numato, kad parlamentinę grupę (frakciją) sudaro ne mažiau kaip 10 parlamento narių, priklausančių vienai partijai. Parlamentinę grupę (frakciją) gali sudaryti mažiau kaip 10 parlamentarų, bet daugiau kaip 5 parlamentarai, jeigu jų partija balotiravosi ne mažiau kaip 2/3 rinkimų apygardų ir surinko ne mažiau kaip 3 proc. visų šalies rinkėjų balsų.

Konstitucijoje numatyta (68 str.), kad kiekvienos eilinės sesijos pradžioje parlamente reglamento nustatyta tvarka sudaro nuolatinius komitetus, kurie sprendžia įstatymų leidybos, parlamentinės kontrolės ir kitus klausimus. Vienas iš nuolatinių komitetų ypatumų, numatytų Konstitucijoje, yra tas, kad jiems suteikta įstatymų leidybos teisė, išskyrus teisę priimti įstatymus, kurie priklauso išimtinai parlamento kompetencijai. Parlamente reglamente numatyti aštuoni nuolatiniai komitetai (Kultūros ir švietimo reikalų; Užsienio reikalų ir gynybos; Ekonomikos; Socialinių reikalų; Viešojo administravimo, Viešosios tvarkos ir teisingumo; Verslo ir gamybos; Finansų ir biudžeto; Europos reikalų). Kiekvienos eilinės sesijos pradžioje sudaromi ir specialieji nuolatiniai komitetai (komisijos). Reglamente numatyti Graikų išėivijos reikalų; Institucijų ir skaidrumo; Technologijų vertinimo; Lygiateisiškumo ir žmogaus teisių komitetai (komisijos).

Konstitucija numato, kad 1/5 parlamento narių grupė (60 narių) turi teisę siūlyti parlamentui sudaryti laikinąsias tyrimo komisijas. Tokios ko-

misijos sudaromos, kai tam pritaria ne mažiau kaip 2/5 visų parlamento narių (120 narių). Komisijos užsienio politikos ar valstybės gynimo klausimams tirti gali būti sudaromos, jeigu tam pritaria absoliuti parlamento narių dauguma (151 narių). Parlamento komitetai, parlamentinės ir tyrimo komisijos sudaromos reglamento nustatyta tvarka pagal proporcingo politinių partijų, grupių ir nepriklausomų deputatų atstovavimo principą.

Graikijos parlamentas paprastai posėdžiauja viešai, tačiau Konstitucija nedraudžia rengti ir uždarytų posėdžių. Uždari posėdžiai gali būti rengiami, kai to prašo Vyriausybė ar penkiolika deputatų ir tam pritaria absoliuti parlamento dauguma (66 str. 1 d.). Parlamento sprendimai priimami posėdyje dalyvavusių parlamento narių dauguma, tačiau ne mažesne kaip ¼ visų parlamento narių (67 str.). Balsams pasiskirsčius po lygiai balsuojama pakartotinai. Jeigu ir antrą kartą balsuojant balsai pasidalija, siūlymas priimti sprendimą atmetamas.

4. TEISĖS AKTŲ HIERARCHIJA IR ĮSTATYMŲ LEIDYBOS KONSTITUCINIAI PAGRINDAI

Graikijos teisinė sistema pagrįsta teisės aktų hierarchijos principu. Aukščiausią teisinę galią turi šalies Konstitucija. Konstitucijos viršenybės principas įtvirtintas Konstitucijos skyriuje, reglamentuojančiame teismų veiklą: teismas negali taikyti įstatymo, kurio turinys neatitinka Konstitucijos (93 str. 4 d.). Parlamento priimtų įstatymų, kuriais pagrįsti Graikijos aukščiausiųjų administracinių, baudžiamųjų, civilinių ir audito teismų sprendimai, konstitucingumą tikrina speciali teisminė institucija – Aukščiausiasis specialusis teismas (100 str.). Graikijos teisinės sistemos dalis yra ir visuotinai pripažintos tarptautinės teisės normos ir Graikijos parlamento ratifikuotos tarptautinės sutartys. Konstitucijoje įtvirtinta jų viršenybė nacionalinių įstatymų atžvilgiu (28 str. 1 d.).

Pagal keitimo tvarką Graikijos Konstitucija priskirtina prie griežtų konstitucijų. Konstitucijai pakeisti nustatyti specialūs reikalavimai ir apribojimai. Draudžiama keisti Konstitucijos nuostatas, nustatančias Graikijos valstybės valdymo formą ir nuostatas, įtvirtintas:

2 straipsnio 1 dalyje („pagarba žmogaus teisėms ir jų apsauga yra pagrindinė valstybės pareiga“);

4 straipsnio 1, 4 ir 7 dalyse („visi graikai lygūs prieš įstatymą“; „tik Graikijos piliečiai turi teisę dirbti valstybės tarnyboje, išskyrus atvejus,

kuriuos numato specialūs įstatymai“; „Graikijos piliečiams nesuteikiami ir nepripažįstami didikų ar kitokie išskirtiniai titulai“);

5 straipsnio 1 ir 3 dalyse („Kiekvienas turi teisę laisvai ugdyti savo asmenybę ir dalyvauti šalies socialiniame, ekonominiame ir politiniame gyvenime. Įgyvendindamas šias teises, žmogus privalo nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių, nepažeisti Konstitucijos ir moralės nuostatų“; „Žmogaus laisvė neliečiama. Niekas negali būti persekiojamas, sulaikytas, įkalintas ar jo laisvė atimta kitaip, kaip nustato įstatymas“);

13 straipsnio 1 dalyje („Tikėjimo laisvė yra neliečiama. Asmeninių ir politinių žmogaus teisių bei laisvių negalima varžyti dėl jo religinių įsitikinimų“);

26 straipsnyje („Įstatymų leidžiamąją valdžią vykdo Nacionalinė Bulė ir Respublikos prezidentas“; Vykdomąją valdžią vykdo Respublikos prezidentas ir Vyriausybė“; Teisminę valdžią vykdo Teismas. Teismas priima sprendimus graikų tautos vardu“).

Konstitucijos keitimo iniciatyvos teisę turi ne mažiau kaip 50 parlamento narių. Konstitucijos pataisoms turi pritarti ne mažiau kaip 3/5 visų parlamento narių du kartus iš eilės. Tarp šių balsavimų turi būti daroma ne mažesnė kaip vieno mėnesio pertrauka. Naujai išrinktas parlamentas pirmajame posėdyje turi pritarti Konstitucijos pataisų projektui. Nutarimas dėl Konstitucijos pataisų laikomas priimtu, jeigu už tai balsavo ne mažiau kaip pusė visų parlamento narių.

Jeigu Konstitucijos pataisoms pritaria mažiau nei 3/5, tačiau daugiau nei pusė visų parlamento narių, kito šaukimo parlamentas pirmajame posėdyje turi teisę priimti nutarimą dėl Konstitucijos keitimo, jeigu už tai balsuoja ne mažiau kaip 3/5 visų parlamento narių. Parlamento nutarimas dėl Konstitucijos nuostatų keitimo skelbiamas „Vyriausybės žiniose“ per dešimt dienų nuo jo priėmimo ir įsigalioja po specialaus parlamento sprendimo. Pasibaigus Konstitucijos keitimo procedūrai naujas Konstitucijos pataisas galima priimti ne anksčiau kaip po penkerių metų.

Įstatymų leidžiamąją valdžią vykdo Respublikos prezidentas ir parlamentas (26 str.).

Parlamentas priima dviejų rūšių įstatymus: specialiuosius (bilis) ir paprastuosius. Konstitucija nustato įstatymų, kuriuos gali svarstyti ir priimti tik parlamentas, sąrašą. Parlamentas priima vidaus reglamentą; parlamento rinkimų įstatymą; įstatymus, reglamentuojančius teisinę

Bažnyčios padėtį, tikėjimo ir religinių įsitikinimų laisvę, valstybės sienų keitimą, užsienio valstybių kariuomenės buvimą Graikijos teritorijoje, valstybės institucijų funkcijų perdavimą tarptautinėms organizacijoms ir tautos suvereniteto ribojimą, karo padėtį, tarptautinių sutarčių sudarymą; žmogaus teisių apsaugą, politinių partijų veiklą, įstatymų leidybos teisės delegavimą Respublikos prezidentui, ministrų atsakomybę, karo padėtį; biudžeto įstatymą; interpretacinio pobūdžio įstatymus ir kitus visuomenei svarbius įstatymus bei įstatymus, kuriems priimti reikia kvalifikuotos parlamento narių daugumos (72 str. 1 d.). Visi kiti įstatymų projektai parlamento reglamento nustatyta tvarka gali būti svarstomi ir priimami parlamento komitetuose.

Įstatymų iniciatyvos teisė priklauso parlamentui ir Vyriausybei (73 str. 1 d.). Konstitucija numato kai kuriuos šių subjektų iniciatyvos teisės ribojimus ir papildomus reikalavimus. Pavyzdžiui, įstatymų projektus pensijų klausimais turi teisę teikti tik finansų ministras, pasitaręs su Audito rūmais, o įstatymų dėl pensijų, mokamų iš vietos savivaldos ar kitų viešąją teisę įgyvendinančių institucijų biudžetų, projektus – finansų ministras ir kompetentingas ministras. Konstitucijoje nurodyta, kad pensijų klausimai gali būti reglamentuojami tik specialiuoju įstatymu. Draudžiama pensijų klausimus reglamentuojančias nuostatas įtvirtinti įstatymuose, susijusiuose su kitais visuomeniniais santykiais (73 str. 2 d.). Parlamentas negali svarstyti įstatymų, kuriais, siekiant išmokėti atlyginimus, pensijas ar suteikti kitas socialines garantijas, būtų didinamos valstybės, savivaldybių, viešąją teisę įgyvendinančių institucijų išlaidos, mažinamos pajamos ar turtas (73 str. 3 d.). Įstatymų, kuriais nustatomi vietiniai ar specialūs mokesčiai ar rinkliavos, projektai turi būti patvirtinti finansų ministro ir koordinacijos ministro parašais (73 str. 5 d.).

Paprastieji įstatymai priimami posėdyje dalyvaujančių deputatų dauguma, bet ne mažesne kaip $\frac{1}{4}$ visų parlamento narių, išskyrus įstatymus, kuriems priimti Konstitucija ir vidaus reglamentas reikalauja kvalifikuotos parlamento narių daugumos.

Teisę priimti įstatymus turi ir parlamento komitetai: parlamentas gali suteikti (deleguoti) jiems įstatymų leidybos teisę, išskyrus teisę priimti įstatymus, kurie pagal Konstituciją priskiriami išimtinai parlamento kompetencijai (70 str. 2 d). Tokie įstatymai laikomi priimtais, jeigu už juos balsavo ne mažiau kaip $\frac{2}{5}$ komiteto narių (70 str. 5 d.). Dėl visų

abejonių ar nesutarimų priimant įstatymą, komitetai absoliučios narių daugumos sprendimu turi teisę kreiptis į parlamentą. Parlamento sprendimas komitetams yra privalomas. Komiteto priimtą įstatymą tvirtina parlamentas vidaus reglamento nustatyta tvarka. Pažymėtina, kad tokio reikalavimo nebuvo ankstesnėje Konstitucijos redakcijoje (1975/1986 m. redakcijoje buvo numatyta kita nuostata: parlamentas plenariniame posėdyje gali absoliučia visų parlamento narių dauguma priimti sprendimą ir pareikalauti, kad komitete svarstomas įstatymo projektas būtų perduotas parlamentui svarstyti ir priimti).

Įstatymai įsigalioja, kai juos pasirašo ir „Vyriausybės žiniuose“ paskelbia Respublikos prezidentas. Įstatymai turi būti pasirašomi ne vėliau kaip per vieną mėnesį nuo jų priėmimo. Per šį laikotarpį prezidentas turi teisę gražinti įstatymo projektą parlamentui pakartotinai svarstyti, nurodydamas savo argumentus (42 str. 1 d.). Parlamentas gali atmesti prezidento veto absoliučia visų parlamento narių balsų dauguma. Tokiu atveju prezidentas turi pasirašyti ir paskelbti įstatymą ne vėliau kaip per dešimt dienų nuo pakartotino balsavimo.

Parlamentui priklauso įstatymų autentiško aiškinimo teisė. Konstitucija nustato, kad įstatymas, nereikalaujantis papildomo aiškinimo, įsigalioja jį oficialiai paskelbus (77 str.). Įstatymų įgyvendinimo tvarką nustato Respublikos prezidentas, tačiau jis negali sustabdyti įstatymų vykdymo ar apriboti jų galiojimo asmenų atžvilgiu (43 str. 1 d.).

Konstitucijoje numatyta, kad priimant įstatymus, reglamentuojančius ypač svarbius visuomeninius santykius (išskyrus finansų klausimus), gali būti skelbiamas tautos referendumas, jeigu tokią iniciatyvą išreiškia 2/5 parlamento narių ir jai pritaria 3/5 visų parlamento narių (44 str. 2 d.).

Respublikos prezidentas priima dviejų rūšių įstatymo lygmens teisės aktus: deleguotus įstatymus (legislatyvinius dekretus) ir įstatymus-dekretus.

Konstitucijoje numatyta, kad parlamentas gali įstatymo nustatyta tvarka suteikti Respublikos prezidentui teisę tam tikrais klausimais priimti legislatyvinius dekretus (43 str. 2 d.).

Esant ypatingoms ir neatidėliotinoms aplinkybėms Respublikos prezidentas Ministrų kabineto siūlymu turi teisę leisti įstatymus-dekretus (44 str. 1 d.). Šiuos teisės aktus turi patvirtinti parlamentas per 40 dienų nuo jų išleidimo arba per 40 dienų nuo parlamento sesijos sušaukimo. Jeigu pre-

zidentas nepateikia šių teisės aktų tvirtinti parlamentui anksčiau nurodytu laiku arba jeigu jie nebuvo parlamento patvirtinti per tris mėnesius nuo jų priėmimo, prezidento išleisti dekretai-įstatymai netenka teisinės galios.

Karo padėties metu arba laikotarpiu, kai būtina nedelsiant atkurti demokratinių institucijų veiklą ir patenkinti visuomenės poreikius ir interesus, Respublikos prezidentas Vyriausybės siūlymu turi teisę leisti įstatymus-dekretus, tačiau negali keisti karo padėties įstatymo jam galiojant (48 str. 5 d.). Šiuos teisės aktus turi patvirtinti parlamentas per 15 dienų nuo jų išleidimo arba per 15 dienų nuo parlamento sesijos sušaukimo.

Tam tikrų ypatumų turi finansinių įstatymų priėmimas. Parlamentas kasmet eilinėje sesijoje tvirtina valstybės biudžetą. Parlamentui biudžeto projektą teikia finansų ministras spalio pirmąjį pirmadienį. Po svarstymų komitete finansų ministras, atsižvelgdamas į pateiktas pastabas, turi pateikti pataisytą biudžeto projektą parlamentui ne vėliau kaip prieš keturiasdešimt dienų iki biudžetinių metų pradžios. Biudžeto įstatymo priėmimo tvarką nustato vidaus reglamentas. Konstitucija nustato, kad svarstant biudžeto projektą visoms parlamento frakcijoms turi būti garantuojama teisė pareikšti savo nuomonę (79 str. 3 d.).

Tais atvejais, kai galimybių įvykdyti patvirtintą biudžetą nėra, parlamentas turi teisę priimti specialųjį įstatymą. Jeigu pasibaigus parlamento kadencijai biudžetas nebuvo patvirtintas ar nebuvo priimtas specialusis įstatymas, praėjusių ar besibaigiančių biudžetinių metų biudžeto vykdymas pratęsiamas keturiems mėnesiams. Sprendimą dėl biudžeto vykdymo pratęsimo priima Respublikos prezidentas Ministrų kabineto siūlymu (79 str. 5 d.). Konstitucija numato, kad įstatymu gali būti patvirtintas dvejų metų biudžetas (79 str. 6 d.). Be specialaus įstatymo į valstybės biudžetą negali būti įtraukiamos darbo užmokesčio, pensijų, subsidijų ar apdovanojimų išlaidos (80 str. 1 d.). Kontroliuoti, kaip vykdomas valstybės biudžetas, ir teikti išvadas dėl biudžeto įstatymo projekto pavesta aukščiausiajam audito teismui – Audito rūmams (98 str.).

5. VYKDOMOJI VALDŽIA

Respublikos prezidentas. Graikijos valstybei vadovauja Respublikos prezidentas. Konstitucijoje numatyta, kad Respublikos prezidentas „reguliuoja visų valstybės institucijų veiklą“ (30 str. 1 d.), kartu su parlamentu vykdo įstatymų leidžiamąją, kartu su Vyriausybe – vykdomąją valdžią (26 str.).

Respublikos prezidentą renka parlamentas penkerių metų kadencijai. Tas pats asmuo Respublikos prezidentu gali būti renkamas ne daugiau kaip du kartus. Karo atveju prezidento įgaliojimai yra pratęsimi iki karo pabaigos. Prezidento pareigos nesuderinamos su kitomis pareigomis ar veikla.

Respublikos prezidentu gali būti renkamas Graikijos pilietis, turintis Graikijos pilietybę ne mažiau kaip penkerius metus, kurio motina ar tėvas yra Graikijos piliečiai (1975–1986 m. Konstitucijos redakcijoje – tėvas), sukakęs keturiasdešimties metų ir turintis rinkimų teisę.

Prezidentą renka parlamentas specialiaame posėdyje atviru balsavimu. Parlamento posėdį, kuriame turi būti renkamas prezidentas, šaukia parlamento pirmininkas ne vėliau kaip likus mėnesiui iki prezidento, einančio pareigas, įgaliojimų pabaigos pagal tvarką, kurią nustato parlamento reglamentas. Jeigu Respublikos prezidentas atsistatydina, miršta, nušalinamas nuo pareigų ir kitais Konstitucijoje nurodytais atvejais, specialus parlamento posėdis yra šaukiamas ne vėliau kaip per dešimt dienų nuo prezidento įgaliojimų nutrūkimo. Nepriklausomai nuo to prezidentas yra renkamas visai kadencijai.

Išrinktu laikomas tas kandidatas į Respublikos prezidento vietą, už kurį balsuoja ne mažiau kaip 2/3 visų parlamento narių (200 balsų). Jeigu už kandidatą balsuoja mažiau parlamentarų, po penkių dienų rengiami pakartotiniai rinkimai. Jeigu ir šio balsavimo metu kandidatas nesurenka 2/3 parlamentarų balsų, po penkių dienų vėl rengiami pakartotiniai rinkimai. Kandidatas laikomas išrinktu, jeigu už jį balsuoja ne mažiau kaip 3/5 visų parlamentarų (180 balsų). Jeigu trečiojo balsavimo metu nė vienas kandidatas nesurenka reikiamos balsų daugumos, parlamentas per dešimt dienų nuo šio balsavimo dienos yra paleidžiamas ir skelbiami nauji parlamento rinkimai (32 str. 4 d.). Naujai išrinktas parlamentas nedelsdamas atviru balsavimu turi išrinkti šalies prezidentą. Šiuo atveju kandidatui reikia surinkti 3/5 visų parlamento narių balsų. Jeigu kandidatas nesurenka reikiamos balsų daugumos, po penkių dienų rengiamas pakartotinis balsavimas. Išrinktu laikomas kandidatas, už kurį balsavo absoliuti parlamentarų dauguma (151 balsas). Jeigu nesurenkamas reikiamas balsų skaičius, po penkių dienų skelbiami pakartotiniai rinkimai, po kurių iš dviejų kandidatų, surinkusių daugiausia balsų, išrinktu Respublikos prezidentu laikomas kandidatas, surinkęs daugiausia balsų.

Jeigu prezidento rinkimai turi įvykti nesant parlamento (paleidus parlamentą), rinkimai atidedami iki bus išrinktas naujas parlamentas. Prezidento rinkimai turi būti rengiami per dvidešimt dienų nuo naujojo parlamento sušaukimo. Iki bus išrinktas naujasis prezidentas, pratęsimi veikiančio prezidento įgaliojimai.

Konstitucija nustato, kad Respublikos prezidentas, atsistatydinęs iš pareigų nepasibaigus kadencijai, netenka teisės kandidatuoti prezidento rinkimuose. Naujai išrinktas prezidentas pradeda eiti pareigas rytojaus dieną pasibaigus Respublikos prezidento kadencijai, visais kitais atvejais – kitą dieną po rinkimų, kai prisiekia parlamento nariams būti ištikimas Graikijos valstybei ir Konstitucijai. Priesaikos tekstą nustato Konstitucija (33 str. 2 d.).

Respublikos prezidentui išvykus į užsienį ilgiau kaip dešimčiai dienų, jam mirus, atsistatydinus, nušalinus jį nuo pareigų ir kitais atvejais negalint eiti pareigų, jo pareigas laikinai eina parlamento pirmininkas; nesant parlamento – ankstesniojo šaukimo parlamento pirmininkas; jeigu pastarojo nėra arba jis atsisako šių pareigų, prezidentą kolegialiai pavaduoja vyriausybė (34 str. 1 d.). Laikino prezidento pavadavimo laikotarpiu draudžiama paleisti parlamentą, išskyrus atvejus, kai parlamentas turi būti paleidžiamas neišrinkus prezidento Konstitucijos 32 straipsnio 4 dalyje nurodytais atvejais; draudžiama atstatydinti Vyriausybę ir šaukti referendumą Konstitucijoje numatytais atvejais.

Kai prezidentas daugiau kaip 30 dienų negali eiti pareigų, būtina sušaukti parlamentą, net ir tuo atveju, jeigu jis yra paleistas, ir išrinkti naują šalies prezidentą 3/5 visų parlamento narių balsų dauguma. Prezidento rinkimai turi įvykti ne vėliau kaip per šešis mėnesius nuo prezidento, negalinčio eiti pareigų, pavadavimo dienos (34 str. 2 d.).

Graikijos Respublikos prezidento kompetencija apima tik tuos įgaliojimus, kuriuos jam numato Konstitucija ir ją konkretinantys įstatymai (50 str.).

Prezidentas, įgyvendindamas jam suteiktus įgaliojimus, leidžia teisės aktus-dekretus. Kad dekretai turėtų teisinę galią, jie privalo būti pasirašyti atitinkamo ministro ir paskelbti „Vyriausybės žiniuose“. Atsakomybė už tokį teisės aktą tenka jį pasirašiusiam ministrui. Vyriausybei atsistatydinus, dekretus pasirašo tik prezidentas (35 str. 1 d.). Prezidento dekretą dėl referendumo įstatymo projektui pritarti paskelbimo privalo pasirašyti parlamento pirmininkas (35 str. 3 d.).

Konstitucija numato, kad ministro kontrasignacija nereikalinga prezidento aktams: dėl ministro pirmininko paskyrimo; dėl pasitikrinimo (bandomojo) mandato suteikimo formuojamai Vyriausybei; dėl parlamento paleidimo Konstitucijoje nurodytais atvejais; dėl įstatymo grąžinimo parlamentui pakartotinai svarstyti; dėl prezidento administracijos pareigūnų skyrimo (35 str. 2 d.).

Respublikos prezidentas atstovauja Graikijos valstybei tarptautiniuose santykiuose, skelbia karą, sudaro taikos sutartis, susitarimus dėl aljanso, ekonominio bendradarbiavimo ir dalyvavimo tarptautinėse organizacijose ar sąjungose ir apie tai skelbia parlamentui, pateikdamas reikiamus paaiškinimus, jeigu tai atitinka valstybės interesus ir jos saugumą. Konstitucija nustato, kad slapto pobūdžio sutarčių nuostatos negali prieštarauti viešai skelbiamiems sutarčių straipsniams (36 str. 3 d.). Tarptautinės sutartys prekybos, muitų, ekonominio bendradarbiavimo, dalyvavimo tarptautinėse organizacijose ar sąjungose klausimais ir kiti susitarimai, kuriuose numatytos tam tikros nuolaidos, kurios, vadovaujantis Konstitucijos nuostatomis, gali būti nustatomos tik įstatymu ir gali būti nenaudingos graikų piliečiams, įgyja teisinę galią tik parlamentui jas ratifikavus (36 str. 2 d.).

Respublikos prezidentas skiria ministrą pirmininką, ministro pirmininko teikimu skiria ir atleidžia kitus Vyriausybės narius ir ministrų pavaduotojus (37 str. 1 d.). Ministru pirmininku skiriamas politinės partijos, turinčios absoliučią daugumą parlamente, lyderis. Jeigu nė viena politinė partija neturi daugumos vietų parlamente, prezidentas paveda partijos, turinčios daugiausia vietų parlamente, lyderiui iširti Vyriausybės, galinčios turėti parlamento pasitikėjimą, formavimo galimybes (suteikia pasitikrinimo mandatą formuojamai Vyriausybei, 37 str. 2 d.).

Nepasisekus tokiu būdu sudaryti Vyriausybės, prezidentas paveda tai padaryti antros pagal vietų skaičių parlamente partijos lyderiui, nesėkmės atveju – trečios pagal eilę politinės partijos lyderiui. Konstitucija numato prezidentui teisę suteikti pasitikrinimo mandatą ir ketvirtos pagal eilę partijos lyderiui. Šis pasitikrinimo mandatas galioja tris dienas. Jeigu nė vienas mandatas nepasitvirtina, prezidentas turi sušaukti visų partijų lyderius ir, įsitikinęs, kad nėra galimybės suformuoti daugumos Vyriausybę, paveda ją formuoti iš visų parlamentinių partijų atstovų tam, kad būtų galima sušaukti visuotinius rinkimus. Jeigu ir taip nepavyksta suformuoti Vyriausybės, tuomet formuojama vadinamoji santarvės vyriausybė. Prezidentas

tai padaryti paveda Valstybės Tarybos pirmininkui arba Areopagai, arba Audito rūmams ir paleidžia parlamentą (37 str. 3 d.).

Konstitucija numato, kad jeigu politinės partijos turi vienodą deputatų mandatų skaičių, pirmenybė teikiama daugiausia rinkėjų balsų surinkusiai politinei partijai ir seniau susikūrusioms politinėms partijoms.

Prezidentas paleidžia Vyriausybę, kai ji atsistatydina ir kai parlamentas pareiškia ja nepasitikėjimą (38 str. 1 d.). Jeigu atsistatydinusios Vyriausybės vadovas yra politinės partijos, turinčios absoliučią daugumą parlamente, lyderis ar atstovas, prezidentas paveda formuoti Vyriausybę antros pagal mandatų skaičių partijos lyderiui ir t. t., kaip numato anksčiau aptartos Konstitucijos 37 str. 2, 3 ir 4 dalių nuostatos.

Jeigu ministras pirmininkas atsistatydina, miršta ar negali eiti pareigų dėl sveikatos būklės, prezidentas skiria ministru pirmininku asmenį, kurį pasiūlo parlamentinė frakcija, kuriai priklausė buvęs Vyriausybės vadovas. Siūlymas dėl ministro pirmininko kandidatūros turi būti pateiktas ne vėliau kaip per tris dienas. Kol bus paskirtas naujasis ministras pirmininkas, jo pareigas eina pirmasis ministro pirmininko pavaduotojas, kai jo nėra, pirmasis pagal nustatytą tvarką ministras.

Sprendimą, ar ministro pirmininko sveikatos būklė neleidžia jam toliau eiti savo pareigų, priima parlamentas absoliučia balsų dauguma, kai to reikalauja absoliuti parlamentinės grupės, kuriai priklauso ministras pirmininkas, dauguma, arba ne mažiau kaip 2/5 visų parlamento narių (38 str. 2 d.).

Prezidentas kartą per metus Konstitucijos nustatyta tvarka šaukia eilines sesijas ir gali šaukti neeilines sesijas, kai jo nuomone, tai yra būtina. Sesijos metu prezidentas tik vieną kartą gali nutraukti jos darbą, atidėdamas jos pradžią arba nutraukdamas parlamento posėdžius ne daugiau kaip trisdešimčiai dienų (40 str. 2 d.).

Prezidentas gali paleisti parlamentą, kai atsistatydina dvi vyriausybės arba kai dviem vyriausybėmis pareiškia nepasitikėjimą parlamentas, kurio sudėtis neužtikrina Vyriausybės stabilumo (41 str. 1 d.). Rinkimus organizuoja Vyriausybė, turinti paleidžiamo parlamento pasitikėjimą. Jei to nėra, Vyriausybė formuojama pagal anksčiau minėtą tvarką (37 str. 3 d.).

Prezidentas gali paleisti parlamentą Vyriausybės, turinčios parlamento pasitikėjimą, siūlymu, kai reikia atnaujinti parlamento sudėtį prieš priimant nacionalinės svarbos sprendimą (41 str. 2 d.). Esant tokioms

aplinkybėms, draudžiama paleisti naujo šaukimo parlamentą. Prezidento dekretu skelbiami parlamento rinkimai turi įvykti ne vėliau kaip per trisdešimt dienų paleidus parlamentą; pirmasis parlamento posėdis turi būti sušauktas ne vėliau kaip per trisdešimt dienų išrinkus parlamentą. Naujai išrinktas parlamentas negali būti paleidžiamas anksčiau kaip po metų, išskyrus atvejus, kai formuojant Vyriausybę nepasiseka gauti parlamento pasitikėjimo mandato (37 str. 3 d.). Parlamentas turi būti paleidžiamas ir tuo atveju, kai trečią kartą balsuojant už prezidento kandidatūrą, nepavyksta surinkti reikiamos parlamento narių balsų daugumos (32 str. 4 d.).

Prezidentas kartu su parlamentu vykdo įstatymų leidžiamąją valdžią (26 str.). Jis turi teisę priimti deleguotus įstatymus (43 str. 2 d.), esant ypatingoms ir neatidėliotinoms aplinkybėms, karo padėties laikotarpiu arba laikotarpiu, kai būtina nedelsiant atkurti demokratiinių institucijų veiklą ir patenkinti visuomenės poreikius ir interesus – įstatymus dekretus (44 str. 1 d., 48 str. 5 d.). Prezidentas pasirašo ir skelbia parlamento priimtus įstatymus, turi įstatymų suspensyvinio veto teisę (žr. toliau). Prezidentas leidžia dekretus, kurie nustato įstatymų įgyvendinimo tvarką, tačiau negali sustabdyti jų vykdymo arba apriboti jų galiojimo asmenų atžvilgiu (43 str. 1 d.).

Prezidentas, ministrų kabineto siūlymu ir parlamento absoliučios balsų daugumos pritarimu skelbia referendumus svarbiais valstybės gyvenimo klausimais. Prezidentas skelbia referendumus dėl įstatymų, reglamentuojančių svarbius visuomeninius santykius (išskyrus finansų klausimus), projektų, jeigu tokią iniciatyvą išreiškia 2/5 parlamento narių ir jai pritaria 3/5 visų parlamento narių (44 str. 2 d.). Ypatingais atvejais prezidentas ministro pirmininko pritarimu turi teisę kreiptis į tautą su pareiškimu (44 str. 3 d.). Šis pareiškimas yra kontrasignuojamas ministro pirmininko ir skelbiamas „Vyriausybės žiniuose“.

Respublikos prezidentas yra vyriausiasis šalies ginkluotųjų pajėgų vadas. Už valstybės ginkluotųjų pajėgų tvarkymą ir vadovavimą joms yra atsakinga Vyriausybė. Prezidentas įstatymo nustatyta tvarka suteikia aukščiausius karinius laipsnius; skiria valstybės apdovanojimus.

Prezidento įgaliojimai yra susiję ir su teisingumo vykdymu. Pasiūlius teisingumo ministrui ir pasitarus su taryba, kurios daugumą sudaro teisėjai, jis turi teisę teikti malonę nuteistiesiems; pritarus parlamentui gali teikti malonę ministrui. Prezidentas gali skelbti amnestiją asmenims,

nuteistiems už politinius nusikaltimus, pagal įstatymą, kurį priima parlamentas 3/5 narių dauguma (48 str. 3 d.).

Kai kyla grėsmė nacionaliniam saugumui ar demokratinei valstybės santvarkai ir nesant parlamento ar galimybių sušaukti parlamentą, prezidentas turi teisę Ministrų kabineto siūlymu priimti sprendimą dėl karo padėties įvedimo visoje šalyje ar jos dalyje, įsteigti ypatinguosius teismus, paskelbti ypatinguosius įstatymus ir sustabdyti kai kurių konstitucinių nuostatų, nurodytų Konstitucijoje, galiojimą. Vyriausybė turi pateikti prezidento dekretą parlamentui tvirtinti iš karto, kai tik bus galimybė sušaukti parlamentą, bet ne vėliau kaip per penkiolika dienų. Prezidento dekretas laikomas patvirtintu, jeigu jam pritaria absoliuti parlamento dauguma (48 str. 2 d.). Konstitucija nustato, karo padėties įstatymas negali būti keičiamas jam galiojant (48 str. 5 d.). Karo padėties laikotarpiu nepraranda teisinės galios Konstitucijos 61 ir 62 straipsniai, nustatantys parlamento nario teisinę neliečiamybę ir garantijas, net ir tais atvejais, kai parlamentas yra paleistas ar pasibaigusi jo sesija.

Konstitucija garantuoja teisinę prezidento neliečiamybę. Respublikos prezidentas neatsako už savo veiksmus, kuriuos vykdo eidamas prezidento pareigas, išskyrus valstybės išdavimą ir sąmoningą Konstitucijos pažeidimą (49 str. 1 d.). Už veiksmus, nesusijusius su einamomis pareigomis, prezidentas gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn tik pasibaigus jo kadencijai.

Konstitucija numato, kad 1/3 parlamento narių turi teisę inicijuoti apkaltą prezidentui. Nutarimas pradėti apkaltos procesą laikomas priimtu, kai už jį balsuoja ne mažiau kaip 2/3 visų parlamento narių. Nuo tos dienos, kai prezidentas stoja prieš teismą, jo įgaliojimai sustabdomi ir perduodami Konstitucijoje (34 str.) nurodytam asmeniui, turinčiam teisę pavaduoti prezidentą (parlamento pirmininkui, nesant parlamento – ankstesniojo šaukimo parlamento pirmininkui, jeigu jo nėra arba jis atsisako šių pareigų, – Vyriausybei). Teismui priėmus išteisinamąjį nuosprendį, prezidentas toliau eina pareigas, jeigu nėra pasibaigusi jo kadencija.

Vyriausybė. Vyriausybės funkcijas vykdo Ministrų kabinetas, kurį sudaro ministras pirmininkas ir ministrai. Ministrą pirmininką, ministro pirmininko teikimu ministrus skiria Respublikos prezidentas (žr. „Respublikos prezidentas“).

Vyriausybės sudėtį ir veiklą reglamentuoja įstatymas. Konstitucija numato, kad Respublikos prezidentas ministro pirmininko siūlymu turi teisę skirti ministrą arba kelis ministrus ministro pirmininko pavadootojais (81 str. 1 d.). Ministro rangą turinčių ministro pavadootojų (alternatyviųjų ministrų), ministro pavadootojų ir ministro be portfelio, kurie gali būti Vyriausybės nariais, teisinį statusą nustato įstatymas.

Vyriausybės nariais gali būti skiriami tik tie asmenys, kurie atitinka parlamento nariui keliamus reikalavimus. Vyriausybės nariams draudžiama užsiimti kita profesine veikla. Įstatymas gali nustatyti ir kitus jų veiklos apribojimus.

Vyriausybė, vadovaudamasi Konstitucija ir įstatymais, kuria ir įgyvendina bendrąją šalies politiką (82 str. 1 d.). Ministras pirmininkas vadovauja Vyriausybės veiklai ir užtikrina jos vienybę. Ministras vadovauja ministerijai, sprendžia ministerijos kompetencijai priklausančius klausimus, vykdo kitas įstatymų nustatytas funkcijas. Ministras be portfelio vykdo ministro pirmininko pavestas funkcijas. Vyriausybė yra solidariai atsakinga už bendrą vyriausybės veiklą, o Vyriausybės nariai – už veiklą, kiek leidžia jų kompetencija (85 str.).

Vyriausybė turi turėti parlamento pasitikėjimą (84 str. 1 d.). Vyriausybė turi gauti parlamento pasitikėjimo votumą per penkiolika dienų nuo ministro pirmininko priesaikos. Vyriausybė savo iniciatyva bet kuriuo metu turi teisę pateikti parlamentui prašymą dėl pasitikėjimo Vyriausybe.

Parlamentas turi teisę pareikšti nepasitikėjimą Vyriausybe ir jos nariais. Inicijuoti šią parlamentinę procedūrą gali 1/6 parlamento narių: jie turi pateikti pasiūlymą ir aiškiai jame išdėstyti klausimus, dėl kurių vyks debatai. Parlamentiniai debatai dėl pasitikėjimo ar nepasitikėjimo prasideda po dviejų dienų nuo prašymo pateikimo, jeigu Vyriausybė (tais atvejais, kai siūloma pareikšti jai nepasitikėjimą) nepareikalauja jų pradėti iš karto. Debatai negali trukti ilgiau kaip tris dienas. Balsavimas dėl pasitikėjimo ar nepasitikėjimo Vyriausybe ar jos nariais pradedamas iš karto po debatų, tačiau Vyriausybės prašymu jį galima atidėti 48 valandoms.

Pasitikėjimas Vyriausybe ar jos nariais pareiškiamas posėdyje dalyvavusių parlamento narių dauguma, tačiau ne mažesne kaip 2/5 visų parlamento narių. Nutarimas dėl nepasitikėjimo laikomas priimtu, jeigu už jį balsavo absoliuti visų parlamento narių dauguma. Nesurinkus reikiamo skaičiaus balsų, inicijuoti nepasitikėjimo procedūrą galima ne anksčiau

kaip po šešių mėnesių, išskyrus atvejus, kai tokią iniciatyvą išreiškia daugiau kaip pusė visų parlamento narių (84 str. 2, 3 d.).

Konstitucija numato, kad Vyriausybės narių baudžiamosios atsakomybės klausimas dėl padarytų nusikalstamų veikų einant Vyriausybės nario pareigas gali būti sprendžiamas tik sutikus parlamentui, pagal Konstitucijos numatytą procedūrą. Tik parlamentas turi teisę pradėti apkaltos procesą esamos ir buvusios vyriausybės nariams ar ministrų pavaduotojams (86 str.). Inicijuoti šį procesą gali ne mažiau kaip 1/3 parlamento narių. Parlamentas, absoliučia jo narių dauguma pritaręs šiai iniciatyvai, steigia parlamentinę komisiją, kuri turi atlikti išankstinį tyrimą. Atlikusi šį tyrimą, komisija savo išvadas pateikia parlamentui. Atsižvelgdamas į išvadas, jis sprendžia, ar pradėti apkaltos procesą. Atitinkama parlamento rezoliucija turi būti priimta absoliučia parlamento narių balsų dauguma. Parlamentas turi teisę bet kuriuo metu nutraukti pradėtą procesą.

Apkaltą vykdo specialus parlamento sudarytas teismas. Nagrinėjant konkrečią bylą, jo sudėtyje turi būti šeši Valstybės Tarybos (Aukščiausiojo administracinio teismo) ir septyni Areopago (Aukščiausiojo civilinio ir baudžiamojo teismo) nariai. Juos plenariniame parlamento posėdyje burtais išrenka parlamento pirmininkas iš minėtų teismų narių.

6. TEISMINĖ VALDŽIA

Teisingumą Graikijos Respublikoje vykdo teismai. Teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi ir klauso tik Konstitucijos ir įstatymų. Teismas negali taikyti įstatymo, kurio turinys neatitinka Konstitucijos (93 str. 4 d.). Teismui giežtai draudžiama vadovautis nuostatomis, įtvirtintomis teisės aktuose, priimtuose negaliojant Konstitucijai (87 str.).

Nuolatinių teisėjų veiklos priežiūrą įstatymo nustatyta tvarka vykdo aukštesniojo rango teisėjai, Areopago³¹⁵ (Graikijos aukščiausiojo civilinio ir kriminalinio teismo) prokuroras ir jo pavaduotojas; prokurorų veiklos priežiūrą – Areopago nariai ir aukštesniojo rango prokurorai.

Graikijos teismuose bylos nagrinėjamos viešai. Teismo posėdis gali būti uždaras, jeigu teismo įsitikinimu tai gali kenkti bendroms moralės

³¹⁵ Areopagas (gr. *Areios pagos* – Arėjo kalva) – senovės Atėnų aukščiausioji valstybės taryba. Posėdžiaudavo Atėnuose ant karo dievo Arėjo kalvos. Kontroliaavo kitas valstybės institucijas, nagrinėjo kriminalines bylas, saugojo vergovinės aristokratijos tradicijas; vėlesniais amžiais vykdė tik kriminalinių ir religinių bylų nagrinėjimo funkcijas.

nuostatomis arba jeigu reikia apsaugoti žmogaus asmeninio ar šeimos gyvenimo slaptumą. Teismo sprendimas skelbiamas viešai; jis turi būti teisėtas ir pagrįstas atsižvelgiant į visas byloje esančias aplinkybes. Įstatymo nustatyta tvarka viešai privalo būti skelbiama ir teismo atskiroji nuomonė. Teisinę atsakomybę už šių nuostatų nesilaikymą nustato įstatymas.

Teisėjus ir prokurorus³¹⁶ skiria Respublikos prezidentas. Jų skyrimo tvarką ir kvalifikacinius reikalavimus nustato įstatymas. Konstitucija nustato, kad teisėjų ir prokurorų darbo užmokestis turi atitikti jų atliekamas funkcijas. Jų rangų, darbo užmokesčio dydį ir kitus tarnybinės padėties klausimus reglamentuoja specialus įstatymas. Prieš skiriant teisėjus ir prokurorus įstatymu gali būti nustatytas bandomasis laikotarpis arba stažuotė, bet ne daugiau kaip trejiems metams. Šiuo laikotarpiu jie vykdo visas nuolatinio teismo pareigūno pareigas.

Teisėjus ir prokurorus galima atleisti iš pareigų įstatymo nustatyta tvarka ir tik esant Konstitucijoje nustatytiems pagrindams: kai įsiteisėja juos apkaltinę teismų nuosprendžiai; dėl šiurkštaus teisėjų drausmės pažeidimo; sveikatos būklės arba kai savo poelgiu pažemina teisėjo ar prokuroro vardą. Teisėjų ir prokurorų, užimančių ne aukštesnį kaip apeliacinio teismo prokuroro ir jam prilygintų pareigūnų rangą, įgaliojimai nutrūksta sulaukus 65 metų amžiaus; aukštesnio rango pareigūnų – 67 metų amžiaus. Taikant šią nuostatą, visais atvejais turi būti laikomasi taisyklės, kad pareigūnų įgaliojimai nutrūksta tų metų, kai pareigūnas sulaukia pensinio amžiaus, birželio 30 dieną (88 str. 5 d.).

Teismo pareigūnus draudžiama perkelti iš vienos teismų grandies į kitą, išskyrus atvejus, kai įstatymo nustatyta tvarka asocijuoti teisėjai ar prokurorai jų pačių prašymu perkeliama į pirmos instancijos teismus ar prokuratūras. Paprastųjų administracinių teismų teisėjai įstatymo nustatyta tvarka gali būti perkelti ir paaukštinti iki Valstybės Tarybos (Aukščiausiojo administracinio teismo) teisėjų rango, tačiau jie negali sudaryti daugiau kaip 1/5 Valstybės Tarybos narių (88 str. 6 d.).

Teismo pareigūnai negali užsiimti jokia kita veikla ir gauti jokio kito atlyginimo, išskyrus teisėjo atlyginimą ir kitus Konstitucijoje numatytus atvejus. Konstitucija nustato, kad teismo pareigūnai gali būti renkami Atėnų akademijos nariais; dirbti pedagoginį darbą universitetinio lygio institucijose; būti specialiųjų tarybų ar komisijų, sprendžiančių drausmės, audito

³¹⁶ Konstitucijoje dažnai vartojama bendra sąvoka „teismo pareigūnai“.

ir teisinio pobūdžio klausimus; taip pat įstatymo nustatyta tvarka dalyvauti teisės aktų rengimo komisijose; užsiimti teismo pareigūnų mokymu; dalyvauti tarptautinių organizacijų, kuriose reprezentuojama valstybė, veikloje (89 str. 3 d.). Leidžiama steigti teismo pareigūnų asociacijas.

Dėl teisėjų ir prokurorų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo į kitas pareigas Respublikos prezidentui pataria įstatymo nustatyta tvarka veikiančios specialios institucijos – aukščiausiosios teismų tarybos: Aukščiausioji civilinių ir kriminalinių teismų taryba, Aukščiausioji administracinių teismų taryba ir Aukščiausioji audito teismų taryba. Į šių tarybų sudėtį įeina atitinkamos aukščiausiosios instancijos teismo pirmininkas ir burtais renkami šio teismo nariai, dirbę jame ne mažiau kaip dvejus metus. Aukščiausiosios civilinių ir kriminalinių teismų tarybos sudėtyje turi būti Areopago prokuroras ir du jo pavaduotojai, renkami burtais iš prokurorų, dirbusių Areopago prokuratūroje ne mažiau kaip dvejus metus. Aukščiausiosios administracinių teismų tarybos ir Aukščiausiosios audito teismų tarybos sudėtyje turi būti generalinis valstybės komisaras (Valstybės Tarybos pirmininkas).

Konstitucija numato, kad tais atvejais, kai teisingumo ministras nesutinka su aukščiausiosios teismų tarybos sprendimu, jis turi teisę įstatymo nustatyta tvarka reikalauti, kad klausimas dėl teismo pareigūnų skyrimo, paaukštinimo ar perkėlimo į kitas pareigas būtų svarstomas atitinkamos aukščiausiosios instancijos teismo plenumo. Tokį prašymą gali pateikti ir asmuo, tiesiogiai susijęs su svarstomu klausimu. Plenumo nutarimas ir aukščiausiosios teismų tarybos sprendimas, dėl kurio teisingumo ministras neišreikė abejonių, ministrui yra galutinis. Šių institucijų sprendimai negali būti skundžiami Valstybės Tarybai.

Areopago, Valstybės Tarybos ir Audito rūmų pirmininką ir pavaduotojus skiria Respublikos prezidentas Ministrų kabineto teikimu. Areopago prokurorą ir pavaduotojus skiria Respublikos prezidentas. Šių pareigūnų kadencija yra ketveri metai.

Aukščiausio rango teismų pareigūnų drausminės atsakomybės klausimus įstatymo nustatyta tvarka sprendžia Aukščiausiasis drausmės teismas (taryba), kuriam vadovauja Valstybės Tarybos pirmininkas. Kitų pareigūnų drausminės bylas nagrinėja pirmos ir antros instancijos teismų sudaryti drausmės teismai (tarybos). Teisę iškelti drausminę bylą teismo pareigūnui turi teisingumo ministras.

Pažymėtina, kad Konstitucija reglamentuoja ir kai kuriuos teismų administracijos tarnautojų teisinio statuso klausimus (92 str.). Pavyzdžiui, nustatyta, kad teismų administracijos darbuotojai gali būti įstatymo nustatyta tvarka atleidžiami iš pareigų: kai įsiteisėja juos apkaltinę teismų nuosprendžiai; drausmės teismo sprendimu, padarius drausminį nusižengimą; dėl ligos; invalidumo arba kai darbuotojas neatitinka tarnybinių pareigų.

Graikijos teismų sistemą sudaro administraciniai, civiliniai ir kriminaliniai teismai, kurių veiklą reglamentuoja įstatymas.

Administraciniai teismai nagrinėja administracinius ginčus, išskyrus tuos, kurie priskiriami audito teismams. Administraciniams teismams įstatymu gali būti perduota nagrinėti tam tikras civilines bylas, o civiliniams teismams – tam tikras administracines bylas.

Valstybės Taryba (Aukščiausiasis administracinis teismas) yra kasacinė administracinių bylų nagrinėjimo instancija, turinti teisę peržiūrėti žemesniųjų administracinių teismų sprendimus ir priimti galutinį sprendimą. Valstybės Taryba taip pat nagrinėja prašymus ir turi teisę panaikinti administracinius aktus, prieštaraujančius įstatymams, ir administracinius aktus, kuriais viršijami pareigūnų įgaliojimai; formuoja bendrąją administracinių bylų nagrinėjimo praktiką; rengia norminio pobūdžio dekretus. Viešojo administravimo institucijoms Valstybės Tarybos sprendimai yra privalomi.

Baudžiamieji teismai nagrinėja bylas ir skiria kriminalines bausmes, numatytas baudžiamajame kodekse. Įstatymų leidėjas turi teisę perduoti nagrinėti tam tikros kategorijos bylas kitoms institucijoms, pavyzdžiui, policijos institucijoms – nagrinėti bylas dėl policijos pareigūnų padarytų teisės pažeidimų, už kuriuos numatyta bauda; gali būti steigiami nepilnamečių teismai. Įstatymo nustatyta tvarka gali būti steigiami specialūs teismai (tribunolai), nurodyti Konstitucijoje (sausumos karinių pajėgų, karinių oro pajėgų, karinio laivyno ir trofėjų reikalų teismai, 96 str. 4 d.).

Audito rūmai prižiūri, kaip panaudojamos valstybės, vietos valdžios ir kitų juridinio asmens statusą turinčių viešojo pobūdžio institucijų, numatytų įstatyme, lėšos; nagrinėja bylas dėl šioms institucijoms padarytos žalos; teikia parlamentui ataskaitas dėl biudžeto vykdymo, išvadas dėl pensijų įstatymų; nagrinėja ginčus dėl pensijų ir kt.

Konstitucijoje numatyta speciali teisminė institucija – Aukščiausiasis specialusis teismas (100 str.). Šis teismas: kontroliuoja ir atlieka teisminį

tyrimą dėl parlamento rinkimų teisės pažeidimų; tikrina, ar nebuvo pažeisti įstatymai organizuojant referendumą ir jo rezultatus; sprendžia, ar parlamento nariai nepažeidžia pareigų nesuderinamumo principo; priima sprendimus dėl parlamento narių nušalinimo nuo pareigų; sprendžia ginčus dėl kompetencijos paskirstymo teismams; sprendžia, ar parlamento priimtų įstatymų turinys ir atskiros įstatymo nuostatos neprieštarauja Konstitucijai, kai jų pagrindu buvo priimti Areopago, Valstybės Tarybos ar Audito rūmų sprendimai; aiškina visuotinai pripažintų teisės normų turinį, vadovaujantis Konstitucijos 28 straipsnio 1 dalyje išdėstytomis nuostatomis, įtvirtinančiomis, kad visuotinai pripažintos tarptautinės teisės normos yra sudedamoji Graikijos teisinės sistemos dalis ir turi viršenybę nacionalinių įstatymų atžvilgiu. Aukščiausiojo specialiojo teismo statusą ir jo įgaliojimų vykdymo tvarką nustato įstatymas.

Aukščiausiojo specialiojo teismo nariais skiriami Valstybės Tarybos, Areopago ir Audito rūmų pirmininkai; dvejimms metams burtais renkami keturi Valstybės Tarybos nariai ir keturi Areopago nariai. Teismui vadovauja senesnis pagal amžių Valstybės Tarybos ar Areopago pirmininkas. Nagrinėjant ginčus dėl teismų kompetencijos paskirstymo ir įstatymų konstitucingumo, teismo sudėtyje turi būti burtais atrinkti du etatiniai universitetų teisės fakultetų teisės krypties profesoriai.

Aukščiausiojo specialiojo teismo sprendimai yra galutiniai ir neskundžiami. Įstatymų nuostatos, pripažintos prieštaraujančiomis Konstitucijai, netenka teisinės galios nuo teismo sprendimo paskelbimo arba jame nurodytos datos.

Konstitucijos pataisomis, priimtomis 2001 m., numatyta, kad įstatymo nustatyta tvarka steigiama ir veikia speciali teisinė institucija – Valstybės teisės taryba. Jos kompetencija apima įgaliojimus, susijusius su teisine parama valstybei, valstybės atstovavimu sprendžiant ginčus, susijusius su skundais prieš valstybę, ir jų nagrinėjimu (100 A str.).

7. TERITORINIS VALSTYBĖS SUTVARKYMAS

Centrinės ir vietinės valdžios santykiai – viena iš seniausių Graikijos problemų. Šalies geografinės savybės (apie 20 proc. teritorijos užima salos, apie 70 proc. – kalnai), istorinės ir politinės aplinkybės lėmė tai, kad nuo seno čia buvo tam tikros istorinės sritys, daugybė vietos bendruomenių, turinčių savitas vietos valdymo tradicijas. Valstybės valdžios

bandymai suvienodinti vietos savivaldą ir valdymą visuomet sukeldavo visuomenės pasipriešinimą, kuris neretai baigdavosi politine krize šalyje.

Neatsitiktinai Konstitucijoje įtvirtintos teisės normos, reglamentuojančios vietos savivaldą ir valdymą, yra bendro pobūdžio, įtvirtina tik bendruosius centrinės ir vietinės valdžios santykių principus, ir suteikia teisę įstatymų leidėjui pačiam nustatyti konkretų šių santykių turinį. Išsamiau reglamentuojamas Atono konstitucinis statusas. Šiai autonominei Graikijos sričiai netaikomi bendrieji vietos savivaldos ir valdymo pagrindai.

Graikijos Konstitucija nustato, kad valstybės valdymas organizuojamas decentralizavimo pagrindais (101 str.). Administraciniai teritoriniai vienetai sudaromi atsižvelgiant į šalies geoekonomines, socialines ir susisiekimo sąlygas. Vietos valdžios institucijos sprendžia klausimus, susijusius su vietos bendruomenės poreikiais ir interesais. Jų veiklą įstatymo nustatyta tvarka koordinuoja ir kontroliuoja centrinės valdžios institucijos, nepažeisdamos jų laisvės ir savarankiškumo. Įstatymas gali suteikti centrinės valdžios institucijoms ir kitus įgaliojimus. Konstitucija numato, kad įstatymų leidėjas ir valstybės valdymo institucijos, priimdamos teisės aktus, privalo atsižvelgti į salų regionų ypatumus.

Konstitucija numato dviejų lygių administracinius teritorinius vienetus, turinčius savivaldos teisę. Tokią teisę turi pirmo ir antro lygio administraciniai teritoriniai vienetai (102 str.). Ši konstitucinė norma buvo įtvirtinta 2001 m. pataisomis, atsižvelgiant į vietos savivaldos reformą, pradėtą įgyvendinti nuo 1995 metų. Anksčiau galiojusi konstitucijos redakcija numatė savivaldos teisę tik pirmo lygio administraciniams teritoriniams vienetais – municipalitetams (demams) ir bendruomenėms (kinotams).

1994 m. Graikijos parlamentas patvirtino regioninio ir vietos valdymo reformą (įstatymai Nr. 2218/94 ir 2240/94³¹⁷). Pagal ją savivaldos teisę įgijo antro lygio administraciniai teritoriniai vienetai – prefektūros (nomai), šią teisę įgyvendinančios per renkamas prefektūrų tarybas ir prefektus (nomarchus). Taip buvo siekiama vienyti municipalitetus ir bendruomenes, skatinti jų tarpusavio bendradarbiavimą ir ryšius. 1997 m. parlamentas patvirtino vadinamąją „Capodistrias“³¹⁸ reformą (įstatymas

³¹⁷ Xithali-Kerkyra Theodora, Valatsos Athanasios. Structure and Nature of Government in Greece // http://www.ceec-logon.net/download/material/str_gren.doc

³¹⁸ J. Capodistrias 1828–1831 m. buvo Graikijos Respublikos vadovas. Jo valdymo metais buvo įgyvendinama reforma, kurios tikslas buvo unifikuoti vietos valdymo sistemą naikinant vietos valdžios institucijas.

Nr. 2539/1997, įsigaliojo nuo 1998 m.³¹⁹), kurios tikslas buvo modernizuoti šalies viešąjį administravimą ir vietos valdžios sistemą, labai sumažinti pirmo lygio administracinių teritorinių vienetų skaičių, sujungiant gretimai esančias bendruomenes ir taip išvengiant jų fragmentiškumo³²⁰.

Galiojanti Konstitucijos redakcija, kitaip nei ankstesnioji, neįvardija administracinių teritorinių vienetų, turinčių savivaldos teisę (nenurodo jų pavadinimų). Administracinius teritorinius vienetus ir vietos savivaldos institucijų kompetenciją nustato įstatymas. Reglamentuojant centrinės ir vietinės valdžios santykius, paskirstant jų kompetenciją, įstatymų leidėjas turi vadovautis vietos valdžios prioriteto principu.

Vietos valdžios institucijos veikia laisvai ir savarankiškai. Jos yra renkamos remiantis visuotine rinkimų teise ir slaptu balsavimu. Vietos valdžios institucijų rinkimų tvarką nustato įstatymas. Įstatymo nustatyta tvarka gali būti steigiamos joms pavaldžios vykdomosios institucijos. Galiojantys įstatymai numato, kad vietos valdžios institucijos (prefektų tarybos ir prefektai, municipalitetų tarybos ir merai) yra tiesiogiai renkamos ketveriems metams.

Konstitucija numato, kad drausminės nuobaudos atstovaujамųjų vietos valdžios institucijų nariams, išskyrus atvejus, kai šių pareigų netenkama savaime, įstatymo nustatyta tvarka gali būti skiriamos tik pritarus tarybai, kurios daugumą sudaro nuolatiniai teisėjai.

Valstybė įsipareigoja užtikrinti vietos valdžios institucijų finansinį nepriklausomumą, sudaryti pakankamas finansines galimybes įgyvendinti joms pavestas funkcijas, kartu nustatydamą priemonės finansų panaudojimo skaidrumui užtikrinti. Mokesčių mokėjimo ir rinkliavų tvarką nustato įstatymas. Konstitucija įtvirtina, kad perduodant centrinės ir regioninės valdžios funkcijas vietos valdžiai kartu perduodamos atitinkamos lėšos bei finansiniai fondai.

Šiuo metu Graikijoje yra trijų lygių administraciniai teritoriniai vienetai: 13 regionų (periferijų), kuriuose valdymą organizuoja Vyriausybė; 54 prefektūros; 900 municipalitetų ir 133 bendruomenės³²¹.

³¹⁹ Xithali-Kerkyra Theodora, Valatsos Athanasios. Structure and Nature of Government in Greece // http://www.ceec-logon.net/download/material/str_gren.doc

³²⁰ Iki šios reformos Graikijoje buvo apie 6000 municipalitetų ir bendruomenių, iš jų municipalitetai sudarė tik 6,5 proc. // Local Government in Greece // <http://www.legal.coe.int/>

³²¹ Xithali-Kerkyra Theodora, Valatsos Athanasios. Structure and Nature of Government in Greece // http://www.ceec-logon.net/download/material/str_gren.doc

Atskirą administracinį teritorinį vienetą sudaro Atonas (gr. *Athos*³²²) – savivaldi stačiatikių vienuolių sritis Graikijos Chalkidės pusiasalio rytiniame kyšulyje, kurio gale yra Ajon Oro kalnas. Nuo ankstyvosios krikščionybės šioje žemėje buvo atsiskyrėlių buveinė, o nuo VII a. ji priklauso vienuoliams. 963 m. čia buvo įkurtas pirmasis vienuolynas (*laura*). Šiuo metu Atone yra 20 vienuolynų.

Konstitucijos leidėjai, atsižvelgdami į istoriškai susiklosčiusią šios srities privilegijuotą padėtį, suteikė Atonui autonominės srities statusą. Konstitucijoje (105 str.) nustatyta, kad Atonas yra savivaldi Graikijos valstybės dalis. Dvasiškai Atonas yra pavaldus Konstantinopolio ekumeniniam patriarchatui, priklauso patriarchato jurisdikcijai. Visi asmenys, gyvenantys vienuolišką gyvenimą Atone ir išventinti vienuoliais, įgyja Graikijos pilietybę be papildomų sąlygų ir procedūrų.

Atoną valdo 20 vienuolynų, kurie yra tarpusavyje pasidaliję Atono žemes. Prievarta nusavinti Atonui priklausančią teritoriją draudžiama. Konstitucija nustato, kad Atono valdymo funkcijas vykdo Šventoji bendruomenė (Šventasis Kinotas), kurią sudaro Šventųjų vienuolynų atstovai. Draudžiama keisti Atono valdymo sistemą, Šventųjų vienuolynų skaičių ir jų hierarchiją. Atono teritorijoje gali gyventi tik stačiatikybę išpažįstantys asmenys.

Šios srities vidaus tvarką nustato Atono statusas. Statutą, kurį ren- giant dalyvauja ir valstybės atstovas, priima visi vienuolynai. Statusas įgyja teisinę galią, kai ji patvirtina Konstantinopolio ekumeninis patriarchatas ir Graikijos parlamentas.

Bažnytinės drausmės laikymosi priežiūrą vykdo Konstantinopolio patriarchatas, administracinių funkcijų vykdymo priežiūrą – valstybė. Valstybė privalo užtikrinti Atono bendruomenės saugumą ir viešąją tvarką. Šias valstybės funkcijas vykdo valdytojas, kurio įgaliojimus nustato įstatymas. Įstatymas nustato teisminės valdžios, kurią įgyvendina vienuolių valdžios institucijos ir Šventasis Kinotas, kompetenciją, muitų ir mokesčių lengvatas, taikomas šiai autonominei sričiai.

* * *

Iš visų Europos valstybių Graikija turi didžiausią parlamentinės demokratijos patirtį. Nepaisant politinio gyvenimo nesklandumų, graikų

³²² Nesutrumpintas pavadinimas gr. *Ajon Oras* arba *Agion Oras* – Šventasis kalnas.

parlamentarizmo tradicijoms įtakos turėjo šalies konstitucingumo ir politinės sistemos raida.

Visos Graikijos konstitucijos (išskyrus 1968 m. ir 1973 m. konstitucijas, priimtas karinės diktatūros laikotarpiu) įtvirtino parlamentinę demokratiją, demokratines vertybes ir jų apsaugą. Kita vertus, sunki ir nestabili šios šalies socialinė politinė padėtis XIX–XX a. lėmė, kad tikrovėje dažnai būdavo nepaisoma Konstitucijoje įtvirtintų nuostatų. Tikrovės neatitinkanti rašytinė Konstitucija – vienas ryškiausių Graikijos konstitucingumo raidos (iki 1975 m.) bruožų.

1975 m. Konstitucija įtvirtino Graikiją kaip prezidentinę parlamentinę respubliką (tokia nuostata buvo įtvirtinta Konstitucijos 1 straipsnyje) ir suteikė Respublikos prezidentui didelius įgaliojimus. 1986 m. Graikijos parlamento daugumai pavyko priimti konstitucines pataisas, pakeitusias valstybės valdymo formą. Graikija tapo parlamentine respublika. Nepaisant to, kad buvo išplėstos parlamento ir susiaurintos prezidento galios, pastarajam liko nemažai konstitucinių galimybių paveikti parlamento veiklą.

LITERATŪRA

1. The Constitution of Greece // <http://www.parliament.gr/english/politeuma/>
2. The Constitution of Greece // http://confinder.richmond.edu/greek_2001.html
3. Die Verfassung der Griechischen Republik // <http://www.verfassungen.de/griech/verf75.htm>
4. *Constitution de la Grece*. Athenes, 1992.
5. Constitution de Grecia // <http://confinder.richmond.edu/admin/docs/GreeceSp.pdf>.
6. Provisorische Verfassung Griechenlands (von Epidaurus), vom 15. Januar 1822 // <http://www.verfassungen.de>
7. Verfassung Griechenlands (von Troizen), vom 17. Mai 1827 // <http://www.verfassungen.de>
8. Verfassung Griechenlands vom 2. März 1844 // <http://www.verfassungen.de>
9. Verfassung Griechenlands vom 16. November 1864 // <http://www.verfassungen.de>
10. The Greek Constitution of 1 (14) June 1911 // <http://www.geocities.com/dagtho/grconst19110614.html>;
11. Verfassungen Griechenlands vom 1/14. Juni 1911 // <http://www.verfassungen.de>
12. Verfassung der griechischen Republik vom 3. Juni 1927 // <http://www.verfassungen.de>

13. Verfassung Griechenlands vom 1. Januar 1952 // <http://www.verfassungen.de>
14. Verfassung Griechenlands vom 15. November 1968 // <http://www.verfassungen.de>
15. A Brief Review or the Hellenic Parliamentary History // <http://www.hri.org/MPA/voulh/eng/istorija/index.html>
16. Chrysogonos K. *An introduction to Greek Electoral Law* // http://www.cecl.gr/rigasnetwork/databank/REPORTS/r8/GR_8_Chrysogonos.html
17. Greece. Electoral System // http://www.ipu.org/parline-e/reports/2125_B.htm
18. Greek Electoral Systems applied in the Parliamentary Elections after the Hunte (1977–1999) // <http://www.stat-athens.aueb.gr/~jpan/diatrives/Kalogirou/chapter3.pdf>
19. Greece Government-004 // http://www.theodora.com/wfbcurrent/greece/greece_government.html
20. Greece in brief: Political system, constitution and institutions // <http://www.mediainfo2004.gr/>
21. Greece History // http://workmall.com/wfb2001/greece/greece_history_index.html
22. Greece Now Government // <http://www.greece.gr/index.htm/>
23. Greece. The Electoral System // http://www.photius.com/countries/greece/government/greece_government_the_electoral_system.html
24. Greek local government // <http://www.oultwood.com/locagov/greece.html>
25. Hellenic Parliament // <http://www.parliament.gr/english/>
26. Katrougalos G. The Constitutional History of Greece in the Balkan context // http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/gr00m_.html
27. Local government in Greece // http://www.citymayors.com/government/greece_government.html
28. Presidency of the Hellenic Republic // <http://www.presidency.gr/en/index.htm>
29. Prime Minister of the Hellenic Republic // <http://www.primeminister.gr/gr/lang/en/primeminister.asp>
30. The Columbia Encyclopedia, Sixth Edition. 2001–2005 // <http://www.bartleby.com/65/gr/Greece.html>
31. Xithali-Kerkyra T.; Valatsos, A. Structure and nature of Government in Greece // www.ceec-logon.net/download/material/str_gren.doc

IX. ISPANIJOS KARALYSTĖS KONSTITUCINĖ SISTEMA

Doc. dr. Elena Vaitiekienė

1. BENDROJI CHRAKTERISTIKA

Kaip ir daugelyje kitų Europos valstybių, Ispanijos konstitucingumo pradžią lėmė Didžioji Prancūzijos revoliucija bei imperinės Napoleono Bonaparto ambicijos. Užkariauotose ar užimtuose teritorijose Napoleonas siekė nustatyti tam tikrą konstitucinę tvarką, kita vertus, Napoleono pergalės naikino arba keitė Europos monarchijų struktūrą ir pobūdį, skatino vidinius politinius procesus, nacionalinį išsivaduojamąjį judėjimą. Visa tai keitė valstybingumo sampratą, skatino naujų politinių sistemų ir jų teisinių koncepcijų atsiradimą.

XVIII a. pabaigoje Ispanijoje įsitvirtino Prancūzijos sosto atstovai – Burbonų dinastija. 1808 m. pradžioje Prancūzijos kariuomenė užėmė Ispaniją, jos karalius Karolis IV ir įpėdinis sūnus Ferdinandas VII buvo priversti atsisakyti sosto Napoleono brolio Josefo naudai.

1808 m. liepos 7 d., žengdamas į Ispanijos karaliaus sostą, Bajonėje Josephas Bonapartas paskelbė Bajonės Statutą (*Statuto di Baiona*), nustatantį Ispanijos valdymo tvarką. Tai buvo pirmasis konstitucinio pobūdžio dokumentas, parašytas ir paskelbtas Ispanijoje. Bajonės Statutas yra pripažįstamas kaip svarbus istorijos dokumentas, tačiau nėra laikomas pirmąja Ispanijos Konstitucija, nes tai buvo Prancūzijos invazijos vaisius: Josefo karūnavimo išskilmėse nedalyvavo daugelis Ispanijos didikų, jie atsisakė pasirašyti minėtą teisės aktą³²³. 1808 m. Prancūzijos invazija į Ispaniją sukėlė šešerius metus trukusį išsivaduojamąjį karą. Remiant Londonui ir Didžiosios Britanijos kariuomenei 1810 m. Andalūzijoje, Kadžio mieste, įsteigta Aukščiausioji Ispanijos Taryba (*Supreme Junta*) nusprendė tais pačiais metais sušaukti steigiamąjį susirinkimą, Ispanijos metro-polijos ir kolonijų atstovų parlamentą – Kortesus (*Constituent Cortes*).

³²³ Spain 1808–1814 //www. countrystudies.us/spain; History of Spain //http:www.zum.de/whkmla/region/spain/popwar.html.

Kadžio Kortesai buvo pirmasis modernus Ispanijos parlamentas. Juose vyravo liberalių nuostatų šalininkai, jiems buvo artimos Didžiosios Prancūzijos revoliucijos ir JAV Konstitucijos idėjos.

Pirmoji Ispanijos Konstitucija paskelbta 1812 m. kovo 12 d., ji taip pat vadinama Kadžio Konstitucija (*La Constitucion de Cadiz*)³²⁴.

Tai buvo pirmasis teisės aktas Ispanijoje, paskelbęs tautą suverenu. Pažymėtina, kad Ispanijos tauta buvo suvokiama ne kaip metropolijos, o kaip visų abiejuose pasaulio pusrutuliuose gyvenusių Ispanijos imperijos piliečių bendrija. Daugelis Kadžio Konstitucijos nuostatų buvo pagrįstos 1789 m. Prancūzijos Žmogaus ir piliečių teisių deklaracijos bei JAV Konstitucijos nuostatomis. 1812 m. Konstitucija nustatė visų lygybę prieš įstatymą, žodžio, spaudos laisvę, sulygino metropolijos ir užjūrio teises, panaikino feodalų luomines privilegijas, gildijas, apribojo Katalikų Bažnyčios vaidmenį, numatė bendruomeninių žemių išdalijimą, bažnytinių žemių konfiskavimą ir pardavimą. 1812 m. Konstitucijos nuostatos, reglamentuojančios ekonominę sistemą, leido paspartinti liberalias ekonomines reformas. Kadžio Konstitucija panaikino inkviziciją, tačiau katalikybė buvo privaloma ir vienintelė religija, o erezijos – laikomos nusikaltimu. Kitos religijos buvo draudžiamos, tai kontroliavo specialūs tribunolai.

1812 m. Konstitucija šalį paskelbė konstitucine monarchija, įtvirtino valdžių atskyrimo principą. Įstatymų leidžiamoji valdžia priklausė vienerių rūmų parlamentui – Kortesams, vykdomoji valdžia – karaliui. Jis valdė kartu su ministrais patariamais ir padedamas Valstybės Tarybos. Kortesai galėjo kontroliuoti ministrus. 1812 m. Konstitucijoje atsispindėjo Ispanijos centrinės ir vietinės valdžios teisinio reglamentavimo tradicijos. Konstitucija nustatė racionalią ir gana veiksmingą administravimo sistemą, pagrįstą naujai suformuotomis provincijomis ir municipalitetais. Municipalitetams buvo sugrąžinta savivaldos teisė, įgyvendinama per vietos gyventojų renkamas atstovaujamasias institucijas.

1812 m. Konstitucija pradėjo ir lėmė ispaniškojo liberalizmo tradiciją, į ją vėliau orientavosi 1837 m., 1869 m., 1931 m. konstitucijų leidėjai. Kadžio Konstitucija laikoma viena moderniausių XIX a. pirmosios pusės Europos konstitucijų. Ryškiausias šios Konstitucijos bruožas tas, kad joje modernaus konstitucionalizmo pagrindus bandyta suderinti su monar-

³²⁴ Spanish Constitution of 1812//gopher://ulima.edu.pe:70/00/cpp/seccion 1/cante/1812

chine valdymo tvarka³²⁵. Kadžio Konstitucija buvo svarbi ne tik Ispanijai, bet ir visam ispaniškai kalbančiam pasauliui, ji tapo „šventuoju liberalizmo kodeksu“ ir per visą XIX amžių tarnavo kaip modelis liberalioms Lotynų Amerikos šalių konstitucijoms³²⁶.

Radikalus Kadžio Konstitucijos kūrėjų idealizmas lėmė, kad konstitucinis visuomeninių santykių reglamentavimas tapo svarbiausia problema, buvo svarbiausias ginčų objektas ir padarinys per visą modernią Ispanijos istoriją³²⁷.

1812 m. Konstitucijos likimas buvo nelengvas ir komplikuoatas, nes Kadžio Kortesų narių dauguma neatsižvelgė į konservatorių siūlymus, nesikonsultavo su Katalikų Bažnyčia. Dvasininkija ir ją palaikiusi didelė dalis visuomenės nepripažino 1812 m. Konstitucijos. Sugrįžęs į tėvynę, 1814 m. karalius Ferdinandas VII atsisakė prisiekti Kadžio Konstitucijai ir paskelbė ją negaliojančia.

1820 m. Kadyje majoras Rafaelis de Riego sukėlė maištą ir manifestu (*pronunciamento*) kreipėsi į Ispanijos kariuomenę prašydamas paremti jo reikalavimą – pripažinti 1812 m. Konstituciją. Ferdinandas VII pakluso kariuomenės valiai ir pripažino Kadžio Konstituciją, o minėto karininko iniciatyva atsirado naujas Ispanijos politikos bruožas, vadinamoji *Pronunciamento* teisė, turėjusi įtakos tolesnei XIX ir XX a. Ispanijos konstitucingumo raidai.

Karaliaus pasidavimas sukėlė didžiųjų Europos šalių nerimą. Veronos kongreso sprendimu 1823 m. į Ispaniją buvo nusiųstas Prancūzijos karių korpusas absoliutinei monarchijai atkurti. Tuo pasinaudodamas karalius Ferdinandas VII panaikino 1812 m. Konstituciją.

Iš liberalių XIX a. Ispanijos konstitucijų išsiskyrė 1869 m. Pagrindinis įstatymas.

Pasak Jorge'o Fernandezo Salaso, 1869 m. Konstitucija buvo pati radikaliausia XIX a. Ispanijos konstitucija³²⁸. Stainley G. Payne'o teigimu, ji buvo viena iš dviejų ar trijų tobuliausių to meto pasaulio konstitucijų³²⁹.

³²⁵ Dippel, H. Modern Constitutionalism. An Introduction to a History in the Need of Writing // <http://www.uni-kassel.de/dippel/justitia/proc/10%20Dippel,%20Modern.pdf>

³²⁶ Spain history // http://workmall.com/wfb2001/spain/history_the_liberal_ascendancy.html.

³²⁷ The Encyclopedia of World History. Sixth edition. Peter N. Stearns, general editor. – 2001 // <http://www.bartleby.com/67/957.html>.

³²⁸ Historia de Espana // www.historia-es-com/usa/c_04_in.htm.

³²⁹ Payne, Stainley G. The Isabeline Regime and First Democratic Interlude // <http://libro.uca.edu/payne2/payne20.html>.

1869 m. Konstitucijos naujoviškumą lėmė: a) visuotinės vyrų, sukakusių 25 metų amžiaus, rinkimų teisės pripažinimas. Pasak Stainley G. Payne'o, „...antrą kartą Europos istorijoje Ispanija turėjo demokratiškiausių rinkimų teisę pasaulyje“³³⁰; b) provincijų asamblėjų ir municipalinių tarybų renkamumas, nors savo valdžią jos ir turėjo dalytis kartu su vyriausybės skiriamais provincijų gubernatoriais; c) nors katalikybė buvo pripažįstama kaip Ispanijos religija, tačiau pirmą kartą modernioje šalies istorijoje buvo pripažįstama kitų religijų tolerancija, viešai laikant apeigas; d) pirmą kartą Ispanijos istorijoje įtvirtinta teisė steigti profesines sąjungas.

Pagal 1869 m. Konstituciją Ispanijos monarcho teisės turėjo būti panašios į Didžiosios Britanijos karaliaus (pagal principą „valdo, bet nevadovauja“), karaliui suteikta suspensyvinio veto teisė, jis galėjo paleisti parlamentą, sudarytą iš dvejų rūmų. 1869 m. Konstitucija Ispaniją paskelbė paveldima konstitucine monarchija.

Ispanijos konstitucingumo istorija neišvengė radikalių ir kardinalių lūžių. 1873 m. Kortėsų rinkimus laimėjo respublikonai federalistai. Tais pačiais metais buvo priimta nauja Ispanijos Konstitucija, įtvirtinusi Ispanijos Respubliką ir paskelbusi parlamentą aukščiausiaja valstybės valdžios institucija. Parlamento daugumai ypač rūpėjo decentralizuoti valstybės valdymą ir sukurti šalyje federacinę santvarką³³¹. Pagal šią Konstituciją Ispanija buvo padalyta į 17 valstijų, turinčių vietos savivaldos teisę.

Pirmąją Ispanijos Respubliką ir ją įtvirtinusią 1873 m. Konstituciją pakeitė Restauracija ir jos politinę sistemą reglamentuojantis 1876 m. Pagrindinis įstatymas. Pagal 1876 m. Konstitucijos nuostatas Ispanijoje įsivertino vadinamoji *canovito* parlamento rinkimų sistema. Karalius skirdavo ministrą pirmininką, šis skelbdavo parlamento rinkimus, norėdamas suformuoti sau palankią parlamentinę daugumą. Rinkimų eigą kontroliavo vidaus reikalų ministras, jam padėdavo vietos aristokratai ir partijų lyderiai. Ši sistema sudarė prielaidas formuotis dvipartinei sistemai. Ispanijos parlamentas tapo rotacijos būdu besikeičiančių dviejų pagrindinių politinių partijų valdžios institucija, o karalius – tarpininku tarp konkuruojančių politinių jėgų³³². Taigi politinių partijų rotacijos valdžioje sistema buvo

³³⁰ Payne, Stainley G. The Isabeline Regime and First Democratic Interlude // <http://libro.uca.edu/payne2/pyne20.html>

³³¹ Spain history // http://www.historia-es.com/usa/c_05_in.html

³³² Boyd, Carolyn P. Praetorian Politics in Liberal Spain. The Breakdown of the Restoration Settlement // http://66.218.71.72/chapter.1.htm_canovite_system

naudinga oligarchams ir stambiosios buržuazijos partijoms, kitos politinės jėgos buvo nušalintos nuo dalyvavimo tiesioginiuose rinkimuose. Tai vedė prie nusivylimo šalies politine santvarka ir politinėmis partijomis.

1917 m. Barselonoje vykusio Generalinė parlamento asamblėja nutarė pradėti konstitucinę reformą, bet konservatyviosios Vyriausybės jėgos ir kariuomenė tam pasipriešino. 1923 m. generolas Miguelis Primo de Rivera, tapęs Vyriausybės vadovu, įvedė diktatūrą: paleido Kortesus, sustabdė Konstitucijos veikimą, suformavo Ministrų kabinetą ne iš politikų, o iš profesionalų, ūkio politikoje vadovavosi Italijos korporatyvinės ekonomikos koncepcija³³³. Parlamento institucijos panaikinimas nesustabdė visuomenės radikalėjimo. 1930 m. Rivera buvo priverstas atsistatdyinti. 1931 m. įvyko Kortelių rinkimai, kuriuos laimėjo nacionalinės antimonarchistinės ir regioninės politinės partijos. Tais pačiais metais gruodžio 9 d. buvo priimta Ispanijos Konstitucija, kurioje įtvirtinta respublikos valdymo forma, aukščiausiaja valstybės valdžios institucija paskelbtas vienerių rūmų parlamentas, renkamas ketveriems metams. Parlamentas rinko valstybės vadovą – prezidentą. Ši Konstitucija buvo federalinio pobūdžio, šalies regionams garantuojanti savivaldos teisę. Konstitucijoje atsispindėjo ir XX a. pradžioje Europoje populiarios kairuoliškos idėjos, jai būdingi proletarinės diktatūros ideologijos bruožai ir nuostatos. Antrąją Ispanijos Respubliką įteisinsią 1931 m. Konstituciją sužlugdė didžiosios visuomenės dalies atsisakymas ją pripažinti, o vėliau kelerius metus trukęs pilietinis karas. Formaliai ši Konstitucija galiojo iki 1939 m. balandžio 1 d., bet iš tikrųjų veikė tik tuose regionuose, kur valdžią turėjo respublikos šalininkai.

Pagal pobūdį Ispanijos XIX–XX a. pr. konstitucijas galima skirstyti į liberalias ir konservatyvias. Pirmosioms priskiriamos 1812, 1837 m., 1869 m. ir 1931 m. konstitucijos, konservatyvioms – 1845 m., 1876 m. konstitucijos. 1812 m., 1837 m. ir 1869 m. konstitucijos nustatė, kad suverenitetas priklauso Ispanijos tautai, pagal 1931 m. Konstituciją – liaudžiai (*pueblo*), pagal 1845 m. ir 1876 m. konstitucijas – karaliui ir Kortesams. Pagal valdžių atskyrimo principą XIX–XX a. Ispanijos konstitucijos gali būti skirstomos į pripažinusias (1812 m., 1837 m., 1869 m. konstitucijos) ir nepripažinusias (1845 m. Konstitucija) valdžių atskyrimą arba įtvirtinusias valdžių bendradarbiavimą (1931 m. Konstitucija).

³³³ Spain between 1931 and 1936//<http://www.zum.de/whkmla/region/spain/spain19311936.html>.

Išskyrus 1845 m. ir 1855 m. konstitucijas, visas kitas priėmė steigiamieji susirinkimai (*Constituent Cortes*)³³⁴. Ilgiausiai (47 metus) galiojo 1876 m., trumpiausiai – 1873 m. Konstitucija (ne visus metus). Išskyrus 1873–1874 m. ir 1931–1936 m., kai Ispanija buvo I ir II Respublika, Ispanija buvo konstitucinė monarchija. 1837, 1845, 1869, 1876 m. Ispanijos konstitucijos nustatė dvejų rūmų (Senato ir Kongreso), 1812 ir 1931 m. konstitucijos – vienerių rūmų parlamentą. Senato teises ypač išplėtė 1845 m. Konstitucija: iš renkamos institucijos jis buvo pertvarkytas į iki gyvos galvos skiriamą oligarchiją, sudarytą iš politikų elito, karininkijos, katalikų dvasininkijos ir žemvaldžių, sulygintos Senato ir Kongreso narių teisės įstatymų leidyboje.

XIX–XX a. Ispanijos konstitucijų turinį ir ypatumus lėmė nacionalinės istorinės raidos tradicijos ir patirtis, vidaus ir išorės politiniai veiksniai, politinės kovos aplinkybės ir specifika, taip pat – konstitucijų kūrėjų požiūris į valstybės valdymo formą, valdžių galias ir jų padalijimą, unitarinį ar federalinį valstybės pobūdį, parlamento struktūrą, rinkimų teisę, Katalikų Bažnyčios bei kariuomenės vaidmenį valstybėje. XIX–XX a. pr. Ispanijos konstitucingumo raida paradoksali ta prasme, jog tikėdami rašytinės konstitucijos galia, į valdžių atėję politikai (dažniausiai revoliucijų ir karinių perversmų būdų³³⁵) siekdavo sukurti priimtina sau konstituciją, paneigdami valstybės konstitucinės santvarkos, konstitucijos perimamumo ir tęstinumo principus. Tai buvo susiję ne tik su politiniais įvykiais, bet ir su visuomenės požiūriu į Konstituciją. Kai kurių autorių nuomone, XIX a. Konstitucija Ispanijoje „neturėjo ypatingos teisinės svarbos, nes tuo laiku teisė dažniausiai buvo suvokiama kaip civilinė teisė, kurios pagrindinis šaltinis buvo Civilinis kodeksas“³³⁶.

³³⁴ The Spanish Constitutional Process // <http://www.SiSpain.org/english/politics/constitu/process.html>

³³⁵ XIX a. Ispanijoje įvyko 5 revoliucijos (1808–1814 m. revoliuciją sukėlė Ispanijos Vyriausybės 1807 m. susitarimas su Prancūzija dėl Portugalijos pasidalijimo ir Napoleono I 1808 m. įsiveržimas į Ispaniją; 1820–1823 m. revoliuciją sukėlė Ispanijos nesėkmės 1810–1826 m. Ispanijos kolonijų Amerikos nepriklausomybės kare, Ferdinando VII reakcinė politika; 1834–1843 m. revoliucija siejosi su karlistų karais prieš mažametę Ferdinando VII dukterį Izabelę II ir jos vardą 1833–1840 m. šalį valdžiusią motiną regentę Mariją Kristiną; 1854–1856 m. ir 1868–1874 m. vyko antimonarchinės revoliucijos. Pastarosios metu 1873 m. vasario 12 d. buvo paskelbta Pirmoji Ispanijos respublika. 1931–1939 m. įvyko didžioji Ispanijos revoliucija. Ji virto pilietiniu karu ir baigėsi karinės generolo F. Franko diktatūros įvedimu.

³³⁶ Cabrero, O. A. Guide to the Spanish Legal System // <http://www.llrx.com/features/spain.html>

Kilus Ispanijos pilietiniam karui, II Ispanijos Respublikos priešininkai ir jiems vadovaujanti Generolų taryba (*Junta*) sudarė Vyriausybę, kuri 1936 m. spalį generolui Francesco Franco suteikė generalisimo karinį laipsnį ir paskelbė jį valstybės vadu (*Caudillo*). F. Franco tapo valstybės vadovu, ministru pirmininku, gynybos tarybos pirmininku ir Nacionalinės falangos vadu. F. Franco neturėjo aiškaus požiūrio į konstitucinę santvarką, visą gyvenimą buvęs profesionalus karys, valstybę ir visuomenę suvokė kaip tam tikrą karinę struktūrą. To meto Ispanija buvo padalinta į 8 karines apygardas. F. Franco buvo įsitikinęs, kad dėl Ispanijos problemų, chaoso ir nestabilumo buvo kalta parlamentinė demokratija ir politinės partijos, todėl politinės partijos buvo panaikintos, vienintelė legaliai veikianti politinė organizacija buvo Nacionalinė falanga (Nacionalinis judėjimas), parlamento formavimo tvarka ir funkcijos pakeistos.

1939–1975 m. konstitucinę Ispanijos santvarką reglamentavo generolo F. Franco paskelbti septyni fundamentalieji įstatymai: „Darbo chartija“ (priimta 1938 m.); „Konstitucinis Kortesų įstatymas“ (1942 m.); „Ispanų teisių chartija“ (1945 m.); „Įstatymas dėl referendumo“ (1945 m.); „Įstatymas dėl sosto paveldėjimo“ (1947 m.); „Įstatymas dėl Nacionalinio judėjimo principų“ (1958 m.); „Organinis valstybės įstatymas“ (1967 m.).

Darbo chartija nustatė valstybės socialinės politikos kryptis, abipusius valstybės ir piliečių išsipareigojimus (piliečių pareiga dirbti, o valstybės pareiga – garantuoti piliečiams teisę į darbą), uždraudė streikus. Pagal konstitucinį Kortesų įstatymą parlamentas tapo įstatymų leidybos patariamąja institucija. Įstatymų leidyba tapo išimtinė valstybės vadovo teise. Kortesai neteko parlamentinės vyriausybės kontrolės teisės. Pasikeitė parlamento, kaip atstovaujamosios institucijos, samprata: parlamentas atstovavo ne ispanų tautai, o korporacijoms. Šiuo požiūriu to meto Ispanija dažnai vadinama korporatyvia valstybe. Kortesai buvo formuojami taip: 50 narių (prokuradorų) skyrė F. Franco, dalis asmenų prokuradorais tapdavo automatiškai, pagal einamas pareigas (ministrai, nacionalinės falangos tarybos nariai, gubernatoriai, merai, universitetų ir kitų aukštųjų mokyklų rektoriai), kitus prokuradorus pagal nustatytą tvarką rinko municipalitetai ir korporacijos. Ispanų teisių chartija pripažino pagrindines žmogaus teises ir laisves, tačiau numatė ir kai kuriuos jų ribojimus (panaikino visuotinę rinkimų teisę, apribojo saviraiškos ir susirinkimų laisvę). Siekdamas įgyvendinti organinę demokratiją F. Franco priėmė

Referendumo įstatymą, kuriuo nustatė, kad nacionalinės svarbos įstatymų projektai turi būti patvirtinti referendumu. Teisė inicijuoti referendumą priklausė valstybės vadovui. Tik referendumu galima buvo pakeisti galiojantį fundamentalųjį įstatymą.

1939–1946 m. Ispanijoje klausimas dėl valstybės valdymo formos neegzistavo. 1947 m. kovą F. Franco siūlymu Nacionalinės falangos taryba priėmė sprendimą „Dėl būtinybės atstatyti Ispanijos monarchiją“. Šiam sprendimui pritarė Ispanijos piliečiai 1947 m. liepos 6 d. surengtame visuotiniame referendume. 1947 m. Įstatymas dėl sosto paveldėjimo paskelbė Ispaniją Karalyste, tačiau monarcho klausimas nebuvo išspręstas iki 1969 m., kai savo įpėdiniu F. Franco paskyrė Juaną Carlosą. Pagal Įstatymą dėl sosto paveldėjimo F. Franco buvo karaliaus regentas iki gyvos galvos.

Istorikai ir konstitucionalistai įvairiai aiškina to laikotarpio politinio režimo pobūdį: ankstyvasis generolo F. Franco valdymo laikotarpis dažnai vertinamas kaip pusiau fašistinis (semifašistinis), vėlyvasis – kaip vis švelnėjantis autoritarinis režimas³³⁷. Tam tikrą ribą tarp šių dviejų laikotarpių žymi 1955 m., kai Ispanija tapo JTO narė.

Kad ir kaip paradoksalu, tačiau generolo F. Franco reformos, įgyvendintos remiantis fundamentaliaisiais įstatymais ir kitais teisės aktais, stabilizavo politinę ir socialinę ekonominę šalies padėtį, subrandino sąlygas, leidusias taikiai perimti valdžią bei atlikti būtinas konstitucines reformas po jo mirties 1975 m. Perėjimas nuo autoritarinio prie demokratinio režimo Ispanijoje vyko taikiai.

Generolui F. Francui mirus (1975 m. lapkričio 20 d.), Ispanijoje buvo atkurta monarchija. 1975 m. lapkričio 22 d. valstybės vadovu tapo karalius Juanas Carlosas I de Borbonas. Jį Kortesai paskyrė sosto paveldėtoju dar 1969 metais. Taigi Ispanijoje buvo išlaikytas valdžios perimamumas.

Vadovaujant Juanui Carlosui Ispanija ryžtingai ėmėsi demokratiškus pertvarkymus. Iš pradžių mažai kas tikėjosi, kad F. Franco statytinis sugebės pasukti šalį ryžtingų reformų keliu, tačiau „...Juanas Carlosas ir jo bendražygiai per trejus metus sugebėjo taikiai ir teisėtai įvykdyti demokratiškus pertvarkymus. Niekada iki tol diktatoriškas režimas nebuvo transformuotas į pliuralistinę parlamentinę demokratiją be pilietinio karo, revoliucinių sukrėtimų, užsienio jėgų įsikišimo. Ispanijos pertvarka

³³⁷ Spain. The Post-Franco Era // www.countrystudies.us/spain

yra dar išpūdingesnė ir todėl, kad ji buvo įvykdyta pasinaudojant Franco sukurtais instituciniais mechanizmais. Visi jie buvo skirti išsaugoti autoritarinę Franco sistemą, tačiau karalius ir jo šalininkai, pasitelkę tuos pačius instrumentus, sugebėjo legitimuoti demokratinę konstitucinę monarchiją³³⁸.

Pažymėtina, jog pirmiausia buvo nustatyti teisiniai demokratinės valstybės valdymo pagrindai. 1976 m. liepos 1 d. Adolfo Suarezas Gonzalezas buvo paskirtas naujuoju ministru pirmininku ir pradėjo ilgai lauktas Ispanijos reformas. 1976 m. rugsėjo 10 d. jis paskelbė politinių reformų aktą (programą), pasiūlė atkurti visuotinę balsavimo teisę, dvejų rūmų parlamentą, daugiapartinę sistemą. 1976 m. gruodžio 15 d. tautos referendumui buvo pateiktas Politinių reformų aktas. Absoliuti tautos dauguma balsavo už demokratijos įvedimą šalyje (tik 2,6 proc. Ispanijos elektorato – prieš demokratiją). Taigi tauta legitimavo ministro pirmininko politinių veiksmų programą. Buvo legalizuotos visos politinės partijos, atkurtos profesinės sąjungos, paskelbta politinių kalinių amnestija ir kt., tačiau F. Franco valdymo laikų įstatymai formaliai nebuvo panaikinti.

1977 m. birželio 15 d. Ispanijoje įvyko pirmieji demokratiniai (po Ispanijos pilietinio karo) parlamento (Kortesų) rinkimai. Juos laimėjo Demokratinio centro sąjunga (*Union de Centro Democratico* – UCD), vadovaujama Adolfo Suarezo.

Svarbiausias parlamento uždavinys buvo parengti naują šalies konstituciją. 1977 m. birželį Kortesuose buvo įkurtas Konstitucijos reikalų komitetas iš 36 parlamentarų. 1977 m. rugpjūtį komitetas sudarė grupę (pakomitetį) iš 7 narių, atstovaujančių įtakingiausioms nacionalinėms ir regioninėms partijoms.

Konstitucija buvo rengiama Pagrindinių įstatymų, priimtų Franco valdymo laikais, pakeitimų pagrindu. Ispanija garsėja „žlugusių“ konstitucijų istorija, todėl konstitucijos rengėjų tikslas buvo parengti konstituciją, kuri būtų priimtina visuomenės daugumai ir ypač priešingų politinių pažiūrų sluoksniams. Šios grupės uždavinys buvo parengti konstituciją, pagrįstą konsensusu.

1977 m. gruodį Konstitucijos reikalų komitetas pradėjo svarstyti minėtos grupės parengtą Konstitucijos tekstą. Po diskusijų Konstitucijos projektas buvo gražintas grupei tobulinti, o 1978 m. sausį jis buvo pateik-

³³⁸ Spain. The Post-Franco Era //www.countrystudies.us/spain

tas Kongresui. Svarstydami Konstitucijos projektą Kongreso nariai pateikė apie tūkstantį pataisų. Daugiausia ginčų kėlė nuostatos, reglamentuojančios Katalikų Bažnyčios, švietimo klausimus ir regionų teisinę padėtį.

Kompromisą Kongresas pasiekė 1978 m. gegužės pabaigoje, 1978 m. birželio 20 d. buvo parengtas galutinis Konstitucijos projektas, kurį apsvarstęs ir patvirtinęs Kongresas perdavė svarstyti Senatui. Senatoriai pateikė daugiau kaip tūkstantį pataisų. Buvo sudarytas specialus Senato konstitucinis komitetas pasiūlymams apsvarstyti. 1978 m. rugsėjo pabaigoje po diskusijų Senatas pritarė Konstitucijos projektui ir pataisoms. Siekiant suderinti senatorių ir deputatų nuomones buvo sudarytas bendras komitetas galutiniam Konstitucijos projektui parengti.

Ispanijos Konstitucija buvo priimta 1978 m. spalio 31 d. (tą dieną jai galutinai absoliučia balsų dauguma pritarė abeji parlamento rūmai – Generaliniai Kortesai (*Cortes Generales*)). 1978 m. gruodžio 6 d. ji buvo ratifikuota nacionaliniame referendume. Gruodžio 27 d. Konstituciją pasirašė karalius.³³⁹

Ispanijos 1978 m. Konstitucija – bendro visuomenės sutarimo (konsensuso) rezultatas. „Didžiausias 1978 m. Ispanijos Konstitucijos laimėjimas yra tas, kad ji svariai prisidėjo sprendžiant istorines problemas, kurios daugiau kaip šimtmetį temdė Ispanijos žmonių gyvenimą.“³⁴⁰ Ispanijos Konstitucija yra laikoma viena liberaliausių Vakarų Europoje. Kita vertus, pripažįstama, kad „siekdami išvengti dogmatizmo ir sulaukti plataus visuomenės pritarimo, Konstitucijos kūrėjai sukūrė išsamų ir sudėtingą dokumentą, vertinamą kaip konsensuso politikos triumfą, bet dėl tų pačių aplinkybių pasižyminčia jai būdinga dviprasmiška kalba ir prieštaraujančiomis viena kitai nuostatomis“³⁴¹.

1978 m. Ispanijos Konstitucija įtvirtino demokratinę šalies konstitucinę santvarką, sudarė Ispanijai teises prielaidas tapti demokratinė teisine valstybe.

Ispanijos Konstitucija yra vientisas aukščiausios teisinės galios įstatymas, nustatantis šalies politinės, socialinės ekonominės ir teisinės sistemos pagrindus.

³³⁹ Spanish Constitution. – Madrid, 1979; *Constitucion Espanola de 1978* // <http://www.congreso.es/funciones/constitucion/indice.htm>

³⁴⁰ The Spanish Constitutional Process// <http://www.SiSpain.org/english/politics/constitution/process.html>

³⁴¹ Spain. The Post-Franco Era//www.countrystudies.us/spain

Konstitucijos struktūra atitinka klasikinį Vakarų Europos valstybių konstitucijų modelį. Konstituciją sudaro preambulė, pagrindinė dalis (įvadinė dalis ir 10 skyrių), susidedanti iš 169 straipsnių; papildomi, pereinamieji, naikinamieji ir baigiamieji nuostatai, turintys atskirą numeraciją.

Preambulė įtvirtina pagrindinius valstybės siekius ir tikslus. Ši dalis turi svarbią politinę ir ideologinę reikšmę. Konstitucija pradedama žodžiais: „Ispanų tauta, trokšdama įtvirtinti teisingumą, laisvę ir saugumą bei užtikrinti visų jos narių gerovę, naudodamasi savo suverenia teise skelbia (...), – tuo pripažindama šių socialinių vertybių prioritetą valstybėje.

Konstitucijoje įtvirtinta, jog svarbiausi valstybės tikslai yra garantuoti šalyje demokratinį sambūvį, pagrįstą teise ir socialiniu teisingumu, sukurti teisinę ir socialinę valstybę, užtikrinti žmogaus teises ir laisves, piliečių gerovę, sudaryti sąlygas visoms Ispanijos tautoms puoselėti savo kultūrą, tradicijas ir kalbą, stiprinti taikų bendradarbiavimą su kitomis valstybėmis.

Konstitucijos įvadinėje dalyje formuluojamos bendros nuostatos, apibūdinančios Ispanijos valstybę ir jos konstitucinę santvarką, įtvirtinami valstybės simboliai, sostinė, oficiali valstybės kalba.

Konstitucijos 1 straipsnyje įtvirtinama, kad Ispanija yra teisinė, demokratinė ir socialinė valstybė, kurioje didžiausios vertybės yra teisingumas, lygybė ir politinis pliuralizmas. Tautos suverenitetas priklauso ispanų tautai. Ji yra valstybės valdžios steigėjas. Valstybės valdymo forma – parlamentinė monarchija.

Konstitucijoje įtvirtinama, kad Ispanija yra vientisa ir nedaloma regioninė valstybė, pripažįstanti ir garantuojanti autonomijos teisę tautinėms ir teritorinėms bendrijoms (2 str.).

Įvadinėje dalyje nustatoma, kad oficiali valstybės kalba yra kastiliečių (ispanų) kalba. Oficialiomis pripažįstamos ir kitų Ispanijos autonominių bendrijų kalbos, nustatytos jų statutuose. Konstitucijoje pabrėžiama, kad kalbų ir dialektų įvairovė yra Ispanijos kultūrinio paveldo dalis (3 str. 3 d.).

Įdomu tai, kad Ispanijos Konstitucijos rengėjai įvadinėje dalyje įtvirtino nuostatas apie politinių partijų, profesinių sąjungų vaidmenį valstybės gyvenime bei kariuomenės funkcijas.

Pagrindinė kariuomenės (ginkluotųjų pajėgų) funkcija – užtikrinti šalies saugumą ir nepriklausomybę, ginti teritorinį jos vientisumą ir konstitucinę santvarką (8 str.). Manytume, kad ši nuostata buvo įtvirtinta

įvadinėje Konstitucijos dalyje neatsitiktinai. Kariuomenė yra viena iš dviejų institucijų (antroji – Bažnyčia) – ji Ispanijos istorijoje paliko ryškų pėdsaką ir toli gražu ne pačius geriausius prisiminimus. Konstitucijos rengėjų tikslas buvo sumažinti šios institucijos vaidmenį valstybės gyvenime ir griežtai apibrėžti jos teises.

Demokratiniai pertvarkymai Ispanijoje susiję ir su politinių partijų legalizavimu bei profesinių sąjungų atkūrimu. Konstitucijoje nustatyta, kad politinės partijos yra politinio pliuralizmo išraiška, svarbiausias politinių santykių dalyvis, išreiškiantis ir formuojantis politinę tautos valią (6 str.). Profesinių sąjungų ir verslininkų asociacijų tikslas – ginti ir užtikrinti ekonominius ir socialinius savo narių interesus (7 str.). Politinės partijos, profesinės sąjungos ir verslininkų asociacijos – savanoriški susivienijimai, veikiantys pagal Konstituciją ir įstatymus. Vidinė jų struktūra ir veikla turi būti demokratinė (ši nuostata Konstitucijoje ypač pabrėžiama).

Konstitucijos skyriai įtvirtina teisės normas, reglamentuojančias žmogaus ir piliečių teises bei laisves, valstybės institucijų teisinę padėtį, valstybės valdymo organizavimą, administracinę teritorinę sandarą, santykius tarp centrinės ir vietinės valdžios, konstitucijos keitimo tvarką.

Kaip ir daugumoje demokratinių valstybių Ispanijos Konstitucijoje įtvirtintas žmogaus teisių ir laisvių prioritetą, todėl Konstitucijos I skyrius yra skirtas šioms teisėms reglamentuoti.

Kitų skyrių eiliškumą lemia valstybės valdymo formos ypatumai: pirmiausia reglamentuojama karaliaus, paskui – kitų valstybės institucijų teisinė padėtis. Po jų eina skyriai apie ekonomiką ir finansus bei administracinę teritorinę valstybės sandarą. Paskutiniai skyriai nustato Konstitucijos apsaugos (kontrolės) mechanizmą (9 skyrius) ir Konstitucijos keitimo tvarką (10 skyrius).

Kalbos ir stiliaus požiūriu Ispanijos Konstitucijai būdinga tai, kad joje yra nemažai sudėtingų ir dviprasmiškų juridinių formuluočių. Tai sukelia papildomų problemų interpretuojant ir taikant Konstitucijoje įtvirtintas nuostatas.

2. ŽMOGAUS TEISIŲ IR LAISVIŲ ĮTVIRTINIMAS KONSTITUCIJOJE

Didžiąją Konstitucijos dalį (apie trečdali) sudaro nuostatos, reglamentuojančios konstitucinį asmens statusą. Dėmesys žmogaus teisėms ir

laisvėms, jų konstitucinis reglamentavimas – vienas ryškiausių Ispanijos konstitucingumo bruožų.

Asmens konstitucinis statusas reglamentuojamas Konstitucijos I skyriuje „Pagrindinės teisės ir pareigos“, kurį sudaro 5 poskyriai.

Konstitucijoje įtvirtinami pagrindiniai principai, kuriais remiantis reglamentuojami asmens ir valstybės santykiai. Jie atitinka tarptautinės teisės principus ir normas žmogaus teisių klausimais. Konstitucijoje nustatyta, kad joje įtvirtintos teisės normos, reglamentuojančios pagrindines žmogaus teises ir pareigas, atitinka Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją, tarptautines sutartis ir susitarimus žmogaus teisių klausimais, kuriuos Ispanija yra ratifikavusi (10 str. 2 d.).

Kaip ir daugumoje demokratinių valstybių, Ispanijos Konstitucijoje įtvirtinta nuostata, jog žmogus, jo teisės yra aukščiau už visuomenę ir valstybę. Žmogaus ir valstybės santykiai reglamentuojami vadovaujantis prigimtinės teisės, lygiateisiškumo (lygybės) ir asmens laisvės principais. Konstitucijoje įtvirtinta: „Žmogaus orumas ir neatimamos jo teisės, laisvas asmenybės ugdymas, pagarba įstatymui ir kitų žmonių teisėms yra politinės santvarkos ir santarvės visuomenėje pagrindas“ (10 str. 1 d.); „Visi Ispanijos piliečiai yra lygūs prieš įstatymą ir negali būti diskriminuojami dėl kilmės, rasės, lyties, tikėjimo, pažiūrų ar kitais asmeniniais ir socialiniais pagrindais“ (14 str.).

Pagal Ispanijos Konstituciją asmens teisinis statusas priklauso nuo to, kokiai asmenų grupei jis priskiriamas. Konstitucijoje nurodytos dvi asmenų grupės: Ispanijos piliečiai ir užsieniečiai. Piliečiams garantuojamos visos teisės ir laisvės, įtvirtintos Konstitucijoje. Užsieniečiai Ispanijoje naudojami konstitucinėmis teisėmis ir laisvėmis tarptautinėse sutartyse arba įstatymuose nustatyta tvarka (13 str. 1 d.). Konstitucijos 23 straipsnyje nurodytas teises (teisę dalyvauti valdant savo šalį ir tiesiogiai, ir per demokratiškai išrinktus atstovus ir teisę dirbti valstybės tarnyboje) turi tik Ispanijos piliečiai, išskyrus tarptautinėse sutartyse ir įstatymuose numatytus atvejus, kai abipusiškumo pagrindais užsieniečiams suteikiama teisė dalyvauti municipaliniuose rinkimuose (13 str. 2 d.). Užsieniečiams garantuojama prieglobsčio teisė (13 str. 4 d.).

Konstitucija išsamiai nereglamentuoja pilietybės santykių (pilietybės įgijimo, išsaugojimo ir netekimo tvarką nustato įstatymas, 11 str. 1 d.). Joje įtvirtintos dvi principinės nuostatos pilietybės klausimais: 1) Ispani-

jos piliečiams pagal kilmę pilietybė negali būti atimta (11 str. 2 d.); 2) Ispanijos valstybė gali sudaryti su Lotynų Amerikos valstybėmis ir kitomis valstybėmis, turėjusiomis ar turinčioms su Ispanija ypatingus ryšius, sutartis dėl dvigubos pilietybės. Šiose valstybėse, jeigu jos ir nepripažįsta tokios teisės savo piliečiams abipusiškumo pagrindais, ispanų piliečiai gali įgyti pilietybę natūralizacijos būdu, neprarasdami Ispanijos pilietybės (11 str. 3 d.).

Asmens konstitucinis statusas reglamentuojamas keliais aspektais: įtvirtinamos žmogaus ir piliečių teisės ir laisvės; nustatomos piliečių pareigos; numatomos žmogaus teisių ir laisvių ekonominės socialinės garantijos (pamatiniai socialinės ekonominės politikos principai); įtvirtinamos institucinės teisinės garantijos; nustatomi žmogaus teisių ribojimo pagrindai.

Pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių sąrašas apima *asmenines teises*: teisė į gyvybę (panaikinama mirties bausmė, išskyrus atvejus, kuriuos karo padėties sąlygomis numato kariniai baudžiamieji įstatymai, 15 str.); teisė į asmens neliečiamumą; teisė į asmens laisvės apsaugą (asmuo gali būti sulaikytas tik tokiam laikui, kiek reikia išaiškinti nusikaltimo aplinkybes, bet ne ilgiau kaip 72 valandas, po to jis turi būti paleidžiamas arba pristatomas į teismą, 17 str. 2 d.), ideologijos, tikėjimo, minties laisvė; judėjimo laisvė, teisė į teisminę teisių apsaugą ir procesines garantijas; teisė į asmens garbę ir orumą, teisė į asmens ir šeimos paslaptį; teisė į būsto neliečiamumą; teisė į susirašinėjimo slaptumą; saviraiškos laisvė ir kt.; *politines teises*: teisė dalyvauti valstybės valdyme tiesiogiai ar per išrinktus atstovus; teisė dirbti valstybės tarnyboje; taikių susirinkimų ir asociacijų laisvė (draudžiama steigti slaptus ir karinius susivienijimus bei tokius, kurių tikslai ir veiklos būdai pagal įstatymą kvalifikuojami kaip nusikaltami, 22 str. 2, 5 d.); teisė pateikti individualias ir kolektyvines peticijas valstybės valdžios institucijoms; *socialines ekonomines ir kultūrines teises*: nuosavybės teisė ir jos neliečiamumas (nuosavybė gali būti paimama tik pagal įstatymą visuomenės poreikiams ar socialiniams interesams ir teisingai atlyginama, 33 str. 3 d.); teisė į darbą; teisė laisvai pasirinkti profesiją; teisė į vienodus mokesčius; teisė į socialines garantijas; teisė jungtis į profesines sąjungas, teisė streikuoti; teisė į mokslą ir laisvą mokymą ir kt.

Iš minėtų pagrindinių teisių reikėtų išskirti keletą Konstitucijoje įtvirtintų teisių, kurios apibūdina Ispanijos konstitucingumo raidos ir 1978 m. Ispanijos konstitucijos ypatumus.

Visų pirma – tai nuostatos, įtvirtinančios religijos ir tikėjimo laisvę (16 str.). Konstitucija garantuoja religijos ir tikėjimo laisvę. Šios nuostatos reikšmingos ne tik žmogaus teisių ir laisvių požiūriu – jos lemia ir Bažnyčios teisinę padėtį valstybėje. Pažymėtina, kad rengiant Konstituciją Bažnyčios ir valstybės santykiai buvo vienas iš labiausiai ginčytinų klausimų. Konstitucijos rengėjų tikslas buvo sumažinti Katalikų Bažnyčios vaidmenį valstybės gyvenime nesukeliant opozicinių politinių jėgų pasipriešinimo. Pagal 1978 m. Konstituciją Katalikų Bažnyčia neteko valstybinės religijos statuso. Valstybės ir Bažnyčios santykiai nustatomi susitarimu: valstybė palaiko bendradarbiavimo santykius su Katalikų Bažnyčia ir kitomis bažnyčiomis (16 str. 3 d.).

Bažnyčios ir valstybės santykių reglamentavimas lėmė ir atitinkamų nuostatų švietimo klausimais įtvirtinimą. Pažymėtina, kad jos yra gana prieštaringai vertinamos visuomenėje. Konstitucija įtvirtina mokymo laisvę (27 str. 1 d.), garantuoja tėvams teisę pasirinkti savo vaikams dorovinį ir religinį auklėjimą pagal savo įsitikinimus (27 str. 3 d.), teisę steigti privačias mokymo įstaigas (27 str. 6 d.). Kartu Konstitucija įtvirtina švietimo įstaigų valstybinius standartus, švietimo sistemos planavimą ir kontrolę (27 str. 5, 8 d.). Prieštaravimų kelia tai, jog privačios mokyklos, kurių daugumos steigėjais yra Bažnyčia, gali būti finansuojamos iš viešųjų fondų. Bažnyčios nepasitenkinimą kelia tai, kad subsidijuojamos mokyklos turi būti kontroliuojamos³⁴².

Dar vienas 1978 m. Ispanijos Konstitucijos ypatumas – socialinės ekonominės teisės reglamentuojamos pagal socialinės gerovės valstybės modelį. Pažymėtina, jog dalis šių teisių yra formuluojamos kaip pagrindinės žmogaus teisės, kita dalis – kaip teisės į valstybės socialines ekonomines garantijas. Pastarosios įtvirtintos atskirame Konstitucijos I skyriaus poskyryje „Pamatiniai socialinės ir ekonominės politikos principai“. Šiame poskyryje įtvirtintos nuostatos apie valstybės ekonominę socialinę paramą šeimai, visapusišką vaiko teisių apsaugą, teisingą mokesčių ir išlaidų paskirstymą, visuotinio užimtumo užtikrinimą, teisę į poilsį, sveikatos apsaugą, socialinę paramą, teisę gauti periodiškai indeksuojamą senatvės pensiją, vartotojų teisių apsaugą, teisę į sveiką aplinką, teisę į gerovę ir būstą, istorijos, kultūros ir meno paveldo apsaugą ir plėtrą ir kt.

³⁴² The 1978 Constitution // <http://country.studies.us/spain/73.htm>

Konstitucijoje įtvirtintos ir kai kurios piliečių pareigos: pareiga (ir teisė) ginti Ispaniją (30 str. 1 d.); pareiga mokėti mokesčius („pareiga padengti visuomenės išlaidas atsižvelgiant į kiekvieno asmens ekonomines galimybes ir nustatant teisingą mokesčių sistemą, pagrįstą lygybės ir progresinių mokesčių principais“ (31 str. 1 d.); pareiga (ir teisė) dirbti (35 str. 1 d.).

Ispanijos Konstitucija ne tik įtvirtina žmogaus ir piliečio teises bei laisves, bet nustato ir jų institucines teises garantijas.

Konstitucijoje nustatyti trys pagrindiniai žmogaus teisių gynimo būdai: teisminė gynyba, teisė kreiptis į Konstitucinį tribunolą; teisė kreiptis į ombudsmeną – žmonių gynėją (*Defensor del Pueblo*).

Kiekvienas asmuo gali kreiptis į teismą dėl pažeistų pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių gynimo. Tokios bylos turi būti nagrinėjamos pirmumo eile ir supaprastinta (sumarinio proceso) tvarka. Asmuo, išnaudojęs visas teisminės gynybos priemones, turi teisę pateikti individualų skundą dėl pažeistų teisių (*recurso de amparo*) Konstituciniam tribunolui. Kreiptis į Konstitucinį tribunolą galima ir tais atvejais, kai atsisakoma atleisti pilietį nuo privalomosios krašto apsaugos tarnybos dėl įsitikinimų, tikėjimo ar kitų pažiūrų.

Bylos dėl teisių ir socialines ekonomines garantijas, nustatytų Konstitucijos I skyriaus 3 poskyryje, pažeidimo gali būti nagrinėjamos tik bendruosiuose teismuose įstatymo nustatyta tvarka.

Žmonių gynėjas (*Defensor del Pueblo*) – speciali Konstitucijoje įtvirtinta institucija, „aukščiausias Generalinių Kortėsų įgaliotinis“ žmogaus teisėmis ginti ir administracijos veiklai kontroliuoti (54 str.). Tai Generalinių Kortėsų skiriama ir jai atskaitinga institucija, kurios veiklą reglamentuoja organinis įstatymas, priimtas 1981 m.³⁴³

Be minėtų žmogaus teisių gynimo būdų, Ispanijos piliečiai gali ginti savo teises ir tarptautinėse institucijose.

Konstitucija nustato žmogaus teisių ir laisvių ribojimo pagrindus. Įvedus karo ar nepaprastąją padėtį gali būti ribojamos kai kurios konstitucinės teisės: teisė į asmens laisvės neliečiamumą ir saugumą, teisė į būsto neliečiamumą, teisė į susirašinėjimų, telefoninių pokalbių ir kitokių susisiekimo būdų slaptumą, judėjimo laisvė, minties laisvė, spaudos laisvė, susirinkimų laisvė, teisė streikuoti, teisė į konfliktą darbe (55 str. 1 d.). Konstitucijoje numatyta, kad organinis įstatymas gali nustatyti tvarką ir atvejus, kai teismo sprendimu ir esant atitinkamai parlamentinei

³⁴³ Ley Organica 3/1981, del Defensor del Pueblo//http://www.juridicas.com/base_datos

kontrolei gali būti ribojamos kai kurios konstitucinės teisės (asmens laisvė, teisė į būsto neliečiamumą ir teisė į susirašinėjimų, telefoninių pokalbių ir kitokių susisiekiimo būdų slaptumą) asmenims, įtariamiesiems dalyvavusiems ginkluotose gaujose ar teroristinėse grupėse (55 str. 2 d.).

3. VALSTYBĖS VADOVAS

Ispanija – parlamentinė monarchija. Monarchijos įtvirtinimas Konstitucijoje atspindi politinių jėgų kompromisą. Rengiant Konstituciją kairiosios partijos buvo griežtai prieš monarcho instituciją, kaip frankistinio režimo palikimą ir siūlė įtvirtinti kitą valstybės valdymo formą – respubliką. O reakcinės jėgos, bandžiusios išsaugoti frankistinį režimą, siekė išsaugoti monarchiją. Kiti manė, jog monarchija gali atlikti stabilizuojantį vaidmenį įgyvendinant demokratinius pertvarkymus. Šis požiūris į monarcho instituciją atspindi Konstitucijoje. Joje įtvirtinta neutrali ir depolitizuota valstybės vadovo institucija.

Monarchas turi Ispanijos karaliaus titulą. Karalius – valstybės vadovas, valstybės vienybės ir stabilumo simbolis, arbitras ir tarpininkas santykiuose tarp valstybės valdžios institucijų. Karalius yra aukščiausias Ispanijos valstybės atstovas tarptautiniuose santykiuose, „ypač santykiuose su tautomis, su kuriomis ją sieja bendri istoriniai ryšiai“ (56 str. 1 d.). Karaliaus valdžią riboja Konstitucija (jis atlieka tik tas funkcijas, kurias jam numato konstitucija ir įstatymai).

Pagal Ispanijos Konstituciją karaliaus sosto paveldėtojais yra Burbonų dinastijos palikuonys. Konstitucijoje įtvirtinta, kad pirmuoju teisėtu šios dinastijos įpėdiniu ir sosto paveldėtoju yra Juanas Carlosas I de Burbonas. Teisė į sosto paveldėjimą įgyvendinama pagal įprastą pirmagimystės ir atstovavimo tvarką. Pagal sosto paveldėjimo eiliškumą pirmumo teisė į sosto paveldėjimą turi senesnės dinastijos atšakos įpėdiniai. Jų eiliškumas priklauso nuo aukštesnio giminystės laipsnio: esant tam pačiam giminystės laipsniui pirmumo teisė turi vyriškos lyties įpėdiniai, esant vienos lyties įpėdiniam pirmenybę turi vyresni pagal amžių įpėdiniai. Karaliaus sosto įpėdinis įgyja Asturijos princo titulą nuo gimimo momento arba nuo tos dienos, kai jam suteikiamas šis titulas.

Kai išnyksta visos karališkosios dinastijos atšakos, klausimą dėl sosto paveldėjimo sprendžia Generaliniai Kortesai vadovaudamiesi Ispanijos interesais (57 str. 3 d.).

Konstitucija nustato, jog sosto įpėdinis, sudaręs santuoką be Karaliaus ar Generalinių Kortėsų sutikimo, netenka teisės į sosto paveldėjimą. Šios teisės netenka ir jo palikuonys. Nušalinimo nuo sosto, atsisakymo nuo sosto, ginčų dėl sosto paveldėjimo tvarką nustato įstatymas.

Karaliaus ar karalienės sutuoktinis neturi teisės vykdyti konstitucinių įgaliojimų, išskyrus regento įgaliojimus, kuriuos nustato įstatymas.

Jeigu karalius yra nepilnametis, regentas nuo sosto paveldėjimo dienos iki jo pilnametystės yra karaliaus motina ar tėvas, jų nesant – antrasis pagal eilę karaliaus įpėdinis. Jeigu Generaliniai Kortėsai priima sprendimą, kad karalius nebegali vykdyti jam priskirtų funkcijų, regentu tampa karūnuotasis princas. Jeigu šis nėra sulaukęs pilnametystės, karaliaus funkcijas vykdo jo regentai. Jeigu nėra asmenų, galinčių būti karūnuotojo princo regentais, regentą (arba regentus) skiria Generaliniai Kortėsai. Konstitucija nustato, kad regentais gali būti tik pilnamečiai ir tik ispanų kilmės asmenys. Regentai įgyja konstitucinį mandatą ir priima sprendimus karaliaus vardu (59 str. 4, 5 d.).

Konstitucija įtvirtina ir karaliaus globėjo institutą (60 str.). Nepilnamečio karaliaus globėjas yra asmuo, paskirtas mirusio karaliaus testamentu, jeigu šis asmuo yra pilnametis ir ispanų kilmės. Jeigu nėra testamentinio globėjo, karaliaus globėju tampa karaliaus motina arba tėvas (kol turi našlės ar našlio statusą). Jų nesant karaliaus globėjus skiria Generaliniai Kortėsai. Vienu metu karaliaus regentu ir globėju gali būti tik motina, tėvas arba tiesioginiai protėviai. Globėjui draudžiama dirbti arba būti atstovu politinėse institucijose.

Įžengdamas į sostą karalius turi prisiekti Generaliniams Kortėsams sąžiningai eiti savo pareigas, būti ištikimas Konstitucijai ir įstatymams, gerbti piliečių ir autonominių bendrijų teises. Karališkasis princas, sukakęs pilnametystės, regentas (ar regentai), prieš pradėdami eiti šias pareigas, turi duoti ištikimybės priesaiką ir karaliui. Karalius turi neliečiamybę ir negali būti traukiamas teisinėn atsakomybėn.

Pagal Ispanijos Konstituciją karalius yra neutrali institucija, nepriškiriama jokiai valstybės valdžios šakai. Jis yra tik valstybės vadovas ir vykdo tik tas funkcijas, kurias numato Konstitucija. Konstitucijoje įtvirtintus karaliaus įgaliojimus galima suskirstyti į kelias grupes.

Pirma. Įgaliojimai, susiję su valstybės atstovavimu užsienyje (skiria diplomatinis atstovus užsienio valstybėse; akredituoja užsienio valsty-

bių diplomatinis atstovus). Pagal Konstituciją karalius nevykdo užsienio politikos.

Antra. Įgaliojimai palaikant santykius su parlamentu (pasirašo ir skelbia įstatymus; šaukia ir paleidžia Generalinius Kortesus, tačiau negali šaukti neeilinės sesijos). Pažymėtina, kad karaliaus teisės paveikti įstatymų leidybą nėra didelės. Karalius neturi įstatymų iniciatyvos ir veto teisės. Karalius pasirašo Generalinių Kortėsų priimtus įstatymus per 15 dienų (91 str.) ir nedelsdamas turi juos paskelbti. Kita vertus, be karaliaus parašo įstatymai neišgalioja. Karalius negali grąžinti įstatymo parlamentui pakartotinai svarstyti, tačiau Konstitucijos 62 ir 92 straipsniai numato karaliui teisę šaukti referendumą. Taigi monarcho ir parlamento ginčą gali išspręsti tauta. Šaukti referendumą karaliui siūlo Vyriausybė, gavusi išankstinį Kongreso sutikimą.

Trečia. Įgaliojimai, susiję su piliečių politinėmis teisėmis (skelbia rinkimus, šaukia referendumus Konstitucijoje nustatyta tvarka).

Ketvirta. Įgaliojimai, susiję su Vyriausybės formavimu ir jos veikla (siūlo Kongresui ministro pirmininko kandidatūrą ir formaliai jį skiria; ministro pirmininko teikimu skiria ir atleidžia Vyriausybės narius, turi teisę dalyvauti ir pirmininkauti Vyriausybės posėdžiams savo iniciatyva arba ministro pirmininko kvietimu).

Penkta. Įgaliojimai, susiję su civilių ir karinių pareigūnų skyrimu.

Šešta. Įgaliojimai, susiję su valstybės tarptautiniais įsipareigojimais (valstybės vardu pasirašo tarptautines sutartis).

Septinta. Įgaliojimai, susiję su valstybės apsaugos klausimais (yra aukščiausias kariuomenės vadas; gavęs išankstinį parlamento sutikimą skelbia karą ir taiką).

Aštunta. Įgaliojimai, susiję su karaliaus „mielaširdingumu“ (skiria valstybinius apdovanojimus; teikia malonę nuteistiesiems; yra aukščiausias karališkųjų akademijų globėjas).

Karaliaus sprendimai įgyja teisinę galią tik karaliui pasirašius, išskyrus sprendimus dėl karaliaus dvaro išlaikymo iš valstybės biudžeto lėšų. Karaliaus aktai privalo būti kontrrasignuoti ministro pirmininko, prireikus – atitinkamų ministrų. Aktai dėl ministro pirmininko paskyrimo, dėl Generalinių Kortėsų paleidimo turi būti kantrasignuoti kongreso pirmininko. Atsakomybė už karaliaus aktus tenka jį kontrrasignavusiam asmeniui.

Konstitucija nesuteikia karaliui vykdomosios valdžios institucijų galių, todėl realiai karaliaus įtaka valstybės gyvenime priklauso nuo asmenybės, turinčios šį titulą. Pažymėtina, jog nepaisant Konstitucijoje numatytų karaliaus galių apribojimų, karaliaus institucija valdant Juanui Carlosui, „drąsaus ir ištikimo demokratijos puoselėtojo“, įgijo didelę autoritetą³⁴⁴.

4. ĮSTATYMŲ LEIDŽIAMOJI VALDŽIA

Ispanijos valstybės valdžios institucijų sistema organizuojama valdžių padalijimo principu. Valstybės valdžią įgyvendina parlamentas, Vyriausybė, teismai.

Ispanijos parlamento pavadinimas – Generaliniai Kortesai (*Cortes Generales*). Ispanijos parlamentas – aukščiausia ispanų tautos atstovaujamoji institucija. Ji įgyvendina įstatymų leidžiamąją valdžią, tvirtina valstybės biudžetą, kontroliuoja Vyriausybės veiklą ir atlieka kitas Konstitucijoje numatytas funkcijas (66 str. 2 d.). Konstitucija aiškiai įtvirtina, jog tai nepriklausoma valstybės valdžios institucija (66 str. 3 d.).

Ispanijos parlamentas yra dvejų rūmų. Žemieji rūmai – Deputatų Kongresas (*Congreso de los Diputados*), aukštieji rūmai – Senatas (*Senado*). Tokia parlamento sandara buvo numatyta Politinių reformų akte, kuriam tauta pritarė 1976 m. gruodžio mėn. referendume³⁴⁵. Dvejų rūmų buvimas Ispanijos parlamente dažnai aiškinamas kaip „autonomijos teisės pripažinimo regionams pasekmė“³⁴⁶. Kongresas atstovauja visai Ispanijos tautai, o Senatas – nacionaliniams regionams.

Konstitucijoje numatyta (68 str. 1 d.), kad Kongresą gali sudaryti ne mažiau kaip 300 ir ne daugiau kaip 400 narių. Pagal galiojantį Visuotinės rinkimų sistemos organinį įstatymą, priimtą 1985 m., nustatytas Kongreso narių skaičius – 350³⁴⁷.

Deputatai renkami ketveriems metams remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu pagal proporcinę rinkimų

³⁴⁴ King, Prime Minister and Council of Ministers // <http://countrystudies.us/spain/76.htm>

³⁴⁵ The Spanish Electoral System-Historical Accident // <http://www.acceproject.org/main/English/es/esy-es.html>

³⁴⁶ Olga Cabrero A Guide to the Spanish Legal System // <http://www.llrx.com/features/spain.html>

³⁴⁷ Ley Organica 5/1985, del Regimen Electoral General//http://noticias.juridicas.com/base_datos/Admin/lo5-1985.html

sistemą. Aktyviają ir pasyviają rinkimų teisę turi visi Ispanijos piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų.

Kongresui atstovauja 50 Ispanijos provincijų ir du Šiaurės Afrikos inklavai (miestai: Seuta ir Melilija). Kiekviena provincija yra atskira rinkimų apygarda, jos atstovaujамų deputatų skaičius priklauso nuo gyventojų skaičiaus. Įstatymas numato, jog kiekvienai provincijai skirtos ne mažiau kaip dvi vietos Kongrese.

Senatas – Ispanijos teritorinius vienetus atstovaujantys rūmai (69 str. 1 d.). Šiuo metu Senatą sudaro 259 nariai³⁴⁸. Senatoriai renkami ketveriems metams. Didžioji jų dalis renkama tiesiogiai pagal mažoritarinę rinkimų sistemą, kita dalis – netiesiogiai (senatorius renka autonominių bendrijų atstovaujamosios institucijos – asamblėjos).

Kiekvienai provincijai, nesvarbu, kiek joje gyventojų, yra skirtos 4 vietos Senate. Vietos Senate numatytos Balearų ir Kanarų salų bei Seutos ir Melilijos atstovams. Minėtuose salynuose kiekviena sala ar salų grupė, turinčios savo atstovaujamasias institucijas, yra atskira rinkimų apygarda. Po tris senatorius renka didžiosios salos (Gran Kanarija, Maljorka ir Tenerifė), po vieną – kitos Konstitucijoje nurodytos salos ir salų grupės (69 str. 3 d.). Po du senatorius renka Seuta ir Melilija. Iš viso šiuos teritoriniams vienetams atstovauja 208 senatoriai. Jie renkami tiesiogiai pagal mažoritarinę rinkimų sistemą.

Kitus Senato narius renka autonominių bendrijų asamblėjos. Kiekviena iš autonominių bendrijų asamblėjų renka vieną senatorių ir papildomai vieną senatorių nuo kiekvieno milijono gyventojų. Dabar autonominiams bendrijoms atstovauja 51 senatorius.

Rinkimus organizuoja ir vykdo nuolat veikianti institucija – centrinė rinkimų taryba. Oficialūs rinkimų rezultatai skelbiami po rinkimų praėjus penkioms dienoms.

Konstitucija draudžia būti tuo pačiu metu Senato ir Kongreso nariais; Kongreso ir autonominių bendrijų asamblėjų nariais (67 str. 1 d.). Deputatais ir senatoriais negali būti Konstitucinio tribunolo nariai; aukščiausiųjų valstybės administracijos tarnybų vadovai, išskyrus vyriausybės narius; magistratai, teisėjai, prokurorai; ombudsmenas; krašto apsaugos, policijos, valstybės saugumo pareigūnai, rinkimų komisijų nariai (70 str.).

³⁴⁸ El Senado // <http://www.senado.es/>

Generalinių Kortėsų nariai turi laisvo mandato statusą (67 str. 2 d.). Jiems garantuojamas parlamentinis imunitetas (kadencijos metu senatoriai ir deputatai negali būti sulaikyti, išskyrus atvejus, kai jie užtinkami darant nusikaltimą, negali būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn be išankstinio atitinkamų parlamento rūmų sutikimo, 71 str. 2 d.). Konstitucija įtvirtina ir parlamento nario indemnitetą: senatoriai ir deputatai neatsako už savo kalbas parlamente ir už tai, kaip balsavo (71 str. 1 d.).

Pagal Konstitucijoje numatytų įgaliojimų apimtį Kongresas turi viršenybę Senato atžvilgiu. Kongresas tvirtina ministro pirmininko kandidatūrą (ministras pirmininkas turi gauti Kongreso pasitikėjimą prieš prisiekdamas karaliui), turi teisę pareikšti nepasitikėjimą ministru pirmininku ar ministrais, gali patvirtinti arba atmesti Senato vetuotus įstatymų projektus arba jų pataisas. Kongresas gali patvirtinti arba atmesti Vyriausybės priimtus įstatymus-dekretus, jo sutikimas reikalingas skelbiant karo ar nepaprastąją padėtį, norint patraukti baudžiamojon atsakomybėn ministrą pirmininką ar ministrus. Bendriems parlamento rūmų posėdžiams pirmininkauja Kongreso pirmininkas – tai taip pat liudija apie Kongreso prioritetą parlamente.

Pagrindinė Senato veiklos sritis yra susijusi su regioninės politikos klausimais. Kiti Senato įgaliojimai yra susiję su bendrųjų parlamento funkcijų įgyvendinimu.

Generalinių Kortėsų ir jų rūmų veiklą bei struktūrą nustato vidaus reglamentai. Reglamentai yra priimami absoliučia Senato ir Kongreso narių balsų dauguma.

Generalinių Kortėsų vidinė struktūra nedaug kuo skiriasi nuo kitų Europos valstybių parlamentų. Senatas ir Kongresas kadencijos laikui renka savo vadovus: pirmininką, valdybą (*Mesa*), seniūnų tarybą (*Junta de Portavoces*). Parlamento nariai jungiasi į politines frakcijas. Senate ir Kongrese veikia nuolatiniai ir gali būti sudaromi laikinieji komitetai ar komisijos.

Vienas iš Ispanijos parlamento struktūros ypatumų yra tas, kad ir Senate, ir Kongrese veikia Konstitucijoje numatyta nuolatinė institucija – deputacija (*Diputacion Permanente*). Įtvirtindami šią parlamentinę instituciją Konstitucijos rengėjai pratęsė Ispanijos konstitucines tradicijas. Deputacijos buvo numatytos ankstesnėse Ispanijos konstitucijose (1812 m., 1856 m. ir 1931 m.).

Deputacija yra sudaroma iš parlamentinių frakcijų atstovų. Deputacijoje turi būti ne mažiau kaip 21 narys (78 str. 1 d.). Jai vadovauja parlamento rūmų pirmininkas. Ši institucija turi užtikrinti parlamento rūmų veiklos nepertraukiamumą ir vykdo parlamento rūmų funkcijas tarp sesijų, paleidus parlamentą, pasibaigus parlamento įgaliojimų laikui. Deputacija yra atsakinga už savo veiklą ir priimtus sprendimus parlamento rūmams.

Vienas iš nuolatinių komitetų (komisijų) veiklos ypatumų, numatytų Konstitucijoje, yra tas, kad parlamento rūmai gali suteikti (deleguoti) joms įstatymų leidybos teisę, išskyrus teisę priimti organinius ir pagrindinius įstatymus bei įstatymus, susijusius su konstitucine reforma, tarptautiniais santykiais ir valstybės biudžetu (75 str. 2, 3 d.).

Generaliniai Kortėsai dirba sesijomis. Kasmet rengiamos dvi sesijos: nuo rugsėjo iki gruodžio ir nuo vasario iki birželio. Neeilinės sesijos gali būti šaukiamos Vyriausybės, nuolatinių deputacijų arba ne mažiau kaip ½ deputatų ar senatorių iniciatyva.

Senatas ir Kongresas, įgyvendindami su įstatymų leidyba nesusijusius įgaliojimus, rengia bendrus posėdžius, kai sprendžiami sosto paveldėjimo, nušalinimo nuo sosto, regento, globėjo skyrimo klausimai, priimama karaliaus, regento ar globėjo priesaika, duodamas sutikimas karaliui paskelbti karą ar sudaryti taiką, sutikimas sudaryti tarptautines sutartis. Bendriems posėdžiams pirmininkauja Kongreso pirmininkas.

Generalinių Kortėsų sprendimai dėl sutikimo sudaryti tarptautines sutartis, dėl sutikimo leisti autonominėms bendrijoms sudaryti susitarimus dėl tarpusavio bendradarbiavimo, dėl valstybės biudžeto teritorijų finansavimo fondo lėšų paskirstymo autonominėms bendrijoms ir provincijoms priimami Senato ir Kongreso narių balsų dauguma (74 str. 2 d.). Pirmuoju atveju svarstymo procedūrą inicijuoja Kongresas, antruoju ir trečiuoju – Senatas. Jeigu nepavyksta surinkti reikiamo skaičiaus balsų, sudaroma mišri komisija: pusę jos narių sudaro senatoriai, pusę – Kongreso nariai. Jeigu ir tuomet nesurenkamas reikiamas balsų skaičius, sprendimą priima Kongresas absoliučia balsų dauguma.

Konstitucijoje numatyta, kad parlamento rūmų sprendimai priimami reglamentuose nustatyta tvarka dalyvaujant daugumai jų narių (79 str. 1 d.). Sprendimai laikomi priimtais, kai už juos balsuoja dauguma posėdžiuose dalyvaujančių parlamento narių, išskyrus atvejus, kai Konstitucija, įstatymai ar rūmų reglamentai numato kitus reikalavimus.

5. TEISĖS AKTŲ HIERARCHIJA IR ĮSTATYMŲ LEIDYBOS KONSTITUCINIAI PAGRINDAI

Ispanijos teisinė sistema pagrįsta teisės aktų hierarchijos principu.

Aukščiausią teisinę galią turi Konstitucija. Pagal keitimo tvarką Ispanijos Konstitucija priskiriama prie griežtų konstitucijų. Konstitucijai pakeisti nustatyti specialūs reikalavimai ir apribojimai. Draudžiama keisti Konstitucijos nuostatas karo, nepaprastosios ir pavojaus valstybei padėties metu (169 str.). Konstitucijos keitimo tvarka nustatyta X skyriuje.

Konstitucijos keitimo iniciatyvos teisę turi Kongresas, Senatas ir Vyriausybė. Autonominių bendrijų asamblėjos gali įgyvendinti šią teisę netiesiogiai: jos gali pateikti Konstitucijos keitimo projektą vyriausybei arba Kongreso valdybai.

Kai keičiama visa Konstitucija arba pamatinės jos nuostatos (įvadinė dalis, I skyriaus 2 poskyrio nuostatos, reglamentuojančios pagrindines žmogaus teises ir laisves, II skyrius „Apie karūną“), Konstitucijos pataisoms turi pritarti ne mažiau kaip 2/3 visų Senato ir Kongreso narių. Tada Generaliniai Kortesai yra paleidžiami ir skelbiami nauji parlamento rinkimai. Naujai išrinkti Generaliniai Kortesai turi apsvastyti ir pritarti tam pačiam Konstitucijos projektui. Konstitucijos pataisa laikoma priimta, jeigu už ją balsavo ne mažiau kaip 2/3 visų Senato ir Kongreso narių. Šios Konstitucijos pataisos turi būti patvirtintos referendumu (referendumas yra privalomas).

Kai keičiamos kitos konstitucijos nuostatos, joms turi pritarti ne mažiau kaip 3/5 visų Senato ir Kongreso narių. Jeigu nepavyksta surinkti reikiamo skaičiaus balsų, sudaroma bendra senatorių ir deputatų komisija, kuri turi pateikti Senatui ir Kongresui suderintą Konstitucijos pataisų projektą balsuoti. Nepavykus numatyta procedūrai, Konstitucijos pataisa laikoma priimta, jeigu už jos projektą balsavo absoliuti dauguma senatorių ir ne mažiau kaip 2/3 deputatų. Per 15 dienų nuo konstitucinės pataisos priėmimo ne mažiau kaip 1/10 Senato ar Kongreso narių gali inicijuoti konsultacinį referendumą (167 str. 3 d.). Pagal 1980 m. referendumo organinį įstatymą parlamentarų iniciatyvai turi pritarti absoliuti kongreso narių dauguma³⁴⁹.

³⁴⁹ Ley Organica2/1980, sobre Regulation de las Distintas Modalidades de Referendum // http://noticias.juridicas.com/base_datos/Admin/lo2-1980.html

Dėl sudėtingos keitimo procedūros Ispanijos Konstitucija iki šiol turi tik dvi pataisas. 1992 m. rugpjūčio 27 d. įsigaliojo įstatymas dėl Konstitucijos 13 straipsnio 2 dalies pakeitimo ir papildymo, kuriuo Europos Sąjungos piliečiams buvo suteikta teisė dalyvauti municipaliniuose rinkimuose (šiai pataisai pritarė Generaliniai Kortėsai plenariniuose Kongreso ir Senato posėdžiuose, įvykusiųose atitinkamai 1992 m. liepos 22 ir 30 d.)³⁵⁰. 2011 m. rugsėjo 27 d. įsigaliojo įstatymas dėl Konstitucijos 135 straipsnio pakeitimo ir papildymo, kuriuo siekiama užtikrinti valstybės biudžeto stabilumą ir nustatoma, kad valstybės ir autonominių regionų biudžetai negali viršyti Europos Sąjungos valstybėms narėms nustatytos finansinių išskolinimų ribos (šiai pataisai pritarė Generaliniai Kortėsai plenariniuose Kongreso ir Senato posėdžiuose, įvykusiųose atitinkamai 2011 m. rugsėjo 2 ir 7 d.)³⁵¹.

Ispanijos parlamentas priima dviejų rūšių įstatymus: organinius ir paprastuosius. Konstitucijoje minimi ir pagrindiniai įstatymai (*Ley de Bases*, pvz., 75 str. 3 d., 82 str. 2,4 d., 83 str.), kuriais reglamentuojama deleguotoji įstatymų leidyba. Tačiau Konstitucija nenustato pagrindinių įstatymų priėmimo tvarkos.

Organiniai įstatymai (*Ley Organica*) reglamentuoja konstitucinio pobūdžio klausimus, konkretina Konstitucijoje įtvirtintas blanketines teisės normas. Konstitucija nustato, kad pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės, įstatymai, tvirtinantys autonominių bendrijų statutus, rinkimų sistemos pagrindai ir kiti konstitucinės reikšmės klausimai gali būti reglamentuojami tik organiniais įstatymais (81 str. 1 d.). Konstitucijoje tiesiogiai nurodyta, kad organiniai įstatymai reglamentuoja ombudsmeno (*Defensor del Pueblo*, 54 str.), Valstybės Tarybos (*Consejo de Estado*, 107 str.), Konstitucinio tribunolo (*Tribunal Constitucional*, 165 str.), Audito rūmų (*Tribunal de Cuentas*, 136 str. 4 d.) veiklą; piliečių įstatymų iniciatyvos teisę (*de la iniciativa popular*, 87 str. 3 d.), referendumo organizavimo tvarką (92 str. 3 d.). Organiniai įstatymai laikomi priimtais, kai balsuojant už galutinį įstatymo projektą jam pritaria absoliuti Kongreso narių dauguma (81 str. 2 d.).

³⁵⁰ Constitución Española de 1978 // <http://www.congreso.es/funciones/constitucion/indice.htm>; Spanish Constitution // http://www.senado.es/constitu_i/index.html.

³⁵¹ Constitución Española de 1978 // <http://www.congreso.es/funciones/constitucion/indice.htm>; Spanish Constitution // http://www.senado.es/constitu_i/index.html.

Paprastieji įstatymai (*Ley*) – tai visi įstatymai, kurie pagal Konstitucijoje numatytą reguliavimo dalyką nėra priskiriami organinių įstatymų kategorijai. Juos priimant užtenka paprastos Kongreso ir Senato narių balsų daugumos.

Konstitucijoje numatyta ir deleguotoji įstatymų leidyba (85 str.). Deleguotus įstatymus (*Decreto legislativo*) priima Vyriausybė. Tokią teisę ji įgyja, kai parlamentas priima pagrindinį įstatymą (*Ley de Bases*), nustatantį teisės akto turinį, arba paprastąjį įstatymą, nustatantį kelių teisės aktų sujungimą į vieną (82 str. 2 d.). Įstatymas nustato konkrečius klausimus, kurie gali būti reglamentuojami deleguotais įstatymais ir laiką, kuriam Vyriausybei suteikiama tokia teisė. Bet koks deleguotos įstatymų leidybos teisės neapibrėžtumas draudžiamas.

Konstitucijoje numatyta, kad esant neatidėliotoms aplinkybėms Vyriausybė turi teisę priimti įstatymo lygmens teisės aktus – dekretus-įstatymus (*Decreto-ley*, 86 str.). Tokie teisės aktai yra laikino pobūdžio ir negali reglamentuoti visuomeninių santykių, susijusių su valstybės institucijų veikla, žmogaus teisėmis, autonominių regionų teisėmis, nacionaline rinkimų sistema. Dekretus-įstatymus ne vėliau kaip per 30 dienų turi ratifikuoti Kongresas reglamente nustatyta supaprastinta procedūra.

Konstitucijoje numatytais atvejais įstatymus gali priimti ir parlamento komitetai (komisijos): parlamento rūmai gali suteikti (deleguoti) jiems įstatymų leidybos teisę, išskyrus teisę priimti organinius ir pagrindinius įstatymus bei įstatymus, susijusius su konstitucine reforma, tarptautiniais santykiais ir valstybės biudžetu (75 str. 2, 3 d.).

Įstatymų iniciatyvos teisė priklauso Vyriausybei, Kongresui, Senatui ir 500 tūkst. piliečių. Pažymėtina, kad piliečių iniciatyva yra riboto pobūdžio ir negali būti įgyvendinama keičiant Konstitucijos nuostatas, priimant organinius įstatymus, mokesčių įstatymus, įstatymus tarptautinių santykių ir malonės suteikimo klausimais (87 str. 3 d.).

Netiesioginę įstatymų iniciatyvos teisę turi autonominių bendrijų asamblėjos – jos gali pateikti įstatymo projektą vyriausybei arba pateikti siūlymus priimti atitinkamą įstatymą Kongreso valdybai (87 str. 2 d.).

Įstatymų priėmimo procedūra reglamentuojama Konstitucijos 88–91 straipsniuose ir Kongreso bei Senato reglamentuose.

Įstatymų projektus pirmiausia turi apsvarstyti Kongresas. Kongresas, apsvarstęs įstatymų projektus, perduoda juos svarstyti Senatui. Per

du mėnesius Senatas gali pateikti Kongresui įstatymo projekto pataisais arba atmesti (vetuoti) įstatymo projektą, nurodydamas tokio sprendimo motyvus. Veto priimamas absoliučia senatorių dauguma. Senato vetuotą įstatymą Kongresas gali įveikti keliais būdais: absoliučia Kongreso narių balsų dauguma patvirtindamas pirminį įstatymo projektą arba paprasta balsų dauguma patvirtindamas įstatymo projektą po 2 mėnesių pertraukos. Senato pateiktas įstatymo projekto pataisais Kongresas gali priimti arba atmesti paprasta balsų dauguma.

Per 15 dienų įstatymus turi pasirašyti ir oficialiai paskelbti karalius (91 str.). Pažymėtina, kad Konstitucijoje nuostata „per 15 dienų“ nėra aiškiai suformuluota: neaišku, ar karalius turi pasirašyti įstatymą per 15 dienų nuo jo priėmimo, ar nuo įteikimo karaliui dienos. Kaip pažymi ispanų mokslininkai, karaliaus sankcija yra praradusi savo politinę ir legislatyvinę prasmę ir tėra tik formalus pobūdžio reikalavimas³⁵².

Konstitucijoje numatyta, kad priimant ypač svarbius politinius sprendimus gali būti organizuojamas visos tautos konsultatyvinis referendumas. Referendumą šaukia karalius ministro pirmininko siūlymu ir Kongreso pritarimu (92 str. 2 d.). Referendumo organizavimo tvarką nustato organinis įstatymas, priimtas 1980 m.³⁵³

Tam tikrų ypatumų turi finansinių įstatymų priėmimas. Konstitucija nustato biudžeto tvirtinimo tvarką (134 str.). Įstatymo iniciatyvos teisę dėl biudžeto įstatymo turi tik Vyriausybė. Pažymėtina, kad tai ne tik teisė, bet konstitucinė Vyriausybės pareiga: Vyriausybė turi pateikti Kongresui biudžeto projektą ne vėliau kaip prieš tris mėnesius iki biudžetinių metų pabaigos (134 str. 3 d.).

Kontroliuoti valstybės biudžeto vykdymą ir teikti išvadas dėl biudžeto įstatymo projekto pavesta aukščiausiai valstybės kontrolės institucijai – Audito rūmams (*Tribunal de Cuentas*), kuriuos formuoja Generaliniai Kortesai. Audito rūmai yra nepriklausoma institucija, jos nariai, kaip ir teisėjai, negali būti keičiami, negali eiti jokių kitų pareigų valstybės tarnyboje (136 str. 3 d.). Audito rūmų sudėtį ir veiklą reglamentuoja organinis įstatymas.

Ispanijos sudėtinės teisinės sistemos dalis yra valstybės vardu sudarytos ir oficialiai paskelbtos tarptautinės sutartys (96 str.). Konstitucijoje

³⁵² Olga Cabrero A Guide to the Spanish Legal System// <http://www.llrx.com/features/spain.html>

³⁵³ Ley Organica 2/1980, sobre Regulation de las Distintas Modalidades de Referendum// http://www.noticias.juridicas.com/base_datos/Admin/lo2-1980.html

nustatyta, kad tarptautinių sutarčių, kuriomis tarptautinėms institucijoms perduodama dalis konstitucinių įgaliojimų, sudarymo tvarką reglamentuoja organinis įstatymas (93 str.).

Generaliniai Kortesai turi duoti išankstinių sutikimą sudarant: politinio ir karinio pobūdžio sutartis; sutartis, susijusias su valstybės teritoriniu vientisumu ir pagrindinėmis žmogaus teisėmis, sutartis, kuriomis valstybė prisiima finansinius įsipareigojimus; sutartis, kurias sudarius reikėtų keisti, naikinti ar priimti naujus įstatymus (94 str. 2 d.). Kongresas ir Senatas nedelsiant turi būti informuoti apie kitas sudarytas tarptautines sutartis ir susitarimus.

Prieš sudarant tarptautines sutartis, kurių nuostatos prieštarauja Konstitucijai, turi būti priimtos atitinkamos konstitucinės pataisos (95 str. 1 d.). Esant Vyriausybės, Senato ar Kongreso paklausimui išvadas dėl tokių nuostatų konstitucingumo teikia Konstitucinis tribunolas.

Nuo 1986 m. Ispanija yra Europos Sąjungos narė, Ispanijos vardu pasirašyti, ratifikuoti ir oficialiai paskelbti Europos Sąjungos teisės aktai yra sudėtinė nacionalinės teisės sistemos dalis. Ispanijos Aukščiausiasis Teismas ir Europos Teisingumo teismas yra priėmę bendrą nutarimą, kuriuo nustatė, jog esant nacionalinės teisės ir Europos Sąjungos teisės kolizijai, viršenybę turi Europos Sąjungos teisė³⁵⁴.

6. VYRIAUSYBĖ

Ispanijos Konstitucija vykdomosios valdžios funkcijas paveda Vyriausybei. Vyriausybė įgyvendina valstybės vidaus ir užsienio politiką, tvarko civilinius ir karinius reikalus, garantuoja valstybės saugumą. Įgyvendindama vykdomąsias ir tvarkomąsias funkcijas, Vyriausybė vadovaujami Konstitucija ir įstatymais (97 str.).

Vyriausybę sudaro ministras pirmininkas, jo pavaduotojai, ministrai ir kiti nariai, kuriuos numato įstatymas (98 str.). Pagal Vyriausybės įstatymą, priimtą 1997 m., pagrindinį vaidmenį Vyriausybėje atlieka Ministrų Taryba, kurią sudaro ministras pirmininkas, jo pavaduotojai ir ministrai³⁵⁵. Ministras pirmininkas atstovauja Vyriausybei ir vadovauja

³⁵⁴ Olga Cabrero A Guide to the Spanish Legal System // <http://www.llrx.com/features/spain.html>

³⁵⁵ Ley 50/1997, del Gobierno // http://noticias.juridicas.com/base_datos/Admin/l50-97.htm

jos veiklai. Ministro pirmininko pavaduotojas atlieka Vyriausybės vadovo funkcijas ministrui pirmininkui mirus, sergant ar išvykus iš šalies. Jis koordinuoja Vyriausybės veiklą.

Ispanijos Vyriausybė formuojama pagal parlamentines tradicijas. Vyriausybės formavimas – tai visų pirma ministro pirmininko skyrimo klausimas. Šis klausimas gali būti sprendžiamas keliais atvejais: po naujų Kongreso rinkimų; kai pareiškiamas nepasitikėjimas Vyriausybe; kai miršta arba atsistatydina ministras pirmininkas.

Formaliai ministrą pirmininką skiria karalius, tačiau jis turi turėti Kongreso pasitikėjimą. Realiai karalius tik siūlo Kongresui ministro pirmininko kandidatūrą. Konstitucija numato, kad prieš pateikdamas svarstyti Kongresui ministro pirmininko kandidatūrą, karalius turi pasitarti su politinių grupių atstovais parlamente (99 str. 1 d.). Kandidatas turi pateikti Kongresui Vyriausybės, kurią jis ketina suformuoti, programą ir gauti kongreso pasitikėjimą (absoliučios Kongreso narių daugumos). Kandidatą, gavusį Kongreso pasitikėjimą, karalius skiria ministru pirmininku.

Jeigu Kongresas neišreiškia pasitikėjimo, po 48 valandų skelbiamas naujas balsavimas. Pakartotiniai balsuojant dėl pasitikėjimo užtenka paprastos Kongreso narių balsų daugumos. Nepavykus surinkti reikiamos deputatų balsų daugumos, karalius teikia Kongresui svarstyti kitas ministro pirmininko kandidatūras. Jeigu per 2 mėnesius nuo pirmojo balsavimo nepavyksta gauti Kongreso pritarimo nė vienai ministro pirmininko kandidatūrai, karalius paleidžia Kortesus ir skelbia naujus rinkimus.

Ministrus skiria ir atleidžia karalius ministro pirmininko teikimu.

Konstitucija numato, kad Vyriausybė turi atsistatydinti po Generalinių Kortelių rinkimų, kai Kongresas pareiškia nepasitikėjimą Vyriausybe, ministrui pirmininkui atsistatydinus ar mirus (101 str. 1 d.). Atsistatydinusi Vyriausybė eina pareigas kol bus suformuota nauja Vyriausybė.

Vyriausybė yra solidariai atsakinga Kongresui (108 str.). Konstitucija numato įvairius parlamentinės kontrolės būdus. Parlamento rūmai ir jų komitetai turi teisę reikalauti bet kokios reikiamos informacijos iš vyriausybės ir jos įstaigų; reikalauti, kad Vyriausybės nariai dalyvautų jų posėdžiuose. Parlamento nariai turi teisę pateikti paklausimus ir klausimus Vyriausybės nariams. Šie privalo į juos atsakyti.

Pati griežčiausia parlamentinės kontrolės forma – nepasitikėjimas Vyriausybe (113 str.). Inicijuoti šią parlamentinę procedūrą gali 1/10 Kong-

reso narių: jie turi pateikti Kongresui nutarimą dėl nepasitikėjimo. Konstitucijoje numatytas „konstruktyvusis nepasitikėjimo votumas“: nutarime dėl nepasitikėjimo turi būti nurodyta Vyriausybės vadovo kandidatūra. Už nutarimą balsuojama ne anksčiau kaip po penkių dienų nuo jo pateikimo, per pirmąsias dvi dienas deputatai turi galimybę pateikti Kongresui kitas Vyriausybės vadovo kandidatūras. Nutarimas laikomas priimtu, kai už jį balsavo absoliuti Kongreso deputatų dauguma. Nesurinkus reikiamo skaičiaus balsų, nutarimą pasirašę deputatai vykstančios sesijos metu netenka teisės siūlyti svarstyti klausimą dėl nepasitikėjimo Vyriausybėje.

Kai Kongresas priima nutarimą dėl nepasitikėjimo, Vyriausybė atsistatydina. Karalius skiria ministru pirmininku nutarime nurodytą kandidatą (114 str. 2 d.). Laikoma, kad jis turi Kongreso pasitikėjimą.

Konstitucijoje numatytas ir pasitikėjimo Vyriausybėje institutas. Ministras pirmininkas, pasitaręs su Ministrų Taryba, gali pateikti Kongresui prašymą dėl pasitikėjimo Vyriausybės programa ar kitu Vyriausybės vykdomos bendros politikos klausimu. Pasitikėjimas Vyriausybėje pareiškiamas paprasta deputatų balsų dauguma. Jeigu Kongresas nepareiškia pasitikėjimo, Vyriausybė turi atsistatydinti (114 str. 1 d.).

Siekiant išlaikyti pusiausvyrą tarp įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios Konstitucijoje numatyta teisė Vyriausybei, kuria pareiškta nepasitikėjimas, siūlyti karaliui paleisti Kongresą, Senatą arba Generalinius Kortesus. Siūlymą karaliui pateikia ministras pirmininkas, pasitaręs su Ministrų Taryba (115 str. 1 d.). Šią teisę Vyriausybė gali įgyvendinti tik pasibaigus nepasitikėjimo procedūrai.

Vyriausybės teisinį statusą ir valstybės valdymo pagrindus reglamentuoja net keli skyriai: IV skyrius „Apie vyriausybę ir valstybės valdymą“, V skyrius „Apie Vyriausybės ir Generalinių Kortelių santykius“ ir iš dalies VII skyrius „Ekonomika ir finansai“. Pažymėtina, kad nė vienas iš minėtų skyrių nepateikia Vyriausybės įgaliojimų sąrašo, Konstitucijos 97 straipsnis apibrėžia tik pagrindines vyriausybės funkcijas, leidžiančias išskirti Vyriausybę kaip savarankišką valstybės valdžios instituciją. Tačiau iš aukščiau pateiktų Konstitucijos nuostatų, akivaizdu, kad Vyriausybės kompetencija yra kur kas platesnė.

Vyriausybė – aukščiausia ir savarankiška valstybės valdymo institucija, kurios kompetencijai priklauso vidaus ir užsienio politikos klausimai. Vyriausybė garantuoja valstybės saugumą ir viešąją tvarką, saugo vals-

tybės teritorijos neliečiamybę. Konstitucija numato, kad Vyriausybė gali skelbti pavojaus valstybei padėtį, Kongresui sutikus – nepaprastą padėtį, tik Vyriausybė gali siūlyti Kongresui skelbti karo padėtį (116 str.). Vyriausybė – teisėkūros subjektas. Ji ne tik priima dekretus, bet Konstitucijoje numatytais atvejais turi teisę leisti įstatymus-dekretus ir deleguotus įstatymus. Vyriausybė turi įstatymų iniciatyvos teisę. Jai priklauso išimtinė teisė (ir pareiga) rengti valstybės biudžeto įstatymo projektą ir teikti jį Generaliniams Kortėsams svarstyti. Vyriausybė koordinuoja ministerijų, kitų valstybės valdymo institucijų veiklą, jai pavaldžios teisėsaugos institucijos.

Prie Vyriausybės veikia įvairios patariamosios institucijos. Pagal Konstituciją aukščiausioji Vyriausybės patariamoji institucija yra Valstybės Taryba (*Consejo de Estado*, 107 str.). Ekonomikos planavimo projektams rengti prie vyriausybės veikia šiam tikslui įsteigta taryba (131 str. 2 d.).

Vyriausybė, įgyvendindama vykdomąsias ir tvarkomąsias funkcijas, vadovaujasi Konstitucija ir įstatymais, bendrais valstybės interesais, pagarba žmogaus teisėms ir teisėtiems interesams. Konstitucija numato valstybės valdymo ir teisėsaugos institucijų veiklos teisėtumo teisinę kontrolę (106 str.). Ministras pirmininkas ir kiti Vyriausybės nariai, padarę nusikaltimus, gali būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn. Be Kongreso sutikimo Vyriausybės nariai (kol eina šias pareigas) negali būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn tik už valstybės išdavimą ir nusikaltimus valstybės saugumui (102 str. 2 d.). Teisę inicijuoti šią parlamentinę procedūrą turi ¼ Kongreso narių. Nutarimas dėl sutikimo patraukti baudžiamojon atsakomybėn už minėtus nusikaltimus laikomas priimtu, jeigu už jį balsavo absoliuti deputatų dauguma.

7. KONSTITUCINIS TRIBUNOLAS

Pagal 1978 m. Ispanijos Konstituciją konstitucinės kontrolės funkcija pavedama Konstituciniam Tribunolui. Dabartiniame Ispanijos konstitucingumo etape Konstitucinio Tribunolo vaidmuo valstybės gyvenime akivaizdus: ši institucija tapo vienu svarbiausių „Konstitucijos ir demokratijos plėtros bei valstybės autonominių regionų teisių stiprinimo veiksmių“.³⁵⁶

³⁵⁶ Alvaro Gil Robles Gil Delgado. The Framework of the Relations between the Constitutional Court and the Defensor del Pueblo (Ombudsman) in Spain // <http://www.venice.coe.int/docs/2001>.

Dažnai aiškinama, kad Ispanijos Konstitucinis Tribunalas nėra teisminės valdžios dalis³⁵⁷. Tai yra nepriklausoma institucija, turinti savo reglamentą ir teises, aukščiausia valstybės institucija, turinti teisę interpretuoti Ispanijos Konstituciją.

Konstitucinės kontrolės užuomazgų Ispanijoje būta jau XIX a. pradžioje. 1812 m. Ispanijos Konstitucijoje buvo numatyta įsteigti nuolatinę Kortėsų komisiją (deputaciją), kuri užtikrintų, kad būtų laikomasi Konstitucijos tarp parlamento sesijų. 1931 m. Ispanijos Konstitucija įtvirtino specialią konstitucinės kontrolės instituciją – Konstitucinių garantijų teismą.

Konstitucinio Tribunolo veiklą reglamentuoja Konstitucija ir Konstitucinio Tribunolo organinis įstatymas, priimtas 1979 m. (su vėlesniais pakeitimais)³⁵⁸.

Konstitucinį Tribunalą sudaro 12 narių. Juos skiria karalius Kongreso, Senato, Vyriausybės ir Generalinės teismų tarybos siūlymu. Po 4 teisėjus siūlo Kongresas ir Senatas (3/5 visų narių balsų dauguma), po 2 – Vyriausybė ir Generalinė teismų taryba. Pažymėtina, kad kvalifikuotos parlamento narių balsų daugumos reikalavimas nėra atsitiktinis. Taip siekiama išlaikyti politinių jėgų pusiausvyrą formuojant Konstitucinį Tribunalą. Įtvirtinus nuostatą, kad Konstitucinio Tribunolo nariai siūlomi paprasta parlamento narių dauguma neišvengiamai Konstitucinio Tribunolo sudėty lemtų parlamentinė dauguma, palaikanti Vyriausybę.

Konstitucinio Tribunolo nariais gali būti skiriami teisininkai, turintys pripažinimą visuomenėje ir ne mažesnę kaip 15 metų teisinio darbo stažą. Konstitucinio Tribunolo nariai skiriami 9 metams. Konstitucinis Tribunalas kas treji metai atnaujinamas vienu trečdaliu.

Konstitucinio Tribunolo teisėjai yra nepriklausomi ir kadencijos metu negali būti keičiami. Konstitucija numato Konstitucinio Tribunolo teisėjams tam tikrus apribojimus: teisėjai negali užimti jokių kitų renkamų ar skiriamų pareigų, užsiimti kita profesine ar komercine veikla, būti politinių partijų ir profesinių sąjungų vadovais ar darbuotojais. Teisėjams taikomi ir kiti darbo apribojimai, nustatyti teismų teisėjams.

³⁵⁷ Javier Guillen Carames. The role of the Constitutional Court in the state and society in Spain // <http://www.Venice.coe.int/docs/2001>; Olga Cabrero A Guide to the Spanish Legal System // <http://www.llrx.com/features/spain.html>

³⁵⁸ Ley Organica 2/1979, del Tribunal Constitucional // http://www.juridicas.com/base_datos; Tribunal Constitucional // <http://www.tribunalconstitucional.es/LOTC.htm>

Konstitucinis Tribunolas tikrina įstatymų ir teisės aktų, turinčių įstatymo galią, konstitucingumą; atlieka išankstinį sudaromų tarptautinių sutarčių, kurių nuostatos prieštarauja Konstitucijai, konstitucingumo tyrimą; nagrinėja individualius skundus (*recursos de amparo*) dėl pažeistų žmogaus teisių ir laisvių, įtvirtintų Konstitucijos 14–29 straipsniuose; sprendžia ginčus dėl kompetencijos padalijimo tarp valstybės ir autonominių bendrijų ir tarp autonominių bendrijų; tikrina autonominių bendrijų teisės aktų konstitucingumą; nagrinėja ir priima sprendimus kitais klausimais, kuriuos numato organinis įstatymas.

Prašymą ištirti įstatymų atitikimą konstitucijai gali pateikti ministras pirmininkas, ombudsmenas, 50 deputatų, 50 senatorių, kolegialios autonominių bendrijų vykdomosios valdžios institucijos bei jų asamblėjos. Įstatymas numato tokio pareiškimo padavimo terminą: pareiškimą galima pateikti per 3 mėnesius nuo įstatymo paskelbimo. Prašymą Konstituciniam Tribunalui gali pateikti ir teismai tais atvejais, kai nagrinėdami konkrečią bylą nusprendžia, kad įstatymas gali prieštarauti Konstitucijai. Paklausimą dėl tarptautinių sutarčių konstitucingumo gali pateikti Senatas, Kongresas ir Vyriausybė. Skundus dėl žmogaus konstitucinių teisių pažeidimo turi teisę pateikti pavieniai asmenys, korporacijos, ombudsmenas ir prokuratūra. Šiuos skundus Konstitucinis Tribunolas nagrinėja, kai yra išnaudotos visos teisminės gynybos priemonės. Organinis įstatymas gali nustatyti ir kitus subjektus, galinčius būti pareiškėjais.

Konstitucinio Tribunolo sprendimai skelbiami oficialiame valstybės biuletenyje. Konstitucija nedraudžia skelbti Konstitucinio Tribunolo narių atskiras nuomones, jeigu tai yra būtina (164 str. 1 d.). Konstitucinio Tribunolo sprendimai įsigalioja kitą dieną po jų oficialaus paskelbimo, yra galutiniai ir neskundžiami.

8. TEISMINĖ VALDŽIA

Teisminę valdžią įgyvendina teismai, kuriuos sudaro teisėjai ir magistratai (*Magistrados*). Pagal Ispanijos Konstituciją teismai laikomi tautos įsteigta savarankiška valstybės valdžios dalimi. „Teisingumas kyla iš tautos“, – ši nuostata įtvirtinta Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalyje. Teismas priima sprendimus karaliaus vardu. Vykdydami teisingumą, teismai yra nepriklausomi, nekeičiami ir klauso tik įstatymo.

Konstitucijos leidėjas, siekdamas užtikrinti teisėjų nepriklausomumą ir bešališkumą, numato tam tikrus apribojimus teisėjams. Konstitucija įtvirtina teisėjų depolitizavimo principą: teisėjams (ir magistratams bei prokurorams) draudžiama dalyvauti politinių partijų ir profesinių sąjungų veikloje. Teisminės valdžios atstovai negali užimti jokių kitų oficialių pareigų.

Teisminę valdžią sudaro valstybėje veikianti teismų sistema. Pažymėtina, kad Konstitucija nustato tik bendruosius teismų sistemos pagrindus. *Pirma*. Teisminė valdžia yra vieninga (unitarinė, 117 str. 5 d.). Tai reiškia, kad Ispanijos autonominės bendrijos negali turėti savo teisminės valdžios institucijų. *Antra*. Draudžiama steigti ypatinguosius teismus. Karo teismai gali būti steigiami įstatymu tik karo padėties atveju nepažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintų principų (117 str. 5, 6 d.). *Trečia*. Aukščiausioji valstybės teisminė institucija – Ispanijos Aukščiausiasis Teismas (123 str. 1 d.). *Ketvirta*. Teismų sistemą ir teisėjų statusą reglamentuoja organinis įstatymas (122 str. 1 d.). *Penkta*. Teismų veiklą administruoja ir kontroliuoja Generalinė teismų taryba (122 str. 2 d.).

Teismų sistemą, jų formavimo tvarką, veiklą ir teisėjų statusą reglamentuoja Teismų organinis įstatymas, priimtas 1985 m. (su vėlesniais pakeitimais)³⁵⁹.

Teisingumo funkcijai vykdyti Ispanijos teritorija yra suskirstyta į municipalitetus (*municipios*), teismines apygardas (*partidos judiciales*), provincijas (*provincias*), autonomines bendrijas (*Comunidades Autonomas*). Šis suskirstymas sutampa su administracine teritorine šalies struktūra, išskyrus teismines apygardas: jos apima keletą municipalitetų, priklausančių vienai provincijai.

Kiekviename teritoriniame vienetė veikia atitinkamos rūšies teismai. Pavyzdžiui, municipalitetuose veikia municipaliniai teismai (*Juzgados municipales*) ir taikos teismai (*Juzgados de Paz*).

Teisminėse apygardose veikia pirmos instancijos teismai (*Juzgados de Primera Instancia e Instruccion*), baudžiamieji teismai (*Juzgados de lo Penal*), darbo teismai (*Juzgados de lo Social*), nepilnamečių teismai (*Juzgados de Menores*), administraciniai teismai (*Juzgados de lo Contencioso-administrativo*), laisvės atėmimo vietų priežiūros teismai (*Juzgados de Vigilancia penitenciaria*).

³⁵⁹ Ley Organica 6/1985, del Poder Judicial // http://www.juridicas.com/base_datos

Provincijose veikia provincijų teismai (*Audiencias provinciales*). Kiekvienoje autonominėje bendrijoje yra regiono aukščiausiasis teismas (*Tribunales superiores de las Comunidades autonomas*).

Dviejų teismų – Aukščiausiojo Teismo (*Tribunal Supremo*) ir Aukštesniojo nacionalinio teismo (*Audiencia Nacional*) – jurisdikcija apima visos šalies teritoriją.

Ispanijos teismų sistema pagrįsta hierarchijos principu – žemesniųjų teismų sprendimus galima apskųsti aukštesniesiems teismams. Ispanijos Aukščiausiasis Teismas yra aukščiausia kasacinė instancija visų kategorijų byloms nagrinėti, išskyrus bylas, susijusias su konstitucinėmis žmogaus teisių garantijomis.

Teismų veiklai administruoti ir kontroliuoti Konstitucija numato specialią instituciją – Generalinę teismų tarybą (*Consejo General del Poder Judicial*). Jos narius skiria karalius penkeriems metams. Tarybą sudaro 20 narių ir pirmininkas – Aukščiausiojo Teismo pirmininkas. Aukščiausiojo Teismo pirmininką skiria karalius Generalinės teismų tarybos teikimu.

Pagal Konstituciją 12 kandidatų į tarybos narius siūlo teisėjai ir magistratai, 8 – Senatas ir Kongresas (po keturis nuo kiekvienų rūmų, 3/5 senatorių ir deputatų balsų dauguma). Galiojantis teismų įstatymas nustato, kad visus 20 narių siūlo Generaliniai Kortesai (po 10 nuo kiekvienų rūmų). 12 Tarybos narių turi būti teisėjai ir magistratai, 8 – advokatai ir aukštos kvalifikacijos teisininkai, turintys ne mažesnę kaip 15 metų teisinio darbo stažą³⁶⁰.

Generalinė teismų taryba sprendžia klausimus, susijusius su teisėjų paskyrimu ir atleidimu iš pareigų, rengia teisėjų etikos taisykles.

9. TERITORINIS VALSTYBĖS SUTVARKYMAS

Centrinės ir vietinės valdžios santykiai – viena iš seniausių Ispanijos problemų. Rengiant Konstituciją dėl jos kilo daug ginčų ir nesutarimų. Ekstremistinės grupės (ypač Baskų krašte) ir dabar reiškia nepasitenkinimą dėl Konstitucijoje įtvirtintų nuostatų, taip keldamos grėsmę Ispanijos teritoriniam vientisumui. Konstitucijoje įtvirtintų nuostatų, reglamentuojančių valstybės teritorinę sandarą, dviprasmiškumas ir neaiškumas –

³⁶⁰ Consejo General del Poder Judicial // http://www.cgj.es/org_judicial.html; <http://www.cgj.es/ingles/index.html>.

viena iš priežasčių, dėl kurių valstybės ir autonominių bendrijų santykiai yra nuolatinė bylų, nagrinėjamų Konstituciniame Tribunole, tema³⁶¹.

Ispanijos Konstitucijoje įtvirtintas regioninės valstybės modelis, suteikiantis plačias savivaldos galimybes šalies regionams. Nors Konstitucijoje Ispanija įtvirtinama kaip vientisa ir nedaloma valstybė, joje pripažįstamas ir garantuojamas tautinių ir teritorinių bendrijų autonomijos principas (2 str.). Kai kurių autorių nuomone, ši konstitucinė nuostata yra pernelyg abstrakti ir neapibrėžia, ar Ispanija yra federacinė, ar unitarinė, ar decentralizuota valstybė. Faktiškai Ispanija formavosi kaip federacinė valstybė³⁶².

Ispanijos administracinę teritorinę struktūrą sudaro municipalitetai, provincijos ir autonominiai regionai.

Ispanijos teritorija yra suskirstyta į 50 provincijų, sudarytų iš municipalitetų (pastarųjų skaičius priklauso nuo miestų ir gyvenviečių skaičiaus). Šie administraciniai teritoriniai vienetai turi savo valdžios institucijas. Vietos valdžios institucijų reorganizacija pagal Konstitucijoje numatytą vietos valdžios modelį prasidėjo 1979 m. (tais metais įvyko pirmieji demokratiniai municipaliniai rinkimai) ir iš esmės baigėsi 1985 m. (tais metais buvo priimtas Vietos valdžios bazinis įstatymas³⁶³).

Municipalitetai (*municipios*) – tai administraciniai teritoriniai vienetai, turintys savivaldos teisę (140 str.). Municipalitetams vadovauja municipalinė taryba. Jos narius ketveriems metams renka vietos gyventojai, remdamiesi visuotine, lygia ir tiesiogine rinkimų teise, slaptu balsavimu pagal proporcinę rinkimų sistemą. Tarybos narių skaičius priklauso nuo vietos gyventojų skaičiaus (įstatyme numatyta, kad tarybos narių turi būti ne mažiau kaip penki). Municipalityto oficialiais gyventojais laikomi visi asmenys, įregistruoti nuolatinį gyventojų sąrašuose. Europos Sąjungos šalių piliečiai, gyvenantys Ispanijoje, turi teisę dalyvauti municipaliniuose rinkimuose. Tarybai vadovauja meras (*alcalde*). Konstitucija numato, jog merą gali rinkti vietos gyventojai arba municipalinė taryba iš tarybos narių (140 str.). Municipalitytuose, kuriuose gyvena daugiau kaip 5 000 gyventojų, sudaromi municipaliniai komitetai, padedantys merui įgyvendinti įstatyme numatytas funkcijas.

³⁶¹ Javier Guillen Carames. The role of the Constitutional Court in the state and society in Spain // <http://www.venice.coe.int/docs/2001>.

³⁶² Pablo Santolaya. The Spanish Constitutional System// <http://www.venice.coe.int/docs/2001>.

³⁶³ Spain-Local Government//<http://country studies.us/spain/79.htm>

Aukščiausia vietinės valdžios institucija provincijose – provincijos deputacija (*deputacion provincial*). Ją renka municipalinės tarybos iš savo narių ketveriems metams. Provincijos deputacijai vadovauja prezidentas, kurį renka deputacijos nariai. Pažymėtina, kad provincijos prezidento institucija buvo įsteigta dar F. Franco valdymo laikais. Centrinei valdžiai provincijose atstovauja Vyriausybės skiriamas atstovas – gubernatorius.

Provincijoms, kurių gyventojus sieja bendri istoriniai, kultūriniai ir ekonominiai ryšiai, suteikta teisė jungtis į autonomines bendrijas, 143 str. 1 d. (*Comunidades Autonomas*). Generaliniai Kortesai organiniu įstatymu gali leisti įsteigti autonominę bendriją vienai provincijai, nesilaikydami anksčiau nurodytų sąlygų, taip pat teritorijoms, neįeinančioms į provincijos sudėtį (144 str. 1, 2 p).

Autonominės bendrijos steigimo iniciatyvos teisę turi provincijų deputacijos, salų teritorijų atstovaujamosios institucijos, 2/3 municipalitetų, kurių gyventojai sudaro elektorato daugumą provincijoje arba saloje. Organinis įstatymas gali nustatyti ir kitus subjektus, turinčius teisę inicijuoti autonominės bendrijos steigimo procesą.

Ispanijos teritorinė reorganizacija į autonomines bendrijas vyko keliais etapais. Pirmieji autonomijos statusą gavo istoriniai regionai: 1980 m. Baskijos krašte ir Katalonijoje, 1981 m. – Galicijoje, 1982 m. – Andalūzijoje įvyko asamblėjų (regioninių parlamentų) rinkimai. 1983 m. vienu metu įvyko asamblėjų rinkimai kituose 13 autonominių regionų. 1986 m. municipalinės autonomijos statusas buvo suteiktas Seutos ir Melilijos miestams (inklavam Šiaurės Afrikoje). Pagal 1995 m. priimtus autonomijos statutus šių miestų teisinis statusas buvo prilygintas autonominių bendrijų teisiniam statusui³⁶⁴.

Autonominės bendrijos veikia pagal savo autonomijos statutą. Statutas ir jų pakeitimus tvirtina Generaliniai Kortesai. Jie turi įstatymo galią ir yra sudėtinė Ispanijos teisinės sistemos dalis.

Autonominės bendrijos privalo organizuoti valdžios institucijų sistemą pagal Konstitucijos 152 straipsnyje nustatytą regioninės valdžios organizavimo modelį. Aukščiausia bendrijos atstovaujamoji ir teisės aktus priimanti institucija yra asamblėja (bendrijų statutai numato ir kitus šios institucijos pavadinimus). Bendrijų asamblėjas renka vietos gyventojai ketveriems metams naudodamiesi visuotine, lygia, tiesiogine rinkimu

³⁶⁴ Comunidades Autonomas // <http://www.la-moncloa.es/>

teise ir slaptu balsavimu pagal proporcinę rinkimų sistemą. Vykdomosios valdžios funkcijas atlieka prezidento vadovaujama vykdomoji taryba. Prezidentą, kurį renka asamblėja iš savo narių, skiria karalius. Prezidentas atstovauja autonominei bendrijai. Autonominėse bendrijose yra aukščiausieji teismai, tačiau jie veikia pagal Teismų organinį įstatymą ir yra Ispanijos teisminės valdžios sudėtinė dalis.

Autonominės bendrijos skiriasi teritorijos dydžiu, gyventojų skaičiumi, ekonominio išsivystymo lygiu, įtaka politiniam šalies gyvenimui, joms suteiktų teisių apimtimi.

Autonominių bendrijų kompetenciją ir jų ribas nustato Konstitucijos 148–149 straipsniai. Autonominės bendrijos gali turėti visas teises, kurias joms numato Konstitucija (visiška autonomija) arba jų dalį (ribota autonomija). Generaliniai Kortesai organiniu įstatymu gali perduoti autonominėms bendrijoms ir kai kuriuos įgaliojimus, kurie pagal Konstituciją priskirti tik valstybės kompetencijai (150 str. 1, 2 d.). Šiuo metu Baskų kraštas (Baskija), Katalonija, Galicija ir Andalūzija turi visišką autonomiją: turi teisę tvarkyti visus krašto reikalus, išskyrus tuos, kurie pagal Konstituciją priskirti tik valstybės kompetencijai. Dauguma autonominių bendrijų turi ribotą autonomiją.

Konstitucija ir įstatymai nustato autonominių bendrijų veiklos kontrolės būdus. Kontrolės funkcijas atlieka Konstitucinis Tribunolas, Vyriausybė, audito rūmai, administraciniai teismai ir kitos institucijos, kurias steigia parlamentas (150, 153 str.). Centrinei valdžiai autonominėse bendrijose atstovauja Vyriausybės atstovas. Jį skiria Vyriausybė ministro pirmininko teikimu.

Tais atvejais, kai autonominės bendrijos priimti sprendimai ar veiksmai prieštarauja Konstitucijai, įstatymams ar bendriems valstybės interesams, Ispanijos Vyriausybė Senato pritarimu (absoliučia balsų dauguma) gali imtis tam tikrų tiesioginio valdymo priemonių (155 str.). Kokios tai galėtų būti poveikio priemonės neaišku – Konstitucija nenustato jų turinio.

* * *

Ispanijos konstitucingumo raidoje galima išskirti kelis etapus.

Laikotarpis nuo XIX a. pradžios iki 1939 m. – vadinamasis žlugusių konstitucijų laikotarpis. Šiuo laikotarpiu pagal politinių santykių regla-

mentavimo pobūdį galima išskirti liberalias (siekiama apriboti monarcho valdžią ir išplėsti tautos atstovybės – parlamento – teises, pvz., 1812, 1837, 1869 m. Ispanijos konstitucijos), konservatyvias (siekiama sustiprinti monarcho galias ir susiaurinti parlamento teises, pvz., 1845 ir 1876 m. konstitucijos) ir radikalias (įtvirtinami kardinalūs valstybės valdymo pertvarkymai, pvz., 1873 ir 1931 m. konstitucijos) konstitucijas. 1939–1975 m. – frankistinės diktatūros laikotarpis. To meto fundamentalieji įstatymai apribojo politines piliečių teises, parlamento teises, pakeitė parlamento sampratą, išplėtė valstybės vadovo galias. Laikotarpis nuo 1975 m. – demokratišnių pertvarkymų ir 1978 m. Ispanijos Konstitucijoje įtvirtinto demokratinės, socialinės ir regioninės valstybės modelio įgyvendinimo etapas.

Pagal valdymo formą Ispanija – parlamentinė monarchija. Monarchas, turintis Ispanijos karaliaus titulą, yra valstybės vadovas, valstybės vienybės ir stabilumo simbolis, arbitras ir tarpininkas palaikant santykius valstybės valdžios institucijoms. Pagal Ispanijos Konstituciją karalius yra neutrali institucija, nepriskiriama jokiai valstybės valdžios šakai.

LITERATŪRA

1. *Constitucion Espanola de 1978* // <http://www.spainemb.org/information/constitutionin.htm>; <http://www.congreso.es/funciones/constitucion/indice.htm>
2. *Spanish Constitution 1978*. Madrid, 1979.
3. *Spanish Constitution 1978* // http://www.senado.es/constitu_i/index.html
4. *Spanish Constitution of 1812* // gopher://ulima.edu.pe:70/00/cpp/seccion_1/cante/1812
5. *Ley Organica 2/1979, del Tribunal Constitucional* // http://www.juridicas.com/base_datos.
6. *Ley 50,1997, del Gobierno* // http://www.juridicas.com/base_datos.
7. *Ley Organica 2/1980, sobre Regulation de las Distintas Modalidades de Referendum* // http://www.juridicas.com/base_datos.
8. *Ley Organica 3/1980, del Consejo de Estado* // http://www.juridicas.com/base_datos.
9. *Ley Organica 3,1981, del Defensor del Pueblo* // http://www.juridicas.com/base_datos.
10. *Ley Organica 6/1985, del Poder Judicial* // http://www.juridicas.com/base_datos.
11. *Ley Organica 5/1985, del Regimen Electoral General* // http://www.juridicas.com/base_datos.

12. Boyd, C. P. Praetorian Politics in Liberal Spain. The Breakdown of the Restoration Settlement // <http://66.218.71.72/chapter.1.htm>_canovite system
13. Cabrero, O. A. Guide to the Spanish Legal System // <http://www.llrx.com/features/spain.html>
14. Carames, J. G. The role of the Constitutional Court in the state and society in Spain // <http://www.Venice.coe.int/docs/2001>
15. Defensor del Pueblo // <http://www.defensordelpueblo.es/>
16. Merino-Blanco E. The Spanish Legal System. London, 1996.
17. Payne, S. G. The Isabeline Regime and First Democratic Interlude // <http://libro.uca.edu/payne2/payne20.html>
18. Santolaya, P. The Spanish Constitutional System // <http://www.venice.coe.int/docs/2001>.
19. Consejo General del Poder Judicial // <http://www.cgpj.es/>
20. Constitutional System // <http://country.studies.us/spain/72.htm>
21. Dippel, H. Modern Constitutionalism. An Introduction to a History in the Need of Writing // <http://www.uni-kassel.de/dippel/justitia/proc/10%20Dippel,%20Modern.pdf>
22. El Congreso de los Diputados // <http://www.congreso.es/>
23. El Gobierno // <http://www.la-moncloa.es/>
24. El Senado // <http://www.senado.es/>
25. Gil -Robles y Gil-Delgado, A. The Framework of the Relations between the Constitutional Court and the Defensor del Pueblo (Ombudsman) in Spain // <http://www.venice.coe.int/docs/2001>.
26. History of Spain // <http://www.zum.de/whkmla/region/spain/popwar.html>.
27. Historia de Espana // www.historia-es-com/usa/c_04_in.htm.
28. Spain history // http://www.historia-es.com/usa/c_05_in.html.
29. Spain history // http://workmall.com/wfb2001/spain/history_the_liberal_ascendansy.html.
30. Spain between 1931 and 1936 // <http://www.zum.de/whkmla/region/spain/spain19311936.html>.
31. Spain. 1808–1814 // www.countrystudies.us/spain/
32. Spain. The Cortes // <http://countrystudies.us/spain/75.htm>
33. Spain. The 1978 Constitution // <http://country.studies.us/spain/73.htm>
34. Spain. King, Prime Minister, and Council of Ministers // <http://countrystudies.us/spain/76.htm>
35. Spain. Local Government // <http://country.studies.us/spain/79.htm>
36. Spain Franco's political System // <http://www.countrystudies.us/spain>
37. Spain. The Judiciary // <http://countrystudies.us/spain/77.htm>
38. Spain. The Post-Franco Era // www.countrystudies.us/spain

39. Spain. Regional Government // <http://countrystudies.us/spain/78.htm>
40. The Encyclopedia of World History. Sixth edition. Peter N. Stearns, general editor. 2001 // <http://www.bartleby.com/67/957.html>.
41. The Spanish Constitutional Process // <http://www.SiSpain.org/english/politics/constitu/process.html>
42. The Spanish Electoral System-Historical Accident // <http://www.acceproject.org/main/English/es/esy-es.html>
43. Tribunal Constitucional // <http://www.tribunalconstitucional.es/>

X. ITALIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA

Prof. dr. Juozas Žilys

1. PAGRINDINIAI ITALIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJOS BRUOŽAI. KONSTITUCIJOS SOCIALINĖS POLITINĖS PRIELAUDOS, RENGIMAS IR PRIĖMIMAS

1.1. *Konstitucijos rengimas ir priėmimas.* Antrojo pasaulinio karo pabaigoje politinė padėtis Italijoje pasikeitė iš esmės. Pasipriešinimo judėjimas, aktyviai veikęs okupacijos metu, atkūrė istoriškai uždraustas tradicines Italijos politines partijas. Šių partijų įkurtas antifašistinis blokas nukreipė savo pastangas demokratizuoti politinius institutus ir iš esmės pertvarkyti valstybės valdymo sistemą. Italijos dalinės okupacijos metu išlaisvintoje teritorijoje I. Bonomi vadovaujama Vyriausybė dekretu suteikė rinkimų teisę moterims.

Vienas iš svarbiausių šaliai iškilusių klausimų buvo monarchijos ateitis. Kairieji buvo tradiciškai nusistatę prieš monarchiją, be to, ji susikompromitavo bendradarbiaudama su fašistiniu režimu. Krikščionių demokratų ir liberalų nuomonės buvo pasidalijusios pusiau. Netgi tie žmonės, kurie kadaise monarchiją rėmė, dabar ją laikė pažangos kliuviniu. Socialistų ir Veiksmo partijos buvo prieš karalių. Komunistai iš principo buvo prieš monarchiją, bet pasiskelbė esą pasirengę ieškoti kompromiso ir atidėti sprendimą vėlesniam laikui. Per 1946 m. birželio 2 d. referendumą 54,3 proc. italų balsavo už respubliką. Monarchiją palaikė netikėtai daug žmonių, ypač pietuose, kur ji ir toliau buvo prie širdies didžiuliai balsuotojų.

Kartu su referendumu vyko rinkimai į Steigiamąjį susirinkimą, kuris turėjo priimti naują Italijos Respublikos Konstituciją. Rinkimai į Steigiamąjį susirinkimą buvo organizuojami 32 rinkimų apygardose pagal proporcinę rinkimų sistemą. Turėjo būti išrinkti 573 deputatai, tačiau Bolcanos provincijoje ir Triesto-Venecijos Džulijos-Zaros apygardoje rinkimai neįvyko, todėl buvo išrinkti 556 Steigiamojo susirinkimo deputatai. Daugiausia balsų gavo tos politinės partijos, kurios aktyviai dalyva-

vo Pasipriešinimo judėjime³⁶⁵. Įstatyme buvo numatyta, kad pagrindinis Susirinkimo tikslas – priimti Konstituciją, o darbo trukmė – ne ilgiau kaip 8 mėnesiai. Susiklosčius atitinkamoms sąlygoms Steigiamasis susirinkimas dirbo daug ilgiau. Steigiamojo susirinkimo darbas ne kartą buvo tęsiamas, nes nė viena politinė partija neturėjo absoliučios balsų daugumos ir priimti sprendimus buvo sudėtinga.

Konstitucijos projektui parengti buvo sudaryta 75 narių komisija pagal Steigiamajame susirinkime atstovaujamų politinių partijų proporcijas. Komisijai vadovavo M. Ruini. Buvo sudarytos trys komisijos pakomisės: dėl piliečių teisių ir pareigų; dėl valstybės konstitucinių pagrindų; dėl ekonominių ir socialinių santykių. Parengtą pirminį tekstą redagavo 18 narių komitetas, sudarytas iš visų politinių grupių atstovų. Konstituciją svarstyti Steigiamasis susirinkimas pradėjo 1947 m. kovo 4 d. ir svarstė iki metų pabaigos. 1947 m. gruodžio 22 d. Steigiamasis susirinkimas pritarė Konstitucijai. Už šį sprendimą balsavo 453 deputatai, prieš – 62. Gruodžio 27 d. Italijos Respublikos Konstituciją promulgavo laikinasis valstybės vadovas E. Nikola³⁶⁶, o 1948 m. sausio 1 d. Italijos pagrindinis įstatymas įsigaliojo. Atsižvelgiant į Konstitucijos įsigaliojimo datą ji neretai vadinama kaip 1948 m. Konstitucija. Konstitucijos priėmimas ir įsigaliojimas lėmė esminę politinę teisinę reformą.

Pagal Konstituciją buvo organizuoti nauji parlamento rinkimai. Atstovų Rūmai buvo renkami pagal partinius sąrašus skaičiuojant taip, kad vienam deputatui tektų 80 tūkst. gyventojų arba apygarda, turinti daugiau kaip 40 tūkst. gyventojų. Senatas buvo renkamas pagal sritis taip, kad vienam senatoriui tektų 200 tūkst. gyventojų arba apygarda, kurioje yra daugiau kaip 100 tūkst. gyventojų. Be to, 106 Senato narius skyrė prezidentas. Senatoriais galėjo būti paskirti Steigiamojo susirinkimo deputatai, kurie atitiko senatoriams keliamus reikalavimus pagal rinkimų įstatymą ir kurie buvo: Ministrų Tarybos arba įstatymų leidimo susirinkimų pirmininkai; paleisto Senato nariai; ne mažiau kaip tris kartus renkami įstatymų leidimo susirinkimų, taip pat ir Steigiamojo susirinkimo nariai; netekę deputato mandato 1926 m. lapkričio 9 d. Deputatų Rūmų posėdy-

³⁶⁵ Steigiamajame susirinkime Krikščionių demokratų partija turėjo 35,2 proc. deputatų mandatų, socialistai – 20,7 proc., komunistai – 19,7 proc.

³⁶⁶ *Gazetta Ufficiale della Repubblica Italiana*. 1947, Nr. 298, ediz. straord. Costituzione della Repubblica. Roma. Camera dei deputati. Segretariato generale, marzo, 1975.

je; atlikę ne mažesnę kaip penkerių metų laisvės atėmimo bausmę pagal Valstybės gynimo ypatingojo fašistų tribunolo nuosprendžius.

Konstitucijos pereinamuosiuose ir baigiamuosiuose nuostatuose uždrausta bet kokia forma atkurti fašistų partiją. Nustatyta, kad Savojos dinastijos nariai ir jų palikuonys nėra rinkėjai, jie negali eiti oficialių arba renkamų pareigų. Buvusios Savojos dinastijos vyriškosios lyties karaliams, jų sutuoktiniams ir palikuonims uždrausta įvažiuoti į Italijos teritoriją ir joje būti, o visas šių asmenų turtas atitenka valstybei. Visi kilmingumo titulai nebeprapažįstami.

Italijos Respublikos Konstitucijoje atsispindi politiniai kompromisai, pasiekti rengiant skirtingų ideologijų politinių partijų projektą. Šis bruožas yra akivaizdus vertinant tas Konstitucijos nuostatas, kuriose įtvirtinti valstybės politiniai socialiniai ypatumai, piliečių teisės ir pareigos.

Nors negalima teigti, kad 1947 m. gruodžio 22 d. Italijos Respublikos Konstitucija tęsė Alberto Statuto konstitucinę tradiciją, tačiau kai kurie konstitucinio reguliavimo momentai rodo, kad Italijos konstitucionalizmo istorinė patirtis nebuvo visiškai atmesta. Tai atsispindi kai kurių konstitucinių nuostatų turinyje.

1.2. *Tautos suvereniteto įgyvendinimo konstitucinės formos.* Konstitucijoje skelbiama, kad suverenitetas priklauso tautai, jis įgyvendinamas Konstitucijoje numatytais būdais ir neperžengiant nustatytų ribų.

Esminė tautos prerogatyva reiškiant savo politines galias – Parlamento sudarymas. Parlamento nariai (deputatai ir senatoriai) renkami remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu. Nė viena kita valstybės mechanizmo dalis tokiu pagrindu neįgyja savo konstitucinių įgaliojimų. Vadinasi, vienintelis tautos suvereniteto reiškėjas yra atstovaujamoji institucija – Parlamentas, kuris pagal Konstituciją vienintelis įgyvendina savo pagrindines priedermes – leisti įstatymus ir kontroliuoti vykdomąją valdžią. Visi piliečiai turi teisę kreiptis į Parlamentą su peticijomis reikalaudami priimti atitinkamus įstatymus ir išdėstyti visuomeninius poreikius. Konstitucinėje sistemoje įtvirtinta ir tautos įstatymų leidimo iniciatyvos teisė: ne mažiau kaip 50 tūkst. rinkėjų gali pateikti Parlamentui pastraipsniui parengtą įstatymo projektą.

Konstitucijoje ir 1970 m. gegužės 25 d. įstatyme (su vėlesniais pakeitimais)³⁶⁷, reguliuojančiame referendumų ir tautos įstatymų leidimo

³⁶⁷ *Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana*. 15 06 1970, Nr. 147.

iniciatyvos teisės įgyvendinimo tvarką, numatyta, kad Parlamento teisę leisti įstatymus gali vykdyti ir tauta. Tai atsitinka tada, kai 500 tūkst. rinkėjų arba 5 sričių tarybos pateikia siūlymą visiškai arba iš dalies panaikinti įstatymą ar kitą teisės aktą, turintį įstatymo galią (naikinamasis referendumas). Tiesa, toks referendumas draudžiamas, jeigu teikiamas siūlymas dėl mokesčių ir biudžeto, amnestijos ir malonės, taip pat dėl tarptautinių sutarčių ratifikavimo. Referendumai gali būti organizuojami ir dėl įstatymų, kuriais keičiama Konstitucija, taip pat dėl konstitucinių įstatymų, jeigu per 3 mėnesių po jų paskelbimo referendumo reikalauja penktadalis Deputatų Rūmų ir Senato narių, 500 tūkst. rinkėjų ar penktadalis sričių tarybų. Tokie referendumai negali būti rengiami, jeigu antrajame balsavimo ture įstatymas buvo priimtas dviejų trečdalių abiejų Parlamento rūmų balsų dauguma.

Tautos suvereniteto užtikrinimo garantija yra ir valstybės valdžių atskyrimo principo įgyvendinimas konstitucinėje sistemoje. Nors šis principas formaliai nedeclaruojamas Konstitucijoje, tačiau reali valstybės valdžios sistema grindžiama trimis valdžios grandimis – įstatymų leidimo, vykdomąja ir teisminė. Be to, veikia Konstitucinis Teismas, įgyvendinantis įstatymų konstitucinio teisėtumo tikrinimo funkciją. Konstitucijoje nustatytos kiekvienos valstybės valdžios galių ribos ir pagrindinės funkcijos.

1.3. *Socialinės valstybės požymiai.* Vienas būdingiausių Italijos Respublikos Konstitucijos bruožų, išskiriantis ją iš kitų tuo laikotarpiu priimtų konstitucijų, yra tas, kad joje nustatyta tokia visuomenės ekonominė sistema, kuri pagrįsta įvairiomis nuosavybės formomis ir labai riboja privatinę nuosavybę. Konstitucijoje privatinės nuosavybės neatsisakoma, tačiau Konstitucijoje nėra normų, kuriose nuosavybė būtų skelbiama šventa ir neliečiama.

Maža to, Konstitucijos 1 straipsnyje pabrėžiama, kad Italija – demokratinė respublika, besiremianti darbu. Šis valstybės socialinės paskirties aspektas plėtojamas ir kituose konstituciniuose nuostatuose. Antrame straipsnyje deklaruojamas Respublikos reikalavimas, kad žmonės vykdytų pareigas, pagrįstas politiniu, ekonominiu ir socialiniu solidarumu. Valstybė pripažįsta visų piliečių teisę į darbą, laiduoja sąlygas, kurios užtikrina šios teisės realumą, taip pat saugo visas darbo formas ir jų naudojimą. Respublika rūpinasi darbuotojų rengimu ir jų profesinės kvalifikacijos kėlimu. Konstitucijoje, plėtojant darbo apsaugos socialines eko-

nomines garantijas, įtvirtinama darbuotojo teisė į atlyginimą, atitinkantį darbo krūvį ir kokybę, ir visais atvejais – į atlyginimą, kuris užtikrintų jam ir jo šeimai laisvą, pasiturimą gyvenimą. Ilgiausia darbo dienos trukmė nustatoma įstatymu. Darbuotojas turi teisę į kiekvienos savaitės poilsį, taip pat į kasmetines atostogas, kurių jis negali atsisakyti.

Teisė į darbą, socialinė jo reikšmė bei asmens garantijos netekus darbo plėtojamos daugelyje konstitucinių normų, kurių visuma sudaro prielaidas teigti, kad Konstitucijos leidėjas, nuosekliai formuluodamas konstitucinę darbo santykių politiką, išreiškė Italijos visuomenės socialinius lūkesčius, kurie neišvengiamai diktavo atitinkamą socialinę politiką. Žodžiu, dar kartą galima pabrėžti, kad darbuotojų apsaugos kryptis yra reiškiamą daugelyje Konstitucijos normų ir sudaro bendrą konceptualią sistemą: kiekvienas pilietis, netekęs būtinų pragyvenimo lėšų, turi teisę į socialinę paramą ir aprūpinimą; darbuotojai turi teisę į tai, kad jiems būtų numatytos ir užtikrintos lėšos gyvenimo reikmėms nelaimės, ligos, invalidumo, senatvės ir nuo jų nepriklausomo nedarbo atveju.

Teisės į darbą klausimas Italijos Respublikos Konstitucijoje siejamas su nuosavybės socialiniais santykiais, įtvirtintais daugelyje konstitucinių normų. Nuosavybės konstitucinė koncepcija reiškiamą tokiomis apibendrinančiomis nuostatomis: 1) nuosavybė gali būti valstybinė, kooperatinė ir privati, o ekonominės vertybės priklauso valstybei, bendruomenėms ir privatiems asmenims; 2) įstatymu pripažįstama ir garantuojama privati nuosavybė, kuri nustato nuosavybės įgijimo ir naudojimo būdus, taip pat jos ribas siekiant užtikrinti nuosavybės socialinę funkciją ir nuosavybės prieinamumą visiems. Įstatyme numatytais atvejais privati nuosavybė gali būti paimama bendriems interesams užtikrinant kompensacijų išmokėjimą; 3) privati ūkinė veikla yra laisva, tačiau ji negali prieštarauti visuomeniniam naudingumui arba daryti žalą žmogaus saugumui, laisvei ir orumui; 4) siekiant visuomeninio (viešo) naudingumo pripažįstamos prielaidos įstatymu įtvirtinti arba atlyginant perduoti valstybei, visuomeninėms įstaigoms, darbuotojų susivienijimams ar vartotojams atitinkamas įmonės, priklausančias pagrindinėms viešosioms tarnyboms, energijos šaltiniams ar užimančias monopolinę padėtį, jeigu tai lemia svarbūs visuomeniniai interesai; 5) siekiant užtikrinti racionalų žemės eksploatavimą ir teisingus socialinius santykius, įstatyme gali būti nustatomos atitinkamos pareigos, susijusios su žemės privačios nuosavybės

įgyvendinimu: numatomos nuosavybės teisės ribos, skatinama nedidelė ir vidutinė žemės nuosavybė, palaikomas stambių žemėvaldų ir gamybi- nių vienetų rekonstravimas ir reorganizavimas; 6) valstybė pripažįsta ko- operacijos socialinę funkciją, kuri grindžiama tarpusavio pagalba ir kuria nesiekiami privačios spekuliacijos tikslų; 7) įstatyme gali būti numatytos priemonių programos ir kontrolė, kuriomis remiantis viešoji ir privati ekonominė veikla gali būti nukreipiama ir koordinuojama vadovaujantis socialiniais tikslais; 8) Konstitucijoje nustatoma valstybės pareiga šalinti ekonomines ir socialines kliūtis, kurios faktiškai varžo piliečių laisvę ir ly- gybę, trukdo asmeniškai visapusiškai tobulėti ir realiai visiems darbuoto- jams dalyvauti šalies politinėje, ekonominėje ir socialinėje organizacijoje.

Konstitucinės normos, kurių visuma leidžia teigti apie valstybės so- cialinę orientaciją, sukonkretinamos įstatymuose, poįstatyminiuose tei- sės aktuose. Antai 1970 m. gegužės 20 d. buvo priimtas įstatymas, kuriuo buvo patvirtintas dirbančiųjų statusas – Dirbančiųjų laisvės ir orumo, profsąjungų laisvės ir veiklos gamyboje nuostatai.

2. PARLAMENTO KONSTITUCINIO STATUSO PAGRINDAI

Italija pagal valdymo formą priskirtina parlamentinių respublikų grupei. Tai patvirtina ne tik konstitucinių normų išdėstymo sistema, bet ir turinys, valstybės valdžių ir jų institucijų kompetencija, įgaliojimai, jų konstitucinės sąveikos pobūdis. Taigi galiojančioje Italijos Respublikos Konstitucijoje prioritetą teikiamas parlamentinei demokratijai, kurios doktrina materializuojama konstitucinėse normose, konstituciniuose ir paprastuose įstatymuose.

Pažymėtina, kad, kitaip nei kai kurių kitų Europos valstybių, Italijos Respublikos Konstitucijoje Parlamento kompetencija išdėstyta bendrais bruožais, neribojama konkrečiu ir baigtiniu įgaliojimų sąrašu. Iš Konsti- tucijos išplaukia, kad pagrindinės Parlamento funkcijos yra šios: įstatymų leidimas; valstybės biudžeto priėmimas ir jo vykdymo kontrolė; vyriausy- bės veiklos politinė kontrolė; valstybės institucijų sudarymas. Parla- mentas taip pat sprendžia klausimus dėl karo padėties įvedimo, tarptautinių sutarčių ratifikavimo, visiškos ar dalinės amnestijos paskelbimo. Parla- mento rūmai gali sudaryti įvairias komisijas ištirti klausimus, kurie yra viešųjų interesų sritis. Tokių komisijų veiklos pobūdis, kompetencijos ribos smulkiau nereglamentuojamos.

2.1. Parlamento rinkimų tvarka. Pokarinėje Italijoje rinkimų teisės pagrindai buvo suformuluoti 1948 m. įstatymais³⁶⁸. Vėliau šie teisės aktai buvo tobulinami³⁶⁹. Atkreipiant dėmesį į tai, kad pokarinėje Italijoje ilgą laiką Parlamento rūmų nariai (deputatai ir senatoriai) buvo renkami proporcinės rinkimų sistemos pagrindu, pabrėžtina, kad 1993 m. priėmus naujus rinkimų teisę reglamentuojančius teisės aktus, buvo pereita prie mišriosios rinkimų sistemos.

Pagal Konstituciją rinkėjai yra visi piliečiai (vyrai ir moterys), kuriems yra suėję 18 metų. Senato rinkimuose aktyviają rinkimų teisę turi 25 metų amžiaus piliečiai. Balsavimas yra asmeniškasis, lygus, laisvas ir slaptas. Rinkėjas turi gyventi rinkimų apygardos teritorijoje. Neleidžiama balsuoti paštu arba pagal įgaliojimą. Rinkimų teisė gali būti apribota tik asmens civilinio neveiknumo atveju arba priėmus jo atžvilgiu apkaltinamąjį nuosprendį. Pavyzdžiui, bankrutavęs asmenys netenka rinkimų teisės iki penkerių metų, rinkimuose nedalyvauja asmenys, atliekantys laisvės atėmimo bausmę. Beje, pagal Italijos rinkimų įstatymus komunos meras gali viešai paskelbti sąrašą rinkėjų, kurie be priežasties vengė dalyvauti rinkimuose. Jokių kitų poveikio priemonių tokiems piliečiams, išskyrus minėtąsias, netaikoma.

Deputatu gali būti renkamas 25 metų rinkėjas, o senatoriumi – 40 metų. Asmuo gali būti tik vienerių Parlamento rūmų nariu. Nustatyti ir kiti pasyviosios teisės ribojimai. Parlamento nariai negali būti: Konstitucinio Teismo teisėjais, Ekonomikos ir darbo nacionalinės tarybos nariais, komunų merais, prefektais, viceprefektais, policijos sistemos valdininkais, Vyriausybės atstovais srityse, Vyriausybės nariais, ginkluotųjų pajėgų aukštaisiais karininkais, apygardų magistratais, diplomatais, konsulais, vicekonsulais. Įstatymuose nustatyti ir kiti darbo ir veiklos ribojimai.

³⁶⁸ 1948 m. vasario 6 d. įstatymas dėl Respublikos Senato rinkimų nuostatų. Žr.: *Gazetta Ufficiale della Repubblica Italiana*. 1948, Nr. 31.

³⁶⁹ 1967 m. kovo 20 d. Respublikos prezidento dekretas, kuriuo buvo patvirtintas įstatymų jungtinis tekstas apie aktyviają rinkimų teisę, rinkimų sąrašų sudarymą ir keitimą. *Gazetta Ufficiale della Repubblica Italiana*. 1967, Nr. 106; 1957 m. kovo 30 d. Respublikos prezidento dekretu patvirtintas įstatymas dėl Deputatų Rūmų rinkimų. *Gazetta Ufficiale della Repubblica Italiana*. 1957, No. 139; 1958 m. vasario 27 d. įstatymas, kuriuo buvo pakeistas 1948 m. vasario 6 d. įstatymas dėl Respublikos Senato rinkimų nuostatų. *Gazetta Ufficiale della Repubblica Italiana*. 1958, Nr. 51.

Į Deputatų Rūmus renkama 630 narių remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu. Organizuojamas vienas rinkimų turas. Šalies teritorija padalijama į 27 rinkimų apygardas, kurių ribos beveik visais atvejais sutampa su atitinkamos srities teritorija. Vietos Deputatų Rūmuose paskirstomos rinkimų apygardoms dalijant Respublikos gyventojų skaičių iš 630, o tada – apygardos gyventojų skaičių dalijant iš rinkimų kvotos ir taikant „didžiausio likučio“ taisyklę (Tomo Haero metodas). Taikant proporcinę rinkimų sistemą išrenkama 25 proc. deputatų. 75 proc. Deputatų Rūmų deputatų išrenkama pagal mažoritarinę santykinės daugumos sistemą vienmandatinėse apygardose, kurios sudaromos atitinkamai padalijant minėtų 27 daugiamandačių rinkimų apygardų teritoriją.

Senatą sudaro 315 renkamų senatorių, kurių trys ketvirtadaliai renkami pagal mažoritarinės santykinės daugumos sistemą vienmandatinėse apygardose, o ketvirtadalis – pagal proporcinę sistemą, naudojant V. D’Hondto balsų skaičiavimo metodą. Senato rinkimuose netaikomas rinkimų barjeras dėl minimalaus balsų procento, kurį turi pasiekti politinės partijos, siekiančios dalyvauti mandatų dalybose, sąrašas. Reikia atsižvelgti į tai, kad senatoriais yra visi buvę respublikos prezidentai, jeigu jie neatsistatydina. Be to, Respublikos prezidentas iki gyvos galvos gali paskirti senatoriais 5 piliečius, kurie išgarsino tėvynę nuopelnais visuomeninėje, mokslinėje veikloje, meno ir literatūros srityse.

2.2. Pagrindiniai Parlamento struktūros bruožai. Italijos Parlamentą sudaro dveji rūmai – Deputatų Rūmai ir Senatas, kurių kadencijos trukmė – penkeri metai. Italijos Konstitucijos vienas iš bruožų yra tas, kad joje visapusiškai nereglamentuojami klausimai dėl rūmų tarpusavio santykių, neteikiamas prioritetas kuriems nors rūmams. Kartu pažymėtina, kad Senatas Parlamente pagal savo galias yra lygiavertis Deputatų Rūmų partneris ir todėl jo įtaka ne tik įstatymų leidyboje, bet ir kitoje Parlamento veikloje yra labai reikšminga. Rūmų įgaliojimų laikas gali būti pratęstas tik įstatymu ir tik karo atveju.

Rūmų veiklai užtikrinti steigiamos atitinkamos pareigybės ir organizacinės struktūros. Visų narių absoliučia balsų dauguma rūmai priima reglamentus.³⁷⁰

³⁷⁰ 1971 m. vasario 18 d. Deputatų Rūmų reglamentas. *Gazetta Ufficiale della Repubblica Italiana*. 1971, Nr. 53; 1971 m. vasario 17 d. Respublikos Senato reglamentas. *Gazetta Ufficiale della Repubblica Italiana*. 1971, Nr. 53.

Rūmų pirmininkai renkami visų narių dviejų trečdalių balsų dauguma slapto balsavimu. Jeigu pirmininkas iš pirmojo karto neišrenkamas, organizuojamas antrasis ratas, kuriame užtenka dviejų trečdalių rūmų narių, dalyvaujančių posėdyje, balsų daugumos. Pagrindinės funkcijos: informuoja Respublikos prezidentą ir kitus rūmus apie rūmų prezidiumo sudarymą ir jo sudėtį; atstovauja rūmams ir užtikrina jų tinkamą darbą, reglamento vykdymą ir reikiamą vidaus valdymo tvarką; suteikia rūmų nariams (deputatams ir senatoriams) teisę kalbėti; vadovauja diskusijoms; teikia klausimus; nustato balsavimo tvarką ir skelbia rezultatus; kontroliuoja, kaip vykdo pareigas kvestoriai ir sekretoriai. Rūmų pirmininko pavaduotojai padeda pirmininkui vykdyti jo pareigas, pavaduoja pirmininką jo nesant ar negalint vykdyti pareigų. Pirmininkas gali savo nuožiūra kviesti pavaduotojus.

Rūmų prezidiumas (Ufficio di presidenza) sudaromas visų parlamento grupių proporcingo atstovavimo pagrindu. Jam vadovauja, posėdžius šaukia ir rūmų pirmininkas. Rūmų prezidiumo nariai taip pat yra rūmų pirmininko pavaduotojai, kvestoriai ir sekretoriai. Prezidiumas tvirtina rūmų biudžeto projektą ir jo vykdymo ataskaitą, skiria rūmų generalinį sekretorių, nustato rūmų vidaus valdymo, finansų naudojimo, įvairių tarnybų funkcionavimo taisykles, skiria drausmines nuobaudas ir skatinimo priemones rūmų tarnybų darbuotojams, sprendžia rūmų grupių darbo organizavimo klausimus. Visi prezidiumo sprendimai įforminami rūmų pirmininko dekretais.

Kvestoriai yra rūmų tarnautojai, o pagrindinės jų funkcijos – užtikrinti tinkamą rūmų valdymą, atitinkamų taisyklių ir pirmininko nurodymų vykdymą. Jie taip pat kontroliuoja rūmų išlaidas, rengia rūmų biudžeto projektą ir vykdymo ataskaitą. Kvestoriai prižiūri, kaip laikomasi protokolo taisyklių ir užtikrina tvarką, kurios turi būti laikomasi rūmų posėdžių metu, bei vykdo kitas reglamente numatytas funkcijas.

Sekretoriai užtikrina rūmų posėdžių protokolų rengimą ir skelbimą, praneša apie gautus pareiškimus ir dokumentus, rengia vardines apklausas, padeda pirmininkui organizuoti balsavimus, fiksuoja ypatingąsias nuomones, užtikrina posėdžių stenogramų skelbimą ir vykdo kitas funkcijas, numatytas rūmų reglamente.

Parlamentinės grupės (frakcijos). Sudaryti tokią Deputatų Rūmų grupę reikalaujama iš ne mažiau kaip 20 deputatų, o Senato – iš 10 senatorių.

Deputatų Rūmų prezidiumas gali leisti sudaryti grupę, kurioje būtų mažiau narių, tačiau tik tuo atveju, jei ši grupė atstovauja tinkamai organizuotai ir veikiančiai politinei partijai, kuri parlamento rinkimuose pateikė savo sąrašus ne mažiau kaip 20 rinkimų apygardose ir šie sąrašai gavo ne mažiau kaip vieną balsų kvotą atskiroje rinkimų apygardoje ir ne mažiau kaip 300 tūkst. rinkėjų balsų šalies mastu. Deputatai, nepareiškę pageidavimo dalyvauti kurios nors grupės veikloje, gali sudaryti mišriąją grupę. Grupės renka pirmininkus, jų pavaduotojus ir vadovaujantį komitetą.

Parlamentinių grupių pirmininkų konferencija. Ją sudaro visų grupių pirmininkai, o sukviesti gali rūmų pirmininkas savo iniciatyva, Vyriausybės siūlymu arba vieno iš grupių pirmininkų pageidavimu. Tokioje konferencijoje gali dalyvauti ir kiti pareigūnai.

Džuntos (tarybos). Šios parlamentinės institucijos sudaromos parlamentinių grupių proporcingo atstovavimo pagrindu ir sprendžia parlamente numatytus klausimus. Paprastai sudaromos džuntos šiais klausimais: rūmų reglamento; rinkimų; rūmų narių imuniteto. Džuntos taip pat renka pirmininką, jo pavaduotojus, sekretorius ir veikia savo vidaus reglamento nustatyta tvarka.

Nuolatinės komisijos. Kiekviena parlamentinė grupė siunčia savo atstovus į nuolatinės komisijas. Deputatai ir senatoriai gali būti tik vienos komisijos nariai. Jeigu deputatas tampa Vyriausybės nariu, į jo vietą parlamentinė grupė siūlo kitą narį. Komisijos renka pirmininką, jo pavaduotojus ir sekretorius.

Deputatų Rūmuose tradiciškai sudaromos nuolatinės komisijos šiais klausimais: 1) konstituciniai klausimai; valstybės santvarka; sritys; valstybės tarnybos bendrieji klausimai; 2) Ministrų Tarybos veikla; vidaus ir religijos reikalai; valstybės įmonės; 3) užsienio reikalai ir emigracija; 4) justicija; 5) biudžetas ir Parlamentas, valstybės dalyvavimas privačiame sektoriuje; 6) finansai ir išdas; 7) gynyba; 8) švietimas ir menai; 9) visuomeniniai darbai; 10) transportas ir civilinė aviacija, prekybos laivynas, paštas, ryšiai, radijas ir televizija; 11) žemės ir miškų ūkis; 12) pramonė ir prekyba, amatai, užsienio prekyba; 13) darbas, socialinė rūpyba ir draudimas, kooperacija; 14) higiena ir sveikatos apsauga.

Panašias nuolatinės komisijas sudaro ir Senatas.

Rūmai gali bet kuriuo metu įsteigti ir specialios paskirties komisijas. Komisijos savo ruožtu iš savo narių gali sudaryti komisijų nuolatinius

komitetus konkrečioms klausimams, priklausantiems komisijos veiklos sričiai, nagrinėti.

2.3. Įstatymų leidimo procesas. Italijos Respublikos, kaip ir daugelio kitų šalių, Konstitucijoje nustatytos tik pagrindinės įstatymų leidimo taisyklės, jos sukonkretinamos Parlamento rūmų reglamentuose.

Konstitucijoje nustatyta, kad įstatymų leidimo funkciją įgyvendina abeji Parlamento rūmai, o įstatymų leidimo iniciatyvos teisę turi Vyriausybė, rūmų nariai, taip pat institucijos, numatytos konstituciniuose įstatymuose (pvz., Ekonomikos ir darbo nacionalinė tarnyba, sričių tarybos (ribotai), komunų tarybos (ribotai)). Kaip minėta, Italijos Respublikos konstitucinėje sistemoje veikia *liaudies iniciatyvos* institutas.

Kiekvieną įstatymų projektą, pateiktą kuriems nors rūmams, pirmiausia nagrinėja atitinkama komisija, o vėliau – rūmai, kurie jį svarsto pastraipsniui ir visą. Skubūs projektai gali būti svarstomi ir pagal paprastesnę procedūrą. Konstitucijoje įtvirtintas įstatymų projektų svarstymų viešumas. Tačiau Konstitucijoje numatyti atvejai, kai paprastesnės procedūros negalima taikyti ir būtina laikytis įprastinės tvarkos. Tokie reikalavimai taikomi konstituciniams įstatymams, rinkimus reguliuojančių įstatymų projektams, taip pat įstatymų projektams, kuriuose numatytas įstatymų leidimo delegavimas. Įprastinės svarstymo tvarkos turi būti laikomasi ir dėl tų įstatymų projektų, kuriais sankcionuojamas tarptautinių sutarčių ratifikavimas, patvirtinamas biudžetas ir išlaidų sąmatos.

Pagal Deputatų Rūmų reglamentą po pirmojo svarstymo konstitucinio įstatymo arba konstitucinės pataisos projektai turi būti perduodami Senatui. Jeigu Senatas pakeičia projektą, Deputatų Rūmai jį turi svarstyti pakartotinai. Iš pradžių balsuojama už Senato padarytą pataisą, o vėliau – už galutinę įstatymo redakciją. Jeigu Respublikos prezidentas motyvuotai reikalauja dar kartą svarstyti projektą, jį nagrinėti pradeda tie rūmai, kurie jam pritarė pirmieji. Toliau eina komisijos procedūra: komisija rengia pranešimą, balsuoja už projektą pastraipsniui ir galiausiai – už visą. Analogiškos procedūros laikomasi ir tada, kai įstatymo projektą buvo pradėjęs svarstyti Senatas.

Italijos Konstitucijos pagrindu veikiančioje teisinėje sistemoje pripažįstama deleguota įstatymų leidyba, tačiau šiam teisiniui reiškiniiui taikomos atitinkamos konstitucinės taisyklės. Štai Konstitucijos 76 straipsnyje numatyta, kad Parlamentas gali deleguoti įstatymų leidimo funkciją

Vyriausybei, nurodydamas būsimojo teisinio reguliavimo pagrindinius principus ir kriterijus, jo galiojimo laiką ir konkrečius klausimus, kuriuos vyriausybė gali reglamentuoti. Be Parlamento rūmų įgaliojimo Vyriausybė negali išleisti dekretų, turinčių paprastojo įstatymo galią (Konstitucijos 77 str. 1 d.).

3. RESPUBLIKOS PREZIDENTAS VALSTYBĖS VALDŽIŲ SISTEMOJE

Italijos Respublikos Konstitucijos 87 straipsnyje, kuriame apibrėžiama Respublikos prezidento kompetencija, akcentuojama, kad prezidentas yra valstybės valdovas ir išreiškia nacionalinę vienybę. Nors toks prezidento statuso konstitucinis apibūdinimas nėra originalus lyginamojoje konstitucinėje teisėje, tačiau reikėtų pažymėti ir tai, kad Italijos politinėje sistemoje, kurioje dažnos vyriausybių krizės ir jų kaita, prezidento vaidmuo yra ypač svarbus stabilizuojantis politinis konstitucinis veiksnys. Būtent prezidento institucija užtikrina politinės valdžios funkcionavimo nuolatinumą ir nepertraukiamumą, kai būtina sudaryti naują vyriausybę derinant skirtingus partinius interesus. Šia prasme prezidentas politinėje tikrovėje reiškia Italijos tautos vienybės įgyvendinimo lūkesčius ir gali imtis konkrečių politinių konstitucinių veiksmų šiems konstituciniams lūkesčiams užtikrinti. Taigi Respublikos prezidentas įvairiose politinėse krizinėse situacijose gali vaidinti konsoliduojantį vaidmenį, o tokiam vaidmeniui įgyvendinti Konstitucijoje suformuluoti teisiniai pagrindai.

3.1. Respublikos prezidento rinkimų tvarka. Italijos Konstitucijoje nustatyta, kad Respublikos prezidentas renkamas parlamento narių bendrame posėdyje. Tačiau prezidento rinkimų išskirtinis bruožas yra tas, kad šiame parlamento rinkiminiame posėdyje dalyvauja po tris delegatus iš kiekvienos Italijos srities, taip pat vienas delegatas iš Valle d'Aosta srities. Delegatus iš kiekvienos srities išrenka atitinkamų sričių tarybos, atsižvelgdamos į tai, kad turi būti užtikrintas mažumų atstovavimas.

Parlamento narių ir sričių atstovų bendrą posėdį kviečia Deputatų Rūmų pirmininkas likus ne mažiau kaip 30 dienų iki Respublikos prezidento įgaliojimų pabaigos. Jeigu tuo metu Parlamento rūmai yra paleisti arba iki jų kadencijos pabaigos yra likę mažiau kaip trys mėnesiai, Respublikos prezidento rinkimai rengiami per 15 dienų po Parlamento rūmų sušaukimo. Tokiu atveju Respublikos prezidento įgaliojimai atitinkamai pratęsimi.

Respublikos prezidentas renkamas slaptu balsavimu. Už Respublikos prezidento išrinkimą turi balsuoti ne mažiau kaip du trečdaliai susirinkimo narių. Jeigu pirmajame rinkimų rate Respublikos prezidentas neišrenkamas, organizuojamas antrasis balsavimas. Jeigu ir per antrąjį balsavimą kandidatas negauna dviejų trečdalių balsų, balsuojama trečią kartą ir reikalaujama absoliučios balsų daugumos.

Vertinant Respublikos prezidento rinkimų tvarką akivaizdu, kad sričių atstovų dalyvavimas šiuose rinkimuose, nors ir nėra lemiamas, tačiau daro poveikį Respublikos prezidento politiniam statusui ir jo santykiams su kitomis valstybės institucijomis. Italijos sričių atstovų dalyvavimas parlamento narių bendrame rinkimų posėdyje patvirtina išskirtinę Respublikos prezidento mandato politinę teisinę prigimtį ir prezidentinės valdžios konstitucinę reikšmę. Politinių santykių kontekste tai reiškia, kad Respublikos prezidentas išrenkamas įvairioms politinėms partijoms kompromisiškai susitarus ir tam tikru mastu lemia Respublikos prezidento politinę elgseną. Toks išrinkimo būdas lemia Respublikos prezidento veiksmų savarankiškumą parlamento ir vyriausybės atžvilgiu, tačiau, aišku, neperžengiant teisinių įgaliojimų, kurie yra suformuluoti Italijos Respublikos Konstitucijoje.

Italijos Respublikos prezidentu gali būti renkamas Italijos Respublikos pilietis, kuriam rinkimų dieną sukako 50 metų. Asmeniui, siekiančiam būti išrinktu Respublikos prezidentu, keliami ir papildomi reikalavimai. Toks asmuo turi turėti visas pilietines ir politines teises. Papildomai nustatoma, kad Respublikos prezidento pareigos nesuderinamos su jokiais kitomis pareigomis.

Respublikos prezidento kadencija – septyneri metai. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Italijos Respublikos Konstitucijoje, kitaip nei daugelio kitų valstybių, Respublikos prezidento kadencijų skaičius neribojamas. Šiuo atveju laikomasi požiūrio, kad politinės sistemos funkcionavimo demokratiškumą užtikrina ne Respublikos prezidento kadencijų skaičiaus ribojimas, o kiti politiniai veiksniai.

Respublikos prezidentas, prieš pradėdamas vykdyti savo funkcijas, Parlamento rūmų bendrame posėdyje prisiekia ištikimai tarnauti Respublikai ir laikytis Konstitucijos.

3.2. Respublikos prezidento įgaliojimai. Respublikos prezidento kompetencija atspindi tradicinį parlamentinės respublikos valstybės va-

dovo statusą, kuriame išreikšti Respublikos prezidento tarpusavio santykiai su kitomis valstybės valdžiomis, t. y. su Parlamentu, Vyriausybe, teismais bei kitomis institucijomis. Respublikos prezidento įgaliojimų pobūdis ir apimtis leidžia daryti išvadą, kad Italijos parlamentinėje demokratijoje įgyvendinami ir valdžių padalijimo bei jų tarpusavio bendradarbiavimo, ir *stabdžių bei atsvarų* principai.

Nagrinėjant Respublikos prezidento įgaliojimus palaikant konstitucinius santykius su Parlamentu paminėtini šie įgaliojimai:

1. *Promulguoja Parlamento priimtus įstatymus.* Respublikos prezidentas promulguoti įstatymus privalo per mėnesį nuo jų patvirtinimo Parlamente. Jeigu abeji Parlamento rūmai absoliučia balsų dauguma nusprendžia, kad įstatymas yra skubus, tai Respublikos prezidentas turi jį promulguoti per įstatyme nustatytą terminą.

2. *Gali kreiptis į Parlamento rūmus laiškais įvairiais vidaus ir užsienio politikos klausimais.* Konstitucijoje nėra nustatytas klausimų pobūdis, dėl kurių Respublikos prezidentas gali kreiptis į Parlamento rūmus, todėl laikomasi nuomonės, kad tai yra jo konstitucinė prerogatyva. Štai iki įstatymo promulgavimo motyvuotu laišku Respublikos prezidentas gali kreiptis į parlamento rūmus ir reikalauti iš naujo svarstyti įstatymą. Jeigu rūmai pakartotinai pritaria įstatymui, jis privalo būti promulguojamas. Pažymėtina, kad Italijos valstybės vadovai iki šiol šia teise naudojami retai, todėl ir atitinkama konstitucinė tradicija formuojasi vangiai. Vertinant Respublikos prezidento konstitucinę prerogatyvą kreiptis laiškais į Parlamento rūmus pabrėžtinasis šio veiksmo politinis aspektas. Šiais laiškais Respublikos prezidentas gali išreikšti visuomenės lūkesčius, t. y. politiškai veikti Parlamentą priimti vienus ar kitus sprendimus.

3. *Skiria naujus Parlamento rūmų rinkimus ir nustato pirmojo posėdžio dieną.* Po rūmų rinkimų skirdamas pirmąjį posėdį Respublikos prezidentas privalo atsizvelgti į tai, kad šis posėdis turi įvykti ne vėliau kaip po 20 dienų po rinkimų. Respublikos prezidentas taip pat turi teisę sukviesti parlamento rūmus į nepaprastąją sesiją.

4. *Sankcionuoja Vyriausybės iniciatyva parengtus ir Parlamento rūmams teikiamus įstatymų projektus.* Nors ši Respublikos prezidento funkcija laikytina formalia, tačiau ja išreikštas vykdomosios valdžios vieningumo principas, vykdomosios valdžios grandžių, viena iš kurių yra Respublikos prezidentas, solidarumas ir pasitikėjimas.

5. *Leidžia dekretus, turinčius įstatymo galią, taip pat priima reglamentus (regolamenti)*. Respublikos prezidento galią leisti teisės aktus riboja kontrasignatūros institutas. Konstitucijoje išakmiai pabrėžiama, kad joks Respublikos prezidento aktas negalioja, jeigu jo nekontrasignuoja ši aktą pasiūlęs ir už jį atsakingas ministras. Respublikos prezidento teisės aktus, turinčius įstatymo galią, taip pat kitus įstatyme nurodytus teisės aktus turi kontrasignuoti Ministrų Tarybos pirmininkas.

6. *Gali paleisti Parlamento rūmus*. Konstitucijoje numatyta, kad Respublikos prezidentas, išklausęs abiejų Parlamento rūmų pirmininkus, gali paleisti rūmus arba vieną iš jų. Tačiau Konstitucijoje taip pat numatyta, kad šia teise Respublikos prezidentas negali pasinaudoti, jeigu iki jo kadencijos pabaigos yra likę mažiau kaip šeši mėnesiai, jeigu įgaliojimų laikas visiškai arba iš dalies sutampa su legislatūros darbo paskutiniaisiais šešiais mėnesiais. Kita vertus, įgyvendindamas Parlamento rūmų paleidimo teisę, Respublikos prezidentas nėra visiškai laisvas. Respublikos prezidento sprendimą lemia politinių santykių tikrovė, rūmų pirmininkų nuomonė, taip pat parlamentinių frakcijų pozicija šiuo klausimu.

7. Reikšmingi Respublikos prezidento įgaliojimai *užsienio politikos srityje*. Pagal Konstituciją Respublikos prezidentas akredituoja ir priima diplomatinis atstovus, ratifikuoja tarptautines sutartis. Pastarąją Respublikos prezidento funkciją lemia Parlamento rūmų pozicija, nes rūmai įstatymų leidimo tvarka sankcionuoja politinio pobūdžio tarptautinių sutarčių ratifikavimą. Parlamento rūmai taip pat turi sankcionuoti tarptautines sutartis, numatančias arbitražo procesą arba ginčų sprendimą teismine tvarka, teritorinius pokyčius, finansinius įsipareigojimus arba būsimus įstatymų pakeitimus, daromus ratifikavus tarptautines sutartis ir vykdant iš sutarčių kylančius įsipareigojimus.

8. Italijos Respublikos Konstitucijoje numatyta, kad *Respublikos prezidentas skiria Ministrų Tarybos pirmininką, o jo teikimu – ministrus bei valstybės sekretorius*. Vyriausybės vadovas ir ministrai, prieš pradėdami eiti savo pareigas, prisiekia Respublikos prezidentui. Be formaliųjų konstitucinių normų, nustatančių Respublikos prezidento įgaliojimus sudarant Vyriausybę, egzistuoja konstitucinis paprotys, pagal kurį Vyriausybės sudarymo procesas, jo turinys yra sudėtingas, prieštaringas ir konfliktiškas. Pagal tradiciją Respublikos prezidentas privalo konsultuotis su politinių partijų ir parlamentinių grupių lyderiais, nagrinėti Vyriausybės sudarymo prielaidas

abejuose Parlamento rūmuose, nustatyti konkretaus asmens politines galimybes užsitikrinti Parlamento rūmų politinį palaikymą.

9. *Konstitucijoje numatytais atvejais Respublikos prezidentas skelbia liaudies referendumus.* Ši Italijos valstybės vadovo prerogatyva ypač reikšminga politinių santykių kontekste, nes jam suteiktos konstitucinės galimybės skatinti arba stabdyti Tautos suverenių galių įgyvendinimą Italijos Respublikos demokratinėje konstitucinėje sistemoje.

Respublikos prezidentas įgyvendina ir kitus įgaliojimus: 1) yra karinių pajėgų vadas; 2) pirmininkauja Aukščiausiajai gynybos tarybai; 3) pagal Parlamento rūmų sprendimą skelbia karo padėtį; 4) pirmininkauja Magistratūros aukščiausiajai tarybai ir skiria dalį jos narių; 5) skiria trečdalį Konstitucinio Teismo teisėjų; 6) remdamasis Deputatų Rūmų ir Senato bendros komisijos preliminariniu sprendimu paleidžia sričių tarybas; 7) dalyvauja įgyvendinant Vyriausybės iniciatyvas dėl bylų iškėlimo Konstituciniame Teisme (sričių įstatymų konstitucingumas); 8) skiria 5 senatorius iki gyvos galvos už nuopelnus visuomenei ir valstybei; 9) gali teikti malonę ir švelninti teismo paskirtas bausmes; 10) įgyvendina valstybės apdovanojimų teisę.

Visais atvejais, kai Respublikos prezidentas negali vykdyti savo funkcijų, jas įgyvendina Senato rūmų pirmininkas. Priežastys, dėl kurių Respublikos prezidentas negali vykdyti savo konstitucinių priedermių, gali būti laikinos ir nuolatinės. Laikinos aplinkybės gali būti liga, išvyka į užsienį, taip pat kitos sąlygos. Respublikos prezidento pavadavimo nuolatinės priežastys gali būti jo atsistatydinimas, atidavimas teismui už valstybės išdavimą ar pasikėsinimą į Konstituciją, mirtis. Pastaraisiais atvejais Deputatų Rūmų pirmininkas skelbia naujus Respublikos prezidento rinkimus per 15 dienų. Šis terminas gali būti pratęstas, jeigu Parlamento rūmai paleisti arba iki jų kadencijos pabaigos yra likę ne mažiau kaip 3 mėnesiai.

Italijos Respublikos Konstitucijoje skelbiama, kad Respublikos prezidentas neatsako už savo veiksmus, kai vykdo savo konstitucines funkcijas. Be politinės atsakomybės, nuo kurios Respublikos prezidentas pagal Konstituciją yra atleistas, jam gali būti taikomas baudžiamasis persekiojimas už valstybės išdavimą arba pasikėsinimą į Konstituciją. Pastaruoju atveju sprendimą Respublikos prezidentą atiduoti teismui priima parlamento rūmai bendrame posėdyje absoliučia deputatų balsų dauguma. Tesimo funkciją tokioje byloje įgyvendina Italijos Respublikos Konstitucinis Teismas.

Respublikos prezidentas vadovauja savo tarnybiniam aparatui – Respublikos prezidento administracijai. Atsižvelgiant į konstitucines funkcijas, kurias įgyvendina Respublikos prezidentas, šią administraciją sudaro dvi struktūrinės grandys – civilinė ir karinė.

4. VYRIAUSYBĖ IR VIEŠOJI ADMINISTRACIJA

Vyriausybės statuso pagrindai nurodyti Italijos Respublikos Konstitucijoje. Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad šie pagrindai yra bendro pobūdžio, o Vyriausybės veiklos organizavimo konkretūs klausimai išsamiai aptariami kituose teisės aktuose.

Italijos Respublikos Konstitucijos trečiasis skirsnis „Vyriausybė“ suskaidytas į tris atskirus skyrius: „Ministrų Taryba“, „Valstybės administracija“, „Pagalbiniai organai“. Ministrų Taryba (Vyriausybė) vadovauja vykdomosios valdžios sistemai ir užtikrina šios valdžios reikiamą funkcionavimą.

Ministrų Taryba nustato Vyriausybės politiką ir administracinės veiklos kryptis, priima sprendimus dėl politinio veikimo esminių klausimų. Įstatymuose nustatyta, kuriuos klausimus Vyriausybė sprendžia kolegialiai. Tik tokia tvarka priimami pareiškimai dėl politinio kurso ir programinių įsipareigojimų, taip pat sprendimai, dėl kurių gali būti inicijuotas pasitikėjimo Vyriausybe svarstymas Parlamente. Kolegialiai turi būti išreikšta Vyriausybės pozicija dėl tarptautinių sutarčių projektų, karinių ir politinių susitarimų, užsienio politikos ir santykių su Europos Sąjunga.

4.1. Vyriausybės atsakomybės principas. Konstitucijoje skelbiama, kad Vyriausybė turi gauti abejų Parlamento rūmų pasitikėjimą. Sudarius naują Vyriausybę Parlamento rūmai pasitikėjimo Vyriausybe klausimą sprendžia per dešimt dienų. Italijos Parlamentas turi išreikšti politinį pasitikėjimą visa vyriausybės sudėtimi, o ne tik jos vadovu (Ministrų Tarybos pirmininku). Pagal oficialiąją konstitucinę doktriną Ministrų Tarybos pirmininkas atsako už bendrą Vyriausybės politiką, o ministrai kolegialiai atsakingi už Ministrų Tarybos ir individualiai – už vadovaujamų žinybų veiksmus.

Vyriausybės arba atskiro ministro politinė atsakomybė iškyla tada, kai priimama nepasitikėjimo rezoliucija. Tokios rezoliucijos projektą gali pateikti ne mažesnė kaip viena dešimtoji rūmų deputatų dalis ir gali būti svarstoma ne anksčiau kaip tris dienas po pateikimo. Nepasitikėjimo re-

zoliucijai priimti užtenka paprastosios rūmų deputatų balsų daugumos. Sprendimas priimamas vardiniu balsavimu.

Italijos politinio gyvenimo praktikoje įsitvirtino taisyklė, kai Vyriausybė atsistatydina nelaukdama, kol bus priimta Parlamento rūmų nepasitikėjimo rezoliucija. Vyriausybę krizė ištinka tada, kai skyla ją sudariusi partinė koalicija, o parlamentinės demokratijos sąlygomis tai reiškia, kad nepasitikėjimo Vyriausybėje situacija subrendo ir pačiame parlamente.

Ministrų politinė atsakomybė ir Vyriausybės narių parlamentinė kontrolė įgyvendinama ir kitomis formomis. Viena iš jų – ministrų atsakymai į parlamentinius paklausimus. Būtent nuo Parlamento narių paklausimų ir Vyriausybės narių atsakymų į šiuos paklausimus gali iškilti Vyriausybės kolegialios ir ministrų individualios atsakomybės klausimas.

Pagal galiojančius įstatymus ministrams, kaip ir kitiems valstybės pareigūnams, taikoma civilinė atsakomybė, t. y. žalos atlyginimas teismine tvarka už veiksmus, kuriuos jie įvykdė eidami savo pareigas.

Baudžiamosios bylos dėl Ministrų Tarybos pirmininko ir ministrų padarytų nusikaltimų tiriamos bei nagrinėjamos ir tada, kai šių pareigūnų įgaliojimai jau būna pasibaigę. Tokios bylos gali būti nagrinėjamos bendrosios jurisdikcijos teismuose tik tuo atveju, jeigu yra gautas Deputatų Rūmų ar Senato sutikimas.

4.2. Vyriausybės sudėtis ir sudarymas. Konstitucijoje apibrėžiama, kad Respublikos Vyriausybę sudaro Ministrų Tarybos pirmininkas ir ministrai, kurių visuma ir sudaro Ministrų Tarybą, tačiau politinėje tikrovėje ilgainiui Ministrų Taryba virsta sudėtinga organizacine struktūra. Visateisiai Vyriausybės nariai yra Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojai, ministrai be portfelio, ministrų pavaduotojai, Ministrų Tarybos biuro generalinis sekretorius. Pagal atitinkamus konstitucinius įstatymus Vyriausybės posėdžiuose gali dalyvauti sričių, kurioms suteikta platesnė autonomija, džuntų pirmininkai: Sardinijos, Valle d'Aostos, Friuli-Venecijos Džulijos, Trentino-Alto Adidžės – patariamąjo balso teise, o Sicilijos – sprendžiamąjo balso teise. Ministrų Tarybos sistemoje veikia *Kabineto taryba*.

Ministrų Tarybos pirmininkas vadovauja Vyriausybės politikai, užtikrina bendro politinio ir administracinio kurso įgyvendinimą, koordinuoja ir nukreipia ministrų veiklą. Formaliuoju požiūriu Vyriausybės vadovas neturi reikšmingesnių teisinių prioritetų kitiems Vyriausybės nariams ir gali būti vertinamas „pirmuoju tarp lygiųjų“. Tačiau tikrovėje

Vyriausybės vadovo politinį statusą lemia daugelis politinių aplinkybių. Būtent Vyriausybės vadovas, formaliai dalyvaujant Respublikos prezidentui, skiria ministrus ir ministrų pavaduotojus, kitus aukščiausius valstybės pareigūnus, reiškia įstatymų leidimo iniciatyvas bei užtikrina Vyriausybės interesų įgyvendinimą įstatymų leidimo procese, bendradarbiauja su sričių vadovais, priima sprendimus dėl pasitikėjimo vyriausybe klausimo inicijavimo Parlamente. Vyriausybės vadovas yra vykdomosios valdžios pagrindinė figūra.

Remdamasis Vyriausybės narių nuomonėmis pirmininkas gali siūlyti Respublikos prezidentui savo *pavaduotojų* kandidatūras, sudaryti *Kabineto tarybą* iš pasirinktų ministrų. Ministrų Tarybos pirmininkas nėra laisvas pasirinkdamas kandidatus, nes Kabineto tarybos nariai yra politinių partijų „politiniai įgaliotiniai“, o pagrindinė šios institucijos funkcija yra įgyvendinti „koalicijos pakto“ suderintas pozicijas tų politinių jėgų, kurios sutiko dalyvauti Ministrų Tarybos veikloje³⁷¹.

Visos tarnybos, tiesiogiai bendradarbiaujančios su Vyriausybės vadovu, sudaro *Ministrų Tarybos biuro sekretoriatą*, kuriam vadovauja generalinis sekretorius ir kurį skiria Vyriausybės vadovas. Ministrų Tarybos pirmininkas savo dekretu sudaro *Ministrų Tarybos biuro departamentus*, nustato jų kompetenciją, organizacinę struktūrą ir skiria vadovus. Ministrų Tarybos biuro generalinis sekretorius ir departamentų vadovai yra politinio pasitikėjimo pareigūnai, todėl jų įgaliojimai baigiasi sudarius naują Vyriausybę.

Italijos Respublikos Konstitucijoje nėra nustatytas ministerijų sąrašas, todėl jis yra dinamiškas ir priklauso nuo Vyriausybės vidaus ir užsienio politikos prioritetų³⁷². Italijos administracinės teisės doktrinoje pripažįstamos dvi ministrų teisinio statuso grupės: ministrai, kurie vadovauja ministerijoms, ir ministrai, kurie rūpinasi atitinkamomis valdymo sritimis, tačiau

³⁷¹ Merlini, S. Il governo. *Manuale di diritto pubblico Bologna*. 1994, p. 437.

³⁷² Tradiciškai sudaromos šios ministerijos: Užsienio reikalų ir italų, gyvenančių užsienyje, reikalų; Gynybos; Vidaus reikalų; Teisingumo; Biudžeto ir ekonominio programavimo; Finansų; Išdo; Liaudies švietimo; Viešųjų darbų ir apsaugos; Žemės, miškų ūkio ir maisto; Transporto ir prekybos laivyno; Pašto ir televizijos; Pramonės, verslo ir prekybos; Darbo ir socialinės rūpybos; Sveikatos apsaugos; Kultūros paminklų reikalų; Mokslo ir universitetų reikalų. 1995 m. L. Diui sudarytoje Vyriausybėje buvo trys ministrai be portfelio. Jie rūpinosi visuomenės veiklos ir sričių, šeimos ir socialinio solidarumo, konstitucinės reformos reikalais.

nėra žinybų vadovai. Jie įvardijami *ministrais be portfelio* ir vykdo Ministrų Tarybos pirmininko pavedimus. Jų statusas prilyginamas ministrams, vadovaujantiems konkrečioms ministerijoms. Vyriausybės vadovas šiuos pareigūnus gali skirti departamentų, sudaromų Ministrų Tarybos biuro sistemoje, vadovais. Neretai Ministrų Tarybos pirmininkas vykdo ir ministro pareigas, o ministrai be portfelio – įvairių žinybų vadovų funkcijas.

Ministrų pavaduotojai yra Vyriausybės nariai ir Vyriausybės sekretoriai ryšiams su Parlamentu. Į pareigas juos taip pat skiria Respublikos prezidentas Vyriausybės vadovo siūlymu. Pagal Italijoje įsitvirtinusią tradiciją ministrų pavaduotojai yra Parlamento nariai ir atstovauja partijoms, kurios sudaro vyriausybines koalicijas. Ministrų pavaduotojai ministro pavedimu gali dalyvauti parlamentinėse diskusijose, atsakinėti į klausimus ir interpeliacijas.

4.3. Viešojo administracija. Italijos teisėje nėra susisteminto ar kodifikuoto teisės akto, kuriame būtų sureguliuoti centrinės valdžios ir viešosios administracijos organizavimas bei veiklos klausimai. Konstitucijos 97 straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog valstybės institucijos organizuojamos pagal įstatymą taip, kad būtų užtikrintas teisingas darbas ir administracijos nešališkumas. Italijos viešojo administravimo doktrinoje laikomasi nuomonės, kad viešojo administravimo struktūroms priklauso Ministrų Tarybos biuras; ministerijos; tarpžinybiniai ministerijų komitetai; nacionalinės ir aukščiausiosios tarybos; nepriklausomos agentūros ir administracijos; kitos autonomiškai veikiančios tarnybos.

Kaip jau minėta, svarbi valstybės valdymo grandis yra *Ministrų Tarybos biuro sekretoriatas*, sudarytas iš departamentų ir tarnybų. Nors departamentų ir tarnybų sistema gali būti keičiama, tačiau tradiciškai Biuro sekretoriatą sudaro šie padaliniai: įstatymų leidimo iniciatyvų ir Vyriausybės teisės normų kuriamosios veiklos koordinavimo biuras; Diplomatines veiklos patarėjų biuras; Karinių patarėjų biuras; Ministrų Tarybos pirmininko spaudos valdybos vadovo biuras; Protokolo biuras.

Italijoje funkcionuoja Vyriausybės vadovui tiesiogiai pavaldūs organai – *Vyriausybės komisarai srityse*. Šie pareigūnai skiriami Respublikos prezidento dekretais Vyriausybės vadovo siūlymu, suderinus su vidaus reikalų ir sričių reikalų ministru. Vyriausybės komisarai vadovauja vietinių organų administracijai, kontroliuoja sričių teisės aktų teisėtumą ir informuoja Vyriausybę.

Ministerijos yra ta valstybės valdymo sistemos dalis, kuri sudaro centrinės ir vietinės administracijos pagrindą. Ministras vadovauja ministerijai ir leidžia dekretus (sprendimus, ordonansus) ir cirkularus. Nors pagal įstatymą ministras gali turėti vieną pavaduotoją, tačiau jų yra daugiau. Ministerijoje yra *sekretoriatai*, turintys įstatymų aktų projektų rengimo analitinę tarnybą, spaudos biurą. Svarbiausios ministerijų struktūrinės grandys yra *generalinės direkcijos*, kurios sudaromos įstatymų pagrindu. Jos skirstomos į *skyrius ir sekcijas*, o joms vadovauja generaliniai direktoriai.

Tarpžinybiniai ministerijų komitetai, paprastai sudaromi remiantis įstatymais, yra svarbi valstybės valdymo organizavimo grandis, o pastaruoju metu vaidina vis svarbesnį vaidmenį. Šiuo metu veikia šie komitetai: Kainų; Užsienio ekonominės politikos; Pramonės politikos koordinavimo; Ekonominio programavimo; Maisto ir žemės ūkio politikos. Tarpžinybiniai ministerijų komitetai veikia glaudžiai bendradarbiaudami su vyriausybe ir jos vadovu. Štai ekonominio programavimo komitetui vadovauja Ministrų Tarybos pirmininkas, o jį sudaro biudžeto, užsienio reikalų, finansų, izdo, pramonės, žemės ūkio, užsienio prekybos, darbo, viešųjų darbų, transporto ir prekybos laivyno ministrai. Komitetas leidžia bendrojo pobūdžio direktyvas, kurios vaidina išskirtinai svarbų vaidmenį formuojant valstybės politiką atitinkamose srityse.

Nacionalinės ir aukščiausiosios tarybos yra kolegialios konsultacinės institucijos, kurios paprastai sudaromos prie atitinkamų ministerijų. Pagrindinės yra šios aukščiausiosios tarybos: Viešųjų darbų; Finansų; Žemės ūkio; Sveikatos apsaugos. Po sričių reformos buvo sudarytos Programavimo, Aplinkos, Sveikatos apsaugos tarybos.

5. VALSTYBĖS INSTITUCIJOS, ĮGYVENDINANČIOS VALSTYBĖS VALDYMO TEISĖTUMO KONTROLĘ

5.1. Valstybės Taryba yra viena iš tų institucijų, kurių tradicija pradėta formuoti XIX a. viduryje. Pirmasis teisės aktas, reglamentuojantis Valstybės Tarybos statusą, priimtas 1859 m. spalio 30 d. 1924 m. birželio 26 d. šios institucijos teisinis reguliavimas atnaujintas ir priimtas naujas įstatymas. Vėliau šis įstatymas buvo ne kartą keičiamas, pildomas, o šiuo metu galioja konsoliduotas šio įstatymo tekstas.

Konstitucijos 100 straipsnis, kuriame apibrėžiami esminiai Valstybės Tarybos konstitucinio statuso klausimai, yra toje konstitucinių normų sis-

temos dalyje, kurioje reglamentuojami Vyriausybės veiklos konstituciniai pagrindai. Šio straipsnio 1 dalyje skelbiama, kad Valstybės Taryba yra konsultacinis organas teisinėje ir administracinėje srityse, taip pat teisėtumą užtikrinanti institucija. Šio straipsnio 3 dalyje pabrėžiama, kad įstatymas užtikrina Valstybės Tarybos nepriklausomumą nuo Vyriausybės.

Vykdydama konstitucines funkcijas Valstybės Taryba teikia išvadas dėl teisės aktų projektų, dėl kurių į Valstybės Tarybą kreipiasi Vyriausybė arba ministrai. Šią išvadą rengia Valstybės Tarybos sekcija posėdyje, o Valstybės Tarybos pirmininko sprendimu – specialioji komisija arba kelių konsultacinių komisijų sekcijų bendras posėdis. Valstybės Tarybos nuomonė (išvada) nėra privaloma ir nesuponuoja atitinkamų elgesio prievolių asmenims, kurie kreipiasi dėl konsultacijos. Valstybės Tarybos nuomonė būtina: dėl visų vyriausybinių reglamentų projektų, tvirtinamų Respublikos prezidento dekretais; ministerijų reglamentų projektų, taip pat reglamentų, kuriais reguliuojami kelių ministerijų veiklos klausimai, projektų; skubių kreipimūsi į valstybės vadovą dėl administracinių teisės aktų teisėtumo; konsoliduotų įstatymų tekstų pakeitimo.

Kitas Valstybės Tarybos konstitucinio statuso aspektas yra tas, kad jai suteikiamos jurisdikcinės funkcijos: Konstitucijos skyriaus, kuriame įtvirtinta teismų sistema ir jos funkcionavimo principai, 102 straipsnio 1 dalyje pabrėžiama, kad Valstybės Tarybai ir kitiems administracinės justicijos organams priklauso jurisdikcija ginti teisėtus valstybės institucijų interesus, o atskirais klausimais, nurodytais įstatyme, – subjektines teises.

Vadinasi, Valstybės Tarybos statusas aprėpia ir konstitucines funkcijas teisinėje bei administracinėje srityse, ir teisingumo įgyvendinimą administracinių teisinių santykių srityje. Valstybės Taryba, vykdydama jurisdikcines funkcijas, yra apeliacinė instancija sričių administracinių tribunolų sprendimų atžvilgiu.

Laikomasi nuomonės, kad Italijos administracinės justicijos sistemą sudaro *bendrosios kompetencijos ir specializuoti organai*. Pirmajai grupei priskiriami administraciniai tribunolai, įkurti 1971 m. gruodžio 6 d. įstatymu. Tokie tribunolai veikia visose srityse. Tribunolas turi pirmininką, kuris yra ir Valstybės Tarybos narys, ir ne mažiau kaip 5 magistratus. Referendarijai skiriami į pareigas pagal konkurso rezultatus iš asmenų, kurie turi aukštąjį teisinį išsilavinimą ir ne mažesnę kaip penkerių metų teisinio darbo stažą. Pirmieji referendarijai ir administraciniai patarėjai

skiriami Vyriausybės sprendimu. Sričių administracinių tribunolų sudėtį tvirtina Respublikos prezidentas dekretu Ministrų Tarybos pirmininko teikimu, atsižvelgdamas į Valstybės Tarybos nuomonę. Srities administracinis tribunolas posėdžiauja trijų asmenų sudėties. Antrajai grupei, t. y. *specializuotiems administracinės justicijos organams*, priskiriami: Kontroliniai rūmai (viešosios atskaitomybės klausimai); Centrinė mokesčių komisija ir atitinkamos komisijos (mokesčių mokėtojų ir finansinių institucijų ginčai); Aukštasis ir sričių tribunolai, kurių žinioje yra ginčai dėl vandens naudojimo (viešieji vandenys).

Administracinės justicijos institucijos gali panaikinti ginčijamą teisės aktą, jeigu buvo viršyti įgaliojimai arba pažeista kompetencija, taip pat jeigu buvo neteisingai taikomas įstatymas. Administraciniai tribunolai gali pareikalauti, kad viešosios administracijos institucija priimtų naują teisės aktą.

Valstybės Tarybos organizacinę struktūrą sudaro 6 sekcijos, iš kurių 3 įgyvendina jurisdikcines funkcijas, o 3 – konsultacines. Valstybės Tarybos pagrindinės darbo formos yra bendri posėdžiai, kuriems vadovauja pirmininkas, konsultacinių sekcijų bendri posėdžiai, o tam tikrais atvejais – specialiai sudarytų komisijų posėdžiai. Tarybos personalas – patarėjai ir referendarijai. Kitaip nei referendarijai, patarėjai negali būti perkelti į kitą darbą, nušalinti nuo pareigų arba išleisti į atsargą be Valstybės Tarybos sprendimo. Prie Valstybės Tarybos pirmininko sudaryta taryba, kurią lygiomis dalimis sudaro Valstybės Tarybos ir sričių administracinių tribunolų magistratai. Taryba sprendžia visus skyrimo į pareigas, karjeros, perkėlimo į kitą darbą, taip pat nuobaudų magistratams skyrimo klausimus.

5.2. Iždo teismas buvo įsteigtas 1862 m. rugpjūčio 14 d. įstatymu. Konstitucijos 100 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad Iždo rūmai vykdo vyriausybės teisės aktų teisėtumo išankstinę kontrolę, taip pat valstybės biudžeto vykdymo vėlesniąją kontrolę. Įstatymuose nustatytais atvejais ir formomis Iždo teismas dalyvauja valstybės organizacijų finansinės veiklos kontrolėje ir praneša Parlamento rūmams apie patikrinimų rezultatus. Konstitucijos 103 straipsnio 2 dalyje skelbiama, kad Iždo teismas įgyvendina jurisdikcines funkcijas viešosios atskaitomybės ir kitose srityse, kurios numatytos įstatyme.

Įgyvendindamas vyriausybės teisės aktų teisėtumo išankstinę kontrolę Iždo teismas preliminariai nagrinėja visų vyriausybinių reglamentų,

kurie tvirtinami Respublikos prezidento dekretais, projektus, išskyrus politinio pobūdžio aktus (skyrimas į pareigas, santykiai su parlamentu ir kt.) Jeigu aktai pripažįstami atitinkantys įstatymus, jie įsigalioja po to, kai juos vizuoja ir registruoja Iždo teismas. Jeigu atsisakoma registruoti, tai galima taikyti procedūrą, kuri numato registraciją su išlygomis. Atitinkamas ministras, nesutinkantis su motyvuotu Iždo teismo sprendimu, gali pateikti šį aktą svarstyti Ministrų Tarybai. Jeigu vyriausybė patvirtina tokio akto priėmimo tikslingumą, Iždo teismas registruoja šį aktą, tačiau pažymi politinę Vyriausybės atsakomybę.

Be minėtų teisės aktų teisėtumo tikrinimo, Iždo teismas vykdo lėšų naudojimo ir valstybės biudžeto laikymosi išankstinę ir vėlesniąją kontrolę. Išankstinės kontrolės objektai yra: ministrų dekretai ir kitų institucijų sprendimai, numatantys atitinkamo dydžio išlaidas ir sankcionuojantys svarbias finansinio pobūdžio sutartis; aktai dėl valstybės tarnautojų paskyrimo, karjeros, taip pat dėl asmenų, gaunančių pašalpas ar nuolatinės išmokas iš valstybės; įsakymai ir kiti dokumentai dėl išlaidų apmokėjimo arba dėl kreditų atidarymo asmenims, įgaliotiems vykdyti tokias išmokas.

Iždo teismo funkcijoms įgyvendinti nustatyta atitinkama organizacinė struktūra, kurioje yra sekcijos ir kontroliniai biurai. Sekcijos vykdo arba kontrolines, arba jurisdikcines funkcijas. Sekcija posėdžiauja atskirai, tačiau ypatingais atvejais gali būti organizuojami bendri posėdžiai. Iždo teismo jurisdikciniai padaliniai ir Iždo teismo vyriausiojo prokuroro tarnybos veikia visose Italijos srityse arba provincijose, taip pat sričių pagrindiniuose miestuose. Prie Iždo teismo veikia specialios kompetencijos prokuratūra, pavaldi Italijos generaliniam prokurorui.

6. TEISMINĖ VALDŽIA

6.1. Bendrieji principai. Italijos Respublikos Konstitucijoje pabrėžiama, kad teisingumas įgyvendinamas liaudies vardu, o teismai vadovaujasi tik įstatymu. Konstitucijoje taip pat pabrėžiama, kad negali būti steigiamos ypatingųjų ar specialiųjų teisėjų pareigybės. Prie bendrosios kompetencijos teismų gali būti sudaromos specializuotos sekcijos, kurių paskirtis – nagrinėti atitinkamų kategorijų bylas. Tokių teisminių institucijų darbe gali dalyvauti ir piliečiai, kurie nėra profesionalūs teisėjai, t. y. nepriklausantys magistratūrai.

Konstitucijoje apibrėžiami ir pagrindiniai principai, kuriais grindžiamas teismo procesas. Vienas iš pagrindinių – teisingumas. Konstitucijoje įtvirtinamas proceso rungtyniškumas, šalių lygiateisiškumas ir teismo nešališkumas, protinga proceso trukmė.

Konstitucijos leidėjas išskirtinį dėmesį skiria asmens, įtariamo nusikaltimo padarymu, konstitucinėms teisių garantijoms. Be kituose įstatymuose nustatytų savęs gynimo būdų ir formų, tokiam asmeniui Konstitucijoje suteikiamos šios teisės: konfidencialiai būti informuotam apie jam pateikiamo kaltinimo pobūdį ir motyvus; žinoti apie laiką ir sąlygas pasirengti gynybai; reikalauti teisme apklausti asmenis, tarp jų asmenis, kurie jį kaltina; reikalauti iškviešti ir apklausti asmenis, kurie paremia jo gynybinę poziciją tokiais pačiais pagrindais kaip ir kaltintojo kviečiami asmenys; turėti vertėją, jeigu jis nežino arba nekalba ta kalba, kuria vyksta teismo procesas.

6.2. Teismų sistemą sudaro trys grupės teisminių institucijų: 1) bendrosios jurisdikcijos teismai, nagrinėjantys civilines ir baudžiamąsias bylas. Šios grupės teismams priklauso taikos teisėjai, nepilnamečių bylų teismai, viešojo vandens naudojimo tribunolai ir prisiekusiųjų (asizų) teismai; 2) administraciniai teismai; 3) kariniai tribunolai.

Bendrosios jurisdikcijos teismai. Žemutinėje teismų grandyje veikia taikos teisėjai (konsiliatoriai). Jie nagrinėja visuomeniškai mažiau reikšmingas civilines bylas sutaikydami byloje dalyvaujančias šalis arba įgyvendindami pagal įstatymų nustatytas ribas teisminę jurisdikciją. Taikos teisėjus trejiems metams skiria Magistratūros aukštoji taryba, tačiau ši prerogatyva gali būti deleguota apeliacinių teismų pirmininkams. Taikos teisėjais negali būti asmenys, einantys pareigas teisminėje sistemoje, advokatai, valstybės saugumo pareigūnai ir agentai. Taikos teisėjais gali būti skiriami asmenys, nuolat gyvenantys atitinkamos komunos teritorijoje, sulaukę 25 metų amžiaus ir galintys „autoritetingai, oriai ir nepriklausomai“ įgyvendinti teisėjo funkcijas. Taikos teisėjo darbas neapmokamas ir yra laikomas ypač garbinga visuomenine pareiga.

Pretura (pretoriaus teismas) sudaroma pretūros apygardos administraciniame centre ir jai vadovauja titulinis pretorius. Preturoje yra vienas arba keletas tituliniams pretoriui pavaldūs magistratai ir garbės vicepretoriai. Magistratai padeda pretoriui vykdyti pavestas funkcijas. Pretorius nagrinėja apeliacijas dėl taikos teisėjų sprendimų, civilines bylas, kuriose reiškiami nedideli civiliniai ieškiniai, taip pat bylas dėl darbo santykių

konfliktų ir ginčus dėl socialinio aprūpinimo klausimų. Įstatymuose numatytais atvejais pretoriai nagrinėja baudžiamąsias bylas, kuriose gali būti skiriama ne didesnė kaip trejų metų laisvės atėmimo bausmė arba bauda. Preturose gali būti įkuriami skyriai, nagrinėjantys civilines ir baudžiamąsias bylas, taip pat bylas, kurios turi būti nagrinėjamos antroje instancijoje, bei darbo ginčų bylas. Titulinis pretorius vadovauja preturai, skirsto bylas skyriams, įgyvendina administracines funkcijas. Komunose gali būti įkurti preturos punktai, į kuriuos atvyksta pretorius nagrinėti atitinkamų bylų. Bylų raštvedybą tokiuose punktuose tvarko komunos sekretorius ir jo pavaduotojai. Sprendimų vykdymą įgyvendina taip pat atitinkamos komunos tarnautojai.

Tribunolai. Šie teismai nagrinėja: apeliacijas dėl pretorių priimtų sprendimų; pirmojoje ir apeliacinėje instancijose – civilines bylas, individualius darbo ginčus socialinio aprūpinimo srityje; baudžiamąsias bylas, kurios nežinybingos pretoriams ir prisiekusiųjų (asizų) teismams. Kiekvienas tribunolas vieneriems metams skiriam tarymo teisėją, galintį duoti atitinkamus nurodymus policijai, taip pat reikalauti atlikti reikiamus tarymo veiksmus. Vadovaudamasis Baudžiamojo proceso kodekso normomis tarymo teisėjas koordinuoja teismo policijos darbą. Tribunoluose vieneriems metams paskiriamas ir teisėjas, prižiūrintis teismo paskirtų bausmių vykdymą. Tribunolai sudaro civilinių, baudžiamųjų ir darbo bylų skyrius. Bylą nagrinėja trys teisėjai.

Apeliaciniai teismai nagrinėja apeliacijas dėl tribunolų sprendimų civilinėse ir baudžiamosiose bylose ir yra aukščiausia teisminė instancija teismo apygardoje, kontroliuoja tarymo skyriaus vykdomas funkcijas, taip pat sprendžia kitus įstatymuose numatomus klausimus. Apeliaciniuose teismuose yra civilinių, baudžiamųjų, darbo ginčų bylų skyriai. Apeliacinio teismo organizacinėje struktūroje yra tarymo skyriai, taip pat nepilnamečių reikalų teismai ir viešojo vandens naudojimo tribunolai. Apeliacinių teismų skyriai veikia komunose. Šiems skyriams vadovauja pirmininkai, pavaldūs apeliacinio teismo pirmininkui.

Nepilnamečių bylų teismai (tribunolai) įkurti 1934 m. Jie veikia prie kiekvieno apeliacinio teismo ir prie jo vietos skyrių. Tribunolą sudaro apeliacijos magistratas, vadovaujantis tribunolui, tribunolo magistratas ir du piliečiai. Pastarieji asmenys turi būti ne jaunesni kaip 30 metų amžiaus, dorovingi ir žinomi savo labdaringa visuomenine veikla. Orien-

tuojamasi ir į tai, kad šie asmenys atstovautų biologijos, psichiatrijos, baudžiamosios antropologijos, pedagogikos, psichologijos specialybėms.

Prisiekusiųjų teismai. Kiekvienoje apeliacinėje apygardoje sudaromas vienas arba keletas *prisiekusiųjų (asizų) teismų*, nagrinėjančių įstatyme jiems priskirtas baudžiamųjų bylų kategorijas dėl padarytų sunkių baudžiamųjų nusikaltimų. Prisiekusiųjų teismo sudėtis: apeliacijos magistratas, vadovaujantis teismui; tribunolo magistratas; šeši liaudies teisėjai (asizai). Prisiekusiųjų apeliacinio teismo sudėtis: kasacijos magistratas, vadovaujantis teismui; apeliacijos magistratas; šeši liaudies teisėjai (asizai). Prisiekusiųjų teismų (asizų) pirmininkai ir kiti magistratai į pareigas vieneriems metams skiriami Respublikos prezidento dekretu, kuriuo papildomai skiriami rezerviniai pirmininkas ir magistratai tuo atveju, kai būtina keisti teismo sudėtį.

Prisiekusiųjų teismo liaudies teisėjams įstatyme nustatyti atitinkami reikalavimai. Šie asmenys turi būti Italijos Respublikos piliečiai, 30–65 metų amžiaus, atitikti nepriekaištingos reputacijos kriterijus, turėti ne mažesnę kaip vidurinę išsilavinimą. Liaudies teisėjais negali būti profesionalūs magistratai, kariškiai, policijos pareigūnai, dvasininkai, ministrai ir jų pavaduotojai, nacionalinio ir sričių parlamento nariai. Italijoje veikia 100 pirmosios instancijos prisiekusiųjų teismų, 36 – apeliacinėje instancijoje.

Kasacinis teismas apibūdinamas kaip aukščiausia teisingumo institucija. Jis yra kasacinė instancija bylose, kuriose sprendimus yra priėmę apeliaciniai teismai. Pagrindinės jų funkcijos: užtikrinti įstatymų tikslų taikymą ir vienodą jų aiškinimą bei nacionalinės objektyviosios teisės vientisumą; užtikrinti įvairių jurisdikcijų teismų kompetencijos laikymąsi; spręsti kompetencijos ir funkcijų kolizijas; įgyvendinti kitus numatytus įstatymų įgaliojimus. Teismo būstinė yra Romoje, o jo jurisdikcija įgyvendinama visoje valstybės teritorijoje.

Kasacinio teismo organizacinėje struktūroje yra 3 baudžiamųjų bylų rūmai ir 3 civilinių bylų rūmai. Sprendimus kiekvienoje byloje priima 7 teisėjų vertinimo komisija, ypač sudėtingos ir reikšmingos bylos gali būti nagrinėjamos jungtiniuose rūmuose dalyvaujant 15 teisėjų. Kasacinio teismo vadovai yra pirmasis pirmininkas, jo pavaduotojai ir rūmų pirmininkai.

Karinė justicija. Karinių tribunolų jurisdikcija taikos metu vykdoma tik kariniams nusikaltimams, kuriuos padarė kariškiai. Karo metu karinės justicijos funkcijos gali būti išplečiamos pagal specialų įstatymą.

Prokuratūra (ministero pubblico). Italijos Respublikos Konstitucijoje nepateikiamas išsamesnis prokuratūros teisinio statuso reglamentavimas ir tik pabrėžiama, kad prokuratūra naudojami garantijomis, kurias nustato teismų veiklą reguliuojantys įstatymai.

Prokurorų funkcijas prie Kasacinio teismo ir prie apeliacinių teismų vykdo Respublikos generaliniai prokurorai, o prie tribunolų – Respublikos prokurorai. Generalinių prokurorų funkcijas prie apeliacinių teismų vietinių skyrių įgyvendina generaliniai advokatai. Generaliniai prokurorai, generaliniai advokatai prie apeliacinių teismų vietinių skyrių ir Respublikos prokurorai savo funkcijas įgyvendina savarankiškai arba per jiems pavaldžius magistratus, priskiriamus prokuratūros atitinkamoms institucijoms.

Prokurorai prižiūri, kad būtų laikomasi įstatymų, tiksliai įgyvendinamas teisingumas, ginami valstybės, juridinių asmenų, neveiksnių asmenų interesai ir teisės, bei reikalauja imtis priemonių šioms teisėms ir interesams užtikrinti. Jie taip pat reikalauja nubausti asmenis už padarytus nusikaltimus, taikyti administracinio pobūdžio priemones. Prokuroras užtikrina nuosprendžių ir kitų teismo aktų vykdymą įstatymų numatytais atvejais, inicijuoja bylų iškėlimą ir užtikrina baudžiamąjį persekiojimą. Įstatymuose nustatytais atvejais prokuroras iškelia civilines bylas ir dalyvauja civiliniame procese. Tam tikrais atvejais jis gali užprotestuoti kasacine tvarka teismų sprendimus civilinėse bylose ir iš naujo apsvarstyti nuosprendžius revizijos tvarka. Prokuroro funkcijos sukonkretinamos procesiniuose ir kituose įstatymuose.

6.3. Aukščiausioji magistratūros taryba. Konstitucijoje formuluojamos nuostatos, kurių paskirtis – užtikrinti magistratūros nepriklausomumą nuo kitų valdžių, šios sistemos savarankiškumą sprendžiant magistratūros funkcionavimo ir valdymo klausimus. Pagrindinė institucija magistratūros sistemoje yra Magistratūros aukščiausioji taryba, kurios statuso svarbiausi bruožai atsispindi ir yra įtvirtinti Konstitucijoje.

Magistratūros aukščiausiai tarybai pirmininkauja Respublikos prezidentas. Tarybai pagal pareigas priklauso Kasacinio teismo pirmasis pirmininkas ir generalinis prokuroras prie šio teismo. Dvidešimt Tarybos narių renka visuotinis magistratūros susirinkimas, o dešimt – abeji Parlamento rūmai bendrame posėdyje. Pastarieji nariai renkami iš universitetų ordinarinių teisės profesorių ir advokatų, turinčių ne mažesnę

kaip 15 metų stažą. Nariai renkami ketverių metų kadencijai ir negali būti perrenkami iš karto pasibaigus įgaliojimų laikui. Parlamento išrinkti Tarybos nariai iš savo tarpo renka Tarybos vicepirmininką.

Magistratūros aukščiausioji taryba įgyvendina šias pagrindines funkcijas: priima į magistratūrą; skiria asmenis į teismo institucijų pareigas; sprendžia magistratų perkėlimo į kitą darbą ir jų karjeros klausimus; skiria į pareigas ir atšaukia garbės vicepretorius, taikos teisėjus ir jų pavaduotojus; skiria drausmines nuobaudas magistratams; teikia Respublikos prezidentui skirti kasacijos magistratais nusipelnčius teisės profesorius ir advokatus; sprendžia teismų finansinio aprūpinimo klausimus. Taryba teikia teisingumo ministrui pasiūlymus dėl teismo apygardų ribų keitimo, reiškia savo nuomonę dėl teisės aktų projektų, kuriuose sprendžiami su teismais susiję klausimai.

Tarybos organizacinę struktūrą sudaro tarnybos ir kiti padaliniai. Svarbiausioji grandis – komitetas, kurį sudaro tarybos vicepirmininkas, Kasacinio teismo pirmasis pirmininkas ir generalinis prokuroras prie šio teismo. Taryba sudaro Drausmės skyrių, kurio pagrindinė funkcija – rengti ir nagrinėti drausminio pobūdžio bylas dėl magistratų padarytų pažeidimų. Šį skyrių sudaro Tarybos vicepirmininkas (skyriaus vadovas), penki kasacijos magistratai, trys apeliacijos magistratai, trys tribunolų magistratai ir trys nariai, kuriuos renka parlamentas. Drausmės bylose kaltintojas yra Generalinis prokuroras prie Kasacinio teismo. Siekiant užtikrinti Magistratūros aukščiausiosios tarybos efektyvią veiklą glaudžiai bendradarbiaujama su Teisingumo ministerijos generaline inspekcija.

Įstatyme įtvirtintos šios Teisingumo ministro prerogatyvos: 1) inicijuoti drausmines magistratų bylas. Tokias bylas gali pradėti ir generalinis prokuroras prie Kasacinio teismo; 2) gauti informaciją iš teismų pirmininkų apie teisingumo institucijų veiklą ir reikšti savo nuomonę šiais klausimais; 3) gali kreiptis į Tarybą dėl priėmimo į magistratūrą, dėl paskyrimų į teismo institucijų pareigybes, dėl perkėlimo ir magistratų karjeros. Įstatyme numatyta, kad Taryba, priimdama sprendimus dėl garbės vicepretorių, taikos teisėjų ir jų pavaduotojų bei kitų asmenų paskyrimo į jų pareigas, taip pat dėl nusipelnusių profesorių ir advokatų paskyrimo kasacijos magistratais, atsižvelgia į teisingumo ministro pasiūlymus, o skirdama asmenis į vadovo pareigas teisminėse institucijose šiuos sprendimus turi suderinti su teisingumo ministru.

Teismų tarybos yra sudaromos prie kiekvieno apeliacinio teismo. Teismų tarybai vadovauja atitinkamo apeliacinio teismo pirmininkas, o jos sudėtyje yra Respublikos generalinis prokuroras prie šio teismo ir nariai (taip pat ir atsarginiai), kuriuos renka teismo apygardos visi magistratai. Tarybos sudėtyje yra ir teismų pirmininkai pagal pareigas. Teismų tarybos funkcija – rengti ir teikti Magistratūros aukščiausiai tarybai išvadas dėl magistratų paskyrimo ir jų karjeros.

7. ITALIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIS TEISMAS

7.1. Konstitucinio Teismo statuso konstituciniai pagrindai.

Esminis Konstitucinio Teismo statuso bruožas yra tas, kad jis nėra bendrosios ar administracinės jurisdikcijos teismų sistemos dalis, nes jo teisinės padėties pagrindai įtvirtinti atskirame Konstitucijos skirsnyje „Konstitucinės garantijos“. Pastarasis skirsnis sudarytas iš dviejų skyrių: „Konstitucijos Teismas“ ir „Konstitucijos priežiūra“. Atsižvelgiant į tokią Italijos Respublikos Konstitucijos normų sistemą galima daryti išvadą, kad Konstitucinio Teismo reikšmė Italijos konstitucinėje sistemoje yra išskirtinė, nes jis vienintelis iš valstybės institucijų paminėtas kaip institucija, vykdanči Konstitucijos garanto funkcijas.

Pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas, kaip Italijos teisinės sistemos neatskiriama dalis, pirmą kartą Italijos istorijoje numatytas 1947 m. Konstitucijoje. Vėliau, t. y. 1953 m. kovo 11 d., buvo priimtas įstatymas (Konstitucinio Teismo sudarymo ir veiklos nuostatai)³⁷³, kuriuo sukonkretinti klausimai dėl Teismo sudarymo, procedūrų, kompetencijos, teisėjų statuso ir kt. Konstitucinės nuostatos dėl Konstitucinio Teismo Italijos steigiamajame susirinkime buvo rengiamos vykstant aštriai politinei teisinei polemikai. Konstitucinį Teismą įtvirtinti Respublikos konstitucinėje sistemoje pavyko tik Krikščionių demokratų, taip pat Respublikonų partijoms priklausančių deputatų balsų dauguma. Komunistai ir socialistai prieštaravo Konstitucinio Teismo įkūrimui reikšdami nuomonę, kad toks Teismas yra konservatyvumo apraiška valstybės institucijų sistemoje ir nepriimtinas parlamentinėje demokratijoje.

Italijoje tik po dvejų metų po įstatymo priėmimo pavyko paskirti visus Konstitucinio Teismo teisėjus (1955 m. lapkričio 30 d.). Pirmasis

³⁷³ *Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana*. 1953, Nr. 62.

Teismo posėdis įvyko 1956 m. balandžio 23 d., o pirmasis sprendimas paskelbtas 1956 m. liepos 14 d. 1967 m. lapkričio 27 d. buvo priimtas Konstitucinis įstatymas, kuriuo patikslinti klausimai dėl Teismo teisėjų rinkimo procedūrų, taip pat dėl Teismo pirmininko teisinio statuso³⁷⁴. Beje, 1967 m. pakeista ir teisėjų kadencijos trukmė – iki tol ji buvo 12 metų, o pakeitus Konstitucijos 135 straipsnį – 9.

Konstitucijoje nustatyta, kad Konstitucinį Teismą sudaro 15 teisėjų, kuriuos po trečdalį skiria Respublikos prezidentas, parlamentas bendrame rūmų posėdyje, taip pat bendrųjų ir administracinių teismų aukščiausiosios magistratūros.

Italijos parlamente skiriant teisėjus pirmajame ir antrajame balsavimo turuose už sprendimą skirti teisėją turi balsuoti ne mažiau kaip du trečdaliai visų deputatų, o vėlesniuose turuose – trys penktadaliai. Nustatant tokią balsų daugumą siekiama išvengti situacijos, kai teisėjai išrenkami tik parlamento politinės daugumos balsais.

Respublikos prezidento dekretą, kuriuo skiriami 5 Konstitucinio Teismo teisėjai, kontrasignuoja Ministrų Tarybos pirmininkas. Nors Vyriausybės teikimo dėl šių teisėjų skyrimo nereikalaujama, tačiau pasinaudodama kontrasignavimo institutu Vyriausybė gali reikšti savo nuomonę ir, aišku, politinę valią dėl teisėjų kandidatūrų.

Trečdalį Konstitucinio Teismo teisėjų skiria bendrųjų ir administracinių teismų aukščiausiosios magistratūros. Iš bendro 5 teisėjų skaičiaus 3 skiria kolegija, kurią sudaro Kasacinio teismo pirmininkas, šio Teismo skyrių pirmininkai ir patarėjai, taip pat generalinis prokuroras, generaliniai advokatai ir generalinio prokuroro pavaduotojai prie šio Teismo. Iš šio trečdalio vieną Konstitucinio Teismo teisėją skiria kolegija, kurią sudaro Valstybės Tarybos pirmininkas, skyrių pirmininkai ir patarėjai. Dar vieną Konstitucinio Teismo teisėją skiria kolegija, kurios sudėtyje yra Iždo teismo pirmininkas, skyrių pirmininkai ir šio Teismo patarėjai, generalinis prokuroras prie Iždo teismo ir jo pavaduotojai. Tokia Konstitucinio Teismo sudarymo tvarka suformavo praktiką, kai Konstitucinio Teismo teisėjais skiriami trys Kasacinio teismo teisėjai, Valstybės Tarybos vienas narys ir Iždo teismo vienas teisėjas³⁷⁵.

³⁷⁴ Ten pat, Nr. 294.

³⁷⁵ Zagrebelsky, G. *La giustizia costituzionale*. Bologna, 28 ed., 1988.

Pagal Italijos Respublikos Konstitucijos 135 straipsnio 2 dalį teisėjais gali būti skiriami bendrosios ir administracinės jurisdikcijos teismų teisėjai, tarp jų – išėję į pensiją universitetų teisės ordinariniai profesoriai ir advokatai, turintys dvidešimties metų darbo stažą. Teisėjo statusas nesuderinamas su parlamento arba srities tarybos nario pareigomis, jis negali verstis advokato darbo praktika arba veikti prekybos, ūkinėje srityse, vykdyti kokias nors valdymo ar revizines funkcijas komercinėse firmose. Kadencijos laikotarpiu sustabdomos dėstytojų ir magistratūros funkcijos. Jie negali būti konkursų vertinimo komisijos nariais, eiti pareigas universitetuose, balotiruotis parlamentiniuose ar administraciniuose rinkimuose, dalyvauti visuomeninių organizacijų ir politinių partijų veikloje. Teisėjai turi imunitetą nuo baudžiamojo persekiojimo, o sankcionuoti tokius veiksmus gali tik pats Konstitucinis Teismas. Klausimą dėl priešlaikinio teisėjo atleidimo iš pareigų Konstitucinis Teismas sprendžia ir tada, jei teisėjas neatitinka reikalavimų dėl išrinkimo arba jei jis pažeidžia „nesuderinamumo“ principą.

Konstitucinio Teismo teisėjai iš savo tarpo slaptu balsavimu renka pirmininką trejiems metams. Jis gali būti perrinktas, tačiau tik neperžengiant teisėjo kadencijos ribų. Teisme susiformavo tendencija, pagal kurią siekiant neperrinkti pirmininko į šias pareigas renkamas tas teisėjas, kurio galiojimai baigiasi per kitus trejus metus. Paprastai Teismo pirmininkais renkami buvę universitetų teisės profesoriai.

Italijos Respublikos Konstitucijos 134 straipsnyje nustatyta, kad Konstitucinio Teismo įgaliojimų sritį sudaro: ginčai dėl įstatymų, taip pat dėl valstybės ir sričių aktų, turinčių įstatymo galią, konstitucingumo; ginčai dėl kompetencijos tarp valstybės valdžios institucijų, tarp valstybės institucijų ir sričių ir tarp sričių; kaltinimų, kurie pagal Konstituciją reiškiami Respublikos prezidentui, nagrinėjimas.

1. *Įstatymų ir kitų teisės aktų, turinčių įstatymo galią, konstitucingumo tikrinimas.* Konstitucingumo kontrolė gali būti prevencinė (*a priori*) ir paskesnioji (*a posteriori*)³⁷⁶. Prevencinės kontrolės būdu Vyriausybės reikalavimu gali būti tikrinamas sričių įstatymų konstitucingumas (teisėtumas) iki jų promulgavimo tada, kai, Vyriausybės komisaro nuomone, sritis, priimdama įstatymą, viršijo savo kompetenciją, pažeidė naciona-

³⁷⁶ Plačiau apie tai žr.: Steinberger, H. *Models of constitutional jurisdiction. European Commission for Democracy through Law*. Council of Europe Press, 1993.

linius interesus arba kitos srities interesus. Jeigu srities taryba patvirtino įstatymą absoliučia balsų dauguma, Ministrų Tarybos pirmininkas per 15 dienų nuo tada, kai gavo pranešimą apie tokį antrąjį balsavimą, gali kreiptis į Konstitucinį Teismą. Toks kreipimasis stabdo srities įstatymo įsigaliojimą iki Konstitucinio Teismo sprendimo. Nagrinėjant bylą vadovaujamosi rungtyniškumo principu.

Iš pradžių konstitucinė jurisprudencija buvo nelabai palanki sričių autonomijai, tačiau po kurio laiko Teismas siekė nustatyti darnią vietinės ir nacionalinės kompetencijos pusiausvyrą, laikydamasis „sąžiningo bendradarbiavimo“ principo.

Paskesnioji kontrolė (*a posteriori*) gali būti abstrakti ir konkreti. Abstrakti kontrolė gali būti taikoma nacionaliniams įstatymams, srities džuntos pirmininko reikalavimu, jeigu manoma, kad valstybės įstatymu pažeidžiama srities kompetencija. Konkreti kontrolė įgyvendinama pagal bendrosios jurisdikcijos teismo kreipimąsi, kurį inicijuoja viena iš byloje dalyvaujančių šalių, prokuroras ar pats teismas. Tokiu atveju keliamas klausimas dėl valstybės ar srities įstatymo, kuris turėtų būti taikomas nagrinėjamoje byloje, konstitucingumo. 1953 m. kovo 11 d. įstatyme nustatyta, kad bendrosios jurisdikcijos teismas kreipiasi į Konstitucinį Teismą, jei „byla negali būti išspręsta neatsižvelgiant į tai, kaip išspręstas konstitucinio teisėtumo klausimas“. Tai apibūdinama „esmine reikšme“, arba *rilevanza*. Jeigu Konstituciniam Teismui nagrinėjant klausimą dėl bylos priimtumo *rilevanza* nenustatoma, Teismo kreipimasis gali būti pripažintas nenagrinėtinu.

Beje, minėtame įstatyme sudarytos teisinės galimybės plačiau interpretuoti ir paties Konstitucinio Teismo galių ribas. Nustatant, kad Konstitucinis Teismas skelbia negaliojančiomis įstatymų galią turinčias nuostatas, įstatyme kartu pažymėta, kad Teismas taip pat skelbia tas įstatymų nuostatas, kurių neteisėtumas išplaukia iš jo priimto sprendimo. Galiausiai tuo mastu, kuriuo Teismas pripažino pats galįs kelti klausimą, ar Konstituciją atitinka ne vien pareiškėjo apskūsti įstatymų aktai (ar nuostatos), buvo gana smarkiai išplėstos Teismo sprendimo galios peržengiant prašymo reikalavimus³⁷⁷.

2. *Įvairių valstybės valdžių, valstybės ir sričių bei sričių ginčai dėl kompetencijos*. Kaip jau minėta, Konstitucijoje numatyta Vyriausybės

³⁷⁷ Favoreu, L. *Konstituciniai teismai*. Iš prancūzų kalbos vertė E. Jarašiūnas. Vilnius: Garnelis, 2001, p.73.

galimybė inicijuoti sričių teisės aktų konstitucingumo patikrą Konstituciniame Teisme, taip pat suteikta teisė sritims ginčyti, ar nacionalinis įstatymas atitinka Konstituciją. Šio pobūdžio Vyriausybės ir sričių prerogatyvos bei susiklosčiusi praktika užgožia ginčus dėl kompetencijos, nes daugelis klausimų išsprendžiama teisės aktų teisėtumo patikros konstitucingumo procese. Tačiau ir tokia konstitucinių konfliktų sprendimo forma Italijos konstitucinėje jurisprudencijoje egzistuoja, o konfliktai gali kilti tarp parlamento ir vyriausybės, tarp Respublikos prezidento ir parlamento, tarp teisminės ir kitų valstybės valdžių.

3. *Kaltinimų (valstybės išdavimas ar pasikėsinimas į Konstituciją), pareikštų Respublikos prezidentui, nagrinėjimas.* Nagrinėdamas tokią bylą Konstitucinis Teismas tampa aukštesniu teismu, įgyvendinančiu konstitucinį teisingumą. Tačiau tokia procese, be Konstitucinio Teismo teisėjų, dalyvauja 16 kitų teisėjų, kuriuos devyneriems metams renka parlamentas, laikydamasis Konstitucinio Teismo teisėjams numatytų sąlygų. Pastarieji teisėjai renkami iš piliečių, kurie buvo iš anksto įrašyti į atitinkamą sąrašą. Jiems taikomi kandidatams į senatorius keliama reikalavimai.

Ankstesnėje Konstitucijos redakcijoje Konstitucinis Teismas buvo įgaliotas nagrinėti kaltinimus ministrams, tačiau 1989 m. sausio 16 d. konstitucine pataisa šios nuostatos buvo atsisakyta, nes Konstitucinis Teismas buvo įvertintas kaip jam nebūdingus politinius procesus.

Italijos Respublikos Konstitucinis Teismas įgyvendina dar vieną funkciją, susijusią su Konstitucijos 75 straipsnyje numatyta 500 tūkst. rinkėjų teise inicijuoti liaudies referendumą dėl visiško arba dalinio įstatymo ar teisės akto, turinčio įstatymo galią, panaikinimo. Konstitucinio Teismo funkcijos dėl referendumų organizavimo buvo įtvirtintos 1970 m. gegužės 25 d. įstatyme, reguliuojančiame referendumus ir liaudies įstatymų leidimo iniciatyvą³⁷⁸. Pagal įstatyme nustatytą tvarką Centrinis biuras, veikiantis prie Kasacinio Teismo ir vykdamas referendumų organizavimo funkcijas, gali kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl referendumui siūlomų klausimų konstitucingumo. Teismas, išsprendęs šią bylą ir įvertinęs, ar referendumui teikiama klausimai neprieštarauja Konstitucijos 25 straipsnyje 2 dalyje nustatytiems ribojimams, apie tai oficialiai paskelbia ir praneša Respublikos prezidentui, Parlamento rūmų pirmininkams, Ministrų Tarybos pirmininkui bei Centriniam referendumų organizavimo biurui prie Kasacinio teismo.

³⁷⁸ *Gazetta Ufficiale della Repubblica Italiana*. 1970, Nr. 147.

Įstatymų ir aktų, turinčių įstatymo galią, teisėtumo kontrolė, kurią įgyvendina Konstitucinis Teismas, eliminuoja Konstitucinio Teismo galimybes vertinti šiuos aktus politiniu aspektu, taip pat kontroliuoti Parlamento diskreciją. Tačiau Italijoje, kaip ir daugelyje kitų valstybių, kuriose veikia konstituciniai teismai, šių teismų sprendimai kelia didelį visuomenės susidomėjimą ir atgarsį politiniuose procesuose³⁷⁹.

Pažymėtinas Italijos Konstitucinio Teismo vaidmuo sprendžiant nacionalinės teisės ir Europos Sąjungos teisės derinimo bei sąveikos problemas. Būtent šis Teismas pirmasis sprendė Anglijų ir plieno bendrijos sutarties konstitucingumo klausimą. Nagrinėdamas teisinę situaciją, kylančią iš Bendrijos antrinės teisės sandūrų su konstitucinėmis vertybėmis ar principais, ypač pagrindinių teisių srityje, Teismas pareiškė, kad galimas tokios kolizijos padarinys – neįtikėtina ir dirbtinė situacija, taip pat teigė, jog nuo tada, kai Bendrijos teisė apima pagrindines konstitucines vertybes, priimtinas visoms valstybės narėms, tokia kolizija atrodo esanti tik hipotetinė.

* * *

1947 m. gruodžio 22 d. Italijos Respublikos Konstitucija priskirtina tai konstitucijų grupei, kurios buvo priimtos po Antrojo pasaulinio karo ir ženklino vadinamąjį trečiąjį konstitucijų raidos etapą. Nors šios grupės konstitucijas vienija bendrosios charakteristikos (žmogaus teisių ir laisvių apsaugos konstitucinis įtvirtinimas, dėmesys socialinėms-ekonominėms teisėms ir jų konstitucinėms garantijoms, konstitucinės kontrolės pripažinimas ir kt.), tačiau valstybių konstitucijose išreikštos konkrečios tautos tradicijos, politinės sistemos funkcionavimo, teisinio reguliavimo skirtingos formos. Italijos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinti parlamentinės demokratijos prioritetai, o žmogaus teisių ir laisvių srityje aiškios socialinės valstybės idėjos. Šiuo atžvilgiu Italijos Respublikos Konstitucija atitinka socialinės konstitucijos sampratą, kuri vartojama lyginamosios konstitucinės teisės moksle.

³⁷⁹ Štai 2004 m. sausį Italijos Respublikos Konstitucinis Teismas paskelbė, kad įstatymas, numatantis prezidentų, ministrų pirmininkų, abiejų Parlamento rūmų pirmininkų, Konstitucinio Teismo pirmininkų teisinę neliečiamybę, kol jie eina šias pareigas, prieštarauja šalies Konstitucijai. Pagal šį įstatymą, jei šiuo klausimu jau buvo pradėtas teisminis procesas, jis turėjo būti sustabdytas. Konstitucinio Teismo sprendimas tiesiogiai susijęs su Italijos ministro pirmininko Silvio Berlusconi interesais: remdamasis šiuo sprendimu Milano teismas galėjo atnaujinti S. Berlusconi procesą dėl kaltinimų papirkinėjus teisėjus, siekiant sau palankaus sprendimo dėl vienos maisto kompanijos privatizavimo.

LITERATŪRA

1. Berman, J. H. *Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Iš anglų kalbos vertė A. Šliogeris. Vilnius: Pradai, 1999.
2. *Constitution of the countries of the world*. Editors A. P. Blaustein, G. H. Flanz, Italy. New York: Oceana Publications. Ins. Dobbs Ferry, Issued March, 1987.
3. Davies, N. *Europa. Istorija*. Iš anglų kalbos vertė L. Tamas ir V. Petrukaitis. Vilnius: Vaga, 2002.
4. Favoreu, L. *Konstituciniai teismai*. Iš prancūzų kalbos vertė E. Jarašiūnas. Vilnius: Garnelis, 2001.
5. Glindon, M.; Gordon, M. W.; Osakwe, B. *Valarų teisės tradicijos*. Vilnius: Pradai, 1993.
6. Laqueur, W. *Europa mūsų laikais. 1945–1992*. Iš anglų kalbos vertė A. Sabonis. Vilnius: Amžius, 1995.
7. Luciani, M. *Italie. Les constitutions nationales a l'epreuve de l'Europe sous la direction de J.-Cl. Maselet et D. Maus*, p. 1993.
8. Merlini, S. *Il governo. Manuale di diritto pubblico*. Bologna, 1994.
9. Steinberger, H. *Models of constitutional jurisdiction. European Commission fro Democracy through Law*. Council of Europe Press, 1993.
10. Sorrentino, F. *Le fonti del diritto. Manuale di diritto pubblico*. Bologna, 1994.
11. Zagrebelsky, G. *La giustizia costitucionale*. Bologna 2e. ed., 1988.
12. *Gazetta Ufficiale della Repubblica Italiana*. 01 02 1925, Nr. 311.
13. *Gazetta Ufficiale della Repubblica Italiana*. 15 06 1970, Nr. 147.
14. *Gazetta Ufficiale della Repubblica Italiana*. 07 02 1948, Nr. 31.
15. *Gazetta Ufficiale della Repubblica Italiana*. 28 04 1967, Nr. 106
16. *Gazetta Ufficiale della Repubblica Italiana*. 03 06 1957, Nr. 139.
17. *Gazetta Ufficiale della Repubblica Italiana*. 28 02 1958, Nr. 51.
18. *Gazetta Ufficiale della Repubblica Italiana*. 01 03 1971, Nr. 53.
19. *Gazetta Ufficiale della Repubblica Italiana*. 01 03 1971, Nr. 53.
20. *Gazetta Ufficiale della Repubblica Italiana*. 04 04 1942, Nr. 79, ediz. straord.
21. *Gazetta Ufficiale della Repubblica Italiana*. 06 04 1983, Nr. 93.
22. *Gazetta Ufficiale della Repubblica Italiana*. 14 03 1953, Nr. 62.
23. *Gazetta Ufficiale della Repubblica Italiana*. 25 11 1967. Nr. 294.
24. *Gazetta Ufficiale della Repubblica Italiana*. 15 06 1970, Nr. 147.
25. *Gazetta Ufficiale della Repubblica Italiana*. 27 12 1947, Nr. 298, ediz. straord. Costituzione della Repubblica, Roma, Camera dei deputati, Segretariato generale, marzo, 1975.
26. *Административное право зарубежных стран. Учебное пособие*. Ред. Ко-зирин А. Н. Москва: Спарк, 1996.
27. *Италия: Конституция и законодательные акты* (под. ред. Туманова В. А.). Москва: Прогресс, 1988.

XI. JUNGTTINĖS DIDŽIOSIOS BRITANIJOS IR ŠIAURĖS AIRIJOS KARALYSTĖS KONSTITUCINĖ SISTEMA

Lekt. Indrė Kavoliūnienė
Prof. dr. Milda Vainiutė

I. KONSTITUCINĖS TEISĖS ŠALTINIAI

Jungtinė Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystė (oficialus sutrumpintas pavadinimas – Jungtinė Karalystė) laikoma unitarine valstybe, tačiau šios valstybės teritorinė sandara nėra tipinė, palyginti su kitomis unitarinėmis pasaulio valstybėmis. Jungtinė Karalystė susideda iš keturių kraštų: Anglijos, Škotijos, Velso ir Šiaurės Airijos. Šioje valstybėje egzistuoja trys atskiros teisinės sistemos bei atskiros jurisdikcijos: Anglijos ir Velso (šiuos du kraštus jungia bendra jurisdikcinė sistema), Šiaurės Airijos bei Škotijos. Nors minėtose teritorijose egzistuoja atskiros teisinės sistemos bei jurisdikcijos, visą Jungtinę Karalystę jungia viena bendra konstitucinė sistema, įtvirtinta Jungtinės Karalystės Konstitucijoje. Kaip vienas iš Jungtinės Karalystės konstitucinės sistemos išskirtinumų yra ir tai, kad šios valstybės konstitucinė teisė yra gerokai senesnė, palyginti su kitomis Europos valstybėmis (pirmieji konstituciniai aktai čia buvo priimti 200–500 metų anksčiau nei kitų Europos valstybių konstitucijos).

Kai kuriuose šaltiniuose, nagrinėjant Jungtinės Karalystės konstitucinės sistemos įtvirtinimo ypatumus, kitaip nei įprastai, žodis „konstitucija“ rašomas kabutėse³⁸⁰. Kodėl? Turbūt iškart kyla mintis, kad šiuo atveju kabutėmis išskirtas netiesiogine, perkeltine reikšme pavartotas žodis³⁸¹. Minėtame šaltinyje tokį terminijos pasirinkimą autoriai G. Doekeris bei M. Wirthas³⁸², atskleidami Jungtinės Karalystės konstitucinio reguliavimo įtvirtinimo ypatumus, aiškina tuo, jog mokslinėje literatū-

³⁸⁰ Pavyzdžiui, internetiniame puslapyje <http://verfassungen.de>, kuriame vokiečių kalba skelbiamos, ko gero, viso pasaulio šalių konstitucijos.

³⁸¹ *Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba*. Vilnius: Mokslas, 1992, p. 228.

³⁸² Doeker, G.; Wirth, M. *Das politische System Großbritanniens*. <<http://www.verfassungen.eu/gb>> [žiūrėta 2012-01-02].

roje, nagrinėjančioje britų valstybės valdymo sistemą, dažnai nurodoma, kad Jungtinė Karalystė rašytinės konstitucijos neturi. Šis diskusinis klausimas, ar apskritai galima laikyti, kad Jungtinė Karalystė turi konstituciją, neretai keliamas ir kitų teisės mokslininkų darbuose³⁸³. Minėtas klausimas paprastai kyla dėl egzistuojančio tradicinio, visuotinai priimto konstitucijos įvardijimo kaip vientiso, ypatingą teisinį statusą turinčio dokumento, įtvirtinančio pagrindines su valstybės funkcionavimu, valdymu bei konstitucine santvarka susijusias nuostatas³⁸⁴. Laikantis nuostatos, kad kontinentinės konstitucinės teorijos ir praktikos prasme konstitucija yra nuoseklus kompaktiškas dokumentas, kaip, pavyzdžiui, Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis Įstatymas arba Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucija, taip konstatuoti būtų teisinga, nes Jungtinėje Karalystėje tokio vientiso dokumento nėra. Kita vertus, konstituciją suprantant plačiau, kaip visumą taisyklių, įtvirtinančių valstybės valdymo formą, valdžios sistemą bei valstybės funkcionavimą³⁸⁵, t. y. pripažįstant, kad konstitucija yra pagrindinių principų ir taisyklių sistema, kuria remiantis priimami politiniai ir kitokie sprendimai, nesiejant jų įtvirtinimo su vientisu, ypatingą teisinį statusą turinčiu dokumentu, neabejotinai galima kalbėti apie britų Konstituciją, kuri įtvirtinta įstatymuose ir kituose konstituciniuose šaltiniuose. Taigi konstituciją suprantant plačiąja prasme, britų Konstitucija egzistuoja, net jei nuoseklaus ir viską apimančio dokumento nėra³⁸⁶.

Mokslinėje teisinėje literatūroje klasifikuojant konstitucijas į rašytines ir nerašytines, Jungtinės Karalystės Konstitucija tradiciškai laikoma vienu tipiškiausių nerašytinės konstitucijos pavyzdžių. Konstitucijos formos klausimu, t. y. dėl konstitucijų skirstymo pagal normų įtvirtinimo būdą į rašytines ir nerašytines, egzistuoja kelios nuomonės. Tam įtakos turi pasirinkti kriterijai, kuriais remiantis Konstitucija apibūdinama kaip rašytinė arba nerašytinė. Vyraujanti nuomonė, jog rašytinė konstitucija – vientisas aukščiausios galios teisinis aktas, priimtas ir keičiamas ypatinga tvarka, nustatantis asmens teisinės padėties pagrindus bei viešosios valdžios organi-

³⁸³ Pavyzdžiui, Ryan, M.; Foster, S. *Unlocking Constitutional and Administrative Law*. Hodder Arnold, 2007, p. 24.

³⁸⁴ Pavyzdžiui, Bradley, A.; Ewing, K. *Constitutional and Administrative Law*. 14th edition, Pearson / Longman, 2007, p. 4.

³⁸⁵ Wheare, K. *Modern Constitutions*, 2nd edition, Oxford University Press, 1966, p. 1.

³⁸⁶ <http://www.verfassungen.eu/gb/gb1.htm> [žiūrėta 2012-02-01].

zacijos ir funkcionavimo pagrindus. Nerašytinė konstitucija yra įtvirtinta ir teisės norminiuose aktuose, ir teismų precedentuose, ir konstituciniuose papročiuose³⁸⁷. Laikantis tokios nuostatos nerašytinės konstitucijos pavyzdžiu teisinėje literatūroje neatsitiktinai laikoma Jungtinė Karalystė.

Dėl konstitucijų klasifikavimo teisinėje literatūroje autorių nuomonės skiriasi. Vienu autorių teigimu, klasifikuojant konstitucijas, tiksliau jas skirstyti ne į rašytines ir nerašytines, o į kodifikuotas ir nekodifikuotas³⁸⁸, atsižvelgiant į tai, viename ar keliuose dokumentuose yra išdėstytos teisės normos, sudarančios konstituciją. Laikantis tokio skirstymo, Jungtinės Karalystės Konstitucija priskirtina nekodifikuotoms konstitucijoms³⁸⁹.

Dar viena klasifikacija – konsoliduotos ir nekonsoliduotos konstitucijos išskyrimas, Jungtinės Karalystės konstituciją priskiriant prie nekonsoliduotų konstitucijų, atsižvelgiant į tai, jog konstitucinio turinio normos yra įtvirtintos skirtingos formos teisės šaltiniuose. Maža to, teisinėje literatūroje galima ir nuomonė, jog nors Jungtinėje Karalystėje dalis teisės aktų, sudarančių Konstituciją, ir yra nerašytinio pobūdžio, vis dėlto, kadangi pagrindinę teisės normų grupę sudaro pozityviosios teisės normos, Jungtinės Karalystės Konstituciją galima laikyti rašytine, tačiau nekonsoliduota konstitucija³⁹⁰. Taigi matome, jog Jungtinės Karalystės Konstitucijos formos įvardijimas pirmiausia priklauso nuo to, kokie kriterijai konstitucijos formai nustatyti yra pasirenkami kaip pagrindiniai.

Susiformavusi samprata, pagal kurią Jungtinėje Karalystėje sąvoka „konstitucija“ apima visumą įstatymų (statutų), teismo precedentų ir konstitucinių susitarimų, arba konvencijų (angl. *constitutional conventions*), nustatančių, kaip formuojamos valstybės institucijos ir kokius jos turi įgaliojimus, kokie yra valstybės institucijų tarpusavio santykių principai, kokie yra valstybės ir piliečių santykiai. Taigi pagal tai galime laiky-

³⁸⁷ Birmontienė, T. et al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001, p. 123.

³⁸⁸ Ryan, M.; Foster, S. *Unlocking Constitutional and Administrative Law*. Hodder Arnold, 2007, p. 18.

³⁸⁹ Kaip kodifikuotos konstitucijos pavyzdį aukščiau minėtas autorius M. Ryanas nurodo Jungtinių Valstijų Konstituciją.

³⁹⁰ Mesonis, G. Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės (Didžioji Britanija) konstitucinė sistema. *Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinių reguliavimą*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005, p. 197.

ti, jog Jungtinės Karalystės Konstituciją sudaro trys dalys: statutinė teisė (angl. *statute law*), bendroji teisė (angl. *common law*), kurios pagrindinis šaltinis yra teismų precedentai, ir konstituciniai susitarimai, arba konstitucinės konvencijos³⁹¹. Be to, jau cituotoje teisinėje literatūroje nurodomi ir kiti šaltiniai: istoriniai konstituciniai dokumentai³⁹², teismų priimti sprendimai (angl. *case law*) ir parlamento taisyklės bei procedūros³⁹³, doktrininiai šaltiniai, visuotinai pripažintos konstitucinės interpretacijos, t. y. žymių mokslininkų nuomonės konstitucinės teisės klausimais (angl. *works of authority*), taip pat ir Europos Sąjungos teisė (angl. *European Union law*)³⁹⁴. Vis dėlto dažniausiai teisinėje literatūroje nurodoma, kad Jungtinėje Karalystėje egzistuoja trys pagrindiniai konstituciją sudarantys šaltiniai: statutai, teismų precedentai ir konstitucinės konvencijos.

Tradicine tapusią šaltinių, sudarančių Jungtinės Karalystės Konstituciją, klasifikaciją pateikia Jungtinės Karalystės konstitucinės teisės žinovas, praeito amžiaus pradžios britų teisininkas A. V. Dicey. Šis autorius Jungtinės Karalystės Konstituciją sudarančius šaltinius išskiria į dvi šaltinių grupes, kurios, jo teigimu, nors ir egzistuoja kartu ir viena kitą papilddo, tačiau savo pobūdžiu yra iš esmės skirtingos. Pirmąją šaltinių grupę sudaro nuostatos, kurios tiesiogine šio žodžio prasme laikomos „teisinėmis“ (angl. *laws*), nes šios nuostatos, nesvarbu, rašytinės ar ne, įtvirtintos teisės statuteuose ar kylančios iš papročių, tradicijų ar teismo suformuluotų principų (žinomų kaip bendroji teisė), yra *užtikrinamos teismo* (angl. *enforced by the Courts*). Būtent šios nuostatos, kaip nurodo autorius, gali būti įvardytos kaip „konstitucinė teisė“ ar „konstitucijos teisė“ tiesiogine šio žodžio prasme. Antrąją šaltinių grupę sudaro taisyklės, įtvirtintos konvencijose (angl. *conventions*), tam tikruose susitarimuose ar išaiškinimuose (angl. *understandings*), bei įpročiai ar per laiką susiformavusi tam tikra būdinga elgsena (angl. *habits, or practices*), kurie, nors ir ne mažiau veikia kai kurių valdžios institucijų narių ar pareigūnų elgesį, tačiau nėra teisinės nuostatos savo esme, nes, kitaip nei pirmoji šaltinių grupė, *nėra ginamos teismo*. Autoriaus teigimu, ši šaltinių grupė galėtų būti įvardija-

³⁹¹ Jarašiūnas, E. Daugybė šiuolaikinės konstitucijos veidų: bendri ir individualūs bruožai. *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 23.

³⁹² Teisinėje literatūroje jie kartais priskiriami prie statutinės teisės.

³⁹³ <http://www.verfassungen.eu/gb/gb1.htm> [žiūrėta 2012-02-01]

³⁹⁴ Krumm, T.; Noetzel, T. *Das Regierungssystem Großbritanniens*. München, 2006, S. 15.

ma kaip „konstitucijos konvencijos“ (angl. *conventions of the constitution*) ar tiesiog „konstitucinė moralė“ (angl. *constitutional morality*)³⁹⁵.

Gana išsamią Jungtinės Karalystės Konstituciją plačiąja prasme sudarančių šaltinių klasifikaciją pateikė britų mokslininkas M. Ryanas³⁹⁶. Visus konstitucinius šaltinius jis suskirstė į dvi dideles teisinių ir neteisinių šaltinių grupes. Pirmajai, teisinių šaltinių, grupei šis autorius priskyrė tokius teisės šaltinius: 1) *vidaus teisės aktai* (angl. *domestic legislation*), kurie savo ruožtu gali būti skirstomi į pirminių (angl. *primary legislation*) arba deleguotuosius (angl. *delegated legislation*). *Pirminiams* teisės aktams priskiriami abejų Jungtinės Karalystės parlamento rūmų bendru sutarimu priimti aktai, paprastai vadinami statutais, reglamentuojantys valstybės valdžios organų veiklą³⁹⁷ arba asmens teisinį statusą (savo ruožtu jie gali būti suskirstyti į asmens teises suteikiančius³⁹⁸ bei asmens laisves ribojančius³⁹⁹ aktus). *Deleguotaisiais* teisės aktais vadinami antriniai teisės aktai, priimami pirminių statutų pagrindu. Deleguotosios teisės aktų leidybos teisė yra suteikta vykdomajai valdžiai, pavyzdžiui, vyriausybės ministrams⁴⁰⁰ ar vietos valdžios institucijoms (angl. *local authorities and devolved institutions*)⁴⁰¹; 2) *Europos Bendrijos teisės aktai* (angl. *European*

³⁹⁵ Dicey, A. V. *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, 10th edition. UK: Palgrave Macmillan, 1985, p. 23–24.

³⁹⁶ Ryan, M.; Foster, S. *Unlocking Constitutional and Administrative Law*. Hodder Arnold, 2007, p. 43–44, 77.

³⁹⁷ Jiems priskiriami šie aktai: 1215 m. Didžioji laisvių chartija, 1689 m. Teisių bilis, 1706 m. Sąjungos su Škotija aktas, 1800 m. Sąjungos su Airija aktas, 1911 m. Parlamento aktas, 1972 m. Europos Bendrijų aktas, 1975 m. Bendruomenių rūmų diskvalifikacijos aktas, 1998 m. Velso Vyriausybės aktas, 1999 m. Lordų Rūmų aktas, 2005 m. Konstitucinės reformos aktas.

³⁹⁸ Šiai statutų kategorijai priklauso: 1975 m. Lyčių diskriminacijos aktas, 1976 m. Rasių santykių aktas, 1983 m. Tautos atstovavimo aktas, 1998 m. Žmogaus teisių aktas.

³⁹⁹ Tokiems priskiriami 1911 m. Priesaikos sulaužymo aktas, 1986 m. Viešosios tvarkos aktas, 2005 m. Terorizmo prevencijos aktas, 2005 m. Sunkių organizuotų nusikaltimų ir policijos aktas.

⁴⁰⁰ Deleguotosios įstatymų leidybos teisės įgyvendinimo pavyzdys – ministro pirmininko 1975 m. Karūnos ministrų akto pagrindu priimtas 2003 m. Valstybės sekretoriaus konstituciniams reikalams įsakymas (SI 2003 No. 1887).

⁴⁰¹ Vietos valdžios institucijų, priskiriamų vykdomosios valdžios institucijoms, deleguotosios teisės aktų leidybos teisės įgyvendinimo pavyzdžiu galima laikyti, pavyzdžiui, 2006 m. Vorviko srities tarybos automobilių stovėjimo vietų įsakymą, priimtą 1984 m. Kelių eismo reguliavimo akto pagrindu, arba 2002 m. Škotijos parlamento priimtą Škotų parlamentinių normų ypatingojo įgaliotinio aktą, kuriuo remiantis įsteigta Parlamentinių normų ypatingojo įgaliotinio institucija Škotijos parlamentui.

Community legislation), kurie tapo Jungtinės Karalystės teisės dalimi po 1972 m. Europos Bendrijų akto. Prie Jungtinės Karalystės konstitucinių šaltinių priskiriami ir pirminiai⁴⁰², ir antriniai⁴⁰³ Europos Bendrijos teisės šaltiniai; 3) *vidaus teismų sprendimai* (angl. *domestic case law*), apimantys bendrąją teisę (angl. *common law*), statutų išaiškinimus (angl. *interpreting statutes*) bei karališkąsias privilegijas (angl. *the Royal prerogative*), 4) *Europos Bendrijos teismų praktika*, susidedanti iš Europos Teisingumo Teismo priimtų sprendimų (angl. *European Community case law*) bei Europos Žmogaus Teisių Teismo priimtų sprendimų (angl. *European Convention case law*); 5) *Parlamento privilegijos* (angl. *the law and custom of Parliament*), t. y. Parlamento teisės, nustatytos paties Parlamento priimtų statutų pagrindu arba susiformavusios bendrosios teisės pagrindu, t. y. statuteuose neįtvirtintos, tačiau teismų sprendimais pripažintos parlamento teisės⁴⁰⁴; 6) *tarptautinės sutartys ir tarptautinė teisė* (angl. *treaties and International law*)⁴⁰⁵. Antrajai, neteisinių šaltinių, grupei minėtas autorius priskiria *konstitucines konvencijas* (angl. *constitutional conventions*) bei *mokslininkų darbus*⁴⁰⁶ (angl. *academic writings*).

Nors skirtingi autoriai skirtingai įvardija Jungtinės Karalystės Konstituciją sudarančius šaltinius, vienas šaltinis visuomet įvardijamas kaip pagrindinis – tai Parlamento priimti aktai – *statutai*⁴⁰⁷, kurių visu-

⁴⁰² Pirminiams šaltiniams priskiriama 1957 m. Romos sutartis, kartu su vėlesnėmis jos pataisomis (1986 m. Europos bendruoju aktu).

⁴⁰³ Antriniais šaltiniais tradiciškai laikomi Europos bendrijos institucijų leidžiami teisės aktai: reglamentai (pavyzdžiui, Reglamentas Nr. 1365/75), direktyvos (pavyzdžiui, Tarybos direktyva Nr. 95/46/EC) ir sprendimai (pavyzdžiui, Tarybos sprendimas, nustatantis Komisijai suteiktų įgaliojimų įgyvendinimo procedūrą Nr. 99/468 [1999] OJ L184/23).

⁴⁰⁴ Pavyzdžiui, *British Railways Board v. Pickin* byloje (1974) (AC 765).

⁴⁰⁵ Tarptautinės sutartys, konkrečiai – 1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija ir 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, kaip teigia M. Ryanas, taip pat gali turėti netiesioginės įtakos Jungtinės Karalystės Konstitucijai, lygiai kaip ir kitų valstybių Aukščiausiųjų arba Konstitucinių teismų sprendimai gali turėti įtakos Jungtinės Karalystės teisinės praktikos formavimuisi, nes pasitaiko atvejų, kai minėta praktika yra remiamasi Jungtinės Karalystės teismų sprendimuose (pvz., *Derbyshire County Council v. Times Newspapers Ltd and Others* byloje (1993) remiamasi Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo sprendimu byloje *New York Times Co v. Sullivan* (1964) (376 US 254)).

⁴⁰⁶ Jungtinėje Karalystėje visuotinai pripažintais teisės mokslininkais, kurių darbai daro įtaką Jungtinės Karalystės Konstitucijai, be kitų autorių, tradiciškai įvardijami žymūs akademikai *W. Blackstone'as* ir *A. Dicey*.

⁴⁰⁷ Hübner, E.; Münch, U. *Das politische System Großbritanniens: Eine Einführung*, 2., aktualisierte Auflage. München: Beck, 1999, S. 30.

ma sudaro statutinę teisę. Konstituciniais statutais reguliuojami ypač svarbūs visuomeniniai ir politiniai klausimai: valstybės valdymo forma ir jos teritorinis sutvarkymas, aukščiausiųjų valstybės valdžios institucijų sistema, jų sudarymo tvarka, asmens konstitucinis statusas ir kt.⁴⁰⁸ Kriterijų, kuriais remiantis vienas ar kitas statutus laikomas konstituciniu, nėra, nes visi Parlamento priimti aktai turi vienodą teisinę galią, jie priimami ir keičiami ta pačia tvarka. Konstituciniais jie laikomi tik dėl turinio, dėl teisinio reglamentavimo objekto svarbos valstybės pagrindams, nors jų reguliavimo sritis jokiam teisės akte nėra nustatyta⁴⁰⁹. Tačiau verta pažymėti, jog tam tikri nedideli praktiniai skirtumai statutų leidybos procedūroje vis dėlto egzistuoja: nors formaliai yra įtvirtinta bendra statutų leidybos procedūra visiems Parlamento leidžiamiems statutams, tačiau laikomasi nerašytinės konstitucinės konvencijos, jog Jungtinės Karalystės Parlamento Bendruomenių Rūmuose konstituciniai statutai, prieš juos priimant, yra svarstomi visų rūmų komitete (angl. *Committee of the Whole of the House*), kitaip nei paprastieji statutai, kurie svarstomi tik bendrajame komitete (angl. *general committee*)⁴¹⁰. Kaip yra pažymėjęs Lordų Rūmų Rinktinis komitetas Konstitucijos klausimais (angl. *House of Lords Select Committee on the Constitution*)⁴¹¹, bendro konstitucinių statutų sąrašo, nurodančio statusus, turinčius konstitucinį statusą ir sudarančius Jungtinės Karalystės Konstitucijos rašytinę dalį, nėra.

Kaip svarbūs istoriniai dokumentai, laikomi konstitucinės teisės šaltiniais, teisinėje literatūroje kartais priskiriami ir statutinei teisei, yra

⁴⁰⁸ Tokie aktai reguliuoja: monarcho statusą (1701 m. Sosto paveldėjimo aktas), parlamento, parlamento rūmų, parlamentarų statusą (1911 m. ir 1949 m. aktai dėl parlamento, 1958 m. ir 1963 m. aktai dėl perų, 1978 m. aktas dėl Bedruomenių Rūmų, 2000 m. aktas dėl Lordų Rūmų), vyriausybės teisinį statusą (1937 m., 1964 m., 1975 m. aktai dėl Karūnos ministrų), dėl rinkimų ir referendumų organizavimo (1949 m., 1969 m., 1974 m., 1983 m., 1985 m., 1989 m., 2000 m. tautos atstovavimo aktai), aktai dėl pilietybės (1948 m., 1964 m., 1981 m.), aktai dėl valstybės teritorinio organizavimo ir vietos savivaldos (1972 m., 1985 m., 1999 m.) ir kt.

⁴⁰⁹ Maksimaitis, M. *Užsienio teisės istorija*. Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Justitia, 2002, p. 276.

⁴¹⁰ Ryan, M.; Foster, S. *Unlocking Constitutional and Administrative Law*. Hodder Arnold, 2007, p. 41.

⁴¹¹ First Report of Session 2001–2002 of the House of Lords Select Committee on the Constitution, *Reviewing the constitution: Terms of reference and method of working*, HL Paper 11 (2001), p. 8.

1215 m. Didžioji laisvių chartija⁴¹², 1628 m. Teisių peticija⁴¹³ ir 1869 m. Teisių bilis⁴¹⁴.

Anglosaksų teisinei sistemai būdinga tai, jog svarbų vaidmenį valstybės valdžios institucijų sistemoje vaidina teismai. Jie ne tik vykdo teisingumą, bet atlieka ir kitą svarbią funkciją, nes jie turi teisę interpretuoti parlamento priimtus įstatymus parlamento ketinimų prasme. Parlamento priimti įstatymai turi viršenybę kitų teisės formų ir šaltinių atžvilgiu. Jungtinėje Karalystėje įstatymų konstitucingumo teismai tirti negali. Tam, kad išvengtų skirtingo įstatymų teksto aiškinimo, teisėjai turi taikyti tuos principus, kurie buvo suformuluoti ankstesnėse bylose, t. y. turi remtis suformuluotais *teismų precedentais*. Taip teismų praktikoje suformuluojami svarbūs konstitucinės teisės principai⁴¹⁵, sudarantys svarbią konstitucinės teisės šaltinių dalį – bendrąją teisę (angl. *common law*).

Jungtinėje Karalystėje konstitucinę reikšmę turintys teismų sprendimai gali atsirasti dviem pagrindiniais būdais, t. y. deklaruojant bendrąją teisę arba interpretuojant Parlamento priimtus statutus atitinkamų

⁴¹² Šis dokumentas laikomas vienu iš pagrindinių teisės aktų, įtvirtinusių parlamentarizmo pradžią ne tik Anglijoje, bet ir visame pasaulyje. Šiame akte minima atstovaujamoji institucija Karalystės Taryba, kuriai buvo suteikta išskirtinė teisė nustatyti mokesčius. Be parlamentarizmo užuomazgų, šiame akte buvo reglamentuojamos ir kai kurios žmogaus teisės bei laisvės. Joje buvo nustatyta, kad asmuo be teismo sprendimo negali būti suimtas arba atimta jo nuosavybė.

⁴¹³ Dokumente buvo santūriai išdėstyti gausūs karaliaus administracijos piktnaudžiavimai, savavališkai reikalaujant mokesčių, areštuojant be teisėto pagrindo žmones ir kt., buvo prašoma, kad ateityje niekas be atitinkamo parlamento akto nebūtų verčiamas mokėti mokesčių, niekas nebūtų baudžiamas, kad tikrasis įstatymo ir teisingumo tikslas turėtų būti nuosavybės apsauga. Taigi Teisių peticija pamėginta atgaivinti demokratines Didžiosios laisvių chartijos idėjas, kurios buvo vertinamos kaip ribojančios tautos labai karaliaus valdžią.

⁴¹⁴ Dokumente įtvirtinti fundamentiniai parlamentarizmo ir demokratinio politinio režimo principai. Nurodoma, kad bet kokios „karaliaus pretenzijos stabdyti įstatymų įsigaliojimus arba jų vykdymą yra neteisėtos“. Taip nepripažįstama karaliams teisė vetuoti parlamento priimtus teisės aktus, o įstatymų vykdomoji valdžia siejama su vyriausybe, atskaitinga parlamentui, o tai yra parlamentinės valdymo formos principai. Čia taip pat įtvirtinti ir kiti principai: laisvų parlamento rinkimų principas, parlamento nario teisė laisvai reikšti mintis, žiaurių ir neteisėtų bausmių negalimumas ir kt.

⁴¹⁵ Įdomu tai, jog svarbiausiu konstituciniu principu Jungtinės Karalystės Konstitucijoje laikomas Parlamento įstatymų leidybos suvereniteto principas yra išvestas būtent iš teismų suformuluotos doktrinos (Ryan, M.; Foster, S. *Unlocking Constitutional and Administrative Law*. Hodder Arnold, 2007, p. 54).

konstitucinių principų šviesoje. Pastarasis būdas pasirenkamas tuo atveju, kai tam tikra statuto nuostata yra neaiški ar dviprasmiška. Siekiami užtikrinti tinkamą asmens teisių apsaugą, teismai, interpretuodami statutus, paprastai laikosi konstitucinių principų, susijusių su Parlamento ketinimais teisės aktų leidyboje, kurie teigia, jog priimdamas teisės aktus Parlamentas neketino: priimti teisės akto, prieštaraujančio tarptautinei teisei arba tarptautinių sutarčių įsipareigojimams; priimti atgal galiojančio teisės akto⁴¹⁶; priimti teisės akto, kuris pažeistų asmens teisę kreiptis į teismą⁴¹⁷; įvesti neteisėtų mokesčių⁴¹⁸. Pažymėtina, jog 1998 m. priėmus Žmogaus teisių aktą (angl. *Human Rights Act*) teismų vaidmuo interpretuojant statutus dar labiau išsiplėtė, atsižvelgiant į jame įtvirtintą įpareigojimą visiems teismams bei tribunolams aiškinti visus teisės aktus pagal teises ir laisves, įtvirtintas Europos žmogaus teisių konvencijoje⁴¹⁹.

Vidaus teismų sprendimų pagrindu suformuluotos anksčiau minėtos *karališkosios privilegijos* – tai iš bendrosios teisės kylantys teismų suformuluoti⁴²⁰ įgaliojimai, kurie, nors istoriškai ir suteikti monarchui, tačiau praktikoje karalienės vardu įgyvendinami vykdomosios valdžios institucijų⁴²¹.

Pažymėtina, jog Jungtinėje Karalystėje, lyginant su kitomis valstybėmis, nėra specialaus Konstitucinio ar Aukščiausiojo Teismo, išimtinai atsakingo už konstitucinių bylų nagrinėjimą, kaip, pavyzdžiui, Jungtinėse Amerikos Valstijose ar Airijoje, kur išimtinę teisę nagrinėti konstitucinius ginčus bei oficialiai aiškinti konstituciją turi Aukščiausiasis Teismas (angl. *Supreme Court*). Jungtinėje Karalystėje, kitaip nei minėtose valstybėse, konstituciniai principai gali būti formuluojami visų be išimties teismų, nagrinėjant ir civilines, ir baudžiamąsias bylas. Taigi dažnai kons-

⁴¹⁶ Pirmaisiais dviem principais remiamasi, pavyzdžiui, *Waddington v. Miah* byloje (1974) (2 All ER 377).

⁴¹⁷ Šis principas atskleistas *R v. Lord Chancellor, ex parte Witham* byloje (1997) (2 All ER 779).

⁴¹⁸ Pavyzdžiui, *Attorney-General v. Wilts United Dairies Ltd* byla (1921) (37 TLR 884).

⁴¹⁹ Ryan, M.; Foster, S. *Unlocking Constitutional and Administrative Law*. Hodder Arnold, 2007, p. 57–58.

⁴²⁰ Pavyzdžiui, *Burmah Oil Company Ltd v. Lord Advocate* byloje (1965) (AC 75).

⁴²¹ Pavyzdžiui, ministro pirmininko ir ministrų skyrimas, karališkasis pritarimas Parlamento leidžiamiems biliams, tarptautinių sutarčių ratifikavimas, karo padėties paskelbimas ir kt.

tituciniai principai, kylantys iš precedentinės teisės, yra suformuojami byloje, nagrinėjančiose, pavyzdžiui, privatinės teisės klausimus⁴²².

Pažymėtina, jog ne tik Jungtinės Karalystės teismų, bet ir Europos teismų (konkrečiai, Europos Teisingumo Teismo bei Europos Žmogaus Teisių Teismo) sprendimai daro įtaką Jungtinės Karalystės Konstitucijai. Europos Teisingumo Teismo, esančio Liuksemburge, sprendimai turi įtakos Jungtinės Karalystės konstitucinei sistemai tuo aspektu, jog šio teismo sprendimai yra ir Europos bendrijos teisės šaltinis. Europos Teisingumo Teismo funkcija yra užtikrinti Bendrijos teisės nuostatų laikymąsi valstybėse narėse bei kitose atitinkamose Europos institucijose ir vienodai ją interpretuoti. O Europos Žmogaus Teisių Teismo, esančio Strasbūre, funkcija yra interpretuoti ir pateikti oficialų Europos konvencijos nuostatų išaiškinimą, taigi šio Teismo sprendimai, darydami įtaką Europos Konvencijos nuostatų aiškinimui bei taikymui, kartu daro įtaką ir Jungtinės Karalystės Konstitucijai.

Teisės ir privilegijos, kuriomis naudojasi parlamentas, remiasi paproutines teise ir tradicinėmis procedūrų taisyklėmis, apibūdinančiomis parlamento vidaus veiklą bei veiklos principus, nustatomus paties parlamento, priimant atitinkamus teisės aktus. Šios privilegijos yra paskelbiamos Parlamento pirmininko kiekvienos naujos sesijos pradžioje. Svarbiausioms privilegijoms priskiriamos žodžio laisvė, teisė kiekvieniems Parlamento rūmams priimti savo reglamentus, numatančius komitetų kompetenciją, įstatymų leidybos procesą ir kt. Jie yra laikomi konkretizuotos konstitucinės teisės šaltiniais, kita vertus, siaurąja prasme kai kurių autorių nelaiškoma konstitucine teise⁴²³.

Neteisinių šaltinių grupei priklausančios *konstitucinės konvencijos* yra apibūdinamos kaip tam tikros elgesio ir procedūrų taisyklės, kurios, nors ir nėra įtvirtintos teisės normose, tačiau garantuojančios reikiamų politinių sprendimų priėmimą. Kiti autoriai konstitucines konvencijas apibrėžia kaip politinės ar konstitucinės moralės principus, kurie, nors ir įpareigo-

⁴²² Pavyzdžiui, byloje *Entick v. Carrington*, iškeltoje dėl privačios teritorijos ribų pažeidimo, nagrinėjami ne tik privatinės teisės klausimai, tačiau ir konstitucinė asmens teisė būti apsaugotam nuo valstybės kišimosi bei įtvirtintas konstitucinių vykdomosios valdžios galių ribojimo principas; byloje *Derbyshire County Council v. Times Newspapers Ltd and Others* dėl šmeižto aptariami ir konstituciniai žodžio laisvės bei teisės nevaržomai kritikuoti valstybę bei valdžios institucijas aspektai.

⁴²³ <http://www.verfassungen.eu/gb/gb1.htm> [žiūrėta 2012-02-10]

jantys, tačiau jų įgyvendinimas nėra užtikrintas jokiais teisinėmis priemonėmis⁴²⁴, t. y. jų įgyvendinimas negali būti skundžiamas teisme. Nors jų nesilaikymas gali sukelti sunkių ir kritiškai vertinamų politinių pasekmių⁴²⁵, iššaukti nekonstitucinio elgesio nulemtą teisėtą kritiką⁴²⁶. Yra skiriamos dvi konstitucinių konvencijų rūšys: vienos iš jų reguliuoja valstybės valdžios institucijų tarpusavio santykius (Karūna – Kabinetas – Parlamentas), taip pat ir jų padėtį suvereną, t. y. tautos, atžvilgiu⁴²⁷; kitos garantuoja sklandų sprendimų priėmimą politiniame procese⁴²⁸. Taigi, pasak minėto garsaus Anglijos konstitucinės teisės mokslo autoriteto A. V. Dicey, susitarimai sudaro šiuolaikinės Anglijos konstitucinę moralę⁴²⁹. Tiesa, kai kurios konstitucinės konvencijos yra praradusios savo reikšmę, nes analogiškos normos buvo įtvirtintos parlamento priimtuose įstatymuose. Pavyzdžiui, pagal konstitucinę konvenciją, esant ginčui tarp parlamento rūmų, galutinio sprendimo teisė priklausė Bendruomenių Rūmams. Ši konstitucinės konvencijos nuostata buvo pakeista 1911 m. Parlamento akto normomis.

Apskritai konstitucinėms konvencijoms Jungtinės Karalystės konstitucinėje sistemoje priskiriamas gana svarbus vaidmuo. Konstitucinės konvencijos papildo konstitucines teisės normas; jų tikslas – užtikrinti nuolatinį Konstitucijos vystymąsi, padedant prisitaikyti prie su laiku kintančių principų bei visuomeninių vertybių, užtikrinti tuometinius visuomenės poreikius⁴³⁰.

⁴²⁴ Barendt, E. *Fundamental Principles*. Feldman, D. (ed). *English Public Law*. Oxford University Press, 2004, p. 14.

⁴²⁵ <http://www.verfassungen.eu/gb/gb1.htm> [žiūrėta 2012-02-10]

⁴²⁶ Barnett, H. *Constitutional and Administrative Law*. 6th Edition, Routledge-Cavendish, 2006, p. 30.

⁴²⁷ Pavyzdžiui, rinkimus laimėjusios partijos, kuri Parlamente turi daugumą, vadovas gali sudaryti Vyriausybę; monarchas turi skirti ministru pirmininku asmenį, kurį palaiko Bendruomenių Rūmų dauguma (tai laimėjusios partijos lyderis); Kabineto nariai ir ministras pirmininkas turi būti žemųjų Parlamento rūmų nariai ir kt.

⁴²⁸ Tokios konvencijos reguliuoja Parlamento rūmų santykius, pavyzdžiui, parlamentinė dauguma turi gerbti parlamentinę mažumą suteikdama galimybę reikšti nuomonę jai rūpimais klausimais; Parlamentas turi susirinkti į posėdį bent vieną kartą per metus; laisvos vietos Parlamento komitetuose turi būti užimamos remiantis proporcinio partijų atstovavimo principu ir kt.

⁴²⁹ Dicey, A. V. *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, 10th edition. UK: Palgrave Macmillan, 1985, p. 23–24.

⁴³⁰ Ryan, M.; Foster, S. *Unlocking Constitutional and Administrative Law*. Hodder Arnold, 2007, p. 67.

Kaip galima atskirti, kurios Jungtinės Karalystės Konstituciją sudarančios taisyklės priskirtinos teisės normoms, o kurios iš jų yra ne teisinio, o tik politinio pobūdžio įpareigojimai, įvardijami kaip konstitucinės konvencijos? Jungtinės Karalystės konstitucinės teisinės sistemos žinovas, autorius M. Ryanas teisės normai ir konstitucinei konvencijai atriboti pateikia tokius kriterijus: pirmiausia teisės norma yra užtikrinama teismine gynyba, o konstitucine konvencija negali būti remiamasi teismo procese kaip teisiniu argumentu, ja negali būti grindžiamas teismo sprendimas; antra, teisės norma savaime netampa netaikoma ar negaliojančia, o konstitucinė konvencija gali išnykti savaime, jei ilgą laiką tarpą nėra taikoma praktikoje arba jei ji pažeidžiama, nesant tam esminių prieštaravimų. Kitaip tariant, konstitucinės konvencijos, kitaip nei teisės normos, galiojimas yra pagrįstas reguliariu ir nuosekliu jos taikymu.

Kaip jau minėta aukščiau, galimi atvejai, kai iš praktikos susiformavusios ir ilgainiui taikomos konstitucinės konvencijos yra įtvirtinamos formaliai, išleidžiant atitinkamus statusus, ir tampa visuotinai privalomomis bei teismo ginamomis teisės normomis. Tokios konstitucinės konvencijos, jai virtus teisės norma, įgyvendinimas jau gali būti užtikrinamas teisinėmis priemonėmis, o pažeidimas – sukelti atitinkamas teises pasekmes. Tokių pavyzdžių Jungtinės Karalystės Konstitucijos raidos istorijoje yra pasitaikęs ne vienas, pavyzdžiui, jau minėtas 1911 m. Parlamento aktas bei 1931 m. Vestminsterio statusas yra gimę būtent konstitucinių konvencijų pagrindu. Viena iš paprastai nurodomų priežasčių, turinčių įtakos konstitucinės konvencijos pavertimo teisės norma reikalingumui, galėtų būti, pavyzdžiui, konstitucinės konvencijos pažeidimas, sukėlęs didžiulį atgarsį bei visuotinį visuomenės pasipiktinimą. Būtent šios aplinkybės nulėmė ir minėto 1911 m. Parlamento akto priėmimą⁴³¹.

Kalbant apie konstitucines konvencijas ir teismo vaidmenį Jungtinės Karalystės konstitucinėje teisinėje sistemoje, atkreiptinas dėmesys, jog nors teismai ir negali užtikrinti konstitucinių konvencijų įgyvendinimo teisinėmis priemonėmis, tačiau praktikoje dažnai pasitaiko bylų, kuriose yra teismo pripažįstamas ir patvirtinamas su byla susijusių konstitucinių konvencijų egzistavimo faktas, tačiau kartu sprendime nepamirštama dar kartą patvirtinti, jog konstitucinės konvencijos, kaip ne teisinio, o poli-

⁴³¹ Ryan, M.; Foster, S. *Unlocking Constitutional and Administrative Law*. Hodder Arnold, 2007, p. 72.

tinio pobūdžio taisyklės, nors ir yra įpareigojančios, tačiau negali būti užtikrinamos teismine gynyba⁴³².

Taigi, apžvelgus Jungtinės Karalystės konstitucinės teisės šaltinius, galima pritarti šios valstybės konstitucijos apibūdinimui, jog ji – konstitucinis teisinis junginys⁴³³. Apskritai jai būdingas fragmentiškumas, skirtingi jos šaltiniai reglamentuoja tik atskirus klausimus, dažnai – tik iš dalies; daugelis svarbių valstybės santvarkos klausimų, žmogaus teisių ir kt. nėra sureguliuota. Konstitucijos archaiškumas, sunkumai ją taikant neatsitiktinai šalyje kelia diskusijas dėl konstitucinės reformos. Tačiau vis dėlto ji sudaro tinkamas prielaidas šalies raidai.

Pagal keitimo procedūrų sudėtingumą konstitucijas skirstant į griežtas ir lanksčias, Jungtinės Karalystės Konstitucija gali būti laikoma lanksčios konstitucijos pavyzdžiu: ko gero, nė viena konstitucija lankstumu negali pralenkti šios šalies Konstitucijos, kuri puikiai dera prie kintančių gyvenimo sąlygų ir kartu išsaugo konstitucinės santvarkos stabilumą ir valstybinės valdžios autoritetą. Tai, be kita ko, lemia ir minėta aplinkybė, kad anglų teisėje nedaroma skirtumo tarp konstitucinių ir paprastų įstatymų. Šioje šalyje galioja bendra parlamento įstatymų priėmimo ir keitimo tvarka, kaip minėta, jie negali būti peržiūrėti teismų arba paskelbti prieštaraujančiais Konstitucijai⁴³⁴.

2. ŽMOGAUS TEISIŲ IR LAISVIŲ REGLAMENTAVIMO YPATUMAI

Jungtinėje Karalystėje žmogaus teisių ir laisvių reglamentavimas, lyginant jį su kitų šalių, turi tam tikrų ypatumų. Čia teisės ir laisvės nėra skirstomos į konstitucines ar kitokias, jos visos yra laikomos lygiavertėmis ir vienodai saugomomis. Tai pirmiausia lemia šios šalies Konstitucijos specifika, apie kurią jau kalbėta. Jos taip pat nėra tradiciškai klasifikuojamos į asmenines, politines, ekonomines, socialines ir t. t. Be to, ypatingas žmogaus teisių ir laisvių reglamentavimas pasireiškia tuo, kad

⁴³² Ryan, M.; Foster, S. *Unlocking Constitutional and Administrative Law*. Hodder Arnold, 2007, p. 69–70.

⁴³³ Jarašiūnas, E. Daugybė šiuolaikinės konstitucijos veidų: bendri ir individualūs bruožai. *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 23–24.

⁴³⁴ *Конституционное право зарубежных стран* (под ред. Баглая, М. В.; Лейбо, Ю. И.; Этина, Л. М). Москва, 2000, с. 400, 405–406.

jos daugeliu atvejų nustatomos ne įstatymais, o konstitucinėmis konvencijomis ir teisiniais precedentais. Net jei jos įtvirtintos ir statuteose, taikomas negatyvus jų formulavimas, t. y. jos neįvardijamos, įvirtinamos tik jų ribos ir įgyvendinimo garantijos. Angliškoje doktrinoje žmogaus teisės ir laisvės suprantamos kaip individo teisės, kurios yra ribojamos remiantis visuomenine valstybės sutartimi. Nemažą reikšmę turi ir prigimtinės teisės teorijos idėjos, pagal kurią žmogaus teisės neturi būti nustatomos įstatyme, įstatymo paskirtis – garantuoti jų apsaugą ir gynybą. Todėl čia pagrindinis žmogaus teisinio statuso principas suformuluotas teiginyje: leidžiama viskas, kas tiesiogiai neuždrausta teisės normomis⁴³⁵.

Pagrindinėmis teisėmis Jungtinėje Karalystėje ilgą laiką buvo laikomos asmeninės teisės: asmens laisvė, asmens neliečiamumas, asmeninio gyvenimo slaptumas, nuomonės, sąžinės laisvė ir kt. Asmens laisvė doktrinos požiūriu suprantama kaip apsauga nuo neteisėto sulaikymo, arešto ar kitokio fizinio laisvės apribojimo. Įstatymai ir teisminė praktika išsamiai reglamentuoja santykius, susiklostančius tarp piliečių ir valstybės. Tai pirmiausia susiję su policijos ir teismų veikla. Teisminė apsauga prieš neteisėtą areštą buvo įtvirtinta jau XVII a., 1679 m. priėmus *Habeas Corpus Act*. Pagrindinės šio dokumento nuostatos galioja ir dabar. Jos garantuoja piliečių teises ir saugo juos nuo savivalės. Pagal tai sulaikytasis turi teisę žinoti jo sulaikymo priežastis ir reikalauti iš teisėjo jas patikrinti per 24 valandas, taip pat buvo įtvirtintas principas, kad asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltė teismo nebus įrodyta, taip pat draudimas, kad renkant įrodymus nebus panaudotas psichologinis arba fizinis smurtas ir nuostata, kad asmens neteis ypatingieji teismai, turintys ypatingus įgaliojimus.

Asmens laisvė yra suprantama ne tik kaip asmens neliečiamybė, bet ir kaip privataus gyvenimo laisvė. Ši samprata apima ir tokias laisves kaip korespondencijos ir telefoninių pokalbių slaptumo garantavimas, sąžinės bei tikėjimo laisvė. Jungtinėje Karalystėje veikia katalikų, judėjų, musulmonų, budistų religiniai susivienijimai, tačiau Anglikonų protestantų bažnyčia yra valstybinė, jos galva – monarchas.

Nuosavybės teisė reiškia, kad turi būti saugoma bet kokia privati nuosavybė nuo valstybės, fizinių ar juridinių asmenų savivalės, taip pat ši teisė reiškia ir būsto neliečiamybę. Ši teisė taip pat reiškia, kad valstybė gali paimti dalį nuosavybės mokesčių forma, tačiau tik remiantis įstaty-

⁴³⁵ Осавелюк, А. М. Конституционное право зарубежных стран. Москва, 2010, с. 324.

mu. Šis principas pirmąkart buvo įtvirtintas 1688 m. Teisių bilyje: mokesčius gali nustatyti tik parlamentas. Nuosavybės teisė gali būti ribojama tik įstatymo pagrindu; tai daugiausia susiję su žemės nuosavybe, kai reikia tenkinti viešuosius interesus. Tokiu atveju ribojimas įgyvendinamas suteikiant kompensacijas.

Žodžio laisvė reiškia, kad asmuo turi teisę išreikšti savo mintis žodžiu, raštu ar bet kuria kita forma, nepriklausomai nuo valstybės ar kitų asmenų. Įgyvendinant šią teisę negali būti daroma žala kitų asmenų teisėms, todėl įstatymais ir teismine praktika išsamiai reglamentuojami tokie ribojimai kaip draudimas kištis į kitų privatų gyvenimą, skleisti rasinę neapykantą, reikšti nepagarbą teismui, įžeidinėti Bažnyčią ir religiją ir kt.

Susirinkimų ir asociacijų laisvė suteikia teisę asmeniui dalyvauti mitinguose, demonstracijose, taip pat teisę dalyvauti politinių partijų, profsąjungų ar kitų visuomeninių organizacijų veikloje. Šios teisės, kaip ir visos kitos Jungtinėje Karalystėje piliečiams suteikiamos teisės, gali būti ribojamos tai nustatant įstatymuose.

Socialinės-ekonominės teisės pradėtos reglamentuoti vėliausiai. Daugiausia socialinių teisių, kurias turėtų užtikrinti valstybė (pvz., socialinės garantijos bedarbystės atveju, pensinis aprūpinimas, nemokamas mokyklinis išsilavinimas ir medicinos priežiūra), atsirado po Antrojo pasaulinio karo.

Žmogaus teisių ir laisvių reglamentavimui ir jų įgyvendinimui turėjo reikšmės ir tarptautiniai teisės aktai. Reikėtų paminėti 1998 m. priimtą Žmogaus teisių aktą, kuriame, galima sakyti, pakartotos Europos žmogaus teisių chartijos nuostatos. Tai pirmas tokio pobūdžio konstitucinis aktas Jungtinėje Karalystėje, įtvirtinantis socialines, ekonomines, politines ir asmenines teises ir atitinkantis tarptautinius standartus. Šalyje galioja 2001 m. įstatymas dėl terorizmo, numatantis galimybę apriboti žmogaus teises dėl visuomenės ir valstybės interesų. 2000 m. aktas dėl informacijos suteikia teisę reikalauti informacijos iš valdymo institucijų (išskyrus informaciją apie nacionalinį saugumą, gynybą, tarptautinius santykius ir kt.).

Jungtinėje Karalystėje veikia ir keletas Parlamento komisarų, ombudsmenų, kurie tiria skundus dėl neteisėtų aktų, priimtų dėl neteisėto valdymo⁴³⁶. Žmogaus teisių ir laisvių gynybai taip pat svarbus šalyje vei-

⁴³⁶ Plačiau žr.: Vidrinskaitė, V. Ombudsmenų institucijų veikla Vakarų Europos valstybėse. *Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė*. Vilnius, 2003, p. 333–336.

kiantis peticijų institutas, suteikiantis teisę kreiptis į parlamentą (Bendruomenių Rūmus). Jų per metus pateikiama apie tūkstantį. Nuo 2001 m. šalyje veikia administracinis teismas, kuris tiria skundus dėl valdininkų veiksmų.

3. PAGRINDINIAI KONSTITUCINĖS SANTVARKOS PRINCIPAI

Kaip pagrindiniai Jungtinės Karalystės konstitucinės santvarkos principai gali būti nurodyti tokie teiginiai:

- Jungtinė Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystė yra konstitucinė monarchija;
- valstybės sandara apibūdinama kaip unitarinė (nuo 1998–1999 m. sąlyginai);
- politiniai sprendimai priimami remiantis reprezentatyviosios demokratijos principais;
- teisinis ir politinis suverenitetas, kartu ir vadinamoji kompetencijos kompetencija, t. y. teisė nustatyti kompetenciją kitoms valstybės valdžios institucijoms, priklauso tik Parlamentui, kurį sudaro aukštieji rūmai, žemieji rūmai ir karalius;
- politiniai sprendimai priimami remiantis teisės viešpatavimo principu, kuris nebūtinai identišką teisinės valstybės principui;
- daugelyje konstitucijų įtvirtintas valdžių padalijimo principas egzistuoja tik vykdomosios, įstatymų leidžiamosios ir teisminės valdžios atžvilgiu⁴³⁷.

Taigi parlamento suverenitetas (ang. *parliamentary sovereignty*) ir teisės viešpatavimas (angl. *rule of law*) – svarbiausi eksplicitiškai ir implicitiškai nustatyti Jungtinės Karalystės konstituciniai principai; prie to priskirtinas ir išskirtinis žemųjų rūmų statusas, nes šalyje negalimas joks kitas aukštesnis legitimumo šaltinis⁴³⁸.

Jungtinės Karalystės konstitucinei sistemai būdingas bruožas yra ir kiekviename Jungtinę Karalystę sudarančiame krašte įsteigti atskiri vietinės valdžios organai, atsakingi už vidinius sprendimus. O visai Jungtinei Karalystei bendra valstybės valdžia labai centralizuota – visos valsty-

⁴³⁷ <http://www.verfassungen.eu/gb/gb1.htm> [žiūrėta 2012-02-10].

⁴³⁸ Krumm, T.; Noetzel, T. *Das Regierungssystem Großbritanniens*. München, 2006, S. 24.

binės valdžios institucijos yra įsikūrusios Jungtinės Karalystės sostinėje Londone.

Visuotinai pripažįstama, kad Jungtinė Karalystė yra parlamentinė monarchija. Pagrindiniai požymiai, leidžiantys vieną ar kitą valstybę apibūdinti egzistuojant pagal šį valdymo modelį, yra tai, jog čia monarcho galios apribotos, jam suteikiant ceremonialaus pobūdžio funkcijas. Pagrindinius valdymo įgaliojimus vykdo nuo Parlamento pasitikėjimo priklausantis kabinetas, o monarchas – tai tautos vienybės simbolis. Pagrindinė jo užduotis – patarti, padrašinti, perspėti. Be to, monarchas, esant parlamentinei valstybės valdymo formai, gali legitimuoti tik rinkimus laimėjusios partijos, kuri formuoja Vyriausybę, veiksmus. Europoje parlamentinė monarchija egzistuoja tik tokia forma – tai Skandinavijos, Beneliukso šalys, Japonija po Antrojo pasaulinio karo ir mūsų aptariamoji valstybė – Jungtinė Karalystė⁴³⁹. Vis dėlto pastarojoje šalyje dėl istorinės konstitucinės raidos išsaugoti tokie monarcho įgaliojimai, kurie „išeina už parlamentinės monarchijos ribų“⁴⁴⁰, taigi monarchas šioje šalyje turi daugiau įgaliojimų nei kiti Europos valstybių monarchai.

Nurodoma, kad Jungtinė Karalystė, ko gero, yra seniausia parlamentinio valdymo modelio šalis, kuri egzistuoja jau nuo XVII amžiaus⁴⁴¹. Britų valdymo modelis paremtas Parlamento suvereniteto doktrina, kuriai, kaip iš dalies jau minėta, šioje šalyje būdingi tokie bruožai: pirma, įstatymų leidžiamoji valdžia turi teisę keisti bet kuriuos pagrindinius įstatymus taip pat laisvai ir tokiu būdu kaip visus kitus įstatymus; antra, nėra jokio teisinio pobūdžio skirtumo tarp konstitucinių ir kitų įstatymų; trečia, nėra jokios teisminės ar kitos valdžios, kuri turėtų teisę paskelbti Parlamento aktą negaliojančiu ar prieštaraujančiu konstitucijai⁴⁴². Tiesa, sąvoka „parlamentas“ čia turi kitą reikšmę nei įprasta. Kaip rašo A.V. Dicey, „žodis „parlamentas“ teisininko lūpose, nors kasdienėje kalboje dažnai turi kitą prasmę, reiškia Karalienę, Lordų Rūmus ir Bendruomenių

⁴³⁹ Schwacke, P.; Schmidt, G. *Staatsrecht*, 5. Auflage. Stuttgart, 2007, S. 20.

⁴⁴⁰ Ковачев, Д. А. (отв. ред.). *Конституционное право государств Европы*. Москва, 2005, с. 195.

⁴⁴¹ Svarbus dokumentas, patvirtinantis Parlamentą esant centrine įstatymų leidžiamosios valdžios institucija ir kartu sumenkinantis karaliaus vaidmenį, buvo 1701 m. Sosto paveldėjimo aktas.

⁴⁴² Dicey, A. V. *Konstitucinės teisės studijų įvadas*. Antrasis leidimas. Vilnius: Eugrimas, 1999, p. 67.

Rūmus; šias tris kartu veikiančias institucijas, kurios sudaro Parlamentą, galima pavadinti „karalius Parlamente“⁴⁴³. Šioje šalyje, kitaip nei kontinentinės tradicijos šalyse, valstybės valdžia kyla formaliai ne iš tautos, o iš „karaliaus Parlamente“, kartu ir iš Parlamento. Todėl šios valstybės doktrinoje nebijoma monarcho įvardyti suverenu, nes jis, kaip minėta, yra Parlamento sampratos dalis.

Esminis Jungtinėje Karalystėje egzistuojančiai valdymo formai būdingas parlamentinės monarchijos bruožas – vyriausybės politinė atsakomybė Parlamentui už savo veiklą. Apskritai vienas pagrindinių parlamentinės valdymo formos bruožų yra tas, kad Parlamentas gali nulemti, kam bus patikėta vykdomoji valdžia; šį įgaliojimą ji turi iki naujų Parlamento rinkimų⁴⁴⁴. Pažymėtina, kad Jungtinėje Karalystėje nematoma prieštaravimo, kad pagal šį modelį, kuris įvardijamas kaip Vestminsterio⁴⁴⁵, vykdomosios valdžios nariai gali būti ir Parlamento nariais. Vyriausybė turi turėti Bendruomenių Rūmų daugumos palaikymą, be kurio ji negali išlikti veiksminga. Vyriausybė ir ministras pirmininkas yra priklausomi nuo Bendruomenių Rūmuose egzistuojančios daugumos. Nors tai reikštų, kad klasikinio valdžių padalijimo šioje valstybėje nėra, nes Parlamentas, atrodytų, yra nekontroliuojamas, tačiau vis dėlto susiformavę konstituciniai papročiai ir įstatymai numato jo galių ribojimą. Visų pirma, Bendruomenių Rūmams atsvara yra Lordų Rūmai, o dar labiau – teismai⁴⁴⁶.

Pasak R. Sturmo, iš parlamento suvereniteto doktrinos išplaukia ir tai, kad Jungtinė Karalystė gali egzistuoti tik kaip unitarinė valstybė, nes parlamento suverenitetas yra nedalomas, jis paneigia bet kokį vertikalių valdžių padalijimą. Suverenus parlamentas vykdyti valstybės valdžią ar pavesti atlikti tam tikras užduotis gali tik vietiniams ar regioniniams

⁴⁴³ Dicey, A. V. *Konstitucinės teisės studijų įvadas*. Antrasis leidimas. Vilnius: Eugrimas, 1999, p. 35.

⁴⁴⁴ Hartmann, J. *Westliche Regierungssysteme: Parlamentarismus, präsidentielles und semi-präsidentielles Regierungssystem*, 2., aktualisierte Auflage. Wiesbaden, 2005, S. 20.

⁴⁴⁵ Plačiau žr.: Dicey, A. V. *Konstitucinės teisės studijų įvadas*. Antrasis leidimas. Vilnius: Eugrimas, 1999, p. 35–65.

⁴⁴⁶ Mesonis, G. Valdžių padalijimas: teisinės valstybės charakteristika. *Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė*. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 120–121; Mesonis, G. *Valstybės valdymo forma konstitucinėje teisėje: Lietuvos Respublika Vidurio ir Rytų Europos kontekste*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 74–76.

dariniams⁴⁴⁷. Šiame kontekste paminėtina tai, kad nors valstybė yra unitarinė, tačiau Šiaurės Airijai⁴⁴⁸ ir Škotijai⁴⁴⁹ yra suteikta politinė, o Velsui⁴⁵⁰ – administracinė autonomija, taigi nuo 2000 m. šalį sudaro keturi regionai. Jungtinės Karalystės Vyriausybėje įsteigtos valstybės sekretorių pareigybės Škotijos, Vello ir Šiaurės Airijos klausimams. Ypatingą statusą turi keletas salų (Sarko, Meno, Normandijos), kuriose veikia įstatymų leidybos institucijos (leidžia aktus vietos klausimais). Be to, Jungtinė Karalystė turi valdų – tai Šv. Elenos sala, Gibraltaras, Folklando salos. Į jas paskiriami gubernatoriai.

Jungtinės Karalystės politinei sistemai būdinga dvipartinė sistema⁴⁵¹. Tiesa, šalyje veikia ir kitos partijos, jų Parlamento rinkimuose dalyvauja daugiau nei dešimt. Rinkimai vykdomi vadovaujantis visuotinių, lygių, tiesioginių, laisvų rinkimų ir slapto balsavimo principais. Parlamento rinkimai ypatingi tuo, kad iš esmės renkami tik žemieji – Bendruomenių Rūmai, o Lordų Rūmai renkami tik daline sudėtimi. Taip pat renkamos ir vietos savivaldos institucijos – tarybos. Parlamento suvereniteto koncepcijai prieštaraujantis referendumo institutas ilgai nebuvo taikomas. Pirmąkart Jungtinės Karalystės istorijoje referendumas buvo surengtas 1975 m. dėl jos tolesnės narystės Europos Bendrijoje (sprendimas buvo teigiamas). 1979 m. tuo pačiu metu buvo surengti du regioniniai referendūmai – Škotijoje ir Velse – dėl šių regionų autonomijos klausimo⁴⁵².

⁴⁴⁷ Sturm, R. Das politische System Großbritanniens. Ismayr, W. (Hrsg.) *Die politischen Systeme Westeuropas*, 4., aktualisierte und überarbeitete Auflage. Wiesbaden, 2009, S. 267.

⁴⁴⁸ Šiaurės Airijai politinė (įstatymų leidybos) autonomija buvo suteikta 1920 m., bet nuo 1972 m. dėl įvairių peripetijų parlamentas ten neveikė, todėl buvo valdoma tiesiogiai iš Londono. 2000 m. buvo priimtas įstatymas dėl Šiaurės Airijos; sudaryta Šiaurės Airijos asamblėja, kuri turi teisę leisti vietos įstatymus dėl ūkio, finansų, vietinių mokesčių, sveikatos apsaugos, švietimo ir kitų klausimų; veikia ir vykdomoji institucija.

⁴⁴⁹ 1998 m. priėmus įstatymą dėl Škotijos nuo 2000 m. Škotijai suteikta politinė autonomija, čia Parlamentas taip pat leidžia įstatymus ūkio, finansų, vietinių mokesčių, sveikatos apsaugos, švietimo ir kitais klausimais.

⁴⁵⁰ Velsui politinė autonomija suteikta nuo 2000 m., vadovaujantis 1998 m. priimtu įstatymu. Vello nacionalinė asamblėja (susirinkimas) įstatymų neleidžia, jis priima nutarimus autonomijos ekonominės raidos, švietimo, kultūros, ekologiniais ir kitais klausimais.

⁴⁵¹ Konservatorių partija – dešinėje šalies politinio spektro pusėje, Leiboristų partija – kairėje.

⁴⁵² Pasiūlymui rinkėjai nepritarė, nors pačioje Škotijoje už autonomiją pasisakė dauguma rinkimuose dalyvavusių rinkėjų.

4. VALSTYBĖS VADOVAS – MONARCHAS

Monarchas⁴⁵³ Jungtinėje Karalystėje – tai valstybės vadovas, suvereniškos valdžios šaltinis ir tautos vienybės simbolis⁴⁵⁴. Tai ikūnyti jam padedą politinis neutralumas (jis negali priklausyti jokiai politinei partijai, privalo laikytis tam tikrų gyvenimo normų), taip pat tokios savybės kaip informuotumas valdymo klausimais ir kompetencija, kurią jis paprastai įgyja tam rengdamasis nuo vaikystės, be to, privalomumas išpažinti tą tikėjimą, kurį išpažįsta didžioji tautos dalis⁴⁵⁵. Valstybės valdžios institucijų sistemoje monarchas užima pirmą vietą. Pagal 1701 m. Sosto paveldėjimo aktą Jungtinėje Karalystėje veikia kastiliškoji, dar vadinama ispaniškąja, sosto paveldėjimo sistema⁴⁵⁶. Nors monarcho padėtis valstybės valdžios institucijų sistemoje įvardijama posakiu „karaliauja, bet nevaldo“, tačiau formaliai monarchas turi svarbių įgaliojimų ir daro įtaką kitų valdžios institucijų funkcionavimui. Dauguma monarcho įgaliojimų suprantami kaip „karališkosios prerogatyvos“, kiti – įtvirtinti įstatymuose.

Kaip jau buvo minėta aukščiau, karališkoji prerogatyva – tai monarcho įgaliojimų visuma pagal bendrąją teisę. Anglijos istorijoje tokie įgaliojimai buvo traktuojami ir kaip prigimtiniai, neatimami, kurių negali apriboti net Parlamentas. Tačiau po 1688 m. karališkoji prerogatyva tapo ribojama įstatymais ir nustatoma teismine praktika. Dabar bet kuris monarcho įgaliojimas, esantis monarcho prerogatyva, gali būti parlamento teisėkūros objektu. Anglijos konstitucinėje teisėje skiriamos dvi monarcho prerogatyvų rūšys: asmeninės ir politinės.

⁴⁵³ Nuo 1952 m. Jungtinės Karalystės valdovė – Karalienė Elžbieta II.

⁴⁵⁴ Teisinio ir politinio pobūdžio literatūroje sutinkama nuomonė, kad šios monarchijos ateitis, jos autoritetas šalies viduje ir už jos ribų tiesiogiai priklauso nuo pačios monarcho asmenybės. Šiandieninis monarchijos autoritetas – tai iš esmės daugiau nei 50 metų trunkančios karalienės Elžbietos II veiklos rezultatas. Teigiama, kad sosto įpėdinis – jos vyresnysis sūnus princas Čarlzas neturi tų savybių, kurias turi dabartinė karalienė. Egzistuoja pavojus, kad jei jis taps monarchu, monarchijos autoritetas susvyruos. Teigiamomis ir tam tikra prasme charizmatiškoms savybėms pasižymi princas Viljamas – princo Čarlzo ir princesės Dianos sūnus, dabartinės karalienės anūkas. Šalyje vyrąja nuomonė, kad jis ir turėtų užimti sostą, tačiau princas Čarlzas tam prieštarauja.

⁴⁵⁵ Jungtinės Karalystės monarchas gali išpažinti tik protestantų tikėjimą (negali būti katalikų tikėjimo; šio tikėjimo negali išpažinti ir jo sutuoktinis arba sutuoktinė).

⁴⁵⁶ Pirmenybė teikiama vyriškajai linijai (vyriausiajam sūnui), o jei nėra vyriškos lyties palikuonių, sostą gali užimti moteris (vyriausioji duktė).

Asmeninės prerogatyvos susijusios su taisyklėmis, užtikrinančios jo imunitetą ir nuosavybės teisę. Pavyzdžiui, posakis „monarchas niekada nemiršta“ reiškia, kad pagal bendrąją teisę egzistuojanti sosto paveldėjimo sistema užtikrina nuolatinį monarcho instituto funkcionavimą. Kitu asmeninės prerogatyvos pavyzdžiu gali būti taisyklė, skelbianti, kad „monarchas negali neteisingai pasielgti“. Praktikoje tai reiškia monarcho asmens teisminį imunitetą. Asmeninėms monarcho prerogatyvoms priskirtina ir jo teisė turėti monarchinės valdžios atributus (titulą, karūną, skeptrą, mantiją, sostą ir kt.)⁴⁵⁷, teisė turėti rūmus, gauti lėšų asmeniniam išlaikymui (įskaitant ir rūmus). Kaip karališkoji prerogatyva įvardijama monarcho teisė savarankiškai paskirti savo įpėdinį iš savo palikuonių.

Politinės monarcho prerogatyvos gali būti skirstomos į įgaliojimus vidaus ir užsienio politikoje. Vidaus politikoje jo prerogatyvos apima įgaliojimus valdymo, santykių su teismine valdžia ir įstatymų leidybos srityse. Valdymo srityje monarcho prerogatyvos reiškia jo teisę skirti ir atleisti ministrą pirmininką (juo skiriamas žemuosiuose Parlamento rūmuose daugumą turinčios partijos lyderis, o jei tokio nėra, ministras pirmininkas skiriamas monarcho sprendimu) ir jo siūlymu – ministrus, vadovauti ginkluotosioms pajėgoms, valdyti Karūnos nuosavybę, skirti vyskupus, taip pat jam suteikiami ypatingieji įgaliojimai ir įgaliojimai gynybos srityje. Teisminėje srityje monarcho prerogatyva pagrįsta taisykle „monarchas – teisingumo šaltinis“. Tai aptariant istoriniu požiūriu, monarchai šioje šalyje ne tik skyrė teisėjus, bet ir dalyvaudavo teismo posėdžiuose. Dabar teisėjai įgyvendina teisingumą monarcho vardu, jie skiriami laikantis procedūrų, numatytų įstatymuose. Praktiškai teisminės monarcho prerogatyvos pasireiškia tuo, kad jis turi amnestijos ir malonės suteikimo teisę, aktyviai dalyvaujant ir vidaus reikalų ministrui.

Įstatymų leidybos srityje karališkoji prerogatyva pasireiškia dvejopai: pirma, tai monarcho teisė sušaukti ir paleisti žemuosius Parlamento rūmus (tik ministro pirmininko siūlymu), antra, jis pasirašo Parlamento priimtus įstatymus. Aptariant monarcho santykius su Parlamentu, dar kartą paminėtina tai, kad sąvoka „parlamentas“ apima tris institucijas,

⁴⁵⁷ Karališkaisiais simboliais šiuolaikiniai monarchai paprastai nesinaudoja, išskyrus Jungtinės Karalystės karalienę Elžbietą II, kuri visose didžiausiose valstybinėse ceremonijose, vykstančiose šalyje, dalyvauja užsidėjusi karūną ir dėvėdama specialius karališkus drabužius.

viena jų – monarchas. Paradoksalu, kad laikantis konstitucinio papročio monarchas, net ir būdamas parlamento sudėtine dalimi, neturi teisės be specialaus leidimo lankyti Parlamento posėdžių. Tiesa, yra išimčių, ir tai susiję su karališkąja prerogatyva pradėti kasmetines parlamento sesijas ir dalyvaujant abejiems rūmams perskaityti ministro pirmininko parengtą kalbą. Iš esmės tokia kalba yra vyriausybės programa ateinančioms metams.

Išorinės politikos srityje karališkosios prerogatyvos – tai teisė sudaryti tarptautines sutartis, teisė skirti ir akredituoti diplomatinčius atstovus, teisė pripažinti užsienio valstybes ir vyriausybes ir kt. Šiuos įgaliojimus monarchas įgyvendina dalyvaujant vyriausybės ministrams jų patarimu. Susiklostė praktika, kurią galima pavadinti konstitucine konvencija, kad monarcho pasirašytos tarptautinės sutartys beveik visais atvejais pateikiamos abejų Parlamento rūmų pritarimui.

Dar vienas veiksnys, apibūdinantis monarcho tikrąją padėtį, – tai kontrasignavimo institutas, reiškiantis, kad visi monarcho aktai turi būti patvirtinami ministro pirmininko arba atitinkamo ministro parašu. Ši taisyklė buvo įtvirtinta jau 1701 m. Sosto paveldėjimo akte, o vėliau plačiai paplito įvairių šalių konstitucinėje teisėje. Tradiciškai laikoma, kad taip teisiškai patvirtinamas monarcho „silpnumas“. Vis dėlto tai, jog minėta monarcho teisė skirti ministrą pirmininką ir Ministrų kabineto narius bei jų atstatydinimas, taip pat klausimų, reguliuojamų monarcho įsakymais, svarba rodo, kad valstybės vadovo parašu sankcionuojama tolesnės Vyriausybės veiklos kryptis.

5. ĮSTATYMŲ LEIDŽIAMOJI VALDŽIA – PARLAMENTAS: MONARCHAS, BENDRUOMENIŲ RŪMAI, LORDŲ RŪMAI

Įstatymų leidžiamoji valdžia Jungtinėje Karalystėje priklauso Parlamentui, kuris, kaip minėta, susideda iš monarcho, Bendruomenių Rūmų ir Lordų Rūmų. Laikoma, kad šios šalies Parlamentas yra seniausias pasaulyje: jis sudarytas 1265 metais.

Žemieji rūmai – Bendruomenių Rūmai (angl. *House of Commons*) – tai nacionalinė atstovaujamoji institucija, renkama tiesioginiuose ir laisvuose rinkimuose penkerių metų kadencijai taikant santykinės daugumos mažoritarinę sistemą. Aktyvioji rinkimų teisė suteikiama piliečiams nuo 18 metų, o pasyvioji – nuo 21 metų. Iš kiekvienos rinkimų apygardos

renkama po vieną deputatą. Nuo 1997 m. Bendruomenių Rūmus sudaro 659 deputatai.

Bendruomenių Rūmams vadovauja pirmininkas. Jis turi gana daug įgaliojimų organizuojant Parlamento darbą (vadovauja Bendruomenių Rūmams, prižiūri ir garantuoja, kaip laikomasi Bendruomenių Rūmų posėdžių tvarkos taisyklių, patvirtina procedūros teisėtumą, kuria buvo įveiktas Lordų Rūmų veto ir kt.). Bendruomenių Rūmų pirmininką renka naujos sudėties Bendruomenių Rūmai, o jei jis po naujų rinkimų išsaugo deputato vietą, tradiciškai perrenkamas naujai kadencijai. Siekiant garantuoti jo nešališkumą, numatyta, jog jis negali dalyvauti parlamentiniuose debatuose, priklausyti jokiai politinei partijai. Svarbų vaidmenį rūmų veikloje vaidina parlamentiniai komitetai, kurie gali būti nuolatiniai ir laikinieji, taip pat veikia ir visų rūmų komitetas. Nuolatiniai komitetai savo ruožtu skirstomi į specializuotuosius ir nespacializuotuosius. Specializuotieji komitetai sudaromi siekiant įgyvendinti parlamentinę Vyriausybės kontrolę (parlamentiniams tyrimams ir klausymams). Nespacializuotieji sudaromi išankstiniam įstatymų projektų svarstymui. Pirminko pirmojo pavaduotojo vadovaujama visų rūmų komitete, kuriam priklauso visi jų nariai, svarstomi svarbiausi konstitucinio, finansinio ir kt. pobūdžio klausimai. Rūmų veikloje svarbų vaidmenį vaidina ir partinės frakcijos, priklausančios valdančiajai partijai ir opozicijai. Opozicine laikoma antroji pagal savo narių skaičių frakcija.

Lordų Rūmai (angl. *House of Lords*) – tai aukštieji Jungtinės Karalystės Parlamento rūmai. Tradiciškai jiems priklausė perai (paveldėję titulą), dvasiniai lordai (Aglikonų Bažnyčios arkivyskupai ir vyskupai), lordai – teisininkai, didžiausią dalį sudarė kilmingi lordai (pagal kilmę paveldėję titulą ir narystę Lordų Rūmuose) ir lordai, kuriems titulą suteikė monarchas už nuopelnus. Bendras šių rūmų narių skaičius buvo daugiau nei 1 200.

Pastaruoju laikotarpiu Lordų Rūmai buvo laipsniškai reformuojami, apimant iš esmės du aspektus: Lordų Rūmų sudėties bei įgaliojimų pasikeitimą. Lordų Rūmų reforma tam tikrais etapais vyksta jau nuo XX a. pradžios. Pirmieji Lordų Rūmų reformavimo veiksmai prasidėjo nuo tam tikrų jiems suteiktų įgaliojimų apribojimo, kurie įtvirtinti jau 1911 m. Parlamento aktu, kuriuo panaikinta Lordų Rūmų iki tol turėta absoliutaus veto teisė. Šis Parlamento aktas panaikino Lordų Rūmų įtaką fiskalinių įstatymų leidybos procese, suteikdamas Lordų Rūmams tik ati-

dedamojo veto teisę ir tik įstatymų, nesusijusių su piniginiiais santykiais, leidybai. Lordų Rūmų atidedamojo veto teisė buvo dar šiek tiek apribota vėlesniu 1949 m. Parlamento aktu⁴⁵⁸.

Nuo XX a. vidurio imtasi reformuoti ir Lordų Rūmų sudėtį. 1958 m. priėmus Perų iki gyvos galvos aktą (angl. *Life Peerages Act*), pirmą kartą suteikta teisė moterims tapti Lordų Rūmų narėmis bei apskritai išplėstas kandidatų tapti Lordų Rūmų nariais ratas, suteikiant galimybę Lordų Rūmuose užimti pozicijas ne tik asmenims, priklausantiems tam tikrai partijai, tačiau ir įvairių sričių ekspertams, galintiems savo veikla prisidėti prie bendros Lordų Rūmų gerovės. 1999 m. priimtas Lordų Rūmų aktas, kuris turėjo įtakos keletui svarbių pokyčių: pirmiausia juo sumažintas Lordų Rūmų narių, turinčių paveldimųjų perų titulus (angl. *Hereditary Peers*), skaičius iki 92 narių; šis aktas turėjo įtakos tam, jog šiandien visi kiti perai, įeinantys į Lordų Rūmų sudėtį (išskyrus likusiuosius paveldimuosius perus), nebe paveldi titulą gimdami, o yra renkami⁴⁵⁹. Minėtu aktu taip pat imtasi priemonių užkirsti kelią partinei daugumai aukštesniuose Parlamento rūmuose susiformuoti⁴⁶⁰.

2005 m. priėmus konstitucinės reformos aktą, šie rūmai neteko ir teisminių įgaliojimų. Pagal minėtą aktą aukščiausiaja teismine instancija, kaip ir kitose Europos valstybėse, tapo Aukščiausiasis Teismas (angl. *Supreme Court*). Lordai teisininkai (angl. *Law Lords*), ilgą laiką (nuo 1876 m. Apeliacinės jurisdikcijos akto) buvę Lordų Rūmų nariais ir atlikę teismines funkcijas, nuo 2009 m. spalio neteko Lordų Rūmų narių statuso ir tapo konstitucinės reformos akto pagrindu įsteigto Aukščiausiojo Teismo teisėjais.

Taigi šiuo metu Lordų Rūmus sudaro daugiau kaip 700 narių, priklausančių vienai iš trijų kategorijų: perai iki gyvos galvos (angl. *Life Peers*)⁴⁶¹, paveldimieji perai (angl. *Hereditary Peers*) ir Anglijos Bažnyčios arkivyskupai bei vyskupai (angl. *Archbishops and Bishops*). Aktyviai šių Rūmų veikloje dalyvauja tik nedidelė dalis narių.

⁴⁵⁸ Bogdanor, V. *The New British Constitution*. Oxford, Portland (Oregon): Hart Publishing, 2009, p. 146–147.

⁴⁵⁹ Dauguma perų Ministro Pirmininko arba Lordų rūmų Rinkimų komisijos siūlymu yra renkami karalienės.

⁴⁶⁰ Bogdanor, V. *The New British Constitution*. Oxford, Portland (Oregon): Hart Publishing, 2009, p. 151.

⁴⁶¹ Perai iki gyvos galvos yra skiriami Lordų Rūmų nariais iki gyvenimo pabaigos, be teisės perleisti titulą palikuonims (t. y. jų narystės teisės nėra paveldimos).

Lordų Rūmams vadovauja lordas kancleris, kuris įeina ir į kabineto sudėtį. Jį skiria monarchas ministro pirmininko siūlymu. Kadangi jo Rūmai nerenka, jis neturi tokių įgaliojimų, kokie yra suteikti pirmininkui, tačiau jis nėra tik nominali figūra ir gali įgyvendinti svarbias funkcijas įvairiose valstybinio gyvenimo srityse (turi teisę dalyvauti debatuose ir reikšti nuomonę vyriausybės vardu, kai Lordų Rūmai posėdžiauja kaip visų rūmų komitetas, pataria vyriausybei teisingumo ir konstituciniais klausimais, dalyvauja skiriant teisėjus, jo įsakymu šaukiamos Lordų Rūmų sesijos bei skelbiami Parlamento rinkimai ir kt.). Lordų Rūmuose sudaromi tik nespecializuoti komitetai, nes šiems Rūmams nėra suteikta vyriausybės kontrolės funkcija. Sudaryti frakcijas šiuose Rūmuose draudžiama.

Svarbesnius įgaliojimus ir didesnę vaidmenį įstatymų leidybos procese, taip pat ir įgyvendinant parlamentinę kontrolę, turi Bendruomenių Rūmai. Pavyzdžiui, dauguma įstatymų projektų pateikiama būtent šiems Rūmams, o finansinių įstatymų projektai, kaip jau buvo minėta aukščiau, apskritai gali būti pateikti tik šiems Rūmams⁴⁶². Tik šie Rūmai gali pareikšti nepasitikėjimą vyriausybe. Lordų Rūmai įstatymų leidybos procese laikomi „silpnesniais“: esant nesutarimui dėl įstatymų projekto, kurį priėmė žemieji rūmai, jie gali tik nukelti jų priėmimo laiką, nes Bendruomenių Rūmai turi teisę įveikti aukštųjų rūmų prieštaravimą. Atsižvelgiant į 1911 m. ir 1949 m. Parlamento aktus, Lordų rūmų prieštaravimai dėl paprastųjų įstatymų įveikiami balsuojant žemoesiuose rūmuose: jei du kartus po to, kai aukštieji rūmai atmetė įstatymą, Bendruomenių rūmai jį priima pirmine redakcija, įstatymas laikomas priimtu ir pateikiamas monarchui pasirašyti. Dar operatyviau įveikiami Lordų Rūmų prieštaravimai dėl finansinių įstatymų: jei per mėnesį Bendruomenių Rūmai nepritaria tokiam prieštaravimui, jis laikomas įveiktu net įstatymo projekto pakartotinai Bendruomenių Rūmams neperžiūrėjus. Siekiant, kad įstatymų leidybos procesas būtų efektyvus, taikomi įvairūs būdai, kad debatai dėl įstatymų projektų būtų ribojami: to, kreipdamiesi į pirmininką, gali

⁴⁶² Įstatymų projektai yra svarstomi trimis skaitymais. Pirmajame iš jų paprastai jis pateikiamas ir išdalijamas deputatams susipažinti. Po dviejų ar trijų savaičių rengiamas antrasis skaitymas. Jo metu aptariamos bendrosios įstatymo projekto nuostatos, tada jis perduodamas svarstyti komitetams, kuriuose deputatai ir ekspertai išsamiai jį išnagrinėja. Trečiojo svarstymo metu plenariniame rūmų posėdyje pateikiama pagrindinio komiteto nuomonė. Gali būti dėl projekto diskutuojama, vėliau balsuojama. Jei projektui pritariama, jis perduodamas kitiems rūmams.

pareikalauti 100 deputatų; gali būti svarstomi tik atskiri įstatymo projekto straipsniai, o ne visas projektas; gali būti skirtas konkretus laikas tokiam svarstymui, kuriam pasibaigus svarstymas automatiškai nutraukiamas; gali būti taikomas partinės drausmės metodas ir kt.

Įstatymų projektai, kurie svarstomi Parlamente, skirstomi į tris grupes. Vieni iš jų – tai vadinamieji *viešieji biliai* (angl. *public bills*). Tai įstatymų projektai, turintys didesnės visuomeninės reikšmės, reguliuojantys santykius, susijusius su visuotiniais interesais. Inicijatyvos teisę dėl tokių projektų turi abiejų rūmų Parlamento deputatai, ir tie deputatai, kurie yra Vyriausybės nariai. Tokie projektai vadinami vyriausybės įstatymų projektais ir svarstomi taikant prioritetą laiko atžvilgiu. *Privatūs biliai* (angl. *private bills*) – tai tokie įstatymų projektai, kurie reglamentuoja santykius, aktualius tik tam tikrai grupei žmonių arba tam tikrų teritorijų gyventojams. Tokių įstatymų projektų iniciatoriai gali būti vietos savivaldos institucijos arba asmenų grupės. Juos priimant taikoma speciali jų svarstymo ir priėmimo procedūra. *Mišrūs įstatymų projektai* (angl. *hybrid bills*) turi ir viešiesiems, ir privatiesiems įstatymų projektams būdingų bruožų. Nėra vienareikšmiškų kriterijų, pagal kuriuos įstatymų projektus būtų galima priskirti mišriųjų įstatymų projektų grupei.

Nors, kaip minėta anksčiau, Lordų Rūmų įgaliojimai yra siauresni, palyginti su Bendruomenių Rūmais, tačiau jokių būdu negalima nuvertinti Lordų Rūmų vaidmens svarbos Jungtinės Karalystės konstitucinėje sistemoje dėl jų vykdomos konstitucinės apsaugos, atliekant keletą svarbių funkcijų. Pirmiausia, Lordų Rūmai turi absoliučią teisę atmesti įstatymo projektą, kuriuo būtų siūloma pratęsti Parlamento įgaliojimų laiką, viršijantį įtvirtintą penkerių metų terminą. Šios nuostatos įtvirtinimo tikslas pirmiausia buvo panaikinti galimybę pratęsti išrinktos valdžios gyvavimo terminą neribotam laikui, kaip tai buvo istoriškai praktikuojama abiejų pasaulinių karų metais. Kitas svarbus Lordų Rūmų įgaliojimas yra susijęs su privalomu Lordų Rūmų pritarimu, atleidžiant iš pareigų Aukštojo, Apeliacinio bei Aukščiausiojo Teismo teisėjus. Nurodytos Lordų Rūmų funkcijos yra itin svarbios atsižvelgiant į tai, jog Jungtinė Karalystė neturi vientisos rašytinės konstitucijos, kuri užtikrintų privalomą reguliarių rinkimų rengimą bei teisminės valdžios nepriklausomumą. Be šių Lordų Rūmų įgaliojimų Jungtinės Karalystės politinėje sistemoje grėstų atsirasti pavojinga spraga galimam piktnaudžiavimui valdžia rinkimų

bei teisiniame procesuose. Taigi šiuo metu Lordų Rūmai yra vienintelė institucija, galinti užkirsti kelią neteisėtiems Bendruomenių Rūmų valdančiosios daugumos veiksams, neribotai pratęsiant valdžios įgaliojimus arba pašalinant valdžiai nepalankius teisėjus⁴⁶³.

Kalbant apie Bendruomenių Rūmų vykdomą parlamentinę kontrolę, reikia pasakyti, kad dažniausiai taikoma klausimų (žodžiu ir raštu) forma. Per metus vidutiniškai pateikiama 30–40 tūkstančių tokių klausimų. Kasdieniai Bendruomenių Rūmų posėdžiai pradedami „klausimų valanda“ vyriausybės nariams. Ministras pirmininkas atsako į klausimus kartą per savaitę. Kita kontrolės forma – tai debatai bendrais politikos klausimais. Svarbesnė kontrolės forma – tai nepasitikėjimo rezoliucija, taip pat finansinė kontrolė.

Bendruomenių Rūmų deputatai naudojami imuniteto teise: jie negali būti areštuojami bendrosios jurisdikcijos tvarka sesijos metu, 40 dienų iki sesijos pradžios ir 40 dienų jai pasibaigus. Lordai gali būti teisiami tik savų Rūmų. Bendruomenių Rūmų deputatai už savo veiklą iš valstybės biudžeto gauna atlyginimą ir kompensaciją už transporto, pašto išlaidas, už padėjėjų darbo apmokėjimą, o lordai to negauna.

Parlamento kompetencija nėra apibrėžta. Laikoma, kad jis gali reguliuoti bet kokius klausimus. Parlamento priimamų teisės aktų atžvilgiu aukštesnės galios teisės aktų nėra. Tiesa, dėl vietinių asamblėjų Šiaurės Airijoje, Velse ir Škotijoje įsteigimo, taip pat dėl referendumo instituto įteisinimo ir Jungtinės Karalystės narystės Europos Sąjungoje parlamento kompetencijos prezumpcija šiek tiek susvyravo.

Paminėtina ir tai, kad pagal konstitucines konvencijas monarchas neturi veto tų įstatymų atžvilgiu, kuriuos priima abeji Parlamento rūmai, kai kuriais atvejais ir dėl tų, kuriuos priima tik žemieji rūmai. Jiems pritariama „patarus“ kompetentingam ministrui. Žemųjų rūmų pirmininkas praneša Parlamentui, kad karalienė įstatymą pasirašė, tačiau ir tai pagal konstitucines konvencijas – tik formali procedūra⁴⁶⁴. Tiesa, teisinėje literatūroje sutinkama ir tokia nuomonė, kad monarchas turi absoliutaus

⁴⁶³ Bogdanor, V. *The New British Constitution*. Oxford, Portland (Oregon): Hart Publishing, 2009, p. 147.

⁴⁶⁴ Saalfeld, T. *Gesetzgebung im politischen System Großbritanniens*. Ismayr, W. (Hrsg.) *Gesetzgebung in Westeuropa: EU-Staaten und Europäische Union*, 1. Auflage. Berlin, 2008, S. 183.

veto teisę bet kurio Parlamento priimto įstatymo atžvilgiu, tačiau kadangi šia teise jis nesinaudoja jau daugiau nei tris šimtus metų (nuo 1707 m.), ji vadinama „miegančiuoju įgaliojimu“⁴⁶⁵.

6. VYKDOMOJI VALDŽIA

Jungtinėje Karalystėje vykdomoji valdžia pasižymi savo sudėtinga struktūra ir konstruojama pagal anglosaksų sistemą: šalyje egzistuoja vyriausybė, kurią sudaro ministras pirmininkas ir apie 100 ministrų. Vyriausybės nariai pagal savo teisinį statusą, vykdomas funkcijas ir turimus įgaliojimus skirstomi į keturias grupes. Pirmąją vyriausybės ministrų grupę sudaro *nariai, kurie vadovauja konkrečioms ministerijoms*. Vyriausybės sudėtyje veikia kabinetas, kurį sudaro apie 20–26 ministrai, vadovaujantys svarbiausioms žinyboms. Kabinetas reguliariai posėdžiauja, priima sprendimus ir vyriausybės vardu vadovauja šaliai. Ministrai į Ministrų kabinetą skiriami ministro pirmininko iniciatyva. Vyriausybės nariai, neįeinantys į kabineto sudėtį, be ministro pirmininko kvietimo negali dalyvauti jos posėdžiuose. Nors kabinetui suteiktas toks svarbus teisinis statusas, jis veikia pagal susiformavusius papročius. Iš kabineto narių sudaroma kolegija (5–6 asmenys), vadinamasis vidinis kabinetas, svarstantis ypač svarbius valdymo klausimus, kuriam priklauso ypatingą ministro pirmininko pasitikėjimą turintys asmenys.

Vyriausybės nariai, nevadovaujantys atskiroms žinyboms (antroji grupė), – tai vadinamieji *ministrai be portfelių*, kurie vykdo specialius ministro pirmininko pavedimus. Kai kurie iš jų priklauso kabinetui.

Trečiąją grupę sudaro *valstybės ministrai*, kurie yra *ministrų pavaduotojai*. Kai kurie ministrai (užsienio reikalų, vidaus reikalų, gynybos) turi po keletą pavaduotojų.

Pagaliau ketvirtąją grupę sudaro vadinamieji jaunieji ministrai – Parlamento sekretoriai, palaikantys ministrų ryšį su parlamentu. Pastaraisiais dešimtmečiais paskutiniųjų dviejų grupių narių skaičius labai padidėjo ir jau viršija ministrų ir kabineto narių skaičių.

Vyriausybė formuojama po kiekvienų Parlamento rinkimų. Jau minėta, kad ministru pirmininku skiriamas parlamentinę daugumą turinčios partijos lyderis, ministrais – kiti įtakingi nariai. Visus skyrimus vyk-

⁴⁶⁵ Якушев, А. В. *Конституционное право зарубежных стран*. Общая часть. Москва, 2004, с. 97.

do monarchas: ministras pirmininkas skiriamas atsižvelgiant į Parlamento rinkimų rezultatus, o ministrus jis skiria ministro pirmininko siūlymu.

Ministrui pirmininkui suteikti gana platūs įgaliojimai. Jis turi suformuoti Vyriausybę ir vadovauti jos veiklai, palaikyti nuolatinis Ministrų kabineto ir monarcho ryšius, patarti monarcho politikos klausimais, atstovauti Vyriausybei Parlamento diskusijose ir atsakyti į klausimus apie Vyriausybės vykdomą politiką, dalyvauti priimant sprendimus dėl aukštų valstybės pareigūnų skyrimo ir kt. Vyriausybė veikia monarcho vardu (jis ir laikomas jo kabinetu), tačiau tik ji (bet ne monarchas) atsako Parlamentui.

Faktiškai aukščiausią vykdomąją valdžią šalyje įgyvendina kabinetas. Jis vadovauja atskiroms valstybinio aparato sritims, parengia svarbiausius įstatymų projektus ir vyriausybines socialinės ekonominės raidos programas, sprendžia vidaus politikos klausimus. Visus Vyriausybės įgaliojimus galima skirstyti į tris pagrindines grupes. Pirmiausia Ministrų kabinetas atsakingas už politinio valstybės raidos kurso nustatymą ir jo pateikimą parlamentui. Jis taip pat turi kontroliuoti, kad vykdomoji valdžia veiktų pagal parlamento nubrėžtą politinės veiklos kryptį. Be to, jis privalo koordinuoti ministerijų ir kitų žinybų veiklą. Jau minėta, kad Vyriausybė politiškai yra atsakinga Parlamentui, kuris gali priimti nepasitikėjimo rezoliuciją arba išreikšti nepasitikėjimo votumą (laikantis konstitucinės konvencijos tai atsitinka labai retai).

Vyriausybė Jungtinėje Karalystėje gali įgyvendinti ne tik vykdomąją, bet ir įstatymų leidžiamąją valdžią: parlamentas dažnai perduoda Vyriausybei įstatymų leidybos įgaliojimus (deleguotosios įstatymų leidybos aktai).

Reikia pasakyti, kad visos Vyriausybės veiklai būdingi tokie bruožai: visų pirma, kiekvieno ministro atsakomybė už tinkamą vadovavimą ministerijai, atliekamų užduočių įvykdymą; kolektyvinė Ministrų kabineto atsakomybė už Vyriausybės sprendimus; ministro pirmininko dominavimas – jo statusas gali būti prilyginamas Vokietijos Federacinės Respublikos federalinio kanclerio statusui, kuriam suteikti įgaliojimai nustatyti valstybės politikos kryptis, ar net su Jungtinių Amerikos Valstijų prezidento statusui⁴⁶⁶. Nepaisant parlamentinės kontrolės, kabinetas, vadovaujamas ministro pirmininko, vaidina svarbų vaidmenį, dėl to laikoma, kad

⁴⁶⁶ Sturm, R. Das politische System Großbritanniens. Ismayr, W. (Hrsg.) *Die politischen Systeme Westeuropas*, 4., aktualisierte und überarbeitete Auflage. Wiesbaden, 2009, S. 274.

Jungtinei Karalystei būdingas vadinamasis ministerializmo režimas⁴⁶⁷. Tiesa, šis modelis sulaukia ir kritikos dėl atsvaros vykdomajai valdžiai stygiaus ir plačių ministro pirmininko galių, kiti gi mano, jog tai suteikia galimybę priimti greitus sprendimus, jų neblokuojant kitoms valdžioms ir priverstinai neieškant kompromiso⁴⁶⁸.

Konstitucinės konvencijos numato ir šešėlinio kabineto formavimą. Ši sąvoka Jungtinėje Karalystėje pradėta vartoti XIX a. šeštajame dešimtmetyje. Taigi šešėlinį kabinetą sudaro Bendruomenių Rūmų rinkimuose pralaimėjusios partijos lyderis iš opozicinės partijos narių. Toks kabinetas analogiškas valdančiajam. Pagrindinė šešėlinio kabineto funkcija yra stebėti ir kontroliuoti Ministrų kabineto veiklą, kad šalis būtų nuolat efektyviai valdoma.

7. TEISMINĖ VALDŽIA

Jungtinės Karalystės teismų sistema buvo ne kartą reformuota, tačiau iki šiol ji išliko decentralizuota, sudėtinga ir gana paini. Dėl istorinių aplinkybių ir šalyje gyvuojančių kelių teisinių sistemų ši valstybė neturi vientisos teismų sistemos. Susiklostė trys teisinės ir teismų sistemos: Anglijos ir Velso, Škotijos ir Šiaurės Airijos⁴⁶⁹.

Teismų sistema yra hierarchinė. Ją sudaro teismai, kurių jurisdikcija apima visą Jungtinę Karalystę, ir aukščiausieji teismai, veikiantys tik Anglijos ir Velso, Škotijos bei Šiaurės Airijos teritorijoje.

Aukščiausios teisminės institucijos, kurių jurisdikcija apima visą šalį, yra Aukščiausiasis Teismas (angl. *Supreme Court*), 2009 m. spalio 1 d. pakeitęs Lordų Rūmus (kaip apeliacinę instituciją), ir Slaptosios tarybos teisminis komitetas (angl. *Judicial Committee of the Privy Council*), įsteigtas 1833 m., kuriam vadovauja monarchas. Nors pastarosios teisminės institu-

⁴⁶⁷ Якушев, А. В. *Конституционное право зарубежных стран*. Общая часть. Москва, 2004, с. 100.

⁴⁶⁸ Sturm, R. *Staatsordnung und politisches System*. Kastendiek, H. et al. (Hrsg.). *Großbritannien: Geschichte, Politik, Wirtschaft, Gesellschaft*, 2., aktualisierte und erweiterte Auflage. Bonn, 1999, S. 202.

⁴⁶⁹ Šiame kontekste paminėtina 1701 m. Sosto paveldėjimo akte suformuluota vadinamoji teisėjų nepakeičiamumo taisyklė: karaliaus valdžios ribojimas reiškėsi tuo, kad, iki to laiko buvę priklausomi nuo karaliaus, galėję būti jo nuožiūra skiriami ir atleidžiami, teisėjai savo pareigas dabar galėjo eiti, „kol elgiasi nepriekaištingai“ (taip faktiškai atsisakant senosios formulės „kol to nori karalius“), ir galėjo būti atleidžiami iš pareigų tik abeju Parlamento rūmų pristatymu, t. y. buvo įkurta nepriklausoma teismų sistema.

cijos funkcijos laikui bėgat siaurėjo, tačiau dar ir šiandien ši prie monarcho veikianti institucija yra ganėtinai autoritetinga, jos nuomonė ir sprendimai teisės srityje yra gerbiami ir įtakingi. Slaptosios tarnybos teisminis komitetas yra bažnytinių teismų ir medicinos tribunolų paskutinė apeliacinė instancija⁴⁷⁰. Komitetą sudaro tie patys Aukščiausiojo Teismo teisėjai, jis yra aukščiausia apeliacinė instancija dėl teismų sprendimų, priimtų nepriklausomose valstybėse, įeinančiose į Bendriją, Jungtinės Karalystės užjūrio teritorijose bei Jungtinės Karalystės valdose. Aukščiausiasis Teismas yra galutinė šalies teisminė instancija civilinėse bylose, o kriminalinėse bylose – galutinė instancija dėl Anglijos, Velso ir Šiaurės Airijos aukščiausiųjų teismų sprendimų, t. y. išskyrus Škotiją. Aukščiausiąjį Teismą sudaro 12 teisėjų.

Lordų Rūmai iki minėtos 2005 m. konstitucinės reformos pagal 1876 m. įstatymą dėl apeliacinės jurisdikcijos nagrinėjo civilines ir baudžiamąsias bylas pagal apeliacinius skundus dėl Anglijos ir Velso Apeliacinio teismo ir Aukštojo teismo bei Šiaurės Airijos sprendimų; civilines bylas – pagal skundus dėl Škotijos Sesijų teismo sprendimų. Apeliacinio skundo pagrindu civilinėse bylose galėjo būti ir fakto, ir teisės klausimai, baudžiamosiose bylose – tik teisės klausimai. Lordų Rūmų, kaip teisminės institucijos, sudėtį sudarė lordas kancleris, apeliacijų lordai (skiriami Apeliacinio teismo teisėjai) bei lordai, anksčiau dirbę teismuose⁴⁷¹. 2005 m. Konstitucinės reformos aktas panaikino Lordų teisininkų pareigybę (angl. *Law Lords*), taip pat pasikeitė ir lordo kanclerio vaidmuo – iki reformos jis buvo laikomas ir vyriausiuoju teisėju bei Anglijos ir Velso teismų sistemos vadovu (angl. *Head of the Judiciary of England and Wales*). Po minėtos konstitucinės reformos visas jo iki tol vykdytas teismines funkcijas perėmė Lordas vyriausiasis teisėjas (angl. *Lord Chief Justice*), po reformos gavęs ir Anglijos bei Velso teismų prezidento (angl. *President of the Courts of England and Wales*) vardą. Lordas vyriausiasis teisėjas yra atsakingas už teisėjų rengimą (mokymą) ir jų veiklos koordinavimą bei reprezentuoja visą Anglijos ir Velso teismų sistemą palaikant ryšius su kitomis valdžios institucijomis.

Dar viena konstitucinės reformos naujovė, lėmusi tam tikrus pokyčius Jungtinės Karalystės teismų sistemoje – nepriklausomos Teisminių rinkimų komisijos (angl. *Judicial Appointments Commission*), atsakingos

⁴⁷⁰ Vaitiekienė, E.; Mesonis, G. *Lyginamoji konstitucinė teisė*. Vilnius: Justitia, 2011, p. 269.

⁴⁷¹ *Ibid.*

už teisėjų kandidatūrų parinkimą, šias kandidatūras savo ruožtu toliau pateikiant teisingumo ministrui, įsteigimas⁴⁷².

Kaip buvo minėta, Jungtinės Karalystės teismų sistema susideda iš trijų atskirų teismų sistemų, atsižvelgiant į Jungtinės Karalystės teritorinį suskirstymą. *Anglijos ir Velso teismų sistemą* sudaro šie teismai: Apeliacinis teismas (angl. *Court of Appeal*), Aukštasis teismas (angl. *High Court of Justice*), Karūnos teismas (angl. *Crown Court*) bei magistratų teismai ir grafysčių teismai.

Apeliacinis teismas nagrinėja skundus civilinėse ir baudžiamosiose bylose, tad teisme yra baudžiamųjų ir civilinių bylų skyriai. Apeliacinio teismo civilinių bylų skyrius daugiausia nagrinėja apeliacijas dėl Aukštojo ir grafysčių teismų sprendimų. Apeliacinio teismo baudžiamųjų bylų skyrius nagrinėja apeliacijas dėl Karūnos teismo sprendimų.

Aukštasis teismas skirstomas į tris skyrius: Kanclerio, Karaliaus suolo ir Šeimos reikalų. Aukštojo teismo *Kanclerio* skyrius pirmąja instancija nagrinėja bylas, susijusias su ginčais dėl nekilnojamojo turto, paveldėjimo turto valdymo, mokesčių išieškojimo. Būdamas ir apeliacine instancija, šis skyrius nagrinėja skundus dėl grafysčių teismų sprendimų, susijusių su žemės registravimo, bankroto klausimais. *Karaliaus suolo* teismas pirmąja instancija nagrinėja civilines bylas, susijusias su sandoriais ir deliktai. Kaip apeliacinė instancija, jis nagrinėja skundus baudžiamosiose bylose, kai skundžiami Karūnos ir magistratų teismų sprendimai. Šeimos reikalų skyrius pirmąja instancija nagrinėja bylas, susijusias tik su šeimos klausimais. Kaip apeliacinė instancija, šis Aukštojo teismo skyrius nagrinėja skundus dėl magistratų, grafysčių ir Karūnos teismo sprendimų, susijusių su įvaikinimo, globos, tėvystės ir motinystės nustatymo klausimais.

Karūnos teismas įsteigtas palyginti neseniai, t. y. remiantis 1971 m. Aktu dėl teismų⁴⁷³. Jis nagrinėja sunkias baudžiamąsias bylas ir bylas, susijusias su licencijų klausimais. Šio teismo ypatybė ta, jog teismui nagrinėjant bylas pirmąja instancija posėdžiuose dalyvauja prisiekusieji. Aukštojo teismo ir Karūnos teismo sprendimai gali būti skundžiami Apeliaciniam teismui.

⁴⁷² www.judiciary.gov.uk [žiūrėta 2012-02-06].

⁴⁷³ Iki Karūnos teismo įsteigimo šalyje veikė prisiekusiųjų teismai. Nuo 1971 m. visi prisiekusieji „surinkti“ viename teisme; bylas nagrinėja vienas profesionalus teisėjas ir dešimt arba dvylika prisiekusiųjų. Apkaltinamajam nuosprendžiui priimti reikia devynių balsų iš dešimties arba dešimties iš dvylikos prisiekusiųjų.

Anglijos ir Velse teismų sistemos pagrindą sudaro magistratų teismai ir grafysčių teismai, kurie laikomi žemiausios grandies teismais. *Magistratų teismai* nagrinėja civilines ir mažai pavojingas baudžiamąsias bylas. Šių teismų teisėjai nebūtinai būna teisininkai. Jais gali būti didelį autoritetą ir gyvenimo patirtį turintys asmenys. *Grafysčių teismai*, organizuoti vadovaujantis teritoriniu principu, nagrinėja bylas dėl sutarčių nevykdymo ir teisės pažeidimų, susijusių su kompensavimo problema. Be minėtų teismų, Anglijoje ir Velse veikia bažnytiniai ir karo teismai.

Šiaurės Airijos teismų sistemą sudaro analogiški teismai kaip Anglijoje ir Velse, t. y. Apeliacinis Teismas, Aukštasis teismas ir Karūnos teismas.

Škotijoje veikia šie teismai: Aukštasis justiciarijų teismas (angl. *High Court of Justiciary*) bei Sesijų teismas (angl. *Court of Session*). *Aukštasis justiciarijų teismas* – tai Aukščiausias Škotijos kriminalinis teismas, nagrinėjantis baudžiamąsias bylas, kurio sprendimai yra galutiniai ir neskundžiami. Šis teismas yra pirmoji instancija, skirta nagrinėti byloms dėl sunkių nusikaltimų, taip pat jis nagrinėja apeliacinius skundus dėl šerifų ir rajonų teismų sprendimų. Sesijų teismas – aukščiausias civilinis teismas, nagrinėjantis civilines bylas tiek pirmąją, tiek apeliacine instancija. Škotijos teismų sistemos žemesnieji teismai – tai šerifų teismai, nagrinėjantys ir baudžiamąsias, ir civilines bylas, taip pat *rajoniniai* teismai, nagrinėjantys tik baudžiamąsias bylas.

Kalbant apie Jungtinės Karalystės teisminės valdžios ypatumus, kaip ir daugelyje kitų demokratinių valstybių, Jungtinės Karalystės valdžių sistemoje vienu iš svarbiausių konstitucinių principų laikomas teisminės valdžios nepriklausomumo principas. Šio principo užtikrinimo klausimas plačiai aptariamas ir 2005 m. Konstitucinės reformos akte – siekiama užtikrinti ne tik teismų priimamų sprendimų nepriklausomumą nuo kitų valdžios institucijų (pirmiausia – vykdomosios valdžios) įtakos, tačiau ir pačių teisėjų nepriklausomumą. Nepriklausomumo principas užtikrinamas tam tikromis teisėjams suteikiamomis garantijomis. Viena tokių garantijų yra, pavyzdžiui, teisėjų darbo nepertraukiamumo užtikrinimas, t. y. nors vykdomoji valdžia dalyvauja teisėjų skyrimo į pareigas procese, tačiau atleisti iš pareigų vyresniųjų teisėjų ji neturi teisės, nes tam reikalingas abejų parlamento rūmų pritarimas. Pažymėtina, jog šios garantijos galioja tik tarp vyresniųjų teisėjų, tačiau nėra taikomos žemesniųjų gran-

džių teisėjams, kurie, net ir po konstitucinės reformos gali būti pašalinami lordo kanclerio sprendimu.

Kita paminėtina teisėjų nepriklausomumo garantija susijusi su teisėjų imuniteto privilegija. Siekiant užtikrinti teisėjų veiklos efektyvumą, teisėjams taikomas iš bendrosios teisės kylantis teisėjų imuniteto principas, garantuojantis teisėjams imunitetą nuo teisinės atsakomybės dėl išsakytos nuomonės teismo proceso metu⁴⁷⁴. Teismų bei teisėjų nepriklausomumui užtikrinti taikomi ir kiti iš bendrosios teisės kylantys principai, pavyzdžiui, pagarbos teisminei valdžiai principas (užkertantis kelią teismo pažeminimui atsisakyму atsakyti į teismo užduodamus klausimus teismo proceso metu), *nemo iudex in causa sua*⁴⁷⁵ principas, garantuojantis teisėjų nešališkumą bylos aplinkybių vertinimo procese⁴⁷⁶.

Kalbant apie Jungtinės Karalystės teismus, dar kartą paminėtina tai, kad jie, kaip ir Jungtinėse Amerikos Valstijose, yra valdžia, dalyvaujanti kuriant teisę. Būtent Anglijoje susiformavo bendrosios teisės tradicija, arba anglosaksų tradicija, dar vadinama anglų-amerikiečių teisės tradicija kaip teisėjų kuriama teisė, kurioje galioja *stare decisis* principas (teismo precedento taikymo būtinumas). Tokie teisminės valdžios įgaliojimai skiriasi nuo teismų civilinės teisės tradicijos, arba romanų-germanų teisės tradicijos šalyse, kur teismams nuo seno buvo paliekama tik konkretaus konflikto (bylos) sprendimo funkcija, remiantis ne precedentais, o teisės aktais. Tiesa, šiuo metu precedento reikšmė didėja ir civilinės teisės tradicijos šalyse.

* * *

Studijuojant konstitucinę teisę, Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės konstitucinis reguliavimas pirmiausia dažnai laikomas tipišku pavyzdžiu aptariant tokius svarbius klausimus kaip konstitucijos forma ir valstybės valdymo forma. Taigi Jungtinė Karalystė teisinėje literatūroje nurodoma kaip šalis, pagal atitinkamą klasifikavimą turinti nerašytinę, nekonsoliduotą ir nekodifikuotą konstituciją. Išskirti-

⁴⁷⁴ Šis principas suformuluotas *Anderson v. Gorries* byloje (1895) (1 QB 668).

⁴⁷⁵ Šis principas reiškia, jog „niekas negali būti teisėju savo paties byloje“. Viena svarbiausių bylų, kurioje buvo suformuluotas minėtas principas, yra *R v. Bow Street Metropolitan Stipendiary Magistrate, ex parte Pinochet Ugarte* byla (No 2) (2000) (1 AC 119).

⁴⁷⁶ Ryan, M.; Foster, S. *Unlocking Constitutional and Administrative Law*. Hodder Arnold, 2007, p. 365–369.

nis šios valstybės bruožas yra tas, kad ji gali būti apibūdinama kaip parlamentarizmo, konstitucionalizmo idėjų, doktrinų raidos lyderė. Jungtinė Karalystė yra tipiška šiuolaikinė parlamentinė monarchija, grindžiama parlamento suvereniteto doktrina, kurioje politiniai sprendimai priimami remiantis reprezentatyviosios demokratijos principais. Būtent šios šalies parlamentas, susiformavęs jau XIII–XV a., yra laikomas visų šiuolaikinių parlamentų „motina“.

LITERATŪRA

1. Byla *Anderson v. Gorries* (1895) 1 QB 668.
2. Byla *Attorney-General v. Wilts United Dairies Ltd* (1921) 37 TLR 884.
3. Byla *British Railways Board v. Pickin* (1974) AC 765.
4. Byla *Burmah Oil Company Ltd v. Lord Advocate* (1965) AC 75.
5. Byla *Derbyshire County Council v. Times Newspapers Ltd and Others* (1993) 1 All ER 1011.
6. Byla *Entick v. Carrington* (1765) 19 St Tr 1030.
7. Byla *R v. Bow Street Metropolitan Stipendiary Magistrate, ex parte Pinochet Ugarte* (No. 2) (2000) 1 AC 119.
8. Byla *R v. Lord Chancellor, ex parte Witham* (1997) 2 All ER 779.
9. Byla *Waddington v. Miah* (1974) 2 All ER 377.
10. Barendt, E. *Fundamental Principles*. In Feldman, D. (ed). *English Public Law*. Oxford University Press, 2004.
11. Barnett, H. *Constitutional and Administrative Law*. 6th Edition, Routledge-Cavendish, 2006.
12. Birmontienė, T. *et al. Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
13. Bogdanor, V. *The New British Constitution*. Oxford, Portland (Oregon): Hart Publishing, 2009.
14. Bradley, A.; Ewing, K. *Constitutional and Administrative Law*, 14th edition. Pearson / Longman, 2007.
15. Dicey, A. V. *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, 10th edition. UK: Palgrave Macmillan, 1985.
16. Dicey, A. V. *Konstitucinės teisės studijų įvadas*. Antras leidimas. Vilnius: Eugrimas, 1999.
17. Hartmann, J. *Westliche Regierungssysteme: Parlamentarismus, präsidentielles und semipräsidentielles Regierungssystem*, 2., aktualisierte Auflage. Wiesbaden, 2005.
18. Hübner, E.; Münch, U. *Das politische System Großbritanniens: Eine Einführung*, 2., aktualisierte Auflage. München: Beck, 1999.

19. Jarašiūnas, E. Daugybė šiuolaikinės konstitucijos veidų: bendri ir individualūs bruožai. *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
20. Krumm, T.; Noetzel, T. *Das Regierungssystem Großbritanniens*. München, 2006.
21. *Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba*. Vilnius: Mokslas, 1992.
22. Maksimaitis, M. *Užsienio teisės istorija*. Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Justitia, 2002.
23. Mesonis, G. Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės (Didžioji Britanija) konstitucinė sistema. *Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005.
24. Mesonis, G. Valdžių padalijimas: teisinės valstybės charakteristika. *Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė*. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
25. Mesonis, G. *Valstybės valdymo forma konstitucinėje teisėje: Lietuvos Respublika Vidurio ir Rytų Europos kontekste*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
26. Ryan, M.; Foster, S. *Unlocking Constitutional and Administrative Law*. Hodder Arnold, 2007.
27. Saalfeld, T. Gesetzgebung im politischen System Großbritanniens. Ismayr, W. (Hrsg.). *Gesetzgebung in Westeuropa: EU-Staaten und Europäische Union*, 1. Auflage. Berlin, 2008.
28. Schwacke, P.; Schmidt, G. *Staatsrecht*, 5. Auflage. Stuttgart, 2007.
29. Sturm, R. Das politische System Großbritanniens. Ismayr, W. (Hrsg.). *Die politischen Systeme Westeuropas*, 4., aktualisierte und überarbeitete Auflage. Wiesbaden, 2009.
30. Sturm, R. Staatsordnung und politisches System. Kastendiek, H.; Rohe, K.; Volle, A. (Hrsg.). *Großbritannien: Geschichte, Politik, Wirtschaft, Gesellschaft*, 2., aktualisierte und erweiterte Auflage. Bonn, 1999.
31. Vaitiekienė, E.; Mesonis, G. *Lyginamoji konstitucinė teisė*. Vilnius: Justitia, 2011.
32. Vidrinskaitė, S. Ombudsmenų institucijų veikla Europos valstybėse. *Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė*. Vilnius. 2003.
33. Wheare, K. *Modern Constitutions*, 2nd edition, Oxford University Press, 1966.
34. Ковачев, Д. А. (отв. ред.). Конституционное право государств Европы. Москва, 2005.
35. *Конституционное право зарубежных стран* (под. ред. Баглая, М. В.; Лейбо, Ю. И.; Этина, Л. М.). Москва, 2000.
36. Осавелюк, А. М. *Конституционное право зарубежных стран*. Москва, 2010.
37. Якушев, А. В. *Конституционное право зарубежных стран*. Общая часть. Москва, 2004.

XII. KIPRO RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA

Doc. dr. Elena Vaitiekienė

1. BENDROJI CHARAKTERISTIKA

Nepriklausoma valstybe Kipro Respublika tapo 1960 m. rugpjūčio 16 d. Tą pačią dieną Kipro Respublikos Konstituciją⁴⁷⁷ pasirašė Kipro kolonijos gubernatorius Hughas Footas, Graikijos Karalystės ir Turkijos Respublikos generaliniai konsulai, Kipro graikų ir turkų bendruomenės vardu – arkivyskupas Makariosas ir Fazilas Kutchukas. Per oficialią valstybės nepriklausomybės paskelbimo ceremoniją Kipro kolonijos gubernatorius Hughas Footas valdžią perdavė pirmajam nepriklausomos Kipro Respublikos prezidentui arkivyskupui Makariosui ir pirmajam šalies viceprezidentui Fazilui Kutchukui, kurie buvo išrinkti į šias pareigas pirmuosiuose prezidento rinkimuose 1959 m. gruodžio 13 d., surengtuose vadovaujantis kolonijinio laikotarpio įstatymais.

Konstituciją rengė jungtinė komisija, sudaryta remiantis 1959 m. vasario 19 d. Londono susitarimu, numatančiu paskelbti nepriklausomą Kipro Respubliką. Susitarimą pasirašė Jungtinė Karalystė, Graikijos Karalystė, Turkijos Respublika, Kipro graikų ir turkų bendruomenių atstovai. Į komisijos sudėtį įėjo Graikijos ir Turkijos bei Kipro graikų ir Kipro turkų bendruomenių atstovai. Konstitucija buvo rengiama pagal Graikijos ir Turkijos 1959 m. vasario 11 d. Ciuricho susitarimą, atsižvelgiant į 1951 m. Graikijos Konstitucijos bei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos nuostatas. Konstitucijos projektas buvo parengtas ir pasirašytas rengėjų 1960 m. balandžio 6 d. Nikosijoje.

Konstitucijos struktūrą ir turinį lėmė dvi principinės nuostatos, įtvirtintos Ciuricho ir Londono susitarimuose: pirma, pripažinti, kad Kipre egzistuoja dvi lygiateisės tautinės bendruomenės – graikų ir turkų; antra, kiekvienai iš šių bendruomenių užtikrinti lygias teises dalyvauti

⁴⁷⁷ The Constitution of the Republic of Cyprus // <http://www.presidency.gov.cy/>

įgyvendinant valstybės valdžią, garantuoti, kad tvarkant šalies administracinius reikalus nedominuotų didesnė graikų bendruomenė.

Kitaip nei kitų demokratiškos valstybių konstitucijos, Kipro Konstitucija nebuvo tautos valios aktas. Tai Ciuricho ir Londono susitarimų tarp trijų valstybių (Graikijos, Turkijos ir Jungtinės Karalystės) bei Kipro graikų ir Kipro turkų bendruomenių vadovų kompromisų rezultatas. Deja, Konstitucijos rengėjų siekio suderinti Kipro graikų ir Kipro turkų bendruomenių interesus nepavyko įgyvendinti.

Jau 1963 m. lapkritį šalies prezidentas Makariosas parengė trylika Konstitucijos pataisų, kuriomis pasiūlė atsisakyti valstybės ir vietos valdžios sutvarkymo, pagrįsto etniniu principu. Prezidentas savo memorandume (aiškinamajame rašte) pažymėjo, kad treji Konstitucijos galiojimo metai parodė, kad toks konstitucinis šalies sutvarkymas, koks numatytas Konstitucijoje pagal Ciuricho ir Londono susitarimus, trikdo normalų valstybės gyvenimą ir jos vystymąsi, skatina turkų ir graikų nesantaiką⁴⁷⁸. Prezidentas Makariosas, pasikonsultavęs su Jungtinės Karalystės ambasadoriumi Kipre ir taip tikėdamasis šios valstybės pritarimo, 1963 m. lapkričio 29 d. savo siūlymus dėl Konstitucijos pataisų išsiuntė Graikijos, Turkijos ir Jungtinės Karalystės ministrų pirmininkams.

Tokie prezidento vienašališki veiksmai dar labiau pakurstė Kipro turkų bendruomenės nepasitenkinimą. 1963 m. gruodį įvyko ginkluotas Kipro turkų ir graikų bendruomenių konfliktas. Pasibaigus šiam konfliktui turkų atstovai atsisakė dalyvauti parlamento veikloje. Dėl 1963 m. konflikto 1965 m. neįvyko eiliniai Atstovų Rūmų rinkimai. Iki 1970 m. liepos 5 d. parlamentarų įgaliojimai kasmet buvo pratęsimi specialiu įstatymu. Turkų bendruomenės atstovai atsisakė dalyvauti ir kitų valstybės institucijų veikloje. Dėl susidariusios politinės krizės šalyje imtasi valstybės valdymo reformų. Pvz., Konstitucijoje numatytos trijų ministrų vietos, skirtos turkų bendruomenės atstovams, buvo perduotos graikų bendruomenės atstovams, įstatymu panaikinti Graikų bendruomenių rūmai, jų įstatymų leidybos funkcijos perduotos Atstovų Rūmams, įgaliojimai kultūros ir švietimo srityje – Švietimo ministerijai, kiti įgaliojimai – atitinkamai kitoms ministerijoms. 1964 m. įstatymu panaikintas Aukščiausiasis Konstitucinis Teismas ir Aukštasis teismas.

⁴⁷⁸ The 13 Points: November 1963 // http://www.cyprus-conflict.net/13_points.html.

Jų įgaliojimai perduoti naujai įsteigtam Aukščiausiajam Teismui. Turkų bendruomenės atstovai paskelbė, kad šis įstatymas prieštarauja Konstitucijai, tačiau Aukščiausiasis Teismas byloje *Respublikos generalinis prokuroras prieš Mustafa Ibrahim* (1964) išaiškino, kad įstatymas atitinka Konstituciją, nes jį priimti buvo būtina atsižvelgiant į susidariusią komplikuoją politinę ir teisinę padėtį bei grėsmę konstitucinei santvarkai. Šiuo sprendimu Aukščiausiasis Teismas suformulavo vadinamąją *būtinios teisės* doktriną – pagal ją parlamentas gali priimti įstatymus, kuriais vadovaujantis keičiamos Konstitucijos nuostatos nesilaikant Konstitucijoje numatytos tvarkos, išskyrus Konstitucijos pamatines nuostatas ir įstatymus, kuriais pažeidžiamos turkų bendruomenės teisės. Vadovaujantis šia doktrina buvo legalizuoti prezidento Makarioso siūlymai.

Šalies konstitucinei santvarkai dar kartą iškilo grėsmė, kai 1974 m. liepos 15 d. Kipre įvyko valstybinis perversmas, kurį inspiravo Graikija, ketindama aneksuoti šią šalį, o liepos 20 d. kovos su maištininkais pretekstu – Turkijos invazija. Tuomet Turkija okupavo 37 proc. Kipro teritorijos šiaurinėje salos dalyje. 1975 m. vasario 13 d. Kipro turkų bendruomenė pasiskelbė Kipro turkų federacine valstybe, o 1983 m. lapkričio 15 d. Turkija vienašališkai paskelbė šią okupuotą teritoriją nepriklausoma Šiaurės Kipro Turkų Respublika. Taigi Kipras *de facto* buvo padalytas į dvi dalis. Iki šiol tarptautinės bendruomenės, *de jure* pripažįstančios tik Kipro Respublikos suverenitetą, pastangos siekiant išspręsti Kipro valstybės vientisumo problemą yra nesėkmingos. 2004 m. Jungtinės Tautos parengė penktąjį Annano planą dėl šiaurės ir pietų Kipro suvienijimo sukuriant federacinę Kipro valstybę pagal Šveicarijos modelį. Šiuo klausimu 2004 m. balandžio 21 d. Kipre buvo surengtas referendumas, kuriame absoliuti turkų bendruomenės dauguma pritarė Annano planui, o graikų bendruomenė tokį Jungtinių Tautų pasiūlymą atmetė.

Galiojanti, tačiau realiai neveikianti 1960 m. Kipro Konstitucija yra lyginama su „meistriškai brangakmeniais papuoštu laikrodžiu“, „tai meniško kompromiso pavyzdys, stulbinanti nuoširdaus, bet nerealaus teisinio reguliavimo arba teisinio reguliavimo, kuriuo siekta, kad rūpesčių kelianti kolonija netaptų valstybe, pasekmė.“⁴⁷⁹ Aiškinama, kad būtent

⁴⁷⁹ Adams, T. W. *The First Republic of Cyprus: A Review of an Unworkable Constitution* // <http://www.jstor.org/pss/444709>.

Konstitucija yra tiesiogiai susijusi su konstitucine tvarka, vyraujančia Kipro saloje⁴⁸⁰.

Kipro Konstitucija yra laikoma viena iš sudėtingiausių, painiausių ir nelanksčiausių konstitucijų pasaulyje.

Numatyti itin griežti Konstitucijos keitimo ar papildymo reikalavimai ir draudimai. Konstitucijos 182 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad negali būti keičiami, papildomi ar panaikinami Konstitucijos straipsniai ar jų dalys, įtvirtinantys 1959 m. vasario 11 d. Ciuricho susitarimo nuostatas, nurodyti Konstitucijos 3 priede, – tai pamatiniai Konstitucijos straipsniai. Kitos Konstitucijos nuostatos gali būti keičiamos, papildomos ar panaikinamos įstatymu, jeigu už jį balsuoja ne mažiau kaip 2/3 visų Atstovų Rūmų narių, priklausančių graikų bendruomenei, ir ne mažiau kaip 2/3 visų Atstovų Rūmų narių, priklausančių turkų bendruomenei (182 str. 3 d.). Taigi Konstitucijoje nenumatyta galimybių, leidžiančių priimti Konstitucijos pataisas nedalyvaujant turkų ar graikų bendruomenės atstovams. Minėta, kad po 1963 m. ginkluoto konflikto visos valstybės valdžios ir valdymo reformos buvo vykdomos vadovaujantis Aukščiausiojo Teismo suformuluota *būtiniosios teisės* doktrina.

Konstitucija turi penkias pataisas, kurios buvo priimtose vadovaujantis šia doktrina, nesilaikant Konstitucijoje numatytos jos keitimo tvarkos. Pirmoji pataisa, numatanti Civilinių šeimos teismų steigimą, įteisinanti civilines santuokas ir ištuokas, buvo priimta 1989 m. (Įstatymas L 95/89). Antroji Konstitucijos pataisa, priimta 1996 m. (Įstatymas 106 (1)/96) suteikė aktyviąją rinkimų teisę piliečiams, sulaukusiems 18 metų, trečioji pataisa, priimta 1996 m. (Įstatymas L 115 (1)/96), įtvirtino teisę įstatymu nustatyti rinkimų tvarką laisvoms Atstovų Rūmų narių vietoms užimti; ketvirtoji pataisa, priimta 2002 m. (Įstatymas 104 (1)/2002), nustatė Centrinio banko nepriklausomumo garantijas vadovaujantis Europos Sąjungos teise, penktoji pataisa, priimta 2006 m. (Įstatymas 127 (1)/2006), įtvirtino Europos Sąjungos teisės viršenybę nacionalinėje teisės sistemoje.

Konstitucijoje yra 199 straipsniai, suskirstyti į dalis ir skyrius. Struktūros požiūriu Konstituciją sudaro bendroji dalis – bendrosios nuostatos (I dalis, 1–5 str.), pagrindinė dalis (II–X dalys, 6–164 str.), finansinės nuostatos (XI dalis, 165–168 str.), mišriosios nuostatos (XII dalis, 169–

⁴⁸⁰ Adams, T. W. The First Republic of Cyprus: A Review of an Unworkable Constitution // <http://www.jstor.org/pss/444709>.

178 str.), baigiamosios nuostatos (XIII dalis, 179–186 str.), pereinamosios nuostatos (187–199 str.) bei priedai.

Konstitucija yra aukščiausias šalies įstatymas. Konstitucijos galią taip pat turi Konstitucijos pirmasis ir antrasis priedai, kuriuose išdėstyti Ciuricho ir Londono susitarimai: Kipro Respublikos, Graikijos Karalystės, Turkijos Respublikos ir Jungtinės Karalystės susitarimas dėl garantijų Kipro Respublikai užtikrinant jos nepriklausomybę, teritorinį vientisumą ir Konstituciją bei Kipro Respublikos, Graikijos Karalystės ir Turkijos Respublikos sutartis dėl karinės sąjungos. Konstitucija skelbiama dviem oficialiomis kalbomis – graikų ir turkų, o nesutarimus dėl šių dviejų tekstų sprendžia Aukščiausiasis Konstituciniame Teismas⁴⁸¹, kaip tai numatyta Konstitucijos 180 straipsnio antroje dalyje, atsižvelgiant į Konstitucijos projektą, pasirašytą 1960 m. balandžio 6 d. Nikosijoje, taip pat Konstitucijos priedus, kuriuos 1960 m. liepos 6 d. pasirašė Graikijos Karalystės, Turkijos Respublikos ir Kipro graikų ir turkų bendruomenių atstovai, bei Ciuricho ir Londono susitarimų raidę ir dvasią. Esant kitų abejonių dėl Konstitucijoje įtvirtintų nuostatų turinio ir prasmės aiškinimo turi būti atsižvelgiama į Ciuricho ir Londono susitarimų raidę ir dvasią.

2. KONSTITUCINIAI VALSTYBĖS SUTVARKYMO PAGRINDAI

Konstitucijos 1 straipsnis įtvirtina Kipro valstybę kaip nepriklausomą ir suverenią prezidentinę respubliką. Respublikos prezidentas turi būti graikų, o viceprezidentas – turkų tautybės Kipro pilietis, kuriuos Konstitucijoje nustatyta tvarka renka atitinkamai Kipro graikų ir Kipro turkų bendruomenės. Tai viena iš pamatinių Konstitucijos nuostatų, kurią draudžiama keisti, papildyti ar panaikinti.

Kaip būdinga prezidentinėms respublikoms, valstybės valdžia organizuojama griežtai vadovaujantis valdžių padalijimo principu: įstatymų leidžiamoji valdžia priklauso vienerių rūmų parlamentui – Atstovų Rūmams, taip pat dviem renkamos atstovaujamosioms institucijoms – Bendruomenių rūmams (graikų bendruomenės ir turkų bendruomenės), vykdomoji valdžia prezidentui ir viceprezidentui, teisminė valdžia – teismams. Minėtoms tautinių bendruomenių atstovaujamosioms institucijoms Konstitucija suteikia teisę spręsti visus kultūros, švietimo, religijos ir

⁴⁸¹ 1964 m. Aukščiausiojo Konstitucinio Teismo funkcijos įstatymu perduotos naujai įsteigtam Aukščiausiajam Teismui.

kitus klausimus, susijusius su atitinkama tautine bendruomene, įskaitant teisę leisti įstatymus minėtais klausimais.

Pagal valstybės teritorinį sutvarkymą Kipras yra unitarinė valstybė – „Respublikos teritorija yra viena ir nedaloma. Kipras ar jo dalis negali jungtis su jokia kita valstybe. Kipro teritorijoje draudžiama separatistinė nepriklausomybė“ (Konstitucijos 185 str.).

Kitaip nei kitose demokratinėse valstybėse, Kipro Respublikos Konstitucijoje neįtvirtintas tautos suvereniteto principas, nevartojama ir sąvoka „tauta“. Konstitucijoje tam tikru mastu atsispindi jos rengėjų dualistinis požiūris į valstybės piliečius (valstybės tautą). Joje įtvirtinta, kad Konstitucijos numatytiems tikslams įgyvendinti visi Kipro Respublikos piliečiai pagal Konstitucijos 2 straipsnio pirmoje ir antroje dalyse įtvirtintus požymius yra padalinami į dvi tautines bendruomenes:

- graikų bendruomenę, kurią sudaro visi graikų kilmės Respublikos piliečiai, kurių gimtoji kalba yra graikų kalba arba kurie laikosi graikų kultūros tradicijų ar priklauso graikų Stačiatikių Bažnyčiai, ir

- turkų bendruomenę, kurią sudaro visi turkų kilmės Respublikos piliečiai, kurių gimtoji kalba yra turkų kalba arba kurie laikosi turkų kultūros tradicijų ar yra musulmonai.

Konstitucijoje numatyta, kad piliečiai, kurie neatitinka šių požymių, privalo per tris mėnesius nuo Konstitucijos įsigaliojimo dienos arba nuo Kipro Respublikos pilietybės įgijimo dienos asmeniškai apsispręsti, kurią bendruomenę pasirinkti. Tais atvejais, kai pilietis priklauso religinei grupei, sprendimą dėl tautinės bendruomenės pasirinkimo priima religinė grupė. Jeigu pilietis nesutinka su religinės grupės sprendimu, jis per vieną mėnesį nuo šio sprendimo gali pateikti prašymą kompetentingam Respublikos pareigūnui, Graikų bendruomenės rūmų ir Turkų bendruomenės rūmų pirmininkams dėl jo priskyrimo kitai nei pasirinkta religinės grupės, kuriai jis priklauso, tautinei bendruomenei. Jeigu religinės grupės prašymas priskirti ją atitinkamai tautinei bendruomenei atmetamas dėl to, kad religinės grupės narių yra mažiau nei nustatyta (t. y. religinėje grupėje turi būti ne mažiau kaip tūkstantis narių, iš jų – ne mažiau kaip 500 Kipro piliečių), religinės grupės narys per vieną mėnesį nuo sprendimo atmesti šį prašymą dienos asmeniškai apsisprendžia dėl atitinkamos tautinės bendruomenės pasirinkimo. Konstitucija numato, kad ištekėjusi moteris priklauso tai tautinei bendruomenei, kuriai priklauso jos sutuok-

tinis. Vaikas iki 21 metų, jeigu jis nėra vedęs, priklauso tai bendruomenei, kuriai priklauso jo tėvas, o jeigu tėvas nežinomas ir nėra įtėvio – bendruomenei, kuriai priklauso jo motina.

Piliečiai arba religinė grupė turi teisę išstoti ir pereiti į kitą tautinę bendruomenę, jeigu šios bendruomenės rūmai sutinka patenkinti piliečio ar religinės grupės prašymą dėl priėmimo į bendruomenę.

Konstitucija įtvirtina dvi valstybės kalbas – graikų ir turkų. Abiem oficialiomis kalbomis skelbiami įstatymai, kiti teisės aktai bei dokumentai. Administraciniai ir kiti oficialūs dokumentai, adresuoti graikui ar turkui, turi būti rašomi atitinkamai graikų ar turkų kalba. Teismo procesas vyksta ir teismo sprendimai skelbiami graikų kalba, jeigu šalys yra graikų tautybės, turkų kalba, jeigu šalys yra turkų tautybės, graikų ir turkų kalbomis, jeigu šalys yra skirtingų tautybių. Oficialiame valstybės biuletenyje visi įstatymų galią turintys, vykdomosios valdžios ir administraciniai teisės aktai bei dokumentai skelbiami tame pačiame leidinyje abiem valstybės kalbomis, o visus ginčus dėl neatitikimo ar skirtumų tarp tekstų graikų ir turkų kalbomis sprendžia teismas.

3. ŽMOGAUS TEISIŲ IR LAISVIŲ ĮTVIRTINIMAS KONSTITUCIJOJE

Konstitucinis žmogaus teisių ir laisvių reglamentavimas Kipro Respublikoje yra pagrįstas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos nuostatomis. Konstitucijoje įtvirtinamos pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės (Konstitucijos II dalis, 6–35 str.). Joje skelbiama, kad Kipro Respublikos parlamento – Atstovų Rūmų, taip pat Bendruomenių rūmų priimti įstatymai ir sprendimai, vykdomosios valdžios ir administracinių institucijų ar pareigūnų aktai ir sprendimai negali diskriminuoti nė vienos iš dviejų Kipro tautinių bendruomenių ar asmens, nesvarbu, kokiai bendruomenei jis priklauso (6 str.). Šia konstitucine nuostata užtikrinama žmogaus teisių ir laisvių viršenybė ir lygiateisiškumas. Asmens konstitucinės teisės ir laisvės gali būti ribojamos tik Konstitucijos II dalyje nurodytais pagrindais ir tvarka. Šio konstitucinio principo turi būti laikomasi ir paskelbus šalyje nepaprastąją padėtį (33 str. 1 d.). Pažymėtina, kad visos šioje dalyje įtvirtintos pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės, nevaržo Kipro Respublikos atsižvelgiant į tarptautinę teisę įstatymu nustatyti užsieniečių teisinį statusą (32 str.).

Didžiąją Konstitucijoje įtvirtintų pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių dalį sudaro *asmeninės teisės ir laisvės* bei jų garantijos. Tai teisė į gyvybę ir asmens neliečiamumą; teisė į garbę ir orumą; vergijos ir priverstinio darbo draudimas, teisė į asmens laisvės apsaugą ir asmens saugumą; judėjimo laisvė; draudimas išsiųsti pilietį iš šalies; teisė į būsto neliečiamumą; teisė į privataus ir šeimos gyvenimo neliečiamumą; teisė į asmens susirašinėjimo ar kitokio susižinojimo slaptumą; teisė į minties, sąžinės ir tikėjimo laisvę (asmuo, sulaukęs 16 metų amžiaus turi teisę laisvai pasirinkti religiją, 18 str. 7 d.); teisė į saviraiškos laisvę; teisė sulaukus santuokinio amžiaus laisvai tuoktis ir kurti šeimą; lygybė prieš įstatymą, teismą ir kitas valstybės institucijas ar pareigūnus; teisė į teisminę teisių apsaugą ir procesines garantijas; teisė į materialinės ir moralinės žalos, padarytos neteisėtai asmenį sulaikius, atlyginimą ir kitos. Konstitucijoje įtvirtinamos ir pagrindinės *politinės teisės ir laisvės*: asociacijų, įskaitant teisę laisvai jungtis į profesines sąjungas, laisvė; taikių susirinkimų laisvė; rinkimų teisė; teisė asmeniškai ar kolektyviai teikti peticijas, skundus ar pareiškimus viešosioms institucijoms; *socialinės ekonominės teisės*: teisė laisvai įgyti, valdyti ir disponuoti kilnojamuoju ir nekilnojamuoju turtu (išskyrus turtą, pagal Konstituciją nuosavybės teise priklausantį valstybei); teisė į nuosavybės neliečiamumą; teisė laisvai pasirinkti profesiją, užsiimti verslu, prekyba ar kitokiu darbu; teisė streikuoti; sutarčių laisvė (asmuo gali laisvai sudaryti sutartis pagal sutarčių teisės principus, 26 str.); teisė į tinkamą gyvenimo lygį ir socialinę apsaugą; garantija, kad visi mokesčiai ar rinkliavos bus nustatomi tik įstatymu ir negalės būti taikomi atgaline data; *kultūrinės teisės*: teisė į mokslą ir nemokamą pradinį išsilavinimą pagal sąlygas ir tvarką, kurią atitinkamai nustato Graikų ir turkų bendruomenių rūmų įstatymai.

Konstitucijoje numatytos pagrindinės asmens teisių ir laisvių procesinės garantijos. Pavyzdžiui, gana išsamiai reglamentuojamos asmens laisvės ir asmens saugumo garantijos (11 str.). Konstitucija numato, kad asmens laisvė ir asmens saugumas gali būti ribojama tik įstatymo nustatyta tvarka šiais atvejais: a) kai teismas priima nuosprendį, kuriuo asmeniui nustatoma laisvės atėmimo bausmė; b) kai asmuo sulaikomas arba jam skiriamas areštas dėl to, kad nevykdomas teisėtas teismo sprendimas; c) kai asmuo sulaikomas ar jam skiriamas areštas, siekiant jį pristatyti į kompetentingą teisėsaugos instituciją esant įtarimui, kad asmuo padarė

nusikaltimą, arba tai yra būtina siekiant užkirsti kelią nusikaltimui, arba tuo atveju, kai asmuo sulaikomas nusikaltimo vietoje; d) kai esant teisėtam sprendimui nepilnametis yra perduodamas pataisos įstaigai ar įstatymo nustatyta tvarka atveddinamas į kompetentingą teisėsaugos instituciją; e) kai asmeniui apribojama laisvė siekiant užkirsti kelią infekcinėms ligoms, izoliuoti psichiškai nesveikus asmenis, alkoholikus, narkomanus ir valkataujančius asmenis; f) kai areštuojamas ar sulaikomas asmuo siekiant užkirsti kelią neteisėtam jo atvykimui į Respublikos teritoriją arba sulaikomas užsienietis, kurio atžvilgiu priimtas sprendimas deportuoti ar išsiųsti jį iš šalies. Išskyrus atvejus, kai asmuo užklumpamas nusikaltimo, už kurį įstatymas numato mirties ar laisvės atėmimo bausmę, draudžiama sulaikyti asmenį be pagrįsto ir įstatymo nustatyta tvarka įforminto teismo orderio. Apie sulaikymo pagrindą asmuo turi būti supažindinamas jam suprantama kalba, jam užtikrinama teisė pasirinkti advokatą. Sulaikytas asmuo ne vėliau kaip per 24 valandas nuo sulaikymo momento privalo būti pristatytas į teismą arba paleidžiamas. Sulaikytajam dalyvaujant teisėjas, nagrinėjantis asmens sulaikymo pagrindumą, ne vėliau kaip per tris dienas nuo asmens pristatymo į teismą priima sprendimą paleisti sulaikytąjį arba pratęsia sulaikymo terminą, jeigu sulaikytojo apklausa nebaigta, ne ilgiau kaip aštuonioms dienoms. Bendras sulaikymo terminas negali trukti ilgiau kaip tris mėnesius nuo asmens sulaikymo dienos. Pasibaigus šiam terminui sulaikytasis tuojau pat paleidžiamas. Visi teisėjo sprendimai, susiję su asmens sulaikymu, gali būti skundžiami apeliacine tvarka. Kiekvienas neteisėtai sulaikytas asmuo turi teisę reikalauti atlyginti jam padarytą moralinę ir materialinę žalą.

Konstitucija įtvirtina nekaltumo prezumpcijos principą – asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu (12 str. 4 d.). Niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą. Konstitucija draudžia įstatymu nustatyti bausmes griežtesnes nei padaryto nusikaltimo pobūdis ir bausmes konfiskuojant visą asmens turtą. Asmeniui, kaltinamam nusikaltimo padarymu, garantuojamos minimalios konstitucinės teisės: a) asmuo turi būti aiškiai jam suprantama kalba supažindinamas su jam pateikto kaltinimo pagrindais ir aplinkybėmis; b) asmeniui turi būti skirta pakankamai laiko ir sudarytos sąlygos pasirengti gynybai; c) garantuojama teisė ginti savo teises pačiam ar per savo pasirinktą advokatą; tais atvejais, kai

asmuo neturi pakankamai lėšų samdyti advokatą ir kai to reikalauja teisingumas, asmeniui garantuojama nemokama teisinė pagalba; d) garantuojama teisė apklausti arba reikalauti apklausti liudytojus, duodančius parodymus prieš kaltinamąjį, taip pat liudytojus, duodančius parodymus kaltinamojo naudai; e) užtikrinama teisė turėti nemokamą vertėją.

Konstitucijoje įtvirtintos asmens pagrindinės teisės ir laisvės gali būti ribojamos tik Konstitucijoje nurodytais pagrindais ir tvarka. Be aptartų asmens laisvės ir asmens saugumo ribojimo pagrindų, Konstitucijoje, be kita ko, numatyta, kad įstatymu gali būti ribojama asmens judėjimo laisvė ir teisė laisvai pasirinkti gyvenamąją vietą Respublikoje, jeigu tai būtina valstybės gynybos tikslais, siekiant užtikrinti žmonių sveikatą, taip pat jeigu ši teisė asmeniui apribota teismo įsiteisėjusiu nuosprendžiu (13 str. 1 d.). Įstatymu gali būti ribojamas privataus ir šeimos gyvenimo neliečiamumas, kai būtina garantuoti Respublikos saugumą, konstitucinę tvarką, visuomenės saugumą, žmonių sveikatą ir dorovę, užtikrinti kitas Konstitucijoje numatytas žmogaus teises ir laisves. Įstatymo nustatyta tvarka ir esant teismo orderiui ar asmens sutikimui gali būti ribojama asmens teisė į būsto neliečiamumą, kai reikia gelbėti aukas nuo nusikaltimo ar nelaimės (16 str.). Įstatymu gali būti ribojama teisė laisvai skelbti religiją ar tikėjimą, jeigu tai būtina Respublikos saugumui, konstitucinei tvarkai, visuomenės saugumui, viešajai tvarkai, žmonių sveikatai ar dorovei, Konstitucijos garantuojamoms žmogaus teisėms ir laisvėms užtikrinti (18 str. 6 d.). Įstatymu gali būti ribojama asmens teisė į nuosavybę – nuosavybė gali būti paimta ar teisės į ją apribotos tik įstatymo nustatyta tvarka, jeigu tai būtina valstybės saugumo interesams, žmonių sveikatai ar dorovei, miesto ar šalies plėtrai, visuomenės gerovei ar kitų žmonių teisių apsaugai užtikrinti, ir teisingai atlyginama (23 str. 3 d.). Įstatymu gali būti nustatyti ribojimai jungtis į asociacijas, įskaitant profesines sąjungas, asmenims, tarnaujantiems krašto apsaugos sistemoje, policijoje ir žandarmerijoje (21 str. 5 d.). Draudžiama steigti asociacijas, kurių veikla ir tikslai yra priešingi Konstitucijai (21 str. 4 d.). Draudžiama streikuoti asmenims, tarnaujantiems krašto apsaugos sistemoje, policijoje ir žandarmerijoje. Ši teisė gali būti įstatymo nustatyta tvarka ribojama ir asmenims, dirbantiems valstybės tarnyboje (27 str. 2 d.).

Atkreiptinas dėmesys, kad pagal Konstituciją reliatyvi ir asmens teisė į gyvybę. Joje numatyta, kad įstatymas gali nustatyti mirties bausmę

už tokius nusikaltimus kaip tyčinis nužudymas, valstybės išdavimas, piratavimas pagal tarptautinės teisės sampratą, taip pat karo nusikaltimus, numatytus karo įstatymuose (7 str. 2 d.). Šiuo metu mirties bausmė Kipro Respublikoje yra uždrausta: 1983 m. gruodžio 15 d. mirties bausmė panaikinta už tyčinį nužudymą; 2002 m. balandžio 19 d. – už kitus Konstitucijoje įvardytus nusikaltimus. O turkų okupuotoje Kipro teritorijos dalyje – Šiaurės Kipro Turkų Respublikoje – mirties bausmė nedraudžiama.

4. VYKDOMOJI VALDŽIA

Konstitucijoje Kipro valstybė įtvirtinta kaip prezidentinė respublika. Respublikos prezidentas turi būti graikų, o viceprezidentas – turkų tautybės Kipro pilietis, kuriuos Konstitucijoje nustatyta tvarka renka atitinkamai Kipro graikų ir Kipro turkų bendruomenės.

Respublikos prezidentas ir viceprezidentas renkami penkeriems metams remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu. Prezidento ir viceprezidento rinkimai, išskyrus pakartotinius ar neeilinius rinkimus, rengiami tą pačią dieną atskirai. Konstitucija numato, kad abiem atvejais, kai prezidento ir viceprezidento rinkimuose dalyvauja po vieną kandidatą, jis skelbiamas išrinktu (39 str. 1 d.). Kai rinkimuose dalyvauja keli kandidatai, išrinktu laikomas tas kandidatas į Respublikos prezidento ar viceprezidento vietą, kuris gavo daugiau kaip 50 proc. rinkėjų balsų. Jeigu nė vienas iš kandidatų nesurenka reikiamos daugumos balsų, kitą savaitę tą pačią savaitės dieną skelbiami pakartotiniai rinkimai dėl dviejų kandidatų, gavusių daugiausia balsų. Išrinktu laikomas kandidatas, surinkęs daugiau balsų. Jeigu prezidento ir viceprezidento rinkimai negali įvykti nustatyta dieną dėl ypatingų ir nenumatytų aplinkybių (žemės drebėjimo, potvynio, visuotinės epidemijos ir kitų), jie rengiami kitą savaitę po to, kai išnyksta šios aplinkybės, atitinkamai numatyta savaitės dieną (39 str. 3 d.).

Respublikos prezidentu ir viceprezidentu gali būti renkamas Kipro Respublikos pilietis, ne jaunesnis kaip 35 metų, jeigu jis nuo Konstitucijos įsigaliojimo dienos nebuvo teistas už nusikaltimus, susijusius su nesąžiningu ar amoraliu elgesiu, arba jeigu jis kompetentingo teismo sprendimu nebuvo pripažintas padaręs rinkimų teisės pažeidimų. Respublikos prezidentu ir viceprezidentu negali būti renkami asmenys, kurie dėl psichinės negalios negali vykdyti Respublikos prezidento ar viceprezidento

pareigų. Respublikos prezidento ir viceprezidento pareigos nesuderinamos su ministro, Atstovų Rūmų nario, Bendruomenių rūmų nario, mero, municipalinės tarybos nario ar kitomis viešosios ar municipalinės tarnybos pareigomis, su pareigomis sukarintose ir saugumo tarnybose, taip pat su darbu privačiose įmonėse, įstaigose ir organizacijose.

Respublikos prezidento ir viceprezidento įgaliojimų pradžia siejama su priesaika tautai būti ištikimiems Kipro Respublikai ir Konstitucijai. Konstitucija numato, kad tam tikslui turi būti šaukiamas Atstovų Rūmų posėdis. Atstovai turi rinktis į posėdį tą dieną kai baigiasi anksčiau išrinktų prezidento ir viceprezidento penkerių metų kadencija, o jeigu vyksta pakartotiniai ar neeiliniai rinkimai – trečią dieną po šių rinkimų (42 str. 2 d.). Nuo oficialių įgaliojimų suteikimo dienos pradedamas skaičiuoti prezidento ir viceprezidento penkerių metų kadencijos laikas. Konstitucijoje numatyta, kad prezidentas ir viceprezidentas eina pareigas penkerius metus nuo oficialių įgaliojimų suteikimo dienos iki tos dienos, kai naujai išrinktiems prezidentui ir viceprezidentui bus suteikti oficialūs įgaliojimai (43 str. 1 d.).

Kitaip nei kitų valstybių konstitucijose, Kipro Respublikos Konstitucijoje neįtvirtinta eilinių prezidento ir viceprezidento rinkimų data. Joje numatyta, kad naujo prezidento ir viceprezidento rinkimai turi būti rengiami nepasibaigus anksčiau išrinktų prezidento ir viceprezidento penkerių metų kadencijai taip, kad naujai išrinktiems prezidentui ir viceprezidentui galėtų būti suteikti oficialūs įgaliojimai tą dieną, kai baigiasi anksčiau išrinktų prezidento ir viceprezidento penkerių metų kadencijos laikas (43 str. 3 d.).

Konstitucijoje numatyti atvejai, kai Respublikos prezidento ar viceprezidento postas gali likti laisvas nepasibaigus jų kadencijai. Respublikos prezidento ar viceprezidento įgaliojimai nutrūksta, kai Respublikos prezidentas ar viceprezidentas miršta; atsistatydina iš pareigų (tokiu atveju raštišką atsistatydinimo pareiškimą, adresuotą Atstovų Rūmams, prezidentas teikia Atstovų Rūmų pirmininkui, viceprezidentas – Atstovų Rūmų pirmininko pavaduotojui); esant apkaltinamajam nuosprendžiui dėl valstybės išdavimo ar padaryto nusikaltimo, susijusio su nesąžiningu ar amoraliu elgesiu; kai sveikatos būklė neleidžia jam eiti savo pareigų (44 str. 1 d.). Ar sveikatos būklė neleidžia prezidentui ar viceprezidentui eiti savo pareigų, sprendžia Aukščiausiasis Konstitucinis Teismas (šiuo

metu Aukščiausiasis Teismas) generalinio prokuroro (dėl Respublikos prezidento) ar generalinio prokuroro pavaduotojo (dėl viceprezidento) pareiškimu. Teisę teikti tokį pareiškimą Aukščiausiajam Konstituciniam Teismui (šiuo metu Aukščiausiajam Teismui) galima tik esant Atstovų Rūmų narių, priklausančių graikų bendruomenei (dėl Respublikos prezidento), ir Atstovų Rūmų narių, priklausančių turkų bendruomenei (dėl viceprezidento), nutarimui, kurį atitinkamų bendruomenių atstovai priima paprasta balsų dauguma. Teisę teikti tokio nutarimo projektą gali ne mažiau kaip 1/5 visų Atstovų Rūmų, priklausančių atitinkamai bendruomenei, narių (44 str. 3 d.).

Nutrūkus prezidento ar viceprezidento įgaliojimams jų pareigas iki tol, kol bus išrinktas naujas prezidentas ar viceprezidentas, eina atitinkamai Atstovų Rūmų pirmininkas ar Atstovų Rūmų pirmininko pavaduotojas. Nutrūkus prezidento ar viceprezidento įgaliojimams ne vėliau kaip per 45 dienas nuo jų įgaliojimų nutrūkimo dienos turi būti surengti neeiliniai prezidento ar viceprezidento rinkimai likusiam prezidento ar viceprezidento kadencijos laikui. Taigi penkerių metų kadencija siejama tik su eiliniaisiais prezidento ir viceprezidento rinkimais.

Respublikos prezidento ir viceprezidento asmuo yra neliečiamas: kol eina savo pareigas, jie negali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn, išskyrus Konstitucijos 45 straipsnyje numatytus atvejus: 1) kai yra įtariami valstybės išdavimu; 2) kai yra įtariami padarę nusikaltimą, susijusį su nesąžiningu ar amoraliu elgesiu. Pirmuoju atveju klausimą dėl patraukimo baudžiamojon atsakomybėn sprendžia Aukštasis teismas (šiuo metu Aukščiausiasis Teismas) esant atitinkamai generalinio prokuroro (dėl prezidento) ar jo pavaduotojo (dėl viceprezidento) pareiškimui. Teisę teikti tokį pareiškimą Aukštajam teismui (šiuo metu Aukščiausiajam Teismui) galima tik esant Atstovų Rūmų nutarimui, kurį atstovai priima slaptu balsavimu ne mažiau kaip $\frac{3}{4}$ visų atstovų dauguma. Teisę teikti tokio nutarimo projektą gali ne mažiau kaip 1/5 visų Atstovų Rūmų narių. Antruoju atveju prezidentas ar viceprezidentas gali būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn Aukštojo teismo (šiuo metu Aukščiausiojo Teismo) pirmininko leidimu, kai dėl to į Aukštąjį teismą (šiuo metu Aukščiausiąjį Teismą) kreipiasi generalinis prokuroras (dėl prezidento) ar jo pavaduotojas (dėl viceprezidento). Kol vyksta tyrimas, prezidentas ar viceprezidentas negali vykdyti savo funkcijų, jų pareigas atitinkamai

eina Atstovų rūmų pirmininkas ar jo pavaduotojas, o jų nesant – Konstitucijos 72 straipsnyje nustatyta tvarka – kiti parlamento nariai. Baudžiamasis bylas dėl prezidento ar viceprezidento patraukimo atsakomybėn nagrinėja Aukštasis teismas (šiuo metu Aukščiausiasis Teismas). Teismui priėmus apkaltinamąjį nuosprendį prezidento ar viceprezidento įgaliojimai nutrūksta, priėmus išteisinamąjį nuosprendį – jie toliau vykdo savo funkcijas. Pasibaigus kadencijai prezidento ar viceprezidento imunitetas nuo baudžiamojo persekiojimo išnyksta – už nusikaltimus, padarytus einant prezidento ar viceprezidento pareigas, jie gali būti traukiami baudžiamajon atsakomybėn bendra tvarka.

Konstitucija taip pat numato, kad prezidentas ar viceprezidentas dėl veiksmų, susijusių su savo įgaliojimų vykdymu ar nevykdymu, negali būti traukiami civilinėn atsakomybėn, tačiau tai neatima teisės asmeniui teikti civilinį ieškinį valstybei įstatymų nustatyta tvarka (45 str. 6 d.).

Respublikos prezidentas yra valstybės vadovas ir pirmasis asmuo Respublikoje, Respublikos viceprezidentas yra valstybės vadovo pavaduotojas ir antrasis asmuo Respublikoje po Respublikos prezidento. Viceprezidento, kaip valstybės vadovo pavaduotojo, statusas nereiškia, kad jis pavaduoja Respublikos prezidentą, laikinai išvykusį į užsienį arba susirgusį ir dėl to laikinai negalintį eiti pareigų. Konstitucijos 36 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad tokiais atvejais prezidento ar viceprezidento pareigas atitinkamai eina Atstovų Rūmų pirmininkas ar jo pavaduotojas, o jų nesant Konstitucijos 72 straipsnyje nustatyta tvarka – kiti parlamento nariai. Pažymėtina, kad šią Konstitucijoje numatytą prezidento ir viceprezidento pavadavimo tvarką buvo siūloma keisti 1963 m. Viena iš trylikos parengtų Konstitucijos pataisų numatė, kad prezidentą, išvykusį į užsienį arba susirgusį ir dėl to laikinai negalintį eiti pareigų, turi pavaduoti viceprezidentas kaip vykdomosios valdžios atstovas⁴⁸².

Prezidentas kaip valstybės vadovas atstovauja Respublikai visose oficialiose ceremonijose; skiria ir atšaukia diplomatinis atstovus užsienio valstybėse, priima užsienio valstybių diplomatinį atstovų įgaliojamosius ir atšaukiamuosius raštus, pasirašo atstovų, kuriems pavesta vesti derybas dėl tarptautinių sutarčių ir kitų susitarimų, skiriamuosius raštus; pasirašo Respublikos tarptautines sutartis ir teikia jas parlamentui ratifikuoti; skiria valstybės apdovanojimus. Respublikos viceprezidentas turi

⁴⁸² The 13 Points: November 1963 // http://www.cyprus-conflict.net/13_points.html.

teisę dalyvauti visose oficialiose valstybės ceremonijose, taip pat priimant užsienio valstybių diplomatinių atstovų įgaliojamuosius ir atšaukiamuosius raštus; gali siūlyti Respublikos prezidentui teikti valstybės apdovanojimus Kipro turkų bendruomenės nariams. Ši siūlymą prezidentas gali atmesti tik esant svarbioms aplinkybėms, dėl kurių tokie apdovanojimai negali būti teikiami (38 str. 1 d. 3 punktas).

Prezidentas ir viceprezidentas įgyvendina vykdomąją valdžią ir šiam tikslui sudaro jiems pavaldžią Ministrų Tarybą. Konstitucija numato, kad Ministrų Tarybos sudėtyje turi būti septyni ministrai iš graikų bendruomenės ir trys – iš turkų bendruomenės, kuriuos skiria atitinkamai prezidentas ir viceprezidentas bendru teisės aktu (46 str. 2 d.). Konstitucija griežtai numato, kad vienas iš trijų ministrų (užsienio reikalų, gynybos arba finansų) turi būti turkų bendruomenės atstovas. Prezidento ir viceprezidento susitarimu šie ministrai gali būti keičiami rotacijos būdu.

Konstitucija numato, kad ministru gali būti tik Respublikos pilietis, jeigu jis gali būti renkamas Atstovų Rūmų nariu (59 str. 1 d.). Ministras yra ministerijos vadovas, jo pareigos nesuderinamos su Atstovų Rūmų nariu, Bendruomenių rūmų nariu, municipalinės tarybos nariu, įskaitant merą, tarnyba valstybės karinėse ar saugumo pajėgose, valstybės ar municipaline tarnyba, o ministro turko – ir su tarnyba Bažnyčiai (59 str. 2 d.).

Konstitucijos 47 straipsnis numato, kad prezidentas ir viceprezidentas kartu įgyvendina šiuos įgaliojimus: nustato valstybės vėliavos dizainą ir spalvą; steigia valstybinius apdovanojimus; Konstitucijos 46 straipsnyje numatyta tvarka skiria Ministrų Tarybos narius; ne vėliau kaip per penkiolika dienų skelbia oficialiame biuletenyje Atstovų Rūmų priimtus įstatymus ar nutarimus; skelbia Ministrų Tarybos nutarimus; skiria Konstitucijoje numatytus valstybės pareigūnus; steigia privalomąją karinę tarnybą Konstitucijos 129 straipsnyje nustatyta tvarka; turi teisę sumažinti arba padidinti saugumo pajėgų skaičių vadovaudamiesi Konstitucijos 130 straipsniu; turi malonės teisę; Konstitucijos nustatyta tvarka gali kreiptis į Aukščiausiąjį Konstitucinį Teismą (šiuo metu – Aukščiausiąjį Teismą) ir kitus įgaliojimus, kuriuos pagal Konstituciją prezidentas ir viceprezidentas gali įgyvendinti kartu ar atskirai.

Respublikos prezidentas vienasmeniškai skiria ir atleidžia ministrus graikus; šaukia Ministrų Tarybos posėdžius, jiems pirmininkauja ir dalyvauja diskusijose neturėdamas veto teisės; rengia Ministrų Tarybos

posėdžių darbotvarkes; turi galutinio (absoliutaus) veto teisę Ministrų Tarybos nutarimams užsienio reikalų, gynybos ir saugumo klausimais; gali gražinti nutarimą Ministrų Tarybai pakartotinai svarstyti; turi galutinio (absoliutaus) veto teisę Atstovų Rūmų priimtiems įstatymams ir nutarimams užsienio reikalų, gynybos ir saugumo klausimais; gali gražinti Atstovų Rūmams įstatymą ar nutarimą biudžeto klausimais pakartotinai svarstyti; Konstitucijos nustatyta tvarka gali kreiptis į Aukščiausiąjį Konstitucinį Teismą (šiuo metu – Aukščiausiąjį Teismą); skelbia Graikų bendruomenės rūmų priimtus įstatymus ir nutarimus; turi malonės teisę ir kitus Konstitucijoje numatytus įgaliojimus.

Viceprezidentas vienasmeniškai skiria ir atleidžia ministrus turkus; turi teisę siūlyti prezidentui sušaukti Ministrų Tarybos posėdį; dalyvauja Ministrų Tarybos posėdžiuose neturėdamas veto teisės; siūlo Prezidentui klausimus įtraukti į Ministrų Tarybos posėdžio darbotvarkę; turi galutinio (absoliutaus) veto teisę Ministrų Tarybos nutarimams užsienio reikalų, gynybos ir saugumo klausimais; gali gražinti nutarimą Ministrų Tarybai pakartotinai svarstyti; turi galutinio (absoliutaus) veto teisę Atstovų Rūmų priimtiems įstatymams ir nutarimams užsienio reikalų, gynybos ir saugumo klausimais; gali gražinti Atstovų Rūmams įstatymą ar nutarimą biudžeto klausimais pakartotinai svarstyti; Konstitucijos nustatyta tvarka gali kreiptis į Aukščiausiąjį Konstitucinį Teismą (šiuo metu – Aukščiausiąjį Teismą); skelbia Turkų bendruomenės rūmų priimtus įstatymus ir nutarimus; turi malonės teisę ir kitus Konstitucijoje numatytus įgaliojimus.

Taigi nemažai Konstitucijoje numatytų tų pačių įgaliojimų ir prezidentas, ir viceprezidentas gali įgyvendinti vienasmeniškai. 1963 m. prezidentas Makariosas atkreipė dėmesį, kad konstitucinė galimybė prezidentui ir viceprezidentui veikti vienasmeniškai įgyvendinant tuos pačius įgaliojimus, ypač Konstitucijoje numatyta absoliutaus veto teisė ne vienam, o dviems asmenims, t. y. prezidentui ir viceprezidentui, trikdo normalų vykdomosios valdžios darbą, didina atvejų, kai apskritai neįmanoma priimti jokių valstybei būtinų sprendimų, skaičių, skaldo vykdomąją valdžią, aštrina vykdomosios ir įstatymų leidžiamosios valdžios konfliktus⁴⁸³. Prezidentas Makariosas siūlė panaikinti Konstitucijoje įtvirtintą prezidento ir viceprezidento absoliutaus veto teisę.

⁴⁸³ The 13 Points: November 1963 // http://www.cyprus-conflict.net/13_points.html.

Ministrų Tarybos įgaliojimai apima visus valstybės tvarkymo klausimus, išskyrus tuos, kurie pagal Konstituciją priskiriami prezidentui ir viceprezidentui, taip pat Bendruomenių rūmų kompetencijai. Konstitucijos 54 straipsnyje nustatyta, kad Ministrų Taryba įgyvendina bendrą valstybės valdymo ir jos kontrolės politiką; kartu su prezidentu ir viceprezidentu sprendžia užsienio politikos, gynybos ir saugumo klausimus; koordinuoja ir kontroliuoja valstybės tarnybą; tvarko ir prižiūri valstybei priklausantį turtą; rengia įstatymų projektus ir teikia juos Atstovų Rūmams svarstyti; rengia valstybės biudžeto įstatymo projektus ir teikia juos Atstovų Rūmams svarstyti; įgyvendina įstatymus ir priima juos įgyvendinančius teisės aktus.

Ministrų Tarybos nutarimai priimami absoliučia ministrų balsų dauguma. Juos skelbia prezidentas ir viceprezidentas oficialiame valstybės biuletenyje. Konstitucija numato, kad prezidentas ir viceprezidentas kartu ar vienasmeniškai gali vetuoti nutarimą arba grąžinti Ministrų Tarybai pakartotinai jį svarstyti per keturias dienas nuo nutarimo pateikimo prezidentui ir viceprezidentui (57 str. 2 ir 3 d.).

Pažymėtina, kad aptartas konstitucinis reguliavimas nevysiškai atitinka Kipro konstitucinę tikrovę. Po 1963 m. gruodį įvykusio ginkluoto konflikto tarp turkų ir graikų bendruomenių, kai Kipro turkų bendruomenės atstovai atsisakė dalyvauti valstybės institucijų veikloje, viceprezidento postas yra laisvas, o turkų bendruomenei Konstitucijoje numatytas trijų ministrų pareigas eina graikų ministrai⁴⁸⁴.

5. ĮSTATYMŲ LEIDŽIAMOJI VALDŽIA

Įstatymų leidžiamoji valdžia priklauso vienerių rūmų parlamentui – Atstovų Rūmams, taip pat dviem renkamoms atstovaujamosioms institucijoms – Bendruomenių rūmams (Graikų bendruomenės ir Turkų bendruomenės). Konstitucijos 61 straipsnyje įtvirtinta, kad įstatymų leidžiamąją valdžią Respublikoje įgyvendina Atstovų Rūmai, išskyrus tuos klausimus, kurie pagal Konstituciją priskiriami spęsti Bendruomenių rūmams.

Pirmieji Atstovų Rūmų rinkimai įvyko 1960 m. liepos 31 d., Graikų bendruomenės ir Turkų bendruomenės rūmų – 1960 m. rugpjūčio 7 d. Pažymėtina, kad dėl 1963 m. graikų ir turkų bendruomenių konflikto, po

⁴⁸⁴ Šiuo metu Ministrų Taryboje yra 11 ministrų.

kurio turkų bendruomenės atstovai atsisakė dalyvauti politiniame valstybės gyvenime, 1965 m. kovo mėnesį Atstovų Rūmai priėmė įstatymą, kuriuo buvo panaikinti Graikų bendruomenės rūmai, jų įstatymų leidybos funkcijos perduotos Atstovų Rūmams, įgaliojimai kultūros ir švietimo srityje – Švietimo ministerijai, kiti įgaliojimai – atitinkamai kitoms ministerijoms. Taigi nuo 1965 m. vienintelė reali įstatymų leidžiamoji valdžia yra Atstovų Rūmai.

Konstitucija nustato, kad Atstovų Rūmus sudaro 50 narių. Šis skaičius gali būti keičiamas parlamento nutarimu, jeigu tam pritaria 2/3 atstovų, kuriuos išrinko graikų bendruomenė, ir 2/3 atstovų, kuriuos išrinko turkų bendruomenė. Konstitucija įtvirtina imperatyvią normą: 70 proc. Atstovų Rūmų narių renka graikų bendruomenė, 30 proc. – turkų bendruomenė (62 str. 2 d.). Konstitucijoje nustatytą graikų ir turkų bendruomenių atstovavimo santykį keisti draudžiama.

1985 m. liepos 20 d. parlamentas priėmė įstatymą, kuriuo padidino parlamentarų skaičių nuo 50 iki 80⁴⁸⁵. Nustatyta, kad 56 parlamentarai turi būti renkami nuo graikų, 24 – nuo turkų bendruomenės (išlaikant Konstitucijoje numatytą proporciją – 70:30). Šis parlamento sprendimas aiškina kaip įstatymas dėl būtinumo, nes realios teisinės galimybės pakeisti Konstituciją nėra ir argumentuojama tuo, kad Konstitucijoje nustatytas 50 parlamento narių skaičius (realiai – tik 35 nariai, nes 15 turkų bendruomenės atstovų nedalyvavo parlamento veikloje) yra per mažas, kad parlamentas galėtų tinkamai įgyvendinti įstatymų leidžiamąją funkciją įskaitant parlamentinių komitetų veiklą šioje srityje. Šis sprendimas turėjo didelę įtaką tolesniam šalies politiniam gyvenimui ir parlamento veiklai.

Pažymėtina, kad panaikinus Graikų bendruomenės rūmus į Atstovų Rūmus renkami ir trijų religinių grupių (armėnų, Romos katalikų ir maronitų) atstovai. Armėnų, Romos katalikų ir maronitų religinės grupės buvo atstovaujamos Graikų bendruomenės rūmuose iki 1965 m. kovo, kai šių rūmų įstatymų leidybos įgaliojimai buvo perduoti Atstovų Rūmams. Iki 1970 m. šių trijų religinių grupių atstovų įgaliojimai buvo kasmet pratęsimi įstatymu. 1970 m. buvo priimtas Religinių grupių įstatymas, kuriuo nustatyta, kad vadovaudamasi Rinkimų įstatymu kiekviena iš minėtų trijų religinių grupių renka po vieną atstovą į Atstovų Rūmus. Taigi nuo 1970 m. religinių grupių atstovai renkami, kaip ir parlamento

⁴⁸⁵ House of Representatives // <http://www.parliament.cy/parliamenteng/index.htm>

nariai, penkeriems metams. Jie yra nuolatinio Švietimo reikalų komiteto nariai, dalyvauja plenariniuose Atstovų Rūmų posėdžiuose, tačiau neturi balsavimo teisės. Visos kitos teisės, pareigos ir garantijos (įskaitant pareigų nesuderinamumą, imunitetą, darbo užmokestį, mokesčių lengvatas ir kita) yra tokios pat kaip ir Atstovų Rūmų narių.

Atstovų Rūmai yra renkami remiantis visuotine, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu penkeriems metams. Dalyvavimas rinkimuose yra privalomas. Rinkimai vyksta tą pačią dieną visoje šalies teritorijoje. Rinkimų teisę turi Respublikos piliečiai, sulaukę 18 metų (ši Konstitucijos pataisa buvo priimta 1996 m., iki tol rinkėjams buvo nustatytas 21 metų amžiaus cenzas) ir atitinkantys kitus reikalavimus, kuriuos nustato Rinkimų įstatymas. Rinkėjai registruojami dviejuose rinkėjų sąrašuose – graikų bendruomenės ir turkų bendruomenės. Konstitucija griežtai nustato, kad graikų bendruomenės nariai turi būti registruojami tik graikų bendruomenės rinkėjų sąraše, turkų bendruomenės nariai – tik turkų bendruomenės rinkėjų sąraše (63 str. 1 d.).

Atstovų Rūmų nariu gali būti Kipro Respublikos pilietis, ne jaunesnis kaip 25 metų, jeigu jis nuo Konstitucijos įsigaliojimo dienos nebuvo teistas už nusikaltimus, susijusius su nesąžiningu ar amoraliu elgesiu, arba jeigu jis kompetentingo teismo sprendimu nebuvo pripažintas padaręs rinkimų teisės pažeidimų (64 str.). Parlamento nariu negali būti renkami asmenys, kurie dėl psichinės negalios negali vykdyti atstovo pareigų. Atstovo pareigos nesuderinamos su ministro, Bendruomenės rūmų nario, mero, municipalinės tarybos nario ar kitomis viešosios ar municipalinės tarnybos pareigomis, su pareigomis sukarintose ir saugumo tarnybose, o atstovo, kurį išrinko turkų bendruomenė, – tarnyba Bažnyčiai (70 str.).

Konstitucijoje nustatyta, kad Atstovų Rūmų kadencija yra penkeri metai ir apibrėžiama, jog pirmoji Atstovų Rūmų kadencija pradeda skaičiuoti nuo šios Konstitucijos įsigaliojimo dienos⁴⁸⁶. Eiliniai Atstovų Rūmų rinkimai vykdomi antrąjį mėnesio sekmadienį, likus mėnesiui iki parlamento kadencijos pabaigos (66 str. 1 d.)⁴⁸⁷. Rinkimus skelbia vidaus reikalų ministras įsakymu.

⁴⁸⁶ Pirmieji Atstovų Rūmų rinkimai įvyko 1960 m. liepos 31 d., t. y. iki įsigaliojant Konstitucijai.

⁴⁸⁷ Ši konstitucinė nuostata neveikė iki 1970 m. liepos 5 d. Dėl 1963 m. konflikto 1965 m. neįvyko eiliniai Atstovų Rūmų rinkimai. Iki 1970 m. liepos 5 d. parlamentary įgaliojimai kasmet buvo pratęjami specialiu įstatymu.

Likus laisvai vietai parlamente, atstovo rinkimai į laisvą vietą parlamente organizuojami Atstovų Rūmų nustatytą dieną ne vėliau kaip per 45 dienas nuo laisvos vietos parlamente atsiradimo dienos. Jeigu šie rinkimai negali įvykti nustatytą dieną dėl ypatingų ir nenumatytų aplinkybių (žemės drebėjimo, potvynio, visuotinės epidemijos ir kitų), jie rengiami išnykus šioms aplinkybėms – kitos savaitės atitinkamai numatytą dieną (66 str. 3 d.).

Konstitucija numato, kad Atstovų Rūmai gali būti paleidžiami Atstovų Rūmų nutarimu, kurį priima absoliuti parlamento narių dauguma, iš jų ne mažiau kaip 1/3 atstovų, kuriuos išrinko turkų bendruomenė (67 str.). Šiuo atveju neeiliniai Atstovų Rūmų rinkimai turi būti rengiami ne anksčiau kaip per 30 ir ne vėliau kaip per 40 dienų nuo nutarimo dėl Atstovų Rūmų paleidimo dienos. Naujai išrinkti Atstovų Rūmai į pirmąjį posėdį privalo rinktis ne vėliau kaip per 15 dienų nuo jų išrinkimo. Iki šio posėdžio dienos tęsiasi anksčiau išrinktų Atstovų Rūmų įgaliojimai. Konstitucija nustato, kad paleidus Atstovų Rūmus nauji atstovai renkami likusiam eiliniuose rinkimuose išrinktų Atstovų Rūmų kadencijos laikui. Jeigu Atstovų Rūmai paleidžiami likus mažiau kaip metams iki eiliniuose rinkimuose išrinktų Atstovų Rūmų kadencijos pabaigos, atstovai renkami ir likusiam nepasibaigusios kadencijos laikui, kurio metu visos Atstovų Rūmų sesijos yra neeilinės, ir kitai penkerių metų kadencijai (67 str. 3 d.). Atstovų Rūmams priėmus nutarimą dėl Atstovų Rūmų paleidimo laikotarpiu iki naujai išrinkti atstovai susirinks į pirmąjį posėdį draudžiama leisti įstatymus ir priimti sprendimus, išskyrus įstatymo nustatytus neatidėliotinus ir ypatingus atvejus (68 str.).

Konstitucija nenustato parlamento rinkimų sistemos ir rinkimų apygardų. Tai reglamentuojama rinkimų įstatymais. Ir pirmieji Atstovų Rūmų rinkimai 1960 m. liepos 31 d., ir abiejų Bendruomenių rūmų rinkimai 1960 m. rugpjūčio 7 d. vyko pagal mažoritarinę rinkimų sistemą, kurią reglamentavo kolonijinio laikotarpio įstatymai. Tokia sistema veikė iki 1979 metų. Ją pakeitė kvalifikuotos daugumos proporcinio atstovavimo rinkimų sistema (72/1979 įstatymas), vėliau – paprastoji proporcinė rinkimų sistema (11 (1)/1996 įstatymas)⁴⁸⁸. Galiojantis rinkimų įstatymas numato šešias rinkimų apygardas šešiuose administraciniuose vienetuose – srityse. Iš 56 deputatų, renkamų nuo graikų bendruomenės, 21 ren-

⁴⁸⁸ House of Representatives // <http://www.parliament.cy/parliamenteng/index.htm>

kamas Nikosijos, 12 – Limasolio, 11 – Famagustos, 5 – Larnakos, 4 – Pafoso, 3 – Kirėnijos rinkimų apygardoje⁴⁸⁹. Turų bendruomenės atstovų vietos parlamente iki šiol yra laisvos.

Visus ginčus dėl parlamento narių atitikimo Konstitucijoje nustatytais kvalifikacijoms ir rinkimų teisėtumo nagrinėja Aukščiausiasis Teismas. Jo sprendimai yra galutiniai ir neskundžiami⁴⁹⁰.

Atstovų Rūmų nario įgaliojimų pradžia siejama su priesaika tautai būti ištikimam Kipro Respublikai ir Konstitucijai. Konstitucija numato, kad atstovo įgaliojimai gali nutrūkti nepasibaigus Atstovų Rūmų kadencijos laikui, kai atstovas miršta; atsistatydina iš pareigų; kai paaiškėja, kad laikotarpiu nuo Konstitucijos įsigaliojimo dienos jis buvo teistas už nusikaltimus, susijusius su nesąžiningu ar amoraliu elgesiu, arba kompetentingo teismo sprendimu buvo pripažintas padaręs rinkimų teisės pažeidimų; dėl psichinės negalios negali vykdyti atstovo pareigų; netenka Kipro Respublikos pilietybės; užima pareigas, nesuderinamas su atstovo pareigomis (71 str.).

Konstitucija įtvirtina Atstovų Rūmų nario veiklos garantijas. Atstovų Rūmų nariai negali būti persekiojami arba traukiami civilinėn atsakomybėn už balsavimus ar kalbas Atstovų Rūmuose (83 str. 1 d.). Atstovo asmuo yra neliečiamas: kol eina savo pareigas, be Aukščiausiojo Teismo⁴⁹¹ leidimo jis negali būti persekiojamas, sulaikytas ar įkalintas, išskyrus atvejus, kai atstovas užtinkamas nusikaltimo, už kurį numatyta ne mažesnė kaip penkerių metų laisvės atėmimo bausmė, padarymo vietoje. Pastaruoju atveju Aukščiausiasis Teismas kompetentingos teisėsaugos institucijos prašymu duoda sutikimą dėl baudžiamojo persekiojimo ar sulaikymo pratęsimo ar panaikinimo. Aukščiausiojo Teismo sprendimas neduoti sutikimo persekioti, sulaikyti ar nuteisti laisvės atėmimo bausme parlamentarą nepanaikina jo padaryto nusikaltimo senaties termino ir bausmės vykdymo pasibaigus Atstovų Rūmų nario įgaliojimų laikui (83 str. 3, 4 d.). Atstovų Rūmų nario darbas atlyginamas iš valstybės biudžeto įstatymo nustatyta tvarka, tačiau kartu Konstitucija numato, kad įstatymas, kuriuo didinamas parlamentarų darbo užmokestis, negalioja Atstovų Rūmų, išleidusių šį įstatymą, kadencijos laikotarpiu (85 str.).

⁴⁸⁹ House of Representatives // <http://www.parliament.cy/parliamenteng/index.htm>

⁴⁹⁰ Konstitucijos 85 straipsnyje nurodytas Aukščiausiasis Konstitucinis Teismas neveikia nuo 1965 metų.

⁴⁹¹ Konstitucijos 83 straipsnio 2 dalyje nurodytas Aukštasis teismas, jo funkcijos nuo 1965 m. būtinuoju įstatymu perduotos Aukščiausiajam Teismui.

Pagal Konstitucijos 72 straipsnį Atstovų Rūmų pirmininkas turi būti graikas. Jį renka atstovai, kuriuos išrinko graikų bendruomenė. Atstovų Rūmų pirmininko pavaduotojas yra turkas, kurį renka atstovai, išrinkti turkų bendruomenės. Ir Atstovų Rūmų pirmininkas, ir pavaduotojas renkami atskirai tame pačiame pirmosios sesijos posėdyje visam Atstovų Rūmų kadencijos laikui. Tais atvejais, kai Atstovų Rūmų pirmininko ar jo pavaduotojo vieta lieka laisva nepasibaigus jų kadencijai, nedelsiant šaukiama neeilinė sesija ir rengiami atitinkami rinkimai. Jeigu Atstovų Rūmų pirmininkas ar pirmininko pavaduotojas laikinai negali eiti savo pareigų, taip pat kol įvyks rinkimai į laisvą Atstovų Rūmų pirmininko ar pirmininko pavaduotojo vietą, jų funkcijas vykdo vyriausias atitinkamų tautinių bendruomenių atstovas, jeigu atitinkama tautinė bendruomenė nenusprendžia kitaip.

Pirmininkas ir pirmininko pavaduotojas iš parlamento narių sudaro savo sekretoriatą: pirmininkas skiria parlamento sekretoriais du graikus, vicepirmininkas – vieną turką, atitinkamai jie skiria du graikus ir vieną turką parlamento administraciniais sekretoriais (72 str. 4 d.). Nuo 1963 m. gruodžio ir Atstovų Rūmų pirmininko pavaduotojo, ir jo sekretorių vietos yra laisvos.

Taigi, šiuo metu Atstovų Rūmams vadovauja tik pirmininkas. Vadovaudamasis Konstitucija, Atstovų Rūmų reglamentu⁴⁹² ir įstatymais Atstovų Rūmų pirmininkas pirmininkauja parlamento posėdžiams, užtikrina tvarką posėdžiuose, tvirtina posėdžių darbotvarkes, skelbia balsavimo posėdžiuose rezultatus, yra parlamento vadovas ir oficialiai atstovauja parlamentui ir sesijos metu, ir laikotarpiu tarp sesijų, yra Atstovų Rūmų kanceliarijos vadovas, Konstitucijoje numatytais atvejais pavaduoja Respublikos prezidentą ar laikinai eina jo pareigas ir turi kitus Konstitucijoje ir įstatymuose numatytus įgaliojimus. Pirmininko sekretoriai padeda pirmininkui organizuoti ir vesti posėdžius, administraciniai sekretoriai – užtikrinti tvarką posėdžių metu ir kontroliuoja, kaip vykdomi pirmininko nurodymai ir pavedimai⁴⁹³.

Pagal Konstitucijos 73 straipsnyje nustatytas nuostatas visas parlamentines procedūras, Atstovų Rūmų struktūrą ir struktūrinių vienetų

⁴⁹² The Rules of Procedure of the House of Representatives // <http://www.parliament.cy/parliamenteng/index.htm>

⁴⁹³ The Rules of Procedure of the House of Representatives // <http://www.parliament.cy/parliamenteng/index.htm>

įgaliojimus nustato Atstovų Rūmų reglamentas. Be kita ko, šiame Konstitucijos straipsnyje įtvirtinta, kad Atstovų Rūmuose turi būti steigiamas Atrankos komitetas. Atrankos komitetą sudaro Atstovų Rūmų pirmininkas (komiteto pirmininkas), Atstovų Rūmų pirmininko pavaduotojas (komiteto pirmininko pavaduotojas) ir aštuoni nariai, kuriuos renka Atstovų Rūmų nariai kitame posėdyje po to, kai buvo išrinktas Atstovų rūmų pirmininkas ir pirmininko pavaduotojas: iš jų šešis narius renka graikų bendruomenės atstovai, du – turkų bendruomenės atstovai. Atrankos komitetas sudaro nuolatinčius komitetus ir kitus, laikinusius, *ad hoc* ar specialiuosius, komitetus ir skiria atstovus šių komitetų nariais atsižvelgdamas į graikų ir turkų bendruomenių ar politinių partijų grupių (frakcijų) siūlymus. Graikų ir turkų bendruomenių grupės ir politinių partijų grupės (frakcijos) turi būti atstovaujamos kiekviename nuolatiniame ir kitame, laikinajame, *ad hoc* ar specialiajame, komitete. Komitetai turi būti sudaromi pagal santykį, nustatytą sudarant Atstovų Rūmus, t. y. 70 proc. komiteto narių turi būti graikai, 30 – turkai.

Be Konstitucijoje numatyto Atrankos komiteto, šiuo metu Atstovų Rūmuose veikia dar 16 nuolatinių (gynybos reikalų; finansų ir biudžeto; užsienio ir Europos reikalų; žmogaus teisių ir vyrų bei moterų lygių galimybių; vidaus reikalų; švietimo reikalų; pabėgėlių, dingusiųjų ir nukentėjusiųjų asmenų ir kiti), vienas *ad hoc* (parlamento procedūrų priežiūros) ir vienas specialus (finansinių interesų deklaravimo ir tikrinimo) komitetas⁴⁹⁴.

Konstitucija numato, kad kiekvienas įstatymo projektas, prieš pateikiant jį Atstovų Rūmų posėdyje, privalo būti apsvarstytas atitinkamame komitete (73 str. 5 d.). Įstatymų projektai, išskyrus neatidėliotinus, gali būti svarstomi komitete ne anksčiau kaip praėjus 48 valandoms, kai jie buvo įteikti komiteto nariams. Įstatymų projektai, išskyrus neatidėliotinus, apsvarstyti atitinkamame komitete, gali būti svarstomi Atstovų Rūmų posėdyje ne anksčiau kaip praėjus 48 valandoms, kai jie (kartu su komiteto išvada) buvo įteikti Atstovų Rūmų nariams.

Be komitetų, Atstovų Rūmuose veikia politinių partijų grupės (frakcijos). Konstitucija nustato, kad kiekviena politinė partija, kuriai parlamente atstovauja ne mažiau kaip 12 proc. visų Atstovų Rūmų narių, gali sudaryti ir turi būti pripažįstama kaip politinės partijos grupė (73 str. 12 d.).

⁴⁹⁴ House of Representatives // <http://www.parliament.cy/parliamenteng/index.htm>

Atstovų Rūmai dirba sesijomis. Atstovų Rūmų eilinės sesijos pradžia siejama su parlamentiniais rinkimais. Konstitucijoje nurodyta, kad Atstovų Rūmai renkasi į eilinę sesiją penkioliką dieną po parlamento rinkimų, vėliau, kasmet tą pačią dieną, be papildomo šaukimo (74 str. 1 d.). Eilinės parlamento sesijos trukmė – ne mažiau kaip trys ir ne ilgiau kaip šeši mėnesiai per metus. Kiek truks sesija, sprendžia Atstovų Rūmai. Kaip rodo praktika, dažniausiai eilinės sesijos trunka 9–10 mėnesių⁴⁹⁵. Be eilinių sesijų, gali būti šaukiamos neeilinės sesijos. Konstitucija nustato, kad Atstovų Rūmų pirmininkas arba vicepirmininkas šaukia neeilinę sesiją, kai to reikalauja ne mažiau kaip dešimt atstovų (74 str. 3 d.). Parlamentarų reikalavimas sušaukti neeilinę sesiją turi būti pagrįstas aiškiais motyvais.

Parlamento posėdžiai yra vieši, paprastai organizuojami kas savaitę trečiadieniais. Atstovų Rūmai gali rengti uždarus posėdžius, jeigu to reikalauja ne mažiau kaip $\frac{3}{4}$ visų parlamento narių (75 str. 2 d.). Konstitucija nustato, kad posėdžiuose turi dalyvauti ne mažiau kaip $\frac{1}{3}$ visų Atstovų Rūmų narių (77 str. 1 d.). Debatai konkrečiu klausimu gali būti atidėti 24 valandoms, jeigu to reikalauja dauguma posėdyje dalyvaujančių atstovų. Atstovų Rūmų reglamentas numato, kad posėdžių darbotvarkę sudaro keturios dalys: įstatymų priėmimas; projektų ir dokumentų pateikimas; parlamentarų klausimai ministrams ir ministrų atsakymai į parlamentarų klausimus; parlamentarų pasiūlyti klausimai debatams.

Konstitucija numato, kad įstatymai ir Atstovų Rūmų nutarimai priimami paprasta posėdyje dalyvaujančių parlamento narių dauguma. O rinkimų įstatymai ir jų pakeitimai, įstatymai, reglamentuojantys municipalitetų veiklą, mokesčius ir rinkliavas priimami, kai už juos atskirai balsuoja dauguma graikų ir turkų bendruomenės atstovų, dalyvaujančių parlamento posėdyje (78 str. 2 d.). Įstatymų iniciatyvos teisė priklauso Atstovų Rūmų nariams ir ministrams. Konstitucija draudžia atstovams teikti įstatymų projektus, kuriais numatoma didinti numatyto valstybės biudžeto išlaidas (80 str. 2 d.). Įstatymai ir Atstovų Rūmų nutarimai įsigalioja jų paskelbimo oficialiame valstybės biuletenyje dieną, jeigu įstatymuose ar nutarimuose nenustatyta kita įsigaliojimo diena.

Atstovų Rūmai tvirtina valstybės biudžetą. Konstitucijoje nustatyta, kad valstybės biudžeto projektas turi būti pateiktas Atstovų Rūmams ne vėliau kaip prieš tris mėnesius iki įstatymo nustatytos dienos, nuo kurios

⁴⁹⁵ House of Representatives // <http://www.parliament.cy/parliamenteng/index.htm>

prasideda biudžetiniai metai, ir turi būti Atstovų Rūmų patvirtintas iki naujųjų biudžetinių metų pradžios. Ne vėliau kaip per tris mėnesius nuo biudžetinių metų pabaigos Atstovų Rūmams turi būti pateikta metinė biudžeto įvykdymo apyskaita (81 str.).

6. TEISMINĖ VALDŽIA

1960 m. Kipro Respublikos Konstitucija nustato, kad šalies teismų sistemą sudaro Aukščiausiasis Konstitucinis Teismas, Aukštasis teismas ir žemesnės instancijos teismai, kurių steigimą ir veiklą reglamentuoja nacionaliniai įstatymai, taip pat – teismai, kurių steigimą ir veiklą reglamentuoja tautinių bendruomenių įstatymai. Tautinių bendruomenių teismų jurisdikcija apima civilinius ginčus dėl asmens statuso ir religinių reikalų.

Pagal Konstituciją Aukščiausiąjį Konstitucinį Teismą sudaro teisėjas graikas, teisėjas turkas ir vienas neutralus teisėjas. Pastarasis yra šio teismo pirmininkas (133 str. 1 d.). Teisėjus skiria Respublikos prezidentas ir viceprezidentas bendru sutarimu. Tais atvejais, kai teisėjo graiko ar teisėjo turko vieta lieka laisva, konstitucinė nuostata „teisėjus skiria Respublikos prezidentas ir viceprezidentas bendru sutarimu“ galioja savaitę nuo kandidato į teisėjus pasiūlymo dienos. Neutralus teisėjas negali būti Kipro, Graikijos, Turkijos, Jungtinės Karalystės ar jos kolonijų pilietis (pavaldinys), kiti teisėjai privalo būti Kipro Respublikos piliečiai. Kandidatai į Aukščiausiojo Konstitucinio Teismo teisėjus turi būti aukščiausios kompetencijos ir moralės teisininkai. Konstitucija numato, kad šio Teismo pirmininkas skiriamas šešerių metų kadencijai, kiti teisėjai – iki 68 metų amžiaus (133 str. 6, 7 d.). Teisėjų įgaliojimai baigiasi jiems atsistatydinus iš pareigų savo noru, pasibaigus įgaliojimų laikui arba sulaukus nustatyto pensinio amžiaus; dėl sveikatos būklės; kai savo poelgiu pažemina teisėjo vardą. Teisėjų atleidimo klausimus sprendžia Taryba, kurią sudaro Aukštojo teismo pirmininkas ir anksčiausiai paskirti šio teismo teisėjai: vienas graikas, kitas turkas. Pagal Konstituciją šios Tarybos sprendimai yra privalomi Respublikos prezidentui ir viceprezidentui.

Konstitucija numato, kad į Aukščiausiąjį Konstitucinį Teismą gali kreiptis Respublikos prezidentas ir viceprezidentas kartu arba atskirai tais atvejais, kai jiems kyla abejonių, ar įstatymas ar kitas Atstovų Rūmų priimtas teisės aktas ar šių teisės aktų nuostatos diskriminuoja vieną iš dviejų tautinių bendruomenių (137 str.). Šią teisę jie gali įgyvendinti per

75 dienas nuo atitinkamo teisės akto oficialaus paskelbimo dienos. Prezidento ir viceprezidento kreipimasis į Aukščiausiąjį Konstitucinį Teismą turi būti paskelbtas oficialiame valstybės biuletenyje per 24 valandas nuo kreipimosi. Paskelbus kreipimąsi sustabdomas ginčijamo teisės akto ar jo dalies galiojimas. Konstitucinis Teismas gali pripažinti arba panaikinti tokį teisės aktą, jo dalį ar nuostatą arba grąžinti Atstovų Rūmams pakartotinai svarstyti. Aukščiausiojo Konstitucinio Teismo sprendimas panaikinti ginčijamą teisės aktą, jo dalį ar nuostatą įsigalioja nuo šio sprendimo dienos. Visus Aukščiausiojo Konstitucinio Teismo sprendimus oficialiai skelbia Respublikos prezidentas ir viceprezidentas.

Respublikos prezidentas ir viceprezidentas kartu arba atskirai turi teisę kreiptis į Aukščiausiąjį Konstitucinį Teismą dėl valstybės biudžeto tuo atveju, kai Respublikos prezidentas ir viceprezidentas kartu arba atskirai buvo grąžinę Atstovų Rūmams valstybės biudžeto įstatymą pakartotinai svarstyti, argumentuodami, kad priimtas įstatymas diskriminuoja tautines bendruomenes, tačiau Atstovų Rūmai atmetė šį veto (138 str.). Tokia teisė kreiptis į Aukščiausiąjį Konstitucinį Teismą turi būti įgyvendinta per Konstitucijoje nustatytą įstatymo oficialaus paskelbimo laiką (t. y. per penkiolika dienų).

Aukščiausiasis Konstitucinis Teismas priima galutinius ir neskundžiamus sprendimus dėl visų kreipimųsi ir skundų, susijusių su ginčais dėl kompetencijos ir galių padalijimo tarp Atstovų Rūmų ir Bendruomenių rūmų arba tarp Bendruomenių rūmų, taip pat tarp kitų valstybės institucijų ar pareigūnų, išskyrus teismus ar teisėjus (Konstitucijos 139 str.). Teisę teikti skundus ir pareiškimus Aukščiausiajam Konstituciniam Teismui dėl šių klausimų turi Respublikos prezidentas ir viceprezidentas; Atstovų Rūmai, Graikų ir turkų bendruomenių rūmai kartu ar atskirai; kitos institucijos ar pareigūnai, susiję su ginčo objektu. Atitinkamas kreipimasis ar skundas gali būti teikiamas ne vėliau kaip per 30 dienų nuo ginčo atsiradimo dienos. Aukščiausiasis Konstitucinis Teismas, išnagrinėjęs ginčą, gali nuspręsti, kad įstatymas ar kitas teisės aktas negalioja nuo konflikto atsiradimo dienos arba *ab initio* (nuo priėmimo dienos).

Respublikos prezidentas ir viceprezidentas kartu arba atskirai turi teisę kreiptis į Aukščiausiąjį Konstitucinį Teismą dėl įstatymo ar kito Atstovų Rūmų priimto teisės akto ar jų dalies atitikties Konstitucijai, taip pat dėl jų diskriminacinio pobūdžio tautinių bendruomenių atžvilgiu iki

jų oficialaus paskelbimo dienos (140 str.). Aukščiausiojo Konstitucinio Teismo sprendimas, kuriuo pripažįstama, kad įstatymas ar kitas Atstovų Rūmų priimtas teisės aktas ar jų dalis prieštarauja Konstitucijai arba yra diskriminacinio pobūdžio, negali būti oficialiai skelbiamas.

Respublikos prezidentas ir viceprezidentas kartu arba atskirai laikotarpiu iki oficialios Atstovų Rūmų priimto įstatymo paskelbimo dienos turi teisę kreiptis į Aukščiausiąjį Konstitucinį Teismą dėl įstatymo atitikties Konstitucijos 25 straipsniui, kuriuo asmeniui garantuojama teisė laisvai pasirinkti profesiją, verslą ar kitokį darbą ar užsiėmimą.

Respublikos prezidentas ir viceprezidentas laikotarpiu iki oficialaus paskelbimo gali kreiptis į Aukščiausiąjį Konstitucinį Teismą atitinkamai dėl Graikų bendruomenės rūmų ir Turkų bendruomenės rūmų priimto įstatymo ar kito teisės akto ar jų dalies atitikties Konstitucijai, taip pat dėl jų diskriminacinio pobūdžio tautinių bendruomenių atžvilgiu. Aukščiausiojo Konstitucinio Teismo sprendimas, kuriuo pripažįstama, kad Graikų bendruomenės rūmų ir Turkų bendruomenės rūmų priimtas įstatymas ar kitas rūmų priimtas teisės aktas ar jų dalis prieštarauja Konstitucijai arba yra diskriminacinio pobūdžio, negali būti oficialiai skelbiamas (142 str.).

Respublikos prezidentas, viceprezidentas arba ne mažiau kaip 1/5 naujai išrinktų Atstovų Rūmų narių turi teisę kreiptis į Aukščiausiąjį Konstitucinį Teismą su prašymu išaiškinti, ar Konstitucijos 68 straipsnyje numatytais atvejais Atstovų Rūmų priimti įstatymai ar nutarimai yra neatidėliotino ar ypatingo pobūdžio, t. y. ar Atstovų Rūmai nepažeidžia konstitucinės nuostatos, kad, Atstovų Rūmams priėmus nutarimą dėl Atstovų Rūmų paleidimo, laikotarpiu iki naujai išrinkti atstovai susirinks į pirmąjį posėdį draudžiama leisti įstatymus ir priimti sprendimus, išskyrus įstatymo nustatytus neatidėliotinus ir ypatingus atvejus. Prezidentas ir viceprezidentas tokią teisę gali įgyvendinti per Konstitucijoje nustatytą įstatymo ar kito teisės akto paskelbimui skirtą laiką, o naujai išrinkti Atstovų Rūmų nariai – per penkiolika dienų nuo pirmojo naujai išrinktų Atstovų rūmų posėdžio dienos (143 str. 2 d.).

Dėl įstatymo ar kito teisės akto, ar jo dalies konstitucingumo į Aukščiausiąjį Konstitucinį Teismą gali kreiptis teismo proceso šalys, taip pat teismai. Aukščiausiajam Konstituciniam Teismui priklauso išimtinė teisė priimti galutinius sprendimus dėl Respublikos prezidento, viceprezidento, Atstovų Rūmų ir abiejų Bendruomenių rūmų rinkimų teisės pažeidimų; dėl

vykdomosios valdžios ar administracinių institucijų ar pareigūnų priimamų teisės aktų ar veikslių konstitucingumo (teisę ginčyti jų priimtus teisės aktus ar veiksmus turi suinteresuoti asmenys, turintys teisėtą interesą, ne vėliau kaip per 75 dienas nuo teisės akto paskelbimo ar padaryto veiksmo ar neveikimo dienos); dėl to, ar Respublikos prezidento ar viceprezidento sveikatos būklė leidžia jiems toliau eiti savo pareigas. Ar sveikatos būklė neleidžia prezidentui ar viceprezidentui eiti savo pareigų, sprendžia Aukščiausiasis Konstitucinis Teismas, remdamasis generalinio prokuroro (dėl Respublikos prezidento) ar generalinio prokuroro pavaduotojo (dėl viceprezidento) pareiškimu. Teisę teikti tokį pareiškimą Aukščiausiajam Konstituciniam Teismui galima tik esant Atstovų Rūmų narių, priklausančių graikų bendruomenei (dėl Respublikos prezidento), ir Atstovų Rūmų narių, priklausančių turkų bendruomenei (dėl viceprezidento), nutarimui, kurį atitinkamų bendruomenių atstovai priima paprasta balsų dauguma. Teisę teikti tokio nutarimo projektą gali ne mažiau kaip 1/5 visų Atstovų Rūmų, priklausančių atitinkamai bendruomenei, narių (44 str. 3 d.).

Pagal Konstituciją Aukščiausiajam Konstituciniam Teismui priklauso išimtinė jurisdikcija spręsti visus ginčus dėl Konstitucijos tekstų graikų ir turkų kalbomis interpretavimo (149 str.) – kaip tai numatyta Konstitucijos 180 straipsnio antroje dalyje, atsižvelgiant į Konstitucijos projektą, pasirašytą 1960 m. balandžio 6 d. Nikosijoje, taip pat Konstitucijos priedus, kuriuos 1960 m. liepos 6 d. pasirašė Graikijos Karalystės, Turkijos Respublikos ir Kipro graikų ir turkų bendruomenių atstovai, bei Ciuricho ir Londono susitarimų raidę ir dvasią. Esant kitų abejonių dėl Konstitucijoje įtvirtintų nuostatų turinio ir prasmės aiškinimo turi būti atsižvelgiama į Ciuricho ir Londono susitarimų raidę ir dvasią.

Konstitucijoje numatyta, kad teisminę valdžią, išskyrus Aukščiausiajam Konstituciniam Teismui ir tautinių bendruomenių teismams priskirtus įgaliojimus, įgyvendina Aukštasis teismas ir žemesnės instancijos teismai Konstitucijos ir įstatymo nustatyta tvarka (152 str.).

Pagal Konstituciją Aukštąjį teismą sudaro du teisėjai graikai, vienas teisėjas turkas ir vienas neutralus teisėjas. Pastarasis yra šio teismo pirmininkas, jam priklauso du balsai (153 str. 1 d.). Teisėjus skiria Respublikos prezidentas ir viceprezidentas bendru sutarimu. Jeigu teisėjo graiko ar teisėjo turko vieta lieka laisva, konstitucinė nuostata „teisėjus skiria Respublikos prezidentas ir viceprezidentas bendru sutarimu“ galioja savaitę

nuo kandidato į teisėjus pasiūlymo dienos. Neutralus teisėjas negali būti Kipro, Graikijos, Turkijos, Jungtinės Karalystės ar jos kolonijų pilietis (pavaldinys), kiti teisėjai privalo būti Kipro Respublikos piliečiai. Kandidatai į Aukštojo teismo teisėjus turi būti aukščiausios kompetencijos ir moralės teisininkai. Kaip ir Aukščiausiojo Konstitucinio Teismo, Aukštojo teismo pirmininko kadencija yra šešeri metai, kiti teisėjai eina pareigas iki 68 metų, toks pats ir jų teisinis statusas. Teisėjų atleidimo klausimus sprendžia Taryba, kurią sudaro Aukščiausiojo Konstitucinio Teismo pirmininkas ir šio teismo teisėjai. Pagal Konstituciją šios Tarybos sprendimai yra privalomi Respublikos prezidentui ir viceprezidentui.

Konstitucijoje įtvirtinta, kad Aukštasis teismas yra aukščiausioji apeliacinė instancija žemesnės instancijos teismų priimtiems sprendimams. Kaip pirmosios instancijos teismas Aukštasis teismas nagrinėja bylas: dėl valstybės išdavimo ir kitų nusikaltimų valstybės saugumui; nusikaltimų prieš konstitucinę santvarką. Nagrinėjant šias bylas posėdžiams pirmininkauja Aukščiausiojo Konstitucinio Teismo pirmininkas (156 str.). Aukštasis teismas atlieka Aukščiausiosios teismų tarybos funkcijas: sprendžia teisėjų skyrimo, paaukštinimo, atleidimo iš pareigų klausimus.

Išskirtinis Kipro Respublikos Konstitucijos bruožas tas, jog ši Konstitucija įtvirtina teisminės valdžios vykdymą, pagrįstą etniniu pagrindu. Antai, Konstitucijos 159 straipsnyje nustatyta, kad teismuose civilines bylas, kuriose ieškovas ir atsakovas priklauso vienai tautinei bendruomenei, nagrinėja vienas ar keli teisėjai, priklausantys tai pačiai tautinei bendruomenei. Ta pati taisyklė taikoma ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas, kuriose kaltinamasis ir nukentėjęsysis priklauso vienai tautinei bendruomenei. Jeigu civilinėse bylose ieškovas ir atsakovas, o baudžiamosiose bylose – kaltinamasis ir nukentėjęsysis priklauso skirtingoms tautinėms bendruomenėms, bylas nagrinėja teisėjų kolegija, sudaryta iš teisėjų graikų ir teisėjų turkų Aukštojo teismo nustatyta tvarka.

Būtent šis Konstitucijoje nustatytas etninis teisingumo vykdymo kriterijus sukėlė politikų nepasitenkinimą praėjus vos keleriems metams nuo jos įsigaliojimo. 1963 m. lapkritį prezidentas Makariosas memorandumė (aiškinamajame rašte) dėl trylikos Konstitucijos pataisų pažymėjo, kad toks teismo proceso išskaidymas ne tik visiškai nereikalingas, bet ir žalingas vykdant teisingumą⁴⁹⁶. Sumaištį teismineje valdžioje sukėlė ir

⁴⁹⁶ The 13 Points: November 1963 // http://www.cyprus-conflict.net/13_points.html.

tai, kad po 1963 m. gruodžio ginkluoto konflikto šalyje Aukščiausiojo Konstitucinio Teismo ir Aukštojo teismo pirmininkai – neutralūs teisėjai – atsisakė pareigų, į jų pareigas nebuvo paskirti nauji teisėjai. Tai paralyžiavo teisminę valdžią. Dėl šios ir kitų aplinkybių Atstovų Rūmai priėmė Teismų įstatymą (Nr. 33/64)⁴⁹⁷.

1964 m. įstatymu buvo panaikintas Aukščiausiasis Konstitucinis Teismas ir Aukštasis teismas. Jų įgaliojimai perduoti naujai įsteigtam Aukščiausiajam Teismui. Minėta, kad turkų bendruomenės atstovai paskelbė, jog šis įstatymas prieštarauja Konstitucijai, tačiau Aukščiausiasis Teismas byloje *Respublikos generalinis prokuroras prieš Mustafa Ibrahim* (1964) išaiškino, kad įstatymas atitinka Konstituciją, nes jį priimti buvo būtina atsižvelgiant į susidariusią komplikuoją politinę ir teisinę padėtį bei grėsmę konstitucinei santvarkai. Šiuo sprendimu Aukščiausiasis Teismas suformulavo vadinamąją *būtiniosios teisės* doktriną ir pagal ją parlamentas gali priimti įstatymus, kuriais keičiamos Konstitucijos nuostatos nesilaikant Konstitucijoje numatytos tvarkos, išskyrus Konstitucijos pamatines nuostatas ir įstatymus, kuriais pažeidžiamos turkų bendruomenės teisės.

Priėmus šį įstatymą, kelerius metus Aukščiausiojo Teismo veikloje dalyvavo ir teisėjai turkai, bet vėliau jie atsisakė savo pareigų. Įstatymas nustatė, kad Aukščiausiajį Teismą sudaro 5 teisėjai, bet vėliau šis skaičius buvo laipsniškai didinamas. Šiuo metu Aukščiausiajį Teismą sudaro 13 teisėjų⁴⁹⁸. Aukščiausiojo Teismo teisėjus skiria Respublikos prezidentas, pagal tradiciją – iš teisėjų, turinčių Aukščiausiojo Teismo rekomendaciją, tarpo. Įstatymas numato, kad kandidatai į Aukščiausiojo Teismo teisėjus privalo turėti ne mažesnę kaip dvylikos metų advokato ar teisinio darbo stažą ir būti nepriekaištingos reputacijos. Kitus teisėjus skiria ir atleidžia iš pareigų Aukščiausioji teismų taryba, kurią sudaro visi Aukščiausiojo Teismo teisėjai. Pagal įstatymą kandidatai į apylinkės teismo teisėjus turi turėti ne mažesnę kaip šešerių metų advokato darbo stažą (arba penkerių metų, jeigu taip siūlo ne mažiau kaip 2/3 Aukščiausiosios teismų tarybos narių) ir būti nepriekaištingos reputacijos. Kandidatai į

⁴⁹⁷ Supreme Court of Cyprus // http://www.supremecourt.gov.cy/judicial/sc.nsf/DMLfaq_en/DMLfaq_en?OpenDocument

⁴⁹⁸ Supreme Court of Cyprus // http://www.supremecourt.gov.cy/judicial/sc.nsf/DMLfaq_en/DMLfaq_en?OpenDocument

apylinkių teismų vyresnius teisėjus ir apylinkių teismų pirmininkus privalo turėti ne mažesnę kaip dešimties metų advokato ar teisinio darbo stažą ir būti nepriekaištingos reputacijos. Reikalavimai specializuotų teismų teisėjams nustatomi įstatymu, kuriuo steigiamas atitinkamas specializuotas teismas. Aukščiausiojo Teismo teisėjai skiriami iki 68 metų, kitų teismų – iki 63 metų amžiaus. Šiuo metu šalyje be Aukščiausiojo Teismo teisėjų yra 85 teisėjai⁴⁹⁹. Be Aukščiausiojo Teismo, šalyje veikia 6 apylinkių teismai, nagrinėjantys civilines bylas, išskyrus priskirtas kitiems specializuotiems teismams, ir kriminalines bylas dėl nusikaltimų, už kuriuos numatyta laisvės atėmimo bausmė neviršija penkerių metų; 4 prisiekusiųjų teismai, paprastai nagrinėjantys kriminalines bylas dėl nusikaltimų, už kuriuos numatyta laisvės atėmimo bausmė yra daugiau nei penkeri metai; 4 šeimos teismai, 3 nuomos kontrolės tribunolai, nagrinėjantys ginčus dėl turto nuomos; 3 ūkinių ginčų tribunolai ir karo teismas.

Kipro Respublikos teisinė sistema yra pagrįsta bendrosios arba anglosaksų teisinės sistemos tradicija. Aukščiausiojo Teismo kaip apeliacinio teismo sprendimai ir šio Teismo plenumo išaiškinimai yra privalomi kitiems Aukščiausiajam Teismui pavaldiems teismams nagrinėjant bylas ir priimant sprendimus. Formaliai aukščiausią teisinę galią turi šalies Konstitucija, o nuo 2004 m. Kiprui įstojus į Europos Sąjungą – Europos Sąjungos teisė, tačiau realiai pirmenybė teikiama bendrosios teisės principams.

7. TERITORINIS VALSTYBĖS SUTVARKYMAS

Klausimas, kokią valstybės teritorinio sutvarkymo formą pasirinkti, unitarinę ar federacinę, buvo vienas opiausių Konstitucijos rengėjams. Kipro turkų bendruomenės atstovai buvo už federacinį, o Kipro graikų bendruomenės atstovai – už unitarinį valstybės sutvarkymą. Vis dėlto valstybės nepriklausomybės vardan turkų bendruomenės atstovams šiuo klausimu teko nusileisti graikams.

Pagal valstybės teritorinį sutvarkymą Kipras yra unitarinė valstybė – „Respublikos teritorija yra viena ir nedaloma. Kipras ar jo dalis negali jungtis su jokia kita valstybe. Kipro teritorijoje draudžiama separatistinė nepriklausomybė“ (185 str.).

⁴⁹⁹ Supreme Court of Cyprus // http://www.supremecourt.gov.cy/judicial/sc.nsf/DMLfaq_en/DMLfaq_en?OpenDocument

Deja, Konstitucijos rengėjų siekio suderinti Kipro graikų ir Kipro turkų bendruomenių interesus nepavyko įgyvendinti. Dviejų tautinių bendruomenių nesantaiką skatino ir konstitucinės nuostatos, reglamentuojančios vietos valdžios modelį. Minėta, kad Konstitucijos struktūrą ir turinį, įskaitant vietos valdžios reglamentavimą, lėmė dvi principinės nuostatos: pirma, pripažinti, kad Kipre egzistuoja dvi lygiateisės tautinės bendruomenės – graikų ir turkų; antra, kiekvienai iš šių bendruomenių užtikrinti lygias teises dalyvauti įgyvendinant valstybės valdžią, garantuoti, kad tvarkant šalies administracinius reikalus nedominuotų gausesnė graikų bendruomenė.

Taigi, vadovaujantis šiais principais, Konstitucijos 173 straipsnyje įtvirtinta, kad penkiuose didžiuosiuose Kipro Respublikos miestuose (Nikosijoje, Limasolyje, Famagustoje, Larnakoje ir Pafose) turkų gyventojai turi savarankiškus municipalitetus. Respublikos prezidentas ir viceprezidentas per ketverius metus nuo Konstitucijos įsigaliojimo dienos turi teisę nuspręsti, ar būtina šiuose miestuose atskirti municipalitetus. Konstitucijoje numatyta, kad graikų municipalines tarybas renka graikų rinkėjai, turkų municipalines tarybas – turkų rinkėjai. Kiekviename iš minėtų penkių miestų turi būti įsteigta koordinacinė taryba, sudaryta iš dviejų narių, kuriuos skiria Graikų municipalinė taryba, dviejų narių, kuriuos skiria Turkų municipalinė taryba, ir pirmininko, kurį skiria abi tarybos bendru sutarimu. Koordinacinė taryba sprendžia bendrus miesto valdymo klausimus. Municipalitetų teritorines ribas minėtuose miestuose nustato Respublikos prezidentas ir viceprezidentas bendru sutarimu (177 str.).

Konstitucija numato, kad šiuose miestuose municipalinių tarybų nustatyti mokesčiai ar kitokios rinkliavos gali būti renkami tik iš gyventojų, priklausančių atitinkamam municipalitetui, išskyrus tuos, kurie nurodyti Konstitucijos 174 straipsnyje (pvz., mokesčiai už prekybą turgavietėse ir naudojimąsi kitomis atitinkamam municipalitetui priklausančiomis vietomis; mokesčiai už pramogas, rengiamas atitinkamam municipalitetui priklausančiose vietose; abiejų municipalinių tarybų bendru sutarimu nustatyti mokesčiai). Šiuose miestuose municipalitetai gali išduoti licencijas ar leidimus tik asmenims, priklausantiems atitinkamai tautinei bendruomenei, išskyrus leidimus, susijusius su nekilnojamoju turtu ar statybos darbais (175 str.). Konstitucijoje taip pat nustatyta, kad nė viena nuostata, įtvirtinta 171–178 straipsniuose, nedraudžia priimti įstatymo,

susijusio su nurodytų miestų planavimo klausimais, tačiau būtina laikytis Konstitucijos 176 straipsnyje numatytų sąlygų, t. y. turi būti sudaryta miesto planavimo komisija iš dešimties narių, kurių septyni turi būti graikai, o trys – turkai; visi šios komisijos sprendimai turi būti priimami absoliučia balsų dauguma, tačiau nė vienas sprendimas, susijęs su Graikų municipalitetu, negali būti priimtas, jeigu už jį balsuoja mažiau kaip keturi graikai, o susijęs su Turkų municipalitetu – jeigu už jį balsuoja mažiau kaip du turkai. Visi miesto planavimo ir reglamentavimo klausimai yra išimtinė šios komisijos kompetencija.

Kituose municipalitetuose municipalinės tarybos sudaromos vadovaujantis dviejų bendruomenių proporcingo atstovavimo principu (Konstitucijos 178 str.).

Konstitucijos nuostatos, reglamentuojančios vietos valdžios sutvarkymą, visų pirma minėtuose penkiuose didžiuosiuose šalies miestuose, buvo visiškai neveiksmingos. Jau 1963 m. lapkritį šalies prezidentas Markariosas pasiūlė atsisakyti vietos valdžios sutvarkymo, pagrįsto etniniu principu. Prezidentas savo memorandume (aiškinamajame rašte) pažymėjo, kad nustatytas konstitucinis municipalitetų didžiuosiuose miestuose reglamentavimas yra betikslis ir neveiksmingas. Neįmanoma rasti būdo, kaip geografiškai padalinti miestą ir sukurti jame atskirus municipalitetus, pagrįstus bendruomeniniu kriterijumi. Kipro graikai ir turkai niekuomet anksčiau negalvojo apie gyvenimą atskirtose miesto vietose, negana to, municipalitetų atskyrimas yra finansiškai žalingas miesto gyventojams.⁵⁰⁰ Pažymėtina, kad nuostatos dėl dviejų municipalitetų sukūrimo miestuose niekuomet nebuvo įgyvendintos. Respublikos prezidentui ir viceprezidentui nepavyko rasti bendro sutarimo šiuo klausimu.

Valstybės teritorinio sutvarkymo problema dar labiau ėmė aštrėti po 1963 m. gruodžio mėnesio įvykių. Kaip ir anksčiau, Kipro graikai nuosekliai laikėsi unitarinių, Kipro turkai – federalizmo idėjų. Galiausiai po 1974 m. liepos 15 d. Kipre įvykusio valstybinio perversmo Turkija okupavo 37 proc. Kipro teritorijos šiaurinėje salos dalyje. 1975 m. vasario 13 d. Kipro turkų bendruomenė pasiskelbė Kipro turkų federacine valstybe, o 1983 m. lapkričio 15 d. Turkija vienašališkai paskelbė šią okupuotą teritoriją nepriklausoma Šiaurės Kipro Turkų Respublika. Minėta, kad iki šiol tarptautinės bendruomenės, *de jure* pripažįstančios tik Kipro Respubli-

⁵⁰⁰ The 13 Points: November 1963 // http://www.cyprus-conflict.net/13_points.html.

kos suverenitetą, pastangos siekiant išspręsti Kipro valstybės vientisumo problemą yra nesėkmingos. 2004 m. Jungtinės Tautos parengė penktąjį Anano planą dėl šiaurės ir pietų Kipro suvienijimo sukuriant federacinę Kipro valstybę pagal Šveicarijos modelį. Šiuo klausimu 2004 m. balandžio 21 d. Kipre buvo surengtas referendumas, kuriame absoliuti turkų bendruomenės dauguma pritarė Annano planui, o graikų bendruomenė tokį Jungtinių Tautų pasiūlymą atmetė.

Kipro Respublikos administracinę teritorinę struktūrą šiuo metu sudaro šešios administracinės sritys (Nikosija, Famagusta, Limasolis, Pafosas, Larnaka ir Kirėnija), suskirstytos į savivaldos teisę turinčius municipalitetus ir bendruomenes. Nuo 2011 m. aukščiausia administracinės srities institucija yra taryba, kuri sudaroma iš municipalitetų ir bendruomenių susivienijimų atstovų⁵⁰¹. Nuo 2016 m. administracinei sričiai turi vadovauti taryba, sudaryta iš 19 narių, kuriuos tiesiogiai rinks srities gyventojai⁵⁰².

Antro lygio administracinių teritorinių vienetų – municipalitetų ir bendruomenių – veiklą reguliuoja Municipalitetų įstatymas, priimtas 1985 m. (N. 111/85), ir Vietos bendruomenių įstatymas, priimtas 1999 m. (N. 86 (I)/99)⁵⁰³. Municipalinės valdžios institucijos yra taryba ir meras. Tarybą tiesiogiai renka vietos gyventojai penkeriems metams pagal proporcinę rinkimų sistemą. Dalyvavimas rinkimuose yra privalomas. Tarybos nariu gali būti renkami ne jaunesni kaip 25 metų amžiaus municipaliteto gyventojai. Tarybos narių skaičius priklauso nuo municipaliteto gyventojų skaičiaus. Šiuo metu mažiausias municipalinės tarybos narių skaičius yra 8, didžiausias – 26. Merai yra renkami tuo pačiu metu kaip ir municipalinės tarybos pagal santykinės daugumos mažoritarinę sistemą. Meras įgyvendina vykdomąją valdžią ir atstovauja municipalitetui. Bendruomenės yra steigiamos kaimo vietovėse ir veikia panašiai kaip municipalitetai. Bendruomenės gyventojai penkeriems metams tiesiogiai renka bendruomenės pirmininką ir bendruomenės tarybą.

Municipalitetų įstatymas numato, kad kiekviena bendruomenė, kurioje yra ne mažiau kaip 5 000 gyventojų arba kuri turi tinkamas ekono-

⁵⁰¹ Iki 2011 m. jai vadovavo valdytojas, kurį skyrė Vyriausybė.

⁵⁰² The Local Government System in Cyprus // <http://www.clgf.org.uk/userfiles/1/files/Cyprus%20local%20government%20profile%202011-12.pdf>

⁵⁰³ Union of Cyprus Municipalities // <http://www.ucm.org.cy/Webcontent.aspx?Code=EN.ABOUT.LocalAuthorities&Language=English>

mines sąlygas funkcionuoti kaip municipalitetas, gali vietos referendumu nuspręsti, kad ji būtų pripažinta municipalitetu. Ir atvirkščiai, jeigu per trejus metus municipaliteto gyventojų skaičius tampa mažesnis nei 4 000, municipalitetas gali būti naikinamas įstatymo nustatyta tvarka.

* * *

Kipro valstybės konstitucingumo pradžia sutampa su Kipro Respublikos nepriklausomybės paskelbimu 1960 m. rugpjūčio 16 d. Kitaip nei kitų demokratiškas valstybių konstitucijos, Kipro Konstitucija nebuvo tautos valios aktas. Tai Ciuricho ir Londono susitarimų tarp trijų valstybių (Graikijos, Turkijos ir Jungtinės Karalystės) bei Kipro graikų ir Kipro turkų bendruomenių vadovų kompromisų rezultatas. Konstitucijos struktūrą ir turinį lėmė dvi principinės nuostatos, įtvirtintos 1959 m. Ciuricho ir Londono susitarimuose: pirma, pripažinti, kad Kipre egzistuoja dvi lygiateisės tautinės bendruomenės – graikų ir turkų; antra, kiekvienai iš šių bendruomenių užtikrinti lygias teises dalyvauti įgyvendinant valstybės valdžią, garantuoti, kad tvarkant šalies administracinius reikalus nedominuotų gausesnė graikų bendruomenė.

Deja, Konstitucijos rengėjų siekio suderinti Kipro graikų ir Kipro turkų bendruomenių interesus įgyvendinti nepavyko. Po 1963 m. gruodį įvykusio ginkluoto Kipro turkų ir graikų bendruomenių konflikto turkų bendruomenės atstovai atsisakė dalyvauti valstybės institucijų veikloje. Padėtį dar labiau komplikavo 1974 m. liepą įvykęs valstybės perversmas, Turkijos invazija ir dalies Kipro teritorijos okupacija.

Galiojanti, tačiau realiai neveikianti 1960 m. Kipro Konstitucija yra laikoma viena iš sudėtingiausių, painiausių ir nelanksčiausių konstitucijų pasaulyje. Konstitucijai pakeisti ar papildyti numatyti itin griežti reikalavimai ir draudimai. Siekiant išvengti politinės krizės po 1963 m. ginkluoto konflikto visos valstybės valdžios ir valdymo reformos vykdomos vadovaujantis Aukščiausiojo Teismo suformuluota *būtiniosios teisės* doktrina.

Kipro Respublikos teisinė sistema yra pagrįsta bendrosios, arba anglosaksų, teisinės sistemos tradicija. Formaliai aukščiausių teisinę galią turi šalies Konstitucija, o nuo 2004 m. Kiprui įstojus į Europos Sąjungą – Europos Sąjungos teisė, tačiau realiai pirmenybė teikiama bendrosios teisės principams.

LITERATŪRA

1. The Constitution of the Republic of Cyprus // <http://www.presidency.gov.cy/>
2. The Rules of Procedure of the House of Representatives // <http://www.parliament.cy/parliamenteng/index.htm>
3. Adams, T. W. The First Republic of Cyprus: A Review of an Unworkable Constitution // <http://www.jstor.org/pss/444709>.
4. House of Representatives // <http://www.parliament.cy/parliamenteng/index.htm>
5. Presidency of the Respublic of Cyprus // http://www.presidency.gov.cy/presidency/presidency.nsf/dmlindex_en/dmlindex_en?OpenDocument
6. Supreme Court of Cyprus // http://www.supremecourt.gov.cy/judicial/sc.nsf/DMLfaq_en/DMLfaq_en?OpenDocument
7. The Local Government System in Cyprus // <http://www.clgf.org.uk/userfiles/1/files/Cyprus%20local%20government%20profile%202011-12.pdf>
8. The 13 Points: November 1963 // http://www.cyprus-conflict.net/13_points.html.
9. Union of Cyprus Municipalities // <http://www.ucm.org.cy/Webcontent.aspx?Code=EN.ABOUT.LocalAuthorities&Language=English>

XIII. LATVIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA

Prof. dr. Juozas Žilys

I. KAI KURIE ISTORINIAI POLITINIAI LATVIJOS KONSTITUCIONALIZMO ATKŪRIMO ASPEKTAI

Latvijos valstybės atkūrimą ir konstitucionalizmo raidos naująjį etapą XX a. pabaigoje, t. y. 9 ir 10 dešimtmečiuose, lėmė esminiai pokyčiai SSRS vidaus ir užsienio politikoje, M. Gorbačiovo persitvarkymo politika, komunistinių režimų krizė ir SSRS, ir Rytų bei Vidurio Europoje. Pertvarkos politika ir ideologija lėmė demokratinius pokyčius politinio, socialinio, ekonominio gyvenimo srityse. Deklaruotas viešumo principas padėjo plačiau ir atviriau vertinti istorinius politinius reiškinius. Dera pabrėžti esminę aplinkybę, kad M. Gorbačiovo politika buvo tik vienas iš veiksnių, paskatinsiuų visuotinai prabilti, o vėliau – imtis realių veiksmų atkuriant prarastąjį valstybingumą. Palyginti staigius pokyčius lėmė ne kas kita, o veržlus tautų siekis nepriklausomai tvarkyti savo gyvenimą, atgaivinti ir plėtoti demokratinio turinio konstitucionalizmą⁵⁰⁴.

Viena pagrindinių problemų, kuri aktualizavosi latvių tautos visuomeniniuose judėjimuose devintajame dešimtmetyje buvo Molotovo ir Ribentropo pakto pasekmės netenkant valstybinės nepriklausomybės. 1987 m. rugpjūčio 23 d., minint Molotovo ir Ribentropo pakto metines Rygoje, įvyko pirmas didelis mitingas⁵⁰⁵. 1988 m. rugpjūčio 23 d. Rygoje, minint Molotovo ir Ribentropo slaptųjų protokolų metines, demonstracijose dalyvavo 35 tūkst. žmonių⁵⁰⁶. Visuomeniniai judėjimai, Latvijos žmogaus teisių gynimo grupė „Helsinkis 86“, kūrybinės sąjungos, atgimstančios politinės partijos, žadinančios tautos atmintį, populiarino

⁵⁰⁴ Plačiau apie tai žr.: Jarašiūnas, E. Žvelgiant į Lietuvos Respublikos 1992 m. Konstituciją platesniame konstitucionalizmo raidos kontekste. *Jurisprudencija*. 2002, Nr. 30 (22), p. 47–58.

⁵⁰⁵ *Baltijos kraštų kelias į nepriklausomybę. 1987-1988 metai. Įvykių kronika*. Sud. V. Skuodis. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1997, p. 6.

⁵⁰⁶ *Baltijos kraštų kelias į nepriklausomybę*, p. 89.

Latvijos nepriklausomybę ženklinančius faktus ir reiškinius – 1987 m. lapkričio 18 d. surengtas Latvijos nepriklausomybės šventės minėjimas, o kitais metais ši latvių tautos šventė pažymėta labai plačiai.

1988 m. birželio 2 d. Latvijos rašytojų suvažiavimo priimtoje deklaracijoje buvo reikalaujama Latvijai suteikti didesnę politinę nepriklausomybę. Dokumentui pritarė Latvijos žurnalistai, architektai, artistai, kinematografininkai ir kitos kūrybinės organizacijos. Buvo reikalaujama, kad latvių kalba būtų paskelbta valstybine kalba, kad Latvija būtų tikrai suvereni valstybė SSRS sudėtyje, kad turėtų savo atstovus Jungtinėse Tautose ir olimpinėse žaidynėse, kad latviai patys galėtų kontroliuoti savo spaudą ir vizų išdavimą, karinės slaptosios policijos (KGB) veiklą, kad nebūtų trukdoma ryšiams su užsienio latviais. Deklaracijoje jau užsimenama apie Latvijos atsiskyrimą nuo SSRS⁵⁰⁷.

Latvių tautos išsivadavimo judėjimui ypač reikšmingas Liaudies Fronto ikūrimas. 1988 m. spalio 8 d. Rygoje prasidėjusiame Latvijos Liaudies Fronto steigiamajame suvažiavime, kuriame dalyvavo 1 083 delegatai, buvo svarstytas latvių kultūros nuopuolis, ekonominio suvereniteto prielaidos, latvių kariuomenės sukūrimas, tikinčiųjų teisių grąžinimas, stalinizmo nusikaltimų atskleidimas, katastrofiška imigracija. Priimti nutarimai dėl ekonominio savarankiškumo, dėl Latvijos SSR įstatymų viršenybės SSRS įstatymų atžvilgiu, dėl imigracijos ir emigracijos kontrolės, dėl savų pinigų sistemos, dėl ateizmo dėstymo mokyklose uždraudimo. Išrinkta Liaudies Fronto taryba, jos pirmininku tapo Dainis Ivanis⁵⁰⁸.

Viena svarbiausių politinių aktualijų, kurias svarstant 1988 m. rudenį plačiai dalyvavo Latvijos, Estijos ir Lietuvos visuomenė, buvo spaudoje paskelbti SSRS Konstitucijos pataisų bei rinkimų įstatymo projektai. Šie dokumentai buvo svarbus akstinas dar intensyviau nagrinėti klausimus dėl Baltijos kraštų santykių su SSRS, suvereniteto turinio ir jo įgyvendinimo būdų.

1988 m. lapkričio 8 d. Estijos ir Latvijos liaudies frontų valdybos bei Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Seimo Tarybos dokumente „Sąjunginių respublikų ekonominio savarankiškumo pagrindinės teisinės garantijos“⁵⁰⁹ buvo suformuluota vientisa politinių teisinių veiksmų programa, kuria buvo vadovaujamasi politiniame procese. Paminėtinos šios pagrindinės pozici-

⁵⁰⁷ *Baltijos kraštų kelias į nepriklausomybę*, p. 57.

⁵⁰⁸ *Baltijos kraštų kelias į nepriklausomybę*, p. 108.

⁵⁰⁹ *Lietuvos kelias*, I. Vilnius, 1989, p. 80.

jos: SSRS įstatymai įsigalioja sąjunginėse respublikose tik tada, kai juos patvirtina respublikų aukščiausiosios tarybos; SSRS valstybinės santvarkos ir sąjunginių respublikų tarpusavio ryšių bei santykių su SSRS organais pagrindas yra sąjunginių respublikų pasirašoma sąjungos sutartis; sąjunginės respublikos turi teisę pasirašyti tarptautines sutartis su kitomis valstybėmis ir tarptautinėmis organizacijomis, jeigu tos sutartys neprieštarauja sąjungos sutarčiai; visi teisėsaugos organai (prokuratūra, teismai, tardymo organai, vidaus organų reikalų ir valstybės saugumo organai) formuojami sąjunginėse respublikose ir tik joms pavaldūs; politiniams, ekonominiams ir kultūriniais ryšiams palaikyti sąjunginės respublikos turi savo atstovybes kitose sąjunginėse respublikose, SSRS sostinėje, taip pat kitose valstybėse.

Įsikūrusi Baltijos asamblėja, kuri vienijo Estijos ir Latvijos liaudies frontus bei Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdį, 1988 m. gegužės 14 d. priėmė Baltijos tautų teisių deklaraciją, kurioje paskelbė, kad natūralios neatimamos tautų teisės yra: teisė gyventi istoriškai susiklosčiusioje savo teritorijoje; teisė apsispręsti ir laisvai nustatyti savo politinį statusą; teisė išsaugoti ir ugdyti savo kultūrą ir savitumą; teisė pasirinkti tokias ūkininkavimo formas, kurios užtikrintų socialinį ir kultūrinį vientisumą ir raidą, taip pat gamtos išteklių tausojimą ir aplinkos išsaugojimą; teisė savarankiškai bendradarbiauti su kitomis tautomis ir valstybėmis. Asamblėja pabrėžė, kad šios teisės ir pareigos turi būti Baltijos tautų politinės ir ekonominės raidos pagrindas – taip išreiškiamas Baltijos tautų siekis atgauti valstybinį suverenitetą neutraliame ir demilitarizuotame Baltijos ir Skandinavijos regione⁵¹⁰.

1989 m. rugsėjo 9 d. deklaracijoje „Apie Estijos, Latvijos ir Lietuvos teritorinį vientisumą“ skelbiama, kad trijų Baltijos šalių teritorijos yra jų valstybingumo pagrindas, o administraciniai pakeitimai gali būti daromi tik teisiniu ir konstituciniu būdu, taip pat sudarant tarpvalstybines sutartis. Bet kokie mėginimai pakeisti Estijos, Latvijos ir Lietuvos teritorinį vientisumą, kaip antai šiaurės rytų Estijos, Daugpilio, pietryčių Lietuvos atžvilgiu, traktuotini kaip šiurkšti politinio spaudimo priemonė, tokie veiksmai nukreipti prieš Baltijos šalių savarankiškumo ir nepriklausomybės siekius, prieš ten gyvenančių tautų interesus. Estijos, Latvijos liaudies frontai ir Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis pakvietė suvienyti pastangas pasipriešinti veiksams, kuriais siekiama ardyti valstybių teritorinį vientisumą⁵¹¹.

⁵¹⁰ *Lietuvos kelias*, I. Vilnius, p. 89.

⁵¹¹ *Lietuvos kelias*, I. Vilnius, p. 100.

Latvijas SSR Aukščiausioji Taryba 1989 m. liepos 28 d. priėmė deklaraciją „Dėl Latvijas valstybinio suvereniteto“ ir pabrėžė, kad Molotovo-Ribentropo paktas yra kriminalinis aktas, kuriuo buvo padėtas pagrindas okupuoti ir aneksuoti Latvijos valstybę. Deklaracijoje skelbta, kad turi būti atkurtas Latvijos valstybės suverenitetas, garantuotas Latvijos įstatymų viršenybės principas, suteiktas politinis, ekonominis bei kultūrinis savarankiškumas⁵¹².

1990 m. gegužės 4 d. Latvijos SSR Aukščiausiosios Tarybos deklaracijoje „Dėl Latvijos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo“⁵¹³ pabrėžta, kad 1940 m. birželio 16 d. SSRS stalininės Vyriausybės ultimatyvi nota Latvijos Respublikai, kurioje pareikalauta pakeisti vyriausybę, taip pat 1940 m. birželio 17 d. karinė agresija turi būti kvalifikuojamos kaip tarptautinis nusikaltimas, kurio rezultatas – Latvijos okupacija ir suvereni Latvijos Respublikos valdžios likvidavimas. Atsižvelgiant į tai, kad Latvijos Vyriausybė buvo sudaryta SSRS Vyriausybės atstovų nurodymu, vadovaujantis tarptautine teise konstatuota, jog ši Vyriausybė nebuvo Latvijos Respublikos suvereni valdžios vykdomasis organas, nes ji atstovavo ne Latvijos Respublikos, o SSRS interesams.

Remdamasi 1989 m. birželio 28 d. Latvijos SSR Aukščiausiosios Tarybos deklaracija ir atsižvelgdama į Visos Latvijos liaudies deputatų susirinkimo 1990 m. balandžio 21 d. kreipimąsi, taip pat vadovaudamasi Latvijos gyventojų valia, pareikšta per rinkimus išrenkant tuos deputatus, kurie savo programose deklaravo pasiryžimą atkurti Latvijos Respublikos nepriklausomybę. Latvijos SSR Aukščiausioji Taryba pripažino tarptautinės teisės principų prioritetą valstybinės teisės normų atžvilgiu. Paskelbta, kad SSRS ir Vokietijos 1939 m. rugpjūčio 23 d. sutartis, kuria remiantis buvo likviduota 1940 m. birželio 17 d. Latvijos Respublikos suvereni valstybės valdžia, prieštarauja teisei. 1940 m. liepos 21 d. Latvijos Seimo deklaracija „Dėl Latvijos įstojimo į SSRS“ paskelbta neturinčia teisinės galios nuo jos priėmimo momento. Aukščiausioji Taryba atnaujino 1922 m. vasario 15 d. Latvijos Respublikos Konstitucijos veikimą visoje Latvijos teritorijoje, tačiau iki naujos redakcijos Konstitucijos priėmimo nusprendė sustabdyti Konstitucijos veikimą, išskyrus tuos straipsnius, kurie gali būti pakeisti tik referendumu.

⁵¹² Balodis, R. *The Constitution of Latvia – Institut für Rechtspolitik an der Trier*, 2004, p. 9.

⁵¹³ *The Republic of Latvia Supreme Council and Government Reporter No. 20*, 1990, p. 1096–1098.

Esminis deklaracijos bruožas tas, kad joje nustatytas Latvijos Respublikos atkūrimo *de facto* pereinamasis laikotarpis, kuris turėjo baigtis Latvijos Respublikos Saeimos sušaukimu. Šiuo laikotarpiu aukščiausių valstybės valdžią turėjo įgyvendinti Latvijos Respublikos Aukščiausioji Taryba. Buvo numatyta, kad pereinamuoju laikotarpiu galima taikyti Latvijos SSR Konstitucijos normas ir kitus galiojančius teisės aktus tiek, kiek jie neprieštarauja 1922 m. vasario 15 d. Latvijos Respublikos pagrindinėms nuostatoms, apie kurias minėjome prieš tai.

Deklaracijoje pareikšta, kad Latvijos Respublikos ir SSRS tarpusavio santykiai turi būti grindžiami 1920 m. rugpjūčio 11 d. Rusijos ir Latvijos taikos sutartimi, kurioje visiems laikams pripažinta Latvijos valstybės nepriklausomybė. Deryboms su SSRS turėjo būti sudaryta vyriausybė komisija⁵¹⁴.

1991 m. rugpjūčio 21 d. Latvijos Respublikos Aukščiausioji Taryba priėmė konstitucinį įstatymą „Dėl Latvijos Respublikos valstybinio statuso“, skelbiantį, kad Latvija yra nepriklausoma demokratinė respublika, kurios suvereni valdžia priklauso Latvijos liaudžiai ir kurios tarptautinį teisinį statusą nustato 1922 m. vasario 15 d. Latvijos Respublikos Konstitucija. Įstatyme pripažinta, kad 1990 m. gegužės 4 d. deklaracijos nuostata dėl pereinamojo laikotarpio nustatymo neteko galios. Taip pat pabrėžta, kad iki Latvijos okupacijos ir aneksijos likvidavimo ir Saeimos išrinkimo bei sušaukimo aukščiausių valstybės valdžią Latvijos Respublikoje įgyvendina Latvijos Respublikos Aukščiausioji Taryba, o Latvijos Respublikos teritorijoje galioja tik tie teisės aktai, kuriuos priėmė Latvijos Respublikos valstybinės valdžios ir valdymo aukščiausios institucijos.

2. PAGRINDINIAI LATVIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJOS BRUOŽAI

Iš Konstitucijos 1 straipsnio, kuriame nustatyta, kad Latvija yra nepriklausoma demokratinė Respublika, išplaukia *teisinės valstybės principai*. Vienas svarbiausių iš jų – valstybės valdžių padalijimo ir teisėtumo principas. Valstybės valdžių padalijimo fundamentinė demokratinės

⁵¹⁴ Plačiau apie deklaraciją žr.: Levits, E. 4 maija Deklaracija Latvijas tiesību sistema. 4. *mais Rakstu, atminu un dokumentu krajums par Neatkarības deklarāciju* (Red. Jundzis T.). (4 Day declaration in the legal system of Latvia / 4 May Collection of Articles, memories and Document on the Declaration of Independence). Rīga, 2000, p. 53.

sistemos nuostata yra esminė, remiantis ja kuriama valstybės valdžios organizacija. Šis principas suponuoja darnų visų valdžių bendradarbiavimą, tarpusavio kontrolę ir ribojimą, taip pat valdžios nuosaikumą⁵¹⁵. Iš valstybės valdžių padalijimo išplaukia, kad teisminė valdžia kontroliuoja įstatymų leidimo ir vykdomąją valdžią. Už kontrolės ribų negali būti nė viena vykdomosios valdžios išleista teisės norma ir veiksmas, jeigu su jais susijęs kokio nors asmens interesas⁵¹⁶.

Latvijos mokslininkai pažymi, kad konstitucinis *latvių kalbos* principas yra vienas svarbiausių Latvijos valstybingumo pagrindų⁵¹⁷. Latvių kalbos, kaip valstybinės kalbos, konstitucinis statusas reiškia, kad Latvijos gyventojai turi teisę vartoti latvių kalbą žodžiu ir raštu. Atsižvelgiant į istorines aplinkybes, į tai, kad latvių tautybės žmonių skaičius XX a. Latvijos teritorijoje sumažėjo, o didžiuosiuose miestuose ir Rygoje latvių tauta vis dar yra mažuma, ir į tai, kad latvių kalbai buvo suteiktas valstybinės kalbos konstitucinis statusas, Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad reikia ginti latvių kalbą ir stiprinti jos vartojimą. Visa tai susiję su demokratine valstybės santvarka. Teismas pabrėžė, kad Latvija yra vienintelė pasaulio vieta, kur galima garantuoti latvių kalbos vystymąsi ir vartojimą. Latvių kalba yra pagrindinė tautos išlikimo garantija, todėl siaurinant latvių kalbos vartojimo ribas kyla grėsmė demokratinei valstybės santvarkai⁵¹⁸.

Latvijos valstybės valdymo forma yra demokratinė respublika, o valstybės valdžios sąranga grindžiama atstovaujamosios demokratijos prioritetu. Konstitucinėje tikrovėje tai reiškia, kad atstovaujamoji Latvijos valstybės valdžios institucija – Saeima yra parlamentinės demokratijos garantas, konstitucinės sąrangos šerdis⁵¹⁹.

Iš *teisinės* valstybės principo išplaukia vienas pagrindinių konstitucinės demokratijos dėsnių, kad Latvijos valstybės suverenitetas priklauso tautai. Tuo pripažįstama, kad niekam kitam, o tik tautai priklauso steigia-

⁵¹⁵ Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 21 d. sprendimas. *Judgments of the Constitutional Court of the Republic of Latvia*. Riga: Tiesu namu agentūra, 2003, p. 323.

⁵¹⁶ Konstitucinio Teismo 1999 m. liepos 9 d. sprendimas. *Judgments of the Constitutional Court of the Republic of Latvia*. Riga: Tiesu namu agentūra, 2002, p. 228.

⁵¹⁷ Balodis, R. *The Constitution of Latvia*. Institut für Rechtspolitik an der Universität Trier, 2004, p. 16.

⁵¹⁸ Konstitucinio Teismo 2001 m. gruodžio 21 d. sprendimas. *Judgments of the Constitutional Court of the Republic of Latvia*. Riga: Tiesu namu agentūra, 2003, p. 287–308.

⁵¹⁹ Vildbergs, H.; Feldhune, G. *Astances Satversmei (References to the Satversme)*. Riga: Eurofaculty, 2003, p. 2.

mosios valdžios galios, o įsteigtoji valdžia turi įgyvendinti tautos valią, reiškiamą referendumuose⁵²⁰, parlamento rinkimuose.

Pažymėtinas Konstitucijos 3 straipsnyje suformuluotas Latvijos *valstybės teritorinio vientisumo ir integralumo principas*, kuriame skelbiama: „Latvijos valstybės teritorija ribojama sienų, nustatytų tarptautinėmis sutartimis, susideda iš Vidžemės, Latgalės, Kuržemės ir Žiemgalės.“

Labai svarbus Latvijos konstitucinės sistemos bruožas yra tas, kad Konstitucijoje, išreiškiant šiuolaikines politinio teisinio proceso tendencijas, įtvirtinamos *Latvijos integracijos į tarptautines bendruomenes prielaidos*. Konstitucijoje deklaruojama, kad Latvija, siekdama stiprinti demokratiją ir sudarydama tarptautines sutartis, gali perduoti dalį valstybės institucijų įgaliojimų tarptautinėms institucijoms. Nustatoma ypač griežta tokių sutarčių ratifikavimo tvarka: tarptautinės sutartys, kuriomis remiantis dalis valstybės institucijų funkcijų perduodamos tarptautinėms institucijoms, turi būti ratifikuotos parlamente, pritariant dviejų trečdalių parlamento narių balsų daugumai. Klausimas dėl Latvijos narystės Europos Sąjungoje turi būti sprendžiamas referendumu. Tik referendumu gali būti sprendžiamas klausimas dėl esminių pakeitimų, susijusių su Latvijos naryste Europos Sąjungoje.

3. ASMENS KONSTITUCINIO STATUSO PAGRINDAI

3.1. Žmogaus teisių ir laisvių konstitucinės doktrinos raida Latvijoje. Nors ši raida ir atspindi bendrąsias tendencijas, būdingas daugeliui Europos valstybių, tačiau išreiškia ir specifinius bruožus, būdingus šiuolaikinei Latvijos Respublikos politinei sistemai. Pažymėtina, kad 1922 m. vasario 15 d. Latvijos Respublikos Konstitucijoje nebuvo skyriaus, kuriame būtų įtvirtintos pagrindinės žmogaus laisvės ir teisės. Šios konstitucinės teisės instituto turinys, t. y. konkrečios žmogaus teisės ir laisvės, buvo įgyvendintos parlamento leidžiamuose įstatymuose, kituose teisės aktuose.⁵²¹

1990 m. gegužės 4 d. Latvijos SSR Aukščiausiosios Tarybos deklaracijoje „Dėl Latvijos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo“ buvo skelbiama, kad Latvijos Respublikos ir kitų valstybių piliečiams, nuolatos

⁵²⁰ Tautos referendumo teisė įtvirtinta Konstitucijoje, o konkrečiau reglamentuojama 1994 m. kovo 31 d. Įstatymų leidimo iniciatyvų referendumo įstatyme. Žr.: *The Republic of Latvia Saeima and Cabinet Reporter No. 9*. 1994, p. 849–853.

⁵²¹ Balodis, R. *The Constitution of Latvia*. Institut für Rechtspolitik an der Universität Trier, 2004, p. 40.

gyvenantiems Latvijos teritorijoje, garantuojamos socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės, taip pat politinės laisvės pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas dėl žmogaus teisių. Šios laisvės ir teisės taikomos SSRS piliečiams, kurie pareiškė pageidavimą gyventi Latvijoje nepriimdami jos pilietybės⁵²².

1991 m. gruodžio 10 d. Latvijos Respublikos Aukščiausioji Taryba priėmė konstitucinį įstatymą „Dėl žmogaus teisių ir pareigų“⁵²³, kuriuo susistemino demokratinėje pasaulio bendrijoje visuotinai pripažintas pilietines, politines, socialines, ekonomines, kultūrinės teises bei laisves ir išreiškė jas konsoliduotame teisės akte.

1997 m. birželio 4 d. Latvijos Respublikos Saeima ratifikavo Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, kuri įsigaliojo 1997 m. birželio 13 d. Šiuo metu Latvijos Respublika yra ratifikavusi visus pagrindinius teisės aktus dėl žmogaus teisių ir laisvių, jie įgyvendinami valstybės institucijų teisės aktų kuriamojoje veikloje, socialinėje politikoje. 1998 m. spalio 15 d. Latvijos Respublikos Saeima papildė Latvijos Respublikos Konstituciją 8 skirsniu „Pagrindinės žmogaus teisės“. Jame pirmą kartą Latvijos konstitucionalizmo istorijoje žmogaus teisių ir laisvių doktrina pateikta aukščiausiu teisiniu politiniu lygiu.

Nagrinėjant Latvijos Respublikos Konstituciją reikėtų atkreipti dėmesį ir į tai, kad Konstitucijos 8 skirsnis, nors ir pateikia pagrindinių teisių ir laisvių katalogą, tačiau kitos konstitucinės normos, neįrašytos į 8-ąjį skirsnį, taip pat reglamentuoja žmogaus teisių ir laisvių klausimus, įtvirtina atitinkamas jų garantijas.

3.2. Latvijos Respublikos pilietybė. Latvijos Respublikos pilietybės įstatymas buvo priimtas 1994 m. liepos 22 d.⁵²⁴, vėliau buvo padaryta nemažai jo pataisų, kurių visuma ir apibrėžia šiuolaikinį pilietybės santykių teisinį reguliavimą.

Įstatyme nurodyta, kad Latvijos piliečiai yra: 1) asmenys, kurie Latvijos piliečiais buvo 1940 m. birželio 17 d., taip pat jų palikuonys, jeigu jie užsiregistravo įstatymų numatyta tvarka, išskyrus asmenis, kurie po 1990 m. gegužės 4 d. įgijo kitos valstybės pilietybę. Šiai kategorijai priklauso: latviai ir lyviai, nuolatos gyvenantys Latvijoje ir užsiregistravę

⁵²² *The Republic of Latvia Supreme Council Government Report No. 20.* 1990, p. 1096–1098.

⁵²³ *The Republic of Latvia Supreme Council and Government Reporter No. 4/5,* 1992, p. 74–77.

⁵²⁴ *The Republic of Latvia Saeima and Cabinet Reporter No. 17.* 1994, p. 1499–1509.

įstatymuose nustatyta tvarka, neturintys kitos valstybės pilietybės arba gavę tos valstybės, kurios pilietybę jie turėjo, leidimą ekspatrijuoti, jeigu tai numatyta tos valstybės įstatymuose; 2) moterys, nuolatos gyvenančios Latvijoje, kurios pagal 1919 m. rugpjūčio 23 d. Pilietybės įstatymą neteko Latvijos pilietybės, taip pat jų palikuonys, jeigu šie asmenys užsiregistravo įstatymuose nustatyta tvarka, išskyrus asmenis, kurie po 1990 m. gegužės 4 d. įgijo kitos valstybės pilietybę; 3) asmenys, nuolatos gyvenantys Latvijoje, užsiregistravę įstatymų nustatyta tvarka, išklausę visą mokymo kursą latvių kalba bendrojo lavinimo mokykloje ir įgiję pagrindinį išsilavinimą ar bendrąjį vidurinį išsilavinimą, jeigu jie neturi kitos valstybės pilietybės arba yra gavę valstybės, kurios pilietybę jie turėjo, leidimą ekspatrijuoti. Kartu su tokiu asmeniu Latvijos pilietybė suteikiama nepilnamečiams jo vaikams iki 15 metų, kurie nuolatos gyvena Latvijoje; 4) asmenys, natūralizacijos ar kitu būdu įgiję Latvijos pilietybę; 5) vaikai, kurie rasti Latvijos teritorijoje ir kurių tėvai nežinomi; 6) vaikai, neturintys tėvų ir gyvenantys vaikų namuose ar mokyklose-internatuose; 7) vaikai, kurių tėvai, jiems gimstant, buvo Latvijos piliečiai, nesvarbu, kur gimę.

Įstatyme įtvirtintose natūralizacijos taisyklėse numatyta, kad natūralizacijos būdu Latvijos pilietybė gali būti suteikta asmenims, kurie yra įtraukti į Latvijos gyventojų registrą ir kurie: pareiškimo dėl natūralizacijos padavimo metu ne mažiau kaip 5 metus gyveno Latvijoje pradedant nuo 1990 m. gegužės 4 d. (asmenims, atvykusiems į Latviją po 1992 m. liepos 1 d., penkerių metų terminas skaičiuojamas nuo tada, kai buvo gautas leidimas nuolat gyventi); moka latvių kalbą; yra susipažinę su Latvijos Respublikos Konstitucijos ir konstitucinio įstatymo „Žmogaus ir piliečio teisės ir pareigos“ pagrindinėmis nuostatomis; moka valstybės himno tekstą ir Latvijos istoriją; turi legalų pragyvenimo šaltinį; pasižadėjo būti ištikimi Latvijos Respublikai; pranešė, kad atsisakė buvusios pilietybės ir gavo iš valstybės, kurios pilietybę jie turėjo, leidimą ekspatrijuoti arba dokumentą, patvirtinantį apie pilietybės netekimą. Buvę SSRS piliečiai, iki 1990 m. gegužės 4 d. gyvenę Latvijoje, turi patvirtinti, kad jie neturi kitos valstybės pilietybės.

Įstatyme nurodytos natūralizacijos ribojimo sąlygos taikomos asmenims, kurie: nekonstituciniais būdais kovojo prieš Latvijos nepriklausomybę; nuteisti už fašizmo, šovinizmo, nacionalizmo, totalitarizmo idėjų propagandą; yra užsienio valstybės valdžios, valdymo, teisėsaugos įstai-

gų pareigūnai; tarnauja užsienio valstybės ginkluotose pajėgose, vidaus reikalų kariuomenėje, saugumo ar policijos (milicijos) struktūrose; buvo KGB darbuotojai, informatoriai, agentai, jeigu tai konstatuota įstatymo nustatyta tvarka; po 1991 m. sausio 13 d. veikė prieš Latvijos Respubliką būdami SSKP ir kitų organizacijų nariais.

Latvijos teisinėje sistemoje nepripažįstama dviguba pilietybė. Latvijos pilietis, jeigu pagal užsienio valstybės įstatymus jis gali būti ir atitinkamos užsienio valstybės piliečiu, teisiniuose santykiuose su Latvijos Respublika vertinamas tik kaip Latvijos pilietis.

Latvijos pilietybė gali būti suteikta už ypatingus nuopelnus Latvijos Respublikai. Tokį sprendimą priima Saeima, jis skelbiamas viešai. Šiuo atveju natūralizacijos reikalavimai netaikomi.

Latvijos pilietybė gali būti atimta apygardos teismo sprendimu, jeigu asmuo įgijo kitos valstybės pilietybę, be vyriausybės leidimo tarnauja kitos valstybės ginkluotose pajėgose, vidaus reikalų kariuomenėje, saugumo, policijos (milicijos), teisingumo sistemoje, gaunant Latvijos pilietybę pateikė apie save melagingus duomenis.

3.3. Asmens teisės ir laisvės. Atsižvelgiant į jų tradicinę sampratą, apima teisę į gyvybę, asmens neliečiamumą, privataus gyvenimo neliečiamumą, saviraiškos laisvę, teisę į informaciją, nuosavybės ir būsto neliečiamumą, lygiateisiškumą.

Žmonių *lygiateisiškumas* pripažįstamas vienu pagrindinių konstitucinių principų, kuris svarbus įgyvendinant visas kitas teises ir laisves. Lygiateisiškumo principas taikomas visoms sritims, t. y. pilietinėms, politinėms, socialinėms, ekonominėms, kultūrinėms teisėms ir laisvėms. Konstitucinis Teismas teigė, kad *lygybės* principas suponuoja draudimą valstybės institucijoms priimti tokias teisės normas, kurios be tvirto pagrindo leidžia skirtingai vertinti asmenis, kurių, remiantis atitinkamai pagrįstais kriterijais, padėtis yra vienoda. Tačiau vadovaujantis lygybės principu leidžiama ir net reikalaujama skirtingai vertinti asmenis, kurių padėtis vienoda, jeigu taip vertinti yra objektyvus ir protingas pagrindas⁵²⁵.

Konstitucijoje skelbiama, kad kiekvienas asmuo, gindamas savo teisę, *turi teisę kreiptis į teisingą teismą*. Šią teisę sukonkretina baudžiamojo, civilinio, administracinio proceso, Teismų sandaros ir kiti įstatymai.

⁵²⁵ Konstitucinio Teismo 2004 m. vasario 9 d. sprendimas. Judgments of the Constitutional Court of the Republic of Latvia. Riga: Tiesu namu agentūra, 2005, p. 575–576.

Konstitucinis Teismas, aiškindamas šios konstitucinės normos turinį, atkreipė dėmesį į tai, kad *teisingo teismo* sąvoka apima keletą aspektų. Pirmiausia *teisingas teismas* turi būti suprantamas kaip nepriklausomas ir objektyvus teisminės valdžios organas, nagrinėjantis bylą. *Teisingo teismo* doktrina kildinama iš valstybės valdžių atskyrimo, taip pat iš teisėjų nepriklausomumo konstitucinių principų⁵²⁶. *Teisingas teismas* suponuoja teisinę valstybę atitinkantį teisminį procesą, kurio metu kaltinamajam turi būti skiriama pakankamai laiko ir priemonių pasirengti gynybai⁵²⁷. *Teisingas teismas* reiškia ir bylos šalių lygias galimybes, t. y. asmenų, dalyvaujančių teismo procese, teisę paaiškinti bylos aplinkybes neteikiant pranašumų kuriai nors iš šalių oponento atžvilgiu. Teisė būti išklaustam išplaukia iš teisinio teisingumo principo, numatančio visas teismo proceso garantijas: visi įrodymai turi būti prieinami visiems byloje dalyvaujantiems asmenims, jų galimybė iškviesti liudytojus ir lygios galimybės pateikti jiems klausimus; pareiga išklausti kiekvieną šalį tiksliai dalyvaujant kitai šaliai; atstovavimo teisė; galimybė reikšti savo mintis dėl visų klausimų, faktų ir teisės normų⁵²⁸.

Asmens teisė kreiptis į teisingą teismą glaudžiai susijusi su labai svarbiu, teisingumo procedūrose įgyvendinamu *nekaltumo prezumpcijos* konstituciniu dėsniu. Konstitucijoje pabrėžiama, kad asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodomas įstatymų nustatyta tvarka. Nekaltumo prezumpcija reiškia, kad teismas ir jo pareigūnai, vykdydami savo pareigas, iki teismo neturi reikšti prielaidų, kad teisiamas asmuo yra kaltas dėl padaryto nusikaltimo. Lygiai taip pat turi elgtis ir tardytojas, prokuroras, prieš bylą perduodami teismui. Teisiamojo kaltė įrodoma ir konstatuojama tik teismo posėdyje nagrinėjant bylą iš esmės⁵²⁹.

Konstitucijoje taip pat pabrėžiama, kad asmeniui padaryta materialinė ir moralinė žala privalo būti teisingai atlyginta. Atlyginimo tvarka nustatyta įstatyme.

⁵²⁶ Konstitucinio Teismo 2003 m. vasario 4 d. sprendimas. *Judgments of the Constitutional Court of the Republic of Latvia*. Riga: Tiesu namu agentūra, 2004, p. 337.

⁵²⁷ Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 22 d. sprendimas. *Judgments of the Constitutional Court of the Republic of Latvia*. Riga: Tiesu namu agentūra, 2002, p. 315.

⁵²⁸ Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 27 d. sprendimas. *Judgments of the Constitutional Court of the Republic of Latvia*. Riga: Tiesu namu agentūra, 2003, p. 342–343.

⁵²⁹ Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 27 d. sprendimas. *Judgments of the Constitutional Court of the Republic of Latvia*. Riga: Tiesu namu agentūra, 2005, p. 338–339.

Kiekvienas *asmuo turi teisē turēti advokatā*. Konstitūcinē teisē turēti advokatā reiškia teisē ģ kvalifikuotā teisinē pagalbā, taip pat valstybēs pareiģā teikti tokiā paramā asmenims, kurie patys neturi galimybių ģgyvendinti šios teisēs. Kiekvienas asmuo, kaltinamas dēl padarytos nusikalstamos veikos, turi teisē gauti kvalifikuotā nemokamā teisinē pagalbā, jeigu jam neuštenka lēšų sumokēti už teikiamā pagalbā. Tokiā teisē turi kiekvienas nepasiturintis asmuo visose bylose, kuriose turi būti užtikrintas atstovavimas, arba tai lemia teismo nagrinējimo interesai. Konstitūcinis Teismas pabrēžē, kad toks teisēs ģ advokatā aiškinimas yra neišsamus, jis gali būti plečiamas, o ne siaurinamas⁵³⁰.

Viena pagrindinių konstitūcinių vertybių yra žmogaus laisvė ir ji yra neliečiama. Skelbiant, kad žmogaus laisvė negali būti varžoma kitaip, kaip tik įstatymu (94 str.), žmogaus laisvės suvaržymas labai glaudžiai siejamas su nekaltumo prezumpcijos principu. Konstitūcinis Teismas pabrēžē, kad teismas, priimdamas sprendimą dēl arešto bylos teismo nagrinējimo metu ir atsižvelgdamas ģ nekaltumo prezumpcijā, privalo įvertinti, ar pagrįsti įtarimai dēl to, kad teisiamasis padarē nusikalstamā veikā. Teismas turi įvertinti teisiamojo asmenybē, ar teisiamasis, būdamas laisvėje, netrukdyt teismo tyrimui ir ar jis nesudarys grēsmių visuomenēs interesams, jos saugumui. Teismas negali neatsižvelgti ģ tai, kad bylos nagrinējimas yra dar nebaigtas ir kad visos abejonēs dēl bylos aplinkybių aiškinamos teisiamojo naudai⁵³¹.

Konstitūcijos 95 straipsnyje įtvirtinta dar viena visuotinai pripažinta žmogaus *teisē ģ garbē ir orumā*. Valstybē prisiima pareiģā ginti žmogaus garbē ir orumā kaip kiekvienos laisvos asmenybės neatimamā teisē. Iš šios teisēs išplaukia kitas netoleruotinas elgesys. Jis išreikštas taip: „Prievara ar kitoks žiaurus elgesys prieš žmogų draudžiamas. Niekas negali būti baudžiamas žiauria ar žmogaus orumā žeminančia bausme“.

Teisē ģ privataus gyvenimo neliečiamumā, įtvirtinta Latvijos Respublikos Konstitūcijoje (96 str.), apibūdinama ir kaip gyvenamojo būsto bei korespondencijos neliečiamumas. Šios teisēs gynimo teisiniai mechanizmai numatyti atitinkamuose proceso bei kituose įstatymuose. Akivaizdu, kad

⁵³⁰ Konstitūcinio Teismo 2003 m. birželio 27 d. sprendimas. *Judgments of the Constitutional Court of the Republic of Latvia*. Riga: Tiesu namu agentūra, 2003, p. 354–355.

⁵³¹ Konstitūcinio Teismo 2003 m. birželio 27 d. sprendimas. *Judgments of the Constitutional Court of the Republic of Latvia*. Riga: Tiesu namu agentūra, 2005, p. 388.

teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą yra susijusi su žmogaus garbe ir orumu, todėl ir šių teisių gynimo užtikrinimas pagrįstas teisinės demokratinės valstybės prigimtimi, veikiančia teisių gynimo teisine sistema.

Žmogaus teisė į išraiškos laisvę apima teisę gauti, turėti ir skleisti informaciją, taip pat reikšti nuomonę. Latvijos Respublikoje cenzūra yra draudžiama (Konstitucijos 100 str.). 2003 m. birželio 5 d. sprendime Latvijos Respublikos Konstitucinis Teismas konstatavo, kad žodžio laisvė priskirtina pirmosios kartos žmogaus teisių kategorijai ir laikoma viena svarbiausių žmogaus teisių. Žodžio laisvę valstybė gali riboti tais atvejais, kai jos įgyvendinimas tiesiogiai susijęs su kitų žmonių teisėmis, taip pat kai žodžio laisvė sudaro nedviprasmišką ir tiesioginį pavojų visuomenei.

Nuosavybės teisėms ginti skirtas Konstitucijos 105 straipsnis, kuriame reglamentuojami šios žmogaus teisės užtikrinimo klausimai. Teigiant, kad žmogus turi nuosavybės teises, pabrėžiama, jog naudojantis nuosavybe negalima pažeisti visuomenės interesų. Nuosavybės teisės gali būti ribojamos tik įstatymo numatytais atvejais, o nuosavybė gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams tenkinti ir teisingai atlyginama.

Latvijos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinus teisę į nuosavybę, atkūrus privačios nuosavybės institutą savaime iškilo nuosavybės teisių į iki 1940 m. turėtą turtą atkūrimo problema. Restitucijos procese iškilo ir socialinės politinės, ir teisinio reguliavimo aktualijos. Konstitucinis Teismas, kuriam ne kartą teko interpretuoti teisės aktų, nustatančių nuosavybės teisių atkūrimą, turinio klausimus, pabrėžė, kad Latvijos valstybė neatsako už žmogaus teisių pažeidimus, tarp jų ir turto nacionalizaciją, kurie buvo padaryti okupacijos laikotarpiu. Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad nuo žemės nacionalizacijos praėjo daug laiko, nacionalizuota žemė buvo naudojama įvairiems tikslams, todėl atkuriant nuosavybės teises reikia derinti buvusio politinio režimo padarytą žalą ir būtinybę atkurti teisingumą. Konstitucinis Teismas buvo tos nuomonės, jog teisingumo ir proporcingumo (interesų pusiausvyros) principas nereikalauja, kad visiems buvusiems žemės savininkams būtų atkurta nuosavybės teisė arba visiškai kompensuota jos vertė. Tokią nuostatą lemia socialiniai ekonominiai pokyčiai, įvykę okupacijos metu, tad buvusios padėties neįmanoma visiškai atkurti⁵³².

⁵³² Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 25 d. sprendimas. *Judgments of the Constitutional Court of the Republic of Latvia*. Riga: Tiesu namu agentūra, 2004, p. 389–406.

3.4. Politinēs teisēs ir laisvēs. Pagrindinēmis politinēmis teisēmīs ir laisvēmīs Konstitūcijojē pripažīstamos: teisē dalyvauti valstybēs valdyme, savivaldojē, eiti pareigas valstybēs tarnybojē; piliečių įstatymų leidimo iniciatyvos teisē; rinkimų teisē; teisē vienytis į politines partijas, asociācijas ir kitokias visuomenines organizācijas, taip pat kitos teisēs.

Teisē eiti pareigas valstybēs tarnybojē sukonkretinama 2000 m. rug-sėjo 7 d. Valstybinēs civilinēs tarnybos įstatyme. Spręsdamas bylą, kuriojē buvo abejojama dėl to, ar yra teisēta įstatymo norma, nustatanti valdininko pareigų ėjimo amžiaus ribą, Konstitūcinis Teismas teigē, kad valdininkai yra valstybēs pareigūnai, kuriems patikēta vykdyti valstybēs uždavinius valdymo sistemojē. Valdininkus ir valstybē sieja tokie viešieji teisiniai santykiai, kuriems, kitaip nei darbo teisējē, netaikomas šalių, sudariusių darbo sutartį, lygybēs principas. Teisiniai valstybēs tarnybos santykiai atsirado ne darbo ar kitos sutarties, o skyrimo į pareigas pagrindu. Konstitūcinis Teismas priėjo prie išvados, kad atsižvelgiant į valdininko funkcijų pobūdį valstybēs gali nustatyti tam tikrus jų statuso ribojimus, kurie negalētų būti taikomi tradiciniuose darbo santykiuose⁵³³.

Rinkimų teisē pagrįsta teisinēs demokratinēs valstybēs pagrindais ir išreiškiama šiais principais: visuotinė rinkimų teisē; lygių rinkimų teisē; tiesioginiai rinkimai; slaptas balsavimas; rinkimų rengimo ir vykdymo viešumas. 1995 m. gegužēs 25 d. Saeimos rinkimų įstatyme reglamentuojant rinkimų organizavimo klausimus nustatyta, kad aktyvios rinkimų teisēs neturi įtariamieji, kaltinamieji ar teisiamieji, jeigu jiems pritaikytas areštas. 2003 m. kovo 5 d. sprendime Konstitūcinis Teismas nesutiko su Saeimos teiginiu, kad asmenys, kurie yra laisvēs apribojimo vietose ir atskirti nuo visuomenēs, negali būti visiškai laisvi reikšdami savo valią, nes negali gauti visiškos priešrinkiminēs informacijos. Teismas teigē, kad areštuoti asmenys turi galimybes naudotis žiniasklaidos priemonēmīs, todėl ir šiuo atžvilgiu nėra pagrindo riboti jų rinkimų teisēs⁵³⁴.

Piliečių įstatymų leidimo iniciatyvos teisē numatyta Konstitūcijos 78 straipsnyje. Šią teisę turi ne mažiau kaip dešimtdalis Latvijos piliečių, turinčių balsavimo teisę. Pasiūlymas dėl Konstitūcijos pataisos ar įsta-

⁵³³ Konstitūcinio Teismo 2003 m. gruodžio 18 d. sprendimas. *Judgments of the Constitutional Court of the Republic of Latvia*. Riga: Tiesu namu agentūra, 2005, p. 449.

⁵³⁴ Konstitūcinio Teismo 2003 m. kovo 5 d. sprendimas. *Judgments of the Constitutional Court of the Republic of Latvia*. Riga: Tiesu namu agentūra, 2004, p. 474.

tymo projekto turi būti pateikiamas valstybės prezidentui, o šis pateikia projektą Saeimai. Jei parlamentas nepritaria projektui, jis gali būti teikiamas nacionaliniam referendumui.

3.5. Socialinės, ekonominės, kultūrinės teisės. Konstitucijoje deklaruojamos šios pagrindinės teisės: teisė gauti teisėtą atlygį, kuris negali būti mažesnis už valstybės nustatytą darbo užmokesčio minimumą, taip pat teisė į poilsį, laisvalaikį, kasmetines mokamas atostogas; teisė į socialinę paramą senatvėje netekus darbingumo; teisė į išsilavinimą. Šios srities teisės užtikrina valstybė savo įsipareigojimais visuomenei. Valstybės priedermės socialinėje srityje apibūdinamos taip: valstybė gina profesines sąjungas; saugo ir globoja šeimą, tėvų ir vaikų teises; rūpinasi žmonių sveikata ir garantuoja medicinos pagalbą; pripažįsta mokslo ir kultūros atradimų laisvę; privalo užtikrinti sąlygas gyventi saugioje aplinkoje, gauti informaciją apie asmens aplinką.

Naujoji pensijų sistema vertinama kaip kurianti nuosavybę. Ji pagrįsta principu, kad remiantis žmogaus įmokomis į atitinkamus fondus sukuriamos atitinkamos dalys, kurių dydį bet kuriuo metu galima konstatuoti. Tokiu atveju atsiranda ir nuosavybės teisė⁵³⁵.

Konstitucinis Teismas nurodė, kad Latvijoje, kaip ir daugelyje kitų valstybių, *teisė gyventi saugioje aplinkoje* pripažinta pagrindine žmogaus teise, kurios įgyvendinimą užtikrina valstybė, teikdama žinias apie aplinkos būklę, taip pat rūpindamasi jos išsaugojimu. Konstitucinė norma įsipareigoja valstybę sudaryti ir užtikrinti veiksmingą aplinkos apsaugos sistemą. Kita vertus, Konstitucija suteikia individui teisę nustatyta tvarka gauti informaciją apie aplinkos būklę ir kartu veikti priimančiam sprendimui dėl gamtos išteklių naudojimo⁵³⁶.

2002 m. kovo 19 d. Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendime dėl bylos, iškeltos remiantis asmenų konstituciniu skundu dėl socialinių teisių gynimo, buvo plačiau aiškinama socialinių teisių santykio su kitomis teisėmis problema, jų ribojimo prielaidos⁵³⁷. Spręsdamas klausimą, ar gali įstatymų leidėjas nors ir laikinai riboti dirbančių

⁵³⁵ Konstitucinio Teismo 2001 m. birželio 26 d. sprendimas. *Judgments of the Constitutional Court of the Republic of Latvia*. Riga: Tiesu namu agentūra, 2003, p. 244–257.

⁵³⁶ Konstitucinio Teismo 2003 m. spalio 22 d. sprendimas. *Judgments of the Constitutional Court of the Republic of Latvia*. Riga: Tiesu namu agentūra, 2003, p. 317.

⁵³⁷ Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 19 d. sprendimas. *Judgments of the Constitutional Court of the Republic of Latvia*. Riga: Tiesu namu agentūra, 2003, p. 402–420.

pensininko pensijas dydī, Teismas pareiškē, kad jis sutinka su Saeimos atstovo paaiškinimu, jog socialinių teisių įgyvendinimas priklauso nuo kiekvienos valstybės ekonominės padėties ir turimų išteklių. Tačiau jeigu įstatymų leidėjas, naudodamasis savo kompetencija kurti bei įgyvendinti socialinę politiką ir nustatydamas socialinių teisių apimtį, įrašė į Konstituciją socialines teises, o jų turinį patikslino įstatymuose, šios teisės tapo individo teisėmis. Tokiu atveju asmuo gali reikalauti, kad valstybė šias teises įgyvendintų ir jas gintų teisme.

Vadovaudamasis teisinėje valstybėje deklaruojamais proporcingumo ir teisės patikimumo principais Teismas, pripažindamas socialinių teisių ribojimo galimybę, atkreipė dėmesį į tai, kad būtina protinga asmens, valstybės ir visuomenės interesų pusiausvyra. Aiškindamas proporcingumo principo turinį Teismas, kaip ir prieš tai nagrinėtose bylose, pabrėžė tris aspektus, pagal kuriuos galima spręsti, ar nebuvo pažeistas proporcingumo principas. Pirmiausia reikia vertinti, ar įstatymo leidėjo priemonės atitinka legitimų tikslą, kurio yra siekiama. Be to, reikia atsižvelgti į tai, ar ši priemonė yra vienintelė iš tų, kurias būtų galima pasitelkti sprendžiant konkrečią teisinio reguliavimo problemą ir ar nėra kitų būdų, kurie mažiau ribotų asmens teises ir teisėtus interesus. Galiausiai reikia įsitikinti, ar įstatymų leidėjo veikla visuomenei atneša daugiau naudos negu žalos asmens teisėms ir teisėtiems interesams.

Pagrindinių žmogaus teisių ribojimo klausimas. Konstitucijos 116 straipsnyje skelbiama, kad asmens teisės, nurodytos Konstitucijos 96 straipsnyje (privataus žmogaus gyvenimo neliečiamumas), 97 straipsnyje (asmens laisvo kilnojimosi teisė), 98 straipsnyje (teisė laisvai išvykti, grįžti į Latviją, draudimas pilietį išduoti užsienio valstybei), 100 straipsnyje (išraiškos laisvė), 102 straipsnyje (teisė jungtis į politines partijas), 103 straipsnyje (teisė į mitingus, eitynes ir piketus), 106 straipsnyje (teisė pasirinkti darbą), 108 straipsnyje (teisė į kolektyvinę darbo sutartį ir teisė streikuoti), gali būti ribojamos įstatymais siekiant apginti kitų žmonių teisėtus interesus, demokratinį valstybės valdymą, tautos saugumą, gerovę ir moralę. Dėl šių priežasčių gali būti apribota ir tikėjimo laisvė, numatyta Konstitucijos 99 straipsnyje. Konstitucinis Teismas, remdamasis Konstitucijos 1 ir 89 straipsniais, padarė išvadą, kad veiksmai, kuriais ribojamos pagrindinės teisės, leidžiami tik tokios apimtys, kuri reikalinga siekiant legitimaus tikslo. Valstybės valdžia, priimdama

norminius teisės aktus, turi numatyti ir procedūrą, kuria būtų maksimaliai siekiama, kad bausmė, susijusi su pagrindinių teisių ribojimu, būtų taikoma tik visapusiškai ištyrus bylos aplinkybes, išklausus kaltinamojo asmens paaiškinimus⁵³⁸.

4. LATVIJOS RESPUBLIKOS PARLAMENTAS (SAEIMA)

Konstitucijoje nustatyta, kad Saeimą sudaro šimtas tautos atstovų. Saeima renkama visuotiniais, lygiais, tiesioginiais rinkimais ir slaptu balsavimu, pagrįstu proporcingu atstovavimu 4 metams.

Šiuo metu parlamente gali būti atstovaujamos tik tos politinės partijos, kurios rinkimuose surinko ne mažiau kaip 5 proc. rinkėjų balsų. Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas bylą, kurioje buvo ginčijamas šios normos teisėtumas, pripažino, kad tai neprieštarauja visuotinių rinkimų principui, nevaržo subjektinės rinkėjų teisės. Teismas pabrėžė, jog proporcinės rinkimų sistemos esmė yra ta, kad išreiškiamas politinių partijų proporcingo atstovavimo principas. Proporcinė rinkimų sistema, kitaip nei mažoritarinė, garantuoja atstovavimą ir toms politinėms jėgoms, kurios turi nedidelį elektorato palaikymą. Konstitucinis Teismas pripažino, kad argumentai, kuriais motyvuojamas 5 proc. barjero būtinumas, yra pagrįsti, nes tokia norma išvengiama pernelyg didelio Saeimos politinio susiskaidymo. Teismas teigė, kad tokio barjero nustatymas yra pateisinamas siekiant sudaryti parlamentą, kuris būtų pajėgus spręsti Konstitucijoje numatytas funkcijas⁵³⁹.

Pasyviąją rinkimų teisę turi visi piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 21 metai. Tačiau nurodyti ir aktyviosios rinkimų teisės suvaržymai. Kandidatais į Saeimos narius negali būti asmenys: įstatymo nustatyta tvarka pripažinti neveiksniais; atliekantys bausmę laisvės atėmimo vietoje; nuteisti už tyčinį nusikaltimą ir kuriems yra neišnykęs arba nepanaikintas teistumas, išskyrus reabilituotus asmenis; asmenys, kurie nusikaltimo metu buvo nepakaltinami arba padarę nusikaltimą susirgo psichikos liga, neleidžiančia suprasti savo veiksmų arba juos valdyti, ir kuriems pritaikyta priverčiamojo medicininio pobūdžio priemonė arba

⁵³⁸ Konstitucinio Teismo 2003 m. spalio 22 d. sprendimas. *Judgments of the Constitutional Court of Republic of Latvia*. Riga: Tiesu namu agentūra, 2003, p. 317.

⁵³⁹ Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 23 d. sprendimas. *Judgments of the Constitutional Court of the Latvia*. Riga: Tiesu namu agentūra, 2004, p. 343–361.

byla nutraukta netaikant šios priemonės; buvę etatiniai SSRS, Latvijos SSR, užsienio valstybių saugumo, žvalgybos ar kontržvalgybos tarnybų darbuotojai; po 1991 m. sausio 13 d. buvo kompartijos, Latvijos SSR darbo žmonių internacionalinio fronto, Darbo kolektyvų jungtinės tarybos, Karo ir darbo veteranų organizacijos, Visos Latvijos visuomenės gelbėjimo komiteto ir jo regioninių komitetų nariai.

Rinkimai į Saeimą rengiami pirmąjį spalio šeštadienį Rygos, Vidžemės, Latgalės, Kuržemės ir Žiemgalės rinkimų apygardose. Kandidatų sąrašus gali pateikti įstatymo nustatyta tvarka registruotos politinės partijos, taip pat jų susivienijimai.

Reikėtų atkreipti dėmesį į Saeimos įgaliojimų nutūkimo iki kadencijos pabaigos problemą. Pažymėtina, jog Konstitucijoje nenumatyta, kad Saeima galėtų pati priimti sprendimą dėl savo pačios paleidimo, tačiau teisę inicijuoti Saeimos paleidimą turi valstybės prezidentas. Šiuo klausimu rengiamas referendumas. Jeigu per referendumą daugiau kaip pusės jame dalyvaujančių balsų dauguma pritariama Saeimos paleidimui, skelbiami naujos Saeimos rinkimai, kurie turi įvykti ne vėliau kaip po dviejų mėnesių nuo ankstesnio Saeimos paleidimo. Jeigu per referendumą nebuvo priimtas sprendimas dėl Saeimos paleidimo, laikoma, kad valstybės prezidentas netenka savo pareigų, o Saeima renka naują prezidentą.

Pagrindinės Saeimos organizacinės struktūros yra renkamas *Prezidiumas* ir sudaromi *komitetai*. Prezidiumą sudaro pirmininkas, du pavaduotojai ir sekretoriai. Aiškindamas konstitucines nuostatas dėl Saeimos Prezidiumo statuso Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad Saeimos Prezidiumas, nors ir paminėtas Konstitucijoje, tačiau jam nesuteiktas savarankiškos konstitucinės institucijos statusas. Jo teises ir pareigas lemia Saeimos statusas ir įgaliojimai. Prezidiumas vykdo tik organizacines funkcijas – šaukia sesijas, nustato eilinius ir neeilinius posėdžius, užtikrina nepertraukiamą Saeimos funkcionavimą tarp sesijų ir posėdžių⁵⁴⁰.

Saeima sudaro komitetus, nustato jų narių skaičių ir pareigas. Komitetai turi teisę reikalauti iš ministrų arba savivaldybių jų veiklai reikalingų duomenų ir paaiškinimų, kviesti valstybės institucijų ir savivaldybių atstovus į komitetų posėdžius ir reikalauti iš jų atitinkamos informacijos.

⁵⁴⁰ Konstitucinio Teismo 2002 m. vasario 22 d. sprendimas. *Judgments of the Constitutional Court of the Republic of Latvia*. Riga: Tiesu namu agentūra, 2003, p. 339–340.

Saeima privalo sudaryti tardymo komisijas, jeigu to reikalauja ne mažiau kaip viena trečioji Saeimos narių dalis.

Saeima sprendimus priima posėdyje dalyvaujančių Saeimos narių absoliučia balsų dauguma, išskyrus Konstitucijoje numatytus atvejus. Saeimos darbo organizavimo tvarka reglamentuojama Saeimos procedūrų taisyklėse (Reglamente)⁵⁴¹.

Saeimos narių konstitucinio statuso pagrindai nustatyti Konstitucijoje, Saeimos reglamente, kituose įstatymuose. Pagrindinis požymis yra tas, kad Latvijos konstitucinėje teisėje įtvirtintas *laisvojo mandato principas*. Konstitucijoje skelbiama, kad rinkėjai negali panaikinti Saeimos nario įgaliojimų, t. y. atšaukti Saeimos narių.

Saeimos narių imunitetas pagrįstas lyginamojoje konstitucinėje teisėje pripažintomis nuostatomis, susiklosčiusiomis ilgametėje parlamentarizmo praktikoje ir parlamentinėje teisėje. Kaip ir daugumoje demokratiinių teisinių sistemų, Latvijoje nustatyta, kad be Saeimos sutikimo Saeimos nario negalima suimti, atlikti kratą jo gyvenamojoje patalpoje arba kitaip suvaržyti jo laisvę. Saeimos narys gali būti suimtas, jeigu sulaikomas darant nusikaltimą. Apie tokį sulaikymą per 24 valandas turi būti pranešama Saeimos pirmininkui, kuris apie tai informuoja Saeimą artimiausiame jos posėdyje. Saeima sprendžia, ar Saeimos narys gali būti ir toliau laikomas suimtas, ar jį reikia paleisti. Laikotarpiu tarp sesijų ši klausimą sprendžia Saeimos Prezidiumas.

Be Saeimos sutikimo negali būti pradėtas baudžiamasis ar administracinis Saeimos narių persekiojimas. Svarbi Saeimos narių veiklos garantija yra ta, kad jie turi teisę atsisakyti duoti parodymus teisėsaugos institucijoms apie asmenis, kuriems jie, kaip Tautos atstovai, patikėjo kokius nors faktus ar žinias.

Įstatymų leidimo konstitucinę funkciją įgyvendina du subjektai, t. y. Latvijos Respublikos Saeima ir Latvijos piliečiai, dalyvaujantys referendume dėl įstatymo priėmimo. Ne mažiau kaip dešimtadalis Latvijos piliečių, turinčių aktyviąją rinkimų teisę, gali teikti valstybės prezidentui tinkamai parengtą Konstitucijos pataisos ar kito įstatymo projektą, kurį prezidentas siūlo Saeimai. Jeigu parlamentas nepriima siūlomo įstatymo be esminių jo pataisų, rengiamas referendumas.

⁵⁴¹ 1996 m. gegužės 6 d. įstatymas dėl Saeimos reglamento (Rules of Procedure of the Saeima. *The Republic of Latvia Saeima and Cabinet Reporte No. 13*. 1996, p. 1505–1525.

Įstatymų leidimo iniciatyvos teisę turi ne tik valstybės prezidentas, bet ir Ministrų Kabinetas, Saeimos komitetai ir ne mažiau kaip 5 Saeimos nariai.

Įstatymų leidyboje reikšmingas vaidmuo suteikiamas konstituciniam referendumo institutui. Referendumu turi būti pritariama Saeimos priimtam Konstitucijos pakeitimo įstatymui, jeigu juo remiantis tikslinamas Konstitucijos 1 straipsnis, nustatantis, kad Latvija yra nepriklausoma demokratinė respublika, 2 straipsnis, kuriame skelbiama, kad Latvijos valstybės suvereni valdžia priklauso tautai, 3 straipsnis, įtvirtinantis Latvijos valstybės teritorinį vientisumą, 4 straipsnis dėl latvių kalbos konstitucinio statuso, valstybės vėliavos, 6 straipsnis, nustatantis Saeimos rinkimų demokratinius pagrindus, ir 77 straipsnis, kuriame reikalaujama šių straipsnių pataisų klausimą spręsti tik referendumu.

Konstitucijoje numatytas sąrašas klausimų, kuriais referendumas negali būti organizuojamas: biudžeto priėmimas, valstybės skolos, mokesčiai, muitai, transporto tarifai, karo prievolė, karo skelbimas ir pradėjimas, taikos sutartys, nepaprastosios padėties įvedimas ir atšaukimas, mobilizacija ir demobilizacija, tarptautinės sutartys.

Konstitucijos 81 straipsnyje nurodoma, kad Ministrų Kabinetas tarp Saeimos sesijų, esant neatidėliotinam reikalui, gali priimti taisykles, turinčias įstatymo galią. Tačiau šiomis taisyklėmis negalima keisti Saeimos rinkimų tvarkos, Teismų ir teismo proceso, Biudžeto įstatymų, taip pat įstatymų, kuriuos priėmė naujausiuose rinkimuose išrinkta Saeima. Vyriausybė negali keisti įstatymais nustatytų mokesčių, muitų ir priimti amnestijos aktų. Susirinkus Saeimai į sesiją, Ministrų Kabinetas privalo šiuos aktus per 3 dienas pateikti Saeimai. Priešingu atveju šie Ministrų Kabineto aktai netenka galios.

5. LATVIJOS RESPUBLIKOS PREZIDENTO INSTITUCIJA VALSTYBĖS VALDŽIOS KONSTRUKCIJOJE

Valstybės prezidentą slaptu balsavimu renka Saeima 4 metams. Prezidentas išrenkamas ne mažesne kaip 51 Saeimos nario balsų dauguma. Kandidatas į prezidentus gali būti asmuo, turintis visas pilietines teises ir sulaukęs 40 metų amžiaus. Asmuo, turintis dvigubą pilietybę, negali būti renkamas valstybės prezidentu. Prezidento pareigos nesuderinamos su jokiais kitomis pareigomis. Valstybės prezidentu išrinktas Saeimos

narys turi atsistatydinti iš Saeimos nario pareigų. Tas pats asmuo negali eiti valstybės prezidento pareigų daugiau negu 8 metus iš eilės.

Valstybės prezidentas įgyvendina tradicines valstybės reprezentacijos funkcijas. Latvijos Konstitucijoje skelbiama, kad prezidentas atstovauja valstybei tarptautiniuose santykiuose, skiria Latvijos ir priima užsienio šalių diplomatinius atstovus. Prezidentas vykdo Saeimos nutarimus dėl tarptautinių sutarčių ratifikavimo. Prezidentas yra vyriausiasis Latvijos ginkluotųjų pajėgų vadas, o karo metu jis skiria vyriausiąjį karo pajėgų vadą. Remdamasis Saeimos sprendimu prezidentas skelbia karą, turi teisę imtis būtinų karinių gynybos priemonių, jeigu kuri nors valstybė paskelbia karą Latvijai ir įsiveržia į jos teritoriją. Tokiu atveju prezidentas nedelsdamas sušaukia Saeimą ir ši priima sprendimą dėl karo paskelbimo bei jo pradžios.

Prezidentas turi teisę suteikti malonę nuteistiesiems, kuriems įsiteisėjo apkaltinamasis nuosprendis, tačiau malonė negali būti teikiama įstatymo numatytais atvejais. Prezidentas suteikia Latvijos pilietybę, bet išimties tvarka už nuopelnus valstybei pilietybės suteikimo klausimą sprendžia tik Saeima.

Valstybės prezidentui netaikoma politinė atsakomybė už jo veiklą, nes visus prezidento aktus turi kontrasignuoti ministras pirmininkas arba atitinkamas ministras, kurie ir prisiima atsakomybę už šiuos aktus. Tačiau prezidentas gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, jeigu yra gautas Saeimos sutikimas, už kurį balsavo ne mažiau kaip du trečdaliai visų Saeimos narių. Ne mažiau kaip pusės visų Saeimos narių siūlymu prezidentas gali būti atleistas iš pareigų dviejų trečdalių Saeimos narių dauguma. Priėmus tokį sprendimą nedelsiant renkamas naujas valstybės prezidentas.

Reikšmingos *prezidento galios teisėkūroje*. Jis ne tik turi įstatymų leidimo iniciatyvos teisę, bet ir įstatymų promulgavimo bei veto teisę. Vadovaudamasis tradicinės parlamentinės demokratijos nuostata valstybės prezidentas promulguoja Saeimos priimtus įstatymus ir privalo juos ne anksčiau kaip per 7 dienas ir ne vėliau kaip per 21 dieną oficialiai paskelbti. Tačiau prezidentas negali delsti paskelbti įstatymą, jei Saeima dviejų trečdalių balsų dauguma priima skubų įstatymą. Tokį įstatymą prezidentas turi paskelbti per 3 dienas. Jis negali būti teikiamas referendumui.

Įstatymo promulgavimo konstitucinis procesas siejamas su valstybės prezidento įgyvendinama veto teise. Per 7 dienas nuo įstatymo priėmimo

prezidentas gali kreiptis ī Saeimas pirmininkā motyvuotai reikalaudamas īstatymā svarstyti pakartotinai. Jeigu Saeima īstatymo nepakeičia, prezidentas privalo jī paskelbti.

Valstybēs prezidento veto teisē susijusi taip pat su jo oficialiaja prerogatyva *delsti paskelbti īstatymā*, kai to reikalauja ne mažiau kaip trečdalis Saeimas narių. Neskelbiamas īstatymas gali būti teikiamas referendumui, kai to reikalauja dešimtadalis rinkējų. Jeigu per du mėnesius toks reikalavimas nepateikiamas, valstybēs prezidentas privalo īstatymā paskelbti. Referendumas šiuo klausimu negali būti organizuojamas ir tuo atveju, jei Saeima dviejų trečdalių balsų dauguma īstatymā priims pakartotinai.

Prezidento teises galimybes veikti teisēs kūrimo procesā papildo jo teisē kreiptis ī Konstitūcinī Teismā dėl īstatymų ir Latvijos tarptautinių sutarčių atitikties Konstitūcijai, dėl kitų norminių teisēs aktų arba jų dalių atitikties aukštesnēs teises galios teisēs normoms (aktams), dėl nacionalinės teisēs normų atitikties tarptautinėms sutartims. Valstybēs prezidentas taip pat turi teisē kreiptis ī Konstitūcinī Teismā dėl Saeimas, Ministrų Kabineto, Saeimas pirmininko, ministro pirmininko kitų teisēs aktų atitikties īstatymams.

Valstybēs prezidento santykius su vykdomāja valdzia lemia parlamentinės demokratijos dēsnis, reiškiantis, kad vyriausybē politiskai atsakinga parlamentui. Nors jis ir paveda konkrečiam asmeniui po Saeimas rinkimų sudaryti Ministrų Kabinetā, tačiau ši funkcija labiau primena „valstybēs vyriausiojo notaro“ atliekamus veiksmus nei realų politinį teisinį sprendimą. Kita vertus, reikia turėti galvoje ir tai, kad esant konkrečioms politinėms situacijoms, politinių jėgų sanklodoms, kai sunku surasti politinius kompromisus, prezidentas gali suvaidinti reikšmingā vaidmenį skatinant ir darant įtakā vyriausybės sudarymo politiniam procesui. Konstitūcijoje nurodoma, kad prezidentas turi teisē sukviesti nepaprastājį Ministrų Kabineto posėdį, jam pirmininkauti ir nustatyti dienotvarkę.

Atsižvelgiant ī tai, kad Latvijos konstitūcinėje sistemoje nenumatytas viceprezidento institutas, tais atvejais, kai valstybēs prezidentas atsištatydina, miršta arba jī iš pareigų atleidžia Saeima, prezidento pareigas laikinai vykdo Saeimas pirmininkas. Jis prezidento funkcijas įgyvendina ir tuomet, kai prezidentas yra užsienyje arba dėl kitų priežasčių negali eiti savo pareigų.

6. KONSTITUCINIS VYRIAUSYBĖS STATUSAS

Teisinis vyriausybės statusas apibūdintas Konstitucijoje IV skirsnyje, kur įtvirtinti bendrieji Vyriausybės veiklos pagrindai ir jos veiklos principai. Išsamiau šie klausimai reglamentuojami 1993 m. liepos 16 d. įstatyme „Dėl Ministrų Kabineto sandaros“, kuris vėliau buvo ne kartą keičiamas ir papildomas. Beje, iki 1996 m. gegužės 31 d., kai buvo padaryta esminė įstatymo teksto korekcija, jis vadinosi įstatymu „Dėl 1925 m. balandžio 1 d. įstatymo „Ministrų Kabineto sandara“ atkūrimo“.

Vyriausybę sudaro ministras pirmininkas ir jo pakviesti ministrai. Šiuo metu nustatyta, kad vyriausybę sudaro šie ministrai: gynybos, užsienio reikalų, ekonomikos, finansų, vidaus reikalų, švietimo ir mokslo, žemės ūkio, susisiekimo, gerovės, teisingumo, aplinkos, kultūros, sveikatos apsaugos, regioninės plėtros ir savivaldybių. Be šių ministrų, kurie tradiciškai yra vyriausybės sudėtyje ir kurie vadovauja atitinkamoms ministerijoms, ministras pirmininkas (ministrų prezidentas) gali pakviesti į vyriausybę visateisiu Ministrų Kabineto nariu vieną asmenį ministro pirminko pavaduotoju bei vieną ar kelis ministrus ypatingiems pavedimams.

Ministras pirmininkas atitinkamo ministro sutikimu gali paskirti valstybės ministru asmenį, vadovaujantį atskirai atitinkamos ministerijos jurisdikcijai priklausančiai valdymo sričiai. Valstybės ministras vadovauja šiai sričiai atitinkamoje ministerijoje, tačiau „žinant“ ministrui. Valstybės ministras gali dalyvauti Ministrų Kabineto posėdžiuose patariamąjo balso teise, o sprendžiamojo balso teisę turi tais klausimais, kurie priklauso jo valdymo srities kompetencijai.

Ministras pirmininkas, be savo tiesioginių funkcijų, gali perimti vienos iš ministerijų vadovo funkcijas, taip pat atsižvelgdamas į atitinkamo ministro rekomendacijas gali paskirti ministerijos parlamentinius sekretorius. Pagrindinės jų funkcijos yra padėti ministrui palaikyti ministerijos ir Saeimos bei jo komisijų ryšius.

Konstitucijoje (59 str.) įtvirtintas vienas pagrindinių parlamentinės respublikos (demokratijos) principų, reiškiantis, kad vyriausybė (ministras pirmininkas ir ministrai) privalo turėti Saeimos pasitikėjimą. Iš šio principo išplaukia, kad vyriausybės nariai atskaitingi Saeimai už savo veiksmus.

Parlamento pareikštas politinis nepasitikėjimas ministru pirmininku arba ministru sukelia politines pasekmes – šie asmenys privalo atsistatydinti. Tačiau pareikškus nepasitikėjimą ministru pirmininku atsistatydi-

na visa vyriausybē. Nepasitikējimas Ministru Kabinetu gali būtī taip pat pareikštas atmetus vyriausybēs pateiktā kitu finansiniu metu valstybēs biudžeto projektā. Parlamento pareikšto nepasitikējimo ministru ar valstybēs ministru pasekmēs taikomas ir atitinkamu ministeriju parlamentiniams sekretoriams. Jeigu ministras atsistatydina savo noru arba ministro pirmininko reikalavimu, pareigu netenka atitinkamos ministerijos valstybēs ministrai ir parlamentiniai sekretoriai.

Latvijos teisinėje sistemoje nustatytas dar vienas pagrindas, kuriuo remiantis vyriausybės narys gali netekti savo įgaliojimų. Turimi galvoje tie atvejai, kai vyriausybės vadovas pareikalavo, kad ministras arba valstybės ministras atsistatydintų. Tokiais atvejais ministro pirmininko reikalavimas yra nedviprasmiškai privalomas, nors Saeima ir nepareiškė nepasitikėjimo šiais pareigūnais. Beje, Vyriausybės įstatyme numatyta, kad valstybės ministras arba parlamentinis sekretorius privalo atsistatydinti ir tada, kai to pareikalauja atitinkamas ministras. Tokiu atveju ministras turi teisę siūlyti ministrui pirmininkui naują kandidatūrą.

Vyriausybės ir jos narių teisės aktų leidimo pagrindai ir tvarka reglamentuojama Vyriausybės įstatyme. Norminius aktus – taisykles vyriausybė gali priimti šiais atvejais:

1. Tarp Saeimos sesijų, esant neatidėliotinai būtinybei, Vyriausybė gali priimti teisės aktus – taisykles, turinčias įstatymų galią. Tačiau remiantis tais aktais negalima keisti rinkimų tvarkos, įstatymo, nustatančio teismų struktūrą ir teisminių procesų, biudžeto įstatymo, įstatymų, priimtų tuo metu veikiančio parlamento, mokesčių, muitų įstatymų, taip pat leisti amnestijos aktų. Šie Vyriausybės aktai turi būti pateikti Saeimai svarstyti per 3 dienas nuo sesijos pradžios, o jeigu ši taisyklė pažeidžiama, aktai netenka galios.

2. Vyriausybė gali priimti taisykles tuo atveju, jeigu tai tiesiogiai nurodyta įstatyme, tačiau įstatyme turi būti suformuluotos pagrindinės teisinio reguliavimo kryptys, kurių privalo laikytis Vyriausybė.

3. Vyriausybė gali priimti norminius teisės aktus, jeigu atitinkamo klausimo nereglamentuoja įstatymas. Visais šiais atvejais priimami teisės aktai negali prieštarauti Konstitucijai ir įstatymams. Juose turi būti nuorodos apie tai, kuriuo įstatymu remiantis jie priimti.

Ministru Kabinetas ir atskiras ministras gali priimti pavaldžioms valdymo struktūroms privalomas instrukcijas šiais atvejais: jeigu Minist-

rų Kabinetas arba atskiras ministras įgalioti įstatymo ar taisyklių; jeigu atitinkamo klausimo nereglamentuoja įstatymai ir taisyklės.

Ministras pirmininkas, ministro pirmininko pavaduotojai ir ministrai turi teisę leisti potvarkius įstatymuose ir Ministrų Kabineto priimtose taisyklėse nurodytais atvejais.

Ministrui pirmininkui išvykus arba esant kitoms aplinkybėms, dėl kurių jis negali vykdyti savo įgaliojimų, ministro pirmininko pareigas eina ministro pirmininko pavaduotojas. Jeigu Ministrų Kabinete yra keli ministro pirmininko pavaduotojai, ministras pirmininkas kiekvieną kartą vienam iš jų paveda eiti vyriausybės vadovo pareigas ir praneša tai valstybės prezidentui ir Saeimos pirmininkui. Jeigu ministro pirmininko pavaduotojo ar atitinkamo ministro nėra arba jei yra kitų kliūčių, dėl kurių ministro pirmininko pareigų atitinkamas ministras negali eiti, ministro pirmininko pareigas eina ministro pirmininko paskirtas kitas ministras.

Prie Ministrų Kabineto veikia Valstybės kanceliarija. Jai vadovauja direktorius. Šis pareigūnas, taip pat kiti Valstybės kanceliarijos tarnautojai skiriami remiantis Valstybės tarnybos įstatymo nustatyta tvarka. Valstybės kanceliarija užtikrina Ministrų Kabineto raštvedybą, organizuoja dokumentų rengimą, o savo veikloje vadovaujasi vyriausybės, ministro pirmininko leidžiamais teisės aktais.

7. TEISMINĖ VALDŽIA KONSTITUCINĖJE SANDAROJE

7.1. Bendrieji teismo statuso pagrindai. Konstitucijoje įtvirtintas teisinėje demokratinėje valstybėje visuotinai pripažintas principas, reiškiantis *teisėjo nepriklausomumą*. Šią fundamentinę teisminės valdžios funkcionavimo nuostatą plačiau aiškino Konstitucinis Teismas ir teigė, kad teismas, vykdydamas teisingumą, t. y. ieškodamas teisingo ir pagrįsto sprendimo byloje prielaidų, vertina tik konkrečias bylos aplinkybes. Aiškindamas ir taikydamas įstatymą teisėjas vadovaujasi tik savo sąmone, kurią lemia teisėjo profesinės žinios ir įsitikinimai, teisinių ir visuomeninių procesų suvokimas, kultūra, pilietinė pozicija ir kiti veiksniai⁵⁴².

Teismo nepriklausomumo turinys apima: teisėjų ir teismo tarėjų nepriklausomumą ir jų pavaldumą tik įstatymui; draudimą kištis į teismo veiklą (neleidžiamas joks teisingumo įgyvendinimo ribojimas ir kitas ne-

⁵⁴² Konstitucinio Teismo 2003 m. vasario 4 d. sprendimas. *Judgments of the Constitutional Court of the Republic of Latvia*. Rīga: Tiesu namu agentūra, p. 333–342.

teisētas poveikis nepriklausomai nuo to, koku tikslu tai daroma. Tokia veikla baudžiama įstatymo numatyta tvarka. Niekas neturi teisės reikalauti iš teisėjo ataskaitos arba paaiškinimų dėl to, kaip išnagrinėta konkre-
ti byla, arba paskelbti teisėjų pasitarime reikštas nuomones); atsakomybę už teismo negerbimą (nepaklusnumą teismui, siekimą išvengti atvykimo į teismą, teismo ir teismo teisėjo, vykdančio teisingumą, įžeidimą, taip pat kitus veiksmus, kuriais reiškiamą nepagarba teismui); teisėjo ir teismo tarėjo neliečiamumą (teisėjų imuniteto turinį sudaro speciali tvarka, kuria remiantis teisėją galima patraukti baudžiamojon atsakomybėn, sulaikyti, priverstinai atvedinti, draudimas taikyti administracinio pobūdžio priemonės; teisėjas neatsako už materialinę žalą, atsiradusią dėl nepagrįsto ar neteisėto teismo sprendimo); teisėjai ir teismo tarėjai negali dalyvauti nagrinėjant tokią bylą, jeigu jie asmeniškai tiesiogiai ar netiesiogiai suinteresuoti bylos baigtimi arba yra kitų abejonių dėl jų objektyvumo (šalys gali reikalauti nušalinti teisėją ar teismo tarėją); teisėjas ir teismo tarėjas negali dalyvauti byloje, kuri pakartotinai nagrinėjama teisme.

Iš teisinės demokratinės valstybės prigimties išplaukia teismo proceso principai, kurie laiduoja teisingą ir objektyvų bylos išnagrėjimą ir pagrįsto sprendimo priėmimą. Atskirai pažymėtini šie principai: 1) *tiesa*. Ji suponuoja teismo, nagrinėjančio bylą, pareigą išaiškinti objektyvią tiesą ir, remiantis patikrintais įrodymais, konstatuoti faktus; 2) *teisėtumas*. Teisminis procesas vykdomas pagal įstatymų aktų reikalavimus, o nuosprendžiai ir sprendimai skelbiami Latvijos Respublikos vardu. Įstatymo nustatytais atvejais teismas taiko tarptautinės teisės normas ir kitų valstybių įstatymus; 3) *viešumas*. Visos bylos nagrinėjamos viešai, uždari teismo posėdžiai gali būti surengti tik įstatymų numatytais atvejais. Nuosprendžiai ir sprendimai visada skelbiami viešai; 4) *kolegialumas*. Bylos nagrinėjamos kolegialiai, išskyrus tuos atvejus, kai bylą nagrinėja teisėjas vienasmeniškai. Nagrinėjant bylą visi teisėjai ir teismo tarėjai turi lygias teises, o sprendimai priimami balsų dauguma; 5) *teismo proceso kalba*. Teisminis procesas vyksta valstybine kalba. Teismas bylos šalių, jų advokatų ir prokuroro sutikimu gali leisti vartoti ir kitą kalbą. Prireikus teisminiame procese dalyvauja vertėjas; 6) *gynybos teisė* teisiama jam užtikrina teismas ir garantuoja valstybė. Nagrinėjant bylą teisme teisinę pagalbą teikti gali tik advokatas; 7) *nekalto prezumpcija* reiškia, kad niekas negali būti pripažintas kaltu ir nuteistas tol, kol kaltė

neįrodyta įstatymo nustatyta tvarka ir nepripažinta įsigaliojusiu teismo nuosprendžiu. Teisiamasis neturi įrodinėti savo nekaltumo. Visos abejonės dėl teisiamojo kaltės vertinamos teisiamojo naudai; 8) *bylos šalių lygybė*. Įstatymas nustato, o teismas privalo užtikrinti, kad bylos šalims būtų sudarytos lygios galimybės naudotis procesinėmis teisėmis ginant savo interesus; 9) *rungtyniškumas* paremtas tuo, kad bylos šalys turi visas galimybes pateikti įrodymus ir pareiškimus teismui, dalyvauti apklausoje, tikrinant ir vertinant įrodymus, šalių ginčiuose ir vykdant kitus procesinius veiksmus; 10) teismo proceso *nepertraukiamumas* reiškia, kad procesas vyksta be pertraukų, išskyrus poilsio laiką; 11) *žodiškumas ir tiesiogiskumas*. Į teismą kviečiami asmenys parodymus ir paaiškinimus teikia žodžiu. Pirmosios, taip pat apeliacinės instancijos teismas, nagrinėdamas bylą, pats tikrina parodymus byloje; 12) *į procesinės ekonomijos principą* teismas turi atsižvelgti kiek galima greičiau nagrinėdamas jo žinioje esančias bylas; 13) *bylų skirstymas* teisėjams turi remtis kalendoriniu metų planu, kurį rengia atitinkamo teismo pirmininkas. Keisti planą galima tik padidėjus teisėjo darbo krūviui, pasikeitus teisėjams arba dėl kitų svarbių aplinkybių (teisėjo liga).

7.2. Teisminės institucijos. Latvijos Respublikos teismų sistemą sudaro rajonų (miestų) teismai (34), apygardų teismai (5), Aukščiausiasis Teismas.

Rajonų (miestų) teismas yra pirmosios instancijos teismas, nagrinėjantis baudžiamąsias, civilines bylas, taip pat bylas dėl administracinių teisinių santykių. Baudžiamąsias, civilines ir administracines bylas rajono (miesto) teismo teisėjas nagrinėja vienasmeniškai. Rajono (miesto) teismą sudaro teismo pirmininkas ir teisėjai, o atitinkamais atvejais gali būti įsteigta ir teismo pirmininko pavaduotojo pareigybė.

Apygardų teismai yra šie: Rygos, Kuržemės, Latgalės, Vidžemės ir Žiemgalės. Apygardos teismas yra pirmosios instancijos teismas, nagrinėjantis civilines ir baudžiamąsias bylas, kurios pagal įstatymą teisingos apygardos teismui. Apygardos teismas yra taip pat apeliacinė instancija, tirianti civilines, baudžiamąsias ir administracines bylas, kurias išnagrinėjo rajonų (miestų) teismai. Apygardos teismas pirmosios instancijos teismo posėdžiuose visas bylas nagrinėja kolegialiai. Teismo sudėtį sudaro trys apygardos teismo teisėjai. Apeliaciniame teisminiame procese bylas nagrinėja trys apygardos teismo teisėjai. Apygardos teismo teisėjais

yra pirmininkas, pavaduotojai ir teisēji. Visuose apygardū teismuose yra civiliniū bylū, baudžiamujū bylū ir administraciniū bylū kolegijos. Kolegijoms vadovauja pirmininkai – jie gali būti paskirti ir pirmininko pavaduotojais. Prie apygardū teismū veikia žemės knygū skyriai, kurie yra teismo įstaiga. Skyriū teisēji įtraukia į žemės knygas nekilnojamąjį turta ir nustato jų savininkams atitinkamas teises. Šiems teisėjams taikomas rajonū (miestū) teismū teisējū statusas.

Aukščiausiąjį Teismą sudaro Senatas, Civiliniū ir baudžiamujū bylū teismo rūmai bei Plenumas (visū teisējū susirinkimas). Aukščiausiojo Teismo pirmininko teikimu Saeima tvirtina bendrąjį Teismo teisējū skaičių, Senato ir Teismo rūmū teisējū skaičių. Senato ir Teismo rūmū sudėtį tvirtina, Senato departamentū ir Teismo rūmū pirmininkus renka Plenumas.

Teismo rūmai (baudžiamujū bylū ir civiliniū bylū) yra apeliacinė instancija bylose, kurias išnagrinėjo apygardū teismai pirmąja instancija. Bylos nagrinėjamos kolegialiai trijų teisējū.

Senatas yra kasacinė instancija visose bylose, kurias išnagrinėjo rajonū (miestū) teismai ir apygardū teismai. Senatas yra pirmosios instancijos teismas, tiriantis bylas dėl Valstybės kontrolės tarybos sprendimų. Senatą sudaro Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir senatoriai (Senato teisējai). Senato organizacinę struktūrą sudaro Civiliniū bylū departamentas, Baudžiamujū bylū departamentas, Administraciniū bylū departamentas ir Drausminiū bylū departamentas. Trijų teisējū sudėties Senatas bylas nagrinėja kolegialiai.

Plenumas yra visū Teismo rūmū teisējū ir Senato teisējū bendras susirinkimas, kuriame svarstomi aktualūs teisės normū interpretavimo klausimai, sudaromi Teismo rūmai ir Senato departamentai. Plenumas taip pat teikia išvadą, ar yra pagrindas nušalinti nuo pareigū Aukščiausiojo Teismo pirmininką, atleisti iš pareigū generalinį prokurorą.

7.3. Teisējū statusas. Įstatyme „Dėl teisminės valdžios“ nustatytas *kandidatū į teisėjus* institutas. Kandidatū į rajono (miesto) teismo teisėjus gali būti Latvijos pilietis, puikiai mokantis valstybinę kalbą, turintis aukštąjį teisinį išsilavinimą ir penkeriū metų teisinio darbo stažą, išlaikęs kvalifikacinį teisėjo egzaminą ir sulaukęs 30 metų. Kandidatas turi atlikti praktiką teismo institucijose. Apygardos teismo teisėjo kandidatū gali būti rajono (miesto) teismo teisėjas arba apygardos teismo žemės knygū

skyrčiau teisėjas, kuriam suteikta ne žemesnė kaip trečioji kvalifikacinė klasė. Kandidatu taip pat gali būti asmenys, turintys 10 metų teisinio pedagoginio darbo aukštojoje mokykloje patirtį, prisiekusieji advokatai, prokurorai. Kandidatais į Aukščiausiojo Teismo teisėjus gali būti rajono (miesto), apygardos teismo teisėjai, turintys ne žemesnę kaip antrąją kvalifikacinę klasę, taip pat aukštųjų mokyklų dėstytojai, advokatai arba prokurorai, išlaikę kvalifikacinį teisėjo egzaminą. Kandidatus į rajonų (miestų), apygardos teismų teisėjus siūlo teisingumo ministras remdamasis teisėjų kvalifikacinės kolegijos išvada. Kandidatus į Aukščiausiojo Teismo teisėjus Saeimai siūlo Aukščiausiojo Teismo pirmininkas remdamasis Teisėjų kvalifikacinės kolegijos išvada.

Rajonų (miestų) teismo teisėją skiria Saeima teisingumo ministro teikimu trejiems metams. Vėliau šį asmenį Saeima teisingumo ministro teikimu, remdamasi teisėjų kvalifikacinės kolegijos išvada, skiria be įgaliojimų termino ribojimo arba trejiems metams pakartotinai. Jeigu teisėjo veikla nepatenkinama, teisingumo ministras gali nebeteikti asmens toliau dirbti. *Apygardos teismo teisėją* skiria Saeima teisingumo ministro teikimu neribodama įgaliojimų termino. *Aukščiausiojo Teismo teisėją* Teismo pirmininko teikimu į pareigas taip pat skiria Saeima neribodama kadencijos trukmės.

Rajono (miesto) teismo teisėjo maksimalus amžius yra 65 metai, apygardos teismo teisėjo – 65 metai, o Aukščiausiojo Teismo teisėjo – 70 metų.

Rajono (miesto) teismo, taip pat apygardos teismo teisėjų darbas gali būti pratęstas penkeriems metams pagal teisėjų kvalifikacinės kolegijos išvadą teisingumo ministro ir Aukščiausiojo Teismo pirmininko bendru sprendimu, o Aukščiausiojo Teismo teisėjų – Aukščiausiojo Teismo pirmininko sprendimu. Aukščiausiojo Teismo pirmininko įgaliojimus penkeriems metams gali pratęsti Saeima valstybės prezidento teikimu.

2009 metais Saeima pakeitė teisminės valdžios įstatymą ir panaikino iki tol egzistavusį teismo tarėjų institutą.

Įstatymas numato tvarką, kuria remiantis galima atleisti teisėją iš pareigų arba nušalinti nuo pareigų vykdymo. *Atleisti teisėją* galima šiais atvejais: teisėjo prašymu; išrinkus jį arba paskyrus į kitas pareigas; dėl sveikatos būklės, jeigu jis negali dirbti teisėjo darbo. *Nušalinti teisėją* nuo pareigų galima: jeigu teisėjas nuteisiamas ir jo atžvilgiu įsigalioja teismo nuosprendis; teisėjų drausminės kolegijos sprendimu. Rajono (miesto)

teismo, apygardos teismo teisėjus iš pareigų atleidžia Saeima teisingumo ministro teigimu, Aukščiausiojo Teismo teisėją – Saeima Aukščiausiojo Teismo pirmininko teikimu, o Aukščiausiojo Teismo pirmininką – Saeima Ministrų Kabineto teikimu. Visų grandžių teismų teisėjus nuo pareigų nušalina Saeima teisėjų drausminės kolegijos teikimu, Aukščiausiojo Teismo pirmininką – Saeima teisėjų drausminės kolegijos, besiremiančios Aukščiausiojo Teismo plenumo išvada, teikimu. *Teismo tarėjus* atleidžia iš tarėjo pareigų atitinkama savivaldybė, vadovaudamasi rajono (miesto) ar apygardos teismų pirmininkų pareiškimu įstatymo numatytais pagrindais.

Įstatyme nurodoma, kad *su teismais susiję*: 1) *prokurorai*. Šie teisminei sistemai priklausantys pareigūnai dalyvauja nagrinėjant bylas teisme ir vykdo kitas įstatymo numatytas pareigas. Prokurorų veiklą reglamentuoja Prokuratūros įstatymas; 2) *prisiekusieji advokatai*. Teisinis jų statusas nustatytas Advokatūros įstatyme, teisės ir pareigas teisme įtvirtina proceso įstatymai; 3) *prisiekusieji notarai*. Jų statusas apibrėžtas Notariato įstatyme ir veikia prie apygardų teismų.

Laikoma, kad teisminei sistemai priklauso šios įstaigos: 1) *Prisiekusieji teismo vykdytojai*. Jie yra prie apygardų teismų ir prilyginami valstybės pareigūnams. Veiklą reglamentuoja Teismo vykdytojų įstatymas; 2) *Našlaičių teismas*, laikomas teisminei sistemai priklausančia įstaiga, vykdančia įstatyme numatytas globos ir rūpybos funkcijas; 3) *Valsčiaus teismas* įgyvendina našlaičių teismo funkcijas valsčiuje bei kitus įstatymo numatytus veiksmus; 4) *Civilinės būklės aktų įrašų skyrius* registruoja santuoką, gimimą, mirtį, o veiklą reguliuoja specialus įstatymas.

Teismų savivalda. Įgyvendinant teismų savivaldą svarbiausią vaidmenį atlieka *teisėjų konferencija*, kurioje dalyvauja visi teisėjai. Pagrindinės funkcijos yra šios: svarstyti aktualius teismų praktikos klausimus; teikti Aukščiausiojo Teismo pirmininkui pasiūlymus dėl teisės normų interpretavimo, kurį turėtų atlikti Aukščiausiojo Teismo plenumas; svarstyti teisėjų materialinio ir socialinio aprūpinimo bei kitus aktualius teisėjų veiklos klausimus; slaptu balsavimu rinkti Teisėjų kvalifikacinę kolegiją, Teisėjų drausminę kolegiją ir jų pirmininkus ketveriems metams.

Teisingumo ministras, įgyvendindamas ministerijos įgaliojimus, vykdo šias funkcijas: teikia Saeimai nustatyti rajonų (miestų) teismų teisėjų skaičių; skiria rajonų (miestų) teismų pirmininkus; teikia Saeimai

nustatyti apygardų teismų teisėjų skaičių; kartu su Aukščiausiojo Teismo pirmininku teikia Saeimai apygardų teismų pirmininkus; skiria apygardų teismų pirmininkų pavaduotojus; apygardos teismo pirmininko teikimu tvirtina apygardos teismo teismines kolegijas; remdamasis Teisėjų kvalifikacinės kolegijos išvada parenka rajonų (miestų) teismų ir apygardų teismų teisėjų kandidatūras ir teikia Saeimai; bendru sprendimu kartu su Aukščiausiojo Teismo pirmininku gali pratęsti rajono (miesto) teismo ir apygardos teismo teisėjų įgaliojimų terminą iki penkerių metų; siūlo Saeimai suteikti garbės teisėjo vardą; nustato teisėjų mantijos ir ženklų naudojimo tvarką kartu su Aukščiausiojo Teismo pirmininku; skiria laikinai eiti rajono (miesto) teismo pirmininko pareigas vienam iš teisėjų; paveda laikinai (ne ilgiau kaip 2 metams) eiti rajono (miesto) teismo teisėjo pareigas kito rajono (miesto) teismo teisėjui, garbės teisėjui, apygardos teismo teisėjui arba teismo tarėjui; Teisėjų kvalifikacinės kolegijos teikimu paveda laikinai eiti apygardos teismo teisėjo pareigas rajono (miesto) teismo teisėjui; teikia Saeimai atleisti iš pareigų rajono (miesto) teismo ir apygardos teismo teisėją; teikia Saeimai nušalinti nuo pareigų teisėjus, kurių atžvilgiu įsigaliojo teismo nuosprendis; gali laikinai nušalinti teisėją nuo pareigų, jeigu jam iškelta drausmės byla iki sprendimo įsigaliojimo; priima potvarkius dėl teisėjų skyrimo laikinai eiti pareigas kitame teisme, Teisingumo ministerijoje, tarptautinėje organizacijoje; gali teikti teisėjų kvalifikacinei kolegijai siūlymą pažeminti teisėjo kvalifikacinę klasę; skiria apygardų teismų žemės knygų skyrių vadovą ir jo pavaduotoją. Teisingumo ministras vykdo ir kitus įstatymų numatytus įgaliojimus.

8. LATVIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIS TEISMAS

8.1. Konstitucinio Teismo statuso bendrieji bruožai. 1922 m. vasario 15 d. Latvijos Respublikos Konstitucijoje, kurios idėjomis remiasi šiuolaikinis Latvijos konstitucionalizmas, nebuvo numatyta teisminė teisės aktų konstitucinės patikros funkcija. Ši konstitucinės sistemos problema Latvijoje buvo pradėta svarstyti ir imta įgyvendinti atkūrus Latvijos nepriklausomą valstybę.

Pirmasis etapas kuriant konstitucinės justicijos organizacinę formą Latvijoje buvo 1992 m. gruodžio 15 d. įstatymo „Apie teisminę valdžią“ priėmimas. Įstatymo 2 ir 9 straipsniuose ne tik pripažintas konstitucinės kontrolės neišvengiamumas šiuolaikinėje konstitucinėje sistemoje, bet

ir tai, kad Aukščiausiame Teisme bus įsteigta kolegija, turėsianti spręsti konstitucinius ginčus⁵⁴³. Vėliau prieita prie išvados, kad konstitucinės kontrolės funkciją turi įgyvendinti atskira konstitucinė institucija – Konstitucinis Teismas. Šis klausimas buvo sprendžiamas sudėtinguose politiniuose teisiniuose debatuose⁵⁴⁴.

1996 m. birželio 5 d. Saeima priėmė įstatymą, kuriuo pakeitė Konstituciją, o 85 straipsnis apibrėžė pagrindinius Konstitucinio Teismo statuso parametrus. Nustatyta, kad Latvijoje veikia Konstitucinis Teismas, kuris, neperžengdamas įstatymo nustatytų kompetencijos ribų, nagrinėja bylas dėl įstatymų atitikties Konstitucijai, taip pat kitas bylas, įstatymu perduotas jo kompetencijai. Konstituciniam Teismui suteikta teisė pripažinti netekusiais galios įstatymus ir kitus aktus arba jų dalis. Numatyta, kad Konstitucinio Teismo teisėjus įstatymo nustatytam laikui tvirtina Saeima, jeigu už tai slapta balsavo ne mažiau kaip 51 Saeimos narys⁵⁴⁵.

1996 m. birželio 5 d. Saeima taip pat priėmė Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymą⁵⁴⁶, kuris įsigaliojo birželio 28 d. 1996 m. spalį ir lapkritį Saeima patvirtino 6 Teismo teisėjus, o pirmąją bylą Konstitucinis Teismas išnagrino 1997 m. balandžio 27 d.

1997 m. rugsėjo 11 d. Saeima pakeitė kai kuriuos Konstitucinio Teismo įstatymo straipsnius (18 str. – dėl pareiškimo padavimo tvarkos, 23 str. – dėl atstovavimo Konstituciniame Teisme, 25 str. – dėl Konstitucinio Teismo teisėjo nušalinimo, 29 str. – dėl teismo proceso nutraukimo, 31 str. – dėl Konstitucinio Teismo teisėjo kitos veiklos ribojimo⁵⁴⁷).

Pagal to meto Konstitucinio Teismo statusą šios instancijos galios buvo ribotos, nes nebuvo numatytas ne tik konstitucinio skundo institu-

⁵⁴³ Beje, Konstitucinio Teismo įkūrimo idėja buvo reiškiamą dar 1989 m. spalį, kai Latvijos teisininkų draugia pateikė Latvijos Aukščiausiajai Tarybai Konstitucijos pakeitimo projektą, kuriame buvo numatytas Prezidento instituto atkūrimas ir Konstitucinio Teismo įkūrimas. Tada Aukščiausioji Taryba nepritarė siūlymui dėl Prezidento instituto atkūrimo, tačiau pakeitė tuo metu galiojusią Konstituciją ir numatė Konstitucinio Teismo įsteigimą. Žr.: Ведомости Верховного Совета и Правительства Латвийской ССР, 1989, No. 48, c. 697.

⁵⁴⁴ Endzinš, A. The Constitutional Courts of the Republic of Latvia and the Republic of Lithuania. Similarities and differences *Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis. Constitutional justice: the present and the future*. Vilnius: Klaipėdos rytas, 1998, p. 370.

⁵⁴⁵ *The Republic of Latvia Saeima and Cabinet Reporter No.14*. 1996, p. 1603.

⁵⁴⁶ *The Republic of Latvia Saeima and Cabinet Reporter No.14*. 1996, p. 1650–1663.

⁵⁴⁷ *Latvijas Vestnesis*. 1997, No. 242/245.

tas, bet ir kontroliuojamų objektų sąrašas buvo santykinai siauras. Konstitucinio Teismo įstatymas iš esmės pakeistas 2000 m. lapkričio 30 d. įstatymu⁵⁴⁸. Juo buvo patikslinti Konstitucinio Teismo įgaliojimai, teisminio proceso tvarka, suformuluota konstitucinio skundo koncepcija. Buvusio Konstitucinio Teismo pirmininko A. Endzinšo teigimu, tokią įstatymo raidą lėmė Latvijos Respublikos Konstitucijos papildymas 8 skirsniu „Pagrindinės žmogaus teisės“⁵⁴⁹.

Konstitucinio Teismo statuso turinys visapusiškiau atskleidžiamas Konstitucinio Teismo įstatyme. Jame nurodoma, kad Konstitucinis Teismas yra nepriklausoma teisminės valdžios institucija. Neperžengdama Latvijos Respublikos Konstitucijos ir Konstitucinio Teismo įstatymo nustatytos kompetencijos ribų ji nagrinėja bylas dėl įstatymų ir norminių aktų atitikties Konstitucijai, taip pat kitas bylas, įstatymu perduotas jo kompetencijai. Nors rengiant Konstitucinio Teismo veiklą reglamentuojančius teisės aktus, taip pat teismo veiklos pradžioje buvo manoma, kad, be Konstitucinio Teismo įstatymo, turėtų būti parengtas ir Teismo proceso įstatymas, tačiau ši idėja iki šiol neįgyvendinta⁵⁵⁰. Šiuo metu konstitucinio teisminio proceso taisyklės nustatytos Konstitucinio Teismo įstatyme ir Konstitucinio Teismo reglamente, priimtame absoliučia visų Teismo teisėjų balsų dauguma. Reglamente patikslinami ne tik teisminio proceso, bet sprendžiami ir teismo struktūros bei organizavimo klausimai.

8.2. Konstitucinio Teismo teisėjai. Latvijos Respublikos Konstitucijoje nenumatytas Konstitucinio Teismo teisėjų skaičius, o Konstitucinio Teismo įstatyme nurodoma, kad Teismą sudaro 7 teisėjai, kuriuos tvirtina Saeima dešimčiai metų. Trys teisėjai tvirtinami ne mažiau kaip 10 Saeimos narių siūlymu, 2 – Ministrų Kabineto siūlymu ir dar du – Aukščiausiojo Teismo plenumo siūlymu. Kandidatūras į Konstitucinio Teismo teisėjus Aukščiausiasis Teismas siūlo iš Latvijos teismų teisėjų.

Kandidatu į Konstitucinio Teismo teisėjus gali būti Latvijos pilietis, įgijęs aukštąjį teisinį išsilavinimą, taip pat turintis ne mažesnę kaip 10 metų teisininko darbo stažą arba mokslinės pedagoginės veiklos ju-

⁵⁴⁸ *Latvijas Vestnesis*. 2000, November 20.

⁵⁴⁹ Endzinš, A. *The Constitutional Claim in Latvia. Interpretation and Direct Application of the Constitution*. Vilnius: Baltijos kopija, 2002, p. 82.

⁵⁵⁰ Endzinš, A. *The Constitutional Courts of the Republic of Latvia and the Republic of Lithuania. Similarities and differences. Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis. Constitutional justice: the present and the future*. Vilnius: Klaipėdos rytas, 1988, p. 371.

risprudencijos srityje 10 metų stažą. Kandidatu į Konstitucinio Teismo teisėjus negali būti asmuo, kuris negali kandidatuoti į bendrosios jurisdikcijos teismo teisėjus.

Konstitucinio Teismo įstatyme įtvirtinta viena pagrindinių Teismo teisėjų statuso garantijų, t. y. ta, kad *teisėjas negali būti atleistas iš pareigų*, išskyrus įstatymo numatytus atvejus. Tas pats asmuo negali eiti Konstitucinio Teismo teisėjo pareigų ilgiau nei 10 metų iš eilės. Šios taisyklės išimtis numato įstatymas. Jeigu Konstitucinio Teismo teisėju buvo išrinktas asmuo, prieš tai ėjęs bendrosios jurisdikcijos teismo teisėjo pareigas, pasibaigus kadencijai Konstituciniame Teisme jis turi teisę grįžti į anksčiau esusias pareigas, jeigu buvo paskirtas teisėju neribojant įgaliojimų laiko arba nesulaukė teisėjams nustatytos amžiaus ribos.

Maksimali Teismo teisėjo amžiaus riba yra 70 metų. Teisėjo, kuriam sukako 70 metų, įgaliojimai nutrūksta, išskyrus šiuos atvejus: 1) jei Saeima vietoj jo nepatvirtina kito teisėjo. Šiuo atveju Teismo teisėjo įgaliojimai trunka tol, kol parlamentas patvirtina naują teisėją; 2) jei Teismo teisėjas dalyvavo byloje, kurioje sprendimas dar nepaskelbtas. Esant tokiai padėčiai teisėjo įgaliojimai trunka tol, kol paskelbiamas sprendimas atitinkamoje konkrečioje byloje.

Teismo teisėjo įgaliojimai gali būti sustabdomi tik šiais atvejais: 1) jeigu Konstitucinis Teismas davė sutikimą pradėti baudžiamąjį teisėjo persekiojimą. Tokiu atveju teisėjo įgaliojimų sustabdymas trunka iki nuosprendžio atitinkamoje byloje įsiteisėjimo; 2) jeigu iškelta drausminė byla dėl teisėjo padarytų veiksmų, nesuderinamų su Konstitucinio Teismo teisėjo statusu. Šiais atvejais Konstitucinis Teismas gali priimti sprendimą sustabdyti teisėjo įgaliojimus ne ilgiau kaip vienam mėnesiui.

Teismo teisėjas atleidžiamas iš pareigų jeigu: 1) negali vykdyti savo pareigų dėl sveikatos. Tuomet jis atleidžiamas iš pareigų absoliučia visų Teismo teisėjų balsų dauguma; 2) yra nuteistas už padarytą nusikaltimą ir jeigu jo atžvilgiu yra įsigaliojęs nuosprendis; 3) padarė nesuderinamus su teisėjo statusu veiksmus, sistemingai nevykdo savo pareigų ir dėl to jam skirta drausminė nuobauda.

Tokiu atveju jis gali būti atleidžiamas visų Konstitucinio Teismo teisėjų absoliučia balsų dauguma.

Konstitucinio Teismo teisėjo kito darbo ir visuomeninės veiklos ribojimai. Teisėjas negali eiti jokių kitų pareigų arba dirbti kito mokamo

darbo, išskyrus pedagoginį, mokslinį ir kūrybinį. Jis negali būti Saeimos, savivaldybės tarybos (dūmos) deputatu. Teisėjo veikla yra nesuderinama su naryste politinėse partijose arba jų koalicijose. Nors teisėjui leidžiama dalyvauti kitų visuomeninių organizacijų, susivienijimų veikloje, tačiau teisėjas šia teise turi naudotis taip, kad nebūtų kenkiama teisėjo garbei ir orumui, Teismo nepriklausomumui ir objektyvumui.

Imuniteto ribos. Be Konstitucinio Teismo sutikimo teisėjo negalima patraukti baudžiamojon atsakomybėn, areštuoti. Šis klausimas sprendžiamas Visų Konstitucinio Teismo teisėjų absoliučia balsų dauguma. Teisėjo negalima sulaikyti, atvesdinti ir atlikti kratą be Konstitucinio Teismo sprendimo. Šį klausimą sprendžia trijų teisėjų kolegija.

Drausminė teisėjų atsakomybė. Konstitucinio Teismo teisėjas gali būti patrauktas drausminėn atsakomybėn, jeigu: 1) padarė pažeidimus, susijusius su ribojama kita profesija ar visuomenine veikla; 2) nevykdo tarnybos pareigų; 3) netinkamai elgiasi; 4) padarė administracinės teisės pažeidimą. Drausminę bylą gali iškelti Konstitucinio Teismo pirmininkas, jo pavaduotojas, trys teismo teisėjai. Teisėjui gali būti pareikšta pastaba, papeikimas, iki vienerių metų 20 proc. sumažintas darbo užmokestis, jis gali būti atleistas iš pareigų.

Konstitucinio Teismo pirmininką ir jo pavaduotoją slaptu balsavimu renka Konstitucinio Teismo teisėjai, o sprendimas priimamas absoliučia balsų dauguma. Pirmininkas vadovauja Teismo posėdžiams, organizuoja Teismo darbą ir atstovauja Teismui. Pirmininko pavaduotojas padeda pirmininkui vykdyti savo funkcijas ir pavaduoja pirmininką, kai jo nėra. Kai kurias pirmininko funkcijas gali vykdyti jo paskirtas teisėjas. Pirmininkas ir jo pavaduotojas gali duoti teisėjams tik tokio pobūdžio pavedimus organizaciniais klausimais, kurie yra susiję su teisėjų tarnybinėmis pareigomis.

8.3. Konstitucinio Teismo kompetencija. Latvijos Respublikos Konstitucinis Teismas nagrinėja šias bylas:

1. Dėl įstatymų atitikties Konstitucijai.
2. Dėl Latvijos tarptautinių sutarčių atitikties Konstitucijai. Šių sutarčių konstitucingumas gali būti tikrinamas ir iki jų ratifikavimo Saeimos posėdyje.
3. Dėl kitų norminių aktų ar jų dalies atitikties aukštesnės teisinės galios teisės normoms (aktams). Beje, Konstitucinis Teismas aiškino, ar

Saeimas Prezidijuma pieņemtais tiesību akts (nutarījums) ir atzīstams par nekonstitucionālu. Teismais paziņojis, ka Saeimas Prezidijuma akti tiesību jomā nevar tikt izstrādāti, jo tie pārkāpj konstitucionālo ierobežojumu, kas aizliedz Saeimai pieņemt likumus, kas ierobežo tiesību jomā. Tādējādi, ja Saeima pieņem likumu, kas ierobežo tiesību jomā, tas ir nekonstitucionāls. Tādējādi, ja Saeima pieņem likumu, kas ierobežo tiesību jomā, tas ir nekonstitucionāls. Tādējādi, ja Saeima pieņem likumu, kas ierobežo tiesību jomā, tas ir nekonstitucionāls.

4. Dēļ Saeimas, Ministru Kabineta, valsts prezidenta, Saeimas priekšsēdētāja, ministru priekšsēdētāja citu aktu (izņemot administratīvus tiesību aktus) atzīstamību.

5. Dēļ ministru iecelšanas, kurā ministrs, remdamies Ministru Kabineta ierīkojumā, sustabdē valsts valdības tarybu (dūmas) spriedumu.

6. Dēļ Latvijas tiesību normu atzīstamību Latvijas tarptautinēms sūtarināms, kuris neprieštarauja Latvijas Republikas Konstitūcijai.

Konstitūcinis Teismais īgyvendina *vēlniāqā konstitūcinēs kontrolēs formā*, t. y. aktu, kuris buvo pieņemti parlamenta ir kurius oficiāli paskelbē valsts prezidents. Taču nevarēja neatkreipti dēmesio ir ī tai, ka Latvijas tarptautinū sūtarčū konstitūcingūms klausimā Konstitūcinis Teismais gali sprēsti ir iki sūtarinēs ratifikavīms.

Kreipīmsio (pareiškīmsio) ī Konstitūcinī Teisimā teisēs subjektai. Šiai teisei pirmīmsia būdīngā tai, ka gali naudotis platus pareigūnū ir institūcijū ratas – tuo Latvijas konstitūcinē jurīsprudenciā išsiskīria iš kai kuriū kitū šāliū.

1. Dēļ īstatimū ir Latvijas tarptautinū sūtarčū atzīstamību Konstitūcijai, dēļ kitū normīnū aktu ar jū daliū atzīstamību teisēs normoms (aktams), turinčīms aukštesnē teisēnē galiā, taip pat dēļ nacionālīnēs teisēs normū atzīstamību Latvijas tarptautinēms sūtarināms, kuris neprieštarauja Konstitūcijai, ī Konstitūcinī Teisimā turi teisē kreiptis: 1) valsts prezidents; 2) Saeima; 3) ne mažīms kaip 20 Saeimas deputatū; 4) Ministru Kabinetas; 5) generalīnis prokuroras; 6) Valsts kontrolēs taryba; 7) valsts valdības taryba

⁵⁵¹ Konstitūcinio Teismo 2002. m. vasario 22. d. spriedimas. *Judgments of the Constitutional Court of the Republic of Latvia*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003, p. 328–363.

(dūma); 8) žmogaus teisių valstybinis biuras; 9) teismas, nagrinėjantis civilinę, baudžiamąją ar administracinę bylą⁵⁵²; 10) žemės knygų skyriaus teisėjas, sprendžiantis klausimą dėl nekilnojamojo turto įtraukimo į žemės knygą ir dėl nuosavybės teisės įtvirtinimo žemės knygoje; 11) asmuo, jeigu buvo pažeistos Konstitucijoje nustatytos pagrindinės teisės.

2. Dėl Saeimos, Ministrų Kabineto, Saeimos pirmininko, ministro pirmininko kitų teisės aktų (išskyrus administracinius teisės aktus) atitiktis įstatymams į Konstitucinį Teismą gali kreiptis: 1) valstybės prezidentas; 2) Saeima; 3) ne mažiau kaip 20 Saeimos deputatų; 4) Ministrų Kabinetas.

3. Savivaldybės taryba (dūma) gali kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl ministro potvarkio, kuriuo ministras, remdamasis Ministrų Kabineto įgaliojimu, sustabdė savivaldybės tarybos (dūmos) sprendimą, atitiktis įstatymui.

Dėl įstatymų, Latvijos tarptautinių sutarčių atitiktis Konstitucijai, dėl kitų norminių teisės aktų ar jų dalių atitiktis teisės normoms (aktams), turinčioms aukštesnę teisinę galią, taip pat dėl nacionalinių teisės normų, neprieštaraujančių Latvijos tarptautinėms sutartims, atitiktis Konstitucijai savivaldybės taryba (dūma) gali kreiptis į Konstitucinį Teismą tik tuo atveju, jeigu ginčijamas teisės aktas susijęs su atitinkamomis savivaldybės teisėmis.

8.4. Konstitucinis skundas (pareiškimas). Jis buvo įtvirtintas Latvijos konstitucinės teisės sistemoje 2000 m. lapkričio 30 d. įstatymu ir įsigaliojo 2001 m. liepos 1 d.

Su konstituciniu skundu (pareiškimu) į Konstitucinį Teismą gali kreiptis visi asmenys, kurie mano, kad jų teisės pažeidžia teisės norma, neatitinkanti aukštesnės galios teisės normos. Konstitucinis skundas gali būti paduotas tik tuo atveju, jeigu išnaudotos visos kitos galimybės ginant

⁵⁵² Teismo kreipimasis į Konstitucinį Teismą priimamas, jeigu bendrosios kompetencijos teismas, nagrinėdamas bylą kaip pirmosios arba kasacinės ar apeliacinės instancijos teismas, mano, jog norma, kuri turi būti taikoma šioje byloje, neatitinka aukštesnės galios teisės normos (akto). Žemės knygų skyriaus teisėjas, sprenddamas nekilnojamojo turto įtraukimo į žemės knygą klausimą arba susijusį su šiuo klausimu nuosavybės teisės įtvirtinimo žemės knygoje klausimą, gali kreiptis į Konstitucinį Teismą, jeigu mano, jog teisės norma, kuria turi būti pasiremta priimant sprendimą, neatitinka aukštesnės galios teisės normos (akto). Šie kreipimaisi turi būti pagrįsti motyvuotu teismo ar Žemės knygų skyriaus teisėjo sprendimu. Laikomasi teisinės nuostatos, kad teismo, teisėjo kreipimaisi galima kelti klausimą tik dėl tokių normų, kurias reikia taikyti byloje, teisėtumo.

teises bendrosiomis gynimo priemonėmis (kreipimasis į aukštesnę valdymo instituciją arba aukštesnę pagal pavaldumą pareigūną, skundas arba pareiškimas dėl ieškinio bendrosios jurisdikcijos teisme) arba jei tokių galimybių nėra.

Iš konstitucinio skundo apibrėžimo, suformuluoto Konstitucinio Teismo įstatyme, išplaukia, kad ne visų viešosios teisės aktų teisėtumą asmuo gali ginčyti Konstituciniame Teisme. Štai konstituciniu skundu negalima reikalauti patikrinti, ar teisminės valdžios institucijų sprendimai, administraciniai teisės aktai yra teisėti. Taigi Latvijos konstitucinio skundo modelis yra ypatingas, jis vadinamas imitaciniu (*vok. unechte*) konstituciniu skundu. Toks apibūdinamas pagrįstas tuo, kad konstitucinis skundas gali būti pateikiamas asmens, jeigu jo pagrindinės teisės yra pažeidžiamos, kita vertus, konstitucinis skundas gali būti pateikiamas tik tada, kai žmogaus teisės yra pažeistos teisės normomis, o ne bendrosios jurisdikcijos teismo sprendimu⁵⁵³.

Atsižvelgiant į tai, kad konstitucinis skundas gali būti paduotas tik jeigu išnaudotos visos kitos galimybės ginant teises bendrosiomis gynimo priemonėmis, reikėtų pabrėžti, kad taikomos kai kurios šios taisyklės išimtys. Jeigu konstitucinio skundo (pareiškimo) išnagrinėjimas yra visuomeniškai reikšmingas arba jeigu teisių gynimas bendrosiomis gynimo priemonėmis negali užkirsti kelio skundo autoriaus patirtai žalai, Konstitucinis Teismas gali priimti sprendimą dėl skundo nagrinėjimo nelaukdamas, kol skundo autorius įgyvendins visas kitas savo teisės gynimo galimybes. Iškelus tokią bylą Konstituciniame Teisme turi būti sustabdytas atitinkamos civilinės, baudžiamosios ar administracinės bylos nagrinėjimas bendrosios jurisdikcijos teisme iki Konstitucinio Teismo sprendimo paskelbimo.

Aiškindamas teisinę konstitucinio skundo prigimtį Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad terminas „jeigu asmuo mano“ reiškia asmens, o ne teismo nuomonę, jog teisė yra pažeista. Įstatyme reikalaujama, kad asmuo pagrįstų savo įsitikinimą. Vadinasi, iškelti bylą remiantis konstituciniu skundu galima tik tada, kai konstatuojama, jog teisiniai argumentai pagrindžia asmens nuomonę dėl teisės pažeidimo. Konstitucinio Teismo kolegija, preliminariai nagrinėdama konstitucinio skundo pagrįstumą,

⁵⁵³ Endzinš, A. The Constitutional Claim in Latvia. *Interpretation and Direct Application of the Constitution*. Vilnius: Baltijos kopija, 2002, p. 83.

gali atsisakyti iškelti bylą tik jeigu akivaizdu, jog skundas teisiškai nepakankamai pagrįstas. Nuomonė, kad kolegija, iškeldama bylą pagal konstitucinį skundą, turi konstatuoti asmens teisės pažeidimą, yra klaidinga, nes prieštarauja konstitucinio teismo proceso esmei. Klausimą, ar yra pažeistos konstitucinio skundo pareiškėjo pagrindinės teisės, gali konstatuoti tik pat Konstitucinis Teismas savo sprendimu⁵⁵⁴.

8.5. Konstitucinis teisminis procesas. Šis procesas pagrįstas Konstitucinio Teismo įstatyme įtvirtintomis taisyklėmis, o šios – normomis, kuriomis, atitinkamai modifikuotomis ir pritaikytomis konstitucinio teismo proceso reikmėms, vadovaujamosi civiliniame procese.

Konstitucinio Teismo teisėjų kolegija nagrinėja gautus pareiškimus ir sprendžia klausimą dėl bylos iškėlimo ar atsisakymo iškelti bylą. Kolegiją sudaro trys Teismo teisėjai, kuriuos vieneriems metams skiria Konstitucinis Teismas, o sprendimas priimamas visų teisėjų absoliučia balsų dauguma. Kolegijai pirmininkauja Konstitucinio Teismo pirmininkas bei jo pavaduotojas, jei jie yra kolegijos nariai. Jeigu jų nėra, kolegija pati išsirenka pirmininkaujantįjį. Kolegijos posėdžiai yra uždari, tačiau į juos gali būti pakviesti pareiškėjai, Konstitucinio Teismo darbuotojai ar kiti asmenys. Kolegija gali atsisakyti iškelti bylą, jeigu: 1) byla neteisminga Konstituciniam Teismui; 2) pareiškėjas neturi kreipimosi teisės; 3) pareiškimas neatitinka įstatymo nustatytų reikalavimų; 4) pareiškimas paduotas klausimu, dėl kurio jau priimtas sprendimas.

Kolegijos sprendimai neskundžiami.

Bylos rengimo pradiniame etape Konstitucinio Teismo pirmininkas paveda vienam iš teisėjų rengti bylą nagrinėti teisme. Teisėjas, atlikdamas parengiamuosius veiksmus, gali reikalauti iš pareiškėjo, taip pat iš pareiškėjų ir institucijų papildomų dokumentų, paaiškinimų klausimais, iškilusiais rengiant bylą. Teisėjas turi teisę skirti ekspertizes, sprendžia kitus klausimus, susijusius su byla, nustato, kurie asmenys turi būti kviečiami į Teismo posėdį. Siekiant sparčiau nagrinėti bylas ir užtikrinti visapusišką teisminį nagrinėjimą kelios bylos gali būti sujungtos į vieną bylą. Byla turi būti parengta per 3 mėnesius. Konstitucinio Teismo, sudaryto iš 3 teisėjų, tvarkomajame posėdyje šis terminas gali būti pratęstas 2 mėnesiams. Teisėjas, kuriam buvo pavesta rengti bylą, surašo išvadą. Joje teisėjas gali siūlyti bylos nagrinėjimo *rašytinį procesą*. Bylą baigiama rengti Konsti-

⁵⁵⁴ Konstitucinio Teismo 2002 m. vasario 22 d. sprendimas, p. 342–343.

tucinio Teismo pirmininko sprendimu, kurio byla perduodama nagrinēti Teismui, nustatoma teismo sudētis, teismo posēdzio laikas ir vieta. Tvarkomajame posēdyje sprendžiami organizaciniai klausimai, proceso forma (rašytinis ar žodinis) ir kt.

Konstitūcinio Teismo sudētis. Visos teisėjū sudēties Teismas nagrinėja šias bylas: 1) dėl įstatymū atitikties Konstitūcijai; 2) dėl Saeimos, Ministrū Kabineto, valstybės prezidento, Saeimos pirmininko ir ministro pirmininko kitū teisės aktū, išskyrus administracinius teisės aktus; 3) dėl nacionalinių teisės normū atitikties Latvijos tarptautinėms sutartims, jeigu jos neprieštaruoja Konstitūcijai; 4) dėl Ministrū Kabineto norminių aktū atitikties Konstitūcijai ir įstatymams; 5) dėl Latvijos tarptautinių sutarčių atitikties Konstitūcijai. Šiems Teismo posēdziams vadovuoja Teismo pirmininkas arba jo pavaduotojas. Visas kitas bylas nagrinėja trys Konstitūcinio Teismo teisėjai. Juos skiria Konstitūcinio Teismo pirmininkas. Tokiai Teismo sudēčiai pirmininkauja teismo pirmininkas arba jo pavaduotojas, o jeigu jų Teismo sudētyje nėra – teisėjai pirmininkaujantįjį išsirenka iš savo tarpo.

Procesinė bylū nagrinėjimo tvarka (žodinis procesas) nustatyta Konstitūcinio Teismo įstatyme ir Konstitūcinio Teismo reglamente. Skiriant procesines sankcijas – baudas taikomos civilinio proceso taisyklės. Nesureguliuotus procesinius klausimus Konstitūcinis Teismas sprendžia pats.

Rašytinis procesas vykdomas tuo atveju, kai baigus rengti bylū tvarkomajame teismo posēdyje prieinama prie išvados, kad bylos dokumentū užtenka teisminiam nagrinėjimui rašytinio proceso pagrindu. Tokiu atveju byla nagrinėjama ir sprendimas priimamas Teismo pasitarimų kambaryje. Bylos dalyviai turi teisę susipažinti su bylos medžiaga po 15 dienū, kai pranešama, kad byla išnagrinėta, ir raštu išdėstyti savo nuomonę dėl bylos medžiagos.

Bylos nutraukimo pagrindai yra šie: 1) raštiškas pareiškėjo prašymas; 2) jei ginčijama teisės norma netenka teisinės galios; 3) jei netenka galios teisės norma, kurios neatitinka kita teisės norma (aktas); 4) jei Konstitūcinis Teismas konstatuoja, kad sprendimas dėl bylos iškėlimo neatitiko įstatymo numatytū reikalavimų; 5) jei paskelbiamas Teismo nutarimas kitoje byloje, kurioje ginčijama ta pati teisės norma (aktas); 6) kitais atvejais, kai nėra galimybės tęsti teisminį procesą. Nėra pagrindo nutraukti pradėtą teisminį procesą, jei pasikeitė renkamosios institucijos sudētis arba buvo pakeistas valstybės institucijos pareigūnas.

7.6. Konstitucinio Teismo sprendimo galia. Konstitucinio Teismo sprendimas yra galutinis ir įsigalioja nuo jo paskelbimo. Sprendimas yra privalomas visoms valstybės institucijoms, įstaigoms ir valstybės bei savivaldybių pareigūnams, taip pat bendrosios jurisdikcijos teismams, fiziniams ir juridiniams asmenims. Teisės norma (aktas), kurią Konstitucinis Teismas pripažino prieštaraujančia aukštesnės galios teisės normai (aktui), netenka galios nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo sprendimas, jeigu Konstitucinis Teismas nenumatė kitokių sprendimo įsigaliojimo sąlygų⁵⁵⁵. Jei Konstitucinis Teismas pripažįsta, kad Latvijos tarptautinė sutartis prieštarauja Konstitucijai, Ministrų Kabinetas privalo nedelsdamas priimti sprendimą dėl sutarties pakeitimo, denonsavimo, jos veikimo sustabdymo arba prisijungimo atšaukimo. Teismo sprendimai skelbiami laikraštyje „Latvijas vestesis“ bei Latvijos Respublikos Saeimos ir Ministrų Kabineto žiniose.

* * *

Latvijos Respublikos konstitucinės sistemos būdingiausias bruožas yra tas, kad ji grindžiama 1922 m. vasario 15 d. Latvijos Respublikos Konstitucija ir jos veikimo tęstinumo tradicija. Šiuo atžvilgiu Latvijos Respublikos konstitucionalizmas yra išskirtinis reiškinys, iliustruojantis, kad konstitucinis paveldas gali būti konstruktyviai panaudojamas esant naujoms politinėms aplinkybėms. Nors 1922 m. vasario 15 d. Konstitucijos nuostatos buvo patikslintos, papildytos naujomis normomis, atspindinčiomis šiuolaikinę žmogaus teisių ir laisvių sampratą, tačiau tos Konstitucijos dvasia buvo išsaugota. Šiuo metu funkcionuojanti Latvijos Respublikos politinė sistema paremta parlamentinės demokra-

⁵⁵⁵ 2003 m. spalio 29 d. sprendime (Byla Nr. 2003-05-01) Konstitucinis Teismas nutarė pripažinti, kad Baudžiamojo kodekso 271 straipsnis (Valdžios atstovo ir kito valstybės pareigūno garbės ir orumo pažeidimas) neatitinka Konstitucijos 100 straipsnio ir negalioja nuo 2004 m. vasario 1 d., jeigu iki to laiko įstatymų leidėjas nesukonkretins pareigūno, kuriam būtina baudžiamoji teisinė gynyba. Atidedamąjį terminą Teismas numatė atsižvelgdamas į tai, kad ginčijama teisės norma taikoma retai ir ji yra prevencinio pobūdžio. Teismas teigė, kad panaikinus šią teisės normą nuo Teismo sprendimo paskelbimo visuomenei būtų padaryta didesnė žala negu pasiekta nauda, nes ginčijamos normos tikslas yra ginti pagrindines demokratines visuomenės vertybes, numatytas Konstitucijos 116 straipsnyje (Žmonių teisių gynimo būtinumas, valstybės demokratinė santvarka, visuomenės saugumas, gerovė ir moralė.) Žr.: *Judgments of the Constitutional Court of the Republic of Latvia*. 2003. Rīga: Tiesu namu agentūra, 2005, p. 397, 398.

tijos principais, o valstybės valdžios organizacija – valdžių padalijimu konstituciniais pagrindais. Latvijos Respublikos Konstitucinis Teismas, formuluodamas oficialiąją konstitucinę doktriną, suteikia gyvastingumo konstitucinėms normoms, nuostatams, principams ir remiasi šia teisine medžiaga priimdamas sprendimus konkrečiose konstitucinės justicijos bylose.

LITERATŪRA

1. Balomis, R. *The Constitution of Latvia*. Institut fur Rechtspolitik an der Universität Trier, 2004.
2. Baltijos kraštų kelias į nepriklausomybę, 1990-1991 metai. Įvykių kronika. Sudarė V. Skuodis. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2001.
3. Baltijos kraštų kelias į nepriklausomybę. 1987-1989 metai. Įvykių kronika. Sudarė V. Skuodis. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1997.
4. Birmontienė, T.; Buišienė, O.; Jarašiūnas, E.; Mesonis, G.; Staugaitytė, V.; Vainiūtė, M.; Vaitiekienė, E.; Vidrinskaitė, S.; Žilys, J. *Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005.
5. Endzinš, A. The Constitutional Courts of the Republic of Latvia and the Republic of Lithuania. Similarities and Differences. *Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis. Constitutional justice: the present and the future*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998, p. 368–389.
6. Endzinš, A. *The Constitutional Claim in Latvia. Interpretation and Direct Application of the Constitution*. Vilnius: Published by the Constitutional Court of the Republic of Lithuania.
7. Jarašiūnas, E. Žvelgiant į Lietuvos Respublikos 1992 m. Konstituciją platesniame konstitucionalizmo raidos kontekste. *Jurisprudencija*. 2002, Nr. 30 (22).
8. Latvijos Respublikos Konstitucija. *Užsienio šalių konstitucijos*. Mokomasis leidinys. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004.
9. *Lietuvos kelias.1*. Vilnius: Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis, 1989.
10. Lieven, A. *Pabaltijo revoliucija. Estija, Latvija, Lietuva – kelias į nepriklausomybę*. Vilnius: Baltos lankos, 1995.
11. Mikainis, Z. The influence of the constitution upon the development of constitutionalism of Latvia. *Jurisprudencija*. 2002, Nr. 30 (22).
12. *The Baltic States at historical crossroads. political, economic and problems and opportunities in the context of international co-operation at the beginning of 21st century*. Riga: Latvian Academy of Sciences, 2001.

13. Taube, C. *Constitutionalism in Estonia, Latvia and Lithuania*. A study in comparative constitutional law. Uppsala: Justus Forlag, 2001.
14. Trečenkova, N. J. Ižanginis straipsnis apie Latvijos Respublikos Konstituciją. Конституции государств Европы. Москва: Норма, 2001.
15. Ušacka, A. Fundamental Human rights and interpretation of the Constitution by the Constitutional Court of the Republic of Latvia. *Interpretation and Direct of the Constitution*. Vilnius: Baltijos kopija, 2002.
16. Митюков, М. А. Конституционные суды стран СНГ и Балтии (сравнительный очерк законодательства и судебной практики). Конституционное правосудие в странах СНГ и Балтии. Москва: Зеркало, 1998.

XIV. LENKIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA

Doc. dr. Gintaras Kalinauskas

1. BENDRA KONSTITUCIJOS CHARAKTERISTIKA

Pirmoji Lenkijos ir Lietuvos valstybės (Žečpospolitos) Konstitucija buvo priimta 1791 m. kartu su JAV (1787 m.) bei Prancūzijos (1791 m.) konstitucijomis ir žymi pirmąją konstitucijų raidos etapą, kuris ne tik padėjo konstitucinius „pamatus“, bet ir išreiškė idealios demokratinės valstybės bei tautos suvereniteto idėjas. Ir Lenkijos, ir Lietuvos valstybės nuėjo ilgą konstitucinį kelią, kol priėmė šiuolaikines konstitucijas. Lietuva, atkūrusi nepriklausomybę, 1992 m. spalio 25 d. referendume priėmė Lietuvos Respublikos Konstituciją. Lenkijos Respublika šiek tiek vėliau, 1997 m. balandžio 2 d., Nacionaliniame susirinkime priėmė Lenkijos Respublikos Konstituciją ir tų pačių metų gegužės 25 d. buvo patvirtinta Tautos referendume (įsigaliojo 1997 m. spalio 17 d.).

Lenkijos Respublikoje konstitucinis transformacijos procesas prasidėjo 1989 m. Šį procesą galima suskirstyti į keturias fazes. Pirmasis etapas prasidėjo 1989 m. balandžio 7 d., kai buvo patikslinta 1952 m. Konstitucija ir atkurti antrieji parlamento rūmai – Senatas ir Respublikos prezidento institucija. Įtvirtinti iš dalies laisvi parlamento rinkimai – laisvi buvo rinkimai į Senatą ir 35, Seimo atstovų vietas⁵⁵⁶.

Antrasis etapas siejamas su 1989 m. gruodžio 29 d. Konstitucijos pataisomis, nustatančiomis, kad Lenkijos Respublika yra demokratinė teisinė valstybė, įgyvendinanti socialinio teisingumo principus. Konstitucijoje įtvirtina, kad valdžia priklauso tautai, kuri ją įgyvendina per savo atstovus Seime, Senate ir nacionalinėse tarybose, taip pat referendumu. Šį laikotarpį galima laikyti esminiu – visiškai atsakyta nuostatų, įtvirtinančių vadovaujančios partijos vaidmenį, panaikintos normos, reguliavusios santykius su Sovietų Sąjunga. Šiame etape 1990 m. kovo 8 d. buvo

⁵⁵⁶ Visuomeninis politinis judėjimas „Solidarumas“ iškovojo visus 35 mandatus į Seimą ir 99 (iš 100) į Senatą.

priimtos naujos Konstitucijos pataisos, atkuriančios vietos savivaldą ir įtvirtinančios teritorinio vieneto gminos statusą. 1990 m. rugsėjo 27 d. priimtos Konstitucijos pataisos pakeitė Respublikos prezidento konstitucinį statusą, įtvirtino tiesioginius visuotinius rinkimus ir nustatė 5 metų kadenciją⁵⁵⁷.

Trečiasis etapas gali būti vadinamas pasirengimu priimti naują Konstituciją. 1992 m. balandžio 23 d. buvo priimtas Konstitucinis įstatymas dėl Lenkijos Respublikos Konstitucijos parengimo ir priėmimo tvarkos. Vadovaujantis minėtu įstatymu buvo sudaryta speciali komisija iš 46 deputatų ir 10 senatorių.

1992 m. spalio 17 d. buvo priimtas Konstitucinis įstatymas dėl Lenkijos Respublikos įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių tarpusavio santykių ir teritorinės savivaldos. Dažnai vadinama Mažąja Konstitucija, 77 straipsnis skelbė, kad 1952 m. liepos 22 d. Konstitucija netenka galios, tačiau kartu buvo palikti galioti kai kurie 1952 m. Konstitucijos skyriai (apie 2/3). Taigi galiojo dalis 1952 m. Konstitucijos, 1992 m. balandžio 23 d. Konstitucinis aktas dėl Lenkijos Respublikos Konstitucijos parengimo ir priėmimo tvarkos ir minėta 1992 m. Mažoji Konstitucija. Šioje Konstitucijoje buvo įtvirtintas aiškus valdžių padalijimo principas. Įstatymų leidžiamoji valdžia ėmė priklausyti Seimui ir Senatui, vykdomi valdžia – Respublikos prezidentui ir Ministrų Tarybai, o teisminė – nepriklausomiems teismams. Ministrų Tarybos kompetencija Konstitucijoje buvo išplėsta suteikiant teisę leisti potvarkius, turinčius įstatymo galią. Kad galėtų tokia teise pasinaudoti, Ministrų Taryba turėjo pateikti motyvuotą kreipimąsi Seimui siekiant gauti įgaliojimus. Ministrų Taryba įgijo teisę, esant apibrėžtoms aplinkybėms, siūlyti projektus svarstyti skubos tvarka. Suteikti nauji įgaliojimai Respublikos prezidentui sudarant Ministrų Tarybą ir teikiant Ministrų Tarybos pirmininko kandidatūrą. Mažajoje Konstitucijoje nebuvo plečiamas asmenų teisių ir laisvių institutas. Kaip jau minėjome, užtrukęs Lenkijos Konstitucijos rengimo ir priėmimo procesas buvo baigtas beveik po 8 metų. B. Banaszakas įvardija keletą priežasčių ir aplinkybių, trukdžiusių Konstituciją greitai parengti ir priimti. Visų pirma, jo manymu, trūko aiškios vizijos, kur link turi būti kuriama valstybės sandara, antra, didelis politikų jėgų poliarišku-

⁵⁵⁷ 1990 m. gruodžio mėnesį tiesiogiai tautos išrinktas prezidentu „Solidarumo“ lyderis L. Wałęsa.

mas, t. y. 1991 m. I kadencijos Seime buvo išrinkti 29 politinių partijų ir organizacijų atstovai, trukdė pasiekti konsensuą⁵⁵⁸. Daug diskusijų kėlė Respublikos prezidento statusas, socialinių teisių įtvirtinimas ir įgyvendinimas, Katalikų Bažnyčios statusas valstybėje ir konstitucinės nuostatos dėl sąžinės bei tikėjimo laisvės. Be to, šiam procesui įtakos turėjo ir parlamento paleidimas 1993 gegužę.

Lenkijos Respublikos 1997 m. Konstitucija savo forma ir turiniu yra panaši į Vidurio ir Rytų Europos regiono valstybių konstitucijas, kurios buvo priimtos po 1990 metų. Pati Konstitucija iš kitų aktų pirmiausia išskiria savo turiniu, tuo, kad apibrėžia suvereną ir kaip jis veikia, nustato valstybės institucijų sistemą ir veiklos principus, pagrindines asmens teises ir laisves. Antra, keitimo tvarka, sudėtingesnėmis procedūromis, trečia, ypatinga teisine galia ir teisės sistemos pagrindu. Iš to kyla pozityvusis aspektas, reiškiantis, kad Konstitucija reguliuoja svarbiausius santykius, o kiti įstatymai detalizuoja. Kita vertus, visi žemesnės galios aktai negali prieštarauti Konstitucijai. Lenkijos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta racionalizuoto parlamentinio valdymo sistema, europinis konstitucinės justicijos modelis. Lenkijos Respublikos Konstitucija yra pagrindas visos teisinės sistemos, nustato teisės kūrimo būdus.

Lenkijos Konstitucijoje egzistuoja tiesiogiai taikomos normos ir programinės normos. Programinės normos nustato tik tam tikros veiklos kryptis, bendrai apibrėžia tam tikrą konstitucinį būvį. Pavyzdžiui, Konstitucijos 74 straipsnio 4 dalis skelbia, kad viešojo valdžia remia piliečių veiklą saugant ir stiprinant aplinkos apsaugą. Toks skaidymas galimas, tačiau pažymėtina, kad Konstitucija yra vientisas teisės aktas ir visi straipsniai ar sudedamosios dalys yra vienodos teisinės galios.

Lenkijos Respublikos Konstituciją sudaro įžanginė dalis (preambulė) ir 243 straipsniai, suskirstyti į 13 skyrių. Pirmi du Konstitucijos skyriai skirti valstybės santvarkos principams, žmogaus ir piliečio teisėms bei pareigoms. III skyriuje „Teisės šaltiniai“ įtvirtinama norminių aktų hierarchija ir priėmimo procedūros. Kiti skyriai skirti aukščiausios valstybės valdžios institucijoms: Seimui ir Senatui, prezidentui, Ministrų Tarybai ir vyriausybės administracijai, teismams ir tribunolams, valstybės kontrolės ir teisės apsaugos institucijoms. VII skyriuje nustatyti vietos

⁵⁵⁸ Banaszak, B. *Prawo konstytucyjne*, 5 wydanie Wydawnictwo C. H. Beck. Warszawa, 2010, p. 29–33.

savivaldos pagrindai. XI skyriuje reglamentuojama nepaprastųjų padėčių tipai ir teisių bei laisvių ribojimo pagrindai. XII skyriuje įtvirtinta Konstitucijos keitimo tvarka, XIII skyriuje išdėstytos pereinamosios ir baigiamosios nuostatos, reglamentuojančios Konstitucijos įsigaliojimo tvarką.

2. KONSTITUCINIAI LENKIJOS RESPUBLIKOS PAGRINDAI

Konstitucijos I skyriuje „Respublika“ (*Rzeczpospolita*) nustatyti pagrindiniai valstybės ir tautos tarpusavio santykių principai. Lenkijos Respublika apibūdinama kaip bendras visų piliečių gėris, kaip demokratinė teisinė valstybė, įgyvendinanti socialinio teisingumo principus.

Kaip įvardija P. Sarneckis, Lenkijos Konstitucijos įžanginė dalis ir I skyrius yra ne tik teisinis valstybės ir tautos santykių pagrindas, bet ir telkia visuomenę, siekiančią įgyvendinti ir užtikrinti savo teises (Konstitucijos 5 ir 6 str.), o įžanginėje dalyje apibrėžtas sunkus valstybės kūrimo kelias gali veikti patriotiškai⁵⁵⁹.

Lenkijos Konstitucijos 1 straipsnis skelbia, kad Lenkijos Respublika yra bendras visų piliečių gėris. Tai reiškia, kad kiekvienas Lenkijos pilietis gali naudotis visomis Lenkijos valstybės institucijomis ir kartu stiprinti viešąją valdžią. Šis Konstitucijos straipsnis tiesiogiai susijęs su 32 straipsniu, nustatančiu piliečių lygybę prieš teisę, ir 60 straipsniu, įtvirtinančiu piliečių teisę į valstybės tarnybą, kita vertus, Lenkijos piliečiams Konstitucijos 82 straipsnyje nustatoma ištikimybė Lenkijos valstybei ir rūpestis dėl bendro gėrio, o 85 straipsnyje – pareiga ginti Tėvynę.

Lenkijos Konstitucijos 2 straipsnis nustato, kad Lenkijos Respublika yra demokratinė teisinė valstybė, įgyvendinanti socialinio teisingumo principus. Būtent teisinės valstybės principas, įtvirtintas Lenkijos Respublikos Konstitucijoje, reiškia, kad valstybėje veikia piliečių kontrolės mechanizmai, siekiant prižiūrėti tarnautojus įgyvendinančius valstybės valdžią. Šis straipsnis tiesiogiai susijęs su 4 straipsniu, nustatančiu, kad Lenkijos Respublikoje aukščiausia valdžia priklauso tautai, tauta įgyvendina valdžią per savo atstovus arba tiesiogiai. Lenkijos Konstitucija neleidžia valstybės valdžiai likti tik pasyvia socialinio valstybės gyvenimo stebėtoja, o įpareigoja prižiūrėti, ir kai būtina keisti socialinio gyvenimo

⁵⁵⁹ Sarnecki, P. *Prawo konstytucyjne RP Wydanie: 8, Wydawnictwo C. H. Beck*. Warszawa, 2010, p. 71.

eigą⁵⁶⁰. Būtent Konstitucijos 2 straipsnyje įtvirtintas socialinio teisingumo principas. Tai rodo, kad valstybė negali būti tik pasyvi socialinio gyvenimo stebėtoja visuomenėje, o privalo visada būti pasiruošusi daryti intervencijas, kartais – socialinio gyvenimo korekcijas. Taip pat svarbus ir Konstitucijos 7 straipsnis, įtvirtinantis teisėtumo principą ir skelbiantis, kad viešosios valdžios institucijos veikia įstatymo pagrindais ir pagal jo normas. Tai vienas iš elementų, sudarančių teisinės valstybės pagrindus.

Lenkijos tauta kaip valdžios šaltinis organizuoja vieną valstybės valdžią vienoje valstybėje (3 str.). Tai reiškia, kad Lenkijos Respublika yra unitarinė valstybė ir neveikia jokie kitų valstybių dariniai Lenkijos Respublikoje teritorijoje. Kartu veikia valdžios decentralizacijos principas (Konstitucijos 15 str.) ir yra įtvirtintas vietos savivaldos institutas (16 str.). Pirmasis principas reikalauja teritorinėse valstybės dalyse steigti centriniai valdžiai pavaldžias valdžios institucijas, siekiant priartinti viešąją valstybės valdžią, antrasis principas suteikia galimybes atskiruose teritorijos vienetuose kurti bendroms piliečių institucijoms ir savarankiškai tvarkyti vietos bendruomenės klausimus.

Lenkijos Respublikos Konstitucijos 10 straipsnyje apibrėžta valdžių padalijimo principas. Įstatymų leidžiamąją valdžią vykdo Seimas ir Senatas, vykdomąją – Respublikos prezidentas ir Ministrų Taryba, o teisminę – teismai ir tribunolai. Minėto straipsnio nuostatas reikia vertinti kartu su įžangine Konstitucijos dalimi, kurioje skelbiama valdžių tarpusavio bendradarbiavimas. Atitinkamai reikia įvertinti, kad valdžių padalijimo principas yra siejamas su minėtų valdžių pusiausvyra. Lyginant ankstesnes Lenkijos konstitucijas, valdžių pusiausvyrą siekiama užtikrinti sustiprinant teisminės valdžios ir Respublikos prezidento įgaliojimus. Lenkijos Respublikos Konstitucijoje ir Konstitucinio Tribunolo jurisprudencijoje valdžių padalijimo principas suprantamas kaip trejopos kompetencijos įgyvendinimas apskritai. Ginčų atveju valdžios šakų kompetencijos klausimą pagal Lenkijos Respublikos Konstitucijos 189 straipsnį sprendžia Konstitucinis Tribunolas.

Konstitucijos I skyriuje įtvirtinti Lenkijos socialinės ir ekonominės sistemos pagrindai. Konstitucijos 20 straipsnis skelbia, kad Lenkijos Respublikos ekonominės santvarkos pagrindas – socialinis rinkos ūkis, pa-

⁵⁶⁰ Sarnecki, P. *Prawo konstytucyjne RP Wydanie: 8, Wydawnictwo C. H. Beck*. Warszawa, 2010, p. 76.

grįstas ūkinės veiklos laisve, privačia nuosavybe ir solidarumu, socialinių partnerių dialogu bei bendradarbiavimu. Minėtame straipsnyje įtvirtintas ūkinės veiklos principas reiškia kiekvieno laisvę gaminti ar kurti produkciją ir pateikti visuomenei, o privačios nuosavybės principas Konstitucijoje draudžia vykdyti nacionalizaciją, išskyrus turto konfiskaciją (nuosavybės teisių atėmimą), nustatytą Konstitucijos 21 straipsnio 2 dalyje.

Konstitucijos 25 straipsnis nustato valstybės ir bažnyčių tarpusavio konstitucinių santykių principus. Minėtame straipsnyje numatyta, kad bažnyčios ir kitos tikėjimo organizacijos yra lygiateisės, viešojo valdžia yra nešališka religinių, pasaulėžiūros ir filosofinių įsitikinimų klausimais užtikrindama jų raiškos laisvę viešajame gyvenime, o valstybės ir bažnyčių bei kitų tikėjimo organizacijų santykiai grindžiami pagarba jų autonomijai, abipuse nepriklausomybe ir bendradarbiavimu žmogaus ir bendram labui. Konstitucijos 26 straipsnyje nustatyti ginkluotų pajėgų uždaviniai, įtvirtintas politinis jų neutralumas ir civilinė kontrolė.

Konstitucijos I skyriuje pateiktos pagrindinės ir esminės nuostatos, apibrėžiančios Lenkijos Respublikos politinę santvarką ir konstitucinę sistemą. Taip pat akivaizdu, kad dalis nuostatų yra kituose Konstitucijos skyriuose ar žemesnės galios aktuose, apibrėžiančiuose Lenkijos Respublikos valdžios institucijų funkcionavimą.

3. KONSTITUCINIS ASMENS STATUSAS LENKIJOJE

Konstitucinio asmens statuso pagrindai apibrėžiami įžanginėje Lenkijos Respublikos Konstitucijos dalyje ir II skyriuje. Akivaizdu ir tai, kad Konstituciją vertinant kaip vientisą teisės aktą, asmens konstitucinis statusas dažnai apibrėžiamas ir kituose Konstitucijos skyriuose. Minėtą Konstitucijos skyrių sudaro 56 straipsniai. Konstitucijos II skyriuje išvardytos teisės ir laisvės yra klasifikuojamos ir sudaro bendrą asmeninių, politinių, socialinių, ekonominių ir kultūrinių teisių katalogą. Konstitucijos pagrindu apibrėžiant asmens statusą išskirtos teisės ir laisvės. Laisvė gali būti suprantama kaip asmens galimybė rinktis, kaip elgtis, ir valstybė privalo veikti neutraliai. Apibrėžiant teisių sampratą nurodoma, jog asmuo turi galimybę reikalauti, kad viešosios valdžios institucijos imtųsi aktyvių veiksmų vykdydamos asmens valią. Pirma, įstatymų leidėjui kyla pareiga įtvirtinti ir sukurti viešosios valdžios institucijas, antra, nustatyti atitinkamas priemones teisės pažeidimo atveju.

Konstitucijos II skyriaus poskyryje „Bendrieji principai“ įtvirtinti žmogaus orumo, laisvės ir lygybės principai. Konstitucinis asmens teisių ir laisvių institutas pagrįstas prigimtinė asmens teisių ir laisvių idėja. Konstitucijos 30 straipsnyje apibrėžtas asmens orumas yra pagrindinis asmens teisių ir laisvių šaltinis. Konstitucijos 32 straipsnyje įtvirtintas asmens lygiateisiškumas ir draudžiama diskriminacija. Šie du aspektai patys svarbiausi įvirtinant šiuolaikinį konstitucinį asmens teisinį statusą Lenkijos Respublikoje. Be to, Konstitucijos 33 straipsnis skelbia, kad moterys ir vyrai Lenkijos Respublikoje šeimos, politiniame, visuomeniniame ir ekonominiame gyvenime turi lygias teises. Įpareigojimas vienodai traktuoti vyrą ir moterį Konstitucijoje reiškia, kad jo privalu laikytis ir kuriant, ir įgyvendinant teisę.

Konstitucijos 38 straipsnis skelbia, kad Lenkijos Respublika užtikrina kiekvieno asmens teisinę gyvybės apsaugą. Absoliutus draudimas dėl kankinimo ar žiauraus nežmoniško elgesio nustatytas Konstitucijos 40 straipsnyje. Lenkijos Respublikos Konstitucija garantuoja asmens neliečiamybę ir laisvę (41 str.). Asmens teisė į gynybą ir nekaltumo prezumpcija įtvirtinta Konstitucijos 42 straipsnio 2 ir 3 dalyse. Konstitucijoje teisė į privatų gyvenimą apibrėžiama 47 straipsnyje suteikiant laisvę pačiam savarankiškai spręsti dėl savo asmeninio gyvenimo, 49 straipsnyje apibrėžiamas bendravimo slaptumo, 50 straipsnyje – buto neliečiamybės užtikrinimas.

Konstitucijos II skyriuje „Politinės teisės ir laisvės“ įtvirtinta teisė į susirinkimus, teisė į informaciją, kritikos teisė, teisė teikti peticijas ir kt. Konstitucijos 57 straipsnyje numatyta, kad kiekvienam garantuojama laisvė organizuoti taikius susirinkimus ar juose dalyvauti. Šios laisvės apribojimus gali nustatyti įstatymas. Išsamiau ši laisvė nagrinėjama įstatyme „Dėl teisės į susirinkimus“, priimtame 1990 m. liepos 5 d., numatančiame, kad ne mažesnė kaip 15 asmenų grupė, susirinkusi viešai, gali skelbti savo nuomonę.

Asmenų galimybė gauti ir laisvai rinkti bei skleisti informaciją yra būtinas demokratinės valstybės elementas. Tai leidžia piliečiams vykdyti viešąją valdžios kontrolę ir daryti įtaką įgyvendinant valstybės politiką. Konstitucijos 62 straipsnis garantuoja Lenkijos piliečiams, sulaukusiems 18 metų, rinkimų teisę ir teisę dalyvaut referendume. Minėtos teisės ir laisvės įtvirtintos Lenkijos Konstitucijos 61 straipsnyje. Konstitucijos 63 straipsnis

skelbia, kad kiekvienas turi teisę teikti peticijas, pasiūlymus ir skundus dėl viešo, asmeninio intereso ar dėl kito asmens, viešajai valdžiai ar visuomeninėms organizacijoms ir institucijoms. Tai reiškia, kad peticija gali būti pateikta visoms viešąjį administravimą vykdančioms institucijoms.

Lenkijos Respublikos Konstitucijos II skyriaus poskyryje „Ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės ir laisvės“ pateiktas išsamus ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių katalogas. Ekonominės teisės sudaro galimybes ir užtikrina asmenų dalyvavimą valstybės ekonominėje sistemoje. Socialinės teisės leidžia asmeniui įgyti priemones sau išlaikyti ir patenkinti buitinius interesus. Kultūrinės teisės leidžia asmeniui dalyvauti kultūriniame gyvenime ir patenkinti dvasinius poreikius.

Minėto poskyrio 64 straipsnyje įtvirtinta kiekvieno teisė į nuosavybę, kitas turtines teises. Nuosavybės teisė yra tiesiogiai susijusi su asmeniu kaip garantuojanti jo materialų nepriklausomumą. Plati konstitucinė nuosavybės teisės apsauga nereiškia jos absoliutaus pobūdžio. Konstitucija nustato, kad įstatyme turi būti nuosavybės teisių ribojimai, tačiau jie negali pažeisti nuosavybės teisės paskirties ir esmės. Kaip reikalauja Konstitucijos 21 straipsnio 2 dalis, turto konfiskacija galima tik visuomenės gėriui ir teisingai atlyginama. Konstitucijos 20 straipsnis teisę į nuosavybę apibrėžia kaip vieną iš esminių teisių, kurios yra Lenkijos Respublikos ekonominis pagrindas ir būtinas jos funkcionavimo elementas.

Konstitucijos 65 straipsnis įtvirtina, kiekvieno teisę į darbą. Lenkijos Konstitucija pirmiausia teisę į darbą formuluoja kaip teisę kiekvienam laisvai parinkti profesiją ir ją laisvai vykdyti, bei darbo vietos pasirinkimą. Kartu Konstitucija nustato ir ribojimus, pavyzdžiui, draudimą įdarbinti vaikus iki 16 metų. Lenkijos Konstitucijos 68 straipsnyje įtvirtinta teisė į sveikatos apsaugą. Konstitucija, apibrėždama teisę į sveikatos apsaugą, išskiria vaikus, nėščias moteris, neįgaliuosius ir pagyvenusius asmenis. Pažymėtina, kad ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių katalogas nesiskia nuo standartų, įtvirtintų kitose Europos valstybėse.

Du atskiri poskyriai „Žmogaus teisių ir laisvių apsaugos priemonės“ bei „Pareigos“ nustato galimybes ginti savo teises ir skelbia konstitucines pareigas. Šiuose poskyriuose numatytos realios teisinės garantijos, užtikrinančios ir tiesioginį Konstitucijos taikymą. Demokratinių valstybių konstitucijose pareigos nėra labai detalizuojamos. Konstitucijos tikslas – įpareigoti valstybę užtikrinti ir garantuoti asmens teises ir laisves.

Pagrindinės konstitucinės pareigos yra šios: 1) kiekvienas privalo gerbti kitų teises ir laisves (31 str. 2 d.); 2) kiekvienas privalo laikytis Lenkijos Respublikos teisės (83 str.); 3) kiekvienas privalo mokėti mokesčius (84 str.); 4) kiekvienas privalo saugoti aplinką (86 str.). Konstitucija išskiria konstitucines pareigas tik Lenkijos piliečiams, pavyzdžiui, Konstitucijos 82 straipsnis numato, kad Lenkijos pilietis privalo būti ištikimas Lenkijos Respublikai ir rūpintis bendru gėriu, Konstitucijos 85 straipsnio 1 dalis įpareigoja Lenkijos pilietį ginti Tėvynę.

Konstitucijos 77 straipsnis taip pat įtvirtinta teisę į teisminę gynybą. Konstitucijos ir Konstitucinio tribunolo jurisprudencijoje reikalaujama, kad tik atitinkamos kompetencijos teismas spręstų bylas teisingai taikydamas teisę⁵⁶¹.

Lenkijos Respublikos Konstitucijoje leidėjas siekė apibrėžti visas svarbiausias asmens teises. Tačiau akivaizdu, kad neįmanoma viename pagrindiniame akte apibrėžti visas asmens teises ir laisves, pavyzdžiui, draudimas du kartus asmenį bausti už tą patį nusizengimą apibrėžtas ne Konstitucijoje.

Asmens laisvės principas reiškia, kad Lenkijos Respublika privalo užtikrinti plačiausias galimybes asmens laisvei ir gali apriboti tik tada, kai tai būtina. Ribojant asmens teises ir laisves būtina spręsti teisių ir laisvių naudai (*in dubio pro liberate*). Konstitucijoje siekiama visas asmens teises ir laisves pripažinti pagrindinėmis ir užtikrinti veiksmingą jų apsaugą ir nacionaliniu, ir tarptautiniu lygiais. Šiame Konstitucijos skyriuje 31 straipsnis apibrėžia konstitucinius asmens teisių ribojimo principus ir nustato, kad tik įstatymais ir tik tada, kai būtina demokratinėje valstybėje dėl jo saugumo ar viešosios tvarkos užtikrinimo arba dėl aplinkos apsaugos, sveikatos ir visuomenės moralės arba dėl kitų asmenų teisių ir laisvių.

Asmens teisės ir laisvės gali būti ribojamos atitinkamai pagal Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalį ir, aišku, atitikti demokratinės teisinės valstybės principą. Visų pirma, ribojama gali būti tik remiantis įstatymu – tai reiškia, kad kiti žemesnės galio aktai (pvz., prezidento dekretai) negali re-

⁵⁶¹ Wyrrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2011-03-03, sygn. K 23/09 Dz.U. 2011.54.285 z dnia 2011-03-11. - Wyrrok Trybunału Konstytucyjnego dnia 2007-10-24, sygn. SK 7/06 Z.U. 2007 / 9A / 108 Dz.U. 2007.204.1482 z dnia 2007-11-05.- <http://www.trybunal.gov.pl>.

guluoti ir nustatyti asmens teisių ir laisvių ribojimų. O įstatymiškas reguliavimas šiuo atveju turi būti tikslus ir išsamus. Antra, ribojimai turi būti proporcingi. Proporcingumo principas reikalauja, kad nustatyti ribojimai būtų veiksmingi ir būtini (t. y. ribojimai turi būti kuo mažesnio poveikio asmeniui). Trečia, ribojimai yra būtini tik tada, kai ginamas bendras visuotinis gėris (pvz., telefoninių pokalbių turinio kontrolė galima siekiant užtikrinti valstybės saugumą, nepažeidžiant privataus asmens gyvenimo). Demokratinės teisinės valstybės principas reikalauja, kad valstybė, nustatydama ribojamus, turi atsižvelgti į asmenų statusą, mažumų teises ir negali pažeisti asmenų lygiateisiškumo. Ketvirta, apribojimai negali pakeisti teisės turinio, jos esmės, vadinasi, apribojimai turi būti laikini. Penkta, ribojimai galimi tik tada, kai ginamas vertybės nacionalinis saugumas, viešoji tvarka, visuomenės moralė ir sveikata, aplinkos apsauga ar kitų žmonių teisės ir laisvės.

4. LENKIJOS RESPUBLIKOS VALSTYBĖS VALDŽIOS SISTEMA, RINKIMŲ TEISĖS IR REFERENDUMO INSTITUTAI

Lenkijos Respublikoje, kaip ir įprasta demokratinėse valstybėse, veikia suvereni valdžia. Suvereni valdžia renkama tautos pagal Konstitucijoje nustatytus principus. Rinkimų teisės principai – visuotiniai, lygūs, tiesioginiai ir slapti – apibrėžti renkant atstovus į Seimą (96 str. 2 d.), senatorius (97 str. 2 d.) ir Respublikos prezidentą (127 str. 1 d.). Išsamesnis rinkimų teisės įgyvendinimas apibrėžtas dviejuose aktuose – 2001 m. balandžio 12 d. Įstatyme dėl rinkimų į Seimą ir Senatą ir 1990 m. rugsėjo 27 d. Įstatyme dėl Respublikos prezidento rinkimų. Nors Lenkijos Respublikos Konstitucija neišskiria laisvų rinkimų principo, tačiau atsižvelgiant į visą Konstitucijos formuojamą rinkimų sistemą bei kitus rinkimų teisės šaltinius nesunkiai galima pasakyti, kad minėtas principas yra nerašyta lenkų rinkimų teisės taisyklė. Įsigaliojus 1997 m. Lenkijos Respublikos Konstitucijai buvo sumažintas subjektų, galinčių kelti kandidatus į deputatus ir senatorius, skaičius. Atitinkamai pagal Konstitucijos 100 straipsnio 1 dalį kandidatus į deputatus ir senatorius gali kelti politinės partijos ir rinkėjai. O pagal Konstitucijos 127 straipsnio 3 dalį kelti kandidatą į Respublikos prezidentą turi ne mažesnė kaip 100 000 piliečių grupė. Kita laisvų rinkimų užtikrinimo garantija yra veikiančios nepriklausomos rinkimų institucijos. Nuolatos veikianči Valstybinė rinkimų komisija prižiūri, kaip

įgyvendinami rinkimų teisės reikalavimai, vykdo parengiamuosius darbus organizuojant rinkimus, nagrinėja pagal savo kompetenciją skundus ir kt. Komisiją sudaro po tris teisėjus iš aukščiausių teisminių institucijų (Konstitucinio Tribunolo, Aukščiausiojo Teismo ir Vyriausiojo administracinio teismo), kuriuos į pareigas skiria Respublikos prezidentas.

Respublikos prezidento rinkimai pagal Konstitucijos nuostatas pagrįsti absoliučios daugumos principu. Jeigu pirmame ture joks kandidatas nesurenka reikiamos balsų daugumos, po 14 dienų organizuojamas antras turas, kuriame dalyvauja du daugiausia balsų surinkę kandidatai. Antrame ture laimi tas kandidatas, kuris gauna daugiausia dalyvavusių rinkėjų balsų⁵⁶². Respublikos prezidentas, kaip skelbia Konstitucijos 127 straipsnis, renkamas penkerių metų kadencijai, kandidatuoti gali asmenys, sulaukę 35 metų.

Lenkijos Konstitucijos 96 straipsnio 2 dalis įtvirtina proporcinę rinkimų sistemą į Seimą. Įstatymų leidėjas, detalizuodamas šią sistemą, pasirenka V. D'Hondto sistemą, pagal kurią mandatai skirstomi atsižvelgiant į gautus balsus ir didžiausią liekaną⁵⁶³. Taigi išrenkama 460 deputatų į Seimą ir 100 į Senatą. Ir Seimas, ir Senatas renkami keturių metų kadencijai. Pagal Konstitucijos 99 straipsnį į Seimo deputatus gali kandidatuoti asmenys, sulaukę 21 metų, o į Senatą – 30 metų. Kandidatą į Seimą turi paremti ne mažiau kaip 5 000 rinkėjų, o kandidatą į Senatą – 3 000 rinkėjų.

Didžiausią reikšmę įgyvendinat tautos suverenitetą, be rinkimų teisė įgyvendinimo, turi referendumo institutas. Referendumas leidžia tautai tiesiogiai pareikšti savo valią balsavimo metu. Referendumai gali būti vykdomi visoje valstybės teritorijoje ir dalyje – vadinamieji vietos referendumai (pvz., Šveicarijoje – tai dažniausiai referendumai, vykstantys atskiruose kantonuose, arba savivaldybėse). Pagal teisinę galią referendumai gali būti

⁵⁶² Įstatymų leidėjas neišsprendė galimos teisinės situacijos, kai antrame ture dalyvauja du kandidatai ir surenka po lygiai balsų.

⁵⁶³ Pagal šį metodą kvota apskaičiuojama taip: balsai, kuriuos gavo kiekvienas sąrašas, dalijami iš natūralių skaičių eilės – 1, 2, 3, 4, 5 ir t. t. ir gauti skaičiai skirstomi mažėjimo tvarka; skaičius, kuris šioje eilėje atitinka šioje apygardoje renkamų asmenų skaičių, ir yra kvota. D'Hondto formulės pranašumas tas, kad galima visus mandatus paskirstyti iš karto. Bet ir šiuo atveju lieka nepanaudotų balsų. Norint panaudoti visus balsus, reikia juos sudėti visos šalies mastu ir, atsižvelgiant į jų kiekį, nustatyti papildomo atstovavimo normą. D'Hondto formulė, kitaip vadinama „didžiausio vidutinio metodu“, buvo taikoma Vokietijoje iki 1985 m., o Italijoje renkant Senato rūmus taikoma dar ir dabar.

Plačiau http://pl.wikipedia.org/wiki/Metoda_d'Hondta

skirstomi į privalomuosius (piliečių valia yra privaloma valstybės institucijoms) ir konsultaciniai referendumai (piliečiai pateikia tik savo nuomonę, o galutinį sprendimą priima atsakingos valstybės institucijos)⁵⁶⁴. Referendumai pagal dalyką gali būti skirstomi ir į konstitucinius, įstatymiškus, administracinius, finansinius. Dažnai vartojamas plebiscito terminas. Prancūzijoje plebiscitu laikoma balsavimas, kurio metu piliečiai pritaria arba nepitaria valstybės vadovo vykdomai politikai; Vokietijoje šiuo terminu vadinami visų rūšių balsavimai, taip pat ir rinkimų metu. Kartais teigiama, kad plebiscitas – tai balsavimas ypač svarbiais, lemtingais valstybei klausimais. Tai gyventojų apklausa siekiant išspręsti konkrečios valstybės teritorijos likimą, tai teritorinių ginčų sprendimo būdas tarptautinėje praktikoje. Galima teigti, kad ir referendumas, ir plebiscitas įvardija tą patį konstitucinį teisinį reiškinį – tautos balsavimą svarbiausiais šalies klausimais. Lenkijos Konstitucijos 62 straipsnis įtvirtina visų piliečių, sulaukusių 18 metų, teisę dalyvauti referendumuose. Plačiau referendumo institutas apibrėžiamas Konstitucijos 125 straipsnyje. Minėto straipsnio 1 dalis skelbia, kad valstybei svarbiais klausimais gali būti skelbiami visuotiniai referendumai. Įstatymų leidėjas, vykdydamas minėto straipsnio 5 dalies reikalavimus, 2003 m. kovo 14 d. priėmė įstatymą dėl visuotinių referendumų, kuriame apibrėžė principus ir taisykles, kaip organizuojami referendumai. Konstitucijos 125 straipsnio nuostatos nedetalizuoja, kokiais būtent klausimais gali būti skelbiamas referendumas, kita vertus, siauras subjektų ratas, galintis inicijuoti referendumą, suteikia didelę svarbą šiam institutui. Konstitucijos 125 straipsnio 2 dalis nurodo, kad skelbti referendumą gali:

1) Seimas absoliučia balsų dauguma, dalyvaujant ne mažiau kaip pusei įstatyme nustatyto deputatų skaičiaus;

2) Respublikos prezidentas Senato sutikimu absoliučia balsų dauguma dalyvaujant ne mažiau kaip pusei įstatyme nustatyto senatorių skaičiaus.

Pagal Visuotinio referendumo įstatymo 61 ir 63 straipsnių nuostatas referendumo iniciatyvos teisė priklauso Senatui, Ministrų Tarybai ir 500 000 piliečių grupei⁵⁶⁵. Atitinkamai pagal minėto įstatymo 65 straipsnio nuostatas Seimas tai pat gali inicijuoti referendumą, tokia teisė pri-

⁵⁶⁴ Švedijoje 1955 m. buvo surengtas konsultacinis referendumas, kuriuo buvo atmesta reforma dėl galimybės atsisakyti vairavimo kairėje pusėje. Tačiau reforma buvo įgyvendinta vėliau, 1967 metais.

⁵⁶⁵ Lietuvos Respublikoje tokią teisę turi ne mažiau kaip 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę, ir ¼ visų Seimo narių.

klauso ne mažiau kaip 69 deputatams, Seimo prezidiumui ir Seimo komisijoms. Aptariant referendumo iniciatyvą ir dalyką būtina pažymėti, kad piliečiai negali kelti referendumo iniciatyvos dėl valstybės pajamų ir išlaidų, valstybės gynimo ir amnestijos (įstatymo 63 str. 2 d.). Referendumo rezultatas yra privalomas tada, kai jame dalyvauja daugiau kaip pusė visų piliečių, turinčių rinkimų teisę (Konstitucijos 125 str. 3 d.). Konstitucijos 170 straipsnis įtvirtinta ir vietos referendumų institutą, kaip vieną iš vietos savivaldos institucijų ir bendruomenės klausimų sprendimo būdų. Išsamiau šio referendumo vykdymo procesą nustato Įstatymas dėl vietos referendumo, priimtas 2000 m. rugsėjo 15 dieną.

Lenkijos Respublikoje tautos suverenitetas įgyvendinamas renkant aukščiausią valstybės valdžią ar sprendžiant svarbius klausimus referendume.

5. SEIMAS IR SENATAS KONSTITUCINĖJE VALSTYBĖS INSTITUCIJŲ SISTEMOJE

Lenkijos Respublikos Konstitucijos 10 straipsnio 2 dalis nurodo, kad įstatymų leidžiamąją valdžią vykdo Seimas ir Senatas. Seimas pagal Konstitucijos 95 straipsnio 2 dalį vykdo Ministrų Tarybos kontrolę. Kiekvienu atveju minėti Konstitucijos straipsniai negali būti suprantami kaip pateikiantys absoliučiai baigtinį įstatymų leidžiamosios valdžios įgaliojimų sąrašą. Atsižvelgiant į Lenkijos Konstitucijoje apibrėžtą Seimo ir Senato kompetenciją, šias institucijas galima įvardyti kaip aukščiausias konstitucines valstybės institucijas. Atsižvelgiant į veikimo ribas šios institucijos yra centrinės. Lenkijos parlamento kompetencija nėra ribojama Konstitucijos ir pagal konstitucinės sistemos sandarą Seimas ir Senatas, leisdami įstatymus, gali bendrai ir abstrakčiai reguliuoti visas visuomenės gyvenimo sritis, visus teisinius fizinių asmenų ir kitų subjektų, taip pat valstybinės institucijų santykius arba kitose srityse, kur gali būti taikomos prievartos priemonės. Seimas ir Senatas pagal Konstitucijos 96 ir 97 straipsnius bei 104 straipsnio nuostatas atstovauja tautai.

Konstitucinėje doktrinoje Seimas ir Senatas apibrėžiami kaip pirmieji ir antrieji parlamento rūmai. Aišku, tokie terminai Lenkijos Respublikos Konstitucijoje nevartojami, tai tik doktrininė išraiška. Demokratinėse valstybėse parlamentai dažniausiai turi monopolį vykdydami įstatymų leidybos funkciją. Tai reiškia, kad nė vienas įstatymas (išskyrus

referendumu priimamus aktus) negali būti priimtas be parlamento valios. Dažnai valstybėse veikia vienerių rūmų parlamentas arba ir dveji rūmai (bikameralizmas). Dvejų rūmų parlamentas veikia atskirai, tačiau kartu dalyvauja vykdant įstatymų leidybą, nors reikia pasakyti, kad kompetencija ir vieta konstitucinėje sistemoje skiriasi. Atitinkamai pagal Lenkijos Konstitucijos nuostatas Seimas priima įstatymus ir yra pagrindinė institucija, be Seimo teigiamo pritarimo negali būti priimtas nė vienas įstatymas. Kai kurie Lenkijos mokslininkai teigia, kad Senatas veikia ne kaip antrieji parlamento rūmai, o kaip patariamoji institucija⁵⁶⁶. Su tokia nuomone galima sutikti iš dalies, nes Seimo ir Senato nuomonės skiriasi ir Seimas šiuo požiūriu užima privilegijuotą dominuojančią padėtį. Tačiau Senatas veikia kaip antrieji parlamento rūmai, nes be Senato negali būti pakeista Konstitucija, jis dalyvauja skiriant aukščiausius valstybės pareigūnus. Kita vertus, Lenkijos Respublika yra unitarinė, todėl Senato kompetencija skiriasi nuo tų aukštesniųjų parlamento rūmų, kurie veikia federacinėse valstybėse. Atsižvelgiant į pateiktus argumentus galima teigti, kad Seimas ir Senatas yra pagrindiniai aukščiausios valdžios organai Lenkijos valstybėje, atstovaujantys tautai ir įgyvendinantys įstatymų leidžiamosios valdžios funkcijas.

Atstovaujamosios demokratijos principai deputatus ir senatorius traktuoja kaip tautos atstovus, renkamus visuotiniuose rinkimuose valstybės valdžiai įgyvendinti. Laisvas mandatas reiškia, kad parlamento narys, veikdamas tautos vardu, yra laisvas ir vadovaujasi savo laisva valia, rinkėjai negali įpareigoti tautos atstovo veikti pagal instrukcijas (Konstitucijos 104 str.). Lenkijos Konstitucijoje mandato atšaukimo institutas, galiojęs Mažojoje Konstitucijoje iki 1997 m., nėra įtvirtintas.

Pagrindinė deputatų ir senatorių teisė – dalyvauti visose diskusijose ir balsavimuose (ir parlamento posėdžiuose, ir vidaus struktūrose), teikti prašymus bei pasiūlymus. Vykdydami parlamentinės kontrolės funkciją deputatai gali dalyvauti individualiai. Visų pirma, teikdami interpeliacijas ir klausimus, antra, per deputatų intervencijas. Būtent viešosios institucijos privalo per 14 dienų deputato reikalavimu pateikti informaciją tuo klausimu, dėl kurio pateikta deputato intervencija. Tam tikrą kontrolinę veiklą vykdo ir senatoriai, nors pats Senatas tiesiogiai nedalyvauja.

⁵⁶⁶ Sarnecki, P. *Prawo konstytucyjne RP Wydanie: 8, Wydawnictwo C. H. Beck. Warszawa, 2010, p. 227*

Senatoriai, kaip ir deputatai, turi teisę gauti informaciją ir paaiškinimus iš Vyriausybės narių arba valstybės ar savivaldos atstovų.

Konstitucijos 105 straipsnio 1 dalis skelbia draudimą deputatus (senatorius) traukti atsakomybėn už bet kokią veiklą įgyvendinant mandatą, netgi nusikaltimo atveju. Deputatas (senatorius) gali atsakyti tik pagal parlamento reglamentą arba materialine atsakomybe. O pažeidus trečiųjų asmenų teises teismo gali būti patrauktas atsakomybe tik parlamento sutikimu. Deputatas ar senatorius gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, kai priimant nutarimą absoliučia atitinkamų parlamento rūmų narių balsų dauguma Seime turi balsuoti ne mažiau kaip 231 deputatas, o dėl senatoriaus neliečiamybės – ne mažiau kaip 51 senatorius. Tačiau pagal Konstitucijos 105 straipsnio 4 dalį deputatas gali duoti savo valia sutikimą būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn – tuomet Seimo sutikimo nereikia.

Parlamento rūmai savo vidaus taisykles nustato ir veiklą vykdo savarankiškai. Seimo ir Senato vidaus struktūrinių organų sudarymas ir veikla, kaip ir konstitucinių ir įstatymo nustatytų pareigų vykdymas, reguliuoja Seimo (Senato) priimami reglamentai (112 ir 124 str.). Konstitucija įpareigoja reglamentuose apibrėžti skubaus įstatymo projekto priėmimo procedūras (123 str. 2 d.). Reglamentuose taip pat reikalaujama nustatyti piliečiams informacijos pateikimo tvarką apie rūmų veiklą, dokumentų pateikimą ir įėjimo į posėdžius taisykles (61 str.4 d.). Parlamento rūmų reglamentai tvirtinami nutarimais, ne įstatymu, Lenkijos Respublikos prezidentas, priimant minėtus aktus, nedalyvauja.

Parlamento reglamentai yra vidiniai dokumentai, nes jie nėra apibrėžti Konstitucijos 87 straipsnyje, nustatančiame teisės šaltinius, vadinausi, negali sukurti pareigų ne parlamento nariams ir kitoms institucijos ar asmenims. Tačiau reglamentai gali būti vertinami Konstitucinio Tribunolo, ar neprieštarauja Konstitucijai. Ginčytinas klausimas yra parlamento reglamentų vertinimas ir jų atitiktis paprastiems įstatymams. Viena vertus, parlamento reglamentus būtų galima vertinti kaip šaltinių sistemoje esančius po įstatymais. Kita vertus, vertinant Konstitucijos 112 straipsnio nuostatas galima daryti išvadas, kad reglamentų reguliavimo sritis nėra įstatymų reguliavimo objektas. Tai reiškia, kad negali būti jokių reglamentų ir įstatymų sankirtų, nes jie yra skirtingos „materijos“.

Pagrindinė Seimo ir Senato veikla yra posėdžiai, vykstantys sesijomis. Konstitucija nedetalizuoja posėdžių laiko trukmės, tai sprendžia reglamen-

tai. Parlamento veikla, priešingai nei kitų konstitucinių institucijų (pvz., Ministrų Tarybos), yra vieša. Pagal Lenkijos Konstitucijos 113 straipsnį Seimo posėdžiai yra vieši, tik dėl valstybės gerovės Seimas gali absoliučia balsų dauguma nuspręsti posėdžiauti slaptai (tokia taisyklė galioja ir Senatui).

Pagrindinis įstatymas įpareigoja parlamento pirmininkus (*Marszałek Sejmu, Marszałek Senatu*) vadovauti posėdžiams, saugoti rūmų teises ir reprezentuoti rūmus. Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalis, 119 straipsnio 3 dalis Seimo pirmininkui suteikia teises inicijuoti deputatų atsakomybės klausimą arba savarankiškai spręsti, ar teikti pasiūlymą balsuoti. Atitinkamai patikslinus po 1997 m. parlamento rūmų reglamentus buvo nustatyta, kad pirmininkai vadovauja posėdžiams, jie sušaukia posėdžius, nustato darbotvarkes.

Vertinant parlamento vadovų statusą būtina pabrėžti, kad Seimo vadovas turi konstitucinius įgaliojimus, kurių neturi Senato vadovas. Pirma, Seimo vadovas gali laikinai pavaduoti Respublikos prezidentą, (131 str.). Antra, Seimo vadovas skelbia Respublikos prezidento rinkimus (128 str. 2 d.). Aišku, situacija, kai Seimo vadovas laikinai eina Respublikos prezidento pareigas, skelbia rinkimus ir pats kandiduoja, yra keista. Tokiu atveju Seimo vadovas turėtų perleisti valstybės vadovo funkcijas Senato vadovui. Trečia, Seimo vadovas vadovauja Nacionaliniam susirinkimui, kai kartu posėdžiauja Seimas ir Sentas (114 str.). Ketvirta, Seimo vadovas turi teisę kreiptis į Konstitucinį Tribunalą dėl teisės aktų konstitucingumo ar kompetencijos ginčo (191 str. 1 d. ir 192 str.).

Lenkijos parlamente veikia specializuotos komisijos kaip pagalbinės institucijos, rengiančios dokumentus visiems rūmams. Komisijos gali būti nuolatinės ir laikinosios. Laikinoji komisija šaukiama *ad hoc* siekiant išspręsti konkretų klausimą arba uždavinį. Ją išnagrinėjusi ir išsprendusi, komisija baigia veiklą. Laikinosios komisijos gali būti dviejų tipų:

1) sukurtos siekiant išnagrinėti labai svarbius ar skubius įstatymų projektus, dažniausiai gali būti svarstant kodeksų projektus ar jų pakeitimus;

2) sukurtos pagal Lenkijos Respublikos Konstitucijos 111 straipsnį, tyrimo komisijos. Šių komisijų tikslas – ne svarstyti ir rengti projektus, o išnagrinėti konkrečius klausimus. Komisija gali nagrinėti ir konkrečių asmenų patraukimą politinën ar konstitucinën atsakomybën. Tokių komisijų sudarymo iniciatyvos teisę turi tik Seimas. Komisijos tyrimo apimtis negali būti platesnë negu vykdoma parlamentinë kontrolë, kylanti pagal

Konstitucijos 95 straipsnio 2 dalį. Atitinkamai pagal Konstitucinio Tribunolo doktriną parlamentinė kontrolė neapima Respublikos prezidento veiklos, nacionalinio banko pirmininko ir teismų bei tribunolų. Į tokios komisijos sudėtį gali įeiti iki 11 deputatų proporcingai atstovaujant Seimo klubams (*klubów*).

Nagrinėjant Lenkijos parlamento funkcijas reikia pasakyti, kad tai yra pagrindinės veiklos kryptys. Klasikinė konstitucinės teisės doktrina skiria dvi funkcijas – įstatymų leidybą ir kontrolę, tačiau šiuolaikinė doktrina išplėtė parlamento veiklą. Galimos šios Seimo ir Senato funkcijų tokias grupės:

- 1) valstybės sandaros kūrimas;
- 2) įstatymų leidyba;
- 3) finansinė;
- 4) steigiamoji;
- 5) kontrolinė.

Valstybės sandaros kūrimo funkcija reiškia politinės ir ekonominės sistemos, valstybės aparato organizavimą, Konstitucijos tvirtinimą ir keitimą. Pagal Konstitucijos XII skyrių siūlyti keisti Konstituciją turi teisę: grupė deputatų – ne mažiau kaip 1/5, Senatas ir Respublikos prezidentas. Priėmimo metu reikalinga 2/3 balsų dauguma Seime. Kad įsigaliotų Konstitucijos pakeitimas, turi pritarti ir Senatas, užtenka absoliučios balsų daugumos.

Konstitucijos 118 straipsnis skelbia, kad Seimui pateikti įstatymo projektą gali:

1. senatoriai;
2. Respublikos prezidentas;
3. Ministrų Taryba;
4. deputatai;
5. ne mažesnė kaip 100 000 grupė piliečių, turinčių rinkimų teisę į Seimą.

Skiriami keturi įstatymo leidybos procedūros Seime etapai: pirmasis projekto pateikimas; projekto nagrinėjimas komisijose; projekto svarstymas Seime, projekto priėmimas Seime. Seimas priima įstatymą paprasta balsu dauguma dalyvaujant ne mažiau kaip pusei visų deputatų. Senate Seimo priimtas projektas nagrinėjamas Senato atitinkamoje komisijoje, vėliau Senato plenariniame posėdyje vyksta diskusija ir priėmimo procedūra. Pagal Konstitucijos 121 straipsnio 2 dalį Senatas gali atmesti

visą projektą; pateikti siūlymus arba priimti įstatymą be pakeitimų. Jeigu Senatas įstatymą priima be pakeitimų arba per 30 dienų nepriima jokio sprendimo, įstatymas pateikiamas Respublikos prezidentui. Pagal Konstitucijos 122 straipsnio 2 dalį Respublikos prezidentas per 21 dieną pateiktą įstatymą pasirašo ir skelbia Lenkijos Respublikos įstatymų žurnale. Prieš pasirašydamas Respublikos prezidentas gali kreiptis į Konstitucinį Tribunalą. Kaip skelbia Konstitucijos 122 straipsnio 5 dalis, Respublikos prezidentas gali pateikti savo pasiūlymus įstatymui ir grąžinti Seimui svarstyti. Seimas gali priimti pateiktus Respublikos prezidento pasiūlymus arba 3/5 balsų dauguma juos atmesti.

Vykdamas finansinę funkciją dalyvauja ir Ministrų Taryba, ir Seimas, ir Senatas. Biudžetas yra dokumentas, priimamas Seimo (dalyvaujant ir Senatui), įstatymo forma apibrėžiantis pajamas ir išlaidas valstybės metams (219 str.1 ir 3 d.). Konstitucija numato biudžeto įstatymo priėmimo procedūros tam tikras išimtis iš bendros įstatymų leidybos. Visų pirma iniciatyvos teisė priklauso tik Ministrų Tarybai, kuri privalo ne vėliau kaip per 3 mėnesių, kai prasideda nauji biudžetiniai metai, pateikti projektą (222 str.). Senatas turi ne vėliau kaip per 20 dienų apsvarstyti biudžetą ir pateikti siūlymus arba priimti, atmesti negali.

Seimo pareiga – priimti biudžetą. Jeigu biudžetas nepriimamas iki naujų metų pradžios, Konstitucija numato galimybę Vyriausybei veikti pagal pateiktą biudžeto projektą. Seimas negali nepriimti biudžeto, nes jeigu per 4 mėnesius nuo biudžeto projekto pateikimo Seimas nepriima sprendimo ir nepateikia prezidentui pasirašyti, jis gali per 14 dienų reikalauti nutraukti Seimo sesiją ir paskelbti naujus rinkimus (225 str.)

Parlamento steigiamoji funkcija suprantama kaip sprendimų priėmimas skiriant asmenis į kitas valstybės struktūras. Seimo ir Senato steigiamoji funkcija neturi būtų suprantamos kaip galimybė vadovauti ar veikti kitų valstybės institucijų veiklos rezultatus. Aišku, ši funkcija susijusi su kontrolės funkcija, nes dažniausiai Seimas ir Senatas turi galimybę atšaukti skirtus asmenis į valstybės institucijas. Kartu reikia atkreipti dėmesį į tai, kad steigiamoji funkcija nesuponuoja „automatiškos“ atšaukimo teisės. Tokia teisė gali būti tik tada, kai Lenkijos Respublikos Konstitucija tai numato ir apibrėžia konkrečias situacijas. Nagrinėjant steigiamąją funkciją galima išskirti šiuos veikimo būdus:

- 1) vykdoma savarankiškai Seimo;

- 2) vykdoma Seimo kartu su Senatu;
- 3) vykdoma Seimo su Respublikos prezidento iniciatyva;
- 4) vykdoma Seimo ir Senato skiriant dalį asmenų į valstybės institucijas.

Seimo vykdoma savarankiškai steigiamoji funkcija pasireiškia skiriant ministrą pirmininką ir jo teikimu – visą Ministrų Tarybą. Prie šios kompetencijos galima priskirti ir Seimo teisę balsuoti dėl konstruktyvaus nepasitikėjimo (158 str.). Kartu Seimas privalo skirti ir formuoti Konstitucinį Tribunalą ir Valstybės Tribunalą.

Seimo vykdoma steigiamoji funkcija – kartu su Senatu skirti piliečių teisių kontrolierių ir aukščiausios išdo kontrolės pirmininką (205 str. 1 d. ir 209 str. 1 d.). Dalis tokių funkcijų vykdomų bendrai Seimo ir Senato paprastų įstatymų pagrindu, pavyzdžiui: asmens duomenų apsaugos generalinio inspektoriaus skyrimas, vaiko teisių kontrolieriaus skyrimas ir kt.

Trečiojoje Seimo su Respublikos prezidento iniciatyva vykdomų funkcijų grupėje yra Nacionalinio banko vadovo skyrimas. Jo kandidatūrą teikią Respublikos prezidentas (227 str. 3 d.).

Ketvirtoje grupėje galima išskirti Valstybinę teismų tarybą – Seimas skiria 4 deputatus, Senatas – 2 senatorius; Valstybinę radijo ir televizijos tarybą – Seimas skiria 2 asmenis, o senatoriai – 1 vietą, Valstybinę prokuratūros tarybą – Seimas reprezentuoja 4 narius, o Senatas – 2 narius.

Parlamento vykdomą kontrolės funkciją galima apibūdinti kaip veikimą siekiant išnagrinėti faktinę padėtį įvertinant, kokie nustatytos ir esamos padėties skirtumai. Vieni iš pagrindinių kriterijų – kontrolės legalumas ir efektyvumas. Kartu parlamentinė kontrolė gali veikti politinę kryptį. Konstitucijos 95 straipsnio nuostatos nustato pagrindinius kriterijus vykdant parlamentinę kontrolę Ministrų Tarybos atžvilgiu. Viena iš politinių instrumentų yra nepasitikėjimo pareiškimas. Tai viena iš pagrindinių sąlygų įvardijant Lenkijos Respubliką parlamentine respublika. Parlamentinė kontrolė gali būti vykdoma viso parlamento, pirmiausia Seimo, ir – vidinių parlamento darinių, komisijų arba individualiai parlamento narių. Pagal Konstitucijos 95 straipsnio 2 dalį Senatas lieka „nuošalyje“ vykdant Ministrų Tarybos kontrolę, nes už visos administracijos veiklą Vyriausybė atsakinga tik Seimui.

Pagrindinę veiklą vykdant kontrolę atlieka Seimo komisijos (Seimo reglamento 17 str. 2 d.). Komisijos prižiūri pagal savo kompetenciją ats-

kiras ministerijas arba Seimui atskaitingas valstybės institucijas. Seimo komisijos gali priimti potvarkius nurodant veiklos kryptis apibrėžtoje srityje. Tokie sprendimai gali būti nukreipti Ministrų Tarybai, jos nariams, taip pat gali būti nukreiptos kitoms centrinėms institucijoms. Institucijos, gavusios Seimo komiteto potvarkius, jeigu reikia, teikia nuomonę. Aišku, Seimas ir jo komisijos gali teikti nurodymus kitoms valstybės institucijoms tik remdamiesi Konstitucija arba įstatymu. Seime veikia labai specifinė specialiųjų tarnybų reikalų komisija, kurios pagrindinė užduotis yra teikti nuomonę dėl tarnybų veiklos kryptių, svarstyti tarnybų vadovų kandidatūrų, nagrinėti neviešą informaciją, susijusią su nacionaliniu saugumu. Ši komisija prižiūri centrinę antikorpupcinį biurą, karinės žvalgybos tarnybą, karinės kontržvalgybos tarnybą, vidaus saugumo agentūrą ir žvalgybos agentūrą. Komisijos narių skaičius yra apribotas iki 9 narių.

Konstitucija suteikia deputatams tradicinius parlamentinės kontrolės instrumentus: teisę reikšti interpeliaciją ir teikti klausimus (115 str. 1 d.). Seimo reglamentas šiuos instrumentus išplečia iki teisės teikti klausimus skubiais atvejais (191 str. 1 d.). Interpeliacija ir paklausimai skiriasi tuo, kad interpeliacija teikiama tais atvejais, kai yra sprendžiamos problemos, susijusios su valstybės politika, o paklausimai – mažesnės svarbos klausimai, susiję su Vyriausybės veikla ar administracijos uždavinių įgyvendinimu. Seimo nariai gali teikti interpeliacijas, paklausimus ar klausimus skubiais atvejais kiekvienam Ministrų Tarybos nariui. Interpeliacijos ir paklausimai teikiami raštu, o klausimai skubiais atvejais – žodžiu, analogiška ir atsakymų pateikimo tvarka. Klausimai skubiais atvejais nagrinėjami Seimo posėdyje, atskiru darbotvarkės punktu, o interpeliacijos ir paklausimai nagrinėjami rašytine forma. Atsakymai į interpeliaciją ar paklausimą turi būti pateikiami ne vėliau kaip per 21 dieną (Seimo reglamento 193 str. 1 d.). Jeigu klausimas skubus, atsakymas turi būti suformuluotas iš karto Seimo posėdžio metu (Seimo reglamento 196 str. 1 d.). Seimo nariai turi galimybę reikalauti aktualios informacijos iš Ministrų Tarybos, o narių klubas ar ne mažiau kaip 15 deputatų gali reikalauti, kad bet kuris Ministrų Tarybos narys skubiai pateiktų informaciją ir atsakytų į klausimus.

Vienas iš kontrolės instrumentų Ministrų Tarybos atžvilgiu yra susijęs su biudžeto įstatymu. Būtent Konstitucijos 226 straipsnis numato specialią procedūrą dėl biudžeto vykdymo kontrolės. Kita vertus, nors klausimas su-

sijęs su biudžeto įstatymo vykdymu, tačiau nenumato privalomo Vyriausybės atsistatydinimo, jeigu nepritaria biudžeto vykdymo apyskaitai.

Kaip atskira institucija Lenkijos Respublikoje veikia Nacionalinė taryba – dvejų parlamento rūmų darinys, kuris Lenkijoje jau buvo įtvirtintas 1921 m. Konstitucijoje. Lenkijos konstitucinė tradicija leidžia abejiems parlamento rūmams veikti kartu. Galiojančios Konstitucijos 114 straipsnis numato, kad Konstitucijos nustatytais atvejais Seimas ir Senatas posėdžiauja bendrai vadovaujami Seimo pirmininko arba jį pavaduojančio Senato pirmininko, veikia kaip Nacionalinė taryba. Reikėtų pasakyti, kad Konstitucijos tekstą vertinant sistemiškai Nacionalinę tarybą galima vertinti ne kaip naujus „trečiuosius“ rūmus ar savarankiškus rūmus virš Seimo ir Senato, o kaip specifinę Seimo ir Senato veiklos formą. Galima priimti, kad nuo 1992–1997 m. Nacionalinė taryba buvo įgaliota priimti Konstitucijos pataisas, tačiau įsigaliojus 1997 m. Lenkijos Konstitucijai tokių įgaliojimų neliko. Šio konstitucinio darinio paskirtis pirmiausia yra susijusi su kontrolinių funkcijų vykdymu prezidento atžvilgiu. Visų pirma, šis konstitucinis darinys priima naujai išrinkto prezidento priesaiką (Konstitucijos 130 str.). Konstitucija nereikalauja nei Nacionalinės tarybos tam tikro kvorumo, nei priimti sprendimų. Nacionalinė taryba yra svarbi ta prasme, kad: *primo* – pačios Nacionalinės tarybos patvirtinimas reiškia, kad prezidentas išrinktas ir atitinka visus reikalavimus; *secundo* – priesaikos aktas vykdomas dalyvaujant Nacionalinės tarybos nariams, kurie esant būtinumui galėtų paliudyti. Kita funkcija yra pripažinti prezidento neveiksnumą vykdyti savo pareigas dėl sveikatos būklės (131 str. 2 d. 4 punktas). Toks sprendimas, kaip reikalauja Konstitucija, gali būti priimtas 2/3 visų Nacionalinės tarybos narių balsų dauguma. Kartu reikia atkreipti dėmesį, kad Seimo pirmininkas, kuris vienintelis yra iniciatorius sušaukti Nacionalinę tarybą į posėdį ir jai vadovauja, priėmus sprendimą nušalinti prezidentą nuo pareigų dėl sveikatos būklės *ex officio*, kol bus išrinktas naujas prezidentas, vykdo valstybės vadovo funkcijas. Nacionalinė taryba sprendžia, ar pradėti prezidento apkaltos procesą. Toks sprendimas priimamas ne mažiau kaip 2/3 visų Nacionalinės tarybos narių balsų dauguma, iniciatyvą turi iškelti ne mažiau kaip 140 narių.

Nacionalinė taryba susideda iš Seimo ir Senato, tačiau jai nepavesta vykdyti su teisės kūrimu susijusias funkcijas, išskyrus funkciją priimti

savo reglamentą. Konstitucija taip pat nenumato, kad Nacionalinė taryba galėtų kurti savo vidines struktūras.

6. ĮSTATYMŲ VYKDOMOJI VALDŽIA

Ministrų Taryba. Vykdomoji valdžia vykdo ir sprendžia valstybės uždavinius, susijusius su visos valstybės gerove ir viešuoju interesu. Konstitucinėje doktrinoje reikia skirti vykdomosios valdžios ir administracijos sąvokas. Pirmuoju atveju vykdomoji valdžia veikia kaip politinė struktūra, suformuota ir dalyvaujanti įgyvendinant valdžių padalijimo principą. Antruoju atveju tai susiję su įstatymų vykdymu ir tvarkomąja bei organizacine Vyriausybės veikla.

Lenkijos Konstitucija numato dualistinę vykdomosios valdžios sistemą. Konstitucijos 10 straipsnio 2 dalis Respublikos prezidentą priskiria vykdomajai valdžiai. Dabartinė Konstitucija atsisakė Vyriausybės termino ir vartoja tik Ministrų Tarybos terminą. Ministrų Tarybą sudaro pirmininkas ir ministrai, be to, į jos sudėtį gali įeiti vicepremjeras arba komitetų vadovai (147 str.). Nors Konstitucija neapibūdina vicepirmininko teisinio statuso, tačiau panašiai kaip ministras pirmininkas, viceministras pirmininkas gali vykdyti ministro funkcijas. Pagal Konstitucijos 150 straipsnio reikalavimus Ministrų Tarybos nariai negali vykdyti veiklos, neatitinkančios viešųjų jų pareigų. Atitinkamai pagal Konstitucijos 146 straipsnio 3 dalį Ministrų Taryba vadovauja vyriausybinei administracijai. Konstitucijos 146 straipsnio 4 dalies 3 punktas numato, kad Ministrų Taryba koordinuoja ir kontroliuoja vyriausybines administracijas.

Ministrų Taryba sudaroma kitaip nei kitos valstybės institucijos (pvz., Seimas, Senatas). Visų pirma, Ministrų Taryba nėra sudaroma kadencijai, t. y. ji sudaroma neapibrėžtam laikotarpiui. Nauja Ministrų Taryba sudaroma, kai Respublikos prezidentas priima ankstesnės Vyriausybės atsistatydinimą šiais atvejais:

1) naujai išrinkto Seimo pirmajame posėdyje (162 str. 1 d.). Būtent nauja politinė dauguma prisiima visą atsakomybę už valstybės valdymą ir sudaro naują Vyriausybę;

2) Ministrų Tarybai Seimas nesuteikia pasitikėjimo (Konstitucijos 162 str. 2 d. 1 punktas);

3) Seimas pareiškia nepasitikėjimą Ministrų Taryba (Konstitucijos 162 str. 2 d. 2 punktas); šiais atvejais atsistatydinimą priima Respublikos

prezidentas, nors Konstitucijoje nėra nurodyti jokie terminai, kada privalo tenkinti Ministrų Tarybos atsistatydinimą;

4) Atitinkamai pagal Konstitucijos 162 straipsnio 2 dalies 3 punktą Ministrų Tarybos įgaliojimai pasibaigia, kai Respublikos prezidentas priima Ministrų Tarybos pirmininko atsistatydinimą.

Ministrų Tarybos formavimo procedūros yra išskaidytos ir pagrįstos bendra Prezidento ir Seimo kompetencija. Ministrų Tarybos veiklos procedūras išsamiai formuluoja 1996 m. rugpjūčio 8 d. priimtas įstatymas dėl Ministrų Tarybos darbo veiklos ir organizavimo. Iš Konstitucijos nuostatų aišku, kad Ministrų Tarybos veikla pagrįsta kolegialumo principu, Ministrų Tarybos pirmininkas vadovauja kabinetui (148 str. 2 punktas). Sprendimai priimami posėdžiuose dalyvaujant daugumai Tarybos narių. Nors posėdžiai yra uždari, tačiau visuomenė privalo būti informuota apie priimtus sprendimus, išskyrus tuos atvejus, kai svarstomi klausimai, susiję su valstybės paslaptimi. Įstatymo dėl Ministrų Tarybos darbo veiklos ir organizavimo 7 straipsnis nustato visų narių bendros politikos vykdymą.

Konstitucijos 146 straipsnio 1 dalis skelbia, kad Ministrų Taryba vykdo Lenkijos Respublikos vidaus ir užsienio politiką, o 2 dalis papildo, kad Ministrų Taryba vykdo valstybės politiką, kuri nėra priskirta kitoms valdžios institucijoms ar vietos savivaldai. Apibendrinant pažymėtina, kad pagrindinė kompetencija – užtikrinti įstatymų vykdymą; Ministrų Taryba kaip vykdomosios valdžios institucija negali apsiriboti tik *stricte* vykdymu. Ministrų Taryba ne tik tiesiogiai vykdo įstatymus, bet šiame kontekste privalo imtis visų priemonių, kad kitos institucijos vykdytų įstatymus. Kitos pagrindinės funkcijos – pagal savo kompetenciją priimti nutarimus, koordinuoti ir kontroliuoti Vyriausybės administracijos institucijų veiklą, vykdyti valstybės išdo interesų apsaugą, parengti valstybės biudžeto projektą, vykdyti biudžetą, užtikrinti nacionalinį saugumą ir viešąją tvarką, sudaryti, vykdyti tarptautines sutartis ir kt.

Daugiausia Ministrų Taryba turi įgaliojimų tvarkant valstybės finansus. Pagal Konstitucijos 146 straipsnio 4 dalies 4 punktą Ministrų Taryba gali imtis visų būtinų priemonių ir veiksmų, siekdama saugoti ir ginti valstybės išdą. Be to, tik Ministrų Tarybai priklauso išimtinė kompetencija inicijuoti ir rengti valstybės biudžeto projektą. Projektą pirmiausia rengia Finansų ministerija, jam pritaria visa Ministrų Taryba – ne vėliau kaip per 3 mėnesius iki ateinančių biudžetinių metų ji įpareigota pateikti

projektą Seimui. Nors Konstitucijos 222 straipsnio 2 dalis numato gali- mybę „išimtiniais atvejais“ teikti vėliau, tačiau tokių atvejų nenustatyta. Ministrų Taryba atsako prieš Seimą už biudžeto vykdymą, nes pasibai- gus finansiniams metams Seimui per 5 mėnesius turi pateikti informaciją apie valstybės finansinę būklę ir skolas.

Svarbus konstitucinis vaidmuo tenka Ministrų Tarybos pirmininkui. Tai lemia ir Konstitucijos 148 straipsnis, apibrėžiantis kompetenciją ir, aiš- ku, parlamentinės respublikos modelis. Ministrų Tarybos pirmininkas:

1) atstovauja Ministrų Tarybai, taigi pasirašo visus dokumentus, tei- sės aktus, atstovauja palaikant santykius su kitomis valstybėmis ar kitais juridiniais ar fiziniiais asmenimis;

2) vadovauja Ministrų Tarybos darbams, pirmiausia rengia darbo- tvarkes, šaukia posėdžius, reikalauja informacijos ar dokumentų iš mi- nistrų ir t. t.;

3) priima potvarkius įstatymo nustatytais atvejais;

4) užtikrina Ministrų Tarybos politikos įgyvendinimą ir nustato jos vykdymo būdus;

5) koordinuoja ir kontroliuoja Ministrų Tarybos narių veiklą;

6) organizuoja vietos savivaldos institucijų priežiūrą, pagal Konstitu- cijos ir įstatymų nuostatas;

Įtaką jo statusui daro ir tas faktas, kad nuo jos atsistatydinimo pri- klauso visos Ministrų Tarybos atsistatydinimas, be to, tik ministras pir- mininkas gali teikti Respublikos prezidentui kandidatūras arba teikti tei- kimą keisti Ministrų Tarybos sudėtį. Ministras pirmininkas gali kreiptis į Seimą, kad būtų išreikštas pasitikėjimas Ministrų Taryba.

Konstitucijos 149 straipsnio 1 dalis numato dvi kategorijas ministrų:

1) vadovaujantys apibrėžtai vyriausybinei administracijai (pvz., ūkio ministras);

2) vykduantys ministro pirmininko pavedimus – vadinamieji minis- trai be portfelio. Jie nevadovauja šakinei ministerijai, bet yra visateisiai Ministrų Tarybos nariai⁵⁶⁷.

Pagal Konstitucijos 149 straipsnio 2 dalį ministrai gali leisti potvar- kius ir pavedimus (įsakymus), o ministrai be portfelio – tik potvarkius. Ministrų Tarybos nariai už savo veiklą solidariai atsako Seimui. Seimas gali pareikšti nepasitikėjimą Ministrų Taryba nustatyta visų balsų dau-

⁵⁶⁷ <http://www.premier.gov.pl/rzad/>

guma. Inicijatyvą gali pareikšti raštu ne mažiau kaip 46 deputatai, nurodydami kandidatą į Ministro Tarybos pirmininko postą. Dėl iškeltos iniciatyvos Seime balsavimas vyksta ne anksčiau kaip po 7 dienų nuo jos pateikimo ir ne vėliau kaip iki kito posėdžio. Jeigu Seimas pritaria nepasitikėjimui, prezidentas privalo atleisti Ministrų Tarybos pirmininką ir skirti naują Seimo nurodytą ministrą pirmininką, o jis siūlo naujus Ministrų Tarybos narius. Konstitucija nereikalauja, kad naujai sudaryta Ministrų Taryba gautų Seimo pasitikėjimą.

Jeigu Seimas atmetė nepasitikėjo iniciatyvą, nauja iniciatyva gali būti iškelta ne anksčiau kaip po trijų mėnesių nuo ankstesnės iniciatyvos iškėlimo. Toks terminas netaikomas, jeigu pakartotinę iniciatyvą iškelia ne mažiau kaip 115 deputatų.

Ministro pirmininko pozicija priklauso nuo Seimo, kuris vienintelis gali atleisti iš pareigų. Kita vertus, pats ministras pirmininkas turi kompetenciją kreiptis į Seimą dėl pasitikėjimo pareiškimo (Konstitucijos 160 str.). Šis pasitikėjimas Seime išreiškiamas dalyvaujant ne mažiau kaip pusei visų deputatų balsų daugumos. Retai šis institutas taikomas, pirmą kartą buvo iškeltas ministro pirmininko L. Millerio 2003 m. birželį. Vis dėlto jeigu ministro pirmininko iškelta iniciatyva negauna pasitikėjimo pagal Konstitucijos 162 straipsnio 2 dalies 1 punktą, ministras pirmininkas teikia Ministrų Tarybos atsistatydinimo pareiškimą prezidentui.

Ministrai atsako Seimui individualiai politiškai, iniciatyva dėl nepasitikėjimo ministru gali būti iškelta ne mažiau kaip 69 deputatų. Inicijatyva pateikiama atitinkamai Seimo komisijai, kuri pateikia nuomonę dėl iniciatyvos, tačiau komisijos nuomonė nėra įpareigojanti. Seimas gali pareikšti nepasitikėjimą ministru visų narių balsų dauguma. Prezidentas privalo atšaukti ministrą, kuriam buvo pareikštas nepasitikėjimas.

Ministrų Tarybos nariai dėl Konstitucijos ar įstatymų pažeidimų atsako Valstybės Tribunalui. Be to, Ministrų Tarybos nariai atsako dėl baudžiamųjų veikų, kurias įvykdė eidami savo pareigas. Sprendimą dėl Ministrų Tarybos narių patraukimo atsakomybėn prieš Valstybės Tribunalą inicijuoja prezidentas arba ne mažiau kaip 115 deputatų sprendimas priima 3/5 visų deputatų balsų dauguma.

Ministrų Tarybos narių sudėties keitimą galima suskirstyti į kelis etapus:

1) Ministrų Tarybos pirmininkas inicijuoja nario atsistatydinimą arba pats Ministrų Tarybos narys teikia pareiškimą, taigi arba pats mi-

nistras teikia pareiškimą, arba jo veikla Ministrų Tarybos pirmininko yra vertinama neigiamai;

2) Būtina sąlyga tenkinti Ministrų Tarybos nario atsistatydinimą yra Ministrų Tarybos pirmininko sutikimas;

3) Atsistatydinimą priima Respublikos prezidentas. Šie etapai apims tuos atvejus, kai vienas narys keičiamas kitu arba naikinama pareigybė;

4) Ministrų Tarybos pirmininkas pateikia Respublikos prezidentui siūlymą dėl naujo konkretaus kandidato skyrimo į Ministrų Tarybą;

5) Respublikos prezidentas skiria kandidatą į Ministrų Tarybą, kuri pasiūlė Ministrų Tarybos pirmininkas. Kiekvienu atveju Respublikos prezidentas negali skirti į Ministrų Tarybą asmens, kuris nėra teikiamas ministro pirmininko.

Ministrų Taryba priima dviejų rūšių sprendimus: visuotinai privalomi aktai ir vidiniai aktai. Pavedimai (įsakymai) priimami Ministrų Tarybos arba ministro pirmininko arba ministrų, vadovaujančių ministerijoms. Konstitucija numato vykdomąjį jų pobūdį ir juos priimti galima tik esant įstatymiškam pagrindui (Konstitucijos 92 str.). Kitos grupės aktai priimami Ministrų Tarybos pirmininko ar ministrų yra potvarkiai ir Ministrų Tarybos nutarimai (rezoliucijos). Šie aktai negali būti skirti Ministrų Tarybai nepavaldžioms institucijoms ar asmenims, taip pat ir privatiems asmenims.

Respublikos prezidentas. Pagal Konstitucijos 10 straipsnio 2 dalį Respublikos prezidentas priskiriamas prie įstatymų vykdomosios valdžios, Konstitucijos 126 straipsnis skelbia, kad „1. Respublikos prezidentas yra aukščiausias Lenkijos Respublikos atstovas ir valstybės valdžios tęstinumo garantas. 2. Respublikos prezidentas saugo Konstitucijos reikalavimus, saugo suverenitetą ir valstybės saugumą, taip pat teritorijos neliečiamumą ir nedalumą. 3. Respublikos prezidentas, vykdydamas savo užduotis, remiasi Konstitucija ir įstatymais“. Akivaizdu, kad Konstitucijos 126 straipsnis pateikia ne visus prezidento įgaliojimus, be šių uždavinių, prezidentas turi ir iš kitų Konstitucijos nuostatų kylančius *implicite* įgaliojimus. Vienas pagrindinių nurodo, kad Respublikos prezidentas yra vienas iš vykdomosios valdžios institucijų. Prezidento funkcijas galima suskirstyti į tris grupes: a) reprezentavimo funkcijos; b) arbitro funkcijos; c) vykdomosios funkcijos. Reprezentavimo funkcijos gali būti apibrėžiamos remiantis Lenkijos Konstitucijos 133 straipsnio nuostata, kad

prezidentas yra valstybės atstovas užsienio santykiuose. Prezidentas yra valstybės valdžios aukščiausias autoritetas, siekiantis vienyti visuomenę, spręsti partinius ginčus ir kt. Arbitro funkcijos nėra tiesiogiai apibrėžtos Konstitucijoje. Nors Konstitucijos 126 straipsnis įpareigoja prezidentą saugoti valstybės valdžios tęstinumą, Konstituciją, suverenitetą, valstybės saugumą, teritorijos neliečiamumą ir nedalumą. Prezidentas kaip arbitras neturėtų kištis į Vyriausybės vykdomą politiką arba spręsti einamuosius ekonominius ar ūkio klausimus. Vykdomosios funkcijos pasireiškia prezidentui vykdant užsienio ir gynybos politiką. Konstitucija numato galimybę Respublikos prezidentui suformuoti Nacionalinio saugumo tarybą kaip patariamąją instituciją. Prezidentas, vykdydamas savo įgaliojimus, gali leisti dekretus.

Respublikos prezidentas vykdo įgaliojimus, susijusius su Seimo ir Senato rinkimų dienos paskelbimu, šaukia pirmąjį parlamento posėdį. Prezidentas turi įgaliojimus sutrumpinti parlamento kadenciją, jeigu biudžeto projektas per 4 mėnesius nuo pateikimo Seime nepateikiamas jam pasirašyti (Konstitucijos 225 str.). Valstybės vadovas turi pareigą pagal Konstitucijos 155 straipsnio 2 dalį, jeigu Ministrų Tarybos sudarymas nesulaukia Seimo pritarimo, sutrumpinti Seimo kadenciją ir skirti naujus rinkimus. Prezidentas gali pateikti kreipimąsi Seimui, Senatui ir Nacionalinei tarybai. Pagal Konstitucijos 118 straipsnio 2 dalį prezidentas turi įstatymų leidybos ir iniciatyvos teisę⁵⁶⁸. Pagal Konstitucijos 119 straipsnio 2 dalį gali teikti siūlymus dėl savo pateiktų projektų Seime. Kaip įprasta parlamentinėse demokratijose, Lenkijos Respublikos prezidentas turi veto teisę (122 str. 5 d.). Veto teisei atmesti Seime reikia ne mažiau kaip 3/5 balsų daugumos dalyvaujant ne mažiau kaip pusei visų deputatų⁵⁶⁹. Net ir esant tvirtai daugumai Seime, įveikti prezidento veto yra sunku ir šis veto priskiriamas prie „stiprių“ įgaliojimų. Jeigu Seimas nenagrinėja prezidento veto iki kadencijos pabaigos, veto yra absoliutus ir įstatymas nepriimamas. Respublikos prezidentas gali, prieš pasirašydamas įstatymą, kreiptis į Konstitucinę Tribunolą (122 str. 4 d.) dėl atitikties Konstitucijai. Respublikos prezidentas pasirašo ir

⁵⁶⁸ Prezidentas A. Kwasniewskis (1995–2005) pateikė 44 projektus; Prezidentas L. Kaczynskis (2005–2010) 47 projektus.

⁵⁶⁹ Prezidentas A. Kwasniewskis (1995–2005) vetavo 35 projektus; Prezidentas L. Kaczynskis (2005–2010) 18 projektų.

skelbia įstatymus. Visi šie įgaliojimai leidžia prezidentui savarankiškai veikti įstatymų leidybą ir Seimą.

Respublikos prezidentas, būdamas vykdomosios valdžios dalimi, turi įgaliojimus skirti arba atleisti Ministrų Tarybos pirmininką. Aišku, galutinis sprendimas priklauso nuo Seimo, tačiau jeigu stabilios politinės daugumos Seime nėra, kandidato paskyrimas priklauso nuo prezidento, Atitinkamai ministro pirmininko teikimu skiria kitus Ministrų Tarybos narius (154 str. 1 d.). Prezidentas privalo atšaukti ministrą iš Ministrų Tarybos, jeigu Seimas pareiškia nepasitikėjimą (159 str. 2 d.).

Vykdydamas užsienio politiką Respublikos prezidentas veikia kartu su Ministrų Tarybos pirmininku ar ministrais. Vyriausybės sprendimai užsienio klausimais yra priimami atsižvelgiant į Respublikos prezidento nuomonę, nes būtent jis sudarys ir pasirašys tarptautines sutartis arba skirs ar atšauks ambasadorius. 2008–2009 m. buvo kilęs ginčas, kas atstovaus Lenkijos Respublikai Europos Taryboje. Konstitucinis Tribunolas nutarė, kad Ministrų Taryba nustato Lenkijos poziciją Taryboje. Ministrų Tarybos pirmininkas atstovauja Lenkijos Respublikai Europos Taryboje ir pristato poziciją. Kita vertus, Respublikos prezidentas, kaip aukščiausias valdžios atstovas, remiantis Konstitucijos 126 straipsnio 1 dalimi, gali dalyvauti konkrečiuose posėdžiuose siekdamas ginti konstitucines vertybes, numatytas minėto straipsnio 2 dalyje. Prezidento dalyvavimas konkrečiuose Tarybos posėdžiuose sprendžiamas remiantis Konstitucijos 133 straipsnio 3 dalimi, kartu su ministru pirmininku ir atitinkamu ministru⁵⁷⁰.

Respublikos prezidentas yra aukščiausias karinių pajėgų vadas. Taikos metu šiuos įgaliojimus įgyvendina per krašto apsaugos ministrą (134 str. 1 ir 2 d.). Šių įgaliojimų įgyvendinimą nustato įstatymas.

Vienas iš specifinių Respublikos prezidento įgaliojimų pagal Konstitucijos 141 straipsnį tas, kad prezidentas gali sušaukti Kabineto tarybą (*Radę Gabinetową*), kurią sudaro Ministrų Taryba. Kabineto taryba posėdžiauja pirmininkaujant Respublikos prezidentui, sprendžiant valstybei svarbius klausimus, tačiau pagal Konstitucijos 141 straipsnio 2 dalį nepriklauso Ministrų Tarybos kompetencijai.

Respublikos prezidentas skiria generalinį prokurorą šešerių metų kadencijai iš teismų ir prokurorų tarybų pateiktų kandidatų. Atsižvelgdamas į generalinio prokuroro siūlymus skiria ir atleidžia generalinio

⁵⁷⁰ TK 20.05.2009 Kpt 2/08 OTK-A 2009.

prokuroro pirmąjį pavaduotoją ir kitus pavaduotojus. Iki 2010 m. Generalinė prokuratūra sudarė vykdomosios valdžios dalį ir teisingumo ministras vykdė generalinio prokuroro pareigas. Respublikos prezidentas vykdo daug įgaliojimų, susijusių su teismine valdžia. Pagal Konstitucijos 179 straipsnį skiria teisėjus į pareigas Teismų tarybos teikimu. Šiuo atveju Respublikos prezidentas arba pritaria teikiamai kandidatūrai, arba atmets teikimą ir laukia naujos kandidatūros. Prezidentas skiria Aukščiausiojo Teismo pirmininką iš dviejų kandidatų, pateiktų Visuotinės aukščiausiosios teismų tarybos. Analogiška tvarka skiriant ir Vyriausiojo administracinio teismo pirmininką. Pagal Konstitucijos 194 straipsnio 2 dalį Respublikos prezidentas skiria Konstitucinio Tribunolo pirmininką ir pavaduotoją iš Visuotinės aukščiausiosios teismų tarybos narių (po dvi kandidatūras į kiekvieną poziciją). Be to, Respublikos prezidentas gali kreiptis į Konstitucinį Tribunalą su prašymu dėl norminio akto atitikties Konstitucijai (191 str.) arba kreiptis su prašymu išspręsti kompetencijos ginčą (192 str.).

Vienas iš pagrindinių parlamentinės respublikos bruožų yra tas, kad Respublikos prezidentas nėra politiškai atsakingas nei parlamentui, nei kitai valstybės institucijai. Visų pirma, niekas negali sutrumpinti jo įgaliojimų laiko dėl politinių priežasčių. Antra, prezidentas nėra parlamentinės kontrolės objektas, negali būti interpelacijų ar paklausimų adresas. Trečia, prezidento vykdoma politika negali būti parlamento diskusijų ir nagrinėjimo objektas. Respublikos prezidentas nėra *expressis verbis* Konstitucijoje apibrėžtas kaip tautos atstovas, vis dėlto gali būti įvardytas kaip vienas iš tautos atstovų Konstitucijos 4 straipsnio 2 dalies kontekste.

Prezidentas atsako konstitucine atsakomybe dėl Konstitucijos pažeidimų, įstatymų ar neteisėtos veiklos, susijusios su pareigų vykdymu (145 str.). Iškelti iniciatyvą dėl Respublikos prezidento konstitucinės atsakomybės gali Seimo pirmininkas surinkus ne mažiau kaip 140 Nacionalinio susirinkimo narių parašų. Nacionalinis susirinkimas 2/3 balsų dauguma gali pareikšti įtarimus ir perduoti Valstybės Tribunalui (145 str. 2 d.). Baudžiamoji atsakomybė prezidentui gali būti iškelta Valstybės Tribunolo. Įtarimai pareiškiami tokia pat tvarka kaip ir dėl konstitucinės atsakomybės. Tai reiškia, kad prezidentas turi imunitetą, kurį gali panaikinti tik Nacionalinis susirinkimas.

7. TEISMINĖ VALDŽIA IR KONSTITUCINIAI VEIKLOS PRINCIPAI

Bendrieji principai. Pagrindinis teisminės valdžios veiklos principas yra įtvirtintas Lenkijos Konstitucijos 178 straipsnio 1 dalyje. Jis skelbia, kad teisėjai, vykdydami savo funkcijas, yra nepriklausomi ir klauso tik Konstitucijos ir įstatymų⁵⁷¹. Tam, kad teisėjai galėtų nepriklausomai vykdyti savo funkcijas, turi būti sukurtos tam tikros garantijos – susijusios su finansais ir socialinėmis sąlygomis, taip pat svarbus paties teisėjo įsitikinimas, kad jis gali tinkamai ir nepriklausomai vykdyti savo funkcijas. Kita vertus, nereikia suabsoliutinti teisėjų nepriklausomumo, tačiau būtina pabrėžti, kad jų nepriklausomumo ribos yra nustatytos aukščiausios teisės galios aktais, būtent pirmiausia Konstitucija.

Nagrinėjant Lenkijos Konstitucijos 175 straipsnį galima teikti, kad Lenkijos teismų sistemą sudaro:

- 1) Aukščiausiasis Teismas;
- 2) Vyriausiasis administracinis teismas;
- 3) bendrieji teismai;
- 4) administraciniai teismai;
- 5) kariniai teismai.

Konstitucijos 183 straipsnio 1 dalis skelbia, kad Aukščiausiasis Teismas vykdo bendrųjų ir karinių teismų priežiūrą sprendimų srityje. Atitinkamai pagal Konstitucijos 101 straipsnį ir 125 straipsnio 4 dalį numato ir kompetenciją, susijusią su rinkimų į Seimą ir Senatą rezultatų tikrinimu, prezidento skyrimu į pareigas ar referendumo rezultatų tvirtinimu.

Bendrieji teismai Lenkijoje yra rajoniniai, apygardos ir apeliaciniai. Jie nagrinėja baudžiamąsias, civilines bylas, šeimos ir globos klausimus, darbo teisės ir kt.

⁵⁷¹ Konstitucija tiesiogiai taikomas aktas, išskyrus Konstitucijos numatytus atvejus (Konstitucijos 8 str. 2 d.). Teismai privalo taikyti Konstituciją, įstatymus ir minėtas tarptautines sutartis. Teismai negali atsisakyti taikyti šių norminių aktų remdamiesi tuo, kad jie prieštarauja Konstitucijai. Vis dėlto pagal Konstitucijos 193 straipsnį jie gali pateikti Konstituciniam Tribunalui teisinį klausimą dėl norminio akto atitikties Konstitucijai, ratifikuotoms tarptautinėms sutartims arba įstatymams, jeigu nuo atsakymo į šį teisinį klausimą priklauso teismo nagrinėjamos bylos sprendimas. Tačiau teisėjai neprivalo laikytis įgyvendinamųjų teisės aktų, priimtų įstatymų pagrindu, pvz., nutarimų, ir nagrinėdami konkrečią bylą gali savarankiškai išnagrinėti, ar tokie teisės aktai atitinka įstatymus ir Konstituciją.

Administracinių teismų sistemoje veikiantis Vyriausiasis administracinis teismas, kaip ir kiti administraciniai teismai, vykdo viešosios administracijos veiklos kontrolę. Vyriausiojo administracinio teismo pirmininko skyrimo tvarka ir terminas analogiškas skiriant Aukščiausiojo Teismo pirmininką.

Svarbi teisimės sistemos veiklos dalis yra subordinacija ir, kaip skelbia Konstitucijos 176 straipsnio 1 dalis, teisminė procedūra turi būti dviejų institucijų. Tai numato ir Konstitucijos 78 straipsnis, įtvirtinantis kiekvienai proceso šaliai teisę skųsti pirmosios instancijos teismo sprendimus. Be to, Konstitucijos 182 straipsnis numato, kad įstatymas apibrėžia piliečių dalyvavimą vykdant teisingumą. Iki 1997 m. Konstitucijos buvo numatytas prisiekusiųjų dalyvavimas teismo procese. Dabar galiojanti Konstitucijos redakcija yra aptakesnė.

Konstitucinis Tribunalas ir Valstybės Tribunalas. Konstitucijos tekste Konstituciniam Tribunalui skirti 188–197 straipsniai, esantys 8 skyriuje „Teismai ir tribunolai“. Atitinkamai pagal Konstitucijos 194 straipsnio 1 dalį Teismą sudaro 15 teisėjų, renkamų Seimo 9 metų kadencijai. Konstitucinio Tribunalolo įstatymo 5 straipsnis reikalauja, kad kandidatai į teisėjus atitiktų Aukščiausiojo Teismo ar Vyriausiojo administracinio teismo teisėjams keliamus kvalifikacinius reikalavimus. Teisę iškelti kandidatūrą į teisėjus turi ne mažiau kaip 50 deputatų arba Seimo prezidiumas. Sprendimas priimamas balsų dauguma dalyvaujant ne mažiau kaip pusei visų Seimo narių. Konstitucinis Tribunalas susideda iš pirmininko ir teisėjų.

Įvertinant Konstitucinio Tribunalolo vietą Lenkijos valdžių sistemoje, didžiausią reikšmę turi Konstitucijos 10 straipsnio 2 dalis, nustatanti Konstitucinio Teismo vietą teismų sistemoje. Kartu su Valstybės Tribunalu Konstitucinis Tribunalas drauge su kitais teismais sudaro atskirą ir nepriklausomą valdžios dalį (173 str.). Nors, kita vertus, Konstitucinis Tribunalas yra specifinė institucija ir nėra nurodyta bendroje teismų sistemoje, nustatytoje Konstitucijos 175 straipsnio 1 ir 2 dalyse.

Konstitucinio Tribunalolo kompetencija, palyginti su Vidurio ir Rytų Europos regione veikiančiais analogiškais teismais, labai plati. Pirmiausia Konstituciniam Tribunalui priklauso tikrinti teisės aktų konstitucingumą (188 str. 1–3 punktai); nagrinėti konstitucinius skundus (188 str. 5 punktas); priimti sprendimus dėl politinių partijų veiklos (188 str. 4 punktas); nagrinėti centrinės valdžios institucijų konstitucinius kompetencijos gin-

čius (189 str.); spręsti ginčus dėl Respublikos prezidento tolesnių pareigų vykdymo (131 str. 1 d.). Didelę konstitucinę reikšmę turi individualaus konstitucinio skundo institutas, kuris leidžia tiesiogiai piliečiams ginti savo konstitucines teises ir garantijas Konstituciniame Tribunole. Konstitucijos 188 straipsnyje numatytos kompetencijos atveju į Konstitucinį Tribunalą gali kreiptis:

1) Respublikos prezidentas, Seimo pirmininkas, Senato pirmininkas, Ministrų Tarybos pirmininkas, 50 deputatų, 30 senatorių, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, Vyriausiojo administracinio teismo pirmininkas, generalinis prokuroras; Aukščiausios kontrolės rūmų pirmininkas, piliečių teisių kontrolierius;

- 2) teisminė krašto taryba;
- 3) vietos savivaldos institucijos;
- 4) bažnyčios;
- 5) teismai.

Dėl centrinių valdžios institucijų konstitucinių kompetencijos ginčų gali kreiptis Respublikos prezidentas, Seimo pirmininkas, Senato pirmininkas, Ministrų Tarybos pirmininkas, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, Vyriausiojo administracinio teismo pirmininkas, generalinis prokuroras; Aukščiausiosios kontrolės rūmų pirmininkas.

Konstitucijos 198–201 straipsniai apibrėžia Valstybės Tribunolo kompetenciją ir veiklos principus. Už Konstitucijos ar įstatymų pažeidimus atsakomybėn gali būti patraukti: Respublikos prezidentas, Ministrų Tarybos pirmininkas, Ministrų Tarybos nariai, Lenkijos nacionalinio banko pirmininkas, Aukščiausios valstybės kontrolės rūmų pirmininkas, Krašto radijo ir televizijos tarybos nariai, asmenys, kuriuos Ministrų Tarybos pirmininkas skiria vadovauti ministerijoms ar krašto karinių pajėgų vadas. Atitinkamai pagal Konstitucijos 107 straipsnį atsakomybėn gali būti patraukti ir deputatai, ir senatoriai už pažeidimus, susijusius su veikla ir pajamomis, gaunamomis iš valstybės ar savivaldybės biudžeto. Valstybės Tribunolas susideda iš pirmininko dviejų pavaduotojų ir 16 narių, skiriamų Seimo iš deputatų ir senatorių tarpo, Seimo kadencijos laikotarpiui. Valstybės Tribunolo pirmininkas yra Aukščiausiojo Teismo pirmininkas.

Lenkijos Konstitucija įtvirtina specializuotas teismines institucijas ir konstituciniam teisingumui vykdyti, ir konstitucinės atsakomybės klausimams spręsti.

8. KONSTITUCIJOS KEITIMAS IR BAIGIAMOSIOS NUOSTATOS

Lenkijos Respublikos XII skyrius apibrėžia Konstitucijos keitimo sąlygas ir tvarką. Konstitucijos 235 straipsnio 1 dalis numato, kad iniciatyvą keisti Konstituciją turi ne mažiau kaip 1/5 deputatų, Senatas ar Respublikos prezidentas. Dėl Konstitucijos teksto balsuojama Seime ir ne vėliau kaip po 60 dienų – Senate. Pagal Konstitucijos 235 straipsnio 4 dalį dėl įstatymo dėl Konstitucijos keitimo Seime turi būti balsuojama ne mažiau kaip 2/3 balsų dauguma, dalyvaujant ne mažiau kaip pusei įstatyme nustatyto deputatų skaičiaus, ir absoliučia balsų dauguma Senate, dalyvaujant ne mažiau kaip pusei įstatyme nustatyto senatorių skaičiaus. Lenkijos piliečiai neturi iniciatyvos teisės siūlyti keisti Konstituciją. Jeigu Konstitucijos keitimas susijęs su I, II ir XII skyrių nuostatomis, ne mažiau kaip 1/5 deputatų, Senatas ar Respublikos prezidentas gali per 45 dienas nuo įstatymo priėmimo Senate dienos reikalauti, kad būtų paskelbtas patvirtinantis referendumas. Toks pasiūlymas teikiamas Seimo pirmininkui ir šis nedelsdamas nurodo surengti referendumą per 60 dienų nuo pasiūlymo pateikimo dienos. Pasibaigus Konstitucijos keitimo procedūroms Seime ir Senate arba referendume Seimo pirmininkas pateikia priimtą įstatymą Respublikos prezidentui pasirašyti per 21 dieną ir oficialiai paskelbti.

Konstitucijos XIII skyriuje pateikiamos pereinamosios ir baigiamosios nuostatos, kurios yra svarbios įgyvendinant konstitucinį tęstinumą ir garantuojant nepertraukiamą valdžios institucijų veiklos vykdymą. Atitinkamai šiame skyriuje apibrėžiama konstitucinių viešosios valdžios institucijų įgaliojimų ar kadencijos trukmė, pateikiami įpareigojimai Ministrų Tarybai. Būtent Konstitucijos 236 straipsnio 1 dalis reikalauja, kad Ministrų Taryba per dvejus metus nuo Konstitucijos įsigaliojimo dienos pateikia Seimui įstatymų, būtinų Konstitucijai taikyti, projektus. Konstitucijos 241 straipsnio 2 dalis nustato, kad Ministrų Taryba per dvejus metus nuo Konstitucijos įsigaliojimo dienos pateikia Seimui tarptautinių sutarčių, kuriose yra Konstitucijos neatitinkančių nuostatų, sąrašą. Konstitucijos 243 straipsnis skelbia, kad Lenkijos Respublikos Konstitucija įsigalioja po trijų mėnesių nuo jos paskelbimo dienos.

* * *

Lenkijos Respublika, atkūrusi nepriklausomybę, pasirinko tarpinį Konstitucijos modelį, t. y. galiojančią 1952 m. Konstituciją adaptavo pereinamuoju laikotarpiu, papildydama naujais, tą laikmetį atitinkančiais konstituciniais institutais – Senato, Respublikos prezidento. Seime esantis didelis politinių jėgų poliariškumas turėjo įtakos ne tik pirmalaimiams parlamento rinkimams, bet ir ilgam Konstitucijos rengimo procesui, kuris baigėsi tik 1997 metais. Konstitucinis reguliavimas ir Lenkijos Respublikos konstituciniai pagrindai pagrįsti valdžių padalijimo, demokratinio teisinės valstybės principais, įpareigojančiais piliečius ir viešąsias valdžias įstaigas Lenkijos valstybę vertinti kaip visuotinį gerį. Asmens teisių ir laisvių institutas Lenkijos Konstitucijoje atitinka visus šiuolaikinės demokratinės valstybės kriterijus ir pagal formą, ir pagal turinį. Nustatyti aiškūs ir išsamūs teisių ir laisvių ribojimo reikalavimai. Lenkijos Respublikoje tautos suverenitetas gali būti įgyvendintas rinkimų ar referendumo metu. Nors tauta jį gali tik inicijuoti, galutinis sprendimas priklauso nuo Seimo arba Respublikos prezidento kartu su Senatu. Lenkijos parlamento kompetencija yra neribota ir šios institucijos (Seimas ir Senatas) yra aukščiausios valstybės valdžios institucijos, atstovaujančios tautai ir vykdančios valstybės sandaros kūrimo, įstatymų leidybos, finansinę, steigiamąją ir kontrolinę funkcijas. Kaip konstitucinė institucija veikia Nacionalinė taryba. Nors ji susideda iš Seimo ir Senato, vis dėlto tai veikia šių dviejų institucijų atskira bendros veiklos forma. Lenkijos Respublikos Konstitucija įtvirtina dualistinį vykdomosios valdžios modelį, kuriame svarbiausias ir pagrindines funkcijas vykdo, kaip įprasta parlamentinėse respublikose, Vyriausybės vadovas. Respublikos prezidentas įpareigotas veikti kaip visos valstybės valdžios įgyvendinimo garantas, turintis stiprų veto įstatymų leidyboje ir galintis svarbius klausimus spręsti kartu su Vyriausybe, sušaukęs Kabineto tarybą, kuriai vadovauja. Teisminė valdžia Lenkijos Respublikoje yra kelių lygių, subordinuota ir nepriklausoma, Konstitucinio Tribunolo kompetencija labai plati, o individualaus skundo institutas leidžia veiksmingai ginti asmens teises ir laisves. Valstybės pareigūnų konstitucinės atsakomybės klausimui nagrinėti yra sukurta atskira valstybės institucija – Valstybės Tribunolas.

LITERATŪRA

1. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2010.
2. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*. Komentarz, tom I, redakcija naukowa: Leszek Garlicki Praca zbiorowa. 1999 Stron: 530.
3. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*. Komentarz, tom II, redakcija naukowa: Leszek Garlicki Praca zbiorowa. 2001 Stron: 682.
4. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*. Komentarz, tom III, redakcija naukowa: Leszek Garlicki Praca zbiorowa. 2003 Stron: 668.
5. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*. Komentarz, tom IV, redakcija naukowa: Leszek Garlicki Praca zbiorowa. 2005, Stron: 748.
6. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*. Komentarz, tom II, redakcija naukowa: Leszek Garlicki Praca zbiorow a. 2007, Stron: 786.
7. Banaszak, B. *Prawo konstytucyjne, 5 wydanie Wydawnictwo C. H. Beck*. Warszawa, 2010.
8. Banaszak, B. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej Wydawnictwa CH Beck*. Warszawa 2009.
9. Sarnecki, P. *Prawo konstytucyjne RP Wydanie: 8, Wydawnictwo C. H. Beck*. Warszawa 2010.
10. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2011-03-03, sygn. K 23/09 *Dz.U.* 2011.54.285 z *dnia* 2011-03-11. – <http://www.trybunal.gov.pl>.
11. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego dnia 2007-10-24, sygn. SK 7/06 *Z.U.* 2007 / 9A / 108 *Dz.U.* 2007.204.1482 z *dnia* 2007-11-05.- <http://www.trybunal.gov.pl>
12. Избранные конституции зарубежных стран. Учебное пособие. Ответственный редактор Б. А. Страшун. Москва: Юрайт, 2011.

XV. LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA

Prof. dr. Stasys Stačiokas

1. ĮVADAS

Konstitucija, konstitucingumas, konstitucionalizmas – tai žodžiai ir sąvokos, kurios XX amžiaus pabaigoje tapo ypač aktualios išsivadavusių iš komunizmo despotijos šalių, taigi ir Lietuvos, teisės moksle, politologijoje ir visuomenės sąmonėje. Pasaulio istorijoje iki tol galėtume atsekti gal tik tris aiškius laikotarpius, kai šios problemos buvo taip pat aktyviai tyrinėjamos ir visuomenės svarstomos. Tai XVIII–XIX a. sandūroje, kai buvo priimtos pirmosios rašytinės konstitucijos (JAV – 1787 m.; Lenkijos ir Lietuvos (Abiejų Tautų) – 1791 m.; Prancūzijos – 1791 m.; Norvegijos – 1814 m.). Antrasis laikotarpis – po Pirmojo pasaulinio karo, kai žlugus paskutinėms Europos monarchinėms imperijoms išsivadavusios iš jų jungo tautos sukūrė savo valstybes ir priėmė naujas konstitucijas. Ir trečiasis – po Antrojo pasaulinio karo, kai Vakarų Europos valstybių dauguma išsivadavo iš savų despotiškų (fašistinių) režimų arba iš okupacinės ir kolaboracinės despotijos ir priėmė naujas konstitucijas arba esmingai pakeitė senąsias. Vidurio ir Rytų Europoje vykę pokyčiai, Tarybų Sąjungos žlugimas XX a. pabaigoje lėmė spartų konstitucinį procesą, kurio metu buvo priimtos naujos konstitucijos ar kardinaliai pakeistos galiojusios arba atkurtas iki sovietų okupacijos nepriklausomų valstybių konstitucijų galiojimas (Latvijos Respublikos Konstitucijos). Taigi jau vien šia Konstatacija galima pagrįsti dėsningumą, kad *konstitucingumas* plačiąja prasme yra tautų ir žmogaus laisvės sąlyga ir kartu garantas. Tai liudija ir Lietuvos konstitucinė raida per Lietuvos valstybės istoriją, ypač XX amžiuje.

Pasaulio ir Lietuvos mokslinėje teisės ir kitų mokslų literatūroje aktyviai analizuojami įvairūs konstitucinės teisės, konstitucingumo, konstitucijos sąvokų apibūdinimo ir vartojimo aspektai. Šie klausimai plačiai aptarti Mykolo Romerio universiteto (išleidimo metais vadinto Teisės

universitetu) autorių kolektyvo parengtame vadovėlyje „Lietuvos konstitucinė teisė“, ypač jo poskyryje „Konstitucinė teisė – nacionalinės teisės sistemos branduolys ir teisės sistemą integruojanti teisės sritis“ (autorius prof. E. Jarašiūnas)⁵⁷². Šiuos aspektus labai aiškiai pabrėžia ir prof. E. Kūris: „Šiandien į visą nacionalinę teisę žvelgiama per jos konstitucingumo prizmę. <...> Ordinarinė (visų pirma statutinė) teisė turi būti konstituciškai pagrindžiama, jos legitimumą ir galiojimą turi būti įmanoma verifikuoti remiantis konstitucija. Vadinasi, teisės nuostatos turi būti suderintos ne tik tarp savęs, bet ir su konstitucija. Maža to, būtent konstitucija, kaip visos teisės sistemos pamatas, yra svarbiausia jų darnos sąlyga“⁵⁷³. Tačiau iki šiol palyginti retai vartojamas terminas „konstitucinė sistema“, taip pat beveik neaptariama šio termino sąvoka, matyt, vertinant ją kaip savaimę suprantamą realaus konstitucingumo konkrečioje šalyje išraišką ir tai, kad visos minėtos sąvokos yra viena su kita labai glaudžiai susijusios. Konstitucinė sistema yra ne kas kita kaip realiai įgyvendinama pačios Konstitucijos nustatyta valstybės sutvarkymo, žmogaus teisių ir laisvių bei valdžios organizavimo teisės sistema. Taigi konstitucinė sistema parodo, ar Konstitucija konkrečioje šalyje yra reali, ar fiktyvi, tik deklaratyvi ar iš tikro įgyvendinama. Todėl apibūdinant konkrečią konstitucinę sistemą reikia įvertinti ne tik pačios Konstitucijos tekstą, bet ir jos atsiradimo (parengimo ir priėmimo), visuotinai pripažintų teisės vertybių (principų) joje įtvirtinimo bei Konstitucijos realaus įgyvendinimo garantijų ir jų pritaikymo situaciją.

2. LIETUVOS KONSTITUCINĖS TRADICIJOS IR KONSTITUCINGUMO RAIDA

Kiekvienas valstybės ir visuomenės (tautos) konstitucinės raidos žingsnis yra prasmingas garantuojant žmogaus laisvę ir gerovę, tačiau ypač svarbi šio kelio pradžia, nes ji padeda visuomenės demokratinės raidos pagrindus ilgai istorinei perspektyvai, ugdo teisinę tautos sąmonę, plėtoja konstitucinę tautos tradiciją.

⁵⁷² Birmontienė, T.; Jarašiūnas, E.; Kūris, E.; Maksimaitis, M.; Mesonis, G.; Normantas, A.; Pumputis, A.; Vaitiekienė, E.; Vidrinskaitė, S.; Žilys, J. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius, 2001, p. 53.

⁵⁷³ Kūris, E. Konstitucija, konstitucinė doktrina ir Konstitucinio Teismo diskrecija. *Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas*. Vilnius, 2002, p. 10.

Visų pasaulio valstybių teisės sistemų lyginamosios analizės pagrindu yra įtikinamai įrodyta teisės tradicijų ir teisės doktrinų reikšmė teisinės valstybės kūrimui, arba, kitaip tariant, valdymui teisės pagrindu (*rule of Law*) užtikrinti. Tai tiesiogiai susiję su žmogaus teisių ir laisvių realiu įgyvendinimu. Teisinės valstybės bruožai kiekvienos teisės tradicijos sistemose ir net atskirose valstybėse yra formuluojami nevienodai. Tačiau pagrindinės konstitucinės vertybės, tokios kaip tautos suverenitetas, žmogaus teisių ir laisvių realus įgyvendinimas ir gynimas, valdžių padalijimas bei valdžios institucijų veiklos konstitucinė teisminė kontrolė ir kita, yra tapusios visuotinai pripažintomis vertybėmis (teisės aksiomomis), be kurių iš viso negali būti teisinės valstybės.

Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime⁵⁷⁴ konstatavo, kad „Konstitucija, kaip aukščiausios teisinės galios aktas ir visuomenės sutartis, yra grindžiama universaliosiomis, nekvestionuojamomis vertybėmis – suvereniteto priklausymu Tautai, demokratija, žmogaus teisių ir laisvių pripažinimu bei jų gerbimu, pagarba teisei bei teisės viešpatavimu, valdžios galių ribojimu, valdžios įstaigų priederme tarnauti žmonėms ir atsakomybe visuomenei, pilietiškumu, teisingumu, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu. Konstitucijoje nustatyti žmogaus ir valstybės santykių, viešosios valdžios formavimo ir funkcionavimo, Tautos ūkio, vietos savivaldos, kitų svarbiausių visuomenės ir valstybės gyvenimo santykių pagrindai.

Priėmusi Konstituciją pilietinė Tauta padėjo savo, kaip valstybinės bendruomenės, bendro gyvenimo ir tautos tradicijomis grindžiamos gyvensenos norminį pagrindą ir įtvirtino valstybę kaip bendrą visos visuomenės gėrį. Tauta Konstituciją keičia tiesiogiai arba per savo demokratiškai išrinktus atstovus ir tik pagal pačioje Konstitucijoje nustatytas taisykles. Konstitucija yra aukščiausioji teisė. Ji nubrėžia gaires visai teisės sistemai – visa teisės sistema kuriama Konstitucijos pagrindu.“

Tai ir yra svarbiausios Konstitucijos vertybės, grindžiančios visą teisės sistemą kaip konstitucinę sistemą atsakant į klausimą, ar jos realiai įgyvendinamos per šią teisės sistemą, ji yra konstitucinė ar ne? Konstitucinė sistema ir atskiri jos institutai literatūroje yra išsamiai aptarti įvai-

⁵⁷⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 85-3094.

riais aspektais⁵⁷⁵. Tačiau svarbiausi principai (vertybės), grindžiantieji teisės sistemą kaip konstitucinę, iki šiol apibūdinami daugiau epizodiškai (literatūroje apie konstituciją ir atskirus konstitucinės teisės institutus siauriau arba plačiau, bet nesistemiškai), todėl šioje knygoje aptariami ne atskirų konstitucinių institutų požymiai, o minėtos konstitucinės vertybės, grindžiančios Lietuvos konstitucinę sistemą kaip realybę.

Nepriklausoma Lietuvos valstybė – tai žmogaus laisvė ir saugumas. Tai galima pasiekti tik nuolatos nuosekliai kuriant teisinę valstybę, kurios esmę sudaro konstitucinė tautos tradicija, įtvirtinta visose Lietuvos Respublikos konstitucijose, kad Lietuvos valdžia savo veiksmus grindžia teise ir teisingumu.

Lietuvos valstybingumo ištakų ir teisės tradicijų teisinė reikšmė aiškiai ir nedviprasmiškai buvo įtvirtinta galiojančioje Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Jos Preambulėje nustatyti trys pagrindiniai tolesnės valstybingumo raidos konstituciniai principai:

- Lietuvos valstybės teisinius pamatus lietuvių tauta grindė Lietuvos Statutais ir Lietuvos Respublikos konstitucijomis;
- savo valia įkūnija prigimtine žmogaus ir Tautos teisę laisvai gyventi ir kurti tėvų ir protėvių žemėje – nepriklausomoje Lietuvos valstybėje;
- per savo valia priimtą Konstituciją siekia atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės.

Taigi pati Lietuvos Konstitucija ir konstitucingumo idėja yra XIII a. sukurtos Lietuvos valstybės istorinių teisinių tradicijų išdava, o ne tik šiuolaikinių politinių procesų rezultatas. Tai ir yra tikroji Lietuvos valstybės istorinio tęstinumo, konstitucinės raidos ir teisės tradicijų teisinė ir politinė reikšmė. Tačiau norint to pasiekti turi būti formuojama autentiš-

⁵⁷⁵ Žr., pvz., jau minėtą autorių kolektyvo (koordinadorius E. Jarašiūnas) vadovėlių „Lietuvos konstitucinė teisė“. Vilnius, 2001; Žilys, J. *Konstitucinis Teismas – teisinės ir istorinės prielaidos*. Vilnius, 2001; Pumputis, A.; Paksas, A.; Vaišvila, A.; Mesonis, G.; Jarašiūnas, E.; Žilys, J.; Sinkevičius, V.; Meškauskaitė, L.; Birmontienė, T.; Baltutytė, E.; Vidrinskaitė, S.; Katuoka, S. *Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė*. Vilnius, 2003; Jarašiūnas, E.; Kūris, E.; Lapinskas, K.; Normantas, A.; Sinkevičius, V.; Stačiokas, S. *Constitutional justice in Lithuania*. Vilnius, 2003; Parlamentas ir valstybinės valdžios institutų sąranga. Ats. redaktorius prof. dr. Gediminas Mesonis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008; Jarašiūnas, E.; Žiobienė, E.; Žalėnienė, I.; Vidrinskaitė, S.; Gailiūtė, D. *Žmogaus teisių apsaugos institucijos*. Vilnius, 2009; *Prezidentas valstybinės valdžios institucijų sistemoje*. Mokslinis redaktorius Gediminas Mesonis. Vilnius, 2011 ir kt.

ka savo visuomenės teisė, nulemta šios visuomenės gyvenimo būdo, jos tautinio charakterio ir istorinės patirties.

Konstitucija tikrąja jos prasme, kaip teisės vertybių sistema, visada yra susijusi su tautos kova už jos ir kiekvieno žmogaus laisvę. Tai liudija ir naujausioji Lietuvos konstitucingumo istorija. Šio kelio pradžia buvo 1990 m. kovo 11-osios Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo Akta dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo. Šis kelias ėjo per tragiškus 1991 m. sausio 13-osios įvykius, skaudžias netektis, laisvės kovotojų aukas. Tauta nesutriko, įveikė imperinės hidros spąstus ir, nė akimirkos nedvejodama, klojo savo valstybės teisinius pamatus. Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas, išrinktas 1990 m. vasario 24 d., nuosekliai įgyvendindamas tautos lūkesčius, priėmė lemtingus istorinius sprendimus, kurių reikšmės niekada nesumenkins sparčiai bėgantis laikas.

Niekada negalima pamiršti tų pakilių metų, kai visas pasaulis stebėjosi, iš kur Lietuvos žmonės sėmėsi dvasios stiprybės ir demokratijos kūrimo išminties, kovodami už savo laisvę ir savo demokratinę valstybę po daugelį dešimtmečių trukusios priespaudos. Manau, kad būtina pabrėžti, jog lietuvių tauta niekada nebuvo pamiršusi savo gyvensenos dvasinių vertybių ir tradicijų. Viena iš jų buvo Lietuvos Respublikos konstitucingumas, kurio pamatus grindė Lietuvos Statutai ir Lietuvos Respublikos konstitucijos, taip pat ir 1791 m. Lietuvos ir Lenkijos Konstitucija, dar vadinama Abiejų tautų Konstitucija.

1991m. gegužės 3 d. mūsų kaimynė Lenkija šventė savo pirmosios Konstitucijos 200 metų sukaktį. Mums ši diena tuo metu dar nebuvo šventė, nes iligus metus vyravo požiūris, kad pagal šią Konstituciją tuo metu buvo galutinai sunaikinta savarankiška Lietuvos valstybė. Gerai, kad pagaliau pažvelgėme į šią Konstituciją ir į su ja susijusius Lietuvos konstitucingumo tradicijų formavimosi principus kitu aspektu.

Lenkijos istorijos mokslas nuo pat XVIII a. pabaigos ir iki šiol vertina ir propaguoja šią Konstituciją kaip Lenkijos teisės tradicijų išdavą ir konstitucingumo pagrindą. Pavyzdžiui, lenkai savo 1921 m. Konstituciją tiesiogiai sieja su 1791 m. Konstitucija. Pasaulinė konstitucingumo raidos lyginamoji teisėtyra pripažino šią koncepciją ir remiasi ja iki šiol. Štai fundamentali studija „Konstitucijų eros pradžia“⁵⁷⁶ šią Konstituciją

⁵⁷⁶ Ludwikowski, Rett R.; Fox, William F. *The beginnig of the Constitutional Era*. Washington, 1993.

vertina kaip pirmąją Europos rašytinę Konstituciją (Prancūzijos Konstitucija buvo priimta 1791 m. rugsėjo 3 d.). Tačiau ne tai svarbiausia. Šios knygos (kaip ir daugelio kitų) autoriai stebisi, kaip galėjo atsitikti, kad tuo laiku skirtingose pasaulio šalyse galėjo būti tiek daug konstitucinių nuostatų panašumų, nors mažai tikėtina, jog pirmųjų trijų pasaulio rašytinių Konstitucijų (JAV – 1787, Lenkijos ir Prancūzijos – 1791) projektų autoriai būtų galėję tarp savęs bendrauti rengdami šių Konstitucijų projektus. Ir jie daro logišką išvadą, kad šių Konstitucijų nuostatos dėl žmogaus laisvės, parlamentarizmo, teisingumo atsirado šiose šalyse nepriklausomai ir savarankiškai interpretuojant visuotines teisės vertybes. Iš to išplaukia akivaizdi išvada: tai galėjo padaryti tik tos valstybės, kuriose nuolat formavosi šios teisės vertybės, t. y. valstybės, kuriose susiformavo ganėtinai aukštas teisinis intelektas. Todėl dar ir dabar daugelis šiuolaikinių politologų ir konstitucionalistų šiuolaikines konstitucines reformas Vidurio ir Rytų Europos valstybėse (taigi ir Lietuvoje) vertina ne kaip jų konstitucinių (teisės) tradicijų atkūrimą, o kaip visiškai naują įtraukimą į Vakarų konstitucines (teisės) tradicijas. Iš visų šių šalių išskiriama tik Lenkija, kuri tarytum tik viena turėjusi šias tradicijas.

Tiesa, čia būtina pabrėžti, kad (kaip ne kartą yra pabrėžęs prof. Alfredas Bumblauskas) būtent lenkų istorikai (visų pirma Juliuszas Bardachas) „surado šią Konstituciją Lietuvai“, pasak prof. A. Bumblausko, „iš naujo įvedę į istoriografiją vėlesnes Gegužės 3-iosios Konstitucijos pataisas, kurių nenorėjo matyti beveik visa ligišiolinė Lietuvių istoriografija“. Čia turima mintyje 1791 m. spalio 20 d. Konstitucijos pataisa, kuri buvo pavadinta Abiejų Tautų savitarpio įsipareigojimu.

Tačiau svarbiausia yra ne lenktynės dėl šios Konstitucijos autorystės prioriteto, fiksuojamo istorijos moksle. Esminę reikšmę tautos gyvenimui turi jos gyvensenos vertybių perimamumas, kiekvieno žmogaus suvokimas, kad jis gyvena ne tik šios dienos politinių aktualijų padiktuota tvarka, bet svarbiausia – per visą tautos istoriją susiformavusiomis jos gyvensenos vertybėmis, kurios politinėje tautoje įtvirtinamos jos valia priimtoje Konstitucijoje, jungiančioje šias vertybes į tam tikrą nuoseklią sistemą.

Pirmiausia labai svarbu žadinti ir toliau stiprinti per šimtmečius susiformavusią politinę ir teisinę tautos sąmonę, kuri buvo bene pagrindinė sąlyga vėl atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę. Antraip Lietuvos žmonės nebūtų taip jautriai ir ryžtingai parėmę idėjos visiškai

likviduoti sovietinės okupacijos padarinius ir atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę.

Dabar dažnai mėgstama dairytis po pasaulį ir „skolintis“ įvairių valstybių demokratinių sistemų patirties. Nagrinėti ir vertinti šią patirtį reikia, tačiau tik derinant ją su sava valstybės ir teisės kūrimo patirtimi, sukaupta per visą jos egzistavimo laikotarpį. Visos šiuolaikinės demokratijos savo raidoje rėmėsi ir remiasi kaip tik savo istorine patirtimi ir teisės tradicijomis, lygindamos jas su kitų šalių ir bendromis tarptautinės bendrijos demokratinėmis teisėmis ir ypač su konstitucingumo tradicijomis. Visi bandymai primesti tautoms kurią nors vieną sistemą visada baigdavosi žiauria prievarta ir tragedijomis, kurios kai kuriuose pasaulio kraštuose trunka iki šiol.

Gegužės 3-iosios Konstitucijos istorinė reikšmė yra ne tik tai, kad su ja prasidėjo nauja konstitucijų ir konstitucingumo era mūsų šalyje ir visoje Europoje, bet ir tai (svarbiausia), kad padeda įsisąmoninti šiandien, jog neįmanoma ir neleistina supriešinti tautų, šimtmečiais kartu kovojusių už laisvę, nors ir neišvengusių trumpalaikių konfliktų jų tragiškos istorijos laikais. Gegužės 3-iosios Konstitucija, kaip žmogaus laisvės garantas, buvo mūsų (lenkų ir lietuvių, kitų mūsų valstybėse gyvenusių tautų) politinės ir teisinės išminties rezultatas, padedantis mums ir šiandien grįsti savo bendravimo santykius šia išmintimi.

Neatsitiktinai ir galiojančios Konstitucijos preambulėje pabrėžtas šis istorinis perimamumas, todėl nuolatos turime prisiminti mūsų Konstitucijos, kaip tautos istorijos, ir dabar tęsiamą tradiciją, kad ją kūrė tėvai ir protėviai, perduodami mums valstybės kūrimo ir sutvarkymo, pagarbos žmogui ir jo laisvei tradicijas.

XX a. Lietuvai, kaip ir daugeliui kitų Europos valstybių, buvo laikas, kai teko patirti didžiulių sukrėtimų ir nelaimių, tačiau labai akivaizdi ir kita tendencija – nepaliojamas humanistinių ir demokratijos idealų siekimas. Lietuvai XX a. antrasis dešimtmetis ir amžiaus pabaiga buvo ypač reikšmingi. Pirmoji data siejama su nepriklausomos valstybės atkūrimu po daugiau nei šimtmetį trukusios Rusijos priespaudos, antroji – su nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimu po penkiasdešimties metų trukusios sovietinės okupacijos. Tai tiesiogiai susiję su Lietuvos konstitucingumo istorija. Visi amžiaus pradžios Lietuvos Respublikos konstituciniai aktai darė įtaką ne tik nacionalinės teisės sistemos kūrimui, bet

ir dabar galiojančios Konstitucijos turiniu ir formai. Pirmiausia tai tie amžiaus pradžios konstituciniai aktai, kurie rėmėsi tuometinės Lietuvos valstybės sutvarkymu, valstybės, kuri prieš Antrąją pasaulinį karą buvo visuotinai pripažinta tarptautinės bendrijos, buvo Tautų Sąjungos narė. Atskirai reikėtų vertinti ypatingą šių aktų reikšmę įtvirtinant lietuvių kalbos, kaip valstybinės kalbos, konstitucinį statusą. Ši ypač reikšmingą faktą labai tiksliai apibūdino doc. Vytautas Andriulis mokomajame leidinyje „Pirmosios Lietuvos Respublikos (1918 II 16–1940 VI 15) teisinės sistemos kūrimo bruožai“ šiais žodžiais: „Daugiau kaip šimtmetį trukusios kaimyninių valstybių okupacijos metu Lietuvos gyventojų teisiniai santykiai buvo reguliuojami tų valstybių įvestais įstatymais, leidžiamais svetimomis kalbomis. <...> Todėl suprantama, kad puoselėti lietuvišką teisės terminiją nebuvo sąlygų. Po nepriklausomybės atkūrimo lietuvių kalbai tapus valstybine <...>, iškilo būtinybė formalizuoti tam tikrą lietuvių kalbos žodyninio fondo dalį, atskirus žodžius, turinčius teisinės sąvokos reikšmę, įtvirtinti kaip terminus. Prireikė kurti ir naujadarus, kurie atitiktų svetimomis kalbomis vartotas teisės sąvokas, būdingas tik specifiniams teisiniams santykiams reguliuoti.“⁵⁷⁷ Tai liko aktualu ir įgyvendinant dabar galiojančią Lietuvos Respublikos Konstituciją. Taigi, minėdami visus ankstesnius Lietuvos Respublikos konstitucinius aktus, turime įvertinti, kad jie yra ypač reikšmingi Lietuvos teisinės ir politinės kultūros paminklai.

Lietuvos Taryba 1918 m. vasario 16 d. priėmė Aktą, kuriuo paskelbė, kad yra atkuriamą demokratiniiais pamatais sutvarkyta Lietuvos valstybė, Aktą, kuris ir dabar vertintinas kaip pagrindinis Lietuvos konstitucinės teisės šaltinis. Netrukus, tų pačių metų lapkričio 2 d., šio Akto veikiama Valstybės Taryba priėmė Lietuvos valstybės Konstitucijos pamatinius dėsnius, kuriuose jau buvo nustatytos ne tik esminės valstybės sąrangos taisyklės, bet ir pagrindinė piliečių teisė – lygybė prieš įstatymą, panaikintos visos privilegijos, garantuota asmens, būsto ir nuosavybės neliečiamybė, garantuota tikybos, spaudos, susirinkimų ir draugijų laisvė. 1919 m. balandžio 4 d. Lietuvos Valstybės Taryba paskelbė Lietuvos valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatinius dėsnius. Juose buvo įtvirtinta demokratinė valdžios organizavimo forma, vėl įtvirtintos to meto Euro-

⁵⁷⁷ Andriulis, V. *Pirmosios Lietuvos Respublikos (1918 II 16–1940 VI 15) teisinės sistemos kūrimo bruožai*. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 1998, p. 17–18.

poje pripažintos žmogaus pagrindinės teisės ir laisvės. 1920 m. birželio 10 d. Steigiamasis Seimas priėmė trečiąją Konstituciją, Laikinąją Lietuvos valstybės Konstituciją, kurioje buvo įtvirtintos esminės žmogaus teisės ir laisvės, o mirties bausmė buvo panaikinta. Pagaliau 1922 m. rugpjūčio 1 d. Steigiamasis Seimas priėmė pirmąją nuolatinę Lietuvos valstybės Konstituciją. Joje buvo pabrėžta, kad Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika, suvereni valstybės valdžia priklauso tautai. Taip pat joje buvo įtvirtintas tradicinis valdžių padalijimo principas. Vėliau, 1928 m., priimta Konstitucija vertinama labai priešaringai, dažnai neigiamai visų pirma dėl to, kad ji buvo priimta nedemokratiškai, ją paskelbė Prezidentas, pritariant Vyriausybei. Panašių vertinimų, pradedant sovietiniais apologetais, susilaukė ir 1938 m. vasario 11 d. IV Seimo priimta Konstitucija, kuri galiojo iki 1940 m. sovietinės okupacijos pradžios. Tačiau, nepaisant priešaringų šios Konstitucijos vertinimų, istoriniame kontekste 1938 m. Konstitucija reikšminga tuo, kad būtent šios Konstitucijos galiojimą nutraukė sovietinė okupacija. Taigi ši okupacija 50 metų nutraukė Lietuvos politinę, taip pat ir konstitucinę raidą. Kaip tik dėl to 1990 m. kovo 11 d. politiškai labai įžvalgiai ir teisingai pasielgė Lietuvos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas, atkurdamas šios Konstitucijos galiojimą taip išreiškdamas Lietuvos konstitucingumo tradicijų ir konstitucinės tvarkos perimamumą. Tartum jau ir iš nebūties lietuvių tauta atkūrė savo valstybę, kurią tarptautinė bendrija visuotinai pripažino ir *de facto* ir *de jure*. Akivaizdu, kad baigėsi pereinamasis laikotarpis nuo teisinės iki faktinės Lietuvos nepriklausomybės.

Todėl ne veltui garsiai ir negarsiai buvo diskutuojama, koku keliu toliau eiti, kokiomis praeities tradicijomis ir dabarties realijomis pasiremti atkuriamuosiuose darbuose, kaip ir kada pereiti prie naujos konstitucinės santvarkos.

Akivaizdu, kad reikėjo apsispręsti, kuo grindžiame savo ateities planus, kokios teisinės ir dvasinės vertybės gali būti kelrodžiu politinių diskusijų mariose ir priimant lemtingus sprendimus. Juos turėjo lemti politinės, teisinės ir galiausiai dorovinės realijos.

Taigi reikėjo aiškiai suvokti Lietuvos valstybės konstitucinių tradicijų ir jų tęstinumo problemas. Akivaizdu, kad Aukščiausioji Taryba įtvirtino Lietuvos Respublikos tęstinumo principinę nuostatą, priimdama 1990 m. Kovo 11 d. Aktą „Dėl Lietuvos Nepriklausomos valstybės atstatymo“ ir

tos pačios dienos įstatymą „Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“. Nedviprasmiškai konstatuota, kad 1938 m. gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucijos veikimas buvo neteisėtai sustabdytas, TSR Sąjungai 1940 m. birželio 15 d. įvykdžius agresiją prieš nepriklausomą Lietuvos valstybę ir ją aneksavus.

Aukščiausioji Taryba 1990 m. kovo 11 d. aktais buvo pradėjusi spręsti šias problemas, kai ji, nors iš dalies, atkūrė 1938 m. Konstitucijos galiojimą. Konstitucijos, kurios ir pats okupacinis režimas savo galia neišdrįso iš karto, vos tik užgrobęs kraštą, panaikinti.

Tuo metu ir dabar kartais aiškinama, kad 1938 m. Konstitucijos atkūrimas 1991 m. kovo 11 d. įstatymu „Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“ turėjo tik simbolinę reikšmę. Tai netiesa. Nėra pagrįstų argumentų, kurie padėtų užginčyti šio fakto juridinę reikšmę. Galiausiai tai patvirtina demokratinių pasaulio valstybių ir tarptautinių organizacijų pozicija atkurti santykius su nepriklausoma Lietuvos Respublika, pripažinti su ja pasirašytų tarptautinių sutarčių galiojimo pratęsimą, ambasadų gražinimą ir kita.

Dėl to meto sudėtingų politinių aplinkybių buvo pasirinktas ne prieškarinės Lietuvos Konstitucijos nuolatinio galiojimo atkūrimas, o naujos Laikinosios Konstitucijos priėmimo variantas. Tokia Laikinąją Konstituciją dvejus metus iki dabartinės Konstitucijos įsigaliojimo buvo Laikinis Pagrindinis Įstatymas, priimtas 1990 m. kovo 11 d. Svarbiausia jo reikšmė buvo ta, kad jis pereinamuoju laikotarpiu įtvirtino konstitucinę tvarką, kurios svarbiausias bruožas – kad Lietuvoje galioja įstatymai ir kiti teisės aktai, neprieštaraujantys Laikinajam Pagrindiniam Įstatymui, t. y. jis įtvirtino Konstitucijos viršenybės principą kuriant naują teisės sistemą.

Tačiau šis Pagrindinis Įstatymas, kaip pereinamojo laikotarpio konstitucinis aktas, pats buvo nepastovus, dažnai keičiamas, jame dar nebuvo įtvirtintos tikrosios konstitucinės teisės vertybės, dar nebuvo atkurtos visos demokratinei valstybei būdingos, taip pat tradicinės Lietuvos Respublikos institucijos. Tačiau, kita vertus, tuo metu prasidėjusi šio Pagrindinio Įstatymo kritika buvo ir pavojinga, nes galėjo sukelti konstitucinę krizę dar nesusiformavusioje naujosios Lietuvos politinėje sistemoje. Tai puikiai suprato to meto Lietuvos Respublikos politinė vadovybė, ėmusi inicijuoti nuolatinės Konstitucijos kūrimo darbus. Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo Prezidiumas 1990 m. lapkričio 7 d. nuta-

rimu „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos rengimo“ patvirtino darbo grupę, kurią sudarė Lietuvos ir užsienio lietuvių konstitucinės teisės specialistai (užsienio lietuviams atstovavo profesorius B. Nemickas), valstybės ir visuomenės veikėjai. Jau tada šiai grupei vadovavo Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo pirmininkas V. Landsbergis. Darbo grupė dirbo labai intensyviai. Diskutuojant, dažnai aštriai polemizuojant brendo Lietuvos valstybės Konstitucijos samprata, pagrindinės jos nuostatos. Šioje darbo grupėje ir subrendo mintis, jog dar iki to laiko, kai bus parengta ir priimta Konstitucija, reikia priimti (pasiremiant visos tautos valia) pagrindinę Lietuvos valstybės demokratinės esmės nuostatą, kad būtų užkirstas kelias vis dar M. Gorbačiovo provokuojamiems vadinamiesiems konstituciniams konfliktams. Taip kilo mintis surengti tautos plebiscitą, kuris patvirtintų nuostatą, kad Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika. Plebiscitas įvyko 1991 m. vasario 9 d., nepaisant ne tik sovietų kruvinos agresijos Sausio 13-osios naktį, bet ir vietos kolaborantų bandymų diskredituoti pačią plebiscito idėją. Kolaborantų spauda mirgėte mirgėjo antraštėmis, kad rengiamas plebiscitas yra neteisėtas, tokia visuomenės dalyvavimo priimant sprendimą forma nenumatyta Konstitucijoje ir pan. Dabar iš laiko perspektyvos dar geriau galima suprasti, koks reikalingas buvo žingsnis į plebiscitą. Reikšminga tai, kad daugiau kaip trys ketvirtadaliai Lietuvos gyventojų, turinčių rinkimų teisę, per visuotinę apklausą slaptu balsavimu pareiškė esą už tai, kad Lietuvos valstybė būtų nepriklausoma demokratinė respublika. Plebiscito skaičiai akivaizdžiai parodė visų tautybių Lietuvos gyventojų valią kurti savo demokratinę valstybę. Tai buvo smūgis žlungančios sovietinės imperijos užmačioms jėga ir apgaule išlaikyti Lietuvą savo gniaužtuose.

O Konstitucijos rengimo darbo grupė tęsė savo darbą ir parengė dokumentą, pavadintą Lietuvos Respublikos koncepcijos metmenimis. Jis Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo Prezidiumo nutarimu buvo paskelbtas 1991 m. gegužės 10 d. „Lietuvos aidė“. Metmenų paskelbimas tapo svarbiu reiškiniu kelyje į Lietuvos Respublikos Konstituciją. Žmonės susidomėjo šiuo dokumentu, gyvai jį svarstė, sukėlė didelį susidomėjimą lietuvių išeivijoje.

Tų pačių metų lapkričio 5 d. Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas priėmė nutarimą dėl Lietuvos Respublikos konstitucingumo rai-

dos. Jame pirmą kartą visiškai konkrečiai išreiškė požiūrį į tai, kaip turi būti rengiama Konstitucija. Gruodžio 3 d. Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo pirmininkas V. Landsbergis perskaitė pranešimą apie metmenų svarstymą visuomenėje, o jau gruodžio 10 d. parlamentas sudarė Laikinąją komisiją Konstitucijos projektui parengti. Rengiant Konstitucijos projektą, visuomenėje, politinėse partijose, mokslininkų kolektyvuose, galiausiai ir pačioje Laikinojoje komisijoje Konstitucijai parengti neretai buvo reiškiami visiškai priešaringi, vienas kitą neigiantys požiūriai į Lietuvos Respublikos konstitucinių institutų sanklodą, jų sąveiką, valstybės institucijų įgaliojimus, Prezidento institucijos atkūrimą bei daugelį kitų konstitucinių problemų. Parlamente ėmė formuotis itin neigiama konfrontacija, partiniai prieštaravimai.

Konstitucijos rengimo kelyje reikšmingas įvykis buvo 1992 m. gegužės 23 d. referendumas, Nors referendumas ir nedavė juridinių rezultatų, bet jo metu aptartos Respublikos piliečių nuomonės dėl Prezidento institucijos buvo geras orientyras toliau rengiant Konstitucijos projektą. Vis labiau aiškėjant nuomonių dėl Konstitucijos skirtumams kartu brendo įsitikinimas, kad požiūrius galima suartinti ir kad būtina susitarti. Šios tendencijos išraiška – konstitucinių problemų derinimo grupės protokolas, kurį parlamentas patvirtino 1992 m. rugpjūčio 4 d. nutarimu. Tai buvo bendro Konstitucijos projekto rengimo pradžia. Mat 1992 m. rugsėjo 11 d. paskelbus santaros „Už demokratinę Lietuvą“ Konstitucijos projektą realybė buvo tokia, kad tuo metu egzistavo du Konstitucijos projektai, kurie nors ir artėjo prie bendros koncepcijos, tačiau turėjo principinio pobūdžio skirtumų. Prasidėjo įtemptas projektų derinimo darbas. Buvo tariamasi, ieškoma optimalių sprendimų, suartinančių įvairias nuomones. Galiausiai buvo pasiektas lemtingas susitarimas. Bendras projektas buvo parengtas ir paskelbtas visuomenei vertinti bei priimti referendume.

Nors ir trumpai apžvelgiant Konstitucijos rengimo darbą akivaizdu, kad tai buvo sudėtingas ir kupinas prieštaravimų procesas, kuriame vis dėlto nugalėjo siekis ir pastangos stiprinti demokratinę Lietuvos valstybę bei teisinę jos sistemą.

Konstitucija – žmonių laisvės ir gerovės esminė sąlyga. Todėl ji pagal XVIII a. mąstytojo, žmogaus teisių šiuolaikinės sampratos pradininko Tomo Paino ne kartą išsakytą idėją yra *ne valdžios, o žmonių aktas*⁵⁷⁸.

⁵⁷⁸ Žr.: Paine, *Rights of man*, ed. by Henry Collins. Penguin Books. 1969, p. 207, 213.

Žmonės savo valia priima Konstituciją, kaip tai įvyko ir atgimusioje laisvoje Lietuvoje. Tačiau pati Konstitucija, kaip teisės vertybių sistema, atsiranda ne pati savaime, ji sukuriama remiantis mokslo ir meno išmintimi – įvertinę Tautos istorines ir gyvąsias tradicijas jie kuria savo krašto konstitucinę doktriną.

Taip gimė ir galiojanti Lietuvos Respublikos Konstitucija. Universitetų auditorijose ir bibliotekose, mokslininkų kūrybinėse dirbtuvėse nuolatos formavosi konstitucinės žmogaus laisvės idėjos. Visi Lietuvos mokslininkai, ir ne tik teisininkai, brandino jas ir konkrečius būsimosios Lietuvos Konstitucijos tekstus. Pavyzdžiui, galiojančios Konstitucijos preambulės pirminį tekstą sukūrė poetas Justinas Marcinkevičius, pirmojoje Konstitucijos projekto rengimo darbo grupėje, sudarytoje dar 1989 m., aktyviai reikėsi akademikai Antanas Buračas, Eduardas Vilkas, filosofai Romualdas Ozolas, Arvydas Šliogeris, Vytautas Radžvilas, kino režisierius Arūnas Žebriūnas, kiti meno ir mokslo žmonės. Visų šių įvykių sukuryje buvo profesorius V. Landsbergis, kuris ne tik dirbo kartu su kitais svarstydamas ir kurdamas konkrečius Konstitucijos projektų tekstus, vadovavo įvairioms Konstitucijos projektų rengimo darbo grupėms, bet, ir tai svarbiausia, nuolat gynė svarbiausias Konstitucijos – žmonių valdžios akto – vertybes.

1992 m. spalio 25 d. tautos referendumu buvo priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija, kuri Lietuvos žmonių suvereniam valia įtvirtino naują konstitucingumo raidos mūsų tėvynėje tarpinį. Labai reikšminga tai, kad Lietuvos žmonės, nepaisydami ilgus dešimtmečius trukusios kruvinos priespaudos, rado savyje intelektualių jėgų ir politinės valios bei išminties įgyvendinti pirmosios pasaulyje rašytinės Konstitucijos tėtų suformuluotą konstitucingumo vertybę, kad Konstitucija yra ne valdžios, bet ir tautos aktas. Konstitucijos tapimas nėra vienkartinis veiksmas, jį tik patvirtinama vienkartinio aktu. Tačiau prieš priimant šį sprendimą vyksta didelis parengiamasis darbas, kuris apima ne tik intelektualią išmintį bei politinę valią, bet ir žmonių dalyvavimą valdant savo šalį. Šis dalyvavimas rengiant ir priimant Konstituciją pakylėja žmonių interesų išraišką į valstybinio mąstymo lygį, nes per Konstitucijos rengimą formuojamas žmonių pilietiškumas, bendras demokratijos ir teisingumo suvokimas, o jų pagrindu – bendras gerovės ir laisvės siekis.

Priminsiu, kad Lietuva, XX a. pabaigoje vėl tapusi nepriklausoma valstybe, ieškojo savojo kelio sukurti demokratišką gyvenseną ir gerovę

savo piliečiams. Per visą laikotarpį nuo istorinės 1990 m. Kovo 11-osios priesitaringoje mūsų visuomenėje išryškėjo dvi svarbiausios šio proceso tendencijos ir jas grindžiančios teorinės koncepcijos.

Pirmąją išreiškė Akto dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo signatarų pažiūra, kurios esmę sudaro Lietuvos valstybės tęstinumas, konstitucinių demokratinių jos tradicijų paveldas. Daugelio Lietuvos teisininkų požiūriu, tai turėjo būti įtvirtinta ir tuo, kad būtų visiškai atkurtas 1938 m. atnaujintos ir pataisytos Konstitucijos galiojimas⁵⁷⁹. Šis projektas 1992 m. vasario 25 d. Liberalų sąjungos vardu buvo paskelbtas „Lietuvos aide“ (tai, kad šis projektas buvo parengtas S. Stačioko, buvo ir yra vieša paslaptis⁵⁸⁰). Liberalų sąjungos valdyba kartu su šiuo projektu paskelbė ir savo kreipimąsi, kuriame buvo siūloma Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo laikinajai komisijai apsvarstyti šį projektą ir vėl atkurti 1938 m. Konstitucijos (naujos redakcijos) galiojimą.

Antrąją tendenciją, nors ir ne taip atvirai ir aiškiai, atspindėjo įvairių pakraipų politikų bei mokslininkų teiginiai, kad Lietuva yra nauja valstybė, besikurianti tauta, kuri iš esmės kuria naują pilietinę visuomenę ir demokratinę valstybinę bei teisinę sistemą. Šiam požiūriui pritarė dalis užsienio politikų ir žiniasklaidos priemonių, neišskirdami Lietuvos iš kitų, vadinamųjų pokomunistinių kraštų. Ši nuostata neretai buvo apibūdinama kaip pragmatiška ir racionali, bet kaip tik dėl to ji ir buvo pavojinga Lietuvos nepriklausomybei, nes *a priori* neigė arba geriausiai atveju nutylėjo Lietuvos valstybingumo istoriją, jos savarankišką teisės kūrimo ir konstitucingumo patirtį, galiausiai, nors ir ne visada tiesiogiai, neigė sovietinę Lietuvos okupaciją. Šiai tendencijai reikėjo priešintis visomis išgalėmis. Kaip tik dėl to, dar prieš paskelbiant minėtą 1938 m. atnaujintos ir pataisytos Konstitucijos projektą, jis buvo įteiktas Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo pirmininkui V. Landsbergiui ir prašant apsvarstyti galimybę, kad Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas grįžtų prie 1990 m. kovo 11 d. įstatymo Nr. I – 13 „Dėl 1938 m. gegužės 12 d. Konstitucijos atstatymo“ svarstymo ir patvirtintų šį projektą, kaip visišką minėtos 1938 m. Konstitucijos galiojimo atkūrimą, pabrėžiantį Lietuvos valstybės ir jos konstitucingumo tęstinumą.

⁵⁷⁹ Žr.: Juknevičius, Z.; Prapiestis, J.; Stačiokas, S.; Žilys, J. Apie Lietuvos valstybės konstitucines tradicijas ir jų tęstinumą *Lietuvos Aidas*. 1991 10 19, p. 3.

⁵⁸⁰ Žr., pvz.: Valančius, K. L. *Lietuvos valstybės konstitucijos*. Vilnius, 2001, p. 11.

Tuo metu Seime nugalėjo nuomonė, jog Lietuvos valstybės ir jos konstitucingumo tęstinumą mes jau garantavome 1990 m. Kovo 11 d. Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo Aktais, taip pat ir minėtu Įstatymu „Dėl 1938 m. gegužės 12 d. Konstitucijos atstatymo“, todėl dabar labai svarbu žadinti ir toliau gilinti tautos politinę ir teisinę sąmonę, pagrįstą per šimtmečius, kuri buvo bene pagrindinė sąlyga vėl atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę. Antraip Lietuvos žmonės nebūtų taip jautriai ir ryžtingai parėmę idėjos apie sovietinės okupacijos padarinių visišką likvidavimą ir Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimą. Todėl tolesnė konstitucinė Lietuvos raida yra žmonių valioje, tauta turi apsispręsti dėl savo konstitucinės ateities, visi Konstitucijų projektai (taigi ir atnaujintos 1938 m. Konstitucijos) turi būti paskelbti visuomenei aptarti, atsižvelgus į žmonių nuomonę, parengtas galutinis suderintas projektas ir pateiktas žmonėms priimti jį kaip naują atgimusios Lietuvos Konstituciją. Kartu ne kartą buvo pabrėžta ir Lietuvos konstitucingumo bei demokratinės patirties tradicijų reikšmė, pabrėžiant, kad dabar dažnai mėgstama dairytis po pasaulį ir skolintis įvairių valstybių demokratinėms sistemoms patirties. Nagrinėti ir vertinti šią patirtį reikia, tačiau tik derinant su savo valstybės ir teisės kūrimo patirtimi per visą jos egzistavimo laikotarpį, nes visos šiuolaikinės demokratijos savo raideje rėmėsi ir remiasi būtent savo istorine patirtimi ir teisės tradicijomis, lygindamos jas su kitų šalių ir bendromis tarptautinėmis bendrijos demokratinėmis teisės tradicijomis.

3. KONSTITUCIJOS VERTYBĖS – KONSTITUCINĖS SISTEMOS PAGRINDAS

Pradžioje svarbu pabrėžti pačios Konstitucijos kaip vertybės svarbą. Juk ji, anot Konstitucinio Teismo, nubrėžia visos teisės sistemos gaires – visa teisės sistema kuriama Konstitucijos pagrindu.

Konstitucija – tai aukščiausios teisinės galios aktas. Konstitucijoje atspindi visuomenės sutartis – visų Lietuvos Respublikos piliečių demokratiškai prisiimtas įsipareigojimas jų dabartinei ir būsimosioms kartoms gyventi pagal Konstitucijoje įtvirtintas pamatines taisykles ir joms paklusti, idant būtų užtikrintas valdžios legitimumas, jos sprendimų teisėtumas, žmogaus teisės ir laisvės, idant visuomenėje būtų santarvė. Konstitucija, kaip aukščiausios teisinės galios aktas ir visuomenės sutartis, yra grindžiama universaliosiomis, nekvestionuojamomis vertybėmis – suvereniteto

priklausymu tautai, demokratija, žmogaus teisių ir laisvių pripažinimu bei jų gerbimu, pagarba teisei bei teisės viešpatavimu, valdžios galių ribojimu, valdžios įstaigų priederme tarnauti žmonėms ir atsakomybe visuomenei, pilietiškumu, teisingumu, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu. Konstitucijoje yra nustatyti žmogaus ir valstybės santykių, viešosios valdžios formavimo ir funkcionavimo, tautos ūkio, vietos savivaldos, kitų svarbiausių visuomenės ir valstybės gyvenimo santykių pagrindai. Priėmusi Konstituciją pilietinė tauta padėjo savo, kaip valstybinės bendruomenės, bendro gyvenimo norminį pagrindą ir įtvirtino valstybę kaip bendrą visos visuomenės gėrį. Tauta Konstituciją keičia tiesiogiai arba per savo demokratiškai išrinktus atstovus ir tik pagal pačioje Konstitucijoje nustatytas taisykles. Konstitucija yra aukščiausioji teisė. Ji nubrėžia visos teisės sistemos gaires – visa teisės sistema kuriama Konstitucijos pagrindu.

„Pamatinis demokratinės teisinės valstybės reikalavimas – Konstitucijos viršenybės principas, įtvirtintas Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad negalioja joks įstatymas ar kitas aktas, priešingas Konstitucijai; šis principas taip pat yra įvairiais aspektais įtvirtintas Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalyje, kurioje nustatyta, kad valdžios galias riboja Konstitucija, 6 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad Konstitucija yra vientisas ir tiesiogiai taikomas aktas, 6 straipsnio 2 dalyje, kurioje nustatyta, kad kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija, 30 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą, 102 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai – neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams, 110 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad teisėjas negali taikyti įstatymo, kuris prieštarauja Konstitucijai, ir kt. Visos Konstitucijos nuostatos aiškintinos atsižvelgiant į Konstitucijos viršenybės principą. Konstitucijos viršenybės principas reiškia, kad Konstitucija teisės aktų hierarchijoje užima išskirtinę – aukščiausią – vietą, kad joks teisės aktas negali prieštarauti Konstitucijai, kad niekam neleidžiama pažeisti Konstitucijos, kad konstitucinė tvarka turi būti ginama, kad pati Konstitucija įtvirtina mechanizmą, įgalinantį nustatyti, ar teisės aktai (jų dalys) neprieštarauja Konstitucijai. Šiuo atžvilgiu Konstitucijoje įtvirtintas Kons-

titucijos viršenybės principas yra neatsiejamai susijęs su konstituciniu teisinės valstybės principu – universaliu konstituciniu principu, kuriuo grindžiama visa Lietuvos teisės sistema ir pati Konstitucija. Konstitucijos viršenybės principo pažeidimas reikštų, kad yra pažeidžiamas ir konstitucinis teisinės valstybės principas.⁵⁸¹

Šiame kontekste pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalį tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis.

Pagal Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalį Lietuvos Respublika, įgyvendindama užsienio politiką, vadovaujasi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis, siekia užtikrinti šalies saugumą ir nepriklausomybę, piliečių gerovę ir pagrindines jų teises bei laisves, prisideda prie teise ir teisingumu pagrįstos tarptautinės tvarkos kūrimo.

Paminėtina ir tai, kad Lietuvos valstybės ištikimybė visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams buvo deklaruota dar 1990 m. kovo 11 d. priimtame Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos akte „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“. Vadinasi, sava valia priimtų tarptautinių įsipareigojimų laikymasis, pagarba visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams (taip pat ir *pacta sunt servanda* principui) yra atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės teisinė tradicija ir konstitucinis principas.

Pažymėtina, jog Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad Seimo ratifikuotos tarptautinės sutartys įgyja įstatymo galią⁵⁸². Ši doktrininė nuostata negali būti aiškinama kaip reiškianti, kad esą Lietuvos Respublika gali nesilaikyti savo tarptautinių sutarčių, jeigu jos įstatymuose ar konstituciniuose įstatymuose yra nustatytas kitoks teisinis reguliavimas negu nustatytasis tarptautinėmis sutartimis. Priešingai, Konstitucijoje įtvirtintas principas, kad Lietuvos Respublika laikosi sava valia priimtų tarptautinių įsipareigojimų, gerbia visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus, suponuoja tai, kad tais atvejais, kai nacionaliniuose teisės aktuose (*inter alia*, įstatymuose ar konstituciniuose įstatymuose) nustatomas toks teisinis reguliavimas, kuris konkuruoja su nustatytoju tarp-

⁵⁸¹ Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 19-5057; 2004 m. kovo 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. Nr. 38-1236.

⁵⁸² Žr.: Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada. *Valstybės žinios*. Nr. 9-199; 1995 m. spalio 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. Nr. 86-1949; 2002 m. balandžio 25 d. *Valstybės žinios*. Nr. 44-1679; 2004 m. balandžio 7 d. sprendimai. *Valstybės žinios*. Nr. 53-1816.

tautinėje sutartyje, turi būti taikoma tarptautinė sutartis⁵⁸³ (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas).

Lietuvos Respublika 2004 m. gegužės 1 d. tapo Europos Sąjungos valstybe nare.

Seimas 2004 m. liepos 13 d. priėmė Lietuvos Respublikos Konstitucijos papildymo Konstitucinį aktą „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 150 straipsnio papildymo įstatymą, kurio 1 straipsniu Konstituciją papildė Lietuvos Respublikos konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ – Konstitucijos sudedamąja dalimi (Konstitucijos 150 str.). Minėtas Konstitucinis aktas įsigaliojo 2004 m. rugpjūčio 14 d. Juo buvo konstituciškai patvirtinta Lietuvos Respublikos narystė Europos Sąjungoje (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas).

Pagal Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 2 dalį Europos Sąjungos teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis; jeigu tai kyla iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, Europos Sąjungos teisės normos taikomos tiesiogiai, o teisės normų kolizijos atveju jos turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus.

Taigi Konstitucijoje ne tik yra įtvirtintas principas, kad tais atvejais, kai nacionalinis teisės aktas nustato tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruoja su nustatytuoju tarptautinėje sutartyje, turi būti taikoma tarptautinė sutartis, bet ir – Europos Sąjungos teisės atžvilgiu – yra *expressis verbis* nustatyta kolizijos taisyklė, įtvirtinanti Europos Sąjungos teisės aktų taikymo pirmenybę tais atvejais, kai Europos Sąjungos teisės nuostatos, kylančios iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, konkuruoja su teisiniu reguliavimu, nustatytuoju Lietuvos nacionaliniuose teisės aktuose (nesvarbu, kokia jų teisinė galia), *išskyrus pačią Konstituciją*.

Šios dienos iššūkiai Lietuvai, kaip ir kitoms Europos valstybėms, yra labai dideli, nes prasidėjo nauja Europos konstitucionalizmo era – sukurta ir įgyvendinama (vienokia ar kitokia forma) Europos bendra teisės (taigi iš esmės konstitucinė) sistema. Čia būtina pabrėžti, kad Europos Sąjungos sutartis grindžiama Europos Sąjungos ir jos valstybių narių pamatinėmis konstitucinėmis vertybėmis bei pagarba valstybių narių konstitucinių pagrindų vienovei. Taigi egzistuoja akivaizdi Europos Sąjungos

⁵⁸³ Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. Nr. 44-1894.

teisės ir nacionalinių konstitucijų santykio problema. Tai ne formalus klausimas, nes Europos Sąjungos teisė yra labai dinamiška (ir, kita vertus, daugeliu aspektų technokratinė), konstitucija taip pat nėra vien tik formalus vienkartinis teisės aktas. Reali konstitucija yra gyvoji konstitucija, arba, kitaip tariant, tautos ir susivienijusių tautų konstitucinė doktrina, kuri formavosi per amžius ir formuojasi dabar kaip kiekvienos tautos (kaip suvereno) ir visų tautų dvasinės, taigi teisinės tradicijos.

Problema bus išsprendžiama, jeigu šis bendradarbiavimas bus abipusis – Europos Sąjungos teisės konstitucinė doktrina bus formuojama, atsižvelgiant į valstybių narių konstitucinių teismų suformuluotas oficialias jų konstitucines doktrinas. Taip bus įgyvendinta tikroji, o ne formali, Europos vertybių vienybė. Tai šių dienų uždavinys puoselėti ir plėtoti mūsų tautų šias tradicijas.

Pati Konstitucija, kuri visų pirma suprantama kaip aukščiausios juridinės galios teisės aktas (Konstitucijos 7 str.), nėra tik paprastas teisės aktas. Konstitucija išreiškia esminius visuomenės vertybinius, norminius bei institucinius pagrindus. Konstitucinio Teismo veikla užtikrinant Konstitucijos apsaugą konstitucines vertybes padeda paversti kiekvienos teisės srities vertybėmis – yra skatinama teisės sistemos konstitucionalizacija⁵⁸⁴.

Todėl, kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Konstitucija, kaip aukščiausioji teisė, turi būti stabilus aktas⁵⁸⁵. Konstitucijos stabilumas yra tokia jos savybė, kuri kartu su kitomis (*inter alia* – ir pirmiausia – su Konstitucijos ypatinga, aukščiausia teisine galia) konstitucinį teisinį reguliavimą atskiria nuo žemesnės galios teisės aktais nustatyto (ordinarinio) teisinio reguliavimo, o Konstituciją – nuo visų kitų teisės aktų. Konstitucijos stabilumas – didžiulė teisinė vertybė. Konstitucija neturi būti keičiama, jeigu tai nėra teisiškai būtina. Tai laiduoja, *inter alia*, sudėtingesnė, sunkesnė, palyginti su konstituciniais ir paprastaisiais įstatymais, Konstitucijos pataisų darymo tvarka, ypač tai, kad yra nustatyti ypatingi kai kurių Konstitucijos nuostatų (1 straipsnio, I skirsnio „Lietuvos valstybė“, XIV skirsnio „Konstitucijos keitimas“) keitimo procesiniai reikalavimai. Konstitucijos stabilumas – viena iš prielaidų užtikrinti valstybės tęstinumą,

⁵⁸⁴ Jarašiūnas, E. Konstitucija, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir teisės konstitucionalizacija. *Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 132–150.

⁵⁸⁵ Žr.: Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. Nr. 7-254; 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. Nr. 44-1894.

pagarbą konstitucinei santvarkai ir teisei, Konstitucijoje deklaruotų lietuvių tautos siekių, kuriais grindžiama pati Konstitucija, įgyvendinimą.

Viena iš sąlygų, užtikrinančių Konstitucijos, kaip teisinės realybės, stabilumą, yra jos teksto stabilumas. Minėta, kad Konstitucijos prigimtis, konstitucingumo idėja suponuoja tai, kad Konstitucijoje negali būti ir nėra spragų ar vidinių prieštaravimų. Tad Konstitucijos tekstas neturi būti koreguojamas, pavyzdžiui, vien pasikeitus terminijai, *inter alia*, teisinei (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas). Konstitucijos, kaip itin stabilaus teisės akto, prasmė taip pat būtų ignoruojama, jeigu intervencija į jos tekstą būtų daroma kiekvieną kartą, kai pasikeičia kurie nors teisiškai reguliuotini visuomeniniai santykiai (pvz., kai tam tikrų veiklos rūšių technologinės galimybės išsiplėčia taip, kaip galbūt ir nebuvo įmanoma numatyti tuo metu, kai Konstitucijos tekstas buvo kuriamas)⁵⁸⁶.

Konstitucija kaip vertybė yra ginama ir saugoma pirmiausia Konstitucinio Teismo – Konstitucijos garanto. Konstitucinis Teismas savo 2006 m. birželio 6 d. nutarime yra pabrėžęs, kad iš pačios Konstitucijos kyla ir Konstitucinio Teismo išimtiniai įgaliojimai oficialiai aiškinti Konstituciją, savo jurisprudencijoje pateikti oficialią Konstitucijos nuostatų sampratą – formuoti oficialią konstitucinę doktriną. Pagal Konstituciją konstitucinių nuostatų samprata, argumentai, išdėstyti Konstitucinio Teismo nutarimuose, taip pat kituose Konstitucinio Teismo aktuose – išvadose bei sprendimuose, saisto ir teisę kuriančias, ir teisę taikančias institucijas (pareigūnus), neišskiriant nė bendrosios kompetencijos ir pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų⁵⁸⁷. Todėl ir kitos institucijos užtikrina Konstitucijos apsaugą ir tam tikra prasme gynimą.

Konstitucinis Teismas, spręsdamas konstitucinės justicijos bylas ir kurdamas konstitucinę doktriną, suformulavo Konstitucijos viršenybės visų kitų teisės aktų atžvilgiu principo svarbą. Štai 2002 m. gruodžio 24 d. nutarime⁵⁸⁸ Konstitucinis Teismas pažymėjo, jog Konstitucijos viršenybės principas reiškia, kad Konstitucija teisės aktų hierarchijoje užima išskirtinę – aukščiausią – vietą, kad joks teisės aktas negali prieštarauti Konstitucijai, kad niekam neleidžiama pažeisti Konstitucijos, kad konstitucinė

⁵⁸⁶ Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. Nr. 44-1894.

⁵⁸⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 65-2400.

⁵⁸⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 19-828.

tvarka turi būti ginama, kad pati Konstitucija įtvirtina mechanizmą, įgalinantį nustatyti, ar teisės aktai (jų dalys) neprieštarauja Konstitucijai. Šiuo atžvilgiu Konstitucijoje įtvirtintas Konstitucijos viršenybės principas yra neatsiejamai susijęs su konstituciniu teisinės valstybės principu – universaliu konstituciniu principu, kuriuo grindžiama visa Lietuvos teisės sistema ir pati Konstitucija. Konstitucijos viršenybės principo pažeidimas reikštų, kad yra pažeidžiamas ir konstitucinis teisinės valstybės principas.

Pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo aiškinimo veikloje svarbus yra Konstitucijos kaip vientiso akto principas, įgalinantis Teismą plėtoti sisteminio aiškinimo priemones. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą konstatavo, kad Konstitucija yra vientisas teisės aktas, kurio principai ir normos sudaro darnią sistemą (2000 m. spalio 18 d.⁵⁸⁹, 2002 m. lapkričio 25 d.⁵⁹⁰, 2003 m. liepos 4 d.⁵⁹¹ nutarimai), kad Konstitucijoje įtvirtintos vertybės sudaro darnią sistemą, tarp jų yra pusiausvyra (2003 m. kovo 4 d.⁵⁹² nutarimas). Nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti taip, kad būtų iškreiptas arba paneigtas kurios nors kitos konstitucinės nuostatos turinys, nes taip būtų iškreipta viso konstitucinio reguliavimo esmė, pažeista Konstitucijoje įtvirtinta vertybių pusiausvyra. Ypač svarbu, kad tokia Konstitucinio Teismo pozicija dėl vertybių pusiausvyros yra plėtojama nuosekliai: nors pats vertybių pasirinkimas ir preferencijų toms vertybėms teikimas priklauso net nuo individualių Konstitucinio Teismo teisėjų įsitikinimų ir pažiūrų (pirmiausia teisinių) ir todėl tarytum būtų prielaidos vertybes traktuoti nevienodai ir nepastoviai – nuolat kitaip, tačiau konstitucinės doktrinos ypatumas tas, kad ji gali būti keičiama tik esant objektyvioms pačioje Konstitucijoje nurodytoms prielaidoms.

Konstitucinis Teismas, vykdydamas konstitucinę priežiūrą, kuria Lietuvos konstitucinės teisės doktriną ir esmingai lemia Lietuvos teisinės sistemos raidą, tarptautinės teisės ir nacionalinės teisės santykio Lietuvoje koordinavimą.

⁵⁸⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 88-2724.

⁵⁹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 113-5057.

⁵⁹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 68-3094.

⁵⁹² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 24-1004.

Lietuvos konstitucinė teisė nėra atskirta nuo kitų pasaulio valstybių nacionalinės konstitucinės teisės doktrinų ir ypač nuo tarptautinių doktrinų, kurios daro didelę įtaką ne tik Lietuvos konstitucinei teisei, bet apskritai Lietuvos teisės sistemai. Kaip jau minėta, pastaruoju metu itin aktualus klausimas – Lietuvos konstitucinė teisė ir europinė integracija. Pabrėžtinai įdomus faktas: rengiant dabartinę Lietuvos Konstituciją, kuri yra Lietuvos konstitucinės teisės pagrindas, jos projektas buvo svarstomas vienoje iš Europos Tarybos institucijų – Europos komisijoje (Vencijos) už demokratiją per teisę. Šios komisijos ekspertai ypač daug dėmesio skyrė žmogaus teisių ir laisvių problemoms, bendriesiems Lietuvos valstybės sudarymo principams. Tai yra pagrindas kalbėti apie Lietuvos konstitucinės sistemos tam tikrą išankstinę integraciją į Europos teisės sistemą, jos ryšį su kontinentinės teisės istoriniu paveldu. Tačiau pabrėžiama, jog kiekvienos valstybės įsiliejimas į Europinę erdvę privalo būti savitas: demokratija, kaip ir teisė, yra ne tik visuotinė, bet ir kiekvienos tautos socialinės vertybės, grindžiamos jos valstybingumo istorine patirtimi ir konstitucionalizmo tradicijomis. Todėl pasaulio ir Europos tautų visuotinis patyrimas turi būti derinamas su kiekvienos tautos tradicijomis ir demokratijos bei konstitucionalizmo raidos perspektyvomis.

4. ASMENS KONSTITUCINIO STATUSO PAGRINDAI

Konstitucijos 18 straipsnyje, kuriuo prasideda skirsnis „Žmogus ir valstybė“, įtvirtinta pamatinė nuostata – „Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtines“ – yra garantuojamos ir ginamos žmogaus teisės ir laisvės. Kituose Konstitucijos straipsniuose skelbiamos atitinkamos konkrečios pagrindinės teisės ir laisvės, numatytos jų apsaugos garantijos.

Žmogaus teisės ir laisvės – šiuolaikinės civilizacijos esminė vertybė, kuri yra ne vien teisinė, bet ir filosofinė, politinė, dorovinė kategorija. Kaip pažymėta Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarime: „<...> teisės doktrinoje nėra suformuluotos prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių vieningos sąvokos. Naujausių laikų humanistinės teorijos paprastai remiasi tuo, kad žmogus nuo pat gimimo turi nuo jo asmens neatskiriamas pamatines ir nekintamas teises bei laisves. Žmogaus prigimtis yra pirminis prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių šaltinis.“⁵⁹³ Tai reiškia, kad

⁵⁹³ Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 114-2643.

žmogaus teisės ir laisvės atsiranda ne valstybės valia, žmogus jas įgyja gimdamas. Šios teisės neatskiriamos nuo individo, jos nesisieja nei su teritorija, nei su tauta. Prigimtinės teisės žmogus turi nepriklausomai nuo to, ar jos įtvirtintos valstybės teisės aktuose, ar ne.

Šiuo požiūriu visiškai nepriimtina vadinamoji teisių ir pareigų vienybės doktrina, kurios esmė ta, jog asmens (žmogaus) teisių ir laisvių (subjektine prasme) turinys priklauso nuo to, kaip asmuo vykdo valstybės jam nustatytas pareigas. Kitaip tariant, konkretus asmuo žmogaus teisės ir laisvės ne įgyja, o jas gauna, jos jam suteikiamos atsižvelgiant į tai, ar (kaip) jis vykdo valstybės jam nustatytas pareigas. Būtina pabrėžti, kad manipuluojant teisine terminija (subjektinės teisės, teisnumas) šios doktrinos šalininkų nuomonės pateikiamos viešajai auditorijai, o tai skatina totalitarinės sistemos mąstymą ir atitinkamą elgseną. Žmonėms, nors ir netiesiogiai, formuojama nuomonė, jog jie yra priklausomi nuo valdžios, kuri gali suteikti ar nesuteikti, savavališkai (voliuntaristiškai) riboti ar net visiškai atimti visų žmonių ar konkretaus asmens teises.

Valstybė jų negali atimti. Kiekvienas žmogus – laisva būtybė. Žmogaus teisės – tai laisvė veikti savo valia, vadovautis laisvu apsisprendimu. Šia laisve pagrįstos visos žmogaus subjektinės teisės.

Žmogaus teisės universalios, jos priklauso kiekvienam. „Šias teises turi kiekvienas žmogus, tai reiškia, kad jas turi ir geriausieji, ir blogiausieji žmonės.“⁵⁹⁴ Vadinasi, kiekvienas žmogus – vertybė, jis visuomet privalo būti traktuojamas kaip asmuo, kurio orumas, neatsižvelgiant į jo lytį, rasę, tautybę, darbą, religines ir politines pažiūras, amžių, sveikatą ir sugebėjimus, turi būti vienodai gerbiamas ir saugomas.

Paprastai ordinarinėje teisėje (įstatymuose ir poįstatyminiuose aktuose) prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis nėra tiesiogiai fiksuojamas. Tai, visų pirma, yra teisės doktrinos sritis. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtinus žmogaus teisių ir laisvių prigimtinę esmę bet koks žmogaus teisių ir laisvių aiškinimas galimas tik pripažįstant prigimtinių jų pobūdį.

Taigi prigimtinių teisių (ne prigimtinės teisės kaip mokslinės doktrinos) idėja yra visuotinė vertybė, universalus principas, patvirtinantis, kad teisę kaip teisingumo siekio ir įgyvendinimo priemonę mes turime pa-

⁵⁹⁴ Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 109-304.

žinti ir mokėti pritaikyti, kad žmonių elgesys bendraujant su kitais žmonėmis būtų teisingas, t. y. nepažeidžiantis kitų žmonių laisvės ir orumo.

Jau minėta, kad teisinės valstybės bruožai kiekvienos teisės tradicijos sistemose ir net atskirose valstybėse yra formuluojami nevienodai. Tačiau tokie iš jų kaip *žmogaus teisių realus įgyvendinimas ir gynimas bei valdžios institucijų veiklos teisminė kontrolė* yra tapę visuotinai pripažintomis vertybėmis, be kurių iš viso negali būti teisinės valstybės.

Konstitucingumo raida mūsų dienų Lietuvoje vyksta netolygiai, netgi galima sakyti prieštaringai. Pačiais bendriausiais žodžiais tariant Konstitucija ir konstitucinė teisė dar nėra visiškai įgyvendinama ginant žmogaus teises ir laisves, ypač asmens santykio su valdžia požiūriu. Per visą laikotarpį nuo istorinės 1990 m. Kovo 11-osios prieštaringoje mūsų visuomenėje vis dar pasitaiko vieningos valdžios doktrinos recidyvų, kurios esmę sudaro žmogaus pavaldumas valdžiai, kaip įsivaizduojamam suverenui (valdovui), tarsi turinčiam teisę tvarkyti visus žmogaus būties klausimus – nuo disponavimo nuosavybe iki dalyvavimo politiniame procese. O galiojančioje Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nustatyta, kad ji riboja valdžios galias. Šis principas Konstitucijoje egzistuoja ne kaip deklaracija, o kaip siekis išlaisvinti ir apginti žmogų nuo valdžios, taigi ir valdininko, savivalės. Kaip tik todėl Konstitucijoje yra įtvirtintas ir valdžių paskirstymo principas, kaip vienas svarbiausių demokratinės valdžios įgyvendinimo būdų, kaip laisvų ir lygiateisių žmonių politinės bendrijos, kurioje pirmiausia garantuojamos ir ginamos žmogaus teisės, gyvenamos pagrindas.

Konstitucinis valstybingumas arba valdžios įgyvendinimas teisės pagrindu suponuoja dvi svarbiausias problemas: institucinę ir veiklos (biheiviorinę). Žmogaus teisėms realiai įgyvendinti ir ginti jos abi vienodai svarbios, nes pirmoji reiškia objektyvias žmogaus teisių realaus įgyvendinimo ir gynimo sąlygas, o antroji atskleidžia, ar konkretūs žmonės, ypač valdžios elitas, tikrai įgyvendina šias sąlygas.

Prieš pradėdant aiškintis šias problemas būtina atsižvelgti į tą esminę aplinkybę, kad šiuolaikinėje civilizacijoje žmogaus teisės ir laisvės yra ne tik vienos šalies vidaus politikos, bet ir tarptautinės teisės problema.

Tarptautinė integracija jau XX a. pabaigoje tapo pasaulio gyvenamos realiu bruožu. Jau per 50 metų Jungtinės Tautos atlieka savo svarbiausią taikos palaikymo funkciją. Pasauliniu mastu tarptautinio bendradarbia-

vimo svarbiausia funkcija yra ir bus užtikrinti tautų ir valstybių saugumą. Tačiau šiuolaikinėje tarptautinėje politikoje šis bendras uždavinys tampa daug konkretnesnis – *žmogaus saugumo ir laisvės* tarptautine gynyba. Jo jau negalima išspręsti tradiciniais tarptautinės politikos ir tarptautinės teisės metodais. Realiai sprendžiant šią problemą būtinai reikia bent minimaliai užtikrinti visų žmonių, kad ir kur jie gyventų, gerovę ir garantuoti teisminį žmogaus teisių gynimą, taip pat ir vykdomą tarptautinės jurisdikcijos teismų.

Šia prasme įvertinkime terminą „konstitucinės teisės ir laisvės“, trumpai atsakydami į klausimą, kodėl gi žmogaus teisės turi turėti konstitucinį statusą? Ogi todėl, kad tik Konstitucijoje įtvirtintos teisės ir laisvės bei jų gynimo priemonės ir būdai visiškai garantuoja žmogaus teisių realų įgyvendinimą. Vidaus teisėje nereikia įrodinėti šios akivaizdžios tiesos. Tačiau nereikia abejoti ir dėl žmogaus teisių ir laisvių konstitucinio statuso reikšmės, derinant jį su tarptautine teise. Pirma, tarptautinėje teisėje iš viso kažin ar priimtina jos šaltinius hierarchizuoti. Sakykime, ar gali būti abejojama, kad Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos nuostatos turi kitokią teisinę galią nei kiti šios srities tarptautinės teisės aktai. Taip pat turėtų būti vertinamas ir Konstitucijos bei tarptautinių konvencijų santykis, t. y. ne jų absoliutus priklausomumas vienas nuo kito, o jų priimtimumas konkrečiai konstitucinei sistemai ir suderinamumas. Šio teiginio patvirtinimą galime rasti ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos preambulėje, kurioje teigiama: „...tvirtai tikėdamos šiomis pagrindinėmis laisvėmis, kurios yra teisingumo bei taikos pasaulyje pagrindas ir kurias geriausiai apsaugo, viena vertus, veiksminga politinė demokratija, ir, kita vertus, jas lemiantis žmogaus teisių bendras supratimas ir jų laikymasis“. Taigi „bendras supratimas“, o ne „privalomumas“. Valstybės, kaip tarptautinių santykių subjekto, toks supratimas yra jos Konstitucijoje įtvirtintos žmogaus teisės, kurios yra privalomos šios valstybės valdžiai.

Be kita ko, niekada ir niekam nederėtų pamiršti, kad žmogaus teisių institutas susikūrė kaip konstitucinis institutas konkrečių tautų valia, nes Konstitucija yra žmonių, o ne valdžios aktas, taip pat ir ne valdžių susitarimo aktas. Todėl visų tarptautinių dokumentų apie žmogaus teises turinį lėmė lyginamosios konstitucinės teisės vertybės, kurios susiformavo per visą civilizacijos istoriją kaip labai žiaurių kovų su despotija ir absoliutiz-

mu, už žmogaus laisvę ir orumą, o ne tarptautinių derybų rezultatas. Prisiminkime bent jau Didžiąją laisvių chartiją, *Habeas corpus* aktą, galiausiai Lietuvos Statutus, Žmogaus ir piliečio teisių deklaraciją, Teisių bilį, šių laikų konstitucines reformas daugelyje pasaulio šalių. Kas gali atsakyti į klausimą, ar būtų susiformavusi šiuolaikinė žmogaus teisių samprata, jeigu ji nebūtų istoriškai susiformavusi konstitucingumo raidoje ir jeigu Konstitucijos negarantuotų šių teisių. Įsivaizduokime situaciją, kad diktatoriški režimai sudaro sąjungą ir joje įtvirtina savo žmogaus teisių koncepciją, negrindžiamą lyginamosios konstitucinės teisės vertybėmis. Ar tai būtų tarptautinė žmogaus teisių garantija (pvz., buvęs Varšuvos paktas ir žmogaus nuosavybės teisės neigimas)?

Konstitucija yra svarbiausia žmogaus teisių įgyvendinimo garantija ir ta prasme, kad ji įtvirtina ne tik žmogaus, bet ir piliečio teises, t. y. politines žmogaus teises visa jų apimtimi. Kartu būtent Konstitucija garantuoja, visuose pagrindiniuose tarptautiniuose aktuose įtvirtintą kiekvieno žmogaus teisę dalyvauti valdant savo šalį. Be to, tik Konstitucija gina žmogų ne tik nuo valdžios savivalės, bet ir nuo kito žmogaus neteisėtų veiksmų.

Lietuvos Respublika, Konstitucijoje pripažindama žmogaus teisių ir laisvių prigimtinių statusą, įsipareigojo jas gerbti, jų laikytis, užtikrinti jų gynybą, saugoti jas nuo bet kokio kišimosi ar ribojimo.

Konstitucijos 18 straipsnio norma suformuluota labai apibendrintai, lakoniškai, tačiau ji yra viso žmogaus teisių instituto pagrindas. Valstybės įsipareigojimai atskleidžiami kituose Konstitucijos straipsniuose, Lietuvos Respublikos įstatymuose ir poįstatyminiuose aktuose, kurių nuostatos skirtos žmogaus teisėms ir laisvėms įgyvendinti. Užtikrinant žmogaus teises ir laisves yra labai svarbi valstybės institucijų, kuriose galima ginti pažeistas teises, veikla. Šią sistemą sudaro konstitucinė justicija, sauganti Konstitucijoje įtvirtintas teises nuo valdžios aktais daromų pažeidimų, teismų sistema („Asmuo, kurio teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą“ – Konstitucijos 30 str.1 d.), Seimo kontrolieriai bei kitos valstybės institucijos. Viena iš labai svarbių žmogaus teisių gynimo priemonių yra plėtoti nevalstybinių organizacijų veiklą ir visuomeninę savivaldą. Visų šių valstybės ir nevalstybinių institucijų sistema yra labai plačių ir kartu išsamių studijų tema⁵⁹⁵.

⁵⁹⁵ Apie tai plačiau žr.: Jarašiūnas, E.; Žiobienė, E.; Žalėnienė, I.; Vidrinskaitė, S.; Gailiūtė, D. *Žmogaus teisių apsaugos institucijos*. Vilnius, 2009.

Glaustai aptariant žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sistemą dar būtina pabrėžti ypatingą Konstitucinio Teismo formuluojamos žmogaus teisių ir laisvių konstitucinės doktrinos svarbą. Pavyzdžiui, tik Konstitucinio Teismo formuluojamoje doktrinoje pateikiami išaiškinimai apie valstybės galimybes riboti žmogaus teises. Ypač opios žmogaus teisių ribojimo galimybės buvo sukonkretintos, kai žmogaus teisių ribojimo sąlygos buvo sistemiškai išdėstytos 2002 m. kovo 14 d.⁵⁹⁶ bei vėlesniuose nutarimuose. Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad pagal Konstituciją riboti žmogaus teises ir laisves galima, jeigu yra laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; laikomasi konstitucinio proporcingumo principo. Šios sąlygos yra pripažintos Europos žmogaus teisių teismo praktikoje: Lietuvos Konstitucinis Teismas implementavo minėtos institucijos kai kuriuos (be minėtųjų) doktrininis teiginius į Lietuvos teisės sistemą (pvz., privataus gyvenimo koncepciją (2000 m. gegužės 8 d. nutarimas)⁵⁹⁷, pensijų kaip nuosavybės pobūdį (2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas)⁵⁹⁸ ir kt.).

Šiame kontekste ypač pažymėtina tai, kad nepriklausomi teismai (ir bendrosios kompetencijos, ir specializuoti teismai) yra pagrindiniai konstitucinės vertybės – žmogaus teisių – gynėjai: juk tik jie turi teisę ir pareigą ginti pažeistas žmogaus teises ir laisves ir / ar teisėtus interesus konkrečiose bylose. Tai jie gali daryti net tiesiogiai taikydami Konstituciją, kuri yra tiesiogiai taikomas aktas (Konstitucijos 6 str.). Maža to, tik į šiuos teismus tiesiogiai gali kreiptis asmenys, kurių teisės ir laisvės ir / ar teisėti interesai yra pažeisti – šiuo aspektu Konstitucinis Teismas nėra asmens individualiųjų teisių gynėjas: Konstitucinio Teismo doktrina formuluoja bendrus konstitucinius imperatyvus visoms institucijoms, *inter alia*, teismams, dėl konstitucinių vertybių, taip pat ir žmogaus teisių bei laisvių gynimo. Šiame kontekste ypač pažymėtina, kad kitos konstituci-

⁵⁹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 28-1003.

⁵⁹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 39-1105.

⁵⁹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 113-5057.

nių vertybių gynimo institucijos, pačios būdamos konstitucinėmis vertybėmis, naudojasi Konstitucinio Teismo apsauga ir „globa“.

5. TAUTOS SUVERENITETAS IR KONSTITUCINIAI VALDŽIOS ŠARANGOS PRINCIPAI (PAGRINDAI)

Vienas iš esminių Lietuvos Respublikos Konstitucijos postulatų, grindžiančių ne tik visos konstitucinės sistemos turinį, bet ir pačios Lietuvos valstybės esmę bei jos paskirtį, Tautos suvereniteto idėja, tiesiogiai įtvirtinta Konstitucijos preambulėje, jos pirmajame skirsnyje „Lietuvos valstybė“ (2, 3, 4 str.) ir išreikšta kituose straipsniuose, pavyzdžiui, jos 33 straipsnyje, įtvirtinančiame nuostatą, kad piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį, t. y. vieną iš svarbiausių žmogaus politinių teisių, įtvirtinančių jo kaip tautos nario suverenumą. Taigi suvereniteto ir konstitucingumo sąsajos aspektu Konstitucija yra svarbiausia žmogaus teisių įgyvendinimo garantija ir ta prasme, kad joje įtvirtintos politinės žmogaus teisės visa jų apimtimi. Kartu būtent Konstitucija garantuoja visuose pagrindiniuose tarptautiniuose aktuose įtvirtintą kiekvieno žmogaus teisę dalyvauti valdant savo šalį, t. y. jo suverenumą.

Tautos ir valstybės suvereniteto problema yra itin aktuali, nes šiuolaikiniame globalizacijos pasaulyje nuolatos grįžtama prie įvairių tautos suvereniteto neigimo samprotavimų. Todėl labai svarbu sukurti konstitucinę lietuvių tautos suverenumo ir jos sukurtos valstybės konstitucinę doktriną. Konstitucinis Teismas yra ne kartą pabrėžęs šiuos klausimus, o viena iš svarbiausių su šia problema susijusių doktrininių nuostatų apie lietuvių tautą, kaip suvereniteto subjektą, ir apie jos sukurtos valstybės esmę buvo suformuluota Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarime⁵⁹⁹.

Lietuvos valstybė kūrėsi etninės tautos – lietuvių tautos pagrindu. Tai atspindėta Konstitucijos preambulėje, kurioje įtvirtinta, kad būtent lietuvių tauta (t. y. etninė tauta) prieš daugelį amžių sukūrė Lietuvos valstybę, šimtmečiais atkakliai gynė savo laisvę ir nepriklausomybę, išsaugojo savo dvasią, gimtąją kalbą, raštą ir papročius, ikūnijo prigimtinę žmogaus ir Tautos teisę laisvai gyventi ir kurti savo tėvų ir protėvių žemėje, išsaugojo siekį ir teisę gyventi nepriklausomoje Lietuvos valstybėje.

⁵⁹⁹ Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. Nr. 123-4650.

„Vyraujančių etninių tautų pagrindu sukurtos valstybės – nacionalinės valstybės“, pabrėžė Konstitucinis Teismas. Būtent nacionalinė valstybė yra etninės tautos bendro gyvenimo politinė forma, užtikrinanti galimybę puoselėti atitinkamos etninės tautos tapatumą, kultūrą, mentalitetą, kalbą, tradicijas, papročius, padedanti kaupti ir būsimosioms kartoms perduoti valstybingumo patirtį ir įgyti brandą, suteikianti būtinas istorinio išlikimo garantijas. Be nacionalinės valstybės visavertis etninės tautos gyvenimas būtų ypač sunkus ar net neįmanomas.

Tai, kad Lietuvos valstybė kūrėsi lietuvių tautos pagrindu, atsispindi ne tik Konstitucijos preambulėje, bet ir kitose Konstitucijos nuostatose: valstybinė kalba – lietuvių kalba (14 str.); kiekvienas lietuvis gali apsigyventi Lietuvoje (32 str. 4 d.). Konstitucijos 32 straipsnio 4 dalies nuostata, kad kiekvienas lietuvis gali apsigyventi Lietuvoje, reiškia, kad visi užsienyje gyvenantys lietuviai, kad ir kur būtų jų nuolatinė gyvenamoji vieta, turi teisę bet kada grįžti į Lietuvą – savo etninę tėvynę. Pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris atkirstų užsienyje gyvenančius lietuvius nuo lietuvių tautos. Iš užsienyje gyvenančių lietuvių negali būti atimta galimybė dalyvauti, jeigu jie to siekia, lietuvių tautos gyvenime. Užsienio lietuviai – sudedamoji, neatskiriama lietuvių tautos dalis.

Lietuvių tautai, kaip etninei tautai, save priskiriantys asmenys ir šiandieninėje Lietuvos valstybėje sudaro absoliučią gyventojų daugumą. Šiuo atžvilgiu, taip pat valstybės pavadinimu, valstybinės kalbos statuso lietuvių kalbai pripažinimu lietuvių tauta atitinka visuotinai pripažintą titulinės nacijos apibūdinimą.

Kita vertus, nuo seniausių laikų Lietuvos žemėse gyveno ir nelietuviai – kitų etninių tautų žmonės. Jie kartu su lietuviais kūrė ir gynė Lietuvos valstybę, rūpinosi jos likimu. Taigi lietuvių tautos gyvensena nuo seno buvo grindžiama lietuvių tautos, kaip titulinės nacijos, ir kitų Lietuvos teritorijoje gyvenančių tautinių bendruomenių taikiu sugyvenimu, įvairių tautų žmonių pakantumu ir tolerancija vienui kitiems atžvilgiu. Tautinės santarvės puoselėjimas Lietuvos žemėje – istorinė Lietuvos valstybės tradicija. Ši tradicija būdavo pažeidžiama tik tais Lietuvos istorijos laikotarpiais, kai pati Lietuvos valstybė būdavo okupuojama svetimų valstybių, kai pati lietuvių tauta negalėjo autentiškai kurti savo politinio gyvenimo.

Lietuvių tauta puoselėja savo žemėje tautinę santarvę (Konstitucijos preambulė). Šiame kontekste pabrėžtina, kad pagal Konstituciją Lietuvos

valstybės piliečių visuma sudaro pilietinę Tautą – valstybinę bendruomenę. Konstitucijos 2 straipsnyje, kuriame nustatyta, kad Tauta kuria Lietuvos valstybę ir kad suverenitetas priklauso Tautai, bei 4 straipsnyje, kuriame nustatyta, kad aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus, sąvoka „Tauta“ yra vartojama būtent šia prasme.

Šiame kontekste pabrėžtina, kad Konstitucijoje vartojamų sąvokų „lietuvių tauta“ ir „Tauta“ negalima priešpriešinti. Lietuvių tauta yra Lietuvos pilietinės tautos – valstybinės bendruomenės pagrindas, būtina egzistavimo prielaida.

Konstitucinis Teismas ne kartą pabrėžė, kad pilietybė išreiškia asmens teisinę narystę valstybėje, atspindi asmens teisinę priklausomybę pilietinei tautai – valstybinei bendruomenei. Lietuvos pilietinė tauta – valstybinė bendruomenė jungia atitinkamos valstybės piliečius (nesvarbu, kokios etninės kilmės), o piliečių visuma sudaro Lietuvos pilietinę Tautą. Lietuvos pilietinei tautai priklauso visi Lietuvos Respublikos piliečiai – nesvarbu, ar jie priklauso titulinei nacijai (yra lietuviai), ar tautinėms mažumoms⁶⁰⁰. Visi Lietuvos Respublikos piliečiai, kad ir kokia būtų jų etninė kilmė, pagal Konstituciją yra lygūs; jų negalima diskriminuoti arba teikti jiems privilegijų dėl jų etninės kilmės, tautybės. Kita vertus, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, integravimasis į Lietuvos visuomenę, tapimas visaverčiu Lietuvos valstybinės bendruomenės – pilietinės tautos nariu susijęs, *inter alia*, su pastangomis išmokti valstybinę – lietuvių kalbą⁶⁰¹.

Būtent Lietuvos pilietinė tauta – atgimusias Lietuvos valstybės piliečiai 1992 m. spalio 25 d. referendume priėmė Lietuvos Respublikos Konstituciją. Būtent Lietuvos pilietinė tauta yra Konstitucijos šaltinis. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad „priėmusi Konstituciją pilietinė Tauta padėjo savo, kaip valstybinės bendruomenės, bendro gyvenimo norminių pagrindą ir įtvirtino valstybę kaip bendrą visos visuomenės gėrį“⁶⁰².

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad „tik Lietuvos Respublikos piliečiai, t. y. valstybinė bendruomenė – pilietinė Tauta, turi teisę

⁶⁰⁰ Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. Nr. 52-197.

⁶⁰¹ Ten pat.

⁶⁰² Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. Nr. 85-3094 ir 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. Nr. 90-3529.

kurti Lietuvos valstybę, t. y. tik piliečiai turi teisę spręsti, kokia turi būti Lietuvos valstybė, nustatyti Lietuvos valstybės konstitucinę santvarką, valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų sąrangą, asmens ir valstybės teisiinių santykių pagrindus, šalies ūkio sistemą ir pan. Įgyvendindami piliečių teises ir laisves, piliečiai dalyvauja vykdam Tautos suverenitetą“ (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d., 2006 m. gegužės 10 d. nutarimai).

Tik pati tauta apribojo savo galias, referendumu priimdama galiojančią Konstituciją, įtvirtindama principus, kad negalioja joks įstatymas, priešingas Konstitucijai, ir kad Tauta gina konstitucinę santvarką ir siekia sukurti teisinę valstybę, kuri neįmanoma be realaus konstitucingumo net ir pačiai Tautai tiesiogiai įgyvendinant savo valdžios galias.

Čia svarbu pabrėžti, kad Konstitucija taip pat gina valstybės, kartu tautos ir žmogaus, suverenitetą nuo išorinių poveikių, taip pat galinčių sukliudyti įgyvendinti minimą tautos ir kiekvieno žmogaus teisę, kartais vis dar eksploatuojant vadinamą „riboto suvereniteto“ koncepciją, kuria dažniausiai grindžiami tarptautinės integracijos procesai.

Įdomu pabrėžti, kad M. Römeris įžvelgė tokią tendenciją ir ją vertino nevienareikšmiai. Tačiau esmę, manau, nusako šie jo žodžiai: „Ir štai, kadangi vienas elementarinių ir klasikinių suvereniteto sąvokos aspektų reiškiasi tuo, kad suvereninė yra toji galia, kuri nuo jokios galios nepareina, tai kad šis aspektas paaiškėtų ir ypač, kad jisai įgytų teisinio normatyvinio principo pobūdį reikalinga, kad būtų kelios ar bent dvi paralelinės galios, tarp kurių būtų nusistojusi ir užsifiksavusi pariteto lygsvara. Šis suvereniteto aspektas, kiek jisai liečia tarpvalstybinius santykius, būtinai numato teisinį šių santykių pobūdį, jų tam tikrąjį sutvarkymą normatyviniais principais, įsigalėjusiais santykiaujančiųjų sąmonėje.“⁶⁰³ Tai akivaizdžiai susiję su teisės viešpatavimo (*rule of law*) principu, kuris šiuolaikiniame demokratiiniame pasaulyje vyrauja visose žmonių, tautų ir valstybių santykių srityse, taigi ir įgyvendinant suverenitetą. O jį įgyvendinti galima tik „plėtojant“, galbūt „derinant“, bet ne „ribojant“.

Taigi nereikia pamiršti, kad tarptautinėje integracijoje gali dalyvauti tik valstybės, turinčios *tautos suverenią valdžią*, nes tik tokiu atveju jos gali realiai ir lygiateisiškai su kitais tarptautinių santykių subjektais, atstovauti tautai (valstybei) tarptautinėse institucijose. Ši valdžia turi būti teisėta ir stabili. Teisėta galima laikyti tik *demokratiškai*, t. y. *tautos ir kiek-*

⁶⁰³ Römeris, M. *Suverenitetas*. Vilnius, 1995, p. 4.

vieno žmogaus suvereniteto pagrindū, suformuotą ir demokratiškai funkcionuojančią, valdžią, nes tik tokia gali atstovauti tikriems, o ne menamiems žmonių interesams.

Reikalavimai konstitucinei valdžios sistemai ir jos demokratiškam funkcionavimui atsiskleidžia per vadinamąsias institucines konstitucines vertybes. Institucinės konstitucinės vertybės nėra pačios „nesvarbiausios vertybės“ – priešingai, anot E. Kūrio, „konstitucinį minimumą“ sudaro valdžios sąranga⁶⁰⁴. Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad valstybė, kaip visos visuomenės organizacija, vykdydama savo funkcijas, turi veikti visuomenės interesais. Šiuo aspektu valstybės reikmės yra neatsiejamos nuo visuomenės interesų ir turi juos atitikti⁶⁰⁵. Tokia Teismo pozicija rodo nesavitikslį valstybės, kaip pilietinės visuomenės, siekiančios savo tikslų, įrankio, pobūdį.

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose yra išaiškinęs probleminius Lietuvos Respublikos valstybės formos klausimus: 1) *valdymo formą*. Konstitucinis Teismas savo 1998 m. sausio 10 d. nutarime⁶⁰⁶ pažymėjo, kad pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nustatytą valdžios institucijų kompetenciją Lietuvos valstybės valdymo modelis priskirtinas parlamentinės respublikos valdymo formai. Kartu Teismas pabrėžė, kad mūsų valstybės valdymo formai būdingi ir kai kurie vadinamosios mišriosios (pusiau prezidentinės) valdymo formos ypatumai. Tai atsispindi Seimo, valstybės vadovo – Respublikos Prezidento, Vyriausybės įgaliojimuose bei jų tarpusavio santykių teisinėje konstrukcijoje. Lietuvos konstitucinėje sistemoje yra įtvirtintas Vyriausybės atsakingumo Seimui principas, lemiantis atitinkamą Vyriausybės sudarymo būdą; 2) *teritorinio suskirstymo formą*. 1998 m. vasario 18 d. nutarime⁶⁰⁷ Teismas konstatavo, jog Konstitucijos 10 straipsnyje nustatyta, kad Lietuvos valstybės teritorija yra vientisa ir nedaloma į jokių valstybinius darinius. Būtent šioje nuostatoje yra unitarinės valstybės santvarkos konstitucinis įtvirtinimas, išreiškiantis vientisos ir nedalomos valstybės idėją; 3) *valstybės režimą*. Konstitucinis Teismas savo

⁶⁰⁴ Kūris, E. Konstitucijos dvasia. *Jurisprudencija*. T. 30 (22), 2002, p. 16–31.

⁶⁰⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 24-1004.

⁶⁰⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 5-99.

⁶⁰⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. vasario 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 18-435.

2002 m. rugsėjo 19 d.⁶⁰⁸ nutarime pažymėjo, kad Konstitucijos 1 straipsnyje yra įtvirtinti pamatiniai Lietuvos valstybės principai: Lietuvos valstybė yra savarankiška, nepriklausoma valstybė; Lietuvos valstybės valdymo forma yra respublika; valstybės valdžia turi būti organizuota demokratiškai, šalyje turi būti demokratinis politinis režimas.

Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad Konstitucinis Teismas savo praktikoje išsamiai išaiškino valdžių padalijimo principą, įtvirtintą Konstitucijoje. Šis principas ypač svarbus tuo, kad pagal Konstituciją valstybės institucijos, kaip pati valstybė, funkcionuoja būtent dėl visuomenės ir jos narių interesų apsaugos, jos turi saugoti ar net ginti konstitucines vertybes. Konstitucinis Teismas 1999 m. gruodžio 21 d. nutarime⁶⁰⁹ pabrėžė, kad pagal Konstituciją valstybės valdžia organizuota ir įgyvendinama remiantis valdžių padalijimo principu. Šis principas reiškia, kad įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė valdžios yra atskirtos, gana savarakiškos, kad tarp šių valdžių turi būti pusiausvyra. Kiekviena valdžios institucija turi jos paskirtį atitinkančią kompetenciją, kurios konkretus turinys priklauso nuo to, kokiai valstybės valdžiai ši institucija priklauso, taip pat nuo jos vietos tarp kitų valstybės valdžios institucijų, jos įgaliojimų santykio su kitų valstybės valdžios institucijų įgaliojimais.

Dar kartą būtina pažymėti, kad Konstitucija ypač pabrėžia teismų nepriklausomumą. Minėta, kad pagrindinės konstitucinės vertybės – žmogaus teisių – gynimo institucija yra nepriklausomas teismas. Konstitucinis Teismas ne kartą savo nutarimuose yra pabrėžęs itin didžiulę teismų nepriklausomumo principo svarbą, taip pat konstatavęs, kad teisingumo vykdymo funkcija lemia teisėjo ir teismų nepriklausomumą, kuris yra vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų: teismai, vykdydami teisingumą, privalo užtikrinti Konstitucijoje, įstatymuose ir kituose teisės aktuose išreikštos teisės įgyvendinimą, garantuoti teisės viršenybę, apsaugoti žmogaus teises ir laisves. „Teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra ne savitiksliis dalykas, bet būtina žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sąlyga, ne privilegija, o viena svarbiausių teisėjo ir teismų pareigų, kylanti iš Konstitucijoje (*inter alia*, 109 straipsnio 2 dalyje, kurioje nustatyta, kad teisėjas ir

⁶⁰⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 93-4000.

⁶⁰⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 109-3192.

teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi, taip pat 30 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ir laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą) garantuotos kiekvieno asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, teisės turėti nešališką ginčo arbitražą, kuris pagal Konstituciją ir įstatymus iš esmės išspręstų kilusią teisinį ginčą.“⁶¹⁰ Teisminės valdžios savarankiškumą, nepriklausomumą nuo kitų valstybės valdžių lemia ir tai, kad ji, kitaip nei kitos valstybės valdžios, yra formuojama ne politiniu, o profesiniu pagrindu.

* * *

„Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“ – skelbia Konstitucijos 1 straipsnis, kuriame įtvirtinta Tautos kaip suvereno valia, pareikšta 1991 vasario 9 d. plebiscite ir 1992 m. spalio 25 d. referendume dėl Konstitucijos priėmimo. Taigi Tauta per Konstituciją pareiškė savo valią, kad Lietuvoje būtų sukurta tokia teisės sistema, kuri atitiktų svarbiausias konstitucines vertybes.

Tam, kad vadovaujantis šiomis vertybėmis būtų sėkmingai kuriama konstitucinė sistema, Konstitucija turi būti stabili, kaip stabili istorinių konstitucingumo tradicijų pagrindu susiformavusi Tautos valia. Stabili Konstitucija, jos pagrindu veikiantis Konstitucinis Teismas – tai teisinės prielaidos formuotis politinei ir teisei kultūrai, valstybingumo tradicijoms. Stabili Konstitucija yra ir svarbus konstitucinės priežiūros institucijos veiklos veiksnys, nes ilgą laiką kaupiasi patirtis, sudaranti sąlygas tolesniam konstitucingumo vyksmui, tolygiai plėtojant tautos konstitucinę doktriną.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 85-3094.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 19-5057.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 38-1236.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 9-199.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 86-1949.

⁶¹⁰ Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. Nr. 65-2400.

6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 25 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 44-1679.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 7 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 53-1816.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 44-1894.
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 65-2400.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 19-828
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 44-1894.
13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 200 m. spalio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 88-2724.
14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 113-5057.
15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 68-3094.
16. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 24-1004.
17. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 114-2643.
18. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 109-304.
19. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 28-1003.
20. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 39-1105.
21. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 113-5057.
22. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 123-4650.
23. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 52-197.
24. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 85-3094.
25. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 90-3529.

26. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 24-1004.
27. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 5-99.
28. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. vasario 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 18-435.
29. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 93-4000.
30. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 109-3192.
31. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 65-2400
32. Andriulis, V. *Pirmosios Lietuvos Respublikos (1918 III16–1940 VI 15) teisinės sistemos kūrimo bruožai*. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 1998.
33. Birmontienė, T. et al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
34. Jarašiūnas, E. et al. *Žmogaus teisių apsaugos institucijos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.
35. Jarašiūnas, E. Konstitucija, Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas ir teisės konstitucionalizacija. *Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
36. Jarašiūnas, E. et al. *Constitutional justice in Lithuania*. Vilnius, 2003.
37. Juknevičius, Z.; Prapiestis, J.; Stačiokas, S.; Žilys, J. Apie Lietuvos valstybės konstitucines tradicijas ir jų tęstinumą. *Lietuvos aidas*. 1991 m. spalio 19 d.
38. Kūris, E. *Konstitucija, konstitucinė doktrina ir Konstitucinio Teismo diskrecija. Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas*. Vilnius, 2002.
39. Kūris, E. Konstitucijos dvasia. *Jurisprudencija*. 2002, 30 (22).
40. Paine, *Rights of man*, ed. By hernry Collins, Penguin Books, 1969.
41. *Parlamentas ir valstybinės valdžios institucijų sąranga* (ats. red. G. Mesonis). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
42. *Prezidentas valstybinės valdžios institucijų sistemoje* (mokslinis red. G. Mesonis). Vilnius: leidykla MES, 2011.
43. Pumputis, A. et al. *Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius 2003.
44. Ludwikowski, Rett R.; Fox, Williams F. *The beginninig of the Cinstitutional Era*. Washington, 1993.
45. Romeris, M. *Suverenitetas*. Vilnius, 1995.
46. Valančius, K. L. *Lietuvos valstybės konstitucijos*. Vilnius, 2001.
47. Žilys, J. *Konstitucinis Teismas – teisinės ir istorinės prielaidos*. Vilnius, 2001.

XVI. LIUKSEMBURGO DIDŽIOSIOS HERCOGYSTĖS KONSTITUCINĖ SISTEMA

Prof. dr. Milda Vainiūtė

1. KONSTITUCIJOS PRIĖMIMO APLINKYBĖS, STRUKTŪRA IR YPATUMAI

Liuksemburgo Didžioji Hercogystė (liuks. *Groussherzogdem Lëtzebuerg*, vok. *Großherzogtum Luxemburg*, pranc. *Grand Duché de Luxembourg*) – šiuo metu pati mažiausia Europos Sąjungos valstybė, besiribojanti su Vokietija, Prancūzija ir Belgija. Tai šalis, išsiskirianti ne tik savo aktyviu dalyvavimu Europos integracijos procese, bet ir pasižyminti politiniu stabilumu, siejama su ypač pažangia ekonomine raida, leidžiančia kalbėti apie „Liuksemburgo modelį“ arba „Liuksemburgo kelią“. Nacionalinis šūkis „*Mir wëlle bleiwe wat mir sin*“⁶¹¹ atspindi ilgą ir sunkų Liuksemburgo valstybės formavimosi procesą, o kartu ir šiandieninius šios mažos valstybės laimėjimus⁶¹². Todėl neatsitiktinai ji apibūdinama kaip demokratinio konsensuso kriterijus atitinkanti valstybė⁶¹³. Pažymėtina, kad Liuksemburgas – vienintelė pasaulyje Didžioji Hercogystė.

Pirmą kartą rašytiniame šaltinyje Liuksemburgo Didžioji Hercogystė paminėta 963 metais, aprašant Liuksemburgo pilies statybas, siejamas su grafo Zigfrydo (*Siegfried*) vardu. Pastačius šią pilį pradėtas statyti ir miestas, kuris vėliau tapo sunkiai įveikiama tvirtove, pavadinta Šiaurės Gibraltaru. 1354 m., valdant Karoliui IV, Liuksemburgas tapo Hercogyste ir įėjo į Šv. Romos imperiją. Nuo XV amžiaus pilį stiprino okupantai – Burbonai, Habsburgai, prancūzai ir kiti. Po įvairių istorinių peripetijų Vienos kongre-

⁶¹¹ Liet. „Mes norime likti tuo, kuo esame“.

⁶¹² Lorig, W. H.; Hirsch, M. Einleitung: Luxemburg - „Small, beautiful und successful“? Lorig, W. H.; Hirsch, M. (Hrsg.). *Das politische System Luxemburgs: Eine Einführung*. 1. Auflage, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008, S. 7.

⁶¹³ Lorig, W. H. Politische Kultur. Lorig, W. H.; Hirsch, M. (Hrsg.). *Das politische System Luxemburgs: Eine Einführung*. 1. Auflage, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008, S. 41.

so (1815 m.) nutarimu buvo paskelbta nepriklausoma Liuksemburgo Didžioji Hercogystė. Liuksemburgo nepriklausomybė pripažinta 1839 m., bet formaliai ratifikuota tik 1867 m. Šį statusą valstybė išlaikė iki šių dienų. Tai gi būtent šios dvi datos – 963 m., kai ši valstybė buvo paminėta pirmąkart, ir 1839 m., kai buvo priimta Londono sutartis, įtvirtinanti Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės nepriklausomybę, yra laikomos kertinėmis šios valstybės istorijoje⁶¹⁴. Per Pirmąjį ir Antrąjį pasaulinius karus Liuksemburgą buvo okupavusi Vokietija. 1944 m. išlaisvinus kraštą Liuksemburgas atsisakė neutraliteto, o 1949 m. įstojo į NATO. 1957 m. Liuksemburgas kartu su kitomis penkiomis valstybėmis įkūrė Europos ekonominę bendriją, nuo 1999 m. priklauso euro zonai⁶¹⁵. Paminėtina, kad Liuksemburgas priklauso trijų valstybių ekonominei sąjungai, vadinamai Beniliuksu (nuo 1948 m.), į kurią įeina ir Belgija bei Nyderlandai.

Šiuolaikinė Liuksemburgo konstitucinė istorija prasidėjo 1848 m. liepos 9 d. priėmus šios šalies Konstituciją (1868 m. spalio 17 d. redakcija)⁶¹⁶. Konstitucijos pabaigoje nurodoma, kad 1841 m. spalio 12 d. Konstitucija buvo Karaliaus didžiojo hercogo Vilhelmo II oktrojuota; ji buvo pakeista 1848 m. liepos 9 d. Konstitucija, o šioji yra 1856 m. ir 1868 m. įvykusių pakeitimų rezultatas. Taigi šiuo atveju kalbame apie dabar retai pasitaikantį, tačiau kitados paplitusį konstitucijų priėmimo būdą – oktrojavimą, kai konstituciją tautai dovanoja valstybės vadovas (dažniausiai monarchas)⁶¹⁷. Atsižvelgiant į Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės Konstitucijos priėmimo laikmetį, tai gali būti laikoma savaimė suprantamu dalyku. Ir tai, kad šiuo metu šioje šalyje galioja taip priimta Konstitucija, nestebina, nes „oktrojuotoji konstitucija – iš tikrųjų yra ne monarcho malonė, bet valdančių šalių jėgų susitarimo išraiška“⁶¹⁸. Paminėtina, kad

⁶¹⁴ Plačiau žr.: Trausch, G. Die historische Entwicklung Großherzogtums – Ein Essay. Lorig, W. H.; Hirsch, M. (Hrsg.). *Das politische System Luxemburgs: Eine Einführung*. 1. Auflage, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008, S. 13–30.

⁶¹⁵ Plačiau žr.: http://www.gouvernement.lu/publications/luxembourg/tout_savoir/Tout_savoir_DE_2006.pdf [žiūrėta 2012-01-30].

⁶¹⁶ Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės Konstitucija: <<http://www.verfassungen.de/lu/luxemb68.htm>>. [žiūrėta 2012-01-30]; <<http://www.gouvernement.lu/gouvernement/constitution-luxembourgeoise.pdf>>. [žiūrėta 2012-01-30].

⁶¹⁷ Jarašiūnas, E. Daugybė šiuolaikinės konstitucijos veidų: bendri ir individualūs bruožai. *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 31–32.

⁶¹⁸ Birmontienė, T. et al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001, p. 131.

ir Lietuvoje 1928 m. priimta Konstitucija laikytina tipišku oktrojuotos Konstitucijos pavyzdžiu. Be abejo, pasaulyje esama ir daugiau skirtingu laiku oktrojuotų konstitucijų, pavyzdžiui, 1889 m. Japonijos Konstitucija, 1906 m. Irano Konstitucija, 1911 m. Maroko Konstitucija, 1955 m. Etiopijos Konstitucija, 1962 m. Kuveito Konstitucija, 1992 m. Saudo Arabijos Konstitucija ir kt.

Kalbant apie pasaulinį konstitucinį procesą, kuris skirstomas į keletis konstitucinio reguliavimo raidos etapus, ši Konstitucija priskirtina pirmajai konstitucijų raidos bangai, kuri apima laikotarpį nuo XVIII a. pabaigos iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos. Šio etapo pradžią, kaip žinome, žymi pirmosios konstitucijos: 1787 m. JAV Konstitucija, 1791 m. Žečpospolitos (Lenkijos ir Lietuvos valstybės), 1791 m. Prancūzijos konstitucijos⁶¹⁹. Pažymėtina, kad vienas iš svarbiausių išskirtinių šios Konstitucijos bruožų yra tas, kad, kitaip nei daugelio Europos valstybių, kurių valstybės valdymo forma yra respublika, šiuo metu joje yra įtvirtinta monarchijos valdymo forma. Taigi Liuksemburgo Didžioji Hercogystė teisinėje literatūroje nurodoma kaip parlamentinės monarchijos, kurios ypatumus aptarsime vėliau, pavyzdys, kartu su tokiais valstybėmis kaip Jungtinė Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystė, Nyderlandai, Belgija, Norvegija, Ispanija, Danija ir kt.⁶²⁰

Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės Konstituciją sudaro pagrindinė dalis (I–X skyriai), bendrosios nuostatos, pereinamosios ir baigiamosios nuostatos, kurioms skirti du atskiri skyriai. Taigi jai būdingi tokie struktūriniai elementai, kurie paprastai sudaro daugelio šalių konstitucijas. Tiesa, preambulės ši Konstitucija neturi. Iš viso Konstituciją sudaro 120 straipsnių. Jie suskirstyti į 11 skyrių: I skyrius „Valstybė, jos teritorija ir didysis hercogas“ (1–8 str.), II – „Visuotinės laisvės ir žmonių teisės“ (9–31 str.), III – „Apie valstybės valdžią“ (32–49 a. str.), IV – „Apie Deputatų Rūmus“ (50–75 str.), V – „Apie Didžiosios Hercogystės Vyriausybę“ (76–83 str.), VI – „Apie Valstybės Tarybą“ (83 a. str.), VII – „Apie justiciją“ (84–95b str.), VIII – „Apie viešąją valdžią“ (96–98 str.), IX – „Apie finansus“ (99–106 str.), X – „Apie bendruomenes“ (107–108 str.), XI – „Viešo-

⁶¹⁹ Jarašiūnas, E. Nuo pirmosios iki naujausių konstitucijų: keletas minčių apie konstitucinio reguliavimo raidą. *Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinių reguliavimą*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005, p. 19–20.

⁶²⁰ Vaitiekienė, E.; Mesonis, G. *Lyginamoji konstitucinė teisė*. Vilnius: Justitia, 2011, p. 186.

sios įstaigos“ (108 a. str.), „Bendrosios nuostatos“ (109–115 str.) ir XI – „Pereinamosios ir baigiamosios nuostatos“ (116–120 str.).

Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės Konstitucija seka XIX a. priimtų konstitucijų liberalizmo tradicija, kuriai būdinga tai, kad jose įvardijami valstybės organai, trumpai apibūdinama jų kompetencija ir kaip apsauga prieš valstybę garantuojamos pilietinės teisės. Aptariamoje Konstitucijoje 1948 m. jau buvo įtvirtintos ir socialinės teisės⁶²¹.

Konstitucijos 114 straipsnyje nustatyta ganėtinai sudėtinga Konstitucijos keitimo tvarka, todėl Konstitucija gali būti apibūdinama kaip „griežta“ konstitucija. Taigi Konstitucija gali būti keičiama parlamentui – Deputatų Rūmams – balsuojant du kartus iš eilės; tarp balsavimų turi būti daroma ne mažesnė kaip trijų mėnesių pertrauka. Tam, kad pakeitimas būtų priimtas, reikia, jog jam pritartų 2/3 deputatų. Po deputatų pirmojo balsavimo gali būti skelbiamas referendumas⁶²², kuris atstoja antrąjį balsavimą, jei po dviejų mėnesių to reikalauja daugiau nei 1/4 deputatų, dalyvavusių pirmajame balsavime, arba 25 000 rinkėjų, įtrauktų į rinkėjų, dalyvaujančių parlamento rinkimuose, sąrašus. Konstitucijos 115 straipsnis iki 1998 m. sausio 12 d. priimto Konstitucijos pakeitimo draudė keisti Konstituciją regentystės metu. Remiantis šiuo metu galiojančia šio straipsnio redakcija draudžiama regentystės metu keisti tik tas Konstitucijos nuostatas, kurios reglamentuoja didžiojo hercogo prerogatyvas, jo teisinį statusą ir sosto paveldėjimo tvarką⁶²³.

O Konstitucijos XI skyriuje nustatyta tvarka, kaip turėtų būti suderinami teisės aktai su įsigaliojusios Konstitucijos nuostatomis. Konstitucijos 117 straipsnio nuostata skelbia, kad nuo Konstitucijos įsigaliojimo dienos visi įstatymai, dekretai, nutarimai, potvarkiai ir kiti aktai, kurie jai prieštarauja, turi būti panaikinti. Iki to laiko, kol bus paskelbti Konstitucijoje numatyti įstatymai ir nutarimai, galiojančios įstatymų ir nutarimų nuostatos gali būti taikomos.

⁶²¹ Schroen, M. Das politische System Luxemburgs. Ismayr W. (Hrsg.). *Die politischen Systeme Westeuropas*. 4., aktualisierte und überarbeitete Auflage. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009, S. 507–508.

⁶²² Referendumo įstatymas buvo priimtas 2005 m.

⁶²³ Pažymėtina, kad tokia Konstitucijos keitimo tvarka numatyta tik 2003 m. priėmus atitinkamus pakeitimus. Pagal ankstesnę reguliavimą parlamento ketinimo pakeisti Konstituciją pasekmė – automatiškas jo paleidimas. Naujai išrinktas parlamentas ir kartu Konstitucijos pakeitimus priimančias susirinkimas (*constituanta*) Konstituciją galėjo pakeisti tik tuo atveju, jei balsuojant dalyvavo 3/4 parlamento narių ir pakeitimui pritarė 2/3.

Per visą jos galiojimo laikotarpį, taigi beveik per 160 metų, ši Konstitucija buvo pakeista 34 įstatymais (paskutinis pakeitimas – 2009 m.)⁶²⁴. Esminiai pakeitimai priimti 1919 m., kai buvo apribota monarcho valdžia eksplacitiškai įtvirtinus tautos suvereniteto principą (32 str.) ir taip sustiprinus parlamento vaidmenį, 1948 m., 51 straipsnyje deklaravus parlamentinės demokratijos principą, ir 1998 m., apribojus didžiojo hercogo įgaliojimus bei atsakius nuostatas, kad jam vienam pavesta įgyvendinti vykdomąją valdžią, ir nustačius, kad didysis hercogas yra valstybės vadovas, vienybės simbolis, nacionalinis garantas, kuriam pavesta įgyvendinti vykdomąją valdžią. Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad įgyvendinus minėtus Konstitucijos pakeitimus buvo pereita nuo dualistinės prie parlamentinės monarchijos, kuriai esant, kaip žinoma, suvereni valdžia priklauso tautai, o monarchas – tik įsteigtos valdžios institucija, vykdanči tam tikras Konstitucijoje nustatytas funkcijas. Kita vertus, kai kurie autoriai ją ir šiuo metu įvardija kaip dualistinę nurodydami, kad pagrindinis tokio priskyrimo požymis – vyriausybės atsakomybė ir didžiajam hercogui, ir parlamentui⁶²⁵.

Kita svarbi konstitucinė reforma įvyko 1948 m., kai buvo atsisakyta neutraliteto principo, siekiant sudaryti sąlygas narystei NATO ir integracijai į Vakarų Europos struktūras. Šiais metais Konstitucijoje buvo įtvirtintas ir pagrindinių teisių katalogas. O 1956 m. priimtais pakeitimais buvo nustatytas tarptautinių sutarčių statusas, kaip ir iki tol laikantis nuomonės, kad jas ir toliau sudaro didysis hercogas, tačiau jos įsigalioja tada, kai ratifikuojamos įstatymu. Konstituciją papildžius 49a straipsniu buvo sukurtos prielaidos įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžios įgaliojimus laikinai perduoti tarptautinėms organizacijoms.

Paminėtini ir kiti Konstitucijos pakeitimai: 1972 m. buvo sumažintas amžiaus cenzas aktyviajai rinkimų teisei įgyventini iki 18 metų; 1983 m. pakeistas didžiojo hercogo priesaikos tekstas, jam užimant sostą; 1988 m. sumažintas deputatų skaičius iki 60; 1996 m. apriboti Valstybės Tarybos įgaliojimai ir įtvirtinta konstitucinė bei administracinė justicija.

⁶²⁴ Šiuo atveju būtina paminėti, kad vienu įstatymu kai kuriais atvejais buvo keičiamas daugiau nei vienas straipsnis. Priėmus Konstituciją kai kurie straipsniai, pvz., 23, 37, 51, buvo pakeisti ar papildyti kelis kartus.

⁶²⁵ Hirsch, M.; Thewes, M. Die Verfassung. Lorig, W. H.; Hirsch, M. (Hrsg.). *Das politische System Luxemburgs: Eine Einführung*. 1. Auflage, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008, S. 94.

Konstitucijos 113 straipsnyje numatyta, jog draudžiama suspenduoti bet kurią Konstitucijos nuostatą.

Taigi reikia pasakyti, kad Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės konstitucinė santvarka suteikia galimybę sėkmingai šalies politinei, ekonominei ir socialinei raidai, nors vis dažniau pateikiama nuomonė, kad būtina konstitucinė reforma. Šiuo metu Liuksemburgo vidaus politikos tikslas yra ir toliau išlaikyti politinį stabilumą, socialinę taiką bei vidinį saugumą.

2. ASMENS KONSTITUCINIO STATUSO PAGRINDAI

Konstitucijos II skyriuje (9–31 str.) įtvirtintos pagrindinės Liuksemburgo piliečių teisės ir pareigos. Skyrius pradedamas pilietybės klausimų reglamentavimu (9–10 str.). Toliau įtvirtinama lygybė prieš įstatymą, lygios galimybės būti priimtiems į valstybės tarnybą (10a str.). Konstitucijos 11 straipsnis skelbia valstybėje nesant jokių luomų skirtumų. Šiame straipsnyje taip pat įtvirtinta viena esminių nuostatų, jog valstybė garantuoja prigimtines asmens ir šeimos teises. Be to, šiame straipsnyje garantuojama teisė į darbą, socialinę ir sveikatos apsauga, prekybos ir verslo laisvė garantuojama įstatymu. Konstitucija taip pat užtikrina individo laisvę (12 str.), teisę į teisingą teismą (13 str.), imperatyvą taikyti bausmes tik laikantis įstatymų (14 str.), būsto neliečiamumą (15 str.). Nuosavybės teisė pagal Konstitucijos 16 straipsnį gali būti apribota tik atsižvelgiant į visuomenės interesus, teisingai atlyginant. Draudžiama bausti konfiskuojant turtą (17 str.). 1999 m. priėmus Konstitucijos pataisą buvo uždrausta mirties bausmė. Konstitucijoje taip pat garantuojama religijos, nuomonės, susirinkimų, susivienijimų ir susirašinėjimo laisvė. Konstitucijos nuostatos įpareigoja valstybę rūpintis švietimo lygiu joje: 23 straipsnyje įtvirtinta valstybės pareiga visiems, gyvenantiems Liuksemburgo Didžiojoje Hercogystėje, užtikrinti privalomą nemokamą pradinį išsilavinimą. Šiame straipsnyje reglamentuojami ir kiti su švietimu susiję klausimai, pavyzdžiui, kiekvieno teisė laisvai pasirinkti studijas bei mokytis Hercogystės universitetuose arba užsienyje ir pagal savo pasirinkimą lankyti universitetus. Konstitucijos 27 garantuoja peticijos teisę. Parlamento sesijos pradžioje yra pateikiamos parlamente gautos peticijos. Parlamento pirmininkas, atsižvelgdamas į Peticijų komiteto patarimus, nusprendžia, ar jas turi nagrinėti Vyriausybė, komitetas arba parlamento biuras.

Taigi apžvelgus šioje Konstitucijoje įtvirtintas teises ir laisves pasakytina, kad, palyginti su kitomis valstybėmis, kokių nors ypatingų skirtumų šioje šalyje nenumatoma. Be abejo, teisių ir laisvių katalogo šiuolaikiškumą lėmė ir tai, kad jis Konstitucijai galiojant buvo nuolat tobulinamas priimant atitinkamus pakeitimus. Konstitucija nenustato oficialios valstybinės kalbos, 29 jos straipsnyje tik fiksuojama, jog kalbos vartojimą administravimo ir teisingumo vykdymo srityse nustato įstatymas. Ši nuostata buvo įtvirtinta tik 1948 m. gegužės 6 d. Iki to laiko minėtas straipsnis skelbė, kad kiekvienas turi nevaržomą teisę vartoti vokiečių arba prancūzų kalbą⁶²⁶. Taigi šiuo metu vartojamos trys oficialios kalbos: prancūzų, vokiečių ir liuksemburgiečių⁶²⁷.

Kaip žinoma, demokratinis politinis režimas neišvaiduojamas be politinių partijų. Liuksemburge politinės partijos konstitucionalizuotos tik 2008 m. kovo 31 d. papildžius Konstituciją 32a straipsniu, įtvirtinančiu, kad politinės partijos dalyvauja formuojant tautos valią visuotiniuose rinkimuose ir yra demokratinio pliuralizmo išraiška.

3. PAGRINDINIAI VALSTYBINĖS SANTVARKOS KONSTITUCINIAI PRINCIPAI

Konstitucijos I skyriaus „Valstybė, jos teritorija ir didysis hercogas“ I straipsnis skelbia Liuksemburgo Didžiąją Hercogystę esant demokrati- ne, laisva, nepriklausoma ir nedaloma valstybe. Tokia šio straipsnio redakcija galioja tik nuo 1998 m. sausio 12 d. Pirminė šio straipsnio formuluotė skambėjo taip: Liuksemburgo Didžioji Hercogystė yra nepriklau-

⁶²⁶ 1984 m. priėmus specialų įstatymą pirmą kartą buvo įvertintas Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės kalbinis identitetas, pripažįstant liuksemburgiečių kalbą kaip nacionalinę kalbą. Minėtas įstatymas įtvirtina visų trijų kalbų – liuksemburgiečių, vokiečių ir prancūzų – vartojimą. Literatūroje teigiama, kad išlaikydamas vokiečių ir prancūzų kalbas Liuksemburgas gali būti laikomas romanų, germanų ir kitų kultūrų sankirtos vieta, o liuksemburgiečių kalbos pripažinimas stiprina ir praturtina susiformavusią dvikalbystę. Vis dėlto, nors liuksemburgiečių kalba kaip šnekamoji vartojama visose srityse, tačiau kaip rašytinė ji mažiau paplitusi. Pažymėtina, kad prancūzų ir vokiečių kalbų statusas skirtingas. Prancūzų kalba leidžiami įstatymai, tai – rašytinė viešosios administracijos kalba, ji laikoma prestižine kultūros kalba. O vokiečių kalba leidžiami spaudos leidiniai. Abiejų šių kalbų mokoma jau pradinėse klasėse. Anglų kalbos, kaip tikrosios užsienio kalbos, mokoma šalies gimnazijose.

⁶²⁷ Plačiau žr.: Fehlen, F. Multilingualismus und Sprachenpolitik. Lorig, W. H.; Hirsch, M. (Hrsg.). *Das politische System Luxemburgs: Eine Einführung*. 1. Auflage, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008, S. 45–61.

soma, nedaloma ir visada neutrali valstybė, kurios negalima atsisakyti. Priėmus 1948 m. balandžio 28 d. pakeitimus, buvo nustatyta, kad Liuksemburgo Didžioji Hercogystė yra laisva, nepriklausoma ir nedaloma valstybė. Svarbu pabrėžti, kad Konstitucijos IV skyriuje, kuriame reglamentuojamas šalies įstatymų leidžiamosios valdžios statusas, įtvirtinta, jog Liuksemburgo Didžioji Hercogystė yra organizuojama parlamentinės demokratijos pagrindais (51 str.).

Nors Konstitucijoje valstybės valdymo forma nėra konkrečiai nurodyta, nes iš esmės tai atskleidžia kiti šio skyriaus straipsniai, reglamentuojantys didžiojo hercogo teisinį statusą ir jo santykį su kitomis valstybės valdžios institucijomis, tačiau konstitucinės teisės doktrinoje ji yra viena-reikšmiškai priskirta monarchijos valdymo formai, tiksliau – vienai iš demokratiška apibūdinamų konstitucinės monarchijos, kuri laikoma XIX a. pradžios kūriniu⁶²⁸, rūšių – parlamentinei monarchijai, kuri, kaip teigiama, susiformavo istorijos raidoje ne griauinant, o pertvarkant, pritaikant senas valstybės valdžios institucijas prie naujų istorinės raidos sąlygų⁶²⁹. Kaip minėta, Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės valdymo forma teisiškai literatūroje įvardijama ir kaip dualistinė monarchija.

Svarbu pabrėžti, kad Konstitucijos galiojimo metu valstybės valdymo modelis kito. Konstitucijos 1919 m. gegužės 15 d. pakeitimais buvo nustatyta, kad suverenitetas priklauso ne didžiajam hercogui, o tautai, 1948 m. gegužės 21 d. buvo įtvirtintas parlamentinės demokratijos principas, 1998 m. sausio 12 d. buvo apriboti didžiojo hercogo įgaliojimai, atsisakant nuostatos, kad jam vienam pavesta įgyvendinti vykdomąją valdžią ir nustatant, kad didysis hercogas yra valstybės vadovas, vienybės simbolis ir nacionalinis garantas, įgyvendinantis vykdomąją valdžią⁶³⁰.

⁶²⁸ Zippelius, R. *Allgemeine Staatslehre. Politikwissenschaft*. 14. Auflage, München: Verlag C. H. Beck, 2003, S. 175.

⁶²⁹ Birmontienė, T. et al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius. Lietuvos teisės universitetas, 2001, p. 528–529.

⁶³⁰ Atribojant šias dvi konstitucinės monarchijos rūšis – dualistinę monarchiją ir parlamentinę monarchiją – reikia pasakyti, kad dualistine monarchija laikoma tokia valdymo forma, kai įstatymus leidžia parlamentas kartu su monarchu, o valdo monarchas. Svarbus jos požymis – teisiškai ir faktiškai valstybės valdžią turi pasidaliję Vyriausybė, kurią sudaro monarchas, ir parlamentas. Monarchas skiria ir atleidžia Vyriausybės narius. Jis sudaro Vyriausybę neatsižvelgdamas, kiek vietų viena ar kita partija turi parlamente. O parlamentinė monarchija – tokia valdymo forma, kai įstatymų leidyba ir valdymo kontrolė priklauso parlamentui. Vyriausybė yra atsakinga parlamentui.

Taigi nors Konstitucijos 76 ir 77 straipsniai ir primena konstitucinę monarchiją, nes pagal šias nuostatas monarchas formuoja vyriausybę, tačiau iš tiesų po rinkimų partijų koalicijų susitarimai lemia Vyriausybės sudėtį.

Aptariant Liuksemburgo Konstitucijoje įtvirtintą valdžių padalijimo modelį, reikia pasakyti, kad jis įtvirtintas implicitiškai. Taip teigti leidžia Konstitucijos III skyriaus „Apie valstybės valdžią“ analizė, nes šį skyrių sudarančiuose trijuose paragrafuose fiksuojamos trys valdžios – didysis hercogas, parlamentas, kaip įstatymų leidžiamoji valdžia, ir teisminė valdžia nustatant, kad teisingumas vykdomas didžiojo hercogo vardu. Jau minėta, kad Konstitucijos 49a straipsnis numato, jog įgaliojimų įgyvendinimas, kuris pagal Konstituciją suteiktas įstatymų leidžiamajai, vykdomajai ir teisminei valdžiai, sutartimi gali būti laikinai perduotas tarptautinėms institucijoms.

Kaip minėta, Liuksemburgo Didžioji Hercogystė yra nedaloma valstybė, taigi pagal valstybės sandaros formą – unitarinė. Remiantis Konstitucijos 2 straipsniu teismų ir administracinių apygardų, kantonų ir bendruomenių sienos bei vietovės gali būti keičiamos tik įstatymu⁶³¹. Tuo šiame skyriuje, nusakant pagrindinius konstitucinės santvarkos principus, ir apsiribojama.

Šiame kontekste glaustai aptartinos ir Konstitucijos nuostatos, reguliuojančios vietos savivaldos klausimus. Tai reglamentuoja Konstitucijos IX skyrius „Apie bendruomenes“. Esminių pokyčių šioje srityje įvyko 1979 m. birželio 13 d. priėmus Konstitucijos 107 straipsnio pakeitimus, kurie buvo patikslinti 1994 m. birželio 23 d. (2 ir 4 d.). Taigi, vadovaujantis Konstitucijos 107 straipsniu, bendruomenės yra teritoriniu pagrindu sudaryti autonomiški vienetai, turintys juridinių asmenų statusą ir su institucijų pagalba savo interesais valdantys jiems priklausantį turtą. Šalyje

Monarchas, nors ir lieka valstybės vadovu, tačiau jis vykdo tik konstitucijoje apibrėžtas funkcijas. Parlamentinei monarchijai būdinga tai, kad vyriausybė sudaroma iš partijos, laimėjusios daugumą balsų per rinkimus į parlamentą, atstovų, ministru pirmininku skiriamas partijos, turinčios daugumą vietų parlamente, lyderis. Be to, monarchas faktiškai nedalyvauja nei įstatymų leidybos, nei Vyriausybės darbe. Įstatymus priima parlamentas, o monarchas juos tik pasirašo. Svarbu ir tai, kad vyriausybė atsakinga ne monarchui, o parlamentui. Vaitiekienė, E.; Mesonis, G. *Lyginamoji konstitucinė teisė*. Vilnius: Justitia, 2011, p. 185–186.

⁶³¹ Liuksemburgo Didžioji Hercogystė suskirstyta į tris apygardas: Dykircho (*Diekirch*), Grėvenmacherio (*Grevenmacher*) ir Liuksemburgo (*Luxembourg*), kurios toliau skirstomos į 12 kantonų, o šie – į 116 bendruomenių.

iš viso yra 118 bendruomenių, jų atstovaujamoji institucija yra bendruomenės taryba (*Gemeinderat*), kurią tiesioginiuose rinkimuose išrenka bendruomenės gyventojai. Paprastai tarybą sudaro 9–27 nariai. Didysis hercogas turi teisę tokią tarybą paleisti. Bendruomenės taryba kasmet sudaro savo biudžetą, leidžia potvarkius viešosios tvarkos, mokyklų organizavimo, vietovių planavimo ir kitais tarybų kompetencijai priskirtaisiais klausimais. Didžiojo hercogo pritarimu tarybos gali nustatyti mokesčius. Bendruomenės tarybos vykdomoji institucija yra burmistras ir posėdininkų kolegija (*Schöffenkolegium*), kurios sudėtyje yra 2–5 nariai, renkami iš bendruomenių tarybų narių. Bendruomenių institucijų sudėtį, įgaliojimus ir organizavimą nustato įstatymas.

Pažymėtina, kad Liuksemburgo Didžiajai Hercogystei, kitaip nei tokioms didelėms valstybėms kaip Vokietijos Federacinė Respublika arba Prancūzija, būdingi tiesioginiai valstybės ir bendruomenės santykiai, nes nėra tokio tarpinio lygmens kaip apskritys arba departamentai. Todėl šioje šalyje bendruomenėms perduodamos tokios valstybinės funkcijos, kurios kitose valstybėse priskirtos aukštesnio lygmens teritoriniams vienetams. Dėl šios priežasties mažoms aptariamoms valstybėms bendruomenėms kyla priskirtų funkcijų įgyvendinimo problemų, nes dažnai pristinga žmogiškųjų ir finansinių išteklių. To pasekmė – jau dešimtmečius šalyje vykstančios diskusijos dėl bendruomenių reformos ir jau įvykęs keleto bendruomenių savanoriškas susijungimas. Tam, kad bendruomenėms priskirtos valstybinės užduotys būtų įgyvendinamos, vykdoma valstybinė priežiūra, kurią atlieka Vidaus reikalų ministerija, reziduojanti valstybės sostinėje Liuksemburge, taip pat ir trys rajonų komisarai⁶³².

Konstitucijos 109 straipsnis skelbia Liuksemburgo miestą esant Didžiosios Kunigaikštystės sostine ir Vyriausybės rezidencija. Vyriausybės rezidencija gali būti perkelta tik laikinai ir esant svarbioms priežastims.

Šiame kontekste paminėtinos ir Konstitucijos VII skyriuje įtvirtintos nuostatos. Štai šio skyriaus 96 straipsnis skelbia, kad viskas, kas susiję su ginkluotosiomis pajėgomis, turi būti sureguliuota įstatymu. Teisėsaugos institucijos ir civilinė gvardija turi būti steigiamos ir nustatomi jų įgaliojimai taip pat tik remiantis įstatymu (97–98 str.).

⁶³² Müller, R. Kommune im politischen Prozess. Lorig, W. H.; Hirsch, M. (Hrsg.). *Das politische System Luxemburgs: Eine Einführung*. 1. Auflage, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008, S. 143–144.

4. VALSTYBĖS VADOVAS – DIDYSIS HERCOGAS

Konstitucijos I skyriuje „Valstybė, jos teritorija ir didysis hercogas“ įtvirtintos ir su didžiojo hercogo⁶³³ statusu susijusios nuostatos. Iki 1890 m. Liuksemburgo didysis hercogas buvo tituluojamas karaliaus didžiojo hercogo vardu.

Galima teigti, jog tai, kad jau Konstitucijos I skyriuje įtvirtintos svarbiausios nuostatos, susijusios su valstybės vadovo statusu, rodo, jog jis yra pripažįstamas kaip viena svarbiausių valstybės vertybių, lygiaverčių, pavyzdžiui, suvereniteto ar demokratijos kategorijoms. Kartu ryškėja ir konstitucinio valstybės santvarkos modelio struktūrinis išsiskaidymas, nes monarcho institutas tam tikra prasme nutolsta nuo parlamento bei Vyriausybės, nes atskiriamas žmogaus teisių ir laisvių skyriumi. Tiesa, III skyrius „Apie valstybės valdžią“ iš esmės skirtas didžiojo hercogo statusui aptarti, tačiau šio skyriaus struktūrinis prioritetas, lyginant su parlamentu ir Vyriausybe, dar kartą pabrėžia valstybės vadovo instituto išskirtinę reikšmę valstybėje. Taigi monarcho institutui suteikiamas ir vertybinis, ir institucinis prioritetas.

Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės, kaip ir kai kurių kitų Europos valstybių, Konstitucijoje įtvirtinta paveldimo sosto koncepcija. Paminėtina, kad Europoje yra tik dvi valstybės – Liuksemburgas ir Lichtenšteinas⁶³⁴, kurių Konstitucijose nėra konkrečiai nustatyta sosto paveldėjimo tvarka; sosto paveldėjimo taisyklės įtvirtintos net keliuose skirtinguose teisės aktuose. Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės Konstitucijos 3 straipsnyje nustatyta, kad sostą paveldi Nasau (*Nassau*) šeimos dinastija, remiantis 1783 m. birželio 30 d. sutartimi, 1815 m. birželio 9 d. Vienos traktato 71 straipsniu ir 1867 m. gegužės 11 d. Londono sutartimi. Liuksemburge, kaip ir dar kitoje Europos valstybėje – Lichtenšteine, egzistuoja seniausia sosto paveldėjimo sistema – salijų sistema⁶³⁵. Pažymėtina, kad 2003 m. referendume dėl Konstitucijos pakeitimo nuostatos, reguliuojančios sosto paveldėjimo klausimus, liko nepakeistos.

⁶³³ Plačiau žr.: <http://www.gouvernement.lu/publications/download/grandducalfamily.pdf> [žiūrėta 2012-02-02].

⁶³⁴ Lichtenšteino Kunigaikštystės Konstitucijos 3 straipsnyje įtvirtinta nuostata, jog visi sosto paveldėjimo klausimai yra apibrėžti Kunigaikščių rūmų įstatymais. Plačiau žr. Vainiūtė, M. Lichtenšteino Kunigaikštystės konstitucinė santvarka. *Jurisprudencija*. 2007, 12(102), p. 59-66.

⁶³⁵ Salijų sistema išreiškia patriarchalinės koncepcijos bruožus ir numato sosto paveldėjimą tik vyriškąja linija. Tiesa, Liuksemburgo Didžiąją Hercogystę du kartus valdė moterys: hercogė Marija Adelaidė (*Maria Adelaide*) (1912–1919) ir hercogė Šarlotė (*Charlotte*) (1919–1964).

Konstitucijos 4 straipsnyje įtvirtintas didžiojo hercogo asmens neliečiamumas. Taip, palyginti su kitomis valdžios institucijomis, jam suteikiamas ypatingas konstitucinis statusas. Tik 1998 m. sausio 12 d. priėmus minėtojo straipsnio pakeitimą buvo panaikinta tezė, jog didžiojo hercogo asmuo yra šventas. Valstybės valdovas čia yra vertinamas kaip autoritetas, suprantamas kaip stabilumo garantas, įkūnijantis vienybę, jam jaučiama didelė pagarba. Didysis hercogas teisę naudotis visomis prerogatyvomis įgyja sulaukęs 18 metų. Užimdamas sostą, Deputatų Rūmuose jis prisiekia gerbti Konstituciją ir įstatymus, saugoti nepriklausomybę ir valstybės teritorijos integralumą, taip pat visuomenines ir asmenines teises (5 str.). Taigi prisiekdamas valstybės vadovas prisiima pareigą užtikrinti valstybėje galiojančių įstatymų veiksmingumą, kartu suvaržydamas savo galimybę piktnaudžiauti įgyto imuniteto privilegijomis.

Kiti Konstitucijos I skyriaus straipsniai reglamentuoja didžiojo hercogo įgaliojimų įgyvendinimą jam mirus, kai jo įpėdinis yra nepilnametis. Remiantis Konstitucijos 6 straipsniu tokiu atveju didžiojo hercogo įgaliojimus perima sosto regentas⁶³⁶. Šis klausimas sprendžiamas remiantis Dinastijos sutarties nuostatomis. Esant priežasčių, dėl kurių didysis hercogas valdyti negali, skiriamas regentas kaip ir įpėdinio nepilnametystės atveju (7 str.). Tai akivaizdus vieno iš svarbiausių monarchijos valdymo formos požymių, kad valdovo valdžia turi būti nenutrūkstama, nors jis valstybėje paprastai nebeturi svarių politinių ir juridinių galių. Remiantis Konstitucijos 8 straipsniu regentas prisiekia ištikimybę didžiajam hercogui, taip pat – gerbti Konstituciją ir įstatymus. Šis priesaikos institutas nėra tik simbolinis – iš tiesų taip parlamentas prisaikdintam monarchui suteikia valdžios įgaliojimus. Paminėtina ir tai, jog monarchas sosto gali ir atsisakyti. Nors Liuksemburgo Konstitucijoje nėra nuostatos, jog valdovas dėl kokių nors priežasčių tai galėtų padaryti, tačiau susiformavo savotiška tradicija, kai monarchas sosto atsisako savo įpėdinio naudai dėl senatvės⁶³⁷. Apibendrinant reikia pasakyti, jog didžiajam hercogui tik formaliai suteikiamos didelės teisinės galios, kurių svarbiausius aspektus atskleisime aptardami jo santykius su kitomis valdžios institucijomis.

Konstitucijos III skyriuje „Apie valstybės valdžią“, kuris savo ruožtu suskirstytas į tris paragrafus, reglamentuojamos didžiojo hercogo preroga-

⁶³⁶ Iki šio laiko šioje šalyje buvo keturios regentystės.

⁶³⁷ 1964 m. hercogė Šarlotė sosto atsisakė savo sūnaus Žano naudai dėl senatvės. Šis, būdamas hercogu, tokį pat sprendimą priėmė 2000 m. ir sostą užėmė jo sūnus Henris.

tyvos (§ 1), taip pat įtvirtinti pagrindiniai įstatymų leidybos (§ 2), teisingumo vykdymo (§ 3) principai ir 49a straipsnio nuostata, jog Konstitucijoje įstatymų leidžiamajai, vykdomajai ir teisminei valdžiai suteikti įgaliojimai sutartimis gali būti perduodami tarptautinėms institucijoms (§ 4).

Didžiojo hercogo prerogatyvos iš esmės reglamentuojamos Konstitucijos 33–48 straipsniuose. Esminis jo statuso pokytis siejamas su 1919 m. gegužės 15 d. priimtomis Konstitucijos pataisomis, kai 32 straipsnio nuostata, skelbianti, kad didysis hercogas yra valdžios suverenas, buvo pakeista įtvirtinant, jog suvereni valdžia priklauso tautai. Didysis hercogas valstybės valdžią įgyvendina vadovaudamasis šalies Konstitucija ir įstatymais. Jis neturi jokių kitų galių, išskyrus tas, kurias jam suteikia Konstitucija arba ja remiantis išleisti specialieji įstatymai, nepažeidžiant Konstitucijos 3 straipsnio nuostatos, kurioje yra įtvirtinta sosto paveldėjimo tvarka⁶³⁸. Iki 1998 m. sausio 12 d. Konstitucijos pakeitimo, remiantis jos 33 straipsniu, didžiajam hercogui vienam buvo pavesta įgyvendinti vykdomąją valdžią, o galiojanti šio straipsnio nuostata skelbia, kad jis yra valstybės vadovas, vienybės simbolis ir nacionalinės nepriklausomybės garantas. Jis įgyvendina vykdomąją valdžią, laikydamasis Konstitucijos ir įstatymų.

Aptariant valstybės vadovo galias, dar kartą atkreiptinas dėmesys į tai, kad Konstitucijos 51 straipsnyje įtvirtintas parlamentinės demokratijos principas. Konstitucijos 76 ir 77 straipsnių nuostatos, kuriose įtvirtinta monarcho teisė formuoti Vyriausybę, pasižymi parlamentinei monarchijai būdingais bruožais, pirmiausia atkreipiant dėmesį į tai, kad Vyriausybė yra atskaitinga parlamentui, o ne monarchui. Nors remiantis minėtos Konstitucijos nuostatomis Vyriausybę skiria valstybės vadovas, tačiau tai gali būti apibūdinama tik kaip formali teisė: iš tiesų tai lemia po rinkimų susiformavę daugumos santykiai ir koaliciniai partijų susitarimai. Jau minėta, kad esant parlamentinės monarchijos valdymo formai Vyriausybę paprastai formuoja partijos, turinčios daugumą parlamente, lyderis, kurį ministru pirmininku skiria monarchas. Tik tada, kai nėra politinė partija neturi daugumos parlamente, monarchas gali savarankiškai parinkti kandidatūrą į ministro pirmininko pareigas. Taip yra įgyvendinamas parlamento viršenybės principas.

⁶³⁸ Nuo 2000 m. spalio 7 d. valstybės vadovas yra didysis hercogas Henris, gimęs 1955 m. balandžio 16 d. Jis yra šeštasis Liuksemburgo Nasau-Weilburgo (*Nassau-Weilburg*) dinastijos vadovas.

Remiantis Konstitucijos 34 straipsniu didysis hercogas per tris mėnesius turi paskelbti parlamento priimtus įstatymus. Įgyvendindamas įstatymus pagal Konstitucijos 36 straipsnį, jis leidžia reikiamus potvarkius ir nutarimus. Didysis hercogas yra politiškai neatsakingas: kiekvieną jo potvarkį turi kontrasignuoti atitinkamas Vyriausybės narys (45 str.). Politinėje praktikoje reikšminga pripažįstama jo veikla atstovaujant valstybei užsienyje⁶³⁹. Jis sudaro tarptautines sutartis, kurios įsigalioja tik kai patvirtinamos įstatymu ir įstatymo numatyta tvarka paskelbiamos. Slaptosios sutartys draudžiamos. Sutartims įgyvendinti didysis hercogas leidžia reikiamus potvarkius ir nutarimus (37 str.). Šiame straipsnyje taip pat nustatyta, kad klausimai, susiję su teritorijos keitimu, gali būti nustatomi tik įstatymu. Didysis hercogas vadovauja ginkluotosioms pajėgoms. Jis įgaliotas skelbti karo pradžią ir pabaigą, kai jį pagal Konstitucijos 114 straipsnio 5 dalį įgalioja parlamentas. Tradiciškai, kaip ir kitiems valstybių vadovams, didžiajam hercogui yra suteikta malonės ir apdovanojimų teisė, teisė suteikti titulus (38, 41, 40 str.), taip pat įgyvendinant įstatymą kalti monetas (39 str.). Didysis hercogas yra ginkluotųjų pajėgų vadas (37 str.). Konstitucijos 44 straipsnyje fiksuojama, kad valstybės vadovo oficiali rezidencija yra didžiojo hercogo rūmai Liuksemburge ir Bergo pilis.

Liuksemburgo Didžiojoje Hercogystėje, kaip ir kitose parlamentinio tipo monarchijose, valdovas neteko visų savarankiškų įstatymų leidžiamosios valdžios įgaliojimų. Aptariant klausimą, kam priklauso įstatymų leidybos iniciatyvos teisė (Vyriausybei, didžiajam hercogui ar įstatymų leidžiamajai valdžiai), svarbu pažymėti, kad Konstitucijoje vartojamos dvi sąvokos: „įstatymo projektas“ ir „įstatymo pasiūlymas“. Parlamentas gali didžiajam hercogui pasiūlyti įstatymus, kuriuos būtų tikslinga priimti. Po to didysis hercogas, jo manymu, reikiamų įstatymų projektus gali pateikti parlamentui (47 str.)⁶⁴⁰. Atsižvelgiant į tai, reikia pritarti teisinėje literatūroje pateiktai nuomonei, kad įstatymų leidybos iniciatyvos teisė šalyje turi tik didysis hercogas⁶⁴¹. Taip pat paminėtina, kad šalyje teisin-

⁶³⁹ Schroen, M. *Das politische System Luxemburgs*. Ismayr, W. (Hrsg.). *Die politischen Systeme Westeuropas*. 4., aktualisierte und überarbeitete Auflage. Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009, S. 484.

⁶⁴⁰ Schroen, M. *Das politische System Luxemburgs*. Ismayr, W. (Hrsg.). *Die politischen Systeme Westeuropas*. Opladen: Leske+Budrich. 1997, S. 388.

⁶⁴¹ *Конституции государств Европы*. Под ред. Л. А. Окунькова. Москва: Издательство НОРМА. 2001, т. 2, с. 398.

gumas vykdomas didžiojo hercogo vardu, nors jis į teisminės valdžios veiklą įsikišti ir negali (49 str.). Taigi Liuksemburgo Didžiojoje Hercogystėje monarchas, įgyvendindamas jam suteiktus įgaliojimus įstatymų leidžiamosios, įstatymų vykdomosios ir teisminės valdžios srityje, išlieka neliečiamas ir neatskaitingas kitoms valdžioms, išvengdamas politinės teisinės atsakomybės dėl priimtų ir įgyvendintų sprendimų. Todėl parlamentinėse monarchijose pakankamai apribojus monarcho valdžią susiformuoja dažnai konstitucinės teisės doktrinoje vyraujanti nuomonė, kad „monarchas karaliauja, bet nevaldo“.

Taigi reikia konstatuoti, kad, vadovaujantis dabartiniu konstituciniu reguliavimu, didžiojo hercogo vaidmuo, įgyvendinant valstybės valdžią, daugeliu atvejų yra minimalus, nes pagrindinės valdymo funkcijos yra sutelkiamos parlamento – Deputatų Rūmų – bei Vyriausybės institucijose, kurioms ir tenka visa politinė teisinė atsakomybė. Visas teises jis įgyvendina tik veikdamas kartu su kitomis valdžios institucijomis ir ypač su Vyriausybe, nes parlamentinėje monarchijoje šios abi institucijos glaudžiai sąveikauja ir kartu atlieka vykdomosios valdžios funkcijas.

Paminėtina ir tai, kad Konstitucijoje numatytas ir didžiojo hercogo pavadavimo institutas. Pagal Konstitucijos 42 straipsnį didįjį hercogą gali pavaduoti princas iš didžiojo hercogo dinastijos, kuriam yra suteikiamas didžiojo hercogo pavaduotojo titulas ir kuris reziduoja Didžiojoje Hercogystėje. Šis pavaduotojas prisiekia tuo laiku, kai įgyvendina valdžią, laikytis Konstitucijos.

5. ĮSTATYMŲ LEIDŽIAMOJI VALDŽIA – DEPUTATŲ RŪMAI

Konstitucijos IV skyrius yra skirtas parlamento – Deputatų Rūmų (*Chambre des Députés*) – statusui aptarti. Remiantis Konstitucijos 50 straipsniu deputatai atstovauja šaliai, jie nėra saistomi rinkėjų nurodymų ir gali siekti įgyvendinti visuotinius Didžiosios Hercogystės interesus. Taigi taip Konstitucijoje įtvirtintas parlamento narių laisvo mandato principas. Deputatų Rūmus sudaro 60 deputatų⁶⁴², kurie renkami penkerių metų kaden-

⁶⁴² Iki 1988–1989 m. Konstitucija numatė 5 500 gyventojų vieną deputatą. 1984 m. parlamentarų skaičius padidėjo iki 64, nes šalyje padaugėjo užsieniečių – 2005 m. jie sudarė 39 proc. visų šalies gyventojų. Tokia padėtis buvo keistina, nes užsieniečiams nesuteikiama rinkimų teisė nei nacionaliniuose, nei Europos Sąjungos parlamento rinkimuose. Todėl didžiosios partijos nuo 1989 m. kadencijos nusprendė fiksuoti 60 deputatų skaičių.

cijai pagal proporcinę rinkimų sistemą. Pabrėžtina, jog Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės parlamentarizmas apibūdinamas kaip labai stabilus, politinei sistemai būdingas aukštas konsensuso lygis. Stabilumą lemia trys politinės partijos – Socialinė krikščionių partija (*Christlich Soziale Volkspartei – CSV*), Liuksemburgo socialistinė darbininkų partija (*Luxemburger Sozialistische Arbeiterpartei – LSAP*) ir Demokratų partija (*Demokratische Partei – DP*), kurios paprastai ir sudaro koalicines vyriausybes⁶⁴³. Šių politinių partijų vykdoma politika pagrįsta sutarimu dėl socialiai modifikuotos rinkos, pliuralistinės visuomenės pripažinimu, pritarimu europinei integracijai ir NATO bei politiniu apsisprendimu, kad visuomenė ir valstybė laipsniškai pereitų prie parlamentinės valstybės valdymo formos.

Kaip nurodoma Konstitucijos 51 straipsnio 6 dalyje, šalis yra suskirstyta į 4 rinkimų apygardas: pietų, centro, šiaurės ir rytų, nurodant konkrečias joms priklausančias vietas⁶⁴⁴. Taigi pietų apygardą sudaro šie kantotnai: Ešas (*Esch über Alzette*) ir Kapelenas (*Cappellen*), centro – Liuksemburgas (*Luxemburg*) ir Meršas (*Mersch*), šiaurės – Dykircho (*Diekirchen*), Redanžas (*Redingen*), Vilcas (*Wiltz*), Klervas (*Clerf*), Viadenas (*Viaden*) ir rytų – Grėvenmacheris (*Grevenmacher*), Rėmichas (*Remich*) ir Ečternachas (*Echternach*). Šiame straipsnyje taip pat įtvirtinti visuotinių, tiesioginių, lygių rinkimų teisės principai. Išsamesnės nuostatos apie deputatų rinkimus įtvirtintos 2003 m. vasario 18 d. priimtame rinkimų įstatyme. Pagal jo nuostatas rinkimai yra vykdomi kas penkerius metus pirmąjį birželio sekmadienį. Taigi šalyje veikia vienerių rūmų parlamentas, nes laikomasi nuomonės, kad mažai valstybei nėra poreikio steigti dvejų rūmų tautos atstovybę⁶⁴⁵.

Toliau Konstitucijoje gana išsamiai reglamentuojamos sąlygos piliečių aktyviajai ir pasyviajai rinkimų teisei įgyvendinti. Pažymėtina, kad šie reikalavimai galiojant Konstitucijai ne kartą (1919 m., 1948 m., 1972 m.,

⁶⁴³ Schroen, M. *Parlament, Regierung und Gesetzgebung*. Lorig, W. H.; Hirsch, M. (Hrsg.). *Das politische System Luxemburgs: Eine Einführung*. 1. Auflage, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008, S. 106. Schroen, M. *Das politische System Luxemburgs*. Ismayr, W. (Hrsg.). *Die politischen Systeme Westeuropas*. 4., aktualisierte und überarbeitete Auflage, Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009, S. 496–500.

⁶⁴⁴ Pietų rinkimų apygardoje renkami 23 deputatai, rytų – 7, centro – 21, šiaurės – 9.

⁶⁴⁵ Hirsch, M.; Thewes, M. *Die Verfassung*. Lorig, W. H.; Hirsch, M. (Hrsg.). *Das politische System Luxemburgs: Eine Einführung*. 1. Auflage, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008, S. 97.

2003 m.) kito. Taigi teisė rinkti pagal dabartinę Konstitucijos 52 straipsnio redakciją suteikta Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės piliečiams ir pilietėms, turintiems pilietines ir politines teises, sulaukusiems 18 metų amžiaus. Iš esmės tie patys reikalavimai keliami ir pasyviajai rinkimų teisei įgyvendinti, tik keliami papildoma sąlyga – tokie asmenys Didžiojoje Hercogystėje turi turėti nuolatinę gyvenamąją vietą. Minėta, kad amžiaus cenzas aktyviajai rinkimų teisei įgyvendinti, 2003 m. vasario 23 d. priėmus Konstitucijos pakeitimus, buvo sumažintas nuo 21 iki 18 metų. Teisės rinkti ir būti išrinktiems pagal Konstitucijos 53 straipsnį neturi tie asmenys, kurie buvo nuteisti už baudžiamuosius nusikaltimus, taip pat tie, kuriems buvo skirta laisvės atėmimo bausmė už vagystę, apgaulę arba neištikimybę, ir neveiksnius asmenys. Konstitucijoje taip pat nustatyta, kad deputato mandatas nesuderinamas su Vyriausybės nario, Valstybės Tarybos nario, teisėjo, Audito rūmų nario, apygardos komisaro, valstybės mokesčių rinkėjo, atskaitingo valstybės tarnautojo, taip pat kariškio, atliekančio tikrąją karo tarnybą, pareigomis. Esant tokiam nesuderinamumui, asmenys turi teisę pasirinkti arba deputato mandatą, arba minėtas pareigas (54 str.). Minėta, deputatai renkami penkerių metų kadencijai (56 str.). Prieš pradėdami eiti pareigas deputatai prisiekia būti ištikimi didžiajam hercogui ir laikytis valstybės Konstitucijos bei įstatymų (57 str. 2 d.)⁶⁴⁶. Parlamento nariais pagal Konstitucijos nuostatas gali tapti ir bendruomenių politikai, taip pat ir burmistrai. Tai užtikrina glaudų nacionalinės ir regioninės politikos ryšį.

Deputatų Rūmams vadovauja pirmininkas, jo pavaduotojas, taip pat sudaromas sekretoriatas (60 str.). Deputatų Rūmų pirmininkui pavedama atlikti ne tik tradicines parlamento vadovo funkcijas, bet ir palaikyti nuolatinį parlamento ir didžiojo hercogo ryšį. Deputatų Rūmuose sudaromos frakcijos, kurias turi sudaryti ne mažiau kaip penki deputatai. Frakcijai vadovauja sekretorius, kuris taip pat palaiko frakcijos ir partijos ryšį.

Deputatų Rūmuose taip pat formuojami ir komitetai, susidedantys iš 11–14 deputatų, kuriuose iš esmės ir atliekamas legislatyvinis darbas. Paprastai sudaromi parlamento Deputatų Rūmų reglamente numatyti Biudžeto, Peticijų ir Reglamento komitetai, nuolatiniai komitetai pagal

⁶⁴⁶ Plačiau žr.: Dumont, P.; Fehlen, F.; Poirier, Ph. *Parteiensystem, politische Parteien und Wahlen*. Lorig, W. H.; Hirsch, M. (Hrsg.). *Das politische System Luxemburgs: Eine Einführung*, 1. Auflage, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008, S. 158–162.

atskiras sritis ir pagal poreikį – laikinieji komitetai, kurie paprastai rengia uždarus posėdžius. Taigi kiekvienas parlamentaras paprastai dalyvauja vidutiniškai keturių arba penkių komitetų veikloje.

Deputatų Rūmų posėdžiai yra atviri, išskyrus kai kurias reglamente numatytas išimtis (61 str.). Viena jų – kai yra svarstomi prašymai dėl natūralizacijos, t. y. dėl Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės pilietybės įgijimo.

Sprendimai Deputatų Rūmuose priimami absoliučia balsų dauguma. Jei balsai pasiskirsto po lygiai, laikoma, kad pateiktas pasiūlymas nepriimtas. Deputatų Rūmai sprendimus gali priimti tik tuo atveju, jei dalyvauja daugiau nei pusė jo narių (62 str.). Deputatai paprastai balsuoja už visą įstatymą. Balsavimas vyksta vardiniu kvietimu. Penkių deputatų siūlymu gali būti balsuojama ir dėl vieno arba kelių straipsnių. Gali būti balsuojama ir pagal pavadinimą, tačiau niekas negali turėti daugiau nei vieną įgaliojimą (65 str.).

Deputatų Rūmai jiems priskirtus įgaliojimus įgyvendina reglamente nustatyta tvarka (70 str.). Deputatai renkasi į eilines sesijas, numatytas šiame reglamente. Parlamentas privalo per metus susirinkti mažiausiai į vieną sesiją, kad būtų priimtas valstybės biudžetas (104 str.) ir mokesčius nustatantys įstatymai (100 str.). Didysis hercogas turi teisę sušaukti deputatus į neeilinę sesiją; jis tai privalo padaryti, kai to reikalauja 1/3 deputatų. Kiekvieną Deputatų Rūmų sesiją pradeda ir ją baigia didysis hercogas arba jo paskirtas įgaliotasis asmuo (72 str.). Valstybės vadovas gali Deputatų Rūmų sesijos posėdį atidėti, tačiau ne ilgesniam kaip vieno mėnesio terminui; tos pačios sesijos metu be Deputatų Rūmų sutikimo tai negali būti pakartota (73 str.). Didysis hercogas turi teisę Deputatų Rūmus paleisti. Per tris mėnesius turi būti surengti nauji rinkimai (74 str.). Konstitucijos 75 straipsnyje taip pat nustatyta, kad deputatams atlyginamos kelionės išlaidos, taip pat išmokamas įstatymu nustatytas atlygis⁶⁴⁷.

Deputatai Vyriausybės atžvilgiu turi paklausimų ir interpeliacijos teisę. Siekiant operatyvumo, žodiniai paklausimai, išskyrus skubius atvejus,

⁶⁴⁷ Pagal pirmąją šio straipsnio redakciją iš valstybės biudžeto atlygiui arba kelionės išlaidoms buvo numatyta penkių frankų suma vienai dienai. Deputatams, gyvenusiems tame mieste, kuriame vyko sesija, atlygis nebuvo numatytas. 1919 m. gegužės 15 d. priėmus minėto straipsnio pakeitimus, buvo numatyta, kad deputatams skiriamas atlygis negali būti didesnis nei 4 000 frankų per metus, jiems taip pat buvo atlyginamos kelionės išlaidos, išsamesnį reguliavimą nustatant įstatymu.

buvo pakeisti rašytine forma. Parlamente rengiamos dviejų tipų diskusijos. Vienais atvejais komitetai, pasitelkdami ekspertus, parengia pranešimus tam tikromis kompleksinėmis temomis, kuriuos išklausius dažnai balsuojama, siekiant imtis tam tikrų veiksmų. Kitais atvejais vyksta paprastai nuo dviejų iki keturių valandų trunkančios diskusijos aktualiomis temomis.

Keletas Konstitucijos straipsnių reglamentuoja įstatymų leidybos procesą, vykstantį dviem lygmenimis: nacionaliniu ir municipaliniu. Tiesioginės demokratijos galimybė Konstitucijoje numatyta tik konsultacinio referendumo forma⁶⁴⁸. Įstatymų leidybos procesas šalyje nustatomas Konstitucijoje, parlamento, Vyriausybės ir Valstybės Tarybos reglamentuose. Svarbiausią vaidmenį įstatymų leidybos procese vaidina parlamentas, Vyriausybė, Valstybės Taryba ir didysis hercogas. Įstatymų leidybos iniciatyvos teisę turi vykdomoji valdžia (Vyriausybė ir didysis hercogas) ir įstatymų leidžiamoji valdžia (parlamentas). Pagal Konstituciją įstatymas yra tokia teisinė norma, kurią priima Deputatų Rūmai, didysis hercogas patvirtina ir paskelbia. Konstitucijoje vartojamos dvi formuluotės: įstatymo projektas ir įstatymo pasiūlymas. Kai projektą pateikia Vyriausybė, vartojama pirmoji sąvoka, kai antroji – įstatymo pasiūlymas. Daugiausia projektų Liuksemburgo Didžiojoje Hercogystėje, kaip ir daugelyje valstybių, pateikia Vyriausybė ir jai pavaldūs biurai⁶⁴⁹.

Vyriausybė ir didysis hercogas didžiausią vaidmenį atlieka įstatymų leidybos proceso pradžioje ir pabaigoje, t. y. pareiškiant iniciatyvą ir įstatymus patvirtinant bei juos viešai paskelbiant. Parlamentas, kaip minėta, taip pat turi įstatymų leidybos iniciatyvos teisę, tačiau pagrindinė jo funkcija – parengti ir priimti įstatymus. Kadangi ir vienas parlamentaras gali pateikti įstatymo projektą, todėl ir parlamentinėms mažumoms yra suteikiama galimybė inicijuoti įstatymo leidybos procesą. Žinoma, tikimybė, kad toks įstatymas bus priimtas, yra maža. Vyriausybės svarstomų įstatymų projektų sėkmė daug kuo priklauso nuo Vyriausybės generalinio

⁶⁴⁸ Tokie atvejai, turimais duomenimis, buvo trys: 1919 m., kai beveik 80 proc. balsų būta už monarchijos išsaugojimą; 1937 m., kai vos 50,7 proc. balsų būta prieš įstatymą, kuriuo buvo numatyta uždrausti revoliucines partijas (iš tiesų jis buvo nukreiptas prieš komunistų partiją); 2005 m., kai 56,6 proc. balsų buvo pritarta Europos Sąjungos Konstitucijai.

⁶⁴⁹ Pavyzdžiui, nuo 1995 m. rudens iki 2005 m. vasaros buvo pateiktos 949 Vyriausybės ir 162 parlamento narių iniciatyvos. Dar didesnis skirtumas kalbant apie įstatymų projektus – aptariamuoju laikotarpiu santykis toks: 855 ir 19.

sekretoriaus, kurį skiria valstybės ministras iš ministerijos valdininkų. Pagrindinė jo funkcija – reziumuoti Vyriausybės priimtus sprendimus, taip pat pasirūpinti, kad įstatymų projektus patikslintų administracijos specialistai. Kaip Vyriausybės vadovui patikimas asmuo, jis taip pat turi pasirūpinti, kad ministerijos sklandžiai dalytųsi turima informacija. Įstatymo projektą parlamentui pateikia didysis hercogas (47 str.), tačiau prieš tai Valstybės Taryba turi pateikti išvadą.

Įstatymų leidybos procesas prasideda perdavus įstatymų projektus parlamentiniam komitetui, kuriame paskiriamas pranešėjas. Toliau projektas svarstomas plenumo dviem etapais. Iš pradžių diskutuojama dėl viso projekto, vėliau aptariamai atskiri straipsniai. Šios procedūros metu gali būti pasiūlyti pakeitimai, kurie turi būti pasirašyti penkių parlamentarų. Jeigu po tokio aptarimo būna nukrypimų nuo pirminio teksto, nauja įstatymo versija vėl turi būti pateikta Valstybės Tarybai tam, kad būtų pateikta išvada. Gavus išvadą, vyksta antras skaitymas. Iškart po to vyksta balsavimas dėl viso projekto. Tuo procedūra dar nebaigiama. Po trijų mėnesių pertraukos turi būti balsuojama dar kartą. Tokiu reguliavimu siekiama kompensuoti tai, kad valstybėje veikia tik vieneri parlamento rūmai, o tokiu pakartotinu balsavimu siekiama apsaugoti nuo neapgalvotų sprendimų. Priimant Konstituciją buvo siekiama, kad tai būtų privaloma taisyklė, tačiau šiuo metu tai gali būti laikoma išimtimi, nes parlamentas Valstybės Tarybos pritarimu jo atsisako. Pažymėtina, kad Valstybės Taryba savo veto pateikia tik tokiu atveju, jei yra abejojama ne dėl kai kurių prieštaringų parlamentarų nuomonių dėl įstatymo projekto, o dėl galimos jo neatitikties Konstitucijai.

Taigi įstatymai įsigalioja tada, kai juos priima Deputatų Rūmai ir jiems pritaria bei juos paskelbia didysis hercogas. Ši teisė, kaip jau minėta, įtvirtinta Konstitucijos 34 straipsnyje, numatant, kad savo sprendimą didysis hercogas priima per tris mėnesius, kai įstatymą priima Deputatų Rūmai⁶⁵⁰. Jei didysis hercogas per minėtą laiką nepatvirtina ir nepaskelbia, įstatymas laikomas negaliojančiu⁶⁵¹.

⁶⁵⁰ Paprastai parlamentinėse monarchijose valstybės vadovas arba neturi veto teisės parlamento priimtiems teisės aktams ir turi juos besąlygiškai pasirašyti, arba turėdamas šią prerogatyvą niekada ja nesinaudoja.

⁶⁵¹ Apie įstatymų leidybą plačiau žr.: Schroen, M. *Parlament, Regierung und Gesetzgebung*. Lorig, W. H.; Hirsch, M. (Hrsg.). *Das politische System Luxemburgs: Eine Einführung*. 1. Auflage, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008, S. 116–122.

Pažymėtina, kad įstatymams būtinos vykdymo nuostatos, jos nustatomos nutarimais. Skiriamos dvi jų rūšys: bendrojo pobūdžio ir susijusios su asmenimis. Skiriama dar viena rūšis – tam tikri nutarimai, pagal kuriuos organizuojamos tam tikros tarnybos, skiriami pareigūnai, kuriuos skirti didžiajam hercogui nepavesta. Iki 2004 m. įvykusios konstitucinės reformos leisti nutarimus buvo suteikta tik didžiajam hercogui. Šiuo metu šis įgaliojimas suteiktas ir Vyriausybei bei atskiroms profesinėms atstovybėms. Nutarimais šiuo metu gali būti reguliuojama ir tai, kas anksčiau buvo nustatoma įstatymu. Tiesa, tam įgaliojimus turi suteikti didysis hercogas. Vis dėlto Konstitucijoje yra nustatyta nemažai atvejų, kai tam tikri klausimai gali būti reguliuojami tik įstatymu.

Konstitucijos 112 straipsnyje įtvirtintas svarbus teisės viešumo principas: joks įstatymas, nutarimas ar potvarkis nėra privalomas, kol jis įstatymo nustatyta tvarka nėra paskelbtas.

Šiame kontekste paminėtina ir tai, kad Konstitucijos VIII skyriuje įtvirtini mokesčių nustatymo ir valstybės finansinės veiklos kontrolės principai. Kiekvienas mokestis, skirtas valstybei, turi būti nustatytas tik įstatymu. Valstybės nekilnojamasis turtas gali būti parduodamas tik remiantis specialiuoju įstatymu, tačiau jame gali būti numatyta tam tikra riba, kai Deputatų Rūmų specialusis leidimas nėra reikalingas. Specialiuoju įstatymu taip pat turi būti reguliuojami ir tie atvejai, kai yra įgyjamas svarbus nekilnojamasis turtas, įgyvendinami dideli infrastruktūriniai projektai, prišimami svarbūs valstybės finansiniai išpareigojimai ir kt. (99 str.). Vadovaujantis Konstitucijos 100 straipsniu dėl mokesčių valstybei yra balsuojama kiekvienais metais. Įstatymai, kuriais mokesčiai patvirtinimai, galioja tik vienerius metus, jeigu jų galiojimas nepratešiamas. Išskyrus įstatymu nustatytus atvejus, piliečiams ar viešosioms įstaigoms gali būti nustatyti tik tokie mokesčiai, kurie būtini valstybės arba bendruomenės gerovei. Bet kokie mokesčiai gali būti nustatyti tik įstatymu. Deputatų Rūmai kasmet tvirtina biudžeto vykdymo ataskaitą ir priima biudžetą kitiems metams (102–104 str.).

6. VYKDOMOJI VALDŽIA – VYRIAUSYBĖ

Konstitucijos V skyriuje (76–83 str.) reglamentuojama Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės Vyriausybės teisinė padėtis. Pirmiausia Konstitucijos 76 straipsnyje nustatyta, kad didysis hercogas reguliuoja Vy-

riausybės, kuri turi būti sudaryta mažiausiai iš trijų narių, organizavimą. Taigi Vyriausybės sudarymas – didžiojo hercogo prerogatyva (77 str.). Jis gali paleisti Vyriausybę ar atleisti atskirą ministrą, jei šis praranda monarcho pasitikėjimą. Vis dėlto tokį sprendimą valstybės vadovas priima ne savarankiškai, o pasitaręs su parlamentu. Liuksemburgo Didžiojoje Hercogystėje tradiciškai jau nuo Antrojo pasaulinio karo pabaigos formuojamos koalicinės vyriausybės. Šis procesas paprastai vyksta pagal tikslų planą. Jame svarbų vaidmenį vaidina būsimasis ministras pirmininkas, kuris nuolat informuoja didįjį hercogą apie būsimos koalicijos derybas. Svarbūs šio proceso momentai – ministrų postų dalybos tarp koalicijos partnerių, taip pat suderintos koalicijos programos tvirtinimas⁶⁵².

Pažymėtina, kad nors Vyriausybę ir sudaro didysis hercogas bei ministrai, tačiau jai vadovauja ministras pirmininkas, kuris šioje valstybėje vadinamas valstybės ministru. Jis koordinuoja ministerijų veiklą ir nurodo jų veiklos kryptis, tačiau pagal Konstituciją jam nesuteikiamas joks išskirtinis vaidmuo. Minėtas titulas nurodo, kad jis tik vadovauja Vyriausybės tarybai, taigi tam tikra prasme yra *primus inter pares*. Kito kiam samprata būtų nesuderinama su Konstitucijos 79 straipsnio nuostata, kurioje teigiama, kad tarp Vyriausybės narių ir didžiojo hercogo neturi būti kokios nors tarpininkaujančios institucijos. Vyriausybės nariai – nuo 2009 m. birželio 7 d. yra 19 ministerijų⁶⁵³ – savo sritims vadovauja ganėtinai savarankiškai⁶⁵⁴. Atvejai, kai priimami viso ministrų kabineto priimti sprendimai, saistantys atskirą ministeriją, gana reti. Jei balsuojant pateikiamos įvairios nuomonės, nulemia ministro pirmininko balsas.

Kai kurie ministrai vadovauja daugiau nei vienai ministerijai. Vyriausybės centrą sudaro vadinamoji valstybės ministerija ir keletas tam tikrų tarnybų, pavyzdžiui, Įstatymų leidybos tarnyba, Informacijos ir spaudos centras ir kt. Valstybės ministerijai yra pavesta koordinuoti ministerijų veiklą ir įgyvendinti Vyriausybės politines kryptis.

⁶⁵² Plačiau žr.: Schroen, M. Parlament, Regierung und Gesetzgebung. Lorig, W. H.; Hirsch, M. (Hrsg.). *Das politische System Luxemburgs: Eine Einführung*. 1. Auflage, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008, S. 111–113.

⁶⁵³ Plačiau žr.: <www.gouvernement.lu/ministeres/index.html> [žiūrėta 2012-02-04].

⁶⁵⁴ Po Antrojo pasaulinio karo buvo įsteigtos šešios naujos ministerijos: 1953 m. Šeimos ministerija, 1967 m. Viešosios tarnybos ministerija, 1974 m. Aplinkos ministerija, 1989 m. Būstų statybos ir urbanistikos ministerija ir 1995 m. Parlamentinių ryšių ministerija.

Vyriausybei pagal Konstituciją pavedama svarstyti tuos klausimus, kurie pagal Konstituciją pavedami didžiajam hercogui, ir dėl jų priimti sprendimus. Tam tikrose situacijose, kai reikalingas ir didžiojo hercogo pritarimas, jam pateikiami keli skirtingi sprendimo variantai. Visais kitais atvejais lemia valstybės ministro balsas.

Daugeliu atvejų Vyriausybės nariai yra deputatai, tačiau pradėdami dirbti jie turi mandato atsisakyti, nes pareigos Vyriausybėje nesuderinamos su darbu parlamente, taip pat su teisėjo, Valstybės Tarybos nario, Audito rūmų nario pareigomis. Veiklos Vyriausybėje trukmė nėra nustatyta. Teoriškai didysis hercogas gali bet kada atšaukti ministrus, tačiau taip įvyksta retai. Dažnai ministrai, praradę pasitikėjimą parlamente, patys atsistatydina. Tokiu atveju didysis hercogas tokį faktą tik patvirtina.

Vyriausybės nariai turi teisę dalyvauti Deputatų Rūmų posėdžiuose. Jų reikalavimu jie turi būti išklaustyti. Deputatų Rūmai gali pareikalausti, kad Vyriausybės nariai atvyktų į posėdžius (80 str.). Konstitucijos 82–83 straipsniai reglamentuoja Vyriausybės narių atsakomybės klausimus. Vyriausybė apskritai yra priklausoma nuo parlamento daugumos.

Vyriausybės veiklos ribos labai priklauso nuo parlamento įgaliojimų. Štai pagal Konstitucijos 104 straipsnį Vyriausybė gali numatyti išlaidas tik pagal parlamento patvirtintą biudžetą. Tai reiškia, kad ir didysis hercogas, organizuodamas Vyriausybės veiklą, ir Vyriausybė, vykdydama jai priskirtas užduotis, yra saistomi parlamento priimtų įstatymo galią turinčių nuostatų. Vis dėlto konstitucinėje tikrovėje parlamento ir Vyriausybės tarpusavio santykiams būdinga tai, kad Vyriausybė turi prioritetą parlamento atžvilgiu ta prasme, kad didysis hercogas turi teisę paleisti parlamentą, o parlamento pasitikėjimo Vyriausybe klausimas Konstitucijoje tiesiogiai nėra numatytas.

7. VALSTYBĖS TARYBA

Pirmiausia paminėtina tai, kad jau pagal 1856 m. Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės Konstitucijos 76 straipsnio redakciją buvo numatyta, kad prie Vyriausybės turi būti įsteigta Taryba. 1989 m. birželio 13 d. Konstitucija buvo papildyta nauju V skyriumi „Apie Valstybės Tarybą“, kurį sudaro tik vienas – 83a – straipsnis. Šis straipsnis buvo pakeistas 1996 m. liepos

12 d., priimta redakcija įsigaliojo nuo 1997 m. sausio 1 d. Iki konstitucinės reformos Valstybės Taryba, tiksliau – vadinamasis Teisminis komitetas, kuriam priklausė 11 narių, atliko patariamąją funkciją įstatymų leidybos procese, kita vertus, buvo ir aukščiausioji instancija sprendžiant administracinius ginčus. Konstitucinę reformą lėmė Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1995 m. rugsėjo 28 d. jis priėmė sprendimą vadinamojoje *Procola* byloje, kai buvo konstatuota, kad tokia dviguba kompetencija yra nesuderinama su Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsniu. Sprendimas buvo grindžiamas tuo, kad Teismo komiteto nariams vykdant ir teisminės, ir įstatymų leidžiamosios valdžios funkcijas pažeidžiamas teisėjų nepriklausomumo principas. Taigi parlamentas, paskelbus minėtą sprendimą, operatyviai reagavo ir įsteigė dviejų instancijų administracinę justiciją. Kartu buvo išplėstos Valstybės Tarybos kaip patariamąsios institucijos įstatymų leidžiamajai valdžiai funkcijos. 1996 m. liepos 12 d. priimtame įstatyme, kuriuo buvo reformuota Valstybės Taryba, numatyta, kad savo išvadose dėl įstatymų ir nutarimų projektų ji turi spręsti dėl jų atitikties Konstitucijai, tarptautinėms susitarimams, sutartims ir bendriesiems teisės principams. Be šios *a priori* kontrolės, buvo įsteigta ir *a posteriori* kontrolė, kurią turėjo įgyvendinti taip pat 1996 m. įsteigtas Konstitucinis Teismas. Taip Valstybės Tarybai buvo suteiktas konstitucinės institucijos statusas.

Taigi pagal šiuo metu galiojančią šio straipsnio redakciją Valstybės Taryba teikia išvadas dėl įstatymų projektų, dėl siūlymų juos priimti ir keisti, taip pat kitais atvejais, kai į ją kreipiasi Vyriausybė. Dėl įstatymų straipsnių, kuriuos Deputatų Rūmai priima pagal Konstitucijos 65 straipsnį, Valstybės Taryba priima išvadas laikydamasi įstatyme numatytų terminų. Aptariamame Konstitucijos straipsnyje taip pat nurodoma, kad Valstybės Tarybos organizavimą, taip pat tai, kaip ji įgyvendina jai suteiktus įgaliojimus, nustato įstatymas.

Valstybės Taryba gali būti apibūdinama kaip monarchinė-teisinė institucija, nes į ją gali būti skiriamas pats didžiojo hercogo paveldėtojas⁶⁵⁵, kita vertus, iš esmės atnaujinant šią instituciją, septynis narius iš 21 nario, kurie ir sudaro Valstybės Tarybą, jis gali skirti tiesiogiai. Kitus

⁶⁵⁵ Didysis hercogas paskiria savo sūnų, kai šis tampa pilnametis, Valstybės Tarybos nariu tam, kad jis įgytų atitinkamą pasirengimą ateičiai, kai perims valstybės vadovo pareigas.

septynis narius jis skiria iš dešimties kandidatų sąrašo, kurį pateikia Deputatų Rūmai, o dar kitus septynis – iš dešimties kandidatų sąrašo, kurį pateikia pati Valstybės Taryba. Valstybės Tarybos priklausomumas nuo didžiojo hercogo pasireiškia ir tuo, kad, pavyzdžiui, Valstybės Tarybos pirmininkas be jo leidimo ne tarnyboje negali būti ilgiau nei 15 dienų. Be to, didysis hercogas ir pats gali perimti pirmininkavimą Valstybės Tarybai, jeigu jis pagal Valstybės Tarybos įstatymo 16 straipsnį mano esant prasminga. Tiesa, tokio atvejo dar nėra buvę, tačiau valstybės vadovas kartkartėmis dalyvauja šios institucijos posėdžiuose.

Kandidatams keliami tokie reikalavimai: Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės pilietybė, piliетinių ir politinių teisių turėjimas, gyvenamoji vieta Liuksemburgo Didžiojoje Hercogystėje ir ne mažesnis kaip 30 metų amžius. Įgaliojimų laikas – 15 metų, išskyrus tuos atvejus, kai sulaukiama 72 metų amžiaus. Valstybės Tarybai vadovauja pirmininkas, kurį gali pavaduoti du pavaduotojai. Jie kartu sudaro Valstybės Tarybos prezidiumą. Valstybės Tarybos nario pareigos nesuderinamos su Vyriausybės arba parlamento nario pareigomis. Tam, kad būtų užtikrintas šios institucijos nepriklausomumas, Valstybės Tarybos įstatymo 18 straipsnyje numatyta, kad jo nariai negali dalyvauti svarstant ir primant sprendimus dėl įstatymų projektų, jei jie anksčiau, atlikdami kitas funkcijas, buvo susiję su jų rengimu arba tie įstatymai suteiktų privilegijų jų giminaičiams (iki ketvirto laipsnio).

Valstybės Tarybos funkcijos Liuksemburgo politinėje sistemoje yra kitokios negu antrųjų parlamento rūmų kai kuriose pasaulio šalyse, pavyzdžiui, Prancūzijoje, Belgijoje ar Nyderlanduose. Ši institucija nėra suformuojama visuotinių rinkimų būdu, todėl įstatymų leidybos srityje su parlamentu ji nekonkuruoja. Jai būdinga patariamoji funkcija, nustatant naujų įstatymų suderinamumą su jau galiojančia teise, ypač – su Konstitucija. Taigi visus įstatymus parlamentas gali priimti tik tada, kai dėl jų išvadą pateikia Valstybės Taryba. Išvada pateikiama pranešimo, patarimų forma, gali būti pateiktas ir alternatyvus projektas. Tam Valstybės Taryba gali pasitelkti ekspertus iš išorės ar kitus tarnautojus. Čia pabrėžtina tai, kad jos dalyvavimas įstatymų leidybos procese yra garantuojamas konstituciškai. Valstybės Taryba gali atlikti jai ne tik Konstitucijos pavestus įgaliojimus, bet ji gali Vyriausybei, be kita ko, nurodyti, kokius naujus įstatymus ar nutarimus reikėtų priimti ar pakeisti. Taigi Valstybės Taryba

apibūdinama ir parlamento „teisinio valstybingumo sąžinė“, ir tam tikru įstatymų leidybos proceso „stabdžiu“, atsižvelgiant į pateikiamų įstatymų projektų gausą, ir institucija, kompensuojančia deputatų bei frakcijų veiklai užtikrinti reikiamų darbuotojų stygių⁶⁵⁶.

8. TEISMINĖ VALDŽIA

Konstitucijos VI skyriuje (84–95b str.) įtvirtinti pagrindiniai teisminės valdžios organizavimo principai. Bendrosios kompetencijos teismams, taip pat administracinei ir konstitucinei justicijai Konstitucijoje skirtas vienas skyrius.

Pagal Konstitucijos 84 straipsnį ginčai, kurių objektas – pilietinės teisės, gali būti sprendžiami tik teisme. Ginčai, kurių objektas – politinės teisės, sprendžiami taip pat teisme, išskyrus įstatyme numatytas išimtis (85 str.).

Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės teismų sistema sukurta pagal prancūzų teisminės valdžios modelį. Ją sudaro bendrosios kompetencijos ir administraciniai teismai. Šalis suskirstyta į du teismų rajonus – Liuksemburgo ir Dykircho (*Diekirch*). Kaip pirmoji instancija šalyje veikia rajonų teismai (*Bezirksgerichte*). Bylas dėl mažų ieškinio sumų nagrinėja taikos teismai (*Friedensgerichte*), veikiantys Liuksemburge, Dykirche ir Eše prie Alceto (*Esch an der Alzette*). Šiuose miestuose įsteigti ir darbo teismai, kuriuose sprendžiant bylas dalyvauja ne tik teisėjas, bet ir darbuotojo bei darbdavio atstovai.

Kaip antroji instancija šalyje veikia vienintelis apeliacinis teismas. Šio teismo priimtus sprendimus galima apskūsti kasaciniam teismui. Pastarajam teismui pavaldūs socialiniai teismai, kurių struktūra analogiška darbo teismų struktūrai.

Baudžiamosios bylos nagrinėjamos panašia seka kaip ir jau aptartos civilinės bylos. Mažesni nusižengimai nagrinėjami vadinamuosiuose civiliniuose teismuose, kurie įsteigti prie taikos teismų. Bylos dėl nesunkių baudžiamųjų nusižengimų nagrinėjamos vienuose atitinkamo rajono teismo rūmuose, o dėl sunkių baudžiamųjų nusikaltimų – kituose. Toliau priimti sprendimai gali būti skundžiami atitinkamai apeliaciniam ir kasaciniam teismams.

⁶⁵⁶ Schroen, M. Das politische System Luxemburgs. Ismayr, W. (Hrsg.). *Die politischen Systeme Westeuropas*. Opladen: Leske+Budrich. 1997, S. 387–388.

Remiantis Konstitucijos 86 straipsniu joks teismas, jokia kita jurisdikcija negali būti įsteigta kitaip kaip tik įstatymu. Draudžiama steigti kokius nors nepaprastuosius teismus. Pagal Konstitucijos 84 straipsnį specialiuoju įstatymu gali būti įsteigti karo teismai, jų įgaliojimai, narių teisės ir pareigos, kadencijos trukmė. Konstitucijos 89 straipsnyje skelbiama, kad kiekvienas sprendimas turi būti viešai paskelbtas, nurodant jo priėmimo motyvus.

Teisėjų skyrimo tvarka nustatyta minėtuose Konstitucijos 90 ir 91 straipsniuose. Taigi taikos teisėjus ir apygardų teismų teisėjus tiesiogiai skiria didysis hercogas. Tarybos prie Aukščiausiojo Teismo narius, taip pat apygardų teismų pirmininkus ir jų pavaduotojus didysis hercogas skiria atsižvelgdamas į Aukščiausiojo Teismo išvadą (90 str.). Konstitucijos 91 straipsnis įtvirtina teisėjų nekeičiamumo principą, kuris, 1989 m. balandžio 20 d. priėmus Konstitucijos pataisas, galioja visiems teisėjams. Specialieji įstatymai reglamentuoja darbo ir socialinės apsaugos teismų įgaliojimus, šių teismų teisėjų skyrimo būdą ir įgaliojimų trukmę (94 str.). Priimant kiekvieną teismo sprendimą nurodomi jo priėmimo pagrindai, jis paskelbiamas viešame posėdyje (89 str.). Konstitucijos 92 straipsnis nustato, kad teismų personalo darbo užmokestį nustato įstatymas.

Igyvendinus konstitucinę reformą 1996 m. birželio 12 d. buvo priimti svarbūs Konstitucijos pakeitimai, įtvirtinantys administracinę justiciją. Taip administracinė justicija buvo išskirta iš vykdomosios valdžios srities ir prancūzų pavyzdžiu suformuota atskira teisminės valdžios šaka. Vadovaujantis Konstitucijos 95a straipsniu administracinius ginčus sprendžia Administracinis teismas (*Verwaltungsgericht*) ir Aukščiausiasis administracinis teismas (*Verwaltungsgerichtshof*), pastarasis apibrėžiamas kaip aukščiausioji administracinės justicijos instancija. Pagal nuo 1996 m. gruodžio 7 d. galiojantį įstatymo nustatytą reguliavimą kiekvienam piliečiui buvo suteikta teisė Administraciniam teismui apskūsti administracinius aktus. Spręsti mokesčių ginčus šie teismai gali tik įstatymo numatytais atvejais ir sąlygomis. Administracinių teismų įgaliojimus ir jų organizavimą nustato įstatymas. Pagal Konstitucijos 95b straipsnio 5 dalį administracinių teismų teisėjus skiria didysis hercogas. Aukščiausiojo administracinio teismo teisėjai ir administracinio teismo pirmininkas bei jo pavaduotojas skiriami išklautus Aukščiausiojo administracinio teismo nuomonę, išskyrus tą atvejį, kai skiriama pirmą kartą. Konstitucijos 95b straipsnio 6 dalyje numatyta, kad administracinių teismų teisėjams taikomos Konstitucijos 91, 92 ir 93 straips-

nių nuostatos. Tai reiškia, kad jiems taip pat taikomas jų nepakeičiamumo principas, teisėjo pareigų nesuderinamumo su kitomis pareigomis, už kurias mokamas atlygis, principas, užtikrinamos socialinės garantijos.

9. KONSTITUCINĖ JUSTICIJA

Konstitucinė justicija – tai palyginti naujas institutas Liuksemburgo Didžiojoje Hercogystėje. Kaip jau minėta, 1996 m. liepos 12 d. priėmus Konstitucijas pataisas, kurios įsigaliojo nuo 1997 m. sausio 1 d., valstybėje buvo įkurta ne tik administracinė, bet ir konstitucinė justicija. Iki to laiko administraciniams teismams ir Konstituciniam Teismui priskirtas funkcijas atliko Valstybės Taryba. Taigi Konstitucinis Teismas, įsteigtas pagal europietiškojo konstitucinės justicijos modelį, kaip ir administraciniai teismai, savo darbą pradėjo 1997 m.

Konstitucinei kontrolei Konstitucijoje skiriamas vienas straipsnis – 95b. Pagal šio straipsnio 1 dalį Konstitucinis Teismas (*Verfassungsgericht*) sprendžia įstatymų atitikties Konstitucijai klausimus⁶⁵⁷. Šiame straipsnyje taip pat nustatyta, kad Konstitucinio Teismo pirmininkas *ex officio* yra Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, jo pavaduotojas, taip pat *ex officio* naujai įsteigto Aukščiausiojo administracinio teismo pirmininkas (Konstitucinio Teismo įstatymo 3 str.). Į Konstitucinio Teismo sudėtį įeina du Kasacinio teismo nariai ir penki teisėjai, kuriuos skiria didysis hercogas, Aukščiausiojo Teismo ir Aukščiausiojo administracinio teismo siūlymu, priimamu šiam tikslui surengtame susirinkime. Konstitucinio Teismo organizavimą bei būdus, kaip yra įgyvendinami jiems suteikti įgaliojimai, nustato atskiras įstatymas.

Į Konstitucinį Teismą gali būti kreipiamasi dviem būdais. Visų pirma, sprendžiant ginčus bendrosios kompetencijos arba administraciniame teismo procese dalyvaujančios šalys gali kelti klausimą dėl įstatymo atitikties Konstitucijai, šį klausimą gali kelti ir pats teismas (Konstitucinio Teismo įstatymo 6 str.). Antruoju atveju teismas, prieš kreipdamasis į Konstitucinį Teismą, išklauso ir suinteresuotųjų šalių nuomonę. Konstitucinio Teismo pirmininkas nusprendžia, kuriems iš visų devynių šio Teismo teisėjų priskirtina teisės normų atitikties Konstitucijai kontrolė, kartu jis turi užtikrinti ir rotacijos principą (Konstitucinio Teismo įstatymo 9 str.). Konstitucinio Teismo pasitarimai paprastai uždari, tačiau sprendimai skelbiami viešai.

⁶⁵⁷ Žr.: <http://www.justice.public.lu/fr/organisation-justice/cour-constitutionnelle/index.html> [žiūrėta 2012-03-21].

Liuksemburgo Didžiojoje Hercogystėje teisės normų atitikties Konstitucijai kontrolę atlieka ne tik Konstitucinis Teismas, bet ir bendrosios kompetencijos teismai, administraciniai teismai bei Konstitucinis Teismas. Konstitucijos 95 straipsnis įtvirtina, kad teismai atlieka nutarimų atitikties įstatymams kontrolės funkciją⁶⁵⁸.

Kaip teigia M. Schroenas, palyginti neseniai įsteigto Konstitucinio Teismo teisėjams keliama nelengva užduotis interpretuoti Konstituciją atsižvelgiant į konstitucinę tikrovę, kuri yra paženklinta Tautos suvereniteto ir parlamentarizmo „paprutine teise“. Jau pirmasis Konstitucinio Teismo sprendimas, priimtas 1998 m. kovo 8 d., atskleidė šią dilemą. 1935 m. priimtas ministro nutarimas, kuriame buvo įtvirtintos nuostatos dėl magistro egzamino, buvo pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai, nes pagal Konstitucijos 36 straipsnį leisti nutarimus ir potvarkius yra priskiriama didžiojo hercogo kompetencijai. Sprendimai, grindžiami panašia logika, priimti 1998 m., parlamento, Vyriausybės ir teismų atstovams suponavo išvadą, kad Konstitucija turi būti aktualizuojama. Todėl parlamentinis komitetas, nagrinėjantis su Konstitucija susijusius klausimus, pasitelkęs konstitucinės teisės specialistus iš Belgijos ir Prancūzijos, jau rengiasi didžiajai konstitucinei reformai. Be kita ko, turi būti keičiama ir Konstitucijos struktūra, nes, kaip jau minėta šios apžvalgos pradžioje, pirmasis Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės Konstitucijos skirsnis ir šiandien vadinasi „Apie valstybę, jos teritoriją ir didįjį hercogą“, nors vietoj jo pradžioje turėtų būti įtvirtintas tautos suvereniteto principas⁶⁵⁹.

* * *

Liuksemburgo – vienintelės pasaulyje Didžiosios Hercogystės – Konstitucija, priimta 1848 m. liepos 9 d. (1868 m. spalio 17 d. redakcija), – tai oktrojavimo būdu priimta Konstitucija, priskirtina pirmosios bangos pasaulio konstitucijų raidos etapui, pagal keitimo procedūrų sudėtingumą „griežta“, dualistinės monarchijos, kitų autorių nuomone, parlamentinės monarchijos valdymo modelį ir demokratinį politinį režimą įtvirtinanti

⁶⁵⁸ Hirsch, M.; Thewes, M. Die Verfassung. Lorig, W. H.; Hirsch, M. (Hrsg.). *Das politische System Luxemburgs: Eine Einführung*. 1. Auflage, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008, S. 104.

⁶⁵⁹ Schroen, M. *Das politische System Luxemburgs*. Ismayr, W. (Hrsg.). *Die politischen Systeme Westeuropas*. 4., aktualisierte und überarbeitete Auflage. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009, S. 507–508.

Konstitucija. Liuksemburgo Didžioji Hercogystė, mažiausia Europos Sąjungos narė – unitarinė valstybė. Būdinga tai, kad galiojant aptariamai Konstitucijai valstybės valdymo modelis kito, išvengiama tendencija šaliai pereiti prie parlamentinio valstybės valdymo modelio. Pagal dabartinį konstitucinį reguliavimą valstybės vadovo – didžiojo hercogo – vaidmuo, įgyvendinant valstybės valdžią yra minimalus, nes pagrindinės valstybės valdymo funkcijos sutelkiamos parlamento – Deputatų Rūmų – bei Vyriausybės institucijose. Visus įgaliojimus jis įgyvendina tik veikdamas kartu su kitomis valdžios institucijomis ir ypač su Vyriausybe, nes parlamentinėje monarchijoje šios institucijos glaudžiai sąveikauja ir kartu atlieka vykdomosios valdžios funkcijas. Valstybėje veikia Valstybės Taryba, kurios pagrindinė užduotis – teikti išvadas dėl įstatymų projektų, siūlymų, juos priimti ir keisti. O galiojančių įstatymų atitiktis klausimus sprendžia palyginti neseniai, t. y. 1996 m., įsteigtas Konstitucinis Teismas ir kita teismų sistemos reformos išdava – administracinė justicija, numatant dvi administracinių teismų grandis. Konstitucijoje įtvirtintas piliečių teises ir laisves šalyje veiksmingai užtikrina nuo Konstitucijos priėmimo veikianti teismų sistema.

LITERATŪRA

1. Birmontienė, T. *et al. Lietuvos konstitucinė teisė*. Vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
2. Bossaert, D. Die öffentliche Verwaltung. Lorig, W. H.; Hirsch, M. (Hrsg.). *Das politische System Luxemburgs: Eine Einführung*. 1. Auflage, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008.
3. Dumont, P.; Fehlen, F.; Poirier, Ph. Parteiensystem, politische Parteien und Wahlen. Lorig, W. H.; Hirsch, M. (Hrsg.). *Das politische System Luxemburgs: Eine Einführung*. 1. Auflage, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008.
4. Favoreu, L. *Konstituciniai teismai* (iš prancūzų kalbos vertė Jarašiūnas, E.). Vilnius: Garnelis, 2001.
5. Fehlen, F. Multilingualismus und Sprachenpolitik. Lorig, W. H.; Hirsch, M. (Hrsg.). *Das politische System Luxemburgs: Eine Einführung*. 1. Auflage, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008.
6. Hirsch, M.; Thewes, M. Die Verfassung. Lorig, W. H.; Hirsch, M. (Hrsg.). *Das politische System Luxemburgs: Eine Einführung*. 1. Auflage, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008.
7. Hirsch, M. Luxemburg und die europäische Integration. Lorig, W. H.; Hirsch, M. (Hrsg.). *Das politische System Luxemburgs: Eine Einführung*. 1. Auflage, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008.

8. Jarašiūnas, E. Nuo pirmosios iki naujausių konstitucijų: keletas minčių apie konstitucinio reguliavimo raidą. *Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005.
9. Конституции государств Европы. Под ред. Л. А. Окунькова. Москва: Издательство НОРМА. 2001, т. 2.
10. Lorig, W. H.; Hirsch, M. Einleitung: Luxemburg - „Small, beautiful und successful“? Lorig, W. H.; Hirsch, M. (Hrsg.). *Das politische System Luxemburgs: Eine Einführung*. 1. Auflage, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008.
11. Lorig, W. H. Politische Kultur. Lorig, W. H.; Hirsch, M. (Hrsg.). *Das politische System Luxemburgs: Eine Einführung*. 1. Auflage, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008.
12. Mesonis, G. *Valstybės valdymo forma konstitucinėje teisėje: Lietuvos Respublika Vidurio ir Rytų Europos kontekste*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
13. Müller, R. Kommune im politischen Prozess. Lorig, W. H.; Hirsch, M. (Hrsg.). *Das politische System Luxemburgs: Eine Einführung*. 1. Auflage, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008.
14. Röhrich, W. *Die politischen Systeme der Welt*. München: Beck, 1999.
15. Schroen, M. Das politische System Luxemburgs. Ismayr, W. (Hrsg.). *Die politischen Systeme Westeuropas*. Opladen: Leske+Budrich, 1997.
16. Schroen, M. Das politische System Luxemburgs. Ismayr, W. (Hrsg.). *Die politischen Systeme Westeuropas*. 4., aktualisierte und überarbeitete Auflage. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009.
17. Schroen, M. Parlament, Regierung und Gesetzgebung. Lorig, W. H.; Hirsch, M. (Hrsg.). *Das politische System Luxemburgs: Eine Einführung*. 1. Auflage, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008.
18. Trausch, G. Die historische Entwicklung Großherzogtums – Ein Essay. Lorig, W. H.; Hirsch, M. (Hrsg.). *Das politische System Luxemburgs: Eine Einführung*. 1. Auflage, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008.
19. Vainiūtė, M. Lichtenšteino kunigaikštystės konstitucinė santvarka. *Jurisprudencija*, 2007 12(102).
20. Vaitiekienė, E.; Mesonis G. *Lyginamoji konstitucinė teisė*. Vilnius: Justitia, 2011.
21. Zippelius, R. *Allgemeine Staatslehre. Politikwissenschaft*. 14. Auflage, München: Verlag C. H. Beck, 2003.
22. Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės Deputatų Rūmų internetinis tinklapis: <http://www.chd.lu/wps/portal/public>
23. Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės didžiojo hercogo internetinis tinklapis: <http://www.monarchie.lu/fr>
24. Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės Vyriausybės internetinis tinklapis: <http://www.gouvernement.lu>

XVII. MALTOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA

Lekt. Laimonas Markauskas

1. MALTOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ RAIDA

Maltos Respublika – salų valstybė Viduržemio jūroje, viena tankiausiai gyvenamų valstybių pasaulyje. Savo istoriją Malta skaičiuoja nuo pat ketvirtos tūkstantmečio pr. Kr., kai joje jau buvo sukurtas religinis centras ir savita architektūra. 218 m. pr. Kr. Malta tapo Romos imperijos dalimi, 533 m. įsiliejo į Bizantijos imperiją, o nuo 870 m. buvo valdoma arabų, kurie padarė didelę įtaką Maltos gyvenimui, papročiams ir kalbai. Vėliau Maltą dar ne kartą valdė įvairios tautos, kol 1798 m. ją okupavo Napoleono armija. Tačiau Maltos gyventojai sukilo prieš prancūzų valdymą ir britų padedami 1800 m. juos išvijo. Kiek vėliau, 1814 m., Malta savanoriškai tapo britų imperijos dalimi, t. y. iš esmės Didžiosios Britanijos kolonija⁶⁶⁰.

Nepriklausoma valstybe Malta tapo tik 1964 m. rugsėjo 21 d.⁶⁶¹, bet išliko Britanijos sandraugos dalimi⁶⁶². 1974 m. gruodžio 13 d. įvykdžius konstitucinę reformą Malta tapo respublika, tačiau iki šiol yra Sandraugos narė. 2004 m. gegužės 1 d. Malta tapo Europos Sąjungos nare⁶⁶³.

Dabartinė Maltos Konstitucija, priimta 1964 m., yra Maltos konstitucijų istorijos ir konstitucionalizmo raidos rezultatas. Nagrinėjant Maltos konstitucijų istoriją paprastai išskiriamos trijų kategorijų Maltos konstitucijos:

- konstitucijos, kurios įtvirtino visišką britų valdžią;

⁶⁶⁰ *Background note: Malta* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-16]. <<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5382.htm>>.

⁶⁶¹ Blackburn, R. et al. *Fundamental Rights in Europe. The ECHR and its member states 1950 – 2000*. Oxford: Oxford University Press, 2001, p. 560

⁶⁶² *CIA – The World Factbook* [interaktyvus] [žiūrėta 2011-04-16]. <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mt.html>>.

⁶⁶³ *2000 – today. A decade of further expansion* [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-08-30]. <http://europa.eu/about-eu/eu-history/2000_today/index_en.htm>.

- pereinamosios konstitucijos (1921–1947), pagal kurias Malta turėjo tam tikrą savivaldą (į šias konstitucijas labai panaši ir 1961 m. Konstitucija);
- 1964 m. nepriklausomos Maltos Konstitucija⁶⁶⁴.

Didelę reikšmę Maltos konstitucingumo raidai turėjo 1961 m. Konstitucija, priimta Maltai dar esant Didžiosios Britanijos kolonija. Ši Konstitucija iš esmės panaikino valdžios dualizmą, įtvirtindama Maltos valdžios institucijas, turinčias įstatymų leidžiamąją ir įstatymų vykdomąją valdžią. Tačiau Malta vis dar buvo Didžiosios Britanijos kolonija, todėl pastaroji kontroliavo gynybos ir užsienio reikalus⁶⁶⁵. Tokio dalinio savarankiškumo Maltai suteikimas neišvengiamai reiškė artėjantį Maltos nepriklausomybės paskelbimą. Nepriklausoma valstybe Malta tapo 1964 m. rugsėjo 21 d., kartu buvo priimta ir nauja 1964 m. Maltos Konstitucija⁶⁶⁶. Pagrindu skelbti nepriklausomybę ir priimti naują Konstituciją tapo Jungtinės Karalystės priimtas Maltos nepriklausomybės aktas⁶⁶⁷, kuriuo Maltai buvo suteikta nepriklausomybė. Tačiau net ir priėmusi 1964 m. Konstituciją, Malta išliko monarchija, ir Jungtinės Karalystės karalienė buvo pripažįstama Maltos karaliene, atstovaujama ir veikianti Maltoje per generalinį gubernatorių. Tačiau generalinis gubernatorius veikė turėdamas Maltos, o ne Jungtinės Karalystės valdžios organų pritarimą, dėl to Malta, nors formaliai išliko britų karūnos veikiama monarchija, iš esmės buvo nepriklausoma ir įstatymų leidžiamosios, ir vykdomosios valdžios požiūriu⁶⁶⁸.

1974 m. gruodžio 13 d. Maltoje buvo įvykdyta konstitucinė reforma, buvo priimti Konstitucijos pakeitimai ir Malta tapo respublika, kurios vadovas yra prezidentas⁶⁶⁹. Pažymėtina, kad nors buvo įgyvendinta konstitucinė reforma ir valdymo formą tapo respublikinė, Malta iki šiol išliko Britanijos sandraugos narė.

⁶⁶⁴ Cremona, J. J. *The Maltese Constitution and Constitutional History Since 1813*. San Gwann, Malta: Publishers Enterprises Group Ltd, 1994.

⁶⁶⁵ Cremona, J. J. *The Maltese Constitution and Constitutional History Since 1813*. San Gwann, Malta: Publishers Enterprises Group Ltd, 1994.

⁶⁶⁶ *Constitution of Malta* [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-04-16]. <<http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8566&dl=1>>.

⁶⁶⁷ *Malta Independence Act 1964* [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-08-31]. <<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1964/86#commentary-c656109>>.

⁶⁶⁸ Kortmann, C. et al. *Constitutional Law of 10 EU Member States. The 2004 Enlargement..* Kluwer Law International, 2006, p. VII-9.

⁶⁶⁹ Kortmann, C. et al. *Constitutional Law of 10 EU Member States. The 2004 Enlargement..* Kluwer Law International, 2006, p. VII-9.

2. MALTOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJOS PAGRINDINIAI BRUOŽAI

Maltos Respublikos Konstitucijai daug įtakos padarė britiška konstitucinė sistema (nors Jungtinės Karalystės Konstitucija ir yra laikoma nerašytine). Tai tipiškas parlamentinės demokratijos konstitucijos pavyzdys⁶⁷⁰. Maltos Respublikos Konstitucija – vientisas rašytinis dokumentas, todėl ji priskirtina prie pasaulyje labiausiai paplitusios rašytinės konstitucijos formos. Maltos Konstituciją sudaro vienuolika skyrių: „Maltos Respublika“; „Principų deklaracija“; „Pilietybė“; „Pagrindinės asmens teisės ir laisvės“; „Prezidentas“; „Parlamentas“ (pastarasis skyrius yra papildomai suskirstytas į tris dalis); „Vykdomoji valdžia“; „Teisminė valdžia“; „Finansai“; „Valstybės tarnyba“; „Kitos nuostatos“. Konstitucija taip pat turi keturis priedus. Pirmasis priedas buvo skirtas tam tikrų įstatymų galiojimui ir galimam jų ir Konstitucijos prieštaravimui pereinamuoju laikotarpiu aptarti, antrasis ir trečiasis pateikia pareigūnų duodamos priesaikos ir ištikimybės priesaikos tekstus, o ketvirtajame priede išvardytos Britanijos sandraugai priklausančios valstybės.

Pirmame Konstitucijos skyriuje aptariami pagrindiniai Maltos valstybės principai. Deklaruojama, kad Malta yra demokratinė respublika (1 str. 1 d.), apibrėžiama Maltos teritorija (1 str. 2 d.). Čia deklaruojamas ir Maltos neutralitetas – Malta yra neutrali valstybė, aktyviai propaguojanti taiką, saugumą ir socialinę pažangą, taip pat atsisakanti dalyvauti bet kokiame kariniame aljanse (1 str. 3 d.). Vienas iš Maltos Konstitucijos ypatumų – joje įtvirtinta Romos katalikų religija, kuri deklaruojama kaip Maltos religija, kartu įtvirtinant, kad Romos katalikų religinis mokymas turi būti teikiamas kaip privalomo mokymo dalis visose valstybinėse mokyklose; be to, Romos Katalikų Bažnyčios vadovybė turi pareigą ir teisę mokyti, kokie principai yra geri, o kokie blogi (2 str.). Svarbios ir pirmajame Maltos Konstitucijos skyriuje ir ypač Konstitucijos 6 straipsnyje įtvirtintos nuostatos dėl Konstitucijos viršenybės principo – nustatoma, kad jeigu koks nors įstatymas neatitinka Konstitucijos, Konstitucija turi viršenybę, o toks įstatymas ta apimtimi, kuria neatitinka Konstitucijos, yra niekinis.

Kaip minėta, kiti skyriai yra skirti žmogaus teisėms ir valstybės valdžios organizavimo principams, tačiau jie bus aptariami nagrinėjant atskirus Maltos konstitucinius institutus.

⁶⁷⁰ *European Integration and Constitutional Law*. Council of Europe Publishing, 2001, p. 26.

Baigiant bendrą Konstitucijos apžvalgą reikėtų aptarti Konstitucijoje nustatytą jos keitimo tvarką. Šiuo požiūriu Maltos Konstitucija yra gana įdomi, nes įtvirtina skirtingas Konstitucijos keitimo procedūras – tai priklauso nuo to, kokios Konstitucijos nuostatos yra keičiamos. Bendra taisyklė, nustatyta Maltos Konstitucijos 66 straipsnio 1 ir 5 dalyse, yra ta, kad Konstitucija yra keičiama parlamento aktu, už kurį galutinio balsavimo metu turi balsuoti dauguma (t. y. daugiau kaip pusė) visų Atstovų Rūmų narių. Tačiau pagal Maltos Konstitucijos 66 straipsnio 2 dalį Konstitucijos 66 straipsnis (nustatantis Konstitucijos keitimo tvarką), 1 straipsnis (nustatantis Maltos valstybės organizavimo klausimus, taip pat ir tai, kad Malta yra demokratinė respublika), 2 straipsnio 2 dalis (nustatanti, kad Romos Katalikų Bažnyčios vadovybė turi pareigą ir teisę mokyti, kokie principai yra geri, o kokie blogi), 3 straipsnio 1 dalis (nustatanti Maltos vėliavą), 5 straipsnio 1 dalis (nustatanti Maltos nacionalinę kalbą), 6 straipsnis (įtvirtinantis Konstitucijos viršenybės principą), 38–42 straipsniai (įtvirtinantys tam tikras žmogaus teises ir laisves), 51, 52, 56, 57, 60, 61, 64A, straipsniai 65 straipsnio 3 dalis, 75 straipsnio 2 dalis, 76 straipsnis, išskyrus jo 2 dalį, 77 straipsnis (šie visi straipsniai susiję su parlamento darbo organizavimo ir jo rinkimų organizavimo principais, ombudsmenu, Atstovų Rūmų narių indemnitetu, parlamento paleidimu), 78, 80, 91 straipsniai (susiję su vykdomosios valdžios organizavimo principais, ministrų skyrimu), 95 – 100 straipsniai (įtvirtinantys teisminės valdžios organizavimo principus), 102–110, 113–114 straipsniai (valstybės finansai ir valstybės tarnybos organizavimo principai), 115A straipsnis (vietos savivalda), 118, 119 straipsniai (susiję su Radijo ir televizijos komisija), 120 straipsnis (susijęs su Darbo komisija), taip pat 124 straipsnis (jame nustatomi Konstitucijoje vartojamų sąvokų apibrėžimai), kiek jo taikymas susijęs su prieš tai išvardytais straipsniais, gali būti keičiami parlamento aktu, už kurį galutinio balsavimo metu turi balsuoti ne mažiau kaip du trečdaliai visų Atstovų Rūmų narių.

Be to, Maltos Konstitucijos 66 straipsnio 3 dalis nustato, kad Maltos Konstitucijos 66 straipsnio 3 ir 4 dalys (susiję su kai kurių konstitucijos nuostatų keitimu) bei 76 straipsnio 2 dalis (nustatanti parlamento kadencijos trukmę) gali būti keičiami, kai jų pakeitimams galutinio balsavimo metu pritaria ne mažiau kaip du trečdaliai visų Atstovų Rūmų narių, tačiau praėjus ne mažiau kaip trims mėnesiams ir ne daugiau kaip šešiams mė-

nesiams nuo balsavimo, pakeitimai turi būti pateikti patvirtinti rinkėjams, kurių dauguma turi pritarti pakeitimams, t. y. turi įvykti referendumas.

Taigi galima konstatuoti, kad Maltos Konstitucija yra gana lanksti – ją beveik visais atvejais gali keisti Atstovų Rūmai paprasta visų narių balsų dauguma ir tik tam tikrų straipsnių pakeitimui reikalinga kvalifikuota balsų dauguma ar tautos pritarimu.

3. ASMENS KONSTITUCINIO STATUSO PAGRINDAI

Jau pačiame pirmame Maltos Konstitucijos straipsnyje pabrėžiama, kad Malta yra demokratinė respublika paremta pagarba fundamentalioms žmogaus teisėms ir laisvėms.

Žmogaus teisėms ir laisvėms yra skirtas Maltos Konstitucijos IV skyrius. Šio skyriaus konstrukcija paremta Konstitucijos 32 straipsnyje įtvirtintomis pagrindinių asmens teisių ir laisvių pamatinėmis nuostatomis: teise į gyvybę, laisvę, asmens saugumą, nuosavybę ir teisinę apsaugą; sąžinės ir saviraiškos laive, taikių susirinkimų ir asociacijų laisve; teise į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą. Tolesnės Maltos Konstitucijos IV skyriaus nuostatos yra tarsi skirtos plačiau išdėstyti minėtas 32 straipsnyje nurodytas teises, tačiau yra apžvelgiami gana įvairūs šių teisių aspektai ir taip įtvirtinamas gana platus žmogaus teisių katalogas.

Be bendrųjų žmogaus teisių apsaugos aspektų, Maltos Konstitucijos 32 straipsnyje įtvirtinamas ir lygiateisiškumo principas nurodant, kad Konstitucijoje įtvirtintomis teisėmis gali naudotis kiekvienas Maltoje esantis asmuo, kad ir kokios jis būtų rasės, kilmės, politinių įsitikinimų, spalvos, pažiūrų ar lyties. Kartu įtvirtinamas ir pagrindinis naudojimosi teisėmis ir laisvėmis principas – kiekvienu atveju turi būti gerbiamos kitų asmenų teisės ir laisvės ir viešasis interesas – taip suformuluojamas pagrindinis teisių ir laisvių ribojimo principas. Taip pat svarbus ir nediskriminavimo principas. Jis dėstomas ne šalia bendrųjų žmogaus teisių apsaugos principų, o skyriaus, skirto žmogaus teisių apsaugai, pabaigoje – Konstitucijos 45 straipsnyje. Jame nurodoma, kad jokiame įstatyme negali būti diskriminuojančių ar diskriminacinį efektą sukuriančių nuostatų, taip pat joks asmuo negali būti diskriminuojamas dėl rasės, kilmės, politinių įsitikinimų, spalvos, religijos (pažiūrų) ar lyties nei įstatymo pagrindu, nei viešosioms institucijoms ar viešajai valdžiai vykdant savo funkcijas. Pažymėtina, kad Maltos Konstitucija išvardija baigtinį diskri-

minacijos pagrindų sąrašą, ir toks Konstitucijos nuostatų dėstymas gali būti diskutuotinas dėl jo atitikties žmogaus teisių apsaugos standartams.

Maltos Konstitucijos 33 straipsnis skirtas teisei į gyvybę. Pabrėždama asmens teisę į gyvybę, Konstitucija įvirtina ir atvejus, kai yra įmanomas teisėtas asmens gyvybės atėmimas. Visų pirma, gyvybė gali būti atimama vykdant teismo nuosprendį už veiką, kuri pagal Maltos įstatymus yra kriminalinis nusikaltimas, už kurį asmuo yra nuteistas. Nors tokios nuostatos suponuoja galimą mirties bausmės taikymą, tačiau reikėtų pasakyti, kad šiuo metu *de facto* mirties bausmė Maltos įstatymų nėra numatyta, o paskutinis mirties nuosprendis Maltos teritorijoje buvo įvykdytas dar 1943 m., t. y. gerokai iki Konstitucijos priėmimo (formaliai galutinai mirties bausmė buvo visiškai panaikinta tik 2000 metais)⁶⁷¹. Šiuo metu Malta yra prisijungusi prie Europos žmogaus teisių konvencijos 13 protokolo dėl visiško mirties bausmės panaikinimo visais atvejais (šis protokolas Maltos atžvilgiu įsigaliojo 2003 m. liepos 1 d.)⁶⁷².

Pagal Maltos Konstitucijos 33 straipsnį gyvybė gali būti teisėtai atimama, kai naudojama proporcingai pateisinama jėga šiais atvejais: (i) ginant asmenį nuo smurto ar ginant turtą; (ii) siekiant įvykdyti teisėtą areštą ar sutrukdyti teisėtai sulaukytam asmeniui pabėgti; (iii) siekiant numalšinti riaušes, maištą ar sukilimą; (iv) siekiant tam asmeniui sutrukdyti padaryti kriminalinį nusikaltimą. Taip pat nelaikoma, jog pažeidžiama teisė į gyvybę, jeigu asmuo žūva karinių veiksmų metu (Konstitucijoje vartojama sąvoka *lawful act of war* – tai suponuoja, kad tokie kariniai veiksmai turi atitinkti tarptautinių konvencijų reikalavimus).

Maltos Konstitucijos 34 straipsnis yra skirtas asmens laisvės apsaugai ir procesinėms garantijoms. Čia pabrėžiama, kad jokio asmens laisvė negali būti apribota kitaip, kaip tik pagal įstatymą ir tik esant Konstitucijoje nurodytiems pagrindams – nurodoma dešimt atvejų, kai asmens laisvė gali būti apribojama. Be įprastų atvejų, kai asmens laisvė gali būti apribota vykdant teismo nuosprendį ar įsakymą ar įtariant, kad asmuo padarė nusikaltimą, asmens laivė taip pat gali būti apribota siekiant užkirsti kelią infekcinių ar užkrečiamų ligų plitimui; asmeniui, turinčiam

⁶⁷¹ *Death penalty: Countries abolitionist for all crimes* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-16]. <http://www.amnesty.org/en/death-penalty/countries-abolitionist-for-all-crimes>.

⁶⁷² Žr.: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=187&CM=8&DF=25/05/2011&CL=ENG> [žiūrėta 2012-03-23].

(ar pagrįstai įtariant, kad toks asmuo turi) psichinės sveikatos sutrikimų, piktnaudžiaujančiam alkoholiu arba narkotikais ar valkataujančiam asmeniui, siekiant jį apsaugoti ar juo rūpintis bei siekiant apsaugoti visuomenę; asmeniui nesulaukusiam aštuoniolikos metų jo mokslo ar gerovės tikslais. Galima konstatuoti, kad Maltos Konstitucijoje įtvirtinti pagrindiniai asmens laisvės neliečiamybės principai atitinka tarptautinius žmogaus teisių apsaugos standartus.

Kitoje Maltos Konstitucijos 34 straipsnio dalyje įtvirtinamos procesinės garantijos. Visų pirma nustatoma, kad kiekvienas sulaikytas asmuo jam suprantama kalba turi būti informuojamas apie jo sulaikymo priežastis, o per keturiasdešimt aštuonias valandas nuo sulaikymo toks sulaikytas asmuo turi būti pristatytas teismui. Konstitucija įtvirtina ir teisę į teismą per įmanomai trumpiausią laikotarpį, nustatydamą, kad jeigu nusikaltimo padarymu įtariamo sulaikyto asmens teismo procesas nesibaigia per pagrįstą terminą (pažymėtina, kad joks konkretus terminas nėra nustatomas, o tik pabrėžiamas pagrįstas (angl. – *reasonable*) terminas, kuris, matyt, kiekvienu konkrečiu atveju priklauso nuo įvairių aplinkybių), toks asmuo turi būti paleidžiamas arba be jokių sąlygų, arba taikant tokias sąlygas, kurios yra pagrįstai reikalingos siekiant užtikrinti tokio asmens dalyvavimą teismo procese. Konstitucija taip pat nustato ir teisę į kompensaciją, kai asmuo buvo sulaikytas neteisėtai.

Išsamiau asmens procesinės garantijos yra apibrėžiamos Konstitucijos 39 straipsnyje. Pirmoje šio straipsnio dalyje yra įtvirtinama asmens kaltinamo padariusio nusikaltimą teisė į teisingą procesą per pagrįstą laikotarpį prieš įstatymu įsteigtą nepriklausomą ir nešališką teismą. Antroje šio straipsnio dalyje nustatoma, kad teismas, sprendžiantis dėl asmens civilinių teisių ir pareigų, taip pat turi būti nepriklausomas ir nešališkas, taip pat ir šiuo atveju asmeniui, besikreipiančiam į teismą, turi būti užtikrintas teisingas procesas per pagrįstą laikotarpį. Trečioji šio straipsnio dalis skirta teismo proceso viešumo principui įtvirtinti, kuris nėra absoliutus ir gali būti tam tikrais atvejais ribojamas (pvz., kai viešumas pakenktų teisingumo interesams, ar neviešas teismo procesas reikalingas dėl viešosios tvarkos, visuomenės saugumo, visuomenės moralės, privataus gyvenimo apsaugos, nepilnamečių asmenų gerovės apsaugos ar panašių priežasčių). Konstitucijos 39 straipsnio penktoji dalis įtvirtina nekaltumo prezumpciją, šeštojoje dalyje įtvirtinamos asmens, kaltina-

mo padarius nusikaltimą, garantijos: (i) toks asmuo turi būti jam gerai suprantama kalba informuojamas apie pateiktą kaltinimų pobūdį; (ii) jam turi būti suteiktas adekvatus laikas ir priemonės pasirengti gynybai; (iii) jis turi teisę gintis ir pats, ir naudodamasis teisinio atstovo paslaugomis (jeigu jo neišgali pasisamdyti, jis turi būti samdomas visuomenės lėšomis); (iv) jis turi teisę kviešti ir apklausti liudytojus, taip pat ir tuos, kuriuos kviečia kaltinimą palaikantis asmuo; (v) jam turi būti procese nemokamai suteikiamas vertėjas, jeigu jis nesupranta procese vartojamos kalbos. Taip pat Konstitucijos 39 straipsnio aštunta dalis įtvirtina bausmės tik pagal įstatymą principą bei kaltinamojo asmens padėtį sunkinančio įstatymo negaliojimo atgal principą, devintoji dalis užtikrina, kad niekas negali baudžiamas už tą patį nusikaltimą pakartotinai, o dešimtoji dalis įtvirtina teisę asmeniui teisiškai baudžiamajame procese neduoti parodymų. Taigi, kaip matyti, Maltos Konstitucijoje gana išsamiai ir plačiai įtvirtinamos įvairios procesinės garantijos, kurios atitinka ir visuotinai priimtinius žmogaus teisių apsaugos standartus, ir Europos žmogaus teisių konvencijos reikalavimus.

Kaip teisės į asmens laisvę dalys Maltos Konstitucijoje atskiriamai išskiriamas nežmoniškų ir žeminančių bausmių draudimas (36 str.), taip pat ir priverstinio darbo draudimas (35 str.). Tačiau kartu nurodomos ir išimtys, kai priverstinio pobūdžio darbas galimas – (i) tai darbas, kuris paskirtas teismo nuosprendžiu ar įsakymu; (ii) asmens darbas, pagrįstai reikalingas tokio laisvės atėmimo vietoje esančio asmens higienos ar jo bausmės atlikimo vietos tvarkos palaikymo tikslais, o jeigu asmuo yra sulaikytas jo priežiūros, gydymo, mokymo ar jo gerovės tikslais, jo darbas pagrįstai reikalingas šiems tikslams; (iii) darbas, reikalingas atliekant karinę ar alternatyvią tarnybą; (iv) darbas atliekamas visuotinės nepaprastosios padėties metu.

Kita svarbi teisė, įtvirtinta Maltos Konstitucijoje, – asmens privatus gyvenimo neliečiamumas, kurio principai Maltos Konstitucijoje formuluojami gana trumpai, tačiau kartu šiai teisei suteikiamas tam tikras absoliutumo aspektas nustatant labai konkrečias išimtis, kai asmens privatumas gali būti ribojamas. Konstitucijos 38 straipsnis įtvirtina, kad be asmens sutikimo negali būti apieškomas nei asmuo, nei jo turtas, taip pat be asmens sutikimo kitiems asmenims draudžiama patekti į jo patalpas. Šios teisės ribojimas gali būti nustatomas tik įstatymu, tačiau tik tuo atve-

ju, jeigu: (i) to pagrįstai reikia dėl gynybos, visuomenės saugumo, viešosios tvarkos, visuomenės sveikatos, teritorijų planavimo, gamtos išteklių naudojimo ar kitos nuosavybės naudojimo, jeigu taip siekiama naudoti visuomenei; (ii) to pagrįstai reikia siekiant įgyvendinti kitų asmenų teises ir laisves; (iii) kompetentingos institucijos turi pateikti į patalpas mokėtiniais tikslais arba kai reikia atlikti darbus, susijusius su turto ar įrenginiais, teisėtai esančiais tose patalpose ir priklausančiais atitinkamai institucijai; (iv) įgyvendinant teismo nuosprendį ar įsakymą reikia apieškoti asmenį ar turtą ar pateikti į patalpas, ar kai to reikia užkirsti kelią nusikaltimui arba jį atskleisti. Be to, tam, kad tokie ribojimai būtų teisėti, jie turi būti pagrįstai reikalingi demokratinėje visuomenėje. Nors teisė į asmens ir jo privataus turto neliečiamybę Maltos Konstitucijoje aptariama įvairiais aspektais, tačiau kiti asmens privataus gyvenimo neliečiamybės aspektai atskirai nėra aptariami. Kita vertus, pavyzdžiui, susirašinėjimo slaptumas įtvirtinamas aptariant saviraiškos laisvę Konstitucijos 41 straipsnyje.

Nors Maltos Konstitucijos 2 straipsnyje įtvirtinta valstybinė religija (Romos Katalikų Bažnyčios), Maltos Konstitucijos 40 straipsnis taip pat garantuoja ir visišką sąžinės laisvę bei teisę laisvai praktikuoti atitinkamas religines apeigas. Taigi užtikrinamas demokratinis asmens ir Bažnyčios santykis, o valstybinė religija nėra prievarta primetama ir asmenys gali laisvai pasirinkti, kokią religiją praktikuoti. Tačiau nors sąžinės laisvė įtvirtinta Konstitucijoje, išskirtinio statuso suteikimas Romos Katalikų Bažnyčiai gali būti traktuojamas kaip privilegijų ir pranašumų jai suteikimas, lyginant su kitomis religijomis, o tai jau kelia pagrįstų abejonių dėl kitas religijas išpažįstančių asmenų ar apskritai kitų religijų diskriminacijos⁶⁷³.

Maltos Konstitucija įtvirtina ir saviraiškos laisvę – niekam negali būti trukdoma naudotis saviraiškos laisve, įskaitant ir laisvę turėti savo įsitikinimus, be jokio įsikišimo gauti idėjas ir informaciją bei skleisti idėjas ir informaciją, taip pat laisvę nuo įsikišimo į asmens korespondenciją (pastarasis aspektas labiau sietinas su asmens privataus gyvenimo neliečiamybe, o ne su saviraiškos laisve). Saviraiškos laisvė gali būti ribojama, jeigu to pagrįstai reikia gynybos, viešojo saugumo, viešosios tvarkos, visuomenės moralės ar padarumo, visuomenės sveikatos tikslais, taip pat siekiant apginti kitų asmenų reputaciją ar jų teises ir laisves ar privatų

⁶⁷³ Grech, A. *Religion, Tolerance, and Discrimination in Malta* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-10]. <<http://aei.pitt.edu/6034/1/27.pdf>>.

gyvenimą ar panašiais pagrindais, tačiau visais atvejais tiek, kiek to pagrįstai reikia demokratinėje visuomenėje (37 str.).

Maltos Konstitucijos 42 straipsnis įtvirtina susirinkimų ir asociacijų laisvę – niekam neturi būti trukdoma naudotis taikių susirinkimų ir asociacijų laisve. Tai reiškia, kad asmenys gali laisvai rinktis į taikius susirinkimus ir jungtis kartu su kitais asmenimis į asociacijas ar priklausyti profesinėms ar kitokioms sąjungoms arba asociacijoms, ginančioms jų interesus. Kaip ir kai kurios kitos teisės, ši teisė gali būti ribojama ir Maltos Konstitucijoje įtvirtinti jos ribojimo pagrindai atitinka visuotinai priimtus standartus ir tarptautinius žmogaus teisių apsaugos dokumentus.

Maltos piliečiams garantuojama judėjimo laisvė, kuri reiškia teisę laisvai judėti Maltos teritorijoje, apsigyventi bet kurioje Maltos dalyje, teisę išvykti iš Maltos ir teisę grįžti į Maltą. Pabrėžtina, kad pagal Maltos Konstitucijos 44 straipsnį ši teisė garantuojama tik piliečiams ir nėra užtikrinama asmenims, kurie nėra Maltos piliečiai. Tačiau Konstitucijos 44 straipsnio kontekste Maltos piliečiais pripažįstama platesnė asmenų kategorija nei realiai Maltos piliečiais esantys asmenys – šio Konstitucijos straipsnio konstrukcija įdomi tuo, kad straipsnis įvardija net keturias asmenų kategorijas, kurie, nors ir nėra Maltos piliečiai, šio straipsnio (ir tik šio straipsnio) kontekste yra laikytini piliečiais ir gali naudotis šia Konstitucijos straipsnyje įtvirtinta judėjimo laisve.

Maltos Konstitucijoje plačiai reglamentuojama teisė į nuosavybę (bene vienintelė Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtinta ekonominio pobūdžio teisė) – jokia nuosavybė ir jokia teisė į nuosavybę negali būti privalomai paimama, nebent (i) tai būtų nustatyta įstatymu, (ii) sumokama adekvati kompensacija, (iii) asmeniui, turinčiam teisę gauti kompensaciją, būtų sudaryta teisė kreiptis į nepriklausomą ir nešališką teismą siekiant nustatyti jam priklausančios kompensacijos dydį ir gauti šią kompensaciją, (iv) užtikrinant apeliacijos teisę į Maltos apeliacinį teismą dėl tokio teismo sprendimo (37 str.). Tačiau tokia nuosavybės teisės apsauga neužkerta kelio paimti nuosavybę išieškant mokėtinus mokesčius, kaip bausmę už įstatymų pažeidimus – ir civilinio proceso tvarka, ir vykdant nuosprendį už padarytą nusikaltimą, teismo sprendimą ar įsakymą ir kai kuriais kitais atvejais – Konstitucijos 37 straipsnis iš viso pateikia vienuolika atvejų, kai nuosavybės teisė gali būti ribojama nesilaikant anksčiau išdėstytų principų. Beje, vienoda teisė į nuosavybę apsauga taikoma ir fiziniams, ir juridiniams asmenims.

Skirdama daug dėmesio asmeninėms teisėms ir laisvėms, Maltos Konstitucija beveik neaptaria ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių ir laisvių, o politines teises įtvirtina nustatydamą parlamento (Atstovų Rūmų) rinkimo tvarką.

Kita vertus, socialinės teisės įtvirtinamos Konstitucijos antrame skyriuje, pavadintame „Principų deklaracija“ – Konstitucijos 7–20 straipsniuose nustatyta, kad (i) valstybė pripažįsta visų piliečių teisę į darbą ir turi skatinti tokias sąlygas, kurios darytų šią teisę veiksmingą; (ii) valstybė turi skatinti kultūros, mokslinių ir techninių tyrimų vystymąsi; (iii) valstybė turi saugoti kraštovaizdį ir nacijos istorinį ir meninį palikimą; (iv) pradinis mokymas turi būti privalomas ir valstybinėse mokyklose jis turi būti nemokamas; (v) gabūs ir to verti mokiniai, net ir neturėdami finansinių išteklių, turi teisę gauti aukščiausią išsilavinimą – valstybė privalo įgyvendinti šį principą suteikdama stipendijas, finansinę paramą mokinių šeimoms ir kitais būdais remdamasi konkursinių egzaminų principu; (vi) valstybė saugo darbą; taip pat valstybė rūpinasi darbininkų profesiniu mokymu ir jų tobulinimusi; (vii) įstatymas nustato maksimalų darbo valandų skaičių per dieną; darbuotojas turi teisę į kas savaitinę poilsio dieną ir mokamas atostogas ir negali šių teisių atsisakyti; (viii) valstybė skatina vyrų ir moterų lygias teises naudotis ekonominėmis, socialinėmis, kultūrinėmis, asmeninėmis ir politinėmis teisėmis ir šiuo tikslu imasi atitinkamų priemonių pašalinti visų formų lyčių diskriminaciją, kurią reiškia asmenys, organizacijos ar įmonės; valstybė ypač siekia užtikrinti, kad moterų darbininkės turėtų tokias pat teises ir gautų tokį pat atlyginimą už tą patį darbą kaip ir vyrai; (ix) minimalus amžius, nuo kurio asmuo gali dirbti mokamą darbą, turi būti nustatytas įstatymu; (x) valstybė rūpinasi nepilnamečių asmenų darbų sauga ir užtikrina jiems teisę į vienodą atlyginimą už vienodą darbą; (xi) kiekvienas pilietis, negalintis dirbti ir neturintis pragyvenimo išteklių, turi teisę gauti paramą ir socialinę pagalbą; darbuotojai turi teisę gauti pagrįstą draudimą (už mokamas įmokas) jų poreikiams tenkinti nelaimės, ligos, negalios, senatvės ar nesavanoriškos bedarbystės atveju; neįgalūs asmenys ir asmenys, negalintys dirbti, turi teisę mokytis ir gauti profesinį mokymą; (xii) valstybė skatina privačias įmones; (xiii) valstybė rūpinasi amatininkų amatų apsauga ir vystymu; (xiv) valstybė pripažįsta kooperatyvų socialinę funkciją ir skatina jų plėtrą. Tačiau, remiantis Maltos Konstitucijos 21 straipsniu, šiame skyriuje įtvirtintos nuostatos negali būti priverstinai įgyvendinamos teismo

būdu, nors yra esminės valdant šalį ir valstybės tikslas yra taikyti šiuos principus priimant įstatymus. Silpną ir simbolinį šiame skyriuje esančių nuostatų pobūdį rodo ir tai, kad pagal Konstituciją jos nepriskiriamos Konstitucinio Teismo jurisdikcijai priklausantiems klausimams, susijusiems su žmogaus teisių gynimu. Tačiau nagrinėjant Konstituciją kaip vientisą tekstą šios nuostatos, be jokios abejonės, yra svarbios ir įtvirtina tuos principus, kuriais turi remtis Maltos valstybė ir įstatymų leidyba.

4. PILIETYBĖ

Aptariant asmens konstitucinį statusą reikia aptarti ir Maltos pilietybės klausimus. Pilietybei Maltos Konstitucijoje yra skirtas visas trečiasis Konstitucijos skyrius, tačiau šiuo metu galiojanti šio skyriaus redakcija įtvirtina tik pagrindinius su Maltos pilietybe susijusius principus – nemažai šio skyriaus straipsnių buvo panaikinta 2000 m. priėmus Konstitucijos pakeitimus⁶⁷⁴. Šiuo metu dauguma su Maltos pilietybe susijusių klausimų yra reguliuojama Maltos pilietybės akto, priimto 1964 m. su vėlesniais pakeitimais ir papildymais (paskutiniai padaryti 2007 metais)⁶⁷⁵.

Maltos Konstitucija nustato, kad Maltos pilietybės įgijimas, turėjimas, atsisakymas ir netekimas reglamentuojamas įstatymu. Dviguba pilietybė taip pat yra leidžiama, kiek tai leidžia atitinkamas įstatymas. Kitos Konstitucijos nuostatos dėl pilietybės yra skirtos Tautų sandraugos pilietybės klausimams aptarti ir beveik visus kitus Maltos pilietybės klausimus reglamentuoja Maltos pilietybės įstatymas.

Maltos pilietybės įstatymas pradedamas nurodant, kokie asmenys yra laikomi Maltos piliečiais. Čia atskaitos data yra 1964 m. rugsėjo 21 d. – Maltos nepriklausomybės ir Konstitucijos priėmimo diena, taip pat ir pilietybės įstatymo priėmimo diena. Įstatymas nustato, kad Maltos piliečiais laikomi asmenys, kurie gimė Maltoje ir dieną prieš 1964 m. rugsėjo 21 d. buvo Jungtinės Karalystės ar jos kolonijų piliečiai – tokie asmenys laiko-

⁶⁷⁴ *Act No. III of 2000, 1st February, 2000. An Act to amend Constitution of Malta* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-11]. <<http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lp&itemid=16415&l=1>>.

⁶⁷⁵ *Maltese Citizenship Act, 21st September, 1964. ACT XXX of 1965, as amended by Acts: II of 1970, XXXI of 1972, LVIII of 1974, XXXI of 1975, IX of 1977, XIII of 1983, XXIV of 1989, IV of 2000 and X of 2007; and Legal Notice 410 of 2007* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-11]. <<http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8702&l=1>>.

mi Maltos piliečiais nuo 1964 m. rugsėjo 21 d. Tačiau ši nuostata nėra taikoma tiems asmenims, kurių nė vienas iš tėvų nėra gimęs Maltoje. Be šio pagrindinio principo, numatoma ir daug kitų kategorijų asmenų, kurie įvykdę nesudėtingas sąlygas (daugeliu atveju – tiesiog davę priesaiką) laikomi Maltos piliečiais – tai prieš tai nurodytų asmenų vaikai gimę iki 1964 m. rugsėjo 21 d. už Maltos teritorijos ribų, tokių prieš tai nurodytų asmenų sutuoktiniai ir pan.

Maltos pilietybės įgijimas gimimu pilietybės įstatyme pateikiamas gana sudėtingai, tačiau čia gana aiškiai vyrauja kraujo principas: net ir Maltos teritorijoje gimęs asmuo įgyja Maltos pilietybę tik tuo atveju, jeigu bent vienas iš jo tėvų yra Maltos pilietis. O jeigu asmuo gimė už Maltos ribų, jis įgyja Maltos pilietybę tik jeigu bent vienas iš jo tėvų jo gimimo metu yra Maltos pilietis, tačiau net ir šiuo atveju yra taikomos tam tikros išimtys, siejamos su tuo, kaip Maltos pilietybę įgijo tokio asmens tėvai – pavyzdžiui, jeigu abu tokio už Maltos ribų gimusio asmens tėvai įgijo Maltos pilietybę pagal Maltos pilietybės įstatymo 5 straipsnio 3 dalį (nustatančią teisę įgyti Maltos pilietybę asmenims, kurie yra tiesioginės eilės palikuoniai asmenų, kurie gimė Maltoje ir kurių bent vienas iš tėvų gimė Maltoje) toks vaikas neįgis Maltos pilietybės. Beje, Maltos teritorijoje rastas vaikas, kurio tėvai yra nežinomi, laikomas Maltos piliečiu, jeigu nepaaiškėja jo teisė į kitos valstybės pilietybę.

Maltos pilietybės įstatymas atskirai išskiria pilietybės įgijimą registracijos būdu asmeniui, susituokusiam su Maltos piliečiu. Toks asmuo gali įgyti Maltos pilietybę, jeigu prašymo dėl pilietybės pateikimo dieną vis dar yra susituokęs su Maltos piliečiu, santuoka trunka ne mažiau nei penkerius metus, sutuoktiniai gyvena kartu, o jeigu yra įvykusi jų separacija *de jure* arba *de facto* – pragyveno kartu nuo santuokos sudarymo ne mažiau nei penkerius metus. Įvykdžius šias sąlygas dar reikia duoti priesaiką.

Maltos pilietybės įstatymas nustato gana lanksčias natūralizacijos sąlygas. Užsienietis arba asmuo be pilietybės gali tapti Maltos piliečiu, jeigu (i) dvylika mėnesių iki prašymo pateikimo dienos nuolat gyvena Maltoje, (ii) per šešerius metus iki minėto dvylikos mėnesių laikotarpio nuolat gyvena Maltoje bendrą keturių metų laikotarpį, (iii) gana gerai moka maltiečių arba anglų kalbą, (iv) yra gerai apibūdinamas ir (v) yra tinkamas būti Maltos piliečiu. Be to, asmuo dar turi duoti priesaiką. Kaip matyti, kai kurios natūralizacijos sąlygos (ypač paskutinioji) yra gana subjektyvaus pobūdžio.

Maltos pilietybės įstatymas leidžia dvigubą pilietybę – kiekvienas asmuo gali būti tuo pat metu Maltos pilietis ir bet kurios kitos valstybės pilietis.

Maltos pilietybės gali būti netenkama jos atsisakius arba Maltos pilietybę gali būti tam tikrais atvejais atimta. Tačiau pastarasis būdas gali būti taikomas tik tiems asmenims, kurie pilietybę įgijo registracijos ar natūralizacijos būdu (t. y. Maltos pilietybę negali būti atimta iš asmenų, pilietybę įgijusių gimimu) ir pilietybę gali būti atimama, jeigu toks asmuo (i) pilietybę įgijo apgaulės būdu, arba (ii) veiksmais ar kalbomis parodė savo nelojalumą Maltos prezidentui ar Vyriausybei, arba (iii) karo metu neteisėtai prekiaavo ar padėjo karo priešininkams, arba (iv) per septynerius metus nuo pilietybės įgijimo bet kurioje valstybėje buvo nuteistas laisvės atėmimo bausme ne trumpesniam negu dvylikos mėnesių laikotarpiui, arba (v) nepertraukiamą septynerių metų laikotarpį paprastai gyvena užsienio valstybėse ir per tą laikotarpį nebuvo Maltos Respublikos tarnyboje ar tarptautinės organizacijos, kurios narė yra Malta, tarnyboje ir nėra pateikęs pranešimo apie savo ketinimą išlaikyti Maltos pilietybę.

5. MALTOS VALSTYBĖS FORMA

Apibūdinant valstybės formą tradiciškai aptariama valstybės valdymo forma, valstybės sandaros forma ir politinis režimas.

Pagal valstybės valdymo formą Malta yra parlamentinė respublika. Respublikinę Maltos valdymo formą deklaruoja jau pats pirmas Konstitucijos straipsnis, įtvirtinantis, kad Malta yra demokratinė respublika.

Remiantis Maltos Konstitucijos 48 straipsniu, Maltos valstybės vadovas yra prezidentas, kurį skiria Atstovų Rūmai penkerių metų laikotarpiui. Prezidentas yra laikomas parlamento dalimi, t. y. parlamentą sudaro Atstovų Rūmai ir prezidentas (čia aiškiai jaučiama Jungtinė Karalystės konstitucinės sistemos įtaka). Ir nors Maltos prezidentui Konstitucija suteikia tam tikrus įgaliojimus, jie yra formalaus pobūdžio ir nagrinėjant Maltos prezidento prerogatyvas aiškiai matyti Jungtinės Karalystės konstitucinės sistemos įtaka – tai galima paaiškinti tuo, kad Malta – buvusi Jungtinės Karalystės kolonija, o iki 1974 m. konstitucinės reformos Malta buvo konstitucinė monarchija, kurios vadovas buvo Jungtinė Karalystės monarchas.

Kaip minėta, nors Maltos prezidentas iš pirmo žvilgsnio turi tam tikrus įgaliojimus, šie įgaliojimai yra formalaus pobūdžio ir prezidentas dažnu atveju jų įgyvendinti visiškai savarankiškai negali. Nagrinėjant Maltos valstybės valdymo formą reikia įvertinti prezidento vaidmenį formuojant Maltos Vyriausybę – Kabinatą. Šiuo požiūriu Konstitucija suteikia Maltos prezidentui teisę skirti ministrą pirmininką, tačiau kartu įpareigoja ministru pirmininku skirti Atstovų Rūmų narį, kuris galėtų gauti daugumos Atstovų Rūmų narių palaikymą (80 str.) – tai iš principo reiškia, kad ministru pirmininku turi būti skiriamas Atstovų Rūmų rinkimus laimėjusios partijos atstovas. Ministrus iš Atstovų Rūmų narių taip pat skiria prezidentas, tačiau tik ministro pirmininko patarimu. Kita vertus, Maltos Vyriausybės atskaitomybę ne prezidentui, o parlamentui rodo tai, kad pagal Konstituciją nepasitikėjimą Vyriausybe gali pareikšti Atstovų Rūmai, o ne prezidentas (81 str.). Čia reikėtų paminėti ir Maltos Konstitucijos 79 straipsnį, kuris nustato, kad Kabinetas yra kolektyviai atskaitingas parlamentui. Taip pat Atstovų Rūmų ir Vyriausybės sąsają pabrėžia tai, kad pagal Maltos Konstitucijos 80 straipsnį ir ministru pirmininku, ir ministrais gali būti tik Atstovų Rūmų nariai. Beje, formaliai prezidentas turi teisę paleisti parlamentą, tačiau jis tai gali daryti tik tam tikro ministro pirmininko patarimu. Ir tik tam tikrais Konstitucijoje numatytais atvejais prezidentas dėl parlamento paleidimo gali veikti savarankiškai, tačiau šie atvejai yra daugiau skirti išvengti politinės krizės ar neapibrėžtos situacijos, kai nesutariant Atstovų Rūmams ir ministrui pirmininkui bei esant Atstovų Rūmų nepasitikėjimui ministru pirmininku padėtis negali keistis ir išjudėti iš tokios krizės. Atsižvelgiant į išdėstytas nuostatas galima konstatuoti, kad Maltos Vyriausybė yra atskaitinga parlamentui ir nepaisant kai kurių prezidento įgaliojimų įtvirtinimo Konstitucijoje, Malta laikytina parlamentine respublika.

Aptariant Maltos sandaros formą galima vienareikšmiškai konstatuoti, kad Malta yra unitarinė valstybė. Maltą sudaro septynios salos, esančios Viduržemio jūroje, tačiau tik trys salos – Maltos, Gozo ir Komino – yra gyvenamos⁶⁷⁶. Konstitucijos 115A straipsnis numato, kad Maltos teritorija turi būti suskirstyta į vietos savivaldybes, kurias administruoja savivaldos taryba (angl. – *Local Council*), renkama tos savivaldybės nuolatinųjų gy-

⁶⁷⁶ *EU member countries – Malta* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-13]. <http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/malta/index_en.htm>.

ventojų. Savivaldos veiklą reglamentuoja Savivaldos tarybų aktas⁶⁷⁷, kuris nustato savivaldos tarybų rinkimų tvarką, kompetenciją bei kitus savivaldybių veiklos klausimus. Šiuo metu Maltoje yra 68 savivaldybės – 54 Maltos saloje ir 14 Gozo saloje⁶⁷⁸. Jokių autonomijos teises turinčių ar kitokių specifinių teritorinių darinių Maltos Konstitucija nenumato.

Malta – demokratinė valstybė. Tai deklaruojama jau pirmajame Konstitucijos straipsnyje. Tokią išvadą galima padaryti ir nagrinėjant Konstitucijos tekstą – Konstitucija įtvirtina valdžių padalijimą (įstatymų leidžiamoji valdžia – Atstovų Rūmai, vykdomoji valdžia – prezidentas ir Vyriausybė, teisminė valdžia – teismai), šiuolaikinius rinkimų principus atitinkančius rinkimus, pripažįsta opozicijos teises, įtvirtina pagrindines žmogaus teises ir laisves ir Konstitucijos viršenybės principą (Konstitucijos 6 str. nustato, kad jeigu koks nors įstatymas prieštarauja Konstitucijai, Konstitucija turi viršenybę ir joks kitas įstatymas tiek, kiek jis neatitinka Konstitucijos, yra niekinis) bei pasižymi kitais demokratijos atributais. Šiek tiek neįprastas dalykas Maltos Konstitucijoje – valstybinės religijos įtvirtinimas ir jos santykis su demokratine santvarka. Tačiau daugiausia kritikos sulaukia ne pats valstybinės religijos įtvirtinimo faktas, o specifinių teisių suteikimas Romos Katalikų Bažnyčiai⁶⁷⁹ – Konstitucijos 2 straipsnis nustato, kad Romos Katalikų Bažnyčios vyresnybė turi pareigą ir teisę mokyti, kurie principai yra geri, o kurie – blogi, taip pat Romos katalikų tikybos mokymas yra privalomas visose valstybinėse mokyklose kaip privaloma disciplina.

Dar vienas aspektas, kurį reikėtų paminėti kalbant apie Maltos valstybės formą – Maltos deklaruojamas neutralitetas. Konstitucijos 1 straipsnio

⁶⁷⁷ *Local Councils Act, 23rd July, 1993, 1st January, 1994, 1st April, 1995, 1st April, 1999. ACT XV of 1993, as amended by Legal Notice 53 of 1995, Act XII of 1995; Legal Notices 170 of 1995, 28 and 97 of 1996; Acts: VIII, XIII and XV of 1996; Legal Notice 205 of 1996; Act XVI of 1997; Legal Notices 107 of 1997, 87 and 255 of 1998, Act XXI of 1999; Legal Notices 7, 19 and 77 of 2001, and 48, 79 and 153 of 2002; Act XII of 2002; Legal Notice 117 of 2003; Acts XVI of 2003 and III of 2004; Legal Notice 326 of 2004; Act I of 2005; Legal Notices 76, 158 and 272 of 2005, and 111 and 181 of 2006; Acts II and XXI of 2007; Legal Notices 82, 96, 372 and 425 of 2007, and 26, 128 and 161 of 2008; Acts XVI of 2008 and XVI of 2009; Legal Notice 179 of 2010; Act V of 2011; and Legal Notices 230, 231 and 313 of 2011 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8833&l=1>>.*

⁶⁷⁸ *Local Councils Association* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://www.lca.org.mt/pages/iseSinglePages.asp?m=20>>.

⁶⁷⁹ Grech, A. *Religion, Tolerance, and Discrimination in Malta* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-10]. <<http://aei.pitt.edu/6034/1/27.pdf>>.

3 dalis nustato, kad Malta yra neutrali valstybė, aktyviai propaguojanti taiką, saugumą ir socialinę pažangą tarp visų tautų, atsisakydama dalyvauti kariniuose aljansuose.

6. ĮSTATYMŲ LEIDŽIAMOJI VALDŽIA

Kaip minėta, remiantis valdžių padalijimo principu valstybės valdžia Maltoje suskirstyta į įstatymų leidžiamąją, kurią įgyvendina Atstovų Rūmai (pažymėtina, kad Maltos parlamentas susideda ir Atstovų Rūmų ir prezidento, tačiau pastarasis priskiriamas vykdomajai valdžiai), vykdomąją, kurią įgyvendina prezidentas ir Vyriausybė, ir teisminę, kurią įgyvendina teismai. Aptarsime kiekvieną iš šių grandžių.

Bene daugiausia dėmesio Maltos Konstitucijoje skiriama parlamentui, konkrečiai – Atstovų Rūmams.

Pagrindinė parlamento užduotis – leisti įstatymus. Tačiau Maltos Konstitucijos 65 straipsnyje taip pat nurodoma, kokius principus turi atitikti parlamento leidžiami įstatymai: parlamentas leidžia taikai, tvarkai ir geram Maltos valdymui skirtus įstatymus, atitinkančius visišką pagarbą žmogaus teisėms, visuotinai priimtiems tarptautinės teisės principams ir Maltos regioniniams bei tarptautiniams įsipareigojimams, ypač prisiimtiems Sutartimi dėl prisijungimo prie Europos Sąjungos, pasirašyta Atėnuose 2003 m. balandžio 16 d.⁶⁸⁰ Be to, kaip jau minėta aukščiau, remiantis Maltos Konstitucijos 66 straipsniu Atstovų Rūmai daugeliu atvejų gali ir keisti Konstituciją. Pagal Konstitucijos 67 straipsnį Atstovų Rūmai turi teisę patys patvirtinti savo veiklos procedūras, tačiau turi atsižvelgti į Konstitucijos nuostatas. Atitinkamai Atstovų Rūmų veiklos procedūras reglamentuoja Atstovų Rūmų procedūrų reglamentas⁶⁸¹.

⁶⁸⁰ *The Treaty of Accession to the European Union 2003 of the Czech Republic, Estonia, Cyprus, Latvia, Lithuania, Hungary, Malta, Poland, Slovenia and Slovakia Signed in Athens on 16 April, 2003* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-13]. <http://ec.europa.eu/enlargement/archives/enlargement_process/future_prospects/negotiations/eu10_bulgaria_romania/treaty_2003/content/index_en.htm>.

⁶⁸¹ *Standing Orders of The House of Representatives Order, 16th March, 1962. LEGAL NOTICE 23 of 1962 as adapted by the Malta Independence Order, 1964, and as amended by Legal Notice 46 of 1965; Act LVIII of 1974; Legal Notice 148 of 1975; Act XIII of 1983; Resolutions 198 and 231 of 1995, 67 of 2003 and 235 of 2006; and Legal Notice 407 of 2007* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-14]. <<http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8970&l=1>>.

Pagal Maltos Konstitucijos 72 straipsnį parlamento teisė leisti įstatymus įgyvendinama Atstovų Rūmams priimant bilius, kuriems pritaria prezidentas. Tačiau prezidento pritarimas yra formalus – prezidentas privalo išreikšti savo pritarimą pasirašydamas bilį iš karto, kai tik Atstovų Rūmų priimtas bilis jam pateikiamas. Prezidentui pasirašius įstatymas turi būti paskelbiamas. Pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 73 straipsnį su mokesčiais ar valstybės finansais susiję įstatymai gali būti priimami tik tuo atveju, jeigu buvo gautos ministro kontrasignuotos prezidento rekomendacijos – tai reiškia, kad tokie įstatymai negali būti priimami be Vyriausybės žinios ir jos pritarimo (prezidento vaidmuo čia ne toks svarbus, nes jis tokiu būdu tik perduoda Vyriausybės valią). Beje, įdomu, kad Maltos Konstitucijos 74 straipsnis nustato, jog kiekvienas įstatymas turi būti priimamas anglų ir maltiečių kalbomis, o esant prieštaravimų tarp tekstų skirtingomis kalbomis, pirmenybė teikiama tekstui maltiečių kalba.

Konstitucija nenustato konkretaus Atstovų Rūmų narių skaičiaus, tačiau remiantis Konstitucijos 52 straipsniu Atstovų Rūmų skaičius turi būti nelyginis ir turi dalytis iš rinkimų apygardų skaičiaus, kurių skaičių nustato parlamentas, o rinkimų apygardų skaičius turi būti nuo devynių iki penkiolikos ir taip pat būtina nelyginis skaičius (56 str.). Be to, iš kiekvienos rinkimų apygardos turi būti išrinkta nuo penkių iki septynių Atstovų Rūmų narių. Šiuo metu yra 69 Atstovų Rūmų nariai⁶⁸². Pagal Maltos Konstitucijos 76 straipsnį Atstovų Rūmų kadencija – penkeri metai.

Atstovų Rūmų nariu gali būti renkamas asmuo, kuris atitinka rinkėjui keliamus reikalavimus, t. y. tik tuo atveju, jeigu jis turi aktyviąją rinkimų teisę (53 str.). Aktyviąją rinkimų teisę turi Maltos piliečiai, kurie yra sulaukę aštuoniolikos metų amžiaus, nuolat gyvena Maltoje ir per pastaruosius aštuoniolika mėnesių buvo Maltoje ne mažiau kaip šešis mėnesius vienu kartu arba iš viso (57 str.). Tačiau, remiantis Maltos Konstitucijos 54 straipsniu, asmuo negali būti renkamas Atstovų Rūmų nariu, jeigu: (i) yra kitos valstybės pilietis (tokiu tapo savanoriškai) ar susijęs priesaika su kita valstybe; (ii) eina pareigas valstybės tarnyboje ar yra Maltos ginkluotųjų pajėgų narys; (iii) yra sutarties su Maltos Vyriausybe dėl darbų atlikimo ar prekių, kurios bus naudojamos visuomenės poreikiams, tiekimo šalis arba eina įmonės, esančios tokios

⁶⁸² *Kamra tad – Deputati (Malta)* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-14]. <<http://www.parliament.mt/membersofparliament>>.

sutarties šalimi, vadovo pareigas ir likus vienam mėnesiui iki rinkimų Maltos Vyriausybės oficialiame leidinyje nepaskelbė informacijos apie tokios sutarties pobūdį ir savo interesus; (iv) jo atžvilgiu yra vykdomos bankroto procedūros arba jis yra teismo sprendimu pripažintas ar kitaip paskelbtas bankrutavusiu; (v) jo veiksnumas Maltos teismo yra apribotas dėl psichinės negalios arba jis yra kitaip Maltoje pripažintas turintis psichinę negalią; (vi) yra Maltos teismo nuteistas mirties bausme (*kaip buvo minėta aukščiau – Maltos Konstitucija numato mirties bausmės galimybę, tačiau šiuo metu mirties bausmė Maltoje yra panaikinta*) arba atlieka ilgesnę nei dvylikos mėnesių Maltos teismo paskirtą laisvės atėmimo bausmę; (vii) eina pareigas, kurių kompetencijai priklauso su Atstovų Rūmų narių rinkimais ar rinkėjų registro sudarymu ar peržiūrėjimu susiję veiksmai; (viii) pagal galiojančius Maltos įstatymus jam yra atimta teisė būti Atstovų Rūmų nariu dėl to, kad yra pripažintas kaltu dėl pažeidimų, susijusių su Atstovų Rūmų narių rinkimais. Taigi Maltos Konstitucijoje yra numatyta gana daug specifinių reikalavimų asmenims, kurie nori tapti Atstovų Rūmų nariais. Šiais reikalavimais siekiama ir Atstovų Rūmų veiklos, ir jų rinkimų skaidrumo.

Atstovų Rūmai renkami remiantis proporcinio atstovavimo principu, taikant preferencinio balsavimo sistemą (angl. – *single transfereable vote*) atskirose rinkimų apygardose, kurių yra nuo devynių iki penkiolikos (tikslų skaičių nustato parlamentas). Didžiąją dalį Atstovų Rūmų rinkimų procedūrų vykdo Rinkimų komisija. Rinkimai vykdomi remiantis Maltos visuotinių rinkimų aktu⁶⁸³. Pažymėtina, kad ir Konstitucija, ir visuotinių rinkimų aktas numato gana sudėtingą Atstovų Rūmų rinkimų rezultatų nustatymo procedūrą, kurios pagrindinis tikslas – kad rinkimų rezultatai kuo tiksliau atspindėtų už kandidatus paduotų balsų proporcijas, t. y. siekiant išvengti bet kokio neproporcingumo (pvz., jeigu daugiausia balsų visoje Maltos teritorijoje gavusi partija nelaimi rinkimų, taikomos atitinkamos korekcijos siekiant ištaisyti šią disproporciją – kad

⁶⁸³ *General Elections Act, To make provision for the qualification of voters, the constitution of Electoral Divisions, the method of registration of voters and the Election and Co-optation of Members of Parliament, 27th September, 1991. ACT XXI of 1991 as amended by Acts XXIV of 1995 and XV of 1996; Legal Notice 178 of 1996; Acts VI of 2001, XVI of 2002 and XXI of 2007; Legal Notice 425 of 2007; and Act VII of 2009* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-14]. <<http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8824&l=1>>.

gautų mandatų skaičius kiek įmanoma būtų labiau proporcingas bendram šios partijos gautų balsų skaičiui).

Konstitucijos 56 straipsnis nustato, kad rinkimai turi būti vykdomi be jokių neteisėtų veiksmų, korupcijos ar užsienio valstybių kišimosi. Rinkimų metu rinkėjai balsuoja naudodami rinkimų biuletenius tokiu būdu, kad būtų užtikrintas jų balsavimo slaptumas, be to, joks asmuo negali balsuoti už kitą asmenį. Atstovų Rūmų rinkimuose gali balsuoti Maltos piliečiai, kurie yra sulaukę aštuoniolikos metų amžiaus ir yra nuolat gyvenantys Maltoje ir per pastaruosius aštuoniolika mėnesių buvo Maltoje ne mažiau kaip šešis mėnesius vienu kartu arba iš viso. Be to, asmuo negali balsuoti Atstovų Rūmų rinkimuose, jeigu: (i) jo veiksnumas Maltos teismo yra apribotas dėl psichinės negalios arba jis yra kitaip Maltoje pripažintas turintis psichinę negalią; (ii) jis yra Maltos teismo nuteistas mirties bausme (*kaip buvo minėta aukščiau – Maltos Konstitucija numato mirties bausmės galimybę, tačiau šiuo metu mirties bausmė Maltoje yra panaikinta*) arba atlieka ilgesnę nei dvylikos mėnesių Maltos teismo paskirtą laisvės atėmimo bausmę; (iii) pagal galiojančius Maltos įstatymus jam yra atimta teisė būti užregistruotam rinkėju dėl to, kad yra pripažintas kaltu dėl pažeidimų, susijusių su Atstovų Rūmų narių rinkimais (57 ir 58 str.).

Susirinkę į pirmą posėdį po rinkimų (pagal Konstitucijos 75 str. Atstovų Rūmai turi susirinkti ne vėliau nei praėjus dviem mėnesiams nuo oficialių rinkimų rezultatų paskelbimo, tačiau konkrečią dieną nustato prezidentas). Atstovų Rūmai visų pirma išrenka pirmininką (*spikerį*), kuris gali būti renkamas ir iš Atstovų Rūmų narių (kurie nėra ministrai ar parlamento sekretoriai), ir iš asmenų (kurie nėra Atstovų Rūmų nariai, tačiau gali būti jais renkami, t. y. atitinka kandidatams į Atstovų Rūmus keliamus reikalavimus) (59 str.). iš Atstovų Rūmų narių išrenkamas ir pirmininko pavaduotojas. Prieš pradėdami bet kokią tolesnę Atstovų Rūmų veiklą išrinkti Atstovų Rūmų nariai prisiekia (tačiau pirmininko ir pirmininko pavaduotojo rinkimai gali vykti ir iki bus duota priesaika) (68 str.).

Atstovų Rūmai dirba sesijose – pagal Konstitucijos 75 straipsnį kasmet turi įvykti bent viena parlamento sesija, t. y. tarp vienos sesijos paskutinio posėdžio ir kitos sesijos pirmo posėdžio neturi praeiti daugiau kaip dvylika mėnesių.

Atstovų Rūmai veikia posėdžių forma, o pagal Konstitucijos 70 straipsnį laikoma, kad kvorumas yra, kai posėdyje dalyvauja bent 15 narių (posė-

džio pirmininkas neįskaičiuojamas). Tačiau šis kvorumo reikalavimas nėra absoliutus – jis taikomas tik tuo atveju, jeigu kuris nors iš posėdyje dalyvaujančių asmenų atkreipia pirmininkaujanciojo dėmesį, kad nėra kvorumo, – tokiu atveju daroma posėdžio pertrauka. Visi klausimai Atstovų Rūmuose sprendžiami paprasta posėdyje dalyvaujančių ir balsuojančių asmenų dauguma (nebent kitoks kvorumo reikalavimas svarstant tam tikrus, pavyzdžiui, Konstitucijos keitimo, klausimus nustatytas Konstitucijoje). Pažymėtina, kad pirmininkas nebalsuoja, išskyrus tuos atvejus, kai balsai pasiskirsto po lygiai – tada pirmininkas turi sprendžiamąjį balsą.

Kiekvienas Atstovų Rūmų narys turi Konstitucijos garantuotą tam tikros apimties imunitetą ir indemnitetą. Konstitucijos 65 straipsnis nustato, kad joks civilinis ar baudžiamasis procesas negali būti inicijuotas prieš Atstovų Rūmų narį dėl jo kalbų Atstovų Rūmuose ar raštų, adresuotų Atstovų Rūmams ar jų komitetams, ar dėl bet kokių klausimų, jo iškelėtų Atstovų Rūmuose peticijos, bilio, rezoliucijos, pasiūlymo ar kita forma. Be to, sesijos metu Atstovų Rūmų nariai negali būti sulaikomi dėl bet kokios iš civilinių teisinių santykių kylančios skolos, išskyrus tokias skolas, kurių padarymas yra kriminalinis nusikaltimas. Taip pat jokie civilinės jurisdikcijos teismo vykdomi proceso veiksmai negali būti vykdomi Atstovų Rūmų teritorijoje, kai rūmai posėdžiauja. Kaip matyti, Atstovų Rūmų nariams Maltos Konstitucija suteikia labai ribotos apimties imunitetą – iš dalies susijusį tik su civiliniais teisiniais santykiais ir Konstitucija negarantuoja Atstovų Rūmų nariams imuniteto nuo baudžiamojo persekiojimo. Kita vertus, tame pačiame straipsnyje nustatyta, kad parlamentas, priimdamas įstatymą, gali nustatyti Atstovų Rūmų narių privilegijas ir imunitetus. Tačiau net ir šiuos klausimus reguliuojantis Atstovų Rūmų (privilegijų ir įgaliojimų) dekretas⁶⁸⁴ iš esmės neišplečia Konstitucijoje įtvirtinto Atstovų Rūmų narių imuniteto.

Remiantis Maltos Konstitucijos 55 straipsniu, Atstovų Rūmų nario įgaliojimai pasibaigia: (i) pasibaigus Atstovų Rūmų kadencijai ar Atstovų Rūmus paleidus; (ii) jam atsistatydinus; (iii) jeigu jis tampa sutarties su

⁶⁸⁴ *House of Representatives (Privileges And Powers) Ordinance, To establish the privileges of the House of Representatives, to give the House of Representatives certain powers and to provide for other matters connected therewith, 15th October 1942. ORDINANCE XX of 1942, as amended by Ordinance VI of 1959; Acts: XIII of 1974, XXII of 1976, IV and XIII of 1983 and XI of 1995; and Legal Notice 409 of 2007* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012-04-14]. <<http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8650&l=1>>.

Maltos Vyriausybė dėl darbų atlikimo ar prekių tiekimo, kurios bus naudojamos visuomenės poreikiams, šalimi arba įmonė, kurioje jis eina vadovo pareigas, tampa tokios sutarties šalimi (tačiau šis atvejis netaikomas, jeigu Atstovų Rūmų narys Atstovų Rūmų pirmininkui atskleidžia prieš atsirandant atitinkamoms aplinkybėms atitinkamos sutarties esmę ir savo suinteresuotumą ir Atstovų Rūmai nutarimu jam pritaiko išimtį dėl šių nuostatų taikymo); (iv) jeigu jis praleidžia Atstovų Rūmų posėdžius tokį laikotarpį ir tokiomis aplinkybėmis, kaip numatyta Atstovų Rūmų reglamente; (v) jeigu jis netenka Maltos pilietybės; (vi) jeigu jis neatitinka reikalavimų taikomų rinkėjams renkant Atstovų Rūmus; (vii) jeigu atsiranda aplinkybių, kurioms esant jis negalėtų būti renkamas Atstovų Rūmų nariu.

Nors Atstovų Rūmų kadencija yra penkeri metai, tačiau Maltos Konstitucija numato ir išankstinio parlamento (vadinasi – ir Atstovų Rūmų) paleidimo galimybę. Maltos Konstitucijos 76 straipsnis numato, kad parlamentą paleisti gali prezidentas, tačiau tai padaryti jis gali tik ministro pirmininko patarimu. Tačiau Konstitucija nustato ir konkrečius atvejus, kada prezidentas parlamento paleidimo klausimu gali pasielgti savo nužiūra: (i) jeigu Atstovų Rūmai visų Atstovų Rūmų narių balsų dauguma pareiškia nepasitikėjimą Vyriausybė, tačiau ministras pirmininkas per tris dienas neatsistatydina ir nepasiūlo prezidentui paleisti parlamento, prezidentas gali paleisti parlamentą; (ii) jeigu ministro pirmininko vieta laisva (jis nepaskirtas, atsistatydino ar pan.) ir prezidentas mano, kad jis neturi galimybių per protingą laiko tarpą paskirti ministru pirmininku asmenį, kuris turėtų Atstovų Rūmų daugumos narių palaikymą, prezidentas gali paleisti parlamentą; (iii) jeigu ministras pirmininkas pasiūlo paleisti parlamentą, o prezidentas mano, kad Maltos Vyriausybė gali ir toliau veikti nepaleidus parlamento, o parlamento paleidimas prieštarautų Maltos interesams, prezidentas gali atsakyti paleisti parlamentą.

Paleidus parlamentą nauji Atstovų Rūmų rinkimai turi įvykti per tris mėnesius nuo parlamento paleidimo, o konkrečią rinkimų datą nustato prezidentas ministro pirmininko patarimu.

7. VYKDOMOJI VALDŽIA

Maltos Konstitucijos 78 straipsnis nustato, kad Maltos vykdomoji valdžia priklauso prezidentui. Prezidentas įgyvendina vykdomąją valdžią tiesiogiai arba per jam pavaldžius pareigūnus laikydamasis Konstitucijos.

Tačiau parlamentas turi teisę priskirti tam tikras funkcijas ar įgaliojimus kitiems asmenims bei institucijoms. Kita vertus, nepaisant šių Konstitucijos nuostatų, realiai vykdomąją valdžią Maltoje įgyvendina Vyriausybė – Kabinetas, o Konstitucijos 85 straipsnis nustato, kad įgyvendindamas savo funkcijas prezidentas veikia tik ministro pirmininko ar atitinkamo ministro pritarimu. Tai tik patvirtina, kad realiai vykdomoji valdžia yra ministro pirmininko ir Kabineto rankose.

Kaip jau minėta, Maltos prezidentą skiria Atstovų Rūmai penkerių metų kadencijai. Remiantis Maltos Konstitucijos 48 straipsniu, prezidentu negali būti skiriamas asmuo, jeigu (i) jis nėra Maltos pilietis, arba (ii) yra ar yra buvęs vyriausiuoju teisėju (angl. – *Chief Justice*) ar aukštesniųjų teismų teisėju, arba (iii) neatitinka reikalavimų būti skiriamas ar dirbti valstybės tarnyboje, nustatytų Konstitucijos 109 straipsnyje (nustato reikalavimus valstybės tarnybos komisijos nariams, kuriais negali būti skiriami ministrai, parlamento sekretorius, Atstovų Rūmų nariai ar asmenys, kandidatuojantys į Atstovų Rūmus, vietos savivaldos institucijos nariai ir valstybės tarnautojai), 118 straipsnyje (nustato reikalavimus radijo ir televizijos komisijos nariams, kuriais negali būti skiriami ministrai, parlamento sekretorius, Atstovų Rūmų nariai ar asmenys, kandidatuojantys į Atstovų Rūmus, vietos savivaldos institucijos nariai ir valstybės tarnautojai) ir 120 straipsnyje (nustato reikalavimus darbo komisijos nariams, kuriais negali būti skiriami ministrai, parlamento sekretorius, Atstovų Rūmų nariai ar asmenys, kandidatuojantys į Atstovų Rūmus, vietos savivaldos institucijos nariai ir valstybės tarnautojai). Pagal Konstitucijos 48 straipsnį Maltos prezidento įgaliojimai pasibaigia, kai (i) baigiasi jo kadencija arba (ii) jis yra pašalinamas iš pareigų Atstovų Rūmų nutarimu dėl negalėjimo vykdyti pareigas (ir dėl fizinės ar psichinės negalios, ir dėl bet kokių kitų priežasčių) ar dėl netinkamo elgesio. Jeigu prezidento postas yra laisvas iki bus paskirtas naujas prezidentas arba jeigu prezidentas yra išvykęs iš Maltos, atostogauja ar dėl kitų priežasčių negali atlikti Konstitucijos jam priskirtų funkcijų, šias funkcijas atlieka ministro pirmininko po konsultacijų su opozicijos lyderiu paskirtas asmuo, o jeigu toks asmuo, galintis atlikti prezidento funkcijas, nėra paskirtas – jas atlieka vyriausiasis teisėjas (49 str.).

Remiantis Maltos Konstitucijos 85 straipsniu, atlikdamas savo funkcijas (ir susijusias su Maltos vykdomosios valdžios įgyvendinimu, ir bet

kokias kitas jam Konstitucijos ar įstatymų priskirtas funkcijas – 85 str. 3 d.) prezidentas veikia Kabineto ar ministro, veikiančio Kabineto vardu, patarimu, išskyrus tuos atvejus, kai pagal Konstituciją ar bet kokią įstatymą prezidentas turi veikti, bet kurio kito asmens ar institucijos patarimu. Tačiau tam tikrais atvejais prezidentui suteikiama teisė įgyvendinti prerogatyvas savarankiškai ir pačiam priimti atitinkamus sprendimus: (i) tam tikrais atvejais, kai yra sprendžiamas klausimas dėl parlamento paleidimo (anksčiau aptarti atvejai, kai prezidentas gali be ministro pirmininko patarimo paleisti parlamentą arba neatsižvelgdamas į ministro pirmininko patarimą nepaleisti parlamento); (ii) įgyvendindamas savo įgaliojimus skirti ministrą pirmininką (tačiau, kaip jau buvo aptarta aukščiau, šiuo atveju Konstitucija įpareigoja prezidentą ministru pirmininku skirti tą Atstovų Rūmų narį, kuris, prezidento nuomone, galėtų gauti Atstovų Rūmų daugumos narių palaikymą) ir įgaliojimus pašalinti ministrą pirmininką iš pareigų (tačiau tai prezidentas gali padaryti tik, jeigu Atstovų Rūmai visų narių balsų dauguma pareiškia nepasitikėjimą vyriausybe); (iii) įgyvendindamas Konstitucijos 83 straipsnyje jam suteiktus įgaliojimus (kai ministras pirmininkas yra išvykęs iš Maltos, atostogauja ar dėl ligos negali atlikti savo pareigų, prezidentas gali įgaluoti bet kurį kitą Kabineto narį atlikti ministro pirmininko funkcijas – toks paskyrimas vykdomas ministro pirmininko patarimu, tačiau prezidentas gali atlikti tokį paskyrimą be ministro pirmininko patarimo, jeigu yra nepraktiška gauti ministro pirmininko patarimą dėl pastarojo nebuvimo ar ligos); (iv) įgyvendindamas savo teisę paskirti ir atšaukti opozicijos lyderį (tačiau Konstitucija reglamentuoja opozicijos lyderio skyrimo tvarką); (v) duodamas sutikimą dėl jo asmeninio personalo narių skyrimo. Konstitucijos 85 straipsnis taip pat nustato, kad jeigu pagal Konstituciją prezidentas turi veikti tam tikro asmens ar institucijos patarimu, tokio patarimo gavimo ar prezidento atitinkamo veikimo kausimas negali būti perduotas nagrinėti jokiai teismui. Taip pat reikėtų paminėti, kad prezidento dalyvavimą valstybės gyvenime užtikrina ir tai, kad Konstitucijos 87 straipsnis įpareigoja ministrą pirmininką informuoti prezidentą apie bendrą Maltos Vyriausybės veiklą ir pateikti prezidentui jo paprašytą informaciją apie bet kokius su Maltos Vyriausybe susijusius dalykus.

Be vykdomosios valdžios, prezidentas turi ir tam tikrų formalių funkcijų, susijusių su įstatymų leidyba. Kaip jau buvo minėta, parlamen-

to teisė leisti įstatymus įgyvendinama Atstovų Rūmams priimant bilius, kuriems pritaria prezidentas. Tačiau prezidento pritarimas yra formalaus pobūdžio – Maltos Konstitucijos 72 straipsnis įpareigoja prezidentą išreikšti savo pritarimą pasirašant bilį iš karto po to, kai tik Atstovų Rūmų priimtas bilis jam yra pateikiamas.

Prezidentas taip pat ministro pirmininko patarimu skiria generalinį prokurorą (91 str.), ministro pirmininko patarimu skiria aukštesniųjų teismų teisėjus (96 str.) ir žemesniųjų teismų magistratus (100 str.). Prezidentas įgyvendina su malonės suteikimu susijusias funkcijas – pagal Konstitucijos 93 straipsnį prezidentas turi teisę (i) suteikti malonę bet kuriam už nusikaltimo padarymą asmeniui, ir besąlygiškai, ir su teisėtomis sąlygomis; (ii) atidėti asmeniui nuosprendžio vykdymą – ir neterminuotai, ir tam tikram terminui; (iii) pakeisti už nusikaltimą skirtą bausmę švelnesne bausme; (iv) sumažinti visą ar dalį asmeniui taikomos baudos, turto konfiskavimo ar pan.

Pagal Konstitucijos 108 straipsnį prezidentas taip pat skiria generalinį auditorių (valstybės kontrolierių), tačiau šiuo atveju prezidentas privalo veikti remdamasis atitinkama Atstovų Rūmų rezoliucija, priimta ne mažiau kaip dviejų trečiųjų visų Atstovų Rūmų narių balsų dauguma. Pagal Konstitucijos 109 straipsnį prezidentas ministro pirmininko patarimu ir pasikonsultavęs su opozicijos lyderiu skiria valstybės tarnybos komisijos narius, taip pat pagal Konstitucijos 111 straipsnį ministro pirmininko patarimu skiria ir atleidžia Maltos atstovus užsienio valstybėse. Pagal Konstitucijos 118 straipsnį prezidentas ministro pirmininko patarimu ir pasikonsultavęs su opozicijos lyderiu skiria Maltos radijo ir televizijos komisijos narius, o pagal Konstitucijos 120 straipsnį – analogiškai skiria darbo komisijos narius.

Konstitucija neįtvirtina Maltos prezidento imuniteto, tačiau Maltos baudžiamasis kodeksas⁶⁸⁵ nustato, kad negali būti pradėtas prezidento baudžiamasis persekiojimas už veiksmus, jo padarytus vykdant prezidento pareigas.

Kaip minėta, iš esmės vykdomąją valdžią Maltoje įgyvendina Kabinetas, kurį sudaro ministras pirmininkas ir ministrai. Ministrą pirmininką

⁶⁸⁵ *Criminal Code, To amend and consolidate the Penal Laws and the Laws of Criminal Procedure, 10th June, 1854. ORDER-IN-COUNCIL of the 30th of January, 1854, as amended* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-15]. <<http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8574&l=1>>.

skiria prezidentas, tačiau Konstitucijos 80 straipsnis prezidentą įpareigoja ministru pirmininku skirti tą Atstovų Rūmų narį, kuris geriausiai galėtų gauti daugumos Atstovų Rūmų narių palaikymą. Ministrus taip pat skiria prezidentas, tačiau ministro pirmininko patarimu. Prezidentas, atsižvelgdamas į Konstitucijos nuostatas ir veikdamas ministro pirmininko patarimu gali duodamas nurodymus raštu priskirti ministru pirmininkui ar ministrams atsakomybę už bet kurią Maltos Vyriausybės veiklos sritį, įskaitant bet kurio Vyriausybės departamento (ministerijos) administravimą. Tačiau remiantis Maltos Konstitucijos 82 straipsniu tokiu būdu negali būti priskirta kompetencija, kurią Konstitucija priskiria kitiems nei ministras asmenims ar institucijoms. Tais atvejais, kai ministru yra priskiriama atsakomybė už kurio nors Vyriausybės departamento (*ministerijos*) veiklą, jis atlieka tik bendro pobūdžio vadovavimą ir kontrolę, o departamentas gali būti prižiūrimas nuolatinio sekretoriaus. Departamentus nuolatiniams sekretoriams paskirsto ministras pirmininkas, o juos skiria ir atšaukia prezidentas ministro pirmininko patarimu. Ministras pirmininkas prieš tai dar turi konsultuotis su valstybės tarnybos komisija (92 str.).

Pagal Konstitucijos 83 straipsnį, jeigu ministras pirmininkas yra išvykęs iš Maltos, atostogauja ar dėl ligos negali atlikti savo pareigų, prezidentas gali įgalioti bet kurį kitą Kabineto narį atlikti ministro pirmininko funkcijas. Toks paskyrimas vykdomas ministro pirmininko patarimu, tačiau prezidentas gali atlikti tokį paskyrimą be ministro pirmininko patarimo, jeigu yra nepraktiška gauti ministro pirmininko patarimą dėl jo nebuvimo ar ligos. Konstitucijos 84 straipsnis nustato analogišką ministrų pavadavimo tvarką – tais atvejais, kai ministras dėl to, kad yra išvykęs iš Maltos ar dėl ligos negali atlikti savo pareigų, prezidentas ministro pirmininko patarimu gali paskirti kitą Atstovų Rūmų narį laikinuoju ministru.

Jeigu Atstovų Rūmai visų Atstovų Rūmų narių balsų dauguma pareiškia nepasitikėjimą ministru pirmininku, prezidentas gali atšaukti ministrą pirmininką iš pareigų, tačiau tai jis gali padaryti tik praėjus trims dienoms ir jei nenusprendžia paleisti parlamento (ši situacija jau buvo aptarta anksčiau). Pagal Maltos Konstitucijos 81 straipsnį ministro pirmininko įgaliojimai taip pat pasibaigia: (i) kai paleidęs parlamentą prezidentas informuoja ministrą pirmininką, kad ketina jį vėl paskirti ministru pirmininku ar ministru pirmininku skirti kitą asmenį; (ii) jei jis nustoja būti Atstovų Rūmų nariu, išskyrus atvejį, kai parlamentas yra paleidžiamas; (iii) jeigu jis pagal

Konstitucijos 55 straipsnio 2 dalį privalo nustoti vykdyti Atstovų Rūmų nario funkcijas (minėtame Konstitucijos straipsnyje numatyti tam tikri atvejai, kai asmuo nebeatitinka Atstovų Rūmų nariui keliamų reikalavimų, tačiau galutinis klausimo sprendimas gali būti atidedamas, kol pasibaigs visos apeliacijos ir pan. – šiam pareinamajam laikotarpiui toks asmuo privalo nustoti vykdyti Atstovų Rūmų nario funkcijas).

Ministro įgaliojimai pasibaigia: (i) paskyrus ar iš naujo paskyrus bet kurį asmenį į ministro pirmininko pareigas; (ii) jeigu jo paskyrimas į pareigas yra atšaukiamas prezidento, veikiančio ministro pirmininko patarimu; (iii) jei jis nustoja būti Atstovų Rūmų nariu, išskyrus atvejį, kai parlamentas yra paleidžiamas; (iv) jeigu jis pagal Konstitucijos 55 straipsnio 2 dalį privalo nustoti vykdyti Atstovų Rūmų nario funkcijas.

Įdomi Maltos konstitucinės sistemos ypatybė – opozicijos lyderis. Konstitucijoje jo statusas aptariamas prie vykdomosios valdžios ir Konstitucija numato nemažai atvejų, kai su opozicijos lyderiu turi būti konsultuojamasi skiriant įvairius pareigūnus. Opozicijos lyderį skiria prezidentas, tačiau Konstitucija numato tam tikras taisykles. Jeigu parlamente yra viena opozicinė partija, kurios atstovų Atstovų Rūmuose yra daugiau nei bet kurios kitos opozicinės partijos, opozicijos lyderiu turi būti skiriamas tos partijos lyderis. Jeigu kelios opozicinės partijos turi vienodą atstovų skaičių Atstovų Rūmuose arba jeigu nėra opozicinės partijos, opozicijos lyderiu turi būti skiriamas tas Atstovų Rūmų narys, kuris, prezidento nuomone, yra palaikomas didžiausios grupės Atstovų Rūmų narių, esančių opozicijoje Vyriausybei. Be kitų opozicijos lyderio įgaliojimų pasibaigimo pagrindų, kurie yra tokie patys kaip ir ministro pirmininko įgaliojimų pasibaigimo pagrindai, opozicijos lyderio įgaliojimai taip pat pasibaigia, jeigu, prezidento vertinimu, kitas Atstovų Rūmų narys tampa opozicinės partijos, turinčios daugiau narių už kitas opozicines partijas, lyderiu, arba opozicijos lyderio nebepalaiko didžiausia opozicijoje esančių Atstovų Rūmų narių grupė – tokiu atveju prezidentas atšaukia opozicijos lyderį (90 str.).

8. TEISMINĖ VALDŽIA

Teisminę valdžią Maltoje įgyvendina teismai, o Malta pasižymi gana sudėtingos struktūros teismų sistema. Konstitucija neįtvirtina konkrečios Maltos teismų sistemos, tik Maltos Konstitucijos 95 straipsnis nustato,

kad Maltoje veikia aukštesnieji teismai, kurių kompetenciją ir jurisdikciją gali nustatyti įstatymas. Lygiai taip pat Konstitucijos 99 straipsnis nustato, kad Maltoje veikia ir žemesnieji teismai, kurių kompetenciją ir jurisdikciją nustato įstatymas. Taigi Maltoje teismai veikia Konstitucijos ir atskirų įstatymų pagrindu. Pavyzdžiui, nemažai civilinių teismų veiklos aspektų yra nustatyta Maltos civilinio proceso kodekse⁶⁸⁶, o specialiojo Nepilnamečių teismo veiklos aspektus reglamentuoja specialus įstatymas⁶⁸⁷.

Nenagrinėjant visų Maltos teismų sistemos ypatumų, galima konstatuoti, kad Maltoje veikia šie aukštesnieji teismai: Konstitucinis Teismas (tačiau jis veikia ir kaip apeliacinė instancija tam tikros kategorijos bylose tam tikrais klausimais), Apeliacinis teismas, Baudžiamųjų bylų apeliacinis teismas (angl. – *Court of Criminal Appeal*), Civilinių bylų teismas (angl. – *Civil Court*) ir Baudžiamųjų bylų teismas (angl. – *Criminal Court*). Taip pat Maltoje veikia šie žemesnieji teismai: magistratų teismas (Malta) ir magistratų teismas (Gozo)⁶⁸⁸. Be šių teismų, pačią žemiausią grandinę sudaro įvairūs *ad hoc* administraciniai tribunolai, smulkių ginčių tribunolas, Nepilnamečių teismas ir vietiniai tribunolai⁶⁸⁹.

Pagal Maltos Konstitucijos 95 straipsnio 6 dalį aukštesniųjų teismų teisėjais yra vyriausiasis teisėjas ir įstatymo nustatytas skaičius teisėjų. Aukštesniųjų teismų teisėjus skiria prezidentas ministro pirmininko patarimu. Aukštesniųjų teismų teisėju gali būti skiriamas tik tas asmuo, kuris ne trumpesnę nei iš viso dvylikos metų laikotarpį buvo Maltoje praktikuojantis advokatas ar tokį pat laikotarpį ėjo magistrato (žemesniojo teismo teisėjo) pareigas ar dalį tokio dvylikos metų laikotarpio buvo Maltoje praktikuojantis advokatas, o dalį tokio laikotarpio ėjo magistrato pareigas (96 str.).

⁶⁸⁶ *Code of Organization and Civil Procedure, To amend and consolidate the Laws of Organization and Civil Procedure, 1st August, 1855. ORDINANCE IV of 1854 as amended* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-15]. <<http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8577&l=1>>.

⁶⁸⁷ *Juvenile Court Act, For the setting up of a Juvenile Court and to provide for matters relating to children and young persons, 25th July, 1980. Enacted by ACT XXIV of 1980, as amended by Acts: XI of 1985 and VIII of 1990* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-15]. <<http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8774&l=1>>.

⁶⁸⁸ *The judiciary – Malta. The Courts* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-15]. <<http://www.judiciarymalta.gov.mt/the-courts>>.

⁶⁸⁹ *The judiciary – Malta. Court Structure, Administration and Supplementary Staff* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-15]. <<http://www.judiciarymalta.gov.mt/court-structure>>.

Konstitucijos 95 straipsnio 6 dalyje įtvirtinamas principas, kad aukštesniųjų teismų teisėjai negali būti atleidžiami iš pareigų be jų sutikimo. Konstitucijos 97 straipsnis nustato, kad aukštesniųjų teismų teisėjas privalo pasitraukti iš pareigų, kai jam sueina šešiasdešimt penkeri metai. Kitais atvejais aukštesniųjų teismų teisėjas gali būti prezidento atleistas iš pareigų, tačiau tik įrodžius, jog jis negali atlikti pareigų ar netinkamai elgiasi ir tik tada, kai prezidentas gauna atitinkamą Atstovų Rūmų kreipimąsi, kurį palaiko ne mažiau kaip du trečdaliai visų Atstovų Rūmų narių.

Žemesniųjų teismų magistratai (žemesniųjų teismų teisėjai) yra skiriami prezidento ministro pirmininko patarimu. Žemesniųjų teismų magistratu gali būti skiriami tik toks asmuo, kuris iš viso ne mažiau kaip septynerius metus buvo Maltoje praktikuojančiu advokatu. Žemesniųjų teismų magistratai privalo pasitraukti iš pareigų sulaukę šešiasdešimt penkerių metų amžiaus, o jų atleidimas kitais atvejais yra įmanomas tik tokiu pat būdu, koks yra taikomas aukštesniųjų teismų teisėjams ir yra aprašytas anksčiau (100 str.).

Maltos teismų sistemos ypatumas – Konstitucijoje numatyta teisingumo vykdymo komisija, į kurią įeina prezidentas (jis yra šios komisijos pirmininkas) ir kiti devyni nariai (tarp jų – vyriausiasis teisėjas (komisijos pirmininko pavaduotojas), generalinis prokuroras, aukštesniųjų teismų teisėjai ir žemesniųjų teismų magistratai bei advokatų rūmų pirmininkas). Komisija atlieka šias funkcijas: (i) prižiūri aukštesniųjų ir žemesniųjų teismų darbą ir atitinkamam už teisingumą atsakingam ministrui teikia rekomendacijas dėl efektyvesnio teismų darbo; (ii) pataria už teisingumą atsakingam ministrui dėl teisingumo veiklos administravimo organizavimo; (iii) ministro pirmininko prašymu teikia jam rekomendacijas dėl aukštesniųjų teismų teisėjų ir juos pavaduojančių asmenų bei žemesniųjų teismų magistratų skyrimo; (iv) rengia etikos kodeksą ar kodeksus, reguliuojančius asmenų, veikiančių neperžengiant teisminės valdžios ribų, veiklą; (v) advokatų ir teisinių įgaliotinių komiteto (angl. – *Committee for Advocates and Legal Procurators*) patarimu rengia Etikos kodeksą ar kodeksus, reglamentuojančius šių profesijų asmenų profesinį elgesį; (vi) atkreipia teisėjo ar magistrato dėmesį į bet ką, kas yra netinkama efektyviam ir tinkamam atitinkamo teismo funkcionavimui, taip pat atkreipia teisėjo ar magistrato dėmesį į bet kokią elgesį, kuris gali veikti jiems suteiktą pasitikėjimą, ir į bet kokią jiems taikomo Etikos kodekso ar

kodeksų nesilaikymo atvejį; (vii) laikydamosi įstatymų taiko nuobaudas praktikuojantiems advokatams ir teisiniamis įgaliotiniams; (viii) atlieka kitas įstatymų priskirtas funkcijas (101A str.).

Prie teisminės valdžios galima priskirti ir generalinį prokurorą, kurį skiria prezidentas ministro pirmininko patarimu. Generaliniu prokuroru gali būti skiriamas tik toks asmuo, kuris atitinka reikalavimus būti paskirtas aukštesniojo teismo teisėju (91 str.).

9. KONSTITUCINĖ KONTROLĖ

Konstitucinę kontrolę Maltoje įgyvendina vienas iš aukštesniųjų teismų – Konstitucinis Teismas. Konstitucinį Teismą sudaro trys teisėjai. Nors Maltoje dažnai yra manoma, kad Konstitucinis Teismas yra pats aukščiausias teismas Maltoje, tačiau iš tikrųjų jo jurisdikcija yra gana specifinė – vienais atvejais jis veikia kaip apeliacinė instancija, kitais – kaip pirmoji ir vienintelė instancija⁶⁹⁰.

Konstitucijos 95 straipsnis nustato Konstitucinio Teismo jurisdikciją. Konstitucinis Teismas (i) sprendžia su rinkimais susijusius klausimus – ar asmuo buvo teisėtai išrinktas Atstovų Rūmų nariu; ar Atstovų Rūmų narys privalo pasitraukti iš einamų pareigų ir (ar) jis pagal Konstitucijos 55 straipsnio 2 dalį privalo nustoti vykdyti Atstovų Rūmų nario funkcijas (minėtame Konstitucijos straipsnyje numatyti tam tikri atvejai, kai asmuo nebeatitinka Atstovų Rūmų nariui keliamų reikalavimų, tačiau galutinis klausimo sprendimas gali būti atidedamas, kol pasibaigs visos apeliacijos ir pan. – šiuo pareinamuoju laikotarpiu toks asmuo privalo vykdyti Atstovų Rūmų nario funkcijas); ar asmuo, kuris buvo išrinktas Atstovų Rūmų pirmininku ne iš Atstovų Rūmų narių, buvo išrinktas tinkamai (šiuo atveju Konstitucinis Teismas veikia kaip pirmoji ir vienintelė instancija); (ii) sprendžia klausimus dėl rinkimų teisėtumo, taip pat ir klausimus dėl neteisėtos ar korupcinės veiklos ar kitų teisės pažeidimų, susijusių su rinkimais, taip pat ar buvo kišamasi į rinkimus iš užsienio (šiuo atveju Konstitucinis Teismas veikia kaip pirmoji ir vienintelė instancija). Šiais atvejais Konstitucinis Teismas turi teisę anuliuoti rinkimus vienoje ar keliose rinkimų apygardose arba duoti nurodymus ar įsakymus, arba taikyti atitaisymus ar kitas priemones, kurios jam atrodo tinka-

⁶⁹⁰ *The judiciary – Malta. Constitutional Court* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-15]. <<http://judiciarymalta.gov.mt/constitutional-court>>.

mos atsižvelgiant į padėtį (Maltos Konstitucijos 56 str. 3–6 d.); (iii) veikia kaip apeliacinė instancija Civilinio teismo pirmųjų rūmų sprendimams (angl. *Civil Court, First Hall*) dėl žmogaus teisių, įtvirtintų Maltos Konstitucijos 33–45 straipsniuose, pažeidimų (Maltos Konstitucijos 46 str.); (iv) veikia kaip apeliacinė instancija Maltos pirmosios instancijos teismų sprendimams, kiek tai susiję su Maltos Konstitucijos aiškinimu; (v) veikia kaip apeliacinė instancija Maltos pirmosios instancijos teismų sprendimams, kiek tai susiję su įstatymų galiojimu; (vi) sprendžia dėl pirmosios instancijos teismo nuspręstų dalykų kartu su klausimais, kurie perduoti spręsti Konstituciniam Teismui pagal anksčiau nurodytą jurisdikciją ir dėl kurių apeliacija pateikta Konstituciniam Teismui⁶⁹¹.

Maltos Konstitucinio Teismo struktūra nėra kuo nors ypatinga – tai vienas iš aukštesniųjų teismų, kurio teisėjams keliami tokie pat reikalavimai kaip ir kitiems aukštesniųjų teismų teisėjams. Iš esmės pagal savo struktūrą Konstitucinis Teismas faktiškai yra panašus į vieną iš Maltos apeliacinio teismo padalinių, veikiančių kaip Konstitucinis Teismas, o Konstitucija, duodama nuorodą į Konstitucinį Teismą, iš esmės nurodo ne teismą apskritai, o tam tikrą teisėjų kolegiją, veikiančią kaip Konstitucinis Teismas. Tai ypač matyti iš to, kad teisėjai, įprastai sudarantys Konstitucinį Teismą, veikia ir kaip Apeliacinio teismo teisėjai, t. y. nagrinėja ir kitas bylas, kurios yra priskiriamos Apeliacinio teismo kompetencijai⁶⁹². Tačiau nagrinėjant Maltos Konstitucinio Teismo jurisdikciją matyti, kad kaip Konstitucinis Teismas jis sprendžia klausimus dėl įvairių rinkimų teisėtumo, taip pat yra apeliacinė instancija byloms, nagrinėjančioms klausimus dėl žmogaus teisių, Konstitucijos aiškinimo ir įstatymų galiojimo – klausimus, kuriuos įprastai sprendžia europietiško modelio konstituciniai teismai. Atsižvelgiant į tai galima teigti, kad pagal sprendžiamus klausimus Maltos Konstitucinis Teismas yra panašus europietiško modelio konstitucinį teismą. Tačiau Maltos Konstitucinio Teismo struktūrinė padėtis ir tai, kad jo kompetencijai priskirtus klausimus, išskyrus rinkimų klausimus, jis sprendžia kaip apeliacinės instancijos teismas, t. y. nagrinė-

⁶⁹¹ *The judiciary – Malta. Constitutional Court* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-15]. <<http://judiciarymalta.gov.mt/constitutional-court>>.

⁶⁹² *The judiciary – Malta. Constitutional Court* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-15]. <<http://www.judiciarymalta.gov.mt/constitutional-court>>; *The judiciary – Malta. Court of Appeal* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-15]. <<http://www.judiciarymalta.gov.mt/court-of-appeal>>.

damas konkrečias bylas ir priimdamas sprendimus jose, daro jį panašų į amerikietiško modelio konstitucinį teismą. Toks dualistinis Konstitucinio Teismo pobūdis atitinka Maltos teisinę sistemą, kuri taip pat yra mišri – turi ir kontinentinės, ir bendrosios teisės bruožų⁶⁹³.

* * *

Nors Malta nepriklausoma valstybė yra šiek tiek mažiau nei penkiasdešimt metų, tačiau pasižymi gana brandžia konstitucine sistema. Tam nemažai įtakos turėjo tai, kad ilgą laiką Malta buvo Jungtinės Karalystės kolonija – net ir dabartinėje Maltos Konstitucijoje jaučiama Jungtinės Karalystės konstitucinės sistemos įtaka.

Vienas iš Maltos Konstitucijos ypatumų – valstybinės religijos įtvirtinimas ir ypatingo statuso suteikimas Romos Katalikų Bažnyčiai. Ir nors Konstitucija garantuoja teisę asmenims išpažinti ir praktikuoti bet kokią religiją, ypatingas Romos Katalikų Bažnyčios statuso įtvirtinimas gali kelti klausimų dėl realaus sąžinės laisvės įgyvendinimo ir kitų religijų diskriminacijos.

Maltos Konstitucijoje nemažai dėmesio skiriama žmogaus teisėms, tačiau daugiausia apsiribojama asmeninių žmogaus teisių įtvirtinimu. Socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės iš dalies yra aptariamose Konstitucijos antrame skyriuje „Principų deklaracija“, tačiau šių nuostatų dėstymo būdas ir Konstitucijos 21 straipsnis aiškiai parodo jų deklaratyvų pobūdį – tai yra siekiamybė, o ne realiai garantuojamos teisės.

Malta yra parlamentinė respublika. Konstitucijoje įtvirtintas valstybės valdžios įgyvendinimo mechanizmas suponuoja vyriausybės (Kabineto) atskaitomybę Atstovų Rūmams, tačiau valstybės valdymo funkcijų įgyvendinimo kontekste didelę reikšmę valstybės valdyme turi Vyriausybė (pabrėžtina, kad ministru pirmininku ir ministrais gali būti tik Atstovų Rūmų nariai). Šiuo požiūriu jaučiama labai didelė Jungtinės Karalystės konstitucinės sistemos įtaka. Malta yra unitarinė valstybė, o Konstitucija nenumato jokių teritorinių autonomijų ar kitų specifines teises turinčių teritorinių junginių. Malta yra demokratinė valstybė.

Įstatymų leidžiamąją valdžią Maltoje įgyvendina Atstovų Rūmai, vykdomoji valdžia priklauso prezidentui (dažniausiai jis atlieka simbo-

⁶⁹³ CIA – *The World Factbook* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-15]. <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mt.html>>.

lines funkcijas, beveik visais atvejais veikia ministro pirmininko ar kitų pareigūnų ar institucijų patarimu ir tik labai išimtiniais atvejais gali kai kuriuos sprendimus priimti pats) ir Vyriausybei, o teisminę valdžią įgyvendina teismai, kurie skirstomi į aukštesniusius ir žemesniusius.

Maltos teisinė sistema yra mišraus pobūdžio – joje yra ir kontinentinės, ir bendrosios teisės bruožų. Konstitucinę kontrolę Maltoje įgyvendina Konstitucinis Teismas, kuris taip pat turi ir europietiškos konstitucinės justicijos sistemos, ir amerikietiškos konstitucinės justicijos sistemos bruožų.

LITERATŪRA

1. Blackburn, R. *et al. Fundamental Rights in Europe. The ECHR and its member states 1950 – 2000*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
2. Cremona, J. J. *The Maltese Constitution and Constitutional History Since 1813*. San Gwann, Malta: Publishers Enterprises Group Ltd, 1994.
3. Grech, A. *Religion, Tolerance, and Discrimination in Malta* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-10]. <<http://aei.pitt.edu/6034/1/27.pdf>>.
4. Kortmann, C. *et al. Constitutional Law of 10 EU Member States. The 2004 Enlargement*. Kluwer Law International, 2006.
5. *2000 – today. A decade of further expansion* [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-08-30]. <http://europa.eu/about-eu/eu-history/2000_today/index_en.htm>.
6. *Background note: Malta* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-16]. <<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5382.htm>>.
7. *CIA – The World Factbook* [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-04-16]. <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mt.html>>.
8. *Death penalty: Countries abolitionist for all crimes* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-16]. <http://www.amnesty.org/en/death-penalty/countries-abolitionist-for-all-crimes>.
9. *European Integration and Constitutional Law*. Council of Europe Publishing, 2001.
10. *EU member countries – Malta* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-13]. <http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/malta/index_en.htm>.
11. *Kamra tad – Deputati (Malta)* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-14]. <<http://www.parlament.mt/membersofparliament>>.
12. *Local Council's Association* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://www.lca.org.mt/pages/iseSinglePages.asp?m=20>>.
13. *The judiciary – Malta* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-15]. <<http://www.judiciarymalta.gov.mt>>.

14. *The Treaty of Accession to the European Union 2003 of the Czech Republic, Estonia, Cyprus, Latvia, Lithuania, Hungary, Malta, Poland, Slovenia and Slovakia Signed in Athens on 16 April, 2003* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-13]. <http://ec.europa.eu/enlargement/archives/enlargement_process/future_prospects/negotiations/eu10_bulgaria_romania/treaty_2003/content/index_en.htm>.
15. *Constitution of Malta* [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-04-16]. <<http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8566&l=1>>.
16. *Malta Independence Act 1964* [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-08-31]. <<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1964/86#commentary-c656109>>.
17. *Act No. III of 2000, 1st February, 2000. An Act to amend Constitution of Malta* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-11]. <<http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lp&itemid=16415&l=1>>.
18. *Maltese Citizenship Act, 21st September, 1964. ACT XXX of 1965, as amended by Acts: II of 1970, XXXI of 1972, LVIII of 1974, XXXI of 1975, IX of 1977, XIII of 1983, XXIV of 1989, IV of 2000 and X of 2007; and Legal Notice 410 of 2007* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-11]. <<http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8702&l=1>>.
19. *Local Councils Act, 23rd July, 1993, 1st January, 1994, 1st April, 1995, 1st April, 1999. ACT XV of 1993, as amended by Legal Notice 53 of 1995, Act XII of 1995; Legal Notices 170 of 1995, 28 and 97 of 1996; Acts: VIII, XIII and XV of 1996; Legal Notice 205 of 1996; Act XVI of 1997; Legal Notices 107 of 1997, 87 and 255 of 1998, Act XXI of 1999; Legal Notices 7, 19 and 77 of 2001, and 48, 79 and 153 of 2002; Act XII of 2002; Legal Notice 117 of 2003; Acts XVI of 2003 and III of 2004; Legal Notice 326 of 2004; Act I of 2005; Legal Notices 76, 158 and 272 of 2005, and 111 and 181 of 2006; Acts II and XXI of 2007; Legal Notices 82, 96, 372 and 425 of 2007, and 26, 128 and 161 of 2008; Acts XVI of 2008 and XVI of 2009; Legal Notice 179 of 2010; Act V of 2011; and Legal Notices 230, 231 and 313 of 2011* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8833&l=1>>.
20. *Standing Orders of The House of Representatives Order, 16th March, 1962. LEGAL NOTICE 23 of 1962 as adapted by the Malta Independence Order, 1964, and as amended by Legal Notice 46 of 1965; Act LVIII of 1974; Legal Notice 148 of 1975; Act XIII of 1983; Resolutions 198 and 231 of 1995, 67 of 2003 and 235 of 2006; and Legal Notice 407 of 2007* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-14]. <<http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8970&l=1>>.
21. *General Elections Act, To make provision for the qualification of voters, the constitution of Electoral Divisions, the method of registration of voters and the Election and Co-option of Members of Parliament, 27th September, 1991. ACT XXI of 1991 as amended by Acts XXIV of 1995 and XV of 1996; Legal Notice 178 of 1996; Acts VI of 2001, XVI of 2002 and XXI of 2007; Legal Notice 425 of 2007; and Act VII of 2009* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-14]. <<http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8824&l=1>>.

22. *House of Representatives (Privileges And Powers) Ordinance, To establish the privileges of the House of Representatives, to give the House of Representatives certain powers and to provide for other matters connected therewith, 15th October 1942. ORDINANCE XX of 1942, as amended by Ordinance VI of 1959; Acts: XIII of 1974, XXII of 1976, IV and XIII of 1983 and XI of 1995; and Legal Notice 409 of 2007* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012-04-14]. <<http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8650&l=1>>.
23. *Criminal Code, To amend and consolidate the Penal Laws and the Laws of Criminal Procedure, 10th June, 1854. ORDER-IN-COUNCIL of the 30th of January, 1854, as amended* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-15]. <<http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8574&l=1>>.
24. *Code of Organization and Civil Procedure, To amend and consolidate the Laws of Organization and Civil Procedure, 1st August, 1855. ORDINANCE IV of 1854 as amended* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-15]. <<http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8577&l=1>>.
25. *Juvenile Court Act, For the setting up of a Juvenile Court and to provide for matters relating to children and young persons, 25th July, 1980. Enacted by ACT XXIV of 1980, as amended by Acts: XI of 1985 and VIII of 1990* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-15]. <<http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8774&l=1>>.

XVIII. NYDERLANDŲ KARALYSTĖS KONSTITUCINĖ SISTEMA

Prof. dr. Toma Birmontienė

1. ISTORINĖ KONSTITUCINĖ RAIDA

Dabartinė Nyderlandų Karalystės Konstitucija buvo parengta 1814 m. Esminė jos revizija vyko 1983 m., taigi Nyderlandų Konstitucija yra viena iš seniausių Europos valstybių konstitucijų. Nyderlandų Karalystė galėtų būti priskiriama valstybėms, turinčioms senas konstitucines tradicijas. Konstitucinę reikšmę jau turėjo 1579 m. Utrechto sąjungos sutartis, įsteigusi konfederaciją. Ši sutartis galiojo iki 1795 m. Utrechto sąjunga neturėjo stiprios centralizuotos valdžios, tačiau turėjo valdymo instituciją (*States General*), kuri vis dėlto labiau priminė provincijų atstovų susirinkimą nei nacionalinį parlamentą.

Nyderlandų Karalystė turi turtingas valstybingumo tradicijas. Dabartinę Nyderlandų Karalystę sudaro kelios provincijos, kurios praeityje buvo daugiau ar mažiau nepriklausomos respublikos⁶⁹⁴. Nyderlandų Karalystė buvo įkurta 1814 m., kai princas Vilhelmas I (Viljamo Oraniečio palikuonis) buvo paskelbtas karaliumi. Napoleono laikmetis paliko pėdsakus Nyderlandų istorijoje, 1813 m. Nyderlandai išsivadavo iš Prancūzijos valdymo. Tokio išsivadavimo rezultatas buvo pirmoji Nyderlandų rašytinė Konstitucija, priimta 1814 m. Kad ir kaip būtų keista, tačiau ši Konstitucija grąžino monarchiją, kurios nebuvo nuo 1581 m., kai Nyderlandai atsisakė paklusti Ispanijos karaliaus Filypo II valdžiai. Nyderlandų Karalystės valstybingumo kelias mena nelengvas kovas dėl nepriklausomybės su Ispanija. Tačiau respublikos tradicijos nebuvo pamirštos, 1814 m. Konstitucija įsteigė vienerių rūmų parlamentą (*States General*). Parlamentas kartu su monarchu įgyvendino įstatymų leidybos

⁶⁹⁴ Nyderlandai ilgą laiką buvo kolonijinė valstybė ir turėjo daug kolonijų. Kai kurios Karibų salos, tokios kaip Aruba, Kiurasao, Boneras, Šv. Martyno, Šv. Eustatijaus ir Saba, dabar priklauso Karalystei. Aruba, turinti specialų statusą, ir kitos salos sudaro Nyderlandų Antilus, yra susijusios federaciniais ryšiais su Nyderlandų teritorija Europoje.

galias, tačiau monarchas turėjo nemažai ir savarankiškų galių. Ši Konstitucija įsteigė ir nepriklausomą teisminę valdžią.

1815 m., Vienos sutartimi prie Nyderlandų prijungus Belgiją, pakeitus Konstituciją buvo įsteigtas dvejų rūmų palamentas. Tačiau Belgija buvo nepatenkinta tokiu prijungimu ir po 1830 m. sukilimo atsiskyrė nuo Nyderlandų. Toks atsiskyrimas buvo patvirtintas 1839 m. Londono sutartimi.

Konstitucija buvo keičiama 1840 m. ir vėliau, tačiau esminė konstitucinė reforma įvyko 1848 m. Įgyvendinant reformą buvo formuluojami kai kurie svarbūs parlamentinės monarchijos principai. 1848 m. Konstitucijos pataisos yra reikšmingos, nemažai jos nustatytų principų yra svarbūs ir šių dienų konstitucinei Nyderlandų sąrangai. 1879 m. Aukščiausiojo Teismo *Meerenberg* byla⁶⁹⁵, kurioje teismas apribojo Vyriausybės galias nusprendęs, kad visos teisės normos, susijusios su bausmėmis, turi būti priimamos parlamento, paskatino 1887 m. peržiūrėti Konstituciją. 1917 m. konstitucinė reforma suteikė visuotinę rinkimų teisę ir vyrams, ir moterims, taip pat įtvirtino proporcinio atstovavimo rinkimų sistemą.

Taigi dabartinė Nyderlandų Karalystės Konstitucija yra priskirtina seniausioms Europos valstybių konstitucijoms, joje atsispindi Nyderlandų Karalystės istorinė konstitucinė raida. Ši Konstitucija buvo ne kartą keičiama laikantis Konstitucijos keitimo tradicijos.

2. KONSTITUCINĖS TEISĖS TRADICIJOS YPATUMAI

Vertinant Nyderlandų konstitucinės tradicijos raidą pažymėtina, kad 1983 m. įvykius esminę konstitucinę reformą nedaug kas pasikeitė, palyginti su 1848 m. konstitucine sąranga. Svarbiausius konstitucinės teisės pokyčius nulėmė Europos Sąjungos teisė, tarptautinės ir supranacionalinės teisės įtaka. Parlamento ir politinių procesų pokyčiai vyko nepriklausomai nuo formalių konstitucijos pataisų⁶⁹⁶.

Nyderlandų Konstitucija atspindi kai kurias olandų konstitucinės teisės tradicijas, besiskiriančias nuo kai kurių kitų Europos valstybių. Jos nevaržo ideologinės nuostatos, joje neatsispindi valstybės valdžios šaltinis – daugelis Europos konstitucijų nurodo, kad suverenitetas priklauso

⁶⁹⁵ Kortmann, Constantijn A. J. M.; Bovend Eret, Paul P. T. Constitutional Law of the Netherlands. *Kluwer Law International*. 2007, p. 21.

⁶⁹⁶ Ten pat, p. 21.

tautai ar panašiai⁶⁹⁷, joje nėra nuostatų dėl valstybės valdžios kilmės, neformuluojami ir valstybės valdžios institucijų funkcionavimo principai, kaip antai – valdžių padalijimo ir kt.

Daugelis esminių konstitucinių principų, pavyzdžiui, monarchinė valdymo forma, atstovaujamoji demokratija, valstybės socialinė prigimtis, pagarba žmogaus teisėms yra implicitiškai įtvirtinti Nyderlandų konstitucinėje teisėje. Konstitucijoje nėra ir preambulės, kurioje parastai formuluojamos konstitucinės doktrininės nuostatos. Nors dėl Konstitucijos pakeitimo ir papildymo preambule buvo ne kartą diskutuojama, tačiau politikams nesutarus dėl jos reikalingumo ir turinio šiuo aspektu Konstitucija nebuvo pakeista. Konstitucijoje atskirai neformuluojami valstybės valdžios sandaros principai, kaip savarankiškas principas nedeklaruojamas ir žmogaus prigimtinių teisių principas.

Nyderlandų konstitucinė teisė, kaip ir Didžiosios Britanijos (Anglijos) teisė, yra atvira teisės sistema, kurios esminiai pokyčiai vyksta be formalų Konstitucijos pakeitimų, ypač tai akivaizdu aiškinantis Generalinių Etatų (*States General*) – parlamento ir Vyriausybės santykių raidą. Konstitucija palieka plačiais galimybėmis įstatymų leidėjui reglamentuoti įvairias sritis, taip pat ir valdžios institucijų organizavimo pagrindus. Konstitucinė sistema leidžia Vyriausybei, parlamentui ar teismams surasti būdų, kaip reaguojant į besikeičiančią politinę ir socialinę tikrovę vykdyti būtinus pokyčius, nekeičiant Konstitucijos nuostatų, nes Konstitucijos keitimo procedūros yra ypač sudėtingos. Nyderlandų Karalystės Konstitucija pagal keitimo tvarką priskiriama griežtoms konstitucijoms. Norint, kad dabartinė konstitucinės teisės tradicija išliktų atvira ir lanksti, būtina pripažinti nerašytinės konstitucinės teisės reikšmę. Šie Nyderlandų konstitucinės teisės bruožai ypač veikia konstitucinės teisės šaltinių sistemą, jų įvairovę.

Kaip vienas iš Nyderlandų konstitucinės tradicijos bruožų išskiriama ir tai, kad valstybės valdymo forma – konstitucinė monarchija, nors Nyderlandai turi turtingas respublikos tradicijas. Todėl, aiškinantis konstitucinę jos valdymo tradiciją, terminologiją, reikėtų kartu nagrinėti ir pirminę 1814 m. Konstitucijos versiją.

⁶⁹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 2 straipsnyje sakoma, kad valstybę kuria Tauta; suverenitetas priklauso Tautai. Vokietijos Federacinės Respublikos Konstitucija numato, kad visa valstybinė valdžia kyla iš tautos. Tauta ją vykdo per rinkimus ir balsavimus ir per ypatingas įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžios institucijas. Britų konstitucinės teisės tradicija skelbia Parlamento suverenitetą.

Išskirtinis konstitucinės sąrangos bruožas yra tas, kad Konstitucija nenumato konstitucinės kontrolės mechanizmo, neįsteigta konstitucinės kontrolės institucija, teismams nesuteikta teisė pripažinti parlamento aktus prieštaraujančiais Konstitucijai, niekam nesuteikta ir Konstitucijos oficialaus interpretavimo teisė – tai reikšmingai veikia konstitucinės doktrinos raidą. Nei teismai, nei kuri kita institucija neturi įgaliojimų spręsti klausimo dėl parlamento aktų konstitucingumo. Konstitucijos 120 straipsnyje nustatyta, kad teismai negali spręsti, ar parlamento aktai ir tarptautinės sutartys atitinka Konstituciją. Ši taisyklė buvo įtvirtinta dar Konstitucijos 1848 m. redakcijoje. Parlamentas pats turi teisę spręsti, ar parlamento aktas neprieštarauja Konstitucijai turinio, formos, priėmimo procedūrų požiūriu⁶⁹⁸. Taigi parlamentas ir Vyriausybė interpretuoja Konstituciją, jie formuoja, *inter alia*, konstitucinę tradiciją.

Teismai gali atsisakyti taikyti parlamento teisės aktą tik tuo atveju, jeigu jo taikymas pažeistų teises, kurių įstatymų leidėjas neketino suvaržyti, tokios situacijos kartais iškyla teismuose taikant mokesčių įstatymus. Teismai gali spręsti apie įstatymų leidėjo valią, ketinimus, įtvirtinant tam tikrą teisinį reguliavimą, ir vertinti, ar jo formuluotės juos atitinka. Taigi *contra legem* doktrina negali būti taikoma tais atvejais, kai taikytinas teisinis reguliavimas atitinka įstatymo leidėjo tikslus⁶⁹⁹.

Kadangi Konstitucijos 120 straipsnyje *expressis verbis* įtvirtintas draudimas tik parlamento aktus vertinti atitikties Konstitucijai aspektu, teismai gal spręsti dėl žemesnės galios aktų (*inter alia*, vykdomosios valdžios, vietos valdžios aktų) atitikties aukštesnės teisinės galios aktams, taip pat ir Konstitucijai. Tačiau tais atvejais, kai tokie teisės aktai yra išleidžiami institucijoms įgyvendinant deleguotos įstatymų leidybos teises, ir jie remiasi įstatymų leidėjo nuostatomis, teismas negali vykdyti tokių aktų konstitucinės kontrolės⁷⁰⁰.

⁶⁹⁸ Aukščiausiojo Teismo 1989 m. balandžio 14 d. sprendimu (NJ 469) ši konstitucinė nuostata buvo aiškinama plečiamai, kad parlamento aktai negali būti vertinami ne tik atitikties Konstitucijai, bet ir Nyderlandų Karalystės Chartijai, kuri yra aukštesnės teisinės galios nei Konstitucija. Tačiau Aukščiausiasis Teismas pažymėjo ir tai, kad įstatymų leidėjas gali pakeisti Konstitucijos 120 straipsnio nuostatą, kurioje įtvirtintas draudimas teismams vertinti parlamento aktų konstitucingumą.

⁶⁹⁹ Gerhard van der Schyff. Constitutional Review by the Judiciary in the Netherlands: A bridge too far? *German Law Journal*. Vol. 11, No. 02, p. 278.

⁷⁰⁰ Ten pat, p. 279.

Teismui yra suteikti įgaliojimai spręsti ir dėl teisės aktų, *inter alia*, parlamento aktų, atitikties tarptautinėms sutartims, *inter alia*, Europos Žmogaus teisių konvencijai ir Europos Sąjungos teisei, ši teisė yra nacionalinės teisės sistemos dalis. Konstitucijos 94 straipsnyje yra įtvirtinta taisyklė, kad teisės aktai, prieštaraujantys tarptautinių sutarčių (ar tarptautinių institucijų) sprendimams, negali būti taikomi. Būdamą viena iš Europos Bendrijų steigėjų Nyderlandų Karalystė yra veikiamą Europos Sąjungos teisės, jos teismo interpretavimo bei Europos žmogaus teisių konvencijos jurisprudencijos.

Mokslinėje doktrinoje ir politikoje dažnai diskutuojama dėl Konstitucijos pataisos, kuri įtvirtintų teisės aktų konstitucinę kontrolę. Diskutuojama ir tai, ar konstitucinės kontrolės sistema turi būti difuzinė ar centralizuota⁷⁰¹. Kai kurie autoriai pažymi, kad Nyderlandai yra viena paskutiniųjų liberaliosios demokratijos valstybių, nesuteikiančių teismams teisės spręsti, ar parlamento teisės aktai atitinka Konstituciją⁷⁰². Kadangi tam tikrais atvejais tarptautinių sutarčių ir Konstitucijos nuostatos sutampa, galime manyti, kad taip netiesiogiai tam tikru mastu yra vykdoma ir konstitucinė kontrolė.

Konstitucijoje Vyriausybės ir parlamento santykiai nėra pakankamai griežtai reglamentuoti, nėra vienareikšmiškai interpretuojama ir ministrų atsakomybė, kai kurios aplinkybės, kuriomis gali būti paleistas parlamentas, ir pan. Šios problemos priskiriamos parlamento ir Vyriausybės santykiams. Teismai į tokius ginčus neturi teisės įsiterpti, toks valdžių tarpusavio santykių sprendimas suprantamas kaip valdžių padalijimas ir atskyrimas.

Taigi konstitucingumo ginčų klausimai yra įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių rankose, nors Nyderlandų mokslinėje konstitucinėje doktrinoje pažymima, kad šiuo metu dėl didelės tarptautinės teisės įtakos teisminės valdžios įtaka pastebimai didėja⁷⁰³.

3. KONSTITUCINĖS TEISĖS ŠALTINIŲ YPATUMAI

Konstitucinės teisės šaltiniais yra ES pirminė teisė ir kai kurie antrinės teisės aktai, kai kurios tarptautinės sutartys, Nyderlandų Karalystės

⁷⁰¹ Kortmann, Constantijn A. J. M.; Bovend Eret, Paul P. T. Constitutional Law of the Netherlands. *Kluwer Law International*, 2007, p. 127.

⁷⁰² Gerhard van der Schyff. Constitutional Review by the Judiciary in the Netherlands: A bridge too far? *German Law Journal*. Vol. 11, No. 02, p. 275.

⁷⁰³ Kortmann, Constantijn A. J. M.; Bovend Eret, Paul P. T. Constitutional Law of the Netherlands. *Kluwer Law International*, 2007, p. 21.

Chartija, Konstitucija, įstatymai ir kai kurie kiti teisės aktai, supranacionalinės ir tarptautinės teisės srities teismų sprendimai, nacionalinių teismų sprendimai, konvencijos.

Ypač svarbus konstitucinės teisės šaltinis yra ES teisė. Nuo tada, kai įsigaliojo Romos sutartis, Nyderlandų teisės sistema yra ypač veikiamą ES teisės. Pirminė ir antrinė ES teisė taikoma tiesiogiai, o teisės normų kolizijos atveju ji turi viršenybę prieš nacionalinės teisės aktus, taip pat ir Konstituciją⁷⁰⁴.

Taigi tarptautinės sutartys – svarbus konstitucinės teisės šaltinis. Nyderlandų teisėje laikomasi monistinės tarptautinės teisės galiojimo koncepcijos. Kai kurios jų gali būti priskirtos konstitucinės teisės šaltiniams. Tokioms sutartims priskirtinos Europos žmogaus teisių konvencija, Jungtinių Tautų dokumentai, *inter alia*, Politinių ir pilietinių teisių paktas ir kt.

Pagal Konstituciją tarptautinės sutartys, prie kurių Nyderlandų Karalystė yra prisijungusi, yra tiesiogiai taikomos ir turi viršenybę prieš įstatymus. Kaip numatyta Konstitucijos 91 straipsnio 3 dalyje, jeigu tarptautinės sutarties nuostatos prieštarauja Konstitucijai, jai turi pritarti ne mažiau kaip du trečdaliai parlamento narių – tik tada tokia sutartis gali įsigaliooti. Taigi tarptautinių sutarčių vaidmuo ypač reikšmingas.

Nyderlandų Karalystės Chartija (Chartija), reglamentuojanti Nyderlandų, Nyderlandų Antilų ir Arubos tarpusavio santykius, tam tikra prasme gali būti vertinama kaip federacijos konstitucija.

Nyderlandų Karalystės Konstitucija, be abejo, yra svarbiausias konstitucinės teisės šaltinis. Kaip minėta, Konstitucija buvo priimta 1814 m. ir iš esmės pakeista 1983 m., tačiau jos struktūra išliko 1814 m. versijos. Konstitucija buvo reikšmingai keičiama ir 1848 m.⁷⁰⁵ Pagal keitimo tvarką Konstitucija priskiriama griežtoms konstitucijoms. Kaip minėta, ji priskirtina atviroms ir gali būti plačiai interpretuojama įstatymų leidėjo.

Konstitucija daugelį konstitucinių teisinių santykių paveda reglamentuoti parlamentui ir vyriausybei organiniais įstatymais ir kitais aktais (*organic statutes and regulations*). Dažnai Konstitucijoje formuluojami tik bendrieji esminiai principai.

⁷⁰⁴ Ten pat, p. 29.

⁷⁰⁵ Konstitucija buvo keičiama, *inter alia*, 1815, 1840, 1848, 1884, 1887, 1917, 1922, 1938, 1946, 1948, 1953, 1956, 1963, 1972, 1983, 1987, 1995, 1999, 2000, 2002, 2005, 2006 m.

Konstitucinius santykius reglamentuoja įstatymai ir kiti teisės aktai. Konstitucija nustato tik kai kuriuos bendruosius pagrindus ir palieka plačią erdvę konstitucinius santykius reglamentuoti parlamento aktais. Teisės aktai, kuriais reglamentuojamos viešosios valdžios institucijos ir jų įgaliojimai, vadinami organiniais įstatymais (*organieke regelingen*). Teisminės valdžios organizavimo pagrindus, vietos valdžios (*local government*) santykius reguliuoja parlamento aktai. Bet ir parlamento, jo dvejų rūmų organizacija ir veikla taip pat reglamentuojama parlamento aktais (vadinamaisiais reglamentais (*reglamenten van order*)). Kaip vieną konstitucinio reguliavimo bruožų galime paminėti, kad Konstitucijos 107 straipsnyje tiesiogiai nurodoma, jog civilinė ir baudžiamoji teisės, baudžiamasis ir civilinis procesai reglamentuojami parlamento aktais kodeksų forma, bendrieji administracinės teisės principai nustatomi parlamento aktu.

Svarbus konstitucinės teisės šaltinis yra ir teismų praktika. Europos Teisingumo Teismo sprendimai yra privalomi pagal Europos Sąjungos teisės nuostatas. Didelę reikšmę turi ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija. Kartais šių teismų sprendimai įsakmiai reikalauja daryti konstitucinės ir kitų teisės sričių teisės pataisas. Nors nacionaliniai teismai, kaip minėta, ir nevykdo konstitucinės kontrolės, bet jų sprendimai yra reikšmingi ir konstitucinės teisės požiūriu, nes teismai sprendžia, ar įstatymai atitinka tiesiogiai taikomų tarptautinių sutarčių nuostatas. Jie taip pat gali spręsti, ar teisės aktai, išskyrus parlamento įstatymus, atitinka Konstituciją. Teismai nevykdo konstitucinės parlamento aktų kontrolės, tačiau jie gali spręsti dėl žemesnės teisės galios aktų atitikties Konstitucijai. Teismai dažnai aiškina ir konstitucinę bei tarptautinės sutartyse įtvirtintą žmogaus teisių doktriną.

Vyriausybės aktai, reguliuojantys konstitucinės srities santykius, taip pat priskirtini konstitucinės teisės šaltiniams. Karaliaus dekretai, kurie yra kontrasignuojami ministro ar valstybės sekretoriaus, kaip ir Karaliaus dekretai, paprastai yra teisės taikymo aktai – ministro pirmininko skyrimas, kurį ministras pirmininkas ir kontrasignuoja, irgi priskirtini konstitucinės teisės šaltiniams.

Konstitucinės teisės šaltiniams priskiriama nemažai poįstatyminių aktų rūšių, tarp jų ir ministerijų aktai. Pagal Nyderlandų konstitucinės teisės mokslinę doktriną konstitucinės teisės šaltiniams priskiriami net ir tam

tikri provincijų (municipalitetų) priimami teisės aktai⁷⁰⁶. Be abejo, šie teisės šaltiniai turi reglamentuoti tam tikrus konstitucinės srities santykius.

Kitiems (fakultatyviniams) konstitucinės teisės šaltiniams priskirtinos konvencijos, mokslinė doktrina, patariamųjų institucijų aktai.

Konstitucinės konvencijos (nerašytinės taisyklės) yra svarbus konstitucinės teisės šaltinis – jos reguliuoja parlamento ir Vyriausybės bei kitus konstitucinius santykius. Vienai tokių konvencijų priskirtina vadinamoji ministrų politinio pasitikėjimo taisyklė – ministras, kuris praranda vieno iš parlamento rūmų pasitikėjimą, turi atsistatdyinti. Konstitucinėms konvencijoms priskirtina ir taisyklė, kad Vyriausybė gali paleisti vienus iš parlamento rūmų tik vienąkart tuo pačiu pagrindu. Ši konvencija pagrįsta konstituciniu pagrindu – Konstitucijos 64 straipsnyje, *inter alia*, numatyta, kad karaliaus dekretu žemesnieji ar aukštesnieji parlamento rūmai gali būti paleisti ir turi būti skelbiami pirmalaikiai rinkimai. Šios konvencijos susiformavo 1866–1868 m. laikotarpiu.

Teisinė mokslinė doktrina taip pat gali būti konstitucinės teisės šaltinis, nors tai nėra visuotinai pripažįstama. Mokslinė doktrina buvo ypač reikšminga rengiant 1983 m. Konstitucijos versiją, kuri, kaip minėta, yra reikšminga 1814 m. Nyderlandų Konstitucijos (su vėlesniais pakeitimais) revizija.

Nors patariamųjų institucijų (*advisory bodies*) aktai, kaip antai Valsybės Tarybos rekomendacijos, negali būti tiesioginiais konstitucinės teisės šaltiniais, jie vis dėlto turi jiems didelę įtaką.

4. VALSTYBĖS FORMOS BRUOŽAI

Nyderlandų Karalystę sudaro Antilai ir Aruba, esantys Karibų salyne, ir Nyderlandai Europoje. Pagal valstybės sandarą Europoje esanti Nyderlandų Karalystė (be Karibuose esančių federacijos subjektų) sudaro decentralizuotą unitarinę valstybę.

Nyderlandų Karalystė – parlamentinė atstovaujamoji demokratija, konstitucinė monarchija. Jos valstybės sandaros formą vienareikšmiškai apibrėžti sunku – decentralizuota unitarinė valstybė ar netipinė federacija. Minėta, kad Nyderlandų Karalystę sudaro Nyderlandai, Nyderlandų Antilai ir Aruba⁷⁰⁷. Aukščiausią teisinę galią, kaip minėta, turi

⁷⁰⁶ Ten pat, p. 35.

⁷⁰⁷ Anksčiau ir kai kurios kitos teritorijos buvo Nyderlandų Karalystės dalys, *inter alia*, 1949 m. Indonezija tapo suverenia valstybe, 1975 m. tokia tapo ir Surinamas.

Nyderlandų Karalystės Chartija, kurios nuostatose atsispindi valstybės sandaros ypatumai. Nyderlandų Karalystėje vyrauja europinė Karalystės dalis – olandų institucijos, kuriose ne visada atstovaujami kiti federacijos subjektai. Olandų institucijos dominuoja reglamentuojant visos Karalystės santykius, nors užjūrio teritorijos turi autonomiją ir yra priėmusios konstitucijas. Taigi federacijos subjektai nėra lygūs. Karalius yra valstybės vadovas Nyderlandų ir kitų federacijos subjektų. Nyderlandų Antiluose ir Aruboje gubernatoriai, kuriuos skiria karalius, atstovauja karaliui, gubernatoriai yra ir vyriausybės nariai. Nyderlandų Vyriausybę sudaro karalius ir ministrai, taip pat po vieną ministrą (*plenipotentiary minister*) iš Nyderlandų Antilų ir Arubos. Jie dalyvauja Nyderlandų Karalystės Ministrų Tarybos pasitarimuose. Kadangi galutiniai sprendimai yra priimami balsų dauguma, tai Ministrų Taryboje dominuoja olandų ministrai. Karalystėje nėra atskiro Aukščiausiojo Teismo. Chartija numato, kad Olandijos Aukščiausiais Teismas yra aukščiausia teisminė instancija ir Nyderlandų Antiluose, ir Aruboje. Valstybės Taryba yra reikšmingiausia patariamoji Nyderlandų Karalystės institucija, kurios darbe taip pat gali dalyvauti federacijos subjektų atstovai. Nyderlandų Karalystėje nėra ir federacijos parlamento.

Nyderlandų Karalystės Chartijoje formuluojamas principas, kad Nyderlandų Karalystės subjektai, sprenddami vidaus klausimus, yra savarankiški. Federacijos klausimams Chartija priskiria – Karalystės nepriklausomybės gynimą, tarptautinius santykius, olandų pilietybę, užsienio piliečių atvykimo į Karalystę taip pat ir jų išsiuntimo iš šalies klausimus. Nors Olandijos įtaka yra esminė, vis dėlto kiekviena valstybė, grindžiama demokratine teisine sistema, veikia tam tikra prasme nepriklausomai (išskyrus tarptautinius santykius)⁷⁰⁸.

Nyderlandų Karalystės valdymo forma – konstitucinė monarchija. Nuo 1814 m. ji yra paveldima monarchija. Konstitucijos antrojo skyriaus „Vyriausybė“ 1 skirsnyje gan plačiai reglamentuojama sosto paveldėjimo tvarka⁷⁰⁹. Konstitucijos prasme karalius yra vyriausybės dalis. Pagal konstitucinę tradiciją karalius yra Nyderlandų Karalystės valstybės vadovas.

⁷⁰⁸ Ten pat, p. 40.

⁷⁰⁹ Konstitucijos 28 straipsnyje numatyta, kad parlamentas turi teisę nepritari karaliaus ar sosto paveldėtojo (ar esančio sosto paveldėjimo eilėje) vedyboms, tokiu atveju karalius praranda įgaliojimus, o sosto paveldėtojas – teisę paveldėti sostą.

Tačiau karalius nėra Vyriausybės vadovas, jai vadovauja ministras pirmininkas. Karalius atstovauja valstybei užsienio santykiuose. Valstybės vidaus reikaluose karalius pirmiausia yra simbolinė figūra, tačiau jis vaidina svarbų vaidmenį sudarant ministrų kabinetą.

Vyriausybę sudaro karalius ir ministrai (Konstitucijos 2 skyriaus 2 skirsnis). Vyriausybei vadovauja karaliaus skiriamas ministras pirmininkas. Karalius skiria ir atleidžia ministrą pirmininką ir ministrus. Ministerijos taip pat steigiamos karaliaus dekretu (44 str.). Vyriausybės aktams priimti reikalingas karaliaus ir ministrų sutarimas. Visi karaliaus aktai yra kontrasignuojami ministrų ar valstybės sekretorių (47, 48 str.). Už Vyriausybės darbą atsako ministrai. Ministrai turi turėti parlamento pasitikėjimą. Ministrai sudaro ministrų kabinetą, kuriam vadovauja ministras pirmininkas (45 str.). Valstybės sekretoriai taip pat yra skiriami ir atleidžiami karaliaus dekretu.

Karalius turi įvairias personalines (asmenines) teises, pavyzdžiui, jis nemoka kai kurių mokesčių (*not a subject to personal taxation*). Karalius turi platų imunitetą, jam negali būti taikoma teisinė atsakomybė. Ministrai neturi tokio imuniteto, jiems gali būti taikoma politinė, baudžiamoji ar kita atsakomybė. Tačiau paprastai ministrams tenka politinė (konstitucinė) atsakomybė.

Parlamentą (*States General*) sudaro dvejį rūmai (Olandų parlamentas). Ši tradicija siekia 1815 m. Parlamento rūmai yra renkami 4 metų kadencijai proporcinio atstovavimo rinkimų sistema (balsuojama už kuri nors kandidatų sąrašą, taikoma reitingavimo sistema), tačiau jie formuojami skirtingai ir turi skirtingas konstitucines galias. Pirmųjų rūmų nariai renkami visuotiniais rinkimais, o antrieji rūmai yra renkami provincijų tarybų narių. Niekas negali būti renkamas abiejų rūmų nariu.

Abėji parlamento rūmai atstovauja piliečiams. Šiuo požiūriu bikameralinė Nyderlandų parlamento struktūra skiriasi nuo Didžiosios Britanijos, Prancūzijos ar Vokietijos parlamentų. Iš esmės parlamento rūmų kompetencija yra tapati. Dėl šios priežasties buvo bandoma atsakyti pirmųjų rūmų, nes jie dubliuoja antrųjų rūmų veiklą. Tačiau vis dėlto kai kuriose srityse rūmų kompetencija skiriasi, įstatymų projektai paprastai svarstomi visų pirma antruosiuose rūmuose. Antrieji rūmai gali siūlyti pataisas, pirmieji rūmai gali tik pritarti arba atmesti įstatymą, kurį priėmė antrieji rūmai. Kai kurių pareigūnų, pavyzdžiui, Aukščiausiojo Teis-

mo teisėjų skyrimas, irgi yra antrųjų rūmų prerogatyva. Taigi tam tikra prasme antrieji rūmai yra reikšmingesni, jie vaidina pagrindinį vaidmenį sudarant Vyriausybę. Tačiau abeji rūmai gali savarankiškai inicijuoti parlamentinius tyrimus, naudotis interpeliacijos ir kitomis parlamentinės kontrolės teisėmis. Antruosius rūmus sudaro profesionalūs politikai, nes šių rūmų nariai į komitetų arba plenarinius posėdžius, į susitikimus su Vyriausybe renkasi kiekvieną savaitės dieną, o pirmųjų rūmų nariai – tik kartą per savaitę. Jie, be darbo parlamente, paprastai dirba ir kitą darbą. Tačiau pirmieji rūmai, kad ir kitaip organizuodami darbą, neretai nepriitaria antrųjų rūmų priimtam įstatymui, taigi realiai dalyvauja įstatymų leidyboje. Kartais rūmai posėdžiauja kartu. Antrųjų parlamento rūmų narių nėra daug – 75, o pirmųjų – 150. Parlamentarai renkami 4 metams, jie veikia nepriklausomai, laisvo mandato principu. Parlamentarai naudojami imunitetu, tačiau jiems, kaip ir kiekvienam piliečiui, gali būti taikoma teisinė atsakomybė.

Nyderlandų konstitucinė valdžios sandara yra grindžiama teisinės valstybės principais, nors tiesiogiai Konstitucija tokio principo neįvardija. Vyriausybė veikia neperžengdama jai numatytų Konstitucijos ir įstatymų ribų, teisminė valdžia yra savarankiška ir nepriklausoma. Valstybės valdžios yra atskirtos, jų galios derinamos. Aiškiausiai atskirta teisminė valdžia, vykdomoji ir įstatymų leidžiamoji valdžios atskirtos ne taip griežtai, nes Vyriausybė kartu su parlamentu įgyvendina įstatymų leidžiamąją valdžią, ji gali nustatyti piliečiams privalomas taisykles. Vyriausybė gali būti traktuojama kaip įstatymų leidybos partnerė. Valdžių tarpusavio santykių *cheks and balances* principai įgyvendinami įvairiai: parlamentas yra dvejų rūmų, Vyriausybė turi turėti parlamento pasitikėjimą, Vyriausybė gali paleisti parlamento rūmus ir kt.

Nyderlandų Karalystės valdymo formą galėtume apibūdinti kaip konstitucinę monarchiją, kurioje atstovaujamoji demokratija grindžiama parlamentine sistema, ir kaip teisinę valstybę.

5. KONSTITUCIJOS SANDARA, JOS KEITIMAS

Nyderlandų Karalystės Konstituciją sudaro Nyderlandų Karalystės chartija ir Konstitucija. Chartija buvo priimta 1954 m. ir nustato Nyderlandų ir Nyderlandų Antilų bei Arubos santykius. Šie du federacijos subjektai, esantys Karibų salyne, turi ir atskiras konstitucijas. Chartiją

galime vertinti kaip federalinę šių trijų subjektų Konstituciją. Chartijos 5 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad Chartija turi aukštesnę teisinę galią nei Konstitucija. Tačiau tai nevienareikšmiška, nes to paties straipsnio 1 dalyje numatyta, kad kai kuriuos federacijos klausimus sprendžia Konstitucija. Taigi dalis Konstitucijos yra taikoma ne tik Europoje, bet ir visoje Karalystėje. Chartija gali būti keičiama tik visų federacijos subjektų pritarimu.

Tarp konstitucinės teisės šaltinių Konstitucija ir Nyderlandų Karalystės Chartija turi aukščiausią teisinę galią. Kaip svarbus teisinės valstybės principas yra žmogaus teisės ir jų apsauga. Žmogaus teisių katalogas yra esminė konstitucinė nuostata, jis sudaro pirmąjį Konstitucijos skyrių.

Konstituciją sudaro 8 skyriai: Pagrindinės teisės; Vyriausybė; Parlamentas (*States General*); Valstybės Taryba, Audito rūmai, Nuolatiniai konsultaciniai organai; Įstatymų leidyba ir valstybės valdymas; Teisingumo vykdymas, Provincijos, municipalitetai, vandens kontrolės organai ir kiti valstybės organai, tarp jų ir ombudsmenas; Konstitucijos keitimas. Konstituciją taip pat sudaro papildomi straipsniai ir kai kurie laikinai galiojantys Konstitucijos straipsniai.

Konstitucijos keitimas yra sudėtinga ir ilgai trunkanti procedūra. Ji susideda iš dviejų etapų. Pirmajame etape Konstitucijos pakeitimo projektas yra pristatomas ir svarstomas. Jeigu jam pritaria parlamento rūmai, šis pakeitimas yra skelbiamas viešai. Antrajame etape paleidžiami antrieji rūmai. Paprastai Konstitucijos pakeitimo procedūra yra derinama su antrųjų parlamento rūmų kadencijos pabaiga. Išrinkti antrieji parlamento rūmai turi pritarti Konstitucijos keitimui. Ir pirmieji, ir antrieji parlamento rūmai antrajame projekto priėmimo etape turi pritarti Konstitucijos pakeitimui ne mažesne kaip dviejų trečdalių balsų dauguma. Kad Konstitucijos pataisa įsigaliotų, jai turi pritarti (ratifikuoti) ir Vyriausybė. Nepaisant tokios sudėtingos procedūros, 1814 m. Konstitucija buvo keičiama, tačiau tik kai kurie pakeitimai, *inter alia*, 1848 ir 1917 m. pakeitimai, turi ypatingą reikšmę. Konstitucijos pakeitimai ne visais atvejais iškart pradeda veikti, kaip numatyta 140 Konstitucijos straipsnyje. Prieštaraujantys Konstitucijos pataisai teisės aktai galioja tol, kol atitinkamai pakeičiamos ir suderinamos su naujomis Konstitucijos nuostatomis.

6. ŽMOGAUS TEISIŲ KATALOGAS

Olandų konstitucinės teisės doktrinoje pagrindinės teisės ir laisvės dažniausiai vadinamos pagrindinėmis teisėmis. Skiriamos klasikinės pagrindinės teisės ir socialinės ekonominės teisės. Politinių teisių terminas vartojamas retai. Garantuojama teisminė konstitucinių teisių gynyba. Teismų praktikoje taip pat gali būti formuluojamos pagrindinės teisės, dažnai yra taikomi ir bendrieji teisės principai, pavyzdžiui, teisinio tikrumo, lygiateisiškumo. Konstitucinį žmogaus teisių katalogą papildė Europos Sąjungos teisė ir Europos Teisingumo Teismo sprendimai. Didelę įtaką daro ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija. Tarptautinėje teisėje susiformavusi žmogaus teisių doktrina turi didelę įtaką žmogaus teisių sampratai ir tam tikrais atvejais užpildo tam tikras konstitucinio katalogo spragas. Nors pagal Konstitucijoje įtvirtintą principą tarptautinė teisė turi pirmumą nacionalinės teisės atžvilgiu, tačiau jei nacionalinė teisė suteikia daugiau teisių garantijų, taikoma nacionalinė teisė. Konstitucinė žmogaus teisių ribojimo doktrina taip pat grindžiama Europinės teisės, *inter alia*, Europos žmogaus teisių konvencijos nuostatomis.

Konstitucijoje daug dėmesio skiriama žmogaus teisėms. Pirmasis Konstitucijos skyrius skirtas pagrindinėms teisėms, tai liudija šio konstitucinio instituto svarbą. Kai kurios žmogaus teisių nuostatos reglamentuojamos ir kituose skyriuose, pavyzdžiui, teisė gauti informaciją iš valstybės valdžios institucijų (110 str.) reglamentuojama V skyriuje, skirtame įstatymų leidybai ir valstybės valdymui, o mirties bausmės draudimas (114 str.) – VI skyriuje, skirtame teisingumui vykdyti. Kaip žmogaus teisių katalogo ypatumą galime išskirti tai, kad konstituciniame žmogaus teisių kataloge nėra įtvirtinta teisė į gyvybę, kuri paprastai yra konstitucijose deklaruojama.

Žmogaus teisių katalogas apima ir pilietines politines, ir socialines kultūrinės teisės. Be tradicinių žmogaus teisės garantuojančių nuostatų, esančių daugelyje demokratinių valstybių konstitucijų, yra ir išskirtinių nuostatų, pavyzdžiui, teisė į teisinę pagalbą civilinėse, baudžiamosiose ir administracinėse bylose (18 str.). Konstitucijoje numatytos ir valstybės pareigos rūpintis aplinkos apsauga (21 str.), gyventojų sveikata ir tinkamu gyvenimo lygiu (22 str.). Konstitucijos 20 straipsnio 3 dalyje numa-

tyta, kad piliečiai, neturintys lėšų pragyventi, turi teisę gauti valstybės paramą pagal parlamento priimtą įstatymą. Nyderlandų Karalystės Konstitucijoje formuluojamas modernus požiūris į žmogaus teises, deklaruojami teisinės socialinės valstybės principai. Konstitucijoje daug dėmesio skirta teisei į mokslą. Konstitucijos 23 straipsnyje, *inter alia*, nustatyta, kad Vyriausybė kasmet turi parlamentui pateikti šios teisės įgyvendinimo ataskaitą.

Svarbi žmogaus teisių apsaugos požiūriu ombudsmeno institucija. Ombudsmeną 6 metams skiria antrieji parlamento rūmai. Ombudsmenas sprendžia skundus dėl valstybės institucijų veiksmų, kuriais pažeidžiamos žmogaus teisės.

7. TEISMINĖS VALDŽIOS BRUOŽAI

Teisminės valdžios nepriklausomumas – svarbus konstitucinis teisminės valdžios bruožas. Konstitucijos VI skyrius nustato teisminės valdžios pagrindus. Teismų sistemą sudaro Aukščiausiasis Teismas, apeliaciniai teismai (5), apygardų teismų (19) ir apylinkių teismai (64). Prokuratūra gali būti priskiriama teisminei valdžiai, tačiau ji nevykdo teisingumo ir yra atsakinga už nusikalstamų veikų tyrimą. Teisėjai skiriami iki 70 metų karaliaus aktu. Aukščiausiojo Teismo teisėjas yra skiriamas iš trijų kandidatų, kuriuos pateikia antrieji parlamento rūmai. Paprastai teisėjas skiriamas iš pirmųjų sąrašo kandidatų. Teismų, išskyrus apylinkių teismus ir kai kuriuos atvejus apygardų teismuose, kur teisėjas sprendžia vienasmeniškai, sprendimus priima kolegijos (3–5 teisėjų). Dauguma Aukščiausiojo Teismo sprendimų yra priimami 5 teisėjų kolegijų. Administraciniai teismai turi atskirą sistemą. Konstitucija numato, kad teismai nagrinėja civilinio pobūdžio ginčus, baudžiamąsias (teisės pažeidimų) bylas ir kt. Konstitucijoje numatyti ir kai kurie teismo proceso principai.

Kaip minėta, pagal Konstitucijos 94 straipsnyje formuluojamą principą teismai neturi taikyti nacionalinės teisės, jeigu tai prieštarauja tarptautinėms sutartims arba tarptautinių institucijų sprendimams, kurie yra privalomi Nyderlandų valstybei.

Konstitucijos 119 straipsnyje numatyta, kad bylas dėl parlamento narių (ir buvusių), ministrų ir valstybės sekretorių tarnybos metu padarytų teisės pažeidimų sprendžia Aukščiausiasis Teismas.

8. VIETOS VALDYMAS

Konstitucija daug dėmesio skiria provincijoms ir municipalitetams. Nyderlandai turi decentralizuotą vietos valdymo sistemą, kurią įtvirtina Konstitucijos 7 skyriuje išdėstytos nuostatos, *inter alia*, ir tai, kad provincijos ir municipalitetai gali būti panaikinami ir nauji įkuriami, keičiamos jų teritorijų ribos tik specialiu parlamento aktu (*Act of Parliament*) (Konstitucijos 123 str.). Pagrindiniai municipalitetų ir provincijų organizacijos ir veiklos klausimai yra reglamentuojami Municipalitetų ir provincijų specialiu įstatymu, kuriame šie klausimai, priėmus 1984 m. įstatymą, yra reglamentuojami viename akte. Konstitucijoje nustatyta išimtinė centrinės valdžios kompetencija, pavyzdžiui, užsienio reikalai, pinigų sistema, teisingumo vykdymas, civilinės ir baudžiamosios teisės (iš dalies), baudžiamojo ir civilinio procesų reglamentavimas. Tik parlamentas gali riboti pagrindines žmogaus teises. Taigi vietos valdymo institucijoms palikta plati veiklos sritis. Vietos valdymo institucijų kompetencija yra savarankiška arba derinama (*medebewind*) su centrine valdžia.

* * *

Nyderlandų Karalystės Konstituciją sudaro Nyderlandų Karalystės Chartija, priimta 1954 m., ir Nyderlandų Karalystės Konstitucija. Nyderlandų Karalystės Konstitucija, priimta 1814 m., yra viena seniausių veikiančių konstitucijų Europoje, joje atsispindi Nyderlandų Karalystės istorinė raida. Ji buvo keičiama laikantis Konstitucijos keitimo tvarkos ir šiuo metu galioja su esminiais 1983 m. ir vėlesniais pakeitimais. Nyderlandų konstitucinė teisė yra atvira teisės sistema, kurios esminiai pokyčiai vyksta be formalių Konstitucijos pakeitimų. Svarbiausius konstitucinės teisės pokyčius nulėmė Europos Sąjungos teisė, tarptautinės ir supranacionalinės teisės įtaka. Parlamento ir politinių procesų pokyčiai vyko nepriklausomai nuo formalių Konstitucijos pataisų.

Nyderlandų konstitucinės teisės šaltiniai yra ES pirminė teisė ir kai kurie antrinės teisės aktai, kai kurios tarptautinės sutartys, *inter alia*, Europos žmogaus teisių konvencija, Nyderlandų Karalystės chartija, Konstitucija, įstatymai ir kai kurie kiti teisės aktai, supranacionalinės ir tarptautinės teisės srities teismų sprendimai, nacionalinių teismų sprendimai, konvencijos. Pirminė ir antrinė ES teisė taikoma tiesiogiai, o teisės nor-

mų kolizijos atveju ji turi viršenybę prieš nacionalinės teisės aktus, taip pat ir Konstituciją.

Nyderlandų Karalystės valstybės forma – konstitucinė monarchija, parlamentinė atstovaujamoji demokratija. Jos valstybės sandaros formą vienareikšmiškai apibrėžti sunku – decentralizuota unitarinė valstybė ar netipinė federacija. Nyderlandų konstitucinė valdžios sandara yra grindžiama teisinės valstybės principais. Nyderlandų Karalystėje vyrauja europinė Karalystės dalis – Nyderlandai, olandų institucijos vyrauja reglamentuojant visos Karalystės santykius, nors užjūrio teritorijos turi autonomiją spręsdamos vidaus klausimus ir yra priėmusios konstitucijas.

Nyderlandų Karalystės parlamentą sudaro dveji rūmai. Parlamento rūmai formuojami skirtingai ir turi skirtingas konstitucines galias; abeji parlamento rūmai atstovauja piliečiams.

Konstitucijoje daug dėmesio skiriama žmogaus teisėms, joms reglamentuoti yra skirtas pirmasis Konstitucijos skyrius. Žmogaus teisių katalogas apima pilietines politines ir socialines kultūrinės teisės – klasikinės pagrindinės teisės ir socialinės ekonominės teisės (politinių teisių terminas konstitucinėje teisėje vartojamas retai). Konstitucinį žmogaus teisių katalogą papildo Europos Sąjungos teisė ir Europos Teisingumo Teismo sprendimai, didelę įtaką daro ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija. Tarptautinėje teisėje susiformavusi žmogaus teisių doktrina turi didelę įtaką konstitucinei žmogaus teisių doktrinai ir tam tikrais atvejais užpildo tam tikras konstitucinio katalogo spragas.

Išskirtinis konstitucinės sąrangos bruožas yra tas, kad Konstitucija nenumato konstitucinės kontrolės mechanizmo, neįsteigta konstitucinės kontrolės institucija, teismams nesuteikta teisė pripažinti parlamento aktus prieštaraujančiais Konstitucijai, niekam nesuteikta ir Konstitucijos oficialaus interpretavimo teisė. Teismams suteikti įgaliojimai spręsti dėl teisės aktų, *inter alia*, parlamento aktų, atitikties tarptautinėms sutartims, *inter alia*, Europos žmogaus teisių konvencijai ir Europos Sąjungos teisei. Ši teismų kompetencija tam tikra prasme iš dalies užpildo parlamento aktų konstitucinės kontrolės trūkumą.

LITERATŪRA

1. Gerhard van der Schyff. Constitutional Review by the Judiciary in the Netherlands: A bridge too far? *German Law Journal*. 2010, Vol. 11, No. 02.
2. Kortmann, Constantijn A. J. M.; Bovend Eret, Paul P. T. *Duch Constitutional Law. Kluwer Law International*, 2000.
3. Kortmann, Constantijn A. J. M.; Bovend Eret, Paul P. T. *Constitutional Law of the Netherlands: An Introduction. Kluwer Law International*, 2007.
4. Kortmann, Constantijn A. J. M.; Bovend Eret, Paul P. T. *Constitutional Law of the Netherlands: An Introduction. - 2 end edition. Kluwer Law International*, 2012.
5. Maurine Adams and Gerhard van der Schyff. *Constitutional Review by the Judiciary in the Netherlands: A Master of Politics, Democracy or Compensating Strategy?* 66, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 399 (2006).
6. *Sources of Constitutional Law. Constitutions and Fundamental Legal Provisions from the United States, France, Germany, the Netherlands, the United Kingdom, the ECHR and the EU.* Edited by Philipp Kiiver (second edition). *Europa Law Publishing*, 2010.
7. Uzman, J.; Barkhuysen, T.; Emmerik, M. van. *Netherlands: The Duch Supreme Court: A Reluctant Positive Legislator?* Brewer-Carias, A. R. *Constitutional Courts as Positive Legislators. A Comparative Law Study* Cambridge University Press, 2011, p. 645-692.
8. *Netherlands - Constitution* http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/nl00000_.html

XIX. PORTUGALIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA

Lekt. Kristina Grigienė

1. BENDRA KONSTITUCIJOS CHARAKTERISTIKA

Portugalijos konstitucionalizmo istorija prasideda XIX a. Po revoliucijos 1820 m. išrinktas Steigiamasis susirinkimas 1821 m. kovo 4 d. Lisabonoje patvirtino dekretą dėl Portugalijos konstitucinių pagrindų, o 1822 m. – pirmąją Portugalijos Konstituciją. Po ketverių metų ji buvo pakeista Pedro IV Konstitucine Charta. 1836 m. po Rugsėjo revoliucijos trumpai vėl galiojo 1822 m. Konstitucija. 1838 m. priimta trečioji Konstitucija, tačiau greitai pakeista 1826–1836 m. galiojusia Konstitucine Charta ir ši su daugybe pakeitimų galiojo iki 1910 m.⁷¹⁰ Visą šį laikotarpį Portugalija apibūdinama kaip konstitucinė monarchija.

Po 1910 m. revoliucijos Portugalijoje konstitucinę monarchiją pakeitė respublika. 1911 m. Konstitucinis susirinkimas priėmė Konstituciją. Tačiau pirmajai Respublikai buvo būdingas politinis nestabilumas. Per 16 metų šalį valdė net 9 prezidentai ir 45 įvairios vyriausybės. Respublikinę sistemą susilpnino, visų pirma, silpnas prezidentas, kuriam Konstitucija nesuteikė reikšmingų įgaliojimų, taip pat susiskaldžiusi partinė sistema ir kaip to pasekmė – greitai besikeičiančios vyriausybės, parlamento daugumos nebuvimas. Po kelių nesėkmingų bandymų atkurti monarchiją, kilusių politinių ir socialinių nepasitenkinimo akcijų 1926 m. įvyko karinis perversmas, po jo prasidėjo beveik 50 metų trukusi karinė diktatūra. 1928 m. António de Oliveira Salazaras tapo finansų ministru, turinčiu ypatingus įgaliojimus (neribotą valstybės biudžeto kontrolę), o 1932 m. jis paskirtas ministru pirmininku. 1933 m. jis parengė naują Konstituciją, kuri patvirtinta referendumo būdu ir kuri įtvirtino vienpartinę sistemą valstybėje. Prasidėjo *Estado Novo* (Naujosios valstybės) laikotarpis. Salazaras vadovavo iki 1968 m., o įpėdinis Marcelo Caetano toliau tęsė jo veiklą.

⁷¹⁰ Van den Brandhof, J. C. E. et al. *Constitutional law of 15 EU member states*. Netherlands: Kluwer Legal Publishers, 2004, p. 654.

Portugalijos kolonijos Afrikoje 1961 m. pradėjo pasipriešinimo judėjimus, protestus, o vėliau ėmėsi ginkluotos kovos siekdamos nepriklausomybės. 1974–1975 m. nepriklausomybę išsikovojo Gvinėja Bisau, Mozambikas, Žalioji Kyšulys, San Tomė ir Prinsipė, Angola. Kova dėl kolonijų Afrikoje visiškai išsekino šalies biudžetą, o valdžią paėmė radikaliai nusiteikę karininkai. 1975 m. kariškiai surengė Steigiamojo susirinkimo rinkimus ir šalis pasuko demokratijos keliu.

Dabartinė Portugalijos politinė sistema yra grindžiama 1976 m. Konstitucija ir buvo sukurta per pirmuosius dvejus metus po Gvazdikų revoliucijos (*Revolução dos Cravos*, 1974 m. balandžio 25 d.). Ją rengiant didžiausią įtaką turėjo Karinių pajėgų judėjimas (*Movimento das Forças Armadas*), išlaisvinęs Portugaliją nuo diktatūros, ir daugybė politinių partijų, buvusių Steigiamajame susirinkime.

Pagal Karinių pajėgų judėjimo programą Steigiamasis susirinkimas (*Assembleia Constituinte*), kurio tikslas buvo parengti Konstituciją, turėjo būti išrinktas per metus po revoliucijos tiesioginiuose ir visuotiniuose rinkimuose, slaptu balsavimu. Programa taip pat numatė, kad turi būti tiesiogiai išrinktas prezidentas ir parlamentas.

1975 m. balandžio 25 d. išrinktas Steigiamasis susirinkimas patyrė didelį politinį spaudimą, ypač iš rinkimus pralaimėjusios komunistų partijos. Nepaisant įtempto politinio klimato, Steigiamasis susirinkimas sugebėjo parengti Konstituciją ir ją patvirtinti 1976 m. balandžio 2 d. (įsigaliojo 1976 m. balandžio 25 d.).

Konstitucija, pasižymėdama originalia forma, atspindėjo politinį ir ideologinį pasirinkimą revoliuciniu laikotarpiu, įtvirtino perėjimą prie socializmo remiantis pagrindinių gamybos priemonių nacionalizacija. Maža to, Karinių pajėgų judėjimas išsaugojo dalyvavimą politinėje valdžioje per Revoliucinę Tarybą (*Conselho da Revolução*), kuri buvo sukurta per revoliuciją ir kuri reprezentavo, viena vertus, Karinių pajėgų judėjimą ir, kita vertus, ginkluotąsias pajėgas. Ji tapo konstitucine institucija, turinčia plačius įgaliojimus.

Galutinį politinės sistemos modelio pasirinkimą lėmė prieš tai buvusios dvi Portugalijos Konstitucijos ir užsienio šalių konstitucijos. Po beveik penkiasdešimt metų trukusios diktatūros, kurioje politinės partijos buvo uždraustos, o parlamento vaidmuo buvo sumažintas, 1976 m. Konstitucija liberalizavo politinių partijų veiklą, grąžino parlamentui centrinį vaidmenį

valstybėje stiprindama jo kompetenciją, pavyzdžiui, suteikdama jam politinę Vyriausybės kontrolę⁷¹¹. Tačiau, bijant parlamento galių viršijimo ir siekiant jas atsverti, 1976 m. Konstitucijoje, kaip ir 1933 m. Konstitucijoje iki 1959 m. peržiūros, buvo numatyti tiesioginiai prezidento rinkimai.

Originaliojoje 1976 m. Konstitucijoje⁷¹² politinė valdžia buvo padalyta ne trims, o keturioms institucijoms: Respublikos prezidentui, Revoliucinei Tarybai, Respublikos Asamblėjai ir Vyriausybei. Tačiau Revoliucinė Taryba išnyko 1982 m., kai Konstitucija pirmą kartą buvo peržiūreta. Tarybą sudarė Respublikos prezidentas, kuris jai pirmininkavo, ginkluotųjų pajėgų vyriausiojo štabo vadas ir pavaduotojas, trijų ginkluotųjų pajėgų štabo vadai, ministras pirmininkas, jei jis buvo ginkluotųjų pajėgų narys, ir keturiolika paskirtų karininkų (8 iš kariuomenės, 3 iš oro pajėgų, 3 iš karinio jūrų laivyno) (143 str. 1 d.). Taryba buvo ne tik prezidento pagalbinė institucija, bet jai taip pat buvo suteikti teisėkūros įgaliojimai kariniais klausimais ir galia užtikrinti Konstitucijos laikymąsi, t. y. turėjo įgaliojimus kalbėti savo ar prezidento iniciatyva dėl kiekvieno teisės akto konstitucingumo iki jo promulgavimo (146 str. 1 p.).

Portugalijos Respublikos Konstitucija⁷¹³ yra rašytinė kodifikuota, susidedanti iš preambulės, pagrindinės dalies ir pereinamųjų bei baigiamųjų nuostatų (290–296 str.).

Konstitucijos preambulėje numatyta, kad Portugalijos išlaisvinimas iš diktatūros, priespaudos ir kolonializmo buvo revoliucinis pokytis ir pradžia istorinio posūkio Portugalijos visuomenei. Revoliucija atkūrė pagrindines teises ir laisves Portugalijos žmonėms. Naudodamiesi šiomis teisėmis ir laisvėmis, leigitimus tautos atstovai parengė šalies siekius atitinkančią Konstituciją. Steigiamasis susirinkimas tvirtina Portugalijos žmonių sprendimą ginti nacionalinę nepriklausomybę, garantuoti pagrindines piliečių teises, nustatyti pagrindinius demokratinus principus, garantuoti demokratinės valstybės, pagrįstos teisinės valstybės principu, viršenybę ir atverti

⁷¹¹ Martins, A. The Portuguese Semi-Presidential System. *European Constitutional Law Review*. 2006, 2: 82–83.

⁷¹² Constitution of the Portuguese Republic of 1976 [interaktyvus]. Secretary of State for Mass Communication [žiūrėta 2011-06-25]. <http://heinonline.org/HOL/COWShow?collection=cow&cow_id=334>.

⁷¹³ Constitution of the Portuguese Republic of 1976, as amended to Constitutional Law No. 1/2005 of 8-12-2005 [1] (2005) Contents [interaktyvus]. 2005 [žiūrėta 2011-07-02]. <http://heinonline.org/HOL/COWShow?collection=cow&cow_id=334>.

kelią socialistinei visuomenei, gerbiant Portugalijos žmonių norus ir siekiant sukurti šalį, kuri yra laisvesnė, teisėtesnė ir broliškesnė.

Pagrindinę Konstitucijos dalį sudaro „Pagrindiniai principai“ (1–11 str.) ir keturios dalys:

I dalis „Pagrindinės teisės ir pareigos“ (1. „Bendrieji principai“, 12–23 str.; 2. „Teisės, laisvės ir garantijos“ (I skyrius „Asmeninės teisės, laisvės ir garantijos“, 24–47 str.; II skyrius „Politinės teisės, laisvės ir garantijos“, 48–52 str.; III skyrius „Dirbančiųjų teisės, laisvės ir garantijos“, 53–57 str.); 3. „Ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės ir pareigos“ (I skyrius „Ekonominės teisės ir pareigos“, 58–62 str.; II skyrius „Socialinės teisės ir pareigos“, 63–72 str.; III skyrius „Kultūrinės teisės ir pareigos“, 73–79 str.);

II dalis „Ekonomikos organizavimas“ (1. „Bendrieji principai“ 80–89 str.; 2. „Planai“ 90–92 str.; 3. „Žemės ūkio, komercijos ir pramonės politika“, 93–100 str.; 4. „Finansinė ir fiskalinė sistema“, 101–107 str.);

III dalis „Politinės valdžios organizavimas“ (1. „Bendrieji principai“, 108–119 str.; 2. „Respublikos prezidentas“ (I skyrius „Statusas, vaidmuo ir rinkimai“, 120–132 str.; II skyrius „Atsakomybė“, 133–140 str.; III skyrius „Valstybės Taryba“, 141–146 str.); 3. „Respublikos Asamblėja“ (I skyrius „Statusas, vaidmuo ir rinkimai“, 147–160 str.; II skyrius „Atsakomybė“, 161–170 str.; III skyrius „Organizavimas ir veikla“, 171–181 str.); 4. „Vyriausybė“ (I skyrius „Funkcijos ir struktūra“, 182–186 str.; II skyrius „Formavimas ir atsakomybė“, 187–196 str.; III skyrius „Atsakomybė“, 197–201 str.); 5. „Teismai“ (I skyrius „Bendrieji principai“, 202–208 str.; II skyrius „Teismų organizavimas“, 209–214 str.; III skyrius „Teisėjų statusas“, 215–218 str.; IV skyrius „Prokuroras“, 219–220 str.); 6. „Konstitucinis Teismas“, 221–224 str.; 7. „Autonominiai regionai“, 225–234 str.; 8. „Vietos valdžia“ (I skyrius „Bendrieji principai“, 235–243 str.; II skyrius „Parapijos“, 244–248 str.; III skyrius „Savivaldybės“, 249–254 str.; IV skyrius „Administraciniai regionai“, 255–262 str.; V skyrius „Gyventojų organizacijos“, 263–265 str.); 9. „Viešasis administravimas“, 266–272 str.; 10. „Nacionalinė gynyba“, 273–276 str.);

IV dalis „Konstitucijos garantijos ir peržiūrėjimas“ (1. „Konstitucinė priežiūra“, 277–283 str.; 2. „Konstitucijos pataisos“, 284–289 str.).

Konstitucijos pataisų iniciatyvos teisė suteikta tik Respublikos Asamblėjos nariams. Pateikus Konstitucijos pataisų projektą, pasiūlymai

dėl Konstitucijos keitimo gali būti teikiami 30 dienų. Respublikos Asamblėja gali peržiūrėti Konstituciją tik po penkerių metų nuo dienos, kai buvo paskelbta paskutinė Konstitucijos pataisa. Tačiau 4/5 visų Respublikos Asamblėjos narių balsų dauguma galima imtis neeilinių Konstitucijos pataisų ir nepraėjus penkeriems metams po paskutinio Konstitucijos pakeitimo. Kvalifikuotos balsų daugumos reikalavimas pasunkina Konstitucijos pataisų inicijavimą ankščiau nei po penkerių metų. Be to, imtis Konstitucijos pataisų draudžiama, jeigu valstybėje yra paskelbta karo ar nepaprastoji padėtis.

Norint pakeisti Konstituciją, už pataisą turi balsuoti ne mažiau kaip 2/3 visų Respublikos Asamblėjos narių balsų dauguma. Nėra numatytas dvigubo votumo reikalavimas, t. y. kad už pataisą parlamentas turi balsuoti du kartus. Konstitucinis įstatymas, kuriuo keičiama Konstitucija, privalo būti pasirašytas Respublikos prezidento. Valstybės vadovas negali atsisakyti promulguoti tokį įstatymą.

Portugalijos Konstituciją galima priskirti prie griežtųjų konstitucijų, nes yra keičiama ypatinga tvarka, be to, yra įtvirtinti ir substancyviniai Konstitucijos pataisų ribojimai, t. y. išvardyta keturiolika konstitucinių principų, kuriuos Konstituciją keičiantys įstatymai privalo saugoti. Konstitucijos pataisos yra ribojamos dėl: valstybės nepriklausomumo ir unitarinės sandaros formos bei respublikinės valdymo formos; valstybės ir Bažnyčios atskyrimo; piliečių teisių, laisvių ir garantijų; darbuotojų, darbuotojų komitetų ir profesinių sąjungų teisių; ekonominių planų, kaip dalies mišriosios ekonomikos sistemos, egzistavimo; visuotinės, tiesioginės, slaptos ir periodinės rinkimų teisės formuojant aukščiausios valdžios, autonominių regionų ir vietos savivaldos institucijas; politinių partijų ir organizacijų pliuralizmo, įskaitant teisę į demokratinę opoziciją; aukščiausios valdžios institucijų atskyrimo ir tarpusavio priklausomybės; teismų nepriklausomumo; vietos savivaldos institucijų autonomijos; Azorų ir Madeiros salų politinės ir administracinės autonomijos; teisės normų pateikimo konstitucinei kontrolei; valstybinių, privataus, kooperacinio ir socialinio sektorių sambūvio, susijusio su gamybos priemonių nuosavybe.

2. ASMENS KONSTITUCINIO STATUSO PAGRINDAI

1976 m. Portugalijos Respublikos Konstituciją galima priskirti trečiajam konstitucijų raidos etapui – laikotarpiui po Antrojo pasaulinio

karo iki devintojo XX a. dešimtmečio, t. y. prie tokių demokratiškos valstybių konstitucijų, kuriose vis didesnę reikšmę įgauna žmogaus teisių ir laisvių apsaugos institutas, platėja konstitucinio reguliavimo objektas (konstitucijose įtvirtinamos socialinės-ekonominės teisės, net literatūroje imta vartoti sąvoką „socialinė konstitucija“ ir t. t.)⁷¹⁴.

Beveik visa Konstitucijos I dalis (24–79 str.) skiriama teisėms ir laisvėms, kurios yra suskirstytos į asmenines, politines, dirbančiųjų, bei ekonomines, socialines ir kultūrinės. Portugalijos Konstitucija *expressis verbis* reikalauja, kad Konstitucijos ir įstatymų nuostatos, apimančios pagrindines žmogaus teises, būtų interpretuojamos ir vertinamos remiantis Visuotine žmogaus teisių deklaracija (16 str. 2 d.).

Konstitucijoje, be tradicinių teisių ir laisvių, prie socialinių teisių yra priskiriamos būsto ir urbanistikos teisės. Pavyzdžiui, kiekvienas turi teisę sau ir savo šeimai turėti tinkamo dydžio, higienos ir komforto būstą, kuris užtikrintų asmeninį ir šeimos privatumą (65 str. 1 d.). Be to, kiekvienas turi teisę į sveiką ir ekologiškai subalansuotą žmogaus gyvenimo aplinką bei pareigą ją ginti (66 str. 1 d.). Kaip socialinės vertybės įtvirtintos motinystė ir tėvystė, vaikystė. Vaikai, atsižvelgiant į jų integralią raidą, turi teisę į visuomenės ir valstybės apsaugą, ypač nuo įvairių formų nepriežiūros, diskriminacijos ir priespaudos, nuo piktnaudžiavimo valdžia šeimoje ir kitose institucijose. Konstitucija draudžia bet kokią vaikų, gimusių ne santuokoje, diskriminaciją ir nei įstatymai, nei oficialūs pareigūnai ar tarnautojai negali nustatyti diskriminacinių sąlygų dėl jų kilmės (36 str. 4 d.).

Konstitucijos 36–37 straipsniai skirti saviraiškos ir informacijos, spaudos ir žiniasklaidos teisei įtvirtinti, 35 straipsnis – informacijos, esančios kompiuterinėse laikmenose, apsaugai reglamentuoti, 41 straipsnis – sąžinės, religijos ir religinių apeigų laisvei, 44 straipsnis – teisei keliauti ir emigruoti: „Kiekvienam piliečiui garantuojama teisė emigruoti arba išvykti iš Portugalijos teritorijos, taip pat teisė sugrįžti į ją.“

Konstitucija atskirai išskiria ir dirbančiųjų, jaunimo, nedarbingų gyventojų, pagyvenusiųjų teises. Be tradicinių profesinių sąjungų, dirbančiųjų teisėms ginti įtvirtinta galimybė dirbantiesiems steigti darbuotojų komitetus, kurie dirbantiesiems taip pat suteikia teisę demokratiškai dalyvauti įmonės veikloje. Komiteto nariai naudojami tokia pat teisine ap-

⁷¹⁴ Birmontienė, T. et al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: LTU, 2001, p. 107.

sauga kaip ir profesinių sąjungų atstovai. Be to, Konstitucijoje gana detaliai išvardytos darbuotojų komitetų teisės (54 str.).

Portugalijos Konstitucijoje prie asmens teisių ir laisvių įtvirtintos ir tam tikros pareigos, pavyzdžiui, tėvų pareiga auklėti savo vaikus; balsavimo teisė yra asmeninė ir pilietinė pareiga (49 str. 2 d.); kiekvienas žmogus turi ne tik teisę į kultūrinį kūrybiškumą ir plėtrą, bet ir pareigą išsaugoti, apsaugoti ir pagerinti kultūros paveldą (78 str. 1 d.).

Užsieniečiai ir asmenys be pilietybės, laikinai arba nuolat gyvenantys Portugalijoje, turi tas pačias teises bei pareigas kaip ir Portugalijos piliečiai, tačiau politinės teisės ir viešoji tarnyba išimtinai priklauso tik Portugalijos piliečiams (15 str. 1–2 d.). Aukščiausios valstybės valdžios institucijos, kartu arba atskirai, negali suspenduoti teisių, laisvių ir garantijų įgyvendinimo, išskyrus atvejus, kai valstybėje yra paskelbta karo ar nepaprastoji padėtis (19 str. 1 d.). Tačiau paskelbus karo ar nepaprastąją padėtį turi būti aiškiai apibrėžta, kurios teisės, laisvės ir garantijos suspenduojamos. Be to, teisės, laisvės ir garantijos gali būti apribotos tik remiantis Konstitucija ir tik siekiant apsaugoti kitas Konstitucijos saugomas teises ir teisėtus interesus.

Portugalijos Konstitucijoje numatyta ir speciali žmogaus teisių gynimo institucija. Ombudsmenas (*Provedor de Justiça*) yra nepriklausomas, viešas pareigūnas, kurio užduotis – ginti piliečių teises, laisves ir teisėtus interesus pagal jų pateiktus skundus dėl valstybės institucijų veiksmų ar neveikimo. Tačiau ombudsmeno įgaliojimai riboti, jis gali priimti tik būtinus rekomendacinius sprendimus viešosios valdžios institucijoms, kad būtų išvengta teisių pažeidimo arba teisių pažeidimas būtų pataisytas. Ombudsmenas yra renkamas Respublikos Asamblėjos 4 metų laikotarpiui numatant galimybę būti perrinktam antrai kadencijai⁷¹⁵.

Pagrindinis Portugalijos pilietybės principas yra *jus sanguinis* (kraujo principas), tačiau 2006 m. priėmus Pilietybės įstatymo⁷¹⁶ pakeitimus iš esmės pasikeitė Portugalijos pilietybės įgijimo tvarka. Tarp šių pokyčių – išskirtinis *jus soli* (žemės principo) stiprinimas ir svarbos jam suteikimas dėl didėjančių demografinių, pavyzdžiui, imigracijos, pokyčių, t. y. užsienie-

⁷¹⁵ Van den Brandhof, J. C. E. et al. *Constitutional law of 15 EU member states*. Netherlands: Kluwer Legal Publishers, 2004, p. 703.

⁷¹⁶ Pela Lei Orgânica n.º 2/2006, de 17 de Abril, foram introduzidas alterações à Lei n.º 37/81, de 3 de Outubro (Lei da Nacionalidade) [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2011-07-16]. <<http://www.verbojuridico.com/download/leinacionalidade.pdf>>.

čiams gimęs vaikas Portugalijos teritorijoje gali gauti Portugalijos pilietybę, jei bent vienas iš tėvų vaiko gimimo metu bent penkerius metus legaliai gyvena Portugalijoje (Pilietybės įstatymo 1 str. e punktą). Vyriausybė suteikia užsieniečiui Portugalijos pilietybę natūralizacijos būdu, jeigu jis atitinka šias sąlygas: yra nustatyto amžiaus ir veiksnus, pagal Portugalijos įstatymus teisėtai gyvena Portugalijos teritorijoje šešerius metus, moka portugalų kalbą, nebuvo baustas už nusikalstamą veiką didesne kaip trejų metų laisvės atėmimo bausme pagal Portugalijos teisę (Pilietybės įstatymo 6 str. 1 d.).

Konstitucija saugo Portugalijos piliečius ir draudžia jų deportaciją iš šalies teritorijos. Be to, Konstitucija reglamentuoja ir ekstradicijos bei prieglobsčio suteikimo klausimus. Portugalijos pilietį perduoti iš Portugalijos teritorijos galima tik pagal tarptautinius susitarimus, nustatančius abipusę ekstradiciją, arba terorizmo ar tarptautinio organizuoto nusikaltamumo atvejais ir tik jei prašančios valstybės teisinė sistema saugo teisės į teisingą ir nešališką teismą garantiją. O prieglobsčio teisė garantuojama užsieniečiams ir asmenims be pilietybės, kuriems gresia būti persekiojamiems dėl jų veiksmų palaikant demokratiją, socialinę ir nacionalinę išlaisvinimą, taiką tarp tautų, žmogaus asmenines teises ir laisves. Tačiau įstatymų leidėjui palikta teisė apibrėžti politinio pabėgėlio statusą.

3. VALSTYBĖS VALDYMO FORMA, SANDAROS FORMA, KITI SVARBŪS KONSTITUCINĖS SANTVARKOS PRINCIPAI

Portugalijos Konstitucijos 1 straipsnis skelbia, kad Portugalija yra suvereni respublika. Suverenitetas turi būti vientisas ir nedalomas, priklausantis žmonėms, kurie jį įgyvendina Konstitucijoje numatytais formomis (3 str. 1 d.). Be to, ir Respublikos prezidentas, Respublikos Asamblėja, Vyriausybė, teismai yra institucijos, kurios įgyvendina suverenią galią (110 str.). Taigi žmonės suverenią galią įgyvendina ne tik tiesiogiai, bet ir netiesiogiai per demokratiškai išrinktas ar suformuotas institucijas. Įtvirtinant valdžių padalijimo principą, numatyta, kad 1) institucijos, įgyvendinančios suverenią galią, turi būti atskiros ir kartu viena nuo kitos priklausomos; 2) draudžiama Respublikos prezidentui, Respublikos Asamblėjai, Vyriausybei ir teismams bei autonominio regiono ar vietos savivaldos institucijoms perduoti savo įgaliojimus kitoms institucijoms, išskyrus tokius atvejus ir tokiomis sąlygomis, kurios aiškiai nustatytos Konstitucijoje ir įstatymuose (111 str.).

Portugalijos Konstitucija pasižymi tuo, kad 9 straipsnyje valstybei yra formuluojamos pagrindinės užduotys: 1) siekti užtikrinti šalies nepriklausomybę ir skatinti bei sukurti politines, ekonomines, socialines ir kultūrinės sąlygas; 2) užtikrinti pagrindines teises ir laisves bei pagarbą demokratinės, teisinės valstybės principui; 3) ginti politinę demokratiją ir saugoti bei skatinti piliečių demokratinį dalyvavimą sprendžiant nacionalines problemas; 4) skatinti žmonių gerovę, gyvenimo kokybę ir tikrą lygybę tarp portugalų, veiksmingai įgyvendinti ekonomines, socialines, kultūrinės ir aplinkos teises pertvarkant ir modernizuojant ekonomines ir socialines struktūras; 5) siekiant apsaugoti ir pagerinti portugalų tautos kultūros paveldą, apsaugoti gamtą ir aplinką, išsaugoti gamtos išteklius ir užtikrinti tinkamą miesto ir kaimo planavimą; 6) užtikrinti švietimą ir nuolatinį asmens tobulėjimą, portugalų kalbos vartojimą ir skatinti tarptautinę jos sklaidą; 7) skatinti darnų vystymąsi visoje Portugalijos teritorijoje, visų pirma, atsižvelgiant į atokiausių Azorų ir Maderos salų gamtą; 8) skatinti vyrų ir moterų lygybę.

Šios užduotys valstybei atskleidžia tam tikrus konstitucinius principus, kurie, būdami *expressis verbis* ar implicitiškai įtvirtinti Konstitucijoje, tampa konstitucine vertybe kaip, pavyzdžiui, demokratinės, teisinės, socialinės valstybės principai, valstybinės kalbos, lygybės / nediskriminavimo principai ir kt.

Portugalija nuo 1976 m. yra mišri, arba pusiau prezidentinė, respublika. Portugaliją priskirti pusiau prezidentinei valdymo formai leidžia keletas bruožų. Visų pirma, iš prezidentinio valdymo yra perimta: tiesioginiai prezidento rinkimai, jo veto teisė parlamento priimtų įstatymų atžvilgiu, politinė Vyriausybės atsakomybė prezidentui. Tačiau, kitaip nei prezidentinėje sistemoje, Portugalijos Vyriausybė formuojama atsižvelgiant į parlamento rinkimų rezultatus ir yra politiškai atsakinga parlamentui; prezidentas negali, bent jau tiesiogiai, vadovauti bendrajai šalies politikai, kai kurie prezidento aktai turi būti kontrasignuojami ministrų. Šie keturi bruožai šalį priskiria prie parlamentinio valdymo. Todėl Portugalija, pagal 1976 m. Konstituciją apėmusi klasikinių – prezidentinio ir parlamentinio – valdymo sistemų elementus, turi būti įvardijama kaip pusiau prezidentinė respublika.

Portugalijos valstybės unitarinę sandaros formą garantuoja Konstitucijos 6 straipsnis, kuriame tiesiogiai įtvirtinta, jog valstybė turi būti

vientisa ir organizuota, ji turi veikti taip, kad būtų gerbiama autonominių salų savivalda ir subsidiarumo principas, vietos savivaldos institucijų autonomija ir viešojo administravimo įstaigų demokratinis decentralizavimas. 1998 m. priėmus Konstitucijos pataisas, Azorų ir Maderos salos pripažįstamos kaip autonominiai regionai su savo politiniais ir administraciniais įstatymais bei savivaldos institucijomis. Tačiau autonomija negali paveikti suverenios valstybės integralumo ir turi būti įgyvendinama pagal Konstituciją (Konstitucijos 225 str. 3 d.).

Specialūs autonominiai regionai skiriasi nuo asimetrinių regionų tuo, kad jų statusas yra *sui generis*: jie yra atleisti nuo visos šalies konstitucinės sistemos, jiems nustatoma specialus statusas Konstitucijoje bei įstatymuose⁷¹⁷. Kiekvienas regionas turi savivaldžias institucijas, tokias kaip regiono parlamentas ir regiono vyriausybė. Kiekvienas autonominis regionas taip pat turi Respublikos atstovą, kurį skiria ir atleidžia iš pareigų Respublikos prezidentas po konsultacijų su nacionaline Vyriausybe ir kurio įgaliojimų laikas sutampa su Respublikos prezidento įgaliojimų laiku. Regiono parlamentas renkamas remiantis visuotinių, tiesioginių rinkimų, slapto balsavimo principais pagal proporcinę rinkimų sistemą. Regiono vyriausybė turi būti politiškai atsakinga to regiono parlamentui. Respublikos atstovas, atsižvelgęs į regioninių parlamentų rinkimų rezultatus, paskiria regiono vyriausybės vadovą, kurio siūlymu Respublikos atstovas skiria ir atleidžia kitus regiono vyriausybės narius (230 str.). Toks regioninės vykdomosios valdžios formavimas labai panašus į nacionalinės Vyriausybės formavimą.

Žemyninė Portugalijos valstybės teritorijos dalis suskirstytas į parapijas (*freguesias*), savivaldybes (*municípios*) ir nuo 1982 m. – į administracinius regionus (*regiões administrativas*). Azorų ir Maderos salų autonominiai regionai suskirstyti tik į parapijas ir savivaldybes, o administraciniai regionai neformuojami.

Parapijų asamblėjos (atstovaujamosios institucijos) renkamos pagal proporcinę rinkimų sistemą 4 metams. Vykdomojo komiteto (institucijos) narius renka parapijos asamblėjos nariai iš išrinktų asamblėjos narių. Tačiau parapijų bruožas yra tas, kad bendruomenėse, kuriose gyventojų yra mažiau nei numatyta įstatyme (pagal dekretą įstatymą Nr. 100/84 ma-

⁷¹⁷ Hooghe, L.; Gary, M.; Schakel, A. H. *The Rise of Regional Authority. A comparative study of 42 democracies (1950-2006)*. New York: Routledge, 2009, p. 44.

žiau nei 200 gyventojų), parapijos asamblėjos gali būti pakeistos į plenarius gyventojų susirinkimus⁷¹⁸.

Savivaldybėse, kaip antrojo lygmens administraciniuose vienetuose, taip pat renkamos savivaldybių asamblėjos (atstovaujamosios institucijos) pagal proporcinę rinkimų sistemą iš partijų sąrašų 4 metams. Tačiau savivaldybių asamblėjų nariai *ex officio* yra ir tos savivaldybės parapijų vadovai. Savivaldybių vykdomieji susirinkimai yra kolegialios vykdomosios institucijos, kurios nariai renkami tiesioginiuose rinkimuose iš partijų sąrašų pagal proporcinę rinkimų sistemą 4 metams. Savivaldybei vadovauja meras, renkamas 4 metams. Renkamas pirmasis partijos, turinčios daugumą balsų per savivaldybės asamblėjos rinkimus, sąraše esantis asmuo⁷¹⁹.

Administraciniai regionai pagal Konstituciją taip pat turi savo valdžios institucijas: atstovaujamąją instituciją – regiono susirinkimą, kuris renkamas arba tiesiogiai, arba rinkikų kolegijos (260 str.), bei kolegialią vykdomąją instituciją (261 str.). Siekis įsteigti aštuonis decentralizuotus administracinius regionus, kaip tai numatyta Konstitucijoje, buvo atmestas 1998 m. referendumu⁷²⁰. Iki tol, kol nebus įsteigti administraciniai regionai *de facto*, bus išsaugoti senieji administraciniai vienetai – apygardos (*distritos*) (291 str.).

Konstituciniai (dekoncentruoto) vietos valdymo pagrindai įtvirtinti 262 straipsnyje. Ministrų Taryba gali paskirti kiekviename regione Vyriausybės atstovą, kurio įgaliojimų sritis išplėsta iki vietos savivaldos institucijų.

1982 m. Konstituciją peržiūrėjus ir įvedus terminą „tiesioginės konsultacijos su vietos gyventojais“, atsirado galimybė organizuoti vietos referendumus, o 1997 m. priėmus Konstitucijos pataisą vietos referendumo organizavimo teisė išskirta atskiru Konstitucijos (240) straipsniu.

4. RESPUBLIKOS PREZIDENTAS

Kaip jau minėta, Portugalijoje valstybės valdžia įgyvendinama remiantis valdžių padalijimo principu. Konstitucijos III dalis „Politinės valdžios organizavimas“ skirta pagrindinėms valdžios institucijoms or-

⁷¹⁸ Van den Brandhof, J. C. E. *et al. Constitutional law of 15 EU member states*. Netherlands: Kluwer Legal Publishers, 2004, p. 705.

⁷¹⁹ Keating, M.; Ziller, J. *Study on the division of powers between the European Union, the Member States and Regional and Local Authorities*. Florence: European University Institute, 2008, p. 244–245.

⁷²⁰ Hooghe, L.; Gary, M.; Schakel, A. H. *The Rise of Regional Authority. A comparative study of 42 democracies (1950-2006)*. New York: Routledge, 2009, p. 113.

ganizuoti, veiklai, įgaliojimams reglamentuoti ir yra pradedama valstybės vadovo institutu.

Portugalijos Respublikos prezidentas (*Presidente da República Portuguesa*) yra valstybės vadovas. Pagal Konstituciją jis atstovauja Portugalijos Respublikai, garantuoja valstybės vienybę, nacionalinę nepriklausomybę, kad tinkamai veiktų demokratinės institucijos, taip pat yra vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas.

Respublikos prezidentu gali būti renkami ne jaunesni nei 35 metų amžiaus ir turintys balsavimo teisę portugalų kilmės piliečiai. Prezidentą renka Portugalijos piliečiai, kurie yra registruoti kaip rinkėjai Portugalijoje, taip pat tie piliečiai, kurie gyvena užsienyje. Galimybė užsienyje gyvenantiems piliečiams išreikšti valią per Respublikos prezidento rinkimus atsirado 1997 m. priėmus Konstitucijos pataisas, kai dėl tokios teisės susitarė socialistų ir socialdemokratų partijos. Respublikos prezidento įgaliojimų laikas – 5 metai. Konstitucija draudžia tą patį asmenį perrinkti trečiai kadencijai iš eilės arba po antros kadencijos per penkerius metus. Jeigu Respublikos prezidentas atsistatydino iš pareigų, jis nebegali būti kandidatu iš karto po atsistatydinimo rengiamuose rinkimuose, taip pat ir artimiausius penkerius metus po atsistatydinimo.

Kandidatas į Respublikos prezidentus turi būti iškeltas ne mažiau kaip septynių tūkstančių penkių šimtų ir daugiausia penkiolikos tūkstančių registruotų rinkėjų. Kandidatūra turi būti pateikta Konstituciniam Teismui likus ne mažiau kaip 30 dienų iki rinkimų. Prezidentas renkamas pagal absoliučios daugumos mažoritarinę rinkimų sistemą. Kandidatas, kuris gauna daugiau kaip pusę balsavusiųjų rinkėjų balsų (neskaičiuojant tuščių balsavimo biuletenių), yra išrenkamas Respublikos prezidentu. Jei nė vienas iš kandidatų negauna reikiamo balsų skaičiaus, antras rinkimų turas yra rengiamas ne vėliau kaip per dvidešimt vieną dieną po pirmo balsavimo. Tikslai du kandidatai, pirmame rinkimų ture gavę daugiausia balsų ir neatsiėmę kandidatūrų, dalyvauja antrame rinkimų ture (120–126 str.). Iki šiol per prezidento rinkimų antras turas buvo surengtas tik 1986 m. Tuomet pirmame rinkimų rate (sausio 26 d.) daugiausia balsų gavo Socialdemokratų partijos atstovas *Diogo Pinto de Freitas do Amaral* ir Socialistų partijos atstovas *Mário Soares*, trečiasis liko Komunistų partijos atstovas *Francisco Salgado Zenha* ir galiausiai nepriklausoma kandidatė *Maria de Lourdes Pintasilgo*. Antrame

rinkimų rate (vasario 16 d.) pergalė vis dėlto atiteko Socialistų partijos atstovui *Mário Soares*.

Naujai išrinktas prezidentas, prieš pradėdamas eiti pareigas, privalo prisiekti parlamente. Per inauguraciją prezidentas, duodamas priesaiką, įsipareigoja užtikrinti, kad tinkamai veiktų demokratinės institucijos, ginti Portugalijos Respublikos Konstituciją ir užtikrinti, kad jos bus laikomasi.

Prezidento įgaliojimai yra simboliniai, formalūs, bet, kita vertus, jis veikia kaip tarpininkas⁷²¹ palaikant santykius su kitomis valstybės valdžios institucijomis. Konstitucija įtvirtina tokius vienasmenius Respublikos prezidento įgaliojimus: 1) vykdo vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado funkcijas; 2) pasirašo įstatymus, dekretus-įstatymus (*decretos-lei*) ir dekretus bei juos paskelbia, pasirašo ir Respublikos Asamblėjos rezoliucijas, kurioomis patvirtinamos tarptautinės sutartys, ir kitus Vyriausybės potvarkius; 3) pateikia svarbius, su nacionaliniais interesais susijusius klausimus, kaip nurodyta Konstitucijos 232 straipsnio 2 dalyje ir 256 straipsnio 3 dalyje, referendumui Konstitucijos 115 straipsnio nustatyta tvarka; 4) skelbia karo ir nepaprastąją padėtį, kaip nustatyta Konstitucijos 19 ir 138 straipsniuose; 5) skelbia apie visus nenumatytus atvejus, kurie sukelia sunkius padarinius Respublikai; 6) pasitaręs su Vyriausybe, teikia malonę nuteistiesiems arba sušvelnina bausmę; 7) kreipiasi į Konstitucinį Teismą, kad būtų atlikta išankstinė įstatymų, dekretų-įstatymų ir tarptautinių sutarčių konstitucingumo kontrolė; 8) kreipiasi į Konstitucinį Teismą, kad įstatymo nuostatos būtų pripažintos prieštaraujančiomis Konstitucijai, taip pat kad būtų nustatytas prieštaravimas Konstitucijai dėl neveikimo (*omissão*); 9) remdamasis įstatymu teikia apdovanojimus ir užima garbės pareigas Didžiajame Portugalijos magistratė (*de grão-mestre das portuguesas*) (134 str.).

Kita grupė Respublikos prezidento įgaliojimų, susijusių su kitomis institucijomis: 1) pirmininkauja Valstybės Tarybai; 2) remdamasis rinkimų įstatymais, nustato Respublikos prezidento, Respublikos Asamblėjos, Europos Parlamento ir autonominių regionų parlamentų narių rinkimų datą; 3) šaukia neeilinius Respublikos Asamblėjos posėdžius; 4) skaito pranešimus Respublikos Asamblėjoje ir autonominių regionų parlamentuose; 5) atsižvelgdamas į Konstitucijos 172 straipsnio nuostatas ir pasitaręs su Asamblėjos frakcijomis bei Valstybės Taryba, paleidžia Res-

⁷²¹ Van den Brandhof, J. C. E. et al. *Constitutional law of 15 EU member states*. Netherlands: Kluwer Legal Publishers, 2004, p. 668.

publikos Asamblėją; 6) skiria ministrą pirmininką, kaip numatyta Konstitucijos 187 straipsnio 1 dalyje; 7) nušalina Vyriausybę, kai atsistatydina ministras pirmininkas, ir atleidžia ministrą pirmininką iš pareigų pagal Konstitucijos 186 straipsnio 4 dalį; 8) ministro pirmininko siūlymu skiria ir atleidžia Vyriausybės narius; 9) ministro pirmininko prašymu vadovauja Ministrų Tarybai; 10) atsižvelgdamas į Konstitucijos 172 straipsnio nuostatas ir pasitaręs su Valstybės Taryba bei autonominių regionų parlamentų frakcijomis, paleidžia autonominių regionų parlamentus; 11) po konsultacijų su Vyriausybe skiria ir atleidžia iš pareigų Respublikos atstovus į autonominius regionus; 12) Vyriausybės siūlymu skiria ir atleidžia iš pareigų Audito Teismo pirmininką ir generalinį prokurorą; 13) skiria penkis narius į Valstybės Tarybą ir du narius į Aukščiausiąją Teismų Tarybą; 14) pirmininkauja Aukščiausiajai nacionalinei gynybos tarybai; 15) Vyriausybės siūlymu skiria karinių pajėgų generalinio štabo vadą, o po konsultacijų su juo – karinių pajėgų generalinio štabo vado pavaduotoją, taip pat trijų karinių tarnybų štabų vadus (133 str.).

Tarptautiniuose santykiuose Respublikos prezidentas: 1) skiria ambasadorius bei neeilinius pasiuntinius Vyriausybės siūlymu, akredituoja užsienio valstybių diplomatinis atstovus; 2) ratifikuoja tarptautines sutartis, jei jos buvo tinkamai priimtos; 3) Vyriausybės siūlymu, pasikonsultavęs su Valstybės Taryba ir Respublikos Asamblėjos arba, jei Asamblėja neposėdžiauja ir dėlto negali nedelsdama susirinkti, jos Nuolatinio komiteto įgaliotu subjektu, skelbia karą, gresiant ar esant agresijai, arba taiką (135 str.).

Portugalijos Konstitucijoje numatyta, kad aktai, kuriuos Respublikos prezidentas priima vykdydamas įsipareigojimus pagal Konstitucijos 133 straipsnio 8, 10, 11, 12 ir 15 punktus, 134 straipsnio 2, 4 ir 6 punktus bei 135 straipsnį, turi būti Vyriausybės kontrasignuojami, priešingu atveju jie neturi teisinės galios (140 str.).

Portugalijos prezidentas neturi įstatymų leidybos galių, bet jam pavesta, kaip minėta, promulguoti Respublikos Asamblėjos priimtus įstatymus ir dekretus-įstatymus bei dekretus. Prezidentas neprivalo šių aktų pasirašyti, nes esant tam tikroms sąlygoms jis vis dėlto gali daryti didelę įtaką teisės akto turiniui. Prezidentas, gavęs teisės aktą promulguoti, užuot jį pasirašęs, gali atlikti vieną iš dviejų veiksmų.

Visų pirma, prezidentas, jeigu abejoja teisės akto konstitucingumu, gali per 8 dienas kreiptis į Konstitucinį Teismą (kuris turi priimti spren-

dimą per 25 dienas), kad būtų atlikta išankstinė konstitucingumo kontrolė (išskyrus dekretus). Jei Konstitucinis Teismas nusprendžia, kad teisės aktas prieštarauja Konstitucijai, prezidentas negali skelbti teisės akto ir privalo jį gražinti institucijai, kuri tą teisės aktą priėmė.

Kitu atveju – per 20 dienų dėl Respublikos Asamblėjos priimtų teisės aktų, arba per 40 dienų dėl Vyriausybės teisės aktų (terminai pradedami skaičiuoti prezidentui gavus teisės aktus arba nuo tos dienos, kai paskelbiamas Konstitucinio Teismo sprendimas dėl (ne) konstitucingumo) – jis gali vetuoti teisės aktus politiškai, t. y. motyvuotai gražina teisės aktą priėmusiai institucijai, nuroydamas savo politinį nesutikimą dėl teisės akto turinio ar savalaikiškumo. Politinis veto Vyriausybės teisės aktų atžvilgiu yra absoliutus, bet jis yra santykinis Respublikos Asamblėjos priimtų teisės aktus atžvilgiu. T. y., Vyriausybė privalo vykdyti politinį veto ir todėl turi arba atmesti teisės aktą, arba priimti siūlomus prezidento pakeitimus. Respublikos Asamblėja gali apeiti veto ir prezidentas privalo paskelbti teisės aktą per 8 dienas, jeigu teisės aktas yra iš naujo priimtas be pakeitimų balsų dauguma: paprastai reikalinga Respublikos Asamblėjos narių, dalyvaujančių posėdyje, absoliuti balsų dauguma arba jei teisės aktas yra didesnės svarbos – dalyvaujančių posėdyje dviejų trečdalių balsų dauguma (dėl organinių įstatymų, rinkimų įstatymų, įstatymų dėl užsienio santykių ir kt.).

Vadinasi, tam tikrais atvejais prezidento veto įpareigoja pagrindines frakcijas, esančias Respublikos Asamblėjoje, susitarti dėl prezidento veto įveikimo. Tai apima teisės aktus, susijusius su politinės sistemos struktūros kūrimu (organiniai įstatymai dėl: 1) aukščiausių valdžios institucijų, autonominių regionų institucijų ir vietos savivaldos institucijų rinkimų; 2) referendumo; 3) Konstitucinio Teismo organizavimo, darbo ir procedūrų; 4) valstybės gynybos organizavimo, ir iš to kylančių pareigų, ginkluotųjų pajėgų bendrųjų organizavimo, darbo, apsiginklavimo ir drausmės pagrindų; 5) valstybės karo ir nepaprastosios padėties; 6) Portugalijos pilietybės įgijimo, netekimo ir atgavimo; 7) politinių partijų ir organizacijų; 8) valstybės paslapties ir Respublikos informacinės sistemos; 9) autonominių regionų finansų; 10) administracinių regionų įkūrimo ir reglamentavimo)⁷²².

Be to, Respublikos prezidentui numatyti ir tam tikri judėjimo iš šalies teritorijos apribojimai. Pagal Konstitucijos 129 straipsnio 1 dalį presiden-

⁷²² Duties of the President [interaktyvus]. The official page of the Presidency of the Portuguese Republic [žiūrėta 2011-07-04]. <<http://www.presidencia.pt/?idc=1>>.

tui draudžiama išvykti iš Portugalijos Respublikos teritorijos be Respublikos Asamblėjos sutikimo, o tarp parlamento sesijų – be Nuolatinio komiteto sutikimo. Tačiau leidimas nereikalingas, jeigu prezidentas išvyksta į neoficialų vizitą, kuris trunka ne ilgiau kaip penkias dienas. Vis dėlto Respublikos Asamblėja turi būti informuota iš anksto apie tokius vizitus. Kaip konstitucinė sankcija, nesilaikant (129 str. 1 d.) išdėstytų nuostatų, numatyta, kad Respublikos prezidentas iš karto praranda pareigas.

Kalbant apie Respublikos prezidento imunitetą ir jo panaikinimo konstitucinius pagrindus reikia paminėti, kad baudžiamosios bylos nagrinėjimas gali būti pradėtas tik esant Respublikos Asamblėjos sutikimui, kai 1/5 jos narių pareiškia iniciatyvą ir sprendimą priima 2/3 visų narių balsų dauguma. Respublikos prezidentas atsakingas Aukščiausiai Teismų Tarybai tik už tokius nusikaltimus, kurie padaryti atliekant jo funkcijas. Priėmus apkaltinamąjį nuosprendį Respublikos prezidentas pašalinamas iš pareigų ir netenka teisės būti perrinktas (130 str.). Už nusikaltimus, padarytus neatliekant prezidento funkcijų, Respublikos prezidentas atsako bendrosios kompetencijos teismams pasibaigus jo kadencijai. Tokiu atveju imuniteto panaikinimo klausimas nėra sprendžiamas.

Jei Respublikos prezidentas laikinai negali atlikti savo funkcijų arba jeigu prezidento pareigos lieka laisvos iki bus išrinktas naujas prezidentas, jo funkcijas vykdo Respublikos Asamblėjos pirmininkas arba jeigu ir šis negali to daryti – jo pavaduotojas (132 str. 1 d.). Laikotarpiu, kai Respublikos Asamblėjos pirmininkas arba jo pavaduotojas laikinai eina Respublikos prezidento pareigas, jų kaip Asamblėjos narių mandatai suspenduojami.

Po Respublikos prezidento konstitucinio instituto Portugalijos Konstitucijoje reglamentuojama Valstybės Taryba (*Conselho de Estado*), kuri pakeitė, 1982 m. priėmus Konstitucijos pataisas, iki tol veikusią Revoliucinę Tarybą ir yra politinė, patariamoji Respublikos prezidento institucija. Į Valstybės Tarybą įeina Respublikos Asamblėjos pirmininkas, ministras pirmininkas, Konstitucinio Teismo pirmininkas, ombudsmenas, regionų vyriausybių pirmininkai, buvę Respublikos prezidentai, kurie buvo išrinkti priėmus 1976 m. Konstituciją ir nebuvo pašalinti iš pareigų, penki piliečiai, kuriuos skiria savo kadencijos laikotarpiui Respublikos prezidentas, ir penki piliečiai, kuriuos renka savo kadencijos laikotarpiui Respublikos Asamblėja pagal proporcinio atstovavimo principą. Valstybės Tarybos narius į pareigas skiria Respublikos prezidentas (142 str.,

143 str. 1 d.). Valstybės Taryba pati nusistato savo veiklos taisykles, o jos posėdžiai nėra vieši (144 str.).

Valstybės Taryba teikia Respublikos prezidentui patarimus dėl: Respublikos Asamblėjos arba autonominių regionų parlamentų paleidimo; Vyriausybės nušalinimo, kai atsistatydina ministras pirmininkas; skelbiant karą arba taiką; taip pat kitais atvejais, kai to prašo prezidentas arba kai tai numatyta Konstitucijoje (145 str.). Kaip matyti, Taryba iš esmės yra patariamasis susirinkimas, turintis gilią šaknis Portugalijos istorijoje. Valstybės Taryba neturi vykdomųjų įgaliojimų, o ir patarimams teikti kviečiama labai retai. Todėl narystė Valstybės Taryboje tapo daugiau garbės pareigomis⁷²³.

5. RESPUBLIKOS ASAMBLĖJA

Įstatymų leidžiamoji valdžia priklauso Portugalijos parlamentui, kuris yra vienerių rūmų ir Konstitucijos įvardijamas kaip Respublikos Asamblėja (*Assembleia da República*). Respublikos Asamblėja yra visiems Portugalijos piliečiams atstovaujantis susirinkimas. Konstitucija įtvirtina galimybę rinkimų įstatyme nustatyti, kiek narių sudarys parlamentą, tačiau imperatyviai reikalauja, kad jų būtų ne mažiau nei 180 ir ne daugiau kaip 230. Šiuo metu Respublikos Asamblėjos narių yra 230. Respublikos Asamblėjos nariu gali būti Portugalijos pilietis (18 metų ar vyresnis). Rinkimų įstatymas numato kai kurias išimtis dėl tam tikrų asmenų teisinio statuso, pavyzdžiui, teisėjų, kariškių, diplomatų ir kt.

Respublikos Asamblėjos nariai renkami ketveriems metams iš partijų ar jų koalicijų sąrašų, pateiktų kiekvienoje apygardoje. Į partijos sąrašą gali būti įrašyti ir pavieniai asmenys, nesantys tos partijos nariai. Mandatai paskirstomi pagal proporcinio atstovavimo rinkimų sistemą naudojant d'Hondto didžiausio vidutinio metodo taisyklę⁷²⁴. Mažos partijos yra apsaugotos, nes nėra jokio minimalaus procento balsų, kuriuos

⁷²³ The Council of State. *Portugal: A Country Study* [interaktyvus]. Washington: GPO for the Library of Congress, 1993. [žiūrėta 2011-07-13]. <<http://countrystudies.us/portugal/78.htm>>.

⁷²⁴ Didžiausio vidutinio metodo autorius yra Gento universiteto profesorius V. D'Hondtas. Pagal šį metodą kvota yra apskaičiuojama taip: balsai, kuriuos gavo kiekvienas sąrašas, dalijami iš natūralių skaičių eilės – 1, 2, 3, 4, 5 ir t. t. ir gauti skaičiai yra suskirstomi mažėjimo tvarka; skaičius, kuris šioje eilėje atitinka šioje apygardoje renkamų asmenų skaičių, ir yra kvota. Žr.: Birmontienė, T. et al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: LTU, 2001, p. 636.

reikia surinkti, kad galėtų gauti mandatų į Respublikos Asamblėją. Vis dėlto, jei mažosios partijos nesijungia į koalicijas, jos retai laimi mandatų į Respublikos Asamblėją. D'Hondto metodas buvo priimtas todėl, kad jis šalyje skatina sudaryti stipresnes vyriausybes, kurios yra pasidalijusios ir daugiapartinės⁷²⁵.

Respublikos Asamblėja per visą kadenciją renkasi į keturias sesijas, kurios prasideda rugsėjo 15 d. ir baigiasi birželio 15 d. Tam tikriems klausimams spręsti prezidentas gali sušaukti ir neeilinę sesiją. Parlamento posėdžiams vadovauja Respublikos Asamblėjos pirmininkas, kurio kandidatūrą gali kelti ne mažiau kaip 1/10, bet ne daugiau kaip 1/5 parlamento narių. Respublikos Asamblėjos pirmininkas renkamas per pirmąją naujai išrinkto parlamento plenarinį posėdį, o išrinktu laikomas absoliučią Respublikos Asamblėjos narių balsų daugumą surinkęs kandidatas. Atsistatydinus pirmininkui rinkimai turi būti surengti ne vėliau kaip per 15 dienų nuo atsistatydinimo dienos. Naujas parlamento pirmininkas renkamas likusiam kadencijos laikui.

Parlamento nariams yra garantuotas laisvas mandatas, be to, jie visi turi tas pačias teises ir pareigas bei vienodą konstitucinį statusą, išskyrus Konstitucijoje numatytas išimtis. Konstitucija, Respublikos Asamblėjos darbo tvarkos taisyklės⁷²⁶ ir Respublikos Asamblėjos narių statutai⁷²⁷ nustato Respublikos Asamblėjos kompetenciją ir taisykles, reglamentuojančias jos *modus operandi* (nuolatinės veiklos procedūras), taip pat parlamento narių teises ir pareigas, užtikrinant ir valdžių atskyrimo principą, ir įvairių formų tarpusavio priklausomybę (bendradarbiavimą) su kitomis aukščiausios valdžios institucijomis.

Konstitucija draudžia Vyriausybės nariams, kol jie neatsistatydino iš pareigų, tuo pačiu metu būti ir Respublikos Asamblėjos nariu. Konstitucija reikalauja, kad Respublikos Asamblėja aiškiai reglamentuotų įsta-

⁷²⁵ The Electoral System. *Portugal: A Country Study* [interaktyvus]. Washington: GPO for the Library of Congress, 1993. [žiūrėta 2011-07-13]. <<http://countrystudies.us/portugal/86.htm>>.

⁷²⁶ Rules of Procedure of the Assembly of the Republic, passed on 19 July 2007 [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2011-06-29]. <http://app.parlamento.pt/site_antigo/ingles/cons_leg/regimento/Rules_of_Procedure.pdf>.

⁷²⁷ Statute governing Members of the Assembly of the Republic, Law no. 16/2009 of 1 April 2009 [interaktyvus]. 2009 [žiūrėta 2011-06-29]. <<http://www.en.parlamento.pt/Legislation/StatuteofMembers.pdf>>.

tymu atvejus ir situacijas, kai parlamento nariai turi reikalauti leidimo norėdami būti prisiekusiaisiais, arbitrais, ekspertais ar liudininkais.

Portugalijos konstitucinėje sistemoje parlamento narių imunitetas ir indennitetas sutapatinti. Konstitucijos 157 straipsnis įvardijamas kaip „Imunitetai“, nors pirmoje dalyje iš tiesų įtvirtintas Respublikos Asambliųs narių indennitetas. Parlamento nariams už balsavimus ir kalbas, atliekant savo funkcijas, netaikoma civilinė ar baudžiamoji atsakomybė, taip pat nekeliami drausmės byla.

Parlamento nariai negali būti sulaikyti, suimti ar įkalinti be Asambliųs sutikimo, išskyrus dėl sunkių nusikaltimų, už kuriuos gresia ne mažesnė kaip 3 metų laisvės atėmimo bausmė, ir *flagrante delicto* (sulaikius nusikaltimo vietoje). Be to, parlamento nariai negali būti kaltinamieji be Respublikos Asambliųs sutikimo, tačiau esant įrodymų dėl padaryto sunkaus nusikaltimo, už kurį gresia ne mažesnė kaip 3 metų laisvės atėmimo bausmė, Respublikos Asamblyja privalo leisti parlamento narį stoti prieš teisimą kaltinamuoju ir jį laikinai pašalinti iš pareigų (157 str. 2, 3 d.).

Konstitucija įtvirtina ir kitas Respublikos Asambliųs narių veiklos garantijas, kurios 158 straipsnyje įvardijamos kaip teisės ir privilegijos: a) atleidžiami nuo karinės tarnybos, valstybės tarnybos ar pilietinės mobilizacijos; b) judėjimo laisvė ir teisė į ypatingą pasą per oficialias keliones užsienyje; c) speciali asmens tapatybės kortelė; d) įstatymu nustatytos piniginės išmokos. Parlamento narių pareigos: a) dalyvauti plenarinės sesijos ir komitetų, kurių nariai jie yra, posėdžiuose; b) atlikti funkcijas ir pareigas, kurias jie eina parlamente jų frakcijos siūlymu; c) dalyvauti balsavime (159 str.).

Respublikos Asambliųs įgaliojimus Konstitucija sugrupuoja į: 1) politinius ir teisėkūros⁷²⁸, 2) priežiūros⁷²⁹, 3) susijusius su kitomis insti-

⁷²⁸ Konstitucijos 161 str.: priima Konstitucijos pataisas; priima įvairių sričių įstatymus, išskyrus atvejus, kai Konstitucija išimtinai priskiria reglamentuoti Vyriausybei; deleguoja Vyriausybę priimti įstatymus; Vyriausybės siūlymu priima įstatymus dėl Pagrindinių nacionalinių planų ir valstybinio biudžeto; siūlo Respublikos prezidentui valstybinės svarbos klausimus pateikti referendumu tautai; įgalioja Respublikos prezidentą skelbti karą arba taiką ir kt.

⁷²⁹ Konstitucijos 162 str.: stebi, ar laikomasi Konstitucijos ir įstatymų, svarsto Vyriausybės ir viešosios administracijos veiklą; įvertina priemonių, pasiūlytų paskelbus karą ar nepaprastą padėtį, taikymą; svarsto Nacionalinių planų vydyimo pranešimus ir kt.

tucijomis⁷³⁰, 4) išimtinės teisėkūros⁷³¹, 5) iš dalies išimtinės teisėkūros⁷³². Jei Respublikos Asamblėja nepriima įstatymo, priklausančio jos (išimtinės teisėkūros arba iš dalies išimtinės teisėkūros) kompetencijai (pagal Konstitucijos 164 ar 165 str.), Vyriausybė gali teikti jai įstatymo projektą arba, kai yra leidžiama (pagal Konstitucijos 165 str.), gali prašyti Respublikos Asamblėjos deleguoti jai įstatymų leidybą, tačiau ji negali pati savarankiškai priimti įstatymo. Be to, Konstitucija reikalauja, kad deleguojant įstatymų leidybą įstatyme turi būti nustatytas tokio delegavimo objektas, tikslas, apimtis ir trukmė, kuri gali būti pratęsta. Leidimas leisti įstatymus negali būti naudojamas daugiau nei vieną kartą ir nustoja galioti, jei Vyriausybė atsistatydina arba pašalinama, taip pat pasibaigus Respublikos Asamblėjos įgaliojimų laikui arba paleidus ją pirma laiko (165 str. 2–4 d.). Įstatymų leidybos delegavimas galimas tik Vyriausybei *in corpore*, bet ne ministrui pirmininkui ar atskiriems ministrams individualiai. Be to, yra draudžiama subdelegacija. Pažymėtina, kad Respublikos Asamblėja priima įstatymus, o Vyriausybė gali priimti ne įstatymus, bet dekretus-įstatymus. Tačiau ir įstatymai, ir dekretai-įstatymai turi vienodą

⁷³⁰ Konstitucijos 163 str.: duoda sutikimą Respublikos prezidentui išvykti iš šalies teritorijos; vertina Vyriausybės programą; balsuoja dėl pasitikėjimo arba nepasitikėjimo Vyriausybe; 2/3 posėdyje dalyvaujančių parlamento narių balsų dauguma arba daugiau nei absoliučia dauguma visų parlamento narių yra renkami dešimt Konstitucinio Teismo teisėjų, ombudsmenas, Ekonomikos ir socialinių reikalų tarybos pirmininkas, septyni Aukščiausiosios Teismų Tarybos nariai, žiniasklaidos reguliavimo institucijos nariai ir kitų konstitucinių institucijų nariai, kuriuos paskirti yra įpareigotas parlamentas pagal įstatymą ir kt.

⁷³¹ Konstitucijos 164 str.: Respublikos Asamblėja turi išimtinę teisę leisti aktus dėl: aukščiausių valdžios institucijų rinkimų; referendumo; Konstitucinio Teismo organizavimo, veiklos ir procedūrų; karo ir nepaprastosios padėties; Portugalijos pilietybės įgijimo, praradimo ir atkūrimo; valstybės biudžeto; teritorinių vandenų, išskirtinės ekonominės zonos ribų apibrėžimo ir Portugalijos teisių į gretimos jūros dugną; politinių partijų ir asociacijų; švietimo sistemos pagrindų; autonominių regionų parlamentų rinkimų ir kt.

⁷³² Konstitucijos 165 str.: išskyrus atvejus, kai Vyriausybė yra įgaliojama priimti įstatymą, Respublikos Asamblėja turi teisę leisti aktus dėl: žmogaus statuso ir veiksnumo; teisių, laisvių ir garantijų; nusikaltimų, bausmių, saugumo priemonių ir sąlygų apibrėžimo, taip pat baudžiamojo proceso nustatymo; pagrindinių socialinės apsaugos ir šalies sveikatos apsaugos sistemų elementų; pagrindinių aplinkos apsaugos, ekologijos ir kultūros paveldo elementų; mokesčių ir mokesčių sistemos sukūrimo ir bendrųjų taisyklių, reglamentuojančių rinkliavas ir kitus finansinius atsiskaitymus su valstybės institucijomis; pinigų sistemos ir svorių bei matų standartų; teismų ir prokuratūros organizavimo ir įgaliojimų, teisėjų statuso, taip pat ne teisminių ginčų sprendimo institucijų organizavimo ir įgaliojimų; vietos savivaldos institucijų statuso, įskaitant taisykles, reglamentuojančias vietos finansus; gyventojų organizacijų dalyvavimo vietos savivaldos valdyme ir kt.

teisinę galią. Tam, kad dekretai-įstatymai įsigaliotų, jie dar turi būti pateikti parlamentui tvirtinti⁷³³.

Igyvendindama savo įgaliojimus Respublikos Asamblėja, be įstatymų, dar priima konstitucinius įstatymus, organinius įstatymus, pasiūlymus ir rezoliucijas. Tačiau Respublikos Asamblėjos plenariniai posėdžiai gali vykti tik tada, jei juose dalyvauja daugiau nei 1/5 visų parlamento narių, o sprendimai gali būti priimami, jei yra daugiau nei pusė visų parlamento narių⁷³⁴.

Referendumų ar įstatymų leidybos iniciatyvos teisė priklauso Respublikos Asamblėjos nariams, frakcijoms ir Vyriausybei, taip pat laikantis įstatymo nustatytų sąlygų ir terminų – registruotoms rinkėjų grupėms. Piliečių įstatymų leidybos iniciatyvą turi pasirašyti 35 tūkstančiai registruotų rinkėjų⁷³⁵. Įstatymus dėl autonominių regionų gali inicijuoti atitinkamo autonominio regiono parlamentas (167 str. 1 d.).

Įstatymo projektą gavęs Respublikos Asamblėjos pirmininkas siunčia jį tam tikriems (pagal specializaciją) komitetams pareikšti nuomonę. Tuomet plenarinio posėdžio metu vyksta diskusija dėl bendrųjų įstatymo principų, galiausiai balsuojama dėl įstatymo atskirų nuostatų, straipsnių ir viso įstatymo projekto. Atmestas įstatymo ar referendumo projektas negali būti pakartotinai pateiktas toje pačioje parlamento sesijoje, išskyrus atvejus, kai išrenkama nauja Respublikos Asamblėja (167 str. 4 d.).

Parlamento priimti teisės aktų tekstai yra vadinami dekretais. Respublikos Asamblėjos pirmininko pasirašytas dekretas yra siunčiamas prezidentui pasirašyti ir tada jau vadinamas įstatymu. Tačiau įstatymas nacionalinėje spaudoje (*Diário da República*) skelbiamas tik tada, kai yra kontrasignuojamas Vyriausybės (ministro pirmininko). Tokiems įstatymams priimti reikalinga paprasta balsų dauguma. Tačiau kai kurie įstatymai, žinomi kaip organiniai įstatymai, turi būti priimti posėdyje dalyvaujančių Respublikos Asamblėjos narių absoliučia balsų dauguma.

⁷³³ Van den Brandhof, J. C. E. et al. *Constitutional law of 15 EU member states*. Netherlands: Kluwer Legal Publishers, 2004, p. 688.

⁷³⁴ Article 58 of the Rules of Procedure of the Assembly of the Republic, passed on 19 July 2007 [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2011-06-29]. <http://app.parlamento.pt/site_antigo/ingles/cons_leg/regimento/Rules_of_Procedure.pdf>.

⁷³⁵ Common Legislative Procedure [interaktyvus]. The official page of the Parliament of the Portuguese Republic [žiūrėta 2011-07-08]. <<http://www.en.parlamento.pt/Parliament/index.html>>.

Įstatymai dėl Konstitucijos pataisų vadinami konstituciniais įstatymais ir turi būti priimti ne mažiau kaip 2/3 visų narių balsų dauguma. Visi kiti Asamblėjos sprendimai yra rezoliucijos⁷³⁶.

Portugalijos Konstitucijos 180 straipsnyje reglamentuotas frakcijų sudarymas ir jų įgaliojimai. Politinių partijų ar jų koalicijų išrinkti nariai parlamente gali sudaryti frakcijas pagal politines pažiūras. Tačiau net ir tiems parlamento nariams, kurie nepriklauso jokiai frakcijai, garantuojamos tam tikros minimalios teisės ir garantijos, įtvirtintos Darbo tvarkos taisyklėse. Respublikos Asamblėjos nariai, kurie nepriklauso jokiai frakcijai ir nėra politinės partijos atstovai parlamente, praneša apie šį faktą Respublikos Asamblėjos pirmininkui ir vykdo savo įgaliojimus kaip neregistruotai nariai (Darbo tvarkos taisyklių 11 str.).

Be to, Respublikos Asamblėjoje yra sudaromi šakiniai komitetai pagal parlamento frakcijų proporcinio atstovavimo principą, taip pat tam tikriems tikslams įgyvendinti gali būti sudaryti specialūs *ad hoc* komitetai ir darbo grupės. Respublikos Asamblėja priima sprendimą dėl kiekvieno komiteto narių skaičiaus ir vietų paskirstymo skirtingoms frakcijoms. Kiekvienas parlamento narys gali būti tik vieno komiteto narys. Komiteto pirmininkas ir pavaduotojai renkami pirmame komiteto posėdyje, kurį sušaukia ir jam vadovauja parlamento pirmininkas (Darbo tvarkos taisyklių 32 str. 2 d.). Atsižvelgdamas į išankstinę Respublikos Asamblėjos pirmininko sutikimą, kiekvienas komitetas gali sudaryti pakomitečius, jei mano, kad tai būtina. Pakomitečiai už savo darbą atsiskaito komitete.

Portugalijos Konstitucija *expressis verbis* įvardija Nuolatinį komitetą, todėl Respublikos Asamblėjos konstitucinė pareiga yra sudaryti minėtą parlamento struktūrinį darinį. Nuolatinis komitetas veikia tarp Respublikos Asamblėjos sesijų arba jei parlamentas paleidžiamas. Nuolatinį komitetą sudaro Respublikos Asamblėjos pirmininkas, pirmininko pavaduotojas ir kiekvienos frakcijos paskirti nariai. Komitetui pirmininkauja Respublikos Asamblėjos pirmininkas. Nuolatinis komitetas yra atsakingas už šiuos klausimus: paruošia parlamento sesijų pradžią, duoda sutikimą Respublikos Prezidentui išvykti iš šalies, įgalioja komitetus veikti, jeigu būtina, kontroliuoti Vyriausybės veiklą ir kt.

⁷³⁶ Common Legislative Procedure [interaktyvus]. The official page of the Parliament of the Portuguese Republic [žiūrėta 2011-07-08]. <<http://www.en.parlamento.pt/Parliament/index.html>>.

Pagal Konstitucijos 160 straipsnį ir Respublikos Asamblėjos narių statuto⁷³⁷ 8 straipsnį Respublikos Asamblėjos nariai netenka įgaliojimų kai: a) pagal įstatymą jie pripažįstami neveiksniais arba eina pareigas, nesuderinamas su Respublikos Asamblėjos nario pareigomis⁷³⁸; b) jie neužima savo vietos Respublikos Asamblėjoje, arba jie praleidžia daugiau posėdžių, nei yra numatyta Respublikos Asamblėjos darbo tvarkos taisyklėse⁷³⁹; c) jie įsiregistruoja kitos politinės partijos, nei dalyvavo rinkimuose, nariais; d) jie teisme yra kaltinami dėl ypatingo nusikaltimo, už kurį politiniam pareiġūnui gali būti taikoma atsakomybė ir kurį jie atlieka įgyvendindami savo funkcijas, už kurį jie yra nuteisti, taip pat jeigu teisme kaltinami dėl dalyvavimo organizacijose, kurių ideologija yra rasistinė ar fašistinė.

Parlamento nariai gali atsistatydinti iš pareiġų raštišku pareiġkimu.

6. PORTUGALIJOS VYRIAUSYBĖ

Portugalijos Vyriausybė (*Governo*) Konstitucijoje apibūdinama kaip institucija, kuri vykdo bendrąją šalies politiką ir yra aukščiausia viešojo

⁷³⁷ Statute governing Members of the Assembly of the Republic, Law no. 16/2009 of 1 April 2009 [interaktyvus]. 2009 [žiūrėta 2012-01-12]. <<http://www.en.parlamento.pt/Legislation/StatuteofMembers.pdf>>.

⁷³⁸ Pagal Respublikos Asamblėjos narių statuto 20 straipsnio 1 dalį Respublikos Asamblėjos nario pareigos nesuderinamos su: a) Respublikos prezidento, Vyriausybės nario ir Respublikos autonominio regiono atstovo pareigomis; b) Konstitucinio Teismo, Aukščiausiojo Teisingumo Teismo, Aukščiausiojo Administracinio Teismo, Audito teismo, Aukščiausiosios Teismų Tarybos ir mokesčių teismų teisėjų, generalinio prokuroro ir ombudsmeno pareigomis; c) Europos Parlamento nario pareigomis; d) autonominių regionų savivaldos institucijų nario pareigomis; e) ambasadoriaus pareigomis, nebent Respublikos Asamblėjos narys yra karjeros diplomatas; f) civilio gubernatorius arba civilio gubernatoriaus pavaduotojo pareigomis; g) mero, mero atstovo, mero pavaduotojo, savivaldybės tarybos nario pareigomis; h) valstybės tarnybos arba kito viešojo juridinio asmens pareigomis; i) Nacionalinės rinkimų komisijos nario pareigomis; j) ministerijos tarnybos ar teisiškai lygiaverčių pozicijų nario pareigomis; l) tarptautinės organizacijos arba užsienio valstybės darbuotojo pareigomis; m) Ekonomikos ir socialinių reikalų tarybos pirmininko ir pirmininko pavaduotojo pareigomis; n) Žiniasklaidos reguliavimo institucijos nario pareigomis; o) viešojo sektoriaus įmonių direktorių valdybos nario, viešojo kapitalo įmonių arba įmonių, kuriose valstybė turi akcijų paketą, arba autonominių visuomenės institutų nario pareigomis.

⁷³⁹ Respublikos Asamblėjos narių statuto 8 straipsnio 2 dalyje numatyti atvejai, kai neatvykimas į posėdį laikomas pateisinamu dėl svarbių priežasčių: ligos, santuokos sudarymo, motinystės ar tėvystės, gedulo, *force majeure*, parlamentinių užduočių ar darbo, politinės veikos ar darbo, susijusio su naryste politinėje partijoje, išrinktoje į Respublikos Asamblėją, taip pat dalyvavimo parlamento veikloje pagal Darbo tvarkos taisykles.

administravimo institucija (182 str.). Vyriausybė susideda iš ministro pirmininko, ministrų, valstybės sekretorių ir žemesniųjų valstybės sekretorių. Į Vyriausybės sudėtį gali įeiti vienas arba daugiau ministro pirmininko pavaduotojų. Pagrindinė Vyriausybės veiklos forma – Ministrų Taryba, kurią sudaro ministras pirmininkas, ministro pirmininko pavaduotojai, jeigu tokių yra, ir ministrai. Tačiau į Ministrų Tarybos posėdžius gali būti kviečiami ir valstybės sekretoriai bei žemesnieji valstybės sekretoriai.

Portugalijos Vyriausybei vadovauja ir kasdien valstybės reikalus tvarko ministras pirmininkas. Be to, jis vadovauja ginkluotųjų pajėgų operacijoms, nors formaliai vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas yra Respublikos prezidentas. Ministras pirmininkas taip pat ir kituose reikaluose yra savarankiškas, o prezidentas neturi teisės nukreipti ministro pirmininko politikos.

Vyriausybė pradeda formuoti nuo ministro pirmininko paskyrimo. Jį į pareigas skiria ir iš jų atleidžia Respublikos prezidentas. Prezidentas, atsižvelgęs į Respublikos Asamblėjos rinkimų rezultatus ir pasikonsultavęs su parlamento frakcijomis, paskiria ministrą pirmininką, kurio siūlymu prezidentas skiria į pareigas ir atleidžia iš jų kitus Vyriausybės narius (ministrus, valstybės sekretorius ir žemesnius valstybės sekretorius). Atleidus ministrą pirmininką iš pareigų, atsistatydinti turi ministrai, atitinkamai ir valstybės sekretoriai bei žemesnieji valstybės sekretoriai (186–187 str.).

Per 10 dienų po Vyriausybės paskyrimo ministras pirmininkas pateikia Respublikos Asamblėjai svarstyti Vyriausybės programą. Jei tuo laikotarpiu nevyksta parlamento sesija, prezidentas privalo Asamblėją į ją sušaukti. Parlamentinės diskusijos dėl Vyriausybės programos neturi trukti ilgiau kaip tris dienas, per šį laikotarpį bet kuri frakcija gali pasiūlyti programą atmesti. Norint atmesti Vyriausybės programą reikia absoliučios visų Respublikos Asamblėjos narių balsų daugumos. Vyriausybė taip pat gali kreiptis į Respublikos Asamblėją, kad ši pareikštų pasitikėjimą ja dėl tvirtinamos bendros politikos arba kito valstybinės svarbos klausimo (192–193 str.).

Vyriausybės nariai savo veikloje yra susaistyti Vyriausybės programos ir Ministrų Tarybos priimtų sprendimų (189 str.). Vyriausybė *in corpore* yra atsakinga Respublikos prezidentui ir Asamblėjai. Ministras pirmininkas atsakingas Respublikos prezidentui ir Vyriausybei, politiškai –

Respublikos Asamblėjai. Ministro pirmininko pavaduotojai, ministrai atsakingi ministrui pirmininkui ir Vyriausybei, politiškai – Respublikos Asamblėjai, valstybės sekretoriai bei žemesnieji valstybės sekretoriai – ministrui pirmininkui ir savo ministrui (190–191 str.).

1/4 visų Respublikos Asamblėjos narių arba bet kurios parlamentinės frakcijos siūlymu gali būti pareikšta nepasitikėjimo Vyriausybe iniciatyva dėl jos programos įgyvendinimo arba kitų valstybinės svarbos klausimų. Nepasitikėjimo klausimas gali būti svarstomas tik keturiasdešimt aštuonias valandas po to, kai jis yra pateikiamas, o diskusijos tuoj po to turi trukti ne ilgiau kaip tris dienas. Jei nepasitikėjimas nepatvirtinamas, jos iniciatoriai tos pačios sesijos metu negali vėl reikšti nepasitikėjimo (194 str.). Be to, nepasitikėjimas negali būti tiesiogiai pareikštas Ministrų Tarybai, tačiau atsistatydinus Vyriausybei atitinkamai nutrūksta ir Ministrų Tarybos veikla.

Vyriausybė atsistatydina: 1) naujai išrinktam parlamentui pradėjus darbą, 2) prezidentui priėmus ministro pirmininko atsistatydinimo pareiškimą, 3) ministrui pirmininkui mirus arba dėl ilgo jo nedarbingumo, 4) atmetus Vyriausybės programą, 5) nepareikškus pasitikėjimo Vyriausybe, 6) pareikštus nepasitikėjimą parlamento narių balsų dauguma (195 str.).

Per dešimt metų po 1974 m. revoliucijos, Portugalijoje veikė beveik tuzinas silpnų ir trumpalaikių vyriausybių, tačiau ministrų pirmininkų nebuvo daug, nes visi, išskyrus du iš jų, vadovavo daugiau nei vienam ministrų kabinetui. Tačiau po 1985-ųjų metų vidurio politinė sistema tapo stabilesnė, kai Anžbalas Cavaco Silva, Socialdemokratų partijos (*Partido Socialinių Democrata* – PSD) vadovas, suformavo pirmąją mažumos Vyriausybę, o vėliau daugumos Vyriausybę, kuri tęsė savo veiklą visą teisėkūros laikotarpį 1987–1991 m. Po 1991 m. balsavimo per nacionalinius parlamento rinkimus, Cavaco Silva, jo partijai laimėjus 50,4 proc., suformavo absoliučios parlamento balsų daugumos palaikomą Vyriausybę⁷⁴⁰.

Portugalijos Konstitucija Vyriausybės nariams suteikia imunitetą. Vyriausybės nariai negali būti sulaukyti, suimti ar įkalinti be Respublikos Asamblėjos sutikimo, išskyrus jei Vyriausybės narys yra kaltinamas padaręs sunkų nusikaltimą, baudžiamą ne mažesne kaip trejų metų laisvės

⁷⁴⁰ The Prime Minister. *Portugal: A Country Study* [interaktyvus]. Washington: GPO for the Library of Congress, 1993. [žiūrėta 2012-01-11]. <<http://countrystudies.us/portugal/78.htm>>.

atėmimo bausme, ir *flagrante delicto*. Jeigu baudžiamoji byla pradėta nagrinėti prieš bet kurį Vyriausybės narį, Respublikos Asamblėja turi apsispręsti, ar tikrai Vyriausybės narys turi būti laikinai pašalintas iš pareigų, kol byla bus išnagrinėta. Tačiau Respublikos Asamblėja privalo laikinai pašalinti Vyriausybės narį, jei jis yra kaltinamas padaręs sunkų nusikaltimą, baudžiamą ne mažesne kaip trejų metų laisvės atėmimo bausme (196 str.).

Vyriausybės, kaip ir parlamento, įgaliojimai Konstitucijoje yra sudėtingi. Vyriausybė vykdo: 1) politinius⁷⁴¹, 2) teisėkūros⁷⁴², 3) vykdomuosius⁷⁴³ įgaliojimus. Vyriausybė turi išimtinę kompetenciją pati nusistatyti savo organizavimo ir darbo tvarką. O Ministrų Taryba yra atsakinga: apibrėžti Vyriausybės politikos gaires, taip pat jos įgyvendinimą; spręsti, ar klausti Respublikos Asamblėjos pareikšti pasitikėjimą; priima Vyriausybės įstatymų ir rezoliucijų projektus; priima tarptautinius susitarimus, kurie neturi būti pateikti Respublikos Asamblėjai, dekretus-įstatymus; priima nacionalinius planus; tvirtina Vyriausybės aktus, kurie susiję su visuomenės pajamų arba išlaidų padidėjimu ar sumažėjimu; sprendžia kitus klausimus, kurie pagal įstatymus patikėti Vyriausybės kompetencijai ar pateikti ministro pirmininko ar kito ministro.

7. TEISMINĖ VALDŽIA

Portugalijoje teismai (*tribunais*) yra viena iš aukščiausių valdžios institucijų, apimanti teisingumo vykdymą žmonių vardu. Teismai, vykdydami teisingumą, turi užtikrinti įstatymų saugomų žmogaus teisių ir interesų gynimą, bausti už demokratinio teisėtumo pažeidimus, išsprę-

⁷⁴¹ Konstitucijos 197 str.: Respublikos prezidento aktus kontrასignuoja; derasi ir galutinai pritaria tarptautiniams susitarimams; tvirtina tarptautinius susitarimus, kurių nereikia teikti tvirtinti Respublikos Asamblėjai; supažindina ir teikia įstatymų bei rezoliucijų projektus Respublikos Asamblėjai; siūlo Respublikos prezidentui valstybinės svarbos klausimus teikti referendumu tautai; pateikia nuomonę skelbiant karo ir nepaprastąją padėtį; siūlo Respublikos prezidentui skelbti karą arba taiką ir kt.

⁷⁴² Konstitucijos 198 str.: priima dekretus-įstatymus klausimais, kurie nėra išimtinė Respublikos Asamblėjos kompetencija; prašo Respublikos Asamblėjos įgaliojimo priimti dekretus-įstatymus klausimais, kurie iš dalies yra išimtinė Respublikos Asamblėjos kompetencija.

⁷⁴³ Konstitucijos 199 str.: įgyvendina valstybės biudžetą; rengia pagrindinius nacionalinius planus ir juos įgyvendina; priima reikalingus dekretus, kad būtų tinkamai įgyvendinami įstatymai; gina demokratinį teisėtumą; atlieka visus veiksmus ir imasi visų būtinų priemonių norint skatinti ekonominę ir socialinę plėtrą, patenkinti bendruosius poreikius ir kt.

ti viešųjų ir privačiųjų interesų konfliktus. Konstitucija leidžia įstatymu įtvirtinti ir kitas neteismines konfliktų sprendimo priemones (202 str.).

Be Konstitucinio Teismo, išskiriami šių kategorijų teismai: a) Aukščiausiasis Teisingumo Teismas ir pirmosios bei antrosios instancijų teismai, b) Vyriausiasis administracinis teismas ir kiti administraciniai bei mokesčių teismai; c) Audito teismas. Taip pat gali būti ir karo teismai, kurie įkuriami, jei valstybėje yra karo padėtis, arbitražo teismai ir taikos teisėjai (209 str. 1 ir 2 d.).

Bendrosios kompetencijos teismų hierarchijoje, nagrinėjant civilines ir baudžiamąsias bylas, Aukščiausiasis Teisingumo Teismas užima aukščiausią vietą. Pirmoji instancija yra apygardų teismai, antroji – penki apeliaciniai teismai (210 str.). Aukščiausiasis Teisingumo Teismas tam tikrais atvejais veikia kaip pirmosios instancijos teismas, o kitais atvejais – kaip apeliacinis teismas. Vyriausiasis administracinis teismas užima aukščiausią vietą administracinių bei mokesčių teismų hierarchijoje. Administraciniai ir mokesčių teismai nagrinėja ieškinius ir apeliacijas dėl ginčų, kylančių iš administracinių ir mokesčių teisinių santykių (212 str.). Įdomu tai, kad Portugalijos Konstitucija Audito teismą priskiria vienai iš teisminių institucijų, nors jie iš esmės atitinka valstybės aukščiausiąją audito instituciją, atliekančią išorinę viešųjų finansų kontrolę. Audito teismas yra aukščiausioji institucija, tirianti viešųjų išlaidų teisėtumą ir nagrinėjanti tokius atsiskaitymus, kurie įstatymu yra priskirti jai. Audito teismo pirmininką ketveriems metams Vyriausybės siūlymu skiria ir atleidžia Respublikos prezidentas (214 str.).

Aukščiausioji Teismų Taryba yra atsakingas už bendrosios kompetencijos teismų, administracinių teismų ir mokesčių teismų teisėjų paskyrimą, priskyrimą, perkėlimą ar paaukštinimą, taip pat drausminės atsakomybės vykdymą (217 str.). Aukščiausiojo Teisingumo Teismo ir Vyriausiojo administracinio teismo teisėjai iš savo tarpo išsirenka pirmininkus.

Aukščiausiajai Teismų Tarybai pirmininkauja Aukščiausiojo Teisingumo Teismo pirmininkas. Į Aukščiausiosios Teismų Tarybos sudėtį taip pat įeina: du nariai, skiriami Respublikos prezidento, septyni nariai, renkami Respublikos Asamblėjos, septyni teisėjai, renkami pagal proporcinio atstovavimo principą pačių teisėjų. Todėl galima teigti, kad, formuojant ir bendrosios kompetencijos, ir administracinius bei mokesčių teismus, nors ir netiesiogiai, tačiau dalyvauja visos trys aukščiausios val-

džios institucijos. Aukščiausiosios Teismų Tarybos nariai turi tas pačias garantijas kaip ir teisėjai (218 str.).

Teisėjai kadencijos laikotarpiu turi apsaugą ir neturi būti perkeliami, laikinai pašalinami, atsistatydinę ar pašalinami iš pareigų, išskyrus įstatyme numatytus atvejus. Teisėjams taip pat netaikoma asmeninė atsakomybė už sprendimus, išskyrus įstatyme numatytas išimtis. Kalbant apie teisėjų pareigų nesuderinamumą, Konstitucija reikalauja, kad teisėjai, eidami savo pareigas, negali atlikti jokių kitų valstybinių ar privačių funkcijų, išskyrus nemokamą mokymą arba mokslinių tyrimų atlikimą. Teisėjai neturi būti paskirti vykdyti teismines funkcijas, nesusijusias su teismų darbu, be kompetentingos Aukščiausiosios Tarybos leidimo (216 str.).

Portugalijos konstitucinėje sistemoje yra įtvirtintas ir tarėjų bei pri-siekusiųjų institutas. Tarėjai (*juízes sociais*) turi teisę dalyvauti teismo procesuose, susijusiuose su darbo ginčais, sveikatos apsaugos pažeidimais, nepilnamečių nusikaltimais, baudmės vykdymu ar kitomis socialinėmis vertybėmis, kurios buvo pažeistos. Tam tikrais įstatyme nustatytais atvejais, ypač jei kaltintojas arba gynėjas reikalauja, teismo procese gali dalyvauti prisiekusieji (*júri*) dėl sunkių nusikaltimų, išskyrus dėl terorizmo ir organizuoto nusikalstamumo (207 str. 1 d.).

8. KONSTITUCINĖ KONTROLĖ

Portugalijos Respublikos Konstitucijos skyriuje „Konstitucijos garantijos ir peržiūrėjimas“ Konstitucinis Teismas įtvirtintas kaip vienas iš Konstitucijos garantų – jis įgyvendina konstitucinę kontrolę⁷⁴⁴. Konstitucinis Teismas įsteigtas 1982 m. po konstitucinių reformų.

Konstitucinis Teismas (*Tribunal Constitucional*) susideda iš trylikos teisėjų: Respublikos Asamblėja skiria dešimt, o šie kitus tris kooptuoja (papildomai įtraukia). Šeši teisėjai turi būti pasirinkti ir paskirti iš kitų teismų teisėjų, o kiti septyni – iš teisininkų. Prieš pradėdami eiti pareigas Konstitucinio Teismo teisėjai prisiekia Respublikos prezidentui. 1997 m. priėmus Konstitucijos pataisas Konstitucinio Teismo teisėjų įgaliojimai pratęsti nuo 6 metų iki 9 metų ir panaikinta galimybė eiti pareigas antrą kadenciją⁷⁴⁵. Konstitucinio Teismo teisėjų sudėties rotacija, kai nustaty-

⁷⁴⁴ Birmontienė, T. et al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: LTU, 2001, p. 414.

⁷⁴⁵ Van den Brandhof, J. C. E. et al. *Constitutional law of 15 EU member states*. Netherlands: Kluwer Legal Publishers, 2004, p. 692.

tais laikotarpiais pasikeičia dalis teisėjų, nenumatyta, todėl Konstitucinio Teismo sudėtis iš esmės keičiasi tik kas devynerius metus. Konstitucinio Teismo teisėjai iš savo tarpo išsirenka pirmininką (222 str. 1–4 d.). Esant tokiai tvarkai, nors ir galima būtų įžvelgti kai kurių neigiamų aspektų, tačiau iš esmės toks Konstitucinio Teismo pirmininko išrinkimo būdas užtikrina dar didesnę teismo savarankiškumą ir nepriklausomumą⁷⁴⁶.

Konstitucinio Teismo teisėjai turi tas pačias nepriklausomumo garantijas, apsaugą kadencijos laikotarpiu, turi būti nešališki ir netaikoma asmeninė atsakomybė ir jiems taikomas tas pats pareigų nesuderinamumas kaip kitų teismų teisėjams.

Pagal Portugalijos Konstitucijos 223 straipsnį Konstitucinis Teismas yra įgaliotas nustatyti faktą, kad Respublikos prezidentas yra miręs, arba padaryti pareiškimą, kad Respublikos prezidentas negali vykdyti savo pareigų dėl nuolatinės fizinės būklės. Konstitucinis Teismas taip pat gali konstatuoti laikinas aplinkybes, dėl kurių Respublikos prezidentas laikinai negali vykdyti savo įgaliojimų; patvirtina, kad Respublikos prezidentas prarado pareigas, jeigu išvyko iš šalies teritorijos be Respublikos Asamblėjos ar Nuolatinio komiteto sutikimo arba priėmus apkaltinamąjį nuosprendį prieš Respublikos prezidentą; priima galutinį sprendimą dėl rinkimų aktų teisėtumo ir pagrįstumo; tikrina politinių partijų ar jų koalicijų formavimo teisėtumą, tiria jų vardus, inicialus ir simbolių teisėtumą, jų panaikinimo teisėtumą vadovaudamasis Konstitucija ir teisės aktais; atlieka išankstinę konstitucinę kontrolę dėl nacionalinio, regioninio ir vietinio referendumo teisėtumo, įskaitant reikalavimų dėl rinkėjų vertinimą; sprendžia parlamento narių prašymu skundus dėl negautų mandatų ir Respublikos Asamblėjos bei autonominių regionų parlamentų rinkimų; sprendžia ginčus dėl politinių partijų priimtų sprendimų ir rinkimų. Konstitucinis Teismas taip pat atlieka ir kitas Konstitucijos jam priskirtas funkcijas.

Konstitucinis Teismas atlieka ir išankstinę konstitucinę kontrolę. Respublikos prezidentas gali paprašyti, kad Konstitucinis Teismas *a priori* patikrintų kiekvienos tarptautinės sutarties, kuri yra pateikta jam ratifikuoti, taip pat kiekvieno dekreto, kuris yra pateiktas jam promulguoti kaip įstatymas ar dekretas-įstatymas, ar kiekvieno tarptautinio susitarimo, dekreto, kuris teikiamas jam pasirašyti, konstitucingumą. Respublikos Asamblėjos nariai taip pat turi įgaliojimą kreiptis į Konstitucinį

⁷⁴⁶ Birmontienė, T. *et al. Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: LTU, 2001, p. 445.

Teismą, kad šis *a priori* patikrintų kiekvieno dekreto, priimto regioninių parlamentų ir siunčiamų Respublikos Asamblėjai pasirašyti, konstitucingumą. Be to, Respublikos prezidentas, ministras pirmininkas arba 1/5 visų Respublikos Asamblėjos narių gali kreiptis į Konstitucinį Teismą, kad šis atliktų išankstinę konstitucinę kontrolę dekreto, kuris siunčiamas Respublikos prezidentui pasirašyti kaip organinis įstatymas.

Tačiau kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl organinių įstatymų išankstinės konstitucinės kontrolės galima tik aštuonias dienas nuo dokumento išsiuntimo Respublikos prezidentui dienos. Respublikos prezidentas, gavęs organinį įstatymą, negali jo pasirašyti aštuonias dienas, taip pat jeigu Konstitucinio Teismo prašoma įsikišti, kol jis nepriims sprendimo. Konstitucinis Teismas sprendimą priima per 25 dienų laikotarpį, kurį Respublikos prezidentas gali sumažinti, jei yra nenumatyto būtinumo atvejis (kai sprendžiamas konstitucingumo klausimas dėl organinių įstatymų, termino sumažinti negalima) (278 str.).

Jei Konstitucinis Teismas paskelbia dekreto ar tarptautinės sutarties nekonstitucingumą, Respublikos prezidentas turi vetuoti dekretą ar tarptautinę sutartį ir grąžinti tai institucijai, kuri priėmė tą teisės aktą. Minėtas dekretas neturi būti pasirašytas, nebent institucija, priėmusi jį, panaikina dekretą arba prireikus patvirtina 2/3 dalyvaujančių narių dauguma, jeigu yra absoliuti visų narių balsų dauguma. Taip pat ir tarptautinė sutartis gali būti pasirašyta tik jeigu Respublikos Asamblėja patvirtina ją 2/3 dalyvaujančių narių dauguma ir jeigu yra absoliuti visų narių balsų dauguma (279 str.).

Konstitucinis Teismas atlieka abstrakčiąją konstitucinę kontrolę dėl: 1) bet kurios nuostatos prieštaravimo Konstitucijai, 2) bet kurios įstatymo nuostatos neteisėtumo, 3) bet kurios regiono dekreto nuostatos, pažeidžiančios autonominio regiono įstatymą, neteisėtumo, 4) aukščiausiosios valdžios institucijos bet kurios įstatymo ar dekreto nuostatos, pažeidžiančios autonominio regiono teises, kurias saugo jų įstatymai, neteisėtumo. Minėtais atvejais į Konstitucinį Teismą gali kreiptis: Respublikos prezidentas, Respublikos Asamblėjos pirmininkas, ministras pirmininkas, ombudsmenas, generalinis prokuroras, 1/10 Respublikos Asamblėjos narių; kai sprendžiamas klausimas dėl autonominio regiono teisių, kurias saugo jų įstatymai, pažeidimo, į Konstitucinį Teismą gali kreiptis Respublikos atstovas, autonominių regionų parlamentai, autonominių

regionų parlamentų pirmininkai, regionų vyriausybių vadovai arba 1/10 atitinkamų regionų parlamentų narių (281 str.).

Teisės akto konstitucingumo klausimą gali spręsti ir bet kuris teismas, tačiau Portugalijos Konstitucijoje yra numatyta teismo sprendimo apskundimo galimybė, jei teismas atsisako taikyti normą dėl jos nekonstitucingumo arba taiko normą, kurios konstitucingumo klausimas buvo iškeltas teismo proceso metu. Portugalijos konstitucinėje sistemoje individualaus konstitucinio skundo institutas nenumatytas, tačiau jeigu tarptautinės sutarties, įstatymo ar dekreto normą teismas atsisako taikyti, Generalinė prokuratūra pagal bylos šalies, inicijavusios akto nekonstitucingumo klausimą, pareiškimą privalo kreiptis į Konstitucinį Teismą. Generalinė prokuratūra taip pat privalo kreiptis į Konstitucinį Teismą, jei teismas taiko normas, kurias Konstitucinis Teismas jau anksčiau yra paskelbęs prieštaraujančiomis Konstitucijai (280 str.).

* * *

Apibendrinant galima teigti, kad Portugalija yra nepriklausoma demokratinė, pusiau prezidentinė (mišri) respublika. Tai valstybė, kuri, tarpukariu patekusi į diktatūros režimą, po 1974 m. revoliucijos Karinių pajėgų judėjimo bei Steigiamojo susirinkimo dėka priėmusi 1976 m. Konstituciją, įtvirtino demokratinės, teisinės valstybės principus, išsamiai reglamentavo klasikines socialines, ekonomines ir kultūrinės teises ir laives, tačiau kartu įtvirtino ir netradicines teises, tokias kaip aplinkos apsaugos ir urbanistikos teisės, teisė į būstą; be to, numatė atskirų subjektų grupių, pavyzdžiui, vaikų, jaunimo, nedarbingų gyventojų, pagyvenusiųjų teises, laisves bei garantijas.

Portugalijos Respublikos konstitucinėje sistemoje valstybės valdžia yra padalyta trimis institucijoms: Respublikos Asamblėjai (įstatymų leidžiamajai valdžiai), Respublikos prezidentui ir Vyriausybei (vykdomajai valdžiai) bei teismams (teisminei valdžiai). Nors Konstitucija *expressis verbis* nepriskiria prezidento prie vykdomosios valdžios, tačiau pagal jam suteiktus įgaliojimus galima teigti, kad Portugalijoje vykdomoji valdžia vis dėlto yra dualistinė. Pažymėtina ir tai, kad Portugalijos Konstitucijoje yra įtvirtintas austriškasis (europietiškas) konstitucinės kontrolės modelis, o Konstitucinis Teismas yra priskiriamas bendrai teismų sistemai.

LITERATŪRA

1. Common Legislative Procedure [interaktyvus]. The official page of the Parliament of the Portuguese Republic [žiūrėta 2011-07-08]. <<http://www.en.parlamento.pt/Parliament/index.html>>.
2. Constitution of the Portuguese Republic of 1976, as amended to Constitutional Law No. 1/2005 of 8-12-2005 [1] (2005) Contents [interaktyvus]. 2005 [žiūrėta 2011-07-02]. <http://heinonline.org/HOL/COWShow?collection=cow&cow_id=334>.
3. Constitution of the Portuguese Republic of 1976 [interaktyvus]. Secretary of State for Mass Communication [žiūrėta 2011-06-25]. <http://heinonline.org/HOL/COWShow?collection=cow&cow_id=334>.
4. Duties of the President [interaktyvus]. The official page of the Presidency of the Portuguese Republic [žiūrėta 2011-07-04]. <<http://www.presidencia.pt/?idc=1>>.
5. Hooghe, L.; Gary, M.; Schakel, A. H. *The Rise of Regional Authority. A comparative study of 42 democracies (1950-2006)*. New York: Routledge, 2009.
6. Keating, M.; Ziller, J. *Study on the division of powers between the European Union, the Members States and Regional and Local Authorities*. Florence: European University Institute, 2008.
7. Birmontienė, T. et al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: LTU, 2001.
8. Martins, A. The Portuguese Semi-Presidential System. *European Constitutional Law Review*. 2006, 2.
9. Pela Lei Orgânica n.º 2/2006, de 17 de Abril, foram introduzidas alterações à Lei n.º 37/81, de 3 de Outubro (Lei da Nacionalidade) [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2011-07-16]. <<http://www.verbojuridico.com/download/leinacionalidade.pdf>>.
10. Portugal: A Country Study [interaktyvus]. Washington: GPO for the Library of Congress, 1993. [žiūrėta 2011-07-13]. <<http://countrystudies.us/portugal/>>.
11. Rules of Procedure of the Assembly of the Republic, passed on 19 July 2007 [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2011-06-29]. <http://app.parlamento.pt/site_antigo/ingles/cons_leg/regimento/Rules_of_Procedure.pdf>.
12. Statute governing Members of the Assembly of the Republic, Law no. 16/2009 of 1 April 2009 [interaktyvus]. 2009 [žiūrėta 2011-06-29]. <<http://www.en.parlamento.pt/Legislation/StatuteofMembers.pdf>>.
13. Van den Brandhof, J. C. E. et al. *Constitutional law of 15 EU member states*. Netherlands: Kluwer Legal Publishers, 2004.

XX. PRANCŪZIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA

Prof. dr. Egidijus Jarašiūnas

1. PRANCŪZIJOS KONSTITUCINĖ RAIDĄ NUO SENOJO REŽIMO ŽLUGIMO IKI PENKTOSIOS RESPUBLIKOS ĮTVIRTINIMO

1958 m. Prancūzijos Konstitucija (dar vadinama Penktosios Respublikos Konstitucija) žymi naujo Prancūzijos konstitucinės raidos laikotarpio pradžią. Nuo Senojo režimo⁷⁴⁷ (*Ancien régime*) žlugimo iki 1958 m. Prancūzijos Konstitucijos priėmimo ir įsigaliojimo šalies konstitucinio reguliavimo raidai būdingas didelis dinamizmas, konstituciniai sukrėtimai, revoliucinės audros ir pokyčiai. P. Pacteto ir F. Mélin-Soucramanieno nuomone, dabartinės konstitucinės santvarkos bei jos funkcionavimo ypatumų negalima suprasti neatsižvelgus į šios šalies politinę ir konstitucinę raidą po Didžiosios Prancūzijos revoliucijos. Pasak šių autorių, dauguma šiuolaikinių Prancūzijos politinio gyvenimo ir institutų funkcionavimo būdingų savybių glūdi tautos praeityje⁷⁴⁸.

Prancūzijos konstitucionalizmo istorijai⁷⁴⁹ apibūdinti įprastas šios šalies įvardijimas kaip konstitucijų „laboratorijos“ ar „dirbtuvės“, kaip šalies, kuriai būdinga „didžiulė konstitucinė patirtis“. Prancūzijos konstitucinė istorija nuo 1789 m. iki 1958 m. – vieni sukrėtimai, keliolika konstitucinių sistemų (reikėtų paminėti konstitucijas ar jų reikšmės chartijas, senatus-

⁷⁴⁷ Šia sąvoka apibūdinama Prancūzijos monarchinė feodalinė santvarka iki Didžiosios prancūzų revoliucijos laikų.

⁷⁴⁸ Pactet, P.; Mélin-Soucramien, F. *Droit constitutionnel*, 30e édition à jour août 2011. Paris: Dalloz, 2011, p. 261.

⁷⁴⁹ Plačiau apie Prancūzijos konstitucinę raidą: Duhamel O. *Histoire constitutionnelle de la France*. Paris: Seuil, 1995; Guchet Y. *Histoire constitutionnelle de la France, 1789–1974*, 3e édition. Paris: Economica, 1993; Morabito M. *Histoire constitutionnelle de la France (1789-1958)*, 7e édition. Paris: Montchrestien, 2002; Chevalier, J. *Histoire des institutions et des régimes politiques de la France de 1789 à 1958*, Paris: Armand Colin, 2001; Chagnollaude D. *Droit constitutionnel contemporain, t.2, L'héritage constitutionnel et politique de la France (1789-1958)*. Paris: Dalloz, 2007.

konsultus). 1791 m. rugsėjo 14 d. Konstitucija, 1793 m. birželio 24 d. Konstitucija (priimta, tačiau niekad netaikyta), Trečiųjų metų⁷⁵⁰ fruktidoro 5 d. Konstitucija, Aštuntųjų metų frimero 22 d. Konstitucija, Dvylikųjų metų florealio 28 d. *senatus konsultas* (kuriuo įsteigta imperija), 1814 m. Chartija, 1830 m. Chartija, 1848 m. lapkričio 4 d. Konstitucija, 1852 m. sausio 14 d. Konstitucija, 1852 m. lapkričio 7 d. *senatus-konsultas* (atkūręs imperiją), 1875 m. konstituciniai įstatymai (vadinami 1875 m. Konstitucija), 1946 m. Konstitucija žymi kelią į 1958 m. Prancūzijos Konstituciją.

Regime valdymo sistemų įvairovę: penkios monarchijos (Burbonų dinastijos valdymas iki 1793 m., pirmoji imperija (1804–1814 m.), Burbonų restauracija (1814–1830 m.). Luji Pilypo monarchija (1830–1848 m.), antroji imperija (1852–1870 m.), penkios respublikos⁷⁵¹ (pirmoji – 1792–1804 m., antroji – 1848–1852 m., trečioji – 1871–1940 m., ketvirtoji – 1946–1958 m., penktoji – nuo 1958 m. iki šių dienų), du režimai, kurie nebuvo konstituciškai įtvirtinti (Paryžiaus komuna 1871 m. ir Viši režimas 1940–1944 m.) bei keturios laikinosios vyriausybės parodo šios šalies konstitucinės minties ir praktikos kelius ir posūkius. Todėl Prancūzija pagrįstai laikoma „konstitucine laboratorija“, siekusia išbandyti įvairius šalies valdymo modelius.

Sudėtingos Prancūzijos konstitucinės istorijos iki 1958 m., kai buvo priimta ir įsigaliojo dabartinė Prancūzijos Konstitucija, skirstymas į tam tikrus laikotarpius kelia nemažai problemų. Permaingą tikrovę nėra taip paprasta apibūdinti kokia nors viena raidos schema. Prancūzų konstitucinės teisės specialistai siūlo įvairias klasifikacijas.

Antai L. Favoreu su bendraautoriais parašytame konstitucinės teisės vadovyje skiriami trys šios šalies konstitucinės raidos etapai. 1789–1870 m. laikotarpis įvardijamas kaip konstitucinio nestabilumo laikmetis, 1870–1940 m. apibūdinti pasitelkiama Trečiosios Respublikos ilgaamžiškumo ir paradoksų kategorija, o 1940–1958 m. laikotarpis vadinamas nauju konstitucinio nestabilumo laikotarpiu⁷⁵². J. P. Jacqué irgi

⁷⁵⁰ Tretieji metai pagal revoliucinį Respublikos kalendorių atitiko 1795 m.

⁷⁵¹ Respublikos pavadinimu prancūzų teisinėje ir politikos mokslų literatūroje įvardijami respublikinio valdymo laikotarpiai, kurių kiekvieno pradžią žymi naujos respublikinio valdymo sistemos teisinis įtvirtinimas.

⁷⁵² Favoreu, L.; Gaïa, P.; Ghevontian, R.; Mestre, J. L.; Pfersmann, O.; Roux, A.; Scoffoni, G. *Droit constitutionnel*, 7e édition. Paris: Dalloz, 2004, p. 463 (nors nenurodyta, kas parašė II knygos 1 skyrių „Prancūzijos konstitucinė istorija nuo 1789 m. iki 1958 m.“, greičiausiai jis priklauso vieno iš L. Favoreu komandos nario – Jeano Louis Mestrėo, žinomo viešosios teisės istoriko, plunksnai).

skiria tris laikotarpius⁷⁵³, tačiau jų ribos kitokios. Pirmasis laikotarpis (revoliucijos ir imperijos) apima 1789–1815 m., antrasis (restauracijos ir antroji imperija) – 1815–1870 m., trečiasis (parlamentinių respublikų) – 1870–1958 m. D. Turpinas skiria tik du etapus: bandymų laiką (1789–1870 m.) ir konstitucinės brandos (Trečiosios ir Ketvirtosios Respublikų epocha)⁷⁵⁴. G. Burdeau, Fr. Hamono ir M. Tropero nuomone, galima skirti dvi fazes, žyminčias pastangas įtvirtinti konstitucinę organizaciją. Pirmos konstitucinės demokratijos įtvirtinimo fazės etapai: nuo 1789 iki 1814 m. – demokratinų institucijų idėjos įdiegimas, nuo 1814 m. iki 1848 m. – buržuazinė demokratija, nuo 1848 m. iki 1870 m. – visuotinio balsavimo epochos pradžia, nuo 1870 m. iki 1940 m. – „susirinkimų valdymas“⁷⁵⁵. Po tragiškos kupiūros (Prancūzijai teko patirti okupaciją Antrojo pasaulinio karo metais) vyko naujos demokratinės pusiausvyros paieškos – įtvirtinta Ketvirtoji ir Penktoji Respublikos. M. Morabito laikosi trijų laikotarpių Prancūzijos konstitucinės istorijos koncepcijos. Jis skiria Prancūzijos konstitucinių tradicijų formavimosi (1789–1848 m.), kelio link konstitucinės sintezės (1848–1879), negalėjimo įvykdyti valstybės reformos (1879–1958 m.) laikotarpius. Pirmasis laikotarpis lėmė trijų Prancūzijos konstitucinių tradicijų pradžią: revoliucinės (kuriai būdingas tautos atstovų susirinkimo prioritetas, daręs didelę įtaką vėlesnėms respublikinėms valdymo sistemoms), cezariškosios (vykdomosios valdžios dominavimas, slinktis link monokratijos, plebiscitai kaip pokyčių legitimavimo priemonė) ir parlamentinės tradicijos (rinkimų cenzu grindžiamo parlamentarizmo monarchijoje, kuriuo siekiama vykdomosios ir įstatymų leidžiamosios valdžios pusiausvyros)⁷⁵⁶. Šios tradicijos vienaip ar kitaip atsispindi antruoju laikotarpiu, kuriam būdingi perėjimai nuo Antrosios Respublikos iki Antrosios Imperijos, o nuo pastarosios – į Trečiąją Respubliką šalies politinėse sistemose, bandančiose skirtingu laipsniu jas integruoti. Trečiasis laikotarpis – parlamentinės respublikos modelio vyravimas Trečiosios ir Ketvirtosios Respublikų laikais (šias respublikas

⁷⁵³ Jacqué, J. P. *Droit constitutionnel et institutions politiques*, 8e édition. Paris: Dalloz, 2010, p. 126–146.

⁷⁵⁴ Turpin, D. *Droit constitutionnel*, 4e édition mise à jour. Paris: PUF, 1999, p. 284.

⁷⁵⁵ Burdeau, G.; Hamon Fr.; Troper, M. *Droit constitutionnel*, 23e édition. Paris: L. G. D. J., 1993, p. 283.

⁷⁵⁶ Morabito, M. *Histoire constitutionnelle de la France (1789-1958)*, 7e édition. Paris: Montchrestien, 2002, p. 9.

skiria Viši režimo intarpas), įstatymų leidybos institucijos prioritetinis vaidmuo valstybės valdžios institucijų sistemoje, siekis atnaujinti parlamentinę sistemą po Antrojo pasaulinio karo.

Prancūzijos konstitucinė istorija, nepaisant svyravimų ir posūkių, yra demokratinių institucijų laipsniško įsitvirtinimo šalyje istorija. Tai – kelio į visuotiniais rinkimais grindžiamą valdžios formavimą, į respublikinę valdymo formą, į demokratinę, pasaulietinę ir socialinę valstybę istorija. 1958 m. Prancūzijos Konstituciją, įtvirtinusią Penktąją Respubliką, galima laikyti ne tik to meto politinių realiųjų nulemtu pasirinkimu, bet ir audringos konstitucionalizmo raidos rezultatu, kūrybišku šalies konstitucinės patirties panaudojimu.

Prancūzijos konstitucionalizmo pamokos svarbios ne tik nacionaliniu mastu. Jau seniai ši šalis ir jos teisiniai pasirinkimai yra tapę pavyzdžiais kitoms šalims pasirenkant konstitucinių problemų sprendimo būdus.

Dabartinė Prancūzijos Konstitucija, įtvirtinusi Penktąją Respubliką (*Cinquième République*), buvo priimta tautos referendumu 1958 m. rugsėjo 28 d., o įsigaliojo 1958 m. spalio 4 d. Teisinėje ir politikos mokslų literatūroje ji paprastai vadinama 1958 m. spalio 4 d. Prancūzijos Konstitucija (*Constitution française du 4 octobre 1958*). Šiame akte įtvirtinta konstitucinė sistema per penkis su puse dešimtmečius nuolat vystėsi. B. Chantebout, nagrinėdamas Penktosios Respublikos konstitucinių pagrindų plėtotę, teigia, kad institucijų praktika, pasikeitęs Europos ir pasaulio kontekstas, teisinės valstybės stiprėjimas, vis dažnesnės konstitucijos pataisos per pastaruosius keliolika metų pakeitė konstitucinės Prancūzijos santvarkos veidą⁷⁵⁷.

2. 1958 M. PRANCŪZIJOS KONSTITUCIJOS PRIĖMIMO ISTORINĖS APLINKYBĖS

1958 m. Konstitucijos priėmimą reikėtų sieti su to laikotarpio socialine-politine krize Prancūzijoje. Po Antrojo pasaulinio karo Trečioji Respublika nebuvo atkurta. 1946 m. Konstitucija, įtvirtinusi Ketvirtąją Respubliką, nustatė parlamentinį valdymą⁷⁵⁸.

⁷⁵⁷ Chantebout, B. *Droit constitutionnel*, 27e édition à jour août 2010. Paris: Dalloz, 2010, p. 398.

⁷⁵⁸ Ir Trečiosios, ir Ketvirtosios Respublikos konstitucijų įtvirtintą valdymo sistemą prancūzų autoriai linkę vadinti „kraštutiniu parlamentarizmu“ (žr.: Debbasch, Ch.; Bourdon, J.; Pontier, J. M.; Ricci, J. C. *Droit constitutionnel et institutions politiques*, 4e édition. Paris: Economica, 2001, p. 402).

Ketvirtosios Respublikos valstybės valdžios funkcionavimui buvo būdingas politinis nestabilumas, dažna vyriausybių ir parlamentų daugumų kaita, valstybės valdžios autoriteto nuosmukis. Valdžios organizacijos ydos ypač išryškėjo griūvant Prancūzijos kolonijų sistemai. Nesėkmės Indokinijoje, Afrikoje parodė Ketvirtosios Respublikos politinės sistemos nesugebėjimą rasti didelių problemų sprendimus.

1958 m. Alžyro krizė – Ketvirtosios Respublikos bejėgiškumo paskutinis ir akivaizdžiausias pavyzdys. Alžyre prasidėjus maištui, kurį palaikė ir ten buvusi prancūzų kariuomenė, iškilo reali pilietinio karo grėsmė. Tokia padėtis buvo palanki idėjai, kad šaliai pavyks įveikti politinę krizę tik suteikus visus būtinus įgaliojimus tikram nacionaliniam lyderiui, kuris sutelktų tautą. Toks asmuo – išsivadavimo epochos didvyris generolas Charles'is de Gaulle'is, Ketvirtosios Respublikos laikais pasitraukęs į politinio gyvenimo pakraštį. Jis nuolatos primindavo, kad būtina sustiprinti valstybės valdžios autoritetą, atgaivinti Prancūzijos didybę. Kai kurie politikai privengė de Gaulle'io, nuolatos pabrėždavo jo polinkį į autoritarinį valdymą.

Per kilusią krizę atsistatydinus Ministrų Tarybai, Prancūzijos prezidentas René Coty 1958 m. gegužės 29 d. kreipėsi į abejus Parlamento rūmus, siūlydamas Ch. de Gaulle'ui suteikti įgaliojimus vadovauti Ministrų Tarybai. Nacionalinis susirinkimas 329 balsais priėmė siūlymą (prieš balsavo 224 deputatai, t. y. visi komunistai ir dalis socialistų).

Ch. De Gaulle'is, norėdamas sureguliuoti susidariusią krizę, pirmiausia siekė įvykdyti valstybės institucijų reformą. Jam pavyko pasiekti, kad būtų priimti du teisės aktai: įstatymas, kuriuo Vyriausybei 6 mėnesiams buvo suteikta visa valdžia, taip pat teisė dekretais spręsti visus klausimus, paprastai reguliuojamus įstatymais (išimtis – tik viešosios laisvės). 1958 m. birželio 3 d. konstituciniu įstatymu Ch. de Gaulle'io vadovaujama Vyriausybei buvo suteikta teisė imtis Konstitucijos pakeitimo. Tačiau Ch. de Gaulle'io Vyriausybės veiklos ribos buvo apibrėžtos ir pagal laiką, ir pagal konstitucinės sistemos peržiūrėjimo turinį.

Pagal 1958 m. birželio 3 d. konstitucinį įstatymą Vyriausybė, rengdama naujos Konstitucijos projektą, privalėjo laikytis penkių principų:

1) vienintelis valdžios šaltinis yra visuotinė rinkimų teisė, įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji valdžia sudaroma laikantis šio pagrindo;

2) veiksmingas įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių atskyrimas, užtikrinantis, kad Vyriausybė ir Parlamentas savarankiškai vykdo savo įgaliojimus;

3) Vyriausybės atsakomybė Parlamentui;

4) teisminės valdžios, užtikrinančios pagrindinių laisvių, įtvirtintų 1946 m. Konstitucijos preambulėje bei Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje laikymąsi, nepriklausomybė;

5) Konstitucija privalo nustatyti naujus santykius tarp Prancūzijos ir prie jos prisijungusių tautų.

1958 m. įstatymas nustatė ir konstitucinės sistemos peržiūrėjimo procedūrą, kurios turėjo būti laikomasi. Rengdama projektą Vyriausybė privalėjo gauti ne tik Valstybės Tarybos, bet ir Konsultacinio komiteto, kuriame turėjo posėdžiauti ir Parlamento nariai, paskirti abejų rūmų kompetentingų komisijų, išvadas. Įstatymas patikslino, kad tokie nariai turi sudaryti 2/3 viso komiteto narių. Parengtas naujo konstitucinio reguliavimo projektas turėjo būti pateiktas tautos referendumui. Konstitucinis įstatymas dėl Konstitucijos pakeitimo turėjo būti promulguotas per 8 dienas po pritarimo jam referendumui.

1958 m. liepos 16 d. dekretas nustatė komiteto, pavadinto Konstituciniu konsultaciniu komitetu (*Comité consultatif constitutionnel*), sudėtį – 39 narius: 16 paskirtų Nacionalinio susirinkimo visuotinės rinkimų teisės klausimų komiteto, 10 – tokio pat pavadinimo Respublikos Tarybos komiteto ir 13 narių, kuriuos skyrė Vyriausybė.

Penktosios Respublikos konstitucinių institutų atsiradimą lėmė ir konkretaus šalies raidos etapo poreikiai, ir naujai peržvelgta Prancūzijos konstitucinė patirtis, ir ankstesnių laikų teisininkų darbai (ypač Strasbūro universiteto profesoriaus R. Carré de Malbergo rašiniai apie būtinybę peržiūrėti Prancūzijos valdymo modelį ir apriboti Parlamento galias, įtvirtinant stiprią prezidento instituciją), ir artimų Ch. de Gaulle'ui pažiūrų konstitucinės teisės teoretikų M. Debré ir R. Capitanto idėjos. Pats Ch. de Gaulle'io politinės pažiūros taip pat laikomos naujosios konstitucinės sistemos įkvėpimo šaltiniais. Dar 1946 m. birželio 16 d. Bajė mieste pasakytoje kalboje (*discours de Bayeux*) Ch. de Gaulle'is išdėstė savo požiūrį į Prancūzijos konstitucinę santvarką. Tai turi būti stipri santvarka, grindžiama nacionaline vienybe ir teisėtumu. Tokią santvarką gali užtikrinti tik stipri vykdomoji valdžia, kurios centrinis institutas – vals-

tybės vadovas, kuriam suteiktini reikšmingi įgaliojimai. O M. Debré daugiau ieškojo būdų, kaip iš esmės pagerinti parlamentinę sistemą, buvo už valstybės valdžios stabilumą ir nepertraukiamumą.

Konstitucijos projektas buvo rengiamas beveik tris mėnesius⁷⁵⁹. M. Prélotas, nagrinėdamas Konstitucijos rengimo procesą, jį suskirstė į keturias fazes⁷⁶⁰.

Pirmoji fazė – projekto metmenų parengimas: šis darbas teko darbo grupei, kuriai pirmininkavo teisingumo ministras Michelis Debré kartu su tarpministeriniu ribotos sudėties komitetu, kuriame, be generolo de Ch. de Gaullė'io, M. Debré ir R. Cassino, Valstybės Tarybos vicepirmininko, dirbo Houphouëtas Boigny, L. Jacquinotas, G. Molletas ir P. Pflimlinas. Šios darbo fazės pradžią žymi 1958 m. birželio 12 d. darbo grupės posėdis. Fazės pabaiga – pritarimas projekto metmenims Vyriausybės liepos 20 d. ir 23 d. posėdžiuose.

Antroji fazė prasidėjo 1958 m. liepos 29 d., kai buvo kreiptasi į Konstitucinį konsultacinį komitetą išvados. Komitetas savo išvadą pateikė 1958 m. rugpjūčio 14 d.

Apsvarsčius iš naujo projektą tarpministeriniame komitete, prasižėda trečioji fazė – projekto nagrinėjimas Valstybės Tarybos bendrame posėdyje. Į ją kreiptasi rugpjūčio 21 d. Valstybės Taryba išvadą priėmė rugpjūčio 28 d.

Galiausiai tarpministerinis komitetas ėmė iš naujo nagrinėti projekto tekstą. Jis buvo pateiktas Ministrų Tarybai ir ši 1958 m. rugsėjo 3 d. pritarė jo galutiniam variantui.

1958 m. birželio 3 d. įstatyme numatytas referendumas įvyko 1958 m. rugsėjo 28 d. Referendumo kampanija prasidėjo rugsėjo 4 d. (Trečiosios Respublikos paskelbimo jubiliejus) Respublikos aikštėje generolo Ch. de Gaullė'io pasakyta kalba. Vienas šios kalbos akcentų: „Nuo šiol svarbiausias dalykas yra viešųjų valdžių veiksmingumas ir

⁷⁵⁹ D. Mausas pabrėžia, kad 1958 m. Konstitucija savo parengimo greitumu itin skyrėsi nuo 1875 m. ir 1946 m. Prancūzijos konstitucijų rengimo. 1875 m. Konstitucija rengta ketverius metus, 1946 m. Konstitucija – vienerius metus, o 1958 m. Konstitucija – nuo 1958 m. birželio 3 d. iki 1958 m. spalio 4 d. (žr.: Maus, D. *Où en est le droit constitutionnel? Mélanges en l'honneur de Franck Moderne. Mouvement du droit public*. Paris: Dalloz, 2004, p. 703.

⁷⁶⁰ Prélot, M. *Institutions politiques et droit constitutionnel*, 11e édition revue et mise à jour par Jean Boulouis. Paris: Dalloz, 1990, p. 606.

tęstinumas.⁷⁶¹ Išskyrus komunistų partiją ir kai kurias kairiosios pakraipos grupes, pagrindinės politinės jėgos buvo už pritarimą naujai Konstitucijai.

1958 m. rugsėjo 28 d. konstituciniame referendume dalyvavo 38 097 853 piliečiai (t. y. 80,63 proc. piliečių, įrašytų į rinkėjų sąrašus), iš jų 31 123 483 piliečiai (t. y. 82,60 proc. dalyvavusių referendume) balsavo už naująją Konstituciją. Taigi dauguma prancūzų tautos pritarė naujos konstitucinės sistemos įtvirtinimui.

Konstitucijos tekstas promulguotas 1958 m. spalio 4 d., jis paskelbtas 1958 m. spalio 5 d. oficialiame leidinyje „*Journal officiel*“ (1958 m. spalio 5 d., p. 9151)⁷⁶². Taip Prancūzijos konstitucinės teisės istorijoje prasidėjo laikotarpis, įvardijamas Penktąja Respublika. 1958 m. Konstitucija – septynioliktoji Konstitucija nuo 1789 m., įtvirtinanti dvidešimt antrą politinį režimą⁷⁶³.

Tiesa, iškart, kai tik buvo priimtas aktas, kai kurie ėmė abejoti jo ateitimi. Konstitucija sieta su jos iniciatoriumi. Antai M. Duverger 1959 m. pradžioje rašė, kad naujoji konstitucinė santvarka turi daugiau asmeninio konsulato bruožų nei ilgalaikių institutų⁷⁶⁴. Tikėta, kad pasitraukus generolui Ch. de Gaulle'ui neliks ir jos sukurtos konstitucinės valdymo sistemos. Tačiau daugiau kaip penkių dešimtmečių konstitucinė praktika patvirtino 1958 m. sukurtos sistemos gyvybingumą.

3. 1958 M. PRANCŪZIJOS KONSTITUCIJA KAIP SUDĖTINĖ KODIFIKUOTA KONSTITUCIJA

Prancūzijos Konstitucija apibūdinama kaip sudėtinė kodifikuota konstitucija, t. y. kaip konstitucija, kurią, be pagrindinio teisės akto, sudaro ir jos sudėtinės dalys.

Dabartinę Prancūzijos Konstituciją sudaro keli aktai:

- 1958 m. spalio 4 d. Konstitucija (*Constitution du 4 octobre 1958*);

⁷⁶¹ Discours prononcé par le général de Gaulle, place de la République, le 4 septembre 1958. *Les grands textes de la pratique institutionnelle de la Ve République* (textes et documents rassemblés par Didier Maus). Paris: La documentation française, 1995, p. 9.

⁷⁶² Apie Prancūzijos Penktosios Respublikos Konstitucijos rengimą žr.: Avril, P. *La Ve République, Histoire politique et constitutionnelle*. Paris: PUF, 1987.

⁷⁶³ Debbasch, Ch.; Bourdon, J.; Pontier, J. M.; Ricci, J. C. *La Ve République*. Paris: Economica, 1985, p. 5.

⁷⁶⁴ Duverger, M. Les institutions de la Cinquième République. *Revue française de science politique*, 1959, volume 9, numéro 1, p. 134.

- 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija⁷⁶⁵ (*Déclaration des droits de l'homme et du citoyen du 1789*);
- 1946 m. spalio 27 d. Konstitucijos preambulė (*Préambule de la Constitution du 27 octobre 1946*);
- 2004 m. Aplinkos apsaugos chartija (*Charte de l'environnement de 2004*).

Tai tiesiogiai patvirtina 1958 m. Konstitucijos preambulė, kurioje skelbiama, kad Prancūzijos liaudis iškilmingai skelbia savo ištikimybę žmogaus teisėms ir nacionalinio suvereniteto principams, tokiems, kokie jie išdėstyti 1789 m. deklaracijoje, patvirtinti ir 1946 m. Konstitucijos preambulėje, taip pat teisėms ir pareigoms, nustatytoms 2004 m. Aplinkos apsaugos chartijoje. Būtina pasakyti, kad šios nuostatos tam tikra prasme ir paaiškina, kodėl Konstitucijos tekste neatsirado skirsnio, skelbiančio Konstitucijos ginamą žmogaus teisių ir laisvių katalogą.

Prancūzijos Konstitucinė Taryba keliais sprendimais (pirmasis iš jų – 1971 m. liepos 16 d. sprendimas dėl asociacijų laisvės) pripažino teisinę Konstitucijos preambulės galią ir savo sprendimus ne kartą grindė 1789 m. deklaracijos ir 1946 m. Konstitucijos preambulės, kaip sudėtinių galiojančios Konstitucijos dalių, nuostatomis.

Didžiąją konstitucinio reguliavimo dalį sudaro nuostatos, išdėstytos akto, vadinamo Prancūzijos Konstitucija, skirsniuose. Be preambulės, ši aktą sudaro šie skirsniai: I skirsnis „Apie suverenitetą“, II skirsnis „Respublikos prezidentas“, III skirsnis „Vyriausybė“, IV skirsnis „Parlamentas“, V skirsnis „Apie Vyriausybės ir Parlamento santykius“, VI skirsnis „Apie tarptautines sutartis ir susitarimus“, VII skirsnis „Konstitucinė Taryba“, VIII skirsnis „Apie teisminę valdžią“, IX skirsnis „Aukštasis Teismas“, X skirsnis „Apie Vyriausybės narių baudžiamąją atsakomybę“, XI skirsnis „Ekonominė, socialinė ir aplinkos apsaugos taryba“, XI bis skirsnis „Teisių gynėjas“, XII skirsnis „Apie teritorines bendruomenes“, XIII skirsnis „Pereinamosios nuostatos dėl Naujosios Kaledonijos“, XIV skirsnis „Apie prancūziškai kalbančių bendrąją ir asociacijos sutartis“, XV skirsnis „Apie Europos Sąjungą“, XVI skirsnis „Apie Konstitucijos keitimą“.

⁷⁶⁵ Prancūzijos istorikai pabrėžia universalų deklaracijos pobūdį. Kaip teigia F. G. Dreifusas, ji taikytina bet koku laiku, bet kurioje šalyje, bet kokiaje santvarkoje (žr.: Dreifus, F. G. *Le temps des révolutions, 1789-1870*. Paris: Larousse, 1968, p. 66). Todėl suprantamos deklaracijos kaip pozityviosios teisės taikymo šiais laikais galimybės.

Be to, Prancūzijos Konstitucinė Taryba, remdamasi 1946 m. Konstitucijos preambule, kurioje patvirtinamas pagrindinių principų, pripažintų Respublikos įstatymais, laikymasis, konstitucinę reikšmę taip pat pripažino ir *Respublikos įstatymuose pripažintiems principams*. Juos Konstitucinė Taryba išvedė iš svarbiausiųjų respublikinių įstatymų, priimtų pirmųjų trijų respublikų laikais⁷⁶⁶. Pažymėtina, kad Trečiosios Respublikos laikais buvo priimta nemažai įstatymų, skirtų įgyvendinti pagrindines teises ir laisves. Tai 1881–1882 m. įstatymai dėl privalomo pasaulietinio ir nemokamo mokymo, 1884 m. – dėl profesinių sąjungų laisvės, 1901 m. – dėl susivienijimų laisvės, 1905 m. – dėl sąžinės laisvės ir kt. Šie įstatymai ne tik reguliavo konkrečius santykius, bet ir įtvirtino bendrus (t. y. iš esmės konstitucinius) principus. Todėl Prancūzijos Konstitucinė Taryba savo sprendimuose konstatavo, kad ne tik 1789 m. deklaracija ir 1946 m. Konstitucijos preambulė, bet ir „pagrindiniai principai, pripažinti Respublikos įstatymuose“ yra sudėtinė galiojančios Konstitucijos dalis.

Konstitucinė reikšmė pripažįstama ir 2004 m. Aplinkos apsaugos chartijai.

Prancūzijos teisinėje literatūroje vartojama sąvoka „konstitucingumo blokas“ (*bloc de constitutionnalité*). Ji žymi visumą konstitucinio lygmens normų, pagal kurias tikrinamas teisės aktų konstitucingumas. Šios normos įtvirtintos 1958 m. Konstitucijoje, 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje, 1946 m. Konstitucijos preambulėje ir 2004 m. Aplinkos apsaugos chartijoje. „Konstitucingumo blokui“ taip pat priskirtini pagrindiniai principai, pripažinti Respublikos įstatymais, bei Konstitucinės Tarybos jurisprudencijoje atskleisti konstitucinės reikšmės principai ir tikslai⁷⁶⁷.

4. PENKTOSIOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖS SISTEMOS DINAMIKA

Vienas iš Penktosios Respublikos konstitucinės sistemos bruožų – jos nuolatinė dinamika. Ir konstitucinio reguliavimo, ir konstitucinės praktikos. Tokia dinamika atspindi nuolatinės optimalaus konstitucinio reguliavimo modelio paieškas. Kartais teigiama, kad toks konstitucinės

⁷⁶⁶ Mélin-Soucramanien F. Présentation. *Constitution de la République française* (texte intégral présenté par Ferdinand Mélin-Soucramanien) à jour de la question prioritaire de constitutionnalité entrée en vigueur le 1er mars 2010. Paris: Dalloz, 2010, p. XV.

⁷⁶⁷ Žr.: Jacqué, J. P. *Op. cit.*, p. 156–157.

sistemos vystymasis žymi ir jos gyvybingumą. Žinoma, pernelyg dažnai keičiant konstitucinį aktą kyla pavojus, kad konstitucinės pataisos gali virsti ordinariiniu politikos instrumentu, nužeminančiu konstitucines institucijas⁷⁶⁸.

Apžvelkime 1958 m. Prancūzijos Konstitucijos teksto pataisas. Konstitucinės nuostatos taisytos ne kartą. Pataisų istoriją žymi šie aktai:

- 1960 m. birželio 4 d. konstitucinis įstatymas Nr. 60–525, kuriuo buvo pakeistos nuostatos dėl Prancūzijos Bendrijos;

- 1962 m. lapkričio 6 d. įstatymas Nr. 62–1292, kuriuo buvo pataisyta Respublikos prezidento rinkimų tvarka (ši pataisa priimta remiantis Konstitucijos 11 str.);

- 1963 m. gruodžio 30 d. konstitucinis įstatymas Nr. 63-1327, kuriuo peržiūrėtas parlamento sesijų šaukimo laikas;

- 1974 m. spalio 29 d. konstitucinis įstatymas Nr. 76-904, kuriuo pakeista kreipimosi į Konstitucinę Tarybą tvarka (šis keitimas vertinamas kaip reikšmingas žingsnis įgyvendinant teisinės valstybės principą;

- 1976 m. birželio 25 d. konstitucinis įstatymas Nr. 76-527, kuriuo peržiūrėtas kai kurios Respublikos prezidento rinkimų taisyklės;

- 1992 m. birželio 25 d. konstitucinis įstatymas Nr. 92-554, kuriuo priimtos Konstitucijos pataisos buvo siejamos su galimybe ratifikuoti sutartį dėl Europos Sąjungos;

- 1993 m. liepos 27 d. konstitucinis įstatymas Nr. 93-952, kuriuo priimta Konstitucijos pataisa buvo susijusi su siekiu reformuoti Magistratūros aukščiausiąją tarybą ir sukurti Respublikos Teismą;

- 1993 m. lapkričio 25 d. konstitucinis įstatymas Nr. 93-1256, kuriuo buvo priimta pataisa dėl prieglobsčio teisės;

- 1995 m. rugpjūčio 4 d. konstitucinis įstatymas Nr. 95-880, kuriuo pakeistas Konstitucijos 11 straipsnis, didinant klausimų, kuriuos galima perduoti referendumui, skaičių bei nustatant vieną vietinę parlamento sesiją;

- 1996 m. vasario 22 d. konstitucinis įstatymas Nr. 96-138, kuriuo Konstitucija buvo keista siekiant suteikti įgaliojimus Parlamentui kasmet pareikšti nuomonę dėl įstatymų dėl socialinio aprūpinimo finansavimo;

⁷⁶⁸ Vœux du président du Conseil constitutionnel M. Pierre Mazeaud au président de la République. Discours prononcé le 5 janvier 2006 à l'Élysée. *Les cahiers du Conseil Constitutionnel*. 2006, No. 20, p. 7.

- 1998 m. liepos 20 d. konstitucinis įstatymas Nr. 98-610, kuriuo priimtos Konstitucijos pataisos, susijusios su būsimu Naujosios Kaledonijos statusu;
- 1999 m. sausio 25 d. konstitucinis įstatymas Nr. 99-49, kuriuo Konstitucija keista siekiant sudaryti galimybę ratifikuoti Amsterdamo sutartį;
- 1999 m. liepos 8 d. konstitucinis įstatymas Nr. 99-568, kuriuo padaryta Konstitucijos pataisa, sietina su Sutarties dėl tarptautinio baudžiamojo teismo atkūrimo ratifikavimo galimybe;
- 1999 m. liepos 8 d. konstitucinis įstatymas Nr. 99-569, kuriuo padaryta pataisa įtvirtino nuostatą dėl vyrų ir moterų lygybės;
- 2000 m. spalio 2 d. konstitucinis įstatymas Nr. 2000-964, kuriuo priimta Konstitucijos pataisa sutrumpintas Respublikos prezidento kadencijos laikas nuo 7 metų iki 5 metų;
- 2003 m. kovo 25 d. konstitucinis įstatymas Nr. 2003-267, kuriuo įtvirtinta Konstitucijos pataisa dėl Europos arešto orderio;
- 2003 m. kovo 28 d. konstitucinis įstatymas Nr. 2003-276, kuriuo buvo priimta Konstitucijos pataisa dėl Respublikos organizacijos decentralizavimo;
- 2005 m. kovo 1 d. konstitucinis įstatymas Nr. 2005-204, kuriuo priimtos pataisos buvo susijusios su Sutartimi dėl Konstitucijos Europai;
- 2005 m. kovo 1 d. konstitucinis įstatymas Nr. 2005-205, kuriuo priimta Aplinkos apsaugos chartija;
- 2007 m. vasario 23 d. konstitucinis įstatymas Nr. 2007-237, kuriuo priimta pataisa dėl rinkėjų korpuso Naujojoje Kaledonijoje;
- 2007 m. vasario 23 d. konstitucinis įstatymas Nr. 2007-238, kuriuo priimta pataisa dėl Respublikos prezidento baudžiamosios atsakomybės;
- 2007 m. vasario 23 d. konstitucinis įstatymas Nr. 2007-239, kuriuo priimta pataisa dėl mirties bausmės uždraudimo;
- 2008 m. vasario 4 d. konstitucinis įstatymas Nr. 2008-103, kuriuo pakeistas Konstitucijos XV skirsnis (pataisos, nulemtos Lisabonos sutarties);
- 2008 m. liepos 23 d. konstitucinis įstatymas Nr. 2008-724, kuriuo modernizuotos Penktosios Respublikos institucijos ir peržiūrėta jų pusiausvyra⁷⁶⁹.

⁷⁶⁹ Pažymėtina, kad Prancūzijos Konstitucijos 11, 13, 25, 34-1, 39, 44, 56, 61-1, 65, 69, 71-1 ir 73 str. pakeitimų įsigaliojimas buvo susietas su būtinų jiems taikyti organinių

Kurios iš šių pataisų reikšmingiausiai paveikė konstitucinės sistemos funkcionavimą? Tokiomis dažniausiai laikomos 1962 m. pataisa, numačiusi Respublikos prezidento visuotinius tiesioginius rinkimus, 1964 m. pataisa, leidusi 60 deputatų ar senatorių kreiptis į Konstitucinę Tarybą, 2000 m. pataisa, numačiusi 5 metų Respublikos prezidento mandatą, taip pat su Europos integracija susijusios pataisos. Na, ir žinoma 2008 m. liepos 23 d. konstitucinės pataisos, vadinamos „didžiausia konstitucinio akto evoliucija nuo pat Konstitucijos priėmimo“⁷⁷⁰, Prancūzijos „demokratijos modernizacijos nauju etapu“⁷⁷¹ ar 2008 m. konstitucine reforma.

2008 m. liepos 23 d. konstitucinės pataisos susilaukė ypatingo teisės ir politikos mokslininkų bei praktikų dėmesio. Tai lėmė pataisų mastas (trisdešimt devyni straipsniai buvo modifikuoti, Konstitucija papildyta devyniais naujais straipsniais), pataisų iniciatorių siekis modernizuoti Penktosios Respublikos institucijų sistemą (iš naujo nustatyti institucinę pusiausvyrą, numatant geresnę vykdomosios valdžios teisinį reglamentavimą bei Parlamento vaidmens sustiprinimą⁷⁷²). Ši reforma, pasak jos analitikų, nepaneigė Prancūzijos institucinės santvarkos originalumo⁷⁷³, o tik patvirtino Penktosios Respublikos konstitucinės sistemos plastiškumą.

Beje, ne visi bandymai pakeisti svarbiausiojo Prancūzijos teisės akto tekstą buvo sėkmingi. 1969 m. tautos referendumas nepritarė siūlymui reformuoti Senatą ir regionus, 1973 m. nepavyko sutrumpinti 7 metų Respublikos prezidento kadencijos iki penkerių metų, 1974 m. teko atsisakyti reformuoti pavadavimo tvarką, 1984 m. Senatas vetavo projektas siūlyti referendumus dėl viešųjų laisvių, 1990 m. dėl Senato veto sužlugo ir sumanymas išplėsti kreipimosi į Konstitucinę Tarybą galimybes, 1992 m. nepritarta daliai prof. G. Vedelio konsultacinės komisijos pranešimo pagrindu pateiktų siūlymų, 1999 m. Respublikos prezidentas buvo sušaukęs Kongresą, siūlydamas keisti kai kurias nuostatas dėl Magistratūros aukščiausiosios tarybos, bet jų priėmimas buvo nukeltas į ateitį.

ir paprastų įstatymų įsigaliojimu, o šio akto 41, 42, 43, 45, 46, 48, 50-1,51-1 ir 51-2 str. pataisos įsigaliojo 2009 m. kovo 1 d.

⁷⁷⁰ Maus, D.; Roux, A. Editorial. *Revue française de droit constitutionnel*. 2009, No. 77, p. 3.

⁷⁷¹ Allocution de Mme Rachida Dati, garde des Sceaux, ministre de la justice. *Revue française de droit constitutionnel*. 2009, No. 77, p. 5.

⁷⁷² Levade, A. La révision du 23 juillet 2008, temps et contretemps. *Revue française de droit constitutionnel*. 2009, No. 78, p. 300.

⁷⁷³ Allocution de Mme Rachida Dati. *Op. cit.*, p. 6.

5. KONSTITUCINIAI VALSTYBINĖS SANTVARKOS PAGRINDAI

Prancūzijos Konstitucijos 1 straipsnyje skelbiama:

„Prancūzija yra nedaloma, pasaulietinė, demokratinė ir socialinė respublika. Ji garantuoja visų piliečių, neatsižvelgiant į jų kilmę, rasę ar religiją, lygybę prieš įstatymą. Ji gerbia visus tikėjimus. Jos organizacija yra decentralizuota.

Įstatymas sudaro palankias sąlygas moterims ir vyrams lygiai būti išrinktiems ar užimti renkamas pareigas, taip pat užimti atsakingus profesinius ar socialinius postus.“

Respublikinė šalies valdymo forma laikoma tradicine. Maža to, Konstitucijos 89 straipsnyje nustatyta, kad respublikinė valdymo forma negali būti keičiama. Nuostata apie valstybės nedalomumą patvirtina unitarinį valstybės pobūdį. Tai reiškia federalizmo draudimą. Konstitucijoje įtvirtinta, kad tik įstatymas gali nustatyti teritorinių bendruomenių norminę kompetenciją. Prancūzijos Konstitucinė Taryba 1991 m. gegužės 9 d. sprendime dėl Korsikos statuso priminė, kad visais vietos reikalų tvarkymo atvejais įstatymų leidžiamosios valdžios vienovė šalies teritorijoje ir kompetencija, kurią Konstitucija numato Vyriausybei ir Parlamentui, turi išlikti nepakitusi. Pagal Prancūzijos Konstituciją decentralizacija negali peržengti tos ribos, kuri leistų ją sutapatinti su federalizmu. Šalies nedalomumas reiškia ir teritorijos vientisumą. Jo nepaneigia Konstitucijoje įtvirtinta decentralizacija.

Pasaulietinės respublikos konstitucinis įtvirtinimas reiškia, kad Prancūzijoje gerbiama visų piliečių sąžinės laisvė, kad negalima asmens diskriminuoti dėl religijos, kad valstybė ir Bažnyčia yra atskirtos, kad valstybė laikosi neutralumo įvairių tikėjimų atžvilgiu. Kartu Konstitucijoje įtvirtinta, kad valstybė gerbia visus tikėjimus.

Demokratinį Respublikos pobūdį patvirtina ir Konstitucijos 3 straipsnis, skelbiantis, kad nacionalinis suverenitetas priklauso tautai (*la souveraineté nationale appartient au peuple*), kuri jį įgyvendina per išrinktus atstovus ar referendumus, kad rinkimai gali būti tiesioginiai ar netiesioginiai, laikantis sąlygų, numatytų Konstitucijoje, kad jie visada turi būti visuotiniai, lygūs, slapti. Įstatymo nustatytos sąlygos numato, kad rinkėjai yra visi abiejų lyčių pilnamečiai Prancūzijos piliečiai, galintys naudotis civilinėmis ir politinėmis teisėmis. Piliečių lygiateisiškumas ir pliuralizmas – demokratinės respublikos pagrindai. Šiuo aspektu pravartu prisiminti konstitucines

nuostatas, kad įstatymas sudaro palankias sąlygas moterims ir vyrams lygiai būti išrinktiems ar eiti renkamas pareigas, taip pat užimti atsakingus profesinius ar socialinius postus (1 str. 2 d.), kad įstatymas taip pat garantuoja pliuralistinę nuomonių raišką ir lygiateisį partijų ir politinių grupuočių dalyvavimą Tautos gyvenime (4 str. 3 d.). Galiausiai demokratija pagal Konstitucijos 2 straipsnio 5 dalį „liaudies valdymas, vykdomas liaudies jos pačios labui“ („*gouvernement du peuple, par le peuple et pour le peuple*“) yra ir Respublikos principas.

Socialinės demokratijos koncepcijos ištakos – 1946 m. Konstitucijos preambulėje, kurioje pripažįstamos ne tik politinės ar pilietinės teisės, bet ir socialinės teisės „ypač būtinos šiais laikais“. Šių teisių įtvirtinimas 1946 m. Konstitucijos preambulėje, kuri minima 1958 m. Konstitucijoje, leido Konstitucinei Tarybai tikrinti, kaip įstatymų leidėjas laikosi socialinei valstybei keliamų reikalavimų.

Respublika grindžiama žmogaus teisėmis. Tai dar vienas Prancūzijos konstitucinės santvarkos pagrindas. Tiesa, prancūziškai konstitucinei tradicijai būdingesnė konstitucijos kaip valdžios organizavimo ir įgaliojimų ribas nustatančio akto koncepcija. 1958 m. Konstitucijos preambulėje pabrėžiama Prancūzijos ištikimybė žmogaus teisėms, išdėstytoms 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje ir patvirtintoms bei papildytoms 1946 m. Konstitucijos preambulėje, taip pat 2004 m. Aplinkos apsaugos chartijoje. Jeigu ne Prancūzijos Konstitucinės Tarybos jurisprudencija, kuri išplėtojo šį konstitucinį institutą, negalėtume kalbėti apie visavertę asmens teisių apsaugą.

6. KONSTITUCINĖS ASMENS TEISĖS IR LAISVĖS

Jeigu ne Prancūzijos Konstitucinės Tarybos veikla, tektų pripažinti, kad Penktosios Respublikos Konstitucija iš esmės yra tik viešosios valdžios organizacijos statusas, konstitucija, nustatanti vien viešosios valdžios organizacijos ir funkcionavimo pagrindus.

Prancūzijos Konstitucinė Taryba, savo sprendimus ėmusi grįsti 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija ir 1946 m. Konstitucijos preambulės nuostatomis, įtvirtinančiomis asmens teises ir laisves, pabrėžė Konstitucijos – asmens teises saugančio akto – reikšmę. Asmens teisių apsaugą sustiprino ir Konstitucinės Tarybos suformuluota konstitucinė doktrina apie Trečiosios Respublikos įstatymuose pripažintų principų

taikymą ginant pagrindines asmens teises. Pačiame 1958 m. Konstitucijos tekste *expressis verbis* įtvirtintos tik kai kurios teisės, tokios kaip lygybė prieš įstatymą (1 str.), partijų ir politinių grupuočių veiklos laisvė (4 str.), asmens laisvė (66 str.), draudimas bausti mirties bausme (66-1 str.), rinkimų teisės ir pan. 1958 m. Konstitucijos tekste nerasime įprasto modernioms konstitucijoms pagrindinių teisių ir laisvių katalogo išdėstymo.

Prancūzijos Konstitucinė Taryba, pabrėždama kai kurių teisių įtvirtinimą 1789 m. deklaracijoje, jas interpretuoja atsižvelgdama į socialinę evoliuciją. Antai nuosavybės teisė (deklaracijos 2 ir 17 str.) siejama su Respublikos socialiniu pobūdžiu (Konstitucijos 1 str.), minčių ir nuosavybės laisvė (deklaracijos 11 str.) – su techniniais imperatyvais, darančiais įtaką radijo ar televizijos laidų skleidimui ir t. t.

1958 m. Konstitucijos tekste tiesiogiai minimos tik kai kurios teisės: lygybė, rinkimų teisė. Be to, iš Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių pasaulietinę, demokratinę ir socialinę valstybę, galima daryti išvadas apie asmens teisių šioje šalyje pobūdį.

Šiek tiek išsamiau šios teisės fiksuojamos 1789 m. deklaracijoje ir 1946 m. Konstitucijos preambulėje, taip pat 2004 m. Aplinkos apsaugos chartijoje. Be to, reikia atminti, kad kai kurios teisės ir laisvės įtvirtintos anksčiau priimtuose įstatymuose, kuriais pačia bendriausia forma remiamasi 1946 m. Konstitucijos preambulėje (tai – Trečiosios Respublikos laikais priimti įstatymai, pvz., 1881 m. priimti keli įstatymai dėl spaudos ir susirinkimų laisvės, 1901 m. įstatymas dėl asociacijų laisvės, 1907 m. įstatymas dėl sąžinės laisvės ir kt.). Kai kurios asmens teisės buvo pripažintos tik po Antrojo pasaulinio karo, pavyzdžiui, teisė streikuoti. Todėl Prancūzijos Konstitucinei Tarybai teko plečiamai aiškinti konstitucinio akto tekstą, siekiant užtikrinti, kad asmens teisių ir laisvių apsauga atitiktų visuotinai pripažintą jos apsaugos lygį.

Lygybės principas – sudėtinis asmens konstitucinio statuso elementas. Konstituciniai aktai įtvirtina asmenų lygybę prieš įstatymą, vyrų ir moterų lygybę, kad ir kokios jie rasės ar tautybės būtų, vienodą teisę, nesvarbu, iš kur asmuo kilęs, kokios jo pažiūros ar tikyba, lygias teises siekiant mokslo, kultūros, įgyjant profesiją.

Konstitucijos 66 straipsnyje skelbiama, kad nieko negalima neteisėtai suimti, kad teisminė valdžia, asmens laisvės saugotoja, užtikrina šio principo laikymąsi pagal sąlygas, nustatytas įstatyme. Žmogaus konstitucinio

statuso itin reikšmingas aspektas įtvirtintas Konstitucijos 66-1 straipsnyje, pagal kurį niekas negali būti nubaustas mirties bausme.

Konstitucinės teisės ir laisvės yra grindžiamos asmens prigimtinių teisių koncepcija. 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje skelbiama, kad žmonės gimsta ir yra laisvi ir lygiateisiai, kad visų politinių susivienijimų tikslas yra apsaugoti prigimtines ir neatimamas žmogaus teises, kad tokios teisės yra laisvė, nuosavybė, saugumas ir priešinimasis priespaudai. Deklaracijoje įtvirtinti ir kai kurie žmogaus ir piliečio teisių įgyvendinimo principai: laisvė reiškia daryti visa, kas nedaro žalos kitiems, jos ribas nustato įstatymas, nieko negali versti daryti tai, kas nenumatyta įstatyme.

Vienos politinės teisės išvardytos 1789 m. deklaracijoje, kitas regime „konstitucingumo bloką“ sudarančiuose įstatymuose, trečios skelbiamos konstitucinio akto tekste.

Socialinės ir ekonominės teisės iš esmės išdėstytos 1946 m. Konstitucijos preambulėje. Šio dokumento kūrėjai siekė įtvirtinti naujesiems laikams ypač reikalingus politinius, ekonominius ir socialinius principus. 1946 m. Konstitucijos preambulėje įtvirtintos šios socialinės ir ekonominės teisės: teisė į darbą, teisė ginti savo teises ir interesus per profesinių sąjungų veiklą ir priklausyti joms pagal savo pasirinkimą, teisė streikuoti, teisė visiems darbuotojams, tarpininkaujant jų atstovams, dalyvauti nustatant kolektyvines darbo sąlygas, teisė į sveikatos apsaugą, materialinį saugumą, poilsį, laisvalaikį ir t. t.

2004 m. Aplinkos apsaugos chartija įtvirtina asmens teises ir pareigas, susijusias su gamtinės aplinkos apsauga.

Konstitucinių teisių ir laisvių instituto plėtra susijusi ir su Konstitucinės Tarybos veikla, ir su konstitucinio reguliavimo pokyčiais (pvz., 2004 m. Chartijos priėmimu). Šiuo požiūriu paminėtinos ir 2008 m. konstitucinės pataisos. Jomis pirmiausia buvo siekiama modernizuoti institucinę sistemą, tačiau jomis padarytos korekcijos taip pat yra susijusios su asmens teisių užtikrinimu. Antai nustatyta, kad referendumas gali būti organizuotas 1/5 parlamento narių iniciatyva, jei ją palaiko 1/10 rinkėjų, įrašytų į rinkėjų sąrašus. Taigi piliečiai gali tiesiogiai daryti įtaką referendumo (referendumo mažumos įstatymui priimti iniciatyva⁷⁷⁴) skelbimui. Teisių gynėjo (*défenseur des droits*), kuris pakeis Respublikos tarpininko

⁷⁷⁴ Plačiau apie tai žr: Diémert, S. Le référendum législatif d'initiative minoritaire dans l'article 11, révisé, de la Constitution. *Revue française de droit constitutionnel*. 2009, n° 77, p. 55–97.

(*médiateur de la République*) instituciją, konstitucinio instituto atsiradimas itin sustiprina neteismines piliečių teisių, susijusių su santykiais su viešąja administracija, garantijas. Galiausiai galimybė teismo procese kelti klausimą dėl byloje taikomo įstatymo konstitucingumo, kuris esant tam tikroms aplinkybėms gali būti svarstomas Konstitucinėje Taryboje, irgi išplėtė piliečių galimybes gintis nuo valdžios sprendimų. Teigiamai reikia vertinti ir pataisomis įtvirtintą bylos dalyvių teisę kreiptis į Aukščiausiąją magistratūros tarybą ar teisę kreiptis į Ekonominę, socialinę ir aplinkos apsaugos tarybą su peticija pagal organinio įstatymo nustatytas sąlygas.

7. 1958 M. PRANCŪZIJOS KONSTITUCIJOJE ĮTVIRTINTOS VALSTYBĖS VALDYMO SISTEMOS APIBŪDINIMAS

Prancūzijos valstybės valdžios institucijų sistema grindžiama valdžių padalijimu. Jis skelbiamas 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje. 1958 m. Konstitucijoje įtvirtintas specifinis valdžių padalijimo įgyvendinimo modelis. Jį apibūdinant negalima tenkintis tradiciniu valdymo formų skirstymu į parlamentinę ar prezidentinę sistemas.

Patys Konstitucijos teksto kūrėjai ne kartą yra pabrėžę Penktosios Respublikos parlamentinį pobūdį. Michelis Debré 1958 m. rugpjūčio 27 d. Valstybės Taryboje sakydamas kalbą teigė, kad pasirinktas sprendimas reiškia aiškų „ne“ ir konvento, ir prezidentiniam režimui, kad rengiant Konstituciją buvo galima eiti tik vienu keliu – parlamentinio režimo. „Nuo vien tik Susirinkimui priklausančių įgaliojimų neaiškumo į griežtą valdžių padalijimą su valstybės vadovo prioritetu; teikia pirmenybę siekti valdžių – atskirto vienas nuo kito valstybės vadovo ir parlamento – bendradarbiavimo, organizuoti Vyriausybę, kylančią iš pirmojo ir atsakingą antrajam, reikia padalyti jiems įgaliojimus, suteikiant kiekvienam panašią reikšmę valstybės reikaluose ir užtikrinant konfliktų, kurie kiekvienoje demokratinėje visuomenėje yra už laisvę mokama kaina, sprendimo priemonės“⁷⁷⁵.

M. Debré nuomone, Konstitucijos projektas ir siekia įgyvendinti tokį parlamentinį režimą. Šio tikslo siekiama keliomis priemonėmis: nustatant griežtą sesijų režimą, apibrėžiant įstatymiško reguliavimo sritį, iš esmės reorganizuojant įstatymų leidybos ir biudžeto tvirtinimo pro-

⁷⁷⁵ Discours de M. Michel Debré devant le Conseil d'Etat le 27 août 1958. *Les grands textes de la pratique institutionnelle de la Ve République* (textes et documents rassemblés par Didier Maus). Paris: La documentation française, 1995, p. 3.

cedūras, įtvirtinant teisinius mechanizmus, būtinus užtikrinti politinių funkcijų pusiausvyrą ir gerą jų įgyvendinimą.

Neabejotina, kad Penktosios Respublikos valdymo sistema kitokia nei parlamentiniai Trečiosios ir Ketvirtosios Respublikos valdymo modeliai. Vieni autoriai, sekdami M. Duvergerį, dabartinę Penktosios Respublikos valdymo sistemą įvardija kaip pusiau prezidentinį režimą, kiti ją vadina pusiau parlamentiniu ar racionalizuotu parlamentinio valdymo modeliu.

M. Duvergerio (pusiau prezidentinio režimo išradėjo) nuomone⁷⁷⁶, „pusiau prezidentinis režimas – sąvoka, žyminti Vakarų demokratijos institucijas, kurios jungia du elementus: pirmą, Respublikos prezidentą, renkama visuotiniais rinkimais ir turintį reikšmingų įgaliojimų, ir, antra, ministrą pirmininką ir Vyriausybę, kurie atsakingi deputatams“.

Pasak šio autoriaus, pusiau prezidentinis režimas yra parlamentinio ir prezidentinio modelių sintezė. Tačiau tai – *sui generis* režimas, egzistuojantis kaip tik tarp parlamentinės ir prezidentinės sistemų. Tokią sistemą netikslu vadinti „pusiau parlamentiniu“ valdymu, nes parlamentinis valdymas grindžiamas tautos balsavimu parlamento rinkimuose. Toks balsavimas – ir Parlamento, ir jo sudarytos Vyriausybės legitimumo pagrindas. O prezidentinis valdymas grindžiamas tautos valia, išreikšta ir renkant Parlamentą, ir renkant prezidentą; šie rinkimai ir yra abiejų institucijų legitimumo pagrindas. Kadangi pusiau prezidentinio valdymo sistema grindžiama visuotiniais prezidento ir Parlamento rinkimais, sąvoka „pusiau prezidentinis režimas“ yra daug tikslesnė.

Nuo 1962 m. tiesiogiai tautos renkamas Prancūzijos Respublikos prezidentas išties disponuoja reikšmingais įgaliojimais, Vyriausybė yra saistoma ir Prezidento, ir Parlamento žemutinių rūmų pasitikėjimo. Pažymėtina, kad ši valdymo forma itin veiksminga, kai Vyriausybė, turinti Nacionalinio susirinkimo pasitikėjimą, ir prezidentas yra vienodos politinės orientacijos. Tokiu atveju Respublikos prezidentas daro didžiulę įtaką Vyriausybės veiklai. Jeigu Respublikos prezidentas yra faktinis Parlamento daugumos lyderis, jis lemia Vyriausybės formavimą ir veiklą; jeigu prezidento ir Parlamento daugumos politinės orientacijos nesutampa, Prancūzijos vykdomosios ir įstatymų leidžiamosios valdžios institucijos ima funkcionuoti panašiai kaip parlamentinės sistemos analogiškos institucijos.

⁷⁷⁶ Duverger, M. le concept de régime semi-présidentiel. *Les régimes semi-présidentiels* (sous la direction de Maurice Duverger). Paris, PUF, 1986, p. 7.

Teisinėje literatūroje pabrėžiama, kad 1958 m. Prancūzijos Konstitucija žymi reikšmingą institucinės sistemos raidos posūkį. Joje įtvirtintas savitas prezidento, Vyriausybės ir Parlamento santykių modelis pasirodė esąs gyvybingas, veiksmingai prisitaikantis prie kintančių visuomenės gyvenimo sąlygų, „saugantis ir stiprinantis demokratiją“⁷⁷⁷.

8. PRANCŪZIJO RESPUBLIKOS PREZIDENTAS

Valstybės valdžios institucijų sistemoje Respublikos prezidentui (*Président de la République*) pagal 1958 m. Konstituciją tenka išskirtinis vaidmuo. Prisiminus Konstitucijos priėmimo aplinkybes ir konstitucinio teksto kūrėjų siekius neturėtų stebinti, kodėl skirsnis „Respublikos prezidentas“ yra iškart po I skirsnio „Apie suverenitetą“.

Prancūzijos Respublikos prezidento institucija apibūdinama kaip visos šalies valdžios sistemos *clef de voute*⁷⁷⁸. 1958 m. Prancūzijos Konstitucijos teksto autorių manymu, naujas prezidento institucijos vaidmuo (be kitų valdymo formos naujovių) turėjo padėti šaliai įveikti krizę, užtikrinti veiksmingą viešosios valdžios funkcionavimą. Pagal Penktosios Respublikos įkvėpėjo generolo Ch. de Gaulle'io sumanymą, Respublikos prezidentas turėjo vaidinti reikšmingą vaidmenį šalies gyvenime, kitokį nei atliko Trečiosios ir Ketvirtosios Respublikų laikų prezidentai. Naują vaidmenį turėjo atitikti prezidento rinkimų būdas, jam patikėtos funkcijos bei įgaliojimai.

Respublikos prezidento konstitucinis modelis patyrė ne vieną korekciją. 1962 m. konstitucine pataisa pakeistas Respublikos prezidento rinkimų būdas – pereita prie visuotinių tiesioginių rinkimų⁷⁷⁹, 1976 m.

⁷⁷⁷ Turpin, D. Plaidoyer pour la Constitution de la Ve République. *Renouveau du droit constitutionnel. Mélanges en l'honneur de Louis Favoreau*. Paris: Dalloz, 2007, p. 938.

⁷⁷⁸ Discours de M. Michel Debré devant le Conseil d'État le 27 août 1958. *Les grands textes de la pratique institutionnelle de la Ve République*. Textes et documents rassemblés par Didier Maus. Paris: La documentation française, 1995, p. 5. Apibūdinamas Penktosios Respublikos Prezidento vaidmenį konstitucinėje šalies institucijų sistemoje Michelis Debré pasitelkė architektūrai būdingą terminiją. Pasak jo, prezidentas – institucinės sistemos *clef de voute* (architektūroje skliauto spyna – elementas, jungiantis visą skliauto konstrukciją). Taigi Respublikos prezidento institucija suvokiama kaip visos sistemos pagrindas, kaip jos svarbiausias elementas.

⁷⁷⁹ Michelis Debré 1978 m. Niujorke skaitydamas pranešimą teigė, kad 1958 m. prezidentas buvo suvokiamas tarsi konstitucinis monarchas ir tik tiesioginiai visuotiniai prezidento rinkimai suteikė Ch. de Gaulle'ui tautos patvirtinimą, kuriuo jis galėjo grįsti vadovavimą valstybei (apie tai žr.: Carcassonne, G. *Immuable Ve République. Pouvoirs*, 2008, n° 126, p. 28.

papildytas Prancūzijos Konstitucijos 7 straipsnis (dėl prezidento pavadinimo), 1999 m. Konstitucijos tekstas papildytas 53-2 straipsniu dėl Tarp-tautinio baudžiamojo teismo (pataisa daro įtaką prezidento atsakomybės institutui), 2000 m. prezidento kadencija sutrumpinta nuo septynerių iki penkerių metų, 2007 m. peržiūrėtas prezidento atsakomybės institutas, 2008 m. liepos 23 d. modernizuotos Penktosios Respublikos institucijos ir peržiūrėta jų pusiausvyra.

2008 m. konstitucinės reformos iniciatorius, Respublikos prezidentas Nicolas Sarkozy siūlė tiksliau apibrėžti prezidento veiklą ir „sutiko atsakyti kai kurių prerogatyvų <...>“⁷⁸⁰. Pataisomis siekta naujai apibrėžti prezidento pareigas, atsižvelgiant ir į prezidento institucijos veiklos praktiką nuo pat jos veiklos pradžios (ypač po 1962 m. reformos) iki šių dienų, ir į tai, kad vykdant prezidento įgaliojimus būtų paisoma valdžių pusiausvyros ir išvengta savivalės⁷⁸¹. Pataisomis įtvirtinta Respublikos prezidento teisė kalbėti Parlamente, tuo tikslu susirinkusiam į kongresą (18 str.), apribotas prezidento kadencijų skaičius (5 str.), nustatytas ma-lonės teikimas tik individualia tvarka (17 str.). Respublikos prezidentas nebepirmininkauja Aukščiausiajai magistratūros tarybai (65 str.), patikslintas ypatingų priemonių taikymo režimas (16 str.) ir Parlamento rūmų kompetentingų nuolatinųjų komisijų viešų išvadų teikimas dėl kai kurių prezidento vykdomų skyrimų į pareigas (13 str.).

Penktosios Respublikos prezidento institucijos raidos analizė sietina ne tik su konstitucinėmis pataisomis, bet ir su prezidento funkcijų vykdy-mo praktika⁷⁸². Penktosios Respublikos Konstitucijoje įtvirtintas valdžios santykių modelis pasirodė esąs itin lankstus, leidžiantis prezidentui, ku-ris kartu yra politinės daugumos tikrasis lyderis, veikti kaip vieninteliame politinio gyvenimo centrui ir, susidūrus su jam priešiška Parlamento dauguma, iš esmės funkcionuoti kaip parlamentinės santvarkos valsty-bės vadovui. Tokie valdžios institucijų teisinių įgaliojimų įgyvendinimo

⁷⁸⁰ Allocution de Mme Rachida Dati, garde des Sceaux, ministre de la justice. *Revue française de droit constitutionnel*. 2009, No. 77, p. 6.

⁷⁸¹ Ghevoctian, R. La révision de la Constitution et le Président de la République: l'hy-perprésidentialisation n'a pas eu lieu, *Revue française de droit constitutionnel*. 2009, No. 77, p. 119.

⁷⁸² Šiuo atveju norisi priminti 1964 m. sausio 31 d. spaudos konferencijoje pasakytus pirmojo Penktosios Respublikos prezidento de Gaulle'io žodžius, kad „konstitutija yra jos dvasia, institucijos ir praktika“.

ypatimai nulemti pačios pusiau prezidentinės sistemos (tautos renkamas prezidentas ir Parlamentui atsakinga Vyriausybė) specifikos. Penktosios Respublikos valdymo sistemos evoliucija dažniausiai siejama su prezidentavimo ypatumais tam tikrais šalies raidos laikotarpiais⁷⁸³.

Respublikos prezidentui tenkančių funkcijų konstitucinė koncepcija tiesiogiai suformuluota Konstitucijos 5 straipsnyje. Jame nustatyta, kad Respublikos prezidentas prižiūri, kaip laikomasi Konstitucijos, kad jis savo arbitravimu užtikrina viešųjų valdžių normalų funkcionavimą bei valstybės tęstinumą. Pagal šį Konstitucijos straipsnį Respublikos prezidentas yra nacionalinės nepriklausomybės, teritorijos vientisumo, sutarčių laikymosi garantas.

Pagal Konstituciją Respublikos prezidentui numatytos trys misijos: saugoti Konstituciją, vykdyti viešųjų valdžių arbitravimą, garantuoti nacionalinę nepriklausomybę, valstybės tęstinumą ir sutarčių laikymąsi.

Prezidentas – Konstitucijos saugotojas. Tai reiškia, kad jis turi prižiūrėti, kaip laikomasi Konstitucijos. Tai – visoms valstybės valdžios institucijoms tenkanti užduotis. Juo labiau kad Prancūzijoje yra specializuota konstitucinės kontrolės institucija – Konstitucinė Taryba. Tiesiogiai Konstitucijoje įtvirtinus, kad Respublikos prezidentas prižiūri, kaip laikomasi Konstitucijos, pripažįstama Respublikos prezidento reikšmė garantuojant konstitucinę santvarką. Prireikus Respublikos prezidentas privalo panaudoti visus savo įgaliojimus, kad būtų laikomasi Konstitucijos.

Prezidentas – viešųjų valdžių santykių arbitras – turi užtikrinti šių valdžių normalų funkcionavimą. Diskutuojama, ar vykdydamas šią funkciją Respublikos prezidentas turi būti tik stebėtojas ir tarpininkas, ar iškilusių nesutarimų teisėjas. Kitaip sakant, regime dvi koncepcijas: pagal vieną Respublikos prezidentas yra tokia pat valstybės valdžios institucija kaip ir kitos (tarpininko koncepcija); pagal kitą Respublikos prezidentas – institucija, iš viršaus žvelgianti į institucijų veiklos kasdienybę ir priimanti nešališkus sprendimus (teisėjas). Sutariama dėl vieno: Respublikos prezidentas privalo panaudoti visus savo įgaliojimus šiai funkcijai įvykdyti.

⁷⁸³ Pierre'o Pacteto ir Ferdinando Mélin-Soucramanieno nuomone, galima skirti penkis laikotarpius: laikotarpį, kai dominavo generolas Ch. de Gaulle'is (nuo 1958 m. iki 1969 m.), postgolistinis tęsinys (nuo 1969 m. iki 1981 m.), François Mitterrand'o laikotarpį, kontrastingus Jacques'o Chiraco prezidentavimus (nuo 1995 iki 2007 m.) ir Nicolas Sarkozy prezidentavimą (žr: Pactet, P.; Mélin-Soucramanien, F. *Droit constitutionnel*, 30e édition à jour août 2011. Paris: Dalloz, 2011, p. 361).

Prezidentui garantui patikėta laiduoti nacionalinę nepriklausomybę, teritorijos vientisumą ir sutarčių laikymąsi⁷⁸⁴. Prezidento garanto misiją papildė Konstitucijos 64 straipsnis, kuriame numatyta, kad Respublikos prezidentas yra teisminės valdžios nepriklausomybės garantas.

Penktosios Respublikos prezidento institucijos reikšmingumas pirmiausia siejamas su prezidento rinkimų būdu. Iš pradžių pagal Konstituciją Respublikos prezidentas buvo renkamas visuotiniais netiesioginiais rinkimais, o 1962 m. konstitucinė reforma įtvirtino visuotinius tiesioginius prezidento rinkimus. Tiesioginių prezidento rinkimų įtvirtinimu ne vienas teisės ar politikos mokslų atstovas ėmė grįžti teiginius apie naują Prancūzijos konstitucinės valdžių sistemos raidos etapą.

Pagal Prancūzijos Konstitucijos 7 straipsnio 3 dalį naujo prezidento rinkimai vyksta ne vėliau kaip likus dvidešimčiai dienų ir ne anksčiau kaip likus trisdešimt penkioms dienoms iki einančio pareigas prezidento įgaliojimų pabaigos. Rinkimus skelbia Vyriausybė. Tame pačiame Konstitucijos straipsnyje nustatyta, kad esant laisvai vietai arba Konstitucinei Tarybai paskelbus, kad yra neįveikiama kliūtis, dėl kurios prezidentas negali eiti savo pareigų, naujo prezidento rinkimai, išskyrus atvejį, kai Konstitucinė Taryba konstatuoja esant nenugalimą jėgą, vyksta ne anksčiau kaip per dvidešimt dienų ir ne vėliau kaip per trisdešimt penkias dienas nuo tada, kai atsiranda laisva vieta arba kai paskelbiama neįveikiama kliūtis, dėl kurios prezidentas negali eiti savo pareigų.

Kas gali būti renkamas Respublikos prezidentu? 1962 m. organinio įstatymo (taisyto 2001 m., 2006 m.) nuostatos nukreipia į Rinkimų kodeksą. Tačiau Rinkimų kodeksas kokių nors specifinių reikalavimų kandidatams į Respublikos prezidentus nenustato. Tenka vadovautis bendrosiomis Rinkimų kodekso nuostatomis. Jose – tik kelios sąlygos:

- 1) kandidatas turi būti rinkėjas, t. y. Prancūzijos pilietis, esantis ne mažiau kaip dvidešimt trejų metų amžiaus;
- 2) jis turi atitikti įstatymo dėl šaukimo į kariuomenę reikalavimus (kurie yra minimalūs ir kokių nors didesnių problemų nekelia);
- 3) jis turi neatitikti Rinkimų kodekse numatytų negalėjimo rinkti ar nerenkamumo sąlygų.

⁷⁸⁴ Iki įsigaliojant 1995 m. rugpjūčio 4 d. konstituciniu įstatymu Nr. 95-880 priimtoms pataisoms prezidentas buvo „Bendrijos susitarimų ir sutarčių laikymosi garantas“.

Toks požiūris patvirtintas ir konstitucinėje jurisprudencijoje. Prancūzijos Konstitucinė Taryba, sprendama rinkimų ginčą *Ducatelio prieš Krivine'ą* byloje, konstatavo: renkant prezidentą prie Rinkimų kodekse nustatytų sąlygų negalima pridurti naujų sąlygų⁷⁸⁵.

Beje, dar vienas renkamumo apribojimas nustatytas 2008 m. Konstitucijos pataisose: pagal Konstitucijos 6 straipsnio 2 dalies naują redakciją niekas negali eiti prezidento pareigų daugiau nei dvi kadencijas iš eilės.

Siekiant Respublikos prezidento rinkimų nepaversti „nerimtų asmenų“ brangiai visuomenei kainuojančiais „žaidimais“, nustatyta speciali kandidato iškėlimo tvarka: kandidatą gali iškelti palaikymo komitetas, kurį turi sudaryti ne mažiau kaip penki šimtai piliečių, einančių tam tikras renkamąs pareigas (t. y. esančių Parlamento, regionų tarybų, generalinių tarybų nariais, merais), atstovaujančių ne mažiau kaip trisdešimčiai departamentų, laikantis principo, kad ne daugiau kaip viena dešimtoji jų dalis gali būti išrinkta viename departamente. Pasirašiusiųjų pavardės skelbiamos oficialiame leidinyje („*Journal officiel*“). Kandidatas, sutikęs balotiruotis, sumoka nustatyto dydžio užstatą ir Konstitucinei Tarybai pateikia savo turtinės padėties deklaraciją. Pažymėtina, kad viešai skelbiama tik išrinkto Respublikos prezidentu asmens deklaracija.

Pagal Prancūzijos Konstitucijos 58 straipsnį Konstitucinė Taryba prižiūri, ar teisingai vyksta Respublikos prezidento rinkimai.

Respublikos prezidentas išrenkamas absoliučia dalyvavusiųjų rinkimuose balsų dauguma. Jei pirmame rinkimų rate niekas negauna tokios balsų daugumos, keturioliktą dieną po pirmojo rato rengiamas antrasis. Jame gali dalyvauti tik du pirmame rinkimų rate daugiausia balsų surinkę kandidatai, taip pat ir tuo atveju, kai pasitraukia pirmasis kandidatas.

Konstitucinė Taryba nagrinėja Respublikos prezidento rinkimų skundus ir skelbia balsavimo rezultatus.

1958 m. Prancūzijos Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalies pirminėje redakcijoje buvo nustatyta septynerių metų Respublikos prezidento kadencija. Pagal 2000 m. spalio 2 d. konstituciniu įstatymu įtvirtintą Konstitucijos 6 straipsnio pataisą Respublikos prezidentas renkamasis penkeriems metams. Sutrumpinus Respublikos prezidento įgaliojimų vykdymo trukmę žengtas kitas žingsnis – apribotas prezidento perrinkimų skai-

⁷⁸⁵ Favoreu, L.; Philip, L. *Les grandes décisions du Conseil constitutionnel*, 14e édition. Paris: Dalloz, 2007, p. 216.

čius. 2008 m. konstitucinėse pataisose, kaip ir siūlė prezidentas Nicolas Sarkozy, nustatyta, kad niekas negali eiti Respublikos prezidento pareigų daugiau nei dvi kadencijas iš eilės.

Pagal 1958 m. Prancūzijos Konstituciją vykdomąją valdžią vykdo dvi institucijos – Respublikos prezidentas ir Vyriausybė. Paprastai tokia dvinarė vykdomoji valdžia būdinga parlamentinei valdymo sistemai, kurioje prezidentui priklauso gan kuklūs įgaliojimai (o jei jie ir svaresni, tai tradiciškai įgyvendinami tik nominaliai), o reali vykdomoji valdžia priklauso Vyriausybei, susaistytai Parlamento daugumos palaikymo. Tačiau Penktoji Respublika yra modifikuota parlamentinė sistema (tiksliau – pusiau prezidentinė sistema), joje valstybės vadovo ir Vyriausybės santykis šiek tiek kitoks nei parlamentinėje respublikoje. Prezidentui priskirtos konstitucinės funkcijos suponavo svarbios prezidento įgaliojimų srities, t. y. vienasmeniškai vykdomų įgaliojimų, atsiradimą. Be šių įgaliojimų Respublikos prezidentas būtų priklausomas nuo Vyriausybės ir ją kontroliuojančios parlamentinės daugumos. Be to, susiformavo konstitucinė praktika, kai prezidentas (kai jis yra faktinis politinės daugumos lyderis ir vykdomosios veiklos tikrasis kreipėjas) realiai ėmė lemti ir tai, kaip bus vykdomi „padalintieji“ įgaliojimai. Reti „sugyvenimo“ laikotarpiai (1986–1988 m., 1993–1995 m., 1997–2002 m.)⁷⁸⁶ nenusvėrė prezidento dominavimo palaikant santykius su Vyriausybe modelio įsivyravimo politinėje sąmonėje.

Respublikos prezidento įgaliojimai dažniausiai skirstomi į dvi dideles grupes:

- a) vienasmeniškai vykdomi įgaliojimai (*pouvoirs propres*);
- b) padalintieji įgaliojimai (*pouvoirs partagés*), kuriems taikyti reikalinga kontrasignacija.

Toks skirstymas atskleidžia ne tik Respublikos prezidento veiklos sritis, bet ir jo „politinį svorį“ sprendžiant vienus ar kitus klausimus.

Vienasmeniškai vykdomi įgaliojimai. Vienasmeniškai vykdomi įgaliojimai – įgaliojimai, kuriuos įgyvendinant nereikalinga kontrasignacija. Vieni iš jų taikomi be kokių nors išankstinių sąlygų, kitus įgyvendinant būtina laikytis tam tikrų procedūrų ar reikalavimų (jų daugiau atsirado

⁷⁸⁶ 1986–1988 m. prezidentui F. Mitterand'ui teko sugyventi su J. Chiraco Vyriausybe, 1993–1995 m. prezidentas F. Mitterand'as turėjo taikstyti su E. Balladuro Vyriausybe, o 1997–2002 m. žymi prezidento J. Chiraco ir L. Jospino Vyriausybės sambūvi.

po 2008 m. konstitucinės reformos). Šie įgaliojimai⁷⁸⁷ išvardyti Konstitucijos 19 straipsnyje.

Ministro pirmininko skyrimas ir atleidimas: pagal 1958 m. Prancūzijos Konstitucijos 8 straipsnio 1 dalį Respublikos prezidentas skiria ministrą pirmininką ir jį atleidžia, šiam įteikus Vyriausybės atsistatydinimo pareiškimą. Kaip matyti iš Konstitucijos nuostatų, prezidentas gali pasirinkti ministrą pirmininką savo nuožiūra. Nors egzistuoja formali pasirinkimo laisvė, Respublikos prezidentas negali neatsižvelgti į tai, kad Vyriausybė turi gauti Nacionalinio susirinkimo pasitikėjimą⁷⁸⁸.

Ministro pirmininko atleidimas pagal Konstituciją siejamas su jo pareiškimu apie Vyriausybės atsistatydinimą. Nei Konstitucijos nuostatos, nei *travaux préparatoires* (paminėtinas 1958 m. rugpjūčio 8 d. Konsultacinės Konstitucinės Tarybos posėdis, kuriame minėta, kad valstybės vadovas negali atšaukti Vyriausybės vadovo) nenumato prezidento teisės savo nuožiūra atleisti ministrą pirmininką. Tiesa, jei prezidento ir Parlamento daugumos politinė orientacija sutampa, prezidentui nėra sunku pasiekti, kad jo reikalavimu ministras pirmininkas atsistatydintų. Jis turi suprasti, kad kilus konfliktui Parlamento dauguma palaikys valstybės vadovą. Taip susiformavo praktika, kad Respublikos prezidento reikalavimu ministras pirmininkas atsistatydina. Šiuo požiūriu įsidėmėtina Georges'o Pompidou tezė: „Neįsivaizduoju, kad ministras pirmininkas, praradęs prezidento pasitikėjimą, galėtų daryti ką nors kita, nei atsistatydinti.“⁷⁸⁹ Tokią praktiką lemia konstitucinės institucijų sistemos veikimo logika⁷⁹⁰.

⁷⁸⁷ Apibūdinant šiuos įgaliojimus paprastai vartojamas epitetas „reikšmingi“, antai, pasak E. V. Durand'o, „prezidentas disponuoja reikšmingais vienasmeniškai vykdomais įgaliojimais“ (žr.: Durand, E. V. *Des institutions politiques françaises*. Paris: Hachette, 1996, p. 39).

⁷⁸⁸ Vyriausybės politinė atsakomybė – svarbus parlamentinės sistemos elementas, jai būdingas „lankstus valdžių padalijimas leidžia, bent teoriškai, Parlamentui efektyviai kontroliuoti jos veiksmus“ (žr.: de Aranjó Ch. *Le général et le particulier dans le droit constitutionnel moderne*. *Revue française de droit constitutionnel*. 2008, No. 74, p. 251).

⁷⁸⁹ Lemaire, F. *Les conventions de la Constitution dans le système français*. *Revue française de droit constitutionnel*. 1998, No. 35, p. 458–459.

⁷⁹⁰ Tokio ministrų pirmininkų atsistatydinimo (tiksliau „atsistatydinimo – atšaukimo“) neginčijami atvejai: 1972 m. Jacques'o Chaban-Delmaso, 1991 m. Michelio Rocard'o, 1992 m. Edith Cresson (pastaroji atsistatydino tik paspaudus prezidentą palaikančiai Parlamento daugumai) atsistatydinimo pareiškimai. Kitus ministrų pirmininkų atsistatydinimus lėmė kitos priežastys. Antai 1962 m. ministras pirmininkas Georges'as Pompidou atsistatydino, kai Nacionaliniame susirinkime buvo pareikštas

Referendumo skelbimas. Pagal Prancūzijos Konstitucijos 11 straipsnį Respublikos prezidentas sesijų metu Vyriausybės siūlymu arba abejų Parlamento rūmų bendru siūlymu, kurie skelbiami „Journal officiel“, gali teikti referendumui bet kokią įstatymo dėl viešųjų valdžių organizavimo, dėl reformų, susijusių su tautos ekonomine ar socialine politika, taip pat su politika aplinkos apsaugos srityje, bei viešųjų tarnybų, vykdančių šią politiką, arba dėl sutarčių, teikiamų ratifikuoti, kurios, nors ir neprieštaraudamos Konstitucijai, darytų įtaką institucijų funkcionavimui⁷⁹¹. Vyriausybė, jeigu referendumas organizuojamas jos siūlymu, kiekvieniems rūmams teikia pranešimą. Pateikus pranešimą rengiami debatai. Kai įstatymo projektas yra priimamas referendumu, Respublikos prezidentas per penkiolika dienų nuo rezultatų paskelbimo promulguoja įstatymą. Referendumo organizavimo neturėtume vertinti vien kaip prezidento prerogatyvos. Tokia procedūra į politinių sprendimų priėmimą įtraukia tautą, ji „<...> suteikia tautai jei ne pozityvią valdžią kreipti politiką, tai bent veto teisę“⁷⁹².

Reikia pasakyti, kad tik 2008 m. liepos 23 d. konstitucinėmis pataisomis įtvirtinta referendumo dėl reformų, susijusių su aplinkos apsauga, galimybė, taip pat šių referendumų organizavimas vienos penktosios Parlamento narių, jei juos palaiko ne mažiau kaip viena dešimtoji rinkėjų, įrašytų į rinkėjų sąrašus, iniciatyva (Konstitucijos 11 str. 3 d.).

Nacionalinio susirinkimo paleidimas. Respublikos prezidentas, pasikonsultavęs su ministru pirmininku ir rūmų pirmininkais, gali paleisti

nepasitikėjimas, 1968 m. to paties ministro pirmininko atsistatydinimą lėmė Parlamento rinkimų rezultatai, 1976 m. ministras pirmininkas Jacques'as Chiracas atsistatydino savo noru, 1984 m. Vyriausybės vadovo Pierre'o Mauroy atsistatydinimą lėmė kitos priežastys (ne prezidento nepasitikėjimas).

⁷⁹¹ Penktosios Respublikos referendumai: keturi organizuoti, kai Respublikos prezidento pareigas ėjo de Gaulle'is: 1961 m. sausio 8 d. (dėl Alžyro apsisprendimo), 1962 m. balandžio 8 d. (dėl Eviano sutarčių), 1962 m. spalio 28 d. (dėl tiesioginių prezidento rinkimų), 1969 m. balandžio 27 d. (dėl regionalizacijos ir Senato reformos); vienas surengtas prezidentaujant G. Pompidou – 1972 m. balandžio 23 d. (dėl Bendrosios rinkos išplėtimo), du – F. Mitterand'o laikais – 1988 m. lapkričio 6 d. (dėl Naujosios Kaledonijos statuso) ir 1992 m. rugsėjo 20 d. (dėl Mastrichto sutarties ratifikavimo), vienas – J. Chiraco laikais – 2005 m. gegužės 29 d. (dėl sutarties dėl Konstitucijos Europai ratifikavimo). Dviejuose iš šių referendumų gautas neigiamas tautos atsakymas (1969 m. balandžio 27 d. ir 2005 m. gegužės 29 d. referendumai).

⁷⁹² Nemo, Ph. La double oligarchie de la Ve République. *Commentaire*, Été 2006, volume 29/numéro 114, p. 416.

Nacionalinį susirinkimą⁷⁹³. Paleidimui nereikia kokio nors ypatingo pagrindimo, prezidentas pats sprendžia ši klausimą. Kaip matyti iš Konstitucijos 12 straipsnio, šiam Respublikos prezidento įgaliojimui vykdyti yra numatyta viena formali sąlyga – prieš paleisdamas Nacionalinį susirinkimą, Respublikos prezidentas turi pasikonsultuoti su ministru pirmininku ir Parlamento rūmų pirmininkais. Šių nuomonė prezidento neįpareigoja, jis gali paleisti Nacionalinį susirinkimą ir tuo atveju, jei jie su tuo nesutinka. Konstitucija taip pat nustato laikotarpius, kada prezidentas negali paleisti Nacionalinio susirinkimo. Tai trys atvejai: a) laikotarpiu, kai taikomas Konstitucijos 16 str.; b) kai prezidento pareigos vykdomos laikinai; c) metu po pirmalaikių rinkimų, surengtų paleidus Nacionalinį susirinkimą.

Būtinų priemonių vykdymas ypatingomis aplinkybėmis. Pagal Prancūzijos Konstitucijos 16 straipsnį, kai Respublikos institucijoms, tautos nepriklausomybei, jos teritorijos vientisumui arba jos tarptautinių įsipareigojimų vykdymui gresia didelis ir tiesioginis pavojus ir kai viešųjų konstitucinių valdžių normali veikla yra pertraukta, Respublikos prezidentas, oficialiai pasikonsultavęs su ministru pirmininku, rūmų pirmininkais ir Konstitucine Taryba, imasi dėl šių aplinkybių būtinų priemonių⁷⁹⁴. Savo kreipimusi apie tai jis informuoja tautą.

Prancūzijos Konstitucijos 16 straipsnis taikytas prezidento Ch. de Gaulle'io prezidentavimo laikais (1961 m. balandžio 23–rugsėjo 30 d. dėl karinio maišto Alžyre).

Kreipimosi teisė. Pagal Prancūzijos Konstitucijos 18 straipsnį Respublikos prezidentas su abejais Parlamento rūmais palaiko ryšį savo kreipimais, kurie perskaitomi Parlamento rūmuose ir dėl kurių nediskutuojama.

⁷⁹³ Penktosios Respublikos laikais Nacionalinis susirinkimas buvo paleistas 1962 m. gruodžio 9 d. ir 1968 m. gegužės 30 d., prezidento Ch. de Gaulle'io dekretais, 1981 m. gegužės 22 d. ir 1988 m. gegužės 14 d. prezidento François Mitterrand'o dekretais bei 1997 m. balandžio 21 d. prezidento Jacques'o Chiraco dekretu.

⁷⁹⁴ Pažymėtina, kad 2008 m. konstitucine pataisa minėtasis Konstitucijos 16 straipsnis papildytas tokia nuostata: Po trisdešimt dienų, kai imamos taikyti ypatingosios priemonės, Nacionalinio susirinkimo pirmininkas, Senato pirmininkas, 60 deputatų ar 60 senatorių gali kreiptis į Konstitucinę Tarybą su prašymu patikrinti, ar ir toliau yra visos sąlygos, numatytos Konstitucijos 16 straipsnio 1 dalyje. Konstitucinė Taryba per trumpiausią galimą laiką viešai paskelbia savo išvadą. Ji šį tikrinimą pagal teisę vykdo ir priima atitinkamą sprendimą, laikydamaši tų pačių sąlygų, pasibaigus šešiasdešimties dienų terminui nuo ypatingų priemonių taikymo dienos ir bet kada po šios datos.

2008 m. konstitucinė reformos naujiena, pasiūlyta Nicolas Sarkozy – prezidento kalba Parlamente, kuris tokiu atveju susirenka į kongresą. Prezidento pareiškimu, jam nedalyvaujant, gali būti surengtas svarstymas be jokio balsavimo. Tarp sesijų Parlamentas šiuo tikslu renkasi specialiai. Taigi dėl prezidento kalbos diskusijos rengiamos tik paties prezidento noru. Jose prezidentas nedalyvauja, dėl kalbos nebalsuojama.

Konstitucinės Tarybos trijų narių ir pirmininko skyrimas. Pagal Konstitucijos 56 straipsnį Respublikos prezidentas skiria tris iš devynių Konstitucinės Tarybos narių⁷⁹⁵. Kitus narius skiria Nacionalinio susirinkimo pirmininkas ir Senato pirmininkas. Respublikos prezidentas skiria Konstitucinės Tarybos pirmininką.

Kreipimasis į Konstitucinę Tarybą dėl įstatymo ar tarptautinės sutarties konstitucingumo. Respublikos prezidentas gali perduoti Konstitucinei Tarybai patikrinti įstatymų konstitucingumą prieš juos paskelbiant (61 str.), taip pat prašyti patikrinti, ar tarptautinė sutartis neprieštarauja Konstitucijai (54 str.). Šiuo atveju Respublikos prezidentas vykdo Konstitucijos saugotojo funkciją.

Padalytieji įgaliojimai. Kitų Respublikos prezidento įgaliojimų įgyvendinimą reikia derinti su Vyriausybe. Tuo tikslu numatyta Respublikos prezidento aktų kontrasignacija. Todėl šie įgaliojimai teisinėje literatūroje įvardijami kaip „padalinti“.

Trečiosios ir Ketvirtosios Respublikų laikais prezidento galios buvo formalios, jas realiai vykdė Vyriausybė. Prezidentai pasirašydavo priimtus be jų sprendimus. Niekas net neįsivaizdavo, kad jie galėtų pasipriešinti. Penktosios Respublikos laikais padėtis pasikeitė: sprendimui nuo tada turi pritarti ir Respublikos prezidentas, ir Vyriausybė. Jeigu prezidentą

⁷⁹⁵ Pažymėtina, kad pagal Prancūzijos Konstitucijos 56 straipsnio 2 dalį, be nurodytų devynių narių, į Konstitucinę Tarybą pagal teisę iki gyvos galvos įeina buvę Respublikos prezidentai. Tokio precedento Prancūzijos Respublikos konstitucinė istorija iki tol nežinojo. Pažymėtina, kad tokios nuostatos apie buvusių prezidentų statusą nebuvo ir pirminiame 1958 m. Konstitucijos projekto tekste. Pirmąsyk *travaux preparatoires* nuostata apie tai, kad buvę Respublikos prezidentai posėdžiauja Konstitucinėje Taryboje pagal teisę, atsirado tik po 1958 m. liepos 15 d. posėdžio. Kitą tokio siūlymo variaciją pateikė tuometinis prezidentas R. Coty. Jis pasiūlė tokią formuluotę: „Buvę Respublikos prezidentai pagal teisę įeina į Konstitucinės Tarybos sudėtį“ (žr.: Badinter, R. Une exception française: les anciens présidents de la République au Conseil constitutionnel. *Renouveau du droit constitutionnel. Mélanges en l'honneur de Louis Favoreau*. Paris: Dalloz, 2007, p. 514–515).

palaiiko Nacionalinio susirinkimo dauguma, Vyriausybė taikosi prie prezidento pozicijos.

Kokie įgaliojimai priklauso padalintų įgaliojimų kategorijai?

Vyriausybės narių, išskyrus ministrą pirmininką, skyrimas ir atleidimas. Pagal Konstitucijos 8 straipsnio 2 dalį ministro pirmininko teikimu Respublikos prezidentas skiria ir atleidžia kitus Vyriausybės narius. Taigi toks skyrimas ir atleidimas galimas tik ministro pirmininko teikimu ir su jo kontrasignacija. Kai Respublikos prezidentas yra faktinis Parlamento daugumos lyderis, jo vaidmuo formuojant kabineto sudėtį yra lemiamas. Ministras pirmininkas siūlo prezidento parinktus kandidatus. Ir priešingai, sugyvenimo laikotarpiais valstybės vadovo veikimo galimybės ribotos, nors tradiciškai parenkant užsienio reikalų ir gynybos ministrus prezidento požiūris nusveria. Atleidimo procedūra panaši: ministro pirmininko pasiūlymas, Respublikos prezidento sprendimas ir ministro pirmininko kontrasignacija.

Įstatymų promulgavimas. Įstatymo promulgavimas – tipiška valstybės vadovo funkcija. Priimtas įstatymas turi būti paskelbtas ir taikomas. Tai – paskutinė įstatymų leidybos stadija.

Respublikos prezidentas promulguoja įstatymus per penkiolika dienų po to, kai Vyriausybė jam perdavė galutinai Parlamento priimtą įstatymą. Kai įstatymo projektas yra priimamas referendumu, Respublikos prezidentas per penkiolika dienų nuo rezultatų paskelbimo promulguoja įstatymą. Įstatymas promulguojamas dekretu.

Respublikos prezidentas taip pat gali, prieš baigiantis penkiolikos dienų po to, kai Vyriausybė jam perdavė galutinai priimtą įstatymą, terminui, prašyti Parlamento iš naujo svarstyti įstatymą ar tam tikrus jo straipsnius. Šis naujas svarstymas negali būti nerengiamas. Būtinybę ministrui pirmininkui kontrasignuoti tokį Respublikos prezidento dekretą patvirtino Konstitucinė Taryba (1985 m. rugpjūčio 23 d. sprendimas Nr. 85-187 DC).

Neilinių sesijų pradėjimas ir baigimas. Pagal Konstitucijos 30 straipsnį, išskyrus atvejus, kai Parlamentas susirenka įgyvendindamas savo teises, neilinės sesijos yra pradamos ir baigiamos Respublikos prezidento dekretu.

Tiesa, į neilinę sesiją Parlamentas susirenka ministro pirmininko arba Nacionalinio susirinkimo narių daugumos prašymu pagal nustaty-

tą darbotvarkę. Kai neeilinė sesija sušaukiama Nacionalinio susirinkimo prašymu, dekretas dėl jos pabaigos priimamas, kai tik Parlamentas išnagrinėja darbotvarkės, dėl kurios buvo sušauktas, klausimus ir ne vėliau kaip per dvylika dienų nuo jo susirinkimo. Tik ministras pirmininkas gali prašyti susirinkti į naują sesiją nepraėjus mėnesiui nuo dekreto dėl sesijos pabaigos priėmimo.

Dekretų ir ordonansų pasirašymas. Pagal Konstitucijos 13 straipsnio 1 dalį Respublikos prezidentas pasirašo Ministrų Tarybos priimtus ordonansus ir dekretus.

Civilių ir karinių pareigūnų skyrimas. Pagal Konstitucijos 13 straipsnio 2 dalį prezidentas skiria civilius ir karinius valstybės pareigūnus. Dalis paskyrimų – svarstymų Ministrų Taryboje objektas. Pagal Konstitucijos 13 straipsnio 3 dalį Ministrų Taryba skiria valstybės patarėjus, didįjį Garbės legiono kanclerį, ambasadorius ir ypatinguosius pasiuntinius, Mokesčių teismo vyriausiuosius tarėjus, prefektus, Vyriausybės atstovus užjūrio teritorijų bendruomenėse, valdomose pagal 74 straipsnį, ir Naujojoje Kaledonijoje, generolus, akademijų rektorius, centrinės administracijos institucijų direktorius.

Organinis įstatymas numato ir kitus pareigūnus, kuriuos skiria Ministrų Taryba, taip pat tam tikras sąlygas, kurioms esant Respublikos prezidentas savo teise juos skirti deleguoja kitam, kad ji būtų vykdoma jo vardu.

Kiti paskyrimai formalesni. Šiuo atveju Respublikos prezidentas, priimdamas dekretą, yra susaistytas nustatytų tas pareigas eiti taisyklių (pvz., universiteto profesorių paskyrimai siejami su konkurso rezultatais).

Pažymėtina, kad 2008 m. konstitucinės pataisos nustatė kai kurių šios srities įgaliojimų įgyvendinimo papildomas sąlygas. Įtvirtinta, kad organiniu įstatymu gali būti nustatytos kitos pareigos ar postai, be išvardytų Konstitucijos 13 straipsnio 3 dalyje, į kurias, atsižvelgdamas į jų reikšmę teisių ir laisvių garantijoms bei tautos ekonominiam ar socialiniam gyvenimui, prezidentas gali skirti tik gavęs viešą kiekvienų rūmų kompetentingos nuolatinės komisijos išvadą. Prezidentas negali skirti į pareigas asmens, jeigu kiekvienoje komisijoje balsavusių „prieš“ suma yra ne mažesnė kaip trys penktadaliai visų balsavusių abiejose komisijose.

Malonės teisė. Pagal Konstitucijos 17 straipsnį Respublikos prezidentas turi teisę teikti malonę individualia tvarka. Tai – tipiška valstybės vadovo funkcija.

Konstitucijos pataisų inicijavimas. Pagal Konstitucijos 89 straipsnį Konstitucijos peržiūrėjimo iniciatyvos teisė priklauso Respublikos prezidentui, veikiančiam ministro pirmininko siūlymu, ir Parlamento nariams. Dėl Konstitucijos pataisų projekto ar pasiūlymo turi būti balsuojama abejuose Parlamento rūmuose, priimant vienodos redakcijos tekstą. Pataisai yra galutinės, kai jos patvirtinamos referendumu.

Tačiau Konstitucijos pataisų projektas neteikiamas referendumui, jei Respublikos prezidentas nusprendžia jį teikti Parlamentui, sušauktam į Kongresą. Šiuo atveju laikoma, kad Konstitucijos pataisų projektui pritarė, jei už jį balsuoja 3/5 dalyvavusių balsavime narių dauguma. Nacionalinio susirinkimo biuras yra Kongreso biuras.

Likusieji Respublikos prezidento įgaliojimai paprastai įvardijami kaip kiti įgaliojimai. Tai prezidento – vyriausiojo kariuomenės vado – funkcijų vykdymas, vadovavimas užsienio politikai, taip pat pirmininkavimas įvairioms taryboms (pirmiausia – Ministrų Tarybai).

Užsienio politika – svarbus Respublikos prezidento veiklos baras. Jis veda derybas dėl sutarčių ir jas ratifikuoja. Jis yra informuojamas apie visas derybas dėl sudarymo tarptautinių susitarimų, kurie nėra ratifikuojami. Respublikos prezidentas lemia užsienio politikos kryptį.

Pagal Konstitucijos 9 straipsnį Respublikos prezidentas pirmininkauja Ministrų Tarybai. Ši teisė jam leidžia daryti didelę įtaką Vyriausybės veiklai. Jeigu Respublikos prezidentas ir Vyriausybė atstovauja toms pačioms politinėms jėgoms, Respublikos prezidentas faktiškai vadovauja Vyriausybei. Sugyvenimo laikotarpiu Respublikos prezidentui neretai tenka laviruoti.

Minėta, kad Respublikos prezidentas pirmininkauja nacionalinės gynybos aukščiausiosioms taryboms ir komitetams. Po 2008 m. konstitucinės reformos šios funkcijos apimtis kiek sumažėjo, nes prezidentas nebepirmininkauja Aukščiausiajai magistratūros tarybai.

Penktojos Respublikos raidai būdingas Respublikos prezidento galių stiprinimas, neretai – Vyriausybės sąskaita. Kita vertus, nereikėtų pamiršti, kad 1958 m. Konstitucijoje yra išsaugoti ir parlamentinei sistemai būdingi elementai (vykdomoji valdžia gali veiksmingai įgyvendinti savo politiką tik remdamasi Nacionalinio susirinkimo deputatų dauguma. Kartais Parlamento daugumos ir Respublikos prezidento politinė orientacija nesutampa. Tada Respublikos prezidentas yra priverstas formuoti jam „svetimos“ partijos ar partijų koalicijos remiamą Vyriausybę.

Prancūzijos Konstitucijos 67 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Respublikos prezidentas neatsako už savo veiksmus eidamas šias pareigas, išskyrus veiksmus, numatytus Konstitucijos 53-2 ir 68 straipsnio nuostatoje. Konstitucijos 53-2 straipsnyje nustatyta, kad Respublika gali pripažinti Tarptautinio baudžiamojo teismo jurisdikciją pagal sąlygas, numatytas sutartyje, pasirašytoje 1998 m. liepos 18 d. Konstitucijos 68 straipsnyje nustatyta, kad Respublikos prezidentas gali būti pašalintas iš pareigų tik dėl savo pareigų nevykdymo, akivaizdžiai nesuderinamo su savo mandatu. Sprendimą dėl jo pašalinimo iš pareigų priima Parlamentas, veikiantis kaip Aukštasis Teismas (*la Haute Cour*).

Tokia prezidento atsakomybės koncepcija įtvirtinta tik 2007 m. vasario 23 d. konstitucine pataisa. Pagal ankstesnę tvarką Respublikos prezidentas buvo atsakingas už savo veiksmus, kuriuos atliko įgyvendindamas įgaliojimus tik valstybės išdavimo atveju. Jis galėjo būti apkaltintas tik abejų rūmų, atviru balsavimu priėmus vienodą sprendimą absoliučia jų narių balsų dauguma; jį teisė Aukščiausiasis Teisingumo Teismas (*la Haute Cour de justice*). Pagal Prancūzijos Konstituciją Aukščiausiąjį Teisingumo Teismą sudarė nariai, kurių vienodą skaičių rinko Nacionalinis susirinkimas ir Senatas iš savo sudėties kaskart, kai tik būdavo iš dalies ar visiškai atnaujinami šie rūmai. Jis iš savo narių rinko pirmininką. Organinis įstatymas nustatė Aukščiausiojo Teisingumo Teismo sudėtį, jo veiklos taisykles ir jo taikomą procedūrą.

Plėtojant Respublikos prezidento atsakomybės konstitucinę sampratą, reikšmingas Konstitucinės Tarybos 1999 m. sausio 22 d. sprendimas Nr. 98-408 DC dėl Tarptautinio baudžiamojo teismo, kuriame išaiškinta tuometinių Konstitucijos 68 straipsnio nuostatų prasmė, skiriant atvejus, kai valstybės vadovas veikia įgyvendindamas savo įgaliojimus ir kai jo veiksmai nėra susiję su jais. Pagal tuometinę Prancūzijos Konstitucijos 68 straipsnio redakciją jis atsakė „tik valstybės išdavimo atveju“. Tai reiškė, kad jokiais kitais atvejais jo atsakomybės klausimas nekeltas. Pasibaigus įgaliojimų laikui Respublikos prezidentas gali būti traukiamas atsakomybėn bendrais pagrindais. Toks Konstitucinės Tarybos sprendimas susilaukė nevienareikšmių vertinimų, ne vienas autorius teigė, kad Konstitucinei Tarybai šioje byloje apskritai nereikėjo aiškinti šio klausimo.

2007 m. vasario 23 d. konstitucine pataisa Respublikos prezidento pašalinimą iš pareigų sieja tik su pareigų, nesuderinamų su prezidento mandatu, neatlikimu. Sprendimą dėl Respublikos prezidento pašalinimo

iš pareigų priima Parlamentas, veikiantis kaip Aukštasis Teismas. Vienu Parlamento rūmų pasiūlymą surengti Aukštojo Teismo posėdį kiti rūmai per penkiolika dienų turi apsvarstyti ir priimti sprendimą. Aukštojo Teismo pirmininkas yra Nacionalinio susirinkimo pirmininkas. Aukštasis Teismas klausimą dėl Respublikos prezidento pašalinimo turi išspręsti per vieną mėnesį slaptu balsavimu biuleteniais, toks sprendimas įsigalioja tuoj pat. Sprendimai pagal Konstitucijos 68 straipsnį priimami dviejų trečdalių Parlamento rūmų narių ar Aukštojo Teismo narių balsų dauguma. Konstitucijos 68 straipsnio taikymo sąlygas nustato organinis įstatymas.

9. VYRIAUSYBĖ

Pagal Prancūzijos Konstitucijos 20 straipsnį Vyriausybė (*le Gouvernement*) nustato ir vykdo tautos politiką, jos žinioje yra administracija ir ginkluotosios pajėgos. Ji yra atsakinga Parlamentui pagal Konstitucijos 49 ir 50 straipsnyje numatytas sąlygas ir procedūras. Šiose nuostatose bendriausia prasme suformuluotas Vyriausybės vaidmuo ir vieta konstitucinėje valstybės valdžios institucijų sistemoje.

Vyriausybei skirtas III skirsnis „Vyriausybė“ išdėstytas po II skirsnio „Respublikos prezidentas“. Šį skirsnį sudaro tik 4 straipsniai (20–23 str.). Lyginant su Respublikos prezidento ar Parlamento teisinę padėtį įtvirtinančiais Konstitucijos skirsniais, atrodytų, kad Vyriausybei tenka nereikšmingas vaidmuo. Tačiau toks išspūdis klaidingas.

Pirmiausia pažymėtina, kad III skirsnyje pirmąsyk Prancūzijos konstitucinės teisės istorijoje apibrėžiamos Vyriausybės funkcijos bei nustatoma, kaip Vyriausybė įgyvendina jai patikėtas užduotis. Be to, Vyriausybės veikla reguliuojama ne vien III skirsnyje, bet ir daugelyje kitų Konstitucijos skirsnių (ypač V skirsnyje „Parlamento ir Vyriausybės santykiai“) nuostatose. 1958 m. Prancūzijos Konstitucijoje, apibūdinant Vyriausybės veiklą taip pat vartojamos sąvokos „Ministrų Taryba“ ir „ministras pirmininkas“. Sąvokos „ministras pirmininkas“ dažnas vartojimas (ir priešingai – menkai vartojama „Ministrų Tarybos“ sąvoka) 1958 m. Konstitucijos komentatoriams leidžia daryti išvadą, kad pagal Konstituciją Vyriausybę visų pirma įkūnija ministras pirmininkas⁷⁹⁶.

⁷⁹⁶ Ghevontian, R. La révision de la Constitution et le Président de la République: l'hyperprésidentialisation n'a pas eu lieu, *Revue française de droit constitutionnel*. 2009, No. 77, p. 124.

Vyriausybę formuoja ir jos veiklai didžiulę įtaką daro Respublikos prezidentas (jeigu Respublikos prezidentas – parlamentinės daugumos faktinis lyderis, jis iš esmės vadovauja Vyriausybės veiklai). Respublikos prezidentas skiria ministrą pirmininką ir jį atleidžia, kai jis praneša apie Vyriausybės atsistatydinimą. Respublikos prezidentas ministro pirmininko teikimu skiria ir atleidžia kitus Vyriausybės narius.

Konstitucijoje minimos tik ministro pirmininko ir teisingumo ministro (nuostatose, susijusiose su Aukščiausiąja magistratūros taryba) pareigybės. Kiekviena Vyriausybė pati nustato savo struktūrą, ministrų skaičių ir jų įgaliojimų sritis. Pažymėtina, kad 2008 m. Konstitucijos pataisų projekte buvo nuostata, numatanti, kad maksimalų Vyriausybės narių skaičių nustato organinis įstatymas. Šiai nuostatai Parlamentas nepritarė, buvo nuspręsta palikti Respublikos prezidentui ir ministrui pirmininkui, atsižvelgiant į esamas aplinkybes, nustatyti ministrų skaičių ir Vyriausybės struktūrą.

Pagal Konstituciją Vyriausybė yra atsakinga Parlamentui. Prancūzijos konstitucinis reguliavimas ypatingas tuo, kad nenumatyta, jog tik pritarus Vyriausybės programai ar deklaracijai Vyriausybė gauna įgaliojimus veikti. Taigi sudaryta nauja Vyriausybė neprivalo tuoj pat teikti programą ar deklaraciją Nacionaliniam susirinkimui balsuoti – ji tai gali padaryti bet kada. Tačiau dažniausiai, sudarius Vyriausybę, siekiama per nelyg neužvilkti balsavimo dėl pasitikėjimo ja.

Nacionalinis susirinkimas gali pareikšti nepasitikėjimą Vyriausybe priimdamas nepasitikėjimo rezoliuciją. Tokia rezoliucija yra priimama svarstyti, jei ją pasirašo ne mažiau kaip viena dešimtoji Nacionalinio susirinkimo narių. Balsavimas dėl nepasitikėjimo rezoliucijos turi įvykti per 48 valandas nuo jos pateikimo. Skaičiuojami tik balsai, pareikšti už nepasitikėjimą, kuris gali būti priimtas tik esant Nacionalinio susirinkimo narių daugumai. Minėtu atveju tas pats deputatas negali pasirašyti daugiau kaip trijų rezoliucijų per vieną eilinę sesiją ir daugiau kaip vienos per neeilinę sesiją.

Ministras pirmininkas, klausimą aptarus Ministrų Taryboje, gali Nacionaliniame susirinkime kelti klausimą dėl pasitikėjimo Vyriausybe, jį siedamas su balsavimu dėl finansinio įstatymo ar įstatymo dėl socialinės apsaugos finansavimo projektų. Be to, ministras pirmininkas gali siūlyti taikyti tokią procedūrą dėl vieno kitokio įstatymų projekto ar įstatymų pasiūlymo.

Pagal Konstituciją ministras pirmininkas turi pateikti Respublikos prezidentui pareiškimą dėl Vyriausybės atsistatydinimo, jeigu Nacionalinis susirinkimas priima nepasitikėjimo rezoliuciją ar nepritaria Vyriausybės programai ar bendrosios politikos deklaracijai (Konstitucijos 50 str.).

Konstitucijos 21 straipsnyje nustatyta, kad ministras pirmininkas vadovauja Vyriausybės veiklai. Jis yra atsakingas už nacionalinę gynybą, garantuoja įstatymų vykdymą, leidžia potvarkius ir skiria civilius bei karinius tarnautojus, išskyrus tuos, kurie numatyti Konstitucijos 13 straipsnyje. Kai kurias savo pareigas jis gali deleguoti ministrams. Prireikus ministras pirmininkas vietoj Respublikos prezidento vadovauja taryboms ir komitetams, numatytiems Konstitucijos 15 straipsnyje. Ypatingu atveju jis pagal specialų įgaliojimą gali pavaduoti prezidentą ir pirmininkauti Ministrų Tarybos posėdžiui pagal iš anksto nustatytą darbotvarkę.

Pagal Konstitucijos 22 straipsnį ministro pirmininko aktai nustatytais atvejais yra kontrasignuojami ministrų, atsakingų juos vykdyti.

Be ministro pirmininko, į Vyriausybės sudėtį gali įeiti įvairių kategorijų Vyriausybės nariai. Tai – valstybės ministrai (*ministres d'État*), ministrai (*ministres*), įgaliotieji ministrai (*ministres délégués*), valstybės sekretoriai (*secrétaires d'État*).

Valstybės ministro vardas – garbės vardas, jis gali būti suteikiamas konkrečiam ministrui, atsižvelgiant į asmeninius jo nuopelnus ar jam patikėtos ministerijos funkcijų vykdymo tuometinį aktualumą.

Ministrai vadovauja ministerijoms ir dalyvauja Ministrų Tarybos darbe.

Įgaliotieji ministrai yra prie ministro pirmininko ar konkretaus ministro, jie pagal įgaliojimą vykdo tam tikras minėtų Vyriausybės narių funkcijas. Įgaliotieji ministrai vadovauja būtinoms tai veiklai tarnyboms, dalyvauja Ministrų Tarybos posėdžiuose.

Valstybės sekretoriaus postas gali būti steigiamas prie ministro pirmininko ar ministro, jų veikla grindžiama minėtų Vyriausybės narių įgaliojimu. Valstybės sekretoriai dalyvauja tik tuose Ministrų Tarybos posėdžiuose, kuriuose svarstomi jiems patikėti klausimai.

Prancūzijoje Vyriausybės veiklai būdingos dvi organizacinės formos: Ministrų Taryba ir Ministrų kabinetas.

Ministrų Taryba (*Conseil des ministres*). Tai – Vyriausybės posėdžiai, kuriems pirmininkauja Respublikos prezidentas. Tokiuose posėdžiuo-

se priimtus aktus pasirašo Respublikos prezidentas. Ypatingais atvejais Respublikos prezidentas gali deleguoti ministrui pirmininkui įgaliojimus pirmininkauti Ministrų Tarybai. Tačiau toks delegavimas visados turi būti oficialus ir tik dėl konkretaus posėdžio su iš anksto nustatyta darbotvarka (Konstitucijos 21 str.).

Nedalyvaujant Respublikos prezidentui gali būti rengiamas Ministrų kabineto (*Conseil de cabinet*), kuriam pirmininkauja ministras pirmininkas, posėdis. Tačiau tokie posėdžiai sprendimai nepriimami, vienintelė institucija, galinti priimti sprendimus – Ministrų Taryba. Konstitucijoje Ministrų kabineto posėdis nenumatytas. Kabineto posėdžiai rengiami retai.

Be to, siekiant parengti sprendimus ar išspręsti tam tikrus klausimus, gali būti rengiami tarpministerinių komitetų (*comités interministériels*) bei ribotos sudėties tarybų (*conseils restreints*), kuriuose dalyvauja Vyriausybės nariai, posėdžiai. Pirmuosiuose dalyvauja tam tikru klausimu suinteresuoti ministrai, juose siekiama suderinti ministerijų pozicijas arba prireikus ministras pirmininkas išsprendžia ministrų nesutarimus. Antruosiuose dalyvauja tam tikri ministrai, jie pirmininkaujant valstybės vadovui svarsto specifinius klausimus.

Vyriausybės įgaliojimai skirstomi į dvi grupes. Svarbiausieji iš jų vykdomi kolegialiai, Ministrų Tarybos posėdžiuose. Šiuo atveju priimant sprendimus ypač svarbi yra Respublikos prezidento pozicija.

Kitus įgaliojimus įgyvendina ministras pirmininkas. Minėjome ypatingą ministro pirmininko vaidmenį Vyriausybėje. Jis koordinuoja ministerijų darbą, kontroliuoja jas, pirmininkauja įvairias ministerijas jungiančių komitetų darbui, atsako už šalies gynybą, įgyvendina reglamentinę valdžią.

Vyriausybės nario pareigos nesuderinamos su Parlamento nario mandatu, viešąja tarnyba ar apmokama profesine veikla.

Pagal Konstitucijos 68-1 str. Vyriausybės nariai baudžiamąja tvarka yra traukiami atsakomybėn už veiksmus, kuriuos atliko įgyvendindami savo įgaliojimus, jų įvykdymo metu kvalifikuojamus kaip nusikaltimai ar nusižengimai. Vyriausybės nariai teisiami Respublikos teisingumo teismo (*Cour de justice de la République*). Respublikos teisingumo teismas, priimdamas sprendimus, yra saistomas įstatyme nustatytų nusikaltimų ir deliktų apibrėžimų, taip pat jame nustatytų bausmių.

Kiekvienas asmuo, kuriam padaryta žala nusikaltimu ar nusižengimu, įvykdytu Vyriausybės nariui einant savo pareigas, gali kreiptis į

Skundų nagrinėjimo komisiją. Ši komisija priima sprendimą arba bylą nutraukti, arba ją perduoti generaliniam prokurorui prie Kasacinio teismo, kad jis bylą teiktų nagrinėti Respublikos teisingumo teismui, kurį sudaro penkiolika teisėjų (dvylika Parlamento narių, po lygiai išrinktų Nacionalinio susirinkimo ir Senato iš savo narių po kiekvieno visiško ar dalinio atnaujinimo, ir trijų Kasacinio teismo teisėjų, vienas iš kurių pirmininkauja Respublikos teisingumo teismui).

10. PARLAMENTAS

Nagrinėjant Penktosios Respublikos valstybės valdžios institucijų sistemą pabrėžiama, kad vykdomosios valdžios galių ir vaidmens stiprinimas sumenkino Parlamento vaidmenį. Nuostatų, ribojančių parlamentarizmą, įtvirtinimas 1958 m. Konstitucijoje buvo reakcija į Prancūzijos Parlamento visagalybę Trečiosios ir Ketvirtosios Respublikų laikais. Naujosios Konstitucijos kūrėjų nuomone, tuo metu Prancūzijoje buvo nukrypta į „susirinkimo valdymo“ sistemą. Todėl reikėjo „atnaujinti parlamentinį režimą“ (Michelio Debré kalba 1958 m. rugpjūčio 27 d. Valstybės Taryboje), nustatyti parlamentinį režimą, kuriam nebūtų būdingas „Parlamento suverenitetas“.

Kaip buvo racionalizuotas parlamentarizmas?

1958 m. Konstitucijoje apribotos parlamento įstatymų leidybos galios. Konstitucijos 34 straipsnyje išvardytos santykių, kuriuos galima reguliuoti įstatymais, sritys, visa kita priskirta reguliavimo reglamentiniais aktais sričiai. Be to, neliko Parlamento įstatymų leidybos monopolio, nes pagal Konstitucijos 11 straipsnį įstatymas gali būti priimtas ir referendumu. 1958 m. Konstitucijoje įtvirtinus įstatymų konstitucingumo kontrolę, kurią vykdo Konstitucinė Taryba, Parlamento priimti įstatymai gali būti tikrinami atitikties Konstitucijai aspektu. Pagal 1958 m. Konstituciją įstatymų leidybos procese Vyriausybei patikėtos įvairios teisės, leidžiančios daryti reikšmingą įtaką šiam procesui.

Parlamentarizmas racionalizuotas ne tik ribojant Parlamento įstatymų leidybos funkciją, bet ir Konstitucijos 49 straipsnyje tiksliai apibrėžiant nepasitikėjimo Vyriausybe pareiškimo procedūras, taip pat nustatant, kad tokia rezoliucija priimama absoliučia Nacionalinio susirinkimo narių dauguma.

Toks konstitucinis reguliavimas neatsitiktinai vertė kalbėti apie parlamentarizmo nuosmukį ar jo transformaciją, net teigti, kad tokia Parla-

mento galių evoliucija, pasak R. G. Schwartzbergo, reiškia atstovaujamosios demokratijos vartimą „supletyvine demokratija“, kai Parlamentui lieka vien pagalbinės institucijos vaidmuo.

Konstitucinė praktika parodė Parlamento gyvybingumą. Stebėtina, kad šios institucijos vaidmens gynėja tapo Konstitucinė Taryba, kuriai Konstitucijos teksto kūrėjai planavo parlamentarizmo ribotojos vaidmenį. Be to, vėlesnėmis Konstitucijos pataisomis buvo įtvirtintos nuostatos, stiprinusios ir įstatymų leidžiamosios valdžios institucijų, ir parlamentarų veiklos galimybes. 1974 m. Konstitucijoje atsirado nuostatos dėl Parlamento kreipimosi į Konstitucinę Tarybą, 1992 m. – dėl abiejų rūmų rezoliucijos dėl Bendrijų aktų projektu, 1995 m. – dėl Parlamento vienos sesijos, 1996 m. – dėl socialinės apsaugos finansavimo įstatymų priėmimo ir t. t.

Parlamento funkcijos bei sudarymo pagrindai skelbiami Konstitucijos 24 straipsnyje, kuris buvo modifikuotas 2008 m. konstitucine pataisa. Šio straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Parlamentas priima įstatymus, kontroliuoja Vyriausybės veiklą, vertina viešosios valdžios vykdomą veiklą.

Prancūzijos Parlamentui būdinga griežtai apibrėžta kompetencija, t. y. kad jam priklauso tik tie įgaliojimai, kurie Parlamentui priskirti Konstitucijos. Be įstatymų leidybos, Vyriausybės veiklos kontrolės ar viešosios valdžios veiklos vertinimo konstituciškai fiksuojami ir kiti įgaliojimai (pvz., paskelbti karą gali leisti tik Parlamentas, jis duoda leidimą pratęsti apgulties padėtį ilgiau kaip 12 dienų ir t. t.).

Parlamentą sudaro Nacionalinis susirinkimas (*Assemblée nationale*) ir Senatas (*Sénat*).

Nacionalinio susirinkimo deputatai, kurių skaičius neturi viršyti penkių šimtų septyniasdešimt septynių, yra renkami tiesioginiais rinkimais.

Senatas, kurio narių skaičius negali viršyti trijų šimtų keturiasdešimt aštuonių, renkamas netiesioginiais rinkimais. Jis garantuoja Respublikos teritorinių bendruomenių atstovavimą.

Prancūzai, gyvenantys ne Prancūzijoje, yra atstovaujami Nacionaliniame susirinkime ir Senate.

Bikameralizmas – tai Trečiosios ir Ketvirtosios Respublikų tradicijos tęsinys. Prancūzijoje nesibaigia diskusijos dėl aukštesniųjų Parlamento rūmų – Senato – veiklos tikslingumo. Kritikuojama jo rinkimų sistema, atstovavimas konservatyvioms tendencijoms. Kita vertus, tokios kritikos

priešinkai primena teritorinių bendruomenių interesų atstovavimo būtinumą, būtinybę užtikrinti valstybės institucijų veiklos tęstinumą.

Kiekvienų rūmų įgaliojimų trukmę, jų narių skaičių, jų atlyginimo, išrinkimo sąlygas, nerenkamumą ir pareigų nesuderinamumą nustato organinis įstatymas.

Kalbant apie rūmų santykius, pabrėžiama: Prancūzijos Parlamente žemutiniai rūmai – Nacionalinis susirinkimas – yra „stiprūs“, o Senatas yra „silpnas“. Tai – „nelygiateisių dvejų rūmų sistema“⁷⁹⁷. Tokia nelygybė ypač regima dviem aspektais:

1) leidžiant įstatymus lemiamas žodis tenka Nacionaliniam susirinkimui;

2) tik Nacionalinis susirinkimas gali pareikšti nepasitikėjimą Vyriausybe.

Konstitucija pačia bendriausia prasme fiksuoja rinkimų būdą – Nacionalinio susirinkimo deputatai renkami tiesiogiai, o Senato nariai – netiesiogiai. Rinkimų sistemos parinkimas paliktas įstatymų leidėjui. J. P. Jacqué pažymi, kad Penktajai Respublikai būdingas didelis parlamentarų rinkimų būdo stabilumas⁷⁹⁸ (per pirmą septynerių metų Respublikos prezidento F. Mitterrand'o kadenciją darytą Nacionalinio susirinkimo deputatų rinkimų sistemos keitimą ir pagal juos vykusius 1986 m. rinkimus reikėtų laikyti tik vienkartinio epizodu).

Nacionalinio susirinkimo deputatai renkami penkerių, o Senato nariai – šešerių metų kadencijai⁷⁹⁹.

Nacionalinio susirinkimo deputatai renkami visuotiniais rinkimais pagal mažoritarinę sistemą vienmandatėse apygardose. Jeigu nė vienas kandidatas pirmajame rinkimų rate negauna absoliučios rinkėjų, dalyvavusių rinkimuose, ir ketvirčio rinkėjų, įrašytų į rinkėjų sąrašus, balsų, po dvejų savaičių rengiamas antrasis rinkimų ratas, kuriame dalyvauja visi kandidatai, gavę daugiau nei 12,5 proc. apygardoje įregistruotų rinkėjų balsų. Išrinktu laikomas daugiausiai balsų gavęs kandidatas.

⁷⁹⁷ Favoreu, L.; Gaïa, P.; Ghevontian, R.; Mestre, J. L.; Pfersmann, O.; Roux, A.; Scoffoni, G. *Droit constitutionnel*, 7e édition. Paris: Dalloz, 2004, p. 635.

⁷⁹⁸ Jacqué, J. P. *Droit constitutionnel et institutions politiques*, 8e édition. Paris: Dalloz, 2010, p. 199.

⁷⁹⁹ 2003 m. liepos mėn. Senato nario įgaliojimų trukmė buvo sumažinta nuo devynių iki šešių metų. Toks sprendimas priimtas Senato iniciatyva. Pažymėtina, kad Parlamento nario įgaliojimų trukmė – ne konstitucinio reguliavimo dalykas.

Senato narius renka specialios rinkiminės kolegijos, kurias sudaro deputatai, regionų tarybų nariai, generaliniai tarėjai, municipalinių tarybų atstovai. Rinkimų sistema skiriasi, atsižvelgiant į skaičių senatorių, kurie turi būti išrinkti departamente. Taikoma arba dviejų ratų mažoritarinė, arba proporcinė rinkimų sistema (jei departamente renkami bent keturi senatoriai). Kas treji metai Senato sudėtis atnaujinama, pakeičiant pusę narių.

Organinis įstatymas nustato sąlygas, kuriomis išrenkami asmenys, turintys užtikrinti deputatų ar senatorių, kai jie sutinka užimti vietas Vyriausybėje, pavadavimą iki visuotinio arba dalinio Parlamento rūmų, kuriems jie priklausė, atnaujinimo.

Parlamento nario statusas „turi užtikrinti jų nepriklausomybę nuo bet kokio išorės spaudimo, nesvarbu, kieno jis daromas“⁸⁰⁰.

Parlamento nariai negali būti persekiojami, ieškomi, areštuojami, sulaikomi ar teisiami dėl jų pareikštos nuomonės ar balsavimo vykdant savo įgaliojimus.

Joks Parlamento narys negali būti persekiojamas, ieškomas, areštuojamas ar sulaikomas ar teisiamas dėl pareikštos nuomonės ar balsavimo jam vykdant savo įgaliojimus. Pagal Konstituciją negalima areštuoti ar kitaip suvaržyti Parlamento nario laisvės be rūmų, kuriems jis priklauso, biuro sutikimo. Tokio sutikimo nereikia, jei jis sulaikomas darantis nusizengimą ar nusikaltimą ar paskelbus galutinį nuosprendį.

Parlamento nario sulaikymas, laisvės suvaržymas ar persekiojimas yra sustabdomi sesijos laikotarpiui, jei to reikalauja rūmai, kuriems jis priklauso. Atitinkamai Parlamento rūmai gali susirinkti į papildomus posėdžius, jei to prireiktų norint taikyti minėtas priemones.

Konstitucijos 27 straipsnio 1 dalyje skelbiama: „Imperatyvus mandatas negalioja.“ Prancūzijos Konstitucijoje įtvirtintas Parlamento nario laisvo mandato principas.

Parlamento narių balsavimo teisė yra asmeninė. Organinis įstatymas išimties tvarka gali leisti balso teisės delegavimą. Šiuo atveju niekam negali būti deleguotas daugiau kaip vienas mandatas.

Parlamento nario mandatas nesuderinamas su Vyriausybės nario pareigomis. Be to, šis mandatas nesuderinamas su viešąja tarnyba bei tam tikra privataus pobūdžio veikla. Pradėdami ir baigdami kadenciją,

⁸⁰⁰ Chantebout, B. *Droit constitutionnel*, 27 e édition à jour août 2010. Paris: Dalloz, 2010, p. 524.

Parlamento nariai turi pateikti savo turtinės padėties deklaraciją. Šias deklaracijas tikrina Politinio gyvenimo finansavimo skaidrumo komisija, kuri prireikus gali pareikalauti paaiškinimų. Nepateikus deklaracijos greisia sankcija: asmuo vienerius metus negali būti renkamas.

Parlamento organizacijos ir darbo santykius reguliuoja Parlamento rūmų reglamentai. 1958 m. Konstitucijoje įtvirtinti tik kai kurie esminiai Parlamento organizavimo ir veiklos aspektai. Pažymėtina, kad 1958 m. Konstitucijos kūrėjai, siekdami išvengti nesibaigiančių diskusijų dėl kai kurių Ketvirtos Respublikos laikų reglamentų nuostatų konstitucingumo, Konstitucijos 61 straipsnio 1 dalyje įtvirtino nuostatą, kad Parlamento rūmų reglamentai, prieš pradėdami juos taikyti, turi būti pateikti Konstitucinei Tarybai, kuri patikrina jų atitiktį Konstitucijai. Privaloma reglamentų konstitucingumo kontrolė veiksminga. Kaip teigiama teisinėje literatūroje, Konstitucinė Taryba daugelį kartų „konstatavo Parlamento reglamento neatitikimą ne tik Konstitucijai, bet ir organiniams įstatymams“⁸⁰¹.

Parlamento rūmų darbą organizuoja atitinkami jų organai: rūmų pirmininkas, biuras, pirmininkų konferencija.

Rūmų pirmininkai vadovauja Parlamento rūmų darbui. Nacionalinio susirinkimo pirmininkas renkamas visam šių rūmų deputatų kadencijos laikui, o Senato pirmininkas perrenkamas kiekvieną kartą iš dalies atnaujinant Senatą. Konstitucijoje fiksuojami tik kai kurie jų įgaliojimai. Antai Konstitucijos 12 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad Respublikos prezidentas, norėdamas paleisti Parlamentą, turi konsultuotis ir su Parlamento rūmų pirmininkais; pagal Konstitucijos 16 straipsnio 1 dalį oficiali Respublikos prezidento konsultacija su Parlamento rūmų pirmininkais yra numatyta, kai Respublikos prezidentas, esant tam tikroms aplinkybėms, priima sprendimą dėl būtinų priemonių taikymo; pagal Konstitucijos 56 straipsnį tris Konstitucinės tarybos narius skiria Nacionalinio susirinkimo pirmininkas ir tris – Senato pirmininkas ir kt.

Rūmų biurą sudaro rūmų pirmininkas, vicepirmininkai, kvestoriai ir sekretoriai. Vicepirmininkai pavaduoja pirmininką posėdžiuose. Kvestoriams patikėti rūmų administravimo klausimai, sekretoriai kontroliuoja protokolus ir balsavimus. Biuras formuojamas laikantis politinių grupių proporcingo atstovavimo principo.

⁸⁰¹ Jacqué, J. P. *Droit constitutionnel et institutions politiques*, 8e édition. Paris: Dalloz, 2010, p. 205.

Pirmininkų konferenciją sudaro rūmų pirmininkas, vicepirmininkai, komisijų ir politinių grupių atstovai. Jai tenka svarbus vaidmuo formuojant Parlamento rūmų darbotvarkę.

Parlamento rūmų darbo negalima įsivaizduoti be darbo ir politinių struktūrų.

Nuolatinės komisijos, specialios komisijos, tyrimo komisijos, parlamentinės delegacijos – Parlamento rūmų darbo organai.

Politinės grupės (t. y. politinės frakcijos) jungia pagal politines orientacijas susiskirsčiusius Parlamento rūmų narius.

Pagal Konstitucijos 28 straipsnį Parlamentas naudodamasis teise susirenka į eilinę sesiją, kuri prasideda pirmą spalio darbo dieną ir baigiasi paskutinę birželio darbo dieną. Kiekvienų rūmų eilinės sesijos posėdžių skaičius negali viršyti šimto dvidešimties. Kiekvieni rūmai nustato savo posėdžių savaites. Posėdžių dienas ir valandas nustato rūmų reglamentai.

Ministras pirmininkas, pasikonsultavęs su atitinkamų rūmų pirmininku arba kiekvienų rūmų narių dauguma, gali priimti sprendimą dėl papildomų posėdžių dienų.

Konstitucijos 29 straipsnyje numatyta, kad į neeilinę sesiją Parlamentas susirenka ministro pirmininko arba Nacionalinio susirinkimo narių daugumos prašymu pagal nustatytą darbotvarkę. Kai neeilinė sesija sušaukiama Nacionalinio susirinkimo narių prašymu, dekretas dėl jos pabaigos priimamas, kai Parlamentas ne vėliau kaip po dvylikos dienų nuo jo susirinkimo išnagrinėja darbotvarkės, pagal kurią buvo sušauktas, klausimus. Tik ministras pirmininkas gali prašyti susirinkti į naują sesiją nepraėjus mėnesiui nuo dekreto dėl sesijos pabaigos priėmimo.

Išskyrus tuos atvejus, kai Parlamentas susirenka įgyvendindamas savo teises, neeilinės sesijos yra pradedamos ir baigiamos Respublikos prezidento dekretu.

Prancūzijos Konstitucijoje įtvirtinta Vyriausybės prioritetinė padėtis formuojant Parlamento darbotvarkę. Tai – dar viena Prancūzijos konstitucinio reguliavimo naujovė.

Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad, nepažeisdami Konstitucijos 28 straipsnio paskutinių trijų dalių nuostatų, kiekvieni rūmai nusistato savo darbotvarkę. Dvi iš keturių plenarinių posėdžių savaitių prioritetine tvarka skiriamos, atsižvelgiant į Vyriausybės nustatytą tvarką, įstatymų projektams svarstyti bei debatams dėl klausimų, kuriuos

Vyriausybė prašė įrašyti į darbotvarkę. Be to, Vyriausybės prašymu į darbotvarkę prioritetine tvarka įrašomas finansų įstatymų projektų, socialinės apsaugos finansavimo įstatymų projektų, taip pat, atsižvelgiant į konstitucines nuostatas, kitų rūmų per 6 savaites perduotų aktų, projektų, susijusių su krizinėmis situacijomis, bei Konstitucijos 35 straipsnyje numatytų prašymų gauti leidimą nagrinėjimas.

Viena iš keturių plenarinių posėdžių savaitių prioritetine tvarka, laikantis kiekvienų rūmų nustatytos darbotvarkės, skiriama Vyriausybės veiklos kontrolei ir viešosios valdžios veiklai įvertinti. Be to, viena plenarinių posėdžių diena per mėnesį yra skiriama darbotvarkei, sudarytai atitinkamų rūmų opozicinių ar mažumos grupių, nagrinėti.

Bent vienas posėdis per savaitę, taip pat ir per neeilines sesijas, numatytas Konstitucijos 29 straipsnyje, prioritetine tvarka skiriamas Parlamento narių klausimams ir Vyriausybės atsakymams.

11. APIE ĮSTATYMŲ LEIDYBOS YPATUMUS

1958 m. Konstitucijos kūrėjų siekį racionalizuoti Parlamento veiklą atspindi ir įstatymų leidybą – pagrindinę Parlamento funkciją – reguliuojančios nuostatos. Regime dvi tendencijas. Pirmoji – Parlamentas gali priimti įstatymus tik Konstitucijos 34 straipsnyje išvardytais klausimais, antroji – Vyriausybė įgijo ne vieną teisinę priemonę kištis į įstatymų leidybą, spartinti ar stabdyti įstatymo priėmimą.

Nustačius, kad Parlamentas gali priimti įstatymus Konstitucijos 34 straipsnyje išvardytais klausimais, tenka atsisakyti įprasto įstatymo, kaip Parlamento įstatymų leidybos tvarka priimto akto, skirto reguliuoti svarbiems santykiams, sampratos. Pagal Prancūzijos Konstituciją įstatymą apibūdina ir formalusis, ir materialusis kriterijai.

Formalusis kriterijus rodo, kad įstatymas – nustatyta įstatymams leisti tvarka Parlamento priimtas aktas. Materialusis kriterijus rodo, kad įstatymu turi būti reguliuojami Konstitucijos 34 straipsnyje išvardyti klausimai.

Įstatyme įtvirtintos taisyklės, susijusios su:

- pilietinėmis teisėmis ir pagrindinėmis garantijomis, teikiamomis piliečiams siekiant įgyvendinti viešąsias laisves, laisvę, pliuralizmą ir žiniasklaidos nepriklausomybę;

- nacionalinės gynybos užtikrinimo nulemtais piliečių ir jų turto suvaržymais;

- pilietybe, asmenų civiline būkle ir teisnumu, šeimos bei turtais santykiams, paveldėjimu ir dovanojimu;
- nusikaltimu ir nusižengimu bei už juos skiriamų bausmių nustatymu, baudžiamuoju procesu, amnestija, naujų teismo sistemų sukūrimu bei teismo pareigūnų statusu;
- visų rūšių mokesčių išieškojimo pagrindais, jų tarifais ir būdais;
- pinigų emisijos tvarka.

Įstatymuose taip pat nustatytos taisyklės, susijusios su: Parlamento rūmų ir vietinių atstovaujamųjų susirinkimų rinkimų bei užsienyje gyvenantiems prancūzams atstovaujančių organų sudarymo tvarka, taip pat rinkimais gautų mandatų bei pareigų teritorinių bendruomenių atstovaujimuose susirinkimuose įgyvendinimo sąlygomis; viešųjų įstaigų kategorijų nustatymu; pagrindinėmis garantijomis, teikiamomis valstybės civiliams ir kariniams tarnautojams; įmonių nacionalizavimu ir jų nuosavybės perdavimu iš viešojo sektoriaus į privatų.

Tam tikrais Konstitucijos 34 straipsnyje išvardytais klausimais įstatyme nustatyti pagrindiniai principai. Tai – bendros nacionalinės gynybos organizavimas, laisvas teritorinių bendruomenių administravimas, jų kompetencija ir pajamos, švietimas, aplinkos apsauga, nuosavybės teisė, daiktinės teisės ir civilinės bei komercinės prievolės, darbo teisė, profesinių sąjungų ir socialinio saugumo teisė.

Šiuo atveju Parlamentas nustato tik pagrindinius principus. Tai – tarsi tam tikri rėmai, kuriuos vėliau užpildys vykdomosios valdžios aktai. Žodžiu, lygindami su teise įstatymais sureguliuoti tam tikrus santykius, čia regime Parlamento teisę vien nustatyti teisinio reguliavimo pagrindus. Taip sumažinama Parlamento teisėkūros apimtis.

Konstitucijos 34 straipsnyje numatytas ir tam tikrų kategorijų įstatymų priėmimas. Tai – finansiniai, socialinės apsaugos finansavimo ir programiniai įstatymai.

Finansiniais įstatymais, laikantis organiniuose įstatymuose numatytų sąlygų ir išlygų, nustatomos valstybės pajamos ir išlaidos.

Socialinės apsaugos finansavimo įstatymai nustato finansinį jos balansą ir pagal numatomas pajamas, organinio įstatymo numatytą sąlygas ir išlygas fiksuoja išlaidų tikslus.

Programiniai įstatymai nustato valstybės veiklos tikslus. Daugia-mečio viešojo finansavimo kryptys taip pat nustatomos programiniais

įstatymais. Juos priimant būtina paisyti viešosios administracijos įstaigų sąskaitų subalansavimo tikslo.

Reikšminga nuostata, kad Konstitucijos 34 straipsnyje gali būti patikslintas ir papildytas organiniu įstatymu.

Pagal Prancūzijos Konstitucijos 58 straipsnį, kai Respublikos prezidentas ratifikuoja tam tikras tarptautines sutartis ar susitarimus, jis turi gauti išankstinį Parlamento leidimą. Tai – taikos, prekybos sutartys, tarptautinės sutartys ar susitarimai dėl tarptautinių organizacijų; sutartys, susijusios su valstybės finansais, sutartys, keičiančios įstatymų nuostatas, sutartys, susijusios su asmens padėtimi, teritorijos perleidimu, prijungimu ar pasikeitimu. Kadangi pasirašytas sutarties tekstas laikomas galutiniu, Parlamentas *įstatymu dėl leidimo ratifikuoti sutartį* gali leisti ar neleisti ratifikuoti šių sutarčių ar susitarimų. Tam tikrais atvejais leidimo ratifikuoti sutartis klausimas gali būti perduotas tautos referendumui.

1958 m. Prancūzijos Konstitucijoje įtvirtintas *organinių įstatymų institutas*. Tai – Konstitucijoje numatyti įstatymai, susiję su viešosios valdžios organizacija ir veikla. Organinis įstatymas priimamas ir keičiamas laikantis specialių Konstitucijoje numatytų sąlygų. Paprastu įstatymu organinio įstatymo nuostatų keisti negalima. Šios sąlygos užtikrina didesnę šios srities reguliavimo stabilumą. Tai – sudėtingesnė priėmimo procedūra, privalomas organinių įstatymų atitikties Konstitucijai patikrinimas Konstitucinėje Taryboje.

Konstitucijoje yra nemažai nuostatų, susijusių su įstatymų leidybos procesu.

Įstatymų leidybos iniciatyvos teisę priklauso ministrui pirmininkui ir Parlamento nariams. Ministras pirmininkas šią teisę įgyvendina teikdamas įstatymų projektus, o Parlamento nariai – įstatymų pasiūlymus.

Konstitucinės nuostatos sudaro itin palankias sąlygas priimti vykdomosios valdžios parengtiems įstatymų projektus. Tai – veiksmingos vykdomosios valdžios koncepcijos užtikrinimo visose valstybinio gyvenimo srityse išraiška.

Konstitucijoje įtvirtinta, kad, gavus Valstybės Tarybos nuomonę, įstatymų projektas turi būti apsvarstytas Ministrų Taryboje. Valstybės Tarybos nuomonės institutas – reikšmingas akto rengimo aspektas, kurio negalima apeiti. Konstitucinė Taryba 2003 m. balandžio 3 d. sprendimu pripažino antikonstitucine įstatymo nuostatą, kuria Vyriausybė papildė

įstatymo projektą, jos nepateikusi Valstybės Tarybai. Todėl kartais Vyriausybė, norėdama išvengti nepalankios nuomonės, „gudrauja“ ir prašo Vyriausybę remiančių Parlamento narių jos parengtus projektus pateikti kaip jų pačių parengtus įstatymų pasiūlymus.

Įstatymų priėmimo statistikos išvados labai aiškios: tik viena dešimtoji dalis priimtų įstatymų buvo inicijuoti Parlamento narių. Tikrasis įstatyminio reguliavimo sumanytojas – Vyriausybė.

Įstatymų projektų pateikimo Nacionaliniam susirinkimui ar Senatui sąlygas nustato organinis įstatymas.

Įstatymo projektas negali būti įrašytas į dienotvarkę, jei Parlamento rūmų, kuriems buvo pateiktas projektas, pirmininkų konferencija nutarė, kad nebuvo atsižvelgta į organinio įstatymo nustatytas taisykles. Kilus Vyriausybės ir pirmininkų konferencijos ginčui, atitinkamų Parlamento rūmų pirmininkas ar Ministras Pirmininkas gali kreiptis į Konstitucinę Tarybą, kuri sprendimą priima per aštuonias dienas.

Laikydamasis įstatymo nustatytų sąlygų kiekvienų Parlamento rūmų pirmininkas gali prašyti Valstybės Tarybos nuomonės dėl įstatymo pasiūlymo, iki jo svarstymo komisijoje, jeigu pasiūlymą pateikęs Parlamento narys neprieštarauja. Pagal Konstitucijos 40 straipsnį Parlamento narių pateiktos įstatymų pasiūlymai ir pataisos negali būti priimami, jei juos priėmus sumažėtų valstybės ištekliai arba dėl to atsirastų ar padidėtų valstybės išlaidos.

Konstitucijos 41 straipsnyje nustatyta, kad jei per įstatymų leidybos procedūrą paaiškėtų, jog įstatymo pasiūlymas ar pataisa nepriklauso įstatymų reguliavimo sričiai ar prieštarauja įgaliojimų perdavimui pagal Konstitucijos 38 straipsnį, tai Vyriausybė ar atitinkamų Parlamento rūmų pirmininkas gali pareikšti, kad jie nepriimtini. Jei kyla šių subjektų ginčas, vieno iš jų prašymu Konstitucinė Taryba dėl to priima sprendimą per aštuonias dienas.

Įstatymų projektai ir įstatymų pasiūlymai Parlamento rūmų, kuriems jie buvo pateikti, plenariniuose posėdžiuose svarstomi pagal minėtų aktų tekstus, aprobuotus komisijos, kuriai šie aktai buvo perduoti pagal Konstitucijos 43 straipsnį, o jeigu šie aktai nebuvo perduoti – nagrinėjamas rūmams pateikto projekto tekstas.

Projektai dėl Konstitucijos pataisų, finansinių įstatymų, socialinės apsaugos finansavimo įstatymų projektai visais atvejais Parlamento rūmų, kuriems jie buvo perduoti, nagrinėjami pirmajame svarstyme pagal Vy-

riausybės pateiktą akto tekstą, o kituose svarstymuose diskutuojama dėl kitų Parlamento rūmų perduoto projekto teksto.

Įstatymų projektų ir įstatymų pasiūlymų pirmas svarstymas Parlamento rūmuose, kuriems jie buvo perduoti, rengiamas tik pasibaigus šešių savaičių terminui nuo jų pateikimo. Kituose Parlamento rūmuose tokio įstatymo projekto ir įstatymų pasiūlymo svarstymas gali būti rengiamas tik praėjus keturioms savaitėms nuo projekto perdavimo. Šios nuostatos netaikomos, jei pagal Konstitucijos 45 straipsnį yra pradėta pagreitinta procedūra (*procédure accélérée*). Jos taip pat netaikomos finansinių įstatymų projektams, socialinės apsaugos įstatymų projektams bei projektams, susijusiems su krizinėmis situacijomis.

Įstatymų projektai ir įstatymų pasiūlymai perduodamai vienai iš nuolatinųjų komisijų (kiekvienoje Parlamento rūmuose pagal Konstituciją jų skaičius yra apribotas iki aštuonių). Vyriausybės ar rūmų, kuriems projektas buvo perduotas, reikalavimu įstatymo projektas ar įstatymo pasiūlymas gali būti perduotas specialiai šiuo tikslu sudarytai komisijai.

Ir Parlamento nariai, ir Vyriausybė turi teisę teikti pataisas. Ši teisė rūmų plenariniame posėdyje ar komisijose įgyvendinama laikantis Parlamento rūmų reglamento nustatytų sąlygų ir neperžengiant ribų, fiksuotų organiniame įstatyme. Prasidėjus debatams dėl projekto Vyriausybė gali prieštarauti bet kokios pataisos, kuri nebuvo iš anksto svarstyta komisijoje, nagrinėjimui. Vyriausybės prašymu Parlamento rūmai, kuriems buvo pateiktas įstatymo projektas, vienu balsavimu priima sprendimą dėl viso ar dalies nagrinėjamo akto, palikdami tik pataisas, kurias pasiūlė ar kurioms pritarė Vyriausybė.

Pagal Konstitucijos 45 straipsnį kiekvienas įstatymo projektas ar įstatymo pasiūlymas yra nuosekliai nagrinėjamas abiejuose Parlamento rūmuose, siekiant priimti identišką tekstą. Bet kokia pataisa, nepažeidžiant Konstitucijos 40 ir 41 straipsnių nuostatų, yra priimama nagrinėti per pirmąjį svarstymą, jeigu ji susijusi, net ir netiesiogiai, su nagrinėjamu akto tekstu.

Vienodam įstatymo tekstui turi pritari ti abeji rūmai. Šio tikslo siekiama dviem būdais: vadinamuoju „šaudyklės“ (*navette*) arba projektą perduodant derinti mišriai paritetinei komisijai.

Paprastai įstatymo projekto tekstas yra perduodamas vienerių rūmų kitiems, kol bus pasiektas susitarimas dėl jo teksto. Jei Senatas prieštarauja tekstui, tokia „šaudyklė“ pirmyn atgal gali užsitęsti, nes Vyriausy-

bė Senato atžvilgiu neturi Konstitucijos 49 straipsnio 3 dalyje numatytų „ginklų“. Tačiau Konstitucijos 45 straipsnis leidžia Vyriausybei nutraukti akto judėjimą pirmyn atgal po dviejų skaitymų kiekvienuose rūmuose (ar po vieno skaitymo, jeigu taikoma pagreitinata procedūra) ir pasiekti, kad būtų sudaryta mišri paritetinė komisija (*commission mixte paritaire*).

Iki 2008 m. konstitucinės reformos vien Vyriausybė sprendė skubos klausimą. Po 2008 m. Parlamento rūmų pirmininkų konferencijos turi teisę prieštarauti pagreitintos procedūros taikymui. Teisė sušaukti mišrią paritetinę komisiją, kuri anksčiau buvo vien Vyriausybės prerogatyva, suteikta abiejų rūmų pirmininkams, veikiančiams kartu.

Mišrią paritetinę komisiją sudaro vienodus skaičius Nacionalinio susirinkimo deputatų ir Senato narių, kuriems pavesta susitarti dėl bendro teksto. Sėkmės atveju Vyriausybė teikia projektą abejiems rūmams. Nesutarus galima toliau taikyti „šaudyklės“ metodą. Galų gale Vyriausybė gali nuspręsti, jog būtina galutinį žodį suteikti Nacionaliniam susirinkimui, kuris ir priima tokį sprendimą. Nacionalinis susirinkimas priima arba savo aprobuotą tekstą (prireikus jis papildomas viena ar keliomis Senato pataisomis), arba mišrios paritetinės komisijos parengtą tekstą.

Konstitucijos 45 straipsnis numato procedūrą, leidžiančią Vyriausybei įveikti Senato pasipriešinimą. Jei mišriai paritetinei komisijai nepavyksta parengti suderinto teksto arba jei šis tekstas nėra priimamas pagal Konstitucijos 45 straipsnio 3 dalies sąlygas, Vyriausybė, tekstą iš naujo apsvačius Nacionaliniame susirinkime ir Senate, gali prašyti Nacionalinį susirinkimą priimti galutinį sprendimą. Šiuo atveju Nacionalinis susirinkimas gali imtis teksto, parengto mišrios komisijos, arba paskutinio savo priimto teksto, jei būtina, pakeisto viena ar keliomis Senato priimtomis pataisomis. Turime prisiminti, kad Nacionalinis susirinkimas, kuriam priklauso galutinio žodžio teisė, yra saistomas Konstitucijos 49 straipsnio 3 dalies nuostatų, pagal kurias Vyriausybė balsavimą dėl atitinkamų projektų priėmimo gali susieti su pasitikėjimo Vyriausybe klausimu.

Priimto įstatymo tekstas yra perduodamas Respublikos prezidentui jį paskelbti. Jis turi teisę reikalauti antrojo svarstymo, bet šia teise naudojasi itin retai.

Organiniai įstatymai, finansų įstatymai, socialinės apsaugos įstatymai, Konstitucijos 34 straipsnyje numatyti programiniai įstatymai, įstatymai, leidžiantys ratifikuoti sutartis, priimami laikantis specialių procedūrų.

Antai organiniai įstatymai priimami ir keičiami laikantis tokių Konstitucijos 46 straipsnyje nustatytų sąlygų:

1) organinių įstatymų projektai ir pasiūlymai svarstomi ir dėl jų balsojama Parlamento rūmuose tik pasibaigus Konstitucijos 42 straipsnio 3 dalies nustatytiems terminams (tačiau, jei pagal 45 straipsnį buvo pradėta pagreitinata procedūra, teikiamas projektas ar pasiūlymas negali būti pateikiamas pirmiesiems rūmams nagrinėti nepraėjus penkiolikos dienų terminui po jų pateikimo);

2) priimant organinį įstatymą taikoma procedūra, numatyta Konstitucijos 45 straipsnyje; kilus nesutarimams tarp Parlamento rūmų, akto tekstas gali būti priimtas Nacionalinio susirinkimo paskutiniame svarstyme tik absoliučia šių rūmų narių balsų dauguma;

3) organiniai įstatymai, susiję su Senatu, turi būti priimti vienodų redakcijų abejuose Parlamento rūmuose;

4) organiniai įstatymai gali būti viešai paskelbiami tik tada, kai Konstitucinė Taryba paskelbia, kad jie atitinka Konstituciją.

Pagal Konstitucijos 37 straipsnį sritys, kurių nereguliuoja įstatymai, priklauso reglamentinei valdžiai. Taigi taip pripažįstamas vykdomosios valdžios reglamentinės veiklos autonomiškumas. Ši valdžia veikia šalia įstatymais reguliuojamos srities ir jos aktams priimti nereikia įstatymo. Taip pripažįstamas reglamentinės teisėkūros savarankiškumas.

Siekiant užtikrinti reglamentinės veiklos realų savarankiškumą, buvo numatyta ir šios srities gynyba. 1958 m. Konstitucijoje numatyti įvairūs gynybos mechanizmai, kurių būtinas elementas – Konstitucinės Tarybos sprendimas. Antai, kai svarstant įstatymo siūlymą ar pataisą paaiškėja, kad toks siūlymas ar pataisa nepriklauso įstatymo sričiai (Konstitucijos 41 str.), Vyriausybė gali pareikšti, kad jie nepriimtini. Jeigu Vyriausybės ir atitinkamų rūmų nuomonės skiriasi, jų prašymu sprendimą per aštuonias dienas priima Konstitucinė Taryba. Kitu atveju, kai Vyriausybė nori pakeisti įstatymą, manydama, kad Parlamentas klaidingai priėmė tokį aktą, ji dėl akto, priimtų įsigaliojus Konstitucijai, kreipiasi į Konstitucinę Tarybą. Konstitucinė Taryba gali pripažinti, kad įstatymas reguliuoja reglamentinės srities klausimus.

Atrodytų, 1958 m. Konstitucijoje įtvirtintu reguliavimu įstatymo sritis sumažėjo kaip šagrenės oda⁸⁰². Praktika šiek tiek pakeitė tokį požiūrį.

⁸⁰² Formery, S. L. *La Constitution commentée article par article*, 4e édition. Paris, Hachette, 1998, p. 76.

Ir Parlamentas, ir Vyriausybė, ir Konstitucinė Taryba žvelgė plačiau, nei leistų pažodinė Konstitucijos teksto interpretacija, ir neretai leisdavo Parlamentui peržengti materialines įstatymo ribas. Pasirinktas Konstitucijos aiškinimas išplėtė įstatymų leidybos sritį. Pažymėtina, kad vien Konstitucijos 34 straipsnio formuluotės leidžia įstatymu reguliuoti įvairias politinio, ekonominio ir socialinio gyvenimo sritis. Sunku rasti klausimą, kuris nepatektų į šį sąrašą. Be to, Konstitucinė Taryba patikslino, kad įstatymo sritį apibrėžia ne vien Konstitucijos 34 straipsnis, bet ir Konstitucijos 3, 66, 72, 73 ir 74 straipsniai. Be to, konstatuota, kad jeigu Vyriausybė nepasinaudojo Konstitucijos 41 straipsnyje numatyta procedūra, svarstant įstatymą negalima taikyti Konstitucijos 61 straipsnio

Be to, ir 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje nurodytos kelios įstatyminio reguliavimo sritys. Įstatymas turi reguliuoti aplinkynes, kurioms esant žmogus gali būti apkaltintas, sulaukytas ar įkalintas (7 str.), įstatymas turi numatyti bausmes už nusikaltimus (8 str.) ir kt. 1946 m. Konstitucijos preambulėje nustatyta, kad įstatymais turi būti reguliuojama teisė streikuoti.

12. KONSTITUCINĖ TARYBA

Konstitucinė taryba (*Conseil constitutionnel*) – dar viena iš 1958 m. Konstitucijoje įtvirtintų naujovių. Prisimenant Prancūzijos konstitucinę tradiciją, kuri buvo grindžiama J. J. Rousseau pasiūlyta įstatymo – bendros valios išraiškos – samprata, parlamentinių priimamų įstatymų konstitucingumo kontrolės įtvirtinimą reikėtų pripažinti fundamentaliu sprendimu. Tiesa, 1958 m. Konstitucijos kūrėjų siekiai buvo kuklesni. Jie svajojo pažaboti nevaržomą parlamentarizmą, užtikrinti, kad Parlamentas, leisdamas įstatymus, laikytųsi Konstitucijos 34 straipsnyje apibrėžtų ribų.

Konstitucinės Tarybos veikla patikslino ir jos vykdomosios konstitucinės kontrolės, ir pačios teisinės sistemos sampratą. Neatsitiktinai rašoma, kad Konstitucinė Taryba savo veikla įvykdė tikrą teisinę revoliuciją. Tos revoliucijos esmė – tai perėjimas iš Trečiajai ir Ketvirtajai Respublikoms būdingo „įstatymo centrismo“ (jį teoriškai Trečiosios Respublikos laikais grindė garsusis R. Carré Malbergas) į Konstitucijos viršenybę grindžiamą teisinę sistemą. Įstatymų konstitucingumo tikrinimas Konstituciją pavertė tikru ir vieninteliu teisinės sistemos centru, kurį turi atitikti žemesnis teisinis reguliavimas.

Konstitucijos 56 straipsnyje nustatyta, kad Konstitucinę Tarybą sudaro devyni nariai, skiriami devyneriems metams ir tik vienai kadencijai. Kas treji metai Konstitucinės Tarybos sudėtis atnaujinama trečdaliu. Tris Konstitucinės Tarybos narius skiria Respublikos prezidentas, tris – Senato pirmininkas, tris – Nacionalinio susirinkimo pirmininkas. 2008 m. konstitucinėse pataisose nustatyta, kad tiems skyrimams taikoma Konstitucijos 13 straipsnio paskutinėje pastraipoje numatyta procedūra, kad Parlamento rūmų pirmininkai skiria į pareigas tik remdamiesi atitinkamų rūmų kompetentingos nuolatinės komisijos išvada.

Konstitucinės Tarybos pirmininką skiria Respublikos prezidentas. Konstitucinės Tarybos narių balsams pasidalijus po lygiai, lemia Konstitucinės Tarybos pirmininko balsas.

Prancūzijos Konstitucinės Tarybos sudėties ypatumas – Konstitucinės Tarybos nariai, be minėtų devynių narių, pagal teisę yra buvę Respublikos prezidentai.

Konstitucinės Tarybos nario funkcijos nesuderinamos su ministro ar Parlamento nario funkcijomis. Organiniame įstatyme įtvirtinti kiti pareigų nesuderinamumai.

Konstitucinė Taryba, kaip ir kitų šalių konstitucinės kontrolės institucijos, „naudojasi trejopa autonomija: reglamentine, administracine ir finansine“⁸⁰³. Konstitucija ir organinis įstatymas nustato esminius šios institucijos organizacijos ir funkcionavimo klausimus, tačiau pati Konstitucinė Taryba savo reglamentais yra nustačiusi kai kurias teisenos taisykles, taip pat naudojimosi jos archyvu taisykles. Konstitucinė Taryba turi savo administracinį aparatą. Jos finansinį savarankiškumą užtikrina teisė pačiai rengti savo biudžeto projektą, kurį Parlamentas be diskusijų tvirtina nieko nekeisdamas.

Konstitucinei Tarybai suteikti reikšmingi įgaliojimai. Konstitucinės Taryba vienu metu yra:

- rinkimų ir referendumų teismas;
- konstitucinė valdžios institucija;
- konstitucinis teismas.

Konstitucinė Taryba kaip rinkimų teismas. Pagal Konstitucijos 58 straipsnį ji prižiūri, ar teisingai renkamas Respublikos prezidentas, nagrinėja skundus ir tvirtina rinkimų rezultatus. Pagal Konstitucijos

⁸⁰³ Favoreu, L.; Gaïa, P.; Ghevoitian, R.; Mestre, J. L.; Pfersmann, O.; Roux, A.; Scoffoni, G. *Droit constitutionnel*, 7e édition. Paris: Dalloz, 2004, p. 277..

59 straipsnį Konstitucinė Taryba priima sprendimus dėl deputatų ir senatorių rinkimų teisingumo, jeigu yra ginčijami rinkimų rezultatai. Be to, Konstitucijos 60 straipsnyje numatyta, kad Konstitucinė Taryba prižiūri, ar teisingai atliekamos referendumo procedūros, numatytos 11 ir 89 straipsniuose bei XV skirsnyje, ir skelbia jo rezultatus.

Konstitucinė Taryba kaip konstitucinės valdžios institucija vykdo konsultacinius įgaliojimus. Į Konstitucinę Tarybą kreipiamasi dviem atvejais: Respublikos prezidento vakansijos atveju ir pagal Konstitucijos 16 straipsnį, Respublikos prezidentui paprašius konsultacijos dėl būtinų priemonių taikymo, kai Respublikos institucijoms, tautos nepriklausomybei, šalies teritorijos vientisumui ar jos tarptautinių įsipareigojimų vykdymui gresia didelis tiesioginis pavojus ir kai normali viešųjų institucijų veikla yra pertraukta. Pirmuoju atveju Konstitucinė Taryba priima sprendimą, kuris neskundžiamas. Antruoju – tik formuluoja savo išvadą, kuri skelbiama.

Svarbiausia Konstitucinės Tarybos veiklos sritis – *konstitucingumo kontrolė*. Skiriamos dvi kontrolės rūšys:

- 1) privalomoji konstitucingumo kontrolė;
- 2) fakultatyvinė konstitucingumo kontrolė.

Privalomoji kontrolė: pagal Konstitucijos 61 straipsnio 1 pastraipą į Konstitucinę Tarybą privaloma kreiptis dėl organinių įstatymų, Konstitucijos 11 straipsnyje numatytų įstatymų pasiūlymų bei Parlamento rūmų reglamentų konstitucingumo.

Fakultatyvinei kontrolei būdinga tai, kad ji vykdoma tik tuo atveju, jeigu kreipėsi subjektai, turintys kreipimosi į Konstitucinę Tarybą teisę.

Visų pirma, tai – Parlamento priimtų įstatymų kontrolė. Respublikos prezidentas, ministras pirmininkas, Nacionalinio susirinkimo ir Senato pirmininkai, šešiasdešimt deputatų ar šešiasdešimt senatorių iki įstatymų promulgacijos gali kreiptis į Konstitucinę Tarybą, prašydami patikrinti jų atitiktį Konstitucijai. Sprendimą dėl šių aktų (taip pat ir dėl privalomai tikrinamų aktų) Konstitucinė Taryba turi priimti per mėnesį laiko. Vyriausybės prašymu, jei klausimo sprendimas skubus, šis terminas sutrumpinamas iki aštuonių dienų. Kreipimasis į Konstitucinę Tarybą sustabdo promulgacijos termino skaičiavimą.

Pažymėtina, kad Konstitucinė Taryba 1962 m. lapkričio 6 d. nutarimu konstatavo, jog ji netikrina referendumo priimtų įstatymų (*lois référendaires*) konstitucingumo.

Tarptautinių įsipareigojimų kontrolė vykdoma, jeigu kreipėsi Respublikos prezidentas, ministras pirmininkas, Parlamento rūmų pirmininkai, šešiasdešimt deputatų ar senatorių. Jeigu Konstitucinė Taryba paskelbs, kad sutartyje yra normų, prieštaraujančių Konstitucijai, sutartis gali būti ratifikuota tik pakeitus Konstituciją.

2008 m. konstitucinė reforma įtvirtino ir galimybę Konstitucinei Tarybai tikrinti galiojančių įstatymų konstitucingumą. Tai – itin reikšminga konstitucinė naujovė. Pagal Konstitucijos 61-1 straipsnį, jeigu nagrinėjant bylą teigiama, kad viena ar kita įstatymo nuostata pažeidžia Konstitucijos garantuojamas teises ir laisves, į Konstitucinę Tarybą dėl to gali kreiptis Valstybės Taryba ar Kasacinis teismas. Konstitucinė Taryba sprendimą priima per nustatytą terminą. Konstitucijos 61-1 straipsnio taikymo sąlygas nustato organinis įstatymas⁸⁰⁴.

Be to, Konstitucinė Taryba sprendžia ginčus dėl kompetencijos. Pagal Konstitucijos 34 straipsnį įstatymas yra Parlamento aktas, priimtas Konstitucijoje išvardytais klausimais. Taigi įstatymas turi atitikti ne tik formalius, bet ir materialius kriterijus. Vien formalaus kriterijaus neužtenka. Iš čia ir Konstitucinės Tarybos įsikišimo galimybė. Šiuo aspektu yra numatytos dvi procedūros: delegalizacija (*délégalisation*) ir nepriimtumas (*irrecevabilité*). Pagal Konstitucijos 37 straipsnio 2 dalį įstatymų įsibrovus į reglamento sritį, toks įstatymas gali būti keičiamas dekretais. Šis keitimas galimas tik gavus Valstybės Tarybos išvadą. Tie aktai, kurie buvo priimti įsigaliojus Konstitucijai, gali būti pakeisti dekretu tik jeigu Konstitucinė Taryba konstatavo, kad įstatymas yra reglamentinio pobūdžio. Tokia „delegalizacija“ gali būti pradėta ministro pirmininko prašymu.

Įstatymų pasiūlymų ar pataisų nepriimtumo klausimo nagrinėjimas sietinas su Konstitucijos 41 straipsniu, numatančiu, kad jei įstatymų leidybos procedūrų įgyvendinimo metu paaiškės, jog įstatymo pasiūlymas ar jo parlamentinė pataisa nepriklauso įstatymų reguliavimo sričiai ar prieštarauja Konstitucijos 38 straipsnyje nustatytiems įgaliojimams, Vyriausybė gali pareikšti apie jų nepriimtumą. Jei Vyriausybės ir atitinkamų Parlamento rūmų pirmininko nuomonės skiriasi, vieno ar kito prašymu Konstitucinė Taryba šiuo klausimu per aštuonias dienas turi priimti sprendimą.

⁸⁰⁴ 2009 m. gruodžio 10 d. organinis įstatymas Nr. 2009-1523 nustatė Konstitucijos 61-1 str. taikymo sąlygas ir leido realiai pradėti „prioritetinių konstitucingumo klausimų“ nagrinėjimą.

Minėjome, kad pačiai Konstitucinei Tarybai teko atskleisti tikrąjį savo vaidmenį konstitucinėje sistemoje. Iš kuklios institucijos ji virto tikra Konstitucijos saugotoja. Tokio vaidmens keitimo proceso pradžia – 1971 m. liepos 16 d. sprendimas dėl susirinkimų laisvės. Jis – 1971–1974 m. „teisinės revoliucijos“ pradžia. Jo esmė – Konstitucinė Taryba savo sprendimais pripažino teisinę Konstitucijos preambulės galią⁸⁰⁵ ir pozityviaja teise pripažino 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaraciją, 1946 m. Konstitucijos preambulę, Respublikos įstatymuose įtvirtintus principus. Suformuluota „konstitucingumo bloko“ samprata leido ne tik saugoti valdžios institucijų konstitucinę sąveiką, bet ir veiksmingai ginti asmens teises ir laisves.

13. APIE KONSTITUCINIUS TEISMINĖS VALDŽIOS PAGRINDUS

Konstitucinių nuostatų, reguliuojančių teisminės valdžios statusą, glaustumą ir fragmentiškumą – vienas iš 1958 m. Konstitucijos teksto bruožų. Tai – Prancūzijos konstitucinio reguliavimo tradicija. 1875 m. konstituciniuose įstatymuose teisingumo vykdymo klausimai neminimi. 1946 m. Konstitucijoje apie juos užsiminta tik IX skirsnyje „Apie Aukščiausiąją magistratūros tarybą“. 1958 m. Prancūzijos Konstitucijoje įtvirtintas VIII skirsnis, pavadintas „Apie teisminę valdžią“ („*De l'autorité judiciaire*“).

Valdžių padalijimas siejamas su įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžių atskyrimu. Įstatymų leidyba patikėta Parlamentui, vykdomoji valdžia – valstybės vadovui ir Vyriausybei, o teisingumo vykdymas – teismams⁸⁰⁶. Prancūzijos konstitucinė tradicija (ją lėmė neigiamas Didžiosios prancūzų revoliucijos laikų požiūris į korumpuotą Senojo režimo teisminę sistemą), nepripažįsta jos tokia pat valdžia, kaip pirmosios dvi ir ją įvardija ne kaip „*pouvoir judiciaire*“, o kaip „*autorité ju-*

⁸⁰⁵ Favoreu, L. *Konstituciniai teismai*. Vertė E. Jarašiūnas. Vilnius, Garnelis, 2001, p. 82–83.

⁸⁰⁶ Pasak P. Pacteto ir F. Mélin-Soucramanieno, teisminės valdžios funkcijos, palikus nuošalyje Aukštąjį Teismą ir Respublikos teisingumo teismą, Prancūzijoje patikėtos trims teisminėms sistemoms: konstitucinės justicijos, bendrųjų teismų su Kasaciniu teismu priešakyje ir administracinės justicijos su Valstybės Taryba viršūnėje (Pactet, P. ; Mélin-Soucramanien, F. *Droit constitutionnel*, 30e édition à jour août 2011. Paris: Dalloz, 2011, p. 524–525). Tiesa, prancūzų teisinėje ar politikos mokslų literatūroje požiūriai dėl vienos ar kitos institucijos priskyrimo teismams skiriasi.

*diciaire*⁸⁰⁷. Šios tradicijos laikomasi ir 1958 m. Konstitucijoje, tai atspindi teisminei valdžiai skirto VIII skirsnio pavadinimas⁸⁰⁸.

1958 m. Konstitucijos VIII skirsnį sudaro tik keturi straipsniai. Juose tiesiogiai įtvirtinti tik kai kurie konstituciškai reikšmingi teisminės valdžios organizavimo ir veiklos aspektai. Kiti klausimai reguliuojami įstatymų lygmeniu. Tai – tam tikras konstitucinio reguliavimo trūkumas.

Pagal Konstitucijos 64 straipsnį Respublikos prezidentas yra teisminės valdžios nepriklausomybės garantas, jam padeda Aukščiausioji magistratūros taryba. Ypač svarbios šio straipsnio nuostatos, kad organiniai įstatymai nustato teisminės valdžios pareigūnų statusą, kad teisėjai yra nepakeičiami.

Teisminės valdžios nepriklausomumas – vienas iš 1958 m. Konstitucijos principų. Neatsitiktinai Konstitucijos VIII skirsnyje vartojama formuluotė „teisminė valdžia kaip asmens laisvės saugotoja“ (66 str. 2 d.), Respublikos prezidentui numatyta pareiga garantuoti teisminės valdžios nepriklausomumą. Konstitucijos 65 straipsnyje numatyta Aukščiausioji magistratūros taryba, kuriai irgi patikėtas teisminės valdžios nepriklausomumo užtikrintojos vaidmuo. Be to, negalima nepaminėti ir Konstitucinės Tarybos jurisprudencijos reikšmės šiai sričiai.

2004 m. liepos 23 d. konstituciniu įstatymu pakeistas Konstitucijos 65 straipsnis, nustatantis Aukščiausiosios magistratūros tarybos organizavimą ir veiklą. Pagal naują šio straipsnio redakciją Aukščiausiąją magistratūros tarybą sudaro dvi sudėty: viena yra kompetentinga dėl teisėjų, kita – dėl prokurorų.

Aukščiausiosios magistratūros tarybos sudėties, kompetentingos dėl teisėjų, pirmininkas yra pirmasis Kasacinio teismo pirmininkas, be jo, į šią sudėtį įeina penki teisėjai, vienas prokuroras, vienas Valstybės Tarybos narys, skiriamas Valstybės Tarybos, vienas advokatas, taip pat šeši kvalifikuoti asmenys, nepriklausantys nei Parlamentui, nei teisminei sistemai, nei administracinės justicijos sistemai. Respublikos prezidentas, Nacionalinio susirinkimo pirmininkas ir Senato pirmininkas skiria

⁸⁰⁷ Žr.: Chantebout, B. *Droit constitutionnel*, 27 e édition à jour août 2010. Paris: Dalloz, 2010, p. 625.

⁸⁰⁸ Verčiant 1958 m. Konstitucijos tekstą į lietuvių kalbą kyla problemų: ir *pouvoir*, ir *autorité* dažniausiai į lietuvių kalbą verčiama kaip „valdžia“; toks vertimas neatskleidžia sąvokų vartojimo niansų: *autorité judiciaire* reiškia teisminę valdžią instituciniu aspektu, todėl VIII skirsnio pavadinimo tikslesnis vertimas yra: „Apie teisminę valdžią instituciniu aspektu“ arba „Apie teismines institucijas“.

po du kvalifikuotus asmenis. Skiriant šiuos asmenis taikoma procedūra, numatyta Konstitucijos 13 straipsnio paskutinėje pastraipoje. Abejų Parlamento rūmų pirmininkai priima sprendimus dėl skyrimo, remdamiesi kiekvienų rūmų kompetentingos nuolatinės komisijos išvadomis.

Aukščiausiosios magistratūros tarybos sudėties, kompetentingos dėl prokurorų, pirmininkas yra generalinis prokuroras prie Kasacinio teismo. Be jo, į šią sudėtį įeina penki prokurorai ir vienas teisėjas, taip pat vienas Valstybės Tarybos narys, vienas advokatas ir šeši asmenys (tokie pat kaip ir sudėtyje dėl teisėjų).

Aukščiausios magistratūros tarybos sudėtis, kompetentinga dėl teisėjų, teikia pasiūlymus dėl teisėjų skyrimo į Kasacinį teismą, dėl apeliacinių teismų pirmųjų pirmininkų ir dėl aukščiausios instancijos teismų pirmininkų skyrimo. Kiti teisėjai skiriami, atsižvelgiant į jos teigiamą nuomonę. Aukščiausios magistratūros tarybos sudėtis, kompetentinga dėl prokurorų, teikia išvadą dėl prokurorų skyrimo.

Aukščiausios magistratūros tarybos sudėtis, kompetentinga dėl teisėjų, priima sprendimus kaip teisėjų drausminė taryba. Šiuo atveju į ją, be minėtų teisėjų, įeina ir teisėjas, priklausantis sudėčiai, kompetentingai dėl prokurorų. Aukščiausios magistratūros tarybos sudėtis, kompetentinga dėl prokurorų, teikia savo išvadą dėl drausminių sankcijų taikymo prokurorams. Šiuo atveju į ją, be minėtų narių, įeina ir prokuroras, priklausantis sudėčiai, kompetentingai dėl teisėjų.

Visos sudėties Aukščiausioji magistratūros taryba teikia atsakymus dėl Respublikos prezidento prašymų teikti išvadą pagal Konstitucijos 64 straipsnį. Ta pati sudėtis priima sprendimus, susijusius su teisminių pareigūnų deontologija, taip pat bet kokių klausimų dėl teisingumo vykdymo, kurių jai pateikia teisingumo ministras. Teisingumo ministras, išskyrus drausmės klausimų svarstymą, gali dalyvauti Aukščiausios magistratūros tarybos posėdžiuose.

Organinių įstatymų nustatytais sąlygomis į Aukščiausiąją magistratūros tarybą gali kreiptis ir teismo proceso dalyviai.

Konstitucijos 65 straipsnio taikymą nustato organiniai įstatymai.

Konstitucijos 66 straipsnyje numatyta, kad niekas negali būti neteisėtai suimtas. Teisminė valdžia kaip asmens laisvės saugotoja užtikrina šio principo laikymąsi pagal įstatymu nustatytas sąlygas. Konstitucijos 66-1 straipsnyje nustatyta, kad niekas negali būti nubaustas mirties bausme.

14. APIE TERITORINES BENDRUOMENES IR KITAS KONSTITUCINIO REGULIAVIMO SRITIS

Pagal Prancūzijos Konstitucijos 72 straipsnį Respublikos teritorinės bendruomenės yra: 1) komunos, 2) departamentai, 3) regionai, 4) bendruomenės, turinčios ypatingą statusą, 5) užjūrio teritorinės bendruomenės, kurių statusas įtvirtintas Prancūzijos Konstitucijos 74 straipsnyje

Bet kokios kitos teritorinės bendruomenės prireikus gali būti įkurtos įstatymu vietoj vienos ar kelių ką tik minėtų bendruomenių.

Teritorinės bendruomenės gali priimti sprendimus dėl visų įgaliojimų, kurie geriausiai gali būti įgyvendinami jų lygmeniu.

Šios bendruomenės pagal įstatymo nustatytas sąlygas tvarkosi laisvai. Savo įgaliojimams įgyvendinti jos išsirenka tarybas ir naudojasi būtina reglamentine valdžia.

Pagal Konstituciją nė viena teritorinė bendruomenė negali globoti kitos bendruomenės. Jeigu kokiems nors įgaliojimams vykdyti reikalinga kelių teritorinių bendruomenių bendra veikla, įstatymas gali leisti vienai iš bendruomenių ar jų susivienijimui organizuoti bendrą veiklą.

Už nacionalinių interesų užtikrinimą, administracinę kontrolę ir įstatymų laikymąsi bendruomenėse atsakingas valstybės atstovas, pagal Konstituciją atstovaujantis kiekvienam Vyriausybės nariui.

Teritorinės bendruomenės turi lėšų, kuriomis jos gali laisvai disponuoti, laikydamosi įstatymo nustatytų sąlygų.

Mokestinės pajamos ir kitos teritorinių bendruomenių pajamos yra pagrindinė kiekvienos kategorijos bendruomenės visų lėšų dalis. Organizinis įstatymas nustato šios taisyklės įgyvendinimą.

Prancūzijos Konstitucijos 72-3 straipsnis įtvirtinta, kad Respublika užjūrio teritorijų gyventojus pripažįsta prancūzų tautos dalimi, laikydama bendrą laisvės, lygybės, brolybės idealų. Gvadelupa, Gviana, Martinka, Reunjonas, Majotė, Sen Pjeras ir Mikelonas, Valio ir Futūnos salos, Prancūzijos Polinezija yra valdomos pagal Konstitucijos 73 straipsnį dėl užjūrio departamentų ir teritorijų teisinio reguliavimo ir įgaliojimų (t. y. juose įstatymai ir reglamentiniai aktai taikomi visa apimtimi, kartu numatant ir galimybę juos adaptuoti atsižvelgiant į šių teritorinių bendruomenių ypatumus ir specifines sąlygas).

Naujosios Kaledonijos statusą nustato Konstitucijos XIII skirsnis „Pereinamosios nuostatos dėl Naujosios Kaledonijos“.

Pagal Konstituciją Prancūzijos Pietų ir Antarktidos žemių bei Klipertono teisinį režimą ir organizaciją nustato įstatymas.

Kitos konstitucinio reguliavimo sritys yra susijusios su institucijomis, tarptautine veikla, dalyvavimu Europos Sąjungoje.

XI skirsnyje „Ekonominė, socialinė ir aplinkos apsaugos taryba“ (69–71 str.) numatyta, kad Ekonominė, socialinė ir aplinkos apsaugos taryba Vyriausybės prašymu teikia savo nuomonę dėl jai pateiktų įstatymų ir ordonansų projektų bei įstatymų pasiūlymų. Tarybos narių sudėtį, kuri neturi viršyti dviejų šimtų trisdešimt trijų narių, bei jos veiklos tvarką nustato organinis įstatymas.

XI bis skirsnis „Teisių gynėjas“ įtvirtina Teisių gynėjo instituciją. Numatyta, kad Teisių gynėjas prižiūri, kaip valstybės administracinės tarnybos, teritorinės bendruomenės, valstybės įstaigos, taip pat kiti organai, kuriems patikėtos viešosios tarnybos funkcijos arba kuriems organinis įstatymas suteikia tam tikrus įgaliojimus, gerbia teises ir laisves.

Kiekvienas asmuo, manantis, kad dėl viešųjų tarnybų ar minėtų organų veiklos yra pažeidžiamos jo teisės, organinio įstatymo nustatytais sąlygomis gali kreiptis į Teisių gynėją. Teisių gynėją į pareigas šešerių metų neatnaujinamai kadencijai skiria Respublikos prezidentas, laikydamasi Konstitucijos 13 straipsnio paskutinėje dalyje numatytos procedūros. Organinis įstatymas nustato teisių gynėjo įgaliojimus ir įsikišimo būdus. Organinis įstatymas taip pat nustato sąlygas, kurių laikydamasis teisių gynėjas gali naudotis kolegijos pagalba vykdydamas kai kuriuos savo įgaliojimus. Už savo veiklą teisių gynėjas atsiskaito Respublikos prezidentui ir Parlamentui.

Konstitucijos VI skirsnyje įtvirtintas tarptautinių sutarčių ir susitarimų konstitucinis institutas.

Verta atkreipti dėmesį ir į Konstitucijos XIV skirsnio „Apie prancūziškai kalbančių bendriją ir asociacijos sutartis“ nuostatas, skelbiančias, kad Prancūzijos Respublika dalyvauja plėtojant solidarumą ir bendradarbiavimą tarp valstybių ir tautų, kurias vienija prancūzų kalba, kad Prancūzija gali sudaryti sutartis su valstybėmis, kurios nori su ja jungtis, siekdamos plėtoti savo civilizacijas.

XV skirsnis „Apie Europos Sąjungą“, sudarytas iš septynių straipsnių, numato, kad Prancūzija dalyvauja Europos Sąjungoje, kurią sudaro valstybės, laisva valia priėmusios sprendimą bendrai įgyvendinti tam

tikrus savo įgaliojimus pagal Sutartį dėl Europos Sąjungos ir Sutartį dėl Europos Sąjungos veikimo. Šių sutarčių redakcijos yra nustatytos 2007 m. gruodžio 13 d. pasirašytoje Lisabonos sutartyje.

Šiame skirsnyje įtvirtintos taisyklės dėl Europos arešto orderio, dėl Prancūzijoje gyvenančių Sąjungos piliečių teisės dalyvauti municipaliniuose rinkimuose, dėl Europos Sąjungos įstatymų ir kitų aktų projektų, dėl įstatymų, leidžiančių ratifikuoti sutartį dėl kurios nors valstybės įstojimo į Europos Sąjungą, dėl Nacionalinio susirinkimo ir Senato motyvuotų išvadų dėl kurio nors Europos Sąjungos įstatymų leidybos akto atitikties subsidiarumo principui, dėl parlamento rūmų teisės kreiptis į Europos Sąjungos Teisingumo Teismą dėl akto, pažeidžiančio subsidiarumo principą, dėl Parlamento nutarimų, kuriais prieštaraujama Europos Sąjungos aktų priėmimo taisyklių pakeitimui tam tikrais atvejais.

15. KONSTITUCIJOS KEITIMAS

Konstitucijos keitimo procedūra numatyta Konstitucijos 89 straipsnyje.

Konstitucijos peržiūrėjimo iniciatyvos teisė priklauso dviems subjektams:

- 1) Respublikos prezidentui ministro pirmininko siūlymu;
- 2) Parlamento nariams.

Konstitucijos pataisų projektas ar pasiūlymas turi būti apsvarstytas laikantis Konstitucijos 42 straipsnio 3 dalyje nustatytų terminų. Abeji Parlamento rūmai turi pritarti identiškomis pataisų redakcijoms. Pataisa yra priimta galutinai, kai ji patvirtinama referendumu.

Tačiau Konstitucijos peržiūrėjimo projektas yra neteikiamas referendumui, jei Respublikos Prezidentas nusprendžia jį teikti Parlamentui, sušauktam į Kongresą. Šiuo atveju, Konstitucijos pataisų projektas laikomas priimtu, jei už jį balsuoja ne mažesnė kaip 3/5 balsavusiųjų dauguma. Nacionalinio susirinkimo biuras yra ir Kongreso biuras.

J. Bello nuomone, Penktosios Respublikos sėkme reikia laikyti tai, kad ji įtvirtina ne per sunkiausias Konstitucijos peržiūrėjimo procedūras⁸⁰⁹. Pirmiausia yra galimybė pasirinkti parlamentinį ar referendumo pataisų priėmimo būdą. Parlamentinis būdas padeda priimti ypač sudėtingas teisiniu požiūriu pataisas. Kitoms pataisoms įtvirtinti labiau tinka

⁸⁰⁹ Bell, J. La Ve République vue du Royaume-Uni. *Revue française de droit constitutionnel*. 2009, n° 77, p. 42.

tiesioginis tautos pritarimas. Konstitucinės pataisos yra susijusios su laiko iššūkiais. Tai – ir įgaliojimų perdavimas Europos Sąjungai, ir žmogaus teisių apsaugos stiprinimo kryptis, ir institucinės sistemos adaptavimas prie besikeičiančių visuomenės gyvenimo sąlygų.

Pagal Konstitucijos 89 straipsnio 4 dalį jokia Konstitucijos peržiūrėjimo procedūra negali būti pradėdama ar tęsiama, jei kėsinama si į teritorijos vientisumą. Pagal Konstitucijos 7 straipsnį Konstitucijos 89 straipsnis, numatantis Konstitucijos keitimą, netaikomas, kai prezidento pareigos yra laisvos, taip pat laikotarpiu nuo pareiškimo dėl aplinkybių, kliudančių visą laiką eiti prezidento pareigas, atsiradimo iki naujo Respublikos prezidento išrinkimo. Taip pat negalima keisti Konstitucijos, kai taikomas jos 16 straipsnis, numatantis būtinų priemonių taikymą, kai Respublikos institucijoms, tautos nepriklausomybei, šalies teritorijos vientisumui ar jos tarptautinių įsipareigojimų vykdymui gresia didelis ir tiesioginis pavojus ir kai normali viešųjų institucijų veikla yra pertraukta (žr. 1992 m. rugsėjo 2 d. Konstitucinės Tarybos sprendimo interpretaciją).

Nors Prancūzijos Konstitucijos 89 straipsnio nuostatų turinys gana aiškus, tačiau 1962 m. konstitucinės pataisos dėl Respublikos prezidento rinkimų būdo buvo priimtos pagal Konstitucijos 11 straipsnį surengtu referendumu. Būtent šiuo straipsniu pasinaudojo Respublikos prezidentas Ch. de Gaulle'is, apeidamas priešiška prezidento rinkimų būdo pakeitimą sutikusį Senatą.

Toks būdas itin kritikuotas. Ar galima Konstituciją keisti kitu nei Konstitucijos 89 straipsnyje nustatytu būdu? Rėmimosi Konstitucijos 11 straipsniu šalininkai pateikia tokius argumentus: Konstitucijos 3 straipsnyje nustatyta, kad nacionalinis suverenitetas priklauso tautai, kad piliečiai jį įgyvendina per savo atstovus ar referendumu, kad 11 straipsnis nustato, jog bet kokio įstatymo (taigi ir paprasto, ir organinio, ir konstitucinio) projekto dėl viešųjų valdžių (taigi ir konstitucinių viešųjų valdžių) nuostatas Respublikos prezidentas Vyriausybės ar Parlamento rūmų bendru siūlymu gali teikti referendumui; kad tokia samprata atitinka ir valdžių pusiausvyrą – vienu atveju turime vyriausybinių būdą (11 str.), kitu – parlamentinį (89 str.). Tokiai sampratai paneigti minėto konstitucinių pataisų būdo priešininkai pateikia kontrargumentus: Konstitucijos 89 straipsnis nustato bendrą pataisų procedūrą, jokių išimčių jis nenumato (jeigu tai

buvo numatyta, tai 11 str. turėtų būti tiesiogiai nurodyta, kad juo remiantis galima keisti ir Konstituciją, be to, 11 str. minimas tik „viešųjų valdžių organizavimas“, o ne „konstitucinių viešųjų valdžių organizavimas“, tai – skirtingos kategorijos, o apie valdžių pusiausvyrą apskritai netinka kalbėti – juk Konstitucijos keitimas reiškia išvestinės steigiamosios valdžios įgyvendinimą, o ne įsteigtųjų įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių įgyvendinimą.

J. P. Jacqué nuomone, Konstitucijos 11 straipsniui šio akto kūrėjai tikrai neteikė tokios reikšmės, juo pasiremta siekiant išvengti Senato veto⁸¹⁰. Kadangi Konstitucinė Taryba tokio pataisų būdo konstitucingumo tikrinti negali, toks sprendimas teisiškai nenuginčijamas. Žodžiu, susiduriame su konstitucinės istorijos faktu. Pažymėtina, kad šis būdas – vienintelis, juo vėliau niekada nesinaudota. Tai laikoma tarsi Konstitucijos 89 straipsnyje įtvirtinto klausimo sprendimo būdo išimtinumo netiesioginiu patvirtinimu.

Prancūzijos Konstitucijoje įtvirtintos ir nekeičiamos nuostatos. Pagal Konstitucijos 99 straipsnio 5 dalį respublikinė valdymo forma negali būti konstitucinės pataisos objektas.

* * *

1958 m. Prancūzijos Konstitucija, priimta tautos referendumu, įtvirtino Penktosios Respublikos konstitucinę santvarką. Tai viena „trečiosios konstitucionalizmo bangos“ konstitucijų, išsiskirianti iš kitų kitų to meto konstitucijų pusiau prezidentinės valdymo sistemos įtvirtinimu, savitu konstitucinės kontrolės modeliu, tam tikru centrinės valdžios ir teritorinių bendruomenių santykių pobūdžiu. Pagal 1958 m. Konstituciją Prancūzija yra nedaloma, pasaulietinė, demokratinė ir socialinė respublika. Pažymėtina, kad šiame akte įtvirtinta konstitucinė sistema nuolat vystėsi. 1958 m. Prancūzijos Konstitucijos nuostatų pataisos, besikeičianti valstybės institucijų praktika, Europos ir pasaulio konteksto pokyčiai, teisinės valstybės idėjos stiprėjimas leido Prancūzijos konstitucinei santvarkai prisitaikyti prie kintančių visuomenės ir valstybės gyvenimo iššūkių.

⁸¹⁰ Jacqué, J. P. *Droit constitutionnel et institutions politiques*, 8e édition. Paris: Dalloz, 2010, p. 161.

LITERATŪRA

1. Allocution de Mme Rachida Dati, garde des Sceaux, ministre de la justice. *Revue française de droit constitutionnel*. 2009, No. 77.
2. (de) Aranjó, Ch. Le général et le particulier dans le droit constitutionnel moderne. *Revue française de droit constitutionnel*. 2008, No. 74.
3. Avril, P. *La Ve République, Histoire politique et constitutionnelle*. Paris: PUF, 1987.
4. Badinter, R. Une exception française: les anciens présidents de la République au Conseil constitutionnel. *Renouveau du droit constitutionnel. Mélanges en l'honneur de Louis Favoreau*. Paris: Dalloz, 2007.
5. Bell, J. La Ve République vue du Royaume-Uni. *Revue française de droit constitutionnel*, 2009, n° 77.
6. Burdeau, G.; Hamon, Fr.; Troper, M. *Droit constitutionnel*, 23e édition. Paris: L. G. D. J., 1993.
7. Carcassonne, G. Immuable Ve République. *Pouvoirs*. 2008, n° 126.
8. Chagnollaud, D. *Droit constitutionnel contemporain, t. 2, L'héritage constitutionnel et politique de la France (1789-1958)*. Paris: Dalloz, 2007.
9. Chantebout, B. *Droit constitutionnel*, 27e édition à jour août 2010. Paris: Dalloz, 2010.
10. Chevalier, J. *Histoire des institutions et des régimes politiques de la France de 1789 à 1958*. Paris: Armand Colin, 2001.
11. *Constitution de la République française* (texte intégral présenté par Ferdinand Mélin-Soucramanien) à jour de la question prioritaire de constitutionnalité entrée en vigueur le 1er mars 2010. Paris: Dalloz, 2010.
12. Debbasch, Ch.; Bourdon, J.; Pontier, J. M.; Ricci, J. C. *Droit constitutionnel et institutions politiques*, 4e édition. Paris: Economica, 2001.
13. Debbasch, Ch.; Bourdon, J.; Pontier, J. M.; Ricci, J. C. *La Ve République*. Paris: Economica, 1985.
14. Diémert, S. Le référendum législatif d'initiative minoritaire dans l'article 11, révisé, de la Constitution. *Revue française de droit constitutionnel*. 2009, n° 77.
15. Dreifus, F. G. *Le temps des révolutions, 1789-1870*. Paris: Larousse, 1968.
16. Durand, E. V. *Des institutions politiques françaises*. Paris: Hachette, 1996.
17. Duhamel, O. *Histoire constitutionnelle de la France*. Paris: Seuil, 1995.
18. Duverger, M. Les institutions de la Cinquième République. *Revue française de science politique*. 1959, volume 9, numéro 1.
19. Duverger, M. Le concept de régime semi-présidentiel. *Les régimes semi-présidentiels* (sous la direction de Maurice Duverger). Paris, PUF, 1986.
20. Favoreu, L.; Gaïa, P.; Ghevontian, R.; Mestre, J. L.; Pfersmann, O.; Roux, A.; Scoffoni, G. *Droit constitutionnel*, 7e édition. Paris: Dalloz, 2004.
21. Favoreu, L. *Konstituciniai teismai*. Vertė E. Jarašiūnas. Vilnius, Garnelis, 2001, p. 82–83.

22. Favoreu, L.; Philip, L. *Les grandes décisions du Conseil constitutionnel*, 14e édition. Paris: Dalloz, 2007.
23. Formery S.L., *La Constitution commentée article par article*, 4e édition. Paris, Hachette, 1998.
24. Ghevontian R. La révision de la Constitution et le Président de la République: l'hyperprésidentialisation n'a pas eu lieu, *Revue française de droit constitutionnel*, 2009, No 77.
25. Guchet, Y. *Histoire constitutionnelle de la France, 1789–1974*, 3e édition. Paris: Economica, 1993.
26. Jacqué, J. P. *Droit constitutionnel et institutions politiques*, 8e édition. Paris: Dalloz, 2010.
27. Lemaire, F. Les conventions de la Constitution dans le système français. *Revue française de droit constitutionnel*. 1998, No. 35.
28. *Les grands textes de la pratique institutionnelle de la Ve République* (textes et documents rassemblés par Didier Maus). Paris: La documentation française, 1995.
29. Levade, A. La révision du 23 juillet 2008, temps et contretemps. *Revue française de droit constitutionnel*. 2009, No. 78.
30. Maus, D. Où en est le droit constitutionnel? *Mélanges en l'honneur de Franck Moderne. Mouvement du droit public*. Paris: Dalloz, 2004.
31. Maus, D.; Roux, A. Editorial. *Revue française de droit constitutionnel*. 2009, No. 77.
32. Morabito, M. *Histoire constitutionnelle de la France (1789-1958)*, 7e édition. Paris: Montchrestien, 2002.
33. Nemo, Ph. La double oligarchie de la Ve République. *Commentaire*, Été 2006, volume 29/numéro 114.
34. Pactet, P.; Mélin-Soucramanien, F. *Droit constitutionnel*, 30e édition à jour août 2011. Paris: Dalloz, 2011, p. 261.
35. Prèlot, M. *Institutions politiques et droit constitutionnel*, 11e édition revue et mise à jour par Jean Boulouis. Paris: Dalloz, 1990.
36. Turpin, D. *Droit constitutionnel*, 4e édition mise à jour. Paris: PUF, 1999.
37. Turpin, D. Plaidoyer pour la Constitution de la Ve République. *Renouveau du droit constitutionnel. Mélanges en l'honneur de Louis Favoreau*. Paris: Dalloz, 2007.
38. Vœux du président du Conseil constitutionnel M. Pierre Mazeaud au président de la République. Discours prononcé le 5 janvier 2006 à l'Élysée. *Les cahiers du Conseil Constitutionnel*. 2006, No. 20.

XXI. RUMUNIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA

Lekt. Ramunė Švedaitė

1. BENDRA RUMUNIJOS KONSTITUCIJOS CHARAKTERISTIKA

Rumunijos 1991 m. Konstitucija, priimta žlugus komunistiniam režimui, įtvirtino valstybingumo principus, grindžiamus įstatymų pagarba, kaip Rumunijos tautos suvereniteto išraiška. Ši Konstitucija yra aštuntoji moderniosios Rumunijos, susikūrusios 1859 m., susijungus Moldovos ir Valakijos kunigaikštystėms, istorijoje (1864 m., 1866 m., 1923 m., 1938 m., 1948 m., 1965 m. konstitucijos). Rumunijos Konstitucija, Steigiamosios asamblėjos priimta 1991 m. lapkričio 21 d. ir patvirtinta 1991 m. gruodžio 18 d. referendumu, buvo šios valstybės aštuntoji Konstitucija⁸¹¹.

Kalbant apie šios 1991 m. Konstitucijos priėmimą pažymėtina, kad Nacionalinės Sąjungos Laikinoji Taryba 1990 m. priėmė įstatymą – Dekretą Nr. 92/1990⁸¹², kuriuo reglamentavo dvejų rūmų Parlamento (Deputatų Rūmų ir Senato) bei Respublikos prezidento rinkimus. Taigi Parlamentas vykdė Steigiamosios Asamblėjos funkcijas. Įvykus įstatymų leidžiamosios valdžios bei Respublikos prezidento rinkimams ir susirinkus Steigiamajai Asamblėjai⁸¹³, prasidėjo aštuoniolikos mėnesių laikotarpis, kurio metu reikėjo priimti Konstituciją, nes priešingu atveju, kaip numatė 1990 m. įstatymas – Dekretas Nr. 92/1990, parlamentas turėjo būti paleistas ir organizuojami nauji Steigiamosios Asamblėjos rinkimai⁸¹⁴.

Siekdama parengti Konstitucijos projektą, Steigiamoji Asamblėja sudarė specialiąją komisiją, susidedančią iš dešimties senatorių, vienuolikos deputatų (Deputatų Rūmų narių), penkių nepriklausomų ekspertų, teisės specialistų, kuriai buvo pavesta rengti minėtą projektą. Steigiamoji

⁸¹¹ Iorgovan, A. Le système politique et constitutionnel de la Roumanie. *Working Paper*, 1992, Nr. 54, p. 6..

⁸¹² *Ibid.*

⁸¹³ Abejų Parlamento rūmų bendras susirinkimas.

⁸¹⁴ Carp, R. Is the Constituent assembly a solution for the reform of the Romanian constitutional system? *Jurisprudencija: Mykolo Romerio universiteto mokslo darbai*, 2008, 9 (111), p. 21.

Asamblėja priėmė Konstituciją, kuri buvo patvirtinta tautos referendumu 1991 m. gruodžio 8 d. Pažymėtina, kad ši 1991 m. Konstitucija buvo pakeista 2003 m. įvykusi referendumu. Esminiai 2003 m. Konstitucijos pakeitimai skirti siekiant užtikrinti reikiamą Rumunijos prisijungimo prie Europos Sąjungos teisinę bazę⁸¹⁵.

Rumunijos Konstitucija priskiriama prie rašytinės formos konstitucijų, tad, kaip ir kiekviena rašytinė konstitucija, susideda iš taisyklių, skirtų keturiems objektams, t. y. valstybės esmei, individų teisėms, valstybės galioms bei Konstitucijos keitimo procesui⁸¹⁶.

Rumunijos Konstituciją sudaro 156 straipsniai, suskirstyti į 8 skirsnius. Konstitucijos I skirsnis „Pagrindiniai principai“ skirtas konstituciniams valstybės sutvarkymo pagrindams (1–14 str.), II skirsnis „Pagrindinės teisės, laisvės ir pareigos“ įtvirtina žmogaus teisių sąrašą (15–60 str.), III skirsnis „Valdžios institucijos“ skirtas valstybės valdžios institucijų statusui ir įgaliojimams (60–134 str.), IV skirsnis „Ekonomika ir viešieji finansai“ įtvirtina valstybės finansų sistemos pagrindus (135–141 str.), V skirsnis „Konstitucinis Teismas“ reglamentuoja teisės aktų konstitucingumo kontrolę vykdančios institucijos statusą ir įgaliojimus (142–147 str.), VI skirsnis „Euroatlantinė integracija“ apibrėžia Europos Sąjungos ir nacionalinės teisės santykį bei valstybės prisijungimo prie Šiaurės Atlanto sutarties organizacijos (NATO) sąlygas (148–149 str.), VII skirsnis „Konstitucijos keitimas“ įtvirtina Konstitucijos keitimo pagrindus ir sąlygas (150–152 str.), VIII skirsnis „Baigiamosios ir pereinamosios nuostatos“ reglamentuoja Konstitucijos įsigaliojimo ir kitus procedūrinius klausimus (153–156 straipsniai).

Kalbant apie Konstitucijos straipsnius, skirtus Rumunijos viešajai valdžiai organizuoti, pažymėtina, kad Parlamento statusui ir įgaliojimams skirta 19 straipsnių (61–79 str.), prezidentui – 22 (80–101 str.), Vyriausybei – 14 (102–117 str.), teismų valdžios organizavimui ir veiklai – 9 straipsniai (124–134 str.), o Konstitucinio Teismo statusas ir įgaliojimai reglamentuojami atskiru Konstitucijos V skirsniu (142–147 str.).

Pagal Konstitucijos keitimo procedūrų sudėtingumą Rumunijos Konstitucija laikoma griežta. Jos keitimo tvarka nustatyta VII skirsnyje, kurį sudaro trys (150–152) straipsniai. Konstitucijos keitimo iniciatyvos teisė Vyriausybės siūlymu priklauso Respublikos prezidentui, Parlamento nariams

⁸¹⁵ Duculescu, V. La reforme constitutionnelle en Roumanie et les exigences de l'integration europeenne. *R. I. D. C.*, 2004, 1, p. 198.

⁸¹⁶ Lane, J.-E. *Konstitucija ir politikos teorija*. Kaunas: Naujasis lankas, 2003, p. 123.

(ne mažiau nei vienam ketvirtadaliui deputatų arba senatorių) ir piliečiams (ne mažiau kaip 500 000 piliečių, turinčių teisę balsuoti). Dėl Konstitucijos keitimo projekto ar siūlymo turi būti balsuojama abejuose Parlamento rūmuose, t. y. Atstovų Rūmuose ir Senate, priimant vienodos redakcijos tekstą. Pakeitimas laikomas galutiniu, kai jis patvirtinamas referendumu, kuris turi būti organizuojamas per 30 dienų nuo įvykusio balsavimo parlamente. Konstitucijos 152 straipsnis numato tam tikrus Konstitucijos keitimo procedūros apribojimus, t. y. Konstitucijos pataisų objektu negali būti respublikos valdymo forma, valstybinė kalba, teritorijos vientisumo, teismų nepriklausomumo, politinio pliuralizmo principai, Konstitucijos nuostatos, numatančios, kad Rumunija yra suvereni, nepriklausoma, unitarinė ir nedalijama nacionalinė valstybė. Taip pat numatomas draudimas inicijuoti Konstitucijos pataisas, susijusias su pagrindinių piliečių teisių ir laisvių ar jų garantijų panaikinimu. Konstitucija įtvirtina, kad Konstitucijos keitimo procedūra negalima paskelbus nepaprastąją padėtį, apgulties ar karo metu.

Vieni iš svarbiausių Konstitucijos pakeitimų, įvykdyti 2003 m. Jie buvo susiję su Europos Sąjungos teisės *expressis verbis* inkorporavimu į Rumunijos vidaus teisės sistemą, numatant Europos Sąjungos teisės viršenybę prieš nacionalinę teisę. Taip pat Konstitucijos pataisos panaikino pirminėje Konstitucijos redakcijoje numatytą parlamento teisę priimti įstatymo nuostatas, kurias Konstitucinis Teismas, vykdydamas konstitucingumo kontrolę *a priori*, pripažindavo prieštaraujančiomis Konstitucijai. Buvo pakeistas prezidento ir parlamento narių įgaliojimų vykdymo terminas. Šie pakeitimai turi svarbią įtaką Rumunijos konstitucinei raiškai, valstybės valdžios institutų funkcionavimo sistemai.

Pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas, turintis įgaliojimus vykdyti įstatymų konstitucingumo kontrolę *a priori*, 2003 m. balandžio 16 d. sprendimu Nr. 148⁸¹⁷ pripažino įstatymo dėl Konstitucijos keitimo konstitucingumą. Parlamentas 2003 m. rugsėjo 18 d. priėmė įstatymą dėl Konstitucijos keitimo, vėliau šis tekstas buvo patvirtintas tautos referendumu. Šiuo Konstitucijos keitimu buvo sukurti Rumunijos euroatlantinės integracijos pagrindai bei suderintos Konstitucijos nuostatos su Europos Sąjungos teisiniu reguliavimu. Pakoreguotos Konstitucijos nuostatos, susijusios su sutarčių bei kitų Europos Sąjungos teisinių instrumentų

⁸¹⁷ Iorgovan, A. Le système politique et constitutionnel de la Roumanie. *Working Paper*, 1992, Nr. 54, p. 5.

taikymu nacionalinėje teisėje, Rumunijos piliečių teisėmis dalyvauti bei būti renkamiems Europos Sąjungos Parlamento rinkimų metu, pripažinta Europos Sąjungos piliečių galimybė dalyvauti vietos savivaldos bei Europos Sąjungos Parlamento rinkimuose, įteisintos nuostatos, susijusios su nuosavybės teise.

Rumunijos Konstitucijos struktūrai, kaip ir daugumai šiuolaikinių konstitucijų, būdingos trys sudėtinės dalys, t. y. pagrindinių valstybingumo principų, pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių bei valstybės valdžios institucijų sąrangos įtvirtinimas.

2. ASMENS KONSTITUCINIO STATUSO PAGRINDAI

Vienas iš svarbiausių Konstitucijos uždavinių yra ne tik nustatyti valdžių padalijimo valstybės valdžios institucijoms principus, bet ir nubrėžti valdžios panaudojimo asmenų atžvilgiu bendras ribas.

Vienas iš svarbiausių 1991 m. Konstitucijos ypatumų yra piliečių teisių ir laisvių įtvirtinimas, tautos advokato (ombudsmeno) institucijos įteisinimas (58–60 str.), dvejų rūmų Parlamento (Deputatų Rūmų, sudarytų iš 343 narių, ir Senato, sudaryto iš 143 narių) sistemos, kuri buvo panaikinta 1946 m., atnaujinimas, parlamento narių imuniteto bei jų žodžio laisvės įtvirtinimas (72 str.), politinių partijų svarbaus vaidmens garantijų įtvirtinimas (8 str.), Parlamento ir Vyriausybės santykių reguliavimas, vietos savivaldos autonomijos principo įtvirtinimas (120–123 str.), svarbios teismų savivaldos institucijos – Aukščiausiosios Magistratų Tarybos įkūrimas (133–134 str.), nuostatų, kuriomis siekiama garantuoti laisvos rinkos ekonomiką, įtvirtinimas (135 str.), Konstitucinio Teismo įkūrimas (142–147 str.), Konstitucijos keitimo procedūrų įtvirtinimas (150–152 str.). Taip pat nustatytas ganėtinai platus nekeičiamų konstitucinių nuostatų sąrašas: negali būti keičiamos Konstitucijos nuostatos, įtvirtinančios nacionalinę, nepriklausomą, unitarinę ir nedalomą Rumunijos valstybės pobūdį, taip pat respublikinę valdymo formą, teritorinę integralumą, teismų nepriklausomumą, politinį pliuralizmą ir oficialią valstybės kalbą. Be kita ko, nustatyta, kad negali būti priimamos Konstitucijos pataisos, kurios paneigtų fundamentalias žmogaus teises ir laisves arba jų garantijas (152 str.)⁸¹⁸.

⁸¹⁸ La Constitution de la Roumanie [interaktyvus]. 1991 [žiūrėta 2012-04-30]. <<http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=372>>.

Rumunijos Konstitucijoje ypač daug dėmesio skiriama pagrindinėms asmens teisėms. Konstitucija įtvirtina svarbias politines teises, kurioms priskiriamos tam tikros laisvės, susijusios su politine veikla, kaip antai teisė balsuoti (36 str.), minties, tikėjimo (30 str.), susirinkimų (39 str.) ir spaudos (30 str.) laisvės. Konstitucija įtvirtina, kad piliečiai gali laisvai vienytis į politines partijas (37 str.), profesines sąjungas (9 str.) ir kitokias asociacijas (40 str.).

Konstitucija numato ekonomines teises, apimančias teisę į privatinę nuosavybę (44 str.), darbuotojų teisę į darbą ir į įtaką darbo veiklai (41, 42 str.).

Konstitucija įtvirtina socialines teises, apimančias tam tikrus valstybei nustatytus įpareigojimus, kaip antai užtikrinti išsilavinimą (49 str.), sveikatos apsaugą (34 str.), neįgalių asmenų specialią apsaugą (50 str.). Konstitucijos 47 straipsnis numato, kad valstybė, siekdama savo piliečiams užtikrinti tinkamą gyvenimo lygį, privalo imtis priemonių ūkio plėtrai ir socialinei apsaugai užtikrinti. Piliečiai turi teisę į pensiją, mokamas motinystės atostogas, sveikatos paslaugas valstybinėse sveikatos apsaugos įstaigose, bedarbio pašalpas ir kitokią įstatymuose numatytą socialinę apsaugą. Teisinėje literatūroje nurodoma, kad praktikoje dažnai susiduriama su ekonominių ir socialinių teisių įgyvendinimo problemomis, dažnai keliamas klausimas, kokių mastu valstybė turi užtikrinti visuotinį užimtumą, sveikatos apsaugą ir nemokamą mokymą?⁸¹⁹ Konstitucijoje nemažai dėmesio skiriama sudėtingai sričiai – mažumų teisėms. Teisinėje doktrinoje pabrėžiama, kad mažumų teisių institutas reiškia ne visų lygybės prieš įstatymą užtikrinimą, bet tai, kad mažumų kolektyvai valstybėje turi ypatingas teises⁸²⁰. Rumunijos Konstitucijoje nustatoma, kad visi piliečiai naudojami Konstitucijos ir kitų įstatymų jiems garantuojamomis teisėmis bei laisvėmis ir turi vykdyti juose nustatytas pareigas (15 str. 1 d.), kad piliečiai yra lygūs prieš įstatymą ir valstybės įstaigas be jokių privilegijų ar diskriminavimo (16 str.). Taip pat įtvirtinama, jog niekas nėra aukščiau įstatymo (16 str.). Kita vertus, Konstitucijos 6 straipsnis numato, kad valstybė pripažįsta ir garantuoja tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teisę saugoti, puoselėti ir išreikšti savo etninę, kultūrinę, kalbinę ir religinę tapatybę. Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalis nu-

⁸¹⁹ Lane, J.-E. *Konstitucija ir politikos teorija*. Kaunas: Naujasis lankas, 2003, p. 137.

⁸²⁰ *Ibid.*, 138.

mato tautinėms mažumoms priklausantiems piliečiams teisę teisminėse institucijose vartoti mažumos kalbą įstatymų nustatyta tvarka.

Konstitucijoje taip pat įtvirtintos asmeninės teisės ir laisvės, tradiciškai traktuojamos kaip prigimtinės ir neatimamos žmogaus teisės. Konstitucija nustato, kad asmeniui garantuojama teisė į gyvybę, taip pat į fizinę ir psichinę neliečiamybę (22 str. 1 d.), numatoma, kad niekas negali būti kankinamas, taip pat patirti kitokios nežmoniškos arba žeminančios bausmės arba elgesio (22 str. 2 d.), tiesiogiai įtvirtinta, jog mirties bausmė uždrausta (22 str. 3 d.).

2003 m. Konstitucijos keitimu buvo patikslintos bei išplėtos pagrindinės piliečių teisės, įteisintos tam tikros naujos teisės (pvz., Konstitucijos 33 str. įtvirtina teisę į kultūrą, 35 str. įtvirtina teisę į sveiką aplinką) bei patikslintas tam tikrų, jau įteisintų, teisių turinys (pvz., Konstitucijos 16 str. garantuojamos lygios galimybės moterims ir vyrams eiti pareigas, 44 str. numatyta nuosavybės apsauga, neatsižvelgiant į nuosavybės subjektą, įtvirtintas tiesioginis nacionalizacijos ir kitų prievartos priemonių, grindžiamų politiniais, socialiniais, etiniais ar religiniais motyvais, turto atžvilgiu draudimas).

3. VALSTYBĖS VALDYMO FORMA, SANDAROS FORMA, KITI SVARBŪS KONSTITUCINĖS SANTVARKOS PRINCIPAI

Konstitucijos 1 straipsnyje įtvirtinti svarbiausi Rumunijos konstitucinės santvarkos principai: jame skelbiama šią valstybę esant suverenia, nepriklausoma, unitarine, nedalijama nacionaline valstybe. Įtvirtinama valstybės valdymo forma – respublika, kuri pagal Konstitucijos nuostatas negali būti keičiama. Taip pat Konstitucijos 1 straipsnyje įtvirtinti demokratinės, socialinės, teisinės valstybės pagrindai, valdžių padalijimo principas.

Konstitucijos 2 straipsnyje įtvirtinta, kad nacionalinis suverenitetas priklauso tautai, tauta jį įgyvendina per savo atstovus arba referendumu.

Taip pat tiesiogiai įtvirtinami tarptautinės ir nacionalinės teisės santykis (11 str.), valstybės nacionaliniai simboliai (12 str.), valstybinė kalba (13 str.) ir valstybės sostinė (14 str.).

Vykdomosios valdžios dominavimo patirtis (nuo 1974 m. valstybės valdžios institucijų sąraigoje vyravo Respublikos prezidento institucija) turėjo didelę įtaką 1991 m. sprendžiant dėl valstybės valdymo mo-

delio pasirinkimo⁸²¹. Todėl 1991 m. buvo nuspręsta palikti Respublikos prezidento, renkamo tiesioginių, visuotinių rinkimų būdu, instituciją, tačiau apriboti jos galias. Teisinėje literatūroje išsakoma nuomonė, kad pagal Rumunijos 1991 m. Konstitucijoje nustatytą valdžios institucijų kompetenciją Rumunijos valstybės valdymo modelis priskirtinas pusiau prezidentinio valdymo formai, kuriai būdingos parlamentinio valdymo formos tendencijos⁸²², nes parlamentas, kaip ir Respublikos prezidentas, renkamas tiesioginių, lygių, slapto balsavimo rinkimų būdu. Tačiau, kitaip nei Respublikos prezidentas, parlamentas laikomas „Rumunų Tautos aukščiausia atstovavimo institucija ir vienintele šalies įstatymų leidžiamąja valdžia“ (Konstitucijos 58 str. 1 d.)⁸²³.

Teisinėje doktrinoje pripažįstama, kad pokomunistinėje Vidurio ir Rytų Europoje bei buvusiose SSRS respublikose pusiau prezidentinė valdymo forma yra populiariausia⁸²⁴.

Pokomunistinėse šalyse vyrauja pusiau prezidentinis valdymas dėl to, kad ši valdymo forma buvo konstitucinis kompromisas – opozicijos ir buvusių komunistų derybų dėl konstitucijos rezultatas, taip pat dėl to, kad tai istorinio tęstinumo ir modernaus demokratinio valdymo poreikių kompromisas⁸²⁵.

Vykdomųjų valdžių konfliktai rodo pusiau prezidentiniam valdymui būdingą dilemą – neaiškiai apibrėžtą ir iš dalies sutampančią prezidento ir ministro pirmininko kompetenciją⁸²⁶.

Iš esmės tokia teisinės doktrinos autorių nuomonė, priskiriant Rumunijos valstybės valdymo modelį pusiau prezidentinio respublikos valdymo formai, darant išlygą, kad ji turi būdingų parlamentinės respublikos valdymo formos bruožų, grindžiama Parlamento, Respublikos prezidento, Vyriausybės įgaliojimais bei jų tarpusavio santykiais, įtvirtintais Konstitucijoje. Tokia autorių nuomonė grindžiama šiais Konstitucijoje

⁸²¹ Tanasescu, E. Le président de la Roumanie ou le glissement d'un régime politique. *Revue d'études politiques et constitutionnelles Est-Européennes*. 2008, 1, p. 60.

⁸²² Iorgovan, A. Le système politique et constitutionnel de la Roumanie. *Working Paper*, 1992, Nr. 54, p. 10.

⁸²³ La Constitution de la Roumanie [interaktyvus]. 1991 [žiūrėta 2012-04-30]. <<http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=372>>.

⁸²⁴ Milius, E. Konstitucinės inžinerijos įtaka pokomunistinių valstybių transformacijai: pusiau prezidentinis valdymas. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2006, 2, p. 317.

⁸²⁵ *Ibid.*

⁸²⁶ *Ibid.*

įtvirtintais valstybės valdžios institucijų santykiais: Respublikos prezidentui numatoma teisė esant tam tikroms Konstitucijoje numatytoms sąlygoms, paleisti parlamentą. Respublikos prezidentas turi gana plačias galias sudarant Vyriausybę, nes teikia parlamentui ministro pirmininko kandidatūrą ir skiria Vyriausybės narius, kartu palikdamas Parlamentui teisę balsuoti dėl pasitikėjimo Vyriausybe⁸²⁷. Respublikos prezidentas neturi įstatymų iniciatyvos teisės, priklausančios, tik kiekvienam parlamento nariui Vyriausybei ir ne mažiau kaip 250 000 Rumunijos piliečių, turinčių teisę balsuoti⁸²⁸.

2003 m. papildyta Rumunijos 1991 m. Konstitucija Parlamentui ir prezidentui suteikia tiesiogiai legitimuotos institucijos statusą. Vis dėlto, siekiant išvengti, kad prezidentas netaptų pernelyg politiškai stipria figūra, 1991 m. Konstitucija pirmą kartą Rumunijos teisinėje sistemoje numatė maksimalių dviejų kadencijų ribą, taikytiną vienam asmeniui. Dvi kadencijos gali eiti viena po kitos. Šį dviejų kadencijų ribojimo klausimą sprendė Rumunijos Konstitucinis Teismas, kai kadenciją baigiantis prezidentas M. Iliescu kandidatavo naujuose prezidento rinkimuose. Pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 146 straipsnį Konstitucinis Teismas prižiūri prezidento rinkimų procedūrų teisėtumą ir tvirtina balsavimo rezultatus. Kreipimesi į Konstitucinį Teismą buvo teigiama, kad M. Iliescu jau buvo gavęs prezidento mandatą 1990 m. organizuojamuose rinkimuose, prieš įsigaliojant Konstitucijai, o antrą kadenciją vykdė prezidento įgaliojimus 1992–1996 metais. Vis dėlto Konstitucinis Teismas nutarime 1996 m. konstatavo, kad Konstitucija negali būti taikoma įvykiams, atsitikusiems prieš jai įsigaliojant. Pasak Konstitucinio Teismo, atsižvelgiant į tai, kad M. Iliescu pirmąją prezidento kadenciją pradėjo galiojant 1991 m. gruodžio 8 d. Konstitucijai, organizuojant 1992 m. rinkimus, M. Iliescu dalyvavimas 1996 m. rengiamuose rinkimuose laikytinas teisėtu. Konstitucinis Teismas šiame nutarime taip pat pabrėžė, kad joks prieš Konstitucijos įsigaliojimą galiojęs norminis aktas nenumatė Rumunijos Respublikos prezidento kadencijos. Respublikos prezidento institucija (kuriai būdingos ypatingos funkcijos, keliamos tam tikros įgaliojimo sąlygos,

⁸²⁷ Konstitucijos 11 straipsnis. La Constitution de la Roumanie [interaktyvus]. 1991 [žiūrėta 2012-04-30]. <<http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=372>>.

⁸²⁸ Konstitucijos 73 straipsnis. La Constitution de la Roumanie [interaktyvus]. 1991 [žiūrėta 2012-04-30]. <<http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=372>>.

numatyta atitinkama įgaliojimų įgyvendinimo trukmė, atitinkama atsakomybė) teisiškai pirmą kartą reglamentuota 1991 m. Konstitucijoje.⁸²⁹

Teisinėje doktrinoje pabrėžiama, kad Konstitucijos projekto rengėjai stengėsi prezidentą padaryti priklausomą nuo kitų valstybės valdžios institucijų. Teisinėje doktrinoje pabrėžiama, kad Konstitucijos nuostatos suteikia prezidentui tarpininko, o ne reguliuotojo vaidmenį, nes prezidentui Konstitucijos nuostatos suteikia menkas sprendžiamojo pobūdžio galias⁸³⁰.

2003 m. papildžius Konstituciją, prezidento įgaliojimai buvo teisiškai dar griežčiau apibrėžti, patikslintos kai kurios jo funkcijos.

Iki 2003 m. Konstitucijos keitimo, prezidento įgaliojimų trukmė sutapo su Parlamento narių įgaliojimų trukme. Dėl šios priežasties praktiškai buvo neįmanomas konstruktyvus prezidento ir Parlamento bendradarbiavimas tais atvejais, kai šių dviejų institucijų atstovai būdavo skirtingų politinių pažiūrų. Vienoda įgaliojimų trukmė sukeldavo nemažai institucinio bendradarbiavimo problemų. Todėl 2003 m. pakeitus Konstituciją buvo įteisinta prezidento penkerių metų įgaliojimų trukmė, o Parlamento nariams numatyta ketverių metų įgaliojimų trukmė. Skirtingos įgaliojimų trukmės įteisinimas buvo grindžiamas valstybės valdžios tęstinumo siekiu užtikrinimu⁸³¹.

Rumunijos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pabrėžiamas Respublikos prezidento aktyvaus vaidmens valstybės valdyme svarba. Konstitucinis Teismas 2007 m. balandžio 18 d. konsultacinėje nuomonėje Nr. 1/2007 konstatavo, kad „Respublikos prezidento konstitucinės galios bei tiesioginis legitimumas prezidentą įpareigoja veikti aktyviai. Respublikos prezidentas politiniame gyvenime negali apsiriboti vien paprastu simboliniu ir protokoliniu funkcijų vykdymu.“⁸³² Tad, nors prezidentui Konstitucijos numatomos politinio neutralumo pareigos, Parlamento rinkimų metu prezidentas dažnai vaidina svarbų vaidmenį.

Apibendrinant galima teigti, kad Rumunijos prezidentas, įgyvendindamas daugumą numatytų funkcijų, priverstas dalytis kompetencija su Vyriausybe bei Parlamentu.

⁸²⁹ Tanasescu, E. S. Le président de la Roumanie ou le glissement d'un régime politique. *Revue d'études politiques et constitutionnelles Est-Européennes*, 2008, 1, p. 43.

⁸³⁰ *Ibid.*, p. 45.

⁸³¹ *Ibid.*, p. 46.

⁸³² *Ibid.*

4. VALSTYBĖS VALDŽIĄ ĮGYVENDINANČIOS INSTITUCIJOS

Rumunijos Konstitucija buvo rengiama daugiausia remiantis Prancūzijos 1958 m. Penktosios Respublikos Konstitucija, tad dažnai teisinėje doktrinoje autoriai Rumunijos valdymo formą apibūdina kaip pusiau prezidentinę respubliką, kai vykdomąją valdžią dalijasi prezidentas ir ministras pirmininkas⁸³³.

Rumunijos Konstitucija numato, kad įgaliojimų vykdymo metu valstybės vadovas negali būti politinės partijos nariu (84 str.). Vis dėlto Konstitucinis Teismas, aiškindamas šią Konstitucijos nuostatą, konstatavo, kad „Konstitucija nedraudžia prezidentui palaikyti ryšius su politinėmis partijomis, kurios jį palaikė rinkimų metu, ar kitomis politinėmis partijomis. Toks draudimas neatitiktų Konstitucijos dvasios, nes prezidentas renkamas visuotiniais rinkimais, remiantis politine programa, turi išpareigojimų rinktorato atžvilgiu veikti taip, kad būtų įgyvendinta politinė programa. Aki vaizdu, kad siekdamas įgyvendinti politinę programą prezidentas gali bendradarbiauti su politine partija, kurios nariu jis buvo iki momento, kai įgijo prezidento įgaliojimus, ar su kitomis politinėmis partijomis, kurios palaikytų prezidento įgyvendinamą politinę programą“⁸³⁴. Darytina išvada, kad Konstitucija formaliai draudžia prezidentui turėti politinės partijos nario statusą, tačiau prezidentui nedraudžiama išreikšti savo politinių simpatijų. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad politinio neutralumo pareiga numatoma tik išrinktam prezidentui, nes jeigu prezidento funkcijos sustabdomos Parlamente prasidėjus apkaltos procedūrai, Senato pirmininkui, pavaduojančiam prezidentą, nenumatyta pareiga stabdyti politinės partijos nario mandato.

Rumunijos Konstitucijos 80 straipsnio nuostatos, numatančios, kad „Respublikos prezidentas atstovauja Rumunijos valstybei ir yra nacionalinės nepriklausomybės, vienybės, teritorijos vientisumo garantas“, yra akivaizdžiai „įkvėptos“ Prancūzijos 1958 m. Konstitucijos 5 straipsnio nuostatų⁸³⁵.

⁸³³ Vitkus, G. *Europos mozaika: 27 Europos Sąjungos valstybės*. [interaktyvus]. Vilnius: Eugrimas, 2009 [žiūrėta 2012-05-30]. <http://ec.europa.eu/lietuva/documents/power_pointai/europos-mozaika-vitkaus.pdf>.

⁸³⁴ Tanasescu, E. S. Le président de la Roumanie ou le glissement d'un régime politique. *Revue d'études politiques et constitutionnelles Est-Européennes*, 2008, 1, p. 48.

⁸³⁵ Prancūzijos Konstitucijos 5 straipsnis numato, kad „Respublikos prezidentas prižiūri, kaip laikomasi Konstitucijos. Savo arbitravimu jis užtikrina normalų viešųjų valdžių funkcionavimą ir valstybės tęstinumą. Jis yra nacionalinės nepriklausomybės, teritorijos vientisumo ir sutarčių laikymosi garantas.

Vis dėlto teisinėje doktrinoje pabrėžiama, kad, kitaip nei Prancūzijos respublikos prezidentui, kuriam Prancūzijos Konstitucija suteikia svarbias veiklos priemones, Rumunijos prezidentui Konstitucija suteikia daug mažiau efektyvių veiklos instrumentų. Rumunijos Konstitucijos 2003 m. pakeitimais taip pat nebuvo pašalintas atotrūkis tarp Konstitucijos 80 straipsnio nuostatomis suteikiamo prezidentui vaidmens ir numatomų prezidento įgaliojimų apimties. Dėl šios priežasties nėra bendros nuomonės, kuriam valstybės valdymo formos modeliui priskirtina Rumunija, nes Konstitucijos nuostatos įtvirtina pusiau prezidentinio valdymo modelio sąlygas, tačiau Respublikos prezidentui suteikiamų galių apimtis nesuteikia prezidentui veiksmingų poveikio priemonių santykių su kitomis valstybės valdžios institucijomis, t. y. Parlamentu ir Vyriausybe, srityje⁸³⁶.

Rumunijos Konstitucijos 80 straipsnis suteikia Respublikos prezidentui svarbų valstybės atstovavimo vaidmenį. Prezidentas atstovauja valstybei vidaus politikoje (Konstitucijos 94 str. numato, kad prezidentas suteikia garbės apdovanojimus, karinius laipsnius, turi teisę skirti į pareigas aukštus pareigūnus, turi teisę suteikti malonę) bei tarptautiniu lygmeniu (Konstitucijos 91 str. numato, kad prezidentas pasirašo tarptautines sutartis, dėl kurių derasi Vyriausybė, prezidentas priima užsienio valstybių diplomatinį atstovų įgaliojamuosius ir atšaukiamuosius raštus, prezidentas atstovauja valstybei palaikant tarptautinius santykius). Vis dėlto teisinėje doktrinoje laikomasi nuomonės, kad prezidento atstovavimo vaidmuo yra giežtai apibrėžtas instituciškai, nes pagal Konstitucijos nuostatas prezidentui numatyti įgaliojimai turi būti įgyvendinami kartu su kitomis institucijomis⁸³⁷. Be to, Konstitucijoje numatomos prezidentui diskrecinės

⁸³⁶ Tanasescu, E. S. Le président de la Roumanie ou le glissement d'un régime politique. *Revue d'études politiques et constitutionnelles Est-Européennes*, 2008, 1, p. 49.

⁸³⁷ Rumunijos prezidentas kaip nepriklausomumo garantas turi svarbių įgaliojimų, tačiau juos įgyvendina nuolatinės parlamentinės kontrolės kontekste. Pavyzdžiui, pagal Rumunijos Konstitucijos 92 straipsnį prezidentas yra ginkluotųjų pajėgų vadas. Prezidentas gali priimti sprendimą dėl visiškos ar dalinės mobilizacijos, tačiau tokiam prezidento sprendimui prieš tai turi pritarti Parlamentas. Net ginkluotos agresijos atveju prezidentas turi pareigą informuoti parlamentą apie pritaikytas skubias priemones, o jeigu tai įvyksta tarp Parlamento sesijų, prezidentas turi pareigą skubiai sušaukti Parlamentą. Pagal Konstitucijos 93 straipsnį prezidentas turi teisę skelbti nepaprastąją padėtį ar apgulties būvį, tačiau per penkias dienas turi informuoti apie tai Parlamentą ir gauti įstatymų leidžiamosios valdžios pritarimą. Atsižvelgiant į šias Konstitucijos nuostatas konstatuotina, kad prezidento sprendžiamojo pobūdžio kompetencija yra ribota, nes šia kompetencija prezidentas dalijasi kartu su Parlamentu.

priemonės neturi efektyvių teisinių pasekmių. Pavyzdžiui, Konstitucijos 90 straipsnis numato, kad prezidentas, pasikonsultavęs su Parlamentu, gali prašyti tautos išreikšti, referendumo metu, savo valią klausimais, susijusiais su nacionaliniu interesu. Taigi prezidentas neturi diskrecinės teisės skelbti referendumo, nes prieš skelbdamas referendumą turi susitarti su įstatymų leidžiamąja valdžia. Rumunijos Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad prezidento konstitucinė teisė organizuoti referendumą nesuteikia prezidentui galimybių leisti teisės aktus, nes pagal Rumunijos Konstituciją prezidentas neturi teisės teikti referendumui įstatymų projektų, prezidentas turi teisę inicijuoti tik konsultacinio pobūdžio referendumą.⁸³⁸ Tai reiškia, kad prezidento inicijuojamo tautos referendumo tikslas negali būti norminio teisės akto priėmimas, tačiau Parlamentui ar kitai valstybės valdžios institucijai nedraudžiama atsižvelgti į prezidento iniciatyva organizuoto referendumo rezultatus. Praktikoje kol kas tik vieną kartą prezidento iniciatyva organizuotas konsultacinio pobūdžio referendumas, susijęs su Rumunijos Parlamento rinkimų sistema. Rumunijos Konstitucinis Teismas taip pat yra pažymėjęs, kad prezidentas turi diskrecinę teisę nustatyti referendumo datą ir suformuluoti „nacionalinio intereso klausimą. Referendumas gali būti organizuojamas bet kuriuo momentu, numatant sąlygą, kad prieš tai prezidentas konsultavosi su Parlamentu ir jeigu tik Parlamentas nėra priėmęs sprendimo dėl prezidento funkcijų sustabdymo. Pagal Konstituciją nėra jokių kitų nuostatų, lemiančių referendumo organizavimą ir vykdymą“⁸³⁹.

Pagal Konstituciją prezidentas turi pareigą prižiūrėti, kad visos valstybės valdžios institucijos bei piliečiai gerbtų Konstituciją. Tačiau dauguma autorių laikosi nuomonės, kad ši prezidento kompetencija yra ganėtinai abstrakti, nes Konstitucija tiksliai neįvardija, kokiomis priemonėmis įgyvendinama ši prezidento funkcija. Pažymėtina, kad Konstitucijos viršenybės užtikrinimo pareiga pagal Konstituciją priklauso ne valstybės vadovui, o Konstituciniam Teismui, nes Konstitucijos 144 straipsnis numato, jog „Konstitucinis Teismas yra Konstitucijos viršenybės garantas“. Vis dėlto kai kurie autoriai laikosi nuomonės, kad prezidento ir Konstitucinio Teismo kompetencijos, užtikrinant Konstitucijos viršenybę, negali

⁸³⁸ Tanasescu, E. S. Le président de la Roumanie ou le glissement d'un régime politique. *Revue d'études politiques et constitutionnelles Est-Européennes*, 2008, 1, p. 51..

⁸³⁹ Iorgovan, A. Le système politique et constitutionnel de la Roumanie. *Working Paper*, 1992, Nr. 54, p. 15.

būti supriešinamos, jos papildo viena kitą⁸⁴⁰. Šiuo aspektu pažymėtina, kad prezidentui Konstitucija numato dvi svarbias priemones, siekiant užtikrinti Konstitucijos viršenybę: prezidento teisė inicijuoti įstatymo konstitucingumo tikrinimo kontrolę *a priori* (Konstitucijos 146 str.) ir prezidento teisė kreiptis į Parlamentą su prašymu persvarstyti įstatymo projektą (Konstitucijos 77 str. 2 d.).

Konstitucijos 146 straipsnis numato, kad įstatymų konstitucingumo kontrolė *a priori* (prieš įsigaliojant įstatymui) gali būti įgyvendinama, jei į Konstitucinį Teismą kreipiasi prezidentas, vienas iš dvejų Parlamento rūmų pirmininkų, Vyriausybė, Aukščiausiasis kasacinis ir teisingumo teismas, tautos advokatas (ombudsmeno institucija), ne mažiau nei 25 senatoriai arba ne mažiau nei 50 Deputatų Rūmų narių.

Konstitucijos 77 straipsnio 2 dalis numato, kad prieš paskelbdamas įstatymą prezidentas gali vieną kartą prašyti Parlamento persvarstyti įstatymą. Pažymėtina, kad šiame Konstitucijos straipsnyje numatyta prezidento prašymo, kuris gali būti grindžiamas tikslingumo ar teisėtumo motyvais, persvarstyti įstatymo projektą galimybė yra viena iš retų prezidento diskrecinių kompetencijų. Vis dėlto Parlamentas gali „apeiti“ tokį prezidento prašymą. Tuo atveju, jei Parlamentas neatsižvelgia į prezidento prašymą, prezidentas gali kreiptis į Konstitucinį Teismą. Dažniausiai prezidentas naudojami Konstitucijos 77 straipsnio 2 dalyje numatyta teise kaip tam tikro spaudimo Parlamentui priemone, nes paprašius persvarstyti įstatymo projektą ir negavus laukiamo rezultato, Konstitucinis Teismas gali priimti prezidentui palankų sprendimą. Pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 147 straipsnį Parlamentas turi pareigą persvarstyti įstatymą, kurio nuostatas Konstitucinis Teismas pripažino prieštaraujančiomis Konstitucijai. Tokiu atveju prezidentas dar kartą gali naudotis teise kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl naujos redakcijos įstatymo projekto atitikties Konstitucijai.

Rumunijos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje laikomasi nuostatos, kad valstybės vadovo arbitro funkcija, numatyta, Konstitucijos 80 straipsnio 2 dalyje, įpareigoja prezidentą būti nešališką, neatmetant galimybės išreikšti savo nuomonę esant valstybės valdžios institucijų ginčams⁸⁴¹. Teisė išreikšti politinę nuomonę yra garantuojama prezidentui tomis pačio-

⁸⁴⁰ Tanasescu, E. S. *Op. cit.*, p. 55.

⁸⁴¹ Tanasescu, E. S. Le président de la Roumanie ou le glissement d'un régime politique. *Revue d'études politiques et constitutionnelles Est-Européennes*, 2008, 1, p. 58.

mis sąlygomis kaip ir Parlamento nariams atsižvelgiant į tai, kad Konstitucijos 84 straipsnio 2 dalis tiesiogiai numato, kad Konstitucijos 72 straipsnio 1 dalies nuostatos, įtvirtinančios Parlamento nario indemnitetą, analogiškai taikomos Respublikos prezidentui. Tačiau Konstitucinis Teismas taip pat yra pažymėjęs, kad įgyvendinant arbitro funkciją prezidento reiškiamos nuomonės, pastabos, prašymai neturi galutinio sprendimo pobūdžio ir nesukelia teisinių pasekmių, o atsakingos valstybės valdžios institucijos gali įgyvendinti prezidento prašymus arba į juos neatsižvelgti⁸⁴². Vadinasi, prezidento, kaip arbitro, vykdomos funkcijos, leidžiančios prezidentui išsakyti tam tikrą nuomonę, nesaisto kitų valstybės valdžios institucijų.

Prezidento, kaip arbitro funkcija neturi tik jai būdingo turinio, todėl arbitro (tarpininko) funkciją prezidentas atlieka įgyvendindamas jam priskirtų įgaliojimų visumą, t. y. teisę skelbti konsultacinio pobūdžio referendumą (Konstitucijos 90 str.), teisę konsultuotis su Vyriausybe (86 str.), teisę dalyvauti Vyriausybės posėdžiuose (87 str.), teisę skelbti pranešimus Parlamente (88 str.), teisę inicijuoti įstatymo konstitucingumo kontrolę *a priori* kreipiantis į Konstitucinį Teismą (146 str.) ir pan.

Teisinėje literatūroje Respublikos prezidento įgaliojimai dažnai skirstomi į dvi dideles grupes: vienasmeniškai vykdomus įgaliojimus ir padalytuosius įgaliojimus, kuriems įgyvendinti reikalinga ministro pirmininko ar ministro kontrasignacija⁸⁴³.

Aptariant Respublikos prezidento vienasmeniškai vykdomus įgaliojimus pažymėtina, kad vykdant šią įgaliojimų grupę Respublikos prezidentas įgyvendina vadinamąją sprendžiamąją pobūdžio kompetenciją, nes vienasmeniškai priimdamas sprendimus prezidentas prisiima atsakomybę, net jei vienasmeniškų sprendimų priėmimas susijęs su bendradarbiavimu su kitomis valstybės valdžios institucijomis. Pažymėtina, kad Rumunijos prezidentas turi mažai tokio pobūdžio kompetencijų, susijusių su bendrų sprendimų, įforminamų prezidento leidžiamais teisės aktais, kurių įsigaliojimui nebūtina ministro pirmininko kontrasignacija, priėmimu. Konstitucijoje numatomos dvi pagrindinės prezidento įgaliojimų, kuriuos įgyvendindamas prezidentas priima teisės aktus ir kuriems įsigaliojoti ministro pirmininko kontrasignacija nebūtina, grupės. Tai pre-

⁸⁴² Tanasescu, E. S. Le président de la Roumanie ou le glissement d'un régime politique. *Revue d'études politiques et constitutionnelles Est-Européennes*, 2008, 1, p. 58.

⁸⁴³ Mesonis, G. et al. *Prezidentas valstybinės valdžios institucijų sistemoje*. Vilnius: MES, 2011, p. 437.

zidento įgaliojimai Parlamento atžvilgiu (prezidento dekretai, kuriais įgyvendinama teisė prašyti Parlamento persvarstyti įstatymo projektą (77 str. 2 d.), prezidento pranešimas Parlamente (88 str.), prezidento teisė paleisti Parlamentą (89 str.) bei prezidento įgaliojimai skirti aukštus valstybės pareigūnus (vis dėlto šiuo atveju prezidento kompetencija taip pat saistoma kitų valstybės valdžios institucijų iniciatyva, nes pavyzdžiui, pagal Konstitucijos 125 straipsnio 2 dalį prezidento teisė skirti teisėjus sąlygojama Aukštesniosios magistratūros tarybos būtinu išankstiniu pasiūlymu).

Aptariant Respublikos prezidento padalytuosius įgaliojimus pažymėtina, kad Konstitucija numato baigtinį Respublikos prezidento dekretų, kurie privalo būti pasirašyti ministro pirmininko, sąrašą (100 str. 2 d.). Ministras pirmininkas turi kontrasignuoti prezidento dekretus, susijusius su tarptautinių sutarčių ratifikavimu (91 str. 1 d.), diplomatinį atstovų skyrimu ir atšaukimu, diplomatinį rangų teikimu (91 str. 1 d.), ginkluotųjų pajėgų mobilizavimu (92 str. 2 d.) tais atvejais, kai prezidento sprendimas priimamas be išankstinio Parlamento leidimo, taip pat dekretus, susijusius su ypatingų priemonių taikymu (92 str. 3 d.), nepaprastosios padėties skelbimu (93 str. 1 d.), garbės apdovanojimų skyrimu (94 str. a dalis), karinių laipsnių suteikimu (94 str. b dalis), malonės teikimu (94 str. d dalis).

Teisinėje doktrinoje išreiškiama nuomonė, kad toks griežtas prezidento įgaliojimų teisinis apibrėžtumas lemia ganėtinai įtemptus prezidento ir Vyriausybės santykius. Nors Rumunijos Konstitucija įteisino dvi stiprias prezidento ir Parlamento institucijas, kurių kompetencijos yra aiškiai atribotos, vis dėlto ir prezidento institucija, ir Parlamento institucija turi mažai galimybių veiksmingai paveikti viena kitą. O dualistinės vykdomosios valdžios pobūdis verčia prezidentą bendradarbiauti su ministru pirmininku, tačiau ne visados aiškiai nustatytomis sąlygomis ir procedūromis⁸⁴⁴.

Prezidento įgaliojimai parlamento atžvilgiu. Rumunijos Konstitucija numato ganėtinai keblius institucinius Parlamento ir prezidento santykius. Prezidentui numatoma teisė paleisti Parlamentą, tačiau šiai teisei įgyvendinti numatomos itin griežtos sąlygos (89 str.). Prezidentui taip pat numatomi įgaliojimai sušaukti Parlamentą, tačiau šie prezidento įgaliojimai saistomi, nes Konstitucija numato, jog prezidentas sušaukia Parlamentą tik į pirmąjį po rinkimų vykstantį posėdį, be to, imperatyviai numatomas

⁸⁴⁴ Tanasescu, E. S. Le président de la Roumanie ou le glissement d'un régime politique. *Revue d'études politiques et constitutionnelles Est-Européennes*, 2008, 1, p. 66.

maksimalus dvidešimties dienų nuo Parlamento rinkimų balsų paskelbimo datos terminas, per kurį prezidentas turi pareigą tai padaryti (63 str.). Pažymėtina, kad Konstitucija nenumato prezidentui įstatymų leidybos iniciatyvos teisės, tačiau 150 jos straipsnis numato prezidentui Konstitucijos keitimo iniciatyvos teisę. Vis dėlto ši prezidento teisė yra saistoma, nes prezidentas gali įgyvendinti šią teisę tik prieš tai gavęs Vyriausybės pasiūlymą. Konstitucija suteikia prezidentui įstatymų promulgavimo teisę (77 str.), taigi prezidentui suteikiama galimybė patvirtinti įstatymų leidybos procedūros teisėtumą ir įpareigoti valstybės valdžios institucijas vykdyti įstatymą. Dar kartą atkreiptinas dėmesys į tai, kad Konstitucija numato prezidentui teisę vieną kartą prašyti Parlamento persvarstyti įstatymo projektą (77 str. 2 d.). Ši prezidento teisė nelaikytina veto teise, nes Parlamento nesaisto prezidento prašymas ir Parlamentas pakartotinai gali priimti tos pačios redakcijos įstatymą, neatsižvelgdamas į prezidento priešingą nuomonę.

Taigi Konstitucija nustato, kad prezidentas oficialiai skelbia įstatymą per 20 dienų nuo tos dienos, kai įstatymas jam pateikiamas. Jei prezidentas prašo Parlamento iš naujo svarstyti įstatymą arba kreipiasi į Konstitucinį Teismą, prašydamas ištirti įstatymo atitiktį Konstitucijai, tuomet įstatymas oficialiai skelbiamas per 10 dienų nuo tos dienos, kai jis pateikiamas po pakartotinio svarstymo arba nuo Konstitucinio Teismo sprendimo dėl jo atitikties Konstitucijai gavimo dienos. Įstatymas įsigalioja per 3 dienas nuo paskelbimo Rumunijos oficialiajame leidinyje arba vėliau, jei įstatyme nustatyta vėlesnė jo įsigaliojimo data (77 str.).

Pažymėtina, kad Konstitucija numato prezidento teisę kreiptis į Parlamentą, pristatant įvairius pranešimus (88 str.). Prezidento pranešimai Parlamente turi dvigubą funkciją: pirma, taip įgyvendinamas dviejų, tiesiogiai legitimuotų valstybės valdžios institucijų, antra, prezidentui suteikiama galimybė rodyti iniciatyvą ir kelti klausimus, kurie, jo manymu, yra susiję su pagrindinėmis visuomenės problemomis ir kuriems spręsti būtina Parlamento veikla. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad prezidentas pranešimo Parlamente teise naudojami savo nuožiūra, vienasmeniškai, o Parlamentui šiuo atveju tenka pareiga susirinkti (turi susirinkti abeji Parlamento rūmai) ir išklausti prezidento pranešimą⁸⁴⁵. Pažymėtina, kad prezidento pranešimai neįpareigoja įstatymų leidžiamosios valdžios, Parlamentui ne-

⁸⁴⁵ Tanasescu, E. S. Le président de la Roumanie ou le glissement d'un régime politique. *Revue d'études politiques et constitutionnelles Est-Européennes*, 2008, 1, p. 67.

numatoma pareiga reaguoti į prezidento pranešimą, organizuoti diskusijas prezidento pranešimo turiniui aptarti, svarstyti prezidento pranešime minėtą problemą. Taip bendradarbiaudami Parlamento nariai turi galimybę susipažinti su prezidento nuomone pagrindinių visuomenės problemų tema ir vėliau, diskusijų po prezidento pranešimo ir jam nedalyvaujant metu, svarstyti atitinkamų priemonių taikymo klausimus.

Konstitucijos 89 straipsnis suteikia prezidentui teisę paleisti Parlamentą, tačiau šią teisę įgyvendinti galima tik egzistuojant Konstitucijoje nustatytoms sąlygoms, t. y. prieš priimdamas sprendimą paleisti Parlamentą prezidentas turi pareigą konsultotis su abiejų rūmų pirmininkais ir parlamentinių grupių lyderiais ir tik tuo atveju, jei parlamentas, formuodamas Vyriausybę, nesuteikė jai pasitikėjimo per 60 dienų nuo pirmojo balsavimo atsižvelgdamas į sąlygą, kad prieš tai du kartus balsuojant Vyriausybei nesuteikiami įgaliojimai. Konstitucija papildomai numato, kad Parlamentas gali būti paleistas tik vieną kartą per vienerius metus. Be to, prezidentui numatomas draudimas įgyvendinti šią teisę šešerių mėnesių nuo prezidento įgaliojimų įgyvendinimo pradžios laikotarpiu tais atvejais, kai yra paskelbta nepaprastoji padėtis, apgulties būvis, vykstant ginkluotųjų pajėgų mobilizacijai ar karui. Toks griežtas šios prezidento teisės reglamentavimas aiškinamas tuo, jog rengiant Konstitucijos projektą buvo jaučiama baimė suteikti per daug stiprias galias prezidentui, dėl šios priežasties buvo siekiama užtikrinti Parlamento stabilų funkcionavimą⁸⁴⁶.

Prezidento įgaliojimai Vyriausybės atžvilgiu. Kitaip nei Parlamento atžvilgiu, Vyriausybės atžvilgiu prezidentas turi keletą institucinių priemonių, kuriomis nežymiai gali paveikti Vyriausybės funkcionavimo būdą.

Prezidento kompetencija, susijusi su Vyriausybės narių skyrimu, yra griežtai apibrėžta ir prezidentui palikta nedaug veikimo laisvės. Vyriausybės narių skyrimas ir jų priesaikos priėmimas yra saistoma prezidento kompetencija. Prezidentas turi teisę siūlyti ministro pirmininko kandidatūrą, kurią turi patvirtinti parlamentas, todėl prezidento veiksmai formuojant vyriausybę yra tik formalus įstatymų leidžiamosios valdžios suteiktų įgaliojimų patvirtinimas. Ministrai skiriami taip pat prieš tai gavus Parlamento pasitikėjimą. Pažymėtina, kad prezidentas neturi jokių galių rinkdamasis ministrus, nes sprendimas dėl ministrų kandidatūrų priklauso išim-

⁸⁴⁶ Iorgovan, A. Le système politique et constitutionnel de la Roumanie. *Working Paper*, 1992, Nr. 54, p. 16.

tinai tik nuo paskirto ministro pirmininko. Paskirto ministro pirmininko siūlomas kandidatas vertinamas Parlamento nuolatinės komisijos. Po šio vertinimo Parlamento komisija paskelbia palankią ar nepalankią siūlomam kandidatui į ministro postą nuomonę. Dėl įgaliojimų Vyriausybei suteikimo Parlamentas balsuoja abejiems rūmams susirinkus į bendrą posėdį. Dėl šios priežasties pagal Konstituciją Rumunijos Respublikos prezidentas skiria Vyriausybės narius tuomet, kai į jį kreipiasi abejų Parlamento rūmų pirmininkai. Taigi prezidentas turi pareigą vykdyti Parlamento sprendimą dėl pritarimo Vyriausybės programai ir Vyriausybės narių sąrašo bei išleisti dekretą dėl kiekvieno Vyriausybės nario skyrimo⁸⁴⁷.

Prezidento kompetencija keisti Vyriausybės sudėtį taip pat yra saistoma, nes pagal Konstituciją prezidentas turi teisę atleisti ministrą tik prieš tai gavęs ministro pirmininko siūlymą. Konstitucijos 85 straipsnis išskiria du Vyriausybės sudėties keitimo atvejus: įprasto Vyriausybės sudėties keitimo atvejį ir Vyriausybės sudėties keitimo atvejį, susijusį su Vyriausybės narių politinių pažiūrų pasikeitimu. Įprasto Vyriausybės sudėties keitimo atveju prezidentas atleidžia ir skiria Vyriausybės narius, gavęs ministro pirmininko siūlymą ir tam nereikia gauti Parlamento pritarimo. O jeigu Vyriausybės narių kaita susijusi su naujų ministrų skirtingomis nei prieš tai buvusių politinėmis pažiūromis, tuomet prezidentas, gavęs ministro pirmininko siūlymą, gali atleisti ar skirti Vyriausybės narius į postą tik gavęs tam Parlamento pritarimą.

Pagal Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalį prezidentas neturi teisės atleisti ministro pirmininko. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad prezidentas turi teisę vertinti ministro pirmininko siūlomo kandidato kompetencijas, o Parlamentas vykdo įprastą nustatytų sąlygų eiti ministro funkcijas atitikimo patikrinimą. Parlamentui pareiškus nepasitikėjimą Vyriausybe ši besąlygiškai turi pareigą atsistatydinti⁸⁴⁸.

Konstitucija numato prezidentui įgaliojimus daryti tam tikrą įtaką Vyriausybės veiklai. Pirma šių prezidento įgaliojimų kategorija numatyta Konstitucijos 86 straipsnyje. Konstitucijos 86 straipsnis numato prezidentui galimybę konsultuotis su Vyriausybe dėl „ypatingos svarbos skubių klausimų“. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad prezidentas

⁸⁴⁷ Tanasescu, E. S. Le président de la Roumanie ou le glissement d'un régime politique. *Revue d'études politiques et constitutionnelles Est-Européennes*, 2008, 1, p. 71.

⁸⁴⁸ Iorgovan, A. Le système politique et constitutionnel de la Roumanie. *Working Paper*, 1992, Nr. 54, p. 17.

turi diskrecinę teisę apibrėžti, kurie klausimai laikytini ypatingos svarbos. Be to, prezidento diskrecinė teisė yra susijusi ne tik su fakultatyvios konsultacijos metu sprendžiamų klausimų turiniu, bet ir šių fakultatyvių konsultacijų forma (pvz., prezidentas gali dalyvauti savaitiniuose Vyriausybės posėdžiuose, išsiųsti ministrui pirmininkui laišką ar konsultuotis telefonu, prezidentas turi teisę konsultuotis bendrai kartu su visa Vyriausybe arba tik su atskirais Vyriausybės nariais). Antra šių prezidento įgaliojimų kategorija numatyta Konstitucijos 87 straipsnyje. Konstitucijos 87 straipsnis numato du atvejus, kai ministro pirmininko iniciatyva arba paties prezidento iniciatyva prezidentas dalyvauja Vyriausybės posėdžiuose. Konstitucija numato prezidentui teisę dalyvauti Vyriausybės posėdžiuose, jeigu to tiesiogiai prašo ministras pirmininkas arba jeigu Vyriausybės posėdyje sprendžiamos „nacionalinio intereso problemos, susijusios su valstybės užsienio politika, šalies gynyba ar viešąja tvarka“. Pagal Konstituciją prezidentas pirmininkauja Vyriausybės posėdžiuose tuomet, kai jis juose dalyvauja (87 str. 2 d.). Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, jog prezidentas turi diskrecinę teisę nuspręsti, kurie klausimai yra susiję su „nacionaliniu interesu, valstybės užsienio politika, šalies gynyba ar viešąja tvarka“. Nors prezidentas, dalyvaudamas Vyriausybės posėdžiuose, jiems pirmininkauja, vis dėlto tai nesuteikia prezidentui teisės keisti Vyriausybės posėdžių darbotvarkės ar dalyvauti Vyriausybės sprendimų priėmimo procedūrose. Tai reiškia, kad prezidentas neprisiima atsakomybės už Vyriausybės posėdžiuose, kuriuose jis dalyvauja, priimtus sprendimus, nes šiais prezidento įgaliojimais prezidentui suteikiama teisė reikšti savo nuomonę kolegialioje vykdomosios valdžios institucijoje⁸⁴⁹.

Prezidento būtinų priemonių vykdymas ypatingomis aplinkybėmis. Konstitucijos 73 ir 93 straipsniai reglamentuoja nepaprastosios padėties ir apgulties būvio teisinį režimą. Pagal Konstitucijos 73 straipsnio 3 dalį Parlamente priimto organinio įstatymo sričiai priklauso visiškos ar dalinės ginkluotųjų pajėgų mobilizacijos, karo padėties, nepaprastosios padėties, apgulties būvio teisinis reglamentavimas. O remiantis Konstitucijos 93 straipsniu, esant ypatingiems, su užsienio ginkluotųjų pajėgų agresija nesusijusiems atvejams valstybės viduje, prezidentui numatoma teisė skelbti nepaprastąją padėtį ar apgulties būvį visoje valstybės terito-

⁸⁴⁹ Tanasescu, E. S. Le président de la Roumanie ou le glissement d'un régime politique. *Revue d'études politiques et constitutionnelles Est-Européennes*, 2008, 1, p. 73.

rijoje ar tik tam tikruose administraciniuose vienetuose. Šiuo atveju prezidentui numatoma pareiga ne vėliau kaip per penkias dienas nuo tokio prezidento sprendimo priėmimo dienos kreiptis į Parlamentą tam, kad jis patvirtintų prezidento dekretu taikytinas ypatingos skubos priemonės. Vis dėlto tokie prezidento teisės aktai negali reglamentuoti visuomeninių santykių, susijusių su žmogaus teisėmis, jų ribojimu, nes pagal Konstitucijos 49 straipsnį toks ribojimas galimas tik Parlamento priimtu įstatymu. Konstitucijoje numatyta Parlamento pareiga susirinkti į neeilinę sesiją per keturiasdešimt aštuonias valandas nuo prezidento sprendimo skelbti nepaprastąją padėtį ar apgulties būvį priėmimo.

Prezidento atsakomybė. Konstitucijos 96 straipsnis numato, kad jeigu Respublikos prezidentas atlieka veiksmus, kuriais šurkščiai pažeidžiama Konstitucija, Parlamento abiejų rūmų bendrame posėdyje dalyvaujančių deputatų ir senatorių balsų dauguma, prieš tai gavus Konstitucinio Teismo konsultacinę nuomonę, gali būti priimtas sprendimas sustabdyti prezidento funkcijų vykdymą. Konstitucijoje numatoma, kad ne mažiau kaip vienas trečdalis deputatų ir senatorių turi teisę teikti siūlymą dėl Respublikos prezidento funkcijų vykdymo sustabdymo. Jeigu yra priimamas Parlamento narių siūlymas sustabdyti Respublikos prezidento funkcijų vykdymą, numatomas maksimalus 30 dienų laikotarpis, per kurį turi būti surengtas referendumas siekiant atstatydinti Respublikos prezidentą. Šių Konstitucijos normų įtvirtintą painų prezidento konstitucinės atsakomybės teisinį reguliavimą iliustruoja 2007 m. įvykę procesai, susiję su Respublikos prezidento konstitucinės atsakomybės kebliu įgyvendinimu, kai Parlamentas, nepaisydamas Konstitucinio Teismo konsultacinės nuomonės, jog prezidentas savo veiksmais nepažeidė Konstitucijos, priėmė sprendimą dėl prezidento vykdomų funkcijų sustabdymo, tačiau po šio Parlamento priimto sprendimo organizuoto referendumo dėl prezidento atstatydinimo rezultatai buvo palankūs prezidentui, jis išsaugojo postą ir toliau oficialiai vykdė funkcijas⁸⁵⁰.

Vyriausybės įgaliojimai. Pagal Rumunijos Konstituciją Vyriausybė yra kolegiali vykdomosios valdžios institucija, kuri vykdomąją valdžią įgyvendina kartu su prezidentu arba atskirai. Konstitucijos 107 straipsnis reglamentuoja ministro pirmininko teisinį statusą. Šiame straipsnyje nustatoma, kad ministras pirmininkas vadovauja Vyriausybės veiklai ir

⁸⁵⁰ Tanasescu, E. S. Le président de la Roumanie ou le glissement d'un régime politique. *Revue d'études politiques et constitutionnelles Est-Européennes*, 2008, 1, p. 72.

koordinuoja Vyriausybės narių veiklą. Vyriausybės atsakingumo Parlamentui principas įtvirtintas Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje. Šiame straipsnyje įtvirtinamas Vyriausybės atsakingumo Parlamentui principas nustatant, kad kiekvienas Vyriausybės narys atsako Parlamentui ne tik už savo paties veiklą, bet ir kolektyviai už kitų Vyriausybės narių veiklą. Konstitucijos 108 straipsnis nustato Vyriausybės veiklos organizacinę formą – Vyriausybės posėdžius. Šiame straipsnyje nustatoma, kad vykdydama savo įgaliojimus Vyriausybė priima dviejų rūšių teisės aktus – potvarkius ir ordonansus. Numatoma, kad potvarkiai priimami įstatymų vykdymo organizavimo tikslu. O ordonansai priimami remiantis specialiu įstatymu, kuriuo Parlamentas įgalioja Vyriausybę nustatyti tam tikras priemones. Numatoma, kad Vyriausybės priimtus potvarkius ir ordonansus pasirašo ministras pirmininkas ir atitinkamos srities ministrai. Šių teisės aktų įsigaliojimo sąlyga – paskelbimas Rumunijos oficialiajame leidinyje.

Aptariant Vyriausybės įgaliojimus pažymėtina, kad Vyriausybė, kitaip nei Respublikos prezidentas, turi įstatymų leidybos iniciatyvos teisę (74 str.).

Rumunijos Konstitucijos 108 ir 115 straipsniai įtvirtina įstatymų leidybos delegavimo institutą. Parlamento vykdomas įstatymų leidybos delegavimas laikytina išimtaine, specialiomis sąlygomis grindžiama procedūra, kurios metu Vyriausybė priima specialios kategorijos teisės aktus – ordonansus.

Pagal Konstitucijos 115 straipsnio 1 dalį Parlamentas gali priimti specialų įstatymą, įgaliojantį Vyriausybę leisti ordonansus organiniais įstatymais nereglamentuojamose srityse. Pažymėtina, kad šis draudimas netaikomas Vyriausybės ordonansams, priimtiems skubos tvarka, nes Konstitucijos 115 straipsnio 5 dalis numato, kad skubos tvarka priimti Vyriausybės ordonansai gali reglamentuoti organinių įstatymų reguliuojamas sritis. Tokie ypatingi Vyriausybės įgaliojimai priimti įstatymo lygmenis teisės aktus sietini su ypatingų, neatidėliotinių situacijų pobūdžiu bei viešojo intereso gynimo užtikrinimo tikslu. Konstitucinis Teismas išaiškino, kad ordonansai skubos tvarka gali būti priimami tik egzistuojant trims kumuliatyvioms sąlygoms, t. y. egzistuojant išskirtinėms aplinkybėms, neatidėliotinas tokio reglamentavimo poreikio būtinumas, skuba turi būti motyvuojama ordonanso turinyje⁸⁵¹. Pažymėtina, kad

⁸⁵¹ Deaconu, S. *La delegation legislative en Roumanie. Analyse jurisprudentielle* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-06-01]<www.enelsyn.gr/papers/w2/Paper%20by%20Stefan%20Deaconu.pdf>.

Konstitucija nustato tam tikrus apribojimus skubos tvarka priimamų ordonansų reguliavimo dalyko atžvilgiu, nes Konstitucijos 115 straipsnio 6 dalis įtvirtina draudimą konstitucinių įstatymų reguliuojamose srityse priimti ordonansus skubos tvarka, taip pat numatoma, jog skubos tvarka priimamais ordonansais neturi būti pažeidžiamas valstybės pagrindinių valdžios institucijų įtvirtintas teisinis statusas bei asmens teisės, laisvės ir pareigos, taip pat nustatoma, jog šiais ordonansais negali būti nustatomos priemonės, susijusios su viešosios nuosavybės konfiskavimu.

Pagal Konstitucijos 115 straipsnio 2 dalį Parlamentas turi pareigą įstatyme, kuriuo suteikia įgaliojimus Vyriausybei priimti įstatymo lygmens teisės aktus, nustatyti sritį ir laiką, kuriam Vyriausybei suteikiama tokia teisė. Konstitucijos 115 straipsnio 3 dalis taip pat nustato, kad Parlamentas šiame pagrindiniame įstatyme gali įtvirtinti reikalavimą Vyriausybei pateikti Parlamentui priimtą ordonansą, siekiant gauti Parlamento pritarimą bei patvirtinimą. Numatoma, kad Vyriausybės priimtas ordonansas netenka galios, jeigu Vyriausybė nustatytu laiku nepateikia ordonanso Parlamentui tvirtinti.

Vyriausybė įgaliojimų priimti įstatymo lygmens teisės aktus suteikimo laikotarpiu turi teisę keisti, naikinti išleistus ordonansus, neperžengdama deleguotosios įstatymų leidybos ribų. Jeigu Parlamentas įstatyme įtvirtina reikalavimą, kad ordonansai būtų patvirtinti Parlamento, tokiems Parlamentui pateiktiems ordonansams taikoma įprasta įstatymų leidybos procedūra⁸⁵². Tokiu atveju, Vyriausybei pateikus priimtą ordonansą Parlamentui, Parlamente galimos diskusijos dėl ordonanso nuostatų ir pagal Konstitucijos 61 ir 115 straipsnius Parlamentas gali patvirtinti arba visą ordonanso tekstą, arba su tam tikrais pakeitimais, arba jį atmesti. Vyriausybei pateikus ordonansą Parlamentui, šioji netenka teisės jo keisti, naikinti, nes nuo ordonanso pateikimo Parlamentui momento prasideda įprasta įstatymų leidybos procedūra, t. y. Parlamente diskutuojama bei balsuojama dėl įstatymo, kuriuo bus tvirtinamas ordonansas, projekto, galima konstitucingumo kontrolė *a priori*, įstatymas promulguojamas bei viešai skelbiamas Rumunijos oficialiame leidinyje. O jeigu dėl įstatymo, kuriuo tvirtinamas ordonansas, projekto konstitucingumo Konstitucijoje numatyti subjektai kreipiasi į Konstitucinį Teismą, kuris pripažįsta tokį įstatymo projek-

⁸⁵² Pagal Rumunijos Konstitucijos 74 straipsnio 3 dalį Vyriausybė turi įstatymų leidybos iniciatyvos teisę.

tą prieštaraujančiu Konstitucijai, atitinkamas ordonansas netenka galios Konstitucinio Teismo sprendimo paskelbimo Rumunijos oficialiame leidinyje dieną⁸⁵³. Konstitucijos 115 straipsnio 8 dalyje numatoma parlamentui teisė įstatymu, kuriuo patvirtinamas arba atmetamas ordonansas, sureguliuoti teises pasekmes, kilusias ordonanso taikymo laikotarpiu.

Įstatymų leidžiamoji valdžia. Rumunijos Konstitucijos 61 straipsnis numato, kad Parlamentas yra aukščiausioji rumunų tautos atstovaujamoji institucija ir vienintelė šalies įstatymų leidžiamoji institucija, kurią sudaro dveji rūmai: Deputatų Rūmai ir Senatas. Kiekvienų rūmų įgaliojimai ir vaidmuo konstitucinėje valstybės valdžios sistemoje nustatyti Konstitucijoje, organiniuose įstatymuose ir jų reglamentuose. Abejų rūmų pirminkų rinkimų tvarką ir funkcijas nustato atitinkamų rūmų reglamentai.

Konstitucija nustato Parlamento dvejų rūmų identišką rinkimų sistemą. Konstitucijos 62 straipsnis nustato, kad Senato ir Deputatų Rūmų atstovai renkami tiesioginiais, visuotiniais, laisvais, lygiais, slaptais rinkimais. Parlamento nariai renkami ketveriems metams, remiantis proporcinge rinkimų sistema. Organinis įstatymas nustato kiekvienų rūmų narių skaičių, proporcingai šalies gyventojų skaičiui.

Konstitucija įtvirtina laisvo parlamento nario laisvo mandato principą, t. y. imperatyvūs mandatai negalioja (69 str.). Konstitucijoje taip pat įtvirtinamos Parlamento narių imuniteto ir indėniteto teisės (72 str.). Konstitucijos 71 straipsnio nuostatos įtvirtina Parlamento nario pareigų nesuderinamumo su jokiais kitomis pareigomis valstybinėse organizacijose principą, tačiau Parlamento nariui paliekama konstitucinė galimybė būti Vyriausybės nariu.

Teisės literatūroje pažymima, kad įstatymų leidyba beveik neįmanoma be kontrolės⁸⁵⁴, tad Rumunijos Parlamentui, kaip ir kitų šalių parlamentams, priskiriamos teisėkūros, steigiamoji, kontrolės bei biudžetinė funkcijos.

Kalbant apie įstatymų leidybą pažymėtina, kad Konstitucija įtvirtina įstatymų leidybos iniciatyvos teisę Vyriausybei, Parlamento nariams ir ne mažiau kaip nei 100 000 piliečių, turinčių rinkimų teisę (74 str. 1 d.). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos

⁸⁵³ Iorgovan, A. Le système politique et constitutionnel de la Roumanie. *Working Paper*, 1992, Nr. 54, p. 16.

⁸⁵⁴ Kalinauskas, G. *Parlamentinė kontrolė. I dalis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 88.

teisė ribojama, nes Konstitucijoje tiesiogiai išvardijamos sritys, kuriose draudžiama bet kokia piliečių iniciatyva, t. y. mokesčių teisinio reguliavimo klausimai, valstybės tarptautinių santykių klausimai, malonės bei amnestijos klausimai (74 str. 2 d.). Be to, Konstitucijoje keliamas reprezentatyvaus iniciatyvą palaikančių piliečių atstovavimo reikalavimas, nes piliečiams inicijuoti įstatymo projektą neužtenka tiesiog surinkti 100 000 parašų. Konstitucijoje įtvirtinamas papildomas reikalavimas piliečiams – surinkti ne mažiau kaip 5 000 rėmėjų parašų bent ketvirtadalyje administracinių teritorinių vienetų (74 str. 1 d.)

Konstitucijos 73 straipsnis numato tris įstatymų kategorijas: konstitucinius, organinius ir ordinarinius įstatymus. Šiame straipsnyje nustatoma, kad konstitucinių įstatymų reguliavimo dalykas – Konstitucijos pataisos. Taip pat nustatomas organiniais įstatymais reguliuojamų sričių sąrašas (šioms sritims priskiriamos, pavyzdžiui, rinkimų sistema, nuolatinės rinkimų tvarką prižiūrinčios institucijos organizavimas ir veikla, politinių partijų organizavimas, veikla ir finansavimas, deputatų ir senatorių teisinis statusas, klausimai, susiję su jų atlyginimais, referendumo organizavimo klausimai, Vyriausybės ir šalies gynybos aukščiausiosios tarybos veiklos organizaciniai klausimai, mobilizacijos bei karo klausimai, nepaprastosios padėties ir apgulties būvio teisinis režimas, pažeidimų ir už juos skiriamų bausmių nustatymo klausimai, amnestijos ir kolektyvinės malonės skyrimo klausimai, valstybės pareigūnų teisinio statuso klausimai, administracinių ginčų reglamentavimo klausimai, nuosavybės ir paveldėjimo teisinio režimo klausimai, mokslo organizavimo klausimai ir pan.).

Pagal Konstitucijos 75 straipsnį kiekvienas įstatymo projektas ar įstatymo siūlymas yra nuosekliai nagrinėjamas abejuose parlamento rūmuose, siekiant priimti identišką tekstą. Konstitucija tiesiogiai nustato, kuriems iš Parlamento rūmų įstatymo projektas ar siūlymas turi būti pateikiamas svarstyti pirmiausia. Konstitucijos 75 straipsnio 1 dalis išvardija sritis, dėl kurių įstatymo projektas ar įstatymo siūlymas pirmiausia turi būti pateikiamas Deputatų Rūmams (pvz., įstatymo projektas ar įstatymo pasiūlymas, susijęs su tarptautinių sutarčių ar susitarimų ratifikavimu, tam tikrų organinių įstatymų projektai ar siūlymai). Konstitucija nustato 45 dienų (60 dienų – sudėtingų projektų ar pasiūlymų atvejais) terminą, per kurį turi būti svarstomas ir tvirtinamas teisės akto projektas ar siūlymas Parlamento rūmų, kuriems pateiktas teisės akto siūlymas,

plenarinėje sesijoje. Praleidus šį terminą toks įstatymo projektas ar siūlymas laikytinas patvirtintu. Tuomet dėl teisės akto projekto balsuojama (priimti arba atmesti) ir projektas teikiamas atitinkamiems rūmams (Deputatų Rūmams arba Senatui, kaip antriesiems rūmams), kad šie priimtų galutinį sprendimą. Jei šiems rūmams nepavyksta susitarti su pirmaisiais rūmais dėl teisės akto nuostatos, tik dėl šios nuostatos teisės aktas grąžinamas pirmiesiems rūmams, kurie dėl jos priima skubų sprendimą (75 str.).

Prie Parlamento steigiamųjų funkcijų priskirtinos Parlamento teisė skirti Audito rūmų narius (140 str.), Senato teisė skirti Tautos advokatą (58 str.), Senato teisė skirti į pareigas tris Konstitucinio Teismo teisėjus (142 str.), Deputatų Rūmų teisė skirti į pareigas tris Konstitucinio Teismo teisėjus (142 str.), Parlamento rūmų teisė rinkti Aukščiausiosios magistratūros tarybos teisėjus (133 str.), teisė skirti Parlamento specializuoto konsultacinio organo, teikiančio parlamentui nuomonę dėl norminių teisės aktų projektų, pirmininką (79 str.).

Prie parlamentinės kontrolės funkcijų priskirtinos Parlamento teisė teikti Vyriausybės nariams klausimus (112 str.), teisė teikti interpeliaciją (112 str.), teisė siūlyti Parlamentui pareikšti nepasitikėjimą Vyriausybe (113 str.). Konstitucija nustato, kad Parlamentas bendrame susirinkime gali pareikšti nepasitikėjimą Vyriausybe tuo atveju, jei dalyvaujančių parlamento narių balsų dauguma priimamas siūlymas pareikšti nepasitikėjimą Vyriausybe. Siūlymą pareikšti nepasitikėjimą Vyriausybe turi teisę pateikti ne mažiau nei ketvirtadalis visų Parlamento narių. Tuo atveju, jei Parlamentas atmeta siūlymą pareikšti nepasitikėjimą Vyriausybe, Parlamento nariai, inicijavę tokį siūlymą, per likusį laikotarpį iki sesijos pabaigos netenka šios iniciatyvos teisės.

Teisminė valdžia. Rumunijos Konstitucijos 124–134 straipsniai bei organinis įstatymas dėl teismų veiklos organizavimo nustato Rumunijos teismų sistemos principus, struktūrą ir veiklos organizavimą.

Teismų sistemą sudaro Aukščiausiasis Kasacijos ir Teisingumo Teismas (kasacinė instancija), užtikrinantis, kad kiti teismai nuosekliai aiškintų ir taikytų teisę, apeliaciniai teismai, apygardų teismai, pirmosios instancijos teismai, specializuoti teismai (sprendžiantys nepilnamečių ir šeimos bylas bei komercines bylas), karo teismai. Rumunijoje nėra administracinių teismų. Specialūs teismų administracinių bylų skyriai yra kompetentingi nagrinėti administracines bylas.

Svarbus vaidmuo numatomas konstitucinei teismų savivaldos institucijai – Aukštesniajai magistratūros tarybai, kuri yra teismų nepriklausomumo principo garantas (133 str. 1 d.). Konstitucija nustato, kad šią teismų savivaldos instituciją sudaro 19 narių (14 teisėjų – juos renka teismų savivaldos institucijos ir tvirtina Senatas, 2 visuomeninės atstovai – juos taip pat tvirtina Senatas, teisingumo ministras, Aukščiausiojo Kasacijos ir Teisingumo Teismo pirmininkas, generalinis prokuroras), kurie šešerius metus vykdo įgaliojimus. Paskirti nariai (tik turintys teisėjų statusą) balsų dauguma išrenka šios institucijos pirmininką vieneriems metams. Konstitucijos 133 straipsnio 6 dalis numato, kad Respublikos prezidentas pirmininkauja Aukštesniosios magistratūros tarybos posėdžiams, kuriuose jis dalyvauja. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Konstitucija nustato dvejopą šios institucijos, užtikrinančios teismų nepriklausomumą, veiklos pobūdį, t. y. Aukštesnioji magistratūros taryba ne tik teikia siūlymus Respublikos prezidentui dėl teisėjų ir prokurorų kandidatūrų, skiriant juos į pareigas, bet ir nagrinėja teisėjų ir prokurorų drausmės bylas. Konstitucija nustato, kad šios institucijos priimami sprendimai yra galutiniai ir neskundžiami, išskyrus sprendimus, priimamus, išnagrinėjus teisėjų ir prokurorų drausmės bylas (134 str. 2 d.). Šiuo atveju Aukštesniosios magistratūros tarybos sprendimai gali būti skundžiami Aukščiausiam Kasacijos ir Teisingumo Teismui (134 str. 3 d.). Organinis įstatymas nustato šios teismų nepriklausomumą garantuojančios institucijos funkcijas.

Konstitucijos 125 straipsnyje įtvirtintas teismų nepriklausomumo, teisėjų nekeičiamumo principas, taip pat nustatyta, kad teisminės valdžios pareigūnų statusą nustato organiniai įstatymai.

5. KONSTITUCINĖ KONTROLĖ

Rumunijoje įstatymų konstitucingumo teisminės kontrolės užuomazgos atsirado galiojant 1866 m. Konstitucijai. Ir nors pačiame šios 1866 m. Konstitucijos tekste nebuvo tiesiogiai įtvirtinta įstatymų konstitucingumo teisminė kontrolė, tačiau Rumunijos kasacinis teismas 1912 m. kovo 16 d. sprendime, vadinamojoje „tramvajų“ byloje, pirmą kartą tiesiogiai išsakė nuomonę dėl teisminės įstatymų konstitucingumo kontrolės. Teismas konstatavo, kad „jeigu įstatymas prieštarauja Konstitucijai, teisėjas negali vengti pareikšti savo nuomonę dėl to lygiai taip pat kaip ir esant prieštaravimų tarp dviejų ordinarinių įstatymų. Teisėjas turi teisę ir pareigą interpre-

tuoti teisės aktus ir nuspręsti, kuris iš dviejų teisės aktų turi būti taikomas. Todėl visais atvejais teisėjas turi pareigą tai daryti, kai vienas iš teisės aktų yra Konstitucija. Esant įstatymo ir Konstitucijos konfliktui, teisminės valdžios teisė tikrinti įstatymo konstitucingumą negali būti paneigta, nes tai natūraliai ir logiškai išplaukia iš teisminės valdžios funkcijos taikyti teisės aktus, taip pat ir konstitucinio lygmens teisės aktus. Konstitucijoje nėra nė vienos nuostatos, atimančios iš teisminės valdžios tokią teisę⁸⁵⁵. Tokiu sprendimu Rumunijos kasacinis teismas pritarė Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 1803 m. vasario 24 d. sprendimo argumentams byloje *Marbury v. Madison* ir ėmėsi spręsti įstatymų, būtinų sprendimui byloje priimti, konstitucingumo klausimą⁸⁵⁶.

Rumunijos 1923 m. Konstitucija institucionalizavo teisės aktų konstitucingumo teisminę kontrolę įtvirtindama, kad „vienintelis kasacinis teismas turi teisę tikrinti įstatymų konstitucingumą ir konstatuoti, kad Konstitucijai prieštaraujantys įstatymai negali būti taikomi. Sprendimas dėl Konstitucijai prieštaraujančių įstatymų galioja tik nagrinėjamoje byloje“⁸⁵⁷. Taigi buvo įtvirtinta paskesnioji konstitucingumo kontrolė, priklausanti aukščiausios instancijos teismo kompetencijai. Rumunijos 1938 m. Konstitucija taip pat numatė tokią kontrolę, tačiau 1940 m., kai dalį Rumunijos okupavo Tarybų Sąjunga, šios Konstitucijos galiojimas buvo sustabdytas. Rumunijos 1965 m. Konstitucija formaliai įtvirtino įstatymų konstitucingumo kontrolę, tačiau tai buvo politinio pobūdžio kontrolė, nes ji buvo patikėta įstatymų leidžiamajai valdžiai (Senatui). Žlugus komunistiniam režimui 1989 m., Rumunijos 1991 m. Konstitucija įtvirtino pliuralistinio valdymo demokratinę sistemą, grindžiamą valstybės įstatymų leidžiamosios, vykdomosios bei teisminės valdžios atskyrimo principu. Pažymėtina, kad Konstituciniame susirinkime svarstant Konstitucijos projektą buvo sprendžiama, ar teisės aktų konstitucingumo kontrolės vykdymą patikėti Rumunijos kasaciniam teismui (vis dėlto šio siūlymo trūkumas buvo tas, kad tokiu atveju teismo sprendimas galiojotų *inter partes*), ar specialiai ins-

⁸⁵⁵ Malvasio, F. L'exception d'inconstitutionnalité en Roumanie : la question préjudicielle de constitutionnalité devant la Cour constitutionnelle. *Cahiers du Conseil constitutionnel*, 2010, 27, p. 5.

⁸⁵⁶ Maus, D. Rėmimasis užsienio precedentais ir Konstitucinių teismų dialogas. *Konstitucinė jurisprudencija*, 2009, 4 (16), p. 150.

⁸⁵⁷ Iorgovan, A. Le système politique et constitutionnel de la Roumanie. *Working Paper*, 1992, Nr. 54, p. 15.

titucijai, kurios sprendimų galia neapsiribotų *inter partes*⁸⁵⁸. Konstitucinis susirinkimas nusprendė 1991 m. Konstitucijoje įtvirtinti teisės aktų konstitucingumo kontrolės europinį modelį ir patikėti teisės aktų konstitucingumo kontrolės vykdymą specialiai, vienintelei teisminei institucijai, patikint jai plačią kompetenciją. Konstitucija 2003 m. papildyta nauja nuostata, numatant Rumunijos Konstituciniam Teismui naujus įgaliojimus ir tiesiogiai įtvirtinant, kad Konstitucinio Teismo sprendimai galioja *erga omnes*⁸⁵⁹.

Kalbant apie Konstitucinio Teismo sudėtį pažymėtina, kad Konstitucinį Teismą sudaro 9 teisėjai, skiriami 9 metų kadencijai, kuri negali būti pratęsta, taip pat jie negali būti skiriami antrai kadencijai iš eilės. Konstitucijos 142 straipsnio 3 dalis nustato, kad 3 teisėjus skiria Deputatų Rūmai, 3 – Senatas ir 3 – Rumunijos prezidentas⁸⁶⁰. Konstitucinio Teismo teisėjai slaptu balsavimu 3 metams renka Teismo pirmininką. Konstitucinis Teismas kas 3 metus turi atnaujinti trečdalį teisėjų. Konstitucinio Teismo teisėjų kandidatūroms keliami ypatingi reikalavimai. Teisėju gali būti skiriamas nepriekaištingos reputacijos Rumunijos pilietis, turintis aukštąjį teisinį išsilavinimą ir ne mažesnį kaip aštuoniolikos metų teisinio ar mokslinio pedagoginio darbo pagal teisininko specialybę stažą. Konstitucija numato, kad šie teisėjai, eidami savo pareigas, yra nepriklausomi nuo jokios valstybinės institucijos, asmens ar organizacijos. Siekiant užtikrinti reikiamą pareigų ir teisių įgyvendinimą nustatyta, kad Konstitucinio Teismo teisėjo asmuo yra neliečiamas (145 str.).

Konstitucijos 146 straipsnis bei organinis įstatymas numato Rumunijos Konstitucinio Teismo įgaliojimus: vykdo *a priori* konstitucinę įstatymų kontrolę (146 str. a dalis) tais atvejais, kai į jį kreipiasi Respublikos prezidentas, vienas iš dvejų Parlamento rūmų prezidentų, Vyriausybė, Aukščiausiasis Kasacijos ir Teisingumo Teismas, tautos advokatas, ne mažiau kaip 50 deputatų ar ne mažiau kaip 25 senatoriai; taip pat savo iniciatyva (*ex officio*) gali *a priori* vertinti inicijuojamas Konstitucijos pataisas (146 str. a punktas). Teisinėje doktrinoje pateikiama nuomonė, jog Konstitucijoje numatant Konstitucinio Teismo teisę *ex officio* vertinti tik tik „inicijuoja-

⁸⁵⁸ Malvasio, F. F. L'exception d'inconstitutionnalité en Roumanie : la question préjudicielle de constitutionnalité devant la Cour constitutionnelle. *Cahiers du Conseil constitutionnel*, 2010, 27, p. 6.

⁸⁵⁹ *Ibid.*

⁸⁶⁰ La Constitution de la Roumanie [interaktyvus]. 1991 [žiūrėta 2012-04-30]. <<http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=372>>.

mas Konstitucijos pataisas“ (t. y. dar nepriimtus teisės aktus), procedūrų konstitucingumo klausimas vargu ar gali kilti, todėl minėta Konstitucijos nuostata atrodo gana keistai – nebeaišku, kokie „konstitucingumo“ klausimai tokiu atveju vertinami⁸⁶¹. Vis dėlto, atsižvelgiant į tai, Konstitucija skiriasi nuo paprastųjų įstatymų savo priėmimo ir pakeitimo tvarka, ir į tai, kad pagal Konstitucijos keitimo procedūrų sudėtingumą Rumunijos Konstitucija laikoma griežta (Konstitucijos pataisos priimamos laikantis sudėtingų procedūrų, reikia didelės kvalifikuotos visų Parlamento narių balsų daugumos), Konstitucijos nuostata, numatanti Konstituciniam Teismui galimybę *ex officio* vertinti „inicijuojamų Konstitucijos pataisų“ konstitucingumą, laikytina svarbia Konstitucijos stabilumo garantija, užtikrinančia įgaliojimų keisti Konstituciją įgyvendinimo konstitucingumą. Taip pat numatoma, kad Konstitucinis Teismas vykdo tarptautinių susitarimų ir sutarčių konstitucingumo kontrolę, jeigu į jį kreipiasi Respublikos prezidentas, vienas iš dvejų Parlamento rūmų prezidentų, ne mažiau kaip 50 deputatų ar ne mažiau kaip 25 senatoriai (146 str. b punktas); vykdo abiejų Parlamento rūmų reglamentų konstitucingumo kontrolę, jeigu į jį kreipiasi vienas iš dvejų Parlamento rūmų prezidentų, ne mažiau kaip 50 deputatų ar ne mažiau kaip 25 senatoriai (146 str. c punktas); vykdo įstatymų bei ordonansų atitikties Konstitucijai kontrolę, kai šiuo klausimu į jį tiesiogiai kreipiasi tautos advokatas arba kai, nagrinėjant konkretų ginčą bendrosios kompetencijos teismuose ar komerciniame tribunole, keliamas klausimas dėl įstatymo ar ordonanso galimo prieštaravimo Konstitucijai (146 str. d punktas); sprendžia ginčus dėl kompetencijos, jeigu į jį kreipiasi Respublikos prezidentas, vienas iš dvejų Parlamento rūmų prezidentų, ministras pirmininkas arba Aukščiausiosios magistratūros tarybos pirmininkas (146 str. e punktas); prižiūri, ar teisingai vyksta Respublikos prezidento rinkimai ir skelbia balsavimo rezultatus (146 str. f punktas); konstatuoja prezidento pareigų vakansijos atvejus ir pateikia savo išvadą Parlamentui bei Vyriausybei (146 str. g punktas); teikia patariamąją nuomonę Parlamentui dėl siūlymo nušalinti prezidentą nuo pareigų (146 str. h punktas); vykdo nacionalinio referendumo organizavimo procedūrų laikymosi kontrolę ir skelbia referendumo rezultatus (146 str. i punktas); vykdo piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos vykdymo sąlygų laikymosi kontrolę (146 str. j punktas); spren-

⁸⁶¹ Ragauskas, P. Konstitucinio Teismo vaidmuo įstatymų leidyboje. *Teisės problemos*. 2004, 1 (43), p. 10.

džia ginčus dėl politinių partijų konstitucingumo (146 str. *k* punktas); vykdo kitas organiniu įstatymu nustatytas funkcijas (146 str. *l* punktas).

Aptariant Rumunijos Konstitucinio Teismo priimamų sprendimų teisinius padarinius pažymėtina, jog pagal Konstituciją sprendimai įsigalioja nuo jų paskelbimo Rumunijos oficialiajame leidinyje, sprendimų galia nukreipiama į ateitį. Konstitucija įtvirtina, kad galiojančių įstatymų, ordonansų, abejų Parlamento rūmų reglamentų nuostatos, pripažintos prieštaraujančiomis Konstitucijai, netenka galios praėjus 45 dienoms nuo Konstitucinio Teismo sprendimo paskelbimo Rumunijos oficialiajame leidinyje dienos, jeigu per šį laikotarpį kompetentinga institucija (Parlamentas ar Vyriausybė) nepakeičia atitinkamo teisės akto nuostatų atsižvelgdama į Konstitucinio Teismo sprendimą. Šiuo 45 dienų laikotarpiu teisės akto nuostatų, pripažintų prieštaraujančiomis Konstitucijai, galiojimas laikinai sustabdomas (147 str. 1 d.). Teisinėje literatūroje tokie sprendimai vadinami sprendimais dėl „laikino konstitucingumo“, kai teisės akto nuostatos pripažįstamos „dar atitinkančiomis Konstituciją“, kartu atkreipiant teisėkūros subjekto dėmesį į būtinybę jų pakeisti, kad būtų išvengta ateityje galinčio kilti nekonstitucingumo⁸⁶². Konstitucijoje taip pat numatoma, kad jeigu atlikdamas išankstinę įstatymo konstitucingumo kontrolę Konstitucinis Teismas konstatavo įstatymo nuostatų prieštaravimą Konstitucijai, Parlamentui tenka pareiga peržiūrėti atitinkamas teisės akto nuostatas (147 str. 2 d.). Konstituciniam Teismui konstatavus tarptautinės sutarties ar susitarimo neatitiktį Konstitucijai, toks teisės aktas negali būti ratifikuojamas (147 str. 3 d.).

Pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo vykdomos teisės aktų konstitucinės kontrolės kontekste viena iš svarbiausių šios kontrolės priemonių, numatytų Rumunijos Konstitucijoje, yra prioritetinio konstitucingumo klausimų procedūra. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Rumunijos Konstitucijoje nuo 1991 m. įtvirtinta prioritetinio konstitucingumo klausimo procedūra laikoma daug platesne nei Prancūzijos Respublikoje įtvirtinta 2008 m. liepos 23 d. Konstitucijos keitimu procedūra, nes Rumunijos teisinėje sistemoje, kitaip nei Prancūzijos atveju, kreipimosi objektas nėra ribojamas tik tam tikrų teisių nepaisymo klausimo nagrinėjimu, be to, prioritetinio konstitucingumo klausimą Rumunijos Konstituciniam Teis-

⁸⁶² Staugaitytė, V. Konstitucijai prieštaraujančių teisės aktų pašalinimo iš teisės sistemos atidėjimas Lietuvos ir užsienio valstybių konstitucinių teismų praktikoje. *Jurisprudencija*. 2006 (80): 102.

mui turi teisę teikti visų instancijų administraciniai ar bendrosios kompetencijos teismai, o Prancūzijoje tokia teise disponuoja tik aukščiausios instancijos administraciniai ir bendrosios kompetencijos teismai.

Taigi, įgyvendinant svarbią Rumunijos Konstitucijoje numatytą visų instancijų teismų teisę prejudiciniu klausimu kreiptis į Konstitucinį Teismą, įgyvendinama teisės aktų konstitucingumo paskesnioji kontrolė. Organinis įstatymas, reglamentuojantis Konstitucinio Teismo veiklą ir organizavimą, numato, kad prioritetinio konstitucingumo klausimas turi būti susijęs su galiojančiu norminiu teisės aktu, reikšmingu bylos išnagrinėjimui. Numatoma, kad prioritetinio konstitucingumo klausimas gali būti keliamas proceso šalies, prokuroro (kai prokuroras dalyvauja nagrinėjant bylą) prašymu ar teismo iniciatyva. Taip pat numatomas draudimas kelti klausimą dėl teisės aktų nuostatų, kurias Konstitucinis Teismas ankstesniuose sprendimuose pripažino prieštaraujančiomis Konstitucijai. Jeigu Konstitucinis Teismas atmeta prioritetinį konstitucingumo klausimą kaip nepagrįstą, toks klausimas gali būti keliamas kitoje byloje, nurodant kitus motyvus. Įstatymas numato, kad prioritetinio konstitucingumo klausimo procedūra vykdoma teismui stabdant bylos nagrinėjimą ir priimant motyvuotą sprendimą, išdėstant bylos šalių argumentus bei pateikiant reikiamus įrodymus. Jeigu bendrosios kompetencijos teismas nusprendžia nekelti prioritetinio konstitucingumo klausimo (pvz., jei teismas nusprendžia, kad klausimas nesusijęs su ginčo išsprendimu arba jei Konstitucinis Teismas jau yra dėl jo pateikęs nuomonę), teismas turi priimti motyvuotą nutartį, kuri gali būti skundžiama apeliacine tvarka aukštesnės instancijos teismui per 48 valandas nuo nutarties paskelbimo momento. Apeliacinės instancijos teismas tokiu atveju turi per tris dienas priimti sprendimą. O Konstituciniam Teismui gavus prioritetinio konstitucingumo klausimą Konstitucinio Teismo pirmininkas paskiria teisėją pranešėją ir prieš priimant sprendimą supažindina abiejų Parlamento rūmų pirmininkus, Vyriausybę, tautos advokatą su gautu teismo sprendimu dėl prioritetinio konstitucingumo klausimo bei nustato terminą pareikšti pastabas. Konstituciniam Teismui nagrinėjant prioritetinio konstitucingumo klausimą būtina dalyvauti prokurorui bei advokatui⁸⁶³. Jeigu

⁸⁶³ Malvasio, F. L'exception d'inconstitutionnalité en Roumanie : la question préjudicielle de constitutionnalité devant la Cour constitutionnelle. *Cahiers du Conseil constitutionnel*, 2010, 27, p. 15.

Konstitucinis Teismas teisės akto nuostatas ar dalį jų pripažįsta prieštaraujančiomis Konstitucijai, toks Teismo sprendimas yra privalomas ir galutinis, o prieštaravimo Konstitucijai konstatavimas galioja *erga omnes*. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Konstitucinio Teismo sprendimas, kuriuo atmetamas prioritetingo konstitucingumo klausimas, galioja tik atitinkamos bylos, kurios metu toks klausimas buvo keliamas, šalims (*inter partes*). Kaip minėta, teisės akto nuostatos, pripažintos prieštaraujančiomis Konstitucijai, netenka galios praėjus 45 dienoms nuo Konstitucinio Teismo sprendimo paskelbimo momento, jei per šį laikotarpį atitinkamas teisėkūros subjektas (Parlamentas ar Vyriausybė) nepriima nuostatų, atitinkančių Konstituciją. Pažymėtina, jog praktikoje atitinkamas teisėkūros subjektas dažniausiai per šį 45 dienų terminą nepriima naujų, Konstituciją atitinkančių nuostatų, todėl Konstitucijai prieštaraujanti nuostata tiesiog netenka galios. Teisinėje doktrinoje dažnai pabrėžiama prioritetingo konstitucingumo klausimo svarba ir reikšmė atsižvelgiant į tai, kad neribojant *ratione materiae* prioritetingo konstitucingumo klausimas suteikia Konstituciniam Teismui galimybę tikrinti nacionalinių teisės aktų konstitucingumą ir tikslinti oficialiosios konstitucinės doktrinos, priimtos vykdančios konstitucingumo kontrolę *a priori*, nuostatas. Be to, tai veiksminga priemonė užtikrinti demokratinių vertybių plėtrą visuomenės viduje⁸⁶⁴.

* * *

Vertinant Rumunijos Konstitucijoje numatytus Parlamento, prezidento ir Vyriausybės įgaliojimus bei jų tarpusavio santykius, pusiau prezidentiniam Rumunijos valstybės valdymo modeliui konstatuoti neužtenka tokių požymių kaip prezidento tiesioginiai rinkimai ir Konstitucijoje įtvirtintos ministro pirmininko kartu su Vyriausybe atsakomybės Parlamentui. Teisinėje doktrinoje laikomasi nuomonės, jog norint kvalifikuoti Rumunijos valstybės valdymo modelį būtina atsižvelgti į Rumunijos Respublikos prezidento *de jure* ir *de facto* politines galias, į prezidento įgaliojimų palaikant santykius su Parlamentu ir Vyriausybe įgyvendinimo formą, į prezidento galimybes daryti įtaką valstybės politinėje sistemoje. Ir 1991 m. Rumunijos Konstitucijoje, ir 2003 m. atliktais Konstitucijos pakeitimais nustatyti ganėtinai sudėtingi Respublikos

⁸⁶⁴ Malvasio, F. L'exception d'inconstitutionnalité en Roumanie : la question préjudicielle de constitutionnalité devant la Cour constitutionnelle. *Cahiers du Conseil constitutionnel*, 2010, 27, p. 15.

prezidento santykiai su kitomis valstybės valdžios institucijomis. Dauguma autorių Rumunijos valstybę priskiria mišriosios valdymo formos modeliui, t. y. pusiau prezidentinio valdymo modeliui, kuriam būdingi ir tam tikri parlamentinės respublikos valdymo formos, arba kitaip dar vadinamos sušvelninta pusiau prezidentinio valdymo forma, ypatumai. Tokio sušvelninto pusiau prezidentinio valdymo modelio identifikavimo kriterijams priskirtina tai, kad Respublikos prezidentas renkamas tiesioginiais rinkimais, kad nemažai Respublikos prezidento kompetencijų įgyvendinama parlamentinės kontrolės vykdymo kontekste, didžiumą vykdomosios valdžios funkcijų atlieka ministro pirmininko vadovaujama Vyriausybė, kad Respublikos prezidentas neturi esminių pusiau prezidentinio valdymo modeliui būdingų prerogatyvų. T. y. neturi teisės teikti referendumui įstatymo projekto, krizės valstybėje metu vienasmeniškai vykdyti ypatingų įgaliojimų, laisva valia skirti ir atleisti ministrą pirmininką, nes ši prezidento teisė priklauso nuo Parlamento balsavimo, be to, griežtai apibrėžta ir sunkiai įgyvendinama prezidento teisė paleisti Deputatų Rūmus, ribota teisė dalyvauti Vyriausybės posėdžiuose, daugumą Respublikos prezidento leidžiamų teisės aktų, kad jie įsigaliotų, turi kontrasignuoti ministras pirmininkas.

LITERATŪRA

1. Carp, R. Is the Constituent assembly a solution for the reform of the Romanian constitutional system? *Jurisprudencija*. 2008, 9 (111): 20 – 25.
2. Deaconu, S. *La delegation legislative en Roumanie. Analyse jurisprudentielle* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-06-01]<www.enelsyn.gr/papers/w2/Paper%20by%20Stefan%20Deaconu.pdf>.
3. Duculescu, V. La réforme constitutionnelle en Roumanie et les exigences de l'intégration européenne. *R. I. D. C.* 2004, 1 – 2004: 193-202.
4. Iorgovan, A. Le système politique et constitutionnel de la Roumanie. *Working Paper*. 1992, 54: 1 – 18.
5. La Constitution de la Roumanie [interaktyvus]. 1991 [žiūrėta 2012-04-30]. <<http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=372>>.
6. Kalinauskas, G. *Parlamentinė kontrolė. I dalis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011.
7. Kavoliūnienė, I., Vainiutė, M. Prancūzijos V respublikos valdymo modelis – mišrios (pusiau prezidentinės) respublikos etalonas. *Jurisprudencija*. 2011, 3 (3): 1047 – 1071.

8. Lane, J.-E. *Konstitucija ir politikos teorija*. Kaunas: Naujasis lankas, 2003.
9. Malvasio, F. L'exception d'inconstitutionnalité en Roumanie: la question préjudicielle de constitutionnalité devant la Cour constitutionnelle. *Cahiers du Conseil constitutionnel*. 2010, 27: 1 – 11.
10. Maus, D. Rėmimasis uėzsenio precedentais ir Konstitucinių teismų dialogas. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2009, 4 (16): 143 – 161.
11. Mesonis, G. et al. *Prezidentas valstybinės valdėios institucijų sistemoje*. Vilnius: MES, 2011.
12. Milius, E. Konstitucinės inėinerijos įtaka pokomunistinių valstybių transformacijai: pusiau prezidentinis valdymas. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2006, 2: 317 – 320.
13. Ragauskas, P. Konstitucinio Teismo vaidmuo įstatymų leidyboje. *Teisės problemos*. 2004, 1 (43): 8 – 54.
14. Staugaitytė, V. Konstitucijai prieštaraujančių teisės aktų pašalinimo iš teisės sistemos atidėjimas Lietuvos ir uėzsenio valstybių konstitucinių teismų praktikoje. *Jurisprudencija*. 2006, 2 (80): 100 – 111.
15. Tanasescu, E. S. Le président de la Roumanie ou le glissement d'un régime politique. *Revue d'études politiques et constitutionnelles Est-Européennes*. 2008, 1: 41 – 75.
16. Vitkus, G. *Europos mozaika: 27 Europos Sąjungos valstybės*. [interaktyvus]. Vilnius: Eugrimas, 2009 [žiūrėta 2012-05-30].<http://ec.europa.eu/lietuva/documents/power_pointai/europos-mozaika-vitkaus.pdf>.

XXII. SLOVAKIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA

Lekt. Indrė Pukanasytė

1. SLOVAKIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJOS⁸⁶⁵ BENDROJI CHARAKTERISTIKA

*Slovakijos Respublikos 1992 m. Konstitucijos priėmimo aplinkybės*⁸⁶⁶. Po 1989 m. lapkričio 17 d., žlugus komunistiniam režimui, kilo taiki, „aksominė“ revoliucija, kurios vienas iš dviejų centrų buvo Slovakijoje. 1989 m. gruodžio 30 d. Čekoslovakijos Socialistinės Respublikos Federalinė Asamblėja prezidentu išrinko pasaulyje žinomą Čekoslovakijos disidentą Václavą Havelą. 1990 m. buvo pasirinktas naujas bendros valstybės pavadinimas – Čekijos ir Slovakijos Federacinė Respublika. Dedant pastangas, kad Čekijos ir Slovakijos Federacinė Respublika taptų Europos Tarybos nare, jos Federalinė Asamblėja, remdamasi tarptautinėmis sutartimis, parengė konstitucinio akto dėl pilietinių teisių ir laisvių projektą. Galutinis projektas buvo priimtas 1991 m. vasarį kaip Pagrindinių teisių ir svarbiausių laisvių chartija kartu su kitu konstituciniu aktu. Šiuo aktu įsteigtas Konstitucinis Teismas kaip teisminė institucija. Po parlamento rinkimų 1992 m. dvi pagrindinės rinkimus laimėjusios politinės partijos (Pilietinė demokratinė partija ir Judėjimas už demokratinę Slovakiją) apsisprendė ir pradėjo dirbti tam, kad vietoj Čekijos ir Slovakijos Federacinės Respublikos būtų įkurtos dvi nepriklausomos valstybės. Šio proceso fone naujai išrinkta Slovakijos Nacionalinė Taryba 1992 m. lie-

⁸⁶⁵ Remtasi Slovakijos Respublikos 1992 m. Konstitucijos tekstu anglų kalba Slovakijos Respublikos Nacionalinės Tarybos interneto svetainėje <http://www.nrsr.sk/web/default.aspx?SectionId=124>. [žiūrėta 2012-03-20], taip pat Visuomeninio teisių gynėjo interneto svetainėje <http://www.vop.gov.sk/constitution-of-the-slovak-republic>. [žiūrėta 2012-03-20].

⁸⁶⁶ Žr.: Bröstl, A. *The Slovak Republic. Constitutional Law of 10 EU Member States. The 2004 Enlargement*. The Netherlands: Kluwer, 2006, p. IX-3–IX-6; taip pat Slovakijos Respublikos Nacionalinės Tarybos interento svetainėje <http://www.nrsr.sk/web/default.aspx?sid=nrsr/historia>. [žiūrėta 2012-03-20].

pos 17 d. priėmė Slovakijos Respublikos Nepriklausomybės Deklaraciją; šis dokumentas buvo paremtas pasaulyje pripažinta tautų apsisprendimo teise: ji paskelbė Slovakijos Respublikos suverenitetą kaip slovakų tautos suverenios valstybės pagrindą. Nedelsiant pradėta rengti Slovakijos Konstitucija, pateikta nemažai skirtingų pasiūlymų. 1992 m. liepos 28 d. Vyriausybės siūlymas buvo galutinai parengtas svarstyti Slovakijos Nacionalinei Tarybai.

Slovakijos Respublikos Konstitucija buvo priimta 1992 m. rugsėjo 1 d., pasirašyta rugsėjo 3 d. Konstitucijos 156 straipsnyje nurodyta, kad ji įsigaliojo 1992 m. spalio 1 d., išskyrus šiame Konstitucijos straipsnyje nurodytas nuostatas. Čekijos ir Slovakijos Federacinė Respublika nustojo egzistuoti 1992 m. gruodžio 31 d. konstitucinio akto dėl Čekijos ir Slovakijos Federacinės Respublikos panaikinimo nuo 1992 m. gruodžio 31 d. pagrindu (ši konstitucinį aktą 1992 m. lapkričio 25 d. priėmė Federalinė Asamblėja). 1993 m. sausio 1 d. vietoje buvusios Čekijos ir Slovakijos Federacinės Respublikos jos teritorijoje susikūrė dvi naujos nepriklausomos unitarinės valstybės – Čekijos Respublika ir Slovakijos Respublika⁸⁶⁷.

Slovakijos Respublikos 1992 m. Konstitucijos bruožai. Slovakijos Respublikos Konstituciją priėmė Slovakijos Respublikos parlamentas (Nacionalinė Taryba); tai matyti ir iš pačios Konstitucijos preambulės, kurioje konstatuota: „Mes, Slovakijos Respublikos piliečiai, per savo atstovus primame šią Konstituciją“.

Kalbant apie Slovakijos Respublikos Konstitucijos formą pažymėtina, kad tai rašytinė Konstitucija, vientisas teisės aktas, ją sudaro vienas, o ne keli aukščiausios galios teisės aktai, dėl to ji priskirtina prie kodifikuotų rašytinių konstitucijų.

Slovakijos Respublikos Konstituciją sudaro preambulė (glausta įžanginė konstitucinio teksto dalis) ir devyni skyriai (Konstitucijoje iš viso yra 156 straipsniai): I skyrius (sudarytas iš 3 dalių: „Pagrindinės nuostatos“, „Valstybės simboliai“, „Slovakijos Respublikos sostinė“); II skyrius „Pagrindinės teisės ir laisvės“ (sudarytas iš 8 dalių: „Bendrosios nuostatos“, „Pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės“, „Politinės teisės“, „Tautinių mažumų ir etninių grupių teisės“, „Ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės“, „Teisė į aplinkos ir kultūros paveldo apsaugą“, „Teisė į teisminę ir kitą tei-

⁸⁶⁷ Birmontienė, T. *et al. Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001, p. 544.

sinę gynybą“, „Bendrosios pirmo ir antro skyrių nuostatos“); III skyrius (sudarytas iš dviejų dalių: „Slovakijos Respublikos ūkis“ ir „Slovakijos Respublikos Aukščiausioji Audito Tarnyba“⁸⁶⁸); IV skyrius „Teritorinė savivalda“, V skyrius „Įstatymų leidžiamoji valdžia“ (sudarytas iš 2 dalių: „Slovakijos Respublikos Nacionalinė Taryba“ ir „Referendumas“), VI skyrius „Vykdomoji valdžia“ (sudarytas iš 2 dalių: „Slovakijos Respublikos prezidentas“ ir „Slovakijos Respublikos Vyriausybė“), VII skyrius „Teisminė valdžia“ (sudarytas iš 2 dalių: „Slovakijos Respublikos Konstitucinis Teismas“ ir „Slovakijos Respublikos teismai“), VIII skyrius „Slovakijos Respublikos prokuratūra ir visuomeninis teisių gynėjas“ (sudarytas iš 2 dalių: „Slovakijos Respublikos prokuratūra“ ir „Visuomeninis teisių gynėjas“), IX skyrius „Pereinamosios ir baigiamosios nuostatos“.

Nagrinėjant Slovakijos Respublikos Konstitucijos reguliuojamus santykius pažymėtina, kad Konstitucijoje vyrauja dvi svarbiausios visuomeninių santykių sritys: valstybės, valstybės valdžios organizacijos ir asmens teisinės padėties pagrindai.

Konstitucijos I skyriuje įtvirtinti pagrindiniai Slovakijos Respublikos gyvavimo principai, konstituciniai Slovakijos valstybės santvarkos pagrindai: Slovakijos Respublika yra nepriklausoma demokratinė valstybė; ji nėra susieta su kokia nors ideologija ar religija; Slovakijos Respublika pripažįsta ir laikosi tarptautinės teisės bendrųjų normų, ją saistančių tarptautinių sutarčių ir kitų savo tarptautinių įsipareigojimų; valstybės valdžia kyla iš piliečių, kurie ją įgyvendina tiesiogiai arba per savo išrinktus atstovus; valstybės institucijos gali veikti tik remdamosi Konstitucija, įstatymo nustatyta apimtimi ir būdu; kiekvienas gali daryti tai, kas nėra uždrausta įstatymo, ir niekas negali būti verčiamas daryti to, ko nenustato įstatymas; Slovakijos Respublikos teritorija yra vientisa ir nedaloma, Slovakijos Respublikos sienos gali būti keičiamos tik konstituciniu įstatymu; valstybinė kalba – slovakų kalba; Slovakijos Respublikos pilietybės įgijimo ir netekimo sąlygas nustato įstatymas, Slovakijos Respublikos pilietybė negali būti atimta iš asmens prieš jo valią; I skyriuje taip pat įtvir-

⁸⁶⁸ Šioje Konstitucijos dalyje įtvirtinti Aukščiausiosios audito tarnybos pirmininko ir jo pavaduotojų skyrimo pagrindai, nurodytos pareigos, nesuderinamos su šios tarnybos pirmininko ir jo pavaduotojų pareigomis, įtvirtintos tarnybos funkcijos ir subjektai, kuriuos ji gali tikrinti atlikdama savo funkcijas; Aukščiausiosios Audito Tarnybos funkcijos yra susijusios su kontrole, tikrinimu, kaip valdomas, naudojamas valstybės turtas, naudojamas valstybės biudžeto lėšos.

tinti valstybės simboliai (valstybės herbas, valstybinė vėliava, valstybės antspaudas ir valstybės himnas), sostinė – Bratislava.

Slovakijos Respublika yra *teisinė valstybė*, tai aiškiai įvardyta ir pačios Konstitucijos 1 straipsnyje. Konstitucijos 2 straipsnio nuostata, kad valstybės valdžia kyla iš piliečių, kurie ją įgyvendina tiesiogiai arba per savo išrinktus atstovus, reiškia, kad *suvereniteto šaltinis yra tauta* (Slovakijos Respublikos piliečiai), jai priklauso steigiamosios valdžios galios, o įsteigtoji valdžia turi įgyvendinti tautos valią. Tauta (Slovakijos Respublikos piliečiai) savo valią reiškia tiesiogiai (pirmiausia referendumuose) arba per savo išrinktus atstovus (demokratinuose rinkimuose išrinktus Nacionalinės Tarybos narius).

Vienas iš svarbiausių teisinės valstybės požymių – *valdžių padalijimo principo įgyvendinimas*. Slovakijos Respublikos Konstitucija įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ir teisminę valdžias įtvirtina kaip savarankiškas valdžias; nors Slovakijos Respublikos Konstitucija tiesiogiai nemini paties valdžių padalijimo principo, valstybės institucijų tarpusavio įgaliojimų ir santykių pobūdis neleidžia abejoti, kad kuriant pagrindinį šalies įstatymą šio principo buvo paisoma⁸⁶⁹. Nagrinėjant Konstitucijos, *inter alia*, V skyriaus „Įstatymų leidžiamoji valdžia“, VI skyriaus „Vykdomoji valdžia“, VII skyriaus „Teisminė valdžia“ nuostatas matyti, kad Nacionalinė Taryba, įgyvendindama savo konstitucinius įgaliojimus, vykdo klasikines demokratinės teisinės valstybės parlamento funkcijas, ji yra įstatymų leidžiamosios valdžios institucija; vykdomąją valdžią vykdo prezidentas ir Vyriausybė; teisminę valdžią vykdo Konstitucinis Teismas ir kiti teismai.

Slovakijos Respublikos *valdymo forma yra parlamentinė respublika*⁸⁷⁰. Konstitucijoje įtvirtintas *atstovaujamosios demokratijos principas*, valstybės valdžios sąranga grindžiama atstovaujamosios demokratijos prioritetu.

Kalbant apie Slovakijos Respublikos *sandaros formą* pažymėtina, kad Slovakijos Respublika yra *unitarinė valstybė*. Konstitucijos 3 straipsnyje nustatyta, kad *Slovakijos Respublikos teritorija yra vientisa ir nedaloma*. Unitarinė valstybė – vieninga valstybė; šiai valstybei paprastai bū-

⁸⁶⁹ Mesonis, G. *Valstybės valdymo forma konstitucinėje teisėje: Lietuvos Respublika Vidurio ir Rytų Europos kontekste*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 91.

⁸⁷⁰ Mesonis G. *Valstybės valdymo forma konstitucinėje teisėje: Lietuvos Respublika Vidurio ir Rytų Europos kontekste*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 121.

dinga tai, kad šalyje galioja viena nacionalinė konstitucija, yra viena teisės sistema, funkcionuoja bendra įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžios sistema, valstybės teritorija daloma į administracinius teritorinius vienetus, kurių statusą nustato bendros visai valstybei teisės normos; viena pilietybė, bendras biudžetas⁸⁷¹. Slovakijos Respublika atitinka visus šiuos požymius.

Konstitucijoje įtvirtintos Slovakijos Respublikos *integracijos į demokratinės tarptautinės bendruomenės prielaidos*. Konstitucijos 7 straipsnyje nustatyta, kad Slovakijos Respublika gali laisvai apsispręsti įstoti į valstybių sąjungą su kitomis valstybėmis; sprendimas dėl įstojimo į valstybių sąjungą arba išstojimo iš jos gali būti priimtas priimant konstitucinį įstatymą, kuris turi būti patvirtintas referendume. Slovakijos Respublika gali įstatymo nustatyta tvarka ratifikuota ir paskelbta tarptautine sutartimi arba remdamasi tokia sutartimi perduoti dalies savo teisių vykdymą Europos Sąjungai. Slovakijos Respublika taikos, saugumo ir demokratinės tvarkos palaikymo tikslais gali tarptautinės sutarties nustatytais sąlygomis įstoti į tarpusavio kolektyvinio saugumo organizaciją. Kad Slovakijos Respublikoje galiotų tarptautinės sutartys, nustatančios Slovakijos Respublikos narystę tarptautinėse organizacijose, joms, iki jas ratifikuojant, turi pritarti Nacionalinė Taryba.

Konstitucijoje nustatyta, kokia yra *Europos Sąjungos teisės aktų ir tarptautinių sutarčių galia Slovakijos Respublikos teisės sistemoje*. Konstitucijos 7 straipsnyje reglamentuota, kad teisiškai privalomi Europos Sąjungos teisės aktai turi viršenybę (angl. *primacy*) Slovakijos Respublikos įstatymų atžvilgiu, taip pat tarptautinės sutartys dėl žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių, tarptautinės sutartys, kurioms vykdyti nereikia priimti įstatymo, ir tarptautinės sutartys, kuriose tiesiogiai įtvirtintos fizinių ar juridinių asmenų teisės ar pareigos ir kurios buvo ratifikuotos ir paskelbtos įstatymo nustatyta tvarka, turi viršenybę (angl. *primacy*) įstatymų atžvilgiu. Šiuo atveju atkreiptinas dėmesys, kad Slovakijos Respublikoje sutartys dėl žmogaus teisių turi didesnę teisinę galią nei ordinariniai įstatymai.

Visos valdžios grandys, visi pareigūnai ir net parlamentas, šalies vadovas, Vyriausybė, aukščiausios teisminės institucijos yra saistomi teisės, kurią pirmiausia išreiškia Konstitucija – pagrindinis šalies įstatymas; to-

⁸⁷¹ Birmontienė, T. et al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001, p. 545.

dėl Konstituciją būtina apsaugoti, užtikrinti, kad pirmiausia pačios valdžios institucijos jos besąlygiškai laikytųsi; būtinas jos apsaugos mechanizmas, pirmiausia – teisinis⁸⁷². Slovakijos Respublikos Konstitucijoje yra įtvirtinta pačios *Konstitucijos apsaugos priemonė – valdžios aktų konstitucingumo kontrolė*, kurią įgyvendina Slovakijos Respublikos Konstitucinis Teismas. Slovakija pasirinko europietiškąją konstitucinės kontrolės modelį – kai konstitucinę kontrolę vykdo speciali institucija – konstitucinis teismas. Konstitucijos 124 straipsnyje nurodyta, kad Slovakijos Respublikos Konstitucinis Teismas yra nepriklausoma teisminė institucija, įgaliota ginti konstitucingumą. Konstitucijos nuostatų, reglamentuojančių Slovakijos Respublikos Konstitucinio Teismo statusą ir funkciją, analizė leidžia daryti išvadą, kad šios šalies Konstitucinis Teismas – tai savarakiška teisminė institucija, konstitucinės justicijos institucija, vykdanči konstitucinę teisminę kontrolę, konstitucinį teisingumą, garantuojanti Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą. Slovakijos Respublikos Konstitucinis Teismas yra vienintelė institucija, turinti teisę pateikti (nagrinęjant bylas pagal Konstitucijoje nurodytų asmenų prašymus) visuotinai privalomą Konstitucijos aiškinimą.

Konstitucijos keitimas. Slovakijos Respublikos Konstitucija priskirtina prie lanksčių konstitucijų. Konstitucija gali būti pakeista, daromos jos pataisos tik konstituciniu aktu, priimtu ne mažesne kaip 3/5 (trijų penktųjų) visų Nacionalinės Tarybos narių balsų dauguma⁸⁷³. Konstitucija nuo jos priėmimo buvo keista keletą kartų: 1998, 1999, 2001, 2004, 2005 ir 2006 metais. 1998 m. Konstitucija keista konstitucinės krizė laikotarpiu. Tuo metu Slovakijos Respublikos prezidentas buvo renkamas Slovakijos Nacionalinės Tarybos; kad asmuo būtų išrinktas prezidentu, reikėjo, kad už jį balsuotų ne mažiau negu trys penktosios visų Nacionalinės Tarybos narių (Nacionalinę Tarybą sudarė 150 narių); tokią balsų daugumą 1998 m. nebuvo įmanoma surinkti net balsuojant kelis kartus; todėl 1998 m. Konstitucijos pakeitimu kai kurie Slovakijos Respublikos prezidento įgaliojimai buvo perduoti Nacionalinės Tarybos pirmininkui⁸⁷⁴. 1999 m. Konstitucijos pakeitimu buvo įvesti tiesioginiai Slovakijos Respublikos prezidento rin-

⁸⁷² Favoreu, L. *Konstituciniai teismai*. Vilnius: Garnelis, 2001, p. 8.

⁸⁷³ Bröstl, A. *The Slovak Republic. Constitutional Law of 10 EU Member States. The 2004 Enlargement*. The Netherlands: Kluwer, 2006, p. IX-8.

⁸⁷⁴ Bröstl, A. *The Slovak Republic. Constitutional Law of 10 EU Member States. The 2004 Enlargement*. The Netherlands: Kluwer, 2006, p. IX-8.

kimai; 2001 m. Konstitucija buvo keista vieną kartą, tačiau buvo padaryti patys reikšmingiausi pakeitimai nuo jos priėmimo (susiję su sutarčių statusu, Visuomeninio teisių gynėjo institucija, Teismų Taryba, suteikta naujų įgaliojimų Konstituciniam Teismui); 2004 m. Konstitucijos pakeitimai susiję su Nacionalinės Tarybos narių imunitetu, su rinkimais į Europos Parlamentą ir su tuo susijusiais pasikeitimais (pvz., nustatyta, kad Nacionalinės Tarybos nario pareigos nesuderinamos su Europos Parlamento nario pareigomis, suteikti įgaliojimai Konstituciniam Teismui nagrinėti bylas, susijusias su rinkimais į Europos Parlamentą); 2005 m. Konstitucijos pakeitimu padidinta Aukščiausios Audito Tarnybos kompetencija; 2006 m. buvo padaryti dar du Konstitucijos pakeitimai, vienas iš jų susijęs su Visuomeninio teisių gynėjo statusu ir jo kompetencijos išplėtimu⁸⁷⁵.

2. ASMENS KONSTITUCINIO STATUSO PAGRINDAI

Slovakijos Respublikos Konstitucijoje yra atskiras 2 skyrius „Pagrindinės teisės ir laisvės“ (12–54 str.), kuriame išdėstytos pagrindinės teisės ir laisvės, jų apsaugos nuostatos, ribojimo pagrindai ir sąlygos. Konstitucijos 12 straipsnyje įtvirtintas principas, kad visi žmonės yra laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis. Toks asmens laisvės pripažinimas yra 1992 m. Konstitucijos rengėjų reakcija į Čekoslovakijos Socialistinės Respublikos konstitucinę raidą iki 1989 m., kai svarbiausia buvo valstybė; Pagal 1992 m. Konstituciją svarbiausiu laikomas laisvas individas⁸⁷⁶. Konstitucijos 12 straipsnyje nurodyta, kad pagrindinės teisės ir laisvės yra neliečiamos, neatimamos, nenustatomos ir neginčijamos; Slovakijos Respublikos teritorijoje jos garantuojamos kiekvienam neatsižvelgiant į jo lytį, rasę, odos spalvą, kalbą, tikėjimą ir religiją, politinius ar kitus įsitikinimus, etninę ar socialinę kilmę, priklausymą tautai ar etninei grupei, nuosavybę, kilmę ar kitą statusą; niekas negali būti diskriminuojamas, niekam negali būti teikiamos privilegijos šiais pagrindais; niekam negali būti daroma žala dėl to, kad jis įgyvendina pagrindines savo teises ir laisves.

Konstitucijoje ne tik išdėstytos pagrindinės teisės ir laisvės, tačiau įtvirtintos ir nuostatos, susijusios su *pareigomis*. Konstitucijos 13 straips-

⁸⁷⁵ Bröstl, A. The Slovak Republic. *Constitutional Law of 10 EU Member States. The 2004 Enlargement*. The Netherlands: Kluwer, 2006, p. IX-9.

⁸⁷⁶ Bröstl, A. The Slovak Republic. *Constitutional Law of 10 EU Member States. The 2004 Enlargement*. The Netherlands: Kluwer, 2006, p. IX-37.

nyje nustatyta, kad pareigos gali būti nustatytos įstatymu arba remiantis įstatymu, neperžengiant jo nustatytų ribų ir nepažeidžiant pagrindinių teisių bei laisvių, pareigos gali būti nustatytos ir tarptautine sutartimi, kuri tiesiogiai įtvirtina fizinių arba juridinių asmenų teises arba pareigas, Vyriausybės aktu. Konstitucijoje yra ir tiesiogiai įtvirtintų pareigų: Konstitucijos 25 straipsnyje nustatyta, kad Slovakijos Respublikos gynyba yra piliečių pareiga ir garbės dalykas, 44 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad kiekvienas privalo saugoti aplinką ir kultūros paveldą. Pavyzdžiui, Konstitucijos 20 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad nuosavybė įpareigoja; ji negali būti netinkamai naudojama darant žalą kitų teisėms arba pažeidžiant įstatymo saugomą viešąjį interesą; nuosavybės teisė negali būti įgyvendinama taip, kad peržengiant įstatymo nustatytas ribas būtų daroma žala žmogaus sveikatai, gamtai, kultūros paminklams ir aplinkai. Šiuo atveju nustatytos nuosavybės teisės įgyvendinimo ribos, o kartu ir pareiga įgyvendinti šią teisę taip, kad nebūtų pažeistos kitų asmenų teisės, kitos saugomos vertybės.

Konstitucijoje įtvirtinti *pagrindinių teisių ir laisvių ribojimo pagrindai*. Konstitucijos 13 straipsnyje yra *įtvirtintos bendrosios nuostatos*, susijusios su pagrindinių teisių ir laisvių ribojimu: pagrindinių teisių ir laisvių ribojimai gali būti nustatyti tik įstatymu laikantis Konstitucijoje nustatytų sąlygų; ribojant pagrindines teises ir laisves turi būti atsižvelgiama į jų esmę ir prasmę; tokie ribojimai gali būti taikomi tik tiksliai nustatytu tikslu; įstatymo nustatyti pagrindinių teisių ir laisvių ribojimai turi būti vienodai taikomi visais atvejais, kurie atitinka nurodytas sąlygas. Pažymėtina, kad toliau pačiame Konstitucijos tekste yra nustatyti jau *kai kurių konkrečių teisių bendri ribojimo pagrindai ir sąlygos*⁸⁷⁷ (pvz., nustatyta, kad teisė į asmens neliečiamumą gali būti apribota tik įstatymo nustatytais atvejais; žodžio laisvė, teisė gauti ir skleisti informaciją gali būti apribota įstatymu, jeigu tai būtina demokratinėje visuomenėje, kad būtų apsaugotos kitų asmenų teisės ir laisvės, valstybės saugumas, viešoji tvarka arba visuomenės sveikata ir moralė) *arba nustatytos konkrečių teisių įgyvendinimo ribos*⁸⁷⁸ (pvz., kaip jau minėta, Konstitucijoje nurodyta, kad nuosavybė įpareigoja; ji negali būti netinkamai naudojama darant žalą kitų teisėms arba pažei-

⁸⁷⁷ Žr., pavyzdžiui, Slovakijos Respublikos Konstitucijos 16 str. 1 d., 17 str. 2 d., 21 str. 3 d., 23 str. 3 d., 24 str. 4 d., 26 str. 4 d., 28 str. 2 d., 29 str. 3 d., 35 str. 2 d., 37 str. 3 d.

⁸⁷⁸ Žr., pavyzdžiui, Slovakijos Respublikos Konstitucijos 20 str. 3 d., 51 str. 1 d.

džiant įstatymo saugomą viešąjį interesą; nuosavybės teisė negali būti įgyvendinama taip, kad peržengiant įstatymo nustatytas ribas būtų daroma žala žmogaus sveikatai, gamtai, kultūros paminklams ir aplinkai), *arba įvardyti tam tikras pareigas užimantys, tam tikrą darbą dirbantys asmenys, jų grupės, kitos asmenų kategorijos*⁸⁷⁹, kurie atitinkamos teisės neturi, jos įgyvendinimas jiems gali būti ribojamas (pvz., teisėjai, prokurorai, asmenys, tarnaujantys ginkluotose pajėgose neturi teisės streikuoti). Taip pat pažymėtina, kad Konstitucija nustato, jog pagrindinės teisės ir *laisvės gali būti ribojamos ir esant valstybėje tam tikrai situacijai* – karo metu, karo padėties, nepaprastosios padėties metu: Konstitucijos 51 straipsnio 2 dalyje reglamentuota, jog pagrindinių teisių ir laisvių ribojimo sąlygos ir apimtis karo, karo padėties, nepaprastosios padėties metu turi būti nustatytos konstituciniu įstatymu.

Kaip minėta, Konstitucijoje nustatyta, kad tarptautinės sutartys dėl žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių, tarptautinės sutartys, kuriose tiesiogiai įtvirtintos fizinių ar juridinių asmenų teisės ar pareigos ir kurios buvo ratifikuotos ir paskelbtos įstatymo nustatyta tvarka, turi viršenybę (angl. *primacy*) įstatymų atžvilgiu.

Konstitucijos II skyriuje (14–25 str.) įtvirtintos, *inter alia*, šios asmeninės teisės: teisė į gyvybę (žmogaus gyvybė verta apsaugos dar iki gimimo; niekam negali būti atimta gyvybė; mirties bausmė draudžiama; ši teisė nepažeidžiama, jeigu kam nors atimama gyvybė dėl veiksmo, kuris pagal įstatymą nelaikomas neteisėtu), teisė į asmens neliečiamumą (niekas negali būti kankinamas, su niekuo negali būti žiauriai, nežmonišškai, žeminamai elgiamasi arba skiriama tokia bausmė), teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą, asmens laisvė, prievartinio darbo draudimas, teisė išsaugoti ir apginti savo orumą, garbę, reputaciją, gerą vardą, teisė į apsaugą nuo neteisėto kišimosi į šeimos gyvenimą, teisė į apsaugą nuo neteisėto asmens duomenų rinkimo, skelbimo ar kito neteisėto naudojimo, teisė į nuosavybę; teisė į būsto neliečiamumą, teisė į susirašinėjimo slaptumą, judėjimo laisvė, minties, sąžinės, religijos ir tikėjimo laisvė.

Konstitucijoje (26–32 str. įtvirtintos, *inter alia*, šios *politinės teisės*: žodžio laisvė, teisė gauti ir skleisti informaciją, peticijos teisė, teisė rinktis į taikius susirinkimus, teisė laisvai vienytis į draugijas, bendrijas, kitas asociacijas; piliečių teisė steigti politines partijas ir politinius judėjimus

⁸⁷⁹ Žr., pavyzdžiui, Slovakijos Respublikos Konstitucijos 37 str. 4 d., 54 str.

(politinės partijos ir politiniai judėjimai, kaip ir draugijos, bendrijos, kitos asociacijos, yra atskirtos nuo valstybės), piliečių teisė dalyvauti tvarkant viešuosius reikalus tiesiogiai arba per išrinktus atstovus.

Konstitucijoje (35–43) įtvirtintos, *inter alia*, šios ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės (antrosios kartos teisės): teisė laisvai pasirinkti profesiją ir mokytis jos, teisė užsiimti verslu ar kita pelninga veikla, teisė į darbą, darbuotojų teisė į teisingas ir tinkamas darbo sąlygas (visų pirma teisė į atlyginimą už atliktą darbą, pakankamą, kad būtų užtikrintos orios gyvenimo sąlygos, apsauga nuo savavališko atleidimo, diskriminacijos darbo vietoje, teisė į saugias darbo sąlygas, sveikatos apsaugą darbe, poilsį po darbo, mokamas atostogas); teisė jungtis su kitais siekiant ginti savo ekonominius ir socialinius interesus (profesinės sąjungos steigiamos savarankiškai nuo valstybės); teisė streikuoti įstatymo nustatytais sąlygomis (teisės streikuoti neturi teisėjai, prokurorai, asmenys, tarnaujantys ginkluotosiose pajėgose, asmenys, dirbantys priešgaisrinėje ir gelbėjimo brigadose); piliečių teisė į tinkamą materialinį aprūpinimą senatvėje, negalint dirbti, netekus aprūpintojo; teisė į sveikatos apsaugą, tėvų teisė prižiūrėti ir auklėti vaikus; vaikų teisė į tėvų priežiūrą ir auklėjimą; teisė į mokslą (mokslas pradinėje ir vidurinėje mokyklose yra nemokamas, o atsižvelgiant į asmens gebėjimus ir visuomenės išteklius – taip pat ir aukštojo mokslo įstaigose); teisė į mokslinius tyrinėjimus; teisė į kultūros paveldo prieinamumą. Pagal Konstituciją įstatymas saugo santuoką, tėvystę, motinystę ir šeimą, nepilnamečiams garantuojama speciali apsauga, nėščiai moteriai garantuojama speciali priežiūra, apsauga darbo santykiuose ir tinkamos darbo sąlygos, santuokoje ir nesantuokoje gimę vaikai turi vienodas teises.

Konstitucijos 2 skyriaus 4 dalis (33–34 str.) yra skirta išimtinai tautinių mažumų ir etninių grupių teisėms įtvirtinti. Tautinėms mažumoms ir etninėms grupėms priklausantys piliečiai turi teisę puoselėti savo kultūrą kartu su kitais tautinės mažumos ar etninės grupės nariais, teisę skleisti ir gauti informaciją savo gimtąja kalba, teisę tapti tautinės mažumos asociacijų nariais, teisę steigti ir remti mokslo ir kultūros įstaigas. Įstatymo nustatytais sąlygomis turi teisę mokytis savo gimtąja kalba, teisę ja bendrauti su valdžios institucijomis, teisę dalyvauti priimant sprendimus klausimais, susijusiais su tautinėmis mažumomis ar etninėmis grupėmis. Konstitucijoje nurodyta, kad įgyvendinant piliečių, priklausančių tauti-

nėms mažumoms ir etninėms grupėms, teisės, negali kilti grėsmė Slovakijos Respublikos suverenitetui ir teritorijos vientisumui, būti diskriminuojami kiti Slovakijos Respublikos gyventojai.

Konstitucijos 2 skyriaus 6 dalyje (44–45 str.) išimtinai reglamentuojama teisė į aplinkos ir kultūros paveldo apsaugą.

Konstitucijoje įtvirtintas teisės galima skirstyti pagal visuomenės grupes, kurios gali jas įgyvendinti (atskirų visuomenės grupių teisės): vaikų teisės (pvz., 41 str. garantuojama vaikų teisė, kad juos prižiūrėtų ir auklėtų tėvai), tėvų teisės (pvz., 41 str. įtvirtinta tėvų teisė prižiūrėti ir auklėti vaikus), moterų teisės (pvz., 41 str. nustatyta, kad nėščiai moteriai garantuojama speciali priežiūra, apsauga darbo santykiuose ir tinkamos darbo sąlygos), darbuotojų teisės (pvz., 36 str. nustatyta darbuotojų teisė į teisingas ir tinkamas darbo sąlygas), asmenų, priklausančių tautinėms ir etninėms mažumoms, teisės, kaltinamųjų teisės (pvz., 50 str. 3 d. nustatyta, kad kaltinamasis turi teisę atsisakyti duoti parodymus).

Konstitucijoje ne tik įtvirtintos asmens teisės, laisvės, bet ir nustatytos jų institucinės teisinės garantijos, teisių gynimo būdai: teisė kreiptis į teismą, įstatymo nustatytais atvejais į kitas asmens teisių gynimo institucijas, *inter alia*, Visuomeninį teisių gynėją. Konstitucijos 46 straipsnyje nurodyta, kad kiekvienas, laikydamasis įstatymo, gali ginti savo teisę nepriklausomame ir nešališkame teisme (o įstatymo nustatytais atvejais kitoje Slovakijos Respublikos institucijoje). Šios konstitucinės teisės tikslas – kad kiekvienas turėtų praktinę galimybę kreiptis į teismą. Vienas iš teisinės valstybės požymių yra teisė į teisminę pažeistų teisių gynybą. Pagal Konstituciją negali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad viešojo administravimo institucijos priimti sprendimai dėl pagrindinių teisių ir laisvių negalėtų būti persvarstyti teisme.

Konstitucijos 52 straipsnyje nustatyta, kad Slovakijos Respublikoje užsieniečiai naudojami Konstitucijos garantuojamomis pagrindinėmis teisėmis ir laisvėmis, išskyrus atvejus, kai jos yra suteiktos tik Slovakijos Respublikos piliečiams (pvz., pagal Konstitucijos 29 str. politines partijas ir politinius judėjimus gali steigti tik piliečiai, pagal 23 str. kiekvienas pilietis turi teisę laisvai atvykti į Slovakijos Respublikos teritoriją, negali būti verčiamas emigruoti arba būti išvarytas iš Slovakijos Respublikos). Konstitucijos 53 straipsnyje nustatyta, kad Slovakijos Respublika suteikia prieglobstį kitos valstybės piliečiams, persekiojamiems dėl politinių tei-

sių ir laisvių įgyvendinimo. Gali būti atsisakyta suteikti prieglobstį tiems, kurie savo elgesiu pažeidė pagrindines teises ir laisves.

Visuomeninis teisių gynėjas. Visuomeninio teisių gynėjo institucija Slovakijos konstitucinėje sistemoje atsirado 2001 m. priėmus Konstitucijos pataisą. Tai nepriklausoma institucija, kuri dalyvauja ginant fizinių ir juridinių asmenų pagrindines teises ir laisves dėl viešojo administravimo institucijų veiksmų, neveikimo, sprendimų, jeigu tokie veiksmai, neveikimas ar sprendimai prieštarauja demokratinės teisinės valstybės teisei tvarkai arba principams.

Visuomeninio teisių gynėjo kompetencijai priklauso valstybės valdymo įstaigos (angl. *state administration bodies*), vietos savivaldos įstaigos (angl. *local self-governmental bodies*), fiziniai ir juridiniai asmenys, kurie remdamiesi specialiu aktu priima sprendimus arba kitaip įsiterpia į fizinių ir juridinių asmenų teisių ir laisvių įgyvendinimą viešojo administravimo srityje; visuomeninio teisių gynėjo veiklos sritis neapima Nacionalinės Tarybos, prezidento, Vyriausybės, Konstitucinio Teismo, Aukščiausiosios Audito Tarnybos, žvalgybos institucijų, taip pat prokuratūros ir teismų (išskyrus teismų administravimą, taip pat kai galima pagrįstai manyti, kad teisėjas padarė drausminį teisės pažeidimą (angl. *with the exception of administration of courts and the reasons, in which disciplinary misdemeanor of the judge is presumed*)⁸⁸⁰.

Visuomeninis teisių gynėjas turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą, jeigu visuotinai privaloma taisyklė pažeidžia fiziniam ar juridiniam asmeniui suteiktą pagrindinę teisę ar laisvę. Visuomeninį teisių gynėją penkeriems metams renka Nacionalinė Taryba iš kandidatų, kuriuos pasiūlė mažiausiai 15 Nacionalinės Tarybos narių. Visuomeninis teisių gynėjas negali būti jokios politinės partijos ar politinio judėjimo nariu.

3. SLOVAKIJOS RESPUBLIKOS PARLAMENTAS

Slovakijos Respublikoje įstatymų leidžiamąją valdžią įgyvendina vienerių rūmų parlamentas – Nacionalinė Taryba. Konstitucijos 72 straipsnyje nustatyta, kad Nacionalinė Taryba yra vienintelė įstatymų leidžiamoji institucija Slovakijos Respublikoje. Nacionalinę Tarybą sudaro 150 narių, renkamų 4 metams. Nacionalinės Tarybos nariai renkami pagal proporci-

⁸⁸⁰ Nacionalinės Tarybos įstatymo dėl Visuomeninio teisių gynėjo 3 straipsnis <http://www.vop.gov.sk/act-on-the-public-defender-of-rights>. [žiūrėta 2012-03-20].

nę rinkimų sistemą, kai visa Slovakijos teritorija yra viena daugiamandatė rinkimų apygarda, kurioje kandidatus kelia politinės partijos ir politinių partijų koalicijos⁸⁸¹. Parlamento nariai renkami remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise slaptu balsavimu. Nacionalinės Tarybos nariu gali būti išrinktas Slovakijos Respublikos pilietis, turintis teisę balsuoti, sukakęs 21 metų ir turintis nuolatinę gyvenamąją vietą Slovakijos Respublikos teritorijoje. Teisę balsuoti Nacionalinės Tarybos rinkimuose turi asmuo, sukakęs 18 metų.

Išrinktas Nacionalinės Tarybos narys turi prisiekti pirmame Nacionalinės Tarybos posėdyje, kuriame jis dalyvauja (priesaikos tekstas pateiktas Konstitucijoje); jeigu jis atsisako prisiekti arba prisiekia su išlygomis, netenka mandato.

Konstitucijos 73 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad parlamento nariai yra piliečių atstovai; jie savo įgaliojimus vykdo asmeniškai pagal savo sąžinę ir įsitikinimus ir nėra saistomi jokių privalomų nurodymų. Taigi Konstitucijoje yra įtvirtintas laisvas Nacionalinės Tarybos nario mandatas. Anksesnėse konstitucijose buvo įtvirtintas imperatyvus mandatas, remiantis idėja, kad parlamentaras yra tiesiogiai atskaitingas savo rinkėjams⁸⁸².

Konstitucijos 77 straipsnyje reglamentuota, kad Nacionalinės Tarybos nario pareigos nesuderinamos su teisėjo, prokuroro, visuomeninio teisių gynėjo, asmens, tarnaujančio ginkluotosiose pajėgose, Europos Parlamento nario pareigomis. Nacionalinės Tarybos narys gali būti paskirtas Vyriausybės nariu. Jeigu Nacionalinės Tarybos narys paskiriamas Vyriausybės nariu, jo, kaip Nacionalinės Tarybos nario, įgaliojimai nenutrūksta (nepasi- baigia). Kol eina Vyriausybės nario pareigas, jis nepraranda parlamento nario mandato, tačiau tuo metu nevykdo parlamento nario įgaliojimų. Jeigu Nacionalinės Tarybos narys paskiriamas Vyriausybės nariu, Nacionalinėje Taryboje jis pakeičiamas jį pavaduojančiu asmeniu iš tos pačios politinės partijos; jeigu toks Vyriausybės narys (arba Vyriausybė) atsistatydina arba atšaukiamas iš Vyriausybės nario pareigų, jis grįžta į Nacionalinę Tarybą, o jį pavadavęs tos pačios politinės partijos narys pasitraukia⁸⁸³.

⁸⁸¹ Brörtl, A. *The Slovak Republic. Constitutional Law of 10 EU Member States. The 2004 Enlargement*. The Netherlands: Kluwer, 2006, p. IX-12.

⁸⁸² Brörtl, A. *The Slovak Republic. Constitutional Law of 10 EU Member States. The 2004 Enlargement*. The Netherlands: Kluwer, 2006, p. IX-13.

⁸⁸³ Brörtl, A. *The Slovak Republic. Constitutional Law of 10 EU Member States. The 2004 Enlargement*. The Netherlands: Kluwer, 2006, p. IX-13.

Nacionalinės Tarybos narys negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn (ir tuo metu, kai yra Nacionalinės Tarybos narys, ir vėliau, kai jo kaip Nacionalinės Tarybos nario įgaliojimai yra nutrūkę, pasibaigę) už balsavimus ir kalbas (pasakytas vykdant savo funkcijas) parlamente ar jo organuose. Be Nacionalinės Tarybos sutikimo Nacionalinės Tarybos narys negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, negali būti sulaikytas, suimtas. Jeigu parlamento narys užtinkamas ir sulaikomas darantis nusikaltimą, apie tai nedelsiant turi būti pranešta Nacionalinės Tarybos pirmininkui; jeigu Nacionalinės Tarybos Mandatų ir imuniteto komitetas neduoda sutikimo Nacionalinės Tarybos narį sulaikyti, jis turi būti nedelsiant paleistas. Jeigu Nacionalinės Tarybos narys suimamas, jo įgaliojimai nenutrūksta (nepasibaigia), bet jis jų nevykdo.

Nacionalinės Tarybos narys gali atsisakyti duoti parodymus dėl dalykų, kuriuos jis sužinojo eidamas savo pareigas.

Nacionalinės Tarybos nario įgaliojimai nutrūksta (pasibaigia): 1) pasibaigus terminui, kuriam jis buvo išrinktas; 2) atsistatydinus; 3) netekus teisės būti renkamam; 4) kai paleidžiama Nacionalinė Taryba; 5) perėjus dirbti, neatsisakius darbo, nesuderinamo su Nacionalinės Tarybos nario pareigomis; 6) tą dieną, kai įsigalioja teismo sprendimas, kuriuo Nacionalinės Tarybos narys pripažintas kaltu padariusiu tyčinį nusikaltimą.

Konstitucijoje nėra reguliuojami Nacionalinės Tarybos struktūros klausimai, veiklos metodai. Tai reglamentuota Nacionalinės Tarybos priimtame įstatyme dėl Slovakijos Respublikos Nacionalinės Tarybos reglamento⁸⁸⁴.

Nacionalinėje Taryboje nuolat vyksta sesija (angl. *shall be continually/permanently in session*); išskyrus maždaug mėnesio trukmės vasaros atostogas (paprastai liepos 15 d.–rugpjūčio 15 d.)⁸⁸⁵. Pirmąjį naujai išrinktos Nacionalinės Tarybos posėdį šaukia prezidentas ne vėliau kaip per 30 dienų nuo rinkimų rezultatų paskelbimo; jeigu prezidentas to nepadaro, Nacionalinė Taryba susirenka į pirmąjį posėdį 30 dieną po rinkimų rezultatų paskelbimo. Nacionalinė Taryba gali priimti sprendimą padaryti pertrauką sesijos metu. Pertraukos trukmė negali būti ilgesnė nei 4 mėnesiai per me-

⁸⁸⁴ Nacionalinės Tarybos įstatymas dėl Slovakijos Respublikos Nacionalinės Tarybos reglamento <http://www.nrsr.sk/web/Static/en-US/NRSR/Dokumenty/rules_of_procedure.pdf>, [žiūrėta 2012-03-20].

⁸⁸⁵ Bröstl, A. The Slovak Republic. *Constitutional Law of 10 EU Member States. The 2004 Enlargement*. The Netherlands: Kluwer, 2006, p. IX-30.

tus. Per tokią pertrauką Nacionalinės Tarybos pirmininkas, jo pavaduotojai, Nacionalinės Tarybos organai vykdo savo funkcijas. Pertraukai nesibaigus, Nacionalinės Tarybos pirmininkas gali sušaukti Nacionalinės Tarybos posėdį; jis šaukia Nacionalinės Tarybos posėdį, jeigu to prašo Vyriausybė arba ne mažiau kaip 1/5 Nacionalinės Tarybos narių. Nacionalinės Tarybos sesija baigiasi pasibaigus terminui, kuriam Nacionalinė Taryba buvo išrinkta, arba kai ji paleidžiama.

Nacionalinės Tarybos posėdžius šaukia jos pirmininkas. Nacionalinės Tarybos pirmininkas taip pat turi sušaukti Nacionalinės Tarybos posėdį, jeigu to prašo ne mažiau kaip 1/5 Nacionalinės Tarybos narių; šiuo atveju posėdis turi būti sušauktas ne vėliau kaip per 7 dienas.

Nacionalinės Tarybos posėdžiai yra vieši. Uždari posėdžiai gali būti organizuojami tik įstatymo nustatytais atvejais arba jeigu tokį sprendimą priima 3/5 (trys penktosios) visų Nacionalinės Tarybos narių. Nacionalinės Tarybos reglamente nustatyta, kad prezidentas, ministras pirmininkas ir kiti Vyriausybės nariai, Konstitucinio Teismo pirmininkas, Aukščiausiosios Audito tarnybos pirmininkas, generalinis prokuroras, Slovakijos nacionalinio banko valdytojas turi teisę dalyvauti Nacionalinės Tarybos posėdžiuose ir jie negali būti neįleidžiami į juos⁸⁸⁶.

Konstitucijos 84 straipsnyje nustatyta, kad Nacionalinėje Taryboje yra kvorumas, jeigu dalyvauja daugiau kaip pusė visų jos narių⁸⁸⁷; kad Nacionalinės Tarybos sprendimas galiotų, jis turi būti priimtas didesne negu pusės dalyvaujančių Nacionalinės Tarybos narių balsų dauguma, išskyrus jeigu Konstitucija nustato kitaip. Ordinariniai įstatymai priimami santykinė balsų dauguma. Absoliuti Nacionalinės Tarybos narių balsų dauguma (mažiausiai 76 balsai) yra reikalinga, kad būtų pareikštas nepasitikėjimas Vyriausybė ar jos nariais, būtų išrinktas ar atšauktas Nacionalinės Tarybos pirmininkas ir jo pavaduotojai. Konstitucijos 84 straipsnyje nurodyta – tam, kad būtų pritarta Konstitucijos 7 straipsnio 3 dalyje⁸⁸⁸ ir

⁸⁸⁶ Nacionalinės Tarybos įstatymo dėl Slovakijos Respublikos Nacionalinės Tarybos reglamento 20 straipsnis http://www.nrsr.sk/web/Static/en-US/NRSR/Dokumenty/rules_of_procedure.pdf. [žiūrėta 2012-03-20].

⁸⁸⁷ Tai reiškia, kad Nacionalinė Taryba gali balsuoti tik tuo atveju, jeigu yra susirinkę ir balsavime dalyvauja daugiau kaip pusė (76) visų jos narių.

⁸⁸⁸ Konstitucijos 7 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad Slovakijos Respublika taikos, saugumo ir demokratinės tvarkos palaikymo tikslais gali tarptautinės sutarties nustatytais sąlygomis įstoti į tarpusavio kolektyvinio saugumo organizaciją.

4 dalyje⁸⁸⁹ nurodytoms tarptautinėms sutartims, taip pat kad būtų priimtas prezidento Nacionalinei Tarybai grąžintas pakartotinai svarstyti jos priimtas įstatymas⁸⁹⁰, turi balsuoti daugiau nei pusė visų Nacionalinės Tarybos narių.

Kad būtų priimta arba pakeista Konstitucija, konstitucinis įstatymas, pritarta Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalyje⁸⁹¹ nurodytai tarptautinei sutarčiai, priimtas nutarimas dėl visuotinio balsavimo (plebiscito) dėl prezidento atšaukimo iš pareigų, kad prezidentui būtų pareikšti kaltinimai, paskelbtas karas kitai valstybei, turi balsuoti mažiausiai 3/5 (trys penktosios) visų Nacionalinės Tarybos narių (t. y. reikalinga kvalifikuota Nacionalinės Tarybos narių balsų dauguma).

Nacionalinės Tarybos ar jos organo prašymu Vyriausybės narys arba kitos valstybės valdymo įstaigos (angl. *body of state administration*) vadovas turi dalyvauti Nacionalinės Tarybos ar jos organo posėdyje.

Konstitucijoje įtvirtinti Nacionalinės Tarybos įgaliojimai, jie, *inter alia*, yra: 1) priimti ir keisti Konstituciją, konstitucinius ir kitus įstatymus bei prižiūrėti, kaip jie įgyvendinami; 2) pritarti (priimant konstitucinį įstatymą) sutarčiai dėl Slovakijos Respublikos sąjungos su kitomis valstybėmis ir tokios sutarties nutraukimui; 3) spręsti dėl siūlymų skelbti referendumą; 4) prieš ratifikavimą pritarti (duoti sutikimą) tarptautinėms sutartims dėl žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių, tarptautinėms politinėms sutartims, karinio pobūdžio tarptautinėms sutartims, tarptautinėms sutartims dėl Slovakijos Respublikos narystės tarptautinėse organizacijose, bendro pobūdžio tarptautinėms ekonominėms sutartims, tarptautinėms sutartims, kurioms įgyvendinti reikia priimti įstatymą,

⁸⁸⁹ Konstitucijos 7 straipsnio 4 dalyje nustatyta: tam, kad Slovakijos Respublikoje įsigaliojotų bet kurios tarptautinės sutartys dėl žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių, tarptautinės politinės sutartys, karinio pobūdžio tarptautinės sutartys, tarptautinės sutartys, nustatančios Slovakijos Respublikos narystę tarptautinėse organizacijose, bendro pobūdžio tarptautinės ekonominės sutartys, tarptautinės sutartys, kurioms įgyvendinti reikia priimti įstatymą, ir tarptautinės sutartys, tiesiogiai įtvirtinančios fizinių ar juridinių asmenų teises ar pareigas iki jų ratifikavimo, joms turi pritarti Nacionalinė Taryba.

⁸⁹⁰ Prezidentas gali grąžinti Nacionalinei Tarybai su pastabomis bet kuriuos jos priimtus įstatymus per 15 dienų nuo jų įteikimo.

⁸⁹¹ Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad Slovakijos Respublika gali įstatymo nustatyta tvarka ratifikuota ir paskelbta tarptautine sutartimi arba tokios sutarties pagrindu perduoti dalies savo teisių vykdymą Europos Sąjungai; teisiškai privalomi Europos Sąjungos teisės aktai turi viršenybę (angl. *primacy*) Slovakijos Respublikos įstatymų atžvilgiu.

tarptautinėms sutartims, tiesiogiai įtvirtinančioms fizinių ar juridinių asmenų teises ar pareigas; 5) steigti (įstatymu) ministerijas ir kitas valstybės valdymo įstaigas (angl. *state administration bodies*); 6) svarstyti Vyriausybės programą, jai pritarti, kontroliuoti Vyriausybės veiklą, balsuoti dėl pasitikėjimo Vyriausybe arba jos nariais; 7) tvirtinti valstybės biudžetą; 8) svarstyti svarbiausius vidaus, tarptautinius, ekonominius, socialinius ir kitus politinius klausimus; 9) rinkti ir atšaukti Aukščiausiosios audito tarnybos pirmininką ir jo pavaduotoją bei tris Teismų tarybos narius; 10) spręsti dėl karo paskelbimo, jeigu užpuolama Slovakijos Respublika, arba vykdant išipareigojimus, kylančius iš tarptautinių sutarčių dėl bendros gynybos nuo agresijos, spręsti dėl taikos sutarties pasibaigus karui; 11) duoti sutikimą siūsti ginkluotąsias pajėgas už Slovakijos Respublikos teritorijos ribų, išskyrus Konstitucijos 119 straipsnio p punkte nurodytą atvejį; 12) duoti sutikimą dėl užsienio valstybių ginkluotųjų pajėgų buvimo Slovakijos Respublikos teritorijoje; 13) rinkti kandidatus į Konstitucinio Teismo teisėjų ir generalinio prokuroro pareigas ir teikti juos prezidentui, kuris skiria Konstitucinio Teismo teisėjus ir generalinį prokurorą Nacionalinės Tarybos siūlymu.

Įstatymų leidybos iniciatyvos teisę turi Nacionalinės Tarybos nariai, Nacionalinės Tarybos komitetai ir Vyriausybė. Įstatymo projektas Nacionalinėje Taryboje svarstomas trimis pakopomis⁸⁹²: 1) pirmojoje svarstymo pakopoje po bendros diskusijos, kurios metu negali būti siūdomi jokie pakeitimai, Nacionalinė Taryba arba gražina įstatymo projektą jo rengėjui persvarstyti, arba sustabdo diskusiją dėl projekto, arba perduoda projektą į antrą svarstymo pakopą; 2) antrojoje įstatymo projekto svarstymo pakopoje Nacionalinė Taryba gali pradėti diskusiją dėl įstatymo projekto mažiausiai po 48 valandų nuo tada, kai gauna bendrą komitetų pranešimą arba informaciją iš bendro pranešėjo. Siūlomam įstatymo projekto pakeitimui ar papildymui turi pritarti mažiausiai 15 parlamento narių; 3) trečiojoje įstatymo projekto svarstymo pakopoje gali būti teikiami šie siūlymai: ištaisyti techninio pobūdžio įstatymų leidimo klaidas, gramatines klaidas ir rašymo ar spausdinimo klaidas; kitokius įstatymo projekto pakeitimus ar papildymus gali siūlyti tik ne mažesnė kaip 30 parlamento narių grupė; trečiojoje svarstymo pakopoje patvirtinami įstatymo projektai.

⁸⁹² Slovakijos Respublikos Nacionalinės Tarybos interneto svetainė <http://www.nrsr.sk/web/default.aspx?sid=nrsr/poslanie>. [žiūrėta 2012-03-20].

Jeigu prezidentas su savo pastabomis grąžina Nacionalinei Tarybai pakartotinai svarstyti jos priimtą įstatymą (konstitucinį ar kitą), Nacionalinė Taryba pakartotinai svarsto tokį įstatymą ir jeigu jam pritaria, toks įstatymas turi būti paskelbiamas. Įstatymus pasirašo 3 asmenys: prezidentas, Nacionalinės Tarybos pirmininkas ir ministras pirmininkas. Jeigu Nacionalinė Taryba, pakartotinai apsvarsčiusi prezidento jai grąžintą pakartotinai svarstyti įstatymą, priima jį be prezidento pastabų ir prezidentas tokio įstatymo nepasirašo, įstatymas paskelbiamas ir be prezidento parašo. Įstatymas įsigalioja nuo jo paskelbimo.

Pasiūlymas balsuoti dėl nepasitikėjimo Vyriausybe ar jos nariu svarstomas Nacionalinėje Taryboje, jeigu to prašo mažiausiai 1/5 Nacionalinės Tarybos narių. Kad būtų pareikštas nepasitikėjimas Vyriausybe ar jos nariu, už tai turi balsuoti daugiau nei pusė visų Nacionalinės Tarybos narių.

Nacionalinės Tarybos veiklai vadovauja ir ją organizuoja Nacionalinės Tarybos pirmininkas ir vicepirmininkai.

Nacionalinės Tarybos pirmininką, vicepirmininkus renka ir atšaukia Nacionalinė Taryba slaptu balsavimu daugiau nei pusės visų savo narių balsų dauguma. Nacionalinės Tarybos pirmininkas, vicepirmininkai atsakingi tik Nacionalinei Tarybai. Nacionalinės Tarybos pirmininkas šaukia Nacionalinės Tarybos posėdžius ir jiems pirmininkauja, pasirašo Konstituciją, konstitucinius ir kitus įstatymus, priima Nacionalinės Tarybos narių priesaiką, skelbia Nacionalinės Tarybos, prezidento ir teritorinės savivaldos institucijų rinkimus, skelbia visuotinį balsavimą (plebiscitą) dėl prezidento atšaukimo, vykdo kitas įstatymo nustatytas funkcijas. Nacionalinės Tarybos vicepirmininkas gali pavaduoti Nacionalinės Tarybos pirmininką. Nacionalinės Tarybos pirmininkas, vicepirmininkas eina šias pareigas ir pasibaigus Nacionalinės Tarybos išrinkimo terminui, kol naujai išrinkta Nacionalinė Taryba išsirenka naują pirmininką, vicepirmininką.

Nacionalinė Taryba pati iš savo narių sudaro komitetus, kurie turi įstatymų leidybos iniciatyvos ir kontrolės įgaliojimus.

4. SLOVAKIJOS RESPUBLIKOS PREZIDENTAS

Slovakijos Respublikos prezidentas yra valstybės vadovas; jis atstovauja Slovakijos Respublikai valstybės viduje ir už jos ribų; savo sprendimais užtikrina tinkamą konstitucinių institucijų veikimą. Jis vykdo savo funkcijas pagal savo sąžinę ir įsitikinimus ir nėra saistomas jokių nurodymų.

Kaip minėta, 1992 m. Konstitucijoje iš pradžių buvo nustatyta, kad prezidentą renka Nacionalinė Taryba. 1999 m. Nacionalinė Taryba priėmė Konstitucijos pataisas, įtvirtinančias, kad prezidentą renka Slovakijos Respublikos piliečiai tiesioginiuose rinkimuose slaptu balsavimu penkeriems metams. Kandidatą į prezidentus gali pasiūlyti ne mažiau kaip 15 Nacionalinės Tarybos narių arba (pasirašytu pareiškimu) ne mažiau kaip 15 tūkstančių piliečių, turinčių teisę balsuoti Nacionalinės Tarybos rinkimuose. Respublikos prezidentu gali būti renkamas Slovakijos Respublikos pilietis, kuris gali būti renkamas Nacionalinės Tarybos nariu ir rinkimų dieną yra sukakęs 40 metų. Tas pats asmuo prezidentu gali būti renkamas ne daugiau kaip du kartus iš eilės. Prezidento rinkimus skelbia Nacionalinės Tarybos pirmininkas (Konstitucijos 103 str. 3 d.).

Respublikos prezidentu išrenkamas kandidatas, kuris surenka daugiau negu pusę turinčių rinkimų teisę rinkėjų galiojančių balsų. Jeigu nė vienas kandidatas nesurinko tokios balsų daugumos, per keturiolika dienų rengiamas antras balsavimo turas, į kurį patenka du kandidatai, surinkę didžiausią skaičių galiojančių balsų pirmame ture. Antrame ture prezidentu išrenkamas kandidatas, gavęs daugiausia dalyvavusių rinkėjų galiojančių balsų. Jeigu prezidento rinkimuose yra tik vienas kandidatas, rinkimai vyksta balsuojant už jį; kandidatas išrenkamas prezidentu, jeigu jis gauna daugiau negu pusę dalyvavusių rinkėjų galiojančių balsų.

Konstitucinis Teismas sprendžia, ar per prezidento rinkimus nebuvo pažeista Konstitucija ir įstatymas. Konstitucinis Teismas nagrinėja skundus dėl rinkimų ir gali paskelbti rinkimus negaliojančiais.

Konstitucijos 101 straipsnio 7 dalyje nustatyta, kad prieš pradėdamas eiti prezidento pareigas asmuo turi prisiekti Nacionalinėje Taryboje; prisiekiami vidurdienį tos dienos, kurią baigiasi ankstesnio prezidento įgaliojimų laikas; priesaiką priima Konstitucinio Teismo pirmininkas. Jeigu prezidento įgaliojimai nutrūksta pirma laiko, išrinktas kandidatas prisiekia ir pradeda eiti prezidento pareigas kitą dieną (vidurdienį) po rinkimų rezultatų paskelbimo. Priesaikos tekstas įtvirtintas pačioje Konstitucijoje. Jeigu atsisakoma prisiekti, prisiekiami su išlygomis, prezidento rinkimai pripažįstami negaliojančiais.

Konstitucijos 103 straipsnyje nustatyta, kad prezidentu išrinktas parlamento narys, Vyriausybės narys, teisėjas, prokuroras, asmuo, tarnaujantis ginkluotosiose pajėgose, Aukščiausiosios audito tarnybos pir-

mininkas ar jo pavaduotojas, nustoja eiti šias pareigas nuo jo išrinkimo dienos (turi iš jų atsistatydinti). Prezidentas negali eiti jokių kitų mokamų pareigų, negali turėti jokio kito mokamo darbo kurios nors profesijos srityje, versle, komercinėje veikloje, negali būti verslu užsiimančio juridinio asmens organo nariu.

Kalbant apie prezidento įgaliojimus, gali būti skiriami įgaliojimai, kuriuos jis vykdo vienas, ir įgaliojimai, kuriuos jis vykdo kartu su kitais – tai visų pirma susiję su tais atvejais, kai prezidento sprendimas turi būti patvirtintas Vyriausybės nario parašu (kontrasignuotas)⁸⁹³.

Prezidento įgaliojimų sąrašas pateiktas Konstitucijos 102 straipsnyje: 1) prezidentas atstovauja Slovakijos Respublikai išorėje, sudaro ir ratifikuoja tarptautines sutartis; jis gali pavesti tarptautines sutartis sudaryti Vyriausybei arba, esant Vyriausybės sutikimui, atskiriems jos nariams; 2) pasirašo įstatymus; 3) gali su pastabomis grąžinti Nacionalinei Tarybai bet kuriuos jos priimtus įstatymus per 15 dienų nuo jų įteikimo; 4) gali paleisti Nacionalinę Tarybą, jeigu ji per šešis mėnesius nuo Vyriausybės sudarymo nepatvirtina Vyriausybės programos, jeigu Nacionalinė Taryba per tris mėnesius nepriima Vyriausybės įstatymo projekto, kurį Vyriausybė susiejo su balsavimu už pasitikėjimą ja, jeigu daugiau nei tris mėnesius Nacionalinė Taryba buvo nepajėgi priimti sprendimų, nors sesijos metu nebuvo padaryta pertrauka ir tuo metu buvo pakartotinai šaukiami jos posėdžiai, jeigu Nacionalinės Tarybos sesija buvo pertraukta ilgiau, negu leidžia Konstitucija. Šitos teisės prezidentas negali įgyvendinti per šešis paskutinius savo įgaliojimų termino mėnesius, taip pat karo, karo padėties sąlygomis. Prezidentas paleidžia Nacionalinę Tarybą, jeigu visuotinio balsavimo (plebiscito) dėl prezidento atšaukimo metu iš pareigų jis neatšaukiamas; 5) skiria ir atleidžia ministrą pirmininką ir kitus Vyriausybės narius, paveda jiems vadovauti ministerijoms ir priima jų atsistatydinimą; atšaukia ministrą pirmininką ir kitus Vyriausybės narius Konstitucijos 115 ir 116 straipsniuose nustatytais atvejais; 6) skiria ir atšaukia Konstitucinio Teismo teisėjus, Konstitucinio Teismo pirmininką ir vicepirmininką; priima Konstitucinio Teismo teisėjų, generalinio prokuroro priesaiką; 7) skiria ir atšaukia teisėjus, Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir jo pavaduotoją, generalinį prokurorą ir tris Teismų Tarybos narius; priima teisėjų priesaikas; 8) ski-

⁸⁹³ Brösl, A. *The Slovak Republic. Constitutional Law of 10 EU Member States. The 2004 Enlargement*. The Netherlands: Kluwer, 2006, p. IX-19.

ria ir atšaukia iš pareigų centrinių institucijų vadovus ir kitus pareigūnus įstatymo nustatytais atvejais; skiria ir atšaukia universitetų rektorius, skiria universiteto profesorius; 9) priima, paskiria ir atšaukia diplomatinį atstovybių vadovus (ambasadorius); 10) sumažina teismų nuosprendžiais paskirtas bausmes arba nuo jų atleidžia suteikdamas malonę arba amnestiją; 11) skelbia referendumą; 12) gali kreiptis į Konstitucinę Teismą dėl sudarytos tarptautinės sutarties, kuriai būtinas Nacionalinės Tarybos pritarimas, atitikties Konstitucijai arba konstituciniam įstatymui; 13) yra vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas; 14) skelbia karą remdamasis Nacionalinės Tarybos sprendimu, jeigu užpuolama Slovakijos Respublika, arba vykdant įsipareigojimus, kylančius iš tarptautinių sutarčių dėl bendros gynybos nuo agresijos; sudaro taikos sutartis; 15) Vyriausybės siūlymu gali skelbti ginkluotųjų pajėgų mobilizaciją, karo padėtį, nepaprastąją padėtį ir jų pabaigą; 16) teikia Nacionalinei Tarybai pranešimus apie Slovakijos Respublikos padėtį, taip pat svarbiais politiniais klausimais; 17) turi teisę prašyti Vyriausybės ir jos narių pateikti informaciją, reikalingą savo funkcijoms vykdyti; 18) šaukia pirmąjį Nacionalinės Tarybos posėdį (po jos rinkimų); 19) suteikia apdovanojimus.

Prezidento sprendimas, priimtas 9 punkte, 10 punkte (jeigu sprendimas susijęs su amnestijos suteikimu), 13 punkte nurodytais klausimais galioja, jeigu yra pasirašytas ministro pirmininko arba jo įgalioto ministro. Tokiais atvejais už prezidento sprendimą yra atsakinga Vyriausybė.

Prezidento teisė vetuoti parlamento priimtus įstatymus vertintina kaip silpna; nors parlamento priimtus įstatymus pasirašo net trys pareigūnai: parlamento pirmininkas, ministras pirmininkas ir prezidentas, tik pastarasis turi galimybę grąžinti įstatymą parlamentui svarstyti iš naujo; prezidento vetuoti įstatymai laikomi priimtais, jei už juos iš naujo teigiama, esant kvorumui, balsavo parlamentas; Konstitucija nenumato kvalifikuotos daugumos poreikio⁸⁹⁴.

Prezidentas nėra politiškai atsakingas Nacionalinei Tarybai⁸⁹⁵. Konstitucijos 107 straipsnyje nustatyta, kad prezidentas gali būti persekiojamas tik dėl sąmoningo, tyčinio Konstitucijos pažeidimo arba valstybės

⁸⁹⁴ Mesonis, G. Valstybės valdymo forma konstitucinėje teisėje: Lietuvos Respublika Vidurio ir Rytų Europos kontekste. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 97, 120.

⁸⁹⁵ Brööstl, A. The Slovak Republic. *Constitutional Law of 10 EU Member States. The 2004 Enlargement*. The Netherlands: Kluwer, 2006, p. IX-19.

išdavimo. Sprendimą dėl oficialaus kaltinimo prezidentui priima Nacionalinė Taryba ne mažesne kaip 3/5 visų jos narių balsų dauguma. Nacionalinė Taryba dėl kaltinimo prezidentui kreipiasi į Konstitucinį Teismą, kuris sprendžia šį klausimą plenariniame posėdyje (visos sudėties). Jeigu Konstitucinis Teismas priima sprendimą, kad prezidentas sąmoningai, tyčia pažeidė Konstituciją arba išdavė valstybę, prezidentas netenka savo pareigų ir teisės būti juo renkamam. Asmuo, pašalintas iš prezidento pareigų apkaltos proceso tvarka, visam laikui netenka teisės būti renkamas prezidentu, bet gali būti kandidatu bet kuriuose kituose rinkimuose⁸⁹⁶.

Prezidentui įgyvendinti jo funkcijas padeda Slovakijos Respublikos prezidento kanceliarija (juridinis asmuo, biudžetinė įstaiga)⁸⁹⁷.

Prezidento įgaliojimai nutrūksta, kai pasibaigia laikas, kuriam jis buvo išrinktas, jam mirus, atsistatydinus, jeigu prezidentas atšaukiamas iš pareigų dar nesibaigus jo įgaliojimų laikui visuotinio piliečių balsavimo (plebiscito) metu, jeigu Konstitucinis Teismas pripažįsta jį kaltu dėl valstybės išdavimo arba sąmoningai, tyčia pažeidus Konstituciją.

Prezidentas bet kuriuo metu gali atsistatydinti iš pareigų; jo įgaliojimai šiuo pagrindu nutrūksta tą dieną, kai jis Konstitucinio Teismo pirmininkui įteikia rašytinį pareiškimą apie tokį savo sprendimą (Konstitucinio Teismo pirmininkas apie atsistatydinimą raštu informuoja Nacionalinės Tarybos pirmininką).

Slovakijos Konstitucijoje nėra numatytos viceprezidento, kuris galėtų eiti prezidento pareigas tuo laikotarpiu, kai Slovakijos Respublikoje nėra išrinktojo prezidento arba jis negali eiti savo pareigų, pareigos. Tačiau Konstitucijos 105 straipsnyje nurodyta, kas tokiais atvejais gali laikinai vykdyti dalį prezidento įgaliojimų. Šiame Konstitucijos straipsnyje nustatyta, kad jeigu prezidentas nėra išrinktas arba prezidento pareigos lieka laisvos dar prieš išrenkant naują prezidentą, arba naujai išrinktam prezidentui dar nepriesiekus, arba jeigu prezidentas negali vykdyti savo funkcijų dėl svarbių priežasčių, prezidento įgaliojimus, nurodytus šio straipsnio 1, 3, 9, 11, 12 punktuose, vykdo Vyriausybė. Šiuo laikotarpiu

⁸⁹⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. sausio 6 d. sprendimo byloje Paksas prieš Lietuvą 62 punktą <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=paksas&sessionId=89501161&skin=hudoc-en>>. [žiūrėta 2012-03-21].

⁸⁹⁷ Slovakijos Respublikos prezidento interneto svetainėje pateikta informacija <<http://www.prezident.sk/?office-of-the-president-of-the-slovak-republic-1>>. [žiūrėta 2012-03-21].

Vyriausybė gali pavesti ministrui pirmininkui vykdyti kai kuriuos prezidento įgaliojimus. Taip pat šiuo laikotarpiu vadovavimas ginkluotosioms pajėgoms yra perduodamas ministrui pirmininkui. Prezidento įgaliojimus, nurodytus šio straipsnio 5, 6, 7, 8, 14, 15, 18 punktuose, tokiu laikotarpiu vykdo Nacionalinės Tarybos pirmininkas.

Jeigu prezidentas negali vykdyti savo pareigų daugiau negu 6 mėnesius, Konstitucinis Teismas turi paskelbti, kad prezidento pareigos yra laisvos; tuo metu pareigas einančio prezidento įgaliojimų laikas nutrūksta nuo tos dienos, kai Konstitucinis Teismas paskelbia tokį pranešimą.

Prezidentas gali būti atšaukiamas iš pareigų nesibaigus laikui, kuriam jis buvo išrinktas, visuotinio balsavimo (plebiscito) metu. Visuotinį balsavimą (plebiscitą) dėl prezidento atšaukimo iš pareigų skelbia Nacionalinės Tarybos pirmininkas, jeigu Nacionalinė Taryba ne mažesne negu 3/5 visų narių balsų dauguma priima dėl to sprendimą. Prezidentas laikomas atšauktu iš pareigų, jeigu visuotinio balsavimo (plebiscito) metu už jo atšaukimą balsavo daugiau negu pusė visų rinkimų teisę turinčių rinkėjų. Jeigu visuotinio balsavimo (plebiscito) metu prezidentas neatšaukiamas iš pareigų, jis per 30 dienų nuo visuotinio balsavimo (plebiscito) rezultatų paskelbimo paleidžia Nacionalinę Tarybą. Tokiu atveju prezidentui prasižada naujas pareigų ėjimo (įgaliojimų trukmės) terminas⁸⁹⁸.

5. SLOVAKIJOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖ

Konstitucijos 108 straipsnyje nurodyta, kad Vyriausybė yra aukščiausia vykdomosios valdžios institucija. Į Vyriausybės sudėtį įeina ministras pirmininkas, ministro pirmininko pavaduotojai ir ministrai⁸⁹⁹; Konstitucija nenustato, koks tiksliai narių skaičius turi sudaryti Vyriausybę.

Ministrą pirmininką skiria ir atšaukia prezidentas. Ministro pirmininko siūlymu prezidentas skiria ir atšaukia kitus Vyriausybės narius ir paveda jiems vadovauti ministerijoms. Prezidentas gali paskirti ministru pirmininku, ministro pirmininko pavaduotoju, ministru bet kurį Slovakijos Respublikos pilietį, kuris gali būti renkamas Nacionalinės Tarybos nariu. Prieš

⁸⁹⁸ Minėta, kad prezidentas renkamas 5 metų kadencijai, t. y. jeigu prezidento įgaliojimai (jį išrinkus) nenutrūksta pirma laiko, terminas, kuriam jis yra išrinktas ir eina prezidento pareigas, yra 5 metai.

⁸⁹⁹ Plačiau žiūrėti Slovakijos Respublikos Vyriausybės interneto svetainėje <<http://www.vlada.gov.sk>>.

pradėdami eiti pareigas Vyriausybės nariai turi prisiekti; priesaiką priima prezidentas; priesaikos tekstas įtvirtintas pačioje Konstitucijoje.

Per 30 dienų nuo jos sudarymo Vyriausybė privalo prisistatyti Nacionalinei Tarybai, pateikti Nacionalinei Tarybai savo programą ir prašyti išreikšti pasitikėjimą ja.

Vyriausybės nario pareigos nesuderinamos su Europos Parlamento nario pareigomis, pareigomis bet kurioje kitoje viešosios valdžios institucijoje, valstybės tarnybos santykiais, darbu pagal darbo sutartį ar panašiais darbo santykiais, su verslu susijusia veikla, su naryste juridinio asmens, užsiimančio verslu, valdymo ar kontrolės organe, su kita ekonomine ar pajamų duodančia veikla, išskyrus, kad Vyriausybės narys gali administruoti jam nuosavybės teise priklausantį turtą ir užsiimti moksline, pedagogine, literatūrine ar menine veikla.

Konstitucijos 119 straipsnyje nustatyta Vyriausybės kompetencija; Vyriausybė: 1) rengia įstatymų projektus; 2) priima Vyriausybės norminius teisės aktus; 3) rengia Vyriausybės programą ir ją įgyvendina; 4) priima sprendimus dėl svarbiausių Slovakijos ekonominės ir socialinės politikos įgyvendinimo priemonių; 5) rengia valstybės biudžeto projektą; 6) sudaro Slovakijos Respublikos tarptautines sutartis, dėl kurių derėtis prezidentas pavedė Vyriausybei; 7) kreipiasi į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar sudaryta tarptautinė sutartis, kuriai reikalingas Nacionalinės Tarybos pritarimas, neprieštaruja Konstitucija ir konstituciniam įstatymui; 8) sprendžia pagrindinius vidaus ir užsienio politikos klausimus; 9) pateikia visuomenei svarstyti įstatymo projektą arba kito svarbaus dokumento projektą; 10) pateikia Nacionalinei Tarybai prašymą balsuoti dėl pasitikėjimo; 11) suteikia amnestiją; 12) skiria ir atšaukia valstybės pareigūnus (įstatymo nustatytais atvejais) ir 3 Teismų tarybos narius; 13) teikia prezidentui siūlymus įvesti ir atšaukti karo padėtį, siūlymus paskelbti ir atšaukti ginkluotųjų pajėgų mobilizaciją, siūlymus įvesti ir atšaukti nepaprastąją padėtį; 14) sprendžia dėl ginkluotųjų pajėgų išsiuntimo už Slovakijos Respublikos teritorijos ribų humanitarinės pagalbos, karinių pratybų tikslais ar į taikos palaikymo misijas, sprendžia, ar leisti užsienio ginkluotosioms pajėgoms būti Slovakijos Respublikos teritorijoje humanitarinės pagalbos, karinių pratybų tikslais ar taikos palaikymo misijose; sprendžia, ar duoti sutikimą užsienio valstybių ginkluotosioms pajėgoms kirsti Slovakijos Respublikos teritoriją; 15) sprendžia

dėl ginkluotųjų pajėgų išsiuntimo už Slovakijos Respublikos teritorijos ribų ne ilgesniam kaip 60 dienų terminui, vykdant įsipareigojimus, kylančius iš tarptautinių sutarčių dėl bendros gynybos nuo užpuolimo; Vyriausybė turi nedelsdama pranešti Nacionalinei Tarybai apie tokį sprendimą; 16) sprendžia kitus klausimus, jeigu numato įstatymas.

Tam, kad įgyvendintų įstatymus, Vyriausybė turi teisę priimti norminius teisės aktus, kuriuos pasirašo ministras pirmininkas ir kurie skelbiami įstatymo nustatyta tvarka. Laikoma, kad yra Vyriausybės kvorumas, jei dalyvauja daugiau nei pusė jos narių. Kad būtų priimtas Vyriausybės sprendimas, reikia, kad jam pritartų daugiau nei pusė visų Vyriausybės narių.

Už savo įgaliojimų vykdymą Vyriausybė yra atsakinga Nacionalinei Tarybai, kuri bet kada gali balsuoti dėl nepasitikėjimo Vyriausybe. Pati Vyriausybė gali bet kada prašyti Nacionalinės Tarybos balsuoti dėl pasitikėjimo ja. Vyriausybė gali inicijuoti, gali susieti Nacionalinės Tarybos balsavimą dėl įstatymo priėmimo ar balsavimą kitu klausimu su balsavimu dėl pasitikėjimo Vyriausybe.

Konstitucijos 115 straipsnyje nustatyta, kad prezidentas turi atšaukti Vyriausybę, jeigu Nacionalinė Taryba balsuodama pareiškia nepasitikėjimą Vyriausybe arba atmeta Vyriausybės prašymą balsuoti dėl pasitikėjimo ja. Jeigu prezidentas priima Vyriausybės atsistatydinimą, jis paveda jai toliau eiti pareigas, kol bus sudaryta nauja Vyriausybė.

Konstitucijos 116 straipsnyje nustatyta, kad Vyriausybės narys už savo funkcijų vykdymą yra atsakingas Nacionalinei Tarybai; Vyriausybės narys gali atsistatydinti (atsistatydinimo pareiškimą jis įteikia prezidentui); Nacionalinė Taryba balsuodama gali pareikšti nepasitikėjimą atskiru Vyriausybės nariu; tokiu atveju prezidentas Vyriausybės narį atšaukia; pasiūlymą atšaukti Vyriausybės narį prezidentui gali pateikti ir ministras pirmininkas. Jeigu atsistatydina ministras pirmininkas, turi atsistatydinti visa Vyriausybė. Jeigu Nacionalinė Taryba balsuodama pareiškia nepasitikėjimą ministru pirmininku, prezidentas jį atšaukia; ministro pirmininko atšaukimas šiuo atveju reiškia, kad turi atsistatydinti Vyriausybė. Jeigu prezidentas priima Vyriausybės nario atsistatydinimą, jeigu jį atšaukia, jis laikinai paveda kitam Vyriausybės nariui atlikti atsistatydinusio, atšaukto Vyriausybės nario funkcijas.

Vyriausybės atskaitomybės požiūriu prezidentas turi tam tikrų įgaliojimų formuojant Vyriausybę, tačiau nušalinti ir daryti įtaką jau vei-

kiančioms vyriausybėms, turinčioms parlamento pasitikėjimą, negali; Slovakijos Respublikoje yra akivaizdi Vyriausybės atsakomybė parlamentui; Konstitucija numato parlamentui ne tik Vyriausybės, kaip kolegialios institucijos, bet ir atskirų jos narių atsakomybę⁹⁰⁰.

Konstitucijoje nėra tiksliai nurodyta, koks yra Vyriausybės įgaliojimų terminas, tačiau, atsižvelgiant į Konstitucijos 117 straipsnį, matyti, kad Vyriausybė visada turi atsistatydinti po pirmojo naujai išrinktos Nacionalinės Tarybos posėdžio; tačiau Vyriausybė vykdo savo funkcijas, kol sudaroma nauja Vyriausybė.

6. SLOVAKIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIS TEISMAS

Konstitucijos 124 straipsnyje nustatyta, kad Slovakijos Respublikos Konstitucinis Teismas yra nepriklausoma teisminė institucija, įgaliota ginti konstitucingumą. Konstitucinį Teismą sudaro 13 teisėjų. Konstitucinio Teismo teisėjus skiria prezidentas Nacionalinės Tarybos siūlymu 12 metų terminui. Nacionalinė Taryba siūlo dvigubai daugiau kandidatų nei prezidentas turi paskirti teisėjų. Konstitucinio Teismo teisėju gali būti paskirtas asmuo, kuris: 1) yra Slovakijos Respublikos pilietis; 2) gali būti renkamas Nacionalinės Tarybos nariu; 3) yra sukakęs 40 metų; 4) baigęs teisės fakultetą; 5) turi mažiausiai 15 metų teisinio darbo patirtį. Kandidatus į Konstitucinio Teismo teisėjus Nacionalinei Tarybai gali siūlyti visi Nacionalinės Tarybos nariai, Vyriausybė, Konstitucinio Teismo pirmininkas, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, generalinis prokuroras, teisininkų profesinės draugijos, akademinės institucijos⁹⁰¹.

Teisėjas pradeda eiti savo pareigas, kai prisiekia. Tas pats asmuo gali būti paskirtas teisėju tik vienai kadencijai. Konstituciniam Teismui vadovauja pirmininkas; jį ir vicepirmininką (galintį pavaduoti pirmininką) skiria prezidentas iš paskirtų Konstitucinio Teismo teisėjų.

Konstitucinio Teismo teisėjai turi tokį patį imunitetą kaip Nacionalinės Tarybos nariai. Konstitucinio Teismo teisėjas gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, suimtas, jeigu Konstitucinis Teismas duoda

⁹⁰⁰ Mesonis, G. *Valstybės valdymo forma konstitucinėje teisėje: Lietuvos Respublika Vidurio ir Rytų Europos kontekste*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 94.

⁹⁰¹ Nacionalinės Tarybos įstatymo dėl Slovakijos Respublikos Konstitucinio Teismo organizacijos, proceso Konstituciniame Teisme ir jo teisėjų statuso 11 straipsnis <http://www.concourt.sk/en/Act_38_1993/a_38_1993.pdf>. [žiūrėta 2012-03-20].

tam sutikimą. Jeigu paskirtasis Konstitucinio Teismo teisėjas yra politinės partijos ar politinio judėjimo narys, jis turi nutraukti narystę politinėje partijoje ar politiniame judėjime iki to momento, kai prisiekia. Konstitucinio Teismo teisėjo pareigos nesuderinamos su pareigomis kitoje valstybės valdžios institucijoje, valstybės tarnybos santykiais, darbu pagal darbo sutartį ar panašiais darbo santykiais, su verslu susijusia veikla, su naryste juridinio asmens, užsiimančio verslu, valdymo ar kontrolės organe, su kita ekonomine ar pelninga veikla, išskyrus, kad Konstitucinio Teismo teisėjas gali administruoti jam nuosavybės teise priklausantį turtą ir užsiimti moksline, pedagogine, literatūrine ar menine veikla. Jeigu Konstitucinio Teismo teisėju paskiriamas Nacionalinės Tarybos ar Vyriausybės narys, jo kaip parlamento ir Vyriausybės nario įgaliojimai nutrūksta (pasibaigia) tą dieną, kai jis prisiekia kaip Konstitucinio Teismo teisėjas.

Konstitucinis Teismas bylas nagrinėja plenariniuose posėdžiuose (dalyvauja visi teisėjai) arba kolegijomis (vienoje kolegijoje 3 teisėjai). Konstitucijos 131 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kokie klausimai turi būti sprendžiami plenariniame teismo posėdyje. Teismo posėdžiai gali būti vieši arba nevieši⁹⁰². Teisėjų kolegija, jeigu dėl sprendimų priėmimo padaro teisinę išvadą, kuri skiriasi nuo jau anksčiau vienos iš Konstitucinio Teismo kolegijų priimtame sprendime pateiktos teisinės išvados, turi pateikti prašymą dėl skirtingų teisinių išvadų suvienodinimo Konstitucinio Teismo plenariniame posėdyje; Konstitucinis Teismas plenariniame posėdyje skirtingų teisinių išvadų suvienodinimo klausimą sprendžia priimdamas nutarimą; tolesnėje veikloje teisėjų kolegija yra saistoma Konstitucinio Teismo plenariniame posėdyje priimto nutarimo⁹⁰³.

Konstitucijos 125 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad Konstitucinis Teismas sprendžia, ar: 1) įstatymai atitinka Konstituciją, konstitucinius įstatymus ir tarptautines sutartis (kurioms pritarė Nacionalinė Taryba ir kurios buvo ratifikuotos ir paskelbtos įstatymo nustatyta tvarka); 2) Vyriausybės priimti norminiai teisės aktai, ministerijų ir kitų centrinių valstybės valdymo institucijų išleisti visuotinai privalomi teisės aktai (angl. *generally binding legal regulations*) atitinka Konstituciją, konstitucinius

⁹⁰² Brösth, A. The Slovak Republic. *Constitutional Law of 10 EU Member States. The 2004 Enlargement*. The Netherlands: Kluwer, 2006, p. IX-30.

⁹⁰³ Nacionalinės Tarybos įstatymo dėl Slovakijos Respublikos Konstitucinio Teismo organizacijos, proceso Konstituciniame Teisme ir jo teisėjų statuso 6 straipsnis <http://www.concourt.sk/en/Act_38_1993/a_38_1993.pdf>. [žiūrėta 2012-03-20].

įstatymus, tarptautines sutartis (kurioms pritarė Nacionalinė Taryba ir kurios buvo ratifikuotos ir paskelbtos įstatymo nustatyta tvarka) ir įstatymus; 3) Konstitucijai, konstituciniams įstatymams, tarptautinėms sutartims, įstatymams neprieštarauja savivaldybių ir aukštesnių teritorinių vienetų priimti visuotinai privalomi aktai (vietos savivaldos klausimais, siekiant įgyvendinti įstatyme numatytus savivaldos tikslus); 4) Konstitucijai, konstituciniams įstatymams, tarptautinėms sutartims, įstatymams, Vyriausybės priimtiems norminiams teisės aktams, ministerijų ir kitų centrinių valstybės valdymo institucijų išleistiems visuotinai privalomiems teisės aktams neprieštarauja vietos valstybės valdymo institucijų išleisti visuotinai privalomi teisės aktai.

Konstitucijos 125 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad jeigu Konstitucinis Teismas priima prašymą ištirti anksčiau nurodytų teisės aktų konstitucingumą, jis gali sustabdyti ginčijamų teisės aktų, jų dalių arba kai kurių nuostatų galiojimą, jeigu tolesnis jų taikymas galėtų pažeisti pagrindines teises ir laisves, jeigu yra didelės ekonominės žalos arba kitų didelių nepataisomų pasekmių grėsmė. Konstitucinis Teismas yra keletą kartų pasinaudojęs šia galimybe⁹⁰⁴.

Jeigu Konstitucinis Teismas nusprendžia, kad minėti teisės aktai prieštarauja aukštesnės galios teisės aktams, tokie teisės aktai, jų dalys ar atskiros nuostatos turi nustoti galioti. Tokius teisės aktus išleidusios institucijos privalo užtikrinti, kad jie būtų suderinti su aukštesnės galios teisės aktais per šešis mėnesius nuo Konstitucinio Teismo sprendimo paskelbimo. Jeigu institucijos to nepadaro, tokie teisės aktai, jų dalys ar atskiros nuostatos nustoja galioti praėjus šešiesiems mėnesiams nuo Konstitucinio Teismo sprendimo paskelbimo.

Pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas netiria, ar įstatymo ar kito teisės akto projektas atitinka Konstituciją, konstitucinį įstatymą ar įstatymo nustatyta tvarka paskelbtą tarptautinę sutartį.

Konstitucinis Teismas taip pat:

1) sprendžia, ar sudarytos tarptautinės sutartys, kurioms reikalingas Nacionalinės Tarybos pritarimas, atitinka Konstituciją ar konstitucinį įstatymą; šiuo atveju į Konstitucinį Teismą gali kreiptis prezidentas arba Vyriausybė prieš pateikdami sudarytą sutartį svarstyti Nacionalinei

⁹⁰⁴ Bröstl, A. *The Slovak Republic. Constitutional Law of 10 EU Member States. The 2004 Enlargement*. The Netherlands: Kluwer, 2006, p. IX-29.

Tarybai; jeigu Konstitucinis Teismas nusprendžia, kad tarptautinė sutartis neatitinka Konstitucijos arba konstitucinio įstatymo, ji negali būti ratifikuota;

2) sprendžia, ar referendumui (kuris turi būti skelbiamas remiantis piliečių prašymu arba Nacionalinės Tarybos aktu) teikiamas klausimas atitinka Konstituciją arba konstitucinį įstatymą; šiuo atveju į Konstitucinį Teismą gali kreiptis prezidentas prieš paskelbdamas referendumą, jeigu jis abejoja dėl referendumui teikiamo klausimo atitikties Konstitucijai arba konstituciniam įstatymui; jeigu Konstitucinis Teismas priima sprendimą, kad referendumui teikiamas klausimas neatitinka Konstitucijos arba konstitucinio įstatymo, referendumas negali būti skelbiamas;

3) sprendžia ginčus centrinių valstybės valdymo institucijų dėl kompetencijos, jeigu įstatymas nenumato, kad tokius ginčus sprendžia kita valstybės institucija;

4) sprendžia ginčus dėl Aukščiausiosios Audito Tarnybos kontrolės įgaliojimų;

5) nagrinėja fizinių ir juridinių asmenų skundus dėl jų pagrindinių teisių ir laisvių pažeidimo arba žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių, kylančių iš ratifikuotos ir įstatymo nustatyta tvarka paskelbtos tarptautinės sutarties, pažeidimo; jeigu Konstitucinis Teismas patenkina skundą, jis savo sprendime nurodo, jog ginčijamas sprendimas, kitas veiksmas pažeidė teises ar laisves, ir panaikina tokį sprendimą, kitą veiksmą; jeigu pažeidimas atsirado dėl neveikimo, Konstitucinis Teismas gali įpareigoti teises arba laisves pažeidusį asmenį veikti atitinkamu būdu; Konstitucinis Teismas gali sprendimu priteisti asmeniui, kurio teisės ar laisvės buvo pažeistos, atitinkamą finansinę kompensaciją;

6) nagrinėja teritorinės savivaldos institucijų skundus dėl antikonstitucinio, neteisėto sprendimo arba kitokio antikonstitucinio, neteisėto kišimosi į teritorinės savivaldos reikalus; jeigu Konstitucinis Teismas patenkina teritorinės savivaldos institucijos skundą, jis panaikina ginčijamą sprendimą, o jeigu įstatymo pažeidimas buvo padarytas kitu būdu (ne sprendimu), uždraudžia toliau pažeidinėti teisę ir nurodo, jeigu tai įmanoma, kad būtų atkurta iki pažeidimo buvusi padėtis;

7) aiškina Konstituciją arba konstitucinius įstatymus ginčijamais klausimais; Konstitucinio Teismo sprendimas dėl Konstitucijos ar konstitucinio įstatymo aiškinimo skelbiamas tokia tvarka, kokia nustatyta

įstatymų skelbimui; aiškinimas yra visuotinai privalomas nuo jo paskelbimo dienos;

8) nagrinėja skundus dėl sprendimų patvirtinti arba nepatvirtinti parlamento nario mandata;

9) sprendžia, ar prezidento rinkimai į Nacionalinę Tarybą, rinkimai į Europos Parlamentą, teritorinės savivaldos institucijų rinkimai konstitucingi, teisėti;

10) nagrinėja skundus dėl visuotinio balsavimo (plebiscito) dėl prezidento atšaukimo iš pareigų rezultatų;

11) sprendžia, ar sprendimas paleisti politinę partiją ar politinį judėjimą, sprendimas sustabdyti politinės partijos ar politinio judėjimo veiklą atitinka konstitucinius ir kitus įstatymus;

12) sprendžia, ar Nacionalinės Tarybos prezidentui pateikti kaltinimai dėl valstybės išdavimo arba sąmoningo, tyčinio Konstitucijos pažeidimo, yra pagrįsti;

13) sprendžia, ar sprendimas paskelbti nepaprastąją padėtį ir kiti su juo susiję sprendimai buvo priimti nepažeidžiant Konstitucijos arba konstitucinių įstatymų;

14) Konstitucinis Teismas duoda sutikimą patraukti baudžiamojon atsakomybėn, suimti teisėją ir generalinį prokurorą.

Į Konstitucinį Teismą turi teisę kreiptis daug subjektų: 1) ne mažiau nei penktadalis visų parlamento narių; 2) prezidentas; 3) Vyriausybė; 4) teismas; 5) generalinis prokuroras; 6) visuomeninis teisių gynėjas; 7) Aukščiausioji audito tarnyba; 8) fizinis asmuo, juridinis asmuo (kurių teisės yra pažeistos), Konstitucijos 127 ir 127a nurodytais atvejais.

Konstitucinio Teismo sprendimas yra galutinis ir neskundžiamas. Konstitucinio Teismo teisėjas, nesutinkantis su Konstitucinio Teismo plenariniame posėdyje (kai dalyvauja visi teisėjai) arba kolegijos priimtu sprendimu, turi teisę pareikšti atskirąją nuomonę, kuri turi būti pateikta ir paskelbta kaip ir kitos sprendimo dalys⁹⁰⁵.

Konstitucinio Teismo teisėjas gali savo noru atsistatydinti iš pareigų. Konstitucijoje nurodyti pagrindai, kada Konstitucinio Teismo teisėją iš pareigų atšaukia prezidentas.

⁹⁰⁵ Nacionalinės Tarybos įstatymo dėl Slovakijos Respublikos Konstitucinio Teismo organizacijos, proceso Konstituciniame Teisme ir jo teisėjų statuso 32 straipsnis http://www.concourt.sk/en/Act_38_1993/a_38_1993.pdf. [žiūrėta 2012-03-20].

7. KITI SLOVAKIJOS RESPUBLIKOS TEISMAI

Konstitucijos 141 straipsnyje nustatyta, kad teisingumą Slovakijos Respublikoje vykdo nepriklausomi ir nešališki teismai. Konstitucijos 144 straipsnyje reglamentuota, kad vykdydami savo funkcijas teisėjai yra nepriklausomi ir saistomi tiksliai Konstitucijos, konstitucinių įstatymų, Konstitucijos 7 straipsnio 2 ir 5 dalyse⁹⁰⁶ nurodytų tarptautinių sutarčių ir įstatymų⁹⁰⁷. Jeigu paskirtas teisėjas yra politinės partijos ar politinio judėjimo narys, jis turi nutraukti narystę politinėje partijoje, politiniame judėjime iki priesaikos davimo.

Teisėjo pareigos nesuderinamos su pareigomis bet kurioje kitoje viešosios valdžios institucijoje, valstybės tarnybos santykiais, darbu pagal darbo sutartį ar panašiais darbo santykiais, su verslu susijusia veikla, su naryste juridinio asmens, užsiimančio verslu, valdymo ar kontrolės organe, su kita ekonomine ar pajamų duodančia veikla, išskyrus tai, kad teisėjas gali administruoti jam nuosavybės teise priklausančią turtą, užsiimti moksline, pedagogine, literatūrine ar menine veikla ir gali būti Teismų tarybos nariu.

Konstitucijoje nurodyta, kad teismų sistemą sudaro Slovakijos Respublikos Aukščiausiasis Teismas ir kiti teismai. Slovakijos Respublikoje yra įsteigti ir veikia apygardų ir apylinkių teismai⁹⁰⁸. Aukščiausiajame Teisme bylas nagrinėja 3 arba 5 teisėjų kolegijos. Klausimai, susiję su teis-

⁹⁰⁶ Jau minėta, kad Slovakijos Respublikos Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalyje nustatyta, jog Slovakijos Respublika gali įstatymo nustatyta tvarka ratifikuota ir paskelbta tarptautine sutartimi arba tokios sutarties pagrindu perduoti dalies savo teisių vykdymą Europos Sąjungai; teisiškai privalomi Europos Sąjungos teisės aktai turi viršenybę (angl. *primacy*) Slovakijos Respublikos įstatymų atžvilgiu. Konstitucijos 7 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad tarptautinės sutartys dėl žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių ir tarptautinės sutartys, kurioms vykdyti nereikia priimti įstatymo, ir tarptautinės sutartys, kuriose tiesiogiai įtvirtintos fizinų ar juridinių asmenų teisės ar pareigos ir kurios buvo ratifikuotos ir paskelbtos įstatymo nustatyta tvarka, turi viršenybę (angl. *primacy*) įstatymų atžvilgiu.

⁹⁰⁷ Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucijos 144 straipsnio 2 dalyje nustatyta, jog tuo atveju, jeigu bylą nagrinėjantis teismas mano, kad kitas visuotinai privalomas teisės aktas, jo dalis arba tam tikros nuostatos, susijusios su nagrinėjama byla, prieštarauja Konstitucijai, konstituciniam ar kitam įstatymui, Konstitucijos 7 straipsnio 2 ir 5 dalyse nurodytoms tarptautinėms sutartims, jis sustabdo bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą dėl tokio teisės akto konstitucingumo; Konstitucinio Teismo sprendime pateikta pozicija teismams yra privaloma.

⁹⁰⁸ Slovakijos Respublikos Aukščiausiojo Teismo interneto svetainė <<http://www.nssr.gov.sk/the-supreme-court-of-the-slovak-republic/>>, [žiūrėta 2012-03-20].

mų sistemos organizavimu, teismų kompetencija, struktūra ir proceso taisyklės išsamiai nustatytos įstatymu.

Teisėjus skiria ir atleidžia Respublikos prezidentas Teismų tarybos siūlymu. Teisėjai skiriami neterminuotai. Pagal Konstituciją teisėju gali būti paskirtas asmuo, kuris yra Slovakijos Respublikos pilietis, kuris gali būti renkamas Nacionalinės Tarybos nariu, yra sukakęs 30 metų ir turi universitetinį teisinį išsilavinimą. Konstitucijoje nustatyta, kad kitos būtinos paskyrimo teisėju sąlygos, teisėjų karjeros klausimai, imuniteto ribos turi būti nustatytos įstatymu. Prieš pradėdamas eiti pareigas teisėjas turi prisiekti; priesaiką priima prezidentas; priesaikos tekstas įtvirtintas pačioje Konstitucijoje.

Teisėjas yra teisminės valdžios atstovas, nepriklausomai vykdamas savo funkcijas aiškindamas ir taikydamas įstatymus ir kitus teisės aktus pagal savo įsitikinimą ir sąžinę, sprendžiantis nešališkai ir teisingai, nevilkindamas bylų nagrinėjimo ir tikrai remdamasis faktais, nustatytais laikantis įstatymų⁹⁰⁹.

Teismai nagrinėja civilines ir baudžiamąsias bylas, taip pat bylas dėl viešojo administravimo institucijų sprendimų teisėtumo. Bylas teismuose nagrinėja teisėjų kolegijos, jeigu nenumatyta, kad bylą nagrinėja vienas teisėjas. Teismų sprendimai skelbiami Slovakijos Respublikos vardu ir visada viešai. Konstitucijos 142 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad įstatyme turi būti nustatyta, kokiais atvejais teisėjų kolegijoms nagrinėjant bylas dalyvauja tarėjai (asmenys iš piliečių tarpo).

Teismų Taryba. 2001 m. priėmus Konstitucijos pataisą, Slovakijos Respublikos konstitucinėje sistemoje, siekiant pabrėžti teisminės valdžios nepriklausomumą įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių atžvilgiu, atsirado nauja institucija – Teismų taryba⁹¹⁰. Aukščiausiojo Teismo pirmininkas kartu yra ir Teismų tarybos pirmininkas. Konstitucijos 141a straipsnyje nustatyta, kad kiti Teismų tarybos nariai yra: 1) 8 teisėjai, renkami ir atšaukiami Slovakijos Respublikos teisėjų korpuso; 2) 3 nariai, renkami ir atšaukiami Nacionalinės Tarybos; 3) 3 nariai, skiriami ir atšaukiami prezidento; 4) 3 nariai, skiriami ir atšaukiami Vyriausybės. Nacionalinė Taryba,

⁹⁰⁹ Brörtl, A. The Slovak Republic. *Constitutional Law of 10 EU Member States. The 2004 Enlargement.* The Netherlands: Kluwer, 2006, p. IX-32.

⁹¹⁰ Brörtl, A. The Slovak Republic. *Constitutional Law of 10 EU Member States. The 2004 Enlargement.* The Netherlands: Kluwer, 2006, p. IX-32.

prezidentas, Vyriausybė Teismų tarybos nariais gali skirti asmenis, kurie yra nepriekaištingos reputacijos, turi universitetinį teisinį išsilavinimą ir ne mažiau kaip 15 metų teisinio darbo patirtį. Teismų tarybos narių įgaliojimų laikas yra 5 metai. Tas pats asmuo gali būti išrinktas arba paskirtas Teismų tarybos nariu ne daugiau kaip dvi kadencijas iš eilės.

Konstitucijos 141a straipsnyje reglamentuota Teismų tarybos kompetencija, kuri apima teisę: 1) teikti prezidentui kandidatūras asmenų, siūlomų skirti teisėjais, ir siūlymus atšaukti teisėjus; 2) spręsti dėl teisėjų perkėlimo; 3) teikti prezidentui siūlymus dėl Aukščiausiojo Teismo pirmininko ir jo pavaduotojo skyrimo ir siūlymus dėl jų atšaukimo; 4) siūlyti Vyriausybei kandidatus į teisėjus, kurie atstovautų Slovakijos Respublikai tarptautinėse teisminėse institucijose⁹¹¹; 5) rinkti ir atšaukti drausmės tarybų narius ir jų pirmininkus; 6) teikti pastabas, komentarus dėl Slovakijos Respublikos teismų biudžeto projekto, kai rengiamas valstybės biudžeto projektas. Įstatymu Teismų tarybai gali būti suteiktos ir kitos funkcijos. Kad būtų priimtas sprendimas, reikalinga daugiau kaip pusė visų Teismų tarybos narių balsų dauguma (sutikimas).

8. KITOS KONSTITUCINIO REGULIAVIMO SRITYS

Prokuratūra. Prokuratūra gina fizinių ir juridinių asmenų, taip pat valstybės teises ir teisėtus interesus. Prokuratūrai vadovauja generalinis prokuroras, kurį skiria ir atšaukia Prezidentas Nacionalinės Tarybos siūlymu. Generalinis prokuroras skiriamas 7 metų terminui; tas pats asmuo negali eiti generalinio prokuroro pareigų daugiau negu dvi kadencijas iš eilės⁹¹². Klausimus, susijusius su prokurorų skyrimu, atšaukimu, jų teisėmis ir pareigomis, prokuratūros organizavimu, išsamiai nustato įstatymas.

Slovakijos Respublikos ūkis. Slovakijos Respublikos ūkis grindžiamas socialiai ir ekologiškai orientuotos rinkos ekonomikos principais; Slovakijos Respublika saugo ir remia ūkinę konkurenciją. Slovakijos valstybinis bankas yra Slovakijos Respublikos nepriklausomas centrinis bankas, kurio aukščiausias valdymo organas yra banko taryba. Slovakijos vals-

⁹¹¹ Europos Žmogaus Teisių Teisme Strasbūre, Europos Sąjungos Teisingumo Teisme Liuksemburge.

⁹¹² <<http://www.genpro.gov.sk/the-public-prosecution/position-of-prosecutor-general-2009.html>>. [žiūrėta 2012-03-20].

tybinis bankas yra Europos centrinių bankų sistemos narys; jis turi teisę išleisti visuotinai privalomus teisės aktus laikydamasis Slovakijos valstybinio banko įstatymo ar kito įstatymo⁹¹³. Slovakijos Respublikoje yra valstybės ir vietos mokesčiai ir rinkliavos; mokesčiai ir rinkliavos gali būti nustatyti įstatymu arba remiantis įstatymu.

Referendumas. Konstitucijos 93 straipsnyje nustatyta, kad konstitucinis įstatymas dėl prisijungimo prie valstybių sąjungos arba pasitraukimo iš tokios sąjungos turi būti patvirtintas referendumu. Referendumas taip pat gali būti organizuojamas, kad būtų priimtas sprendimas ir kitais svarbiais visuomenei klausimais. Referendumai negali būti rengiami šiais klausimais: dėl pagrindinių teisių ir laisvių, mokesčių, rinkliavų arba valstybės biudžeto. Referendumų organizavimo tvarką nustato įstatymas. Kiekvienas Slovakijos Respublikos pilietis, turintis teisę rinkti Nacionalinės Tarybos narius, turi teisę balsuoti referendume.

Referendumą skelbia prezidentas, jeigu to savo pasirašytu pareiškimu prašo mažiausiai 350 000 piliečių arba remdamasis Nacionalinės Tarybos priimtu nutarimu; šiais atvejais referendumą prezidentas skelbia per 30 dienų nuo tos dienos, kai buvo gautas piliečių pareiškimas arba Nacionalinės Tarybos nutarimas. Prieš paskelbdamas referendumą, prezidentas gali kreiptis į Konstitucinį Teismą, prašydamas priimti sprendimą, ar piliečių ar Nacionalinės Tarybos teikiamas referendumui klausimas atitinka Konstituciją ar konstitucinį įstatymą. Jeigu prezidentas kreipiasi į Konstitucinį Teismą, į minėtą 30 dienų terminą neįskaičiuojamas laikotarpis nuo prezidento kreipimosi į Konstitucinį Teismą dienos iki dienos, kurią įsigalioja Konstitucinio Teismo sprendimas. Pateikti siūlymus Nacionalinei Tarybai priimti nutarimą dėl referendumo paskelbimo gali Nacionalinės Tarybos nariai ir Vyriausybė. Referendumas turi būti surengtas ne vėliau kaip per 90 dienų skaičiuojant nuo dienos, kurią prezidentas paskelbė referendumą. Referendumas negali būti rengiamas likus 90 dienų iki rinkimų į Nacionalinę Tarybą, tačiau gali būti rengiamas tą dieną, kurią vyksta rinkimai į Nacionalinę Tarybą. Referendumo rezultatai galioja, jeigu jame dalyvavo daugiau nei pusė turin-

⁹¹³ Nacionalinės Tarybos įstatymo dėl Slovakijos valstybinio banko 1 straipsnis <http://www.nbs.sk/_img/Documents/_Legislativa/_BasicActs/A566_1992_4032010.pdf>, [žiūrėta 2012-03-20].

čių teisę balsuoti rinkėjų ir referendumui pateiktam pasiūlymui pritarė daugiau nei pusė referendume dalyvavusių rinkėjų. Referendume priimtus siūlymus Nacionalinė Taryba skelbia (angl. *promulgate*) taip, kaip ji skelbia (angl. *promulgate*) įstatymus. Nacionalinė Taryba gali keisti arba panaikinti referendumo rezultatus konstituciniu įstatymu, priimdama jį ne anksčiau nei praėjus 3 metams po to, kai įsigaliojo referendumo rezultatai. Tuo pačiu klausimu referendumas gali būti rengiamas pakartotinai ne anksčiau kaip po trejų metų nuo dienos, kurią buvo surengtas ankstesnis referendumas.

Teritorinė savivalda. Teritorinę savivaldos sistemą sudaro savivaldybės ir aukštesnieji teritoriniai vienetai; pagrindinis teritorinės savivaldos vienetas yra savivaldybė. Savivaldybės ir aukštesnieji teritoriniai vienetai yra Slovakijos Respublikos savarankiški teritoriniai ir administraciniai vienetai, jungiantys asmenis, kurie yra nuolatiniai atitinkamo teritorinio vieneto gyventojai. Savivaldybė ir aukštesnysis teritorinis vienetas yra juridiniai asmenys, kurie įstatymo nustatytais sąlygomis savarankiškai valdo savo nuosavybę ir finansinius išteklius. Savo poreikius savivaldybės ir aukštesnieji teritoriniai vienetai pirmiausia finansuoja iš savo pajamų, taip pat valstybės subsidijų. Konstitucijoje nurodyta, kad įstatymu turi būti nustatyta, kurie mokesčiai ir rinkliavos priskiriami savivaldybių pajamoms, o kurie – aukštesniųjų teritorinių vienetų pajamoms. Nuolatiniai savivaldybės gyventojai įgyvendina teritorinę savivaldą vietos referendumuose, aukštesniojo teritorinio vieneto teritorijoje organizuojamuose referendumuose, per savivaldybių arba aukštesniųjų teritorinių vienetų institucijas. Vietos referendumų ir referendumų aukštesniųjų teritorinių vienetų teritorijoje organizavimo tvarką nustato įstatymas. Pareigos ir apribojimai, susiję su teritorinės savivaldos įgyvendinimu, savivaldybėms ir aukštesniesiems teritoriniams vienetais gali būti nustatyti įstatymu arba tarptautinės sutarties, nurodytos Konstitucijos 7 straipsnio 5 dalyje⁹¹⁴, pagrindu. Valstybė gali įsikišti į savivaldybės ir aukštesniojo teritorinio vieneto veiklą tik įstatymo nustatytu būdu.

⁹¹⁴ Jau minėta, kad tai yra tarptautinės sutartys dėl žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių ir tarptautinės sutartys, kurių vykdymui nereikia priimti įstatymo, ir tarptautinės sutartys, kuriose tiesiogiai įtvirtintos fizinių ar juridinių asmenų teisės ar pareigos, ir kurios buvo ratifikuotos ir paskelbtos įstatymo nustatyta tvarka.

Savivaldybės institucijos yra savivaldybės taryba ir savivaldybės meras. Konstitucijos 69 straipsnio 2, 3 dalyse nurodyta, kad savivaldybės tarybos narius, savivaldybės merą, remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise slaptu balsavimu, ketverių metų terminui renka savivaldybės teritorijoje nuolat gyvenantys asmenys. Savivaldybės taryba yra atstovaujamoji savivaldybės institucija, o savivaldybės meras – vykdomoji savivaldybės institucija. Aukštesniojo teritorinio vieneto institucijos yra aukštesniojo teritorinio vieneto taryba ir aukštesniojo teritorinio vieneto vadovas. Konstitucijos 69 straipsnio 5, 6 dalyse nurodyta, kad aukštesniojo teritorinio vieneto tarybos narius, aukštesniojo teritorinio vieneto vadovą, remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise slaptu balsavimu, ketverių metų terminui renka aukštesniojo teritorinio vieneto teritorijoje nuolat gyvenantys asmenys. Aukštesniojo teritorinio vieneto taryba yra atstovaujamoji aukštesniojo teritorinio vieneto institucija, o aukštesniojo teritorinio vieneto vadovas – vykdomoji aukštesniojo teritorinio vieneto institucija.

Konstitucijoje nėra konkrečiai įvardintos savivaldybių ir aukštesniųjų teritorinių vienetų funkcijos, tai nustato įstatymas.“

* * *

XX a. pabaigoje priimta Slovakijos Respublikos 1992 m. Konstitucija priskirtina ketvirtajame konstitucijų raidos etape priimtai konstitucijų grupei. Slovakijos valstybės valdymo forma priskirtina parlamentinės respublikos valdymo formai, politinė sistema grindžiama parlamentinės demokratijos principais, o valstybės valdžios organizacija, valstybės valdžios institucijų sistema – valdžių padalijimo principu. Slovakijos Respublikoje veikia europietiškas konstitucinis kontrolės modelis – konstitucinę kontrolę vykdo Slovakijos Respublikos Konstitucinis Teismas, kuris yra teisminės valdžios sudedamoji dalis. Slovakijos Respublikos Konstitucijoje skelbiamos pilietinės, politinės, socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės, jų apsaugos garantijos.

LITERATŪRA

1. Birmontienė, T. *et al. Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
2. Mesonis, G. *Valstybės valdymo forma konstitucinėje teisėje: Lietuvos Respublika Vidurio ir Rytų Europos kontekste*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.

3. Favoreu, L. *Konstituciniai teismai*. Vilnius: Garnelis, 2001.
4. Brörtl, A. The Slovak Republic. *Constitutional Law of 10 EU Member States. The 2004 Enlargement*. (Eds: Kortmann, C; Fleuren, Voermans, W.). The Netherlands: Kluwer, 2006.
5. Slovakijos Respublikos Nacionalinės Tarybos interneto svetainė. www.nrsr.sk.
6. Slovakijos Respublikos prezidento interneto svetainė. www.prezident.sk.
7. Slovakijos Respublikos Vyriausybės interneto svetainė. www.vlada.gov.sk.
8. Slovakijos Respublikos Konstitucinio Teismo interneto svetainė. www.concourt.sk.
9. Slovakijos Respublikos Aukščiausiojo Teismo interneto svetainė. www.nssr.gov.sk.
10. Visuomeninio teisių gynėjo (ombudsmeno) interneto svetainė. www.vop.sk.
11. Slovakijos Respublikos generalinės prokuratūros interneto svetainė. www.genpro.gov.sk.
12. Slovakijos valstybinio banko interneto svetainė. www.nbs.sk.
13. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. sausio 6 d. sprendimas byloje *Paksas prieš Lietuvą* <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=paksas&sessionid=89501161&skin=hudoc-en>>.

XXIII. SLOVĖNIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA

Lekt. Juta Večerskytė

1. SLOVĖNIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJOS CHARAKTERISTIKA

Kiekvienoje pasaulio šalyje susiduriame su savitomis teisinėmis sistemomis, kurių susiformavimą ir ypatybes lemia daugelis veiksnių – ir teisinių, ir neteisinių. Negalime pradėti nagrinėti šios gana jaunos nepriklausomos valstybės Konstitucijos bei pagrindinių konstitucinės teisės institutų prieš tai bent glaustai neapžvelgę jos istorinės raidos pagrindinių tendencijų, aplinkybių ir sąlygų, kuriomis susiformavo šiuolaikinė demokratinė Slovėnijos Respublika.

Šalis buvo veikiamą romantiškosios teisinės tradicijos, kadaise įėjo į Austrijos-Vengrijos imperijos sudėtį. Pasaulinio masto istorinės aplinkybės bei įvairūs valdžios persiskirstymai Vidurio ir Rytų Europoje lėmė tai, kad praėjusiam amžiuje Slovėnija buvo glaudžiai susijusi su kaimyninėmis šalimis. 1918 m. slovėnai kartu su serbais ir kroatais ėmė kurti daugianacionalinę valstybę, kuri 1929 m. pavadinta Jugoslavija. Jugoslaviją sudarė šešios respublikos – Bosnija ir Hercegovina, Kroatija, Makedonija, Juodkalnija, Serbija ir Slovėnija. Visos jos dabar yra nepriklausomos valstybės. Po Antrojo pasaulinio karo Jugoslavija atsinaujina ir iš Jugoslavijos Demokratinės Respublikos tampa Jugoslavijos Socialistine Federacine Respublika, gyvavusia iki 1992 metų⁹¹⁵. Tačiau Jugoslavijos irimo procesas prasidėjo metais anksčiau, kai 1991 m. birželio 25 d. iš jos sudėties pasitraukė Slovėnija ir Kroatija, 1991 m. rugsėjo 5 d. – Makedonija, o 1992 m. balandžio 5 d. – Bosnija ir Hercegovina. Slovėnija ir Kroatija pateikė galutinį jungtinį derybų dėl šalių nepriklausomybės prašymą Jugoslavijos konfederacijai 1990 m. spalį, tačiau jį reaguota nebuvo. Tuo pat metu Slovėnija ėmėsi pirmųjų savo teisinės sistemos kūrimo žingsnių

⁹¹⁵ The world factbook [žiūrėta 2011-07-12]. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/si.html>.

priimdama Konstitucijos projektą, kuriame buvo skelbiama, kad Slovėnija taps nepriklausoma valstybe. Gruodžio 23 d. surengtame plebiscite dėl atsiskyrimo nuo Jugoslavijos stulbinanti dauguma valstybės piliečių (89 proc.) pritarė tokiam siekiui ir nepriklausomybės deklaracija buvo priimta gruodžio 26 dieną. Nuo 1991 m. vasario 20 d. visi federaliniai įstatymai buvo paskelbti negaliojančiais, o kadangi nebuvo įmanoma derybomis susitarti su Jugoslavija, 1991 m. birželio 25 d. valstybė paskelbė savo nepriklausomybę ir priėmė „Slovėnijos Respublikos suvereniteto ir nepriklausomybės konstitucinę chartiją“⁹¹⁶. Taigi būtent nuo Slovėnijos ir Kroatijos pasitraukimo prasidėjo daugiatautės federacinės respublikos griūtis, lydima karų virtinės⁹¹⁷. Tiesa sulig šia data Slovėnijos kelias į nepriklausomybę nesibaigė, nes birželio 27 d. Jugoslavijos kariuomenė bandė perimti Slovėnijos ir jos sienų su Italija, Austrija bei Vengrija kontrolę į savo rankas, teisindamasi konstitucine pareiga užtikrinti Socialistinės Jugoslavijos integralumą. Tačiau kariuomenė buvo nustebinta ir šokiruota slovėnų pasipriešinimo. Slovėnų teritorijos gynėjai apsupo ir atskyrė jugoslavų tankus ir jugoslavai po teritorinio susirėmimo kapituliavo. Daugiau nei trims tūkstančiams jugoslavų kareivių buvo skirta slovėnų priežiūra ir su pasidavusiais asmenimis elgtasi ypač humaniškai, netgi buvo leista kariams skambinti giminėms į Jugoslaviją, kad šie galėtų atvykti ir parsivežti juos namo. Taigi karo veiksmai Slovėnijoje pasibaigė vos po dešimties dienų. Tokią trukmę lėmė ne tik šalies, turinčios tik du milijonus gyventojų, sutelktumas ir noras tapti nepriklausoma respublika, bet ir Europos Bendrijos įsikišimas bei sėkmingos derybos dėl trijų mėnesių moratoriumo, kurio metu Jugoslavijos kariuomenė galėtų pasitraukti iš Slovėnijos teritorijos. Priešingai negu kartu iš Jugoslavijos pasitraukusios Kroatijos, Slovėnijos kelias į nepriklausomybę nebuvo ypač komplikotas ir paženklintas grėsminga kova, vis dėlto šalis susidūrė su daugiamilijoniniais nuostoliais ir jai reikėjo sparčiai atkurti valstybės stabilumą. 1991 m. gruodžio 23 d., praėjus metams po plebiscito dėl nepriklausomybės paskelbimo, buvo priimta naujoji Slovėnijos Konstitucija, įtvirtinusi parlamentinę respubliką su iš dviejų rūmų sudaryta įstatymų

⁹¹⁶ Apie Slovėnijos Respubliką [žiūrėta 2011-07-12]. http://www.servat.unibe.ch/icl/si__indx.html.

⁹¹⁷ Kroatija ir Slovėnija švenčia nepriklausomybės dvidešimtmetį [žiūrėta 2011-07-12]. <http://www.alfa.lt/straipsnis/11722663/Kroatija.ir.Slovenija.svencia.nepriklausomybes.dvidesimtmeti=2011-06-25_15-38/>.

leidžiamąja valdžia. Nors Jungtinių Amerikos Valstijų valstybės sekretorius Jamesas Bakeris savo vizito 1991 m. birželio 21 d. Belgrade metu deklaravo Jungtinių Amerikos Valstijų priešiškimą vienašališkam Slovėnijos ir Kroatijos atsiskyrimui nuo Jugoslavijos ir pareiškė, kad šių valstybių nepriklausomybė nebus pripažinta, tačiau valstybių nepriklausomybė vis dėlto buvo pripažinta kitų šalių. Pirmoji Slovėnijos nepriklausomybę 1991 m. gruodžio 18 d. pripažino Vokietija, 1992 m. sausio 15 d. – Europos Bendrija. Jungtinės Amerikos Valstijos Slovėnijos nepriklausomybę pripažino 1992 m. balandžio 7 dieną. Valstybė buvo priimta į Jungtinių Tautų organizaciją 1992 m. balandžio 23 dieną⁹¹⁸. Vėliau Slovėnija tapo ir kitų svarbių bendrijų nare bei pirmoji iš Jugoslaviją sudariusių valstybių po ilgai trukusių derybų 2004 m. tapo Europos Sąjungos nare⁹¹⁹, tais pačiais metais įstojo į NATO organizaciją, 2007 m. šalis papildė euro zonos valstybių sąrašą, o 2010 m. prisijungė prie labiausiai išsivysčiusių Tarpautinio ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos šalių. Prisijungimo prie Europos Sąjungos ir NATO klausimų sprendimas buvo patikėtas tautai ir ši 2003 m. surengtuose referendumuose daugiau nei 89 proc. balsų dauguma pritarė narystei Europos Sąjungoje ir 66 proc. – įstojimui į NATO. Šiuo metu Respublika Vidurio Europoje, kurios sostinė – Liubliana, ribojasi su Italija vakaruose, Kroatija pietuose ir rytuose, Vengrija šiaurės rytuose, Austrija šiaurėje ir Adrijos jūra pietvakariuose⁹²⁰. Šalis suskirstyta į 211 savivaldybes (*občina*), sudaromas atsižvelgiant į gyventojų skaičių teritorijoje (savivaldybėje turi gyventi daugiau nei 5 000 gyventojų), iš kurių 11 – miestų savivaldybės, sudarančios daugiau nei 20 tūkstančių gyventojų⁹²¹.

Valstybės egzistavimo ir darnios svarbiausiųjų valdymo institucijų veiklos pagrindas yra Konstitucija. Kaip jau minėta, Konstitucija buvo priimta Slovėnijos Nacionalinės Asamblėjos 1991 m. gruodžio 23 d. Konstitucija sudaryta iš preambulės ir 10 skyrių, suskirstytų į 174 straipsnius.

⁹¹⁸ Apie Slovėnijos Respublikos istoriją [žiūrėta 2011-07-12]. <<http://www.nationsencyclopedia.com/Europe/Slovenia-HISTORY.html>>.

⁹¹⁹ Apie Slovėnijos Respubliką [žiūrėta 2011-07-12]. http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/slovenia/index_en.htm.

⁹²⁰ Informacija apie Slovėnijos Respublikos teisinę sistemą [žiūrėta 2011-07-12]. <<http://www.slovenia.si/en/slovenia/state/>>.

⁹²¹ Slovėnijos Respublikos administracinis suskirstymas [žiūrėta 2011-07-12]. http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=3852.

Slovėnijos Konstituciją sudaro šie skyriai: „Bendrosios nuostatos“, „Žmogaus teisės ir laisvės“, „Ekonominiai ir socialiniai santykiai“, „Valstybės santvarka“, „Savivalda“, „Viešieji finansai“, „Konstitucingumas ir teisėtumas“, „Konstitucinis Teismas“, „Konstitucijos keitimo tvarka“ ir „Pereinamosios bei baigiamosios nuostatos“⁹²². Dera atkreipti dėmesį, kad Slovėnijos Konstitucija pradedama svarbiausių istorinių aplinkybių paminėjimu ir šio aukščiausios teisinės galios akto priėmimo prielaidų aptarimu nurodant, kad Konstitucijos ir apskritai nepriklausomos demokratinės valstybės poreikis grindžiamas slovėnų tautos ir Slovėnijos Respublikos gyventojų valia, išreikšta plebiscito metu dėl Slovėnijos Respublikos savarankiškumo ir nepriklausomybės, bei atsižvelgiant į tai, kad Slovėnijos Respublika jau anksčiau pagal savo konstitucinę santvarką buvo valstybė ir tik dalį savo suverenių teisių buvo perdavusi Socialistinei Federacinei Jugoslavijos Respublikai, kuri nefunkcionuoja kaip teisinė valstybė, joje šiurkščiai pažeidinėjamos žmogaus teisės, nacionalinės teisės, respublikų ir autonominių kraštų teisės. Taigi, viena vertus, pagrindžiamas Konstitucijos priėmimo momentas, o, kita vertus, šiek tiek vėliau pasižadama garantuoti žmogaus teises ir pagrindines laisves visiems asmenims, gyvenantiems Slovėnijos Respublikos teritorijoje, neatsižvelgiant į jų tautybę ir nediskriminuojant, taip pat remtis demokratiniais ir visuotinai pripažįstamais valstybės valdžios organizavimo principais. Konstitucijos preambulėje įtvirtintas ne tik fundamentalių žmogaus teisių ir laisvių apsaugos principas, bet taip pat kalbama ir apie slovėnų tautos apsisprendimo laisvę. Galima sakyti, kad jau pačioje Konstitucijos pradžioje buvo stengiamasi įtvirtinti esmingiausius principus ir pagrindines taisykles, be kurių tuomet nebuvo galima įsivaizduoti uoliai į nepriklausomybę besiveržiančios valstybės.

Pirmasis Konstitucijos bendrųjų nuostatų skyrius įtvirtina daugelį valstybingumo principų, visų pirma konstitucingumo pagrindus, jog Slovėnija yra demokratinė respublika, socialinė ir teisinė valstybė. Trečiajame Konstitucijos straipsnyje nurodomas suvereniteto šaltinis – tauta. Piliečiai savo suverenitetu gali naudotis tiesiogiai arba per demokratiškai išrinktus atstovus. Tame pačiame straipsnyje nurodoma, kad valstybės valdžia yra grindžiama valdžių padalijimo principu. Tačiau siekiant tapti

⁹²² Slovėnijos Respublikos Konstitucija [žiūrėta 2011-07-12]. <<http://www.us-rs.si/o-so-discu/pravna-podlaga/ustava/?lang=1>>.

Europos Sąjungos nare, Konstitucija turėjo būti ir buvo papildyta nuostata, kad dalis valstybės suvereniteto ir įgaliojimų gali būti suteikta tarptautinėms organizacijoms – ši ir kitus Konstitucijos pakeitimus aptarsime šiek tiek vėliau. Tolesniuose Konstitucijos straipsniuose apibrėžiama, kad Slovėnija yra unitarinė valstybė, kurioje pripažįstamos ir ginamos visų asmenų teisės ir laisvės, nurodomi Slovėnijos valstybiniai simboliai, vėliava ir himnas, kurių naudojimo sąlygos ir taisyklės detalizuojamos įstatyme⁹²³. Paminėtina, kad Slovėnijoje neegzistuoja valstybinė religija, Bažnyčia yra atskirta nuo valstybės. Konstitucijoje yra įtvirtintas principas, jog ratifikuotos tarptautinės sutartys ir kiti tarptautiniai įsipareigojimai yra tiesiogiai taikomi aktais, kurie privalo būti suderinti su nacionaliniais teisės aktais ir jiems neprieštarauti. Nurodoma, kad teisiniai pilietybės santykiai reguliuojami įstatymais. Remiantis statistikos duomenimis, slovėnai sudaro 83,1 proc. šalies gyventojų ir net 91,1 proc. Slovėnijos gyventojų kalba slovėniškai. Slovėnų kalba yra laikoma valstybine, tačiau egzistuoja įdomi išimtis, nurodyta Konstitucijos 11 straipsnyje, jog teritorijose, kuriose yra susitelkusios italų ar vengrų tautinės bendrijos, valstybine kalba taip pat laikoma atitinkamai italų ar vengrų kalba.

Kiti devyni Konstitucijos skyriai yra detalizuoti, dalį jų apžvelgsime fragmentiškai, o svarbiausieji Konstitucijos skyriai bus išsamiai apžvelgti tolesnėse Slovėnijos teisinės sistemos analizės dalyse. Žmogaus teisių ir laisvių skyrius, apimantis net 51 straipsnį, yra vienas iš pagrindinių Slovėnijos Konstitucijoje, todėl šio skyriaus nuostatos ir pagrindiniai principai bus smulkiai nagrinėjami atskirame straipsnio skirsnyje. Trečiajame skyriuje, skirtame ekonominiams ir socialiniams santykiams, aptariami tam tikri su teise į darbą susiję klausimai, taip pat pateikiamos pagrindinės turto Slovėnijos Respublikoje įsigijimo taisyklės ne valstybės piliečiams, apibrėžiami šalies ištekliai ir atkreipiamas dėmesys į aplinkos apsaugos svarbą. Valstybės santvarkos skyriuje nurodomos pagrindinės valstybės valdžios institucijos ir jų kompetencija. Savivaldos skyrius išskiria vietos savivaldos ir kitas savivaldos įgyvendinimo formas (savivaldos asociacijas) bei pateikia esminius savivaldos principus. Viešųjų finansų skyriuje apibrėžiamos valstybės biudžeto ir kitų valstybės lėšų sąvokos,

⁹²³ Slovėnijos Respublikos herbo, vėliavos ir himno įstatymas [žiūrėta 2011-07-12]. <<http://www.up-rs.si/up-rs/uprs.nsf/dokumentweb/14E1D4EE6F755B50C1256F9B0052E894?OpenDocument>>.

aptariamoms mokesčių nustatymo taisyklėms ir apribojimams bei nurodoma su valstybės finansais tiesiogiai susijusi ir tinkamą valstybės lėšų panaudojimą turinti užtikrinti institucija – Audito teismas. Konstitucingumo ir teisėtumo skyriuje pabrėžiamas Konstitucijos viršenybės principas ir nurodoma, kad įstatymai, statutai bei kiti norminiai teisės aktai negali jai prieštarauti. Taip pat šioje Konstitucijos dalyje įtvirtinama teisės aktų hierarchija, žemesnės teisinės galios aktai negali prieštarauti aukštesnės teisinės galios aktams bei taip pat ratifikuotų tarptautinių sutarčių nuostatomis. Dar vienas svarbus įtvirtinamas teisės principas – tai teisės į teisminę gynybą, neapsiribojančią tik teisminėmis institucijomis, nes Slovėnijoje, siekiant kuo geriau užtikrinti žmonių teises ir laisves bei jas apginti, įsteigta ir ombudsmeno institucija. Konstitucinio Teismo institucijos kūrimo tvarka, kompetencija ir apskritai konstitucinės justicijos Slovėnijoje klausimas taip pat bus aptariamasis atskirame skirsnyje, nes yra vienas iš esminių nagrinėjant teisinę valstybės sistemą.

Paskutiniai Konstitucijos skyriai – „Keitimo tvarka“ ir „Pereinamosios bei baigiamosios nuostatos“ – įtvirtina keletą esminių aspektų. „Pereinamosiose ir baigiamosiose nuostatose“ nurodoma, kad Konstitucija įsigalioja, kai yra promulguojama, o siekiant užtikrinti perėjimą prie Konstitucijos normų dviejų trečiųjų visų deputatų Nacionalinėje Asamblėjoje balsų dauguma priimamas konstitucinis aktas. „Konstitucijos keitimo tvarkoje“ (168 str.) numatyta, kad siūlymą keisti Konstituciją gali pateikti dvidešimt Nacionalinės Asamblėjos deputatų, Vyriausybė ir ne mažiau nei 30 tūkstančių rinkėjų, taigi Konstitucijos keitimas patikėtas ne tik valstybės valdžios institucijoms, bet ir suvereniteto turėtojams – tautai. O tokį pasiūlymą svarstyti patikėta Nacionalinei Asamblėjai, kuri sprendžia ne mažesne nei dviejų trečiųjų posėdyje dalyvaujančių deputatų balsų dauguma. Konstitucijos 170 straipsnis numato, kad Konstitucijos pataisas priima Nacionalinė Asamblėja, balsuodama ne mažesne nei dviejų trečiųjų visų deputatų balsų dauguma, arba, jeigu to reikalauja ne mažesne nei trisdešimties deputatų grupė, pataisos yra teikiamos svarstyti tautai referendumu. Referendumui pateikta pataisa laikoma priimta, jeigu jai pritarė daugiau nei pusė balsavusių asmenų, o referendume dalyvavo daugiau negu pusė visų turinčių teisę balsuoti piliečių. Konstitucijos nuostatų keitimo taisyklės reglamentuotos ir Nacionalinės Asamblėjos veiklos reglamente, kuriame smulkiai nurodomi visi būtini Konstitucijos

pataisų pateikimo, svarstymo bei priėmimo etapai. Slovėnijos Konstitucija per visą jos galiojimo laikotarpį nuo tada, kai 1991 m. buvo priimta, keista penkis kartus⁹²⁴. Pirmą kartą Konstitucija keista 1997 m. liepos 14 d. numatant užsieniečių teisę Slovėnijoje įsigyti nekilnojamojo turto. Tai vadinamasis ispaniškas kompromisas. Antrą kartą Konstitucija keista 2000 m. liepos 25 d., pačioje Konstitucijoje įtvirtinant proporcinę rinkimų sistemą tam, kad būtų išvengta gresiančios teisinės spragos, nes Nacionalinė Asamblėja nesutiko priimti šiuo klausimu įstatymo. Buvo teisinamasi tuo, jog referendumo metu piliečiams pateikus tris rinkimų sistemų variantus, nė viena iš jų nesurinko absoliučios balsų daugumos. Šiame teisiniame ginče savo nuomonę pareiškė ir Slovėnijos Konstitucinis Teismas. Jis nurodė, kad jeigu valstybė priima įstatymą, tai jis turi būti paremtas reliatyvios (santykinės) daugumos nuomone. Trečioji Konstitucijos pataisa, priimta 2003 m. kovo 7 d., sudarė galimybę Slovėnijai tapti Europos Sąjungos ir NATO nare, piliečiams pritariant arba nepritariant ketinimams prisijungti prie šių tarptautinių organizacijų paskelbtų referendumų būdu. Kaip jau buvo minėta, Slovėnijos piliečiai panoro tapti šių abiejų organizacijų nariais. Ketvirtoji Konstitucijos pataisa priimta 2004 m. birželio 23 d. ir ja buvo atlikti trys Konstitucijos nuostatų pakeitimai: visų pirma buvo nustatyta, kad asmenys, turintys negalią, negali būti diskriminuojami, garantuojant jiems visas fundamentalias žmogaus teises ir laisves; antrasis pakeitimas leido taikyti rinkimų kvotas tam, kad būtų skatinama lyčių lygybė užimant renkamas pareigas valstybės ar savivaldos institucijose; paskutinis Konstitucijos pakeitimas aiškiai įvardijo asmens teisę gauti pensiją kaip vieną iš socialinės asmenų apsaugos elementų. Paskutinė Slovėnijos Konstitucijos pataisa priimta 2006 m. birželio 26 d., ji pakeitė 121, 140 ir 143 Konstitucijos straipsnius, reglamentuojančius valstybės administracijos funkcijas, savivaldos ir regionų veiklos klausimus⁹²⁵.

Atkreiptinas dėmesys, kad Slovėnijos Respublikai gali būti priskiriamai Vidurio ir Rytų Europos regiono šalių teisinėms sistemoms būdingi bruožai. Vienas iš esminių šios srities šalių Konstitucijose atsispindinčių

⁹²⁴ Pilietybės tyrimas Slovėnijos Respublikoje [žiūrėta 2011-07-12]. <http://eudo-citizenship.eu/docs/CountryReports/Slovenia.pdf>

⁹²⁵ Apie Slovėnijos Respubliką [žiūrėta 2011-07-12]. http://www.servat.unibe.ch/icl/si__indx.html.

ypatumų yra smulkus pagrindinių teisių ir laisvių reglamentavimas, išsamus jų katalogo pateikimas, žmogiškųjų vertybių išaukštinimas ir siekis įtvirtinti kone tobulas žmogaus teisių ir laisvių apsaugos garantijas. Siekis kuo sėkmingiau užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių apsaugą yra neatsiejamas nuo pagrindinio valstybės gyvavimo pagrindo – Konstitucijos – apsaugos įtvirtinimo, kuris šiame regione dažniausiai patikimas specializuotoms konstitucinės justicijos institucijoms, t. y. konstitucinė kontrolė įgyvendinama pagal europietiškąjį modelį. Taip pat Slovėnijos Respublikos Konstitucijoje pastebime ir skelbiamas politinio pliuralizmo idėjas, tautinių mažumų, rinkos, nuosavybės teisių santykių apsaugos pagrindus. Paminėtina, kad šio regiono šalyse (ne išimtis ir analizuojama valstybė) skelbiamos teisinės, pasaulietinės, socialinės valstybės idėjos, kurios pritaikomos praktikoje valstybės egzistavimą grindžiant dažnai tiesiogiai įtvirtinamam valdžių padalijimo principu ir šio principo pagrindu griežtai atskiriant valstybės valdžios institucijų įgaliojimus bei apibrėžiant jų tarpusavio santykius. Kiek anksčiau buvo aptarta Slovėnijos Respublikos Konstitucijos keitimo tvarka, taigi lieka paminėti, kad Vidurio ir Rytų Europos šalims būdingos griežtos konstitucijos, kurių keitimo tvarkos sudėtingos ir detalios apibrėžtos, nes siekiama kuo geriau užtikrinti konstitucinį stabilumą bei kuo geriau apsaugoti aukščiausios teisinės galios aktą nuo nepagrįstų ar nebūtinų pataisų ir pakeitimų.

2. ASMENS KONSTITUCINIO STATUSO PAGRINDAI

Nagrinėdami Slovėnijos Konstitucijos struktūrą, galima sakyti, nesustojome ties antruoju jos skyriumi, reglamentuojančiu žmogaus teises ir laisves, kurios bus išsamiai nagrinėjamos šiame skirsnyje. Kaip jau minėta, Slovėnijos Respublikai priskirtini tam tikri Vidurio ir Rytų Europos šalims būdingi bruožai, vieną kurių – žmogaus teisių ir laisvių įtvirtinimo pobūdį – ir aptarsime. Antrasis Konstitucijos skyrius sudarytas iš 51 straipsnio, o Konstituciją sudaro 174 straipsniai, taigi žmogaus teisėms ir laisvėms reglamentuoti skirta ženkli visų normų dalis. Maža to, žmogaus teisės ir laisvės reglamentuojamos ir kitose Konstitucijos dalyse, pvz.: trečiajame skyriuje „Ekonominiai ir socialiniai santykiai“, todėl iš esmės galima teigti, jog apie trečdalis Konstitucijos normų yra vienaip ar kitaip susijusios su žmogaus teisių bei laisvių reglamentavimu. Taigi Konstitucijoje įtvirtintas žmogaus teisių ir laisvių katalogas yra ypač išsamus ir gausus, pabandyki-

me išsamiai jį panagrinti bei nustatyti, ar šis katalogas yra standartinis ir identiškas įprastiniam žmogaus teisių bei laisvių sąrašui, paprastai įtvirtinamam demokratiškos valstybių konstitucijose.

Jau Konstitucijos preambulėje pateikiamos pirmosios nuorodos į žmogaus teisių ir laisvių prigimtinių pobūdį, būtinybę įtvirtinti ir praktiškai užtikrinti asmenų teisių ir laisvių apsaugą. Tolesnėse Konstitucijos nuostatose, o būtent antrajame skyriuje, nuosekliai ir gana smulkmeniškai dėstomos žmonėms garantuojamos teisės ir laisvės. Kaip vėliau pamatysime, tokia pateikimo forma labai panaši į daugelio valstybių pasirinktą subjektinių teisių reglamentavimo formą, tačiau vis dėlto šis Slovėnijos teisinės sistemos aspektas turi ir tam tikrų savitumų bei ypatumų. Pirmasis straipsnis iš skyriaus, reglamentuojančio žmogaus teises ir laisves, numato lygybės prieš įstatymą principą. Straipsnyje nurodomas išsamus asmenų, kurie negali būti diskriminuojami ir skirtingai vertinami pagal įstatymą, sąrašas, į kurį įeina tokie kriterijai kaip tautybė, rasė, lytis, kalba, religija, politinės ar kitos pažiūros, nuosavybė, išsilavinimas, socialinė padėtis, gimimo vieta, negalia ir kitos asmeninės priežastys. Paminėtina, kad negalios sąvoka į šio straipsnio sudėtį buvo įtraukta tik priėmus Konstitucijos pataisą 2004 m., iki tol šio straipsnio dispozicijoje įtvirtintas diskriminacijos prieš įstatymą draudimo kriterijų sąrašas buvo vienu punktu trumpesnis. Konstitucijos 15 straipsnis kalba apie asmenų galimybę naudotis jiems suteikiamomis teisėmis bei galimybes jas apriboti. Nustatyta, kad žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių ribojimo pagrindai tiesiogiai numatyti Konstitucijoje, o įstatymais galima apriboti teises tik tuomet, kai tai yra būtina, siekiant apsaugoti svarbesnes teises ir laisves, taigi siekiant apsaugoti didesnę gerį ar vertybę. Tame pačiame straipsnyje taip pat nurodoma teisė į teisminę apsaugą, jeigu asmenų teisės bei laisvės pažeidžiamos ar neteisėtai apribojamos, nesilaikant Konstitucijos ir įstatymų nuostatų. Tolesnis straipsnis aptaria taisyklę, kada teisės bei laisvės gali būti varžomos bei ribojamos, kaip tai privalo būti atliekama. Pakartojama taisyklė, jog asmenys negali būti traktuojami skirtingai ir diskriminuojami dėl subjektyvių priežasčių, pabrėžiama, kad teisės ir laisvės gali būti ribojamos tik ypatingų situacijų metu ir esant neabejotinai būtinybei, taip pat pateikiamas Konstitucijos straipsnių, kuriuose nurodytos teisės apskritai negali būti varžomos jokiais aplinkybėmis, sąrašas. Kiti straipsniai įtvirtina pagarbą žmogaus gyvybei, nurodo, jog

Slovėnijoje nėra taikoma mirties bausmė, draudžia asmenų kankinimus bei įvairius bandymus su žmonėmis, nesant jų sutikimo.

Toliau Konstitucijoje apibrėžiamos žmogaus laisvės garantijos, nurodomos sąlygos, kaip ir kokia tvarka asmuo gali būti sulaikomas. Be jau minėtų teisių, įtvirtinama pagarba žmogaus orumui, kuris privalo būti apsaugotas ir asmenims esant laisvėje, ir tuomet, kai jų laisvė yra suvaržoma, laikantis atitinkamų Konstitucijos ir įstatymų normų. Taip pat dar kartą pabrėžiamas žmonių lygiateisiškumas – šį kartą kreipiantis į teisėsaugos ar valstybines institucijas ir dalyvaujant teisminiuose procesuose, išsakant savo nuomonę ir skundžiant priimtus sprendimus, taip pat kreipiantis dėl žalos, padarytos neteisėtais pareigūnų veiksmais, atlyginimo. Konstitucijos 27–31 straipsniai skirti užtikrinti tinkamą teisingumo vykdymo procesą, ypač daug dėmesio kreipiama į baudžiamojo proceso taisykles – įtvirtinta nekaltumo prezumpcija, draudimas bausti už tai, kas nėra draudžiama pagal galiojančias teisės normas, negalimumas bausti dukart už tą pačią nusižengimą, teisė į žalos atlyginimą, jei asmuo buvo neteisėtai nubaustas arba neteisėtai suvaržyta jo laisvė. Konstitucijos 29 straipsnis numato keturias teises, kurias, neskaitant visiškos lygybės prieš įstatymą, turi būti suteikiamos kiekvienam kaltinamajam, t. y. teisė į pakankamą laikotarpį, skirtą tinkamai pasiruošti savo interesų gynybai; galimybė dalyvauti teismo posėdžiuose, teisė gintis savarankiškai ar per atstovą; teisė pateikti įrodymus savo naudai; teisė atsisakyti duoti parodymus prieš save bei savo artimuosius ar pripažinti kaltę.

Tolesniuose straipsniuose vėl susiduriame su pagrindinėmis teisėmis ir laisvėmis, tokiomis kaip judėjimo laisvė, kuri gali būti apribojama tik pagal įstatymus, teisė į nuosavybę ir paveldėjimą, orumą ir saugumą, privataus gyvenimo ir nuosavybės apsaugą. Be abejo, Konstitucijoje yra reglamentuotas susirašinėjimo ir kitų susisiekimo priemonių slaptumas, įtvirtinta asmens duomenų apsauga, saviraiškos laisvė, sąžinės ir tikėjimo laisvė, teisė susirinkti į taikius susirinkimus. Konstitucijos 43–45 straipsniai susiję asmenų suverenitetu ir jų galimybe dalyvauti valstybės valdyme. Nurodoma, kad kiekvienas pilietis, sulaukęs 18 metų, gali dalyvauti visuotiniuose ir lygiuose rinkimuose, balsuoti ir būti išrinktas. Straipsnio nuostatose neapsiribojama piliečiais, tačiau taip pat užsimenama ir apie užsieniečių teisę balsuoti, kurią reglamentuoti patikima ne Konstitucijai, o specialiems įstatymams. Įtvirtinama klasikinė nuostata, jog kiekvie-

nas pilietis pagal įstatymą turi teisę tiesiogiai ar per išrinktus atstovus dalyvauti valstybės valdyme, taip pat asmenims suteikiama galimybė pateikti peticijas. Konstitucijos 47 ir 48 straipsniai skirti ekstradicijos ir prieglobsčio teisės bendrosioms taisyklėms nustatyti. Straipsniuose nurodoma, kad Slovėnijos Respublikos piliečiai negali būti išduoti užsienio valstybei, o užsieniečiai gali būti išduodami tik remiantis tarptautinėmis sutartimis, kurias Slovėnija yra ratifikavusi. Prieglobstis suteikiamas įstatymo numatytais atvejais užsieniečiams ir asmenims be pilietybės, persekiojamiems dėl veiksmų žmogaus teisių apsaugos srityje. Ir ekstradicijos, ir prieglobsčio išsamesnis teisinis reglamentavimas patikėtas specialiems įstatymams ir kitiems teisės aktams.

Nuo Konstitucijos 49 straipsnio prasideda tam tikrų ekonominių ir socialinių teisių nustatymas. Slovėnijoje kiekvienam garantuojama darbo laisvė bei galimybė laisvai pasirinkti darbą, taip pat turi būti užtikrinama lygybė pretenduojant į norimą darbo vietą, o priverstinis darbas yra draudžiamas. Piliečiams numatyta teisė į socialinę apsaugą įstatymo numatytomis sąlygomis, įpareigojant valstybę organizuoti privalomojo sveikatos draudimo, pensijų, neįgalumo ir kitų socialinio draudimo sričių aprūpinimą. Speciali apsauga įstatymo nustatytomis sąlygomis yra garantuojama karo veteranams ir karinės prievartos aukoms. Susiduriame su tradiciniu teisės į sveikatos apsaugą įtvirtinimu, kai kiekvienam suteikiama teisė į sveikatos apsaugą įstatymo numatytomis sąlygomis ir kai niekas negali būti verčiamas gydytis, išskyrus įstatymo numatytus atvejus. Kaip vieną iš Slovėnijoje egzistuojančio žmogaus teisių ir laisvių teisinio reguliavimo ypatybių galėtumėme išskirti tai, jog ypatingas dėmesys skiriamas negalią turintiems asmenims. Jau anksčiau minėjome, kad asmenys dėl negalios negali būti diskriminuojami (aptarta 2004 m. Konstitucijos pataisa), o 52 straipsnis nurodo tokias papildomas nuostatas kaip neįgaliesiems garantuojama socialinė rūpyba, darbo sąlygų sukūrimas, teisė į išsilavinimą ir aktyvų dalyvavimą visuomeniniame gyvenime. Kaip matome iš nagrinėjamo straipsnio turinio, vaikai, turintys fizinį trūkumą ar protinę negalią, prilyginami kitiems asmenims, turintiems sunkių sveikatos sužalojimų, pabrėžiant jų poreikį normaliam vystymuisi kartu su aplinkiniais visuomenės nariais, o ne atskirai nuo kitų individų.

Daug dėmesio Slovėnijos Konstitucijoje skiriama šeimos, santuokos ir vaikų raidos, taip pat ir švietimo, teisiniam reglamentavimui. Paminėtina,

jog 53 straipsnyje nurodyta, kad įstatymas reguliuoja santuokos ir iš jos kylančius teisinius santykius, taip pat šeimos santykius nesant santuokos, o sudaryta santuoka grindžiama santuokinių lygybe. Valstybė saugo šeimą, motinystę, tėvystę, vaikus ir jaunimą ir turi sukurti būtinas šios apsaugos sąlygas. Standartinė taisyklė, pagal kurią tėvai turi teisę ir pareigą išlaikyti savo vaikus bei suteikti jiems išsilavinimą, papildyta tokiu teiginiu – vaikai, gimę ne santuokoje, yra lygiateisiai su santuokiniais vaikais. Vėl matome siekį visose svarbiausiose srityse užtikrinti kiek įmanoma didesnę lygiateisiškumą ir asmenų lygybę. Įdomus Konstitucijos 55 straipsnis, nustatantis laisvą galimybę tėvams apsispręsti dėl vaiko gimimo, o valstybė yra įpareigojama garantuoti tokias laisvo apsisprendimo galimybes. Vaikai yra laikomi ypač svarbia vertybe ir jiems turi būti garantuojama ypatinga apsauga bei priežiūra, suteikiant tokias teises, kuriomis naudojasi žmogus atitinkamai pagal savo amžių ir brandą. Prie ypatingų poreikių turinčių asmenų grupės priskirtini ir vaikai bei nepilnamečiai, likę be tėvų priežiūros, taip pat našlaičiai. Visiems vaikams garantuojama apsauga nuo ekonominės, socialinės, fizinės, psichinės ir kitos prievartos ar išnaudojimo. Švietimo bei išsilavinimo pagrindai numatomi tolesniuose Konstitucijos straipsniuose, kuriuose nustatyta, kad švietimas yra nemokamas, o pradinis ugdymas – privalomas. Dar viena valstybei tenkanti pareiga – garantuoti piliečiams galimybę įgyti tinkamą išsilavinimą. Vėl dėlto visas išsamias instrukcijas galime rasti įstatymuose ir kituose žemesnės teisinės galios aktuose. Konstitucija dar numato, kad valstybiniai universitetai ir kitos valstybinės aukštosios mokyklos yra autonomiški. Be to, valstybė asmenims garantuoja mokslinės ir meninės kūrybos laisvę, autorinių teisių apsaugą.

Originalesnius žmogaus teisių ir laisvių reguliavimo aspektus galime išvelgti nuostatose, skirtose apibrėžti tautinio identiteto klausimus. Jau Konstitucijos 5 straipsnyje matėme, kad valstybė išipareigoja saugoti žmonių teises ir laisves, saugoti ir garantuoti italų ir vengrų tautinių autochtoninių bendrijų teises bei rūpintis slovėnų tautinėmis mažumomis kaimyninėse valstybėse. Konstitucijos 61 ir 62 straipsniai patvirtina, kad kiekvienas turi teisę laisvai reikšti savo tautinį identitetą, kultūrą, vartoti gimtąją kalbą bei raštą net ir santykių su valstybe ir kitomis viešosiomis institucijomis srityje, jeigu tai nustatyta įstatymais. Dera priminti, kad tam tikrose teritorijose, kuriose didelis ne slovėnų tautybės asmenų sutelktumas, gali būti įtvirtintos kelios valstybinės kalbos. Siekiant išvengti

tautinių nesutarimų, draudžiamas bet koks nesantaikos kurstymas ar tautinė diskriminacija. Išskirtinės teisės yra suteiktos autochtoninėms italų ir vengrų bendruomenėms, kurioms garantuojama teisė naudoti savo nacionalinius simbolius, siekiant išsaugoti savo nacionalinę identitetą – kurti organizacijas, plėtoti ekonominius, kultūrinius santykius, mokslinę-tiriamąją veiklą informacijos ir žiniasklaidos srityje. Pagal įstatymą šių bendruomenių nariai turi teisę į švietimą ir mokslą gimtąja kalba, organizuoti bei plėtoti švietimą ir ugdymą. Sritys, kuriose dvikalbis mokymas būtinas, reguliuojamos įstatymo. Nacionalinėms bendruomenėms garantuojama teisė palaikyti ryšius su savo istorine tėvyne, o valstybė užtikrina materialią bei moralinę paramą. Vietovėse, tankiai apgyvendintose tokių tautinių bendruomenių, šioms bendruomenėms suteikiamos savivaldos teisės siekiant išsaugoti tautinį identitetą – bendruomenių siūlymu valstybė gali perduoti tautinėms bendruomenėms valstybės institucijų įgaliojimus bei aprūpinti joms įgyvendinti reikalingomis priemonėmis. Įstatymas nustato italų ir vengrų tautinių bendrijų teisių įgyvendinimo tvarką, savivaldos institucijų įgaliojimus įgyvendinant jų teises, taip pat teises, kurias šių nacionalinių bendruomenių atstovai įgyvendina už savo bendruomenės ribų. Tautinių bendrijų ir jų atstovų teisės garantuojamos neatsižvelgiant į nacionalinę atstovų priklausomybę. Dar viena tautinė mažuma, kuriai skiriama daug dėmesio, yra romai – jų bendruomenės padėtį ir išskirtines teises Slovėnijos Respublikoje reglamentuoja įstatymas. Taigi apibendrinant galima pasakyti, kad Slovėnijos Respublikos Konstitucijoje ypatingas dėmesys skiriamas dviem su tautinių mažumų klausimų reguliavimu susijusiems aspektams, t. y. galimybei išsaugoti nacionalinę identitetą (vartojant gimtąją kalbą, įgyjant išsilavinimą gimtąja kalba, laikantis papročių ir savos kultūros taisyklių) ir galimybei pagal objektyviai kylančius poreikius įgyvendinti savitą vietos savivaldos organizavimą, netgi tam tikras įstatymuose numatytas savivaldos funkcijas perleidžiant vykdyti, administruoti ir užtikrinti tautinėms bendrijoms.

Trečiasis Konstitucijos skyrius taip pat apima su žmonių teisių, o būtent ekonominių teisių, reglamentavimu susijusias normas. Šio skyriaus analizė leidžia įžvelgti tam tikrų užsieniečių turimos teisinės padėties ypatumą. Konstitucijos 68 straipsnis numato, kad užsieniečiai gali įgyti turto nuosavybės teisėmis įstatymo nustatyta tvarka, tačiau tame pačiame straipsnyje nurodoma, kad užsieniečiai negali įgyti nuosavybės teise žė-

mės, išskyrus paveldėjimą, abipusiškumo principu. Taigi nors užsieniečiai gali įgyti nuosavybės, tačiau žemės nuosavybės įgijimas yra smarkiai apribotas. Vienintelis teisinis būdas – žemės nuosavybės teisių paveldėjimas. Kitame straipsnyje kalbama apie nuosavybės teisės suvaržymą ją nusavinant ir nustatoma, jog turtas gali būti nusavintas ar nuosavybės teisės gali būti apribotos valstybės naudai tik išmokant piniginę kompensaciją ar natūros būdu įstatymo nustatyta tvarka. Kita svarbi Slovėnijai būdinga savybė yra ta, kad valstybė daug dėmesio skiria aplinkos apsaugos reguliavimo klausimams. Konstitucijos 72 straipsnis numato kiekvieno teisę į sveiką aplinką, o aplinkos apsaugą patiki rūpintis valstybei – atlikus Europos Sąjungos šalių tyrimą paaiškėjo, kad net 95 proc. Slovėnijos gyventojų mano, kad aplinkos apsauga yra prioritetinga sritis, net jeigu jos užtikrinimas lėtintų žmonijos tobulėjimo tempą⁹²⁶. Dar viena originali Konstitucijos nuostata – tai draudimas kankinti gyvūnus, kurių apsauga nuo kankinimų patikėta įstatymui. Taip pat šiame Konstitucijos skyriuje asmenims garantuojama teisė kurti profesines sąjungas ir teisė streikuoti. Atsižvelgiant į veiklos pobūdį ši teisė gali būti apribota, jei tai yra būtina visuomenės interesams užtikrinti. Pabrėžtinas Slovėnijos kaip socialinės valstybės bruožas, įtvirtintas Konstitucijos 78 straipsnyje – tai valstybės pareiga suteikti piliečiams tinkamas gyvenimo sąlygas ir būtiną aprūpinimą.

Konstitucijoje nustatytos žmogaus teisių ir laisvių gairės būtų nieko vertos, jeigu valstybėje neegzistuoūtų speciali ir darniai veikianti asmenų teisių ir laisvių apsaugos sistema, kurią įvairiais aspektais įgyvendina daugelis valstybės valdžios institucijų – pradedant visų subjektų pareiga nepažeisti Konstitucijoje nustatytų žmogaus teisių ir laisvių, baigiant suteiktais įgaliojimais taikyti poveikio priemones subjektams, kurie savo veiksmais ar neveikimu Konstitucijos nuostatas vienaip ar kitaip pažeidė. Viena iš specializuotų institucijų, skirtų padėti Slovėnijos gyventojams apsisaugoti nuo savo teisių ir laisvių pažeidimų, yra ombudsmenas. Konstitucijoje šiam žmogaus teisių gynėjui skirtas vos vienas straipsnis (159 str.). Jame nustatyta, kad ombudsmeno institucija skirta apsaugoti žmonių teises ir pagrindines laisves santykių su valstybės, savivaldos ir kitomis viešosios valdžios institucijomis bei pareigūnais srityje. Kitaip tariant, šis pareigūnas

⁹²⁶ Europos Sąjungos šalių tyrimas. Social values, Science & Technology Report, 2005 [žiūrėta 2011-07-12]. <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_225_report_en.pdf>.

yra skirtas tam, kad apsaugotų asmenis nuo netinkamo administravimo ir kitų neigiamų situacijų, kylančių bendraujant su oficialiomis institucijomis. Kadangi Konstitucijoje šis pareigūnas aptartas labai fragmentiškai, išsamus ombudsmeno veiklos įtvirtinimas, pakartojant Konstitucijoje nurodytą jo veiklos tikslą, patikėtas specialiam įstatymui. Kaip nustato įstatymo 12 straipsnis, ombudsmeno kandidatūrą siūlo prezidentas, o renka Nacionalinė Asamblėja dviejų trečdalių visų deputatų balsų dauguma šešerių metų kadencijai⁹²⁷. Ombudsmenas gali būti perrenkamas pakartotinai dar vienai kadencijai. Žmogaus teisių gynėju, kaip nustatyta įstatyme, gali būti paskirtas tik Slovėnijos pilietybę turintis asmuo. Ombudsmenas yra įpareigotas Nacionalinei Asamblėjai teikti metines ataskaitas dėl žmogaus teisių ir laisvių padėties Slovėnijos Respublikoje. Žmogaus teisių ir laisvių apsaugai užtikrinti be paties ombudsmeno yra įsteigtos ir jo padėjėjų-ekspertų pareigybės, kurių gali būti nuo dviejų iki keturių. Paminėtina, kad ombudsmenas naudoja teisiniu imunitetu ir negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn be Nacionalinės Asamblėjos sutikimo. Be to, ombudsmenas negali būti patrauktas atsakomybėn už savo nuomonę ar siūlymus, išreikštus vykdant tiesiogines savo pareigas.

Į ombudsmeną gali kreiptis kiekvienas, kuris mano, kad jo teisės buvo pažeistos valstybės ar viešosios institucijos veiksmais bei neveikimu, ombudsmenas procesą gali pradėti ir savo iniciatyva. Rekomenduojama prieš kreipiantis į ombudsmeną pabandyti patiems išspręsti kilusias problemas, o į šią pareigybę kreiptis tuomet, kai buvo išsemtos visos galimybės išspręsti ginčą be ombudsmeno pagalbos. Įstatyme nustatytos ombudsmeno poveikio priemonės yra gana ribotos, nes jis gali įspėti žmogaus teises bei laisves pažeidusią instituciją ar pareigūną pateikti savo nuomonę pagrindžiančius argumentus, gali pasiūlyti teisingą sprendimą iškilusioje konfliktinėje situacijoje, tačiau jis negali taikyti teisinių sankcijų ar imtis kitokių represinių sprendimų. Be to, ombudsmenas negali pažeidėjo vardu ištaisyti jokių valstybės ar viešosios valdžios institucijos atliktų pažeidimų, negali imtis ginčų, kurie nagrinėjami teismuose ar tokių, kuriuose asmenų teises bei laisves pažeidė privačios bendrovės. Ombudsmenas gali kreiptis į Konstitucinį Teismą, prašydamas jo peržiūrėti vieno ar kito tei-

⁹²⁷ Slovėnijos Respublikos ombudsmeno įstatymas [žiūrėta 2011-07-12]. <<http://www.up-rs.si/up-rs/uprs.nsf/dokumentweb/0C307DD32172EF9BC1256F9D004FC6EA?OpenDocument>>.

sės akto konstitucingumą, jeigu yra gavęs skundų dėl konkretaus galimai netinkamo teisinio reguliavimo, kuris pažeidžia asmenims garantuojamas teises bei laisves. Žmogaus teisių gynėjas gali siūlyti įstatymų ir kitų teisės aktų pakeitimo projektus bei teikti pataisas Parlamentui ir Vyriausybei. Paminėtina tai, kad procesas yra nemokamas, o norint pateikti skundą nebūtina kreiptis į profesionalius teisininkus, nes skundas gali būti neformalus, pateikiamas paštu arba elektroniniu paštu. Stengiantis kiek įmanoma palengvinti galimai nukentėjusių asmenų galimybes apginti savo pažeistas teises, skundas gali būti pateikiamas ne tik slovėnų, bet ir kita kalba⁹²⁸.

Aptarus Slovėnijos Respublikos Konstitucijoje reglamentuotas žmogaus teises ir laisves, taip pat derėtų aptarti dar du Konstitucijos straipsnius (123–124), kurie formuluoja esminę Slovėnijos Respublikos piliečių pareigą, t. y. pareigą ginti savo valstybę. Konstitucijoje nurodoma, kad piliečiai įstatymo nustatyta tvarka privalo dalyvauti valstybės gynyboje. Tačiau į šią pareigą taip pat žiūrima per žmogaus teisių ir laisvių prizmę, įtvirtinant išimtį asmenims, kurie dėl religinių, filosofinių ar humanitarinių įsitikinimų nenori atlikti karinių pareigų – jiems privalo būti suteikta galimybė dalyvauti nacionalinėje gynyboje kitu būdu (atliekant ne mažiau reikšmingas ir valstybei naudingas užduotis). Konstitucijos 124 straipsnis skamba taip pat gana humaniškai, nustatydamas taisyklę, jog Slovėnija, užtikrindama saugumą, prioritetą teikia taikiai politikai, taikos ir agresijos vengimo principams. Vis dėlto iškilus grėsmei valstybės saugumui ar teritorijos vientisumui, valstybės gynybos vykdymą prižiūri Nacionalinė Asamblėja, kuri valstybės gynimo pobūdį, apimtį ir organizavimo tvarką nustato įstatymu, priimamu dviejų trečdalių posėdyje dalyvaujančių deputatų balsų dauguma.

3. SLOVĖNIJOS RESPUBLIKOS VALDYMO FORMA, SANDAROS FORMA IR POLITINIS REŽIMAS

Nagrinėdami valstybės formą, turime prisiminti, kad tai yra kompleksinė sąvoka, susidedanti iš trijų elementų: valstybės valdymo formos, valstybės sandaros formos ir politinio režimo⁹²⁹. Taigi Slovėnijos Respub-

⁹²⁸ Slovėnijos Respublikos ombudsmeno tinklalapis [žiūrėta 2011-07-12]. <<http://www.varuh-rs.si/index.php?id=1&L=6>>.

⁹²⁹ Birmontienė, T.; Jarašiūnas, E.; Kūris, E. ir kt. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 524.

liką nagrinėsime pasitelkdami šią trinarę sistemą, išskirdami ir aptardami kiekvieną iš valstybės formos elementų atskirai. Nagrinėdami valstybę minėtais aspektais taip pat nepamiršime jos priklausymo Vidurio ir Rytų Europos valstybių regionui, kurio ypatumai ir šalių panašumai bus paminimi ir šioje dalyje.

Pradėkime valstybės analizę nuo jos sandaros formos, atskleidžiančios teritorinį valstybės sutvarkymą. Kaip nurodoma Konstitucijos 4 straipsnyje, Slovėnijos Respublika yra vientisa ir nedaloma valstybė. Taigi šiai unitarinei šaliai būdingi tokie tradiciniai bruožai kaip: viena nacionalinė Konstitucija, bendra teisės sistema, bendra valstybės valdžios institucijų sistema, viena pilietybė, bendras biudžetas, valstybės padalijimas tik į teritorinius administracinius vienetus ir kiti. Konstitucijos sampratą ir struktūrą jau aptarėme pirmoje dalyje, valstybės valdžios institucijų sistema bus nagrinėjama toliau šioje dalyje ir kituose straipsnio skirsniuose, o dabar aptarkime Slovėnijos Respublikos teritorinio suskirstymo ypatybes. Šalis yra nedidelė, tačiau, atsižvelgiant į gyventojų skaičių, viršijantį 5 000 gyventojų, susikirstyta net į 211 savivaldybių, 11 iš jų turi miesto savivaldybių statusą⁹³⁰. Paminėtina, kad merai Slovėnijoje yra renkami tiesioginiais rinkimais. Tam tikrose valstybės teritorijose, atsižvelgiant į tautinių mažumų sutelktumą ir objektyvius poreikius, savivaldos institucijų įgyvendinamos funkcijos gali daugiau ar mažiau skirtis nuo kitų šalyje egzistuojančių savivaldybių. Nepaisant tam tikrų šalies administracinio teritorinio suskirstymo ypatumų, Slovėnijos Respublika yra unitarinė valstybė, kurioje darniai koegzistuoja pagal valdžių padalijimą išskirtos aukščiausios valstybės valdžios institucijos bei teritorinės savivaldos institucijos.

Antrasis valstybės formos elementas, kurį aptarsime, yra valstybės valdymo forma, nustatanti aukščiausių valstybės valdžios institucijų sudarymo sąlygas, jų struktūrą ir įgaliojimų pasidalijimą. Atsižvelgiant į tai, kas yra valdžios šaltinis – tauta ar monarchas, valstybės gali būti išskiriamos į monarchijas ir respublikas. Jau Konstitucijos 1 straipsnis nurodo, kad Slovėnija yra demokratinė Respublika, tai patvirtina ir tolesni Konstitucijos straipsniai, nurodantys valdžios šaltinį bei pagrindinių valstybės valdžios institucijų kūrimo pagrindus. Nustatę, kad Slovėni-

⁹³⁰ Slovėnijos Respublikos administracinis suskirstymas [žiūrėta 2011-07-12]. <http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=3852>.

ja pagal savo valdymo formą yra respublika, turime įsigilinti labiau ir atskleisti, kokia respublikos rūšis – parlamentinė, prezidentinė ar pusiau prezidentinė – yra įtvirtinta. Kriterijai, pagal kuriuos mėginome atskirti Slovėnijos valdymo formą nėra vienodi visose Vidurio ir Rytų Europos valstybėse, tačiau du kriterijai – Vyriausybės atskaitomybė bei prezidento teisė paleisti Parlamentą labai panašiai išreikšti šio regiono valstybių konstitucijose ir įstatymuose⁹³¹. Taigi pabandysime įvertinti šių dviejų kriterijų reglamentavimą Slovėnijos Respublikos Konstitucijoje ir taip pat aptarsime trečią – prezidento rinkimo tvarkos kriterijų, kuris laikomas vienu iš dviejų esminių aspektų, kalbant apie mišrią valstybės valdymo formą, t. y. pusiau prezidentinę respublikos rūšį. Konkrečius įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžios elementus išskirsime ir nagrinėjame tolesniuose skirsniuose, o šioje dalyje apsiribosime subjektų iš esmės nedetalizuojančiomis sąvokomis „parlamentas“ (kalbant ir apie abejus rūmus, ir apie kuriuos nors iš jų), „Vyriausybė“ ir „prezidentas“. Taigi visų pirma aptarkime pirmąjį kriterijų – Vyriausybės atskaitomybę. Konstitucijos 110 straipsnis nedviprasmiškai suformuluoja taisyklę, kad Vyriausybė yra atskaitinga Parlamentui, kuris suteikia jai įgaliojimus veikti bei gali tuos įgaliojimus atimti, pareiškęs ja nepasitikėjimą. Paminėtina, kad prezidentas taip pat dalyvauja Vyriausybės formavimo procese, teikdamas Parlamentui Vyriausybės vadovo kandidatūrą, tačiau ministrų skyrimo procese prezidentas jokių įgaliojimų neturi. Konstitucijoje nėra numatyta galimybė prezidentui suteikti teisę pirmininkauti Vyriausybei. Iš atliktos normų analizės galima teigti, kad prezidentas yra tik fragmentinė figūra Vyriausybės formavimo ir veiklos procese, o glaudžiausi ryšiai sieja Vyriausybę su Parlamentu, kuriam ši yra tiesiogiai atskaitinga. Antrasis nagrinėtinas kriterijus – prezidento teisė paleisti Parlamentą. Ši teisė numatyta Konstitucijoje, tačiau iš esmės yra silpna. Prezidento galimybė paleisti Parlamentą (išsamiai ir nuosekliai ši galimybė bus aptarta kitoje dalyje) numatyta Konstitucijos 117 straipsnyje, kuriame reglamentuojama balsavimo dėl pasitikėjimo Vyriausybe tvarka. Nustatyta, kad ministras pirmininkas gali pareikalauti balsuoti dėl pasitikėjimo Vyriausybe ir, jei Vyriausybė balsavimo

⁹³¹ Mesonis, G. *Valstybės valdymo forma konstitucinėje teisėje: Lietuvos Respublika Vidurio ir Rytų Europos kontekste*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003, p. 112.

metu negauna visų deputatų balsų daugumos palaikymo, Parlamentas per 30 dienų privalo išrinkti naują ministrą pirmininką, naujo balsavimo metu pareikšti pasitikėjimą pareigas einančiu ministru pirmininku arba, nepavykus to padaryti, prezidentas paleidžia Parlamentą ir skelbia naujus rinkimus. Matyti, kad šis prezidento įgaliojimas tiesiogiai susijęs su Parlamento nesugebėjimu tinkamai atlikti balsavimo dėl pasitikėjimo Vyriausybę proceso būtinus veiksmus ir naudojamas kaip kraštutinė galimybė, kurią formaliai skelbia prezidentas, o ne tam tikras subjektyvus prezidento valios pareiškimas ir jo asmeninis sprendimas, siekiant per rinkti tautos atstovybę. Kaip jau minėta, siekiant priskirti valstybę prie konkrečios respublikos formos, mums svarbus ir dar vienas kriterijus, kuris, esant kriterijų visumai ir sutapčiai, leidžia valstybės valdymo formą vadinti pusiau prezidentine – tai prezidento rinkimo tvarka. Norint valstybę priskirti prie M. Duvergerio suformuotos pusiau prezidentinės respublikos valdymo formos, būtina nustatyti ne tik faktiškai reikšmingų prezidento įgaliojimų visumą, bet taip pat ir tai, jog prezidentas yra renkamas visuotiniais ir tiesioginiais rinkimais⁹³². Šių kriterijų pagrindžia Konstitucijos 103 straipsnis, numatantis, kad prezidentas yra renkamas tiesioginiuose, visuotiniuose rinkimuose slaptu balsavimu. Vertindami prezidentui suteiktų įgaliojimų apimtį matome, kad jam suteikiamos funkcijos yra labiau reprezentacinės (prezidento įgaliojimų apimtis ir kompetencija bus aptarti kitame skyriuje). Taigi iš esmės apžvelgę ir įvertinę išskirtus kriterijus galime daryti išvadą, kad prezidento įgaliojimai ir jų apimtis neleidžia Slovėnijos Respublikos priskirti prie prezidentinės respublikos valdymo formos, nes įgaliojimai nėra tokie reikšmingi, o prezidentas negali vadovauti Vyriausybei, kuri yra formuojama ir atskaitinga Parlamentui. Atmetus vieną respublikos rūšį, turime apsispręsti dėl Slovėnijos Respublikos priskyrimo parlamentinei arba pusiau prezidentinei respublikai. Kompleksinis visų kriterijų įvertinimas ir nuodugni valstybės valdžios institucijų galių pasiskirstymo analizė leidžia Slovėnijos Respubliką priskirti prie parlamentinių respublikų sąrašo, nes, kaip matysime šiek tiek vėliau, vis dėlto Parlamentui yra suteikti pagrindiniai ir plačiausi valstybės valdžios įgyvendinimo įgaliojimai, o prezidento įgaliojimų apimtis, vykdant įstatymų vykdomosios valdžios,

⁹³² Birmontienė, T.; Jarašiūnas, E.; Kūris, E. ir kt. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 535.

kurią dalijasi su Vyriausybe, nėra pakankamai ženkli ir galinti nusverti link pusiau prezidentinės respublikos valdymo formos, nors kitas kriterijus, būtinas pusiau prezidentinėms respublikoms – Vyriausybės atskaitomybė Parlamentui – Slovėnijos Respublikoje egzistuoja.

Kitas Slovėnijos Respublikos formos elementas yra politinis režimas, kurį apibrėžia Konstitucijos 1 straipsnis, nurodantis, jog Slovėnija yra demokratinė valstybė. Šią Konstitucijos nuostatą papildo ir demokratinio politinio režimo egzistavimo faktą pagrindžia ir kiti Konstitucijos straipsniai, pavyzdžiui, Konstitucijos 2 straipsnis nurodo, kad Slovėnija yra teisinė ir socialinė valstybė, o Konstitucijos 3 straipsnyje įtvirtinta valdžios priklausymo tautai nuostata – ši taisyklė būdinga tik demokratinėms valstybėms, pripažįstančioms suvereniteto kilimą iš tautos. Taip pat ir valdžių padalijimo principo įtvirtinimas kartu su nuostata, jog šalis remiasi teisinės valstybės principais, neleidžia abejoti pasirinktu demokratinio valstybės valdžios organizavimo keliu. Taigi iš esmės Konstitucijos normų analizė leidžia išskirti Slovėnijai būdingus ir demokratinį politinį režimą pagrindžiančius tokius bruožus – Konstitucijos buvimas ir realus veikimas bei jos nuostatų laikymasis, konstitucionalizmo principų pripažinimas, valstybės valdžios įgyvendinimas bendrais tautos interesais (vienas iš aspektų – laisvi, visuotiniai, tiesioginiai lygūs ir slapti rinkimai), politinis pliuralizmas ir galimybė nevaržomai reikšti savo politines pažiūras bei dalyvauti teisėtai veikiančių (demokratiniais principais savo veiklą grindžiančių) politinių partijų veikloje, realus valdžių padalijimo principo pritaikymas ir faktinis valdžių atskyrimas. Dar vienas ypač aiškus ir reikšmingas bruožas, leidžiantis teigti, kad Slovėnija yra demokratinė valstybė, yra žmogaus teisių ir laisvių katalogo apimtis bei apskritai pagarba žmogaus teisėms ir laisvėms. Kaip jau buvo aptarta anksčiau, Konstitucijoje įtvirtintas žmogaus teisių ir laisvių katalogas yra ne tik labai platus ir išsamus, bet ir apsaugotas specializuotu valstybės valdžios institucijų tinklu, kurios privalo rūpintis žmogaus teisių ir laisvių apsauga, o prireikus nutraukti pažeidimus ir užtikrinti, kad būtų atlyginta veiksmais ar neveikimu sukelta žala. Viena iš tokių specializuotų žmogaus teisių ir laisvių apsaugos institucijų – ombudsmenas, tačiau geriausios teisinės priemonės nutraukti žmogaus teisių ir laisvių pažeidimus bei nurodyti atlyginti sukeltus neigiamus padarinius priklauso, be abejo, teisinėms instancijoms, kurių sprendimai yra privalomi.

4. ĮSTATYMŲ LEIDŽIAMOJI VALDŽIA SLOVĖNIJOS RESPUBLIKOJE

Kiekviena demokratinė valstybė, besivadovaujanti valdžios institucijų skirstymu pagal valdžių padalijimo principą, pasirenka savitą valdžios institucijų sistemą, kuri geriausiai užtikrina tinkamą valstybės funkcionavimą. Įstatymų leidžiamoji valdžia dažniausiai suteikiama parlamentui, tačiau parlamentai būna skirtingi – skiriasi ne tik jų turimi įgaliojimai, bet dažnai ir pati institucijos struktūra. Slovėnijos Respublikoje egzistuojantis Parlamentas susideda iš dviejų sudėtinių dalių – Nacionalinės Asamblėjos ir Nacionalinės (Valstybės) Tarybos⁹³³. Nacionalinė Asamblėja pripažįstama žemesniaisiais rūmais, o Nacionalinė Taryba aukštesniaisiais, tačiau lygindami šių rūmų įgaliojimų apimtį matome, kad Nacionalinei Asamblėjai suteikti daug svaresni įgaliojimai. Kadangi aptariamą dvejų rūmų Parlamento sudėtinės dalys yra nelygiavertės įgyvendinant įstatymų leidžiamąją valdžią, rūmus nagrinėsime atskirai vieną nuo kitų ir aptarsime abiejų rūmų formavimo tvarką, pateiksime pagrindinius įgaliojimus ir jų apimtį, išskirsime šių rūmų vykdomos veiklos ypatumus, atskleisime teisinį Parlamento santykį su kitomis valstybėje veikiančiomis svarbiausiomis valdžios institucijomis.

Pradėkime nuo Nacionalinės Asamblėjos, kurios veikla reglamentuota Konstitucijoje ir Konstitucijos 94 straipsnyje numatyta Nacionalinės Asamblėjos veiklos reglamente (toliau – Reglamentas), o rinkimų tvarka nustatyta Nacionalinės Asamblėjos rinkimų įstatyme (toliau – Įstatymas). Slovėnijos Respublikos Konstitucijos 80 straipsnis nustato, kad Nacionalinę Asamblėją sudaro 90 deputatų, kurie renkami visuotiniuose, lygiuose, tiesioginiuose rinkimuose slaptu balsavimu. Numatyta, kad deputatais gali tapti tik Slovėnijos Respublikos piliečiai, o italų ir vengrų bendruomenėms atstovauti visada renkama po vieną kandidatą iš šių bendruomenių. Konstitucijos 81 straipsnis įtvirtina, kad Nacionalinė Asamblėja renkama ketverių metų kadencijai, tačiau jei institucijos įgaliojimų laikas pasibaigia karo ar nepaprastosios padėties metu, jis yra pratęsiamas ir baigiasi praėjus šešiams mėnesiams po karo ar nepaprastosios padėties atšaukimo arba anksčiau Nacionalinės Asamblėjos sprendimu.

⁹³³ Apie Slovėnijos Respublikos Parlamentą [žiūrėta 2011-07-12]. <<http://www.slovenia.si/en/slovenia/state/parliament-the-national-assembly/>>.

Nacionalinės Asamblėjos rinkimus skelbti patikėta Respublikos prezidentui ir Konstitucijoje numatyta, kada turi būti skelbiami naujieji rinkimai. Deputatų įgaliojimai baigiasi naujos sudėties Nacionalinei Asamblėjai susirinkus į pirmąjį posėdį, kurį skelbia prezidentas ne vėliau kaip per 20 dienų po rinkimų. Išsamesnis rinkimų tvarkos reglamentavimas patikėtas Nacionalinės Asamblėjos įstatymui, nurodančiam visą rinkimų organizavimo tvarką, terminus ir institucijas, atsakingas už Nacionalinės Asamblėjos rinkimų tinkamą organizavimą, vykdymą ir priežiūrą. Įstatymas pakartotinai nurodo Konstitucijoje įtvirtintą taisyklę, jog deputatai renkami remiantis visuotine ir lygia rinkimų teise, laisvuose ir tiesioginiuose rinkimuose slaptu balsavimu. Įstatymo 7 straipsnis įtvirtina, kad visuotinė rinkimų teisė priklauso Slovėnijos Respublikos piliečiui, kuris balsavimo dieną yra aštuoniolikos metų amžiaus. Įstatyme pabrėžiama, kad asmenys turi balsuoti asmeniškai, niekas negali balsuoti pagal įgaliojimą, rinkėjui turi būti garantuojama galimybė laisvai apsispręsti ir savo pasirinkimą išreikšti slaptai, niekas negali būti verčiamas atskleisti ar būti baudžiamas už savo pasirinkimą. Kaip nurodo Įstatymo 81 straipsnis, rinkėjai gali balsuoti ne tik rinkimų dieną savo rinkimų apylinkėje, bet taip pat ir paštu. Ši teisė suteikiama globos namuose gyvenantiems vyresnio amžiaus žmonėms ir rinkėjams, gydomiems ligoninėse. Slovėnijos Respublikoje negyvenantys rinkėjai gali balsuoti paštu arba diplomatinėse bei konsulinėse atstovybėse. Tokia pačia tvarka gali balsuoti asmenys, rinkimų dieną esantys užsienyje. Vėl pateikiama Konstitucijos 81 straipsnio nuostata, apibrėžianti Nacionalinės Asamblėjos kadencijos trukmę ir galimas šios taisyklės išimtis. Įstatyme nuo 20 straipsnio aptariamose rinkimų organizavimo institucijos, išskiriamos jų rūšys, įtvirtinami veiklos organizavimo pagrindai. Rinkimų apygardas ir apylinkes suskirsto ir rinkimų teisėtumą privalo prižiūrėti bei garantuoti kelių rūšių rinkimų komisijos, išvardytos Įstatymo 23 straipsnyje – tai Nacionalinė rinkimų komisija, Apygardos rinkimų komisija ir Apylinkės rinkimų komisija, kurias sudaro komisijų pirmininkai ir nariai, skiriami ketverių metų kadencijai. Nacionalinę rinkimų komisiją sudaro Nacionalinė Asamblėja, o Apygardos rinkimų komisiją – Nacionalinė rinkimų komisija. Skundus dėl galimai įvykusių rinkimų pažeidimų sprendžia Apygardos rinkimų komisija, ji priima sprendimą per 48 valandas nuo skundo pateikimo. Kaip nurodoma Įstatymo 104 straipsnyje, Nacionalinė rinkimų komisi-

ja gali panaikinti arba pakeisti Apygardos rinkimų komisijos sprendimą, jeigu ji nustato, kad sprendimas buvo netinkamas arba neteisėtas.

Nacionalinė Asamblėja pradeda savo darbą tuomet, kai pagal Įstatymo 9 straipsnį susirenka į pirmąjį posėdį ir yra patvirtinta daugiau nei pusė išrinktų deputatų. Patvirtinus rinkimų rezultatus, pereinama prie Nacionalinės Asamblėjos pirmininko (prezidento), atstovaujančio šiai institucijai, rinkimo. Iki tol, kol išrenkamas pirmininkas, Nacionalinės Asamblėjos pirmajam posėdžiui vadovauja vyriausias pagal amžių deputatas. Pagal Konstitucijos 84 straipsnį, Nacionalinės Asamblėjos pirmininkas laikomas išrinktu, kai už jį balsuoja dauguma visų Nacionalinės Asamblėjos narių. Išrinkus institucijos vadovą, pradedamas įprastas Parlamento rūmų darbas, susidedantis iš dviejų įprastinių sesijų – pavasario (nuo sausio 10 d. iki liepos 15 d.) ir rudens (nuo rugsėjo 1 d. iki gruodžio 20 d.). Neeilinių posėdžių sušaukimą gali inicijuoti ketvirtadalis visų deputatų arba Respublikos prezidentas. Posėdžiai vyksta slovėnų kalba, tačiau, kaip numato Reglamentas 4 straipsnis, italų bei vengrų tautinių bendrijų atstovai gali kalbėti italų bei vengrų kalbomis, o jų kalbos verčiamos į slovėnų kalbą. Pagal Konstitucijos 86 straipsnį, Nacionalinė Asamblėja gali priimti sprendimus, kai posėdyje dalyvauja dauguma Parlamento narių, institucija posėdyje dalyvaujančių deputatų balsų dauguma priima įstatymus ir kitus sprendimus bei ratifikuoja tarptautines sutartis, jei Konstitucija ar įstatymas nenumato kitaip. Sprendimai paprastai priimami atviru balsavimu, tačiau galimos išimtys, kai Nacionalinė Asamblėja nusprendžia sprendimus priimti slaptu balsavimu. Keletas tokių išimtinių situacijų nurodytos Reglamentas 85 straipsnyje, kuriame įtvirtinama, kad slaptas balsavimas gali būti taikomas sprendžiant dėl prezidento, Vyriausybės vadovo ar ministrų teisinės atsakomybės, pradėjus apkaltos (impičmento) procesą. Deputatams Konstitucijos 82 straipsnyje numatytas laisvas mandatas, nurodoma, kad deputatai yra visos tautos atstovai ir nesaistomi jokių nurodymų. Įstatymas nustato, kas negali būti renkamas tautos atstovu, taip pat jo pareigų nesuderinamumą su kita veikla, o Nacionalinei Asamblėjai patikėta patvirtinti išrinktų deputatų mandatus. Deputatams suteikiamas teisinis imunitetas, jie negali būti suimami ir traukiami baudžiamojon atsakomybėn be Nacionalinės Asamblėjos sutikimo, išskyrus atvejus, kai deputatas buvo užkluptas darantis nusikaltimą, už kurį yra numatoma didesnė nei penkerių metų laisvės atėmimo bausmė. Nacionalinės

Asamblėjos narys naudojasi ir indėmniteto teise, jis negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn už išsakytą nuomonę ar dėl balsavimo Nacionalinės Asamblėjos posėdžių metu. Nacionalinės Asamblėjos nariai gauna įstatymo nustatytą darbo užmokestį ar atlygimą. Nacionalinės Asamblėjos turimų įgaliojimų tinkamą vykdymą užtikrina pagal Reglamento nuostatas sudaromos ir veiklą vykdančios institucijos struktūrinės dalys. Be jau minėto Nacionalinės Asamblėjos pirmininko, egzistuoja Nacionalinės Asamblėjos pirmininko taryba, skirta patarti pirmininkui, kurią, pagal Reglamento 21 straipsnį, sudaro institucijos pirmininkas, vicepirmininkai, deputatų grupių lyderiai ir tautinėms bendruomenėms atstovaujantys deputatai. Tinkamu institucijos darbo vykdymu rūpinasi ir generalinis sekretorius. Nacionalinėje Asamblėjoje veikia keletas nuolatinių komisijų: Viešųjų reikalų ir rinkimų, Veiklos vykdymo tvarkos, Tautinių bendrijų, Valstybės finansų kontrolės, Saugumo užtikrinimo, Santykių su kaimyninėmis ir kitomis valstybėmis komisijos.

Įprastinė įstatymų leidybos procedūra Nacionalinėje Asamblėjoje susideda iš trijų įstatymo projekto svarstymų, tačiau galimas ir kitoks įstatymų priėmimo variantas, jeigu taikoma supaprastinta įstatymų priėmimo procedūra arba nutarta įstatymus priimti skubos tvarka – visi įstatymų priėmimo būdai ir skiriami etapai yra nustatyti Reglamento nuostatomis. Įstatymų leidybos iniciatyvos teisė, kaip nustatoma Konstitucijos 88 straipsnyje, Slovėnijos Respublikoje priklauso kiekvienam Nacionalinės Asamblėjos deputatui, Nacionalinei Tarybai, Vyriausybei ir penkiems tūkstančiams piliečių, turinčių rinkimų teisę. Pagal Reglamento 107 straipsnį, Nacionalinė Asamblėja priima konstitucinius aktus dėl Konstitucijos pakeitimo, įstatymus, autentiškus įstatymų interpretavimo aktus, veiklos vykdymo reglamentą, tvirtina valstybės biudžetą. Paminėtina, kad Nacionalinė Asamblėja, atlikdama jai priskirtas funkcijas ir vykdydama įgaliojimus, taip pat priima ordonansus, rezoliucijas, rekomendacijas, sprendimus bei deklaracijas. Pasibaigus įstatymo svarstymams balsuojama dėl teisės akto projekto. Kad įstatymas būtų priimtas, reikalinga posėdyje dalyvaujančių deputatų balsų dauguma. Visus būtinus svarstymo etapus praėjęs įstatymo projektas yra promulguojamas Respublikos prezidento, pagal Konstitucijos 91 straipsnį, ne vėliau kaip per aštuonias dienas nuo jo priėmimo. Nacionalinė Taryba turi teisę per septynias dienas po įstatymo priėmimo pareikalauti jį pakartotinai svarstyti

Nacionalinėje Asamblėjoje. Pakartotinio svarstymo metu už įstatymą turi balsuoti dauguma visų Nacionalinės Asamblėjos narių, išskyrus Konstitucijos numatytus atvejus, kai įstatymui priimti reikalinga didesnė dauguma, toks pakartotinis balsavimas yra galutinis. Supaprastinta įstatymų priėmimo procedūra galima pagal Reglamento 142 straipsnį, numatantį, jog toks svarstymas galimas, jeigu įstatymais atliekami neesminiai įstatymų pakeitimai, smulkūs pakeitimai, kuriais siekiama suderinti nacionalinės ir Europos Sąjungos teisės normas, įstatymų pakeitimai susiję su konstituciniu procesu Konstituciniame Teisme (arba pakeitimai remiantis Teismo sprendimu). Pagal supaprastintą įstatymų priėmimo procedūrą įstatymų projektai svarstomi vieną kartą. Skubus įstatymų priėmimas reglamentuotas Reglamento 143 straipsnyje ir yra galimas tuomet, kai tai yra būtina valstybės saugumui užtikrinti, siekiant suvaldyti šalyje kilusias nepaprastąsias situacijas ar kuo greičiau pašalinti stichinių nelaimių padarinius. Skubų įstatymo priėmimą gali inicijuoti Vyriausybė, siūlymas turi būti pagrįstas ir pakankamai argumentuotas.

Konstitucijos 90 straipsnis bei Reglamento 184 straipsnis detalizuoja Nacionalinei Asamblėjai suteikto įgaliojimo skelbti referendumą teisinės sąlygas. Nurodoma, kad Nacionalinė Asamblėja gali paskelbti referendumą dėl klausimų, priklausančių įstatymų leidybos sričiai, ir yra įpareigota vadovautis referendumo rezultatais. Nacionalinė Asamblėja gali paskelbti referendumą savo iniciatyva ir privalo skelbti referendumą ne mažiau kaip trečdalis visų deputatų ar 40 000 rinkėjų reikalavimu. Teisę dalyvauti organizuojamame referendume turi visi piliečiai, turintys rinkimų teisę. Referendumo siūlymas laikomas priimtu, jei už jį balsavo dauguma rinkėjų, dalyvavusių referendume. Referendumas laikomas įvykusių, jeigu jame dalyvauja daugiau nei pusė visų rinkimų teisę turinčių piliečių. Dar vienas iš Nacionalinės Asamblėjos įgaliojimų yra valstybės gynybos užtikrinimas. Kaip nurodoma Konstitucijos 92 straipsnyje, kai valstybės egzistavimui gresia didelis pavojus, Vyriausybės siūlymu Nacionalinė Asamblėja priima sprendimą skelbti nepaprastąją ar karo padėtį ir tvirtina būtinas veikimo priemones, taip pat priima sprendimą dėl karinių pajėgų panaudojimo. Jeigu Nacionalinė Asamblėja negali surengti posėdžio, numatytus sprendimus priima Respublikos prezidentas, kurio priimti sprendimai turi būti nedelsiant pateikti tvirtinti Nacionalinei Asamblėjai surengto posėdžio metu. Įstatymų leidžiamoji valdžia Slovėnijos

Respublikoje taip pat vykdo ir kitose Konstitucijos dalyse reglamentuotas funkcijas, kurias paminėsimė, tačiau išsami jų analizė pateikiama kituose skyriuose tam, kad būtų išvengta nereikalingo kartojimosi. Taigi, be jau aptartų Nacionalinės Asamblėjos funkcijų, dar išskiriamos šios – Vyriausybės formavimas, nepasitikėjimo Vyriausybe pareiškimas, apkaltos (impičmento) prezidentui, Vyriausybės vadovui ir ministrams inicijavimas (įgaliojimai nagrinėjami penktame skyriuje), teisėjų skyrimas, Teisėjų tarybos, Audito teismo formavimas (įgaliojimai nagrinėjami šeštame skyriuje), Konstitucijos pataisų inicijavimas ir priėmimas (nagrinėjama pirmajame skyriuje), Centrinio banko priežiūra ir jo valdytojo skyrimas.

Nacionalinės Tarybos vaidmuo įstatymų leidyboje ir pagrindiniai įgaliojimai apibrėžti Konstitucijos 96–101 straipsniuose. Juose nurodoma, kad Nacionalinė Taryba yra socialiniams, ekonominiams, profesiniams bei vietos interesams atstovaujanti institucija, kurią sudaro keturiasdešimt narių. Išsamiai nagrinėdami šios institucijos sudėtį pamatysime, kad ji susideda keturių darbdavių atstovų, keturių darbuotojų atstovų, keturių ūkininkų, amatininkų, prekybininkų bei nepriklausomų profesijų atstovų, šešių nekomercinių struktūrų atstovų ir dvidešimt dviejų vietos interesų atstovų⁹³⁴. Konstitucijos 97 straipsnyje išdėstytos Nacionalinės Tarybos teisės – teikti Nacionalinei Asamblėjai įstatymų projektus, savo nuomonę visais klausimais, kurie yra priskirti Nacionalinės Asamblėjos kompetencijai, reikalauti, kad Nacionalinė Asamblėja iš naujo apsvaistytų įstatymą prieš jį promulguodama (įstatymo veto teisė), reikalauti sušaukti referendumą bei atlikti tyrimą dėl visuotinės svarbos klausimo. Nacionalinės Asamblėjos reikalavimu Nacionalinė Taryba privalo pareikšti savo nuomonę individualiu klausimu. Rinkimų į Nacionalinę Tarybą tvarką nustato Nacionalinės Tarybos įstatymas⁹³⁵, nurodantis, kad teisę balsuoti ir būti išrinktam turi Slovėnijos Respublikos pilietis, kuris balsavimo dieną yra sulaukęs 18 metų amžiaus ir nėra teismo pripažintas neveiksniu. Įtvirtinama, kad visuotiniai rinkimai turi vykti ne anksčiau kaip likus dviems mėnesiams ir ne vėliau kaip likus 15 dienų iki penkerių metų kadencijos pabaigos, kuri pradėdama skaičiuoti nuo pirmojo Nacionalinės Tarybos

⁹³⁴ Slovėnijos Respublikos Nacionalinės Tarybos tinklalapis [žiūrėta 2011-07-12]. <<http://www.ds-rs.si/en/>>.

⁹³⁵ Slovėnijos Respublikos Nacionalinės Tarybos įstatymas [žiūrėta 2011-07-12]. <<http://www.uradni-list.si/1/content?id=64015>>.

posėdžio dienos. Jeigu kadencija baigiasi karo ar nepaprastosios padėties metu, ji pratęsiama ir trunka dar šešis mėnesius nuo karo ar nepaprastosios padėties pabaigos. Iš esmės ši nuostata identiška Nacionalinės Asamblėjos kadencijos trukmę apibrėžiančiai normai. Pabrėžtina, kad rinkimai į šią instituciją yra netiesioginiai ir diferencijuoti pagal renkamų minėtų visuomenės interesų atstovų pogrupį. Rinkimus į Nacionalinę Tarybą pagal Nacionalinės Tarybos įstatymo 5 straipsnį skelbia Nacionalinės Asamblėjos pirmininkas. Rinkimus organizuoja ir vykdo tos pačios institucijos, kurios yra atsakingos už Nacionalinės Asamblėjos rinkimų organizavimą. Tarybos įstatymo 10 straipsnyje numatyta, kad visi rinkimų klausimai, kurių nereglamentuoja šis Įstatymas, yra sprendžiami pagal Nacionalinės Asamblėjos rinkimų įstatymo normas.

Taigi Tarybos nariai renkami penkerių metų kadencijai. Kadencija asmenims netrunka penkerių metų, jeigu atsiranda Tarybos įstatymo 63 straipsnyje pateikti pagrindai – jei asmuo praranda rinkimų teisę, nebepali tinkamai vykdyti savo pareigų ir atlikti jam priskiriamų funkcijų, yra nuteisiamas laisvės atėmimo bausme daugiau nei šešiemis mėnesiams, atsiradus su Nacionalinės Tarybos nario pareigomis nesuderinamoms aplinkybėms, jeigu asmuo atsistatydina ir kitais įstatymų numatytais atvejais. Įstatymo 61 straipsnyje nurodoma, kad Tarybos narys negali tuo pačiu metu būti Nacionalinės Asamblėjos deputatu ir eiti kitų pareigų, nesuderinamų su Nacionalinės Tarybos nario pareigomis. Žemųjų Parlamento rūmų nariai naudojami tokiu pačiu teisiniu indemitetu bei imunitetu kaip ir Nacionalinės Asamblėjos deputatai – nariai negali būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn už savo išsakytą nuomonę ar balsavimą, negali būti sulaikomi ar traukiami baudžiamojon atsakomybėn be Nacionalinės Tarybos sutikimo, jeigu asmeniui gresia ilgesnis nei penkerių metų trukmės įkalinimas⁹³⁶. Nacionalinė Taryba per pirmąjį posėdį visų narių balsų dauguma išsirenka pirmininką ir pirmininko pavaduotoją. Pirmininkas atstovauja Valstybės Tarybai, šaukia jos posėdžius, pirmininko pavaduotojas padeda pirmininkui rengti ir vesti posėdžius, pakeičia jį nedarbingumo atveju. Sprendimai priimami posėdyje dalyvaujančių narių balsų dauguma, jei posėdyje dalyvauja ne mažiau kaip pusė visų Nacionalinės Tarybos narių. Sprendimus dėl reikalavimo paskelbti referendumą Nacio-

⁹³⁶ Slovėnijos Respublikos Nacionalinės Tarybos įstatymo 60 str. [žiūrėta 2011-07-12]. <<http://www.uradni-list.si/1/content?id=64015>>.

nalinė Taryba priima visų narių balsų dauguma. Šios institucijos darbo užduotims vykdyti sudaroma Nacionalinės Tarybos valdyba, susidedanti iš pirmininko ir keturių narių, renkamų atstovauti įvairioms interesų grupėms. Be to, Nacionalinėje Taryboje gali veikti ir kitos nuolatinės ar laikinos veiklos vykdymo struktūros, darbo funkcijas vykdo Valdybos skiriami sekretoriai. Nacionalinės Tarybos nariams dalyvavimas posėdžiuose ir kitose institucijos vidinėse struktūrose yra ir jų teisė, ir pareiga. Už savo pareigų netinkamą atlikimą bei nedalyvavimą sprendžiant svarbius klausimus nariai gali būti šalinami iš einamų pareigų. Narys, negalintis atvykti į Tarybos ar kitų darbo organų posėdžius, turi laiku pranešti Valdybos pirmininkui arba atitinkamos darbo grupės pirmininkui.

5. ĮSTATYMŲ VYKDOMOJI VALDŽIA SLOVĖNIJOS RESPUBLIKOJE

Įstatymų vykdomąją valdžią Slovėnijos Respublikoje dalijasi Respublikos prezidentas ir Vyriausybė. Nagrinėdami šios valstybės valdymo formą priėjome prie išvados, kad Slovėnija yra parlamentinė respublika, todėl nereiktų tikėtis reikšmingų ir ypač svarbių įgaliojimų, kuriais valdydamas valstybę galėtų naudotis prezidentas. Tačiau vis dėlto šis pareigūnas turi nemažai jam priskirtų įgaliojimų, kuriuos mes netrukus aptarsime, Vyriausybės formavimo ir veiklos analizei skirdami antrąją skyriaus dalį.

Respublikos prezidento vaidmuo valstybės valdžios institucijų sistemoje yra reglamentuotas Konstitucijoje, Prezidento veiklos įstatyme (toliau – Įstatymas), o rinkimų tvarka apibrėžta Prezidento rinkimų įstatymu. Konstitucijos ir įstatymų nuostatos iš esmės sutampa, įstatymuose jos šiek tiek labiau išplėstos ir detalizuotos. Konstitucijos 103 straipsnyje ir Rinkimų įstatymo pirmame straipsnyje nustatyta, kad valstybės vadovas renkamas tiesioginiuose ir visuotiniuose rinkimuose slaptu balsavimu. Prezidentu gali būti išrinktas tik Slovėnijos pilietis, kuris nėra neveiksnius⁹³⁷. Respublikos prezidentas renkamas penkeriems metams ir gali būti išrinktas ne daugiau kaip dviem kadencijoms iš eilės. Valstybės vadovo rinkimus skelbia Nacionalinės Asamblėjos pirmininkas. Respublikos prezidentas privalo būti išrinktas ne vėliau kaip likus pen-

⁹³⁷ Slovėnijos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 2 str. [žiūrėta 2011-07-12].

<<http://www.up-rs.si/up-rs/uprs.nsf/dokumentweb/8CD2540B171EB2ADC1256F9400335260?OpenDocument>>.

kiolikai dienų iki pareigas einančio prezidento įgaliojimų pabaigos. Vėl pateikiama identiška nuostata dėl kadencijos pasibaigimo ypatingomis valstybei aplinkybėmis, kuri reglamentuojama apibrėžiant ir Parlamento abiejų rūmų kadencijas: jei Respublikos prezidento kadencija baigiasi karo ar nepaprastosios padėties metu, Respublikos prezidento įgaliojimai baigiasi po šešių mėnesių nuo karo ar nepaprastosios padėties pabaigos. Prezidento rinkimai organizuojami tų pačių rinkimų komisijų, kurios reglamentuojamos ir Nacionalinės Asamblėjos rinkimų įstatyme, kaip numatoma Prezidento rinkimų įstatymo 8 straipsnyje. Kitame straipsnyje nurodoma, kad visi klausimai, kurie šiame Rinkimų įstatyme nereglamentuojami, sprendžiami pagal Nacionalinės Asamblėjos rinkimų įstatymo nuostatas. Pabrėžiama, kad asmuo negali kandidatuoti vienu metu ir į prezidento postą, ir į Nacionalinės Asamblėjos narius. Rinkimų rezultatus skelbia Nacionalinė rinkimų komisija. Absoliučią balsų daugumą surinkęs kandidatas yra išrenkamas Respublikos prezidentu. Jeigu nėra vienas kandidatas negauna reikiamos balsų daugumos, balsuojama pakartotinai – dalyvauja du daugiausia rinkėjų balsų surinkę kandidatai. Prieš pradėdamas eiti pareigas, išrinktas Respublikos prezidentas prisiekia Nacionalinei Asamblėjai.

Konstitucijos 102 straipsnis nurodo, kad Respublikos prezidentas atstovauja Slovėnijos Respublikai ir yra vyriausiasis šalies ginkluotųjų pajėgų vadas. Paminėtina, kad Respublikos prezidento pareigos yra nesuderinamos su jokia kita viešąja tarnyba ar veikla. Konstitucijos 106 straipsnyje nustatyta, kad Respublikos prezidentui dingus, mirus, atsistatydinus ar dėl kitų priežasčių nustojus eiti pareigas, Nacionalinės Asamblėjos pirmininkas laikinai eina Respublikos prezidento pareigas iki bus išrinktas naujas Respublikos prezidentas. Tokiu atveju nauji prezidento rinkimai privalo būti paskelbti ne vėliau kaip per penkiolika dienų nuo tada, kai buvęs Respublikos prezidentas nustoja eiti pareigas. Nacionalinės Asamblėjos pirmininkas taip pat laikinai eina Respublikos prezidento pareigas šiam laikinai negalint eiti savo pareigų. Prezidento įgaliojimai, įtvirtinti Konstitucijos 107 straipsnyje, yra tokie – skelbti Nacionalinės Asamblėjos rinkimus, promulguoti įstatymus, įstatymo nustatyta tvarka skirti valstybės pareigūnus, skirti ir atšaukti Respublikos ambasadorius ir pasiuntinius, priimti užsienio diplomatinių atstovų skiriamuosius raštus, teikti sutartis ratifikuoti, spręsti dėl malonės teikimo, teikti garbės vardus ir ap-

dovanojimus bei vykdyti kitas Konstitucijoje numatytas pareigas. Nacionalinės Asamblėjos reikalavimu Respublikos prezidentas privalo išreikšti savo nuomonę individualiu klausimu. Reikšmingas įgaliojimas nustatytas Konstitucijos 108 straipsnyje, kai Nacionalinei Asamblėjai negalint susirinkti dėl karo ar nepaprastosios padėties Respublikos prezidentas Vyriausybės siūlymu gali leisti dekretus, turinčius įstatymo galią. Tokie dekretai išimties tvarka gali apriboti žmogaus teises ir pagrindines laisves, kaip nurodyta Konstitucijos 16 straipsnyje. Nacionalinei Asamblėjai susirinkus, Respublikos prezidentas privalo nedelsdamas pateikti įstatymo galią turinčius dekretus Nacionalinei Asamblėjai patvirtinti.

Klausimus, kurie yra tiesiogiai susiję su vykdomomis funkcijomis ir įgaliojimais, Respublikos prezidentas sprendžia padedamas kabineto, sudaryto iš generalinio sekretoriaus, generalinio sekretoriaus pavaduotojo ir Respublikos prezidento patarėjų sveikatos bei socialinės apsaugos, viešųjų ryšių, gynybos, diplomatinių santykių, ekonomikos ir teisiniais klausimais⁹³⁸. Respublikos prezidentas turi teisę į atlyginimą pagal įstatymus, reglamentuojančius pareigūnų valstybinių organų darbo užmokestį. Prezidentas, dėl objektyvių priežasčių negalintis toliau eiti pareigų, turi teisę į darbo užmokesčio kompensaciją, bet ne ilgiau kaip vienerius metus išėjus iš tarnybos. Teisė į darbo užmokesčio kompensaciją gali būti pratęsta iki teisės į pensiją pagal bendrąsias taisykles, bet ne ilgiau kaip dar vieneriems metams. Atkreiptinas dėmesys, kad prezidento statusas apima ir jo sutuoktinį, kaip numatoma Įstatymo 14 straipsnyje. Respublikos prezidento sutuoktinis turi teisę į mėnesinę išmoką, sudarančią 15 proc. Respublikos prezidento mėnesinės algos, skirtą padengti sąnaudoms, atsirandančioms dėl protokolo ir kitų socialinių įsipareigojimų vykdymo. B to, prezidento sutuoktinis turi teisę į mokamas atostogas įsipareigojimų pagal protokolą vykdymo metu. Konstitucijos 109 straipsnis įtvirtina prezidento teisinės atsakomybės formą – apkaltą (impičmentą), kurios vykdymo taisyklės ir pagrindai apibrėžti Nacionalinės Asamblėjos veiklos reglamente. Jei vykdydamas savo pareigas Respublikos prezidentas pažeidžia Konstituciją arba šiurkščiai pažeidžia įstatymą, Nacionalinė Asamblėja gali inicijuoti apkaltos procesą Konstituciniame Teisme. Konstitucinis Teismas nusprendžia, kad apkaltos kaltinimai yra pagrįsti

⁹³⁸ Slovėnijos Respublikos prezidento tinklalapis [žiūrėta 2011-07-12]. <<http://www.up-rs.si/eng/>>.

arba atmeta kaltinimus bei dviejų trečdalių visų teisėjų balsų dauguma gali atleisti Respublikos prezidentą iš pareigų. Gavęs apkaltos rezoliuciją iš Nacionalinės Asamblėjos, Konstitucinis Teismas gali nuspręsti, kad Respublikos prezidentas negali eiti savo pareigų, kol nebus priimtas sprendimas dėl apkaltos. Apkaltos (impičmento) procedūra išsamiai nagrinėjama septintajame skyriuje.

Slovėnijos Respublikos Vyriausybė atlieka dvigubą vaidmenį, nes vienu metu yra vykdomosios valdžios dalis bei aukščiausia valstybės administracijos institucija, tai įtvirtinta Slovėnijos Respublikos Vyriausybės įstatymo pirmame straipsnyje. Iš to išplaukia ir dvi pagrindinės vykdomos funkcijos – politinė-vykdomoji bei administracinė⁹³⁹. Dabartinė Vyriausybė vykdo savo pareigas nuo 2011 m. rugsėjo 20 d., kai Nacionalinė Asamblėja buvo jai pareiškusi nepasitikėjimą⁹⁴⁰. Šiuo metu Vyriausybę sudaro ministras pirmininkas, 11 ministrų ir du ministrai be portfelio, kurie padeda ministrui pirmininkui koordinuoti ministerijų veiklą, tačiau nėra atsakingi už kurią nors konkrečią ministeriją. Maksimalus dviejų ministrų be portfelio skaičius yra įtvirtintas Vyriausybės įstatymo 14 straipsnyje, nurodančiame Vyriausybės sudėtį bei valstybėje veikiančių ministerijų skaičių. Vyriausybė pradedama formuoti nuo ministro pirmininko skyrimo procedūros. Pagal Konstitucijos 111 straipsnį po konsultacijų su parlamentinių grupių lyderiais Respublikos prezidentas Nacionalinei Asamblėjai teikia ministro pirmininko kandidatūrą. Ministras pirmininkas išrenkamas Nacionalinėje Asamblėjoje visų deputatų balsų dauguma slaptu balsavimu. Jei kandidatas nesurenka reikiamos balsų daugumos, Respublikos prezidentas po papildomų konsultacijų per keturiolika dienų gali siūlyti kitą ar tą patį kandidatą, kandidatus taip pat gali siūlyti parlamentinės grupės arba ne mažesnė kaip dešimties deputatų grupė. Jei per šį laikotarpį pasiūlomi keli kandidatai, balsuojama už kiekvieną iš jų atskirai, pradedant kandidatu, kurį pasiūlė Respublikos prezidentas ir, jei šis nėra išrenkamas, už kitus kandidatus balsuojama ta tvarka, kuria jie buvo pasiūlyti. Jei ir vėl nėra vienas kandidatas neišrenkamas, Respublikos prezidentas paleidžia Nacionalinę Asamblėją ir šaukia

⁹³⁹ Slovėnijos Respublikos Vyriausybės tinklalapis [žiūrėta 2011-07-12]. <<http://www.vlada.si/en/>>.

⁹⁴⁰ Slovėnijos Respublikos Vyriausybės tinklalapis [žiūrėta 2011-07-12]. <<http://www.vlada.si/en/>>.

naujus rinkimus, išskyrus atvejį, kai Nacionalinė Asamblėja per aštuoniasdešimt keturias valandas posėdyje dalyvaujančių deputatų balsų dauguma nusprendžia rengti naujus ministro pirmininko rinkimus, kuriuose ministrui pirmininkui išrinkti užtektų posėdyje dalyvaujančių deputatų balsų daugumos. Tokiuose naujuose rinkimuose balsuojama individualiai už kandidatus pradėdant tuo, kuris ankstesnio balsavimo metu gavo daugiausia balsų, tuomet už naujus kandidatus, pasiūlytus prieš naują balsavimą, pradėdant Respublikos prezidento pasiūlytu kandidatu. Jei tokiuose rinkimuose nė vienas kandidatas nesurenka reikiamo balsų skaičiaus, Respublikos prezidentas paleidžia Nacionalinę Asamblėją ir skelbia naujus rinkimus. Ministrus skiria ir atleidžia Nacionalinė Asamblėja ministro pirmininko teikimu, pasiūlytas ministras, prieš skiriant jį ministru, privalo prisistatyti kompetentingai Nacionalinės Asamblėjos komisijai ir atsakyti į jos klausimus. Pagal Vyriausybės įstatymo 17 straipsnį ministras pirmininkas turi pasiūlyti ministrus per penkiolika dienų nuo tada, kai jis išrinktas. Jeigu ministras pirmininkas per šį laikotarpį nepateikia Vyriausybės sudėties, Nacionalinė Asamblėja gali laikotarpį pratęsti. Nurodoma, kad Vyriausybė pradeda veikti, jei patvirtinti daugiau nei du trečdaliai ministrų, neskaičiuojant ministrų be portfelio. Išrinktas arba paskirtas ministras pirmininkas ir ministrai prisiekia Nacionalinėje Asamblėjoje. Vyriausybės veiklos pabaigos pagrindai nustatyti Konstitucijos 115 straipsnyje, kuriame įtvirtinama, kad ministras pirmininkas ir ministrai baigia eiti pareigas, kai Nacionalinė Asamblėja skelbia naujus rinkimus, kai ministras pirmininkas baigia eiti pareigas, taip pat kai ministras yra atstatydinamas ar atsistatydina. Ministrai privalo eiti savo pareigas iki bus išrinktas naujas ministras pirmininkas ar paskirtas naujas ministras. Kaip numato Konstitucijos 110 straipsnis bei Vyriausybės įstatymo antrasis straipsnis, sudaryta Vyriausybė yra atskaitinga Nacionalinei Asamblėjai.

Vyriausybės vykdomos funkcijos apibrėžtos ir Konstitucijoje, ir Vyriausybės įstatyme, tačiau Įstatymas jas pateikia daug išsamiau. Konstitucijos 114 straipsnis numato, jog ministras pirmininkas yra atsakingas už bendrą politinę ir administracinę Vyriausybės darbo kryptį bei koordinuoja ministrų veiklą. Ministras pirmininkas vadovauja Vyriausybės darbui, atstovauja Vyriausybei valdžios institucijose, šaukia Vyriausybės posėdžius ir jiems pirmininkauja. Taip pat nustatyta, kad ministrai kolek-

tyviai atsako už Vyriausybės veiklą, kiekvienas ministras – už savo ministerijos veiklą, o Vyriausybės veiklą ir sudėtį, taip pat ministerijų skaičių, kompetenciją ir organizaciją nustato įstatymas. Taigi matome, kad Vyriausybės nariams taikoma ir solidari, ir asmeninė atsakomybė. Vyriausybė gali teikti teisės aktų projektų siūlymus Nacionalinei Asamblėjai, turi teikti siūlymus dėl savo kuruojamų sričių, dalyvauja Nacionalinės Asamblėjos posėdžiuose dėl savo pasiūlytų teisės aktų, užtikrina teisės aktų vykdymą valstybėje ir privalo teikti Nacionalinei Asamblėjai kasmetines savo veiklos ataskaitas. Vyriausybės įstatymo 7 straipsnis nustato, kad Vyriausybė gali sustabdyti ministro reglamentą, jei ji mano, kad reglamentas yra nesuderinamas su Konstitucija ir įstatymais. Vyriausybė jai priskirtus klausimus sprendžia ir sprendimus priima posėdžiuose. Sprendimai priimami visų narių balsų dauguma. Jeigu balsai pasiskirsto po lygiai, sprendimą lemia ministro pirmininko balsas. Vyriausybės funkcijas vykdyti padeda Vyriausybės kanceliarija. Biurui vadovaujantis generalinis sekretorius yra skiriamas į pareigas ir iš jų atleidžiamas ministro pirmininko, tiesiogiai atskaitingas Vyriausybei.

Yra numatytos kelios politinės atsakomybės formos, kurios gali būti taikomos Vyriausybei arba jos nariams. Tai interpeliacija, nepasitikėjimo pareiškimas, iš Vyriausybės kylanti pasitikėjimo pareiškimo iniciatyva bei kaltinimo pareiškimas ministrui pirmininkui ar ministrui (apkalta / impičmentas). Apkaltos (impičmento) procedūra smulkiai nagrinėjama septintoje dalyje, todėl šioje dalyje nebus nagrinėjama. Konstitucijos 118 straipsnyje nustatyta, kad interpeliaciją Vyriausybei ar atskiram ministrui Nacionalinėje Asamblėjoje gali inicijuoti ne mažesnė kaip dešimties deputatų grupė. Jei, pasibaigus debatams dėl interpeliacijos, visų deputatų dauguma balsuodama pareiškia nepasitikėjimą Vyriausybe ar atskiru ministru, Nacionalinė Asamblėja atstatydina Vyriausybę ar atskirą ministrą. Kaip nustatyta Vyriausybės įstatymo 13 straipsnyje, jeigu Nacionalinė Asamblėja pareiškia interpeliaciją Vyriausybei ar atskiram ministrui, Vyriausybei ar jos nariui suteikiama teisė mažiausiai per penkiolika dienų pateikti savo nuomonę bei dalyvauti diskusijose. Nacionalinės Asamblėjos veiklos reglamente smulkiai aprašyta interpeliacijos procedūra. Minėto reglamento 250 straipsnyje pakartota nuostata dėl minimalaus dešimties deputatų, siekiančių pateikti interpeliaciją, skaičiaus. Interpeliacijoje turi būti aiškiai suformuluoti priekaištai Vyriausy-

bei arba konkrečiam ministrui, interpeliacija turi būti teikiama pasirašyta visų suinteresuotų deputatų. Nacionalinės Asamblėjos pirmininkas nedelsdamas perduoda interpeliaciją ministrui pirmininkui ir nustato 15–30 dienų terminą paaiškinimams pateikti. Atsakymas į interpeliaciją Nacionalinės Asamblėjos pirmininko yra persiunčiamas interpeliaciją pateikusiems deputatams. Interpeliacija turi būti išnagrinėta ne vėliau nei kitame Nacionalinės Asamblėjos posėdyje, kuris negali būti šaukiamas anksčiau nei po 15 dienų nuo atsakymo į interpeliaciją pateikimo interpeliacijos iniciatoriams. Prieš pradėdant nagrinėjimą, iniciatoriai gali pakomentuoti teikiamą interpeliaciją, o Vyriausybės vadovas arba konkretus ministras gali žodžiu pakomentuoti savo atsakymą į interpeliaciją. Interpeliacijos iniciatoriai, pasibaigus debatams dėl jos, gali pasiūlyti Nacionalinei Asamblėjai priimti sprendimą sustabdyti Vyriausybės arba ministro veiklą. Taip pat dešimt deputatų, baigus svarstyti interpeliaciją, gali pareikalauti balsuoti dėl nepasitikėjimo Vyriausybe ir išrinkti naują ministrą pirmininką ar konkrečiu ministru.

Pagal Konstitucijos 116 straipsnį Nacionalinė Asamblėja gali pareikšti nepasitikėjimą Vyriausybe tik ne mažiau kaip dešimties deputatų teikimu ir visų deputatų balsų dauguma išrinkdama naują ministrą pirmininką. Tokiu atveju ministras pirmininkas atstatydinamas iš pareigų, bet privalo eiti savo pareigas iki prisieks nauja Vyriausybė. Tarp pasiūlymo rinkti naują ministrą pirmininką ir balsavimo privalo praeiti ne mažiau kaip 48 valandos, išskyrus atvejus, kai Nacionalinė Asamblėja ne mažesne kaip dviejų trečdalių visų deputatų balsų dauguma nusprendžia kitaip arba kai valstybėje yra paskelbta karo ar nepaprastoji padėtis. Naujojo ministro pirmininko rinkimai vykdomi ne vėliau nei per septynias dienas nuo siūlymo rinkti naują Vyriausybės vadovą pateikimo arba, remiantis Nacionalinės Asamblėjos deputatų balsų dauguma priimtu sprendimu, jeigu tai pasiūlo dešimties deputatų grupė arba Nacionalinės Asamblėjos pirmininkas, rinkimai gali būti atidėti vėlesniam laikui, tačiau ne ilgiau nei 30 dienų nuo siūlymą rinkti naują ministrą pirmininką pateikimo. Kaip nustatyta Nacionalinės Asamblėjos veiklos reglamento 254 straipsnyje, Nacionalinės Asamblėjos pirmininkas siūlymą rinkti naują ministrą pirmininką nedelsdamas perduoda Vyriausybės vadovui, Respublikos prezidentui ir visiems deputatams. Ministrui pirmininkui suteikiama galimybė atsakyti į pateiktus priekaištus. Pagal Konstitucijos 117 straipsnį

ministras pirmininkas gali pareikalauti balsuoti dėl pasitikėjimo Vyriausybe. Kilus tokiam siekiui, Vyriausybės vadovas raštu kreipiasi į Nacionalinės Asamblėjos pirmininką. Tarp reikalavimo balsuoti dėl pasitikėjimo Vyriausybe ir paties balsavimo turi praėti ne mažiau kaip 48 valandos ir ne daugiau nei septynios dienos. Iki balsavimo yra suteikiama galimybė ministrui pirmininkui paaiškinti pareikštą prašymą. Jei Vyriausybė balsavimo metu nesulaukia visų deputatų balsų daugumos palaikymo, Nacionalinė Asamblėja per 30 dienų privalo išrinkti naują ministrą pirmininką arba naujo balsavimo metu pareikšti pasitikėjimą pareigas einančiu ministru pirmininku (pakartotinis balsavimas gali būti rengiamas tik vieną kartą) arba, nepavykus to padaryti, Respublikos prezidentas paleidžia Nacionalinę Asamblėją ir skelbia naujus rinkimus. Ministras pirmininkas gali susieti pasitikėjimo Vyriausybe klausimą su įstatymo priėmimu ar kitu Nacionalinės Asamblėjos sprendimu, o jei toks sprendimas nepriimamas, laikoma, kad buvo pareikštas nepasitikėjimas Vyriausybe. Naujo ministro pirmininko kandidatūras, Vyriausybei nepavykus gauti Nacionalinės Asamblėjos pakartotinio pasitikėjimo, gali pateikti Respublikos prezidentas ir bent dešimties deputatų grupė per septynias dienas.

6. TEISMINĖ VALDŽIA SLOVĖNIJOS RESPUBLIKOJE

Dažniausiai nesusiduriame su konkrečiu teisminės valdžios apibrėžimu ir yra apsiribojama teiginiu, jog tai viena iš valstybės valdžių, įgyvendinanti teisingumo funkciją, priimanti bylos šalims privalomus sprendimus, garantuojamus valstybės prievartos priemonėmis. Kalbėdami apie teisminės valdžios paskirtį ir tikslus, nesuklysimė teigdami, jog ji yra skirta užtikrinti teisinį stabilumą valstybėje, Konstitucijoje ir kituose teisės aktuose įtvirtintų teisės normų laikymąsi, žmogaus teisių ir laisvių bei teisėtų interesų apsaugą. Teismas yra ta institucija, kuri gali taikyti sankcijas subjektams, prasižengusiems savo veiksmais ar neveikimu. Slovėnijos Respublikoje matome iš trijų sistemos grandžių sudarytą teismų sistemą bei keletą specializuotų institucijų, veikiančių greta teismų sistemos. Taigi teismų sistema šioje šalyje yra sudaryta iš bendrosios kompetencijos ir specializuotų teismų bei Konstitucinio Teismo, kuris nagrinėjamas septintoje dalyje. Bendrosios kompetencijos teismų sistemos grandis sudaryta iš trijų instancijų – pirmosios instancijos 44 vietos ir 11 apygardos teismų, keturių antrosios instancijos aukštesniųjų teismų ir galutinės instancijos Aukščiaiu-

siojo Teismo⁹⁴¹. Slovėnijos Respublikoje specializuotieji teismai yra dviejų rūšių – administraciniai ir socialiniai / darbo. Šią teismų sistemos grandį sudaro valstybėje veikiantis administracinis teismas, aukštesnysis darbo ir socialinis teismas, darbo teismai bei darbo ir socialinis teismas⁹⁴². Nagrinėsime esminius teismų veiklos principus, iš minėtų teismų aptarsime svarbiausius, taip pat nagrinėsime Audito teismo bei prokuratūros veiklos pagrindus.

Pradėkime teisminės valdžios analizę nuo Konstitucijos nuostatų, įtvirtintų 125–134 straipsniuose. Nustatyta, kad vykdydami teisingumą teisėjai yra nepriklausomi, juos saisto Konstitucija ir įstatymai. Teismų organizaciją ir jurisdikciją nustato Teismų įstatymas, kurio nuostatas taip pat aptarsime. Numatyta, kad negali būti įsteigti nepaprastieji teismai, taip pat taikos metu negali būti įsteigti karo teismai. Konstitucijos 127 straipsnis įtvirtina Aukščiausiąjį Teismą kaip aukščiausią šalies teismą, kuris sprendžia eilinius bei ypatingus teisinius klausimus ir atlieka kitas įstatymo numatytas funkcijas. Paminėta, kad teisėjo darbas yra nuolatinis, amžiaus cenzą bei kitus reikalavimus teisėjui nustato įstatymas. Svarbi Konstitucijos 130 straipsnio nuostata, jog teisėjus skiria Nacionalinė Asamblėja Teismų tarybos teikimu. Konstitucija nedetalizuoja teisėjų skyrimo į pareigas procedūros, tačiau apibrėžia Teismų tarybos institucijos, kurią sudaro vienuolika narių, formavimo tvarką. Nacionalinė Asamblėja Respublikos prezidento teikimu skiria penkis narius iš universitetų teisės profesorių, advokatų ir kitų teisininkų, teisėjai iš savo tarpo renka šešis narius, o Teismų tarybos pirmininką renka tarybos nariai. Teismų įstatymo 18 straipsnyje nustatyta, kad Teisėjų tarybos nariai renkami penkerių metų kadencijai ir gali būti perrinkti kitai kadencijai. Teisėjų tarybos narius renka Nacionalinė Asamblėja dviejų trečdalių balsų dauguma slaptu balsavimu⁹⁴³. Teisėjų taryba sprendžia dėl teisėjų skyrimas ir paaukštinimo, dėl

⁹⁴¹ Slovėnijos Respublikos teismų sistema [žiūrėta 2011-07-12]. <<https://e-justice.europa.eu/contentPresentation.do?plang=lt&idCountry=si&idTaxonomy=16&member=1&vmac=HXrnxBJW1RY0t7eOqVebfpAdwVkpaxbovzeLZCseyifz6IK8gxVc8Depk8Xd36Lv0evs74Pvjun2A25t7RAPmgAAHGyAAAHw>>.

⁹⁴² Europos Sąjungos valstybių teismų sistemos [žiūrėta 2011-07-12].<http://www.teismai.lt/dokumentai/naudinga_informacija/kita%20informacija/es_teismu_sistemos.doc.

⁹⁴³ Slovėnijos Respublikos teismų įstatymas [žiūrėta 2011-07-12]. <<http://www.up-rs.si/up-rs/uprs.nsf/dokumentiweb/8A86EE6622DBD8D8C125731B0043D00F?OpenDocument>>.

darbo užmokesčio, dėl teisėjų atleidimo iš darbo ir kitus jų kompetencijai priskirtus klausimus. Taip pat Konstitucijoje numatyta, kad jei teisėjas eidamas pareigas pažeidžia Konstituciją ar šiurkščiai pažeidžia įstatymą, Nacionalinė Asamblėja Teismų tarybos teikimu gali atleisti tokį teisėją iš pareigų. Jei teisėjas pripažįstamas kaltu padariusiu tyčinį nusikaltimą piktaudžiaujant teisėjo galiomis, Nacionalinė Asamblėja tokį teisėją atleidžia iš pareigų. Teisėjų tarybos nariai baigia eiti savo pareigas suėjus terminui, atsistatydinus, atleidus iš pareigų, jeigu nebegali toliau eiti savo pareigų. Konstitucijos 133 straipsnyje nustatytas apribojimas visų teismų teisėjams eiti kitas pareigas, nes teisėjo pareigos yra nesuderinamos su pareigomis valstybės tarnyboje, savivaldos institucijose, politinių partijų institucijose bei kitomis įstatymo numatytomis pareigomis. Konstitucija teisėjams suteikia teisinį imunitetą ir indėnitetą, nes niekas, dalyvaujantis priimant teismo sprendimą, negali būti traukiamas atsakomybėn už nuomonę, išdėstytą priimant sprendimą teisme, o jei teisėjas yra įtariamas padaręs nusikaltimą eidamas teisėjo pareigas, jis negali būti traukiamas atsakomybėn be Nacionalinės Asamblėjos sutikimo. Teismų įstatymo 42 straipsnyje įtvirtinta, kad teisėju gali būti paskirtas Slovėnijos pilietis, kuriam yra 30 metų, neteistas ir mokantis valstybinę kalbą. Teisėjai skiriami penkerių metų kadencijai, gali būti paskiriami kitai kadencijai. Kaip nurodoma to paties įstatymo 52 straipsnyje, tam tikrais įstatymo nustatytais atvejais Respublikos piliečiai gali dalyvauti vykdant teisingumą kaip prisiekusieji. Slovėnijos Respublikos Aukščiausiasis Teismas yra formuojamas remiantis Teismų įstatymo 62 straipsniu, kuris nustato, kad Aukščiausiojo Teismo teisėjai yra skiriami Nacionalinės Asamblėjos pagal Teisėjų tarybos siūlymą šešerių metų kadencijai, su galimybe būti paskirtiems kitai kadencijai. Šiame Teisme išskirtos šešios sekcijos – baudžiamosios teisės, civilinės teisės, komercinės teisės, darbo bei socialinės teisės, administracinės teisės ir registrų teisės⁹⁴⁴.

Audito teismas yra institucija, kurios paskirtis – kontroliuoti valstybės biudžeto tinkamą naudojimą bei viešosios valdžios institucijų išlaidas. Kaip įtvirtinama Audito teismo įstatymo pirmame straipsnyje, ši institucija yra autonominė, nepriklausoma ir iš esmės negali būti priskirta nė vienai iš trijų valstybės valdžių – nei įstatymų leidžiamajai, nei vykdo-

⁹⁴⁴ Slovėnijos Respublikos teismų sistema [žiūrėta 2011-07-12]. <http://www.sodisce.si/eng/>.

majai, nei teisminei. Pabrėžtina, kad ši institucija yra ne tik savarankiška, bet ir priima galutinius ir neskundžiamus sprendimus pagal jai priskirtą kompetenciją⁹⁴⁵. Audito teismas gali audituoti bet kokį iš valstybės biudžeto finansuojamos institucijos priimtą sprendimą ar atliktus veiksmus. Kadangi sprendimai yra visuotinai privalomi, į juos būtina atsižvelgti visoms viešojo sektoriaus institucijoms, kurioms Audito teismas gali teikti rekomendacijas dėl tinkamo valstybės lėšų naudojimo bei veiklos vykdymo. Kaip nustatyta Audito teismo įstatyme, esminės jo struktūros dalys yra trys – Audito teismo nariai, aukščiausieji valstybės auditoriai bei Audito teismo sekretorius. Audito teismo nariai yra trys – prezidentas ir du jo pavaduotojai, juos devynerių metų kadencijai Nacionalinės Asamblėjos pirmininko siūlymu skiria Nacionalinė Asamblėja visų deputatų balsų dauguma slaptu balsavimu. Audito teismo narių pareigos yra nesuderinamos su jokiais kitomis pareigomis viešajame sektoriuje, prieš pradėdami eiti savo pareigas jie privalo prisiekti Nacionalinėje Asamblėjoje. Audito teisme gali dirbti daugiausia šeši aukščiausi valstybės auditoriai, kuriuos į pareigas taip pat devynerių metų kadencijai skiria Audito teismo prezidentas. Audito teismo sekretorių taip pat skiria Audito teismo prezidentas devynerių metų kadencijai. Audito teismo narių, aukščiausių valstybės auditorių bei Audito teismo sekretoriaus kadencijų skaičius yra neribojamas. Audituoti valstybės biudžeto panaudojimą gali asmenys, atitinkantys gana didelius reikalavimus, kurie šiek tiek skiriasi priklausomai nuo asmens pareigybės Audito teisme. Audito teismo nariams keliami griežčiausi reikalavimai – jie turi būti Slovėnijos Respublikos piliečiai, įgiję aukštąjį universitetinį išsilavinimą, mokantys bent vieną užsienio kalbą ir savo srities ekspertai. Nariai iš pareigų pirma laiko gali būti pašalinami, jeigu atsistatydina, jei nuteisiami laisvės atėmimo bausme už nusikaltimą, jeigu praranda galimybę tinkamai vykdyti savo pareigas, jeigu nebeatitinka nariams keliamų reikalavimų arba vykdo savo funkcijas ne pagal Konstituciją bei įstatymus. Audito teismo nario pašalinimą iš pareigų dėl pastarojo pagrindo gali inicijuoti ne mažiau nei penkiolika Nacionalinės Asamblėjos deputatų, kurie turi apibrėžti įtariamą pažeidimą ir pagrįsti savo nuomonę. Aukščiausiu valstybės auditoriumi gali

⁹⁴⁵ Slovėnijos Respublikos audito teismo įstatymo 1 str. [žiūrėta 2011-07-12] . <http://www.up-rs.si/up-rs/uprs.nsf/dokumentweb/87588053404C7DD9C1256F9D00518117?OpenDocument>.

tapti Slovėnijos Respublikos pilietis, atestuotas auditoriumi pagal įstatymų nuostatas, turintis reikiamų įgūdžių bei meistriškumo, mokantis bent vieną užsienio kalbą. Audito teismo sekretoriumi gali pretenduoti tapti asmuo, kuris yra Slovėnijos Respublikos pilietis, įgijęs aukštąjį išsilavinimą bei mokantis bent vieną užsienio kalbą. Dauguma Audito teisme dirbančių auditorių yra ekonomikos arba teisės išsilavinimą įgiję specialistai. 2010 m. lapkričio duomenimis, Audito teisme dirbo 133 darbuotojai, iš jų 70,7 proc. vykdė funkcijas, susijusias su valstybės biudžeto panaudojimo auditavimu⁹⁴⁶. Ši institucija privalo kartą per metus atsiskaityti už savo veiklą Nacionalinei Asamblėjai.

Valstybės prokuratūros padėtis teisingumo sistemoje ypatinga, nes ji yra ir nepriklausoma valstybės institucija ir vykdomosios valdžios dalis. Generalinį valstybės prokurorą skiria Nacionalinė Asamblėja. Kaip nustatoma Konstitucijos 135 straipsnyje, Valstybės prokurorai tiria ir palaiko kriminalinius kaltinimus ir vykdo kitas įstatymo numatytas funkcijas, valstybės prokuroro tarnybos organizaciją ir galias nustato įstatymas. Pabrėžtina, kad valstybės prokuroro pareigos yra nesuderinamos su pareigomis valstybės tarnyboje, savivaldos institucijose, politinių partijų institucijose bei kitomis įstatymo numatytomis pareigomis. Plačiau valstybės prokuratūros padėtis Konstitucijoje neaptariama.

7. KONSTITUCINĖ JUSTICIJA SLOVĖNIJOS RESPUBLIKOJE

Šiuolaikinės demokratinės valstybės egzistavimas neįsivaizduojamas be konstitucijos, tačiau vien tik priimti šį aukščiausios teisinės galios aktą neužtenka. Nesilaikydami konstitucijos nuostatų ir neuztikrindami tinkamos konstitucijos nuostatų apsaugos susidurtume su neveiksniomis konstitucijos situacija, kuri paneigtų esminį konstitucijos tikslą – būti pagrindiniu ir svarbiausiu šalies teisės aktu, konstituciniu valstybės valdymo pagrindu, žmogaus teisių ir laisvių apsaugos garantu. Taigi tam, kad būtų užtikrinamas konstitucijos normų tiesioginis veikimas ir šalintini bet kokie konstitucijos nuostatų pažeidimai, vykdoma konstitucinė justicija. Kaip jau minėta, Vidurio ir Rytų Europos šalių kontekste vyrauja europietiškas konstitucinės justicijos modelis, pagal kurį konstitucijų apsaugos funkcija patikėta specializuotoms institucijoms. Iš tokių specialiai

⁹⁴⁶ Apie Slovėnijos Respublikos audito teismą [žiūrėta 2011-07-12]. <<http://www.rs-rs.si/rsr/rsrseeng.nsf/I/KA92CE48CCCEFABBCC1257155004C0628>>.

įsteigtų institucijų tikimąsi absoliutaus nešališkumo, nepriklausomumo ir konstitucijos priežiūros vykdymo išimtinai vadovaujantis aukščiausio valstybės akto nuostatomis, fundamentaliais principais ir svarbiausiomis vertybėmis. Šie tikslai užtikrinami ypatinga institucijos formavimo tvarka, neretai taikomu teisėjų rotacijos principu, aukštais kvalifikaciniais reikalavimais ir kitais ypatumais, kurie įtvirtinami ir valstybių konstitucijose, ir pačių institucijų veiklą reglamentuojančiuose teisės aktuose.

Slovėnijos Respublikoje konstitucinę justiciją atlieka specializuota institucija – Konstitucinis Teismas, kurio formavimo tvarka, įgaliojimai ir kiti veiklos pagrindai yra įtvirtinti Konstitucijos VIII skyriuje bei Konstitucinio Teismo įstatyme (toliau – Įstatymas⁹⁴⁷). Pradėkite nuo Konstitucijoje įtvirtintų nuostatų analizės. Taigi Konstitucinio Teismo sudėtis pateikiama Konstitucijos 163 straipsnyje, kuriame įtvirtinama, kad Konstitucinį Teismą sudaro devyni teisėjai, įstatymo nustatyta tvarka išrinkti Nacionalinės Asamblėjos Respublikos prezidento teikimu. Taip pat nurodoma, jog teisėjai yra renkami iš teisės ekspertų. Kitame straipsnyje nurodoma teisėjų kadencijos trukmė, kuri yra devyneri metai, bet pabrėžiama, kad Konstitucinio Teismo teisėjai renkami tik vienai kadencijai ir negali būti perrenkami⁹⁴⁸. Įtvirtinta, kad Konstitucinio Teismo pirmininką trejų metų kadencijai iš savo tarpo renka Konstitucinio Teismo teisėjai, taigi Konstitucinio Teismo pirmininkui pritaikytas rotacijos principas. Konstitucijos 164, 166 ir 167 straipsniai skirti apibrėžti teisėjų teisinį statusą. Numatoma, kad Konstitucinio Teismo teisėjo įgaliojimai pirma laiko nutrūksta tik įstatymo nustatyta tvarka, jeigu teisėjas atsistatydina, yra nubaudžiamas laisvės atėmimo bausme už nusikaltimo padarymą arba netenka galimybės eiti savo pareigas (dėl kokių priežasčių, Konstitucija nenurodo). Konstitucijoje įtvirtinama, kad Konstitucinio Teismo teisėjo pareigos yra nesuderinamos su pareigomis valstybės ar vietos savivaldos institucijose, veikla politinėse partijose, taip pat kitomis pareigomis ir veikla, kurias įstatymas nustato kaip nesuderinamas su Konstitucinio Teismo teisėjo pareigomis. pareigų detalizavimo funkcija patikima Konstitucinio Teismo įstatymui, kurio nuostatos bus nagrinėjamos šiek tiek

⁹⁴⁷ Slovėnijos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas [žiūrėta 2011-07-12]. <<http://www.up-rs.si/up-rs/uprs.nsf/dokumentiweb/5189C3BCD70FBFAFC125731B0049AA80?OpenDocument>>.

⁹⁴⁸ Slovėnijos Respublikos Konstitucijos 165 str. <<http://www.us-rs.si/o-sodiscu/pravna-podlaga/ustava/?lang=1>>.

vėliau. Konstitucija taip pat reglamentuoja bendrąją teisinio imuniteto taisyklę nurodydama, jog Konstitucinio Teismo teisėjui garantuojama tokia pati teisinė neliečiamybė kaip ir Nacionalinės Asamblėjos deputatui, o dėl šios neliečiamybės sprendžia Nacionalinė Asamblėja. Konstitucijos 160–162 straipsniai skirti numatyti bendrąsias proceso Konstituciniame Teisme taisykles, visą proceso detalizaciją patikint minėtam Įstatymui. Vis dėlto Konstitucinio Teismo kompetencijai priskirtinų klausimų sąrašas pateikiamas gana išsamiai Konstitucijos 160 straipsnyje, nurodant tokius sprendžiamus klausimus: įstatymų bei kitų teisės aktų atitiktis Konstitucijai, ratifikuotoms sutartims bei pagrindiniams tarptautinės teisės principams, nagrinėjimas konstitucinių skundų, kylančių dėl žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių pažeidimo individualiais aktais (jei įstatymas nenustato kitaip, Konstitucinis Teismas konstitucinį skundą nagrinėja tik jei išnaudotos kitos gynybos priemonės), valstybės ir vietos bendruomenių jurisdikcinių ginčų bei vietos bendruomenių tarpusavio jurisdikcinių ginčų sprendimas, Nacionalinės Asamblėjos, Respublikos prezidento ir Vyriausybės jurisdikcinių ginčų sprendimas, politinių partijų aktų ir veiksmų konstitucingumo nustatymas bei kiti Konstitucinio Teismo kompetencijai priskiriami klausimai. Taip pat Konstitucijos nuostatose matome, jog ratifikuojant sutartį Konstitucinis Teismas teikia privalomą išvadą dėl jos atitikties Konstitucijai, jei to reikalauja Respublikos prezidentas, Vyriausybė arba trečdalis Nacionalinės Asamblėjos deputatų. Konstitucinis Teismas, nusprendęs, kad įstatymas prieštarauja Konstitucijai, panaikina tokį įstatymą ar jo dalį iš karto nuo sprendimo priėmimo arba po tam tikro Konstitucinio Teismo nustatyto laikotarpio, kuris negali būti ilgesnis kaip vieneri metai. Konstitucija numato galimybę Konstituciniam Teismui iki sprendimo priėmimo sustabdyti ginčijamo akto galiojimą, jeigu tokia teisė numatyta Įstatyme.

Specializuotas teisės aktas, be abejo, Konstitucinio Teismo veiklos pagrindus apibrėžia daug išsamiau, todėl panagrinėkime Įstatymo nuostatas, kurios yra esminės, suteikiant Konstituciniam Teismui teisę atlikti Konstitucijos priežiūros ir apsaugos funkciją. Pirmuoju Įstatymo straipsniu įtvirtinama, kad Konstitucinis Teismas yra aukščiausia teisminės valdžios institucija, skirta konstitucionalizmui apsaugoti, teisėtumui ir žmogaus teisėms bei pagrindinėms laisvėms užtikrinti. Pažymima, kad ši institucija yra atskirta ir nepriklausoma nuo jokių kitų valstybės valdžios

institucijų. Tame pačiame straipsnyje teigiama, kad Konstitucinio Teismo sprendimai yra saistantys, t. y. visuotinai privalomi. Įstatymo pradžioje nurodoma, kad procesas vyksta viešai, išskyrus Įstatyme nustatytas išimtis, o visos valstybėje veikiančios institucijos, įstaigos, juridiniai ir fiziniai asmenys Konstituciniam Teismui privalo suteikti visą reikiamą ir prašomą informaciją, duomenis ar dokumentus, būtinus akto konstitucingumo nustatymo ar kito Konstitucinio Teismo kompetencijai priskirto klausimo išsamiai analizei. Ši institucija yra finansuojama iš valstybės biudžeto, o kaip naudojamos konstitucinei justicijai užtikrinti skirtos Slovėnijos Respublikos biudžeto lėšos, prižiūri kita specializuota ir šiek tiek anksčiau aptarta institucija – Audito teismas. Kaip jau minėta, Konstitucinis Teismas jam priskirtus konstitucingumo bei kitus klausimus sprendžia viešai, išskyrus Įstatymo 37 straipsnyje numatytus atvejus, kai to reikia norint užtikrinti viešąją tvarką ar valstybės saugumą, apsaugoti moralės normas ir teisę į privatumą. Pabrėžtina, kad toks Konstitucinio Teismo sprendimas yra neskundžiamas⁹⁴⁹.

Konstitucinio Teismo formavimo procesas bendrais bruožais, kaip jau minėta, reglamentuotas Konstitucijoje, tačiau šio etapo ypatumai aptarti būtent Įstatyme. Įstatymo 9 straipsnis nustato, kad teisėjais gali tapti tik teisę išmanantys Slovėnijos piliečiai, kuriems taikomas amžiaus cenzas – Konstitucinio Teismo teisėjais gali tapti asmenys, ne jaunesni nei 40 metų amžiaus. Teismo formavimo procedūra reglamentuota Įstatymo 10–15 straipsniuose, formavimo procedūrą baigiama naujai išrinktų Konstitucinio Teismo teisėjų iškilminga priesaika. 14 straipsnis apibrėžia teisėjų rinkimo procedūrą, kurios metu Nacionalinė Asamblėja slaptu balsavimu tvirtina prezidento teikiamų teisėjų kandidatūras visų deputatų balsų dauguma. Jeigu reikiamos balsų daugumos surinkti nepavyks, ta, ne vėliau nei per 14 dienų prezidentas skelbia pakartotinį balsavimą. Įstatyme pakartotinai įtvirtinta nuostata, jog Teismo teisėjai trejų metų kadencijai išsirenka Teismo pirmininką, tačiau papildomai nurodoma, jog tokia pačia tvarka ir tam pačiam terminui yra išrenkamas Konstitucinio Teismo vicepirmininkas, kuris pavaduoja pirmininką šiam negalint laikinai vykdyti savo pareigų. Įstatymo 16 straipsnyje plačiau nei Kons-

⁹⁴⁹ Slovėnijos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 38 str. [žiūrėta 2011-07-12]. <<http://www.up-rs.si/up-rs/uprs.nsf/dokumentweb/5189C3BCD70FBFAFC125731B0049AA80?OpenDocument>>.

titucijos nuostatose apibrėžiamos su Konstitucinio Teismo teisėjo veikla nesuderinamos pareigos, iš esmės uždraudžiant užsiimti bet kokia atlygintina, išskyrus mokslinę ar tiriamąją, veikla. Vėl išsamiai pateikiama Konstitucijoje reglamentuojama nuostata dėl teisėjų teisinio imuniteto (tačiau nedetalizuojami Nacionalinės Asamblėjos deputato teisinio imuniteto sudėtiniai aspektai), nurodant, kad prieš priimant sprendimą patraukti Konstitucinio Teismo teisėją baudžiamojon atsakomybėn būtina kreiptis į Konstitucinį Teismą ir šis per 8 dienas privalo pateikti nuomonę dėl tokio sprendimo priėmimo. Nacionalinė Asamblėja sprendimą leisti arba neleisti patraukti teisėją baudžiamojon atsakomybėn privalo priimti per 30 dienų nuo kompetentingos institucijos kreipimosi į Nacionalinę Asamblėją dienos. Siūlymą atleisti teisėją iš pareigų pirma laiko gali pateikti Respublikos prezidentas, atsiradus Konstitucijoje pateiktoms sąlygoms, kurias jau esame aptarę. Kiti su teisėjų teisiniu statusu ir jiems suteikiamomis socialinėmis garantijomis susiję klausimai reglamentuojami Įstatymo XI skyriuje.

Nagrinėdami Konstitucinio Teismo kompetencijai priskirtus klausimus ir jų nagrinėjimo tvarkos ypatumus, susiduriame su Įstatymo 21 straipsniu, kuris iš esmės atkartoja jau minėtą Konstitucijos 160 straipsnį, smulkiai nustatančiame Teismui priskirtinus nagrinėti klausimus, tačiau toliau Įstatyme nuosekliai nustatyta skirtingų klausimų sprendimo specifika ir taisyklės, kurių būtina laikytis konstituciniame procese. Įstatymų ir kitų teisės aktų (poįstatyminių teisės aktų bei tarptautinių sutarčių) konstitucingumo nustatymo procedūra nėra identiška, taip pat atitikties Konstitucijai analizė nėra tapati politinių partijų veiklos analizei ar su rinkimais susijusių klausimų sprendimui, tačiau visų Konstitucinio Teismo vykdomų procesų ypatybių aptarti negalėsime, todėl susitelksime į keletą Teismo kompetencijai priskirtų uždavinių – nagrinėsime įstatymų konstitucingumo sprendimo, konstitucinių skundų nagrinėjimo ir apkaltos (impičmento) proceso subtilumus. Prieš pereidami prie konkrečių konstitucinio proceso procedūrų analizės, pateiksime keletą principų, kurių Teismas privalo laikytis atlikdamas visus procesinius veiksmus. Kaip nurodo Įstatymo 41 straipsnis, sprendimai yra priimami balsų dauguma teisėjams balsuojant ir nei Teismo pirmininkas, nei teisėjai negali susilaikyti nuo balsavimo. Tame pačiame straipsnyje įtvirtinta, kad Konstitucinio Teismo sprendimai bei nurodymai yra galutiniai ir neskundžia-

mi. Pakartotinis Konstitucijoje įtvirtintų nuostatų išdėstymas Įstatymo 39 ir 43 straipsniuose pabrėžia Teismo priimamų sprendimų teisinę galią nurodant, kad Konstitucinis Teismas, kol bus priimtas galutinis sprendimas, gali sustabdyti viso įstatymo ar jo dalies galiojimą, o pripažinus, kad teisės aktas prieštarauja Konstitucijai, toks antikonstitucinis aktas nebegalioja nuo Teismo sprendimo priėmimo dienos arba nuo kitos datos, kurią nustato pats Konstitucinis Teismas savo sprendime.

Galime išskirti keletą teisės aktų konstitucingumo ir teisėtumo klausimų sprendimo Konstituciniame Teisme procedūrai būdingų aspektų ir taisyklių. Procesas prasideda, kai kompetentingi subjektai raštu kreipiasi į Konstitucinį Teismą su prašymu nustatyti, ar kvestionuojamas teisės aktas atitinka Konstitucijos nuostatas. Kaip nurodoma Įstatymo 23a straipsnyje, į Konstitucinį Teismą su prašymu dėl teisės akto konstitucingumo gali kreiptis platus subjektų ratas: Nacionalinė Asamblėja (trečdalis visų deputatų), Nacionalinė (valstybės) Taryba, Vyriausybė, ombudsmenas (dėl teisės aktų, kurių taikymas galimai pažeidžia žmogaus teises bei laisves), Slovėnijos bankas, Audito teismas, valstybės prokuroras, teritorinių bendruomenių atstovai (dėl teisės aktų, kurie galimai pažeidžia tų teritorinių bendruomenių teises arba yra kilusi tokių teisių pažeidimo grėsmė). Pateiktas skundas visų pirma yra įvertinamas Teismo teisėjo, kuriam skundas būna priskiriamas. Teisėjas nagrinėja skundo turinį ir surenka visą būtiną informaciją, susijusią su skundo esme, kad vėliau Konstituciniam Teismui būtų paprasčiau priimti sprendimą dėl pareiškimo priėmimo arba atmetimo. Kaip reglamentuojama Įstatymo 26 straipsnyje, Konstitucinis Teismas atsisako nagrinėti pareiškimą ir jį atmeta, jeigu šis yra akivaizdžiai nepagrįstas arba jeigu nėra pagrindo tikėtis, jog bus išspręstas teisiškai svarbus ir esminis klausimas. Teismas priima sprendimą priimti arba atmesti pareiškimą dalyvaujančių teisėjų balsų dauguma. Jeigu priimamas sprendimas pareiškimą atmesti, turi būti pridedamas argumentų dėl pareiškimo atmetimo sąrašas. Pareiškimą, jeigu jis yra priimamas, nedelsiant pradedama nagrinėti pagal Įstatyme nustatytas taisykles ir reikalavimus. Baigęs pareiškimą nagrinėti, išklauses suinteresuotąsias šalis ir sulaukęs visų teisinių argumentų, Teismas pasišalina į pasitarimų kambarį ir priima sprendimą, kaip jau minėta, balsų dauguma. Įstatymo 40 straipsnyje numatyta, jog Teismas gali, jeigu tai yra būtina, nurodyti konkretų sprendimo įgyvendinimo būdą ir instituciją, kuri įpareigojama

įvykdyti Teismo sprendimą. Taip pat numatoma galimybė teisėjui, nesutinkančiam su galutiniu Teismo priimtu sprendimu arba sprendimo argumentacija, pateikti atskirąją nuomonę, kuri pridedama prie Konstitucinio Teismo sprendimo.

Antroji Konstitucinio Teismo sprendžiamų klausimų rūšis, kurią nagrinėsime smulkiau, yra konstitucinis skundas. Ši Teismui pateikiamų skundų rūšis bei jos nagrinėjimo ypatumai nurodyti Įstatymo V skyriuje. Visų pirma, Įstatymo 50 straipsnyje nurodoma, kad konstitucinis skundas gali būti pateikiamas dėl žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių pažeidimo, jeigu toks pažeidimas kilo dėl priimto individualaus teisės akto. Taip pat nurodoma, kad konstitucinį skundą gali pateikti ombudsmenas, jei tokio skundo pateikimas tiesiogiai susijęs su ombudsmeno sprendžiamą individualia byla. Įstatyme pabrėžiama, kad konstitucinis skundas gali būti pateikiamas tik išnaudojus visas kitas galimas teises priemones. Tačiau tai tik bendroji taisyklė, nes straipsnyje pateikiama ir išimtis, kai Konstitucinis Teismas skundą gali priimti anksčiau, t. y. neišnaudojus visų teisinių priemonių, jeigu nurodomi pažeidimai yra akivaizdūs ir jeigu individualiai taikant teisės akta kiltų nepataisomų pasekmių. Įstatymo 52 straipsnis apibrėžia terminą, per kurį privaloma kreiptis į Konstitucinį Teismą pateikiant konstitucinį skundą. Konstitucinis skundas gali būti pateikiamas per 60 dienų terminą, skaičiuojamą nuo individualaus teisės akto, dėl kurio pateikiamas konstitucinis skundas, įsigaliojimo datos. Vėl įtvirtinama ir bendrosios taisyklės išimtis, nes Konstitucinis Teismas savo nuožiūra gali priimti konstitucinį skundą, paduotą vėliau nei per nustatytą dviejų mėnesių terminą, jeigu pateikiamas skundas susijęs su visuotinai svarbių ar ypač reikšmingų klausimų sprendimu.

Dar vienas iš Konstituciniam Teismui patikėtų sprendimų turi būti priimamas esant apkaltos (impičmento) situacijai, reglamentuojamai Įstatymo VII skyriuje. 66 straipsnis numato, kad šio skyriaus nuostatos ir apkaltos taisyklės taikomos ne tik Respublikos prezidentui, bet ir Vyriausybės vadovui bei ministrams, taigi matome, kad Konstitucinis Teismas sprendžia ne tik prezidento, bet ir Vyriausybės vadovo bei narių teisinės atsakomybės klausimus. Apkaltos (impičmento) subjektų svarstymo procedūra prasideda nuo Nacionalinės Asamblėjos sprendimo, kurį turi paremti absoliuti deputatų dauguma. Jeigu toks sprendimas sulaukia reikiamo palaikymo, Nacionalinės Asamblėjos pirmininkas rezoliuciją

išsiunčia Konstitucinio Teismo pirmininkui. Rezoliucijoje būtinai turi būti nurodoma, kokių Konstitucijos nuostatų ar kitų teisės aktų pažeidimu kaltinamas apkaltos (impičmento) subjektas ir kokiais įrodymais grindžiamas kaltinimas. Nuo prezidento rinkimų paskelbimo iki tokių rinkimų rezultatų paskelbimo apkaltos (impičmento) procedūra prieš prezidentą negali būti pradėdama. Gautą rezoliuciją Konstitucinis Teismas persiunčia impičmento subjektui ir šis gali į ją atsakyti. Surengtame viešajame posėdyje, kuriame gali dalyvauti ir teisės pažeidimais kaltinamas asmuo, kaltinimą pristato Nacionalinės Asamblėjos atstovas, o Teismas, kaip numatoma Įstatymo 64 straipsnyje, gali dviejų trečdalių balsų dauguma nuspręsti nušalinti asmenį nuo einamų pareigų iki bus priimtas sprendimas. Konstitucinis Teismas, išnagrinėjęs visas aplinkybes ir teisinius argumentus, gali priimti kelių rūšių sprendimus. Jeigu Teismas nenustato asmens, kaltinamo pažeidusio Konstitucijos nuostatas ar nesilaikiusio kitų teisės aktų, nusižengimo, priimamas sprendimas dėl kaltinimo nepagrįstumo ir procesas baigiamas. Teismui nustačius, kad asmuo pažeidė Konstituciją arba atliko kitokį reikšmingą teisės pažeidimą, priimamas sprendimas palaikyti kaltinimą ir patvirtinti apkaltą (impičmentą). Sprendimą Konstitucinis Teismas priima dviejų trečdalių balsų dauguma. Jeigu prieš kaltinamą asmenį yra pradėtas baudžiamasis procesas, Konstitucinis Teismas sprendimo priėmimą gali atidėti iki tada, kai bus priimtas sprendimas baudžiamajame procese. Įdomu tai, kad kaltinamam asmeniui atsistatydinus iš pareigų arba proceso metu pasibaigus prezidento kadencijai, Konstituciniame Teisme pradėta apkaltos (impičmento) procedūra nenutrūksta ir yra tęsiama, jeigu to pageidauja pažeidimu kaltinamas asmuo arba Nacionalinė Asamblėja.

* * *

Slovėnijos siekis įsitvirtinti pasaulyje kaip nepriklausomai valstybei buvo grįstas tvirtu tautos apsisprendimu ir galutinai baigtas naujosios Konstitucijos priėmimu 1991 m. gruodžio 23 d., praėjus metams po plebiscito dėl nepriklausomybės paskelbimo. Konstitucijoje reglamentuojamas valdžios institucijų modelis paremtas valdžių padalijimo principu, įgyvendinant šį principą pasirinkta parlamentinės respublikos valdymo forma. Konstitucija sudaryta iš preambulės ir 10 skyrių, suskirstytų į 174 straipsnius. Slovėnijos Konstituciją sudaro „Bendrųjų nuostatų“,

„Žmogaus teisių ir laisvių“, „Ekonominių ir socialinių santykių“, „Valstybės santvarkos“, „Savivaldos“, „Viešųjų finansų“, „Konstitucingumo ir teisėtumo“, „Konstitucinio Teismo“, „Konstitucijos keitimo tvarkos“ ir „Pereinamųjų bei baigiamųjų nuostatų“ skyriai. Atkreiptinas dėmesys, kad Slovėnijos Respublikai gali būti priskiriami Vidurio ir Rytų Europos regiono šalių teisinėms sistemoms būdingi bruožai. Esminiai šios srities šalių konstitucijose atsispindintys ypatumai yra išsamus pagrindinių teisių ir laisvių reglamentavimas, jų katalogo pateikimas, žmogiškųjų vertybių išaukštinimas ir siekis įtvirtinti kone tobulas žmogaus teisių ir laisvių apsaugos garantijas. Konstitucijoje pasižadama garantuoti žmogaus teises ir pagrindines laisves visiems asmenims, gyvenantiems Slovėnijos Respublikos teritorijoje, neatsižvelgiant į jų tautybę ir nediskriminuojant taip pat remtis demokratiniais ir visuotinai pripažįstamais valstybės valdžios organizavimo principais. Taip pat nurodoma, kad valstybine kalba laikoma slovėnų kalba, tačiau teritorijose, kuriose yra susitelkusios italų ar vengrų tautinės bendrijos, valstybine kalba taip pat laikoma atitinkamai italų ar vengrų kalba. Įstatymų leidžiamoji valdžia patikėta dvejų rūmų Parlamentui, sudarytam iš Nacionalinės Asamblėjos ir Nacionalinės Tarybos. Įstatymų vykdomąją valdžią dalijasi tiesiogiai tautos renkamas Respublikos prezidentas ir Vyriausybė, teisminę valdžią įgyvendina teismai, o konstitucinę justiciją Slovėnijos Respublikoje atlieka Konstitucinis Teismas. Nepriklausomybės dvidešimtmetį atšventusi Slovėnijos Respublika ir toliau lieka ištikima Konstitucijoje įtvirtintiems demokratiniais principams ir svarbiausioms žmogiškosioms vertybėms.

LITERATŪRA

1. Slovėnijos Respublikos Konstitucija // <http://www.us-rs.si/o-sodiscu/pravnapodlaga/ustava/?lang=1>
2. Slovėnijos Respublikos Nacionalinės Asamblėjos rinkimų įstatymas // <http://www.up-rs.si/up-rs/uprs.nsf/dokumentweb/46AFA76D97FBE5CAC1256F9B00547FA0?OpenDocument>
3. Slovėnijos Respublikos Nacionalinės Asamblėjos veiklos reglamentas // <http://www.dz-rs.si/index.php?id=192>
4. Slovėnijos Respublikos prezidento rinkimų įstatymas // <http://www.up-rs.si/up-rs/uprs.nsf/dokumentweb/8CD2540B171EB2ADC1256F9400335260?OpenDocument>

5. Slovėnijos Respublikos prezidento veiklos įstatymas // <http://www.up-rs.si/up-rs/uprs.nsf/dokumentiweb/C7F38427DC527977C12570350047B7FF?OpenDocument>
6. Slovėnijos Respublikos Nacionalinės Tarybos įstatymas // <http://www.uradni-list.si/1/content?id=64015>
7. Slovėnijos Respublikos Vyriausybės įstatymas // <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=19934&stevilka=124>
8. Slovėnijos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas // <http://www.up-rs.si/up-rs/uprs.nsf/dokumentiweb/5189C3BCD70FBFAFC125731B0049AA80?OpenDocument>
9. Slovėnijos Respublikos teismų įstatymas // <http://www.up-rs.si/up-rs/uprs.nsf/dokumentiweb/8A86EE6622DBD8D8C125731B0043D00F?OpenDocument>
10. Slovėnijos Respublikos audito teismo įstatymas // <http://www.up-rs.si/up-rs/uprs.nsf/dokumentiweb/87588053404C7DD9C1256F9D00518117?OpenDocument>
11. Slovėnijos Respublikos ombudsmeno įstatymas // <http://www.up-rs.si/up-rs/uprs.nsf/dokumentiweb/0C307DD32172EF9BC1256F9D004FC6EA?OpenDocument>
12. Slovėnijos Respublikos referendumo įstatymas // <http://www.up-rs.si/up-rs/uprs.nsf/dokumentiweb/D02014D12E8CD688C1256F9B00522D43?OpenDocument>
13. Slovėnijos Respublikos herbo, vėliavos ir himno įstatymas // <http://www.up-rs.si/up-rs/uprs.nsf/dokumentiweb/14E1D4EE6F755B50C1256F9B0052E894?OpenDocument>
14. Birmontienė, T.; Jarašiūnas, E.; Kūris, E. ir kt. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius, Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002.
15. Birmontienė, T.; Buišienė, O.; Jarašiūnas, E.; Mesonis, G. ir kiti. *Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005.
16. Dinan, D. (ed.). *Encyclopedia of the European Union*. Macmillan, 1998.
17. Jarašiūnas, E. Žvelgiant į Lietuvos Respublikos 1992 m. Konstituciją platesniajame konstitucionalizmo raidos kontekste. *Jurisprudencija*. 2002, 30 (22).
18. Mesonis, G. *Valstybės valdymo forma konstitucinėje teisėje: Lietuvos Respublika Vidurio ir Rytų Europos kontekste*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003.
19. *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
20. Vaitiekienė, E.; Vidrinskaitė, S. *Lietuvos konstitucinės teisės įvadas*. Vilnius: Justitia, 2001.
21. Vitkus, G. *Europos mozaika. 25 Europos Sąjungos valstybės*. Vilnius, 2004.
22. Slovėnijos Respublikos pagrindinių valstybės institucijų tinklalapiai // <http://www.gov.si/>

23. Apie Slovėnijos Respublikos Parlamentą // <http://www.slovenia.si/en/slovenia/state/parliament-the-national-assembly/>
24. Slovėnijos Respublikos Nacionalinės Tarybos tinklalapis // <http://www.ds-rs.si/en/>
25. Slovėnijos Respublikos prezidento tinklalapis // <http://www.up-rs.si/eng/>
26. Slovėnijos Respublikos Vyriausybės tinklalapis // <http://www.vlada.si/en/>
27. Slovėnijos Respublikos ministro pirmininko tinklalapis // <http://www.kpv.gov.si/en/>
28. Slovėnijos Respublikos ombudsmeno tinklalapis // <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=1&L=6>
29. Slovėnijos Respublikos Konstitucinio Teismo tinklalapis // <http://www.us-rs.si/en/>
30. Slovėnijos Respublikos teismų sistema // <http://www.sodisce.si/eng/>
31. Apie Slovėnijos Respublikos Aukščiausiasįjį Teismą // <http://www.juradmin.eu/en/members/pdf/slovenia.pdf>
32. Apie Slovėnijos Respublikos audito teismą // <http://www.rs-rs.si/rsrs/rsrseng.nsf/I/KA92CE48CCCEFABBCC1257155004C0628>
33. Slovėnijos Respublikos teismų sistema // <https://e-justice.europa.eu/content-Presentation.do?plang=lt&idCountry=si&idTaxonomy=16&member=1&vmac=HXrnxBJW1RY0t7eOqVebfpAdwVkpaxbovzeLZCseyfz6IK8gxVc8Depk8Xd36Lv0evs74Pvjun2A25t7RApmgAAHGyAAAHw>
34. Informacija apie Slovėnijos Respublikos teisinę sistemą // <http://www.slovenia.si/en/slovenia/state/>
35. Europos Sąjungos valstybių teismų sistemos // http://www.teismai.lt/dokumentai/naudinga_informacija/kita%20informacija/es_teismu_sistemas.doc
36. Kroatija ir Slovėnija švenčia nepriklausomybės dvidešimtmetį // http://www.alfa.lt/straipsnis/11722663/Kroatija.ir.Slovenija.svencia.nepriklausomybes.dvidesimtmeti=2011-06-25_15-38/
37. Slovėnijos Respublikos administracinis suskirstymas // http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=3852
38. Apie Slovėnijos Respublikos istoriją // <http://www.nationsencyclopedia.com/Europe/Slovenia-HISTORY.html>
39. Apie Slovėnijos Respubliką // http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/slovenia/index_en.htm
40. The world factbook // <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/si.html>
41. Apie Slovėnijos Respubliką // http://www.servat.unibe.ch/icl/si__indx.html
42. Europos Sąjungos šalių tyrimas. Social values, Science & Technology Report, 2005 // http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_225_report_en.pdf
43. Pilietybės tyrimas Slovėnijos Respublikoje // <http://eudo-citizenship.eu/docs/CountryReports/Slovenia.pdf>

XXIV. SUOMIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA

Lekt. Roberta Firavičiūtė

1. ISTORINĖS KONSTITUCIJOS PRIĖMIMO APLINKYBĖS

Suomijos kelias į nepriklausomybę buvo ilgas ir ganėtinai sunkus. Nuo XII a. iki pat XIX a. Suomija buvo Švedijos dalis ir šis faktas neabejotinai turėjo reikšmės tolesnei šios valstybės raidai. 1809 metai žymi Švedijos Karalystės, susidedančios iš Švedijos ir Suomijos, pabaigą. 1812 m. caras Aleksandras ir Švedijos princas Karlas Johanas pasirašė susitarimą, pagal kurį buvo sudaryta didžioji Suomijos kunigaikštystė, turėjusi autonomiją Rusijos imperijos sudėtyje, kurioje išliko iki pat 1917 m., kai Rusijoje kilo revoliucija⁹⁵⁰. Po šių įvykių Suomijoje prasidėjo intensyvios diskusijos dėl valstybės valdymo formos, buvo nesutariama, ar Suomija turėtų būti respublika ar monarchija. Tais pačiais metais Vyriausybė pasiūlė parlamentui skelbti nepriklausomybę bei įtvirtinti naują valdymo formą, tuo tikslu buvo įsteigtas Konstitucinis komitetas. Jis pateikė specifinį pasiūlymą, pagal kurį naujasis valdymo modelis turėjo būti paremtas valdžių padalijimo principu ir parlamentarizmu, tačiau problema buvo ta, kad Suomija vis dar buvo priklausoma nuo Rusijos, todėl buvo siūloma skelbti ir Suomijos nepriklausomybę. 1917 m. lapkritį Suomijos parlamentas pasiskelbė esantis aukščiausios suverenios galios turėtojas, o gruodžio 6 d. paskelbta Suomijos nepriklausomybės deklaracija⁹⁵¹. 1918 m. parlamentas patvirtino Konstitucijos projektą, tačiau sustabdė jos galiojimą iki naujų parlamento rinkimų, nes nebuvo gauta reikalingas 5/6 balsų daugumos⁹⁵². 1919 m. išrinkus naują parlamentą, po ilgų diskusijų Suomijos Konstitucija buvo priimta.

⁹⁵⁰ [žiūrėta 2011-10-25].<<http://www.sweden.gov.se/sb/d/3103/a/126380>>.

⁹⁵¹ [žiūrėta 2012-01-10].<<http://www.finnguide.fi/calendar/calendarevents.asp?month=12&p=79>>.

⁹⁵² Tyynilä, M. Ståhlberg, Kaarlo Juho (1865–1952) Biografiakeskus, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, PL 259, 00171 HELSINKI [žiūrėta 2011-11-26]. <<http://www.kansallisbiografia.fi/english/?id=626>>.

1919 m. Konstitucija vėliau papildyta parlamento įstatymu, Įstatymu dėl vykdomosios valdžios parlamentinės priežiūros bei Aukštojo apkalto teismo įstatymu⁹⁵³. Iki antrosios Konstitucijos priėmimo (1999 m.) buvo priimta daugybė konstitucijos pataisų, ypač dažnai ji buvo keičiama ieškant optimalios prezidentinės ir parlamentinės valdžios pusiausvyros. Taip pat buvo keliamas klausimas, ar galima toliau plėtoti Konstituciją atliekant atskirų konstitucinių įstatymų reformas, ar vis dėlto siekiant aiškumo ir vidinės darnos atsisakyti kelių konstitucinių įstatymų ir sujungti juos į vientisą Konstituciją. Vykdamas konstitucinę reformą buvo keliami daugybė tikslų, tačiau šia reforma buvo stengiamasi kiek įmanoma mažiau keisti Suomijos politinės sistemos pamatus⁹⁵⁴.

Remiant naująją 1999 m. Konstituciją buvo remiamasi kontinentiniu modeliu, visas konstitucines nuostatas pateikiant viename teisės akte. Konstituciją rengę darbo grupės ekspertai vieningai sutarė, kad svarbiausi konstitucinės reformos klausimai turėtų apimti konstitucinio reguliavimo srities mažinimą, aukščiausių valstybės institucijų santykių plėtojimą, galių ir atsakomybės tarptautinių santykių srityje apibrėžimą ir narystės Europos Sąjungoje konstitucinį pripažinimą, išankstinę teisės aktų konstitucingumo patikrą bei sistemą, užtikrinančią Vyriausybės narių teisinę atsakomybę⁹⁵⁵. Taigi, baigus parengiamąjį darbą, dviejų iš eilės kadencijų parlamento narių daugumos balsais buvo priimta naujoji Konstitucija. Konstitucijos priėmimo procesas vyko nuosekliai ir atsargiai redaguojant Konstitucijos tekstą⁹⁵⁶. 1999 m. birželio 4 d. patvirtinus parlamentui ir ratifikavus Respublikos prezidentui Suomijos konstitucinė reforma buvo baigta⁹⁵⁷, o naujoji Suomijos Konstitucija pradėjo veikti 2000 m. kovo 1 dieną.

Ši Konstitucija yra paremta keturiais senaisiais konstituciniais įstatymais: Suomijos pagrindiniu įstatymu, Parlamento įstatymu, Įstatymu dėl vykdomosios valdžios parlamentinės priežiūros ir Aukštojo apkalto

⁹⁵³ Maddex, R. L. *Constitutions of the World*. Second Edition. A Division of Congressional Quarterly Inc. Washington D. C. 2005., p. 115.

⁹⁵⁴ [žiūrėta 2011-10-25]. <<http://commin.org/en/bsr-countries/finland/1.-constitutional-system/1.2-history-of-the-constitutional-system.html>>.

⁹⁵⁵ *Ibid.*

⁹⁵⁶ [žiūrėta 2011-07-11]. <http://www.om.fi/en/Etusivu/Julkaisut/Esitteet/Perustuslaki/pagename/Om_fi/Page/Normaali>.

⁹⁵⁷ [žiūrėta 2011-10-25]. <<http://commin.org/en/bsr-countries/finland/1.-constitutional-system/1.2-history-of-the-constitutional-system.html>>.

teismo įstatymu, kurie buvo priimti pirmaisiais nepriklausomybės metais. Žinoma, per metus parlamentas keitė šiuos aktus, tačiau principiniai konstituciniai bruožai išliko nepakitę⁹⁵⁸. Naujoji Konstitucija ne tik kodifikavo ankstesnius konstitucinius dokumentus, bet ir grąžino parlamentui politinės galios pusiausvyrą, kuri šaltojo karo metais buvo patikėta prezidentui⁹⁵⁹. Konstitucijoje pakartojamas pagrindinis principas iš senojo Suomijos pagrindinio įstatymo: Suomijoje suvereni galia priklauso tautai, atstovaujamai parlamento⁹⁶⁰.

Prieš apžvelgiant Konstitucijos bruožus paminėtina, kad 2011 m. spalio 21 d. Suomijos parlamentas galutinai pritarė Konstitucijos pataisoms, kurios dar labiau apribojo prezidento galias bei sustiprino Vyriausybės ir parlamento vaidmenį⁹⁶¹.

Suomijos Konstitucijos bruožai trumpai. Suomijos Respublikos Konstitucija priskiriama rašytinių kodifikuotų konstitucijų grupei, o pagal savo keitimo procedūrą yra laikoma „griežta“ konstitucija. Jos pataisoms priimti reikalingi keli parlamento svarstymai. Jeigu antrojo svarstymo metu dauguma parlamento narių pritaria Konstitucijos papildymui ar pakeitimui, laikinai procesas yra sustabdomas iki pirmosios parlamento sesijos po parlamento rinkimų. Laikoma, kad pataisai pritaria, jei „už“ balsuoja ne mažiau kaip du trečdaliai naujai išrinkto Parlamento narių. Konstitucijos pataisai gali būti priimamos ir skubos tvarka, jei tokie pataisai pritaria ne mažiau kaip penki šeštadaliai balsavusiųjų. Tuomet pertrauka nedaroma ir pataisai priimamos, jei už jas balsuoja ne mažiau kaip du trečdaliai *Eduskuntos* narių⁹⁶².

Suomijos Konstitucija neturi preambulės, ji sudaryta tik iš pagrindinės dalies, susidedančios iš 13 skyrių, kuriuos sudaro 131 straipsnis. Pagrindiniai demokratinės valstybės principai skelbiami pirmajame Konstitucijos skyriuje „Bendrosios nuostatos“, kiti Konstitucijos skyriai

⁹⁵⁸ [žiūrėta 2011-07-11]. <http://www.om.fi/en/Etusivu/Julkaisut/Esitteet/Perustuslaki/pagename/Om_fi/Page/Normaali>.

⁹⁵⁹ Madexx, R. L. *Constitutions of the World*. Second Edition. A Division of Congressional Quarterly Inc. Washington D. C. 2005, p. 116.

⁹⁶⁰ [žiūrėta 2011-07-11]. <http://www.om.fi/en/Etusivu/Julkaisut/Esitteet/Perustuslaki/pagename/Om_fi/Page/Normaali>.

⁹⁶¹ Finnish MPs cut president's powers, 2011-10-21 [žiūrėta 2011-11-26]. <<http://www.eubusiness.com/news-eu/finland-politics.d15>>.

⁹⁶² The Constitution of Finland, Chapter 73 (731/1999, amendments up to 1112/2011 included). [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/kaanokset/1999/en19990731.pdf>>.

atitinkamai reglamentuoja pagrindines teises ir laisves (2 sk.), parlamentą ir jo narių statusą (3 sk.), parlamentinę veiklą (4 sk.), prezidento ir Vyriausybės statusą (5 sk.), įstatymų leidybą (6 sk.), valstybės finansus (7 sk.), tarptautinius santykius (8 sk.), teisingumo vykdymą (9 sk.), teisėtumo priežiūrą (10 sk.), administraciją ir savivaldą (11 sk.), nacionalinę gynybą (12 sk.), o baigiamosioms nuostatomis skirtas 13 skyrius⁹⁶³.

Pirmasis Suomijos konstitucijos straipsnis įtvirtina pamatinius demokratinius teiginius, kad Suomija yra nepriklausoma respublika, o Konstitucija kiekvienam garantuoja žmogaus orumo neliečiamybę, individualias teises ir laisves, skatina teisingumą visuomenėje. Ypatingas dėmesys skirtas ir Suomijos dalyvavimui plėtojant tarptautinį bendradarbiavimą, kad būtų apsaugota taika, žmogaus teisės ir visuomenės raida⁹⁶⁴. 2011 m. priėmus Konstitucijos pataisus, 1 straipsnis buvo papildytas teiginiu, kad Suomija yra Europos Sąjungos narė. Įdomu tai, kad Suomija tik dabar konstituciškai įtvirtino savo priklausymą Europos Sąjungai⁹⁶⁵. Iki tol Konstitucijoje Europos Sąjungos klausimai buvo aptarti tik tiek, kiek jie buvo susiję su Vyriausybės ir parlamento įgaliojimais, be to, Vyriausybei ir parlamentui atrodė, kad 8 skyriuje įtvirtintos nuostatos dėl Suomijos dalyvavimo Europos Sąjungoje priimamuose sprendimuose yra pakankamos ir įtvirtina netiesioginę nuorodą dėl narystės Europos Sąjungoje⁹⁶⁶. Kituose skyriuose pabandytume plačiau panagrinėti Konstitucijos nuostatas, pradėdami nuo žmogaus teisių ir laisvių, kurioms tenka ypatingas dėmesys ir nacionaliniu, ir tarptautiniu lygmeniu.

2. ASMENS KONSTITUCINIO STATUSO PAGRINDAI

Kaip jau minėta, Suomijos Konstitucija jau pirmajame savo straipsnyje ypatingą dėmesį skiria žmogaus teisėms ir laisvėms bei jų apsaugai. Konstitucijos 2 straipsnis skelbia, kad suverenitetas priklauso tautai, ku-

⁹⁶³ The Constitution of Finland (731/1999, amendments up to 1112/2011 included). [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>>.

⁹⁶⁴ The Constitution of Finland, Chapter 1 (731/1999, amendments up to 1112/2011 included). [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>>.

⁹⁶⁵ Pažymėtina, kad Suomija kartu su Švedija ir Austrija Europos Sąjungos narėmis tapo 1995 metais.

⁹⁶⁶ Constitutional and Parliamentary Informatikon // Constitutional Reform in Finland, Secretariat de l'Association des Secétaires Generaux des Parlements Assemblée Nationale, Paris, 1999 [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.asgp.info/Resources/Data/Documents/NJTCYJXYUTISQLTGGTUUWLCDXVEPCE.pdf>>.

riai atstovauja parlamentas, taip pat kad demokratija kiekvienam⁹⁶⁷ užtikrina teisę dalyvauti ir daryti įtaką visuomenės raidai bei asmens gyvenimo sąlygoms⁹⁶⁸.

Išsamiai asmens teisės ir laisvės atskleidžiamos Suomijos Konstitucijos 2 skyriuje, kuris pradedamas lygybės prieš įstatymą bei diskriminacijos draudimo principu. 7 Konstitucijos straipsnis skelbia, kad kiekvienas turi teisę į gyvybę, asmens neliečiamumą, integralumą ir apsaugą. Suvaržyti asmens laisvę galima tik motyvuotu teismo sprendimu. Apribojus asmens laisvę, jo teisės turi būti garantuojamos įstatymu. Konstitucija taip pat garantuoja teisę laisvai judėti (9 str.), teisę į privatų gyvenimą, pagarbą ir būsto neliečiamybę (10 str.), susirašinėjimo, telefoninių pokalbių slaptumą. Šios teisės gali būti apribotos tik įstatymu, kai asmeniui ar visuomenei yra iškilęs pavojus, kai būtina apsaugoti būstą, taip pat kai tiriamas nusikaltimas.

Konstitucija kiekvienam garantuoja tikėjimo ir sąžinės laisvę, apimančią teisę laisvai išpažinti savo tikėjimą, dalyvauti religinėse apeigose, priklausyti ar nepriklausyti religinei bendruomenei, laisvai reikšti savo pažiūras, niekas per prievartą negali būti verčiamas išpažinti kokią nors religiją (11 str.). Atkreiptinas dėmesys, kad Suomija yra priskiriama grupei valstybių, kurios priėmė Reformaciją, tačiau nebuvo pavergtos socialistinės ideologijos. Suomija yra laikoma tradicinio protestantizmo valstybe, kurioje iki šiol yra įteisinta valstybinė Bažnyčia⁹⁶⁹. Ir nors valstybinės Bažnyčios statusą Suomijoje turi Evangelikų Liuteronų Bažnyčia ir Ortodoksų Bažnyčia, tačiau Konstitucijoje paminėta vienintelė Evangelikų Liuteronų Bažnyčia, kurios veiklą reglamentuoja Bažnyčios įstatymas (76 str.). Būtent šios Bažnyčios statuso konstitucinį įtvirtinimą turbūt lėmė ir tai, kad Evangelikų Liuteronų Bažnyčios nariais save laiko

⁹⁶⁷ 1995 m. buvo įvykdyta konstitucinių žmogaus teisių ir laisvių reforma, kai jų taikymo sritis nuo Suomijos piliečių buvo praplėsta iki visų Suomijoje gyvenančių asmenų, tarp jų ir užsienio piliečių. Taikomos tik teisės balsuoti, teisės būti renkamam ir judėjimo laisvės kertant valstybinę sieną išimtis. Tiesa, teisė balsuoti nuo 2012 m. kovo 1 d. nebebus taip ribojama, Europos Parlamento rinkimuose galės dalyvauti visi Europos Sąjungos piliečiai, gyvenantys Suomijoje.

⁹⁶⁸ The Constitution of Finland, Chapter 73 (731/1999, amendments up to 1112/2011 included). [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>>.

⁹⁶⁹ Janušaitienė, D. Tikėjimo laisvė Europoje, 2008-10-23 [žiūrėta 2011-11-26]. <<http://www.btz.lt/lt/komentarai/1/1586>>.

82,5 proc. Suomijos gyventojų⁹⁷⁰. Svarbu paminėti, kad ir konstituciškai, ir įstatymiškai siekiama, kad valstybė ir Bažnyčia būtų kuo labiau atskirtos. Jau 1999 m. priėmus naująją Konstituciją, joje nebeliko nuostatų, kad Evangelikų Liuteronų Bažnyčios vyskupas skiria Respublikos prezidentas, o priimtas naujas Religijos laisvės įstatymas užtikrino religijos laisvę ir įtvirtino nuostatas, leidžiančias steigti ir veikti ne tik evangelikų liuteronų ar ortodoksų, bet ir kitoms religinėms bendruomenėms, be kita ko, valstybės ir Bažnyčios atskirumą paskatino ir Suomijos pasirašytos tarptautinės sutartys⁹⁷¹.

Konstitucijoje taip pat laiduojama teisė į informaciją, teisė laisvai vienytis ir rinktis į susirinkimus. Konstitucijos 14 straipsnyje kiekvienam Suomijos piliečiui, sulaukusiam 18 metų, garantuojama balsavimo teisė nacionaliniuose rinkimuose ir referendumuose, o nuolatiniais gyventojams, sulaukusiems 18 metų amžiaus, – teisė balsuoti savivaldos rinkimuose ir vietos referendumuose. Po paskutinių konstitucijos pataisų (2011 m.) 14 straipsnis buvo papildytas nuostata, kad kiekvienas Suomijos pilietis ir kiekvienas Europos Sąjungos pilietis, gyvenantis Suomijoje, sulaukęs 18 metų amžiaus, turi teisę balsuoti Europos Parlamento rinkimuose⁹⁷².

Konstitucijoje įtvirtinta nuosavybės teisių apsauga, tačiau ši teisė nėra absoliuti ir gali būti apribota, kai tai numatyta įstatyme, yra būtina visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginama (15 str.). Suomijos Konstitucijoje įtvirtinta teisė į išsilavinimą, mokslo, menų laisvė, teisė į aukštąjį išsilavinimą (16 str.). Konstitucijoje įtvirtintas valstybinės kalbos principas, bet dėl ilgą laiką buvusios bendros Suomijos ir Švedijos valstybės, valstybinės kalbos Suomijoje yra dvi – švedų ir suomių. Konstitucijoje taip pat yra saugomos ir mažumų teisės į jų kalbą ir kultūrą (17 str.). Konstitucija įtvirtina teisę į darbą, komercinės veiklos laisvę, teisę į socialinę apsaugą, kartu su šiomis teisėmis valstybės valdžios institucijoms kyla pareiga užtikrinti tinkamą šių teisių įgyvendinimą.

Kalbėdami apie pareigas galime pasakyti, kad Suomijos Konstitucijoje jų įtvirtinta tik keletas, štai Konstitucijos 20 straipsnyje numaty-

⁹⁷⁰ [žiūrėta 2011-10-25] <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/fi.html>>.

⁹⁷¹ State and Church in FINLAND, 2007-10-31 [žiūrėta 2012-01-22]. <<http://www.eurisnet.eu/Pages/ReligionAndState/FINLAND.aspx>>.

⁹⁷² Ši nuostata įsigaliojo 2012 m. kovo mėnesio 1 dieną.

ta pareiga kiekvienam būti atsakingam už sveiką aplinką ir nacionalinį paveldą, o 127 straipsnis numato pareigą kiekvienam Suomijos piliečiui ginti savo šalį, tačiau platesnio konstitucinių pareigų sąrašo nėra.

Anksčiau paminėtos teisės kartais klasifikuojamos į šias grupes:

- 1) teisės, laisvės ir teisinė apsauga (prie šios teisių grupės priskiriamos teisė į nuosavybės neliečiamumą, religijos laisvę);
- 2) dalyvavimo arba dažniau įvardijamos kaip politinės teisės (dažniausiai pabrėžiama teisė dalyvauti rinkimuose);
- 3) lygybės arba lygiateisiškumo teisės (pvz., teisės į savo kalbą ir kultūrą);
- 4) gerovės teisės (pvz., teisė turėti sąlygas, reikalingas būtiniausiam pragyvenimui)⁹⁷³.

Valstybės valdžios institucijos turi garantuoti pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių laikymąsi (22 str.). Kaip matyti, Suomijos Konstitucijoje įtvirtintos teisės suvaržo valdžios institucijų veiksmus, kita vertus, įpareigoja tas institucijas užtikrinti pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių, tokių kaip nemokamas pagrindinis išsilavinimas ar tinkamos sveikatos ir socialinės paslaugos, įgyvendinimą. Vyriausybė visose situacijose turi atsižvelgti į žmogaus teises ir laisves, įtvirtintas konstitucinėse nuostatose. Konstitucijos 22 straipsnis įpareigoja ne tik teismus, valstybės valdžios institucijas ar parlamento ombudsmeną teisės aktus aiškinti taip, kad šie atitiktų įstatymus, tarptautinius žmogaus teisių ir laisvių standartus, bet ir Konstitucinį komitetą atsižvelgti į tarptautinius įsipareigojimus žmogaus teisių srityje, kai yra nagrinėjamas teisės akto projektas. Atsiradus spragų ar prieštaravimų tarp šių įsipareigojimų ir konstitucinių nuostatų, vis dėlto turėtų būti atsižvelgiama į tarptautinę teismų praktiką ir tokios spragos ar prieštaravimai turėtų būti pašalinti. Konstitucinio komiteto, ombudsmeno ir teismų praktika rodo, kad ši pareiga nėra vien tik deklaratyvi, bet yra gyvas konstitucinės praktikos elementas⁹⁷⁴.

Konstitucijos 23 straipsnis numato, kad kilus ginkluotam užpuolimui arba esant nepaprastajai padėčiai, žmogaus teisės ir laisvės gali būti

⁹⁷³ [žiūrėta 2012-01-10]. <<http://www.kansanvalta.fi/en/Etusivu/Oikeudet/PerusoikeudetSuomessa>>.

⁹⁷⁴ *European Commission for Democracy through Law (Venice Commission)*. Opinion on the Constitution of Finland. CDL-AD (2008) 010.

suvaržytos ar apribotos, tačiau remiantis įstatymu⁹⁷⁵. Ar valstybės valdžios institucijos, atlikdamos savo funkcijas, užtikrina žmogaus teisių įgyvendinimą, prižiūri parlamento ombudsmenas, teisingumo kancleris ir kitos priežiūros institucijos⁹⁷⁶.

Suomijos parlamento ombudsmeno institucija buvo įkurta 1919 m., kaip viena iš seniausių nacionalinių žmogaus teisių institucijų, paremta Švedijos ombudsmeno modeliu, tačiau su papildomais įgaliojimais tirti ir teismų veiklą užtikrinant, kad ir valdžios institucijos, ir teismai laikosi įstatymų⁹⁷⁷. Suomijos ombudsmenas ne tik užtikrina gerą valdymą, bet ir turi labai aiškius įgaliojimus žmogaus teisių apsaugos srityje.

Suomijos parlamento ombudsmeną ir du jo pavaduotojus į pareigas 4 metų terminui skiria Suomijos parlamentas. Asmuo, ketinantis tapti parlamento ombudsmenu, turi puikiai išmanyti teisę. Parlamento ombudsmenas gali būti atleistas iš pareigų tik dėl labai svarbių priežasčių po to, kai gavęs Konstitucinio komiteto nuomonę, parlamentas 2/3 balsų dauguma taip nusprendžia (38 str.). Parlamento ombudsmenas prižiūri teismų, valstybės valdžios institucijų ir pareigūnų, taip pat darbdavių bei kitų asmenų, atliekančių viešąsias funkcijas, veiklos teisėtumą. Vykdydamas savo pareigas, jis stebi, kaip įgyvendinamos žmogaus teisės ir laisvės. Kiekvienas, galvojantis, kad subjektas veikė neteisėtai arba netinkamai atliko savo pareigas, gali pateikti skundą parlamento ombudsmenui. Šis gali pradėti tyrimą ir savo iniciatyva⁹⁷⁸. Ombudsmenas pateikia parlamentui metinį pranešimą apie savo darbą, įskaitant pastabas dėl teisingumo vykdymo būklės ir teisės aktų trūkumus (109 str.).

Kitas pareigūnas, taip pat užtikrinantis žmogaus teises ir laisves, yra teisingumo kancleris, kurį į pareigas skiria Respublikos prezidentas

⁹⁷⁵ 2011 m. padarius Konstitucijos pataisas, 23 straipsnyje numatyta, kad laikini pagrindinių teisių ir laisvių apribojimai gali būti įvedami ne tik įstatymo, bet ir Vyriausybės dekreto pagrindu, tiesa, toks dekretas turi būti paskelbtas pagal įstatymą, kuris konkrečiai nurodo tokio dekreto motyvus ir tiksliai apibrėžia jo taikymą. Toks Vyriausybės dekretas turi būti nedelsiant pateiktas svarstyti parlamentui, kuris priima sprendimą dėl jo galiojimo.

⁹⁷⁶ [žiūrėta 2012-01-10]. <<http://www.kansanvalta.fi/en/Etusivu/Oikeudet/PerusoikeudetSuomessa>>.

⁹⁷⁷ [žiūrėta 2012-01-26]. <<http://www.law.harvard.edu/students/orgs/hrj/iss13/reif.shtml#Heading247>>.

⁹⁷⁸ Parliamentary Ombudsman Act, Chapter 1 (197/2002) [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2002/en20020197.pdf>>.

(69 str.). Jis, kaip ir parlamento ombudsmenas, turi puikiai išmanyti teisę. Teisingumo kanclerio funkcijos mažai kuo skiriasi nuo parlamento ombudsmeno funkcijų, tačiau jis papildomai tikrina, ar Vyriausybės ir Respublikos prezidento priimti teisės aktai yra teisėti. Vyriausybės ar Respublikos prezidento prašymu teisingumo kancleris turi pateikti visą informaciją bei savo nuomonę teisiniais klausimais. Teisingumo kancleris taip pat turi parengti metinį pranešimą apie savo veiklą parlamentui ir Vyriausybei bei pateikti pastabas apie įstatymų laikymąsi (108 str.).

Pateikti kaltinimus teisėjui dėl jo neteisėto elgesio gali ir teisingumo kancleris, ir parlamento ombudsmenas (110 str.). Abi šios institucijos, vykdydamos savo įgaliojimus, turi teisę nekliudomai gauti visą reikiamą informaciją iš institucijų (111 str.). Kilus įtarimui, kad Respublikos prezidentas yra kaltas dėl Tėvynės ar valstybinės paslapties išdavimo, taip pat įtarus, kad Respublikos prezidentas padarė nusikaltimą žmoniškumui, teisingumo kancleris, parlamento ombudsmenas bei Vyriausybė turi apie tai pranešti parlamentui (113 str.). Teisingumo kanclerio kompetencijai nepriklauso įkalinimo įstaigų, kitų sulaikymo įstaigų priežiūra, t. y. išimtinai parlamento ombudsmeno kompetencija. Gautus skundus teisingumo kancleris gali persiųsti parlamento ombudsmenui ir atvirksčiai, jei tai pagreitina skundo išsprendimą. Kadangi teisingumo kancleris tikrina ir Vyriausybės veiklos teisėtumą, tai jis iš anksto, dar prieš Vyriausybės posėdžius, gali patikrinti atitinkamus dokumentus. O ombudsmenas turi teisę, bet ne pareigą tikrinti šiuos dokumentus⁹⁷⁹. Kaip matyti iš šių valstybės pareigūnų įgaliojimų, jie gali veiksmingai ginti žmogaus teises ir laisves.

3. VALSTYBĖS VALDYMO FORMA, SANDAROS FORMA

Dėl Suomijos valdymo formos nėra vieningos nuomonės, kai kurie autoriai bando Suomiją priskirti prezidentinio stiliaus parlamentinei respublikai⁹⁸⁰, kiti teigia, kad Suomijai būdinga pusiau prezidentinė valdymo forma. Ir prezidentinei, ir pusiau prezidentinei valdymo formai būdinga tai, kad prezidentas yra renkamas visuotiniuose rinkimuose, t. y. jis renkamas ne parlamento ir ne parlamente. Pusiau prezidentinės valdymo

⁹⁷⁹ [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.oikeusasiamies.fi/Resource.phx/ea/english/ombudsman/chancellorofjustice.htm>>.

⁹⁸⁰ Maddex, R. L. *Constitutions of the World*. Second Edition. A Division of Congressional Quarterly Inc. Washington D. C., 2001, p. 115.

formos valstybėse egzistuoja taip pat dualistinė valdžios struktūra, kuri reiškia, kad ir prezidentas, kaip valstybės vadovas, ir ministras pirmininkas, kaip Vyriausybės vadovas, sudaro dvigalvę vykdomąją valdžią⁹⁸¹. Be to, prezidentas yra nepriklausomas nuo parlamento, bet neturi teisės valdyti vienas arba tiesiogiai, todėl dažniausiai savo valią pareiškia per Vyriausybę arba jai tarpininkaujant. Ministras pirmininkas ir jo Kabinetas yra nepriklausomi nuo prezidento, tačiau priklauso nuo parlamento, Vyriausybė gali veikti tik turėdama parlamento pasitikėjimą⁹⁸².

Iš valstybės valdžios institucijų įgaliojimų matyti, kad Suomijoje vykdomosios valdžios galios padalytos prezidentui, kuriam tenka atsakomybė už nacionalinį saugumą ir užsienio politiką, ir Ministrui Pirmininkui, kuris atsakingas už visas kitas sritis, įskaitant ir Europos Sąjungos klausimus⁹⁸³. Vis dėlto Suomiją pusiau prezidentinės valstybės pavyzdžiu galima laikyti tik tam tikru laikotarpiu, būtent nuo 1919 m. iki 1991 m., kai prezidentas buvo renkamas netiesiogiai ir pirmininkavo Vyriausybės posėdžiams, kuriuose buvo nagrinėjami užsienio politikos klausimai. Tačiau posėdžiams, kuriuose buvo svarstomi vidaus ir administravimo klausimai, pirmininkavo ministras pirmininkas. Ministrą pirmininką taip pat pasirinkdavo prezidentas. To meto Suomijos valdymo formai nebuvo būdinga nei amerikietiškoji prezidentinė sistema, nei europietiškas parlamentarizmas, dėl išsisknijusių monarchijos tradicijų Suomijos valdymo forma turėjo savų ypatumų⁹⁸⁴.

Net ir tai, kad Suomijos prezidentas yra renkamas visuotiniuose tiesioginiuose rinkimuose ilgesniam terminui nei parlamentas, ir tai, kad prezidentas nėra atsakingas parlamentui ar kad gali skirti aukštus pareigūnus, teisėjus ir karininkus, neleidžia apibrėžti Suomijos kaip pusiau prezidentinės respublikos⁹⁸⁵. Be to, Vyriausybė atskaitinga parlamentui ir gali veikti tik turėdama jo pasitikėjimą, Vyriausybei vadovauja ministras pirmininkas, o ne Respublikos prezidentas. Be kita ko, prezidentas neturi teisės inicijuoti referendumų, įstatymų leidyboje naudojasi tik kišenine

⁹⁸¹ Sartori G. *Lyginamoji konstitucinė inžinerija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2001, p. 127.

⁹⁸² *Ibid.*, p. 135.

⁹⁸³ [žiūrėta 2012-01-26] <<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3238.htm>>.

⁹⁸⁴ *European Commission for Democracy through Law (Venice Commission)*. Opinion on the Constitution of Finland. CDL-AD (2008) 010.

⁹⁸⁵ *Ibid.*

veto teise ir apskritai prezidento galios yra gana ribotos⁹⁸⁶. Tai patvirtina ir 2011 m. priimtos Konstitucijos pataisos, kurios dar labiau susilpnino ir taip ribotas prezidento galias. Taigi galima teigti, kad Suomija veikia kaip parlamentinė respublika. Pagal Konstituciją aukščiausioji valdžia priklauso žmonėms, kuriems atstovauja būtent parlamentas.

Suomijoje galioja Konstitucijos viršenybės principas, jei teisme nagrinėjant bylą nustatoma, kad taikytinas įstatymas prieštarauja Konstitucijai, teismas turi pirmenybę teikti Konstitucijos nuostatomis. Taip pat numatyta, kad jei dekreto ar kokio kito teisės akto, žemesnės juridinės galios nei įstatymas, nuostatos prieštarauja Konstitucijai, joks teismas ar valstybės valdžios institucija negali taikyti tokio akto⁹⁸⁷.

Konstitucija įtvirtina Suomijos teritorijos nedalomumą, o tai leidžia apibūdinti Suomiją kaip unitarinę valstybę, kurios valstybinės sienos gali būti keičiamos tik parlamento sutikimu⁹⁸⁸. Tiesa, Alandų salos turi savo autonomiją (120 str.). Svarbu paminėti, kad priimant sprendimus dėl tarptautinių įsipareigojimų, jų įsigaliojimo ar denonsavimo, reikalinga 2/3 balsavusių parlamento narių dauguma ne tik tais atvejais, kai siūlymai yra susiję su Konstitucija ar valstybės sienų pakeitimu, bet ir tuomet, kai siūlymai yra susiję su įgaliojimų perdavimu Europos Sąjungai, tarptautinei organizacijai ar tarptautiniam organui, kuris yra svarbus Suomijos suverenumui (94 str.)⁹⁸⁹.

Suomijos teritorija padalyta į savivaldybes⁹⁹⁰, kurių administracija grindžiama jos gyventojų savivalda. Savivaldybės turi teisę nustatyti vietos mokesčius (121 str.), o valdymo organizavimo tikslai turi atitikti teritorinį suskirstymą taip, kad suomiškai ir švediškai kalbantys gyventojai turėtų lygias galimybes gauti paslaugas savo kalba (122 str.).

⁹⁸⁶ Remtasi kriterijais, kuriuos pateikia G. Mesonis monografijoje „Valstybės valdymo forma konstitucinėje teisėje: Vidurio ir Rytų Europos kontekste“. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 47–64.

⁹⁸⁷ The Constitution of Finland, Section 106, 107 (731/1999, amendments up to 1112/2011 included) [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>>.

⁹⁸⁸ The Constitution of Finland, Section 4 (731/1999, amendments up to 1112/2011 included) [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>>.

⁹⁸⁹ Konstituciškai įtvirtinta sudėtingesnė tokių sprendimų priėmimo tvarka, siekiant apsaugoti Suomijos suverenitetą.

⁹⁹⁰ Šiuo metu Suomijos teritoriją sudaro 336 savivaldybės. Turėdamos konstituciškai apsaugotą autonomiją, savivaldos institucijos turi ganėtinai plačius įgaliojimus ir daugelį sprendimų priima savarankiškai.

Suomijos valstybės finansams skirtas septintas Konstitucijos skyrius. Jame apibrėžta, kas sudaro valstybės mokesčius, skolas, garantijas. Taip pat daug dėmesio skirta valstybės biudžetui, kurį vieneriems biudžetiniams metams tvirtina parlamentas, tais atvejais, kai yra gautas atitinkamas parlamento finansų komiteto pranešimas, biudžetas yra patvirtinamas vienu skaitymu plenarinėje parlamento sesijoje (83 str.). Valstybės finansų ir biudžeto kontrolę atlieka pats parlamentas, šiuo tikslu parlamente yra veikiantis Audito komitetas, kuris teikia išvadas parlamentui. Taip pat yra steigama nepriklausoma Audito tarnyba⁹⁹¹.

4. PARLAMENTAS

Pagal Suomijos konstitucijos 3 straipsnį įstatymų leidžiamoji valdžia patikėta parlamentui, vykdomoji valdžia priklauso Respublikos prezidentui ir Vyriausybei, o teisminė – nepriklausomiems teismams. Kadangi jau anksčiau išsiaiškino, kad Suomija yra parlamentinė respublika, tai valstybės valdžios institucijas pradėsime nagrinėti nuo Suomijos parlamento. Suomijos vienerių rūmų parlamentas yra vadinamas *Eduskunta*, jis renkamas tiesioginiais rinkimais 4 metų terminui ir jį sudaro 200 parlamento narių⁹⁹². Parlamento nariai renkami keturiolikoje daugiamandačių rinkimų apygardų ir vienoje vienmandatėje rinkimų apygardoje Alandų salose⁹⁹³. Konstitucijoje numatyta, kad rinkimų apygardų turi būti ne mažiau kaip dvylika ir ne daugiau kaip aštuoniolika (25 str. 2 d.). 199 parlamento nariai išrenkami pagal proporcinę rinkimų sistemą, kai kandidatai yra reitinguojami partijų sąrašuose pagal tai, kiek balsų gavo ir vienas narys yra išrenkamas taikant paprastąją balsų daugumą Alandų salose⁹⁹⁴. Asmuo gali kandidatuoti parlamento rinkimuose, jei jį iškelia registruota politinė partija arba piliečių, turinčių teisę balsuoti, grupė (25 str.). Kandidatai į parlamentą negali būti asmenys, atliekantys karinę tarnybą (27 str.).

Konstitucijoje yra numatyti ir neeiliniai parlamento rinkimai, kai Respublikos prezidentas, išklauses parlamentines grupes, esant moty-

⁹⁹¹ The Constitution of Finland, Section 90 (731/1999, amendments up to 1112/2011 included) [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>>.

⁹⁹² The Constitution of Finland, Section 24 (731/1999, amendments up to 1112/2011 included) [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>>.

⁹⁹³ Election Act, Section 5 (714/1998; amendments up to 218/2004 included) [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.finlex.fi/pdf/saadkaan/E9980714.PDF>>.

⁹⁹⁴ [žiūrėta 2011-08-05]. <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2111_A.htm>.

vuotam ministro pirmininko siūlymui ir kol vyksta parlamento sesija gali siūlyti, kad tokie rinkimai būtų surengti. Po to parlamentas iki rinkimų turi nuspręsti, kada jis baigia savo darbą⁹⁹⁵.

Parlamento vadovybė ir struktūra. Parlamento darbui vadovauja *Parlamento pirmininkas*, renkamas vienerių metų terminui. Jį slaptu balsavimu renka visi parlamento nariai pirmajame parlamento posėdyje, kai būna patvirtinami visų parlamento narių mandatai. Parlamento pirmininku gali būti kiekvienas parlamento narys. Kandidatas, surinkęs daugiau nei pusę visų balsų, yra išrenkamas. Jei pirmuosiuose dviejuose balsavimuose niekas nesurenka reikiamos balsų daugumos, išrenkamas kandidatas, trečiojo balsavimo metu surinkęs daugiausiai balsų⁹⁹⁶. Kol vyksta balsavimas, parlamentui vadovauja vyriausias pagal amžių parlamento narys, jis taip pat prižiūri balsavimą ir skelbia rinkimų rezultatus, kurie negali būti nugincijami⁹⁹⁷. Nesant parlamento pirmininko, jį pavaduoti gali vienas iš jo pavaduotojų⁹⁹⁸. Parlamento pirmininko funkcijos apima vadovavimą viešiams parlamento posėdžiams, darbotvarkės sudarymą, įvairių priemonių taikymą parlamento nariams ir kt.⁹⁹⁹

Parlamento pirmininko taryba. Ji susideda iš parlamento pirmininko, jo pavaduotojų ir parlamento komitetų pirmininkų. Parlamento pirmininko taryba, organizuodama parlamento darbą, leidžia nurodymus ir tariasi dėl darbo tvarkos, kurios bus laikomasi svarstant klausimus parlamente. Parlamento pirmininko taryba gali siūlyti priimti arba pa-

⁹⁹⁵ The Constitution of Finland, Section 26 (731/1999, amendments up to 1112/2011 included) [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>>.

⁹⁹⁶ The Constitution of Finland, Section 34 (731/1999, amendments up to 1112/2011 included) [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>>.

⁹⁹⁷ Parliament's Rules of Procedure, Chapter 2 Section 4 (732/1999, amendments up to 118/2003) [žiūrėta 2012-01-28]. <<http://www.eduskunta.fi/efakta/opas/tiedotus/rule-sofprocedure.htm>>.

⁹⁹⁸ [žiūrėta 2011-08-05]. <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2111_A.htm>.

⁹⁹⁹ Parlamento pirmininkas kviečia į posėdžius, sudaro ir keičia darbotvarkę, teikia rekomendacijas dėl kalbėjimo trukmės, teikia tekstus komitetams svarstyti. Jis gali atidaryti, atidėti ar užbaigti posėdžius, užtikrina Konstitucijos ir kitų taisyklių laikymąsi, daro pranešimus, susijusius su parlamentu. Taiko priemones numalšinti neramumams ar jiems pašalinti, sudaro kalbančiųjų sąrašus, suteikia ar atima teisę kalbėti, sudaro eilės tvarką, kurie pakeitimai bus priimami iškart ir kurie dar bus svarstomi, kviečia balsuoti, sprendžia, kokia tvarka bus balsuojama, tikrina balsavimo procedūrą, atšaukia balsavimus, jei nustato pažeidimus, tikrina, ar yra kvorumas, vadovaudamas parlamento darbui, aiškina įstatymus ir kitus teisės aktus, turi diskrecijos teisę per klausimų valandą suteikti žodį parlamento nariui, kai tai nėra įtraukta į darbotvarkę.

keisti teisės aktus dėl parlamento pareigūnų ar parlamento statuto, taip pat teikti siūlymus dėl kitų parlamento darbą reguliuojančių nuostatų¹⁰⁰⁰. Pagrindinės jos funkcijos – planuoti plenarinių posėdžių darbotvarkę, tačiau ji taip pat teikia komitetų veiklos rekomendacijas, rengia siūlymus dėl laikinųjų komitetų sudarymo, teikia siūlymus dėl teisės aktų, reglamentuojančių parlamento pareigūnų, paties parlamento darbą, taip pat pastabas ar rekomendacijas dėl darbo tvarkos taisyklių ir panašiai¹⁰⁰¹.

Parlamento komitetai ir komisijos. Kiekvienai parlamento kadencijai parlamentas skiria šiuos nuolatinis komitetus: Pagrindinį komitetą, Konstitucinės teisės komitetą, Užsienio reikalų komitetą, Finansų ir audito komitetą¹⁰⁰². Konstitucijoje numatyta, kad parlamento darbo tvarkos taisyklės gali numatyti ir kitus nuolatinis parlamento komitetus¹⁰⁰³. Pagrindinio komiteto veikla daugiausia susijusi su Europos Sąjungos reikalais, o kitų nuolatinis komitetų veikla apima klausimus, priskiriamus atitinkamos ministerijos sričiai¹⁰⁰⁴. Tam tikriems klausimams išspręsti ar ištirti parlamentas gali sudaryti ir laikinuosius komitetus, kurių įgaliojimų laikas baigiasi tada, kai būna išspręstas klausimas. Komiteto narių skaičius yra nustatytas konstitucijoje – Pagrindiniame komitete turi būti 25 nariai, Konstitucinės teisės, Finansų ir Užsienio reikalų komitetai turi būti sudaryti iš ne mažiau kaip 17 narių, o visi kiti nuolatiniai komitetai – iš ne mažiau kaip 11 narių. Sprendimai komitetuose gali būti priimami, jei posėdyje dalyvauja ne mažiau kaip du trečdaliai komiteto narių, nebent konkrečiam klausimui spręsti reikalaujama kitokio kvorumo¹⁰⁰⁵.

¹⁰⁰⁰The Constitution of Finland, Section 34 (731/1999, amendments up to 1112/2011 included) [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>>.

¹⁰⁰¹Parliament's Rules of Procedure, Chapter 2 Section 6 (732/1999, amendments up to 118/2003) [žiūrėta 2012-01-28]. <<http://www.eduskunta.fi/efakta/opas/tiedotus/rule-sofprocedure.htm>>.

¹⁰⁰²The Constitution of Finland, Section 35 (731/1999, amendments up to 1112/2011 included) [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>>.

¹⁰⁰³Parlamento darbo tvarkos taisyklėse numatyta, kad parlamente, be anksčiau išvardintųjų, turi veikti šie nuolatiniai komitetai: Administravimo, Teisės reikalų, Transporto ir ryšių, Žemės ūkio ir miškininkystės, Gynybos, Švietimo ir kultūros, Socialinių reikalų ir sveikatos komitetas, Prekybos, Ateities, Užimtumo ir lyčių lygybės bei Aplinkos komitetai. Šiuo metu Suomijos parlamente kartu su Pagrindiniu komitetu dar veikia 15 nuolatinis komitetų.
¹⁰⁰⁴[žiūrėta 2011-07-11]. <<http://web.eduskunta.fi/Resource.phx/parliament/committees/index.htm>>

¹⁰⁰⁵The Constitution of Finland, Section 35 (731/1999, amendments up to 1112/2011 included) [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>>.

Pagrindinė parlamento veikla, kaip ir daugelyje Europos valstybių, yra įstatymų leidyba. Įstatymo projektas parlamento plenariniame posėdyje pradedamas svarstyti dviem klausymais, kai komitetas jau yra išplatinęs savo išvadas. Antrojo svarstymo metu parlamento nariai sprendžia, priimti ar atmesti įstatymo projektą (72 str.). Visi parlamento priimti įstatymai turi būti pateikti Respublikos prezidentui tvirtinti. Prezidentas per tris mėnesius po įstatymo pateikimo turi apsispręsti, patvirtinti jį ar ne. Prezidentas taip pat turi teisę prašyti Aukščiausiojo Teismo ar Aukščiausiojo Administracinio Teismo išvadų dėl pateikto įstatymo. Jeigu prezidentas nepatvirtina įstatymo, jis grąžinamas parlamentui pakartotinai svarstyti. Jeigu parlamentas antrą kartą priima įstatymą be esminių pakeitimų, jis įsigalioja nepasirašius. Jeigu parlamentas antrą kartą nepriima įstatymo, laikoma, kad jis neįsigaliojo (77 str.). Jeigu Respublikos prezidentas per nurodytą laiką nepatvirtina įstatymo, šis turi būti nedelsiant grąžinamas parlamentui pakartotinai svarstyti. Kai komitetas išplatina atitinkamas išvadas, įstatymas priimamas be esminių pakeitimų arba atmetamas. Sprendimas priimamas plenariniame posėdyje vienu svarstymu balsuojant daugumai parlamento narių (78 str.). Patvirtintas arba nepatvirtintas, bet įsigaliojęs įstatymas turi būti pasirašytas Respublikos prezidento ir kontrasignuotas atitinkamo ministro. Tada Vyriausybė turi nedelsdama įstatymą paskelbti Suomijos įstatymų rinkinyje. Įstatyme turi būti nurodyta, kada jis įsigalioja. Išskirtiniu atveju gali būti nurodoma, kad jis įsigalioja remiantis dekretu. Jeigu įstatymas iki įsigaliojimo nepaskelbiamas, jis įsigalioja nuo paskelbimo dienos. Įstatymai priimami ir skelbiami suomių ir švedų kalbomis (79 str.).

Be įstatymų leidybos, parlamentas taip pat svarsto siūlymus dėl įstatymų, sutarčių ir kitų priemonių, kurie bus svarstomi Europos Sąjungoje. Parlamentas taip pat renka tam tikrus valstybės pareigūnus – Suomijos socialinio draudimo institucijos valdymo ir kontrolės patikėtinius, parlamento ombudsmeną, parlamento bibliotekos tarybą, Suomijos banko valdytoją bei kitus pareigūnus, numatytus Konstitucijoje ar kituose teisės aktuose. Parlamentas taip pat atlieka ir Vyriausybės parlamentinę kontrolę. Konstitucijoje įtvirtintos šios parlamentinės kontrolės formos: interpeliacija, nepasitikėjimas Vyriausybe ar atskiru ministru, klausimų pateikimas. Vyriausybės parlamentinė kontrolė yra atliekama per Vyriausybės metinės veiklos ataskaitą, taip pat metinę

valstybės finansų ir biudžeto laikymosi ataskaitą¹⁰⁰⁶. Pareikšti interpeliaciją visai Vyriausybei arba atskiram ministrui gali ne mažesnė kaip 20 parlamento narių grupė. Į interpeliaciją turi būti atsakyta per 15 dienų nuo interpeliacijos pateikimo parlamento plenariniame posėdyje. Baigiant svarstyti interpeliaciją parlamente turi būti surengtas balsavimas dėl pasitikėjimo, jeigu debatų metu buvo pareikštas nepasitikėjimas Vyriausybe ar ministru (43 str.). Į rašytinius paklausimus ministrai turi atsakyti raštu, tam yra skirtas 21 dienos terminas. Rašytinius paklausimus galima teikti neatsižvelgiant į tai, ar vyksta Parlamento sesija ar ne¹⁰⁰⁷. Į žodinius paklausimus ministrai atsako kas mėnesį vykstančios Vyriausybės valandos metu. Kuriuos paklausimus perduoti Vyriausybės nariams, sprendžia Pirmininkų taryba. Neperduoti paklausimai nebetenka prasmės. Skirtumas tarp eilinės paklausimų valandos ir mėnesinės Vyriausybės valandos yra tas, kad pirmuoju atveju parlamento nariams suteikiama galimybė užmegzti dialogą su atskirais ministrais, o mėnesinė Vyriausybės valanda skirta daugiau dalykiniams ir labai svarbiems politiniams klausimams¹⁰⁰⁸.

Parlamento nario statusas. Parlamento nario įgaliojimai prasideda po rinkimų rezultatų paskelbimo, o baigiasi, kai paskelbiami naujų parlamento rinkimų rezultatai (24 str. 2 d.). Parlamento nario pareigos yra nesuderinamos su teisingumo ministro ir jo pavaduotojo, parlamento ombudsmeno ir jo pavaduotojo, generalinio prokuroro, Aukščiausiojo Teismo teisėjo ir Aukščiausiojo Administracinio Teismo teisėjo pareigomis¹⁰⁰⁹. Parlamento narys gali paprašyti atleisti jį iš pareigų, jei tam yra svarbi priežastis. Parlamento nario pareigos gali būti sustabdytos, jei parlamento narys yra išrenkamas į Europos Parlamentą (28 str. 1 d.), taip pat

¹⁰⁰⁶The Constitution of Finland, Sections 43-46 (731/1999, amendments up to 1112/2011 included) [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>>.

¹⁰⁰⁷Parliament's Rules of Procedure, Chapter 3 Section 27 (732/1999, amendments up to 118/2003) [žiūrėta 2012-01-28]. <<http://www.eduskunta.fi/efakta/opas/tiedotus/rulesofprocedure.htm>>.

¹⁰⁰⁸Raunio, T., Wiberg, M. Finland: Polarised Pluralism in the Shadow of a Strong President. In Strøm, K.; Müller, W. C.; Bergman, T. *Delegation and Accountability in Parliamentary Democracies*. Oxford University Press, 2006, p. 313.

¹⁰⁰⁹The Constitution of Finland, Sections 27 (731/1999, amendments up to 1112/2011 included) [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>>.

jei jis atlieka karinę tarnybą (28 str. 2 d.), kitais atvejais parlamento narys gali netekti savo mandato, jei:

- 1) dažnai neatlieka savo pareigų¹⁰¹⁰;
- 2) jei išrinktas į parlamentą asmuo yra nuteisiamas laisvės įkalinimo bausme už tyčinį nusikaltimą arba bausme už rinkimų pažeidimus¹⁰¹¹.

Suomijoje parlamento nariams galioja laisvo mandato principas. Parlamento narys privalo laikytis Konstitucijos bei vadovautis teisingumo principu, jokie kiti įpareigojimai jo nesaisto (29 str.). Parlamento nariai turi imunitetą bei indennitetą. Tačiau parlamento nario indennitetas nėra absoliutus, parlamento narys yra neatsakingas tik už balsavimus bei kalbas parlamente. Parlamento nario imunitetas apima parlamento nario apsaugą nuo suėmimo, išankstinio įkalinimo, kol vyksta ikiteisminis tyrimas, nuo draudimo keliauti, kol nepateikiami kaltinimai. Kitais atvejais parlamento pirmininkas turi būti nedelsiant informuojamas dėl parlamento nario sulaikymo ar įkalinimo¹⁰¹². Parlamento nario imunitetas gali būti suvaržytas tik jei tam pritaria 5/6 balsavusiųjų parlamento narių, taip pat jei padarytas nusikaltimas, už kurį gresia ne mažesnė kaip 6 mėnesių įkalinimo bausmė (30 str.). Taigi kompetentinga institucija, galinti panaikinti parlamento nario neliečiamybę, yra parlamentas.

Parlamento nariams numatyta pareiga lankyti plenarinius ir komitetų posėdžius, tinkamai neatliekant šios pareigos yra numatytos sankcijos. Tokius atvejus svarsto ir drausminančias priemones skiria parlamentas¹⁰¹³.

Parlamento nariai už savo veiklą gauna atlyginimą – jis priklauso nuo tarnybos stažo, taip pat sumokama už jį aptarnaujančio personalo

¹⁰¹⁰Sprendimą visam laikui ar nustatytam terminui pašalinti tokį parlamento narį iš pareigų, priima ne mažiau kaip 2/3 parlamento narių, remdamiesi Konstitucinės teisės komiteto pateikta išvada.

¹⁰¹¹Parlamentas tokiais atvejais sprendžia, ar parlamento narys gali toliau eiti savo pareigas. Jei nusikaltimas yra toks, kad parlamento narys netenka pasitikėjimo ir pagarbos, parlamentas 2/3 balsų dauguma, gavęs Konstitucinės teisės komiteto išvadą, gali nuspręsti panaikinti parlamento nario įgaliojimus.

¹⁰¹²[žiūrėta 2011-08-05]. <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2111_A.htm>.

¹⁰¹³Už plenarinių posėdžių nelankymą parlamento narys gali būti netekti viso ar dalies atlyginimo, gali netekti ir savo mandato. Nelankant komiteto posėdžių bausmės šiek tiek švelnesnės – gali būti sumažinamas ar išvis nesumokamas atlyginimas arba toks parlamento narys gali būti pašalinamas iš komiteto.

paslaugas, pašto, telefoninės paslaugas, parlamento pirmininkui skiriamas tarnybinis automobilis. Įdomu tai, kad parlamento nariams nenumatyta pareiga deklaruoti turimą turtą¹⁰¹⁴, išskyrus ministrus, kurie turi pareigą deklaruoti savo turtą, komercinę veiklą, visas kitas pareigas bei pajamas (63 str.), tačiau paprastai parlamento nariai savo noru deklaruoja savo finansinius interesus ir mokamas bei nemokamas pareigas už parlamento ribų. Parlamento nariams nedraudžiama eiti kitas pareigas, išskyrus išvardytas Konstitucijoje, tačiau jie turi vengti interesų konflikto.

5. VYKDOMOJI VALDŽIA. PREZIDENTAS IR VYRIAUSYBĖ

Vykdomajai valdžiai Suomijos Konstitucijoje skirtas V skyrius, jame numatyta, kad Respublikos prezidentas įvairius klausimus sprendžia kartu su Vyriausybe. Valstybės vadovas yra šešeriems metams visuotiniuose tiesioginiuose rinkimuose renkamas Respublikos prezidentas, kuris savo poste gali būti ne ilgiau kaip dvi kadencijas iš eilės. Konstitucijoje numatytas vienintelis reikalavimas kandidatui į Respublikos prezidento postą – būti Suomijos piliečiu pagal kilmę (54 str. 1 d.) Teisę siūlyti kandidatus į Respublikos prezidento postą turi kiekviena registruota politinė partija, kuri per paskutinius parlamento rinkimus yra laimėjusi bent vieną vietą parlamente, taip pat 20 tūkst. rinkimų teisę turinčių piliečių (54 str. 3 d.). Konstitucija Respublikos prezidento rinkimuose įtvirtina mažoritarinę rinkimų sistemą¹⁰¹⁵. Pirmasis rinkimų turas vyksta trečiąjį sausio sekma-

¹⁰¹⁴[žiūrėta 2011-08-05]. <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2111_A.htm>.

¹⁰¹⁵Reikėtų paminėti ir tai, kad mažoritarinė rinkimų sistema Respublikos prezidento rinkimuose buvo nustatyta tik 1991 m. įstatymu ir pirmą kartą panaudota 1994 metais. 1919–1987 m. Suomijos prezidentai buvo renkami netiesiogiai. Pirmąjį Suomijos prezidentą 1919 m. išrinko parlamentas, 1944 m. prezidentas buvo paskirtas specialiu parlamento aktu, o prezidentas Kekkonenas, 1973 m. pratęsęs jo kadenciją, buvo išrinktas prezidentu parlamentui išleidus dėl to specialų aktą. Visais kitais atvejais prezidentai buvo renkami rinkikų kolegijos. Iš pradžių tiesioginiuose rinkimuose buvo išrenkama 300 rinkikų, kurie turėdavo išrinkti Respublikos prezidentą. Naujas dviejų etapų rinkimų metodas buvo pristatytas tik 1987 m., išleidus naują įstatymą, tačiau jis buvo pritaikytas tik vieną kartą – 1988 metais. Tais metais tiesioginiai ir netiesioginiai rinkimai vyko paraleliai: pirmajame etape rinkėjai tiesiogiai balsavo už kandidatus į prezidento postą ir tuo pačiu metu rinko 301 rinkikų kolegijos narį, kurie turėjo išrinkti prezidentą tuo atveju, jei nė vienas iš kandidatų negautų rinkėjų balsų daugumos. Būtent taip buvo išrinktas prezidentas Koivisto, kuris negavo daugiau nei pusės visų rinkėjų balsų ir buvo išrinktas rinkikų.

dienį rinkimų metais¹⁰¹⁶. Per prezidento rinkimus visa Suomijos teritorija sudaro vieną rinkimų apygardą¹⁰¹⁷. Jei pirmajame rinkimų ture kandidatas gauna daugiau nei pusę visų rinkėjų balsų, tuomet Vyriausybė skelbia, kad pagal Konstituciją yra išrinktas Respublikos prezidentas, apie tai viešai paskelbiama Suomijos įstatymų rinkinyje, kuriame įrašoma, kiek iš viso balsų surinkta ir kiek balsavo už išrinktą kandidatą¹⁰¹⁸. Jei pirmojo rinkimų turo metu nė vienas kandidatas nesurenka reikiamos balsų daugumos, teisingumo ministerija skelbia antrąjį rinkimų turą, kuriame varžosi du kandidatai, pirmajame rinkimų ture surinkę daugiausia balsų¹⁰¹⁹. Ketvirtąją dieną po antrojo rinkimų turo Vyriausybė skelbia, kuris iš dviejų kandidatų pagal Konstituciją yra išrinktas Respublikos prezidentu, apie tai viešai paskelbiama Suomijos įstatymų rinkinyje – jame įrašoma, kiek iš viso balsų surinkta ir kiek balsavo už kiekvieną iš dviejų kandidatų¹⁰²⁰. Jeigu pasiūlytas tik vienas kandidatas, tuomet jis arba ji tampa prezidentu be rinkimų (54 str. 2 d.).

Išrinktas Respublikos prezidentas savo pareigas pradeda eiti pirmąją kito mėnesio dieną po to, kai buvo išrinktas į šį postą (55 str. 1 d.). Prieš pradėdamas eiti savo pareigas Respublikos prezidentas iškilmingai prisiekia parlamente. Prisiekdamas prezidentas pasižada gerbti ir vykdyti Konstituciją bei įstatymus ir tarnauti žmonių gerovei (56 str.).

¹⁰¹⁶2012 m. sausio 22 d. Suomijoje vykusiuose prezidento rinkimuose nė vienam kandidatui nepavyko surinkti daugiau nei pusės visų rinkėjų balsų, todėl vasario 5 d. buvo surengtas antrasis rinkimų turas, kuriame varžėsi du kandidatai – Sauli Niinistö ir Pekka Haavisto. Prezidento rinkimus laimėjo Sauli Niinistö, surinkęs 62,6 proc. rinkėjų balsų, jis pakeis dvi kadencijas prezidento poste buvusią Tarja Halonen, kuri, beje, yra pirmoji ir kol kas vienintelė Suomijos prezidentė moteris. Naujasis Suomijos prezidentas konservatorius Sauli Niinistö nutraukė tris dešimtmečius trukusį socialdemokratų prezidentų valdymą. Sauli Niinistö rėmė Suomijos narystę euro zonoje, taip pat buvo aktyvus fiskalinės drausmės ir integracijos propaguotojas. Naujasis prezidentas turi didelę patirtį tvarkant finansų politiką ir nacionaliniu, ir Europos Sąjungos lygiu, jis puikiai žinomas ir kaip ilgametis Suomijos finansų ministras, o vėliau ir Europos investicijų banko viceprezidentas.

¹⁰¹⁷*Election Act*, 7 str. 1 d. (714/1998; amendments up to 218/2004 included) [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.finlex.fi/pdf/saadkaan/E9980714.PDF>>.

¹⁰¹⁸*Election Act*, 138 str. 2 d. (714/1998; amendments up to 218/2004 included) [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.finlex.fi/pdf/saadkaan/E9980714.PDF>>.

¹⁰¹⁹*Election Act*, 139 str. (714/1998; amendments up to 218/2004 included) [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.finlex.fi/pdf/saadkaan/E9980714.PDF>>.

¹⁰²⁰*Election Act*, 142 str. 2 d. (714/1998; amendments up to 218/2004 included) [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.finlex.fi/pdf/saadkaan/E9980714.PDF>>.

Suomijos Konstitucija garantuoja Respublikos prezidentui teisinę neliečiamybę. Jam negali būti reiškiami kaltinimai dėl jo tarnybinių veiksmų, kuriuos jis atlieka kaip valstybės vadovas, išskyrus tėvynės ar valstybinės paslapties išdavimą arba nusikaltimą žmoniškumui (113 str.). Apie tai, kad išduota tėvynė, valstybinė paslaptis ar padarytas nusikaltimas žmoniškumui, parlamentą gali informuoti teisingumo kancleris, parlamento ombudsmenas arba Vyriausybė. Jeigu parlamentas 3/4 balsų dauguma nusprendžia pateikti kaltinimą, generalinis prokuroras turi patraukti prezidentą baudžiamojon atsakomybėn. Tokia byla svarstoma Aukštajame apkaltos teisme, o bylos nagrinėjimo metu Prezidento įgaliojimai yra sustabdomi (113 str.).

Respublikos prezidentas yra vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas, šias funkcijas Vyriausybės siūlymu jis gali pavesti eiti bet kuriam Suomijos piliečiui¹⁰²¹, tačiau priėmus Konstitucijos pataisas¹⁰²², tokį sprendimą prezidentas gali priimti tik esant nepaprastajai padėčiai. Kadangi vykdomąją valdžią Suomijoje sudaro Respublikos prezidentas ir Vyriausybė, tai didžiąją dalį savo sprendimų prezidentas turi priimti kartu su Vyriausybe. Pažymėtina, kad priėmus Konstitucijos 58 straipsnio pataisas prezidento galios šioje srityje buvo dar labiau susilpnintos, mat ankstesnės Konstitucijos nuostatos numatė, kad prezidentui atmetus Vyriausybės siūlymą ir grąžinus jį Vyriausybei, ši turėdavo parengti jį iš naujo ir vėl pateikti prezidentui, tačiau dabar viską lems parlamento pozicija. Vyriausybė galės pateikti pranešimą parlamentui apie jai prezidento grąžintą siūlymą, o šis, apsvarstęs šį pranešimą, priims sprendimą (58 str.)¹⁰²³.

Tačiau Konstitucija numato, kad kai kuriuos klausimus prezidentas gali spręsti savarankiškai, be Vyriausybės įsikišimo, pavyzdžiui, dėl Vyriausybės ar ministro skyrimo, taip pat dėl jų atsistatydinimo priėmimo, dėl neeilinių parlamento rinkimų tvarkos, dėl malonės suteikimo bei kitų klausimų, kurių nereikia svarstyti Vyriausybės plenariniame posėdyje, prezidentas taip pat savarankiškai sprendžia reikalus, susijusius su Alandų

¹⁰²¹Vidrinskaitė, S. Suomijos Respublika ir jos Konstitucija. *Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinių reguliavimą*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005, p. 279.

¹⁰²²Konstitucijos pataisos buvo priimtoms 2011 m. spalį.

¹⁰²³Nuostata įsigaliojo 2012 m. kovo 1 d., tačiau ji netaikoma įstatymo patvirtinimo ir pareigūnų paskyrimo į pareigas atvejais.

salomis, išskyrus Alandų salų finansus¹⁰²⁴. Prezidentas tvirtina parlamento priimtus įstatymus arba grąžina juos atgal, jis taip pat gali prašyti Aukščiausiojo Teismo ar Aukščiausiojo Administracinio Teismo išvadų dėl įstatymo (77 str.). Patvirtinti įstatymai turi būti pasirašyti Respublikos prezidento ir kontrasignuoti atitinkamo ministro. Įdomu tai, kad įstatymus skelbia ne Respublikos prezidentas, o Vyriausybė (78 str.)

Paminėtina, kad iki pasirodant naujai Konstitucijai prezidentui tekdavo pagrindinis vaidmuo sudarant Vyriausybę¹⁰²⁵, tačiau naujoji Konstitucija parlamentarizavo Vyriausybės formavimą, sumažindama prezidento vaidmenį šiame procese. Taip buvo sustiprintas atstovaujamosios demokratijos principas, kad Vyriausybės sudėtis kuo labiau atspindėtų tiesioginių parlamento rinkimų rezultatus ir parlamento nuomonę¹⁰²⁶. Dabar sudarant Vyriausybę didelis vaidmuo tenka parlamentui, teigiama, kad būtent parlamentas, o ne prezidentas skiria ministrą pirmininką¹⁰²⁷, nors Respublikos prezidentas prie Vyriausybės formavimo prisideda teikdamas ministro pirmininko kandidatūrą, skirdamas jį į pareigas, taip pat skirdamas ir atleisdamas ministrus, tačiau tą darydamas jis nėra visiškai laisvas. Po parlamento rinkimų arba kai Vyriausybė atsistatydina, prezidentas, tik išklauses parlamentinių grupių pasitarimų rezultatą bei gavęs parlamento pirmininko nuomonę, teikia parlamentui ministro pirmininko kandidatūrą. Kandidatas išrenkamas ministru pirmininku, kai tam atviro balsavimo metu pritaria daugiau kaip pusė parlamento narių (61 str. 2 d.). Tuomet prezidentas skiria ministrą pirmininką ir kitus

¹⁰²⁴The Constitution of Finland, Sections 58 (731/1999, amendments up to 1112/2011 included). [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>>.

¹⁰²⁵Kai savo kadenciją baigianti Vyriausybė atsistatydindavo, prezidentas kviesdavo parlamento pirmininką bei parlamentinių partijų atstovus, pradėdant nuo didžiausių ir baigiant mažiausiomis, pradėti abipuses derybas. Vykstant deryboms partijos turėdavo galimybę išreikšti savo nuomonę dėl būsimos Vyriausybės ir tik prezidentas turėjo teisę įvertinti, kuris sprendimas pats palankiausias. Atkreipęs dėmesį į konsultacijų metu išsakytas nuomones, prezidentas paskirdavo ministrą pirmininką arba trečiąjį asmenį, kuris būdavo atsakingas už derybų baigtį – pirmiausia su tomis partijomis, kurios galėtų būti įtrauktos į Vyriausybės sudėtį.

¹⁰²⁶Constitutional and Parliamentary Informatikon. Constitutional Reform in Finland, Secretariat de l'Association des Secretaires Generaux des Parlements Assemblee Nationale. Paris, 1999. [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.asgp.info/Resources/Data/Documents/NJTCYJXYUTISQLTGGTUUWLCDXVEPCE.pdf>>.

¹⁰²⁷European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). Opinion on the Constitution of Finland. CDL-AD (2008) 010.

ministrus ministro pirmininko teikimu (61 str. 1 d.). Jeigu kandidatas į ministro pirmininko postą nesurenka reikiamos balsų daugumos, keliamas kitas kandidatas lygiai tokia pačia tvarka. Jeigu ir antrasis kandidatas nesurenka reikiamos balsų daugumos, tuomet ministro pirmininko rinkimai parlamente rengiami atviru balsavimu. Ministru pirmininku išrenkamas daugiausia balsų surinkęs asmuo (61 str. 3 d.). Reikia paminėti ir tai, kad ir formuojant Vyriausybę, ir iš pagrindų keičiant jos sudėtį būtina sąlyga yra parlamento sesija. Iš karto, kai pritariama naujos sudėties Vyriausybei, prezidentas atleidžia buvusius ministrus iš pareigų ir skiria naujuosius ministrus¹⁰²⁸.

Ne mažiau svarbus yra Respublikos prezidento vaidmuo priimant Vyriausybės arba atskiro ministro atsistatydinimą. Ministrui pirmininkui Vyriausybės vardu pareiškus apie atsistatydinimą arba atskiram ministrui pareiškus apie savo atsistatydinimą, prezidentas pirmuoju atveju atleidžia visą Vyriausybę, o antruoju – ministrą, pareiškusį apie savo atsistatydinimą. Prezidentas ministro pirmininko siūlymu gali atleisti bet kurį ministrą. Iš prezidento konstituciškai reikalaujama atleisti Vyriausybę ar atskirą ministrą iš karto, kai tik šie praranda parlamento pasitikėjimą, netgi jeigu parlamentas ir nereikalauja (64 str.). Pagal vyraujančią praktiką Vyriausybė visada atsistatydina po parlamento rinkimų¹⁰²⁹. Atsistatydinimą kitais atvejais lemia parlamento pareikštas nepasitikėjimas Vyriausybe arba nutrūkęs koalicijos partnerių bendradarbiavimas¹⁰³⁰. Kaip matyti iš šių nuostatų, prezidentas atlieka tarpininko vaidmenį tarp Vyriausybės ir parlamento, mat neturėdama parlamento pasitikėjimo Vyriausybė negali pradėti veikti, o netekusi pasitikėjimo turi nedelsdama atsistatydinti.

Vyriausybę sudaro ministras pirmininkas ir reikiamas skaičius ministrų. Ministru gali tapti sąžiningas ir kompetentingas Suomijos pilietis. Ministrai, vadovaudami jiems pavestoms sritims, yra atsakingi parlamentui (60 str.), nes, kaip jau minėjome anksčiau, Vyriausybė gali veikti tik turėdama parlamento pasitikėjimą. Vyriausybei vadovauja ministras pirmininkas, kuris prižiūri, kaip yra svarstomi ir įgyvendinami Vyriausy-

¹⁰²⁸[žiūrėta 2011-08-10]. <<http://www.tpk.fi/public/default.aspx?nodeid=4143&culture=en-US&contentlan=2>>.

¹⁰²⁹Iki Antrojo pasaulinio karo Vyriausybės atsistatydinimas nebuvo įprastas po rinkimų. Ir tik vėliau Vyriausybė po kiekvienų rinkimų turėdavo skelbti apie savo atsistatydinimą.

¹⁰³⁰[žiūrėta 2011-08-10]. <<http://www.tpk.fi/public/default.aspx?nodeid=4143&culture=en-US&contentlan=2>>.

bės uždaviniai. Ministras pirmininkas pirmininkauja plenariniams Vyriausybės posėdžiams. Daugelis ministrų kartu yra ir parlamento nariai, tačiau jie negali eiti jokių kitų pareigų valstybinėse įstaigose ar eiti kitų pareigų, kurios galėtų kelti abejonių dėl ministro patikimumo ir trukdytų jam eiti ministro pareigas¹⁰³¹.

Vyriausybė sprendimus priima plenariniuose Vyriausybės posėdžiuose arba ministerijoje, kurios kompetencijai jie priklauso. Tik plenariniuose posėdžiuose visa Vyriausybė priima ypač svarbius ir reikšmingus sprendimus. Vyriausybės plenariniai posėdžiai paprastai vyksta kiekvieną ketvirtadienį 13 val. Vyriausybės Asamblėjos salėje. Sprendimams priimti reikalingas kvorumas, kurį turi sudaryti ne mažiau kaip 5 posėdyje dalyvaujantys Vyriausybės nariai¹⁰³². Vyriausybė yra atsakinga už sprendimų, priimamų Europos Sąjungoje, nacionalinį parengimą, nebent toks sprendimas reikalauja parlamento pritarimo. Siekdama išsiaiškinti parlamento nuomonę, Vyriausybė turi nedelsdama perduoti siūlymą dėl teisės aktų, sutarčių ir kitų priemonių, kurios turėtų būti svarstomos Europos Sąjungoje¹⁰³³. Be plenarinių posėdžių, Vyriausybės darbas dar yra koordinuojamas ir keturių ministerijos komitetų posėdžiuose: Užsienio ir saugumo politikos komiteto, Finansų komiteto, Ekonomikos politikos komiteto, Europos Sąjungos komiteto¹⁰³⁴. Vyriausybė turi įstatymų leidybos iniciatyvos teisę, bet dažniausiai ja naudojasi atskiri ministrai. Tačiau plenariniame Vyriausybės posėdyje prezidentas nusprendžia, ar įstatymo projektas bus pateiktas parlamentui. Būtina pažymėti, kad daugiau palaikymo sulaukia Vyriausybės, o ne atskirų ministrų parengti teisės aktų projektai¹⁰³⁵.

¹⁰³¹Vidrinkaitė, S. Suomijos Respublika ir jos Konstitucija. *Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinių reguliavimą*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005, p. 283.

¹⁰³²[žiūrėta 2011-08-30]. <<http://www.government.fi/tietoa-valtioneuvostosta/perustieto/en.jsp>>.

¹⁰³³Vidrinkaitė, S. Suomijos Respublika ir jos Konstitucija. *Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinių reguliavimą*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005, p. 281.

¹⁰³⁴Į visų šių komitetų sudėtį įeina ministras pirmininkas, o paskui, priklausomai nuo komiteto funkcijų, jį dar sudaro tos srities ministras ir keletas kitų ministrų. Šiuos komitetus dažniausiai sudaro ne daugiau nei 10 narių.

¹⁰³⁵Raunio, T.; Wiberg, M. Finland: Polarised Pluralism in the Shadow of a Strong President. In Strøm, K.; Müller, W. C.; Bergman, T. *Delegation and Accountability in Parliamentary Democracies*. Oxford University Press, 2006, p. 302.

Užsienio politika. Užsienio politika yra ta sritis, kurioje Respublikos prezidentas labai artimai bendradarbiauja su Vyriausybe, nes pagal Konstituciją Suomijos užsienio politiką patikėta vykdyti būtent Respublikos prezidentui kartu su Vyriausybe (93 str.). Nors prezidentas atlieka pagrindinį vaidmenį užsienio politikoje, tačiau jis neturėtų daryti nieko išskirtinio, kas būtų prieš Vyriausybės valią, kitaip tariant, prezidentas ir Vyriausybė užsienio politikoje turėtų bendradarbiauti¹⁰³⁶. Prezidentui priimant svarbius sprendimus užsienio politikos klausimais Vyriausybė paprastai atlieka parengiamąjį darbą. Priimdamas sprendimus, taip pat inicijuodamas tam tikrų klausimų sprendimą, ypač jei tie klausimai yra labai svarbūs šalies užsienio politikai ar susiję su tam tikra priemone (kalbos, laiškai, kvietimų užsienio valstybėms siuntimas ir priėmimas), prezidentas konsultuojasi su Vyriausybe, tačiau tai vyksta neformaliai. Vyriausybės įtaka prezidento sprendimams ir veiksams užsienio politikoje, kurių nereikalaujama svarstyti plenariniame Vyriausybės posėdyje, gali būti daroma per Užsienio reikalų ir Gynybos politikos komitetus Vyriausybėje, kitas neformalias konsultacijas ar diskusijas su ministru pirmininku ir / arba vienu ar keliais ministrais. Itin reikšmingais klausimais gali prireikti konsultuotis su visa Vyriausybe, tačiau dažniausiai užtenka aptarti klausimus prezidento susitikime su Vyriausybės Užsienio reikalų ir Gynybos politikos komitetu arba padiskutuoti su ministru pirmininku ir / arba su tam tikros srities ministru – dažniausiai užsienio reikalų¹⁰³⁷. Galima teigti, kad sprenddamas užsienio politikos klausimus prezidentas daugiausia bendradarbiauja su ministru pirmininku, užsienio reikalų ministru ir kitais ministrais, atsakingais už užsienio politiką.

Yra ir tam tikrų užsienio politikos klausimų, kur didesni įgaliojimai tenka ne prezidentui, o Vyriausybės nariams ar parlamentui, pavyzdžiui, už ryšius su užsienio valstybėmis ir tarptautinėmis organizacijomis atsakingas užsienio reikalų ministras (93 str. 5 d.). Be to, sprendimus dėl Suomijos tarptautinių įsipareigojimų ir jų įsigaliojimo priima parlamentas, kaip nurodyta Konstitucijoje. Prezidentas klausimus dėl karo ir taikos sprendžia parlamento pritarimu (93 str. 2 d.). Klausimai dėl Europos

¹⁰³⁶ *European Commission for Democracy through Law (Venice Commission)*. Opinion on the Constitution of Finland. CDL-AD (2008) 010.

¹⁰³⁷ [žiūrėta 2011-08-10]. <<http://www.tpk.fi/public/default.aspx?nodeid=4143&culture=en-US&contentlan=2>>.

Sąjungos yra patikėti ministro pirmininko kompetencijai. Matyti ir tai, kad naujoji Konstitucija sustiprino ministro pirmininko galias užsienio politikoje apribodama Respublikos prezidento galias¹⁰³⁸. Priėmus Konstitucijos pataisas (2011 m.) ir 66 straipsnį papildžius nuostata, kad Europos Vadovų Tarybos posėdžiuose bei Europos Sąjungos susitikimuose, kuriuose dalyvauja aukščiausieji valstybių vadovai, Suomijai atstovauja ministras pirmininkas, jei Vyriausybė išimties tvarka nenusprendžia kitaip, iš esmės buvo sumažintas Respublikos prezidento vaidmuo, nes iki tol ir prezidentas, ir ministras pirmininkas turėjo teisę atstovauti šaliai ES viršūnių susitikimuose ir kituose tarptautiniuose renginiuose.

6. TEISMAI

Suomijos Konstitucija kiekvienam garantuoja teisę į teisingą ir greitą bylos sprendimą, kurį priima kompetentingas teismas ar kita atitinkama institucija, Konstitucijoje taip pat galime atrasti bendrų nuostatų dėl teisingo teismo ir gero valdymo. Pagrindinės teisingo teismo ir gero valdymo garantijos yra posėdžių viešumas, teisė būti išklaustam, teisė gauti sprendimą bei teisė apskūsti priimtą sprendimą¹⁰³⁹. Teisėjus į pareigas skiria Respublikos prezidentas. Teisėjas gali būti laikinai nušalintas nuo pareigų tik teismo nutarimu. Be to, teisėjo negalima perkelti į kitą vietą be jo sutikimo, nebent dėl teismų reorganizacijos¹⁰⁴⁰.

Suomijos teismų sistemą sudaro bendrosios kompetencijos teismai, t. y. apylinkių, apeliaciniai ir Aukščiausiasis Teismas, taip pat administraciniai teismai, kurių grandį sudaro regioniniai administraciniai teismai ir Aukščiausiasis Administracinis Teismas, kiti specializuoti teismai gali būti steigiami įstatymo pagrindu¹⁰⁴¹. Suomijos teritorija yra padalyta į teismines apylinkes, kuriose yra po vieną Apylinkės teismą (suomiškai –

¹⁰³⁸[žiūrėta 2012-01-26] <<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3238.htm>>.

¹⁰³⁹The Constitution of Finland, Sections 21 (731/1999, amendments up to 1112/2011 included) [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>>.

¹⁰⁴⁰The Constitution of Finland, Sections 103 (731/1999, amendments up to 1112/2011 included) [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>>.

¹⁰⁴¹The Constitution of Finland, Sections 98 (731/1999, amendments up to 1112/2011 included) [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>>.

käräjäoikeus). Šios apylinkės skiriasi ir savo dydžiu, ir gyventojų skaičiumi ar plotu. Apylinkės teismą sudaro vyriausiasis teisėjas (*laamanni*) ir keletas kitų profesionalių teisėjų (*käräjätuomari*). Paprastose civilinėse bylose teismą sudaro trys profesionalūs teisėjai, vienas teisėjas vadovauja posėdžiui. Baudžiamosiose bylose (ir tam tikrais atvejais šeimos bylose) teismą sudaro vienas posėdžiui vadovaujantis profesionalus teisėjas ir trys neprofesionalai (savanoriai, išrinkti savivaldybių tarybose). Nesudėtingas bylas sprendžia vienas teisėjas¹⁰⁴².

Apeliacine instancija bylos sprendžiamos Apeliaciniame teisme (*ho-vioikeus*). Šiuose teismuose apeliacine tvarka sprendžiamos ir civilinės, ir baudžiamosios bylos. Šalys, kreipdamosi į Apeliacinį teismą turi teisę skųsti tiek fakto, tiek teisės klausimus. Apeliaciniuose teismuose bylas sprendžia trijų teisėjų kolegija. Trečioji ir aukščiausia instancija yra Aukščiausiasis Teismas (*korkein oikeus*), kuris yra įsikūręs Helsinkyje. Svarbiausias Aukščiausiojo Teismo uždavinys yra sukurti precedentus žemesnės instancijos teismams taikant teisę ir nagrinėti teismų praktiką. Šis teismas nagrinėja skundus dėl teismo procedūrų visų lygmenų teismuose. Jeigu sprendžiamos labai svarbios bylos, kurių baigtis gali turėti ilgalaikes pasekmes, tuomet bylą teismas nagrinėja plenarinėje sesijoje arba vienuolikos teisėjų sudėtimi. Dažniausiai bylos sprendžiamos rašytinio proceso tvarka, nors Aukščiausiasis Teismas gali skirti ir žodinių bylos nagrinėjimą¹⁰⁴³. Aukščiausiasis Teismas veikia kaip patariamoji institucija, prezidentui teikiant malonę, taip pat teisingumo ministrui – ekstradicijos bylose. Teismas savo iniciatyva gali kreiptis į Respublikos prezidentą dėl teisės aktų inicijavimo ir galiojančių teisės aktų keitimo¹⁰⁴⁴.

Suomijoje egzistuoja administracinio skundo teisė. Ši teisė gali būti apribota tik įstatymu. Administraciniai teismai nagrinėja asmenų ir įmonių ar organizacijų skundus dėl institucijų priimtų aktų. Tokiose bylose valstybė ar savivaldos institucijos turi teisę pateikti apeliacinį skundą. Tokios bylos paprastai pirmiausia sprendžiamos regioniniuose administraciniuose teismuose (*hallinto-oikeus*). Administracinius teismus sudaro trys teisėjai. Procesas dažniausiai būna rašytinis, nors administraciniuose

¹⁰⁴²[žiūrėta 2011-08-30] <<http://www.om.fi/en/Etusivu/Ministerio/Oikeuslaitositesite>>.

¹⁰⁴³*Ibid.*

¹⁰⁴⁴Vidrinskaitė, S. Suomijos Respublika ir jos Konstitucija. *Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005, p. 285.

teismuose gali vykti ir žodinis nagrinėjimas, jei to reikia byloje arba jei to prašo bent viena iš šalių. Aukščiausiasis Administracinis Teismas (*korkein hallinto-oikeus*) galutinai sprendžia institucijų priimtų aktų teisėtumą. Vis dėlto didžiąją dalį bylų sudaro skundai dėl administracinių teismų sprendimų. Bylas sprendžia penki teisėjai. Aukščiausiasis Administracinis Teismas taip pat gali paskirti tyrimą ar žodinį bylos nagrinėjimą. Be teisminių funkcijų, Aukščiausiasis Administracinis Teismas prižiūri, kaip žemesnės instancijos teisminės institucijos laikosi administracinės teisės¹⁰⁴⁵.

Suomijoje veikia ir specializuoti teismai. Vienas iš tokių yra Aukštasis apkaltos teismas (*valtakunnanoikeus*), kuris buvo susirinkęs tik kelis kartus. Jis nagrinėja baudžiamąsias bylas, susijusias su nusikaltimais, kai juos padaro Vyriausybės nariai, teisingumo kancleris, parlamento ombudsmenas ar bet kuris Aukščiausiojo ar Aukščiausiojo Administracinio Teismo narys. Tokiose bylose atsakomybė už kaltinimo palaikymą tenka generaliniam prokurorui, teisingumo kancleriui ar parlamento ombudsmenui¹⁰⁴⁶. Aukštajam apkaltos teismui vadovauja Aukščiausiojo Teismo pirmininkas. Teismą sudaro Aukščiausiojo Administracinio Teismo pirmininkas, trys vyriausieji apeliacinių teismų pirmininkai ir penki nariai, kuriuos renka parlamentas ketveriems metams¹⁰⁴⁷.

Prekybos teismas (*markkinaoikeus*) sprendžia ginčus dėl viešųjų pirkimų, sąžiningos ir nesąžiningos prekybos konkurenciją. Atsižvelgiant į bylos esmę apeliaciniai skundai gali būti paduodami ir Aukščiausiajam Administraciniam Teismui, ir Aukščiausiajam Teismui¹⁰⁴⁸. Darbo bylų teismas (*työtuomioistuin*) sprendžia bylas, susijusias su kolektyviniais susitarimais darbo santykiuose ir valstybės tarnybos santykiuose. Šio teismo sprendimo negalima skųsti. Ginčai, kylantys dėl individualių darbo santykių, sprendžiami bendrosios kompetencijos teismuose, o ginčai dėl individualių valstybės tarnybos santykių – administraciniuose teismuose¹⁰⁴⁹. Draudimo bylų teismas (*vakuutusoiikeus*) skirtas byloms, susiju-

¹⁰⁴⁵ [žiūrėta 2011-08-30]. <<http://www.om.fi/en/Etusivu/Ministerio/Oikeuslaitosite>>.

¹⁰⁴⁶ *Ibid.*

¹⁰⁴⁷ Vidrinskaitė, S. Suomijos Respublika ir jos Konstitucija. *Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005, p. 285.

¹⁰⁴⁸ [žiūrėta 2011-08-30]. <<http://www.om.fi/en/Etusivu/Ministerio/Oikeuslaitosite>>.

¹⁰⁴⁹ [žiūrėta 2011-08-30]. <<http://www.om.fi/en/Etusivu/Ministerio/Oikeuslaitosite>>.

sioms su socialiniu draudimu, pavyzdžiui, nelaimingo atsitikimo draudimu ar pensijomis. Tokios bylos pirmiausia sprendžiamos ginčų taryboje ir tik vėliau jos sprendimai gali būti skundžiami Draudimo bylų teismui. Nelaimingo atsitikimo draudimo byloje sprendimai, priimti Draudimo bylų teismo, gali būti skundžiami apeliacine tvarka Aukščiausiam Teismui. Kalėjimo teismas (*vankilaoikeus*) priima sprendimus dėl pavojingų recidyvistų ir skiria bausmes nepilnamečiams nusikaltėliams kalėti paauglių įkalinimo įstaigose¹⁰⁵⁰.

7. KONSTITUCINĖ KONTROLĖ

Suomijoje veikiančią teisės aktų konstitucingumo patikrą galima apibūdinti kaip išankstinę ir parlamentinę. Konstitucijos 77 straipsnis numato, kad Konstitucinės teisės komitetas, veikiantis parlamente, teikia savo išvadas dėl teisės aktų projektų ir kitų jam svarstyti pateiktų klausimų konstitucingumo, taip pat dėl jų suderinamumo su tarptautiniais žmogaus teises reglamentuojančiais susitarimais. Šios parlamente atliekamos konstitucinės kontrolės tikslas yra įstatymų leidybos procese iš anksto užkirsti kelią įstatymų, prieštaraujančių Konstitucijai, priėmimui. Pagal Konstituciją teismai, spręsdami bylas ir atsiradus aiškiam įstatymų neatitikimui Konstitucijai, pirmenybę turėtų teikti Konstitucijai¹⁰⁵¹. Taip pat įtvirtinta nuostata, kad dekreto arba kito žemesnė už įstatymą hierarchinę padėtį užimančio teisės akto nuostatai prieštaraujant Konstitucijai arba įstatymui teismas arba kita įstaiga negali jos taikyti¹⁰⁵². Taigi galioja Konstitucijos viršenybės principas, tačiau kartu parlamentas išlieka įstatymų leidybos iniciatorius, kurio sprendimai negali būti tikrinami atgaline data, pateikiant apeliacinį skundą dėl nuostatų neatitikties Konstitucijai¹⁰⁵³.

¹⁰⁵⁰ *Ibid.*

¹⁰⁵¹ The Constitution of Finland, Sections 106 (731/1999, amendments up to 1112/2011 included) [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>>.

¹⁰⁵² The Constitution of Finland, Sections 107 (731/1999, amendments up to 1112/2011 included) [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>>.

¹⁰⁵³ Constitutional and Parliamentary Information//Constitutional Reform in Finland, Secretariat de l'Association des Secretaires Generaux des Parlements Assemblee Nationale, Paris, 1999 [žiūrėta 2011-07-11]. <<http://www.asgp.info/Resources/Data/Documents/NJTCYJXYUTISQLTGGTUUWLCDXVEPCE.pdf>>.

* * *

Išsivadavusi iš ilgą laiką trukusios Švedijos Karalystės, o vėliau ir Rusijos imperijos gniaužtų, Suomija buvo pasirengusi pradėti savarankiškos valstybės gyvenimą. 1917 m. skelbiama Suomijos nepriklausomybė, o po ilgų diskusijų 1919 m. priimama ir pirmoji Suomijos Konstitucija. Ši Konstitucija su daugybe pakeitimų galiojo iki pat naujosios 1999 m. Konstitucijos pasirodymo. 1999 m. Konstitucija ne tik kodifikavo 4 senuosius konstitucinius aktus, bet ir sustiprino parlamento vaidmenį, sumažindama prezidento galias. Ji įtvirtino parlamentinę valdymo formą, aukščiausią suverenią galią suteikdama tautai, kuriai atstovauja parlamentas. Pagal savo keitimo ir priėmimo tvarką Suomijos Konstitucija priskiriama „griežtų“ konstitucijų grupei, mat priimti Konstitucijos pataisas galima tik dviem svarstymais. Maža to, tarp tų svarstymų turi įvykti nauji parlamento rinkimai. Taigi Konstitucijos pataisos iš esmės priimamos dvejų kadencijų parlamentų. Konstitucijos pataisas įmanoma priimti ir skubos tvarka, tačiau tokiai tvarkai turi pritarti ne mažiau kaip 5/6 parlamento narių, o Konstitucijos pataisos priimamos, jei „už“ balsuoja ne mažiau kaip 2/3 parlamento narių. Suomijos Konstitucijoje žmogaus teisėms ir laisvėms, joms įgyvendinti ir apsaugoti skirtas atskiras Konstitucijos skyrius. Jame taip pat numatyta pareiga valstybės valdžios institucijoms garantuoti žmogaus teisių ir laisvių laikymąsi. Svarbu pažymėti, kad Suomijoje veikia viena iš seniausių nacionalinių žmogaus teisių gynimo institucijų, įtvirtintų Konstitucijoje, – parlamento ombudsmenas, kuris, be kitų savo funkcijų, turi ir labai aiškius įgaliojimus žmogaus teisių apsaugos srityje. Kaip ir daugelio kitų Europos valstybių konstitucijose, daugiausia dėmesio sutelkta į žmogaus teises ir laisves, o apie pareigas užsimenama vos keliuose Konstitucijos straipsniuose. Tačiau žmogaus teisės ir laisvės nėra absoliučios, Konstitucija įtvirtina sąlygas, kurioms esant žmogaus teisės gali būti teisėtai ribojamos. Konstitucijoje įtvirtintas ir klasikinis valdžių padalijimo principas, įstatymo leidžiamąją valdžią suteikiant parlamentui, vykdomąją – prezidentui ir Vyriausybei, o teisminę – teismams. Kalbant apie valstybės valdžios institucijų statusą ir įgaliojimus pabrėžtina, kad ši valstybė mažai kuo skiriasi nuo kitų parlamentinių respublikų. Vienerių rūmų Suomijos parlamentas (*Eduskunta*) atlieka klasikines parlamento funkcijas – leidžia įstatymus, tvirtina biudžetą, skiria ir atleidžia įvairius valstybės pareigūnus, atlieka Vyriausybės parlamentinę kontrolę. Parlamento darbai

vadovauja parlamento pirmininkas, o jam parlamento darbą organizuoti padeda parlamento pirmininko taryba. Įvairių klausimų sprendimus pirmiausia parengia parlamento sudaryti komitetai, o ypatingiems atvejams ištirti gali būti sudaromi ir laikinieji komitetai ar komisijos. *Eduskuntos* nariai naudojami imunitetu ir indėnitetu, tačiau ir Konstitucijoje, ir parlamento darbo tvarkos taisyklėse yra numatyti atvejai, kada parlamento narys gali netekti savo mandato arba kada jam gali būti suvaržyta laisvė. Visuotiniuose tiesioginiuose rinkimuose išrinktas Suomijos prezidentas nepasižymi reikšmingais įgaliojimais, nes visi jo įgaliojimai vienaip ar kitaip yra susiję su Vyriausybe ar parlamentu. Štai Vyriausybės formavimo procese prezidentas atsiskleidžia kaip tarpininkas tarp parlamento ir Vyriausybės, nes tik išklauses parlamentinių partijų ir parlamento pirmininko nuomonę jis gali teikti ministro pirmininko kandidatūrą. Be kita ko, prezidentas turi paskirti tokią Vyriausybę, kuri turėtų parlamento pasitikėjimą. Užsienio politikoje prezidentas yra savarankiškesnis ir mažiau priklausomas nuo parlamento, tačiau šioje srityje jis bendradarbiauja su Vyriausybe, kuri paprastai atlieka parengiamąjį, patariamąjį darbą. Nereikėtų pamiršti, kad už Europos Sąjungos klausimus atsakingas ministras pirmininkas, o už tarptautinių sutarčių įsigaliojimą – parlamentas. Įstatymų leidyboje prezidentas neturi nei įstatymų leidybos iniciatyvos teisės, nei įstatymų skelbimo teisės, nes įstatymus skelbia Vyriausybė. Prezidentas gali pasinaudoti tik lengvai įveikiama veto teise ir turi teisę pasirašyti parlamento priimtus įstatymus. Paminėtina, kad Respublikos prezidentas gali paskelbti neeilinius parlamento rinkimus, bet ir tai tik gavęs motyvuotą ministro pirmininko siūlymą ir pasikonsultavęs su parlamentinėmis grupėmis. Ir tik teikdamas malonę ar skirdamas valstybinius apdovanojimus bei ordinus, Respublikos prezidentas veikia laisvai, nėra saistomas parlamento daugumos ar Vyriausybės nuomonės, tačiau prezidento įgaliojimai skirti valstybės pareigūnus yra šiek tiek apriboti, nes jis turi remtis Vyriausybės rekomendacijomis. Kaip matyti iš Suomijos prezidento įgaliojimų visumos, Suomijos prezidento galios yra gana ribotos, nes iš esmės visi svarbūs valstybės politiniai sprendimai yra priimami parlamento arba Vyriausybės. Suomijos Konstitucija kiekvienam garantuoja teisę į teisingą teismą ir greitą bylos sprendimą, taip pat teisę į apeliaciją. Žmonės savo teises gina kreipdamiesi į teismus, kurių sistemą Suomijoje sudaro bendrosios kompetencijos teismai, t. y. apygardų, apeliaciniai ir Aukščiausiasis

Teismas, administraciniai teismai, sudaryti iš regioninių administracinių teismų ir Aukščiausiojo Administracinio Teismo bei specializuoti teismai, tokie kaip, pavyzdžiui, Draudimo bylų teismas. Naujoji konstitucija neįtvirtino europietiškojo konstitucinės kontrolės modelio, teisės aktų konstitucingumo kontrolė patikėta parlamento Konstitucinės teisės komitetui bei įtvirtintas Konstitucijos viršenybės principas, pagal kurį įstatymai ir kiti žemesnės galios teisės aktai negali prieštarauti Konstitucijai. Atsiradus prieštaravimams tokie teisės aktai negali būti taikomi, o jeigu teisme nagrinėjant bylą nustatoma, kad taikytinas įstatymas prieštarauja Konstitucijai, teismas pirmenybę turi teikti Konstitucijos nuostatomis.

LITERATŪRA

1. The Constitution of Finland (731/1999, amendments up to 1112/2011 included) <<http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>>
2. Constitutional and Parliamentary Information // Constitutional Reform in Finland, Secretariat de l'Association des Secretaires Generaux des Parlements Assemblee Nationale, Paris, 1999 <<http://www.asgp.info/Resources/Data/Documents/NJTCYJXYUTISQLTGGTUUWLCDXVEPCE.pdf>>
3. *Election Act* (714/1998; amendments up to 218/2004 included) <<http://www.finlex.fi/pdf/saadkaan/E9980714.PDF>>
4. *European Commission for Democracy through Law (Venice Commission)*. Opinion on the Constitution of Finland. CDL-AD (2008) 010.
5. <http://commin.org/en/bsr-countries/finland/1.-constitutional-system/1.2-history-of-the-constitutional-system.html>
6. <http://web.eduskunta.fi/Resource.phx/parliament/committees/index.htm>
7. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/fin.html>
8. <http://www.eubusiness.com/news-eu/finland-politics.d15>
9. <http://www.finnnguide.fi/calendar/calendarevents.asp?month=12&p=79>
10. <http://www.government.fi/tietoa-valtioneuvostosta/perustietoa/en.jsp>
11. http://www.ipu.org/parline-e/reports/2111_A.htm
12. <http://www.kansallisbiografia.fi/english/?id=626>
13. <http://www.kansanvalta.fi/en/Etusivu/Oikeudet/PerusoikeudetSuomessa>
14. <http://www.lapsiasia.fi/en/overv>
15. <http://www.law.harvard.edu/students/orgs/hrj/iss13/reif.shtml#Heading247>
16. <http://www.oikeusasiamies.fi/Resource.phx/ea/english/ombudsman/index.htm>
17. <http://www.oikeusasiamies.fi/Resource.phx/ea/english/ombudsman/tasks/fundamental.htm>

18. http://www.om.fi/en/Etusivu/Julkaisut/Esitteet/Perustuslaki/pagename/Om_fi/Page/Normaali
19. <http://www.om.fi/en/Etusivu/Ministerio/Oikeuslaitosiesite>
20. <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3238.htm>
21. <http://www.sweden.gov.se/sb/d/3103/a/126380>
22. <http://www.tpk.fi/public/default.aspx?nodeid=4143&culture=en-US&contentlan=2>
23. Janušaitienė, D. Tikėjimo laisvė Europoje, 2008-10-23 <<http://www.btz.lt/lt/komentarai/1/1586>>;
24. Maddex, R. L. *Constitutions of the World. Second Edition. A Division of Congressional Quarterly Inc.* Washington D. C., 200.
25. Parliamentary Ombudsman Act (197/2002) <<http://www.finlex.fi/en/laki/kaanokset/2002/en20020197.pdf>>
26. Parliament's Rules of Procedure, Chapter 2 Section 4 (732/1999, amendments up to 118/2003) <<http://www.eduskunta.fi/efakta/opas/tiedotus/rulesofprocedure.htm>>
27. Raunio, T.; Wiberg, M. Finland: Polarised Pluralism in the Shadow of a Strong President. In Strøm K., Müller W. C., Bergman T. *Delegation and Accountability in Parliamentary Democracies.* Oxford University Press, 2006.
28. Sartori, G. *Lyginamoji konstitucinė inžinerija.* Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2001.
29. State and Church in FINLAND, 2007-10-31 <<http://www.euresisnet.eu/Pages/ReligionAndState/FINLAND.aspx>>
30. Vidrinskaitė, S. Suomijos Respublika ir jos Konstitucija. *Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą.* Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005.

XXV. ŠVEDIJOS KARALYSTĖS KONSTITUCINĖ SISTEMA

Prof. dr. Alvydas Pumputis

1. ŠVEDIJOS KONSTITUCIJA

Švedijos Karalystė yra didžiausia šiaurės Europos šalis, kurios:
sostinė – Stokholmas;
gyventojų skaičius – 9 321 458;
dydis – 449 963 km². Tai viena iš didžiausių ES valstybių;
kalba – švedų. Oficialiai vartojama tautinių mažumų kalba – suomių;
religija – 87 proc. protestantų, kitos (Romos katalikai, ortodoksai, baptistai, musulmonai, budistai ir kt. – 13 proc.);

nacionalinė struktūra – 80 proc. švedų, 20 proc. – imigrantų iš įvairių regionų¹⁰⁵⁴.

Švedija – tai ekonomiškai išsivysčiusi šalis. Švedija pirmauja pasaulyje pagal demokratinį indeksą bei žmogaus socialinės raidos indeksą.

Nuo 1995 m. sausio 1 d. Švedija yra Europos Sąjungos narė.

Švedijos konstitucinio reguliavimo patirtis gana turininga ir savita. Ši šalis niekada neturėjo ir dabar neturi vientisos Konstitucijos, kokias turi dauguma Europos ir pasaulio šalių, tačiau niekam nekyla abejonių, jog jos rašytinė Konstitucija gana tobula, nes visais savo raidos etapais vykusiai ir pažangiai reglamentavo santykius visuomenėje.

Konstitucijos pirmos dalies antras paragrafas skelbia, jog valstybinė valdžia kyla iš tautos. Tai ne tik deklaratyvi formuluotė, tai teiginys, kuris kyla iš Švedijos tradicijos ir kuris daro didelį poveikį kitoms konstitucinėms normoms bei jų įgyvendinimo praktikai¹⁰⁵⁵.

Švedijos konstitucinė raida panaši, bet ne visiškai sutampa su pasaulio ir Europos konstitucinės raidos laikotarpiais¹⁰⁵⁶. Šalies konstitucinio

¹⁰⁵⁴Nergelius, J. *Constitutional Law in Swede. Kluwer Law International, The Netherlands*, 2011, p. 18.

¹⁰⁵⁵Ten pat, p. 24.

¹⁰⁵⁶Jarašiūnas, E. Nuo pirmosios iki naujausių konstitucijų: keletas minčių apie konstitucinio reguliavimo raidą. *Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005, p. 20–30.

reglamentavimo ištakos – XIV amžiaus viduryje, kai buvo išleistas Didysis Eriksono teisynas (*Magnus Ericsson's Law*).

Švedijos konstitucinio reguliavimo istorija glaudžiai susijusi su Skandinavijos šalių raida. Tam turėjo įtakos tai, kad Švedija priklausė Danijai. Nuo 1397 m. Švedija ne tik tampa savarankiška valstybe, bet savo įtaką išplečia Baltijos šalims (Estijai, Latvijai, Lietuvai, iš dalies Lenkijai, Suomijai). 1814 m. prie Švedijos prijungiama Norvegija. Svarbią įtaką Švedijos konstitucinio reguliavimo raidai turėjo bendroji socialinės-politinės, kultūrinės raidos visuma, taip pat vidinė Prancūzijos bei Rusijos konstitucinių institutų pritaikymo Švedijai šalininkų tarpusavio kova. Švedijos konstitucinio reguliavimo istoriją galima suskirstyti į keletą etapų.

Pirmajam etapui būdinga smulkiųjų dvarininkų, pirklių, besiformuojančios buržuazijos kova su absoliutine karaliaus valdžia, bandymai ją riboti teisiškai. 1544 m. išleistas paktas nustatė sosto paveldėjimo tvarką, 1560 m. paktas įtvirtino karaliaus galias, 1594 m. paktas nustatė atėjimo į sostą tvarką¹⁰⁵⁷. Šie paktai neabejotinai buvo konstitucinio reglamentavimo užuomazga. 1809 m. karalius buvo priverstas atsisakyti sosto ir Rikstagas Švedijos karaliumi išrinko Karolį XIII.

Reikėtų paminėti ir tai, jog Švedijai, kaip ir visai Skandinavijai, tuo metu didelę įtaką turėjo Prancūzijos revoliucija. Švedijoje taip pat kilo gana aktyvus judėjimas, kuris lėmė ekonomines, politines permainas, tačiau aplinkybės čia gerokai skyrėsi nuo Prancūzijos.

Pirmasis Švedijos Konstitucijos kūrimo etapas baigėsi priėmus keturis labai svarbius įstatymus: 1809 m. birželio 6 d. Aktą dėl valdymo formos, 1810 m. vasario 10 d. Rikstago įstatymą, 1810 m. rugsėjo 26 d. Aktą dėl sosto paveldėjimo, 1812 m. birželio 12 d. Aktą dėl spaudos laisvės. Taigi visi šie keturi aktai sudarė Švedijos Konstituciją¹⁰⁵⁸.

Vienas iš svarbiausių Švedijos šio etapo konstitucinės raidos dokumentų buvo Aktas dėl valdymo formos (1809 m.), kuris su pakeitimais ir papildymais galiojo iki 1974 m. Šis dokumentas įtvirtino absoliutinę monarchiją, karaliui suteikė nemažai privilegijų, o Rikstago galias apribojo. Pagal šį įstatymą karaliui priklausė visa vykdomoji valdžia ir gana plačios įstatymų leidybos teisės. Švedijoje tuo metu vyriausybės nebuvo,

¹⁰⁵⁷ *The constitution of Sweden*. Stockholm, 1996, p. 11.

¹⁰⁵⁸ *Конституции государств Европы* (под общ. ред. Окунькова). Т. 3. Москва, 2001, с. 585–587.

o jos funkcijas iš dalies vykdė karaliaus vadovaujama Valstybės Taryba. Tačiau ši Taryba iš tikrųjų buvo tik patariamoji institucija, visiškai pavaldi karaliui, kuris vienasmeniškai skyrė visus aukščiausius valstybės pareigūnus bei Bažnyčios hierarchus, buvo vyriausiasis kariuomenės vadas, sprendė visus tarptautinius klausimus bei sudarydavo tarptautines sutartis¹⁰⁵⁹. Kitas itin svarbus Švedijos įstatymas nustatė Rikstago sudėtį ir veiklą. Rikstagas buvo sudarytas luominiu principu iš keturių kurijų – dvarininkų, dvasininkų, valstiečių ir miestiečių. Įstatymas būdavo laikomas priimtu, jeigu jam pritarė bent trys kurijos, o konstituciniam įstatymui turėjo pritari visi keturios kurijos. Kad konstitucinis įstatymas būtų galutinai priimtas, būtinas kito šaukimo Rikstago pritarimas. Rikstagas turėjo gana plačias teises tvarkant finansus. Jis skyrė savo įgaliotinius, kurie kontroliavo Švedijos valstybinio banko veiklą. Be Rikstago sutikimo negalėjo būti imamos valstybinės paskolos. Taip pat Rikstagas patvirtindavo mokesčius ir biudžetą. Šių nutarimų karalius netvirtindavo, nes jie nebuvo laikomi įstatymais. Tokie platūs įgaliojimai Rikstagui buvo suteikti siekiant apsaugoti karalių nuo galimų finansinių piktnaudžiavimų.

Vykdomąją valdžią kontroliuoti buvo pavesta ombudsmenui. Švedijos ombudsmeno veikla turėjo įtakos formuojantis panašioms institucijoms ne tiktai Skandinavijoje, bet ir kitose Europos šalyse, o vėlesniais laikais ir Lietuvoje.

Trečias svarbus įstatymas – 1810 m. priimtas Aktas dėl sosto paveldimumo. Šis aktas Švedijoje įtvirtino vadinamąją *salijų* sosto paveldėjimo sistemą, pagal kurią Švedijos karaliaus sostą galėjo paveldėti tikrai vyrai.

Pabrėžtina tai, jog tuometinėje Švedijoje buvo įtvirtinta gana demokratiška spaudos laisvės samprata. 1809 m. Akte dėl valdymo formos pasakyta (86 sk.), kad karaliaus pavaldiniai turi teisę laisvai spausdinti savo kūrinius be išankstinio valstybinių institucijų leidimo, tačiau įtvirtinta ir atsakomybė prieš teismą už piktnaudžiavimą spaudos laisve. Karalius Bernadotas pasiekė, kad 1812 m. būtų priimtas Aktas dėl spaudos laisvės, kuriame įtvirtinta karaliaus teisė riboti šią laisvę.

Antrasis Švedijos Konstitucijos kūrimo laikotarpis – 1812–1866 m. – buvo kapitalizmo įsigalėjimo laikas, kuris keitė ir politinius santykius.

¹⁰⁵⁹Мишин, А. А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Москва, 2004, с. 251–260.

Švedijos valdymo sistema tuo laiku taip pat kito, nes 1814 m. Švedija susijungė su Norvegija ir buvo apribota karaliaus valdžia.

Svarbus šio etapo konstitucinės raidos įvykis – 1863 m. įtvirtintas dvejų rūmų Rikstagas. 1866 m. Rikstagas priėmė Įstatymą dėl Rikstago, kuriuo visiškai atsisakė luominio parlamento sudarymo principo ir įtvirtino naują Rikstago formavimo tvarką. Aukštuosius parlamento rūmus sudarė vietos savivaldos institucijos, o žemieji buvo formuojami visuotiniais rinkimais. Ši tvarka galiojo iki 1974 m.

Trečiasis Švedijos konstitucinės raidos etapas prasidėjo XIX a. septintojo dešimtmečio pabaigoje ir truko iki XX a. šeštojo dešimtmečio pabaigos. Šio laikotarpio konstitucinei raidai įtakos turėjo politinės sistemos demokratizavimo tendencijos ir tarptautiniai veiksniai, taip pat ir padėtis Europoje.

Pirmiausia buvo pakeistos 1809 m. Akto dėl valdymo formos formuluotės, nes 1905 m. unija su Norvegija buvo nutraukta, Norvegija tapo savarankiška valstybe. Vėlesnėmis konstitucinėmis pataisomis buvo nuolat plečiamos Rikstago, o siaurinamos karaliaus teisės. Parlamentas įgijo teisę griežčiau, išsamiau kontroliuoti Vyriausybės veiklą, ypač tarptautinių santykių sritį.

Politinis gyvenimas buvo nuosekliai demokratizuojamas, įtvirtinta visuotinė ir lygi rinkimų teisė. Turto cenzas buvo nuolat mažinamas, o po Antrojo pasaulinio karo visai panaikintas. Moterys gavo rinkimų teisę, vietoje mažoritarinės įtvirtinta proporcinė rinkimų sistema. 1949 m. buvo priimtas naujas Aktas dėl spaudos laisvės, kuriame buvo panaikinti šios teisės suvaržymai.

Prie svarbesnių valstybinės valdžios pokyčių šiame etape priskirtas dvejų rūmų parlamento atsisakymas ir vienerių rūmų Rikstago įtvirtinimas. Nagrinėjant parlamento sudarymo tvarką, aukštųjų rūmų atstovai pareiškė, kad aukštieji rūmai sudaryti dirbtinai ir dubliuoja žemųjų parlamento rūmų veiklą.

1876 m. Valstybės Taryboje, kuriai vadovavo karalius, buvo įsteigta ministro pirmininko pareigybė. Taip ilgainiui Valstybės Taryba tapo Vyriausybe. Vyriausybės narius skirdavo karalius, tačiau vėliau priprasta, kad karalius, sudarydamas Vyriausybę, atsižvelgtų į politinių jėgų santykį Rikstage.

Plėtėsi ir griežtėjo parlamentinė kontrolė. Padidėjo Vyriausybės atsakomybė už veiklą gynybos srityje, išsiplėtė ombudsmeno funkcijos bei veikla.

Nors trečiajame Švedijos Konstitucijos raidos etape nebuvo priimta esminių konstitucinių pataisų, tačiau faktinių pokyčių buvo gana daug. Kai kurie pokyčiai egzistavo kaip konstitucinis paprotys ir sudarė prielaidas konstitucinėms pataisoms, o kai kurie buvo įtvirtinti paprastuosiuose įstatymuose.

Ketvirtasis Švedijos konstitucinės raidos etapas prasidėjo XX a. šeštojo dešimtmečio antrojoje pusėje ir tęsiasi iki šiol. 1969 m. buvo iš dalies patobulinta valdymo forma, tačiau esminė konstitucinio reguliavimo reforma prasidėjo priėmus 1974 m. Švedijos Konstituciją ir tęsiasi iki šiol. Teigiama, jog Švedijoje šiuo metu galioja Konstitucija, priimta 1974 m. vasario 27 dieną. Ji įsigaliojo 1975 m. vasario 1 d., tačiau tai ne labai tikslu, nes ši šalis niekada neturėjo vientisos Konstitucijos, neturi tokios ir dabar. Pagal Konstitucijos pirmos dalies 3 paragrafą dabartinę Švedijos Konstituciją sudaro šie pagrindiniai teisės aktai: 1974 m. vasario 27 d. Aktas dėl valdymo formos, 1810 m. vasario 26 d. Aktas dėl sosto paveldėjimo, 1949 m. Aktas dėl spaudos laisvės (su papildymais ir pataisomis, priimtomis 1974 m.) ir 1991 m. Pagrindinis įstatymas dėl žodžio laisvės.

Ypač intensyvi Švedijos konstitucinio reguliavimo plėtra vyko XX a. paskutinį dešimtmetį – konstitucinių papildymų bei pataisymų buvo padaryta daugiau nei ankstesniais laikotarpiais¹⁰⁶⁰.

Akte dėl valdymo formos buvo įtvirtinta, jog šalies Konstituciją sudaro ne tik trys pagrindiniai mūsų paminėti įstatymai, bet ir 1991 m. priimtas (su 1994 m. papildymais) Įstatymas dėl žodžio laisvės. Šis įstatymas išsamiai reglamentuoja žodžio laisvę kaip demokratijos įtvirtinimo prielaidą šalyje. Šiuose įstatymuose reglamentuojama teisė reikštis įvertinant pakitusią technologinę aplinką (televizija, vaizdo technika, internetas ir kt.). Šiame teisės akte išplėstos užsieniečių teisės naudotis spaudos laisve. Reikėtų paminėti, jog tikrai ne kiekviena Europos šalis turi tokią pažangią ir teisiškai ginamą spaudos bei visos informacijos sklaidos sistemą, kokią turi Švedija. Be šių nuostatų, buvo padaryta daug kitų konstitucinių pataisų tobulinant teisinį reguliavimą.

Pagal šio laikotarpio konstitucinį reguliavimą Švedijoje išsaugota parlamentinė monarchija, tačiau karaliaus vaidmuo gana formalus. Jo įtaka valstybės valdymui tik reprezentacinė.

¹⁰⁶⁰<http://confinder.richmond.edu>

Įvertinus diskusijas visuomenėje buvo įtvirtinta ketverių metų Rikstago kadencija, nustatytas amžiaus cenzas, taip pat ir sosto paveldėtojo – 18 metų (anksčiau buvo 25 metai).

Prasminga ta, jog Konstitucijoje įtvirtinta referendumo organizavimo galimybė.

Nuolat kito konstitucinės normos, reglamentuojančios privačios nuosavybės teisę. Švedijoje, kaip žinoma, jau seniai vykdoma socialiai orientuota politika, todėl nuolat svarstomi mokesčių klausimai, tobulinama mokesčių sistema, o tai veikia privačios nuosavybės dydį bei statusą. Švedijos Konstitucija numato privačios nuosavybės nacionalizavimo galimybę, tačiau taip pat teigiama, jog privatų turtą nacionalizuoti galima tik tenkinant labai svarbias visuomenės reikmes, pabrėžtina, jog nekilnojamas turtas (žemė, statiniai) negali būti nusavintas.

Nemaži konstitucinio reguliavimo pokyčiai buvo siejami su Švedijos rengimusi stoti į Europos Sąjungą. Aktas dėl valdymo formos buvo papildytas konsultacinio referendumo galimybe, iš esmės pakeistos tos konstitucinės normos, kurios reglamentavo Švedijos santykius su kitomis valstybėmis. Iš esmės pakeistas Akto dėl valdymo formos dešimtos dalies 5 paragrafas įtvirtino, jog Rikstagas gali perduoti spręsti klausimus Europos Sąjungos institucijoms, jeigu jų priimti sprendimai nepažeis Švedijos pagrindiniuose įstatymuose įtvirtintų žmogaus teisių. Parlamentas gali perduoti spręsti klausimus, jeigu tam pritarė ne mažiau kaip trys ketvirtadaliai dalyvavusių balsavime deputatų. Siūlymui perduoti Europos Sąjungos institucijoms spręsti klausimus, susijusius su pagrindinių Švedijos konstitucinių įstatymų pakeitimais, turi pritari ne mažiau kaip penki šeštadaliai balsavusiųjų ir ne mažiau kaip trys ketvirtadaliai visų Rikstago deputatų. Kaip matome, Švedijos Konstitucija gana išsamiai nustato kompetencijos pasiskirstymą su Europos Sąjunga, bet apskritai šios šalies pastarojo meto teisėkūroje sustiprėjo tarptautinių organizacijų ir Europos Sąjungos institucijų sprendimų įtaka.

Švedijos Konstitucija įtvirtina parlamentinės monarchijos valdymo formą. Konstitucijos pirmos dalies 1 paragrafas skelbia, jog valstybinės valdžios šaltinis yra liaudis, kuri dalyvauja valdyme naudodamasi visuotine ir lygia rinkimų teise.

2. KONSTITUCINIS ASMENS STATUSAS

Švedija, kaip ir kitos Europos šalys, apibrėždama individo teisinį statusą, laikosi tarptautinių dokumentų nuostatų didinti valstybės dėmesį žmogui. Švedijos Konstitucijos pirmos dalies 2 paragrafe sakoma, jog valstybinė valdžia turi būti įgyvendinama gerbiant visų žmonių ir kiekvieno žmogaus atskirai laisvę ir savigarbą. Asmeninės, ekonominės bei kultūrinės kiekvieno žmogaus gerovės puoselėjimas turėtų būti pagrindinis valstybės tikslas. Ypač dėmesingai Švedijos Konstitucijoje įtvirtinamos teisės į informacijos, žodžio, sąjungų, mitingų, demonstracijų laisvę.

Švedijos Konstitucija įtvirtina darnų visuomenės ir individo santykį pabrėždama visuomenės išipareigojimą globoti žmogaus teises.

Pagal Konstitucijos antros dalies pirmą paragrafą visuomenėje užtikrinama kiekvienam piliečiui:

1. žodžio laisvė: laisvė platinti pranešimus žodžiu, raštu, vaizdu arba kitais būdais, taip pat reikšti mintis, nuomonę, jausmus;
2. informacijos laisvė: teisė gauti informaciją, dalyvauti kitiems asmenims reiškiant savo mintis;
3. susirinkimų laisvė: teisė organizuoti susirinkimus ir juose dalyvauti turint teisę išsakyti savo nuomonę arba pristatyti meno kūrinį;
4. demonstracijų laisvė: teisė organizuoti demonstracijas ir jose dalyvauti;
5. sąjungų laisvė: teisė jungtis su kitais visuomeniniais arba asmeniniais tikslais;
6. religijos laisvė: teisė individualiai arba su kitais išpažinti savo religiją.

Švedijos Konstitucijoje yra ir savitų konstitucinio reguliavimo normų, saugančių žmogaus teises. Antros dalies 2 paragrafe skelbiama, jog pilietis turi būti apsaugotas nuo prievartos skelbti savo politines, religines, kultūrinės pažiūras visuomenėje. Taip pat jis turi būti apsaugotas nuo prievartos dalyvauti mitinguose ar susirinkimuose, politinių, religinių ar kitokių junginių veikloje. Konstitucijos antros dalies 3 paragrafe sakoma, jog be asmens sutikimo negali būti teikiama informacija apie jo politines pažiūras visuotiniame registre. Taip pat Konstitucijoje skelbiama, jog asmuo turi būti apsaugotas nuo šmeižto, pasikėsinimo į

asmeninį jo saugumą, nuo fizinės prievartos. Mirties bausmė Švedijoje netaikoma.

Konstitucijoje pabrėžiamas didelis valstybės rūpestis dėl savų piliečių. Antros dalies 7 paragrafe sakoma, jog nė vienas pilietis negali būti išsiųstas iš šalies arba neleidžiama grįžti į šalį. Nė vienam piliečiui negali būti atimta Švedijos pilietybė, išskyrus tuos atvejus, kai asmuo pats to akivaizdžiai nori arba stoja į kitos valstybės tarnybą ir įgyja jos pilietybę. Konstitucijoje įtvirtintas aukštas viešosios tolerancijos lygis. Taigi Konstitucijos antros dalies 15 paragrafe sakoma, jog įstatymuose ar kituose aktuose negali būti įtvirtintos nepalankios nuostatos tų asmenų atžvilgiu, kurie pagal rasę, odos spalvą arba etninę prigimtį sudaro mažumą.

Žodžio, informacijos, susirinkimų, demonstracijų laisvė gali būti ribojama tik dėl valstybės saugumo, siekiant apsaugoti individo garbę, gyvenimo privatumą ir užkardant nusikaltimus.

Išskirtinis Švedijos Konstitucijos bruožas yra atidus užsieniečių teisinio statuso įtvirtinimas. Konstitucijos antros dalies 22 paragrafas skelbia, jog užsieniečiai dažnai prilyginami Švedijos piliečiams – tai gana demokratiška ir užsienio piliečiams patraukli norma. Pagal Konstituciją užsienio piliečiai visiškai prilyginami Švedijos piliečiams šiais atvejais:

- 1) saugant nuo prievartos dalyvauti susirinkimuose ir demonstracijose, siekiančiose formuoti viešąją nuomonę, arba priklausyti kokiam nors religinei ar kitokiai organizacijai;
- 2) saugant asmeninę informaciją;
- 3) saugant nuo mirties bausmės, fizinių bausmių ir kankinimų;
- 4) saugant teisę į teisinį nagrinėjimą padarius arba įtariant padarius nusikaltimą;
- 5) saugant teisę į gynybą;
- 6) saugant nuo nepalankaus požiūrio dėl rasinės, etninės ar lytinės priklausomybės;
- 7) saugant nuo išnaudojimo, taip pat nuo apribojimų naudotis žeme ar statiniais;
- 8) saugant teisę į išsilavinimą;
- 9) saugant rašytojų, menininkų ar fotografų teises į savo kūrinius ir kt.

Kartu teigiama, jog šios normos negali būti taikomos, jeigu tai prieštarautų Švedijos įsipareigojimams laikytis Europos žmogaus teisių ir laisvių konvencijos.

3. RIKSTAGAS

Pagal Švedijos Konstituciją aukščiausias atstovaujamas organas yra Rikstagas. Jis leidžia įstatymus, nustato valstybinius mokesčius, valstybinių lėšų naudojimo tvarką. Rikstagas kontroliuoja Vyriausybės ir visos administracijos veiklą, taip pat tvirtina ombudsmenus, kurių pareiga – kontroliuoti civilinę ir karinę administraciją, vietos savivaldos organus. Kitaip nei ankstesniu laikotarpiu, kai įstatymų leidybą vykdė parlamentas ir karalius, dabar Rikstagas yra vienintelė įstatymus leidžianti institucija¹⁰⁶¹.

Pagal Akta dėl valdymo formos (1974 m.) tiktai Rikstagas gali priimti įstatymus dėl:

- 1) Švedijos pilietybės;
- 2) šeimos santykių;
- 3) privačios nuosavybės;
- 4) žmogaus teisių ir laisvių;
- 5) nusikaltimų ir atsakomybės;
- 6) referendumo surengimo;
- 7) mokesčių;
- 8) administracinio teritorinio suskirstymo.

1970 m. Švedijos Rigstago struktūra buvo supaprastinta ir iš dviejų rūmų jis tapo vienerių rūmų parlamentu. Rikstagas renkamas laisvų, slaptų bei tiesioginių rinkimų būdu ketveriems metams, pagal proporcinę rinkimų sistemą. Kas ketverius metus, rugsėjo trečią sekmadienį, rinkimai į parlamentą vyksta kartu su rinkimais į municipalines ir žemių tarybas. Nuo 2014 m. šiuos rinkimus planuojama organizuoti rugsėjo antinį sekmadienį. Švedijoje ir aktyvią, ir pasyvią rinkimų teisę į visas atstovaujamas institucijas turi asmenys, sulaukę 18 metų. Specifinis Švedijos parlamento bruožas yra tas, jog, be deputatų, renkami ir jų pavaduotojai. Šiuo metu Rikstagą sudaro 349 vienerių rūmų nariai. Rinkti Rikstagą gali Švedijos piliečiai, jie gyvena arba kadaise gyveno šioje valstybėje. Prieš rinkimus visa šalis suskirstoma į rinkimų apygardas, kurioms paskirstoma 310 mandatų. Kiti 39 mandatai paliekami „atsargai“, vėliau juos Centrinė rinkimų komisija padalija partijoms skirstydama likusius balsus. Partija, visoje šalyje gavusi mažiau kaip 4 proc. rinkėjų balsų, negali papildomai gauti vadinamųjų „lyginamųjų“ arba „atsarginių“ mandatų.

¹⁰⁶¹www.icl – journal.com, Vol. 44/2010, 672

Pagal 2010 m. rinkimų rezultatus parlamente atstovaujamos politinės partijos vietas pasiskirsto pagal proporcijas.

Proporcinė rinkimų sistema leidžia partijoms laimėti vietas parlamente ir tai tobulina partinę sistemą šalyje. 2010 m. rinkimus į parlamentą laimėjo septynios partijos: Konservatorių partija – 15,6 proc. (2006 m. – 25 proc.), Krikščionys demokratai – 6,2 proc. (2006 m. – 9,4 proc.), Liberalų partija – 6,9 proc. (2006 m. – 14,5 proc.), Valstiečių partija – 6,2 proc. (2006 m. – 7,2 proc.), Socialdemokratų partija – 35,4 proc. (2006 m. – 39,9 proc.), Žaliųjų partija – 4,8 proc., Kairiųjų partija (buvusi komunistų) – 5,9 proc. (2006 m. – 8,6 proc.)¹⁰⁶².

Švedijos parlamente dominuoja socialdemokratinės pakraipos politinės partijos, kurios panašiai išsidėsto ir nacionaliniu lygiu formuojant savivaldą¹⁰⁶³.

Šiuo metu Švedijoje politinių partijų finansavimas neregamentuojamas – nenustatyti politinių partijų finansavimo limitai, neįtvirtinta, kokio dydžio paramą galima teikti partijai ar asmeniui. Finansiškai remti partijas ar pavienius asmenis gali ir šalies, ir užsienio privatūs asmenys, ir organizacijos, institucijos ar lobistinės grupės.

Šalyje galioja bendrieji įstatymai, numatantys atsakomybę už kyšininkavimą. Manoma, jog to užtenka drausminti politinėms partijoms bei jų nariams ar lyderiams organizuojant rinkimus. Dėl tokios padėties Švedijoje ne kartą yra išreiškusi susirūpinimą Europos Taryba. Buvo keletas bandymų (2004 m., 2006 m.) šiuos klausimus sureguliuoti patvirtinant skaidrią ir suprantamą tvarką, bet tai liko tik bandymai. Tokio suregulavimo šalininkai paprastai būna dešinėsios politinės jėgos.

Šiuo metu politinės partijos finansuojamos iš vadinamųjų viešųjų fondų. Finansai partijoms skiriami atsižvelgiant į laimėtų mandatų skaičių parlamente. Šiuo atveju nustatomas bazinis finansavimo lygis, jis skaičiuojamas nuo 4 proc. rinkėjų balsų. Partijai viršijus keturių procentų dydį finansai skaičiuojami bazinę išmoką dauginant iš koeficiento, priklausančio nuo laimėtų mandatų skaičiaus. Vietų parlamente nelaimėjusios politinės partijos išmokų negauna. Išimtyms daromos prieš rinkimus naujai įkurtoms partijoms.

Pagal Švedijos Konstitucijos trečios dalies 4 paragrafą Vyriausybė gali paskelbti neeilinius rinkimus į Rikstagą. Tokie rinkimai turi vykti per

¹⁰⁶²Nergelius, J. *Constitutional Law in Sweden, The Netherlands*, 2011, p. 35.

¹⁰⁶³Ten pat, p. 35.

3 mėnesius nuo Vyriausybės nutarimo priėmimo. Tačiau Konstitucijoje taip pat pabrėžta, jog Vyriausybė negali organizuoti priešlaikinių rinkimų tris mėnesius nuo pirmojo naujai išrinkto Rikstago posėdžio.

Pirmajame posėdyje Rikstagas išrenka talmaną (pirmininką), pirmąjį, antrąjį, trečiąjį vicetalmanus:

Talmanui suteikti gana platūs įgaliojimai, atskirais atvejais jam net pavedamos valstybės vadovo funkcijos. Talmanas teikia Rikstagui tvirtinti ministro pirmininko kandidatūrą, vadovauja užsienio politikos komitetui, karinei komisijai. Konstitucija numato, jog karo atveju talmanas vadovauja 50 narių (sudaromai iš deputatų) karinei komisijai, kuri tampa tarsi mini parlamentas ir tautos vardu sprendžia visus būtinus klausimus. Konstitucija reikalauja nešališkumo iš talmano. Tapęs talmanu, jis nebedalyvauja Rikstago veikloje kaip deputatas, nes negali reikšti nuomonės dėl svarstomų įstatymų projektų, kitais svarstomais klausimais, negali dalyvauti balsavimuose. Jo kaip parlamento nario funkcijas vykdo jo pavaduotojas.

Viename iš pirmųjų Rikstago posėdžių sudaromos komisijos:

- 1) Konstitucijos;
- 2) finansų;
- 3) mokesčių;
- 4) teisės;
- 5) įstatymų leidybos;
- 6) užsienio reikalų;
- 7) gynybos;
- 8) socialinio draudimo;
- 9) socialinių reikalų;
- 10) kultūros;
- 11) švietimo;
- 12) komunikacijų;
- 13) ekologijos ir žemės ūkio;
- 14) ekonomikos;
- 15) darbo rinkos;
- 16) gyvenamojo būsto.

Rikstago narys arba nario pavaduotojas negali atsisakyti savo pareigų be Rikstago sutikimo. Be Rikstago sutikimo negalimas jo narių ar narių pavaduotojų teisinis persekiojimas arba kitoks teisių suvaržymas. Šie veiksmai gali būti pradėti tik leidus penkiems šeštadaliams visų bal-

savusių Rikstago narių, nors visus kitus klausimus parlamentas sprendžia paprasta balsų dauguma.

Aktas dėl Rikstago įtvirtina Švedijos įstatymų keitimo tvarką. Paprastųjų įstatymų priėmimo ir keitimo tvarka paprasta, dažniausiai tai atlieka absoliuti parlamentinė dauguma. Konstituciniai įstatymai priimami bei keičiami gana sudėtingai. Konstitucijos pataisos svarstomos ir priimamos dviejų šaukimų Rikstage.

Akte dėl Rikstago numatyta, jog keičiant ar papildant Konstituciją sprendžiama paprasta parlamento narių balsų dauguma vieno Rikstago šaukimu ir perduodama galutinai spręsti kito šaukimo deputatams. Jeigu pateiktam konstitucinių pataisų projektui nepitaria trečdalis Rikstago narių, jis gali būti teikiamas referendumui. Referendumas vyksta kartu su Rikstago rinkimais. Įstatymo projektas, jeigu rinkėjai balsų dauguma jam pritaria, perduodamas naujojo šaukimo Rikstagui ir šis priima galutinį sprendimą. Ši tvarka gana savita, palyginti su kitomis Europos šalimis¹⁰⁶⁴.

Referendumai gali būti vykdomi ne tik dėl konstitucinių, bet ir dėl paprastųjų įstatymų ar kitų labai svarbių klausimų sprendimo. Nuo 1920 m. iki šiol Švedijoje vyko penki referendumai, įskaitant ir 1994 m. referendumą dėl stojimo į Europos Sąjungą¹⁰⁶⁵.

Švedijoje gana dažnas ir nuolat plintantis reiškinys yra vietiniai referendumai. Jie vyksta ne vien tik tradicine tvarka bet ir naudojantis internetu.

Švedijos Konstitucija nereikalauja, kad Rikstago priimtus įstatymus tvirtintų karalius. Karalius taip pat nesinaudoja ir veto teise.

Rikstago talmanas priimtus įstatymus siunčia ministrui pirmininkui ir kompetentingam ministrui pasirašyti – jie neturi teisės nepasirašyti. Ministras pirmininkas priimtus įstatymus dažniausiai paveda pasirašyti ministrui.

4. KARALIUS

Švedija – labai sena monarchinė valstybė. Tačiau jos dažnai archajiškos tradicijos įsilieja į šiuolaikišką, gana modernią Švedijos gyvenimo aplinką. Dauguma visuomenės narių palaiko monarchiją kaip valdymo formą.

¹⁰⁶⁴Sartori, G. *Comparative constitutional engineering*. New York, 1994, p. 84.

¹⁰⁶⁵Nergelius, J. *Constitutional Law in Sweden, The Netherlands*, 2011, p. 78.

Švedijos valstybės vadovas yra karalius.

Karaliaus statusas yra aptartas 1975 m. Konstitucijos penktame skyriuje bei 1810 m. spalio 26 d. Akte dėl sosto paveldimumo. 1979 m. pakeitus solistinę sistemą, Švedijos karaliumi gali tapti vyras arba moteris, ne jaunesnis kaip 18 metų Švedijos pilietis. Pagal Konstituciją tuo pačiu metu jis negali būti talmanas, ministras arba Rikstago narys.

Pagal Konstitucijos penktos dalies 5 paragrafo reikalavimą Vyriausybė turi informuoti Rikstagą, jeigu karalius šešis mėnesius nevykdė ar negalėjo vykdyti savo pareigų. Rikstagas turi nuspręsti, ar karalius paliko sostą. Jei karalius paliko sostą arba Švedijos karaliaus dinastija pasibaigė, Rikstagas turi paskirti regentą, atliksiantį valstybės vadovo funkcijas. Jei regentą paskirti itin sunku, Vyriausybės sprendimu laikinai vykdyti regento pareigas gali būti pavesta talmanui.

Kaip ir kiekvienoje parlamentinėje monarchijoje, taip ir Švedijoje karaliaus vaidmuo yra nominalus. Jis atlieka daugiausia reprezentacines, ritualines funkcijas. Šalies valdyme karalius dalyvauja kaip autoritetingas asmuo. Pagal Konstitucijos 5 dalies 2 paragrafą karalius atskirais atvejais pirmininkauja Vyriausybės posėdžiams, tačiau tik formaliai. Konstitucijos penktos dalies 2 paragrafe pasakyta, jog prieš išvykdamas į užsienį karalius turi pasitarti su ministru pirmininku. Karališkosios šeimos veiksmus taip pat privalu derinti su Rikstagu arba Vyriausybe. Pagal 1810 m. Akto dėl sosto paveldėjimo 5 paragrafą princas ar princesė negali susituokti, jeigu Vyriausybė, karaliui pasiūlius, nesutinka. Jeigu minėti asmenys susituokia negavę minėto leidimo, jie ir jų palikuonys praranda teisę į sostą.

5. VYRIAUSYBĖ

Valstybėse, kurių valdymo forma yra parlamentinė monarchija, svarbiausia institucija yra vyriausybė. Formaliai šiose valstybėse vyriausybės atsiskaito parlamentams ir turi atsistatydinti joms pareiškus nepasitikėjimą. Tačiau faktiškai jos daro didelę įtaką parlamento darbui. Nereikėtų pamiršti, jog vyriausybę sudaro viena ar kelios valdančiosios partijos, o tai reiškia, jog parlamentinę daugumą saisto partinė drausmė, todėl faktinė parlamento priklausomybė nuo vyriausybės tik padidėja.

Pagal Švedijos Konstituciją Vyriausybė pagal svarbą yra lyg ir ant ra po Rikstago. Pagal galiojančias teisės normas Vyriausybei atiteko tos funkcijos, kurias anksčiau vykdė karalius. 1974 m. priimto Akto dėl val-

dymo formos 6 paragrafe Vyriausybė pavadinta institucija, kuri valdo valstybę. Jos sudėtis priklauso nuo politinių jėgų santykio Rikstage.

Konstitucijoje įtvirtintas Vyriausybės teisinis statusas ir pasakyta, jog ją sudaro ministras pirmininkas ir kiti ministrai. Pagal Konstituciją ministro pirmininko kandidatūrą, pasikonsultavęs su politinėmis partijomis ir vicetalmanais, Rikstagui tvirtinti teikia talmanas. Gautas pasiūlymas ne vėliau kaip ketvirtą dieną be jokių papildomų svarstymų komisijose turi būti pateikiamas balsuoti Rikstagui.

Jeigu prieš siūlomą ministro pirmininko kandidatūrą balsuoja daugiau negu pusė visų Rikstago narių, kandidatūra atmetama. Visais kitais atvejais jai pritariama. Jeigu Rikstagas keturis kartus iš eilės atmeta ministro pirmininko kandidatūrą, daroma pertrauka ir skelbiami nauji Rikstago rinkimai. Rikstagui pritarus ministro pirmininko kandidatūrai, talmanas išleidžia potvarkį dėl šio pareigūno skyrimo. Naujai paskirtas Vyriausybės vadovas pats skiria ministrus ir juos tik pristato Rikstagui. Pagal Konstituciją ministru gali tapti asmuo, kuris ne mažiau kaip 10 metų yra Švedijos pilietis.

Jeigu Rikstagas pareiškia nepasitikėjimą ministru pirmininku ar kuriuo nors ministru, tai talmano potvarkiu šie asmenys turi būti atstatydinti. Ministrui pirmininkui mirus arba jam atsistatydinus, arba jį atstatydinus, Rikstago talmanas paleidžia visą Vyriausybę.

Švedijos Vyriausybė, kaip jau buvo minėta, turi labai daug įgaliojimų. Pagal Akto dėl valdymo formos aštuntą dalį Vyriausybė sprendžia visus klausimus, nepriklausančius Rikstago kompetencijai.

Pagal minėtą Aktą Vyriausybė gali priimti nutarimus dėl:

- 1) asmens saugumo, gyvybės ir sveikatos apsaugos;
- 2) užsieniečio teisinio statuso;
- 3) prekių bei valiutos įvežimo ir išvežimo tvarkos;
- 4) medžioklės, žuvininkystės bei aplinkos apsaugos;
- 5) viešosios tvarkos;
- 6) švietimo ir mokslo;
- 7) valstybinės paslapties ir asmens duomenų apsaugos.

Pastaruoju metu Vyriausybės veikla labai išsiplėtė, visas problemas spręsti centralizuotai pasidarė neracionalu. Aktas dėl valdymo formos Vyriausybę įgalina darbus paskirstyti pavaldžioms institucijoms. Minėtas teisės aktas kartais riboja Vyriausybės galias. Šio įstatymo dešimtos dalies

2 paragrafe pasakyta, jog Vyriausybė negali savarankiškai sudaryti tarptautinių sutarčių, kuriose priimami valstybiniai įsipareigojimai. Tokias sutartis turi ratifikuoti Rikstagas.

Vyriausybė savo veikloje atskaitinga Rikstagui. Švedijos Konstitucijoje gana savitai sprendžiama Vyriausybės atskaitomybės parlamentui formos klausimai. Tuo tikslu Rikstagas sudaro Konstitucinę komisiją. Konstitucinė komisija privalo kontroliuoti Vyriausybės bei atskirų ministrų veiklą, Vyriausybės reikalų tvarkymą. Pagal Konstitucijos dvyliktos dalies pirmą straipsnį Komisija gali pareikalauti bet kokių dokumentų, protokolų, apibūdinančių Vyriausybės ar atskirų ministrų veiklą. Kiekvienas Rikstago narys ar bet kuri Rikstago komisija gali raštu pareikalauti Konstitucinės komisijos ištirti Vyriausybės ar atskirų ministrų veiklą, jeigu jiems kilo kokių nors abejonių ar įtarimų. Konstitucinė komisija apie atliktą tyrimą ir išvadas privalo informuoti Rikstagą. Konstitucijos 12 skyriaus 2 dalis reikalauja, jog Konstitucinė komisija kartą per metus privalo informuoti Rikstagą apie Vyriausybės veiklos analizę ir tuo atveju, jeigu į ją niekas nesikreipė. Rikstagas, remdamasis Konstitucinės komisijos pateikta medžiaga, kasmet įvertina Vyriausybės veiklos efektyvumą.

Konstitucinė komisija, nustačiusi didelių pažeidimų ministrų veikloje, gali suformuluoti kaltinimus ir juos pateikti Aukščiausiajam Teismui.

Vienas dešimtadalys Rikstago narių gali kreiptis į Rikstagą dėl nepasitikėjimo ministru pareiškimo. Rikstagas, įvertinęs kaltinimus ne mažiau kaip pusės savo narių balsais, gali ministrui pareikšti nepasitikėjimo votumą.

Pagal Konstituciją Rikstagas gali suformuoti ombudsmeną, revizijos komisijos valdymo veiklai kontroliuoti. Švedijos Vyriausybei suteikti labai dideli įgaliojimai, tačiau jos veiklą Rikstagas nuosekliai ir griežtai kontroliuoja.

Prie savitų Švedijos Konstitucijos bruožų priskirtina ir tai, jog ji labai atsakingai sprendžia valstybės valdymo klausimus karo ir karo grėsmės atvejais. Pasaulio konstitucinio reguliavimo praktikoje žinomos normos, įtvirtinančios valstybių valdymą ekstremalių situacijų, taip pat ir karo atvejais. Tačiau kad išstis Konstitucijos skyrius būtų skirtas šiems klausimams reguliuoti – pasitaiko gana retai. O Švedijos Konstitucijos viską apimantis tryliktasis skyrius, susidedantis iš trylikos straipsnių, skirtas šiems klausimams sureguliuoti. Kilus karui ar karo grėsmei valstybės val-

dymą Konstitucija paveda dažniausiai Vyriausybei kartu su parlamentu. Kartu Konstitucija labai racionaliai ieško išeities tais atvejais, jeigu parlamentas ar Vyriausybė negali vykdyti savo pareigų.

Pagal Konstitucijos 13 dalies pirmą straipsnį karo ar karo grėsmės atveju Vyriausybė arba talmanas privalo sušaukti Rikstago sesiją. Tas, kas šaukia Rikstaga, sprendžia, ar sesija turi įvykti Stokholme ar kurioje kitoje vietoje.

Karo ar karo grėsmės valstybėje sąlygomis parlamento funkcijas vykdo jo sudaryta karo komisija. Jeigu parlamentui sunku suformuoti tokią komisiją, ją sukuria Tarptautinės politikos komitetas, pasikonsultavęs su ministru pirmininku. Jeigu karo padėtis neleidžia susirinkti nei komitetui, nei karo komisijai, sprendimus priima Vyriausybė.

Pačius svarbiausius valstybės klausimus sudėtingomis sąlygomis gali spręsti ministras pirmininkas kartu su Užsienio politikos komitetu. Konstitucijos 13 skyriaus 2 dalis reikalauja, kad sprendimai gali būti priimti, jeigu ministro pirmininko ir šešių komiteto narių nuomonės sutampa.

Konstitucija nustato, jog Vyriausybė, sprenddama šalies gynybos ar kitus karo atvejais kylančius klausimus, negali pakeisti Rikstago įstatymo ar Rikstago rinkimų įstatymo.

6. TEISMINĖ VALDŽIA

Vykdamas Švedijos Konstitucijos vienuoliktos dalies reikalavimus, teisingumą vykdo bendrosios kompetencijos ir administraciniai teismai.

Bendrosios kompetencijos teismų sistemą sudaro 96 rajonų teismai, 6 apeliaciniai teismai regionuose ir Aukščiausiasis Teismas.

Administracinių teismų sistemą sudaro 24 regioniniai administraciniai teismai, 4 administraciniai apeliaciniai teismai ir Aukščiausiasis administracinis teismas¹⁰⁶⁶.

Visi teismai Švedijoje bendroje valdžių padalijimo sistemoje yra savarankiški.

Konstitucijos 11 dalies 2 paragrafe kategoriškai pasakyta, jog joks organas, taip pat ir Rikstagas negali nurodinėti teismams ir kištis į jų veiklą. Švedijoje įtvirtinta gana netradicinė malonės suteikimo tvarka. Paprastai daugelyje šalių malonę suteikia valstybės vadovai. O Švedijos Konstituci-

¹⁰⁶⁶www.icl-journal.com, Vol. 4 4/2010, 677.

jos 11 skyriaus 13 paragrafe įtvirtinta, jog malonę už padarytus nusikaltimus teikia Vyriausybė.

Pagal Konstitucijos 11 skyriaus 9 paragrafą visas pareigybes teisme gali užimti tik Švedijos piliečiai. To paties skyriaus 1 paragrafe pasakyta, jog Aukščiausiojo Teismo, taip pat Aukščiausiojo administracinio teismo nariais gali būti skiriami tik tie asmenys, kurie kada nors buvo skiriami kitų teismų etatiniais teisėjais. Konstitucija plačiau neregulmentuoja teisėjų skyrimo procedūros, tačiau 11 skyriaus 5 paragrafas gana kategoriškai formuluoja teisėjų veiklos garantijas. Pasakyta, jog asmuo, Teismo paskirtas etatiniu teisėju, nuo šių pareigų gali būti nušalintas tik jeigu:

1) padarė nusikaltimą ar šiurkščiai ir ne vieną kartą piktnaudžiavo tarnybine padėtimi ir jeigu jis (teisėjas) priėjo prie išvados, jog nebeatitinka einamų pareigų;

2) sulaukė pensinio amžiaus arba kitais atvejais pagal įstatymą turi išeiti į pensiją.

Teismus reorganizuojant, teisėjui turi būti pasiūlyta adekvati pareigybė.

7. KONSTITUCINĖ KONTROLĖ

Švedijoje susiformavo gana netradicinė konstitucinės kontrolės sistema. Ji nenuėjo tradiciniu keliu recepuodama amerikietiškaį arba europiniį konstitucinės kontrolės modelį, o sukūrė savąjį. Švedijos konstitucinės kontrolės sistemai būdinga tai, kad praktikoje susiklostė ir Konstitucijoje įtvirtinta priešlaikinė konstitucinė kontrolė¹⁰⁶⁷. Tai atlieka įvairios institucijos. Specialus pralamento komitetas kontroliuoja rinkimų teisėtumą, žmogaus teisių apsaugą vykdo Teismai ir kelios institucijos. Įtakinga institucija Švedijoje šioje srityje yra ombudsmenas.

Konstitucijos 8 dalies 18 paragrafe numatyta, jog išvadoms dėl įstatymų projektų parengti parlamente sudaroma Įstatymų leidybos taryba, į kurią įeina Aukščiausiojo Teismo ir Aukščiausiojo administracinio teismo nariai. Su prašymu dėl išvados gali kreiptis Vyriausybė arba parlamento komisija. Vyriausybė ir komisijos gali kreiptis į Rikstagaį, kol jo sprendimas dėl svarstomo įstatymo projekto dar nepriimtas.

Jeigu svarstomas Įstatymą dėl spaudos laisvės, Įstatymą dėl komunalinių mokesčių, ar kitus ir visuomenei svarbius įstatymus keičiantis ar papildantis įstatymo projektas, Įstatymų leidybos tarybos išvada yra privaloma.

¹⁰⁶⁷www.icl-journal.com Vol. 4/2010,679

Įstatymų leidybos komisija, įvertinusi įstatymų projektą, teikia išvadas, ar:

- 1) įstatymo projektas atitinka kitus pagrindinius įstatymus ir teisinio reguliavimo idėją;
- 2) įstatymo projekto nuostatos atitinka kitus įstatymus;
- 3) įstatymo projektas pasieks keliamus tikslus;
- 4) įstatymo projektas sukels nenumatytas pasekmes;
- 5) įstatymo projektas atitinka nustatytą formą.

Tai, kaip jau minėta, gana netipiška konstitucinės kontrolės sistema, kuri nesibrauna į įstatymų leidėjo funkcijų sritį ir kartu sukuria gana patikimą konstitucinio teisėtumo užtikrinimo sistemą šalyje.

* * *

Prasminga, jog per dešimtmečius ir šimtmečius Švedijoje susiformavo gana tobula konstitucinio reguliavimo sistema. Šios valstybės Konstitucija ir kiti pagrindiniai įstatymai kildinami iš giliausios istorinės patirties. Susiformavo gana savita, nacionalinė teisinio reguliavimo praktika, kai įstatymu paverčiamas visuotinis paprotys ir tradicija. Tokie įstatymai visuomenėje yra labai suprantami, jie gerbiami bei jų laikomasi. Tai visuomenės stabilumo garantas.

Švedija įstatymų leidyboje nenaudoja recepcijos, o kitos šalys gana plačiai recepuoja Švedijos Konstitucijos normas bei kitus įstatymus.

Libiausiai recepuojamoms Švedijos Konstitucijos normoms priklauso ombudsmeno, rinkimų teisės, asmens demokratiškieji teisiai bei laisvių ir kiti institutai.

Tai labai išplečia ir sustiprina bendrąją Švedijos įtaką kitoms šalims.

LITERATŪRA

1. Constitution finder [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-02-10]. <<http://confinder.richmond.edu/>>.
2. ICL Journal. Vol. 44/2010, 177/672 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-02-10]. <www.icl-journal.com>.
3. Jarašiūnas, E. Nuo pirmosios iki naujausios konstitucijų: keletas minčių apie konstitucinio reguliavimo. *Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005 m.
4. Jowell, I.; Oliver, P. *The Changing Constitution*. Oxford, 1994.

5. Leanaerts, K. *Constitutional law of the European Union*. London, 2005.
6. Nergelius, J. *Constitutional Law in Sweden. The Netherlands*, 2011.
7. Sartori, G. *Comparative constitutional engineering*. New York, 1994.
8. *The Constitution of Sweden*. Stockholm, 1996.
9. Wheare, K. C. *Modern Constitutions*. Oxford, 1980.
10. *Конституции государств Европы* (под. общ. ред. Окунькова). Т. 3. Москва, 2001, 2011.
11. Мишин, А. А. *Конституционное (государственное) право зарубежных стран*. Москва, 2004.

XXVI. VENGRIJOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA

Doc. dr. Edita Žiobienė

1. KONSTITUCIJOS BENDRA CHARAKTERISTIKA

Vengrijos Respublikos Konstitucija buvo priimta 1949 m. rugpjūčio 20 d. Tai buvo pirmoji ir vienintelė rašytinė valstybės Konstitucija (Vengrijos Karalystė kaip Jungtinė Karalystė naudojosi nerašytine Konstitucija¹⁰⁶⁸). Pažymėtina, kad Vengrija yra vienintelė regiono valstybė, kuri žlugus komunizmui nepriėmė naujos Konstitucijos.

1988 m. pasikeitus politiniam režimui, prasidėjo diskusijos dėl Konstitucijos keitimo: sukurti daugiapartinę sistemą, parlamentinę demokratiją, laisvą rinką ir t. t. 1989 m. spalio 23 d. Nacionalinė Asamblėja priėmė teisės aktą XXXI, kuriuo buvo papildoma ir keičiama 1949 m. Konstitucija. Tačiau per pastaruosius du dešimtmečius naujoji Konstitucija taip ir nebuvo parengta, o galiojanti Konstitucija buvo keičiama dešimtis kartų. Paskutiniu keitimu, sulaukusi daugiausia kritikos, 2010 m. lapkritį buvo sumažintos Konstitucinio Teismo kompetencijos ribos. Konstitucijos 32A straipsnyje nustatyta, kad Konstitucinis Teismas konstitucinę patikrą gali atlikti numatydamas specialias išimtis: gali nagrinėti teisės aktus dėl valstybės biudžeto ir jo įgyvendinimo, valstybės mokesčių, pašto ir muitinės bei vietinių rinkliavų tik tais atvejais, jei peticija yra susijusi su asmens teise į gyvybę arba garbę ir orumą, asmens duomenų apsauga, religijos ir tikėjimo laisve arba teise, susijusia su Vengrijos pilietybe. Tik šiais nurodytais atvejais Konstitucinis Teismas gali pripažinti minėtus teisės aktus prieštaraujančiais Konstitucijai ir juos anuliuoti.

Konstitucinės reformos Vengrijoje prasidėjo 2010 m. Parlamento rinkimus didele persvara laimėjus konservatyviajai „Fidesz“¹⁰⁶⁹ parti-

¹⁰⁶⁸Plačiau žr.: *Constitutional History Affecting the Basic Law. The Basic Law of Hungary. A First Commentary*. 2012, p. 18.

¹⁰⁶⁹2010 m. rinkimuose „Fidesz“ partijos nariai laimėjo 227 mandatus iš 386. Plačiau apie „Fidesz“ partiją www.fidesz.hu

jai. Buvo skubiai sudarytas Ad-hoc komitetas Konstitucijos projektui parengti. Būtina pažymėti, kad Konstitucijos projektą rengė Parlamente daugumą turinti „Fidesz“ partija ir koalicijos partnerė KDNP, nes opozicinės partijos nepritarė 2010 m. lapkritį priimtam Konstitucijos pakeitimui, draudžiančiam Konstituciniam Teismui tikrinti teisės aktų, reglamentuojančių valstybės biudžetą ir mokesčius, konstitucingumą. Konstitucijos projektas Parlamentui ir kartu plačiajai visuomenei buvo pateiktas 2011 m. kovo 14 d., o priimti Konstituciją buvo numatyta balandžio 18 d. Europos Tarybos Venecijos komisija atkreipė dėmesį, kad skaidrumas, atvirumas, visuomenės įtraukimas, adekvatus laiko ir galimybių išreikšti pliuralistines nuomones kontraversiniais klausimais suteikimas yra demokratinio Konstitucijos rengimo proceso elementai. Jos teigimu, konstitucinės nuostatos turėtų būti plačiai aptartos įvairių politinių jėgų, nevyriausybių organizacijų, mokslininkų, žiniasklaidos. Visuomenės diskusija ir pritarimas yra būtina sąlyga demokratinėje valstybėje¹⁰⁷⁰. Kadangi Venecijos komisijos nuomonė buvo parengta prieš priimant Konstituciją, tikėtasi, kad Vengrijos politikai atsižvelgs į pareikštą susirūpinimą ir kartu supras būtinybę diskutuoti su plačiąja visuomene.

Pažymėtina, kad senojoje Vengrijos Konstitucijoje keitimo tvarka buvo nustatyta labai lanksti: 19 straipsnio 3 dalies (a) punkte parlamentui suteikta teisė keisti Konstituciją, o 24 straipsnio 3 dalyje nurodyta, kas Konstitucijos projektui turi pritarti dvi trečiosios parlamento narių. Konstitucijoje nebuvo numatyta jokių keitimo ribojimų ar saugiklių: keisti galima visiškai visas Konstitucijos nuostatas, tautos pritarimas nereikalingas. Primintina, kad Konstitucija laikytina tautos aktu, nustatančiu pačios tautos įsteigtos valdžios galių ribas¹⁰⁷¹, be to, laikytina teisinio reguliavimo stabilumo išraiška, todėl projektuojama atsižvelgiant į ilgalaikio veikimo perspektyvą¹⁰⁷².

Tačiau nekreipiant dėmesio į užsienio ekspertų kritiką ir patarimus, naujoji Vengrijos Respublikos Konstitucija buvo priimta 2011 m. balan-

¹⁰⁷⁰European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). *Opinion on Three Legal Questions Arising in the Process of Drafting of the New Constitution of Hungary*. Venice, 25–26 March, 2011. Para 18–9.

¹⁰⁷¹Jarašiūnas, E. Daugybė šiuolaikinės konstitucijos veidų: bendri ir individualūs bruožai. *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: MRU, 2006, p. 9–10.

¹⁰⁷²Ten pat, p. 33–34.

džio 18 d., o balandžio 25 d. ją pasirašė ir oficialiai paskelbė Respublikos prezidentas. Konstitucijos baigiamosiose nuostatose nustatyta, kad ji įsigalioja 2012 m. sausio 1 d.

2011 m. Konstitucijos¹⁰⁷³ pagrindinės dalies S straipsnyje suteikta teisė Respublikos prezidentui, Vyriausybei, bet kuriam parlamentiniam komitetui ar parlamento nariui inicijuoti visos Konstitucijos ar atskirų jos nuostatų keitimą. Konstitucijai ar jos bet kuriai nuostatai pakeisti reikalingas dviejų trečiųjų Parlamento narių pritarimas. Konstitucijos 8 straipsnio, reglamentuojančio nacionalinius referendumus, 3 (a) dalyje nustatyta, kad nacionaliniame referendume negali būti svarstomas Konstitucijos keitimo klausimas. Taigi pačioje Konstitucijoje nustatyta, jog ją gali keisti dvi trečiosios Parlamento narių, tačiau Parlamento priimta Konstitucija nesuteikia tautai teisės tiesiogiai pareikšti nuomonę dėl Konstitucijos, tik per savo demokratiškai išrinktus tautos atstovus.

Baigiamosiose Konstitucijos nuostatose teigiama, kad „parlamento nariai, išrinkti 2010 m. balandžio 25 d., suvokdami savo atsakomybę Dievui ir žmogui ir turėdami galią priimti Konstituciją, paskelbė pirmą unifikotą Pagrindinį Vengrijos įstatymą. Telydi taika, laisvė ir santarvė“.

Konstitucijos struktūra. Aptariant Konstitucijos struktūrą būtina pažymėti, kad naujoje Vengrijos Konstitucijoje, be tradicinių elementų – preambulės, pagrindinių nuostatų ir baigiamųjų nuostatų, yra nustatyti Konstitucijos pagrindai (principai), kuriuos nagrinėsime vėliau.

Konstitucijos preambulė. Konstitucijos preambulėje pabrėžiama, kad naujojo tūkstantmečio pradžioje vengrų tauta didžiuojasi, kad prieš tūkstantį metų karalius šv. Stephenas įkūrė Vengrijos valstybę, tapusią krikščioniškos Europos dalimi, didžiuojasi jos stiprybe kovose už laisvę ir nepriklausomybę, žada puoselėti savo paveldą, unikalią kalbą, kultūrą, gerbiant ir tautinių mažumų kalbas bei kultūras, prisiimti atsakomybę už disidentus, tiki, kad savo talentu, darbštumu ir nacionaline kultūra gali naudingai prisidėti prie Europos įvairovės. Be to, Konstitucijos preambulėje įvardijami pagrindiniai vertinamieji istorinių įvykių kriterijai. Nustatoma, jog nepripažįstamas užsienio okupantų istorinės Konstitucijos suspendavimas. Be to, įtvirtinamas principas, kad socialistinės ir komunistinės diktatūros metu padarytiems nusikaltimams Vengrų tautai ir

¹⁰⁷³Nors Vengrijos Konstitucija vadinama Vengrijos pagrindiniu įstatymu, tekste paprastumo dėlei vartosime Konstitucijos sąvoką.

jos piliečiams nebus taikomi teisiniai apribojimai. Skelbiama, kad nepripažįstama 1949 m. komunistinė Konstitucija, įtvirtinusi tironų valdžią. 1956 m. Revoliucija – tai tautos laisvės gimimas. Valstybės suverenitetas prarastas 1944 m. kovo 19 d., atkurtas 1990 m. gegužės 2 d., kai buvo pirmą kartą laisvai išrinkta tautos atstovybė. Todėl ši data laikytina naująja šalies demokratijos ir konstitucinės santvarkos pradžia.

Be to, Vengrijos Vyriausybė, atsakydama ET Venecijos komisijai¹⁰⁷⁴, pažymėjo, kad preambulėje išdėstyti teiginiai turėtų būti suvokiami kaip politinis tikslas atsiriboti nuo totalitarizmo ir faktinio suvereniteto apribojimo 1949 m. Norėta nubrėžti liniją tarp komunistinio režimo ir demokratinės sistemos. Tačiau nenorėta paneigti jokio galiojančio teisės akto galiojimo.

ET Venecijos komisija atkreipė dėmesį, kad Vengrijos piliečiai yra ne tik vengrai, bet ir kitų tautybių piliečiai, todėl vietoj termino „mes, vengrų tauta“ rekomendavo vartoti „mes, Vengrijos piliečiai“, ypač siūlydama tai prisiminti interpretuojant Konstitucijos nuostatas¹⁰⁷⁵.

Konstitucijos pagrindinės ir baigiamosios nuostatos. Vengrijos Konstitucijos pagrindinės dalies struktūra ir straipsnių išdėstymas yra gana įdomūs: skirsnis „Konstitucijos pagrindai (principai)“ išdėstyti straipsniuose, žymimuose raidėmis nuo A iki T, skirsnis „Laisvė ir atsakomybė“ – straipsniuose I–XXXI, skirsnis „Valstybė“ padalytas į smulkesnius poskirsnius: „Parlamentas“ (1–8 str.), „Respublikos prezidentas“ (9–14 str.), „Vyriausybė“ (15–23 str.), „Konstitucinis Teismas“ (24 str.), „Teismai“ (25–28 str.), „Prokuratūra“ (29 str.), „Pagrindinių teisių ombudsmenas“ (30 str.), „Vietos savivalda“ (31–35 str.), „Viešieji finansai“ (36–44 str.), „Vengrijos ginkluotoji apsauga“ (45 str.), „Policijos ir nacionalinio saugumo tarnybos“ (46 str.), „Sprendimai dėl dalyvavimo karinėse operacijose“ (47 str.), paskutinis skirsnis „Specialiosios teisinės priemonės“ suskirstytas į poskirsnius: „Nacionalinės krizės ir nepaprastosios padėties bendrosios taisyklės“ (48 str.) ir iššamesnis nepaprastosios padėties reglamentavimas (49–54 str.).

Baigiamąsias nuostatas sudaro normos, nustatančios Konstitucijos įsigaliojimo tvarką ir įpareigojančios Vyriausybę pateikti keistinių įstatymų projektus.

¹⁰⁷⁴Position of the Government of Hungary on the Opinion on the New Constitution of Hungary (adopted on 17–18 June, 2011). *Transmitted by the Minister of Foreign Affairs of the Republic of Hungary*, 6 July 2011, p. 3.

¹⁰⁷⁵European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). *Opinion on the New Constitution of Hungary*. Venice, 17–18 June, 2011, Para 40.

2. KONSTITUCIJOS PAGRINDAI (PRINCIPAI)

Konstitucijos skirsnyje „Konstitucijos pagrindai (principai)“ reglamentuojami patys svarbiausi valstybės ir visuomenės gyvenimo aspektai bei įtvirtintos valstybės vertybės, pagal kuriuos turėtų būti aiškinamos visos Konstitucijos nuostatos bei atitinkamai formuojama visa įstatymų leidyba.

Pirmiausia yra įtvirtinta, kad valstybės pavadinimas – Vengrija. Kituose straipsniuose įtvirtintas politinis režimas (nepriklausoma, demokratinė, teisinė valstybė), valdymo forma (respublika), suvereniteto šaltinis (tauta), valstybės heraldika ir simboliai (herbas, vėliava, himnas), valstybinė kalba, Konstitucijos viršenybė, teisinė valstybė, valdžių padalijimo principas, draudimas jėga pasisavinti valdžią, valstybės teisė priverstinai įgyvendinti Konstitucijos ir įstatymų nuostatas, tarptautinių įsipareigojimų vykdymas ir kiti. Panagrinėkime keletą diskusijų sukėlusią konstitucinių pagrindų.

Santykis su Europos Sąjungos teise. Konstitucijos E straipsnyje pabrėžiama būtinybė prisidėti prie bendrų Europos siekių. Pažymima, kad Vengrija, būdama Europos Sąjungos nare, dalį savo kompetencijos įgyvendina kartu su kitomis Europos Sąjungos narėmis per Europos Sąjungos institucijas. Be to, Europos Sąjungos teisė gali nulemti nacionalinę teisę.

Vengrų, gyvenančių netoli Vengrijos sienų kitose valstybėse, apsauga. Konstitucijos D straipsnyje įtvirtinta Vengrijos pareiga rūpintis vengrais, gyvenančiais kaimyninėse valstybėse, siekiant išlaikyti vengrišką jų identitetą, individualių ir kolektyvinių teisių gynimą, bendruomenių kūrimą, jų gerovę tose šalyse, kur gyvena¹⁰⁷⁶.

Ši nuostata sukėlė diskusiją ir Vengrijos kaimyninėse šalyse, ir tarptautinėse institucijose. Kvalifikuočiausiai šias abejones įvardijo Venecijos komisija, teigdama, kad ši nuostata gali būti pagrindas kėsintis į kitas suverenas valstybes, nes Konstitucijoje įtvirtinta Vengrijos pareiga rūpintis vengrais, kurie yra kitos valstybės piliečiai, bei užtikrinti jų teises, steigti jų organizacijas, suponuoja dviejų valstybių kompetencijų konfliktą. Europos Taryba ne kartą yra pabrėžusi, kad „atsakomybė už tautinių mažumų apsaugą pirmiausia tenka valstybei, kurioje jie gyvena“¹⁰⁷⁷. Be

¹⁰⁷⁶Vertimas gali būti netikslus. Anglų kalba ši nuostata yra: „their prosperity in their native lands.“

¹⁰⁷⁷*Report on the Preferential Treatment of National Minorities by their Kin-State.* CDL-INF (2001) 19 Conclusions.

to, Venecijos komisija atkreipė dėmesį, kad Vengrija, norėdama rūpintis vengrų, gyvenančių kaimyninėse šalyse, kalbos ir identiteto išlaikymu, turėtų ne vienašališkai kištis į kitos valstybės kompetenciją, o spręsti šiuos klausimus dvišalėmis sutartimis, taip pat gerbti Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją, kurią yra ratifikavusi¹⁰⁷⁸.

Vengrijos Vyriausybė į šią kritiką atsakė vadovaudamasi kitu Konstitucijos Q straipsnyje įtvirtintu konstituciniu principu, reglamentuojančiu bendradarbiavimą su visomis pasaulio šalimis ir pagarbą tarptautinei teisei bei tarptautinių įsipareigojimų vykdymą. Vyriausybės teigimu, Vengrija, rūpindamasi vengrais, gyvenančiais kaimyninėse šalyse, niekada nepažeis tarptautinės teisės principų bei sutartinių įsipareigojimų¹⁰⁷⁹.

Santuokos institutas. L straipsnyje įtvirtinta konstitucinė santuokos instituto apsauga. Santuoka suprantama „kaip vedybinė vyro ir moters sąjunga, sudaryta laisvu sutarimu“, o šeima – kaip „tautos išlikimo pagrindas“.

ET Venecijos komisija, remdamasi Europos žmogaus teisių teismo praktika¹⁰⁸⁰, pažymėjo, kad santuokos institutui išgyvenant didelius socialinius pokyčius kinta santuokos reglamentavimas bei santuokos pripažinimas Europos valstybių teisinėse sistemose. Šešių valstybių, Europos Tarybos narių, įstatymai leidžia sudaryti santuoką tos pačios lyties asmenims, daugiau valstybių pripažįsta tokios santuokos sudarymo faktą, todėl kritikuoja Vengrijos Konstitucijoje įtvirtintą griežtą apribojimą, kad santuoka sudaroma tik tarp vyro ir moters¹⁰⁸¹.

Be to, primintina, kad 1995 m. Vengrijos Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog homoseksualūs santykiai negali būti prilyginami santuokai¹⁰⁸².

Atsakydama į šią kritiką Vengrijos Vyriausybė pažymėjo, kad valstybė turi teisę savarankiškai pasirinkti ir reglamentuoti santuokos institutą, tačiau kartu pabrėžė, kad Konstitucijoje įtvirtintas santuokos apibrėžimas

¹⁰⁷⁸European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). *Opinion on the New Constitution of Hungary*. Venice, 17–18 June, 2011, Para 41–44.

¹⁰⁷⁹Position of the Government of Hungary on the Opinion on the New Constitution of Hungary (adopted on 17–18 June, 2011). *Transmitted by the Minister of Foreign Affairs of the Republic of Hungary*, 6 July 2011, p. 3–4.

¹⁰⁸⁰EŽTT sprendimais bylose: Schalk and Kopf v. Austria (judgement of 24 June 2010), M. W. v. the United Kingdom (judgement 23 June 2009).

¹⁰⁸¹European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). *Opinion on the New Constitution of Hungary*. Venice, 17–18 June, 2011. Para 46–48.

¹⁰⁸²Nutarimas 14/1995.

nepaneigia tos pačios lyties asmenų sąjungos, ir priminė, kad Vengrijos įstatymai jau nuo 2009 m. užtikrina tos pačios lyties asmenų partnerystės apsaugą¹⁰⁸³.

Asmeninė atsakomybė. Labai moderni nuostata įtvirtinta O straipsnyje: „Kiekvienas asmuo atsakingas už save ir pagal savo sugebėjimus bei galimybes turi prisidėti prie valstybės ir visuomenės tikslų įgyvendinimo.“ Šio principo turinį kol kas labai sunku komentuoti. Tikėtina, kad Konstitucinis Teismas jo turinį atskleis aiškindamas žmogaus teises, ypač socialines, primindamas visuomenės solidarumą, žmogaus pareigą prisidėti prie valstybės ir visuomenės gerovės.

Subalansuotas, skaidrus ir nuoseklus biudžeto valdymas. Konstitucijos N straipsnyje įtvirtinta Parlamento ir Vyriausybės atsakomybė už subalansuotą, skaidrų ir nuoseklų biudžeto valdymą. Tame pačiame straipsnyje nustatyta, kad Konstitucinis Teismas, teismai, savivaldybės ir kitos valstybės institucijos turi gerbti šį principą.

Ši nuostata iš esmės reiškia Konstitucinio Teismo kompetencijos ribų apkarpyimą, neleidžiant jam spręsti, ar priimtas valstybės biudžeto įstatymas nepažeidžia Konstitucijos, preziumuojant, kad dėl valstybės biudžeto negali kilti konstitucinių ginčų. Šį konstitucinį pagrindą išsamiau aptarsime nagrinėdami Konstitucinio Teismo kompetencijos ribas.

3. ASMENS KONSTITUCINIO STATUSO PAGRINDAI

Demokratinio konstitucionalizmo šalininkams prasminga tik asmens teises ir laisves užtikrinanti valdžia. Pasak E. Jarašiūno, ši valstybinio gyvenimo prasmę grindžianti filosofija Konstitucijoje įgauna teisinę formą¹⁰⁸⁴. Žmogaus teisių garantijos įtvirtintos Vengrijos Konstitucijos skirsnyje „Laisvė ir atsakomybė“. Daugelyje šaltinių teigiama, kad šiam skirsniiui didžiausią įtaką turėjo ES pagrindinių teisių chartija. Kita vertus, Chartija yra vienas iš naujesnių tarptautinių žmogaus teisių dokumentų, tačiau ne mažiau reikšminga Europos žmogaus teisių konvencijos, kitų

¹⁰⁸³Position of the Government of Hungary on the Opinion on the New Constitution of Hungary (adopted on 17–18 June, 2011). *Transmitted by the Minister of Foreign Affairs of the Republic of Hungary*. 6 July 2011, p. 4.

¹⁰⁸⁴Jarašiūnas, E. Daugybė šiuolaikinės konstitucijos veidų: bendri ir individualūs bruožai. *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: MRU, 2006, p. 14–15.

tarptautinių ir regioninių žmogaus teisių sutarčių ir Europos Žmogaus Teisių Teismo bei Europos Teisingumo Teismo jurisprudencijos įtaka. Venecijos Komisija, rengdama nuomonę dėl Liuksemburgo Konstitucijos pakeitimų, išsakė labai vertingą mintį, kuri gali būti naudinga Vengrijos ir kitų konstitucijų studijose: „Nėra reikalavimo akiai perkelti tarptautinių sutarčių nuostatas. Konvencijų ir jomis saugomų žmogaus teisių gausybė dar geriau parodo, kad toks reikalavimas nerealus. (...) Valstybės Konstitucija privalo užtikrinti žmogaus teises ir laisves, kurios yra „pagrindinės“ tos valstybės lygmeniu.“¹⁰⁸⁵

Žmogaus teisės ir laisvės Vengrijos Konstitucijoje reglamentuotos gana lakoniškai, tačiau įtvirtintas gana išsamus žmogaus teisių ir laisvių katalogas. Kai kurie autoriai teigia, kad šiame Konstitucijos skirsnyje buvo kodifikuota pastarųjų dviejų dešimtmečių Konstitucinio Teismo jurisprudencija¹⁰⁸⁶. Vis dėlto skirsnyje „Laisvė ir atsakomybė“ įtvirtintos žmogaus teisės persipina su pareigomis – tai nėra būdinga tarptautiniams žmogaus teisių dokumentams, ypač tai akivaizdu nagrinėjant socialines teises. Be to, pirmajame straipsnyje nustatyta, jog tos pačios teisės ir pareigos suteikiamos ir juridiniams asmenims. Venecijos Komisija šį skirsnį vertino dar griežčiau, teigdama, kad skirsnyje yra supainiotos skirtingos teisinės prigimties normos, ir priminė, kad konstitucijos turi sistemškai ir aiškiai atskirti principus, teises garantijas, teises, pareigas ar atsakomybes¹⁰⁸⁷.

Pirmajame straipsnyje suformuotos žmogaus teisių apsaugos garantijos: „Neliečiamos ir nepažeidžiamos žmogaus teisės turi būti gerbiamos. Svarbi valstybės pareiga – ginti šias teises.“ Konstitucijoje taip pat nustatyta, kad žmogaus teisės ir pareigos turi būti išsamiai reglamentuotos įstatymuose. Žmogaus teisės gali būti ribojamos tik tais atvejais, kai siekiama apsaugoti kito žmogaus teises ar konstitucines vertybes¹⁰⁸⁸, kai tai yra būtina, proporcingai siekiamam tikslui, išlaikant pagarbą žmogaus teisių turiniui.

¹⁰⁸⁵European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). *Opinion on the Draft Constitutional Amendments of Luxembourg*. Venice, 11–12 December 2009. Para 34 and 36.

¹⁰⁸⁶Balogh, Z.; Hajas, B. *Rights and Freedoms. The Basic Law of Hungary*. A First Commentary. 2012, p. 80.

¹⁰⁸⁷European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). *Opinion on the New Constitution of Hungary*. Venice, 17–18 June, 2011. Para 58.

¹⁰⁸⁸Atkreiptinas dėmesys, kad Konstitucijoje nėra nurodytas vertybių sąrašas. Matyt, kiekvienu individualiu atveju tai turėtų spręsti teismas.

Absoliučios teisės. Žmogaus orumas ir teisė į gyvybę negali būti ribojamos. Konstitucinis Teismas ne kartą nagrinėjo žmogaus orumo ir gyvybės apsaugos klausimus, net tais atvejais, kai ankstesniosios Konstitucijos žmogaus teisių kataloge nebūdavo kurios nors teisės, ji būdavo išvedama iš žmogaus orumo, pavyzdžiui, asmens teisė sužinoti giminystės ryšius, teisė į santuoką, asmens apsisprendimo laisvė sveikatos apsaugos srityje, teisė į privataus gyvenimo apsaugą ir t. t.

Konstitucijos III straipsnyje įtvirtinti draudimai, susiję su žmogaus orumu: nebūti kankinamam, nepatirti žeminančio elgesio, nebūti laikomam vergovėje, taip pat draudžiama prekyba žmonėmis, bet kokie medicininiai ar moksliniai eksperimentai be žmogaus sutikimo, naudoti žmogaus kūną ar jo dalis siekiant finansinių tikslų bei klonuoti žmogų.

Bene daugiausia diskusijų sukėlė novatoriškas gyvybės apsaugos įtvirtinimas Konstitucijos II straipsnyje, nustatančiame, kad embriono gyvybė turi būti saugoma nuo užsimezgimo. Venecijos Komisija suabejojo, ar absoliuti embriono gyvybės apsauga neprieštaraus Europos žmogaus teisių konvencijos 8 straipsniui, atkreipė dėmesį į gausią Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją, ieškančią pusiausvyros tarp privataus gyvenimo ir viešojo intereso, bei paragino Vengrijos įstatymų leidėjus nekriminalizuoti abortų¹⁰⁸⁹. Oficialaus Konstitucijos komentaro autoriai teigia, kad Konstitucijos nuostata nereiškia abortų uždraudimo ir asmens apsisprendimo teisės suvaržymo, nes teisinis reglamentavimas, legalizavęs nėštumo nutraukimą, lieka galioti¹⁰⁹⁰.

Venecijos Komisija naujojoje Vengrijos Konstitucijoje pasigedo nuostatos, draudžiančios mirties bausmę. Primintina, kad Vengrijos Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog asmens teisė į gyvybę yra absoliuti ir jokiais sąlygomis neribojama, todėl mirties bausmės taikymas prieštarauja Konstitucijai¹⁰⁹¹.

Ne mažiau susirūpinimo kilo ir dėl probacijos netaikymo asmeniui, nuteistam laisvės atėmimo bausme iki gyvos galvos. Konstitucijos IV straipsnyje nustatyta, kad už sunkius tyčinius nusikaltimus gali būti taikoma laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė be teisės būti paleistam. Ve-

¹⁰⁸⁹European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). *Opinion on the New Constitution of Hungary*. Venice, 17–18 June, 2011. Para 61–67.

¹⁰⁹⁰Balogh, Z.; Hajas, B. Rights and Freedoms. The Basic Law of Hungary. *A First Commentary*. 2012, p. 82–83.

¹⁰⁹¹Nutarimas 23/1990.

necijos komisija atkreipė dėmesį, jog Europos Žmogaus Teisių Teismas ne kartą nagrinėjęs klausimą, ar laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė gali būti traktuojama kaip žmogaus kankinimas pagal Konvencijos 3 straipsnį. Teismas yra pabrėžęs, kad svarbu suteikti žmogui, nuteistam iki gyvos galvos, viltį, jog tinkamai elgiantis, atlikus tam tikrą dalį bausmės, galima tikėtis būti paleistam į laisvę. Pažymėtina, kad šiuo atveju labai svarbu aiškus teisinis reglamentavimas, tačiau praktikoje gali būti, kad žmogus dėl savo elgesio ar kitų aplinkybių negalės pasinaudoti teise išeiti į laisvę¹⁰⁹².

Pilietinės ir politinės teisės. Vengrijos Konstitucijoje įtvirtintas platus pilietinių ir politinių teisių katalogas. Piliečiui suteikiamos teisės dalyvauti valdant savo šalį: aktyvioji ir pasyvioji rinkimų teisė Parlamento, savivaldos ir Europos Parlamento rinkimuose¹⁰⁹³, teisė dalyvauti referendumuose. Konstitucija garantuoja, kad nė vienas Vengrijos pilietis negali būti išsiųstas iš šalies, o užsienio piliečiai gali būti išsiųsti iš šalies, esant teisėtam pagrindui ir esant garantijai, kad išsiųstas žmogus nebus nuteistas mirties bausme, kankinamas ar kitaip žeminamas (XIV str.)¹⁰⁹⁴. Kiekvienas žmogus turi teisę į privataus ir šeimos gyvenimo, asmens duomenų, komunikacijos ir gero vardo (geros reputacijos) apsaugą (VI str.), minties, sąžinės ir religijos laisvę (VII str.), susirinkimų laisvę (VIII str.), nuomonės, išraiškos ir žodžio laisvę (IX str.), teisę į nuosavybės apsaugą ir paveldėjimo teisę (XIII str.), teisę į sveiką aplinką (XXI str.), peticijų teisę (XXV str.), teisę kreiptis į teismą, procesines garantijas, teisę į gerą administravimą (XXIV str.) ir kt.

Konstitucija garantuoja visų asmenų lygybę prieš įstatymą, taip pat nustato, kad visiems asmenims, neatsižvelgiant į jų rasę, odos spalvą, lytį, neįgalumą, kalbą, religiją, politinius ar kitokius įsitikinimus, tautinę ar socialinę kilmę, nuosavybę ar kitokį statusą, užtikrinama žmogaus teisių apsauga. Beje, Venecijos komisija atkreipė dėmesį, kad nors Vengrijos Vyriausybė teigia, jog žmogaus teisių katalogas buvo parengtas vadovaujantis ES teise, vis dėlto užtikrinant asmenų lygiateisiškumą buvo „pa-

¹⁰⁹²European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). *Opinion on the New Constitution of Hungary*. Venice, 17–18 June, 2011. Para 69–70.

¹⁰⁹³Dalyvauti savivaldos ir Europos Parlamento rinkimuose turi teisę ir gyvenamąją vietą registravę užsienio šalių piliečiai, ir asmenys, kuriems Vengrijoje suteiktas pabėgėlio statusas.

¹⁰⁹⁴Atkreiptinas dėmesys, kad ši teisė nėra absoliuti. Abejotina, ar esant galiojančiam Europos arešto orderiui Vengrija atsakytų išduoti savo pilietį.

mirštas“ seksualinės orientacijos pagrindas. Kartu pažymėta, jog tikimasi, kad Vengrijos Konstitucinis Teismas, interpretuodamas asmenų lygia-teisiškumo nuostatas, nepamirš ir seksualinės orientacijos pagrindą¹⁰⁹⁵.

Atskiras Konstitucijos straipsnis yra skirtas vaiko teisėms: „Kiekvienas vaikas turi teisę į apsaugą bei fizinį, intelektualinį ir moralinį vystimąsi.“ Be to, Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad „vaikas, kaip ir bet kuris kitas žmogus, turi tas pačias asmenines teises, tačiau dėl savo amžiaus negalintis visomis naudotis, todėl turi būti tinkamai apsaugotas. Tai yra šeimos, visuomenės ir valstybės pareiga“¹⁰⁹⁶. Konstitucija nustato pareigą tėvams rūpintis savo vaikais, juos išlaikyti, taip pat tėvus įpareigoja užtikrinti, kad vaikai lankytų mokyklą. Atitinkamai suaugę vaikai turi pasirūpinti savo tėvais (XVI str.).

Skirsnyje „Laisvė ir atsakomybė“ reglamentuojami valstybės ir bažnyčių santykiai nustatant, kad jos veikia atskirai, tačiau bendradarbiauja siekdamos bendrų visuomenės tikslų.

Konstitucinis Teismas ne kartą sprendė su religijos laisve susijusios klausimus. Pavyzdžiui, byloje dėl teisių į nekilnojamąjį turtą, įskaitant ir mokyklas, iki nacionalizacijos priklausiusį bažnyčioms, atkūrimo ribojimo konstitucingumą bei religijos laisvės užtikrinimo klausimą. Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad valstybė privalo išlikti neutrali ir leisti laisvai formuoti religines nuostatas bei įsitikinimus. Teismas religijos laisvę siejo su asmens orumu bei saviraiškos laisve pažymėdamas, kad valstybė neturi teisės kištis į asmens religijos pasirinkimą ar praktikavimą, valstybės pareiga – užtikrinti religijos ir įsitikinimų laisvę, nevertinant religinių vertybių ir taip garantuojant savo neutralumą, kaip nustatyta Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalyje¹⁰⁹⁷. Daug sudėtingesnis klausimas šioje byloje – surasti takoskyrą tarp valstybės ir Bažnyčios. Vengrijos Konstitucinis Teismas pabrėžė valstybės ir Bažnyčios atskirumą, bet pažymėjo, jog tai nedraudžia bendradarbiauti. Valstybės ir savivaldybių finansuojamose mokyklose gali būti dėstoma tikyba, tačiau užtikrinant laisvą ir platų pasirinkimą. Valstybės pareiga – nustatyti tokį reglamentavimą, kad Bažnyčia ar tikintieji galėtų įkurti religinės pakraipos mokyklas¹⁰⁹⁸. Be to, tame

¹⁰⁹⁵European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). *Opinion on the New Constitution of Hungary*. Venice, 17–18 June, 2011. Para 71–85.

¹⁰⁹⁶Nutarimas Nr. 995 / 1990.

¹⁰⁹⁷Konstitucinio Teismo nutarimas Nr. 4/1993.

¹⁰⁹⁸Ten pat.

pačiame nutarime Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad įstatymų leidėjas teisingai nustatė, jog nekilnojamasis turtas ir kompensacija už neišlikusį turtą atlyginama tik turtą praradusioms bažnyčioms, tačiau tai nesuteikia jokių neteisėtų privilegijų kitoms bažnyčioms (religinėms organizacijoms), kurios nenukentėjo nuo nacionalizavimo arba Vengrijoje susikūrė naujai. Konstitucinis Teismas pripažino Vyriausybės nutarimą dėl Kariuomenės kapelionų prieštaraujančiu Konstitucijai, nes nutarime ši teisė buvo suteikta tik „istorinėms“ bažnyčioms, bei Liustracijos įstatymą, nustačiusį, kad dvasininkų liustracijos procesas pradedamas tik gavus Bažnyčios prašymą. L. Solyomo¹⁰⁹⁹ teigimu, Konstitucinis Teismas labai moderniai stengėsi vienodai traktuoti visas religijas, nesuteikiant jokių privilegijų vadinamosioms istorinėms religijoms¹¹⁰⁰. Kitoje byloje, nagrinėdamas nevalstybinių (religinių ir tautinių mažumų) mokyklų finansavimą iš valstybės ir savivaldybių biudžeto, Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad Švietimo įstatymo nuostata, jog nevalstybinės mokyklos iš valstybės ir savivaldybių biudžeto finansuojamos tik tiek, kiek atlieka valstybės pavestas užduotis, prieštarauja Konstitucijai, nes valstybė privalo gerbti asmens religijos laisvę bei priskyrimą savęs tautinei mažumai kaip asmenybės integralumą, taip pat užtikrinti laisvą mokyklos pasirinkimą¹¹⁰¹.

Socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės. Vengrijos Konstitucijoje platus socialinių teisių katalogas ir socialinės atsakomybės įtvirtinimas Konstitucijoje rodo valstybės brandumą, bet kartu atskleidžia, kad Konstitucija buvo priimta valstybei ir visuomenei išgyvenant sunkų laikotarpį, ieškant visuomeninio solidarumo, susitelkimo, ekonominės naštos pasidalijimo.

Konstitucijos XIX straipsnyje įtvirtinta garantija, jog valstybė stengsis užtikrinti socialinę apsaugą visiems Vengrijos piliečiams¹¹⁰² įstatymų nustatyta tvarka motinystės, ligos ar neįgalumo, našlystės ar maitintojo netekimo, nedarbo atvejais. Taip pat pabrėžiama, kad socialinės institucijos turėtų padėti ir kitiems asmenims, jeigu jiems reikalinga socialinė pagalba.

¹⁰⁹⁹Laszlo Solyomas – buvęs Konstitucinio Teismo teisėjas ir pirmininkas (1990–1998), buvęs Vengrijos prezidentas (2005–2010).

¹¹⁰⁰Solyom, L. & Irunner G. *Constitutional Judiciary in a New Democracy – the Hungarian Constitutional Court*. University of Michigan Press, 2003, p. 17.

¹¹⁰¹Konstitucinio Teismo nutarimas Nr. 22/1997.

¹¹⁰²Nors Konstitucijoje pabrėžiama, kad ši teisė suteikiama piliečiams, reikėtų nepamiršti, jog Vengrijoje, ES narėje, galioja laisvo asmenų judėjimo principas, todėl kitos valstybės pilietis, reziduojantis Vengrijoje, turėtų turėti galimybę naudotis šia teise.

Pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog „teisė į socialinę apsaugą reiškia valstybės pareigą suteikti socialines išmokas, kurios užtikrintų minimalų pragyvenimo standartą, nežeminant žmogaus orumo“¹¹⁰³.

Konstitucijos XXX straipsnis nustato pareigą kiekvienam prisidėti prie bendrų poreikių finansavimo ir valstybės ekonomikos gerinimo. Kai kurių autorių teigimu, tikėtina, kad įstatymų leidėjas socialinių išmokų skyrimą susies su visuomenei naudingumu darbu, pareigų savo nepilnamečiams vaikams, šeimai ir visuomenei vykdymu¹¹⁰⁴. Tikėtina, kad ateityje Konstitucinis Teismas, aiškindamas socialines teises, remsis Konstitucijos O straipsniu (konstituciniu principu): kiekvienas asmuo atsakingas už save ir pagal savo sugebėjimus bei galimybes turi prisidėti prie valstybės ir visuomenės tikslų įgyvendinimo.

Konstitucija taip pat nustato, jog valstybėje veikia bendra pensijų sistema, paremta socialiniu solidarumu, taip pat gali veikti ir privatus pensijų fondai.

Konstitucija garantuoja teisę į fizinę ir psichinę sveikatą, laiduoja medicinos pagalbą bei paslaugas, reikalauja, kad žemės ūkyje nebūtų auginami genetiškai modifikuoti augalai, užtikrinamos tinkamos darbo sąlygos, sveikas maistas, švarus vanduo, sportas ir švarus oras.

Konstitucijoje įtvirtinta kiekvieno asmens teisė laisvai rinktis darbą ir profesiją bei pareiga pagal savo galimybes ir sugebėjimus prisidėti darbu prie visuomenės gerovės, o valstybė įpareigojama sukurti sąlygas kiekvienam norinčiam ir galinčiam dirbti.

Konstitucija taip pat garantuoja kiekvienam vaikui / žmogui teisę į švietimą (privalomas pradinis išsilavinimas, visiems laisvai prieinamas vidurinis išsilavinimas, aukštasis mokslas pasiekiamas asmenims pagal jų gebėjimus), tautinių mažumų atstovams – teisę puoselėti savo kalbą, kultūrą.

Vengrijos Konstitucija ne tik įtvirtina žmogaus teisių apsaugą, bet ir numato konfliktų sprendimo būdus, laiduoja gynybos mechanizmą, pažeidus Konstitucijoje įtvirtintas teises.

Institucinė žmogaus teisių apsauga. Kiekvienas žmogus, manantis, kad jo teisės yra pažeistos, turi teisę kreiptis į teismą. Nors veiksmingiausia pažeistų žmogaus teisių apsaugos priemonė yra teismas, reikia pripažinti, kad

¹¹⁰³Nutarimas Nr. 32 / 1999.

¹¹⁰⁴Balogh, Z.; Hajas, B. *Rights and Freedoms. The Basic Law of Hungary. A First Commentary.* 2012, p. 101.

daugelyje Europos valstybių veikia ombudsmenų institucijos, ne tik tiriančios individualius skundus, bet ir stebinčios žmogaus teisių padėtį, teikiančios rekomendacijas įstatymų leidžiamajai ir vykdomajai valdžioms.

Ombudsmeno institucija. Vengrija, kaip ir kitos kaimyninės valstybės, ombudsmeno institucijas įkūrė išsivadavusi iš komunistinio režimo. Iki 2011 m. konstitucinės reformos Vengrijoje veikė parlamentinio ombudsmeno institucija (piliетinių teisių ombudsmenas) ir specializuotos ombudsmenų institucijos (asmens duomenų apsaugos ir informacijos laisvės, tautinių ir etninių mažumų, aplinkos apsaugos (ateities kartų) ombudsmenų institucijos). 2011 m. Konstitucijoje įsteigta nauja ombudsmeno institucija – pagrindinių teisių ombudsmenas. Parlamentas šešerių metu kadencijai skiria ombudsmeną ir du jo pavaduotojus (vienas pavaduotojas atsakingas už „ateities kartų“ interesų apsaugą, kitas – už tautinių mažumų teises). Ombudsmeno institucijos mandatas yra labai platus: apima visas žmogaus teises. Ombudsmenas tiria skundus dėl pagrindinių teisių pažeidimų, gali atlikti tyrimus savo iniciatyva, gali kreiptis į Konstitucinį Teismą, bendros kompetencijos ar specializuotus teismus, teikia metines ataskaitas, nuomones dėl įstatymų ar kitų teisės aktų, susijusių su žmogaus teisių reglamentavimu ar įgyvendinimu, projektu. Ombudsmeno institucija aktyviai reiškiasi visuomenės mokymuose, viešose diskusijose dėl žmogaus teisių reglamentavimo.

4. VALSTYBĖS VALDYMO FORMA, SANDAROS FORMA

Vengrijos Respublikos valdymo forma – parlamentinė respublika. Parlamentui, kaip atstovaujama jai ir įstatymų leidžiamajai valdžios institucijai, tenka pagrindinis vaidmuo formuojant kitas valdžios institucijas. Vyriausybė politiškai atsakinga parlamentui. Pareiškus nepasitikėjimą Vyriausybe ar jos vadovu, ši privalo atsistatydinti. Respublikos prezidentą renka parlamentas. Respublikos prezidentas yra tik valstybės, bet ne Vyriausybės vadovas. Vyriausybę realiai formuoja parlamento rinkimus laimėjusi partija ar jų koalicija.

Vengrija yra unitarinė valstybė: galioja viena Konstitucija, bendra teisės sistema, bendra įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžios sistema, vienas valstybės biudžetas, valstybės teritorija padalyta į administracinius vienetus – apskritis, kurių statusą nustato bendros visai valstybei teisės normos.

5. PARLAMENTAS

Vengrijos vienerių rūmų parlamentą, kitaip dar vadinamą Nacionaline Asamblėja, sudaro 386 parlamento nariai, kurie renkami ketverių metų kadencijai remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu.

Parlamento rinkimai. 1989 m. pakitus valstybės politiniam režimui, įvyko šeši parlamento rinkimai¹¹⁰⁵. Parlamento rinkimuose rinkėjui yra pateikiami du atskiri balsavimo biuleteniai: vienmandatei apygardai ir daugiamandatei apygardai.

176 parlamento nariai yra renkami vienmandatėse rinkimų apygardose pagal absoliučios daugumos mažoritarinę rinkimų sistemą (mažiausiai 50 proc. plius vienas balsas). Vienmandatėje apygardoje išrinktu laikomas kandidatas, gavęs absoliučią rinkimų apygardos daugumą balsų. Kitu atveju po dviejų savaičių organizuojamas antrasis rinkimų turas, kuriame dalyvauja du daugiausia balsų pirmajame ture surinkę kandidatai. Išrenkamas daugiausia balsų antrajame rinkimų ture surinkęs kandidatas.

Iki 152 parlamento narių mandatų atitenka išrinktiems daugiamandatėse rinkimų apygardose pagal partijų sąrašus proporcinė rinkimų sistema. Parlamento rinkimams Vengrijos teritorija dalijama į dvidešimt daugiamandacių apygardų (19 apskričių ir Budapeštą). Politinės partijos gali pateikti atskirus sąrašus kiekvienai daugiamandatei apygardai, taip pat gali teikti sąrašus ne visoms ar netgi tik vienai apygardai. Politinė partija, teikianti sąrašus mažiausiai septynioms daugiamandatėms apygardoms, turi teisę teikti nacionalinius kandidatų sąrašus.

Parlamento mandatų, išrinktų pagal proporcinę rinkimų sistemą, skaičius nustatomas taikant prof. E. Hagenbacho-Bischoffo kvotų skaičiavimo metodą¹¹⁰⁶. Nustatytas rinkimų barjeras mandatų dalybose leidžia dalyvauti tik toms politinėms partijoms, kurios įveikė minimalią penkių procentų ribą, dviejų politinių partijų koalicijos, surinkusios ne mažiau nei dešimt procentų rinkėjų balsų, o trijų ir daugiau politinių partijų koalicijoms taikomas penkiolikos procentų rinkimų barjeras.

¹¹⁰⁵Platesnė informacija apie rinkimus ir jų rezultatus pateikta Nacionalinės rinkimų institucijos svetainėje: www.valasztas.hu

¹¹⁰⁶Plačiau apie E. Hagenbacho ir Bischoffo metodą skaitykite: *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vadovėlis. Vilnius, 2001, p. 633–637.

Kiekvienoje daugiamandatėje apygardoje rinkimų kvota skaičiuojama dalijant visą galiojančių biuletenių skaičių iš rinkimų apygardai skirtų mandatų skaičiaus plius vienas. Kiekvienos politinės partijos surinktų balsų skaičius dalijamas iš rinkimų kvotos ir gaunamas mandatų skaičius.

Be to, papildomai dalijami 58 parlamento narių mandatai, siekiant kompensuoti proporcinę rinkimų sistema politinėms partijoms susidariusį skirtumą tarp rinkėjų balsų paskirstymo ir parlamento mandatų. Šie mandatai padalijami taikant didžiausių likučių metodą (dar vadinamą d'Hondto taisykle)¹¹⁰⁷ – likusius mandatus gauna politinės partijos, turinčios didžiausius neišnaudotų balsų likučius, susidariusius mandatus paskirsčius pirmą kartą¹¹⁰⁸.

Pažymėtina, kad pasirinkta rinkimų sistema yra palanki didžiosioms ir populiariausioms politinėms partijoms, bet, kita vertus, siekiant užtikrinti parlamento veiklos stabilumą ir sumažinti mažų partijų skaičių, būtina įvesti tam tikrus rinkimų barjerus ir balsų skaičiavimo metodus.

Atkreiptinas dėmesys, kad 2011 m. Konstitucijoje nėra įtvirtintas parlamento narių skaičius. 2010 m. buvo pakeistos ankstesniosios (1989 m.) Konstitucijos nuostatos, reglamentuojančios parlamento rinkimus. Jose įtvirtinta, kad mažinamas parlamento narių skaičius – iki 200, iš jų 13 skiriama tautinių ir etninių mažumų atstovams. Tikimasi, kad šias nuostatas reglamentuos parlamento rinkimų įstatymas, kurį ketinama parengti artimiausiu metu.

Pirmalaikiai parlamento rinkimai. Konstitucija suteikia parlamentui teisę paskelbti pirmalaikius rinkimus. Respublikos prezidentui taip pat suteikta teisė pirma laiko paleisti parlamentą ir paskirti rinkimų datą dviem atvejais:

- kai, pasibaigus Vyriausybės įgaliojimams, parlamentas nepritaria Respublikos prezidento teikiamai ministro pirmininko kandidatūrai per keturiasdešimt dienų skaičiuojant nuo pirmojo pateikimo;
- kai parlamentas nepriima einamųjų metų valstybės biudžeto iki kovo 31 d.

Tačiau Konstitucija įpareigoja Respublikos prezidentą prieš priimant tokį sprendimą pasiteirauti ministro pirmininko, parlamento pirmininko ir frakcijų vadovų nuomonės.

¹¹⁰⁷Plačiau apie didžiausių likučių metodą skaitykite: *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vadovėlis. Vilnius, 2001, p. 633–637.

¹¹⁰⁸Alvarez-Rivera, M. *Elections to the Hungarian National Assembly. The Electoral System*. www.electionresources.org

Parlamento nario statusas. Išrinktas parlamento narys įgyja mandatą iškilmingai prisiekęs parlamento posėdyje. Parlamento nario asmuo neliečiamas. Be parlamento sutikimo jis negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, suimamas, negali būti persekiojamas už balsavimus ir kalbas parlamente, išskyrus šmeižto atvejus.

Parlamentaro mandatas yra laisvas: sprendimus priima vadovaudamasis sąžine ir visuomenės interesais, o ne partiniais ar interesų grupių nurodymais. Joks teisės aktas neįpareigoja parlamento nario tartis su savo rinkėjais. Nei politinė partija, nei frakcija negali reikalauti, kad parlamento narys atsistatydintų.

Parlamento kompetencija. Valstybės valdžios institucijų sistemoje parlamentui tenka išskirtinis vaidmuo. Atkreiptinas dėmesys, kad 2011 m. Konstitucijos pagrindinės nuostatos pradedamos parlamento reglamentavimu. Konstitucijos skirsnio „Valstybė“ 1 straipsnyje nustatyta parlamento kompetencija:

- a) priimti ir keisti Konstituciją;
- b) priimti įstatymus;
- c) tvirtinti valstybės biudžetą ir prižiūrėti, kaip jis vykdomas;
- d) ratifikuoti tarptautines sutartis;
- e) rinkti Respublikos prezidentą, Konstitucinio Teismo teisėjus ir prezidentą, Aukščiausiojo Teismo pirmininką, generalinį prokurorą, pagrindinių teisių komisarą ir jo pavaduotojus, valstybės audito įstaigos vadovą;
- f) rinkti ministrą pirmininką, priimti sprendimus dėl pasitikėjimo Vyriausybei;
- g) panaikinti vietos savivaldos atstovų institucijas;
- h) priimti sprendimą skelbti karą ir taikos susitarimą;
- i) priimti sprendimus dėl nepaprastosios padėties ir dalyvavimo karinėse operacijose;
- j) leisti amnestijos aktus;
- k) vykdyti kitus pavedimus, įtvirtintus Konstitucijoje ir įstatymuose.

Įstatymų leidyba. Įstatymų iniciatyvos teisė suteikta Respublikos prezidentui, Vyriausybei, bet kuriam parlamentiniam komitetui ir parlamento nariui. Kilus abejonių dėl įstatymo projekto atitikties Konstitucijai, parlamentas gali kreiptis į Konstitucinį Teismą, kad būtų įvertinta svarstomo teisės akto atitiktis Konstitucijai. Konstituciniam Teismui patikrinus teisės akto projekto konstitucingumą ir parlamentui pritarus

projektui, parlamento pirmininkas privalo per penkias dienas pasirašyti įstatymą ir nusiųsti Respublikos prezidentui – šis per penkias dienas pasirašo įstatymą ir oficialiai paskelbia. Parlamento pirmininkas taip pat informuoja Respublikos prezidentą apie Konstitucinio Teismo nutarimą dėl įstatymo projekto atitikties Konstitucijai.

Kitu atveju, kai parlamentui priimant įstatymą nekyla abejonių dėl svarstomo projekto konstitucingumo ir nesikreipiama į Konstitucinį Teismą, Respublikos prezidentas gali pats kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl teisės akto konstitucingumo.

Konstitucija nustato gana trumpus terminus įstatymų projektų konstitucingumui patikrinti. Abiem atvejais, kai kreipiasi parlamentas ar Respublikos prezidentas, Konstitucinis Teismas privalo pateikti atsakymą per trisdešimt dienų. Jei Konstitucinis Teismas nustato, kad įstatymo projektas prieštarauja Konstitucijai, parlamentas privalo tobulinti įstatymo projektą, kad būtų išvengta prieštaravimų Konstitucijai.

Jeigu, gavęs Respublikos prezidento kreipimąsi, Konstitucinis Teismas nenustato priimto įstatymo prieštaravimų Konstitucijai, prezidentas privalo nedelsdamas pasirašyti įstatymą.

Kai Konstitucinis Teismas nustato, kad parlamento svarstomas įstatymo projektas ar prezidentui pateiktas pasirašyti įstatymas prieštarauja Konstitucijai, parlamentas turi tobulinti teisės aktą. Jeigu pakeitus įstatymo projektą kyla abejonių dėl konstitucingumo, parlamentas arba Respublikos prezidentas turi teisę pakartotinai kreiptis į Konstitucinį Teismą. Tokiu atveju Konstituciniam Teismui Konstitucija suteikia dešimties dienų terminą nustatyti naujai pakeisto įstatymo projekto ar priimto įstatymo konstitucingumą.

Parlamentui pateikus priimtą įstatymą, Respublikos prezidentas turi teisę ne tik kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl įstatymo konstitucingumo. Jis gali dėl kitų priežasčių nesutikti su priimto įstatymo nuostatomis. Respublikos prezidentas turi teisę nesutikti ir grąžinti įstatymą pakartotinai svarstyti, pateikdamas konkrečias pastabas. Respublikos prezidento grąžintą įstatymą parlamentas svarsto iš naujo. Prezidento veto gali būti įveikiamas paprasta balsų dauguma.

Baziniai įstatymai (angl. *Cardinal Laws*). Konstitucijoje daugiau nei penkiasdešimčia atvejų yra nustatyta pareiga įstatymų leidėjui sureguliuoti teisinius santykius baziniais įstatymais, pavyzdžiui, Vengrijos pi-

lietybė (G str.), šeimos politika (L str.), teismai (25 str.), viešųjų finansų, pensijų sistema (40 str.), policija ir nacionalinis saugumas (46 str.), bažnyčių veikla (VII (3) str.), žiniasklaidos priežiūros institucija (VIII (4) str.) ir kt. Skirsnio „Konstituciniai principai“ T straipsnio ketvirtojoje dalyje įtvirtinta, kad baziniam įstatymui priimti reikalinga kvalifikuota dauguma – dvi trečiosios parlamento narių balsų.

Daugelio valstybių teisinėse sistemose galima surasti konstitucinių, organinių ar bazinių įstatymų, kuriems priimti reikalingas kvalifikuotos parlamento narių daugumo pritarimas. Jais siekiama, kad ypač svarbių visuomenės ir valstybės gyvenimo sričių teisinis reguliavimas būtų stabilus (skirtingų politinių jėgų atstovai turi pasiekti kuo platesnį susitarimą) ir būtų sunku pakeisti (reikalinga kvalifikuota dauguma, be to, jų negalima pakeisti paprastaisiais įstatymais).

Vengrijos atveju įdomu tai, kad baziniams įstatymams pakeisti reikalinga tokia pati kvalifikuota dauguma (dvi trečiosios parlamento narių balsų) kaip ir pakeisti pačią Konstituciją ar kai kurias jos nuostatas.

Venecijos komisija suabejojo, ar tikslinga tiek valstybės ir visuomenės gyvenimo sričių reglamentuoti baziniais įstatymais. Šios komisijos teigimu, natūralu, kad baziniais įstatymais reglamentuojama rinkimų tvarka, tačiau abejojama, ar reikėtų taip apsinkinti socialinę ir mokesčių politiką, bažnyčių veiklą, šeimos santykių reguliavimą, nes „demokratinės sistemos funkcionalumas kildinamas iš pastovios galimybės keistis“. Parlamentas turėtų būti paslankus ir orientuotas į visuomenės gyvenimo pokyčius. Priešingu atveju rizikuojama pačia demokratija: gali būti neužtikrinama Europos žmogaus teisių konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtinta teisė – laisvai rinkti įstatymų leidžiamąją valdžią (ši teisė apima ne tik rinkimų teisę, bet ir demokratiškai išrinktos įstatymų valdžios teisę naudotis savo mandatu pagal paskirtį), nes išrinkta įstatymų leidžiamoji valdžia būtų suvaržyta ir paprasta balsų dauguma negalėtų įgyvendinti savo įgaliojimų, reaguoti į visuomenės poreikius ir visuomenės gyvenimo dinamiką reglamentuojant teisinius santykius. Be to, toks sudėtingas kasdienių gyvenimo sričių reglamentavimas gali įstumti šalį į ilgalaikius politinius konfliktus – tai iš esmės būtų labai ne-naudinga valstybei ir visuomenei¹¹⁰⁹.

¹¹⁰⁹European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). *Opinion on the New Constitution of Hungary*. Venice, 17–18 June, 2011. Para 22–27.

Referendumai. Parlamentas privalo skelbti referendumą, jei to prašo du šimtai tūkstančių rinkimų teisę turinčių piliečių. Parlamentas taip pat gali skelbti referendumą, kai to prašo Respublikos prezidentas, Vyriausybė arba vienas šimtas tūkstančių rinkimų teisę turinčių piliečių. Konstitucijos 8 straipsnio 1 dalis užtikrina, kad ir privalomojo, ir konsultacinio referendumo rezultatai yra privalomi. Tačiau referendumas laikomas įvykusi, jei jame dalyvavo daugiau nei pusė rinkimų teisę turinčių piliečių.

Nors Konstitucijos 8 straipsnio 2 dalyje yra įtvirtinta bendra taisyklė, kad referendumai gali būti rengiami dėl bet kokios parlamento užduoties ar kompetencijos, vis dėlto to paties straipsnio trečiojoje dalyje yra ilgas sąrašas pagrindų, dėl kurių referendumo rengti negalima:

- a) Konstitucijos keitimas;
- b) valstybės biudžetas, valstybės biudžeto vykdymas, valstybės mokesčiai, įsipareigojimai, įmokos, maitinės veikla, įstatymai dėl vietinės rinkliavos;
- c) įstatymai dėl parlamento rinkimų, vietos savivaldos ir merų rinkimų, Europos Parlamento rinkimų;
- d) bet kokie įsipareigojimai, kylantys iš tarptautinių sutarčių;
- e) asmeniniai klausimai;
- f) parlamento paleidimas;
- g) vietos savivaldos tarybos paleidimas;
- h) karo padėties įvedimas, nacionalinės krizės ir nepaprastosios padėties deklaravimas, preventyvos gynybos deklaravimas ar pratęsimas;
- i) bet kokie klausimai, susiję su dalyvavimu karinėse operacijose;
- j) amnestijos suteikimas.

6. VALSTYBĖS VADOVAS

Valstybės vadovas yra Respublikos prezidentas. Prezidentu gali būti renkamas Vengrijos pilietis, sulaukęs trisdešimt penkerių metų. Atkreiptinas dėmesys, jog nereikalaujama, kad pilietybė būtų įgyta pagal kilmę, iš esmės Konstitucijoje nėra nustatyta jokių cenzų, išskyrus amžių. Respublikos prezidentu tas pats asmuo gali būti išrinktas ne daugiau kaip dvi kadencijas.

Respublikos prezidento rinkimai rengiami ne anksčiau kaip likus šešiasdešimčiai dienų ir ne vėliau kaip likus trisdešimčiai dienų iki prezidento kadencijos pabaigos. Rinkimų datą paskiria parlamento pirmininkas. Respublikos prezidentą renka parlamentas slaptu balsavimu.

Konstitucija nustato, kad viena penktoji parlamento narių gali nominuoti kandidatą. Parlamento narys gali palaikyti tik vieno kandidato nominavimą. Kandidatus registruoja parlamento pirmininkas. Išrinktu laikomas kandidatas, surinkęs 2/3 visų parlamento narių balsų. Jeigu pirmuoju balsavimu nė vieno nominanto kandidatūros nepalaikė 2/3 parlamento narių, skelbiamas antras rinkimų turas, į kurį patenka du daugiausia balsų surinkę kandidatai. Antrajame ture laikomas išrinktu tas kandidatas, kuris nepriklausomai nuo balsavimo dalyvavusių parlamento narių skaičiaus surenka daugiausia parlamento narių balsų. Rinkimai turi būti baigti per dvi dienas. Išrinktas Respublikos prezidentas privalo iškilmingai prisiekti parlamente.

2010 m. rugpjūčio 6 d. Respublikos prezidentu išrinktas „Fidesz“ partijos narys Palas Schmittas. Jis pakeitė anksčiau pareigas ėjusį nepartinį Laszlo Solyomą (dar anksčiau buvusį Konstitucinio Teismo pirmininką).

Nors Respublikos prezidentą renka parlamentas, tai nereiškia, kad jis yra atskaitingas parlamentui. Vadinasi, parlamentas negali atšaukti prezidento iš pareigų, kai yra nepatenkintas prezidento veikla.

Teisinė neliečiamybė. Konstitucija garantuoja Respublikos prezidento teisinę neliečiamybę. Respublikos prezidentui pažeidus Konstituciją ar įstatymus, viena penktoji parlamento narių gali inicijuoti apkaltos procesą, kuris vyksta parlamente. Dėl Respublikos prezidento veiksmų atitikties Konstitucijai parlamentas kreipiasi į Konstitucinį Teismą. Atitinkamai gavęs atsakymą balsuoja – išreiškia politinę valią dėl Respublikos prezidento pašalinimo iš pareigų. Už veiksmus, nesusijusius su einamomis pareigomis, prezidentas gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn tik pasibaigus jo kadencijai.

Kompetencija. Respublikos prezidentas atstovauja valstybei, gali dalyvauti parlamento posėdžiuose, skiria parlamento, Europos Parlamento, vietos savivaldos ir merų rinkimų datas, gali inicijuoti referendumus ir nustatyti jų datas, gali paleisti parlamentą, gali kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl teisės aktų *ex ante* ir *posterior* konstitucinės kontrolės, skiria pareigūnus, siūlo įstatymų projektus, pasirašo ir skelbia parlamento priimtus įstatymus, skiria valstybinius apdovanojimus, teikia malonę nuteisiesiems ir kita.

Vengrijos prezidento mandatas iš esmės atitinka parlamentinių respublikų valstybės vadovams priskiriamas galias.

Daugelis prezidento priimamų sprendimų reikalauja ministro pirmininko ar ministro kontrasignacijos, kuriam tenka atsakomybė už priimtą sprendimą.

Konstitucinis Teismas ne kartą nagrinėjo Respublikos prezidento galių ir savarankiškų sprendimų priėmimo klausimus: kaip prezidentas gali dalyvauti formuojant vykdomąją valdžią ir įgyvendinant vykdomosios valdžios funkcijas, ar prezidentas gali vienasmeniškai nuspręsti, kokį asmenį skirti į pareigas ar atleisti iš jų¹¹¹⁰. Pasak Konstitucinio Teismo, „vadovaujantis Konstitucijos nuostata, kad prezidentas turi užtikrinti valstybės demokratinę funkcionavimą¹¹¹¹, išeina, jog prezidento misija – išlaikyti pusiausvyrą tarp įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių“. Todėl Respublikos prezidentas turi paskirti ministro pirmininko siūlomą asmenį į pareigas, išskyrus tuos atvejus, kai toks paskyrimas keltų grėsmę valstybei.

2007 m. Konstitucinis Teismas sprendė, ar Respublikos prezidentas gali laisvai pasirinkti asmenis, kuriems galėtų taikyti malonę ir teikti titulus, ordinus ir kitokius apdovanojimus. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad Konstitucijos nuostata, jog sprendimas dėl apdovanojimų reikalauja kontrasignacijos, nereiškia, kad prezidentas privalo atsižvelgti į kontrasignuojančio pareigūno rekomendacijas. Nuspręsti, kam ir koks apdovanojimas gali būti skiriamas, yra Respublikos prezidento diskrecija. Panašiai Konstitucinis Teismas paaiškino Respublikos prezidento galias teikiant malonę. Konstitucija leidžia prezidentui *ex officio* ar gavus kreipimąsi, vadovaujantis humanitarinėmis ar moralinėmis vertybėmis, teikti malonę neatsižvelgiant į faktą, ar kontrasignuojantis teisingumo ministras rekomenduoja teikti malonę ar ne¹¹¹². Tačiau Konstitucinis Teismas dar nėra nagrinėjęs prezidento diskrecijos pilietybės teikimo, amnestijos taikymo ir kitais klausimais.

Įdomu tai, kad naujoji Konstitucija pateikia gana ilgą pareigybių, į kurias asmenis skiria Respublikos prezidentas, sąrašą. Atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo jurisprudenciją būtų galima teigti, kad Respublikos prezidentas skiria ministro pirmininko teikiamus asmenis į ministrų pareigas, įstatymų nustatyta tvarka skiria Nacionalinio banko vadovą, Biudžeto tarybos vadovą, generolus, teisėjus, taip pat universiteto rektori-

¹¹¹⁰Nutarimai Nr. 48/1991, 8/1992, 36/1992 ir kt.

¹¹¹¹Ankstesniosios Konstitucijos 29 str. 1 d.

¹¹¹²Nutarimai Nr. 47/2007 ir 31/1997.

rius. Atkreiptinas dėmesys, kad Konstitucijoje neišskirta, ar ši nuostata taikoma ir privatiems universitetams¹¹¹³.

Kaip jau buvo minėta, Respublikos prezidentas turi teisę pirma laiko paleisti parlamentą (kai per nustatytą laikotarpį nepritariama Vyriausybės programai arba kai iki kovo 31 d. nepatvirtinamas einamųjų metų valstybės biudžetas). Rengiant Konstituciją, buvo teikiamas siūlymas suteikti Respublikos prezidentui galią paleisti parlamentą, esant konstitucinei-politinei krizei, kai parlamentas praranda pasitikėjimą. Ilgainiui šio siūlymo buvo atsisakyta motyvuojant, kad pirmalaikiai parlamento rinkimai paprastai reikalingi tada, kai nepavyksta normaliai dirbti parlamentui ir Vyriausybei, esant jų tarpusavio neišsprendžiamiems ginčams ar nesutarimams dėl esminių sprendimų. Kita vertus, suteikus prezidentui galią vertinti pasitikėjimą parlamentu kaip tautos atstovybe, Respublikos prezidento institucija taptų gerokai įtakingesnė. Kita vertus, valstybės biudžeto svarstymas ir priėmimas gali būti traktuojamas kaip pasitikėjimo patikrinimas. Vyriausybė, pateikusi valstybės biudžeto projektą, tikisi, kad parlamentas iš esmės pritaris, atitinkamai Vyriausybė įgyvendins parlamento priimtą valstybės biudžetą, kitu atveju, sprendimą siūlo Konstitucija – Respublikos prezidentas gali paleisti parlamentą ir skelbti pirmalaikius rinkimus¹¹¹⁴.

Respublikos prezidento įgaliojimai nutrūksta, kai: baigiasi kadencija; prezidentas atsistatydina, miršta; jei jis pašalinamas iš pareigų apkaltos proceso tvarka.

Kai Respublikos prezidentas laikinai negali atlikti savo pareigų, jo pareigas laikinai eina parlamento pirmininkas. Šiuo atveju parlamento pirmininkas laikinai nevykdo savo pareigų parlamente, kur jo pareigas laikinai eina jo pavaduotojas.

7. VYRIAUSYBĖ

Vengrijos Konstitucija vykdomosios valdžios ir valstybės viešojo administravimo funkcijas paveda Vyriausybei. Įgyvendindama įstatymus, ji leidžia poįstatyminius aktus, kuriais nustato kaip turi būti įgyvendinami įstatymai. Vengrijoje nėra deleguotosios įstatymų leidybos, todėl Vyriausy-

¹¹¹³Aksčiau tokios nuostatos nebuvo. Kol kas nėra suformuota praktika, nes Konstitucija įsigaliojo tik 2012 m. sausio 1 d.

¹¹¹⁴Csink, L. *The President of the Republic. The Basic Law of Hungary. A First Commentary*. 2012, p. 136.

bė negali leisti įstatymų, taip pat negali poįstatyminiais aktais reglamentuoti teisinių santykių, kuriuos turėtų reglamentuoti įstatymų leidėjas.

Vyriausybę sudaro pagal parlamentines tradicijas skiriami ministras pirmininkas ir ministrai. Svarbiausias klausimas formuojant Vyriausybę – ministro pirmininko skyrimas. Vengrijoje Vyriausybės vadovu paprastai skiriamas valdančiosios partijos ar koalicijos atstovas, idant būtų veoksmingesnė parlamento ir Vyriausybės veikla, kita vertus, būtų sunku patikėti, kad parlamento dauguma mielai pritartų kitų politinių pažiūrų ir galbūt netgi kitokias vertybes deklaruojančios Vyriausybės programai.

Prezidento pateiktai ministro pirmininko kandidatūrai turi pritarti parlamentas paprasta balsų dauguma. Ministro pirmininko skyrimo klausimas sprendžiamas: po parlamento rinkimų, ministrui pirmininkui atsi-statydinus, arba kai jis atleistas iš pareigų dėl nepasitikėjimo ar miršta. Jeigu parlamentas nepritaria Respublikos prezidento pateiktai kandidatūrai, prezidentą Konstitucija įpareigoja per penkiolika dienų pateikti naują siūlymą.

Ministrus skiria Respublikos prezidentas ministro pirmininko teikimu. Ministrai yra politiškai atskaitingi Vyriausybės vadovui. Vis dėlto kai kurie autoriai pabrėžia, jog koalicinėse vyriausybėse politinės partijos stengiasi išlaikyti ministrų, jų partijos narių, atskaitomybę ir kartu netgi tam tikrą kontrolę. Jeigu tai nepavyksta tiesiogiai, įgyvendinama per parlamentinę kontrolę¹¹¹⁵. Be to, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad ministro pirmininko ir ministrų ryšiai negali būti laikomi hierarchiniais, nes ministras nėra tiesiogiai kontroliuojamas Vyriausybės vadovo, jų santykiai grindžiami politiniais ryšiais. Vyriausybės vadovas, įgyvendindamas vykdomosios valdžios galias, duoda įpareigojimus ministrams¹¹¹⁶.

Ministras pirmininkas, būdamas Vyriausybės vadovu, formuoja Vyriausybės veiklos gaires, šaukia Vyriausybės posėdžius, pasirašo nutarimus, prisiima atsakomybę už Vyriausybės veiklą.

Kiekvienas ministras vadovauja ministerijai, sprendžia ministerijos kompetencijai priskiriamus klausimus, vykdo kitus Vyriausybės ar ministro pirmininko įpareigojimus.

Vyriausybės atskaitomybė ir interpeliacija. Vyriausybė yra atskaitinga parlamentui. Individuali ir kolektyvinė Vyriausybės narių atskaitomybė yra

¹¹¹⁵Kis, N. & Cserny A. *The Government and Public Administration. The Basic Law of Hungary. A First Commentary.* 2012, p. 143.

¹¹¹⁶Nutarimas Nr. 122/ 2009.

parlamentinės valdymo formos pagrindas. Parlamentas kaip tautos atstovybė vertina Vyriausybės *in corpore* ir jos atskirų narių veiklą, gali užduoti klausimus, reikalauti užtikrinti įstatymų vykdymą, kritikuoti ir galų gale pareikšti nepasitikėjimą Konstitucijos ir įstatymų nustatyta tvarka.

Konstitucijos 21 straipsnis nustato, kad viena penktoji parlamento narių gali pateikti raštišką pareiškimą dėl nepasitikėjimo ministru pirmininku, Vyriausybe ar atskiru ministru. Ministrui pirmininkui ar ministrui pašalinti iš pareigų užtenka paprastos parlamento narių balsų daugumos.

Jeigu parlamentas balsų dauguma pareiškia nepasitikėjimą ministru pirmininku ar Vyriausybe, Konstitucija įgalioja Vyriausybę vykdyti savo pareigas iki bus paskirtas naujas ministras pirmininkas.

Ministro pirmininko mirties atveju Vyriausybė eina pareigas iki bus paskirtas naujas ministras pirmininkas.

8. KONSTITUCINIS TEISMAS

Konstitucinio Teismo formavimasis. Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje užtikrina konstitucinė justicija. 1989 m. baigiant svarstyti Konstitucijos pakeitimus buvo nuspręsta įkurti Konstitucinį Teismą. Kai kurie autoriai pabrėžia, kad tuometiniai parlamento nariai, ir valdantieji, ir opozicija, mažai išmanė, ką galėtų daryti Konstitucinis Teismas, kai kurie politikai bijojo, kad į Konstitucinį Teismą nebūti paskirti „senieji kadrai“, kurie sąmoningai stabdytų teisines reformas. Kita vertus, manyta, kad reikėtų Konstituciniam Teismui suteikti plačius įgaliojimus, kad jis apgintų demokratines pertvarkas, ir kartu galėtų nagrinėti ginčus dėl rinkimų rezultatų prapažinimo¹¹¹⁷. Konstitucinio Teismo idėja suvienijo politinį elitą, siekiantį sukurti *Rechtsstaat* – teisinę valstybę, pripažįstančią įstatymo viršenybę ir visuotinį jo privalomumą¹¹¹⁸. Vengrijos Konstitucinis Teismas buvo pirmasis Konstitucinis Teismas Vidurio ir Rytų Europoje, išsivadavusioje iš komunizmo ir totalitarizmo, pradėjęs veiklą 1990 m. sausio 1 dieną. 1989 m. lapkričio 23 d. buvo paskirti pirmieji penki teisėjai, kitus penkis teisėjus paskyrė naujai išrinkti parlamento na-

¹¹¹⁷Schepelle, K. L. The New Hungarian Constitutional Court. *East European Constitutional Review*. 1999, Vol. 8, No. 4.

¹¹¹⁸Boulanger, Ch. *Europeanisation Through Judicial Activism? The Hungarian Constitutional Court's Legitimacy and Hungary's „Return to Europe“*. Conference Paper. Free University Berlin, p. 10–11.

riai 1990 m. Pasak K. L. Schapelle, per pirmuosius šešis savo veiklos metus Konstitucinis Teismas priėmė daugiau nei 1 500 sprendimų įvairiais konstituciniais klausimais, pripažindamas prieštaraujanciais Konstitucijai kas trečią parlamento priimtą įstatymą¹¹¹⁹.

Prof. A. Sajo kelia klausimą: kaip galėjo Konstitucinis Teismas būti toks stiprus, kai egzistavo reali galimybė „apkarpyti“ jo galias – Konstitucijai ar jos nuostatoms, reglamentuojančioms Konstitucinio Teismo kompetenciją, pakeisti būtų užtekę dviejų trečdalių parlamento narių balsų, o Konstitucinio Teismo įstatymui pakeisti būtų reikėję paprastos parlamento daugumos pritarimo¹¹²⁰. Primintina, kad tuo pačiu laikotarpiu Slovakijos valdančioji dauguma gerokai spaudė Konstitucinį Teismą, o ką jau kalbėti apie Rusijos Konstitucinio Teismo nepriklausomumą ar Kazachstano Konstitucinį Teismą, kuri prezidentas tiesiog panaikino. Kai kurie autoriai teigia, kad Vengrijos politinis elitas labai stengėsi užtikrinti europietiškus demokratijos standartus, eiti koja kojon su Europos Tarybos ir Jungtinių Tautų formuojama žmogaus teisių ir demokratijos politika, ilgainiui integruotis į Vakarų Europos ekonomines ir politines struktūras, kur, jų supratimu, karaliauja konstitucionalizmas. Be to, politinės partijos, puoselėdamos ilgalaikius tikslus, suvokė, kad Konstitucinis Teismas labai efektyviai veikia sprenddamas ginčus, išvaduodamas iš bet kokių konstitucinių krizių. Kita vertus, Konstitucinis Teismas visada labai profesionaliai laikėsi politiškai neutralios pozicijos, pabrėždamas tik teisinius argumentus, atsiribodamas nuo politikos. Pavyzdžiui, 1990 m. Konstitucinis Teismas atmetė finansų ministro Rabaro inicijuotą kreipimąsi įvertinti, ar jo siūloma finansinė reforma (tuo metu dar net neregistruota kaip įstatymo projektas) atitinka socialinių teisių apsaugą, reglamentuotą Konstitucijos 22 straipsnyje. Konstitucinis Teismas pažymėjo, jog jo dalyvavimas labai ankstyvoje įstatymų leidybos stadijoje gali būti suprantamas kaip įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių atsakomybės perėmimas, kuris prieštarautų Konstitucijoje įtvirtintam valdžių padalijimo principui¹¹²¹. E. Klingsbergo teigimu, Konstitucinis Teismas negalėjo iš „embrioninių“ idėjų išrinkti geriausias ir kartu padėti vals-

¹¹¹⁹Ten pat.

¹¹²⁰Sajo, A. *Educating the Executive: The Hungarian Constitutional Court's Role in the Transition Process*. Hesse, J. J.; Schuppert, G. F. and Harms, K. (ed.) *Verfassungsrecht und Verfassungspolitik in Umbruchsituation*. Baden-Bade: Nomos, 2000, p. 229–242.

¹¹²¹Nutarimas Nr. 128/1990.

tybės finansinės politikos, atitinkančios Konstitucijos nuostatas, pamatus¹¹²². Negana to, kitoje byloje Konstitucinis Teismas drąsiai pareiškė, kad „Konstitucinis Teismas yra ne parlamento konsultantas, o teisėjas, vertinantis parlamento kaip įstatymų leidėjo veiklos rezultatą“¹¹²³.

Tuometinis Konstitucinio Teismo pirmininkas Laszlo Solyomas visuomet pabrėždavo, kad Konstitucinio Teismo jurisprudencija yra nuosekli ir pagrįsta konstitucinių principų sistema, vadindamas tai „nematoma Konstitucija“ (angl. *Invisible Constitution*). Nematomos Konstitucijos koncepcija sulaukė ypatingos kritikos: oponentai jurisprudenciją lygino su Konstitucijos tekstu, bet savo ruožtu Konstitucinis Teismas byla po bylos vis išsamiau aiškino nematomą Konstituciją, atskleisdamas konstitucinių principų esmę ir teisės aktų atitiktį ne tik rašytiniam Konstitucijos tekstui, bet ir nematomai Konstitucijai¹¹²⁴.

Vengrijos *Rechtsstaat* tapatybė buvo siejama su europietiškomis demokratijos vertybėmis. K. L. Schepelle teigia apklaususi parlamentarų, kurių inicijuotus įstatymus Konstitucinis Teismas pripažino prieštaraujanciais Konstitucijai, norėdama suprasti jų korektiško ir pagarbaus elgesio Konstitucinio Teismo atžvilgiu motyvus. Pasak K. L. Schepelle, Europa buvo suvokiama kaip liberalaus konstitucionalizmo lopšys, o Vengrijos tikslas – sugrįžti į Europą, puoselėti europietiškas vertybes, vadinasi, stiprus Konstitucinis Teismas yra viena iš europietiškų vertybių¹¹²⁵. Taigi „pirmajam Konstitucinio Teismo pirmininkui Laszlo Solyomui pavyko sukurti Konstitucinį Teismą bei įtikinti visuomenę, kad Konstitucija yra dar didesnė vertybė už demokratiją“¹¹²⁶.

¹¹²²Klingsberg, E. *Judicial Review and Hungary's Transition from Communism to Democracy: the Constitutional Court, the Continuity of Law, the Redefinition of Property Rights*. Brigham Young University Law Review, 1992, p. 58.

¹¹²³Nutarimas Nr. 16 / 1991.

¹¹²⁴Boulanger, Ch. *Europeanisation Through Judicial Activism? The Hungarian Constitutional Court's Legitimacy and Hungary's „Return to Europe“*. Conference Paper. Free University Berlin, p. 12; Sajo, A. *Educating the Executive: The Hungarian Constitutional Court's Role in the Transition Process*. Hesse, J. J.; Schuppert, G. F. and Harms, K. (ed.). *Verfassungsrecht und Verfassungspolitik in Umbruchsituation*. Baden-Bade: Nomos, 2000, p. 229–242.

¹¹²⁵Schepelle, K. L. *The New Hungarian Constitutional Court*. *East European Constitutional Review*. 1999, Vol. 8, No. 4.

¹¹²⁶Boulanger, Ch. *Europeanisation Through Judicial Activism? The Hungarian Constitutional Court's Legitimacy and Hungary's „Return to Europe“*. Conference Paper. Free University Berlin, p. 15.

Konstitucinio Teismo kritikai buvo mažai girdimi, žiniasklaida ir visuomenė palaikė Konstitucinį Teismą kaip „filosofijos karalių, didvyrių, gelbėtoją, priešingai nei politikus, dalyvaujančius purviniuose kovose dėl valdžios“¹¹²⁷.

1998 m. Konstitucinio Teismo pirmininku tapęs J. Nemethas iš karto pareiškė atsiribojantis nuo nematomos Konstitucijos koncepcijos ir pabrėžė, kad Konstitucinis Teismas neturi priimdamas sprendimus remtis abstrakčiais principais, priešingai – turi tapti pragmatišku ginčų sprendėju. Mokslininkų teigimu, „naujo“ Konstitucinio Teismo sprendimai tapo mažiau teoretizuoti, labiau orientuoti į rezultatą. Konstitucinis Teismas išvengė konfrontacijos su parlamentu ir Vyriausybe, tačiau teisininkai vertino daug prasčiau „dėl smukusios teisinės argumentacijos“, o visuomenė beveik nepastebėjo pokyčių – Konstitucinio Teismo reitingai išliko tokie pat aukšti¹¹²⁸.

Konstitucinis Teismas svarbiu šaltiniu laiko Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimus, jo formuojamą žmogaus teisių apsaugos, ribojimo ir balansavimo doktriną, atsižvelgia į tarptautinių organizacijų dokumentus¹¹²⁹. Kai kurie autoriai, vertindami Vengrijos Konstitucinio Teismo veiklą, pažymi, kad tai bene aktyviausias ir įtakingiausias Konstitucinis Teismas Rytų ir netgi Vakarų Europoje¹¹³⁰.

2011 m. parlamentas vis dėlto pasiryžo pakeisti Konstitucinio Teismo teisėjų skaičių, jų kadenciją bei „apkarpyti“ mandatą.

*Konstitucinio Teismo teisėjų skyrimo tvarka ir jų statusas*¹¹³¹. Konstitucinio Teismo teisėjais gali būti skiriami Vengrijos piliečiai, turintys aukštąjį teisinį išsilavinimą, sulaukę 45 metų amžiaus, neteisti. Be to,

¹¹²⁷Ten pat, p. 15.

¹¹²⁸Boulanger, Ch. *Europeanisation Through Judicial Activism? The Hungarian Constitutional Court's Legitimacy and Hungary's „Return to Europe“*. Conference Paper. Free University Berlin, p. 16–17.

¹¹²⁹Klingsberg, E. *Judicial Review and Hungary's Transition from Communism to Democracy: the Constitutional Court, the Continuity of Law, the Redefinition of Property Rights*. Brigham Young University Law Review, 1992, p. 78–80.

¹¹³⁰Solyom, L. & Irunner, G. *Constitutional Judiciary in a New Democracy – the Hungarian Constitutional Court*. University of Michigan Press, 2003, p. 93.

¹¹³¹Pastaba: 2012 m. parlamentas turėtų priimti bazinį įstatymą, reglamentuojantį Konstitucinio Teismo veiklą, kuris pakeis ankstesnį Konstitucinio Teismo įstatymą (1989 Nr. XXXII). Naujasis įstatymas gali gerokai pakeisti šiame tekste aprašytąsias nuostatas.

Konstitucinio Teismo įstatymas nustato, kad parlamentas renka teisėjus iš patyrusių universitetų politikos ir teisės mokslų profesorių ar daktarų ir ne mažiau nei dvidešimt metų praktikuojančių teisininkų. Konstitucinio Teismo teisėjais negali būti skiriami Vyriausybės nariai, politinių partijų administracijos nariai, taip pat aukšti valstybės pareigūnai, ėję šias pareigas paskutinius ketverius metus prieš renkant kandidatus.

Pirmiausia parlamente sudaromas vadinamasis Nominavimo komitetas. Į jį įeina ne mažiau nei devyni ir ne daugiau nei penkiolika parlamentinių grupių atstovų, kurie nominuoja kandidatus į Konstitucinio Teismo teisėjų ir pirmininko vietą. Kandidatus išklauso Teisės ir teisėtvarkos komitetas, teikiantis išvadą apie kandidatus parlamentui. Jeigu parlamentas nepritaria Nominavimo komiteto pateiktos teisėjų kandidatūroms, tai Komitetas per penkiolika dienų pateikia naujas kandidatūras.

Parlamentas dviejų trečiųjų narių pritarimu skiria penkiolika Konstitucinio Teismo teisėjų dvylikos metų kadencijai. Be to, įstatymas suteikia galimybę tam pačiam asmeniui būti renkamam dar kartą. Pažymėtina, kad Venecijos komisija ne kartą yra pabrėžusi, kad siekiant užtikrinti teisėjų nepriklausomumą nuo juos skiriančios politinės valdžios, jų kadencija turi būti ganėtinai ilga ir jokių būdu neatnaujinama¹¹³².

Teisėjai patys renka Teismo pirmininko pavaduotoją trejų metų kadencijai.

2011 m. Konstitucija pakeitė Konstitucinio Teismo teisėjų skaičių (anksčiau buvo 11 teisėjų, nuo 2012 m. – 15), prailgino kadenciją (nuo devynerių iki dvylikos metų), pakeitė Konstitucinio Teismo pirmininko skyrimo tvarką (anksčiau rinkdavo patys teisėjai, dabar renka parlamentas dviejų trečiųjų narių pritarimu) ir kadencijos trukmę (anksčiau pirmininkas buvo skiriamas trejiems metams, dabar visai likusiai savo kadencijai). Pasikeitusi pirmininko skyrimo tvarka sukėlė tam tikrų diskusijų. Venecijos komisija pažymėjo, kad politinio pirmininko skyrimo praktika yra nusistovėjusi daugelyje valstybių, tačiau pastebėta, kad teis-

¹¹³²CDL-AD (2009) 042, Opinion on Draft Amendments to the Law on the Constitutional Court of Latvia, para 14;

CDL-INF(96) 2, Opinion 6/1995 Regulatory Concept of the Constitution of Hungary, para 15: “to ensure that judges are completely independent of the bodies which elect them, it would be preferable if their term of office - provided it is sufficiently long - were not renewable.”

mai, kuriuose pirmininką renka patys teisėjai, yra labiau nepriklausomi ir konstitucinė apsauga šalyje yra stipresnė¹¹³³.

Konstitucinio Teismo teisėjai yra nepriklausomi ir klausantys tik Konstitucijos bei jų veiklą reglamentuojančio įstatymo. Jie negali būti politinių partijų nariais bei aktyviai dalyvauti šalies politiniame gyvenime.

Konstitucinis Teismas sprendimus priima plenarinėse sesijose ir trijų teisėjų kolegijose. Įstatymų konstitucingumo klausimai sprendžiami plenarinėse sesijose, o poįstatyminių aktų konstitucingumas nagrinėjamas trijų teisėjų kolegijose.

Konstitucinio Teismo priimti nutarimai yra privalomi visiems. Nutarimai, kuriuose nustatyta, kad įstatymas ar kitas teisės aktas prieštarauja Konstitucijai, turi būti oficialiai skelbiami kartu su atskirosiomis nuomonėmis. Konstitucinio Teismo nutarimai, kuriuose nustatyta, kad įstatymai ar kiti teisės aktai atitinka Konstituciją, neprivalo būti skelbiami, bet Konstitucinio Teismo nuožiūra gali būti oficialiai skelbiami valstybės laikraštyje¹¹³⁴.

Konstitucinio Teismo kompetencija.

1. *Išankstinė (lot. ex ante) konstitucinė kontrolė*, kai teisės akto atitiktis Konstitucijai tikrinama dar iki šį aktą paskelbiant ir jam įsigaliojant (arba kitaip – iki jį promulguojant). Kaip jau buvo minėta, parlamento nariai ir Respublikos prezidentas turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl svarstomo arba jau parlamento priimto, bet dar nepasirašyto ir nepaskelbto įstatymo. Ne kartą konstitucingumo patikra ankstyvojoje stadijoje formavo ir politinę, ir konstitucinę doktriną, ypač Konstitucinio Teismo veiklos pradžioje, pavyzdžiui, dėl Kompensacijų įstatymo (Nutarimas 28/1991), dėl retroaktyvios teisės (Nutarimas 11/1992), dėl nesantaikos kurstymo (nutarimai 95/2008 ir 96/2008), dėl antimonopolinių įstatymų prieš kartelinius susitarimus (Nutarimas 19/2009) ir kt.

Parlamentas, Respublikos prezidentas ir Vyriausybė turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl dar neratifikuotos tarptautinės sutarties atitikties Konstitucijai. Pavyzdžiui, 2008 m. Konstitucinis Teismas nagrinėjo ES ir Islandijos bei Norvegijos sutarties suderinamumą su Vengrijos Konstitucija (Nutarimas 32/2008).

¹¹³³European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). *Opinion on the New Constitution of Hungary*. Venice, 17–18 June, 2011. Para 94.

¹¹³⁴*The Hungarian Official Gazette*.

Kai kurie autoriai abejoja, ar parlamento pirmininkui ir jo nariams turėtų būti suteikta teisė kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl *ex ante* konstitucinės kontrolės, nes taip politizuojamas konstitucinės patikros mechanizmas, jų teigimu, teisė kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl dar neįsigaliojusio įstatymo turėtų būti suteikta tik Respublikos prezidentui¹¹³⁵.

2. *Vėlesnioji (represyvioji) konstitucinė kontrolė* sudaro didžiąją Konstitucinio Teismo darbo dalį. Iki 2011 m. reformos, nors ankstesniosios Konstitucijos 24 straipsnyje buvo įvardyti atvejai, kokie subjektai ir kada gali kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl įstatymo ar poįstatyminio teisės akto teisėtumo, tačiau galiojo bendra taisyklė, kad į Konstitucinį Teismą galėjo kreiptis kiekvienas, suabejojęs teisės akto konstitucingumu net ir tada, kai tas teisės aktas neturėjo jam jokios įtakos. 2011 m. Konstitucijoje nustatyta, kad dėl įstatymo ar poįstatyminio teisės akto konstitucingumo į Konstitucinį Teismą gali kreiptis: Vyriausybė, ¼ parlamento narių ir pagrindinių teisių ombudsmenas.

Atkreiptinas dėmesys, jog Konstitucinis Teismas, pripažindamas, kad teisės aktas prieštarauja Konstitucijai, panaikina teisės aktą, priešingai nei Lietuvos Konstitucinis Teismas, kuris nurodo, kad konkrečios teisės normos negalima taikyti. Vengrijoje Konstitucinio Teismo paskirtis – iš teisės sistemos šalinti neteisėtas nuostatas.

Nemažą dalį vėlyvosios konstitucinės kontrolės bylų sudaro bendrosios kompetencijos teismų kreipimaisi. Bendrosios kompetencijos teismo teisėjas tais atvejais, kai galima pagrįstai manyti, kad įstatymas ar poįstatyminis teisės aktas, kuris turėtų būti taikomas konkrečioje byloje, galbūt prieštarauja Konstitucijai, stabdo bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą dėl įstatymo ar poįstatyminio teisės akto konstitucingumo patikrinimo. Neretai Konstitucinio Teismo nutarimai lemia civilinių, baudžiamųjų ar administracinių bylų baigtį.

3. *Tarptautinių sutarčių ir įstatymų suderinamumo patikra*. Ši Konstitucinio Teismo kompetencijos sritis grindžiama konstituciniu principu, esančiu ir senojoje, ir naujojoje Konstitucijoje: „Vengrijos Respublikos teisinė sistema pripažįsta tarptautinės teisės principus ir užtikrina vidaus teisės ir tarptautinių įsipareigojimų suderinamumą.“

¹¹³⁵Kovacs, K.; Toth, G. A. Hungary's Constitutional Transformation. *European Constitutional Law Review*. 2011, Vol. 7, issue 2, p. 200–201.

4. *Individualių konstitucinių skundų tyrimas.* Kaip jau minėta, iki tol, kol įsigaliojo 2011 m. Konstitucija ir Konstitucinio Teismo bazinis įstatymas, individualiam konstituciniam skundui nebuvo taikomi jokie apribojimai. Ankstesniosios Konstitucijos 32/A straipsnio 4 dalis nustatė, kad „kiekvienas asmuo turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl įstatymo ar kito teisės akto atitikties Konstitucijai“. Per metus Konstitucinis Teismas gaudavo iki 1 600 kreipimūsi, kurių didžiąją dalį sudarė individualūs skundai. Kai kurie autoriai teigia, jog toks reglamentavimas galėjo iš esmės pakeisti Konstitucinio Teismo veiklos pobūdį: iš konstitucinės justicijos institucijos tapti dar viena teismine individualių ginčų sprendimo institucija¹¹³⁶. Venecijos Komisija taip pat atkreipė dėmesį į individualių skundų gausą ir suabejojo absoliutaus individualaus konstitucinio skundo efektyvumu. Galbūt išanalizavus šias abejones naujojoje Konstitucijoje buvo įtvirtinti du skirtingi individualaus konstitucinio skundo tipai:

- kai suinteresuotas asmuo kreipiasi dėl įstatymo ar kito teisės akto konstitucingumo;
- kai suinteresuotas asmuo kreipiasi dėl teismo sprendimo atitikties Konstitucijai.

Pasak Konstitucijos komentaro autorių, Konstitucinis Teismas neapsuptas *superteismu*, tačiau galimybė kreiptis dėl teismo sprendimo konstitucinės patikros iš esmės pakeis bendrosios kompetencijos ir specializuotų teismų sprendimų argumentaciją, nes Aukščiausiasis Teismas (dabar – *Curia*) peržiūri, ar tinkamai taikomas teisės aktas, o Konstituciniam Teismui suteikta teisė peržiūrėti: ar teismas rėmėsi konstitucine teisės akto interpretacija¹¹³⁷. Be to, Konstitucijos 24 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad jeigu Konstitucinis Teismas nusprendžia, jog teismo sprendimas neatitinka Konstitucijos, jis panaikina tokį teismo sprendimą. Ar ši nuostata efektyvi, bus galima įvertinti tik po kelerių metų praktikos, tačiau jau dabar aišku, kad norint kokybiškai įgyvendinti šią Konstitucinio Teismo funkciją būtina greičiau nagrinėti konstitucines bylas, nes teisminės bylos sprendimo panaikinimas po kelerių metų pertraukos negalėtų būti laikoma veiksminga pažeistų žmogaus teisių gynybos priemone.

¹¹³⁶Csink, L. and Schanda, B. *The Constitutional Court. The Basic Law of Hungary. A First Commentary.* 2012, p. 166.

¹¹³⁷Ten pat, p. 167.

5. *Legislatyvinės omisijos konstatavimas.* Atkreiptinas dėmesys, jog ne visos konstitucinės kontrolės institucijos turi teisę spręsti teisės spragų konstitucingumo klausimus. Vengrijos Konstitucinio Teismo įstatymas¹¹³⁸ suteikia Konstituciniam Teismui teisę *ex officio* ar gavus kreipimąsi konstatuoti legislatyvinę omisiją ir nustatyti, jog teisės aktai, kuriuose konstatuota legislatyvinė omisija, pripažįstami prieštaraujanciais Konstitucijai, taip pat būtinybę keisti ar pildyti teisės aktus. Be to, Konstitucinis Teismas nustato ne tik teisės aktų spragas, bet ir terminus, per kiek laiką turėtų būti pakeistas teisės aktas, taip pat pareiškia nuomonę ir dėl trūkstamo teisinio reguliavimo turinio. Pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas nenagrinėja visų teisės spragų. Paprastai legislatyvinės omisijos klausimai nagrinėjami, esant teisiniam netikrumui. Įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti reikiamą teisinį reguliavimą, kad būtų visiškai įgyvendintas Konstitucinio Teismo nutarimas. Pavyzdžiui, 2000 m. Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas asmenų lygiateisiškumo garantijas, nustatė legislatyvinę omisiją. Tuometinės Konstitucijos 70 A straipsnyje buvo užtikrinamos žmogaus teisių ir laisvių garantijos neatsižvelgiant į jo rasę, odos spalvą, lytį, kalbą, religiją, politinius ar kitokius įsitikinimus, tautinę ar socialinę kilmę, finansinę būklę ar kitas priežastis. Tame pačiame straipsnyje nustatyta, kad asmenų diskriminavimas yra baudžiamas pagal įstatymą, tačiau įstatymas nebuvo priimtas. Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas bylą, atkreipė dėmesį, kad asmenų lygiateisiškumas kai kuriais aspektais yra įtvirtintas Civiliniame kodekse, taip pat Darbo kodekse, tačiau konstatavo, kad toks reguliavimas nėra pakankamas, nes neapima visų teisinių santykių sričių ir kartu sukuria teisinį netikrumą dėl žmogaus galimybės naudotis teisėmis ir laisvėmis lygiai su visais visose gyvenimo srityse¹¹³⁹.

Primintina, kad Konstitucinio Teismo nutarimo pripažinti įstatymą ar teisės aktą nekonstituciniu dėl legislatyvinės omisijos galia negali būti įveikta pakartotinai priėmus tokį patį įstatymą ar teisės aktą¹¹⁴⁰.

6. *Konfliktų dėl kompetencijos ribų eliminavimas.* Konstituciniam Teismui tenka aiškinti valdžių padalijimo principą ir spręsti kompetenci-

¹¹³⁸Pastaba: nagrinėjamas 1989 m. Konstitucinio Teismo įstatymas, kol kas neaišku, ar 2012 m. baziniame įstatyme išliks tokia pati nuostata.

¹¹³⁹Nutarimas Nr. 45/ 2000.

¹¹⁴⁴Jarašiūnas, E.; Spruogis, E. *Legislatyvinės omisijos problemos konstitucinėje jurisprudencijoje. Europos konstitucinių teismų konferencijos XIV kongresui*. Vilnius, 2007, p. 35.

jos ribų nustatymo klausimus. Jau buvo minėta apie prezidento savarakišką galią ir kontrasignuojančių pareigūnų atsakomybę.

1993 m. Konstituciniam Teismui teko spręsti teismų nepriklausomumo klausimą. 1991 m. Teismų įstatymo redakcija suteikė teisingumo ministrui teisę skirti teismų vadovus ir siūlyti Respublikos prezidentui teisėjų kandidatūras. Konstitucinis Teismas pažymėjo, jog teisingumo ministro kaip vykdomosios valdžios atstovo kišimasis į teismų valdžios formavimą yra antikonstitucinis, ir konstatavo teisminės valdžios nepriklausomumo bei valdžių padalijimo principo pažeidimą¹¹⁴¹.

Ne kartą Konstitucinis Teismas nagrinėjo Vyriausybės atstovų regionuose ir vietos savivaldos ginčus dėl kompetencijos ribų (nutarimai Nr. 911/1998, Nr. 503/1997).

7. *Konstitucijos nuostatų interpretavimas.* Konstitucijos nuostatų aiškinimas yra neatskiriama konstitucinės kontrolės elementas. 1989 m. Konstitucinio Teismo redakcija įtvirtino Konstitucinio Teismo pareigą aiškinti Konstitucijos nuostatas, valstybės valdžios institucijų prašymu. Vykdydamas įstatymų ir kitų teisės aktų konstitucingumo patikrą, Konstitucinis Teismas labai plačiai interpretuoja Konstitucijos nuostatas. Paprastai konstitucinė doktrina formuojama byla po bylos, konkrečioje byloje Konstitucinis Teismas pateikia konstitucinę doktriną kiekvienu atskiru konstitucinio teisinio reguliavimo klausimu. Atitinkamai kitose bylose, kur keliami kiti konstitucingumo klausimai, Konstitucinis Teismas gali atskleisti tos pačios konstitucinės nuostatos kitus aspektus. Taigi Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje formuluojama oficiali konstitucinė doktrina yra logiškas ir nuoseklus Konstitucijos tęsinys, turintis pačios Konstitucijos galią.

8. *Kita kompetencija.* Konstitucinis Teismas taip pat nagrinėja Respublikos prezidento apkaltos klausimus, Nacionalinio rinkimų komiteto priimtus sprendimus dėl referendumų teisėtumo. Pavyzdžiui, Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas žmogaus teisių ombudsmeno kreipimąsi, išaiškino referendumo inicijavimo parašų rinkimo procedūras¹¹⁴². 1999 m. Konstitucinis Teismas nagrinėjo klausimą, ar gali būti rengiamas referendumas dėl Konstitucijos pakeitimo, kai Konstitucijoje yra nustatyta, kad ją keisti gali tik tautos atstovybė, parlamentas¹¹⁴³.

¹¹⁴¹Konstitucinio Teismo nutarimas Nr. 38/1993.

¹¹⁴²Nutarimas 52/ 1997.

¹¹⁴³Nutarimas 25/ 1999.

Konstitucinio Teismo kompetencijos apribojimas. Vis dėlto, nagrinėjant Konstitucinio Teismo kompetenciją, daugiausia diskusijų kyla dėl Konstitucijos N straipsnio, kuriame įtvirtinta parlamento ir Vyriausybės atsakomybė už subalansuotą, skaidrų ir nuoseklų biudžeto valdymą, o Konstitucinis Teismas, teismai, savivaldybės ir kitos valstybės institucijos turi gerbti šį principą. Iš esmės tai reiškia Konstitucinio Teismo kompetencijos ribų apkarpyimą, neleidžiant jam spręsti, ar priimtas valstybės biudžeto įstatymas nepažeidžia Konstitucijos, preziumuojant, kad dėl valstybės biudžeto negali kilti konstitucinių ginčų.

Venecijos komisijos, išnagrinėjusios šią Konstitucijos nuostatą, teigimu būtų galima reikalauti, kad Konstitucinis Teismas, kaip ir bet kuri kita valstybės institucija, vykdydama savo veiklą, „gerbtų subalansuotą, skaidrų ir nuoseklų valstybės biudžetą“, tačiau Konstituciniam Teismui turėtų būti pavesta visas sritis apimančių teisės aktų kontrolė, nenustatant finansinės autonomijos¹¹⁴⁴.

Konstitucinis Teismas gali nagrinėti įstatymų, reglamentuojančių valstybės biudžetą, mokesčius, pensijas, muitinės veiklą, konstitucingumą tik išimtiniais atvejais, kai kuris nors iš šių įstatymų pažeidžia žmogaus teisę į gyvybę, garbę ir orumą, asmens duomenų apsaugą, tikėjimo laisvę ar teises, susijusias su Vengrijos pilietybe.

Daugelis mokslininkų teigia, kad šis Konstitucinio Teismo galių apkarpymas po dvidešimties sėkmingų konstitucinės patikros metų yra didelis žingsnis atgal, sumenkinantis ir Teismo vaidmenį, ir realią galimybę laiku užkirsti galimybę gyventi pagal Konstitucijai prieštaraujančius įstatymus¹¹⁴⁵.

Viena iš priežasčių, kodėl parlamentarai pasiryžo apkarpyti Konstitucinio Teismo galias, yra šios institucijos autoritetas ir aktyvizmo baimė. Pasak E. Kūrio, atsargų požiūrį į konstitucinę justiciją kartais palaiko ir teisėjų aktyvizmo baimė. Tačiau tam tikras aktyvizmas yra neišvengiamas Konstitucijos aiškinimo palydovas, nes aiškinimas yra aktyvi ir kūrybiška veikla. Aktyvizmą galima suderinti su teisėjų savęs suvaržymu. Jų pušiausvyra kaip tik ir užtikrina Konstitucijos dinamiškumo ir stabilumo

¹¹⁴⁴European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). *Opinion on the New Constitution of Hungary*. Venice, 17-18 June, 2011. Para 101.

¹¹⁴⁵Tokios ir panašios mintys yra daugelyje konstitucininkų straipsnių. Vienas jų: Kovacs, K.; Toth, G. A. Hungary's Constitutional Transformation. *European Constitutional Law Review*. 2011, Vol. 7, issue 2, p. 183–203.

darną. Kuo daugiau oficialios konstitucinės doktrinos, tuo labiau prognozuojamas ir Konstitucinis Teismas. Konstitucine doktrina Konstitucinis Teismas susaisto ne tik teisėkūros subjektus, bet ir pats save. Tai yra – tegul ir ne šimtaprocentinė – pernelyg didelio aktyvizmo atsvara, viena iš teisėjų savęs suvaržymo formų, garantijų, kad Konstitucijos aiškinimas ir juo grindžiami sprendimai nebus voliuntaristiniai, padiktuoti individualių nuostatų, emocijų ar politinio išskaičiavimo. Svarbu, kad keičiantis Konstitucinio Teismo sudėčiai ši teisėjų doktrininio savęs suvaržymo nuostata nesilpnėtų¹¹⁴⁶.

9. TEISMAI

Teisingumą vykdo tik teismai, jų ir teisėjų nepriklausomumą užtikrina Konstitucija ir bazinis įstatymas. Atkreiptinas dėmesys, kad 2011 m. priėmus naująją Vengrijos Konstituciją buvo priimti nauji teisės aktai: Teismų veiklos organizavimo ir administravimo¹¹⁴⁷, pakeistas Baudžiamojo proceso kodeksas, Civilinio proceso kodeksas ir kt.

Vengrijos Konstitucijoje nustatyta, kad teisminė sistema yra kelių pakopų, tačiau ją turi detalizuoti bazinis įstatymas¹¹⁴⁸. Iki įsigaliojant baziniam įstatymui, Vengrijos teisminę sistemą sudarė 111 apylinkės teismų (105 – įvairiuose Vengrijos miestuose ir 6 – Budapešte), 21 darbo bylų teismas, 19 apygardos teismų (apeliacine tvarka jie nagrinėja apylinkių teismų sprendimus, taip pat kaip pirmoji instancija nagrinėja civilines bylas, kuriose ieškinys viršija 5 mln. forintų, ir baudžiamąsias bylas, kuriose kaltinamajam prašoma skirti įkalinimą iki gyvos galvos), 5 apeliaciniai teismai ir Aukščiausiasis Teismas. Aukščiausiasis Teismas yra aukščiausia teisminės valdžios instancija, kurios pareiga – formuoti bendrą teisminę praktiką. Yra trys Aukščiausiojo Teismo padaliniai: civilinių, administracinių ir baudžiamųjų bylų.

Naujojoje Vengrijos Konstitucijoje vartojamas terminas „Aukščiausiasis Teismas“, ši institucija vadinama *Curia*, sugrąžinant senąją ikikomunistinį pavadinimą. Venecijos komisija išreiškė susirūpinimą, ar insti-

¹¹⁴⁶Kūris, E. Konstitucinė justicija Lietuvoje: pirmasis dešimtmetis. *Konstitucinis teisingumas ir teisės viešpatavimas*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2004, p. 22–45.

¹¹⁴⁷2011, No. CLXI.

¹¹⁴⁸Rengiant šį straipsnį bazinis įstatymas nebuvo išverstas į anglų kalbą.

tucijos pavadinimo ir jos vadovo bei teisėjų skyrimo tvarkos pakeitimas neturės įtakos dabar paskirtiems Aukščiausiojo Teismo pirmininkui ir teisėjams¹¹⁴⁹.

Konstitucija įtvirtina teisėjų depolitizavimo principą: teisėjai negali būti politinių partijų nariai arba aktyviai dalyvauti politinėje veikloje. Teisminės valdžios atstovai negali eiti jokių kitų oficialių pareigų. Teisėju gali būti skiriamas Vengrijos pilietis, sulaukęs ne mažiau nei trisdešimties metų, neteistas, veiksnus, turintis universitetinį teisinį išsilavinimą, teisinio darbo patirties.

Konstitucija nustato, kad teisėjus skiria Respublikos prezidentas bazinio įstatymo nustatyta tvarka. Paprastai teisėjas pirmą kartą skiriamas trejų metų kadencijai. Esant būtinybei, teisėjas gali būti perkeltas į kitas teismą, be to, teisėjas pats turi teisę prašyti perkelti jį į kitą tos pačios instancijos teismą, taip pat gali daryti karjerą – būti perkeltas į aukštesnį teismą. Įstatymas nustatė teisėjams specialų pensinį amžių – 70 metų, tačiau 2011 m. Konstitucija įtvirtino bendrą taisyklę – teisėjams taikomas valstybėje nustatytas pensinis amžius (2012 m. pensinis amžius – 62 m.). Venecijos komisijos teigimu, vien pakeitus pensinį amžių bus atleista apie 300 aukštos kvalifikacijos ir didelę patirtį turinčių teisėjų, atitinkamai atsiras tiek pat laisvų teisėjų vietų. Manoma, jog tai gali neigiamai paveikti ir teismų sistemos veiklą, ir bylų nagrinėjimo kokybę¹¹⁵⁰.

Nors Konstitucijoje yra užtikrinama, kad teisėjai yra nepriklausomi ir klausantys tik įstatymo ir kad niekas negali kištis į teismų veiklą, Konstitucijos 27 straipsnyje teigiama, kad įstatymo nustatytais atvejais teismų sekretoriai procesinius veiksmus gali atlikti vietoj teisėjo. Abejotina, ar tais atvejais, kai procesinius veiksmus atliks ne teisėjas, bus užtikrinta asmens teisė į teisingą teismą, užtikrinamą Konstitucijos ir Europos žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnyje. Venecijos komisija labai tiesiai formuluoja klausimą: „Kaip gali teismo sekretorius, kuris nėra teisėjas, atlikti teisėjo funkcijas?“ Deja, Vengrijos Vyriausybė, atsakydama į šią abejonę, yra įsitikinusi, kad detalizavus teismo sekretorių veiklą baziniame įstatyme neturėtų kilti problemų. Teigiama, kad Vengrijos teismų

¹¹⁴⁹European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). *Opinion on the New Constitution of Hungary*. Venice, 17–18 June, 2011. Para 107.

¹¹⁵⁰European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). *Opinion on the New Constitution of Hungary*. Venice, 17–18 June, 2011. Para 108.

sistema yra perkrauta bylomis, todėl atidavus dalį pirmosios instancijos teisėjo darbo teismo sekretoriui, bylų nagrinėjimas turėtų paspartėti¹¹⁵¹. Šie argumentai neišsklaido abejonių.

* * *

Visos Vidurio ir Rytų Europos valstybės, išsivadavusios iš nedemokratinio režimo ir komunizmo, arba susigrąžino savo senąsias Konstitucijas, arba priėmė naujas. Vengrijos atveju konstitucijos keitimas užtruko daugiau nei dvidešimt metų.

Konstitucijos komentaro autorių teigimu, naujosios Konstitucijos misija – įveikti politinę, ekonominę ir moralinę krizę, tikslas – pristatyti ne silpnos (pesimistiškos, nusivylusios, nepatenkintos), o stiprios, pasiryžusios įveikti sunkumus (moralinius ir finansinius) valstybės įvaizdį¹¹⁵².

Konstitucija užtikrina platų žmogaus teisių katalogą, tačiau labai aki-vaizdžiai daugelį teisių, ypač socialinių, susieja su žmogaus atsakomybe ir solidarumu. Matyt, suvokiant, kad ši teisių ir pareigų pusiausvyra, ypač finansinėje srityje, gali iš esmės iškreipti Konstitucijos paskirtį ir garantijas, įvestas Konstitucinio Teismo galių suvaržymas, neleidžiant nagrinėti valstybės biudžeto ir kitų finansinių įstatymų konstitucingumo. Įdomu tai, kad Konstitucinis Teismas po šio draudimo jau dviejose bylose nagrinėjo finansinių įstatymų konstitucingumo klausimą, tiesa, pažeidimus siedamas su žmogaus teise į garbę ir orumą¹¹⁵³.

Ši Konstitucijos analizė parengta remiantis mokslininkų ir Venecijos komisijos pastabomis, nes Konstitucija įsigaliojo tik prieš keletą mėnesių, ilgainiui Konstitucinio Teismo jurisprudencija, bazinių įstatymų nuostatos ir kiti dokumentai parodys tikresnę Vengrijos Konstitucijos veidą: galbūt nuogaštauta per daug, o gal parlamentas nuspręs pakeisti kai kurias nuostatas.

¹¹⁵¹Position of the Government of Hungary on the Opinion on the New Constitution of Hungary (adopted on 17–18 June, 2011). *Transmitted by the Minister of Foreign Affairs of the Republic of Hungary*, 6 July 2011, p. 10.

¹¹⁵²*The Basic Law of Hungary. A First Commentary*. 2012, p. 16.

¹¹⁵³Šie nutarimai kol kas skelbiami tik vengrų kalba.

LITERATŪRA

1. *The Basic Law of Hungary. A First Commentary*, 2012.
2. Jarašiūnas, E. Daugybė šiuolaikinės konstitucijos veidų: bendri ir individualūs bruožai. *Konstitucinio reguliavimo įvairovė*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: MRU, 2006.
3. Jarašiūnas, E.; Spruogis, E. Legislatyvinės omisijos problemos konstitucinėje jurisprudencijoje. *Europos konstitucinių teismų konferencijos XIV kongresui*. Vilnius, 2007.
4. Kūris, E. Konstitucinė justicija Lietuvoje: pirmasis dešimtmetis. *Konstitucinis teisingumas ir teisės viešpatavimas*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2004.
5. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vadovėlis. Vilnius, 2001.
6. Boulanger, Ch. *Europeanisation Through Judicial Activism? The Hungarian Constitutional Court's Legitimacy and Hungary's „Return to Europe“*. Conference Paper. Free University Berlin, 2003.
7. Klingsberg, E. *Judicial Review and Hungary's Transition from Communism to Democracy: the Constitutional Court, the Continuity of Law, the Redefinition of Property Rights*. Brigham Young University Law Review, 1992.
8. Kovacs, K.; Toth, G. A. Hungary's Constitutional Transformation. *European Constitutional Law Review*. 2011, Vol. 7, Issue 2.
9. Sajo, A. Educating the Executive: The Hungarian Constitutional Court's Role in the Transition Process. Hesse, J. J.; Schuppert, G. F. and Harms, K. (ed.) *Verfassungsrecht und Verfassungspolitik in Umbruchsituation*. Baden-Bade: Nomos, 2000.
10. Schepelle, K. L. The New Hungarian Constitutional Court. *East European Constitutional Review*. 1999, Vol. 8, No. 4.
11. Solyom, L. & Irunner, G. *Constitutional Judiciary in a New Democracy – the Hungarian Constitutional Court*. University of Michigan Press, 2003.
12. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). *Opinion on Three Legal Questions Arising in the Porcess of Drafting of the New Constitution of Hungary*. Venice, 25–26 March, 2011.
13. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). *Opinion on the New Constitution of Hungary*. Venice, 17–18 June, 2011.
14. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). *Opinion on Draft Amendments to the Law on the Constitutional Court of Latvia*, CDL-AD (2009) 042.
15. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). *Opinion on the Draft Constitutional Amendments of Luxembourg*. Venice, 11–12 December 2009.

16. *Position of the Government of Hungary on the Opinion on the New Constitution of Hungary (adopted on 17–18 June, 2011). Transmitted by the Minister of Foreign Affairs of the Republic of Hungary*, 6 July 2011.
17. *Report on the Preferential Treatment of National Minorities by their Kin-State*. CDL-INF (2001) 19 Conclusions. Council of Europe.
18. Vengrijos Konstitucinio Teismo nutarimai, sudėtis, trumpa istorija internetinėje svetainėje: www.mkab.hu
19. Alvarez-Rivera, M. Elections to the Hungarian National Assembly. The Electoral System. www.electionresources.org
20. Informacija apie rinkimus ir jų rezultatus Nacionalinės rinkimų institucijos svetainėje: www.valasztas.hu. Vengrijos parlamento internetinė svetainėje: www.mkogy.hu

XXVII. VOKIETIJOS FEDERACINĖS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖ SISTEMA

Prof. dr. Milda Vainiutė

1. VOKIETIJOS KONSTITUCINGUMO IŠTAKOS IR RAIDA

Šiuo metu Vokietijos Federacinėje Respublikoje galiojanti Konstitucija – tai 1949 m. gegužės 23 d. priimtas Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis Įstatymas¹¹⁵⁴ (*Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23 Mai 1949*)¹¹⁵⁵. Tai nebuvo naujas tokio tipo dokumentas Vokietijoje – jis pratęsė ankstesnių Vokietijos konstitucijų idėjas. Tuo metu Vokietija jau turėjo šimtametę konstitucinę tradiciją: Vokietijos Reicho Konstitucija buvo priimta 1849 m. kovo 28 d. (*Verfassung des deutschen Reiches vom 29. März 1849*)¹¹⁵⁶, 1871 m. sausio 18 d. – Vokietijos Reicho Konstitucija (*Gesetz betreffend die Verfassung des Deutschen Reiches vom 16. April 1871*)¹¹⁵⁷ ir 1919 m. – Vokietijos Reicho Konstitucija, kuri teisinėje literatūroje pagal šio akto priėmimo vietą vadinama Veimaro Konstitucija (*Die Verfassung des Deutschen Reiches (Weimarer Reichsverfassung) vom 11. August 1919*)¹¹⁵⁸. Taigi pirmosios Vokietijos konstitucijos buvo priimtos palyginti trumpam laikui po pirmųjų – 1787 m. Jungtinių Valstijų, 1791 m. Lietuvos ir Lenkijos (Žečpospolitos) bei 1791 m. Prancūzijos – konstitucijų pasaulyje apskritai.

1848 m. kovą kilusio revoliucinio judėjimo Vokietijoje pagrindinis tikslas buvo sukurti laisvą vieningą tautinę valstybę, išrinkti parlamentą, kuris priimtų Konstituciją ir joje įtvirtintų valdžių padalijimą bei asmens teises. Tam, kad tokia Konstitucija būtų parengta, buvo išrinktas Tautos susirinkimas, kuris pirmą kartą susirinko 1848 m. gegužės 18 d. Po in-

¹¹⁵⁴Toliau tekste – PĮ (Pagrindinis Įstatymas).

¹¹⁵⁵<<http://www.verfassungen.de/de/gg49-i.htm>>.

¹¹⁵⁶<<http://www.verfassungen.de/de/de06-66/verfassung48-i.htm>>.

¹¹⁵⁷<<http://www.verfassungen.de/de/de67-18/verfassung71-i.htm>>.

¹¹⁵⁸<<http://www.verfassungen.de/de/de19-33/verf19-i.htm>>.

tensyvių svarstymų 1849 m. kovo 27 d. buvo priimta Vokietijos Reicho Konstitucija, sudaryta iš 197 paragrafų, suskirstytų į 7 skirsnius. Konstitucijoje numatyta valstybės valdymo forma – konstitucinė monarchija. Valstybės vadovas pagal 70 paragrafą buvo vokiečių kaizeris, tačiau jo galias labai ribojo Reichstogas, sudarytas iš Valstybių (žemių) rūmų ir Tautos rūmų (paragrafas 85). Ypač reikšmingas šios Konstitucijos VI skirsnis (130–189 paragrafai), kurio aštuoniuose straipsniuose įtvirtintos tokios pagrindinės teisės kaip judėjimo laisvė, laisvė pasirinkti tam tikrą profesiją, lygybės prieš įstatymą principas, asmens teisė į laisvę, nuomonės reiškimo laisvė, tikėjimo ir sąžinės laisvė, susirinkimų laisvė ir kt.

Pažymėtina, kad jau rengiant šią Konstituciją daug diskutuota dėl vadinamojo Austrijos klausimo. Tautos susirinkimas šiuo požiūriu suskilo į dvi stovyklas: vieni manė, jog suvienytai Vokietijai turi priklausyti Austrija, o vadovaujamas vaidmuo valstybėje – Prūsijai, kiti siekė tik reformuoti 1815 m. sudarytą Vokietijos Federaciją. Austrijai atsisakius dalyvauti kuriant naująjį Reichą, Prūsijos karalių Vilhelmą IV Tautos susirinkimas išrinko vokiečių kaizeriu, o jis šiuos rinkimus atmetė. Taigi revoliucija žlugo.

Ši 1849 m. Vokietijos Reicho Konstitucija niekada netapo veiksminga, tačiau jos nuostatos, reglamentuojančios valstybės ir asmens santykius, socialiniai politiniai jos pagrindai turėjo didelę reikšmę modernios konstitucinės politikos raidai, buvo svarbus postūmis rengiant ir 1919 m. Vokietijos Reicho Konstituciją, ir dabar Vokietijoje galiojančią Pagrindinį Įstatymą¹¹⁵⁹.

Po Prūsijos pergalės Prūsijos ir Austrijos kare 1866 m. Austrija buvo priversta išstoti iš Vokietijos Federacijos ir pritarti Šiaurės Vokietijos Federacijos įkūrimui. Prūsijai laimėjus karą su Prancūzija 1870 m., Pietų Vokietijos valstybės prisijungė prie Šiaurės Vokietijos Federacijos. Taigi

¹¹⁵⁹Plačiau žr.: Kühne, J.-D. Paulskirchenverfassung: Werk mit später Wirkung. Juling, P. (Red.) *Deutsche Verfassungsgeschichte 1849–1919–1949*. Bonn, 1989, S. 39–45; Grimm, D. Das Grundgesetz in der deutschen Verfassungstradition. Juling, P. (Red.) *Deutsche Verfassungsgeschichte 1849–1919–1949*. Bonn, 1989, S. 11–25; Badura, P. *Staatsrecht: Systematische Erläuterung des Grundgesetzes für die Bundesrepublik Deutschland*, 2., nebearbeitete Auflage. München, 1996, S. 25–26; Katz, A. *Staatsrecht: Grundkurs im öffentlichen Recht*, 12., überarbeitete Auflage. Heidelberg, 1994, S. 34–35; Hesselberger, D. *Das Grundgesetz: Kommentar für die politische Bildung*, 9., verbesserte Auflage. Bonn, 1995, S. 10–14.

1871 m. sausio 18 d. Versalyje buvo paskelbtas Vokietijos Reichas. Tų pačių metų balandžio 16 d. priimtos Vokietijos Reicho Konstitucijos esminė savybė buvo ta, kad buvo stengiamasi suderinti Reicho ir federalinių žemių teises ir taip susieti federalinius ir unitarinius, taip pat monarchinius ir demokratinius principus.

Pagal šios Konstitucijos 1 straipsnį Vokietijos Reichą sudarė 25 suverenūs nariai. Pažymėtina, jog Prūsijos, kuri turėjo daugiausia gyventojų ir didžiausią teritoriją, įtaka sprendžiant svarbiausius valstybės klausimus buvo didžiausia.

Valstybės valdžią vykdė kaizeris, Bundesratas, Reichstogas ir reichskancleris. Kaizeriui Konstitucija suteikė daugiausia formalaus, reprezentacinio pobūdžio įgaliojimus (11–19 str.). Vis dėlto paminėtina jo teisė skirti reichskanclerį (15 str.), jis taip pat buvo vyriausiasis kariuomenės ir jūrų laivyno vadas (53 str. 1 d. ir 63 str. 1 d.).

Bundesratas pagal savo įgaliojimų apimtį buvo svarbiausia Reicho institucija. Jį sudarė 25 federalinių žemių atstovai, kiekvienai žemei nustatytas tam tikras balsų skaičius – iš viso 58 balsai (6 str.). Bundesratas veikė įstatymų leidybos srityje (įstatymų leidybos iniciatyvos teisė – 5 str., nutarimų dėl įstatymų priėmimas – 7 str.), dalyvavo sprendžiant svarbiausius valstybės klausimus (plg. 7 str., 11 str. 2 d., 19 str.), netgi buvo įgaliotas spręsti tam tikrus konstitucinius ginčus (76 str.). Taigi valdžių padalijimo principas šioje Konstitucijoje nebuvo visiškai įgyvendintas.

Reichstago – visuotiniuose (rinkimų teisę turėjo tik vyrai nuo 25 metų amžiaus) tiesioginiuose rinkimuose suformuotos tautos atstovybės (20 str.) – teisinė padėtis, palyginti su Bundesratu, nebuvo tokia stipri. Jo sprendimai įsigaliodavo tik Bundesratui juos patvirtinus. Teigtina, jog didžiausias to meto vokiečių parlamentarizmo trūkumas buvo konstituciškai – iš esmės vien dalyvavimu įstatymų leidyboje (5 str., 23 str.) bei vykdant finansų politiką (69 str., 72 str.) – apriboti Reichstago įgaliojimai, tačiau, palyginti su 1849 m. Vokietijos Reicho Konstitucija, jie vis tiek buvo platesni. 1871 m. Vokietijos Reicho Konstitucijoje vyriausybė nebuvo numatyta. Reichskancleris buvo vienintelis Reicho ministras, vadovauti atskiroms valdymo sritims buvo skiriami valstybės sekretoriai. Kartu jis buvo ir Bundesrato pirmininkas (15 str.). Nors šios Konstitucijos 17 straipsnio 2 dalyje ir buvo įtvirtinta reichskanclerio atsakomybė

už kaizerio priimamus ir reichskanclerio kontrasignuojamus teisės aktus, tačiau parlamentinė jo atsakomybė nebuvo numatyta. Tai buvo įgyvendinta tik 1918 m. spalio 28 d. pakeitus Konstituciją.

1871 m. Vokietijos Reicho Konstitucijai būdinga tai, kad ji nustatė tik Reicho institucijų sudarymą ir jų veiklą, atribojo Reicho ir atskirų jo valstybių įgaliojimus. Konstitucijoje nebuvo įtvirtinta jokių asmens ar piliečio teisių ir laisvių. Tai buvo paaiškinama tiesioginiu asmens ryšiu ne su Reichu, o su atskira valstybe. Be to, atskiro Reicho valstybės nebuvo suinteresuotos asmens teisių reglamentavimu Reicho Konstitucijoje, nes taip jos būtų nuvertintos ir faktiškai jų atsisakyta. Tačiau tai nesumenkino šios Konstitucijos reikšmės: vien tai, kad, kitaip nei daugelyje Europos valstybių konstitucijų, čia buvo numatyta visuotinė, tiesioginė rinkimų teisė, ją išskyrė tarptautiniame kontekste¹¹⁶⁰.

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui vis labiau buvo reikalaujama reformuoti 1871 m. Vokietijos Reicho Konstituciją, kuri nuo jos paskelbimo buvo beveik nepakeista, suteikiant daugiau teisių tautai bei galimybę parlamentui turėti didesnę įtaką Vyriausybei. 1918 m. spalį šios Konstitucijos 11, 15 ir 17 straipsnių pakeitimai jau buvo pavėluoti ir jų nebeužteko, kad būtų įgyvendintos reformos siekiai ar nuslopintos nesėkmės. Tų pačių metų lapkričio pradžioje didžiuosiuose Vokietijos miestuose prasidėjo revoliucija, o 11 d. reichskancleris paskelbė kaizerio Vilhelmo II atsistatydinimą. Tą pačią dieną Berlyne buvo paskelbta Respublika, o tai reiškė 1871 m. Konstitucijos galiojimo, taigi ir monarchijos pabaigą. 1919 m. sausio 19 d. buvo išrinktas naujas Tautos susirinkimas, kuris dėl įtemptos padėties posėdžiavo ne Berlyne, o Veimare. Ši Vokietijos Reicho Konstitucija, dar vadinama Veimaro Konstitucija, buvo baigta svarstyti 1919 m. vasarį ir priimta 1919 m. rugpjūčio 11 d. Ši Konstitucija turi ne tik svarbią istorinę reikšmę – joje įtvirtintas ir pasiteisinusias nuostatas perėmė ir Pagrindinio Įstatymo rengėjai.

¹¹⁶⁰Plačiau žr.: Fenske, H. *Deutsche Verfassungsgeschichte: Vom Norddeutschen Bund bis heute*. Berlin, 1981, S. 9–17; Grimm, D. *Das Grundgesetz in der deutschen Verfassungstradition*. Jülich, P. (Red.). *Deutsche Verfassungsgeschichte 1849–1919–1949*. Bonn, 1989, S. 17–18; Badura, P. *Staatsrecht: Systematische Erläuterung des Grundgesetzes für die Bundesrepublik Deutschland*, 2., nebearbeitete Auflage. München, 1996, S. 26–27; Katz, A. *Staatsrecht: Grundkurs im öffentlichen Recht*, 12., überarbeitete Auflage. Heidelberg, 1994, S. 35–37; Hesselberger, D. *Das Grundgesetz: Kommentar für die politische Bildung*, 9., verbesserte Auflage. Bonn, 1995, S. 14–15.

Šioje Konstitucijoje Vokietijos Reichas buvo apibūdinamas kaip parlamentinė federacinė respublika (1, 2 str.). Tačiau parlamentarizmui negalint tinkamai funkcionuoti buvo numatyti ir prezidentinės demokratijos elementai, o federalizmui buvo būdingi unitariniai bruožai. Tai taip pat liudijo palyginti silpna Reichsrato padėtis bei akivaizdi federalinių žemių priklausomybė nuo Reicho. Pažymėtina, kad šioje Konstitucijoje įtvirtinta ir nemažai tiesioginės demokratijos elementų (73–76 str.). Kadangi jie nepasitvirtino, Pagrindiniame Įstatyme jų beveik nėra.

Artariant įgaliojimų paskirstymą Reichui ir federalinėms žemėms įstatymų leidybos srityje pagal 1919 m. Konstituciją pažymėtina, kad, palyginti su 1871 m. Vokietijos Reicho Konstitucija, čia Reichas turėjo daug daugiau galių nei federalinės žemės (6–12 str.). O vykdomosios ir teisminės valdžios funkcijas pagal šias konstitucijas iš esmės vykdė federalinės žemės.

Aukščiausiosios valdžios institucijos pagal Veimaro Konstituciją buvo Reichstagas, Reichsratas, Reicho prezidentas ir Reicho vyriausybė, iš dalies – ir Reicho ekonominė taryba bei Valstybės Tribunolas. Reichstagas buvo tautos atstovybė ir centrinė Vokietijos Reicho reprezentacinės demokratijos institucija (20, 21 str.). Jis buvo renkamas visuotiniuose, lygiuose, tiesioginiuose ir slaptuose rinkimuose pagal proporcinę rinkimų sistemą (22 str.). Kitaip nei pagal 1871 m. Vokietijos Reicho Konstituciją, jis buvo svarbiausia institucija įstatymų leidybos srityje (68 str. 2 d., 74 str.). Įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji valdžios viena kitos atžvilgiu turėjo nemažai poveikio ir kontrolės teisių (33, 34 str. 43 str. 2 d., 54 ir 59 str.), kita vertus, Reicho prezidentas pagal 1919 m. Vokietijos Reicho Konstitucijos 25 straipsnio 1 dalį turėjo teisę paleisti Reichstagą: sąlygos šiame straipsnyje nėra nurodytos, tik paminėta, jog tai gali būti padaryta vieną kartą dėl tos pačios priežasties. Todėl galima teigti, jog valdžių padalijimo principas ir šioje Konstitucijoje nebuvo iki galo įgyvendintas. Kiti Reichstago įgaliojimai iš esmės sutampa su tais, kurie suteikti Bundestagui pagal 1949 m. Pagrindinį Įstatymą.

Pagrindinė Reichsrato funkcija buvo garantuoti federalinių žemių dalyvavimą įstatymų leidybos procese ir valstybės valdyme. Palyginti su 1871 m. Vokietijos Reicho Konstitucija, čia jo įgaliojimai buvo daug labiau apriboti. Įstatymų leidyboje jis nedalyvavo, o tik turėjo prieštaravimo teisę (68, 74 str.). Valdymo srityje jam taip pat buvo suteikta keletas

teisių (67, 77, 85–86 str.). Taigi pagal įgaliojimus Reichstagui negalėjo būti politinė atsvara.

Vykdomoji valdžia pagal 1919 m. Vokietijos Reicho Konstituciją buvo perduota dviem institucijoms: Reicho prezidentui ir Reicho vyriausybei. Reicho prezidentui buvo suteikti platūs įgaliojimai, neatsitiktinai jis buvo vadinamas „atsarginiu kaizeriu“. Jį rinko tauta tiesioginiuose rinkimuose septynerių metų kadencijai (41, 43 str.). Jis vadovavo valstybei, ją reprezentavo (45 str.), skyrė ir atleido vyriausybę (53 str.), kaip jau minėta, turėjo teisę paleisti Reichstagą, taip pat teisę dalyvauti įstatymų leidybos procese. Šios Konstitucijos 73 ir 74 straipsniuose numatytais atvejais jis turėjo teisę dėl įstatymų surengti visuotinį balsavimą, o 48 straipsnio 2 dalyje buvo nustatyta Reicho prezidento teisė priimti nepaprastosios padėties nutarimus, kurie ir dėl ekstensyvios šio straipsnio formuluotės turėjo ypač neigiamą poveikį Veimaro Respublikos raidai: nuo 1930 m. valstybė buvo valdoma tik šituo būdu. Šiuo požiūriu negalėjo gelbėti ir tai, jog visi Reicho prezidento leidžiami aktai turėjo būti kontrasignuojami (50 str.).

Antroji vykdomosios valdžios institucija buvo Reicho vyriausybė, sudaryta iš reichskanclerio ir Reicho ministrų (52 str.). Jau minėta, kad ją skyrė Reicho prezidentas, jai taip pat buvo reikalingas parlamento pasitikėjimas (52–54 str.). 1949 m. Pagrindiniame Įstatyme numatytas federalinės vyriausybės darbo organizavimas ir jai patikėti įgaliojimai iš esmės atitinka tai, kaip jos buvo numatytos Veimaro Konstitucijoje (55–58 str.). Tačiau vis dėlto paminėtini trys svarbūs skirtumai: vyriausybė privalėjo turėti parlamento ir prezidento pasitikėjimą, ji Reichsrato atžvilgiu neturėjo jokių teisių, prezidentas vykdomosios valdžios struktūroje turėjo ypatingą statusą.

Pagal 1919 m. Konstitucijos 165 straipsnį Reicho ekonominė taryba turėjo patariamąją funkciją ir įstatymų leidybos iniciatyvos teisę socialinėje ir ekonominėje srityje. Šios Konstitucijos 108 straipsnyje nustatyta, jog įstatymu įsteigiamas Valstybės Tribunolas, kuris pagal Konstitucijos 19 straipsnį vienos iš šalių prašymu sprendžia konstitucinius ginčus, kylančius kurioje nors federalinėje žemėje, jei joje nėra teismo, galinčio juos išspręsti, taip pat neprivataus pobūdžio ginčus tarp skirtingų federalinių žemių arba tarp Reicho ir federalinės žemės, jei nėra kompetentingo kito Reicho tribunolo.

Konstitucijos antroje dalyje įtvirtintos pagrindinės vokiečių teisės ir pareigos. Pirmajame šios dalies skirsnyje įtvirtintos klasikinės libe-

ralios asmens laisvę garantuojančios teisės, antrajame skirsnyje – politinės teisės, taip pat numatyta nemažai garantijų santuokai ir šeimai, bendruomenėms ir tarnautojams. Trečiasis skirsnis skirtas religijai ir religinių bendruomenių teisėms, ketvirtasis – švietimo ir mokyklos klausimams, penktasis – ekonominiam gyvenimui. Pažymėtina, jog iš esmės šios teisės buvo tam tikros programinės nuostatos ir tam, kad jos taptų veiksmingos, turėjo būti sukonkretinamos įstatymuose. Veimaro Konstitucijoje vartojama formuluotė „pagrindinės teisės tik pagal įstatymą“, o dabartiniame Pagrindiniame Įstatyme – „įstatymai tik pagal pagrindines teises“.

1919 m. Konstitucija formaliai niekada nebuvo panaikinta, tačiau ji faktiškai nebegaliojo 1933 m. kovo 24 d. priėmus įstatymą, suteikiantį ypatingus įgaliojimus Vyriausybei. Tai, kad pirmoji vokiečių Respublika gyvavo tik keturiolika metų, negali būti paaiškinama koku nors dideliu Veimaro Konstitucijos trūkumu. Priešingai, palyginti, pavyzdžiui, su 1871 m. Vokietijos Reicho Konstitucija, ji buvo labai pažangi ir darni. Tiesa, kai kurios jos nuostatos skatino neigiamą raidą, pavyzdžiui, numatyta rinkimų teisė buvo viena iš partinio susiskaldymo priežasčių, prezidentui suteiktas išskirtinis statusas valstybės valdžią vykdančių institucijų sistemoje nuo 1930 m. lėmė perėjimą prie prezidentinio valstybės valdymo. Svarbu ir tai, jog šios Konstitucijos tekstas neatitiko to meto konstitucinės tikrovės: joje buvo įtvirtintas toks valstybės valdymo modelis, kurį įgyvendinti visuomenė dar nebuvo pasirengusi. Be to, Pirmojo pasaulinio karo pasekmės, ekonominiai sunkumai taip pat buvo priežastys, lėmusios Veimaro Respublikos žlugimą.

Apibendrinant reikia pasakyti, kad 1919 m. rugpjūčio 11 d. Vokietijos Reicho (Veimaro) Konstitucija pasaulio valstybių konstitucionalizmo raidai svarbi dėl dviejų aplinkybių. Visų pirma, pabrėžtina tai, kad ją galėtume laikyti bandymu įtvirtinti pusiau prezidentinę valstybės valdymo formą. Tačiau šios Konstitucijos įtaka svarbi ne tiek dėl savo institucinio modelio, kiek dėl šios Konstitucijos socialinio reguliavimo. Būtent Veimaro Konstitucijoje pirmąsyk įtvirtinta socialinės valstybės idėja, nustatytas didelis socialinių ir ekonominių teisių katalogas.

1933–1945 m. Vokietijos Reicho valdymo forma apibūdinama kaip nacionalsocializmas (vokiškasis fašizmas). Jam būdingas totalitarizmas, vienpartiškumas, tautiniu ir rasistiniu pagrindu grįstas valstybingumas.

Ši „trečioji imperija“ žlugo pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, 1945 m. gegužės 7–8 d.¹¹⁶¹

2. 1949 M. VOKIETIJOS FEDERACINĖS RESPUBLIKOS PAGRINDINIO ĮSTATYMO PRIĖMIMO APLINKYBĖS, STRUKTŪRA IR YPATUMAI

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, Vokietijos, suskirstytos į keturias okupacines zonas, valdžią perėmė keturių sąjungininkių – Jungtinių Valstijų, Didžiosios Britanijos, Sovietų Sąjungos ir Prancūzijos – karinės vyriausybės. Jos sudarė bendrą Kontrolės tarybą. Kadangi vakarų valstybių ir Sovietų Sąjungos interesų skirtumai aštrėjo, Kontrolės taryba savo darbą 1948 m. nutraukė. Formaliai tai buvo priežastis, turėjusi reikšmės Vokietijos padalijimui.

1948 m. liepos 1 d. trys minėtos valstybės įpareigojo Vakarų Vokietijos ministrus pirmininkus vadinamuosiuose Frankfurto dokumentuose sušaukti susirinkimą, kuris parengtų trijų vakarų zonų Konstituciją. Ministrų pirmininkų pageidavimu buvo atsisakyta rinkti tokį susirinkimą ir kartu parengti galutinį Konstitucijos tekstą. Susitarta, kad Pagrindinį Įstatymą parengs Parlamentinė taryba. 1948 m. rugpjūtį ministrų pirmininkų sušaukta Ekspertų komisija parengė Pagrindinio Įstatymo projektą, kuris buvo Parlamentinės tarybos, pirmąkart susirinkusios Bonoje 1948 m. rugsėjo 1 d., tolesnių darbų pagrindas. Parlamentinei tarybai vadovavo K. Adenaueris, ją sudarė 65 iš vienuolikos federalinių žemių išrinkti deputatai.

Rengiant Pagrindinio Įstatymo projektą, pirmiausia stengtasi išvengti Veimaro Respublikos konstitucinės patirties trūkumų, taip pat perimti

¹¹⁶¹Plačiau žr.: Münch, I. von; Mager, U. *Staatsrecht I: Staatsorganisationsrecht unter Berücksichtigung der europarechtlichen Bezüge*. 7., völlig nebearbeitete Auflage. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 2009, S. 11–16; Katz, A. *Staatsrecht: Grundkurs im öffentlichen Recht*, 12., überarbeitete Auflage. Heidelberg, 1994, S. 37–42; Potthoff, H. *Weimarer Verfassung: Ein Kompromiss zwischen Experten*. Juling, P. (Red.). *Deutsche Verfassungsgeschichte 1849–1919–1949*. Bonn, 1989, S. 69–75; Fenske, H. *Deutsche Verfassungsgeschichte: Vom Norddeutschen Bund bis heute*. Berlin, 1981, S. 46–77; Grimm, D. *Das Grundgesetz in der deutschen Verfassungstradition*. Juling, P. (Red.). *Deutsche Verfassungsgeschichte 1849–1919–1949*. Bonn, 1989, S. 18–20; Badura, P. *Staatsrecht: Systematische Erläuterung des Grundgesetzes für die Bundesrepublik Deutschland*, 2., nebearbeitete Auflage, München, 1996, S. 27–30; Hesselberger, D. *Das Grundgesetz: Kommentar für die politische Bildung*, 9., verbesserte Auflage. Bonn, 1995, S. 15–21.

ankstesnių Vokietijos konstitucijų pasitvirtinusias nuostatas bei sekti europinėmis konstitucinėmis tradicijomis. Tam, kad ateityje būtų užtikrinta laisvė ir demokratija, Parlamentinė taryba turėjo numatyti garantijas, kurios užkirstų kelią atsirasti diktatoriškam arba totalitariniam režimui, piktnaudžiauti valdžia. Pagrindiniu Įstatymu buvo siekiama trijų svarbiausių tikslų, kurių įtvirtinimą lėmė Vokietijos konstitucingumo raidos ypatybės bei fenomenalumas. Vienas iš jų – valdžios monopolį suteikti parlamentui, kuris vienintelis renkamas tautos tiesiogiai. Kitos valdžios institucijos iškyla iš parlamento arba federalinių žemių parlamentų, kurių įgaliojimai atitinkamai mažesni. Be to, atsisakoma tiesioginės demokratijos elementų, siejamų su Veimaro Konstitucijos laikotarpiu, kai tuometinis Vokietijos prezidentas taip pat buvo renkamas tiesiogiai tautos. Kitas svarbus tikslas – parlamentinės valstybės valdymo formos įtvirtinimas¹¹⁶². Numačius parlamentinį valstybės valdymo modelį, kompetencija valdžios institucijoms pagal Pagrindinio Įstatymo nuostatas padalijama taip, kad būtų stiprinama parlamentinė atsakomybė ir stabilizuojama vyriausybės veikla. Pagrindiniai naujosios Konstitucijos prioritetai buvo suformuluoti taip: demokratija, federalizmas ir žmogaus teisės¹¹⁶³. Kaip teigia W. Gaebleris, Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis Įstatymas yra vienas iš rečiausių ir taip pat raiškiausių pavyzdžių dėl taip dažnai abejotinos galimybės iš istorijos pasisemti politinės patirties¹¹⁶⁴.

Pagrindiniame Įstatyme buvo įtvirtinta ir esminių naujovių. Konstitucionalizmo raidai jis pirmiausia reikšmingas tuo, kad jame bandoma įdiegti teisinės ir socialinės valstybės idėjas. Be to, Pagrindiniame Įstatyme įtvirtintas asmens teisių ir laisvių katalogas visuotinai pripažįstamas kaip itin išsamus¹¹⁶⁵. Taigi žmogui ir jam priklausančioms pagrindinėms teisėms Pagrindiniame Įstatyme skiriama daugiausia dėmesio (PĮ 1 str.

¹¹⁶²Rudzio, W. *Das politische System der Bundesrepublik Deutschland*, 7., aktualisierte und erweiterte Auflage. Wiesbaden, 2006, S. 40–42.

¹¹⁶³Battis, U.; Gusy, Ch. *Einführung in das Staatsrecht*. 5., neu bearbeitete Auflage. Berlin/Boston: De Gruyter, 2011. S. 95.

¹¹⁶⁴Gaebler, W. *Der Neuaufbau der Demokratie und die deutsche Einheit*. Thierse, W. (Hrsg.). *Das Deutsche Parlament*, 4. Auflage. Stuttgart; Berlin; Köln: Kohlhammer, 1999, S. 92.

¹¹⁶⁵Jarašiūnas, E. Nuo pirmosios iki naujausių konstitucijų: keletas minčių apie konstitucinio reguliavimo raidą. *Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005, p. 26.

1–3 d., 2 str. ir kt.). Konstitucinė teisė čia suprantama kaip materiali teisė, o teisei įgyvendinti yra suteikiamos garantijos (PĮ 20 str., 19 str. 4 d., 93 str. 101 str. ir kt.). Pagrindiniame Įstatyme įtvirtintos Konstitucijos apsaugos nuostatos (PĮ 18 str., 20 str. 4 d., 21 str. 2 d., 79 str. 3 d.).

Po aštuonių mėnesių, 1949 m. gegužės 8 d., Pagrindinis Įstatymas buvo priimtas 53 Parlamentinės tarybos nariams balsavus „už“, 12 – „prieš“. Tų pačių metų gegužės 12 d. jam pritarė ir okupacinės jėgos bei Vokietijos federalinių žemių, išskyrus Bavariją, tautos atstovybės. Pagal Pagrindinio Įstatymo 144 straipsnį Pagrindinį Įstatymą turėjo priimti du trečdaliai Vokietijos federalinių žemių atstovybių. 1949 m. gegužės 23 d. Pagrindinis Įstatymas buvo iškilmingai paskelbtas, pasirašytas ir kitą dieną įsigaliojo. Taip buvo įkurta Vokietijos Federacinė Respublika.

Taigi parengtas ir priimtas dokumentas buvo pavadintas Pagrindiniu Įstatymu, o sąvokos „konstitucija“ buvo sąmoningai vengiama, nes ji negaliojo visai vokiečių tautai, o galiojimo teritorijoje suverenitetas nebuvo visiškai įgyvendintas. Be to, Pagrindinio Įstatymo laikinumą liudijo ir jo preambulėje įtvirtinta frazė „pereinamajam laikotarpiui“ ir 146 straipsnio nuostata, jog Pagrindinis Įstatymas netenka galios tą dieną, kai įsigalioja laisvu vokiečių apsisprendimu priimta Konstitucija. Pagrindinio Įstatymo galiojimo teritorija, atsižvelgiant į siekiamą valstybės suvienijimą, Pagrindiniame Įstatyme nebuvo nustatyta. Pagrindinis Įstatymas pagal 1990 m. rugpjūčio 31 d. Vokietijos suvienijimo sutartį tik nuo 1990 m. spalio 3 d. galioja visoje valstybės teritorijoje, vadinamosiose „senosiose“ ir „naujosiose“ federalinėse žemėse¹¹⁶⁶.

Pagrindinį Įstatymą sudaro preambulė, 146 straipsniai, suskirstyti į 14 skirsnių: I „Pagrindinės teisės“ (PĮ 1–19 str.); II „Federacija ir federalinės žemės“ (PĮ 20–37 str.); III „Bundestagas“ (PĮ 38–49 str.); IV „Bundesratas“ (PĮ 50–53 str.); IVa „Bendroji komisija“ (PĮ 53a str.); V „Federalinis prezidentas“ (PĮ 54–61 str.); VI „Federalinė vyriausybė“ (PĮ 62–69 str.); VII „Federacijos įstatymų leidyba“ (PĮ 70–82 str.); VIII „Federacijos įstatymų įgyvendinimas ir Federacijos administracija“ (PĮ 83–91 str.); VIIIa „Bendrosios užduotys ir administracinis bendradarbiavimas“ (PĮ 91a–91d str.); IX „Tei-

¹¹⁶⁶Plačiau žr.: Badura, P. *Staatsrecht: Systematische Erläuterung des Grundgesetzes für die Bundesrepublik Deutschland*, 2., nebearbeitete Auflage. München, 1996. S. 19–24; Katz, A. *Staatsrecht: Grundkurs im öffentlichen Recht*, 12., überarbeitete Auflage. Heidelberg, 1994, S. 54–63; Hesselberger, D. *Das Grundgesetz: Kommentar für die politische Bildung*, 9., verbesserte Auflage. Bonn, 1995, S. 27–30.

singumo vykdymas“ (PĮ 92–104 str.); X „Finansai“ (PĮ 104a–115 str.); Xa „Gynyba“ (PĮ 115a–115l str.); XI „Pereinamosios ir baigiamosios nuostatos“ (PĮ 116–146 str.). Pagrindinio Įstatymo sudėtinė dalis taip pat yra 1919 m. Vokietijos Konstitucijos 136, 137, 138, 139 ir 141 straipsnių nuostatos (PĮ 140 str.).

Reikia pasakyti, kad dabar galiojanti Pagrindinio Įstatymo preambulė skiriasi nuo tos, kuri buvo 1949 m. priėmus Pagrindinį Įstatymą. Pokyčius lėmė Vokietijos Federacinės Respublikos ir Vokietijos Demokratinės Respublikos suvienijimas: preambulėje įtvirtintas raginimas laisvu apsisprendimu siekti Vokietijos vienybės ir laisvės buvo įgyvendintas. Nebeaktualios preambulės nuostatos 1990 m. rugpjūčio 31 d. Vokietijos suvienijimo sutarties¹¹⁶⁷ pagrindu buvo pakeistos¹¹⁶⁸.

Preambulės pirmajame sakinyje teigiama, kad vokiečių tauta Pagrindinį Įstatymą priėmė suvokdama savo atsakomybę Dievui ir žmonėms. Tai, kad čia minimas Dievas, negali būti interpretuojama taip, jog Vokietijos Federacinė Respublika yra krikščioniška valstybė. Šia nuostata, bet kita ko, pabrėžiama, kad Konstitucijos leidėjas nėra absoliutaus tautos suvereniteto reiškęjas, paneigiamas valstybės valdžios suabsoliutinimas ir pabrėžiama jos atsakomybė. Preambulės pirmajame sakinyje taip pat įtvirtinta, jog įkvėpta noro tarnauti pasaulinei taikai vokiečių tauta, kaip lygiateisė suvienytos Europos narė, remdamasi Konstitucijos leidžiamąja valdžia, priėmė Pagrindinį Įstatymą. Šia nuostata pirmiausia patvirtinama Vokietijos Federacinės Respublikos priklausomybė pasaulio tautų bendruomenei, ji gali būti suprantama ir kaip tarptautinio visų valstybių lygybės principo patvirtinimas. Noras tarnauti pasaulinei taikai čia siejamas su taikingumu, o tai detalizuojama Pagrindinio Įstatymo 1 straipsnio dalyje, 9 straipsnio 2 dalyje, 24 ir 25 straipsniuose. Preambulėje įtvirtinta, jog Pagrindinį Įstatymą priėmė vokiečių tauta. Tačiau tai daugiau fikcija negu tikrovė, nes vokiečių tauta dėl Pagrindinio Įstatymo priėmimo tiesiogiai niekada nebalsavo, jį, kaip jau minėta, priėmė Parlamentinės tarybos narių dauguma bei federalinių žemių tautos atstovybės. Tai, žinoma, nepaneigia jo legitimumo: tautos veiksmai pasireiškia ne tik ple-

¹¹⁶⁷ <<http://www.verfassungen.de/de/ddr/einigungsvertrag90-i.htm>> [žiūrėta 2012-02-02].

¹¹⁶⁸ Pagrindiniame Įstatyme nenumatyta jokių preambulės keitimo išimčių, 79 straipsnio 3 dalyje taip pat neminima, kad ji priskiriama toms nuostatoms, kurios iš viso negali būti keičiamos. Taigi Pagrindinio Įstatymo preambulė gali būti keičiama arba iš viso panaikinama Pagrindinio Įstatymo 79 straipsnio 1 ir 2 dalyse nustatyta tvarka.

biscitiniais aktais, bet ir ją reprezentuojant. Istoriniu požiūriu tai taip pat reiškia, kad Pagrindinio Įstatymo turinį lėmė ne okupacinių jėgų diktatas, kad tai pirmiausia yra vokiečių tautos sprendimas.

Pagrindinio Įstatymo 2 sakinyje įvardytos tos federalinės žemės, kurios Vokietijos suvienijimo metu sudarė Vokietijos Federacinę Respubliką¹¹⁶⁹, taip pat vadinamosios „naujosios“ federalinės žemės, kurios buvo buvusioje Vokietijos Demokratinės Respublikos teritorijoje¹¹⁷⁰. Kaip nurodoma preambulėje, šių federalinių žemių vokiečiai laisvu apsisprendimu pasiekė Vokietijos laisvę ir vienybę. Vokietijos vienybė čia suprantama kaip valstybės vienybė, t. y. išorinė vienybė, tačiau išorinė vienybė skatina ir vidinę vienybę, kuri apima ir teisinę vienovę bei ekonominę ir socialinę vienovę.

Preambulės trečiajame sakinyje nustatyta, kad Pagrindinis Įstatymas galioja visai vokiečių tautai. Tai reiškia, kad jis galioja vokiečiams Pagrindinio Įstatymo 116 straipsnio 1 dalies prasme. Etninės mažumos (tautinės grupės) Pagrindinio Įstatymo galiojimo požiūriu neišskiriamos. Taigi Pagrindinio Įstatymo preambulės turinį sudaro ne deklaratyvios, o pirmiausia politiškai ir teisiškai reikšmingos nuostatos, kurios yra svarbios konstitucinio reguliavimo sistemai suprasti. Kita vertus, pažymėtina ir tai, jog ir politinė, ir teisinė preambulės reikšmė, išdėstyta naujojoje redakcijoje, labai sumažėjo¹¹⁷¹.

Kaip jau minėta, sąvoka „Pagrindinis Įstatymas“ pirmiausia reiškė jo laikiną pobūdį, tačiau tai jokių būdu nepaneigė jo privalomumo: nuo pat pradžių jis buvo galiojanti ir visavertė Konstitucija. Pasiiekus Vokietijos vienybę, jo laikinumas baigėsi. Ir pasibaigus laikinumo laikotarpiui Vokietijos Federacinės Respublikos Konstitucijos pavadinimas – Pagrindinis Įstatymas – nebuvo klaidingas, todėl naujai formuluojant preambulę jį keisti nebuvo tikslinga. Šis pavadinimas, giliai ir pozityviai įsitvirtinęs

¹¹⁶⁹Badenas-Viurtembergas (*Baden Württemberg*), Bavarija (*Bayern*), Berlynas (*Berlin*), Bremenas (*Bremen*), Hamburgas (*Hamburg*), Hesenas (*Hessen*), Žemutinė Saksonija (*Niedersachsen*), Šiaurės Reinas-Vestfalija (*Nordrhein-Westfalen*), Reinlandas-Pfalcas (*Rheinland-Pfalz*), Šlezvigas-Holšteinas (*Schleswig-Holstein*).

¹¹⁷⁰Brandenburgas (*Brandenburg*), Meklenburgas-Pomeranija (*Mecklenburg-Vorpommern*), Saksonija (*Sachsen*), Saksonija-Anhaltas (*Sachsen-Anhalt*), Tiuringija (*Thüringen*).

¹¹⁷¹Plačiau žr.: Münch, I. von; Kunig, Ph. (Hrsg.). *Grundgesetz-Kommentar, Band I (Präambel bis Art. 20)*, 4., nebearbeitete Auflage. München, 1992, S. 1–18; Jarass, H. D.; Pieroth, B. *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland: Kommentar*, 2. Auflage. München, 1992, S. 5–8.

gyventojų sąmonėje, apibūdina Konstitucijos esmę kaip svarbiausias valstybės nuostatas ir kartu išskiria Vokietijos Federacinės Respublikos Konstituciją iš kitų jos federalinių žemių konstitucijų, kurios ir yra pavadintos konstitucijomis.

Pagrindinio Įstatymo keitimo tvarka reglamentuojama jo 79 straipsnyje. Jame nustatyta, kuriais atvejais, kaip ir kokia forma jis gali būti pakeistas. Pirmoji Pagrindinio Įstatymo keitimo sąlyga nurodoma šio straipsnio 1 dalies 1 sakinyje: Pagrindinį Įstatymą galima pakeisti tokiu įstatymu, kuris aiškiai pakeičia Pagrindinio Įstatymo pažodinį tekstą arba jį papildo. Ši nuostata buvo įtvirtinta atsižvelgiant į neigiamą Veimaro laikų konstitucinę patirtį, kai buvo galima keisti Konstituciją, to neatspindint pačiame Konstitucijos tekste: tokie pakeitimai buvo reglamentuojami daugelyje įstatymų. Todėl principas, kad Konstitucijos keitimas negalimas nekeičiant Konstitucijos teksto, turi užtikrinti rašytinės Konstitucijos primatą, jos stabilumą, garantuoti teisinį aiškumą ir tikrumą¹¹⁷². Tam tikri ypatumai yra taikomi atskiroms tarptautinių sutarčių rūšims (PĮ 79 str. 1 d. 2 sakiny).

Pagrindinis Įstatymas, kaip ir dauguma valstybių konstitucijų, numato sudėtingesnę jį keičiančių įstatymų priėmimo procedūrą nei paprastų įstatymų: tokiam įstatymui turi pritarti du trečdaliai Bundestago narių ir du trečdaliai Bundesrato narių. Taigi įstatymai, keičiantys Pagrindinį Įstatymą, yra priskiriami įstatymams, kuriems visada turi pritarti Bundesratas. Kadangi viena partija arba partijų koalicija Bundestage ar Bunderate paprastai nesudaro tokios daugumos, todėl siūlymams keisti Pagrindinį Įstatymą turi pritarti bent dalis opozicinių jėgų.

Kurios Konstitucijos nuostatos gali būti keičiamos ir kurių keisti negalima, t. y. kurios nuostatos yra nekintamos, priklauso nuo to, kokią svarbą Konstitucijos leidėjas joms teikia. Pagrindinio Įstatymo 79 straipsnio 3 dalyje įtvirtinti galiojančios Konstitucijos pagrindai, kurie negali būti keičiami. Tai, kad Pagrindinio Įstatymo keitimas, susijęs su Federacijos padalijimu į federalines žemes ir esminiu federalinių žemių dalyvavimu įstatymų leidyboje, yra negalimas, reiškia, jog Vokietijos federalinė santvarka negali būti pakeista. Draudimas keisti Pagrindinio Įstatymo 1 straipsnio nuostatą, įtvirtinančią žmogaus orumo neliečia-

¹¹⁷²Hesselberger, D. *Das Grundgesetz: Kommentar für die politische Bildung*, 9., verbesserte Auflage. Bonn, 1995, S. 263.

mumą, iš esmės reiškia, kad negali būti keičiamas ir Pagrindinio Įstatymo 2–19 straipsniuose įtvirtintų teisių, kurios yra privalomos įstatymų leidžiamajai, vykdomajai ir teisminei valdžioms kaip tiesiogiai taikoma teisė, turinys, jei taip būtų pažeidžiamas žmogaus orumas. Pagrindinio Įstatymo 20 straipsnyje įtvirtintų postulatų nekeičiamumo garantija pirmiausia susijusi su teisinės valstybės ir demokratijos principais, nustatančiais laisvos demokratinės santvarkos pagrindus¹¹⁷³.

Galiojant Pagrindiniam Įstatymui, buvo priimti 57 jį keičiantys įstatymai, 35 iš jų – iki Vokietijos suvienijimo 1990 m.¹¹⁷⁴. Didžiausią Pagrindinio Įstatymo pakeitimų ir papildymų dalį lėmė pokyčiai karių reikalų bei finansinių, politinių ir ekonominių santykių reglamentavimo srityse susivienijus Vokietijai, taip pat pokyčiai, susiję su Europos valstybių integraciniais procesais. Mažiausiai pakito aukščiausiųjų Federacijos institucijų statusą reglamentuojančios nuostatos, ypač pagrindinės teisės¹¹⁷⁵.

Kaip nurodo D. Hesselbergeris, Pagrindinio Įstatymo 79 straipsnio 3 dalies nuostata nesaisto galimo Konstitucijos leidėjo ateityje – ji yra adresuota Bundestagai ir Bundesratui, bet ne visai vokiečių tautai kaip visos Vokietijos būsimos Konstitucijos kūrėjai¹¹⁷⁶. Pagaliau tokia teisė įtvirtinta ir Pagrindinio Įstatymo 146 straipsnyje, kuriame nustatyta šio Pagrindinio Įstatymo trukmė: jis neteka galios tą dieną, kai įsigalioja laisvu vokiečių tautos apsisprendimu priimta Konstitucija.

3. ASMENS KONSTITUCINIO STATUSO PAGRINDAI

Kaip ir daugelio valstybių konstitucijose, taip ir Pagrindinio Įstatymo I skirsnyje yra įtvirtintos pagrindinės teisės. Ir tai jokių būdu negali

¹¹⁷³Zr. Münch, I. von; Mager, U. *Staatsrecht I: Staatsorganisationsrecht unter Berücksichtigung der europarechtlichen Bezüge*. 7., völlig neubearbeitete Auflage. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 2009, S. 37–41.

¹¹⁷⁴Zr.: Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinio Įstatymo pakeitimai (Änderungen des Grundgesetzes für die Bundesrepublik Deutschland); <<http://www.verfassungen.de/de/gg49-i.htm>> [žiūrėta 2012-02-07].

¹¹⁷⁵Pavyzdžiui, vienas iš paskutiniųjų didesnių pakeitimų – tai vadinamoji federalizmo reforma, įgyvendinta 2006 m. rugpjūčio 28 d. priėmus Konstitucijos pakeitimus. Pažymėtina, kad minėta dieną priimtas ir Konstitucijos 22 straipsnio pakeitimas, įtvirtinantis, kad Berlynas yra Vokietijos Federacinės Respublikos sostinė.

¹¹⁷⁶Hesselberger, D. *Das Grundgesetz: Kommentar für die politische Bildung*, 9., verbesserte Auflage. Bonn, 1995, S. 264.

būti paašškinta vien redakciniais sumetimais: taip Pagrindinio Įstatymo rengėjai siekė pabrėžti pagrindinių teisių svarbą, jų aktualumą. Tai patvirtina ir trys svarbios nuostatos:

1) pagrindinių teisių privalomumas visoms valdžios institucijoms visose srityse pagal Pagrindinio Įstatymo 1 straipsnio 3 dalį (PĮ 20 str. 3 d.);

2) reikšminga Pagrindinio Įstatymo stabilumo apsauga pagal Pagrindinio Įstatymo 79 straipsnio 3 dalį (PĮ 1 str. 1–2 d.; žmogaus orumas kaip pagrindinių teisių pagrindas), įskaitant Pagrindinio Įstatymo 19 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą garantiją, kad pagrindinių teisių ribojimo atveju negali būti pažeistas esminis jų turinys;

3) efektyvių procesinių teisių įgyvendinimo užtikrinimas pagal Pagrindinio Įstatymo 19 straipsnio 4 dalį ir 93 straipsnio 1 dalį¹¹⁷⁷.

Pagrindinės teisės Pagrindinio Įstatymo atžvilgiu gali būti apibūdinamos kaip asmeniui Konstitucijos suteiktos ir garantuojamos individualios teisės. Pagrindinės teisės yra įtvirtintos ne tik Pagrindinio Įstatymo I skirsnyje, bet ir kitose nuostatose. Pagrindinėmis teisėmis yra laikomos visos Pagrindinio Įstatymo 93 straipsnio 1 dalies 4a punkte išvardytos teisės, t. y. teisės, įtvirtintos 1–19 straipsniuose, 20 straipsnio 4 dalyje, 33, 38, 101, 103 ir 104 straipsniuose.

Taigi Pagrindinio Įstatymo I skirsnis ir jame įtvirtintos pagrindinės teisės yra ypač svarbi jo dalis. Jos gali būti įvairiai skirstomos ir sisteminamos. Tradiciškai pagrindinės teisės yra skirstomos į teises, garantuojančias laisvę (pvz., teisę į gyvybę ir fizinę neliečiamybę – PĮ 2 str. 2 d.; laisvo judėjimo laisvę – PĮ 11 str. 1 d.; tikėjimo, sąžinės, religinių ir pasaulietinių pažiūrų laisvę – PĮ 4 str. 1 d. ir kt.), lygybę (pvz., lygybę prieš įstatymą – PĮ 3 str. 1 d.; draudimą varžyti ir privilegijuoti dėl lyties, socialinės kilmės, tikėjimo, religinių ir politinių pažiūrų – PĮ 3 str. 3 d.; vienodas galimybes eiti valstybines pareigas – PĮ 33 str. 2 d.), galimybę teisiškai ginti pagrindines teises (pvz., PĮ 19 str. 4 d., 101–104 str.). Taip pat gali būti skiriamos pilietinės ir politinės teisės, garantuojančios teisę į pilietybę (PĮ 16 str. 1 d.), aktyviąją ir pasyviąją rinkimų teisę (PĮ 38 str.) ir kt. Svarbios ir Pagrindinio Įstatymo nuostatos, užtikrinančios nuosavybės ir paveldėjimo teisę (PĮ 14 str.), ginančios santuoką ir šeimą (PĮ 6 str.) bei reglamentuojančios švietimo reikalus (PĮ 7 str.).

¹¹⁷⁷Katz, A. *Staatsrecht: Grundkurs im öffentlichen Recht*, 12., überarbeitete Auflage. Heidelberg, 1994, S. 256–257.

Aptariant pagrindines teises, svarbu išsiaiškinti, kokiems subjektams jos yra suteikiamos. Šiuo požiūriu Pagrindiniame Įstatyme įtvirtintos pagrindinės teisės gali būti skirstomos į tokias, kokias turi kiekvienas žmogus (pvz., PĮ 2 str. 1–2 d. 1 sakiny, PĮ 5 str. 1 d. 1 sakiny, PĮ 17 str.), kitos suteikiamos tik piliečiams arba vokiečiams (vokiečio sąvoka įtvirtinta PĮ 116 str.) (pvz., PĮ 8, 9 ir 11 str.), kai kurios teisės pagal Pagrindinio Įstatymo 19 straipsnio 3 dalį šalyje galioja ir juridiniams asmenims, jeigu jiems galima pritaikyti jų esmę. Paprastai subjektai, kuriems suteikiama viena ar kita teisė, yra įvardyti pačiame straipsnyje (išimtis – PĮ 38 str. 1 d. 1 sakiny)¹¹⁷⁸.

Aptariant asmens teisių ribojimo klausimą pažymėtina, kad pagal Pagrindinio Įstatymo 19 straipsnio 1 dalį, jei viena iš pagrindinių teisių gali būti apribota įstatymu arba įstatymo pagrindu, tai įstatymas turi galioti visiems, o ne pavieniais atvejais. Be to, įstatyme turi būti įvardytos pagrindinės teisės nurodant straipsnį. Svarbu ir tai, jog negali būti pažeistas esminis pagrindinių laisvių turinys (PĮ 19 str. 2 d.). Tam, kad pagrindinės teisės būtų ginamos, reikalinga teisminė valdžios vykdoma jų kontrolė ir apsauga. Tai garantuojama Pagrindinio Įstatymo 94 straipsnio 4 dalyje ir 93 straipsnio 1 dalyje¹¹⁷⁹.

Pagrindiniame Įstatyme įtvirtinta ir keletas pareigų. Nors čia neįtvirtinta pareiga lakytis Konstitucijos ir įstatymų, tačiau tai „kompensuoja“ 20 straipsnio 4 dalies nuostata, suteikianti teisę visiems vokiečiams pasipriešinti kiekvienam, kuris imtųsi šio straipsnio 1–3 dalyse įtvirtintą tvarką panaikinti, jei kita pagalba negalima. Tačiau kai kurioms asmenų grupėms vadinamoji konstitucinės ištikimybės pareiga yra aiškiai įvardyta: pagal Pagrindinio Įstatymo 5 straipsnio 3 dalį mokymo laisvė neatleidžia nuo ištikimybės Konstitucijai, o valstybės tarnybos tarnautojai yra susaistyti viešosios teisės tarnybiniais ir ištikimybės santykiais (PĮ 33 str. 4 d.). Pagrindiniame Įstatyme taip pat yra numatyta pareigų, kurias tam tikrais atvejais gali būti privalu įvykdyti visuomenės labui, pavyzdžiui, atlikti tam tikrą darbą – 12 straipsnio 2 dalis, 12a straipsnio 6 dalis. Svarbiausia pareiga šiuo požiūriu – karo tarnyba (PĮ 12a str., 4 str. 3 d.). Pagrindinio Įstatymo 6 straipsnio 2 dalis įpareigoja tėvus rūpintis vaikais ir

¹¹⁷⁸Pieroth, B.; Schlink, B. *Grundrechte: Staatsrecht II*. Heidelberg, 1985, S. 20, 33–47.

¹¹⁷⁹Maunz, T.; Zippelius, R. *Deutsches Staatsrecht: ein Studienbuch*, 29., völlig nebearbeitete Auflage. München, 1994, S. 143–155.

juos auklėti, o 14 straipsnio 2 dalyje sakoma, jog nuosavybė įpareigoja; ją naudojant turi būti prisidedama prie visuomenės gerovės. O teisė laisvai ugdyti savo asmenybę įpareigoja kiekvieną nepažeisti kitų asmenų teisių, nenusižengti konstitucinei tvarkai ir moralės normoms (PĮ 2 str. 1 d.).

4. VALSTYBINĖS SANTVARKOS KONSTITUCINIAI PAGRINDAI

Pagrindinio Įstatymo 20 straipsnio, kuris dar vadinamas „sutrumpinta konstitucija“, 1 dalyje yra įtvirtinti pagrindiniai Vokietijos Federacinės Respublikos konstitucinės santvarkos principai. Pagal Pagrindinio Įstatymo 79 straipsnio 3 dalį jie negali būti pakeisti, keičiant patį Pagrindinį Įstatymą. Šiame straipsnyje skelbiama Vokietijos Federacinę Respubliką esant demokratine ir socialine federaline valstybe. Pagrindinio Įstatymo 28 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad federalinių žemių konstitucinė santvarka turi atitikti respublikinės, demokratinės ir socialinės teisinės valstybės principus.

Pagrindiniame Įstatyme nėra tiesiogiai pasakyta, jog Vokietijos valdymo forma yra respublika, tačiau tai pirmiausia atsispindi oficialiame valstybės pavadinime, taip pat jau anksčiau minėtuose 20 ir 28 straipsniuose. Įtvirtindami respubliką, kaip valstybės valdymo formą, Pagrindinio Įstatymo kūrėjai patvirtino tokius idealus kaip tautos suverenitetas ir parlamento prioritetas įgyvendinant valstybės valdžią, vyriausybės atskaitomybę parlamentui, teismų nepriklausomumas ir kt. Tačiau tai pirmiausia reiškia istorinį atsiribojimą nuo monarchijos kaip valstybės valdymo formos ir kartu apsisprendimą valstybės vadovą į pareigas skirti rengiant rinkimus.

Pasak T. Maunzo, žodis „respublikinis“ vokiečių kalboje suprantamas ne tik kaip „antimonarchinis“, bet ir kaip „laisvas“, „antidiktatoriškas“. „Respublika“ šia prasme yra tos pačios reikšmės kaip ir „laisva valstybė“, kaip kai kurios federalinės žemės buvo vadinamos jų konstitucijose Veimaro laikais ir kaip dabar Bavarija, Saksonija ir Tiuringija vėl save vadina. Taip pat ir šiuo sąvokos „respublika“ požiūriu Vokietijos Federacinės Respublikos valstybės valdymo forma teisiškai negali būti pakeista kita valstybės valdymo forma (PĮ 79 str. 3 d.)¹¹⁸⁰.

Kaip minėta, Pagrindinio Įstatymo 20 straipsnyje įtvirtintas demokratinio valdymo principas. Jame nėra aiškiai pasakyta, kad Vokietijos

¹¹⁸⁰Maunz, T.; Zippelius, R. *Deutsches Staatsrecht: ein Studienbuch*, 29., völlig neubearbeitete Auflage. München, 1994, S. 143–155.

Federacinė Respublika yra parlamentinė demokratija, tačiau tai liudija kai kurie bruožai, kurie tradiciškai yra būdingi parlamentinei valstybės valdymo formai. A. Katzas nurodo šiuos svarbiausius Vokietijos parlamentarizmo bruožus:

- ribotas tautos dalyvavimas valdant valstybę, kuris iš tikrųjų pasireiškia tik renkant parlamentą – Bundestagą (mažai tiesioginės demokratijos elementų; PĮ 20 str. 2 d., 38, 29, 54, ir 63 str.);
- Bundestagas yra vienintelė tiesiogiai tautos renkama institucija;
- vyriausybės formavimo procedūra (Bundestagas renka tik federalinę kanclerį; PĮ 63 ir 64 str.);
- stipri federalinio kanclerio teisinė padėtis („kanclerio demokratija“; PĮ 64, 65 ir 69 str.);
- vyriausybės atsistatydinimas tik esant „konstruktyviam nepasitikėjimo votumui“ (PĮ 67 str.);
- labai ribota galimybė paleisti parlamentą (PĮ 63 str. 4 d. ir 68 str. 1 d.);
- daugybė valstybės institucijų tarpusavio poveikio ir kontrolės teisių (parlamentinė atsakomybė) (PĮ 39 str. 3 d., 44, 65, 76, 80–82, 83 str.);
- silpna federalinio prezidento teisinė padėtis (reprezentacinis valstybės vadovas; PĮ 58 str.);
- konstitucinis partinės demokratijos pripažinimas ir partijų konstitucinė politinė funkcija; 21, 9 str. PĮ)¹¹⁸¹.

Trumpai tariant, šiuolaikinė Vokietija yra parlamentinė respublika, kuriai būdingas „silpnas“ prezidentas (valstybės vadovas) ir „stiprus“ parlamentas bei vyriausybė. Pagrindiniame Įstatyme įtvirtinta parlamentinė valdymo forma konstitucinėje tikrovėje pasirodė esanti stabili, funkcionali ir tinkama, taigi apskritai ji pasiteisino.

Pagrindinio Įstatymo preambulės 2 sakinyje įvardytos tos federalinės žemės, kurios Vokietijos suvienijimo metu sudarė Vokietijos Federacinę Respubliką, taip pat vadinamosios „naujosios“ federalinės žemės, kurios buvo buvusioje Vokietijos Demokratinės Respublikos teritorijoje. Čia skelbiama, jog nurodytų federalinių žemių vokiečiai laisvu apsisprendimu pasiekė Vokietijos vienybę ir laisvę. Taip pabrėžiamas 16 federalinių žemių egzistavimas kaip Vokietijos valstybingumo pagrindas. Federalinė Vokietijos teritorinės sandaros forma įtvirtinta

¹¹⁸¹Katz, A. *Staatsrecht: Grundkurs im öffentlichen Recht*, 12., überarbeitete Auflage. Heidelberg, 1994, S. 159–160.

ir Pagrindinio Įstatymo 20 straipsnio 1 dalyje, kuri pagal Pagrindinio Įstatymo 79 straipsnio 3 dalį negali būti pakeista, taip pabrėžiant jos svarbą: federalinė valstybė gali būti pakeista unitarine tik priėmus naują Konstituciją.

Federalinė Vokietijos sandaros forma pirmiausia yra nulemta istorinių aplinkybių. Pažymėtina, kad rengiant Pagrindinį Įstatymą ir sprendžiant federalizmo klausimą buvo pasinaudota istorine patirtimi ir surastas tarpinis 1871 m. ir 1919 m. Vokietijos konstitucijų variantas: šiandien Vokietijos federalinių žemių teisinė padėtis nėra tokia stipti, kokia ji buvo pagal 1871 m. Konstituciją, tačiau stipresnė, nei buvo įtvirtinta 1919 m. Konstitucijoje¹¹⁸². Vokietijos federalizmo ypatybė yra ta, kad jos subjektai – federalinės žemės – yra suverenios valstybės. Tiesa, valstybinė jų valdžia tam tikrose srityse yra apribota, tačiau pripažinta Federacijos, o ne kilusi iš jos. Federalinėje valstybėje valstybinė valdžia visai valstybei ir jos narėms yra padalinta stengiantis išlaikyti jų pusiausvyrą. Pažymėtina, kad visos federalinės žemės, nesvarbu, kokio dydžio jų teritorijos ar kokia jų ekonominė padėtis, teisiškai yra lygios vienos su kitomis ar santykiuose su Federacija¹¹⁸³.

Pagrindinio Įstatymo 20 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas federalinės valstybės principas konkretinamas daugelyje nuostatų, tačiau svarbiausias klausimas – kaip Federacijai ir federalinėms žemėms padalijama valstybės valdžia, kaip atribojama jų kompetencija įstatymų leidybos, vykdomosios valdžios, teisingumo ir kitose srityse. Šiuo požiūriu svarbus Pagrindinio Įstatymo 30 straipsnis. Kalbant apie įstatymų leidybą pabrėžtina, kad šiame procese Federacija turi daugiau galių, jos pozicija čia yra vyraujanti. Pagal bendrą nuostatą federalinės žemės įstatymų leidybos teisę turi tiek, kiek Pagrindinis Įstatymas jos nesuteikia Federacijai (PĮ 70 str. 1 d.). Tolesniuose Pagrindinio Įstatymo 71–75 straipsniuose išskiriami trys įstatymų leidybos kompetencijos tipai: išimtinė Federacijos įstatymų leidybos teisė (PĮ 71 str.), konkuruojanti įstatymų leidybos

¹¹⁸²Plg. Vokietijos Reicho 1871 m. Konstitucijos 5 str. Veimaro 1919 m. Konstitucijos 68 ir 74 str., Pagrindinio Įstatymo 77 str. ir kt.

¹¹⁸³Įvairiuose literatūros šaltiniuose yra skirtingų mokymo apie federalinę valstybę teorijų. Pagal vyraujančią teoriją, kuriai pritaria ir Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas, Vokietijos Federacinę Respubliką sudaro visa valstybė (Federacija) ir valstybės narės (federalinės žemės). Išskiriamos trys teisinių santykių rūšys: visos valstybės institucijų; visos valstybės ir valstybių narių; valstybių narių.

kompetencija (PĮ 72 str.), tipinės Federacijos nustatytos įstatymų leidybos taisyklės (PĮ 75 str.)¹¹⁸⁴.

Pagrindiniame Įstatyme reglamentuojamas ne tik kompetencijos Federacijai ir federalinėms žemėms padalijimas, bet ir užkertamas kelias šių subjektų išleistų normų prieštaravimams. Jei Federacijos ir federalinių žemių išleistos normos susijusios su tuo pačiu objektu, galioja vadinamoji konkurencijos taisyklė, įtvirtinta Pagrindinio Įstatymo 31 straipsnyje: federalinė teisė turi pirmenybę federalinės žemės teisės atžvilgiu. Tai reiškia, kad tokiu atveju federalinės žemės teisė negalioja¹¹⁸⁵. Federalinė teisė (ne tik Federacijos konstitucinė teisė, bet ir paprasti federaliniai įstatymai) turi pirmumą bet kokios federalinių žemių teisės (net ir konstitucinės) atžvilgiu. O federalinių žemių konstitucinė teisė, savo turiniu atitinkanti Pagrindinio Įstatymo nuostatas, galioja. Tai įtvirtinta ir Pagrindinio Įstatymo 142 straipsnyje.

Kompetencijos padalijimas vykdomosios valdžios srityje reglamentuojamas Pagrindinio Įstatymo VIII skirsnyje. Šioje srityje federalinės žemės taip pat turi daugiau įgaliojimų. Federalinės žemės vykdo savo įstatymus, turi valdymo įgaliojimų vykdant Federacijos įstatymus (PĮ 83, 84 str.), taip pat vykdo federalinius įstatymus pagal pavedimą (PĮ 85 str.). Federacija valdymo funkcijas atlieka tada, kai tai aiškiai įvardyta Pagrindiniame Įstatyme (PĮ 86–91 str.). Taigi vykdomoji valdžia iš esmės priklauso federalinėms žemėms; numatytos tam tikros Pagrindinio Įstatymo 91a ir 91b straipsnių išimtys.

¹¹⁸⁴Pagrindinio Įstatymo nuostata dėl išimtinės Federacijos įstatymo leidybos teisės reiškia, kad 73 straipsnyje įvardytose srityse federalinės žemės neturi įstatymų leidybos teisės. Pagrindinio Įstatymo 74 straipsnyje įtvirtintose konkuruojančios įstatymų leidybos srityse įstatymų leidybos teisę turi ir Federacija, ir federalinės žemės, tačiau federalinės žemės šią teisę turi tik tol ir tik tiek, kiek Federacija, išleisdama įstatymą, nepasinaudojo jai tenkančia įstatymų leidybos kompetencija. Konkuruojančios įstatymų leidybos srityje Federacija turi įstatymų leidybos teisę tik tada ir tik tiek, kiek federaliniu reglamentavimu reikia sukurti vienodas gyvenimo sąlygas Federacijos teritorijoje arba išsaugoti teisinį ir ekonominį vientisumą (72 str. 2 d.). Pagrindinio Įstatymo 75 straipsnyje įvardytais klausimais Federacija turi teisę leisti bendrąsias federalinių žemių įstatymų leidybos taisykles, kurių pagrindu federalinės žemės privalo priimti reikalingus federalinių žemių įstatymus. Kaip atskira Federacijos įstatymų leidybos teisė yra įtvirtinta Pagrindinio Įstatymo 109 straipsnio 3 dalyje dėl biudžeto tvarkymo.

¹¹⁸⁵Federalinė teisė suprantama kaip federalinių institucijų, o federalinės žemės teisė – federalinių žemių institucijų išleista teisė.

Teisminės valdžios vykdymo srityje Pagrindinis Įstatymas daugiausia galių taip pat numato federalinėms žemėms (PĮ 92 str.). Šioje srityje Federacijai priklauso tik tokie įgaliojimai, kurie yra būtini siekiant išsaugoti teisminės valdžios vieningumą visoje Federacijoje.

Federalinėje valstybėje svarbią reikšmę turi kompetencijos padalijimas finansų, ypač mokesčių, srityje (Pagrindinio Įstatymo X skirsnis). Taip yra todėl, kad finansinė nepriklausomybė yra svarbus ir visos valstybės, ir jos narių valstybingumo kriterijus. Šiuo metu įstatymų leidybos teisė, susijusi su mokesčiais ir ypač su pajamomis, faktiškai priklauso Federacijai. Nors Pagrindinio Įstatymo 109 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Federacija ir federalinės žemės savo biudžetus tvarko savarankiškai ir nepriklausomai viena nuo kitos, tačiau šis principas dėl vis didėjančio finansinio, o kartu ir realaus federalinių žemių priklausomumo nuo Federacijos yra labai susilpnėjęs. Kaip pažymi A. Katzas, tai aiškiai rodo, kad moderni socialinė valstybė, šiuolaikinė finansų ir ekonominė politika gali būti pasiekiami federalinėms žemėms nors ir ribotai, tačiau vis dėlto pastebimai atsisakant savo valstybingumo¹¹⁸⁶.

Federalinėje valstybėje ypač svarbus kompetencijos padalijimas jos subjektams užsienio reikalų srityje (PĮ 32 str., 59 str., 73 str. 1 p., 87 str. 1 d.). Pagrindinio Įstatymo 32 straipsnyje įtvirtinta pagrindinė nuostata: rūpintis santykiais su užsienio valstybėmis yra Federacijos kompetencija. Tai reiškia, kad Vokietijos Federacinė Respublika tarptautiniuose santykiuose dalyvauja kaip visuma. Federalinės žemės gali sudaryti sutartis su užsienio valstybėmis tik pritariant Federacijai. Tai reiškia, kad šioje srityje kompetencija faktiškai priklauso ne federalinėms žemėms, o Federacijai.

Aptariant federalinės valstybės principą, pažymėtina, kad federalinėms žemėms suteikiama galimybė per Bundesratą dalyvauti formuojant politinę Federacijos valią (PĮ 50 str.). Jo dėka federalinės žemės, palaikydamos santykius su Federacija, įgauna politinę atsvarą. Federacijos kompetencijos išplėtimas tokiu būdu yra iš dalies kompensuojamas. Kadangi Bundesrato nariai yra federalinių žemių vyriausybių nariai, Bundesratas reprezentuoja federalinių žemių valstybinę valią ir taip saugo federalinių žemių valstybingumą, o kartu yra ir šio valstybingumo išraiška. Būtent

¹¹⁸⁶Katz, A. *Staatsrecht: Grundkurs im öffentlichen Recht*, 12., überarbeitete Auflage. Heidelberg, 1994, S. 126.

Bundestago ir Bundesrato tarpusavio sąveika atspindi Vokietijos federalinę sandarą. Per Bundesratą federalinių žemių vyriausybės gali dalyvauti Federacijos įstatymų leidybos procese, vykdyti kitas federalines funkcijas.

Šiame kontekste paminėtinas ir Pagrindinio Įstatymo 28 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas homogeniškumo principas, numatantis, kad konstitucinė federalinių žemių santvarka turi atitikti respublikinės, demokratinės ir socialinės teisinės valstybės principus, nurodytus Pagrindiniame Įstatyme. Jei toks homogeniškumo garantavimas nebūtų tiesiogiai išreikštas, jis turėtų būti savaime suprantamas, nes jis yra vienas esmingiausių federalinės valstybės požymių, nurodo K. Doehringas¹¹⁸⁷. Ch. Degenharto teigimu, homogeniškumo principas apriboja federalinių žemių konstitucinę autonomiją kaip vieną svarbiausių jų valstybingumo kriterijų¹¹⁸⁸. Kita vertus, nurodoma, jog šis principas federalinėms žemėms palieka nemažą išraiškos laisvę, nes suteikia galimybę ne tik visai valstybei, bet ir jos narėms turėti jų pačių priimtas konstitucijas, kurios tik minimaliai, t. y. tik Pagrindinio Įstatymo 28 straipsnio 1 dalies atžvilgiu, turi atitikti Pagrindinį Įstatymą¹¹⁸⁹.

Iš valstybės federalinės sandaros išplaukia ir nerašytas konstitucinis vadinamasis „federalinės ištikimybės“ principas. Šio principo esmė yra ta, kad federalinės žemės Federacijos, Federacija – federalinių žemių ir federalinės žemės vienos kitų atžvilgiu turi papildomų, Pagrindiniame Įstatyme nereglamentuotų įsipareigojimų, kurie tuo pačiu metu Federacijai ir federalinėms žemėms vykdant priskirtus įgaliojimus gali sukelti konkrečių apribojimų. Kitaip tariant, Federacija ir federalinės žemės turi atsižvelgti į vienos kitų interesus, vienos kitas paremti. Pagal šį principą visa valstybė ir jos narės privalo ne tik tinkamai vykdyti jiems priskirtus valstybinius įpareigojimus, bet ir nuolat palaikyti gerus tarpusavio santykius.

Federacija taip pat turi vadinamąją federalinės priežiūros teisę, t. y. turi prižiūrėti, kaip federalinės žemės vykdo federalinius įstatymus, ir užtikrinti, kad vykdydamos federalinius įstatymus jos atsižvelgtų į kom-

¹¹⁸⁷Doehring, K. *Allgemeine Staatslehre: eine systematische Darstellung*. Heidelberg, 1991, S. 72.

¹¹⁸⁸Degenhart, Ch. *Staatsrecht I: Staatszielbestimmungen, Staatsorgane, Staatsfunktionen*, 10., nebearbeitete Auflage. Heidelberg, 1994, S. 35.

¹¹⁸⁹Maunz, T.; Zippelius, R. *Deutsches Staatsrecht: ein Studienbuch*, 29., völlig nebearbeitete Auflage. München, 1994, S. 117.

petentingų Federacijos institucijų valią (PĮ 84 str. 3 d. ir 85 str. 4 d.). Pagal Pagrindinio Įstatymo 37 straipsnį federalinė vyriausybė Bundesrato pritarimu gali federalinę žemę federalinės prievartos būdu skatinti atlikti savo pareigas, jeigu ji, išnaudojusi visas federalinės prievartos priemones, nevykdo savo pareigų, numatytų Pagrindiniame ar paprastame įstatymuose. Tokiu atveju federalinė vyriausybė turi teisę visoms federalinių žemių ir jų valdžios institucijoms leisti įsakymus. Pažymėtina, kad ligi šiol dar niekada nebuvo būtina pavartoti federalinę prievartą.

Federalinės valstybės principas suteikia galimybę išsaugoti regioninį savitumą, plėtoti federalines žemes ir bendruomenes, regionams permitant atsakomybę už tokią plėtrą, nustatant tam tikrą pasiskirstymą tarp Federacijos ir federalinių žemių, joms įgyvendinat įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ir teisminę valdžias. Tačiau, kaip pažymi E. Steinas, federalinės valstybės principas šiandien labiau suvokiamas ne kaip galimybė išsaugoti regioninį savitumą, o kaip papildoma priemonė išsaugoti laisvę. Kadangi valdžių padalijimo principas laipsniškai turi vis mažesnę reikšmę ir modernioje valstybėje pastebimos valdžios akumuliacijos tendencijos, tai valdžios padalijimas Federacijai ir federalinėms žemėms yra tam tikra atsvaros priemonė¹¹⁹⁰.

Pagrindinio Įstatymo 20 straipsnio 1 dalyje ir 2 dalies 2 sakinyje įtvirtintas svarbus konstitucinis principas, nustatantis demokratinį valstybės valdymo režimą. Šis principas Pagrindiniame Įstatyme nėra galutinai apibrėžtas, jis gali būti nusakytas tik svarbiausiais bruožais, kurie pagal savo svarbą gali būti skirstomi į pagrindinius ir šalutinius. Toks skirstymas pirmiausia svarbus Pagrindinio Įstatymo 79 straipsnio 3 dalyje įtvirtintų demokratijos elementų, kurių leidėjas negali pakeisti, požiūriu.

Kaip vienas svarbiausių Pagrindiniame Įstatyme įtvirtintų demokratijos elementų yra Tautos suvereniteto principas, pagal kurį valstybės valdžia kyla iš tautos ir ją vykdyti gali tik pati tauta bei jos tiesiogiai arba netiesiogiai legitimuotos institucijos (PĮ 20 str. 2 d.). Tauta čia suprantama kaip valstybės tauta, taigi tik Vokietijos piliečiai ir tie, kurie pagal Pagrindinio Įstatymo 116 straipsnio 1 dalį gali būti jiems prilyginti. Ypačingos valstybės institucijos turi būti renkamos periodiškai, pagal tam tikrus rinkimų principus (PĮ 38 str. 1 d.). Čia pasireiškia vadinamasis atstovaujamosios demokratijos principas. Šis principas nepanaikina ga-

¹¹⁹⁰Stein, E. *Staatsrecht*, 14., völlig neubearbeitete Auflage. Tübingen, 1993, S. 119.

limybės Konstitucijoje numatyti ir plebiscitinių elementų: Pagrindiniame Įstatyme referendumas ir visuotinė tautos apklausa numatyta tik vienu atveju: naujai suskirstant Federacijos teritoriją (PĮ 29 str.).

Tam, kad rinkimai būtų iš viso galimi, turi būti pateikiamos mažiausiai dvi alternatyvos (politinio pliuralizmo principas), taigi turi būti garantuojama daugiapartinė sistema. Tuo tikslu turi būti užtikrinama visų politinių partijų laisvė ir galimybių lygybė jas steigiant ir joms veikiant ir kartu teisė susidaryti opozicijai ir jai veikti: Pagrindinio Įstatymo 21 straipsnyje aiškiai reglamentuojama partinės demokratijos išraiška.

Kitas svarbus demokratijos elementas yra daugumos principas. Jis reiškia, kad mažuma turi gerbti ir laikytis to, ką nusprendžia dauguma. Daugumos sprendimas yra priimamas atviro ir viešo, tam tikrų procedūrinių garantijų paremto politinės valios formavimo procese, kuris dažnai būna grįstas kompromisais ir susitarimais. Daugumos principas ribojamas tada, kai reikia ginti mažumos interesus. Turi būti užtikrinamos lygios galimybės politinėms mažumoms tapti dauguma (PĮ 42 str.).

Demokratijos principas reikalauja, kad būtų saugomos pagrindinės teisės, ypač komunikacinės ir lygybės teisės. Būtent šios teisės, iš kurių pirmiausia paminėtinos nuomonės ir spaudos laisvė (PĮ 5 str.), susirinkimų ir susivienijimų laisvė (PĮ 8, 9 str.) suteikia galimybę susiburti visuomeninėms ir politinėms grupėms, formuoti patiems nuomonės reiškėjams, pagaliau tai daro politinį procesą viešą. Demokratijos požiūriu taip pat labai svarbi politinė laisvė, politinio apsisprendimo principas, politinės lygybės teisės, įtvirtintos Pagrindinio Įstatymo 3, 33 ir 38 straipsniuose.

Kiti svarbūs Pagrindiniame Įstatyme įtvirtinti atstovaujamosios parlamentinės demokratijos elementai yra šie: valdžių padalijimo principas, parlamentinė vyriausybės atsakomybė, valdymo teisėtumas, kiek galima didesnis valstybinių sprendimų priėmimo proceso skaidrumas ir viešumas, teismų nepriklausomumas, kitos svarbios pagrindinės teisės ir Pagrindinio Įstatymo 28 straipsnyje įtvirtinti principai. Pagrindiniame Įstatyme įtvirtinti pagrindiniai demokratijos elementai suteikia galimybę politinėms jėgoms šį principą sukonkretinti. Demokratija yra sąvoka, labai priklausanti nuo politinės kultūros raidos ir pokyčių, ji turi būti suprantama kaip tam tikras politinis procesas¹¹⁹¹.

¹¹⁹¹Münch, I. von; Kunig, Ph. (Hrsg.). *Grundgesetz-Kommentar, Band I (Präambel bis Art. 20)*, 4., nebearbeitete Auflage. München, 1992, S. 1042.

Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis Įstatymas vienas iš pirmųjų Europoje įtvirtino teisinės valstybės principą. Tiesa, Pagrindiniame Įstatyme nėra aiškiai pasakyta Vokietijos Federacinę Respubliką esant teisine valstybe. Tačiau šis principas, kaip viena pagrindinių konstitucijos idėjų, atskleidžiamas bendroje Pagrindinio Įstatymo koncepcijoje, t. y. jo, kaip vientiso teisės akto, visumoje, ypač 20 straipsnio 3 dalyje, kurioje įtvirtinta, jog visas tris valdžias – įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ir teisminę – saisto Konstitucija, įstatymas ir teisė, taip pat nuostatose, įtvirtintose jau minėtose 20 straipsnio 3 dalyje bei 28 straipsnio 1 dalyje, 1 straipsnio 3 dalyje, nustatančioje, kad pagrindinės teisės, įtvirtintos ne tik Pagrindinio Įstatymo I skirsnyje, bet ir 101, 103 ir 104 straipsniuose, nėra vien tik programiniai teiginiai, jos yra privalomos įstatymų leidžiamajai, vykdomajai ir teisminei valdžioms kaip tiesiogiai taikoma teisė, 19 straipsnio 4 dalyje, garantuojančioje galimybę, valstybinei valdžiai pažeidus kieno nors teises, kreiptis į teismą. Paminėtinos ir kitos konstitucinės nuostatos, įtvirtinančios teisinės valstybės principą: 80 straipsnis, reglamentuojantis ir kartu ribojantis galimybę perduoti nutarimų leidybą vykdomajai valdžiai; 79 straipsnis, nustatantis keičiamos Konstitucijos apsaugą; 92, 96, 97, 101 straipsniai, užtikrinantys teisingumo vykdymą, teisėjų nepriklausomumą bei draudimą steigti nepaprastuosius teismus; 103–104 straipsniai, garantuojantys pagrindines procesines teises. Be to, teisinės valstybės principas įgyvendinamas ir Pagrindinio Įstatymo nuostatose, nustatančiose valstybinės valdžios institucijas bei jų kompetenciją, valstybinę valdžią apibūdinančiose kaip ribotą valdžią, taip pat nuostatose, kuriose įtvirtintos pagrindinės teisės ir skirtingas jų turinys bei draudimas jas riboti, jei taip gali būti pažeistas esminis jų turinys (PĮ 19 str. 1, 2 d.). Teisinės valstybės principas leidžia suformuluoti keletą svarbių išvadų, kurios valstybinei valdžiai yra privalomos: teisinės valstybės principu visų pirma glūdi teisingumo, teisinio tikrumo, proporcingumo, įstatymo viršenybės idėjos¹¹⁹².

Pažymėtina, jog Pagrindinis Įstatymas ypatingą statusą suteikia bendriesiems teisės principams, kurie laikomi ne tik sudėtine federalinės teisės dalimi, bet ir turi viršenybę prieš įstatymus bei Federacijos gyventojams tiesiogiai sukuria teises ir pareigas (PĮ 25 str.).

¹¹⁹²Hesselberger, D. *Das Grundgesetz. Kommentar für die politische Bildung*, 9., verbesserte Auflage. Bonn, 1995, S. 172 – 173.

Teisinės valstybės samprata glaudžiai susijusi su valstybės valdžių padalijimo principu, įtvirtintu Pagrindinio Įstatymo 20 straipsnio 2 dalies 2 sakinyje, 1 straipsnio 3 dalyje, 70 straipsnyje ir kt., išskiriant įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ir teisminę valdžias. Šis principas įgyvendinamas pagrindines valstybinės valdžios funkcijas perduodant skirtingoms institucijoms (organizacinis valdžių padalijimas) ir skirtingiems pareigūnams (personalinis valdžių padalijimas – vadinamasis nesuderinamumas – PĮ 137 str. 1 d.).

Valdžių padalijimo principu siekiant pasunkinti ar uždrausti savi-valės viešpatavimą, atskirtoms, bet vienoms nuo kitų priklausomoms ir vienoms kitas ribojančioms valdžioms suteikiama kontrolės ir įtakos vienu kitoms teisė (pvz., formuojant valdžios institucijas, vykdant tas pačias užduotis ir pan.). Todėl valdžių padalijimo principas Pagrindiniame Įstatyme nėra griežtai įgyvendinamas¹¹⁹³. Kita vertus, abejojama, ar esant šiuolaikiniams politiniams santykiams Vakarų parlamentinėje demokracijoje, siekiant atskirti valdžias, valdžių padalijimo modelio užtenka, turint galvoje tai, jog stipriausia partija arba partijų koalicija turi galimybę viešpatuoti parlamente ir vyriausybėje ir taip nuslopinti valdžių padalijimo efektą¹¹⁹⁴.

Socialinio valstybingumo principas yra laikomas vienu iš penkių pagrindinių Pagrindiniame Įstatyme įtvirtintų konstitucinių principų (PĮ 20 str. 1 d.: socialinė federalinė valstybė, 28 str. 1d.: socialinė teisinė valstybė). Šis principas apibrėžiamas kaip valstybei adresuojamas paliepinimas ginti socialiai silpnuosius, padėti jiems garantuoti žmogaus vertą egzistenciją, kaip valstybės pareiga saugoti žmogaus orumą (PĮ 1 str. 1 d.). Socialinės valstybės principas yra oficialiai pripažintas Vokietijos konstitucinės teisės teorijoje ir praktikoje. Tačiau tai nereiškia, kad čia siekiama sukurti visuotinės gerovės valstybę ir vien tik valstybės valdomą ir organizuojamą ekonominę sistemą. Šio principo esmė yra ta, kad valstybė stengiasi vienodai paskirstyti našą pačiai valstybei ir piliečiams bei atskiriems piliečiams. Pagal socialinės valstybės principą valstybė turi žmogui suteikti minimalų pragyvenimo lygį ir normalias egzistavimo

¹¹⁹³Katz, A. Staatsrecht: *Grundkurs im öffentlichen Recht*, 12., überarbeitete Auflage. Heidelberg, 1994, S. 86–87.

¹¹⁹⁴Hesselberger, D. *Das Grundgesetz: Kommentar für die politische Bildung*, 9., verbesserte Auflage. Bonn, 1995, S. 171–172.

sąlygas. Socialinė valstybė suprantama kaip valstybė, kuri yra įpareigota įveikti socialinę nelygybę, prireikus padėti piliečiams. Socialinės valstybės principas yra svarbiausias Vokietijos socialinės rinkos pagrindu sukurto ekonomikos modelio elementas¹¹⁹⁵.

Socialinės valstybės principo turinys atsiskleidžia nagrinėjant piliečių socialines teises ir pareigas, taip pat valstybės dalyvavimą socialinėje srityje. Pagrindiniame Įstatyme, kitaip nei daugumoje kitų Europos valstybių pokario konstitucijų, nėra įtvirtinta daug socialinių ir ekonominių teisių bei laisvių, o tik reglamentuojamos šios sritys: švietimas (PĮ 7 str.), galimybė laisvai pasirinkti profesiją ir priverstinio darbo draudimas (PĮ 12 str.), nuosavybės, paveldėjimo, nuosavybės atėmimo ir suvisuomeninimo klausimai (PĮ 14, 15 str.). Tai, kad Pagrindiniame Įstatyme nėra įtvirtinta daug tradicinių socialinių teisių ir laisvių, nereiškia, kad jos Vokietijos Federacinės Respublikos konstitucinėje teisėje nėra žinomos. Dauguma federalinių žemių konstitucijų, kurios buvo priimtos dar iki 1949 m., skelbia teisę į darbą ir darbo apsaugą, teisę į mokslą ir socialinį draudimą, teisę į natūralių gyvybės prielaidų apsaugą. Tiesa, ši teisė jau įtvirtinta ir Pagrindinio Įstatymo 20a straipsnyje. Kita vertus, socialinės teisės, įtvirtintos federalinių žemių konstitucijose, yra pripažįstamos tiek, kiek jos neprieštarauja Pagrindinio Įstatymo normoms ir jame įtvirtintam socialinės valstybės principui.

Be to, Vokietijos gyventojų socialines teises garantuoja Vokietijos Federacinės Respublikos ratifikuoti tarptautiniai teisės aktai, o šiuo atveju ypatingą reikšmę turi Europos socialinė chartija, kurios nuostatos pagal Pagrindinio Įstatymo 25 straipsnį yra Federacijos teisės sudėtinė dalis.

Paminėtina, kad 1994 m. Pagrindinis Įstatymas buvo papildytas nauju 20a straipsniu dėl natūralių gyvybės egzistavimo prielaidų apsaugos; 2002 m. jis buvo papildytas nuostata ir dėl gyvūnų apsaugos. Taigi šiame straipsnyje skelbiama, kad valstybė, jausdama atsakomybę ir už ateities kartas, saugo natūralias gyvybės egzistavimo prielaidas ir gyvūniją neperžengdama konstitucinės santvarkos ribų per įstatymų leidžiamąją valdžią ir remdamasi įstatymu bei teise per vykdomąją ir teisminę valdžias.

¹¹⁹⁵Jarass, H. D.; Pieroth B. *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland: Kommentar*, 2. Auflage. München, 1992, S. 388–393; Münch, I von; Kunig, Ph. (Hrsg.). *Grundgesetz-Kommentar, Band I (Präambel bis Art. 20)*, 4., nebearbeitete Auflage. München, 1992, S. 1046–1048; Degehart, Ch. *Staatsrecht I: Staatszielbestimmungen, Staatsorgane, Staatsfunktionen*, 10., nebearbeitete Auflage. Heidelberg, 1994, S. 130–134.

5. ĮSTATYMŲ LEIDŽIAMOJI VALDŽIA – BUNDESTAGAS IR BUNDESRATAS

Bundestago teisinį statusą lemia tai, kad Vokietija yra parlamentinė demokratinė respublika. Jis yra vienintelė tautos atstovybė ir vienintelė tiesiogiai demokratiu būdu laisvuose ir lygiuose rinkimuose legitimuota konstitucinė institucija, įstatymais nustatanti funkcijas ir įgaliojimus kitoms Federacijos institucijoms, jei jie jau nėra nustatyti Pagrindiniame Įstatyme. O Bundestago įgaliojimai tiesiogiai numatyti Pagrindiniame Įstatyme. Taigi Pagrindiniame Įstatyme – kitaip negu ankstesnėse konstitucijose – Bundestagas yra pagrindinė konstitucinė institucija, kuriai suteikti svarbūs įgaliojimai įstatymų leidybos srityje, jai skirta tokia funkcija kaip vykdomosios valdžios, ypač federalinės vyriausybės, kontrolė, taip pat reprezentacinė funkcija, jai skirta dalyvauti ir sudarant kitas konstitucines institucijas.

Kaip minėta, Bundestagas visų pirma yra svarbiausia institucija įstatymų leidybos procese. Jis turi įstatymų leidybos iniciatyvos teisę, dėl visų jam pateiktų įstatymų projektų jis turi priimti nutarimus. Išskyrus Pagrindinio Įstatymo 81 ir 115a straipsniuose numatytus atvejus, tam, kad įstatymų projektai taptų galiojančia teise, juos turi priimti Bundestagas (PĮ 77 str. 1 d.).

Bundestagas taip pat turi svarbių įgaliojimų formuojant federalines institucijas. Pusę Federalinio susirinkimo, kuris renka federalinį prezidentą, sudaro Bundestago nariai. Bundestagas dalyvauja jį pašalinant iš pareigų apkaltos proceso būdu (PĮ 61 str.). Bundestagas taip pat renka federalinį kanclerį, kurį remdamasis šiais rinkimais paskiria federalinis prezidentas. Bundestagas taip pat gali turėti įtakos federalinio kanclerio įgaliojimų pabaigai: jei Bundestagas pareiškia federaliniam kancleriui nepasitikėjimą išrinkdamas naują kanclerį, tai federalinis prezidentas turi jį atleisti (PĮ 67 str. 1 d.). Nors federalinius ministrus renka ne Bundestagas, tačiau jie vis tiek prieš pradėdami eiti pareigas turi jam prisiekti (PĮ 64 str.). Bundestagas dalyvauja ir formuojant aukščiausias teismines valdžios institucijas. Pusę Federalinio Konstitucinio Teismo narių renka Bundestagas, o klausimą dėl aukščiausių federalinių teismų rinkimo sprendžia federalinis ministras kartu su teisėjų rinkimo komisija, kurios pusę sudaro Bundestgo išrinkti nariai.

Bundestagai taip pat priklauso dar vienas svarbus įgaliojimas – biudžeto tvirtinimas (PĮ 110 str. 2 d.). Nors valstybės politikos kryptis nustato federalinis kancleris (PĮ 65 str.), tačiau ir Bundestagas formuojant bei kontroliuojant vidaus ir užsienio politiką turi svarbių įgaliojimų. Su juo susijusi Bundestago teisė reikalauti federalinės vyriausybės narių dalyvauti posėdžiuose (PĮ 43 str. 1 d.), taip pat interpelacijos teisė.

Pagrindinio Įstatymo 38 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad Bundestago narių skaičius yra nustatytas Bundestago rinkimų įstatyme¹¹⁹⁶. Taigi pagal Bundestago rinkimų įstatymo (*BWahlG*)¹¹⁹⁷ 1 straipsnį jį sudaro 598 deputatai, kurių įgaliojimų laikas – ketveri metai. Pagrindiniame Įstatyme nėra nustatyta, pagal kokią rinkimų sistemą jis yra renkamas. Jame apsiribojama glaustai pateikiant rinkimų teisės principus: rinkimai turi būti visuotiniai, tiesioginiai, laisvi, lygūs ir slapti (PĮ 38 str. 1 d. 1 sakiny s ir 2 d.). Išsamesnis rinkimų reglamentavimas numatytas minėtame Bundestago rinkimų įstatyme. Pagal šį įstatymą, renkant Bundstago narius, yra taikomos mažoritarinės ir proporcinės rinkimų sistemos elementai.

Bundestago įgaliojimų laikas baigiasi susirinkus naujam Bundestagai (PĮ 39 str.) arba jį paleidus. Bundestago paleidimo teisė suteikta federaliniam prezidentui dviem atvejais: jei po antro federalinio kanclerio rinkimų turo joks kandidatas nesurenka Bundestago narių balsų daugumos (PĮ 63 str. 4 d. 3 sakiny s) ir jei federalinio kanclerio prašymas pareikšti jam nepasitikėjimą negauna Bundestago narių daugumos (Bundestagai savo narių balsų dauguma išrinkus kitą federalinį kanclerį tokia teisė prarandama – PĮ 68 str. 1 d.). Teisė Bundestagai paleisti pačiam save nebuvimas ir palyginti ribotos federalinio prezidento galimybės paleisti parlamentą suteikia galimybę stabilizuoti parlamentinę sistemą. Paminėtinas ir nerašytas vadinamasis nutrūkstamumo principas, pagal kurį, pasibaigus Bundestago įgaliojimų laikui ir susirinkus naujam, įstatymų projektai ir pasiūlymai turi būti pateikti iš naujo naujam Bundestagai tam, kad jis juos svarstyty. Šis principas galioja tik Bundestagai, negalioja vyriausybei ir Bundesratui.

Bundestagas turi autonomišką teisę pats tvarkytis savo reikalus, organizuoti darbą ir kt. Jis pats renka savo organus (pirmininką, jo pava-

¹¹⁹⁶Žr. Hesse, J. J.; Ellwein, T. *Das Regierungssystem der Bundesrepublik Deutschland*. Band 2: Materialien. 9., vollständig neu bearbeitete Auflage. Berlin: De Gruyter Recht und Politik, 2004, S. 396–414.

¹¹⁹⁷http://www.gesetze-im-internet.de/bwahlg/_1.html [žiūrėta 2012-02-19].

duotoją, sekretorių) ir sudaro komisijas. Tradiciškai Bundestago pirmininkas yra renkamas iš stipriausios Bundestago frakcijos. Bundestagas turi teisę savo įgaliojimų laikui priimti reglamentą. Tradicinėms parlamento teisėms priklauso Bundestago teisė susirinkti, teisė numatyti sesijų vietą, pabaigą, posėdžių pradžią; po Bundestago rinkimų jis privalo susirinkti (PĮ 39 str. 2 d.).

Bundesagas turi teisę sudaryti komisijas, kai kurios iš jų yra privalomos (Europos Sąjungos komisija – PĮ 45 str., Užsienio reikalų komisija – PĮ 45b str., Gynybos komisija – PĮ 45a str., Peticijų komisija – PĮ 45c str.). Kitos komisijos gali būti sudarytos Bundestago nuožiūra, prie tokių priskirtinos tyrimų komisijos (PĮ 44 str.).

Plenumas – visų Bundestago narių susirinkimas, kaip apibūdina H. A. Roll, yra parlamentinės demokratijos simbolis ir centras, jame priimami galutiniai Bundestago sprendimai¹¹⁹⁸. Bundestagas paprastai posėdžiauja viešai, tačiau 1/10 jo narių arba vyriausybės siūlymu, esant 2/3 narių pritarimui, gali būti ir uždari. Pagrindiniame Įstatyme yra nustatyti skirtingi daugumos reikalavimai¹¹⁹⁹. Turint Bundestage daugumą, įgyjama teisė nustatyti politikos kryptis, taip pat rinkti federalinį kanclerį. Jeigu reikiamai daugumai neužtenka balsų, remiantis susitarimais yra sudaromos koalicijos. Parlamentinė valstybės valdymo forma neišivaizduojama be opozicijos, kuri kontroliuoja vyriausybę, kritikuoja jos vykdomą politiką ir teikia savo siūlymus.

Aptariant Bundestago nario teisinį statusą visų pirma atkreiptinas dėmesys į Pagrindinio Įstatymo 38 straipsnio 1 dalies 2 sakinį, kuriame nustatyta, kad Vokietijos Bundestago deputatai yra visos tautos atstovai, nesusaistyti pavedimais bei nurodymais ir besivadovaujantys tik savo sąžine. Taigi čia įtvirtintas laisvo mandato principas. Paminėtinas ir lygaus

¹¹⁹⁸Roll, H.-A. Organisation, Verfahren und Funktionen des Deutschen Bundestages. Thierse W. (Hrsg.). *Das Deutsche Parlament*, 4. Auflage. Stuttgart; Berlin; Köln: Kohlhammer, 1999, S. 250.

¹¹⁹⁹Įstatymu nustatyto narių skaičiaus dauguma (PĮ 121 str.), kitaip tariant, absoliuti dauguma, kuri yra reikalinga, pavyzdžiui, renkant federalinį kanclerį (PĮ 63 str. 2, 3 d.), kai yra keliamas pasitikėjimo federaliniu kancleriu klausimas (PĮ 68 str. 1 d.), arba tada, kai Bundesratas pareiškia prieštaravimą Bundestago priimtam įstatymui (PĮ 77 str. 4 d. 1 sakiny); paprasta balsų dauguma (PĮ 42 str. 2 d. 1 sakiny); kvalifikuota balsų dauguma (pvz., PĮ 42 str. 1 d. 2 sakiny); kvalifikuota įstatymu nustatyto narių skaičiaus dauguma (pvz., keičiant Pagrindinį Įstatymą pagal 79 str. 2 d.); dviguba kvalifikuota balsų dauguma (pvz., PĮ 77 str. 4 d. 2 sakiny).

mandato principas: parlamento nariai formaliai yra vieni kitiems lygūs. Deputatų nepriklausomumui užtikrinti Pagrindinio Įstatymo 46 straipsnio 1 dalyje yra numatyta indėniteto teisė, o to paties straipsnio 2–4 dalyse – imuniteto teisė. Kitos deputatų teisės įtvirtintos Pagrindinio Įstatymo 47, 48 straipsniuose (teisė atsisakyti duoti liudytojo parodymus, teisė gauti atostogų, būtinų pasirengti rinkimams, teisė gauti tinkamą atlyginimą ir kt.).

Pagrindinio Įstatymo IV skirsnis yra skirta Bundesratui, kurio dėka, kaip jau minėta, federalinės žemės dalyvauja leidžiant įstatymus ir valdant Federaciją, taip pat sprendžia Europos Sąjungos reikalus (PĮ 50 str.). Jis pirmiausia įkūnija valstybės federalinį elementą, tarnauja tam, kad būtų užkirstas kelias dualizmui tarp Federacijos ir federalinių žemių. Pažymėtina, kad vis tik jo įtaka įstatymų leidyboje yra mažesnė nei Bundestago, jis negali būti laikomas įstatymų leidybos institucijos „antraisiais rūmais“, nes pagal Pagrindinio Įstatymo 77 straipsnio 1 dalį įstatymus priima Bundestagas, Bundesratas juos priimant tik dalyvauja¹²⁰⁰.

Bundesratas yra savarankiška institucija, turinti teisę savarankiškai tvarkyti savo reikalus, nepriklausoma nuo bet kokios kitų institucijų priežiūros. Jo sudarymo tvarka ir sudėtis neturi analogų šiuolaikinėje parlamentinėje praktikoje. Pagal Pagrindinio Įstatymo 51 straipsnio 1 dalį jį sudaro federalinių žemių vyriausybių nariai, kuriuos jos skiria ir atšaukia. Kiekviena federalinė žemė gali deleguoti tiek narių, kiek ji turi balsų (PĮ 51 str. 3 d. 1 sakiny). Kiekviena federalinė žemė turi mažiausiai tris balsus – tai priklauso nuo tam tikros federalinės žemės gyventojų skaičiaus – nuo 3 iki 6 balsų (PĮ 51 str. 2 d.). Bundesratas, kurį šiuo metu sudaro 69 nariai, yra vadinamas „amžina institucija“. Jo sudėtis pasikeičia ne po Bundestago rinkimų, o pasikeitus federalinių žemių vyriausybėms.

Bundesratas, nepaisant originalios jo sudarymo tvarkos ir sudėties, pagal savo įgaliojimus ir veiklos procedūrą yra panašus į Bundestagą. Kaip ir Bundestagas, jis pagal Pagrindinio Įstatymo 52 straipsnio 3 dalies 2 sakinį turi teisę priimti savo reglamentą. Bundesratas vieneriems metams renka savo pirmininką (PĮ 52 str. 1 d.). Jis paprastai Bundesratą ir sušaukia. Jei Pagrindiniame Įstatyme nėra nustatyta kitaip (pvz., PĮ 79 str. 2 d.), nutarimai priimami mažiausia balsų dauguma (PĮ 52 str. 3 d. 1 sa-

¹²⁰⁰Hesse, K. *Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland*, 15., ergänzte Auflage. Heidelberg, 1985, S. 232–233.

kinys). Bundesrato nariams yra nustatytas bendras balsavimo principas, pagal kurį kiekvienos federalinės žemės balsai gali būti atiduoti tik vieningai ir tik dalyvaujančių narių arba jų atstovų (PĮ 51 str. 3 d. 2 sakiny). Galima sakyti, kad Bundesrato, kitaip nei Bundestago, nariai turi imperatyvų mandatą: federalinių žemių vyriausybės nurodo savo atstovams, kaip jie turi balsuoti svarstomu klausimu.

Kaip jau minėta, Bundesratas turi svarbių įgaliojimų įstatymų leidybos procese. Pirmiausia jis turi įstatymų leidybos iniciatyvos teisę (PĮ 76 str. 1 d.). Jis taip pat turi teisę reikšti savo nuomonę dėl federalinės vyriausybės įstatymų projektų, kuriuos ji, prieš pateikdama Bundestagui, pirmiausia turi pateikti Bundesratui (PĮ 76 str. 2 d.), o šis gali prieštarauti tokiam pateikimui. Priimant nutarimus dėl įstatymų, Bundesratas dalyvauja dviem skirtingais būdais: dėl įstatymų, kuriems būtinas Bundesrato pritarimas, kaip nurodoma Pagrindiniame Įstatyme, Bundesratas turi pritariti, o dėl kitų įstatymų gali būti pareikštas tik prieštaravimas (PĮ 77, 78 str.). Pabrėžtina, kad daugiau nei pusei įstatymų yra būtinas Bundesrato pritarimas, o tai reiškia, kad jie negali būti priimami be Bundesrato išreikštos valios arba prieš ją.

Tam tikriems federalinės vyriausybės nutarimams taip pat reikalingas Bundesrato pritarimas (PĮ 80 str. 2 d.). Visų pirma tai nutarimai, priimami remiantis tokiais pagrindais, kuriems būtinas Bundesrato pritarimas, arba tokiais įstatymais, kuriuos federalinės žemės turi vykdyti kaip savo pačių arba Federacijos pavedimu. Pažymėtina, kad tokių nutarimų, kurie gali būti priimami be Bundesrato pritarimo, yra mažai.

Jeigu tarptautinės sutartys turi būti patvirtintos federaliniais įstatymais, tai Bundesratas taip pat turi pritariti arba dalyvauti (PĮ 59 str. 2 d.). Bundesratas taip pat dalyvauja nepaprastųjų įstatymų leidybos procese kaip rezervinė valstybės valdžia: federalinis prezidentas gali paskelbti nepaprastųjų įstatymų leidybos procesą (PĮ 81 str.), jei yra tam tikros sąlygos, tik pritariant Bundesratui. Jei procesas paskelbiamas, įstatymas gali būti priimamas be Bundestago, veikiant tik federaliniam prezidentui, federalinei vyriausybei ir Bundesratui.

Vykdomosios valdžios srityje Bundesratas dalyvauja Federacijai vykdant federalinių žemių priežiūrą (PĮ 84 str. 3 ir 4 d.), leidžiant bendrąsias federalinių žemių valdymo nuostatas (PĮ 84 str. 2 d., 85 str. 2 d., 108 str. 7 d.), taip pat sudarant federalines vidurinėsios ir žemutinės

grandies valdžios institucijas (PĮ 87 str. 3 d.). Bundesrato pritarimas yra būtinas, jei federalinės žemės atžvilgiu turi būti vykdoma federalinė prievarta (PĮ 37 str.). Federacijos priemonės, kurių imamasi įvykus stichinei nelaimi arba kitokiam nelaimingam atsitikimui, turi būti nutrauktos, jei to reikalauja Bundesratas (PĮ 35 str. 3 d., 91 str. 2 d.).

Tam tikrais atvejais Bundesratas dalyvauja formuojant aukščiausias federalines institucijas: jis renka pusę Federalinio Konstitucinio Teismo narių (PĮ 94 str.), kartu su Bundestagu priima federalinio prezidento priesaiką (PĮ 56 str.). Bundesrato pirmininkas vykdo federalinio prezidento įgaliojimus, jei šis negali eiti savo pareigų arba jei pirma laiko baigiasi įgaliojimai (PĮ 57 str.). Bundesratas, kaip ir Bundestagas, turi teisę kreiptis į Federalinį Konstitucinį Teismą dėl federalinio prezidento apkaltos (PĮ 61 str.). Esant gynybos padėčiai, jis taip pat turi nemažai įgaliojimų (PĮ Xa skirsnis).

Pagrindiniame Įstatyme nėra įtvirtinta jokių nuostatų apie Bundesrato narių teisinę padėtį. Taigi jiems negalioja nei indemniteto, nei imuniteto teisė. Kadangi jie yra federalinių žemių vyriausybių nariai, todėl šiuo požiūriu teisinio reguliavimo spragos nėra.

Artariant įstatymų leidybą pažymėtina, kad šis procesas reglamentuojamas Pagrindinio Įstatymo 76–78 straipsniuose. Išskiriamos šios įstatymų leidybos proceso stadijos: įstatymų leidybos iniciatyva, legislatyvinės valdžios nutarimo dėl įstatymo priėmimas, įstatymo parengimas ir paskelbimas.

Įstatymų leidybos iniciatyvos teisės subjektai nustatyti Pagrindinio Įstatymo 76 straipsnio 1 dalyje: federalinė vyriausybė kaip kolegiali institucija, Bundestagas (vienos frakcijos narių skaičius) ir Bundesratas jo nariams priimant daugumos nutarimą. Tauta įstatymų leidybos procese tiesiogiai dalyvauti negali.

Federalinės vyriausybės įstatymų projektai pagal Pagrindinio Įstatymo 76 straipsnio 2 dalį pirmiausia pateikiami Bundesratui, o Bundesratas – federalinei vyriausybei (PĮ 76 str. 3 d.). Tik tada Bundesratas ir federalinė vyriausybė pateikia projektus Bundestagui.

Pagal Pagrindinio Įstatymo 77 straipsnio 1 dalį federalinius įstatymus priima Bundestagas. Išimtyms numatytos Pagrindinio Įstatymo 81 ir 115e straipsniuose. Bundestagas įstatymų projektus paprastai svarsto trijuose skaitymuose. Svarbiausias yra antrasis, kuriame svarstomos atskiros

įstatymų nuostatos ir galiausiai balsuojama. Jei Bundestagas įstatymo projektui pritaria, paprasta dauguma (jei Pagrindiniame Įstatyme nenumatyta kitaip, pvz., PĮ 77 str. 2 d.) priimamas nutarimas dėl įstatymo. Tada Bundestago pirmininkas įstatymus pateikia Bundesratui (PĮ 77 str. 1 d. 2 sakiny). Šis turi skirtingus įgaliojimus – tai priklauso nuo to, ar įstatymui priimti būtinas Bundesrato pritarimas, ar ne. Įstatymai, kuriems priimti būtinas Bundesrato pritarimas, įvardyti Pagrindiniame Įstatyme. Dauguma jų reglamentuoja Federacijos ir federalinių žemių tarpusavio santykius (pvz., PĮ 29 str. 7 d., 84 str. 1 d., 105 str. 3 d.). Jei įstatymui priimti Bundesrato pritarimas nėra būtinas, Bundesratas gali pareikalauti, kad pateiktiems projektams svarstyti būtų sukviesta vadinamoji Taikinamoji komisija, sudaryta iš Bundestago ir Bundesrato narių (PĮ 77 str. 2 d.). Jei šiuo būdu Bundesratas nepasiekia norimo rezultato, jis gali pareikšti prieštaravimą (PĮ 77 str. 3 d.). Tokį prieštaravimą Bundestagas gali atmesti (PĮ 77 str. 4 d.). Taigi įstatymas, kuriam Bundesrato pritarimas nėra būtinas, yra priimamas, kai Bundestagas jį išleidžia ir Bundesratas jam pritaria arba nereikalauja pažeidžiant terminus sukviesti Taikinamosios komisijos, arba šiai komisijai baigus jo svarstymo procedūrą pareiškia prieštaravimą, arba tokį prieštaravimą atsiima, arba jei prieštaravimui nepritaria Bundestago narių dauguma (PĮ 78 str.). O įstatymas, kuriam turi pritarti Bundesratas, laikomas priimtu Bundesrato pritarimu. Šiuo atveju jis atlieka antrųjų parlamento rūmų funkciją. Paminėtina, jog dėl įstatymų, kuriems turi pritarti Bundesratas, Taikinamąją komisiją gali pareikalauti sukviesti ne tik Bundesratas, bet ir Bundestagas ir federalinė vyriausybė.

Paskutinė įstatymų leidybos stadija – jų parengimas ir paskelbimas. Tai reglamentuoja Pagrindinio Įstatymo 82 straipsnis. Pagal Pagrindinio Įstatymo 76–78 straipsniuose numatytus reikalavimus priimtus įstatymus rengia ir skelbia federalinis prezidentas. Sąvoka „rengia“ reiškia, jog federalinis prezidentas originalų įstatymo dokumentą pasirašo tada, kai jį pagal Pagrindinio Įstatymo 58 straipsnį kontrasignuoja federalinis kancleris arba tam tikros srities federalinis ministras. Tai padaryti jis privalo, jei įstatymas priimamas laikantis Pagrindinio Įstatymo nuostatų. Nuomonių skirtumus dėl įstatymų konstitucingumo nagrinėja Federalinis Konstitucinis Teismas, nors federalinis prezidentas nėra įpareigojamas jį kreiptis. Įstatymas paskelbiamas jo tekstą spausdinant specialiame leidinyje („*Bundesgesetzblatt*“). Terminas, kada įstatymas turi įsigaliooti, pa-

prastai nurodomas pačiame įstatyme. Jei tokios nuostatos nėra, jis įsigalioja praėjus keturiolikai dienų nuo tos dienos, kai buvo išleistas minėtas leidinys (PĮ 82 str. 2 d.).

Jau minėta, kad 1958 m. priėmus Pagrindinio Įstatymo pakeitimus buvo įsteigta vadinamoji Bendroji komisija (*Gemeinsamer Ausschuss*), kurios funkcija – atlikti parlamento funkciją gynybos atveju. Bendrosios komisijos statusas įtvirtintas Pagrindinio Įstatymo 53a straipsnyje, kuris ir sudaro atskirą Pagrindinio Įstatymo skyrių (IVa). Bendroji komisija susideda iš dviejų trečdalių Bundestago deputatų, trečdaliao Bundesrato narių. Pagal Pagrindinio Įstatymo 53a straipsnio 1 dalies 3 sakinį kiekvienai federalinei žemei atstovauja jai paskirtas Bundesrato narys. Atsižvelgiant į nustatytą narių santykį, Bendrąją komisiją sudaro tris kartus daugiau narių, nei yra federalinių žemių, taigi – 48 nariai (16 Bundesrato narių ir 32 Bundestago nariai). Bundestago nariai skiriami atitinkamai pagal frakcijų kiekybinį santykį. Bendrosios komisijos sudarymą ir jo procesą nustato reglamentas¹²⁰¹, kurį turi priimti Bundestagas ir kuriam turi pritarti Bundesratas.

Paprastai Bendroji komisija neturi atlikti jokių funkcijų. Pagal Pagrindinio Įstatymo 53a straipsnį federalinė vyriausybė privalo informuoti Bendrąją komisiją apie savo planus, susijusius su gynybine padėtimi. Taigi teisė gauti informaciją – tai vienintelis Bendrajai komisijai suteiktas įgaliojimas taikos metu. Gynybos padėties sąvoka apibrėžiama Pagrindinio Įstatymo 115a straipsnio 1 dalyje. Taigi gynybos padėtis konstatuojama tada, kai Federacijos teritorija yra užpulta ginkluota jėga arba toks užpuolimas gresia tiesiogiai. Tai konstatuoja Bundestagas Bundesrato pritarimu. Jei Bundestagas esant tokiai padėčiai negali susirinkti arba priimti sprendimų, tokį sprendimą dėl gynybos padėties priima Bendroji komisija pagal Pagrindinio Įstatymo 115a straipsnio 2 dalį. Jei susiklosto tokia padėtis, kai Federacijos teritorija užpuolama ginkluota jėga ir kompetentingos Federacijos institucijos, taigi ir Bendroji komisija negali konstatuoti gynybos padėties, laikoma, kad toks konstatavimas buvo priimtas ir paskelbtas tuo momentu, kai puolimas tik prasidėjo (PĮ 115a str. 4 d.). Jeigu Bendroji komisija esant gynybos padėčiai nustato, kad Bundestagui laiku susirinkti iškyla neįveikiamos kliūtys arba kad jis negali priimti sprendimo, Bendroji komisija įgyja Bundestago ir Bundesrato statusą ir

¹²⁰¹http://www.bundesrat.de/cln_051/nn_8964/DE/br-dbt/gemeins.-a/go/go-node.html_nnn=true [žiūrėta 2012-02-20].

turi visas jų teises (PĮ 115e str. 1 d.). Taigi tokiu atveju Bendroji komisija yra vienintelis ir vientisas parlamentas Vokietijos Federacinėje Respublikoje, tačiau jis negali pakeisti Pagrindinio Įstatymo ir leisti įstatymus pagal Pagrindinio Įstatymo 23 straipsnio 1 dalies 2 sakinį, 24 straipsnio 1 dalį ar 29 straipsnį (PĮ 115e str. 2 d.).

6. ĮSTATYMŲ VYKDOMOJI VALDŽIA – FEDERALINIS PREZIDENTAS IR FEDERALINĖ VYRIAUSYBĖ

Kaip ir kiekvienoje parlamentinėje respublikoje, centrinė vykdomoji valdžia Vokietijos Federacinėje Respublikoje yra bivalentinė – ją sudaro „silpnas“ federalinis prezidentas ir „stiprus“ federalinis kancleris. Pažymėtina, kad esama nuomonės, jog pagal Pagrindinio Įstatymo koncepciją federaliniam prezidentui yra suteiktas savarankiškas statusas, kad pagal nusistovėjusią trijų valdžių schemą federalinio prezidento negalima priskirti nė vienai iš jų. Taigi, anot K. Schlaicho, jis nėra laikomas vykdomosios valdžios dalimi. Federalinis prezidentas iš dalies laikomas konstituciniu organu *sui generis*. Pagrindiniame Įstatyme federaliniam prezidentui skirtas V skyrius (54–61 str.). Pažymėtina ir tai, kad Pagrindiniame Įstatyme nevartojama nuostata, jog federalinis prezidentas yra „valstybės vadovas“: jis yra laikomas „konstituciniu organu tarp kitų organų“¹²⁰².

Tokia minėta Pagrindinio Įstatymo skyrių išdėstymo logika paaiškkinama ne valstybės institucijoms suteiktų įgaliojimų mastu, o tuo, ką kiekviena iš jų reprezentuoja: Bundestagas yra vokiečių tautos, Bundesratas – federalinių žemių, o federalinis prezidentas – valstybės, t. y. Vokietijos Federacinės Respublikos reprezentantas¹²⁰³.

Dabartinį Vokietijos federalinio prezidento teisinį statusą lėmė tai, kad Pagrindinio Įstatymo kūrėjai, atsižvelgdami į 1919 m. Veimaro Konstitucijoje prezidentui suteiktus gana plačius įgaliojimus, buvusius vienu iš valstybę destabilizavusių veiksnių, jo galias labai susilpnino¹²⁰⁴.

¹²⁰²Schlaich, K. Die Funktionen des Bundespräsidenten im Verfassungsgefüge. In: Sensee, J.; Kirchhof, P. (Hrsg.). *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band II: Demokratische Willensbildung – Die Staatsorgane des Bundes*. Heidelberg, 1987, S. 581–582.

¹²⁰³Mager, U. *Staatsrecht I. Staatsorganisationsrecht unter Berücksichtigung der europarechtlichen Bezüge*, 7., völlig nebearbeitete Auflage. Stuttgart, 2009, S. 169.

¹²⁰⁴Wengst, U. Vom Reichspräsidenten zum Bundespräsidenten. In: Juling, P. (Red.) *Deutsche Verfassungsgeschichte 1849-1919-1949*. Bonn, 1989, S. 77–81.

Federalinio prezidento rinkimų tvarka nustatyta Pagrindinio Įstatymo 54 straipsnyje; šio straipsnio 7 dalyje nurodyta, kad tai išsamiau reglamentuoja federalinis įstatymas¹²⁰⁵. Federalinį prezidentą renka Federalinis susirinkimas (*Bundesversammlung*) (PĮ 54 str. 1 d. 1 sakiny). Tai – speciali institucija, kuri sudaroma tik rengiant federalinio prezidento rinkimus vieną kartą per penkerius metus. Pažymima, kad tokie rinkimai, kai federalinis prezidentas renkamas specialiai sudaryto atstovaujančio organo, užkerta kelią federaliniam prezidentui tapti lygiaverčiu parlamento varžovu¹²⁰⁶. Federalinį susirinkimą sudaro Bundestago nariai ir tiek pat narių, kiek išrenka federalinių žemių parlamentai pagal proporcinės rinkimų sistemos principus (PĮ 54 str. 3 d.). Pastarieji neturi būti federalinių žemių tautos atstovybių nariai. Kadangi Bundestago narių skaičius keičiasi, Federalinis susirinkimas taip pat neturi pastovaus narių skaičiaus. Federalinių žemių renkamų narių skaičius priklauso nuo gyventojų skaičiaus. Taigi nors federalinio prezidento tauta tiesiogiai ir nerenka, tačiau nustatyta rinkimų tvarka atspindi ir federalinę valstybės santvarką, ir tai, kad išrinktas federalinis prezidentas, vykdydamas jam priskirtus įgaliojimus, turi atstovauti ir valstybėms narėms (federalinėms žemėms), palaikančioms santykius ir su visa valstybe (Federacija), ir tarpusavyje¹²⁰⁷. Pažymėtina, kad praktikoje federacinis principas iš tiesų vaidina nežymų vaidmenį, nes kandidatus į Federalinį susirinkimą paprastai iškelia partijų vadovaujantys organai ir galiausiai juos deleguoja Bundestago frakcijos, taigi į Federalinį susirinkimą vietos paskirstomos ne pagal federalines žemes, o pagal frakcijas¹²⁰⁸. Nors Federalinis susirinkimas neveikia nuolat, tačiau jis laikomas Federacijos konstituciniu organu.

Pagal Pagrindinio Įstatymo 54 straipsnio 4 dalies 1 sakinį Federalinis susirinkimas susirenka vėliausiai prieš 30 dienų iki federalinio prezidento kadencijos pabaigos, kadencijai pasibaigus pirma laiko – po 30 dienų

¹²⁰⁵ Įstatymas dėl federalinio prezidento rinkimų buvo priimtas 1959 m. balandžio 25 d.; <http://www.gesetze-im-internet.de/bpr_swahlg/BjNR002300959.html> [žiūrėta 2012-02-14].

¹²⁰⁶ Isensee, J.; Kirchhof, P. (Hrsg.). *Handbuch des Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland, Band III (Demokratie-Bundesorgane)*, 3., völlig nebearbeitete und erweiterte Auflage. Heidelberg, 2005, S. 1047.

¹²⁰⁷ Katz, A. *Staatsrechts: Grundkurs im öffentlichen Recht*, 12., überarbeitete Auflage. Heidelberg, 1994, S. 186.

¹²⁰⁸ Westphalen, R. Graf von. *Deutsches Regierungssystem*. München, 2001, S. 318–319.

nuo šio momento. Federalinį susirinkimą sušaukia ir jam vadovauja Bundestago prezidentas, jis nustato susirinkimo vietą ir laiką.

Rinkimai pagal Pagrindinio Įstatymo 54 straipsnio 1 dalies 1 sakinį vyksta be diskusijų. Tokia nuostata siekta išvengti pateikti nuomones apie kandidatą, kurios galėtų pakenkti federalinio prezidento autoritetui. Federalinis susirinkimas posėdžiauja viešai, tačiau balsavimas yra slaptas.

Federaliniu prezidentu pagal Pagrindinio Įstatymo 54 straipsnio 1 dalies 2 sakinį gali būti išrinktas kiekvienas vokiečių¹²⁰⁹, kuris turi Bundestago rinkimų teisę¹²¹⁰ ir yra sulaukęs 40 metų amžiaus. Daugiau reikalavimų kandidatui nenumatyta¹²¹¹.

Teisę Bundestago pirmininkui pasiūlyti kandidatus turi kiekvienas Federalinio susirinkimo narys. Pagal Pagrindinio Įstatymo 54 straipsnio 6 dalies 1 sakinį išrinktu laikomas tas, kuris surenka daugumą Federalinio susirinkimo narių balsų. Jei šios daugumos per du rinkimų turus nesurenka nė vienas kandidatas, išrinktu laikomas tas, kuris surenka daugiausia balsų trečiajame rinkimų ture (PĮ 54 str. 6 d. 2 sakiny). Esant lygiam balsų skaičiui, nors Pagrindinis Įstatymas numato tik tris rinkimų turus, pagal aplinkybes, pasiūlius naujus kandidatus, kitas turas galimas ir leistinas. Išrinktas federalinis prezidentas per dvi dienas turi paskelbti, ar jis pritaria išrinkimui. Jei toks pranešimas nepateikiamas, laikoma, kad rinkimų atsisakyta.

Kaip minėta, federalinis prezidentas renkamasis penkerių metų kadencijai ir turi teisę iš eilės būti perrinktas dar vieną kartą (PĮ 54 str. 2 d.). Tokia nuostata siekiama eliminuoti autoritarinio režimo formavimosi prielaidas ir kartu sudaryti galimybes atnaujinti valstybės vadovybę.

Pagrindinio Įstatymo 55 straipsnyje įtvirtinta federalinio prezidento pareigų nesuderinamumo su jokiais kitomis pareigomis nuostata, viena vertus, atspindi Pagrindiniame Įstatyme įtvirtintą valdžių padalijimo principą, kita vertus, yra viena iš jo nepriklausomumo ir neutralumo garantijų. Pagal minėto straipsnio 1 dalį federalinis prezidentas negali priklausyti nei vyriausybei, nei Federacijos ar federalinės žemės įstatymų

¹²⁰⁹Pagrindinio Įstatymo 116 straipsnio prasme.

¹²¹⁰Žr. Pagrindinio Įstatymo 38 straipsnio 2 dalį.

¹²¹¹Schlaich, K. Die Bundesversammlung und die Wahl des Bundespräsidenten. In: Isensee, J.; Kirchhof P. (Hrsg.). *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band II: Demokratische Willensbildung – Die Staatsorgane des Bundes*. Heidelberg, 1987, S. 524–528.

leidžiamajai institucijai. Federalinis prezidentas negali eiti jokių kitų pareigų, užsiimti verslu ar profesine veikla, taip pat negali priklausyti pelno siekiančios įmonės vadovybei ar kontrolės tarybai (PĮ 55 str. 2 d.). Nors federalinio prezidento narystė politinėse partijose nedraudžiama, tačiau jam einant pareigas politinis neutralumas yra būtinas.

Prieš pradėdamas eiti pareigas federalinis prezidentas susirinkusiems Bundestago ir Bundesrato nariams (taigi ne Federalinio susirinkimo nariams) prisiekia (PĮ 56 str.). Priesaikos tekstas įtvirtintas minėtame straipsnyje. Taigi federalinis prezidentas prisiekia savo jėgas skirti vokiečių tautos labui, gausinti jos turtą, šalinti negeroves, saugoti ir ginti Pagrindinį Įstatymą ir federalinius įstatymus, sąžiningai atlikti savo pareigas ir būti kiekvienam teisingas. Priesaikos tekstas, išskyrus religinį pasižadėjimą, negali būti keičiamas. Pažymėtina, kad federalinio prezidento priesaikos tekstas niekuo nesiskiria nuo federalinio kanclerio ir federalinių ministrų duodamos priesaikos (PĮ 64 str. 2 d.).

Kaip ir Bundestago nariai, federalinis prezidentas naudojami imuniteto teise (PĮ 60 str. 4 d., ją siejant su PĮ 46 str. 2–4 d.). Panaikinti ar ne imunitetą, sprendžia Bundestagas. Indemniteto teise pagal Pagrindinio Įstatymo 46 straipsnio 1 dalį federalinis prezidentas naudotis negali.

Federalinio prezidento įgaliojimai nutrūksta pasibaigus laikui, kuriam jis buvo išrinktas, kai jis miršta, atsistatydina iš pareigų, praranda įgaliojimus pagal Pagrindinio Įstatymo 61 straipsnį. Galimybė jį iš pareigų atšaukti nenumatyta. Bundestago arba Bundesrato siūlymu Federalinis Konstitucinis Teismas gali nuspręsti, kad federalinis prezidentas yra kaltas dėl tyčinio Pagrindinio Įstatymo ar kito federalinio įstatymo pažeidimo ir todėl gali jį pašalinti iš einamų pareigų (PĮ 61 str.). Šia apkaltos procedūra gali būti sprendžiamas federalinio prezidento konstitucinės atsakomybės klausimas. Jei federalinis prezidentas negali eiti savo pareigų arba jo įgaliojimai nutrūksta neišbuvus visos kadencijos, jo įgaliojimus įgyvendina kasmet renkamas (PĮ 52 str. 1 d.) Bundesrato pirmininkas (PĮ 57 str.). Tokiu atveju jį pavaduoja Bundesrato pirmasis viceprezidentas.

Federaliniam prezidentui priskiriami įgaliojimai ir užduotys iš dalies yra nustatyti Pagrindiniame Įstatyme arba įstatymuose, kai kurie – visiškai nereglamentuoti, susiformavę praktikoje.

Pirmiausia sakydamas viešas kalbas, dalyvaudamas įvairiuose renginiuose, priimdamas svečius federalinis prezidentas atlieka svarbią

integracinę funkciją. Tam jis nėra įpareigotas, tačiau būtent einamos pareigos suteikia šioje srityje laisvę ir galimybę pasirinkti veiklos mastą ir ribas. Kita svarbi ir taip pat teisiškai nereglamentuota federalinio prezidento veiklos sritis – tai nuolatiniai jo susitikimai ir pokalbiai su federaline vyriausybe, Bundestago frakcijomis, visuomeninėmis sąjungomis, bažnyčių atstovais ir kt., kurių metu pasikeičia reikalinga informacija ir pan.

Tradiciškai federaliniam prezidentui suteikiama apdovanojimų ir malonės teisė (PĮ 60 str. 2 d.). Pagrindinis Įstatymas nustato, kad federalinis prezidentas malonės teisę įgyvendina Federacijos mastu, o tai reiškia, kad jis gali ją įgyvendinti tik tais atvejais, kai baudžiamasis procesas buvo vykdomas federaliniuose teismuose. Šį įgaliojimą federalinis prezidentas taip pat gali perduoti kitoms valdžios institucijoms (PĮ 60 str. 3 d.).

Svarbūs federaliniam prezidentui suteikti įgaliojimai susiję su parlamentu ir vyriausybe. Štai pagal Bundestago rinkimų įstatymo¹²¹² 16 § federalinis prezidentas nustato Bundestago rinkimų dieną. Ši teisė nėra nustatyta Pagrindiniame Įstatyme, tačiau ji yra prilyginama vienai iš konstitucinių jo funkcijų. Šiuo įgaliojimu federalinis prezidentas atlieka organizacinę funkciją, kuri užtikrina valdžios institucijų veiklos nepertraukiamumą ir sklandų jų darbą. Nors Bundestagas pats nustato savo posėdžių pradžią ir pabaigą, tačiau federalinis prezidentas pagal Pagrindinio Įstatymo 39 straipsnio 3 dalies 2 ir 3 sakinį turi teisę pareikalauti jį sušaukti ir anksčiau.

Pagrindiniame Įstatyme įtvirtinus parlamentinę valdymo sistemą, federaliniam prezidentui, formuojant vyriausybę, suteikti gana riboti įgaliojimai. Atsižvelgdamas į Bundestage vyraujančias politines jėgas, federalinis prezidentas turi teisę pasiūlyti federalinio kanclerio kandidatūrą (PĮ 63 str. 1 d.). Esant dabartinei Bundestago rinkimų tvarkai, kai federalinio kanclerio kandidatūra rinkėjams yra pristatoma, rinkimų rezultatai lemia, kuris kandidatas turi galimybę gauti reikiamą Bundestago palaikymą. Taigi nors federalinis prezidentas turi teisę siūlyti federalinio kanclerio kandidatūrą, tačiau, kaip minėta, savo nuožiūra jis veikti negali, nes prieš Bundestage daugumą turinčios frakcijos valią pasiūlytas kandidatas negali turėti jokių galimybių būti išrinktas. Kadangi skiriant arba atleidžiant federalinį kanclerį būtina Bundestago narių balsų dauguma,

¹²¹²<http://www.gesetze-im-internet.de/bwahlg/_16.html> [žiūrėta 2011-12-20].

federalinis prezidentas jį privalo skirti arba atleisti (PĮ 63 str. 2 d., 67 str. 1 d.). Šiuo formaliu aktu jis pritaria politinei parlamento valiai.

Aptariant kitus parlamento ir federalinio prezidento tarpusavio santykius pažymėtina, kad paleisti parlamentą federalinis prezidentas gali Pagrindinio Įstatymo 63 ir 68 straipsniuose numatytais atvejais. Kaip minėta, federalinį kanclerį federalinio prezidento siūlymu renka Bundestagas. Ši rinkimų procedūra gali būti trijų stadijų. Pirmojoje stadijoje paprastai balsuojama dėl siūlymo, kurį pateikia federalinis prezidentas. Jei kandidatas gauna įstatymu nustatytą Bundestago narių balsų daugumą, federalinis prezidentas turi jį paskirti (PĮ 63 str. 1 ir 2 d.). Jei šioje stadijoje nesurenkama reikiama balsų dauguma, iniciatyvos teisė pereina Bundestagai – Bundestagas, federaliniam prezidentui nedalyvaujant, gali išrinkti federalinį kanclerį. Šioje stadijoje galimi keli rinkimų turai. Tam, kad kandidatas būtų išrinktas, būtina įstatymu nustatyto Bundestago narių balsų dauguma. Federalinis prezidentas privalo išrinktą federalinį kanclerį paskirti (PĮ 63 str. 3 d.). Jei antrojoje stadijoje dėl kandidato sprendimas nepriimamas, turi vykti nauji rinkimai. Tam, kad būtų išrinktas federalinis kancleris, trečiojoje stadijoje užtenka paprastos balsų daugumos. Jei federaliniam kancleriui pritaria absoliuti Bundestago narių dauguma, federalinis prezidentas privalo federalinį kanclerį paskirti. Esant mažumos kandidatui, federalinis prezidentas savo nuožiūra gali paskirti išrinktą federalinį kanclerį arba paleisti Bundestagą (PĮ 63 str. 4 d.).

Pagal Pagrindinio Įstatymo 68 straipsnį federalinis kancleris gali savo iniciatyva kelti pasitikėjimo klausimą. Jei pasitikėjimas jam nepareiškiamas, atsiveria kelios galimybės: jis gali atsistatydinti, toliau eiti savo pareigas arba siūlyti federaliniam prezidentui paleisti Bundestagą. Federalinis prezidentas turi per 21 dieną arba pasiūlymui pritarti, arba jam pasiūlyti taikyti Pagrindinio Įstatymo 81 straipsnyje numatytas procedūras, arba ieškoti kitų galimybių, kaip įveikti susidariusią krizinę padėtį. Jei Bundestagas pagal Pagrindinio Įstatymo 68 straipsnį nepaleidžiamas, federalinis prezidentas pagal Pagrindinio Įstatymo 81 straipsnio 1 dalį, pasiūlius federalinei vyriausybei ir pritarus Bundesratui, gali paskelbti įstatymų leidybos nepaprastąją padėtį (*Gesetzgebungsnotstand*). Šiais federalinio prezidento įgaliojimais siekiama išspręsti valstybės valdymo problemas bei garantuoti politinio proceso stabilumą, todėl šie federalinio prezidento įgaliojimai vadinami „rezervinėmis funkcijomis“, arba „krizinių

situacijų“ įgaliojimais. Taigi teisės Bundestagui paleisti save nebuvimas ir palyginti ribotos federalinio prezidento galimybės paleisti parlamentą suteikia galimybę stabilizuoti parlamentinę sistemą.

Pagal Pagrindinio Įstatymo 64 straipsnio 1 dalį federalinis prezidentas federalinio kanclerio siūlymu skiria ir atleidžia federalinius ministrus. Pareigos juos skirti kaip federalinį kanclerį jis neturi, jis gali pareikšti federaliniam kancleriui savo nuomonę jų atžvilgiu, kai kuriais svarbiais atvejais turi teisę pareikšti nuomonę ir viešai, tačiau vis dėlto ir šiuo atveju federalinio prezidento įtaka gali būti tik minimali. Taigi sprendimo teisė dėl personalinės federalinės vyriausybės sudėties priklauso federaliniam kancleriui, nes skyrimo procedūra iš esmės yra formalus pobūdis.

Ir jau paskirtos federalinės vyriausybės atžvilgiu federalinio prezidento įtaka labai ribota: jis negali nei federalinio kanclerio, nei federalinių ministrų savo nuožiūra atleisti ar versti juos atsistatydinti. Tiesa, jam suteikta teisė tvirtinti federalinės vyriausybės darbo reglamentą (PĮ 56 str. 4 sakiny); ši tariamai nesvarbi teisė suteikia federaliniam prezidentui galimybę sekti vyriausybės vykdomą politiką ir kartu palaikyti su ja nuolatinius ryšius.

Pagal Pagrindinio Įstatymo 60 straipsnio 1 dalį federaliniam prezidentui suteikta teisė skirti federalinius teisėjus, federalinius tarnautojus, karininkus ir puskarininkius, jei įstatymas nenumato kitaip. Personalinę Federalinio Aukščiausiojo Teismo, Federalinio administracinio teismo, Federalinio finansų teismo, Federalinio darbo teismo ir Federalinio socialinio teismo sudėtį pagal Pagrindinio Įstatymo 95 straipsnio dalį nustato už atitinkamą sritį atsakingas federalinis ministras kartu su teisėjų rinkimų komisija, kurią sudaro už atitinkamas sritis atsakingi federalinių žemių ministrai ir toks pat Bundestago išrinktų narių skaičius. Federalinis prezidentas šioje srityje pirmiausia turi atkreipti dėmesį į tai, ar nebuvo pažeistos atrankos procedūros. Jo teisė spręsti dėl asmenų tinkamumo eiti minėtas pareigas yra labai ribota.

Pagal Pagrindinio Įstatymo 59 straipsnio 1 dalies 1 sakinį federalinis prezidentas atstovauja Federacijai tarptautiniuose santykiuose. Toks federalinio prezidento atstovavimas yra įmanomas, kiek tai yra susiję su visos Vokietijos Federacinės Respublikos atstovavimu. Federalinis prezidentas neatstovauja, kai yra numatytas federalinių žemių atstovavimas tarptautinių santykių srityje. Vykdydamas šią funkciją, jis ratifikuoja sutartis (PĮ 59 str. 1 d. 2 sakiny), akredituoja ir priima pasiuntinius (PĮ 59 str. 1 d.

3 sakiny). Šiais atvejais federalinis prezidentas yra priklausomas nuo vyriausybės, taip pat ir nuo parlamento politinės valios, nes pagrindinis subjektas užsienio politikos srityje yra federalinė vyriausybė, kuri formuoja ir nusprendžia dėl užsienio politikos turinio bei yra atsakinga Bundestagai. Federalinė vyriausybė priima sprendimus ir dėl tarptautinių sutarčių turinio (PĮ 58 ir 65 str.). Čia svarbus ir Bundestagas – federaliniu įstatymu jis tvirtina federalinio prezidento sudarytas sutartis, kurios reglamentuoja Federacijos politinius santykius arba yra susijusios su Federacijos įstatymo leidybos sritimis (PĮ 59 str. 2 d.). Taigi federalinis prezidentas, tarptautinių santykių srityje atstovaudamas Federacijai, nėra savarankiškas: jis laikosi federalinės vyriausybės ir Bundestago suformuotos politikos.

Federalinis prezidentas pagal suteiktus įgaliojimus išreiškia ir vadinajamąjį konstitucinį sutarimą – užbaigia tam tikrus procesus, vykstančius parlamentinėje sistemoje. Šalies viduje jis formaliai užbaigia įstatymų leidybos procesą – parengia įstatymus ir juos paskelbia (PĮ 82 str. 1 d. 1 sakiny).

Federaliniam prezidentui nėra suteikta įstatymų leidybos iniciatyvos teisė (plg. PĮ 76 str. 1 d., 77 str. 1 d.), tačiau jis turi įgaliojimų įstatymus promulguojant. Pagal Pagrindinio Įstatymo 82 straipsnį tam, kad įstatymai įsigaliotų, juos turi parengti federalinis prezidentas. Sąvoka „rengia“ reiškia, jog federalinis prezidentas originalų įstatymo dokumentą pasirašo tada, kai jį pagal Pagrindinio Įstatymo 58 straipsnį kontrasignuoja federalinis kancleris arba tam tikros srities federalinis ministras. Taip yra patvirtinama, kad įstatymo tekstas sutampa su įstatymo leidėjo priimto įstatymo turiniu (patvirtinamas įstatymo autentiškumas) ir kad įstatymų leidybos procesas vyko laikantis nustatytos tvarkos (patvirtinamas įstatymo legitimumas)¹²¹³; tada įstatymas paskelbiamas oficialiame leidinyje „*Bundesgesetzblatt*“. Šis veiksmas yra susijęs su federalinio prezidento atliekama reprezentacine ir integracine funkcija, be to, šiuo aktu patvirtinama politinių debatų pabaiga ir simboliškai išreiškiamas priimtų sprendimų visuotinis privalomumas¹²¹⁴. Terminas, kada įstatymas turi įsigalioti, paprastai nurodomas pačiame įstatyme. Jei tokios nuostatos jame nėra,

¹²¹³Münch, I. von; Mager, U. *Staatsrecht I: Staatsorganisationsrecht unter Berücksichtigung der europarechtlichen Bezüge*. 7., völlig neubearbeitete Auflage. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 2009, 175.

¹²¹⁴Schlaich, K. Die Funktionen des Bundespräsidenten im Verfassungsgefüge. Isensee, J.; Kirchhof, P. (Hrsg.). *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band II: Demokratische Willensbildung – Die Staatsorgane des Bundes*. Heidelberg, 1987, S. 552.

jis įsigalioja praėjus 14 dienų nuo tos dienos, kai buvo išleistas minėtas leidinys (PĮ 82 str. 2 d.).

Pagrindinis klausimas, federaliniam prezidentui įgyvendinant šį įgaliojimą, taip pat skiriant ir atleidžiant federalinius ministrus ir tarnautojus (PĮ 64 str. 1 d., 60 str. 1 d.), yra vadinamoji jo kontrolės teisė. Neginčijama, kad federaliniam prezidentui yra suteikta formalioji įstatymų konstitucingumo kontrolė, t. y. tikrinti, ar nebuvo pažeistos formaliosios įstatymų leidybos procedūrų taisyklės. Tai išplaukia ir iš Pagrindinio Įstatymo 82 straipsnio formuluotės. Priešingai – dėl federalinio prezidento teisės atlikti materialiąją įstatymų kontrolę, t. y. tikrinti įstatymo turinį, yra pateikiama daug nuomonių; šis klausimas Pagrindiniame Įstatyme nėra aiškiai reglamentuotas. Jei nagrinėtume federalinio prezidento priesaikos tekstą (PĮ 56 str.), tai jis yra įpareigojamas „saugoti Pagrindinį Įstatymą“, tačiau neaiški šiuo atžvilgiu priskiriamų įgaliojimų apimtis. Kitos Pagrindinio Įstatymo nuostatos – 20 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas valdžių padalijimo principas ar visų konstitucinių institucijų įpareigojimas saugoti konstitucinę santvarką – tie argumentai, kurie leidžia pritarti platesniems federalinio prezidento įgaliojimams šioje srityje. Tačiau ir Bundestagas yra tam įpareigotas, todėl pabrėžiant institucijoms priskirtą kompetenciją pasakytina, kad už įstatymų turinį pirmiausia atsakingas demokratiškai legitimuotas įstatymų leidėjas. Įstatymo konstitucingumas turėtų būti vertinamas įstatymų leidybos proceso metu, taigi parlamentui suteikiama jo vertinimo prerogatyva. Tai reikštų, jog federalinis prezidentas yra saistomas įstatymo leidėjo požiūriu dėl įstatymo konstitucingumo, nebent to akivaizdžiai trūktų. Manoma, kad tokiu atveju konstitucinės santvarkos apsaugos principas turėtų turėti pirmumą įstatymų leidėjo esminės, bet ne neribotos įstatymų vertinimo prerogatyvos atžvilgiu. Taigi federaliniam prezidentui vis dėlto turėtų būti priskirtina materialioji įstatymų konstitucingumo kontrolė, kai prieštaravimas Pagrindiniam Įstatymui yra akivaizdus. Kita vertus, pabrėžtina ir tai, kad ne tik federalinis prezidentas, bet ypač Federalinis Konstitucinis Teismas yra „konstitucijos saugotojas“, todėl tikrinti įstatymų konstitucingumą yra pirmiausia ir jo priedermė. O politinės įstatymų kontrolės federalinis prezidentas neginčytinai neturi, nes taip būtų neleistinai kišamasi į valstybės politinį vadovavimą, kuris priskirtas parlamentui¹²¹⁵.

¹²¹⁵Degenhart, Ch. *Staatsrecht I: Staatszielbestimmungen, Staatsorgane, Staatsfunktionen*, 10., neubearbeitete Auflage. Heidelberg, 1994, S. 173–175.

Be to, federalinis prezidentas gali atsisakyti pasirašyti teisės aktą tuo atveju, jei tai pakenktų valstybės įvaizdžiui. Visos šios teisės yra įvardijamos kaip suspensyvinis federalinio prezidento veto, nes savo ruožtu jo sprendimai yra Federalinio Konstitucinio Teismo kontrolės objektas, todėl jie neturi būti galutiniai. Taigi yra užkertamas kelias situacijai, kai federalinis prezidentas galėtų piktnaudžiauti jam suteiktomis kontrolės teisėmis ir blokuotų federalinės vyriausybės vykdomą politiką¹²¹⁶.

Įgyvendindamas jam priskirtus įgaliojimus ir užduotis, federalinis prezidentas atlieka tris skirtingas funkcijas: integracinę funkciją, taip pat vadinamąsias politinio ir teisinio rezervo funkcijas.

Integracinė funkcija pasireiškia tuo, kad federalinis prezidentas kaip vienasmenis ir pirmasis valstybėje konstitucinis organas reprezentuoja Vokietijos Federacinę Respubliką valstybės viduje ir užsienyje ir kartu ne tik simbolizuoja valstybės vienybę ir suverenitetą, bet ir privalo tai saugoti ir išlaikyti¹²¹⁷. Pagaliau federaliniam prezidentui priskiriamas ypatingas vaidmuo tuo atveju, kai kita konstitucinė institucija nebegali atlikti jai priskirtų įgaliojimų¹²¹⁸. Tada jis atlieka vadinamąją politinio rezervo funkciją – jam suteikus tam tikrus įgaliojimus padėtis parlamentinėje sistemoje stabilizuojama. Vadinamojo teisinio rezervo funkciją federalinis prezidentas įgauna įstatymų parengimo ir ministrų bei tarnautojų skyrimo atveju. Vykdydamas šią funkciją, federalinis prezidentas turėtų patikrinti atitinkamo teisės akto teisėtumą, tačiau nėra įpareigotas, nustačius nesuderinamumą su Pagrindiniu Įstatymu ir kitais įstatymais, visada daryti tam tikras išvadas. Ši funkcija tampa aktuali, kai kitos institucijos išimtiniais atvejais to padaryti negali arba jos tai atliktų pavėluotai.

Pagal Pagrindinio Įstatymo 58 straipsnio 1 dalį tam, kad federalinio prezidento įsakymai ir potvarkiai (*Anordnungen und Verfügungen*) galiotų, juos turi kontrasignuoti federalinis kancleris arba atitinkamas federalinis ministras. Atsisakius šiuos aktus kontrasignuoti, jie yra nega-

¹²¹⁶Westphalen, R. Graf von. *Deutsches Regierungssystem*. München, 2001, S. 316.

¹²¹⁷Hesse, K. *Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland*. Neudruck der 20. Auflage. Heidelberg, 1999, S. 274–275.

¹²¹⁸Pvz., jei Bundestage susiformuoja dauguma, kuri atmeta pasiūlytas federalinio kanclerio kandidatūras ir neranda šiuo klausimu sutarimo, federalinis prezidentas gali paleisti Bundestagą ir paskelbti įstatymų leidybos nepaprastąją padėtį (PĮ 63 str. 4 d. 3 sakiny, 58 str. 2 sakiny, 68, 81 str.).

liojantys. Kontrasignuojami turi būti ir įstatymai, kuriuos federalinis prezidentas parengia (PĮ 82 str. 1 d. 1 sakiny). Be kita ko, su vyriausybe turi būti derinamos ir kontrasignuojamos federalinio prezidento kalbos, jam vykdant užsienio politiką, nes tokiu atveju jis veikia ne kaip kuris nors kitas konstitucinis organas, bet atstovauja valstybei Pagrindinio Įstatymo 59 straipsnio 1 dalies 1 sakinio prasme ir formuluoja valstybės politinę valią, kurią formuoja vyriausybė. O šis reikalavimas pranešimams, kuriuos federalinis prezidentas skaito šalies viduje, nėra keliamas.

Pagrindinio Įstatymo 58 straipsnio 2 sakinyje nurodytos išimtys, kai kontrasignavimas nėra būtinas. Taigi tie atvejai yra šie: skiriant ir atleidžiant federalinį kanclerį (PĮ 63, 67 str.), paleidžiant Bundestagą pagal Pagrindinio Įstatymo 63 straipsnio 4 dalį ir 68 straipsnio 1 dalį, taip pat ir pagal 69 straipsnio 3 dalį, kai federalinio prezidento prašymu federalinis kancleris, federalinio kanclerio arba federalinio prezidento prašymu federalinis ministras yra įpareigojamas eiti savo pareigas, kol bus paskirtas kitas asmuo. Tai nėra baigtinis sąrašas: kontrasignavimas taip pat nėra būtinas federaliniam prezidentui atsisakant eiti pareigas, siūlant federalinio kanclerio kandidatūrą (PĮ 63 str. 1 d., 115 h 2 d. 1 sakiny) ir reikalaujant sušaukti Bundestagą (PĮ 39 str. 3 d. 3 sakiny).

Kontrasignavimo prasmė aptartina dviem aspektais. Pirmiausia tuo siekiama, kad federalinis prezidentas prieš vyriausybės valią nevykdytų savarankiškos politikos ir netrikdytų darnaus valstybės valdymo. Taigi federalinio prezidento veiksmai turi būti koordinuojami su vyriausybės veiksmais, nors, kita vertus, federalinis prezidentas turi būti lojalus Bundestago ir kitų konstitucinių organų atžvilgiu. Be to, vyriausybė, kontrasignuodama minėtus aktus, perima ir politinę-parlamentinę atsakomybę. E. Steino teigimu, Pagrindinio Įstatymo 58 straipsnyje nurodomi federalinio prezidento aktai – tai ne jo asmeniniai sprendimai, kurie federalinės vyriausybės narių turi būti tik formaliai kontrasignuojami. Tai iš esmės aktai, kurių turinį lemia juos kontrasignuojantys federalinės vyriausybės nariai. O federalinis prezidentas savo parašu pirmiausia tik patvirtina, ką kompetentingos institucijos jau nusprendė ir kad tai sprendamos jos laikėsi nustatytų procedūrų¹²¹⁹. Ši konstitucinė nuostata turi užtikrinti vadovavimo valstybei vieningumą, federalinės vyriausybės atsakomybę už federalinio prezidento veiksmus. Be to, tai, taip pat

¹²¹⁹Stein, E. *Staatsrecht*. 12., neubearbeitete Auflage. Tübingen, 1990, S. 55.

ir Pagrindinio Įstatymo 65 straipsnis, kuriame nustatyta, jog federalinis kancleris nustato politikos kryptis, patvirtina, kad federalinis prezidentas yra saistomas federalinės vyriausybės vykdomos politikos.

Federalinė vyriausybė – tai savarankiška valstybės institucija, susidedanti iš federalinio kanclerio ir federalinių ministrų (PĮ 62 str.). Ji yra vykdomosios valdžios dalis, tačiau jos veikla toli gražu neapsiriboja tik įstatymų vykdymu. Federalinė vyriausybė apibūdinama kaip politinė institucija, kurioje ypatingą vietą užima federalinis kancleris. Tai visų pirma liudija Pagrindinio Įstatymo 65 straipsnio 1 sakinyje įtvirtinta federalinio kanclerio teisė nustatyti politikos kryptis, principus ir tikslus. Be to, federalinis kancleris turi teisę nustatyti federalinių ministrų skaičių, jų veiklos sritis (nors tai nėra tiesiogiai įtvirtinta Pagrindiniame Įstatyme), sušaukti Bundestagą (PĮ 39 str. 3 d.), o paskelbus gynybos padėtį vadovauti ginkluotosioms pajėgoms (PĮ 115 b str.).

Federalinės vyriausybės priklausomybė nuo parlamento pirmiausia pasireiškia ją sudarant. Išskiriami du šio proceso etapai: federalinio kanclerio rinkimai (PĮ 63 str.) ir federalinių ministrų skyrimas (PĮ 64 str.).

Federalinių kanclerį federalinio prezidento siūlymu renka Bundestagas. Ši rinkimų procedūra gali būti trijų stadijų. Pirmojoje stadijoje paprastai balsuojama dėl siūlymo, kurį pateikia federalinis prezidentas. Jei šioje stadijoje nesurenkama reikiama balsų dauguma, iniciatyva pereina Bundestagui. Tam, kad būtų išrinktas federalinis kancleris, trečiojoje stadijoje užtenka paprastos balsų daugumos. Tokiu atveju gali būti Bundestago narių mažumos sudaryta federalinė vyriausybė, todėl federalinis prezidentas savo nuožiūra gali paskirti paprasta balsų dauguma išrinktą federalinį kanclerį arba paleisti Bundestagą (PĮ 63 str. 4 d.). Glaudus federalinės vyriausybės ir Bundestago ryšys pasireiškia tuo, kad federalinio kanclerio, o kartu ir visos federalinės vyriausybės įgaliojimai baigiasi susirinkus naujai išrinktam Bundestagui (PĮ 69 str. 2 d.).

Federalinė vyriausybė per visą savo įgaliojimų laikotarpį privalo turėti nuolatinį Bundestago pasitikėjimą, tačiau tiesioginis nepasitikėjimas gali būti pareikštas tik federaliniu kancleriu, o ne visa federaline vyriausybe ar atskirais federaliniais ministrais. Federaliniu kancleriu nepasitikėjimas gali būti pareikštas išrenkant naują federalinį kanclerį („konstruktyvusis nepasitikėjimo votumas“ (PĮ 67 str.). Taigi nepasitikėjimo votumas ir federalinio kanclerio įpėdinio rinkimai yra vienas su kitu susiję.

Taip yra užkertamas kelias parlamento opozicinėms grupėms priversti federalinę vyriausybę atsistatydinti, jei jos nėra pajėgios pateikti alternatyvią programą ir sudaryti darbingą federalinę vyriausybę. Tam, kad tai įvyktų, aplink tam tikrą kandidatą turi susitelkti stiprios opozicinės jėgos, priešingos esamam federaliniam kancleriui. Neatsitiktinai tai vertinama kaip galimybė išlaikyti stabilią vyriausybę¹²²⁰.

Federalinis kancleris pagal Pagrindinio Įstatymo 68 straipsnį gali ir savo iniciatyva kelti nepasitikėjimo klausimą. Bundestago narių balsų daugumos jam pareikštas pasitikėjimas sustiprina jo politinį prestižą be kokių nors tolesnių teisinių pasekmių. Jei pasitikėjimas nepareiškiamas, atsiveria kelios galimybės: jis gali atsistatydinti, toliau eiti savo pareigas arba siūlyti federaliniam prezidentui paleisti Bundestagą.

Kaip minėta, federalinius ministrus federalinio kanclerio siūlymu skiria ir atleidžia federalinis prezidentas. Taigi sprendimo teisė dėl personalinės federalinės vyriausybės sudėties priklauso federaliniam kancleriui, nes skyrimo procedūra yra formalus pobūdžio. Bundestagas tiesiogiai neturi jokių teisinių galimybių daryti įtaką federalinius ministrus skiriant ir atleidžiant. Pagal Pagrindinio Įstatymo 69 straipsnio 2 dalį federalinių ministrų įgaliojimai baigiasi, kai federalinis kancleris nustoja eiti savo pareigas. Tai taip pat rodo visos federalinės vyriausybės priklausomybę nuo federalinio kanclerio.

Užduočių ir įgaliojimų paskirstymas federalinėje vyriausybėje nustatytas Pagrindinio Įstatymo 65 straipsnyje. Be jau minėto vadinamojo kanclerio nurodymų principo, pagal kurį federaliniai ministrai turi laikytis federalinio kanclerio nustatytų politikos krypčių, kiekvienas federalinis ministras savarankiškai vadovauja savo valdymo sričiai ir yra už ją atsakingas. Taigi pagal šį vadinamąjį žinybingumo principą federalinei vyriausybei priskirtos užduotys yra vykdomos ne bendrais, o atskirų ministrų sprendimais. Kai atskirų federalinių ministrų nuomonės išsiskiria klausimais, apimančiais bendras valdymo sritis, federalinė vyriausybė tai sprendžia kolegialiai (PĮ 65 str. 3 sakiny). Toks sprendimas yra privalomas yra taikomas ir tada, kai Pagrindiniame Įstatyme nurodoma, jog toks sprendimas yra būtinas (pvz., PĮ 35, 81, 91 str.). Vis dėlto, kaip pažymi A. Katzas, Pagrindinio Įstatymo 65 straipsnyje įtvirtintų žinybingumo ir

¹²²⁰Degenhart, Ch. *Staatsrecht I: Staatszielbestimmungen, Staatsorgane, Staatsfunktionen*, 10., nebearbeitete Auflage. Heidelberg, 1994, S. 163.

kolegialumo principų atžvilgiu vyrauja federalinio kanclerio nurodymų principas¹²²¹.

Pagrindiniame Įstatyme nėra bendros nuostatos, kurioje būtų išsamiai išdėstyti visi federalinės vyriausybės įgaliojimai. Juos pirmiausia lemia federalinės vyriausybės, kaip aukščiausios vykdomosios valdžios institucijos, statusas, taip pat įgaliojimai, kildinami iš valdžių padalijimo principo. Jos svarba pirmiausia pasireiškia valstybės politiniu vadovavimu: ji sprendžia svarbiausius vidaus ir užsienio politikos, ekonominius, finansinius, socialinius, karinius ir kitus klausimus. Be to, federalinė vyriausybė yra svarbus įstatymų leidybos proceso subjektas, nes apie pusę Bundestage svarstomų įstatymų projektų pateikia federalinė vyriausybė. Svarbus vaidmuo federalinei vyriausybei tenka nepaprastųjų įstatymų leidybos procese (PĮ 81 str.).

7. TEISMINĖ VALDŽIA

Be kitų institucijų, t. y. įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios, per kurias tauta vykdo valstybinę valdžią, Pagrindinio Įstatymo 1 straipsnio 3 dalyje 20 straipsnio 2 ir 3 dalyse minimos ir teisminės valdžios institucijos. Pagal Pagrindinio Įstatymo 92 straipsnį teisminė valdžia yra patikėta teisėjams; ją įgyvendina Federalinis Konstitucinis Teismas, Pagrindiniame Įstatyme numatyti federaliniai teismai ir federalinių žemių teismai. Tačiau šiame straipsnyje įvardyti Federacijos teismai, kurie gali būti įsteigti, o tai reiškia, kad kitokie teismai negalimi išskyrus Pagrindinio Įstatymo 101 straipsnio 1 dalį, kai tokia teisė suteikiama federalinėms žemėms.

Pagal Pagrindinio Įstatymo 95 straipsnio 1 dalį šalyje įsteigiami penki teismai: Federalinis Aukščiausiasis Teismas (*Bundesgerichtshof*), veikiantis Karslrūjėje (*Karlsruhe*) ir nagrinėjantinis bendrosios kompetencijos, t. y. civilines ir baudžiamąsias bylas, Federalinis administracinis teismas (*Bundesverwaltungsgericht*) Leipcige (*Leipzig*), Federalinis finansų teismas (*Bundesfinanzhof*) Miunchene (*München*), Federalinis darbo teismas (*Bundesarbeitsgericht*) Erfurte (*Erfurt*) ir Federalinis socialinis teismas (*Bundessozialgericht*) Kaselyje (*Kassel*)¹²²². Iš šių teismų pagal

¹²²¹Katz, A. *Staatsrecht: Grundkurs im öffentlichen Recht*, 12., überarbeitete Auflage. Heidelberg, 1994. S. 198.

¹²²²Münch, I. von; Mager, U. *Staatsrecht I: Staatsorganisationsrecht unter Berücksichtigung der europarechtlichen Bezüge*. 7., völlig neubearbeitete Auflage. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 2009, S. 289.

Pagrindinio Įstatymo 95 straipsnio 3 dalį, siekiant išlaikyti jurisdikcijos vienvė, turi būti sudaromas Bendrasis senatas. Be minėtų teismų, pagal Pagrindinio Įstatymo 96 straipsnio 1, 2 ir 4 dalis gali būti įsteigtas federalinis teismas, skirtas verslo teisės apsaugai, taip pat kariniai tribunolai bei federaliniai teismai drausminėms byloms ir skundams nagrinėti. Vadovaujantis Pagrindinio Įstatymo 96 straipsnio 1 dalies nuostata, buvo įsteigtas Federacijos patentų teismas (*Bundespatentgericht*) Miunchene kaip federalinis pirmosios instancijos teismas.

Jau minėta, kad pagal Pagrindinio Įstatymo 101 straipsnio 1 dalį draudžiama steigti teismus, kurių įgaliojimai ypatingi (*Ausnahmegericht*). Pasak Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo, ypatingų įgaliojimų turintys teismai – tai teismai, kurie steigiami nesiremiant nei Federacijos, nei federalinės žemės įstatymu tam, kad būtų išspręsti pavieniai konkretūs ir individualiai numatyti atvejai¹²²³. O Pagrindinio Įstatymo 101 straipsnio 2 dalis atveria galimybę, remiantis įstatymu, steigti tam tikrų sričių teismus, pavyzdžiui, šeimos teismus, jaunimo teismus, garbės teismus ir pan.

Federalinėse žemėse bendrosios jurisdikcijos teismai yra kelių instancijų. Pirmoji instancija – tai apylinkių teismai (*Amtsgerichte*), antroji – žemės teismai (*Landgerichte*). Tarpinė instancija tarp šių teismų ir Federalinio Aukščiausiojo Teismo – apeliaciniai teismai (*Oberlandesgerichte*). Specializuoti teismai taip pat daugiausia trijų instancijų¹²²⁴.

Personalinę aukščiausiųjų teismų sudėtį pagal Pagrindinio Įstatymo 95 straipsnio 2 dalį nustato už atitinkamą sritį atsakingas federalinis ministras kartu su Teisėjų rinkimų komisija (*Richterwahlausschuss*), kurią sudaro už atitinkamas sritis atsakingi federalinių žemių ministrai ir toks pat Bundestago išrinktų narių skaičius, tačiau jie nebūtinai turi būti Bundestago nariai. Taigi aukščiausiųjų teismų sudarymas iš esmės priskirtas vykdomajai valdžiai.

Pabrėžtina, kad siekiant užtikrinti teismų veiklos objektyvumą ir nepriklausomumą Pagrindinio Įstatymo 97 straipsnyje įtvirtintas svarbus teisėjų nepriklausomumo principas. Šio straipsnio 1 dalyje garantuojamas teisėjų dalykinis nepriklausomumas: teisėjai yra nepriklausomi ir klauso

¹²²³Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo pirmojo senato 1953 m. gruodžio 17 d. sprendimas (*BVerfGE* 3, 213).

¹²²⁴Hesse, J. J.; Ellwein, T. *Das Regierungssystem der Bundesrepublik Deutschland*. Band 1: Text. 9., vollständig neu bearbeitete Auflage. Berlin: De Gruyter Recht und Politik, 2004, S. 368.

tik įstatymo. Tai reiškia, kad teisėjai yra laisvi nuo bet kokių nurodymų. Šio straipsnio 2 dalyje įtvirtintas asmeninis teisėjų nepriklausomumas – tai visų pirma jų nepakeičiamumas ir draudimas juos bet kuriuo metu atleisti, perkelti ar atstatydinti.

Pagrindinio Įstatymo 19 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta nuostata, kad kiekvienas, kurio teises pažeidžia viešoji valdžia, turi teisę jas ginti teisminiu keliu, laikoma vienu svarbiausių teisinės valstybės požymių. Šiuo atveju sąvoka „viešoji valdžia“ suprantama taip, jog tai – vykdomosios valdžios aktai, bet ne parlamento priimti įstatymai, taip pat ne teisminės valdžios priimti aktai. Kartu tai nereiškia, jog teisminių instancijų, ginančių teises, skaičius gali ir turi būti neribotas¹²²⁵.

Pagrindinio įstatymo IX skirsnyje, reglamentuojančiame Vokietijos Federacinės Respublikos teisingumo vykdymą, yra nustatytos ir teisinės garantijos, kurios, kaip teigia T. Maunzas ir R. Zippelius, galėtų būti įtvirtintos ir Pagrindinio Įstatymo I skirsnyje „Pagrindinės teisės“¹²²⁶. Štai Pagrindinio Įstatymo 102 straipsnis skelbia, jog mirties bausmė yra panaikinta. Ši nuostata neabejotinai susijusi su Pagrindinio Įstatymo 2 straipsnio 2 dalyje garantuojama teise į gyvybę. Pagrindinio Įstatymo 101 straipsnio 1 dalies 2 sakinyje garantuojama teisė kreiptis į teisėtą teisėją: teisėtas teisėjas yra tas, kurio kompetencija, neatsižvelgiant į konkrečius atvejus, yra nustatyta įstatymu tam tikrai sričiai. Pagrindinio Įstatymo 103 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė būti išklašytam teisme susijusi su Pagrindinio Įstatymo 19 straipsnio 4 dalies nuostata, garantuojančia galimybę kreiptis į teismą. Minėto 103 straipsnio 2 ir 3 dalys įtvirtina tokius svarbius bei visuotinai pripažintus principus kaip „*nulla poena sine lege*“ ir „*ne bis in idem*“, t. y. draudimą taikyti baudžiamąsias sankcijas, nenumatytas įstatyme ir draudimą bausti už tą pačią veiką du kartus. Pagrindinio Įstatymo 104 straipsnyje išdėstytos teisinės garantijos suimtiems asmenims yra susijusios su Pagrindinio Įstatymo 2 straipsnio 2 dalies nuostata, jog asmens laisvė yra nepažeidžiama. Pažymėtina, kad šios teisės priklauso senosios kartos žmogaus teisėms, įtvirtintoms jau 1679 m. Asmens neliečiamybės įstatyme (*Habeas Corpus act*).

¹²²⁵Plačiau žr.: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo plenumo 2003 m. balandžio 30 d. nutarimą (*BVerfGE 107, 395*).

¹²²⁶Maunz, T.; Zippelius, R. *Deutsches Staatsrecht: ein Studienbuch*, 29., völlig neubearbeitete Auflage. München, 1994, S. 344.

8. KONSTITUCINĖ JUSTICIJA

Ypatingą vietą Vokietijos Federacinės Respublikos teismų sistemoje užima Federalinis Konstitucinis Teismas (*Bundesverfassungsgericht*)¹²²⁷. Pirmąkart Vokietijos istorijoje jis buvo įtvirtintas tik priėmus Pagrindinį Įstatymą¹²²⁸. Jo konstituciniam statusui būdinga tai, kad, palyginti su kitais aukščiausiais Federacijos teismais, jis, viena vertus, yra teismas, kita vertus, aukščiausias konstitucinis organas¹²²⁹. Tai – savarankiška Federacijos institucija, turinti ypatingus įgaliojimus ir todėl vadinama Konstitucijos sergėtoja ir jos oficialia aiškintoja, stabilumo garantu, arbitru konstituciniuose ginčiuose tarp Federacijos valstybinių institucijų, tarp Federacijos ir federalinių žemių, politinio ir visuomeninio gyvenimo taikintoja¹²³⁰. Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas pagal Pagrindinio Įstatymo 92 straipsnį yra teisminės valdžios dalis. Tai – teismas, kuris sprendžia konstitucinius ginčus, kai į jį kreipiamasi, remdamasis konstitucine teise. Valstybės valdžios institucijos pagal Pagrindinį Įstatymą (20 str. 3 d.) yra saistomos konstitucinės teisės, todėl konstitucinė teisė laikoma „arti politikos“ esančia teise¹²³¹.

Taigi Federaliniam Konstituciniam Teismui Pagrindiniame Įstatyme atskiras skyrius neskirtas, jo statusą, kaip ir kitų federalinių teismų, reglamentuoja IX skyrius (92–104 str.). Federalinio Konstitucinio Teismo teisėjų rinkimo procedūras, jo teiseną ir kitus klausimus reglamentuoja Federalinio Konstitucinio Teismo įstatymas (*Bundesverfassungsgerichtsgesetz*)¹²³², kuris buvo priimtas įgyvendinant Pagrindinio Įstatymo 94 straipsnį.

Federalinių Konstitucinių Teismą sudaro 16 narių, tarp kurių yra pirmininkas ir jo pavaduotojas. Teisėjai pasiskirsto į dvejus rūmus arba senatus, turinčius po aštuonis narius. Kiekvienam senatui pagal minė-

¹²²⁷<<http://www.bundesverfassungsgericht.de>>

¹²²⁸Plačiau žr.: Limbach, J. *Das Bundesverfassungsgericht*. München: Beck, 2001.

¹²²⁹Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo Antrojo senato 1957 m. gegužės 21 d. sprendimas (*BVerfGE 7,1*).

¹²³⁰Katz, A. *Staatsrecht: Grundkurs im öffentlichen Recht*, 12., überarbeitete Auflage. Heidelberg, 1994, S. 246.

¹²³¹Münch, I. von; Mager, U. *Staatsrecht I: Staatsorganisationsrecht unter Berücksichtigung der europarechtlichen Bezüge*. 7., völlig neubearbeitete Auflage. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 2009, S. 300.

¹²³²<<http://www.gesetze-im-internet.de/bverfogg>> [žiūrėta 2012-02-12].

to įstatymo §14 nustatyta tam tikra kompetencija. Trumpai tariant, pirmojo senato vienas svarbiausių įgaliojimų – spręsti ginčus dėl teisės aktų nuostatų atitikties pagrindinėms teisėms, o antrajam senatui priskiriama spręsti ginčus, susijusius su valstybės organizavimo klausimais. Pirmajam senatui pirmininkauja Teismo pirmininkas, antrajam – jo pavaduotojas. Nuo 1986 m., atsižvelgiant į didelį Teismo darbo krūvį, sudaromos kelios grupės po tris teisėjus, kurios sprendžia teisingumo klausimus konkrečiosios normų kontrolės ir konstitucinių skundų atvejais. Pagal Federalinio Konstitucinio Teismo §16 tais atvejais, kai vienas senatas nori nukrypti nuo tos pozicijos, kurią kitas senatas jau suformavo savo sprendime, sudaromas plenumas, kurį sudaro visi, t. y. 16, teisėjų.

Ypatingas Federalinio Konstitucinio Teismo statusas suponuoja didelius reikalavimus asmenims, kurie gali būti šio teismo teisėjais. Pagrindinio Įstatymo 94 straipsnio nuostatas detalizuoja Federalinio Konstitucinio Teismo įstatymo § 2 – jame nustatyta, kad kiekvieno senato trys teisėjai turi būti renkami iš aukščiausiųjų federalinių teismų, kuriuose jie turi būti išdirbę mažiausiai trejus metus. Pagal šio įstatymo § 3 šio teismo teisėju gali būti renkamas 40 metų amžiaus sulaukęs asmuo, kuris gali būti renkamas Bundestago nariu, kuris yra pateikęs pasižadėjimą tapti Federalinio Konstitucinio Teismo nariu ir kuris yra tinkamas būti teisėju pagal Vokietijos Respublikos teisėjų įstatymą. Jie negali priklausyti Bundestagui, Bundesratui, federalinei vyriausybei ar atitinkamoms federalinių žemių institucijoms. Teisėjų įgaliojimų laikas – dvylika metų, pareigas jie gali eiti iki 68 metų amžiaus ir yra renkami tik vienai kadencijai.

Pagal Pagrindinio Įstatymo 94 straipsnio 1 dalį Federalinį Konstitucinį Teismą sudaro federaliniai teisėjai ir kiti nariai. Pusę šių narių, taigi aštuonis, renka Bundestagas, pusę – Bundesratas. Bundestagas renka teisėjus netiesiogiai, t. y. juos renka Bundestago rinkimų komitetas, sudarytas iš dvylikos narių. Šis komitetas sprendimą priima dviejų trečiųjų balsų dauguma, t. y. išrinktu laikomas tas teisėjas, kuris surenka mažiausiai aštuonis balsus. Bundesratas išrenka kitus aštuonis teisėjus taip pat dviejų trečiųjų balsų dauguma.

Federalinio Konstitucinio Teismo įgaliojimai yra įtvirtinti Pagrindiniame Įstatyme, tačiau, kaip nurodoma Pagrindinio Įstatymo 93 straipsnio 2 dalyje, jis gali nagrinėti ir kitus atvejus, nustatytus federaliniame įstatyme, t. y. Federalinio Konstitucinio Teismo įstatyme. Taigi išsamus

šio Teismo įgaliojimų katalogas Pagrindiniame Įstatyme nepateiktas – visi įgaliojimai įtvirtinti minėto įstatymo § 13.

Federalinio Konstitucinio Teismo įgaliojimai skirstytini į kelias grupes. Visų pirma, pagal Pagrindinio Įstatymo 93 straipsnio 1 dalies 1 punktą Federaliniam Konstituciniam Teismui patikėta nagrinėti aukščiausių Federacijos institucijų ginčus (ne tik federalinio prezidento, federalinės vyriausybės, Bundestago ir Bundesrato, bet ir Bundestago deputatų frakcijų, atskirų deputatų ar politinių partijų) dėl kompetencijos turinio ir apimties, kurią atskiriems organams suteikia Pagrindinis Įstatymas. Pareiškėjas tokiu atveju turi nurodyti, kokios jam Pagrindiniame Įstatyme numatytos teisės arba pareigos suinteresuoto asmens buvo pažeistos arba kurioms keliama grėsmė. Tai būtina kreipimosi sąlyga. Terminas, per kurį turi būti kreipiamasi, yra šeši mėnesiai nuo to momento, kai pareiškėjui tapo žinoma apie atliktus veiksmus arba jų neatlikimą. Jei kreipimasis atitinka šia svarbiausias sąlygas, Federalinis Konstitucinis Teismas privalo tikrinti, ar pareiškėjo teisės tikrai buvo pažeistos (pvz., deputato statusas pagal PĮ 38 str. 1 d.). Jeigu kreipimasis pagrįstas, Federalinis Konstitucinis Teismas pagal Federalinio Konstitucinio Teismo įstatymo § 67 1 dalį priima sprendimą, t. y. konstatuoja Konstitucijos pažeidimą, bet suinteresuotam asmeniui neduoda jokių įpareigojimų, nepanaikina tų priemonių, kurių buvo imtasi. Kita vertus, kaip nustatyta minėto įstatymo § 31 1 dalyje, visos valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos yra įpareigtos laikytis Federalinio Konstitucinio Teismo sprendimų.

Federalinis Konstitucinis Teismas taip pat yra įgaliojamas spręsti, ar teisės normos atitinka aukštesnės galios teisės normas. Skiriama abstrakčioji ir konkrečioji teisės normų kontrolė. Abstrakčioji teisės normų kontrolė tarnauja tam, kad Federacijos ir federalinių žemių įstatymų leidėjas būtų saistomas federalinės teisės, galiausiai – Pagrindinio Įstatymo. Šią kontrolę gali inicijuoti federalinė vyriausybė, federalinė žemės vyriausybė arba trečdalis Bundestago narių. Toks kvorumas suteikia Bundestago opozicijai „pakoreguoti“ pralaimėjimus balsuojant Bundestage. Taigi, kaip minėta, tokiu atveju sprendžiama, ar federalinė teisė arba federalinės žemės teisė suderinama su Pagrindiniu Įstatymu ir ar federalinės žemės teisė suderinama su kita federaline teise (PĮ 93 str. 1 d. 2 p.). Svarbi sąlyga, kad tokiu atveju būtų pradėtas procesas Federaliniame Konstituciniame Teisme, yra subjektų, turinčių teisę kreiptis į šį teismą, buvimas bei konk-

retūs nuomonių skirtumai arba abejonės. Abstrakčiosios teisės normų kontrolės atveju nenustatomi jokie terminai. Jei Federalinis Konstitucinis Teismas konstatuoja, kad federalinė teisė nesuderinama su Pagrindiniu Įstatymu, o federalinė teisė – su Pagrindiniu Įstatymu arba federaline teise, įstatymas paskelbiamas negaliojančiu. Toks Federalinio Konstitucinio Teismo sprendimas turi įstatymo galią ir skelbiamas specialiame leidinyje („*Bundesgesetzblatt*“).

O konkreti teisės normų kontrolė (PĮ 100 str. 1 d.) gali būti atliekama tada, kai tai susiję su konkrečiu teisiniu ginču, kurio išsprendimas priklauso nuo tikrinamos teisės normos¹²³³. Kreiptis į Federalinį Konstitucinį Teismą šiuo atveju turi teisę visi teismai. Tyrimo objektas – įstatymai, kurie buvo priimti po Pagrindinio Įstatymo įsigaliojimo¹²³⁴. Jei teismas turi taikyti įstatymą, priimtą iki įsigaliojant Pagrindiniam Įstatymui, dėl jo atitikties Pagrindiniam Įstatymui turi nuspręsti pats teismas. Toks skirtingas reguliavimas paaiškinamas tuo, kad ne kiekvienas teismas gali paskelbti federalinį įstatymą arba federalinės žemės įstatymą prieštaraujančiu Pagrindiniam Įstatymui. Priešingu atveju būtų pažeista Pagrindinio Įstatymo 20 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta nuostata, kad teismai yra saistomi įstatymų, kartu būtų pažeistas ir valdžių padalijimo principas. Taigi, jei taikomas įstatymas, priimtas iki įsigaliojant Pagrindiniam Įstatymui, jį gali koreguoti pats teismas, nes toks įstatymas buvo išleistas įstatymų leidybos organo, kuris nebuvo saistomas Pagrindinio Įstatymo¹²³⁵. Teismas aptariamuoju atveju į Federalinį Konstitucinį Teismą gali kreiptis, jeigu yra įsitikinęs, kad įstatymas antikonstitucinis. Turi būti nurodomos ir tokio įsitikinimo priežastys, ir Federalinio Konstitucinio Teismo sprendimo svarba ta prasme, kad, pripažinus teisės normą negaliojančia, teismo proceso baigtis būtų kitokia. Jei teismas kreipimesi pateikia pakankamai motyvų, Federalinis Konstitucinis Teismas priima sprendimą dėl teisės klausimo, bet ne dėl konkretaus teisinio ginčo. Sprendimo galia tokia pat kaip ir abstrakčiosios teisės normų kontrolės atveju.

¹²³³Panašią procedūrą Federalinis Konstitucinis Teismas atlieka ir tada, kai teisminiame ginče kyla abejonų, ar tarptautinės teisės norma yra sudedamoji federalinės teisės dalis ir ar ji asmeniui tiesiogiai sukuria teises ir pareigas (PĮ 100 str. 2 d.).

¹²³⁴Zr. PĮ 145 str. 2 d.

¹²³⁵Münch, I. von; Mager, U. *Staatsrecht I: Staatsorganisationsrecht unter Berücksichtigung der europarechtlichen Bezüge*. 7., völlig neubearbeitete Auflage. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 2009, S. 311.

Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas taip pat nagrinėja ginčus, kilusius dėl federalinių santykių: dėl federacijos ir federalinių žemių teisių ir pareigų, ypač federalinėms žemėms vykdant federalinę teisę ir federalinę priežiūrą (PĮ 93 str. 1 d. 3 p., 84 str. 4 d. 2 sakiny), taip pat kitus (tik konstitucinius) Federacijos ir federalinių žemių ginčus, kilusius tarp įvairių federalinių žemių arba kurioje nors federalinėje žemėje, jei nėra nustatyta kitokia teisinio nagrinėjimo tvarka (93 str. 1 d. 4 p. PĮ).

Federalinis Konstitucinis Teismas, kaip paskutinė nacionalinė instancija, vaidina svarbų vaidmenį ginant piliečių teises ir laisves: Pagrindinio Įstatymo 93 straipsnio 1 dalies 4a punkte nurodyta, kad kiekvienas asmuo, manantis, kad viešosios valdžios institucijos pažeidė vieną iš pagrindinių jo teisių arba vieną iš teisių, nurodytų 20 straipsnio 4 dalyje, 33, 38, 101, 103 ir 104 straipsniuose, gali paduoti konstitucinį skundą¹²³⁶. Juo skundžiami pažeidimai, padaryti įstatymais, kitais aktais, tačiau pagrindinė dalis ginčų, kuriuos prašoma nagrinėti teisme, kyla dėl administracinių aktų ir ypač dėl teisinių institucijų aktų. Taigi konstitucinis skundas daugeliu atvejų leidžia užginčyti Federalinio Aukščiausiojo Teismo sprendimą, o tai leidžia Federaliniam Konstituciniam Teismui tam tikra prasme tapti aukščiausiąja teismine institucija, kuri įgaliota užtikrinti, kad visi federaliniai aukščiausieji teismai vienodai interpretuotų konstitucines normas. Taigi Federalinis Konstitucinis Teismas gali daryti įtaką Vokietijos teisės sistemai, taip pat civilinei ir baudžiamajai teisei¹²³⁷. Konstitucinį skundą gali teikti ne tik fiziniai, bet ir juridiniai asmenys, kurie dėl savo specifinės prigimties gali būti konstitucinių teisių ir laisvių subjektai. Pabrėžtina, kad konstitucinis skundas Vokietijos Federaliniame Teisme yra pagrindinė skaičiaus požiūriu vada nagrinėti bylas.

Konstitucinių skundų grupei pagal Pagrindinio Įstatymo 93 straipsnio 1 dalies 4b punktą taip pat priskirtini bendruomenių ir bendruomenių susivienijimų skundai, jeigu įstatymu pažeistos savivaldos teisės pagal 28 straipsnį, o pažeidus federalinių žemių įstatymus – tik tada, jei skundas negali būti pateiktas federalinės žemės Konstituciniam Teismui.

Paminėtini ir Federalinio Konstitucinio Teismo įgaliojimai pareiškiant kaltinimą federaliniam prezidentui (PĮ 61 str.) ir federaliniams tei-

¹²³⁶Konstitucinio skundo institutas Vokietijoje įtvirtintas neiškart, t. y. 1949 m. Pagrindiniame įstatyme tokios nuostatos dar nebuvo, ji atsirado tik 1969 m. sausio 29 d. pakeitus Pagrindinį Įstatymą.

¹²³⁷Favoreu, L. *Konstituciniai teismai* (vertė Jarašiūnas, E.). Vilnius: Garnelis, 2001, p. 57.

sėjams (PĮ 98 str. 2 d.). Federalinis Konstitucinis Teismas taip pat sprendžia klausimus dėl politinių partijų veiklos konstitucingumo (PĮ 21 str. 2 d.). Pažymima, kad tokia nuostata kitose demokratinėse valstybėse konstitucijose nesutinkama ir yra siejama su Vokietijos praeitimi¹²³⁸. Iki šiol Federalinis Konstitucinis Teismas uždraudė dviejų partijų veiklą: Socialistinės Reicho partijos (*Sozialistische Reichspartei – SRP*)¹²³⁹ ir Vokietijos komunistų partijos (*Kommunistische Partei Deutschlands – KPD*)¹²⁴⁰.

Konstitucinis Teismas taip pat yra rinkimų teismas, tačiau rinkimų ginčus nagrinėja tik apeliacine tvarka: pagal Pagrindinio Įstatymo 41 straipsnį tikrinti rinkimų rezultatus yra Bundestago kompetencija, jis taip pat gali priimti sprendimą dėl Bundestago deputato mandato netekimo, tačiau tokį sprendimą galima apskųsti Federaliniam Konstituciniam Teismui. Pagal Pagrindinio Įstatymo 18 straipsnį, jei yra piktnaudžiaujama kai kuriomis teisėmis, jų gali būti netenkama, o tai skelbia Federalinis Konstitucinis Teismas, tačiau ši nuostata turi ypač menką praktinę reikšmę.

Federalinis Konstitucinis Teismas bylas sprendžia laikydamasis tam tikrų proceso taisyklių. Paminėtina, kad kreipimaisi turi būti pateikiami raštu. Posėdžiai paprastai vieši, taikomas žodiškumo principas. Senatas gali priimti sprendimus dalyvaujant ne mažiau kaip šešioms teisėjams. Paprastai sprendimai priimami paprasta balsų dauguma, išskyrus atvejus, kai atimamos pagrindinės teisės, konstatuojamas partijos veiklos prieštaravimas Pagrindiniam Įstatymui ir dėl federalinio prezidento apkaltos. Tam reikalinga dviejų trečiųjų balsų dauguma. Jei balsai pasiskirsto po lygiai, negali būti konstatuojamas prieštaravimas nei Pagrindiniam Įstatymui, nei kitai federalinei teisei.

Federalinio Konstitucinio Teismo aktai, kurie priimami žodinio proceso metu, vadinami sprendimais (*Urteil*), be žodinio svarstymo – nutarimais (*Beschluss*). Teisėjai, kurie svarstant išsakė kitą nuomonę ir balsuojant buvo mažuma, gali paskelbti atskirąją nuomonę.

¹²³⁸Arndt, H. W.; Rudolf, W. *Öffentliches Recht: Grundriss für das Studium der Rechts- und Wirtschaftswissenschaften*. 15., überarbeitete Auflage. München: Verlag Franz Vahlen, 2007, S. 39–40.

¹²³⁹Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo pirmojo senato 1952 m. spalio 23 d. sprendimas (*BVerfGE 2, 1*).

¹²⁴⁰Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo pirmojo senato 1956 m. rugpjūčio 17 d. sprendimas (*BVerfGE 5, 85*).

* * *

Pasauliniame konstituciniame procese 1949 m. Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis Įstatymas yra išskirtinis dokumentas: jis laikomas viena reikšmingiausių trečiajame konstitucijų raidos etape, prasidėjusiam po Antrojo pasaulinio karo ir pasibaigusiam XX a. dešimtajame dešimtmetyje, priimtų konstitucijų.

Šioje Konstitucijoje įtvirtintas asmens teisių ir laisvių katalogas pripažįstamas kaip itin išsamus. Pagal Pagrindinį Įstatymą asmens orumas yra pagrindinių teisių pagrindas. Vokietija Pagrindiniame Įstatyme skelbiama esanti demokratinė ir socialinė federacinė valstybė. Taip pat ši Konstitucija reikšminga tuo, kad joje įdiegtos teisinės valstybės idėjos. Pagrindiniame Įstatyme implicitiškai įtvirtina parlamentinės respublikos valdymo forma.

Parlamentas, kaip ir daugelyje federacinių valstybių, sudarytas iš dvejų rūmų – Bundestago ir Bundesrato. Bundestagas yra vienintelė Tautos atstovybė ir vienintelė tiesiogiai demokratinio būdu laisvuose ir lygiuose rinkimuose legitiuota konstitucinė institucija, įstatymais nustatanti funkcijas ir įgaliojimus kitoms Federacijos institucijoms, jei jie jau nėra nustatyti Pagrindiniame Įstatyme. O Bundesratas įkūnija valstybės federalinį elementą, tarnauja tam, kad būtų užkirstas kelias dualizmui tarp Federacijos ir ją sudarančių subjektų – federalinių žemių.

Kaip ir kiekvienoje parlamentinėje respublikoje, centrinė vykdomoji valdžia Vokietijos Federacinėje Respublikoje yra bivalentinė – ją sudaro „silpnas“ federalinis prezidentas ir „stiprus“ federalinis kancleris. Ypatiną tai, kad federalinį prezidentą renka speciali institucija – Federalinis susirinkimas, kuri sudaroma tik rengiant federalinio prezidento rinkimus vieną kartą per penkerius metus. Kaip ir įprasta parlamentinėje respublikoje, federalinė vyriausybė yra politiškai atsakinga parlamentui.

Vokietijos Federacinės Respublikos teismų sistemą pagal Pagrindinio Įstatymo nuostatas sudaro Federalinis Konstitucinis Teismas, Federalinis Aukščiausiasis Teismas, Federalinis administracinis teismas, Federalinis finansų teismas, Federalinis darbo teismas ir Federalinis socialinis teismas.

LITERATŪRA

1. Arndt, H. W.; Rudolf, W. *Öffentliches Recht: Grundriss für das Studium der Rechts- und Wirtschaftswissenschaften*. 15., überarbeitete Auflage. München: Verlag Franz Vahlen, 2007.
2. Badura, P. *Staatsrecht: Systematische Erläuterung des Grundgesetzes für die Bundesrepublik Deutschland*, 2., neubearbeitete Auflage. München, 1996.
3. Boluot, H. Kernfragen der deutschen Verfassungsgeschichte. Juling, P. (Red.) *Deutsche Verfassungsgeschichte 1849-1919-1949*. Bonn, 1989.
4. Battis, U.; Gusy, Ch. *Einführung in das Staatsrecht*. 5., neu bearbeitete Auflage. Berlin/Boston: De Gruyter, 2011.
5. Degenhart, Ch. *Staatsrecht I: Staatszielbestimmungen, Staatsorgane, Staatsfunktionen*. 10., neubearbeitete Auflage. Heidelberg, 1994.
6. Doehring, K. *Allgemeine Staatslehre: eine systematische Darstellung*. Heidelberg, 1991.
7. Favoreu, L. *Konstituciniai teismai* (vertė Jarašiūnas, E.). Vilnius: Garnelis, 2001.
8. Fenske, H. *Deutsche Verfassungsgeschichte: Vom Norddeutschen Bund bis heute*. Berlin, 1981.
9. Fenske, H. Bismarck und die Verfassung des Kaiserreichs. Juling, P. (Red.) *Deutsche Verfassungsgeschichte 1849-1919-1949*, Bonn 1989.
10. Gaebler, W. Der Neuaufbau der Demokratie und die deutsche Einheit. Thierse, W. (Hrsg.). *Das Deutsche Parlament*, 4. Auflage. Stuttgart; Berlin; Köln: Kohlhammer, 1999.
11. Grimm, D. Das Grundgesetz in der deutschen Verfassungstradition. Juling, P. (Red.) *Deutsche Verfassungsgeschichte 1849-1919-1949*, Bonn 1989.
12. Hesse, K. *Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland*. Neudruck der 20. Auflage. Heidelberg, 1999.
13. Hesse, J. J.; Ellwein, T. *Das Regierungssystem der Bundesrepublik Deutschland*. Band 1: Text. 9., vollständig neu bearbeitete Auflage. Berlin: De Gruyter Recht und Politik, 2004.
14. Hesse, J. J.; Ellwein, T. *Das Regierungssystem der Bundesrepublik Deutschland*. Band 2: Materialien. 9., vollständig neu bearbeitete Auflage. Berlin: De Gruyter Recht und Politik, 2004.
15. Hesselberger, D. *Das Grundgesetz: Kommentar für die politische Bildung*, 9., verbesserte Auflage. Bonn, 1995.
16. Isensee, J.; Kirchhof, P. (Hrsg.). *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland, Band III (Demokratie-Bundesorgane)*, 3., völlig neubearbeitete und erweiterte Auflage. Heidelberg, 2005.
17. Ismayr, W. Das politische System Deutschlands. Ismayr, W. (Hrsg.) *Die politischen Systeme Westeuropas*. 4., aktualisierte und überarbeitete Auflage. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009.

18. Jarass, H. D.; Pieroth B. *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland: Kommentar*, 2. Auflage. München, 1992.
19. Jarašiūnas, E. Nuo pirmosios iki naujausių konstitucijų: keletas minčių apie konstitucinio reguliavimo raidą. *Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005.
20. Katz, A. *Staatsrecht: Grundkurs im öffentlichen Recht*, 12., überarbeitete Auflage. Heidelberg, 1994.
21. Kühne, J.-D. Paulskirchenverfassung: Werk mit später Wirkung. Juling, P. (Red.) *Deutsche Verfassungsgeschichte 1849-1919-1949*, Bonn, 1989.
22. Lange, E. H. Grundgesetz: Entscheidung für die Freiheit. Juling, P. (Red.) *Deutsche Verfassungsgeschichte 1849-1919-1949*, Bonn, 1989.
23. Limbach, J. *Das Bundesverfassungsgericht*. München: Beck, 2001.
24. Maunz, T.; Zippelius, R. *Deutsches Staatsrecht: Ein Studienbuch*, 29., völlig neubearbeitete Auflage. München, 1994.
25. Münch, I. von; Mager, U. *Staatsrecht I: Staatsorganisationsrecht unter Berücksichtigung der europarechtlichen Bezüge*. 7., völlig neubearbeitete Auflage. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 2009.
26. Münch, I. von; Kunig, Ph. (Hrsg.). *Grundgesetz-Kommentar, Band I (Präambel bis Art. 20)*, 4., neubearbeitete Auflage. München, 1992.
27. Pieroth, B.; Schlink, B. *Grundrechte: Staatsrecht II*. Heidelberg, 1985.
28. Potthoff, H. Weimarer Verfassung: Ein Kompromiß zwischen Experten. Juling, P. (Red.) *Deutsche Verfassungsgeschichte 1849-1919-1949*, Bonn, 1989.
29. Roll, H.-A. Organisation, Verfahren und Funktionen des Deutschen Bundestages. Thierse, W. (Hrsg.). *Das Deutsche Parlament*, 4. Auflage. Stuttgart; Berlin; Köln: Kohlhammer, 1999.
30. Rudzio, W. *Das politische System der Bundesrepublik Deutschland*, 7., aktualisierte und erweiterte Auflage. Wiesbaden, 2006.
31. Westphalen, R. Graf von. *Deutsches Regierungssystem*. München, 2001.
32. Sachs, M. (Hrsg.). *Grundgesetz: Kommentar*. München, 2003.
33. Schlaich, K. Die Funktionen des Bundespräsidenten im Verfassungsgefüge. Isensee, J.; Kirchhof, P. (Hrsg.). *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band II: Demokratische Willensbildung – Die Staatsorgane des Bundes*. Heidelberg, 1987.
34. Siebert, F. *Von Frankfurt nach Bonn: Hundert Jahre deutsche Verfassungen 1849-1949*. St. Augustin, 1978.
35. Spallek, J. *Staats und Verfassungsrecht und deutsche Verfassungsgeschichte*, 9., überarbeitete und erweiterte Auflage. Witten, 1993.
36. Stein, E. *Staatsrecht*. 12., neubearbeitete Auflage. Tübingen, 1990.
37. Stein, E. *Staatsrecht*, 14., völlig neubearbeitete Auflage. Tübingen, 1993.

38. Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo pirmojo senato 1952 m. spalio 23 d. sprendimas (*BVerfGE 2, 1*).
39. Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo pirmojo senato 1956 m. rugpjūčio 17 d. sprendimas (*BVerfGE 5, 85*).
40. Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo antrojo senato 1957 m. gegužės 21 d. sprendimas (*BVerfGE 7,1*).
41. Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo plenumo 2003 m. balandžio 30 d. sprendimas (*BVerfGE 107, 395*).
42. Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo pirmojo senato 1953 m. gruodžio 17 d. sprendimas (*BVerfGE 3, 213*).
43. Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo Plenumo 2003 m. balandžio 30 d. nutarimas (*BVerfGE 107, 395*).
44. Wengst, U. Vom Reichspräsidenten zum Bundespräsidenten. Juling P. (Red.) *Deutsche Verfassungsgeschichte 1849-1919-1949*. Bonn, 1989.
45. Westphalen R. Graf von. *Deutsches Regierungssystem*. München, 2001.
46. Zippelius, R. *Allgemeine Staatslehre. Politikwissenschaft*. 14., nebearbeitete Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2003.
47. Bundestago internetinis tinklapis: <http://www.bundestag.de>
48. Bundesrato internetinis tinklapis: <http://www.bundesrat.de>
49. Federalinio prezidento internetinis tinklapis: <http://www.bundespraesident.de>
50. Federalinės vyriausybės internetinis tinklapis: <http://www.bundesregierung.de>
51. Federalinio Konstitucinio Teismo tinklapis: <http://www.bundesverfassungsgericht.de>

CONSTITUTIONAL SYSTEMS OF THE EUROPEAN UNION MEMBER STATES

Summary

This scientific study is the sequel of works from the Department of Constitutional Law, Faculty of Law at Mykolas Romeris University, aimed at widening the knowledge about constitutions and democratic constitutionalism in the context of comparative constitutional law.

It should be noted that after 11 March 1990 the independent Lithuanian state was restored, and no studies about constitutions of other countries or constitutional development experience in Europe and other regions of the world were published. The educational publication “Constitutions of Foreign Countries” was released in order to fill this gap, at least partially. The texts of the constitutions of the French Republic, the Federal Republic of Germany, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (non-consolidated constitutions), the Finnish Republic, the Estonian Republic, the Latvian Republic, the Polish Republic, the United States of America and the Russian Federation were published within. The texts were translated from the respective foreign languages. Compilers of the publication wrote afterwards that it was sought to present the constitutions in the Lithuanian language which was very important in the awakening of constitutionalism, as well as the constitutions that expressed specific political and legal features in Europe.

In 2005, a collective monograph entitled “Modern Constitution: Studies about Constitutional Regulation of Foreign Countries” was presented to the readers. Soon afterwards, in 2006, the scientists of the Constitutional Law Department prepared and published a collective monograph “Diversity of Constitutional Regulation”. In these scientific works, the analysis encompassed the past and currently ongoing constitutional processes of the modern world. A possibility to comprehensively perceive the genesis of constitutional occurrences and their origins, while revealing the experience of the United States of America, the French Republic, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the experience of the development of constitutionalism of many other countries. The first monograph involved the constitutions of ten states, and the second –

the constitutional regulation and the variety of constitutional systems of fourteen states, also general patterns of constitutional development and specificity in separate countries. The monograph emphasises the broad geopolitical expanse, where constitutions reflecting the respective legal culture also operate. For the first time in Lithuania, the constitutional order and systems of the Empire of Japan, China, the Republic of South Africa, Commonwealth of Australia, India have been analysed. Therefore, the aim was to show the real constitutional variety, which describes constitutional traditions, systems of the states' governments that rely on them, forms of assuring human rights and freedoms and constitutional guarantees.

The main idea of the study is not to present the specificity of constitutional regulation of any other region of the world or separate states, but especially the political unification of the European states – the analysis of constitutional systems of the European Union Member States. This is the first scientific study in Lithuania of such content, covering the broad constitutionalism development panorama in Europe, where complicated problems are being solved, related not only to national constitutions, with their role of the supreme law in policy and law, but also to the countries aiming to implement the tasks arising out of integration processes, while harmonising the interests of the European Union and its Member States.

The authors of the study reveal different constitutional heritages of the European Union Member States. The constitutionalism of the French Republic is derived from the 1789 Declaration of the Rights of Man and of the Citizen, and the 1791 Constitution. In the political history of the Lithuanian-Polish state, there is a clear footprint of the Constitution of 3 May 1791. In 1831, the Belgian National Congress adopted and published the Constitution. Denmark's constitutionalism marks the 1849 Constitution. The federal state was functioning on the basis of the 1871 Constitution of the imperial Germany. Luxemburg's beginning of constitutionalism is linked to the 1868 Constitution of the Grand Duchy of Luxembourg. The origins of the modern Dutch constitutionalism are visible in the Constitution of 1814. To sum up, it can be stated that the constitutionalism of the Western European countries is based on constitutions adopted during the period of "the first wave of constitutional development" (XVIII century and until the end of the First World War).

Historical turns, consequences of the Second World War resulted in the fact that the Member States uniting the European Union came into this union with different legal and political experiences. Lithuania, Latvia and Estonia experienced occupation of a foreign country. Poland, Czech Republic, Slovakia, Hungary, Bulgaria and Romania liberated from the Soviet Union's political, economic and military impacts. Slovenia became an independent state after the collapse of the Yugoslavian Federation.

The variety of constitutional systems of the European Union Member States also characterises their governance forms. In addition to 20 republics, there are 7 monarchies – the Kingdom of Belgium, the Kingdom of Denmark, the Kingdom of Spain, the Grand Duchy of Luxemburg, the Kingdom of the Netherlands, the Kingdom of Sweden and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. Although governance forms differ in all Member States of the European Union, human rights and freedoms are not only declared, but also implemented in practice, and the principle of division of state powers is implemented unconditionally.

Anyone studying constitutional law of the European Union Member States shall draw their attention to the fact that models of constitutional regulation are different. In the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and in the Kingdom of Sweden, there is no written or the so-called “consolidated” constitution. However, three chains of state governance operate effectively in these states and the conception of the constitution includes statutory law, precedents and constitutional customs. The 1544 Pact establishing the procedures for succession to the throne, the 1560 Pact establishing the powers of the king, the 1594 Pact establishing the order of coming into the throne testify the origins of Swedish constitutionalism. At the beginning of 19 century, the Instrument of Government, the Riksdag Law, the Act on Succession, the Act on the Freedom of Press were adopted in Sweden. On 27 February 1974, the Swedish Constitution was adopted, however, as proclaimed in the Constitution itself, it consisted of the Instrument of Government of 27 February 1974, the Act of 26 February 1810 regarding the succession to the throne, the Act on the Freedom of Press of 1949 and the Fundamental Law on Freedom of Expression of 1991.

The constitutions of the European Union Member States define constitutional assumptions to participate in the European Union on a different

scale and in various legal forms. Under Article 9 of the Constitutional Law of the Austrian Republic, by laws and agreements which must be approved by the National Council, particular federal powers can be transferred to intergovernmental organisations and their branches. The first section of the Austrian Constitution is entitled “General Provisions. The European Union”, and section B entitled “The European Union” lays down the procedure for electing the members of the European Parliament, it also discloses how the Federal Government solves questions on the appointment of the members of the European Commission and the Court of Justice of the European Union, judges of the General Court, also representatives of other institutions of the European Union. It governs the cooperation methods of the Austrian Federal Government and the Parliament in case the European Union institutions prepare the corresponding draft measures. In view of the fact that Austria participates in common foreign and security policy of the European Union, it is disclosed how these questions are harmonised in the governmental and parliamentary chambers – the National Council and the Federal Council.

Section XV of the Constitution of the French Republic, entitled “The European Communities and the European Union”, states that the Republic participates in the European Community and the European Union, which have been established under free will of the states on the basis of agreements while seeking to implement some common powers. Under the Treaty on European Union signed on 7 February 1992, France agreed to transfer the necessary powers to the institutions of the European Union in pursuance of the European Economic and Monetary Union.

Article 23 of the Basic Law of the Federal Republic of Germany proclaims that while implementing the idea of the united Europe, the Federal Republic of Germany participates in order to develop the European Union, which is obliged to comply with the principles of democracy, the rule of law, social, federal and subsidiary principles and also essentially guarantees the same protection of fundamental rights, as guaranteed by the Basic Law. For this reason, after the approval of the Bundesrat, Federation can transfer the sovereign powers of the state.

The Republic of Lithuania established its membership in the European Union under the Constitutional Act of 13 July 2004. In the preamble of the Act, the Seimas of the Republic of Lithuania formulated the assumptions

under which the Republic of Lithuania participates in the European Union. The Act proclaims that as a Member of the European Union, the Lithuanian Republic shares and entrusts to the European Union the competence of its state institutions in the areas covered by the Treaties on which the European Union has been based. This act also states that in order to perform its membership obligations, Lithuania, together with the other Member States of the European Union, also enjoys membership rights in these areas. It likewise provides that the legal norms of the European Union form an integral part of the legal system of the Republic of Lithuania. If such legal norms arise out of the Treaties on which the European Union has been based, the legal norms of the European Union are directly applicable, and in case of collision, they shall take precedence over the laws of the Republic of Lithuania. Moreover, this Constitutional Act forms an integral part of the Constitution of the Republic of Lithuania and is thus referred to in Article 150 of the Constitution.

In general, it can be stated that this study, expanding the studies previously undertaken by the scientists of the Constitutional Law Department in the field of constitutional law, expands the boundaries of political and legal knowledge not only of a scholar, student, but also of any other reader. In addition, more comprehensive assumptions emerge to compare the existing constitutional regulation in Lithuania with the constitutional systems of other states. In pursuance of such knowledge, it is possible to ascertain that the current Lithuanian Constitution complies with those standards of constitutional regulation that matured in the long-lasting endeavours of freedom and democracy of Europe and other nations and states.

While assessing the study in this respect, it may also be noted that this study, as well as the studies referred above, forms a solid basis for fundamental research in the field of comparative constitutional law. No doubt it will have important social significance, gathering all those who analyse political and legal occurrences of the past and the present.

Beinoravičius D., Birmontienė T., Butvilavičius D., Firavičiūtė R., Grigienė K., Jarašiūnas E., Kalinauskas G., Kavoliūnienė I., Kenstavičius D., Markauskas L., Pukanasytė I., Pumputis A., Stačiokas S., Švedaitė R., Vainiutė M., Vaitiekienė E., Večerskytė J., Vidrinskaitė S., Žilys J., Žiobienė E.

Eu39

EUROPOS SĄJUNGOS VALSTYBIŲ NARIŲ KONSTITUCINĖS SISTEMOS. Mokslo studija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012. 1022 p.

Bibliogr. 38 p., 78–80 p., 116–117 p., 148–149 p., 178–179 p., 212 p., 250–252 p., 301–302 p., 341–343 p., 379 p., 414–415 p., 451 p., 493–494 p., 529 p., 563–565 p., 595–596 p., 629–631 p., 648 p., 680 p., 743–744 p., 777–778 p., 814–815 p., 862–864 p., 895–896 p., 914–915 p., 954–955 p., 1014–1016 p.

ISBN 978-9955-19-500-9

Šioje studijoje nagrinėjamos Europos Sąjungą sudarančių valstybių narių konstitucinės sistemos. Tai pirmas tokio pobūdžio mokslo darbas Lietuvoje. Skaitytojas turės galimybę visapusiškai susipažinti su šių valstybių valdymo formų įvairove, bendrais konstitucinės raidos dėsningumais, politinėmis sistemomis bei kitais aktualiais Europos valstybių konstitucionalizmo aspektais. Studija visų pirma skiriama studijuojantiems konstitucinę teisę, taip pat visiems, kurie domisi politiniais santykiais ir jų raiškos konstitucinėmis formomis.

UDK 342.4(4)(075.8)

Darius Beinoravičius, Toma Birmontienė, Darius Butvilavičius, Roberta Firavičiūtė, Kristina Grigienė, Egidijus Jarašiūnas, Gintaras Kalinauskas, Indrė Kavoliūnienė, Dainius Kenstavičius, Laimonas Markauskas, Indrė Pukanasytė, Alvydas Pumputis, Stasys Stačiokas, Ramunė Švedaitė, Milda Vainiutė, Elena Vaitiekienė, Juta Večerskytė, Saulė Vidrinskaitė, Juozas Žilys, Edita Žiobienė

EUROPOS SĄJUNGOS VALSTYBIŲ NARIŲ KONSTITUCINĖS SISTEMOS

Mokslo studija

Redagavo *Jūratė Balčiūnienė*

Maketavo *Birutė Bilotienė*

SL 585. 2012 11 22. 62,95 leidyb. apsk. l.

Tiražas 300 egz. Užsakymas 16 738

Išleido Mykolo Romerio universitetas

Ateities g. 20, Vilnius

Puslapis internete www.mruni.eu

El. paštas leidyba@mruni.eu

Parengė spaudai ir spausdino UAB „Baltijos kopija“

Kareivių g. 13B, Vilnius

Puslapis internete www.kopija.lt

El. paštas info@kopija.lt